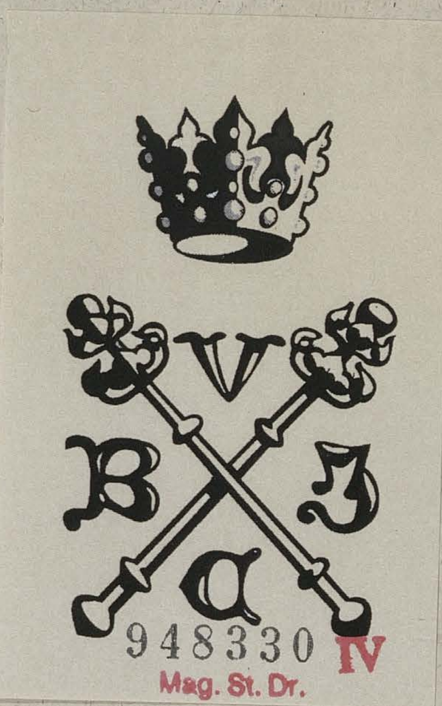
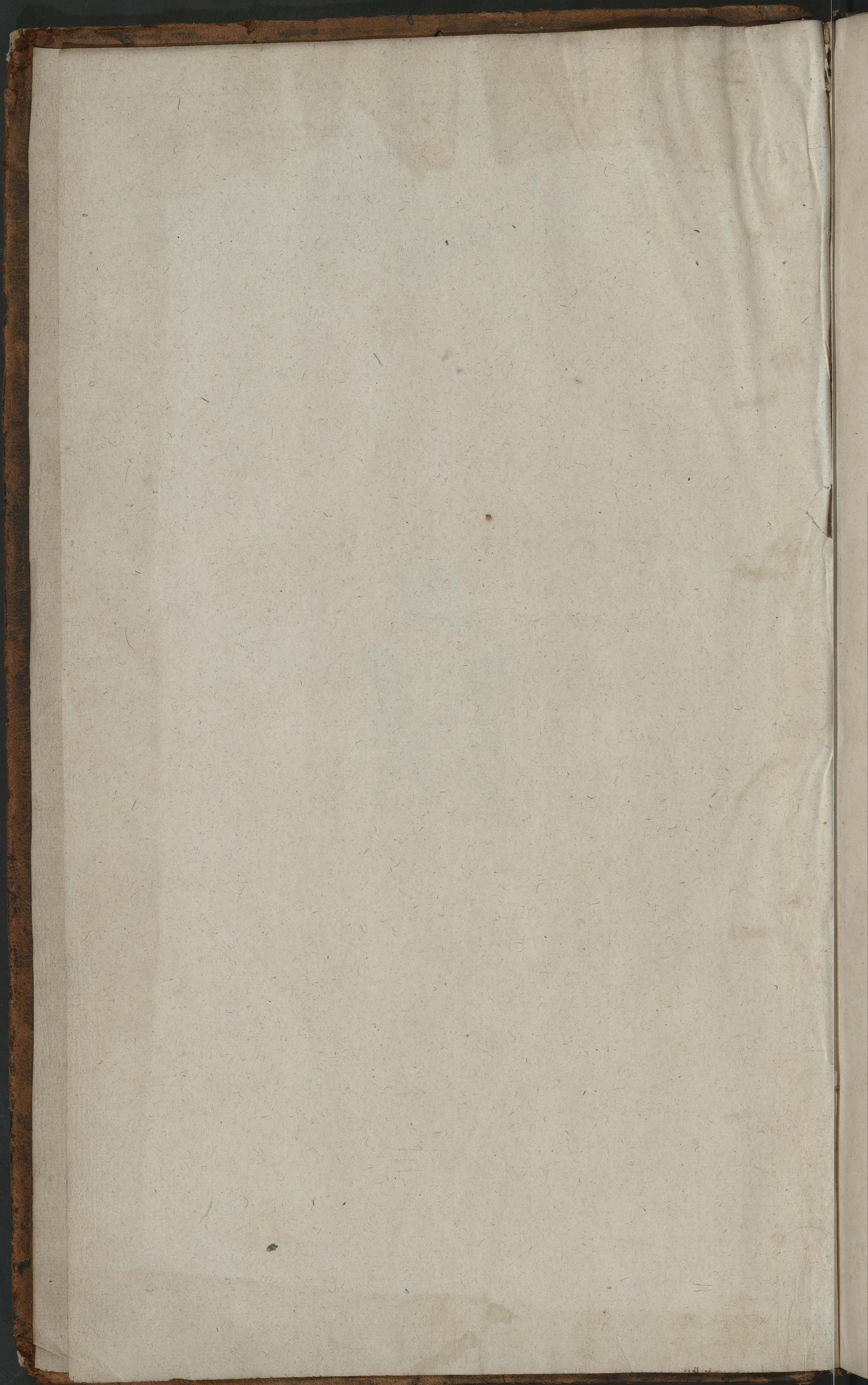

V
B J
C
948330 IV
Mag. St. Dr.

na własność Biblioteki Mściowskiej :
Bardzo ważne, b. rzadkie, i b. drogie dzieło – n. V. iiij. fr. 162 = (fl. 324.) tom. dwa.
w Medyolanie dnia 9go Grudnia 1847. r.
Józ. Wł. Niedziałkowski

ROMA
SUBTERRANEA
NOVISSIMA.
TOMUS POSTERIOR.

ROMA SUBTERRANEA NOVISSIMA

IN QVA

POST ANTONIVM BOSIVM ANTESIGNANVM,
JO: SEVERANUM CONGREG. ORATORII PRESBYTERUM,

Et celebres alios Scriptores

ANTIQUA CHRISTIANORUM

Et præcipue Martyrum Cœmeteria,

TITULI, MONIMENTA, EPITAPHIA, INSCRIPTIONES, AC NOBILIORA SANCTORUM SEPULCHRA

SEX LIBRIS DISTINCTA ILLUSTRANTUR

ET QUAMPLURIMÆ RES ECCLESIASTICÆ ICONIBUS GRAPHICE describuntur, ac multiplici tum sacra, tum profana eruditione declarantur.

OPERA ET STUDIO

PAULI ARINGHI ROMANI CONGREG. EJUSDEM PRESBYTERI

Cum duplici Indice, Capitum & Rerum locupletissimo.

TOMUS SECUNDUS.

Coloniæ & veneunt

LVTETIÆ PARISIORVM,

M D C LIX.

FERDINANDO III.
ROMANORUM IMPERATORI
AUGUSTO CÆSARI.

PAVLVS ARINGHVS CONGREG. ORATORII PRESB. SEMPITERNAM F.

SVbterranea Roma, quæ recolendos antiquorum triumphos Christianorum ostentat, & palmas in cæsis pro Christo Corporibus, ipsisque met lapidibus incisas, sua passim intra viscera perscrutantibus offert, quæ Martyrum exuviis, ac sanguine, toti terrarum orbi longe amplius, quam antiqua, Roma conspicua redditur, publicam nunc in lucem proditura, haud alteri, quam tibi, SACRA CÆS. MAIESTAS, Augustissimo Romanorum Imperatori præcipuo jure debetur. Hæc quippe cum sub gentilibus quondam Principibus acriter impetita, jugiterque Martyrum cruore madida, Crucis dumtaxat vexillo fortis in acie, invictaque perstiterit, nunc è tenebris, quibus diu cum suis consepulta pignoribus delituit, caput exserens, coronis ac palmis onusta ad Christianissimum Imperatotem, ut antiquæ tributum Christianitatis, quam præsefert, quoquo modo persolvat, gratulabunda recurrit. Vniversum enim Orbem sui spectatorem habitura, Te quoque inspectorem, ac suum quasi tutelarem genium ambitiosa præoptare videtur. Et quidem Roma, inquam offerimus, invictorum tot Christi pugilum qui sub Romano olim Imperio floruere, & quorum sacris adhuc lipsanis decoratur, adumbratas ad vivum imagines, ferroque insectantium, incisorio velut stylo exsculptas, contemplandas perquirentibus exhibet, ut profecto quæ gentilium Cæsarum ditioni addicta, immanem tot cæsorum fidelium stragem perpessa, dum acriores bellorum adversus religionem procellæ ingruerent, suo refertissimas sinu Christianorum colonias excepit, religiosissimo item Imperatori debeatur. Iure enim aliquando, cum ab Herodianis de persolvendo Cæsari tributo, illis Christus verbis compellatus fuisset: *Licet censum dare Cæsari an non?* Cæsariani oblato sibi census numismate, & cujusnam illa esset imago, calumniatores interrogans: *Cujus est imago hæc, & superscriptio?* comperto quod Cæsaris: litem protinus omnem dirimendo: *Reddite*, inquit, *quæ sunt Cæsaris Cæsari*. Ita plane: ipsiusmet Christi suffultus oraculo in rem præsentem dixerim ego, & haud temere Opus hoc Cæsari reddendum esse pronunciaverim. Quapropter Subterranea Roma, cum Romanæ antiquæ Christianitatis imaginem, Romanique nominis, ac Imperii inscriptum fronte titulum præferat, Romanorum Principi, non quasi aliquid à Te alienum, sed sua uti res deferenda, offerenda est. Augusta enim pietas tua, vel in hoc sacro absconditæ Vrbis theatro, innumeros plane Martyres, qui sanguine fidem stabilivere, Romanumque Imperium longe, latéque propagarunt, recolendo, illibatæ religionis primordia, ac istius Augustæ, quam gestas chlamydis, Regalisque purpuræ, quæ Martyrum cruore rutilat, ac nobilissimi demum diadematis decorem haud dubiis argumentis liquido conijciet.

Math. c. 22.

Math. c. 22.

Roma igitur intestinis, externisque olim cladibus jam fere extincta, suis phœnicis instar cineribus, ac sepulchris reviviscens immortalitatis nomen obtinet ac purpureo interemptorum imbre irrigata, Romanum in extremas usque orbis terrarum oras, una cum fide Imperium extendit: *Semen quippe est martyrum, sanguis* (ut ille antiquus ajebat) *& quoties metimur, plures efficimur.* Quinimo sacrosanctum Christi nomen, & triumphale crucis vexillum, quo ille orbem subegit, signum videlicet, quod Constantino Magno ostensum, illisque consignatum notis: *In hoc signo vince* victoriam præsignificavit, ac cæteris subinde Christianis Imperatoribus palmas præsagisse visum est, ipsismet Cœmeteriorum marmoribus insculptum, recolendum passim, adorandumque objicitur. Enimvero Roma, quæ recondita licet, per se satis, superque patescit, cruentis incisa characteribus, perennes, quos retulit, triumphos contestatur, cum fides, quam ipsa velut orbis terrarum caput, ac magistra edocet, impugnari quidem (ut Chrysostomus asserit) haud tamen unquam expugnari potuerit. *A quammultis oppugnata est Ecclesia, nec unquam tamen victa? Quot tyranni? quot Duces? quot Imperatores? Augustus, Claudius, Nero oppugnarunt, nunc silentur traditi oblivioni, illa vero oppugnata cælum transcendit.*

Tertullianus in apologetico cap. ult.

Chrysost. hom. 4. in verb. Isaiæ. c. 60.

Jam tum profecto Christi gloria, & Christianorum fides inter gladios, inter cineres, inter tumu-

tumulos sepulchralesque titulos apprime viget, & vel ex ipsis Cœmeteriorum latebris Roma sole clarior emergens, ad boreales usque regiones unà cum Imperio fines protendens iis, qui Catholicam fidem labefactare, atque convellere conantur, Augustini hos perduelles acriter perstringentis verba intonare videtur: *Videtis seculi potestates victas & domitas non à repugnantibus, sed à morientibus Christianis, & contra eadem simulacra, pro quibus Christianos occidebant, impetus suos legesque vertisse, & Imperii meritissimi eminentissimum culmen ad sepulchrum Piscatoris Petri submisso diademate supplicare.* Namque ut cæteros taceamus, Constantini Augustissimi Principis (cujus Tu locum tenes) qui Romanam sceptro fidem stabilivit; Constantini inquam, Roma ista è tenebris eruta felicitatem contemplantibus ingerit: *Universum Orbem Romanum* (Augustinus inquit) *unus Augustus tenuit, & defendit, in administrandis, & gerendis bellis victoriosissimus fuit, in tyrannis opprimendis per omnia prosperatus est.* Ita prorsus sacer Martyrum cruor, quo primum Roma dedicata est, Christianis tum victoriæ palmam, tum pacis tranquillitatem Imperatoribus peperit, & regna isthæc, quæ Tu meritissime obtines, tuis Augustis feliciter sceptris devovit.

August. ep. 42. ad Madaurenses.

August. lib. 5. de Civit. Dei cap. 26. Eusebius lib. 9. Hist. cap. 9.

Quanta verò Christianis olim animo alacritate pro tui Rom. Imperii salute, ac prosperitate, subterraneis hisce ex antris prosilientes, in arenam Roma produxit, qui etsi gentilibus exosi jugiter haberentur, pro publica tamen re, ac Imperatore, armis æque ac precibus strenue dimicarunt: *Christianus quippe* (ut Tertullianus inquit) *nullius est hostis, nedum Imperatoris, quem sciens à Deo suo constitui, necesse est, ut ipsum diligat, & revereatur, & honoret, & salvum velit cum toto Romano Imperio.* Haud semel enim, ut hoc subjiciam, vestrum Romanum Imperium Christianos apud Deum propugnatores habere promeruit, & in Marcomannico præsertim bello, Marco Aurelio imperante Christiani milites, & eorumdem, quæ Fulminatrix appellabatur legio, desperatis jam rebus, Crucis dumtaxat signo clypeis infixo, cum totus Romanorum exercitus siti deficeret, pluviam è cælo, & victoriam pariter contra hostes obtinuit, ut idem Tertullianus his verbis edisserit: *Si literæ Marci Aurelii gravissimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam sitim, Christianorum forte militum precationibus impetrato imbre discussam contestatur.* Ad Subterraneæ igitur Romæ sinus perfugiendum est, in quibus Christianorum cœtus coibant, ubi juges pro dimicantibus, & pro toto Rom. Imp. vestro, Deo precationes offerebantur, huc pia, inquam, mente, velut ad sacrum asylum est perfugiendum, cum ex Cœmeteriis quorum contemplandæ icones exhibentur, velut ex nobili orthodoxæ religionis cimeliarcho, validissima adversus Christiani nominis desertores tela suppeditari contingat. Verum Tibi, qui in promovendo fidei cultu, non secus ac orbis Christiani Atlas, jugi labore contendis alteram hujus Subterraneæ Romæ partem, quæ à Latina potissimum Via sortitur initium, Latinarum gentium Imperatori nuncupamus. Præclarissimis enim Cyriacæ Romanæ matronæ, & Divæ Agnetis Romanarum nobilissimæ Cœmeteriis, præcipuisque ibidem Constantinianæ munificentiæ titulis illustratur. Prætereo, quod plurima tum sacræ tum profanæ antiquitatis monimenta, eximiaque Imperatorum Constantini Magni, Arcadii, & Majorani, qui triumphali Crucis vexillo publicæ salutem ac sospitatem rei peperere, victricesque coronas promeruere, numismata exhibet contemplanda.

Tertull. Apol. cap. 35.

Tertull. Apol. cap. 4.

Accipe igitur Sacra Cæs. Maiestas, haud obscurum vel in obscuro Subterraneæ Romæ prospectu, nec indignum Tua Majestate Opus, & sub Crucis vexillo, venerandoque Christi nomine, ac frequenti palmarum symbolo, quo sepulchrales hæ sacræ paginæ decorantur, immortales Tibi ex hostibus palmas divino velut ex oraculo portendito, dum nos interim Deum Opt. Max. ut *Satanam conterat sub pedibus tuis*: pacatumque ad sui nominis gloriam Imperium ac perennem denique felicitatem deprecamur. Vive diu felix, & felicior in terris Romani Imperii rector, quam maturior cælitum comes.

Romanorum cap. 16. n. 20.

IN-

INDEX CAPITUM,

Quæ Secundo Romæ Subterraneæ Volumine continentur.

CAPITA LIBRI QUARTI,

CAPITA LIBRI QUINTI.

IX. *De*

CAPITA LIBRI SEXTI.

RO-

ROMA SUBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMÆ COEMETERIIS

TOMUS II. LIBER QUARTUS.

HActenus percurrendis Romæ ſuburbiis, quæ longo circuitu protenduntur, ac recolendis, quæ ibi exiſtunt, Cœmeteriis, monumentiſque ſacris pariter ac profanis perluſtrandis intenti, à Triumphali Porta ad Aureliam, & Portuenſem, inde ad Oſtienſem progreſſi, ſingulas præcipuarum Viarum ſemitas curioſius perſcrutando, demum inter Appiam, Ardeatinamque viam diu ſubſtitimus, uſque dum itineris penſum dimidia jam ex parte confecimus, necnon primum Subterraneæ Romæ volumen quot viis, quot paſſibus quot Cœmeteriis: tot gemmis, tot monilibus, tot trophæis inſigne, totidemque triumphis nobile, Deo favente, abſolvimus. Sed en tibi ſuſceptum proſequentibus iter haud caſu dixerim, ſed peculiari ipſius Dei nutu Latina præ cæteris Porta ac Via nobis primum occurrit, quæ tot, tantiſque tum profanarum monumentis antiquitatum, tum pretioſis martyrum, ac martyriorum theſauris referta eſt, ut jure optimo & omnibus admirationem pariat, & condignam prætereuntium animis pro rerum dignitate, quas intra ambitum continet, venerationem ingerat. Quis enim neſciat, dum ſacram probe antiquitatem calleat, quod & à nobis ſuo prolixius loco enarrabitur, Viam hanc cæteris, quæ ad noſtræ Urbis mœnia diriguntur, nobilitate nullatenus imparem præclariſſimo B. Joannis Apoſtoli martyrio apprime illuſtratam, Tertulliano, inquam, Hieronymo, ac Euſebio locupletiſſimis memorandæ hujus rei teſtibus. Et quidem quod ad Tertullianum ſpectat, ejus verba, veluti præclara gemmarum ſerta, noſtris hiſce paginis in Joannis præconium inſerere voluimus: Habes Romam, inquit, unde nobis quoque auctoritas præſto eſt, ſtatu felix Eccleſia, cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt, ubi Petrus paſſioni dominicæ adæquatur: ubi Paulus Ioannis exitu coronatur: ubi Apoſtolus Ioannes poſteaquam in oleum igneum demerſus nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur. Videamus quid dixerit, quid docuerit, quid cum Africanis quoque Eccleſiis conteſſerarit.] hæc ille. Verum ut paucis rem perſtringamus, Via hæc præ cæteris & Urbi & Orbi adeo innotuit, & Beatiſſimi Apoſtoli, & Euangeliſtæ triumpho tam celebris facta eſt: ut ſicut virtutibus & ſignis Ioannes & Petrus ſocii fuerunt, ita in Urbe Roma (Prochoro teſte) ſui triumphi memoriam haberent: & ſicut triumphalis (inquit ille) inſignis habita eſt cruce Petri, ſic & Latina Porta Ioannis dolio inſignis, & memorabilis jugiter haberetur.] Interim ne miſcere (uti proverbium eſt) ſacra profanis videamur, de ſingulis, quæ tum ad ſacram, tum ad profanam antiquitatem pertinent, ſuo ſpeciatim loco acturi, lutum ab auro, & pretioſum à vili (quod divina monent eloquia) ſeparantes, hic ea primum, quæ ad rerum externarum notitiam ſpectant, præmittamus.

Tertull. lib. de præſcrip. c.36. Hier. lib.1. contr. Iovinian. & cap.20. in Matth. Euſeb. lib. de demonſtrat. Euangel. l.3. c.7.

Prochorus cap. 11. in Biblioth. Patrum.

CAPUT. I.

De Porta ac Via Latina, necnon de profanis earumdem monimentis.

1 INter Capenam, ac Cælimontanam Portam Latina Cæliolo in colle porta ſita eſt, quæ antiquis, ut quidam aſſerunt, temporibus Ferentina dicebatur; quo plane titulo à Plutarcho in ipſius Romuli geſtis prænotatur, & forte à Ferento oppido, quod Latina Via à Strabone reponitur, hujuſcemodi nuncupationem ſortita eſt, quæ quidem Via ab hac utique porta initium deſumit. Verum quia Aqua & lucus, vel ſilva item Ferentina, hanc extra portam ad XII. lapidem extitit (& nunc vulgo Mannum vocant) locus videlicet poſt Albæ excidium, Latinæ gentis concilio deſtinatus. Inde ab hoc potius loco, qui proxime adjacet, portam eo dirigentem, quam à Ferentino Hernicorum oppido, appel-

Collis Cæliolus.

Plut. in Romuli geſtis.

Ferentum.

Via Latina.

appellatam fuisse arbitramur; quod quidem oppidum quadraginta octo passuum millibus ab Urbe distat. Sed profecto frustra laborant, qui ex corrupto Plutarchi loco Ferentinam portam, & ab ipso Romuli tempore nobis effingunt, cum Urbem Romulus tres dumtaxat portas exhibentem jam primum constituerit, ac postmodum reliquerit, vel certe, ut fides pluribus adhibeatur, quatuor in ea, teste Plinio lib. 3. adnumerari contigerit, hoc est, Mugoniam, Romulam, Carmentalem, & Pandanam; de quibus P. Alexander Donatus lib. 1. c. 4. satis erudite disserit. Inter quas Ferentinam portam hoc nomine prorsus ignotam frustra perquirendo deprehendes. Plutarchum autem loco hactenus citato haud de Urbis porta, sed de Ferentina Aqua, seu silva locutum jampridem fuisse doctissimus Geographus Phil. Cluverius in Ital. antiq. libris asseruit, qui pro voce Græca πύλης legit πηγῆς, sed ex pluribus locis Dionysii, & Livii ibidem à Cluverio recitatis proculdubio apparet, una dempta litera legendum esse ὕλης, ut de silva, aut Ferentino luco intelligatur, de quo jam diximus.

Plin. l. 3. c. 5. *Alex. Don. l. 1. c. 4.* *Phil. Cluver. Ital. antiq. l. 2. cap. 10. pag. 721.* *Dion. Alex. Tit. Liv.*

Etymologia Latii.

2 Porro Latinam idcirco viam hanc nuncupatam fuisse asserunt, quia eandem terendo in Latium itur. Cujus plane nominis etymologia, communi omnium voce à latendo desumitur; eo quod Saturnus ibidem, ut Poëtæ suo de more fabulantur, aut somniant, à Jove profugus quondam latuerit. Quamobrem Ovidius in Fastis hæc cecinit:

Ovid. Fast. lib. 1.

Dicta quoque est Latium terra latente Deo.

Et Virgilius Æneid. 8. carminibus idem expressit:

Æneid. l. 8.

——— *Latiumque vocari*
Maluit: his quoniam latuisset tutus in oris.

Quamvis Varro hac potissimum ratione Latium appellatum fuisse asserat, quod nimirum Italia inter Alpium montes, atque Apenninos quodammodo lateat. Latinæ autem viæ ac nominis pariter origo, quam in medium protulimus, nobis quidem haud satis probanda videtur. Nam & cæteræ Urbis portæ, quæ ortum, meridiemque respiciunt, Nævia videlicet, Capena, ac Trigemina in Latium deducunt; cur ergo non & ipsæ Latinæ pariter nuncupandæ sunt? Verum eamdem hoc potius nomine appellatam fuisse putamus, quia ad Albam, Albanumque montem dirigebatur, in quo Latinæ olim feriæ ex inolito gentilium more celebrabantur, & juxta quem conventus, Latinæque gentis concilia peragebantur. Verum viam hanc hisce plane verbis Strabo describit: *Præclarissimæ sunt*, inquit, *Viæ Appia, Latina, Valeria: una quidem ad mare, Latinæ partes separans, usque Sinuessam protenditur: altera in Sabinis usque ad Marsos. Inter has media Latina est, quæ ad Casinum*, vel, ut Cluverius emendat, *Casilinum oppidum conjungitur Appiis, ab Capua undeviginti distans stadiis.*

Via Latina. *Strabo l. 5.*

3 Hac item olim Via celebre ac conspicuum muliebris Fortunæ Templum extitit, ubi Coriolanus, dum à matre enixe rogatus esset, ante ejusdem Fortunæ simulachrum à concepta Romanorum cæde substitit. Eadem quoque Via Phyllidis Domitiani Augusti nutricis villa extitit, de qua in ejusdem Domitiani gestis isthæc Suetonius: *Cadaver ejus populari sandapila per vespillones exportatum, Phyllix nutrix in suburbano suo Latina Via funeravit: sed reliquias Templo Flaviæ gentis clam intulit, cineribusque Iuliæ filiæ Titi, quam ex ipsa educaverat, commiscuit.* Porro celeberrima hæc inter alias via recensenda est, ob crebra nimirum ethnicorum monumenta, quæ in ea passim, Juvenale teste, adnumerabantur, his quidem carminibus:

Templum Fortunæ muliebris. Simulachrum Fortunæ ejusdem. Villa Phyllidis. *Suet. in Dom.*

Sepulchra gentilium Via Latina. *Iuv. Sat. 1.*

Quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina.

Et Satyr. 5. cum ejusdem viæ mentionem facit:

Idem Sat. 5.

Clivosæ veheris dum per monumenta Latinæ.

Prudentius quoque Christianus inter Poëtas, Latinæ viæ splendorem antiquitati conjunctum ex frequenti sepulchrorum numero celebrandum libro contra Symmachum de Victim. Ditis, hunc in modum cecinit:

Pruden. contr. Sym. mach. l. 1.

Ipsa Patrum monumenta probant, DIs Manibus illic
Marmora secta lego, quæcunque Latina vetustos
Custodit cineres, &c.

Ausonius quoque poëtarum laudatissimus Epigrammate trigesimo octavo, Epitaphium hoc, quod cuidam sepulchro eadem olim Via inscriptum legebatur, hunc in modum recitat:

Non nomen, non quo genitus, non unde, quid egi,
Mutus in æternum sum, cinis, ossa nihil.
Non sum, nec fueram, genitus tamen è nihilo sum.
Mitte, nec exprobres singula, talis eris.

Auson. Epigr. 38. in Epitaphiorum.

Vides, quam præclare gentilis homo, cujus animo nullum Christianæ fidei lumen affulserat, ac rerum futurarum spes nulla prorsus insederat, attamen de brevi hujus vitæ termino, de vili hominis origine & conditione, ac demum de contemptibili rerum humanarum ambitu, tam alte, concinne, sapienterque Christiani adinstar Philosophi disputans, vel ipsos Christianos inter hæc futilia rerum commenta delirantes redarguat. Verum sublimiori Christianæ philosophiæ, atque humilitatis sectandæ studio incensus Eminentissimus Antonius Barberinus, vulgo Cardinalis S. Onuphrii nuncupatus, Capuccinorum Ordinis S. Francisci, & Urbani VIII. Pont. Max. germanus frater, miserandam, deplorandamque humanæ vitæ conditionem jugiter ob oculos habens, vir de universa Christianorum Republica optime meritus, in Ecclesia sub Deiparæ Virginis Conceptæ titulo ab se à fundamentis erecta ad Cœnobium, quod Capuccinorum pariter familiæ ille construxerat, cum superioribus annis Congregationem de Propaganda fide hæredem sibi ex testamento nuncupasset, hæc nobilis instar tituli, sui suppresso nomine condigno plane Christianæ humilitatis exemplo Purpuram ipsam, qua vivens exornabatur, post mortem illustraturus, bonorum operum, ac virtutum meritis clarus è vita decedens, suo incidi sepulchro mandavit:

Antonius Barberinus Cardinalis S. Onuphrii laudatur.

HIC
IACET
PULVIS,
CINIS,
ET
NIHIL.

Epitaphium Card. Antonii Barberini Capuccini.

Quæ in viri purpurati hujus, & Christiana humilitate magis, quam purpura conspicui memoriam ex occasione antiqui sepulchralis tituli à gentili poëta exscripti hic obiter referre voluimus: sed jam ad Latinam Viam, unde digressi paulolum sumus, revertamur. Quod ad antiquam insuper Latinæ Viæ, cui modo insistimus, memoriam attinet, ne quid studiosum lectorem prætereat, apud Wolfangum quoque Latium binæ ejusdem Viæ inscriptiones, & hæ quidem vetustissimæ his verbis conceptæ adnumerantur, quas ultro hæ nostræ lectori paginæ contemplandas exhibent:

Inscriptiones Via Latina existentes.

Neapoli.

Wolfang. de reb. Rom. l. 3. cap. ult.

Neapoli.

SEMPRONIUS TUCIDANUS
TESTAMENT.
JURE MU. QUOD IPSE FACIO. L. L.
ABSENS OB POENUM ITALIA
PULSUM. FUNDI BALEARES
SENATUI P. Q. R.
D. D. AURELIUS
TUCIDANUS
TACITAM PECUNIAM SI VIA LATINA
OSSIBUS MEIS RE. MONUMENTUM
SUO SUMPTU ÆDIFICARIT,
HABETO.

In Lusitania.

Wolfang. ibid.

EGO GALLUS FAVONIUS JOCUNDUS
PUBLII FAVONII FILIUS,
QUI BELLO CONTRA VIRIATHUM
OCCUBUI, JOCUNDUM ET PRUDENTEM
FILIOS E ME ET QUINTA FABIA
CONJUGE MEA ORTOS HÆREDES
RELINQUO, ET BONORUM
JOCUNDI PATRIS MEI, ET EORUM
QUÆ IPSE MIHI ACQUISIVI,
HAC TAMEN CONDITIONE, UT
AB URBE ROMA HUC VENIANT,
ET OSSA HINC MEA INTER
QUINQUENNIUM EXPORTENT,
ET VIA LATINA CONDANT
IN SEPULCHRO MARMOREO JUSSU
MEO CONDITO.

Onuphr. Pan. in Rom.

Onuphrius item in Roma, quam edidit, inscriptionem hanc refert, in qua Lucii Annii, Latinæ hujus Viæ curatoris, mentio incurrit, videlicet:

L. ANNIO FABIANO III.
VIRO CAPITALI TRIB. LEG. II.
AUG. QUÆST. URBAN. TR. PLEBIS,
PRÆTORI, CURATORI
VIÆ LATINÆ LEG. LEG. X.
FRETENSIS LEG. AUG. PROPR.
PRO VINC. DAC. COL. ULP.
TRAJANA ZARMAT.

Et hæc interim de profanis Latinæ Viæ monumentis lectori indicasse satis sit, in qua complures olim ædiculæ, Gentilium studio ac opera extructæ, extabant; ibique ollæ, ac vasa cineraria, necnon sepulchra haud numero pauca titulis, inscriptionibusque ex more prænotata cernebantur; quarum adhuc vestigia intuentium oculis contemplanda objiciuntur. Verum ut susceptæ à nobis enarrationis proposito insistamus, à profanis antiquæ Romæ monimentis pedem contrahentes, ad sacra jam & recolenda ejusdem Viæ Cœmeteria properemus.

CAP. II.

De Aproniani Cœmeterio.

Apronianus Commentariensis Martyr. Acta SS. Marcell. seu Marcellin.

1 Quis nam Apronianus iste fuerit, celebris utique famæ vir, cujus perhonorifica hic mentio incurrit, & à quo Cœmeterium istud de quo nunc agimus, nomen accepit, haud certum usque adhuc nobis est: Etsi enim in B. Marcelli, seu Marcellini Papæ Actis mentio S. Aproniani Commentariensis Martyris fit, hic tamen Via Salaria conditus fuit, & martyrium longe post hujus Cœmeterii constructionem subjit. De quo item in Romano Martyrologio solemnis memoria die 2. mensis Febr. agitur his plane verbis: *Romæ Via Salaria passio S. Aproniani Commentariensis, &c.* & ut Baronius in suis notis subtexit, de eodem frequenter sacri scriptores meminêre: *De eodem hic Beda, Usuardus, Ado, & alii, habentur ejus res adnexæ actis S. Marcellini Papæ, quæ sub nomine S. Marcelli recitat Sur. tom. 1. Commentariensis hic fuisse dicitur. Erat Commentariensis carcerum custos, qui in Commentariolo conjectos in carcerem scribere solitus erat, de quo ordine tam militiæ Palatinæ, quam Castrensis vide, quæ inferius notata habentur die 27. Maji.* hæc Baronius de Aproniano Commentariensi, qui longe alius ab eo extitit, cujus nomine Cœmeterium hoc illustratur. Quapropter à viro aliquo ejusdem nominis Cœmeterium hoc præmemorati derivationem tituli sumpsisse asserendum est.

Rom. Mart. die 2. Febr.

Commentariensis munus quale olim diceretur?

2 Porro, si rem altius perscrutari quis velit, plures quidem Apronianos apud ethnicos quondam historicos legimus, unum autem ex his inter cæteros præcipuum, Dionis Cassii parentem, qui Ciliciæ Præfecturam gessit. Alterum verò, qui Urbis Præfectus sub Juliano Apostata extitit, cujus frequenter Ammianus Marcellinus meminit. In fastis quoque Consularibus, & in antiquis pariter inscriptionibus hoc Aproniani nomen passim reperitur: verum enimvero quisquis ille est, dum sanæ mentis ac probi judicii sit, absurdum nimis, & à recto rationis ac veritatis tramite alienum pronunciaverit, si horum cuiquam, infensis alioqui nominis Christiani hostibus, ejusmodi Cœmeterii condigna institutio ac denominatio pariter adscribatur: absit enim, ut qui Christianorum jugiter carnificinam exercebant, Christianis Cœmeteria ædificando, eorumdem sepulturæ, ac obsequio deservirent, quorum potius corpora contumeliose proiici, ac ignominiæ caussa passim ubique insepulta jacere præoptabant.

Apronianus Ciliciæ Præfectus. Apronianus Urbis Præfectus. Ammian. Marc. l. 23. & 26.

3 Id unum igitur sacris è Martyrologiis, atque ex conscriptis Martyrum Actis studioso lectori nosse sat erit, celebre videlicet Cœmeterium, de quo nunc agimus, Latina Via situm fuisse. In Martyrologio enim Romano hæc habes: *Romæ in Cœmeterio Aproniani S. Eugeniæ Virginis, quæ tempore Gallieni Imperatoris post plurima virtutum insignia, post sacros virginum choros Christo aggregatos, sub Nicetio Præfecto diu agonizans, novissime gladio jugulata est.* In M. SS. vero ejusdem Actis Cod. S. Petri: S. Mariæ ad Martyres, & S. Cæciliæ locus etiam his verbis designatur: *Ipsa autem die natalis Domini missus est spiculator, qui illam,* scilicet Eugeniam, *in custodia positam percuteret. Tunc sublatum corpus ejus à matre, positum est non longe ab Urbe in Via, quæ appellatur Latina.* Id ipsum testatur Ado, qui & ejusdem Cœmeterii locum, in prædio nimirum ejusdem B. Eugeniæ, hæc dicens veluti digito demonstrat: *Et sublatum est corpus ab affinibus ejus Christianis, & positum non longe ab Urbe in Via, quæ Latina appellatur, in prædio ejus proprio, ubi multorum ipsa sepelierat membra.* Quod pariter Vinc. Belluac. lib. 12. ad rei nostræ propositum asserit. Claudiam insuper ejus matrem sepulchrum eidem hac Via Latina construxisse in M.S. quodam Cod. S. Petri his plane verbis legitur: *Audiens hoc mater ejus Claudia, venit ad carcerem, & sublatum corpus ejus posuit non longe ab Urbe, in Via, quæ Latina appellatur, cum hymnis & laudibus, & cum honore magno ejus sepulchrum construxit.* In quibus etiam portentum quoddam admiratione dignum subtexitur, videlicet Claudiæ ad idem sepulchrum enixius oranti sanctissimam virginem Eugeniam ejus filiam videndam se obtulisse, & ab eadem de obitu, qui proxime illi imminebat, geni-

S. Eugenia.

Mart. Rom. 25 Decemb.

Acta M. S. Cod. S. Petri S. Mariæ ad Mart. S. Cæciliæ.

Mart. Ado 25 Decemb.

Vinc. Bell. l. 12. c. 77. pag. 2.

M. S. Cod. S. Petr.

S. Claudia.

Claudia ab Eugenia filia de morte sua fit certior.

genitricem subinde certiorem redditam fuisse. Postquam autem, ut sibi prænunciatum fuerat, decessit, ipsa pariter piissimorum Sergii, & Aviti filiorum manibus ibidem condita est. Sic enim legendum eadem acta exhibent: *Mater verò ejus Claudia cum ad ejus sepulchrum fleret, apparuit ei Eugenia vigilanti, & dixit ei: Gaude & lætare mater Claudia, quia & me introduxit Christus in exultatione sanctorum, & patrem meum in Patriarcharum gaudium: sed te ipsam dominica veniente die in refrigerium suscipiet sempiternum. Commenda ergo filiis tuis fratribus meis, ut custodiant signaculum crucis, per quod mereantur effici nostri participes. Factum est autem, ut veniens ad domum Claudia, instrueret filios suos juxta id quod monita fuerat. Die autem dominica mysteriis celebratis, in oratione posita emisit spiritum; quam Avitus & Sergius juxta sororem suam sepelientes, ita in timore Dei perfecti esse cœperunt, ut multorum ad se converterent animas paganorum.* Porro Sergium quoque, & Avitum hoc eodem Cœmeterio tumulatos fuisse Petrus de Natalibus in Catal. his verbis refert: *Qui* (Avitus nimirum, & Sergius) *& post multum temporis, multis paganorum conversis, quieverunt in Domino; sepulti & ipsi à fidelibus juxta matrem & germanam.* Videas ex hoc vel ipsos sanctos viros suorum post mortem gaudere consortio, & ipsius sepulchri participatione lætari, ut quibus viventes fide communicaverant, iisdem vel mortui sepulchri societate copularentur. Ex allatis item apertissime constat, Cœmeterium, de quo hactenus, Via quidem Latina haud longe ab Urbe, in prædio quodam ejusdem B. Eugeniæ, à qua initium desumpsit, extitisse. Condidit enim piissima virgo ibidem sua manu quamplures Christi Martyres, & demum ipsa in exhibiti præmium obsequii, una cum matre, ac fratribus eodem loco perhonorifice condita requievit.

Cod. S. Petr. D. S. Mar. ad Mart. S. Cæcil.

SS. Avitus, & Sergius.

Petr. de Nat. in Catal. l. 2. c. 3.

4 Verum supra hoc Cœmeterium interlapsu temporis Ecclesia in ejusdem B. Eugeniæ honorem erecta fuit: cujus ad hanc diem nullum prorsus vestigium extat. Eandem tamen vetustissimam fuisse Bibliothecarius in Ioannis Papæ Septimi gestis testatur; qui Pontifex anno Dominicæ salutis septingentesimo quinto Ecclesiam rexit: ab ipso enim præ longa temporum serie, & nimia vetustate collabentem, instauratam fuisse auctor præmemoratus in hunc plane modum scribit: *Hic restauravit basilicam S. Eugeniæ, quæ longo tempore detecta, ac diruta fuerat.* Id ipsum quoque in Vita Hadriani Papæ Primi asserit, qui non eandem duntaxat instauravit, sed monasterium ibidem extruxit, eodem, qui supra, teste his verbis: *Immo & basilicam S. Eugeniæ tam intus, quam foris instauravit.* Et paulo infra isthæc addit: *Porro & in basilica B. Eugeniæ, quam jamdudum ejus renovaverat Almitas, solerti in ea gerens cura, monasterium puellarum noviter ibidem à fundamentis ædificans, constituit, ut jugiter illic Deo canerent laudes, videlicet hora prima, tertia, sexta, nona, vespera, matutina, in qua & plura obtulit dona, &c.* Ipsemet vero in B. Leonis Papæ Tertii gestis, in eadem Ecclesia ab ipsomet sanctissimo Pontifice munificentissimis muneribus exornata, corpus B. Eugeniæ virginis tumulatum extitisse affirmat; quod postea unà cum sacris B. Claudiæ ejusdem matris pignoribus à Stephano Papa Sexto, qui item Quintus nuncupatus est, in Urbem translatum, ad SS. Apostolorum Ecclesiam perhonorifice conditum fuit, ut in M. S. Cod. ejusdem Ecclesiæ videre est, sermone habito in ipsomet natalitio SS. Apostolorum Philippi, & Iacobi ibidem pariter depositorum, die. Quod autem S. Eugeniæ Ecclesia, & monasterium, quod juxta eandem ab Hadriano extructum est, Via olim Latina situm fuerit, ex eodem Bibliothecario in memoratis B. Leonis Papæ Tertii gestis satis aperte convincitur, dum isthæc ibi enarrat: *In monasterio sanctæ Eugeniæ, quod ponitur foris portam Latinam, pari modo fecit canistrum argenteum pens. lib. quinque, &c.* Et hæc sunt, quæ de Aproniani Cœmeterio, quod Latina Via situm est, ex antiquis scriptoribus, & sacrarum rerum monimentis excerpta studioso lectori prælibare voluimus.

Ecclesia. S. Eugeniæ.

Bibl. in Io. P. P. 7.

Monasterium S. Eugeniæ Via Latina.

Translatio corporum SS. Eugeniæ, & Claudiæ.

Bibl. in S. Leo. PP. 3.

CAP. III.

De Gordiani, vel certe beatorum Gordiani & Epimachi Cœmeterio.

UT Gordianum hoc, quod & SS. Gordiani & Epimachi titulo inscribitur, luce ab antiquis scriptoribus mutuata, perscrutemur, primo quidem se nobis præ cæteris offert Petrus Manlius, qui in Cœmeteriorum Urbis catalogo à se olim descripto antiqui hujus Cœmeterii his plane verbis meminit: *Cœmeterium Gordianum foris Portam Latinam.* Ex quo nonnulla Cencii Camerarii exemplaria corrigenda videntur, ubi Gordiani loco, una duntaxat littera immutata, Cordianum & Concordianum legitur. Cœmeterium hoc igitur, quod Via Latina primo ab Urbe lapide situm est, Gordianum à celeberrimo Christi Martyre Gordiano nuncupatur: ut unus præ cæteris Ado in suo Martyrologio, sub die decima Maji, satis aperte innuisse videtur, hæc dicens: *Romæ Via Latina in Cœmeterio ejusdem natalis S. Gordiani, &c.* Hic autem sanctissimus vir nobili martyrio sub impio Iuliano Apostata coronatus, pia Christianorum manu tumulandus in hoc Cœmeterium delatus est; ubi antea S. Epimachi corpus honorifice conditum fuerat: quod eundem apud Adonem, & in M.S. ipsius B. Gordiani Actis, Codd. Lat. Vat. S. Petr. S. Cæcil. & Val. hac prorsus ratione describitur: *Tunc unus ex familia ejus cum aliis Christianis nocturno silentio venerunt, & rapuerunt venerandum corpus S. Martyris Gordiani, & venientes in Via, quæ Latina nuncupatur, non longe ab Urbe Roma milliario plus minus uno, illic posuerunt eum in crypta sexto Idus Maji, ubi jampridem sanctum Epimachum sepelierunt, &c.*

Petr. Manl.

Cencius Cam. in Indic.

S. Gordianus.

Ado in Mart. die 10. Maji.

M. S. Cod. Lat. Vat. 4. 8. 9. S. Petr. B. E. Vall. 1. 7. S. Cæcil.

2 Porro Epimachus iste (cujus hic mentio incurrit) Alexandriæ quondam gloriosum pro Christi fide martyrium consummaverat: & sacrum subinde ejus corpus primum quidem juxta Græcorum Menologium die XI. mensis Martii Constantinopolim condigno honore translatum fuit: quo autem potissimum tempore, & qua rerum opportunitate dignissimi martyris pignora Romam deferri contigerit, haud satis ex antiquis scriptorum paginis exploratum habetur: hoc unum interim ex verbis illis apud recolenda S. Gordiani Acta paulo ante recensitis (*ubi scilicet jampridem sanctum Epimachum sepelierunt*) venerandum beati ejusdem Martyris corpus longe ante B. Gordiani martyrium in hoc Cœmeterio extitisse convincitur. Idem enim vocabulum, *jampridem* scilicet, Ado loco supra citato usurpat; quamvis in Martyrologio Romano vocabuli ejusdem vice, *Paulo ante* inscriptum legatur; quo item loco veluti quid omnino certum, ac indubitatum

S. Epimachus

Menolog. Græc. die 11 Mart.

Translatio corporis S. Epimachi.

tum legentibus insinuari videtur, B. nempe Martyris Epimachi corpus haud Constantinopolitana ex Urbe, sed ex Alexandria, ubi pro Christo gladio cædente trucidatus fuerat, in Urbem tandem delatum fuisse. Hæc enim ibi nobilis instar monimenti verba leguntur VI. Id. Maji: *Romæ in Via Latina natalis SS. Martyrum Gordiani & Epimachi, quorum prior pro confessione fidei tempore Iuliani Apostatæ diu plumbatis cæsus, ad ultimum capite truncatus, noctu à Christianis sepultus fuit eadem Via, in crypta, in quam beati Epimachi Martyris reliquiæ paulo ante translatæ fuerant ab Alexandria, ubi ille pro Christi fide martyrium compleverat.* Ni forte, ut difficultatis nodus, qui occurrit, facili via, ac brevi manu à nobis utcumque solvatur, beatissimi ejusdem Martyris corpus, vel Constantinopoli Alexandriam, & subinde Romam relatum fuisse asseramus, vel certe in ipsamet translatione, quæ Constantinopolitanam ad Urbem præstita est, sacra martyris pignora majori quidem ex parte Alexandriæ piorum recolenda obsequio relicta fuerint, & hæc demum Christianis inde transmeantibus honorifice, ut par erat, tumulanda in Urbem advenerint. Quidquid autem illud sit, id unum certissime constat, sacrum videlicet beati Epimachi corpus, vel ejus saltem reliquias in hoc Latinæ Viæ Cœmeterio reconditas fuisse, ibidemque revolutis deinde temporum circulis, juxta easdem beati Epimachi reliquias beatum quoque Gordianum depositum fuisse: quapropter ipsamet die decima Maji condigna utrorumque in Martyrologio Romano memoria recurrit: & in utrorumque pariter honorem Ecclesia ibidem erecta olim fuit, quam & ab Hadriano Pontifice hujus nominis Primo instauratam fuisse Bibliothecarius tradit: ex cujus item verbis, quæ suo infra loco in medium à nobis proferentur, satis utique evidenter nosse quis potest, ex hac eadem Ecclesia ad Cœmeteria, quæ paulo infra describentur, aditum patuisse.

Martyr. Rom. 10. Maji.

Rom. Martyr. die 10. Maji.

Ecclesia SS. Gordiani, & Epimachi.

3 Porro id nobis fateri opus est, ac studiosum rei antiquariæ lectorem præmonere, Cœmeterii, quod Gordiani dicitur, nullam prorsus ex quovis antiquorum scriptorum fonte notitiam hactenus hauriri potuisse: quod quidem inde contingere potuit, quod quamplurimis in eodem Cœmeterio reconditis beatorum Martyrum corporibus, multiplicia & ipsummet Cœmeterium ab iisdem nomina sortitum fuerit. Verum cum idem primo ab Urbe lapide situm describatur, ut nobis ultro conjicere licet, hic ipsemet locus est, in quo B. Stephanus Papa Primus SS. Martyrum Sempronii, Olympii, Exuperii, & Theoduli corpora, primi ab Urbe lapidis intervallo recondidit; ut in ejusdem M. S. beati Pontificis Actis Vat. S. Petr. S. Cæciliæ, & Vallic. his verbis exponitur: *Eadem nempe nocte adveniens S. Stephanus Episcopus cum clericis, & religiosis viris, hymnis ex more redditis, eorum corpora, hoc est, sanctorum Sempronii & sociorum, abstulerunt, & sepelierunt juxta Viam Latinam milliario primo, sub die septimo Kalend. Augustarum, Valeriano, & Gallieno Secundo.* Et quidem rem hanc maturius expendendo, verisimile satis fit, ab eodem sanctissimo Pontifice venerandum B. Nemesii Martyris corpus conditum ibidem fuisse, quod haud procul ab Urbe Latina Via humatum iisdem in Actis, his plane verbis legitur: *Ipsum verò Nemesium diaconum capite truncari jusserunt in locum inter Viam Appiam & Latinam, sub die octavo Kalend. Septembr. Cujus corpus collegit beatus Stephanus Episcopus assistente sibi Bono presbytero, aliisque suis clericis, & sepelivit juxta locum, ubi decollatus est Via Latina non longe ab Urbe.*

SS. Sempronius, Olympius, Exuperius, & Theodulus.

M. S. Cod. Vat. 4. S. Petr. B. C. F. S. Cæcil. Vall. 1.

S. Nemesius.

Ibid.

4 Inde verò sacrum corpus à beato Xysto Papa Secundo unà cum dignissimo Lucillæ ejusdem filiæ corpore ad Viam Appiam transferri contigit: ac demum à Gregorio Quinto Romano Pontifice sacra eadem pignora unà simul cum sanctorum Sempronii, Olympii, Exuperii & Theoduli corporibus in Ecclesiam sub titulo S. Mariæ Novæ, prope Titi, & Vespasiani Arcum cultu perhonorifico delata fuêre; ubi nuper post longa revoluta secula divino plane nutu reperta, Antonius S. R. E. Cardinalis Carafa, meritissimus Monachorum S. Benedicti Congregationis, quæ Olivetani Montis dicitur, tunc Protector sub maxima templi ejusdem Ara fidelium assiduis precibus, atque obsequiis recolenda condigno, quo par erat, honoris cultu locavit.

Translatio corporum SS. Nemesii, & Lucillæ.

Translatio corporum SS. Sempronii, Olympii, Exuperii, & Theoduli.

5 Porro haud præmemoratis dumtaxat beatorum Martyrum exuviis templum Beatæ Mariæ Novæ decoratur, sed & venerando insuper S. Franciscæ viduæ Romanæ corpore, veluti pretioso ac nobili thesauro locupletatum splendescit, ubi olim sub redempti Orbis anno millesimo quadringentesimo quadragesimo illatum, condignoque sepulchrali titulo notatum fuerat: verum etsi clarissimæ ibidem Matronæ corpus ad ducentos prope annos, apud Congregationis Olivetanæ monachos tumulatum delituit, meritorum tamen ejusdem fama intra Urbem concludi, ac retineri nullatenus potuit, sed brevi quidem tempore universum plane orbem mirum in modum complevit: interim enim nobilis hæc Romanas inter matronas Heroina tot palmis, ac coronis aucta, populorum passim obsequiis, ac præconiis celebrari cœpit. Nam cum sexum, ac seculum pariter præclaris adhuc vivens virtutum meritis, totam se Christi obsequio subigens, mirabiliter devicisset, virilis plane animi fœmina incredibilem fortitudinem exhibuit: *Mulierem fortem quis inveniet, procul, & de ultimis finibus pretium ejus.* Constanti insuper, invictoque mentis robore contra tartareas legiones in acie perstitit, & haud semel minis, ac flagellis acerrime impetita de Satana triumphum revexit. Varias item calamitates incredibilis constantiæ, & patientiæ exemplo gratias Deo inter flagella jugiter referens, pertulit. Porro tanta sublimis humilitate enituit, ut nobilis prosapiæ fœmina viliora quæque munia ultro, libenterque obiens, lignorum fasces proprio impositos capiti è suburbana vinea ad pauperum mulierum domos deferret, vel onustum iisdem quandoque asellum charitatis urgente stimulo per Urbem ageret. Quo quidem charitatis, ac Christianæ pariter humilitatis triumpho haud nobiliorem Urbs nostra, etsi triumphis assueta, aliquando vidit, & ipsummet Romanum Capitolium fœminæ impar meritis obstupuit.

Templum B. Mariæ Novæ.

In eo corpus S. Franciscæ Rom. colitur.

Vitæ, virtutumque ejus brevis enarratio.

Ejus adversus mundi vanitatem fortitudo.

Prov. c. 31.

Et contra cacodæmones.

Ejus in adversis patientia.

Ejusdem humilitas, & charitas.

6 Nec vero cum tartareis hostibus, ac seculi oblectamentis dumtaxat, sed cum utraque fortuna tum inter prospera, tum inter adversa æquo jugiter animi proposito dimicavit. In seculo etenim Francisca, ac si in claustro pari meritorum cumulo, ac nitore conspicua, & in Urbe non secus, ac in eremo vixit, & cum virginum ibidem Monasterium, quod vulgo Turris Speculorum appellatur, singulari virtutum exemplo conspicuum instituisset, in quo plures primariæ nobilitatis fœminæ, totidem instar

In utraque fortuna mira animi constantia.

Monasterium à Turri Speculorum ab ipsa Romæ excitatum.

instar speculorum emicant, & Deo sub Oblatarum nomine, haud ullis solemnibus, ut cæteris in claustro virginibus mos est, votis astrictæ deserviunt, ipsa virginum mater simul, ac speculum post viri obitum, illuc haud usitato humilitatis prodigio, nudis pedibus convolans, eisdem veluti ancilla aggregari voluit, ea quidem animi demissione, ut *quæ mater omnium erat* (quod alibi Hieronymus ait) *omnium putaretur ancilla.* Hic igitur inter filias, quas ipsa Christo pepererat, sanctissime aliquandiu vixit, & miris demum meritis cumulata, anno 1240. in Cælum ad laborum præmia evolavit, & in B. Mariæ Novæ Ecclesia ejusdem corpus sepulturæ commendatum est. Verum quoniam *nemo laudabilior est*, ut Ambrosius ait, *quam qui ab omnibus laudari potest*, Francisca *quot homines, tot laudum suarum præcones habet.*

In istud post viri obitum se abdidit.

Hieronym.

Ambr. l. 1. de Virg.

7 Nec vero reticendum nobis est, cum de ejus hic sepulchro loquamur, ducentos propemodum annos sanctissimæ Matronæ corpus terræ infossum delituisse, cum tandem, Deo disponente, anno redempti orbis 1638. sub Urbano VIII. ingenti quidem totius Urbis plausu, ac civium exultatione adinventum in lucem veluti redivivum venit. Et quidem sub eodem Pontifice cum sacra pridem Romanarum præclari nominis Virginum, ac Martyrum, Bibianæ scilicet, & Martinæ pignora innotuissent, & venerandum Franciscæ viduæ corpus subinde revelari contigit, ut recenti tripudio cunctorum Romanorum corda perfunderet, novo Urbem præsidio præmuniret, & novos Capitolio triumphos inveheret. Cui enim spectaculum non valde admirandum extitit, mortuum scilicet fœminæ corpus novis à Deo insignitum portentis, & de ipsamet morte triumphantis inspicere, ut congrue quidem, nec casu præstitum quis dixerit, quod Francisca cum vivens, tum mortua haud procul à Romano Capitolio substiterit, in Monasterio quippe, quod Turris Speculorum dicitur, habitasse, & subinde in præmemorata B. Mariæ Ecclesia tumulatam eamdem fuisse compertum est, ut nimirum ipsemet habitationis, & tumuli locus Capitolinum jugum respiciat, ad præsignandum, quod triumphalibus ejusdem meritis palma, ac corona in Cælesti Capitolio feliciter servabatur.

Post ducentos annos ejus corpus in lucem prodiit.

Non sine mysterio juxta Capitolium vivens, & mortua substitisse videri potest.

8 Sed ut nonnulla hic de præclaræ fœminæ sepulchro, vel obiter edisseramus, illud nobis præmittendum videtur, haud quidem casu, sed præcipuo Dei nutu accidisse, quod spectatissima videlicet Heroina, quæ in ipsa Urbe, & in seculo degentibus viam salutis demonstraverat, & veterum sanctorum vestigia æmulando, nobilioribus fœminis probatum Christianæ vitæ specimen exhibendo, spiritum sanctitatis propinasse visa est, in Templo B. Mariæ Novæ post mortem recondi, ac sepulturæ sibi locum intra ipsius Templi Pacis fundamenta aptari voluit, ut de ipsa videlicet, quæ vivens Pacem adeo excoluerat, vitiis dumtaxat bellum, ac reluctantibus passionibus indicens, illud ad literam concini posset: *In pace in idipsum dormiam, & requiescam*; & illud item eidem merito consonet, quod sacræ Scripturarum paginæ edocent: *Et factus est in pace locus ejus, & habitatio ejus in Sion.* Quo tutelari videlicet Franciscæ patrocinio Romanorum Urbs ab hostibus tuta jugiter degeret, & ipsamet optatæ pacis fundamenta obtinens, Franciscam ultro votis interpellando caneret: *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis.* Ita plane: diutina pacis tranquillitate patriam perfundi, disposito sibi intra Pacis Templi cæmenta tumulo, Francisca præoptavit. Quippe ad propulsanda hostium jacula, ac insurgentes bellorum impetus procul arcendos, ejuscemodi tumulum fausto omine designavit. Ex quo factum est, ut, dum ubique terrarum intestinæ bellorum discordiæ vigent, armorumque procellæ postremo hoc nostro seculo increbrescunt, & Italiæ, ac Urbi proxime hostilis mucro intentatur, S. Franciscæ Romanæ corpus cælitus revelatum sit, quo Noëmica veluti columba pacificæ ramum olivæ ipso è tumulo Romæ portendens, illud Psalmistæ oraculum ingerat: *Posuit fines tuos pacem.*

Et intra Pacis Templi fundamenta sepulchrum sortita.

Psal. 4.

Psal. 75.

Psal. 121.

Dum bellum in Italia maxime flagrat, ejus corpus revelatum est.

Et instar Columbæ Noëmicæ pacem Urbi annunciat.

Psal. 147.

9 Sed qua potissimum ratione venerandum corpus Urbi patefactum sit, gratis, si libet, auribus excipe amice lector. Ingens quidem piorum quorundam hominum, & virginum pariter, quæ sub Franciscæ vexillo militant, cordi desiderium insederat, & quidam veluti stimulus ad Beatæ fœminæ corpus perquirendum jugiter urgebat. Dum igitur res etsi ardua, ac multiplicibus difficultatum nodis obnoxia in consilium venit: menti recurrit, id clam tentandum, & manus operi caute admovendas. Quapropter quibusdam è Monasterio Turris Speculorum Oblatis instantibus, Marius Gabriellius vir pari pietate, ac nobilitate præditus ad opus eligitur, qui singulari studio in re admodum perdifficili incensus, re prius mature discussa, obtentoque Superiorum assensu, maxima item cautela adhibita nulli aut impensæ, aut labori parcens, cum aliquandiu in id cæmentarii, ab octava nimirum festivæ solemnitatis B. Franciscæ, institissent, ipsa demum Sabbati sancti die, secunda nimirum mensis April. 1638. Sanctissimæ Matronæ corpus patefieri contigit.

Quomodo sacrum B. Franciscæ corpus in lucem prodierit?

10 At congrue (ut ita dixerim) tunc potissimum temporis sacrum Romæ pignus innotescit, ejusque tumulus patefit, cum rediviva Dominicæ Resurrectionis gaudia, & solemnis Christi Domini è tumulo resurgentis memoria recurrit, ac ingenti subinde omnium exultatione ejuscemodi adinventio excipitur.

Pervigilio de Christo resurgenti sacrum B. Franciscæ corpus orbi innotescit.

11 Porro, ut inventionis hic seriem enarremus, sacrum humi corpus jacebat, urna vero, in qua repositum olim fuerat, præ vetustate, ac nimio jam humore, qui in subterraneum locum sensim influebat, eum in modum absumpta, ut nullum prorsus ejus vestigium deprehendi valeret, ipsismet clavis, quibus lignea compacta fuerat urna, jam rubigine solutis; dum interim ossa humi solida, ac integra, nullaque ex parte imminuta, ac labefactata ingenti omnium admiratione subsisterent, ut quis merito divinum illud oraculum manu, atque oculis delibaret: *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.* Et quod de cœteris sanctorum corporibus apte, concinneque Ecclesia concinit, omnimode id Franciscæ congruere videretur: *Corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomina eorum vivent in generationem, & generationem.*

Situs, ac habitus corporis ejus.

Psal. 33.

Eccl. c. 44.

12 Quando autem tanta thesaurum quempiam latentem exultatione adinveniri contigit, quanta Franciscæ corpus, quod delitescebat, in lucem venit? passim quippe lætitiæ canticum insonuit, ubi recolenda civis suæ pignora vel bina post secula Urbs oculis contemplari meruit, Olivetanæ familiæ Patres, Oblatæ Monasterii Turris Speculorum, ejusdem S. Franciscæ filiæ, populus, cives, ac Romani

Mirifica omnium lætitia sacrum corpus excipitur.

Romani Proceres, Urbs demum tota, nec non sacrum Purpuratorum Patrum Collegium, & ipsemet Summus Pontifex Urbanus VIII. præ lætitia gestiens, suæ, ac urbanæ felicitati jure merito adscripsit, quod pretiosæ Romanæ hujus Matronæ exuviæ sub hæc potissimum tempora ad tutelare Romani populi præsidium innotescerent; quin immo publicis in Capitolio suffragiis concivis sanctissimæ corpus splendidiore apparatu, ac pompa reponendum, promeritosque eidem honores ultro deferendos esse sancitum est. Quapropter die 24. Augusti, ann. 1638. sacra ossa summo Pontifice annuente supra argenteam laminam, cujus mensura humanæ staturæ respondebat, ex humili loco reposita, ac singula ordinatim compacta fuêre: corpus vero consueto Oblatarum Monialium indumento circumtectum, ornatumque cypressinam intra urnam, nobili inscriptione ipsimet argenti laminæ, ad perennem rei memoriam, insculpta, locatum est.

Nova ad sacrum corpus miracula edita fuere.

13 Hoc igitur pacto Franciscæ corpus è tumulo levatum, ornamentisque eleganter excultum, in quodam sacello, publicæ venerationi, tota fere Urbe, & viris magnatibus ad venerandum certatim confluentibus, patuit: nec vero clarissima è Cælo ad rem fidelibus comprobandam signa defuêre: plurima enim miraculorum portenta sanctitati, ac venerationi, suffragio divinitus præstito, testimonium dedere, ut infra à nobis enarrabitur.

Ejus in Ecclesia B. Mariæ Novæ Mausoleum.

14 Demum cum venerandum cadaver iterum splendidiorem in locum inferendum esset, locus (qui vulgari voce Confessio dicitur) ante maximam Ecclesiæ B. Mariæ Novæ aram pretiosis, ac versicoloratis marmoribus egregie excultus, ac pavimento itidem miro ornamentorum genere substrato, nobilissimum Matronæ Mausoleum, quatuor pretioso è lapide columnis ad tumulum concinnandum dispositis, in theatri formam erectum est, ubi Innocentius Decimus Romanus Pontifex concivi lectissimæ promerenti magnificentissimi operis thecam ex ære, auro superinducto, studiose elaboratam statuit, addito B. ejusdem Franciscæ simulacro, quod ejus ad vivum, ex ære inaurato imaginem triumphantis instar, ac redivivæ è tumulo prodeuntis contemplandam exhibet; ibidemque anno 1648. sacrum corpus recondi voluit, ne, dum Romanus certatim populus pia deferre eidem obsequia contendit, si publico id apparatu, ac pompa præstandum foret, Urbs devotionis affectu permota tumultum pateretur.

Ingenti populi Romani veneratione colitur.

15 Franciscæ igitur corpus nobili Mausoleo reconditum, condigno ad rei memoriam inscripto titulo, jugi Romanorum frequentia colitur: & merito quidem ejusdem sepulchrum iisdem plane vocibus apud Romanos personare congruum est, quibus gens olim Judæorum Juditham sanctissimam fœminam interpellasse legitur: *Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es.* Quin immo Francisca altera veluti conspicua Juditha paribus laudum præconiis concelebranda à nobis est, quibus Judæi, ac summus Sacerdos Eliacim, eam in triumphi morem è castris, obtruncato jam hoste, redeuntem salutando excepit. Lætis ergo vocibus hæc interim concinamus: *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri; quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum; ideo & manus Domini confortavit te, & eris benedicta in æternum.*

Lib. Iudith. c. 8.

Iudith. c. 8.

16 Verum postquam eidem grata devoti animi obsequia persolvimus, ut nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis nobile illud portentum, quo Deus adinventi corporis translationem è Cælo testatam voluit, inseramus, & quo illud Psalmistæ elogium legentibus palam fit: *Mirabilis Deus in sanctis suis.* Mirum plane est, quod dicturi sumus, nec in angulo quidem domus, verum in Urbis totius conspectu, in omnium oculis, ut fides omnimoda hæc enarrantibus adhibeatur, præstitum est, & tam evidenti comprobatione singulis quibusque innotuit, ut nullam prorsus ambigendi, ac tergiversandi ansam pati queat. Excipe igitur gratis rem auribus, ò lector.

Psal. 67.

Theodora Celsa diu ab apoplexia stupens, divina S. Franciscæ ope suis membris restituitur.

17 Theodora Celsa Romana, una ex Oblatarum numero Monasterii Turris Speculorum, & ex ipsis S. Franciscæ alumnis, jam sub anno 1622. gravi, ac repentino, qui guttæ dicitur, morbo correpta, toto corpore præpedita, ac omni prorsus membrorum usu destituta est: verum cum nullo, etsi plura adhiberentur, medicamentorum genere vis morbi exsuperari posset, caput dumtaxat dimovendi libera illi facultas suppetebat: cæterum reddita jam omnino inutilis ad annum usque 1638. cunctis ultro fœminæ calamitatem commiserantibus, immobilis, & sibimet, ac cæteris onerosa toto integro decennio perstitit, dum interim complurium oculis res tota explorata est. Demum festivo recurrente S. Bartholomæi Apostoli die, cum sacrum B. Franciscæ corpus publicæ venerationi in Ecclesia S. Mariæ Novæ expositum fuisset, consororibus adnitentibus, ac ipsa Monasterii Præfecta suadente, supra gestatoriam sellam ad sacra veneranda pignora deducitur: & ut rei eventus magis magisque oculatis testibus comprobaretur, aderat ibi Eminentissimus Cardinalis Alterius, tunc Vicesgerens, qui cum incommodam Theodoræ, desperatamque valetudinem probe nosset, destitutas omni vigore manus, alterius adminiculo, sacro Franciscæ capiti admovendas edixit. Quod ubi præstitum est, res mira! en tibi, momento temporis, ac si animi deliquium, ut accidit, pateretur, extemplo brachia repentino tremore corripi, & sponte in altum prosilire, ac erigi, simulque ad invicem supplicantis in morem jungi visa sunt, eum in modum, ut commode seipsam cruce obsignaret, & liberam exinde, expeditamque brachiorum, ac manuum, qua hactenus destituta fuerat, facultatem recepit. Mirantur interim, qui aderant, & sibi ac virgini ob insigne, inauditumque portentum gratulantur, festivas singuli voces attollunt, Dei virtutem, & Christi famulæ merita devotis ultro præconiis concelebrant. Verum cum inde ex parte dumtaxat vegeta, atque incolumis domum regressa, de omnimoda tandem Franciscæ meritis obtinenda incolumitate spem concepisset, duobus interlapsis diebus in præmemoratam Ecclesiam ad sacrum corpus iterum à consororibus deducitur, ubi cum prope sacra pignora, precationi toto animi fervore intenta, consisteret, en tibi, singulari portento, toto illa corpore tremore corripi, & ossa quodam veluti glutino, quo jampridem detinebantur, solvi protinus sentit; nec res quidem beneficio vacua, nec spes voto frustrata est: illico enim mulier, quæ diu contractis membris immobilis omnino perstiterat, sua sponte è sella prosiliens, nullius, uti consueverat, adminiculo, in pedes constitit; & provolutis subinde humi genibus, sanctissimæ Parenti promeritas gratiarum actiones devote

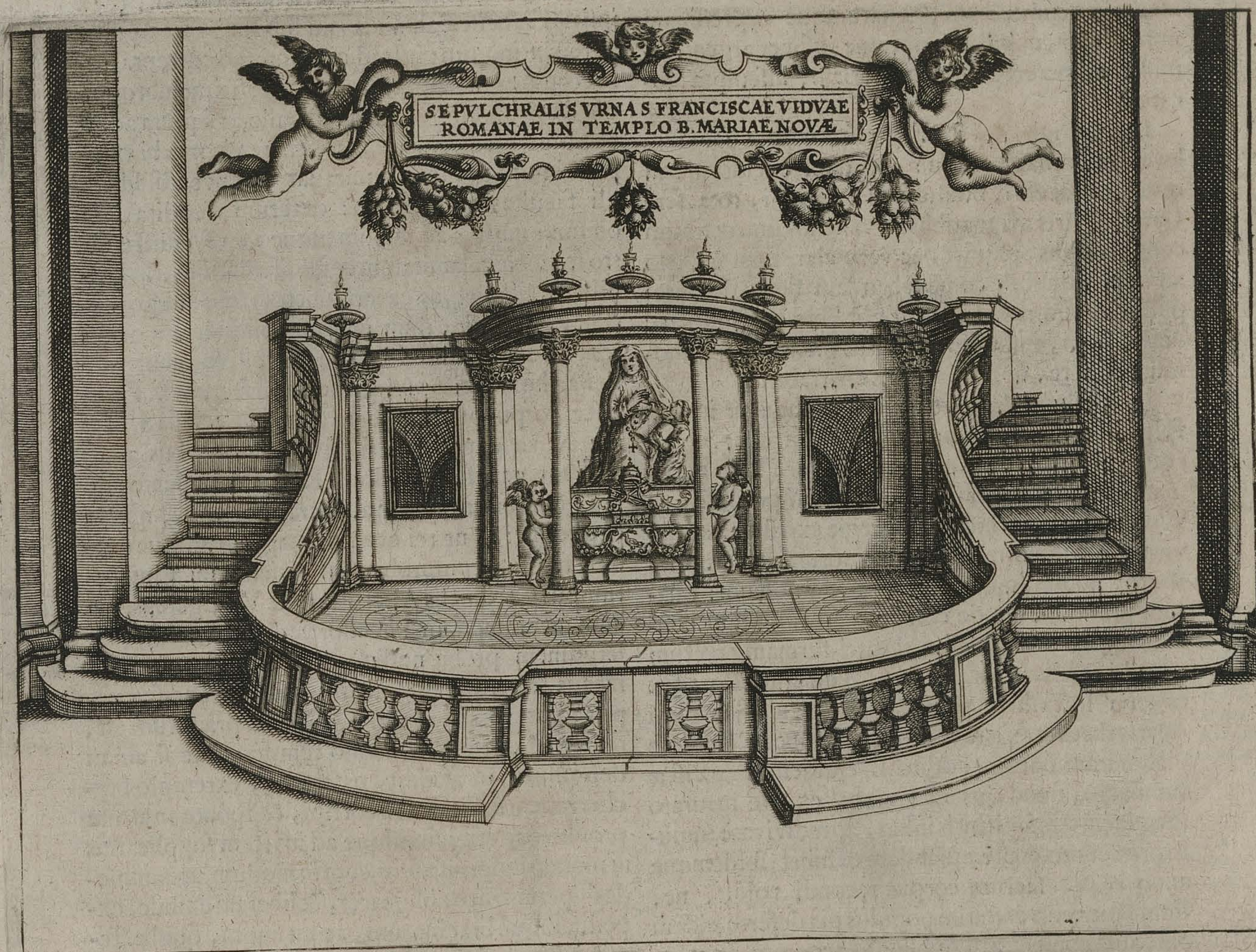
Vit. S. Franc. Rom. l. 5. c. 22.

Card. Alterius miraculo à S. Francisca Rom. nuper patrato interfuit.

devote persolvit, cunctis interim ad rem insufitatam obstupescentibus, & Euangelicum illud præ lætitia oraculum certatim proclamantibus: *Quia vidimus mirabilia hodie.* Incolumis igitur reddita (ut res magis explorando pateret) suismet illa pedibus, nulloque sibi manum porrigente, domum reditura ab Ecclesia intra currum se recipiens divertit, quinimmo singulis membris pristinæ sanitati, ac officio redditis, ex tunc illa libera omnino evasit. Vides hinc, amice lector, ut novis hoc nostro seculo portentis sui translationem corporis à sanctissima Matrona (quod & à cæteris sanctis passim præstitum legitur) illustrari contigit, ut nullus, qui sanæ mentis, ac fidei sit, de portento ambigere queat, sed unusquisque illud congrue de Francisca concinat: *Mulier timens Dominum, ipsa laudabitur: date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera ejus.* Ita plane publico portento erga filiam Oblatam medicæ manus, ac supernæ virtutis vim exercens, iterum Urbi, ac Orbi bina post secula admirabiliter innotuit. Et hæc vel obiter pio lectori enarrasse voluimus. Conspicui autem Mausolei, quo Franciscæ corpus obtegitur, iconem tabulis exceptam Marius Gabriellius Romanus, cujus supra meminimus, in perenne devoti animi erga Matronam sanctissimam obsequium, ac monimentum extare, & hic tibi, lector, ob oculos contemplandam proponi curavit. Sed etsi aliquantulum ab instituti proposito digressi fuisse videamur, nunc tandem ad nostra regredimur.

Prov. c. 31.

Marius Gabriellius eximia in B. Franciscam pietate simulacrum hoc æneis typis excipi, & hic poni curavit.

CAP. IV.

De Cœmeterio sanctorum Simplicii, Serviliani, Quarti & Quinti Martyrum.

Cœmeterij SS. Simplicii, & Serviliani antiquitas & situs.

1 VEtustissimum hoc præ cæteris Viæ Latinæ Cœmeterium, secundo ab Urbe lapide situm est, atque ipsi Gordiani Cœmeterio cohæret. Quapropter olim inter utrumque ex præmemoratis sanctorum Gordiani & Epimachi Ecclesiam extitisse Bibliothecarius in Hadriani Papæ Primi gestis innuere videtur, ubi constructiones præ nimia vetustate collabentes ab eodem instauratas fuisse enarrans, hæc ait: *Simili modo & Basilicam sanctorum Gordiani & Epimachi, seu Cœmeterium ejusdem Ecclesiæ Simplicii & Serviliani, atque Quarti & Quinti martyrum, & B. Sophiæ unà cum Cœmeterio S. Tertullini foris portam Latinam à novo renovavit.*

Bibl. in Hadr. PP. 1.

Prædium SS. Simplicii, & Serviliani.

2 Idem autem Cœmeterium in prædio sanctorum Simplicii & Serviliani extructum fuit, Adone in suo Martyrologio die 20. Aprilis, & Petro in Catalogo l. 4. c. 68. id asserentibus, quod item in eorumdem, ac sanctorum Mart. Nerei & Achillei Actis in hæc verba enarratur: *Quorum Corpora,* Simplicii nempe & Serviliani, *Christiani posuerunt in prædio eorum Via Latina, milliario secundo, in quo loco exuberat virtus martyrii eorum usque in præsentem diem.* Extat autem in viridario quodam juxta Ecclesiam B. Michaelis Archangeli, quæ communi omnium voce in Burgo nuncupatur, pervetusta inscriptio lapidi insculpta, quam è celebri eodem Cœmeterio illuc advectam credere nobis par est; eandemq; ipsorum martyrum sepulchro affixam olim fuisse, quæ contemplanti se offerunt, conjecturæ suadent. Inscriptus autem lapis hujuscemodi tenoris est:

Ado in Mart. die 20. Apr. Petr. de Nat. in Cat. l. 4. c. 68. Act. SS. Ner. & Achil.

Inscriptio sepulchri SS. Simplicii, & Serviliani.

SIMPLICIUS ❧ MARTYR.
SERVILIANUS ❧ MARTYR.

Præterea nobili hoc Cœmeterio, ut ex ipsis Bibliothecarii verbis jam supra recitatis intelligi potest, veneranda sanctorum Quarti & Quinti corpora sepul-

Biblioth. ubi supr. SS. Quartus, & Quintus.

pulturæ locum obtinuere, qui eadem Via Latina pro Christianæ fidei confessione unà cum pluribus sociis, Adone teste, martyrio coronati sunt. Quorum corpora Capuam postea translata fuisse Martyrologii Romani tabulis perhibetur 6. Idus Maji, ubi & venerabilis eorumdem martyrii locus eadem Via his verbis describitur: *Romæ Via Latina ad centum aulas natalis sanctorum martyrum Quarti & Quinti, quorum corpora Capuam translata sunt.* Qua super re, si quis plenam assequi notitiam cupit, Capuanum Michaëlis Monachi Sanctuarium consulere opus est. Eodem item Bibliothecario, quem supra citavimus, referente, in hoc Cœmeterio Sophiam beatæ memoriæ fœminam, non eam quidem, quæ sanctarum virginum Agapes, Pistis & Elpidii mater extitit: hæc enim cum eisdem filiabus decimooctavo ab Urbe lapide tumulata legitur, ubi & nobile desuper Mausoleum, ut suo infra loco enarrabimus, extructum est, sed illam notæ sanctitatis fœminam, cujus sacrum postea corpus in Equitii titulum à Sergio Papa Secundo transferri contigit, prout in veteri affixa ibidem inscriptione notatur, ubi hæc præcipuo illibatæ virginitatis titulo insignis condignis laudibus concelebratur. Sed ad alia interim Cœmeteria properandum est.

Ado in suo Martyr. — Translatio corporum SS. Quarti, & Quinti. — *Mart. Rom. 6. Id. Maji.* — *Michael Monachus in Sanctuario par. 1. pag. 34.* — S. Sophia. — Mausoleum S. Sophiæ. — Translatio corporis ejusdem.

CAP. V.

De Beati Martyris Tertullini Cœmeterio.

1 PErantiquum Tertullini martyris Cœmeterium, cujus Bibliothecarius tunc potissimum meminit, cum sacras ædificiorum constructiones ab Adriano Papa restitutas recenset, secundo itidem ab Urbe lapide situm est, eidemque sanctorum Simplicii, & Serviliani Cœmeterio proxime adjacet. Nomen autem hoc à B. Tertullino Martyre accepit, qui sub Valeriano, & Gallieno Imperatoribus, dum adhuc in Gentilium errore versaretur, hoc eodem loco prope veneranda sanctorum Iovini, & Basilei corpora bis senos S. Stephani Papæ Primi clericos pro Christi fide crudeliter interemptos, ingenti pietatis studio sepulturæ mandaverat. Ubi verò ab eodem sanctissimo Pontifice salutaribus postea baptismi aquis expiatus est; ei insuper illud constanter injunctum fuit, ut ejuscemodi laudabilia Christianæ pietatis munia indefesso animi studio obiret. Quamobrem ejus potissimum opera sanctorum eorundem Iovini & Basilei, aliorumque complurium Martyrum corpora condita ibidem fuisse asserendum procul dubio videtur: quo demum loco & ipse Martyrio coronatus, ac pia fidelium manu perhonorifice illatus, honorem, quem martyribus detulit, & ipse martyr effectus, ac martyrum tumulo sociatus, recepit, ut in M. S. ejusdem S. Stephani Actis Codd. Vatic. & Vallic. his verbis legitur: *Unde factum est, ut ex ejus clericis duodecim reperissent, quorum nomina indicamus, Bonum, Faustum, Maurum, Primitium, Calumniosum, Ioannem, Exuperantium, Cyrillum, Honoratum, Theodorum, Basilium & Castum; quos statim sine audientia capitibus præceperunt truncari; qui decollati sunt in Via Latina juxta formam aquæductus; quorum corpora collegit Tertullinus, licet adhuc gentilis, & posuit juxta corpora SS. Iobini, & Basilei, Via Latina, eadem die Kal. Aug.* Et hæc infra de eodem Beato Tertullino ibi enarrantur: *Qui depositus de equuleo ductus est in Viam Latinam secundo milliario, & ibidem decollatus est. Cujus corpus sanctus Stephanus colligens, sepelivit in eodem loco, in crypta arenaria, prid. Kal. Aug.*

Biblioth. in Hadr. PP. 2. — S. Tertullinus. — SS. Iovinus, & Basileus. Duodecim clerici S. Stephani Papæ martyres. — *M. S. Codd. Vat. & Vall. 1.*

2 Hujus verò sanctissimi viri corpus à Paschale Papa Primo ex hoc Cœmeterio ad beatæ Praxedis Ecclesiam unà cum aliquot eorundem Martyrum corporibus deinde translatum est. Nonnulla enim ex præmemoratis beatissimorum Martyrum pignoribus inde à Stephano Papa VI. unà cum B. Eugeniæ corpore, in sanctorum Apostolorum Ecclesiam, ut diximus, delata fuêre: nonnulla item in sacra beati Laurentii, Æde, quæ Damasi dicitur, fidelium venerationi recolenda jugiter deposita sunt, ut in M. S. quodam Cod. Vatic. post enarrata sepulturæ eorundem obsequia his plane verbis exponitur: *Translata sunt autem corpora sancta post quædam annorum curricula, & introducta in Urbem, atque in Basilica B. Laurentii juxta Theatrum Pompeji, diligenter recondita, non longe ab altari, in quo requiescit corpus S. Damasi.* Quamvis in singulis fere, quas nuper memoravimus, Ecclesiis; videlicet Beatæ Praxedis, sanctorum Apostolorum, & S. Laurentii, sacra eadem pignora tumulo commendata esse constans traditio præ se ferat; quod quidem, ut ipsi veritati locus sit, & sacræ pariter antiquitati consulatur, de singulorum reliquiis ibidem ex parte saltem dimissis intelligendum est, quod & aliis item Ecclesiis sæpe sæpius accidisse, ex antiquis sacrorum Actuum promptuariis, quæ legenti se offerunt, videre est. Sed de his hactenus.

Translatio corporis S. Tertullini. — Translatio corporis S. Eugeniæ. — *M. S. Cod. Vat.*

CAP. VI.

De Martyribus Via Latina conditis, & de sacris ejusdem Viæ monimentis.

1 CEleberrima jugiter apud primævos Christianæ fidei cultores, & sub ipsamet Apostolorum tempora, præ cœteris Via Latina extitit: nam juxta Urbis portam, quæ hoc nomine nuncupatur, dignissimus ille Ioannes Apostolus, Domitiani Imperatoris jussu, in ferventis olei dolium, nobili consummandus martyrio, injectus, illæsus inde, ac vegetus divinæ virtutis ope, præclaro terrarum Orbi prodigio admirandus, exivit, ut sacra passim Martyrologia miri hujus, ac recolendi portenti pridie Nonas Maji memoriam exhibent, & D. Hieronymus lib. 1. contra Iovin. & in Matth. c. 20. docet. Tertullianus item lib. de Præscript. Euseb. de Demonstrat. Euang. lib. 3. cap. 7. necnon ejusdem Beatissimi Apostoli legentibus Acta fidem faciunt: in his enim illud insuper legitur, ibi videlicet Ecclesiam à fidelibus in hujus recolendæ jugiter rei memoriam erectam fuisse; eandemque Urbis Portam toto terrarum Orbe celebrem triumphali Ioannis Dolio redditam; ea prorsus ratione, qna Triumphalis porta ab ipsa Petri cruce condignum triumphi, ac perennis gloriæ nomen consecuta est. Id enim (ut jam supra diximus,) apud Prochorum in gestis ejusdem B. Ioannis legitur, quæ in Patrum Bibliotheca to. 7. his verbis recensentur: *Et Christi fideles, qui illic aderant, ante portam Latinam, Ecclesiam posuerunt, in ejus nomine dedicantes. Deus enim per crudelem tyrannum consilium suum disponebat, ut sicut virtutibus & signis Ioannes & Petrus socii fuerunt, ita in Urbe Roma memoriam haberent sui triumphi: sicut enim Triumphalis insignis habita est cruce Petri; sic & Porta Latina Ioannis dolio insignis & memorabilis haberetur.*

S. Ioannes Apostolus. — *Mart. Rom. prid. non. Maji.* — *Hier. lib. 1. contr. Iovin. & in Matt. c. 20.* — *Tertull. lib. de præscr.* — *Euseb. de demonstr. Euang. l. 3.* — Ecclesia S. Ioannis ad Portam Latinam. — Porta Latina, ejusque gloria. — *Proch. c. 11. in Biblioth. Patr. to. 7.*

Sacellum S. Joannis ante Portam Latinam.

2 Porro sacratissimi hujus loci haud ullis obliteranda seculis memoria in sacello quodam sub sphærica forma constructo ipsam ante Urbis portam extat, apud quam postmodum in ejusdem Joannis Apostoli honorem Ecclesia erecta fuit, quæ communi omnium voce ante Portam Latinam nuncupatur. Cui nos interim, antequam ad ulteriora progrediamur, nobilissimi instar tituli ad perenne martyris & martyrii monimentum aurea isthæc Romani Martyrologii verba insculpi volumus: *Romæ S. Ioannis ante Portam Latinam, qui ab Epheso jussu Domitiani vinctus Romam perductus, & judicante Senatu ante eamdem Portam in olei ferventis dolium missus, purior & vegetior inde exiit, quam intravit.* Et quotannis solemnis, ac festiva non Urbi duntaxat, sed toti terrarum Orbi memoria recurrit.

Rom. Mart. die 6. Maji.

3 At vero, ut Severanus noster in libro de septem Urbis Ecclesiarum monumentis asserit, haud longe à loco quem hactenus memoravimus, Dianæ olim templum extabat, quod pie postmodum in templi usum sacro Christianorum ritu traductum, Beatissimo eidem Ioanni Apostolo, qui hanc nobili martyrio regionem illustraverat, solemni ritu dicatum est: quæ quidem Ecclesia Joannis titulo illustris Constantinianæ Basilicæ ditioni subiacet, & in hac olim ea potissimum, quæ martyrii beatissimo Apostolo inferendi, & pœnarum instrumenta fuerant, Catena videlicet, qua ab Epheso vinctus Romam martyrio coronandus deductus fuerat; Calix, in quo eidem apud Ephesum commoranti lethalis veneni potio propinata est, ferrei item forfices, quibus ante Portam item Latinam probri, ac contumeliæ causa capillis turpiter detonsus est, in eodem item loco cacabus, oleum, sanguis, ac Apostoli ejusdem capilli, ad perenne pœnarum, ac nobilissimi certaminis monimentum repositi fuêre, & ad hujus rei memoriam erectus ibidem lapis carminibus hisce prænotatus est:

Templum Dianæ.

Illud dicatum postea S. Joanni Apost.

Sever. lib. de 7. Eccles.

Pœnarum instrumenta S. Ioanis Apost.

Martyrii palmam tulit hic Athleta Ioannes,
Principii Verbum cernere qui meruit.
Verberat hic fuste Proconsul, forfice tondent,
Quem fervens oleum lædere non valuit.
Conditur hic oleum, dolium, cruor, atque capilli
Quæ consecravit inclyta Roma tibi.

4 At vero, ut dignissimam beatis Christi martyribus coronam subtexamus, quorum pignoribus via hæc apprime aucta ac nobilitata est. Illud in primis hic nobis repetendum videtur, illustrissimum videlicet martyrem Gorgonium, qui Nicomediæ pro fide sub Diocletiano strenue decertaverat, post certa quædam revoluta annorum curricula in Urbem translatum, duas inter lauros Via Latina conditum fuisse, ut in M. S. ejusdem actis Cod. Vatic. legitur, & Ado, Beda, Usuardus, & alii pariter affirmant. Quamvis autem locus, qui inter duas lauros nuncupatur, Via Lavicana proculdubio existat, ut ex infra dicendis patebit, nihilominus haud omnino improbabile est, Latina quoque Via locum quempiam ejusmodi nuncupatum vocabulo extitisse, ubi quamplures id genus arbores subsisterent: quod autem eodem loco Cœmeterium extiterit, ubi S. Gorgonii corpus conditum est, satis aperte ex lapide quodam convincitur, quem S. Damasus ipsius monumento piis admodum exaratis carminibus inscripsit, qui ad hanc usque diem in Equitii titulo, seu Ecclesiæ Beati Martini in montibus, unà cum pluribus aliis sepulchralibus titulis, quos illuc è Cœmeteriis transferri contigit, tenoris hujuscemodi suspicitur:

S. Gorgonius.

Ejusdem corporis translatio. Locus inter duas lauros Via Latina. Locus inter duas lauros Via Lavicana.

Epitaphium S. Gorgonii.

MARTYRIS HIC TUMULUS MAGNO
SUB VERTICE MONTIS
GORGONIUM RETINET, SERVAT QUI
ALTARIA CHRISTI.
HIC QUICUMQUE VENIT SANCTORUM
LIMINA QUÆRAT,
INVENIET VICINA IN SEDE
HABITARE BEATOS.
AD CÆLUM PARITER PIETAS QUOS
VEXIT EUNTES.
DAMASI EPISCOPI.

Plura item eodem loco aliorum sanctorum corpora, ut ex recitata Damasi inscriptione legenti satis liquet, condita fuêre, & ut haud exigui ponderis conjectura ducimur, hoc idem unum ex jam supra descriptis Cœmeteriis, humandis beatorum Martyrum reliquiis pio Christianorum studio destinatum fuit. Videas hinc, ò lector, admirandam beati Pontificis pietatem, & singularem erga Christi martyres devotionis cultum, quippe qui tantum obsequii martyribus jugiter præstitit, ut quibus tumulandis (quod Romani olim Pontifices præstitêre) officiosæ manus obsequium exhibere nequivit, eorum saltem tumulis, ut par est, exornandis & intra Cœmeteriales tenebras luce clarius illustrandis, obsequentis calami operam sacra pangendo carmina, vel ob id unum summopere laudandus, impenderit. Cavebat enim vir sapientissimus, ne ullo unquam tempore invictorum Christi Athletarum, *quorum nomina scripta sunt in Cœlis*, in terris memoriæ negligerentur, cum sacris in paginis scriptum sit: *In memoria æterna erit justus*, sed martyrum ac martyriorum monimenta vigere jugiter, atque ad cunctorum Christi fidelium notitiam, & ad oculos, nedum ad aures pervenire magni id ratus emolumenti cupiebat.

Luc. c. 10.

Psal. 111.

5 Porro invicti Martyris Gorgonii corpus ad Divi Petri Basilicam Gregorius Papa Quartus in oratorium, quod ipse in honorem beatissimi Pontificis Gregorii Magni erexerat, ut jam supra diximus, solemniter transtulit: ut in Romano item Martyrologio quinto Id. Septemb. & apud Bibliothecarium in ejusdem Gregorii Papæ Quarti gestis legitur. Quamvis autem non desint; qui ejusdem corpus in Gallias delatum fuisse asserant; hi quippe sacris beatorum martyrum meritis se, ac urbes, quas incolunt, illustrari, atque ex eorundem exuviis palmam pariter, ac immortale sibi nomen in Christiano orbe aucupantur. Verum qui Gorgonii corpus apud Gallias delatum se possidere gloriantur, illud probe norint, quod videlicet asserunt, haud de ipsomet corpore, sed de sacris ejusdem reliquiis intelligendum esse, quod & ex iisdem Actis, ubi de recensita hactenus in Gallias translatione mentio agitur, apertissimis plane verbis in hunc modum convincitur: *Post hæc iterum longo intervallo temporum reliquiæ Sancti Gorgonii per Godegandum venerabilem Ecclesiæ Metensis Episcopum transferuntur ad Gorgoniense Cœnobium. Inde postea crescente in Pannoniæ partibus Christiana religione pars earundem reliquiarum in Saxonia attribuitur; ubi idem sanctus Gorgonius genti Saxonum & Ecclesiæ Mindonensi patrocinatur.* Vides igitur venerandis Martyris ejusdem reliquiis Gallias auctas, ac nobilitatas fuisse, Vaticanam autem Basilicam ejusdem adhuc corpore locupletari. Recolendæ item hujus translationis Petrus in Catalogo meminit, dum id anno redempti Orbis septingentesimo sexagesimo quarto contigisse pronunciat. Hoc idem Sigebertus in Chronic. affirmat, Rabanus vero die 12. Junii apud Canis.

Secunda corporis S. Gorgonii Translatio.

Rom. mart. 5. Id. 7. Biblioth. in Greg. Papa.

Biblioth. in Gregor. IV.

Sigebertus in Chronico.

Rabanus, die 12. Junii apud Can. 1. Antiq. lect. Ab. Uspergens. in Con. in gestis Caroli Magni.

Canis. antiq. lect. & Abb. Uspergen. in Chron. in gestis ipsius Caroli Magni Imperatoris, id insequenti anno, qui septingentesimus sexagesimus quintus adnumeratur, præstitum fuisse docent.

Translatio S. corporis Bonifacii martyris. Mart. Rom. prid. Id. Maji Beda, Usuardus in Mart. Ado in Martyrol.

6 Præclari item nominis, ac meriti Martyrem Bonifacium post martyrii palmam è Tarso Ciliciæ Romam translatum, hac eadem Latina Via depositum fuisse in Martyrologio Romano pridie videlicet Idus Maji describitur: cujus assertioni, atque auctoritati Beda, Usuardus, & alii suffragantur: in Adonis vero Martyrologio ipsemet recolendæ ejusdem depositionis locus innuitur, qui extitit quinto ab Urbe stadio, hoc est, intra primum lapidem, sive milliare: nam octo stadia, ut communiter supputant, unum milliare conficiunt. Sed in ejusdem apud Surium actis to. 3. 5. Junii, ex Metaphraste, & ex perantiqua insuper Actorum eorumdem versione, Græco utique expressa idiomate, ex M. S. Vatic. ab Holstenio Vaticanæ Basilicæ Canonico viro doctissimo edita, haud quinto, sed quinquagesimo stadio sacra martyris pignora deposita fuisse legitur, hoc est, inter sextum, ac septimum lapidem: quo potissimum loco conspicuum operis, ac magnificentiæ ab Aglaë matrona in Mart. ejusdem honorem, Ecclesiam erectam fuisse traditio est: ubi & ipsamet post annum tertium decimum virtutum meritis exculta sepulturæ locum obtinuit. Id ipsum de recolenda sancti Bonifacii depositione in M. S. ejusdem Actis Cod. Later. repetitur his plane verbis: *Et consurgens Aglaës confestim accepit secum clericos, & viros religiosos, & sic cum hymnis & canticis spiritualibus, & omni veneratione obviavit sancto corpori, & reposuit illud in stadio quinto, longe ab Urbe, in Via, quæ Latina nuncupatur; ædificans ei dignam domum passionique ejus. In quo etiam loco exuberant beneficia per orationes sancti Martyris usque in hodiernum diem, ita ut etiam dæmones expellantur, & ex variis infirmitatibus fideles ejusdem interventu subleventur.* Hæc in præmemoratis Bonifacii actis.

Sur. to. 3. die 5. Jun. Metaph. de eodem. M. S. Vatic. ab Holstenio græce edita. Ecclesia S. Bonifacii mart. M. S. Cod. Lat.

7 Hinc sacrum deinde recolendi Martyris corpus ad Ecclesiam sub ejus titulo exædificatam, quæ vulgo S. Alexii nomine nuncupatur, in Aventino colle, piis fidelium obsequiis, ac festivis totius Romæ tripudiis delatum fuit; ubi non multis abhinc annis unà cum ejusdem B. Alexii Confessoris Romanorum nobilissimi corpore adinventum est; dum Octavius Paravicinus S. R. E. Cardinalis, ejusdem Ecclesiæ Titulo insignitus, majori ejusdem templi aræ instaurandæ, exornandæque operam impensius navaret. Haud interim vero hic silentio à nobis obvolvendum est, quod in pervetusta quadam inscriptione ad Ecclesiam S. Laurentii in Lucina legitur; corpus nimirum B. Sempronii Martyris à Pelagio Papa Secundo, Latina è Via in eandem Ecclesiam translatum fuisse. Qui quidem beatissimus Christi Athleta Sempronius longe diversus ab eo est, quem sanctus Stephanus Papa, ut suo loco jam diximus, hac eadem Via recondidit. Hic enim à Gregorio quinto Pont. Max. qui centum circiter annis Gelasium in Pontificatu præcessit, ad S. Mariæ novæ Diaconiam, ubi hac quoque nostra ætate religiose colitur, summa veneratione delatus est.

S. Alexius. Inventio corporum SS. Bonifacii, & Alexii. S. Sempronius. Translatio corporis ejusdem.

8 Quoniam vero sacra adhuc recolendæ antiquitatis vestigia, quibus hæc quondam præ cæteris Via nomen sibi apud posteros, laudemque promeruit, studiose insequimur, haud lectorem piis antiquarum rerum monimentis inhiantem latere volumus, quod hac demum Via Ecclesia olim in honorem beatissimi Stephani Protomartyris à Demetria priscæ pietatis fœmina magnifico opere erecta fuit: cujus Bibliothecarius in gestis S. Leonis Papæ Primi his verbis meminit: *Hujus temporibus*, nempe Leonis, *fecit Demetria ancilla Dei Basilicam S. Stephano Via Latina, milliario tertio in prædio suo.* Quam postea Ecclesiam à S. Leone Tertio instauratam fuisse idem Bibliothecarius refert. Hæc enim in conscriptis ejusdem Leonis Papæ gestis recitat: *Pari modo & sarta tecta Basilicæ B. Stephani primi Martyris constituta Via Latina milliario tertio, quæ per multa jam annorum curricula vetustate erant confecta, & ruinis proxima, noviter reparavit.* Cujus quidem nobilissimæ Ecclesiæ, quæ maximum tum religionis Christianæ monimentum, tum etiam ipsius Romanæ Urbis ornamentum erat, nullum prorsus ad diem hanc vestigium superesse, quod & aliis contigit, ex ipsomet loci aspectu, ac ipsa luce clarius comprobatur.

Ecclesia S. Stephani Proto mart. Via Latina. Biblior. in Leone PP. I. Demetria ancilla Dei. Ib. Bibl. ubi sup.

CAP. VII.

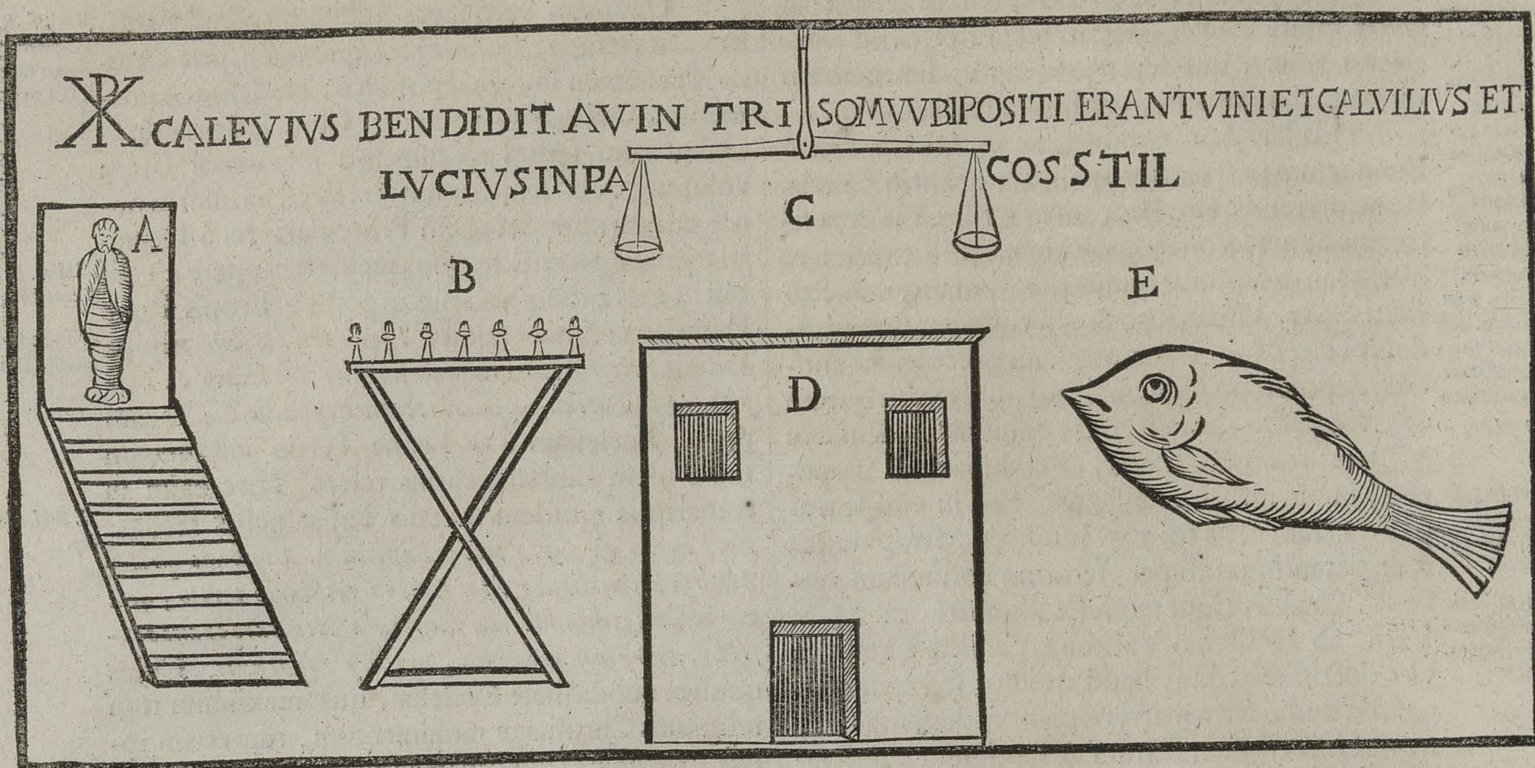
De Cœmeteriis à Bosio Via Latina repertis.

1 Plurimi quidem, iique subterranei hinc inde hac via, & in vineis ibidem existentibus, hiatus, ac ad latentia in inferiori terræ ambitu Cœmeteria aditus patent. Horum haud numero paucos Bosius cum primum ingressus fuisset, semitas ubique, injecta desuper humo obductas, ac penitus invias, reperit: verum dum cuncta perlustrat, tandem secundo circiter lapide à Latina Porta susceptum iter dimetiendo, quibusdam arenarum fodinis detectis, ad lævam Latium versus eundo, easdemque concito fodinas pede terens, in Cœmeterium satis quidem amplum inopinato descendit; quod plures viarum semitas undequaque continet; quamvis pleræque earumdem delapsa superiori è parte humo interclusæ, imperviæ omnino accedentibus redduntur. Ex quo sane loci ambitum contemplantibus, singula isthæc Viæ hujus Cœmeteria juncta simul inter se olim extitisse, & per unumquodque eorum aditum, viamque patuisse ad alterum conjicere fas est. Haud enim quid minus probabile nobis arridet, si quis hoc idem sanctorum Quarti & Quinti Cœmeterium fuisse dixerit; quod secundo item ab Urbe lapide quondam, ut jam diximus, situm erat. Neque pauca interim in eo monumenta, adhuc omni ex parte integra, ac de more obsignata Bosius inter explorandum reperit: in quibus hujuscemodi præsertim insculpti sepulchrales tituli extabant, qui cæteris omnibus prætermissis, à nobis hic cupidi lectoris studio, atque oculis contemplandi subjiciuntur.

Cœmeterium SS. Quarti, & Quinti.

In primis autem, ut singula exponere aggrediamur, ingens quidam illic hujusmodi inscriptione prænotatus lapis apparuit:

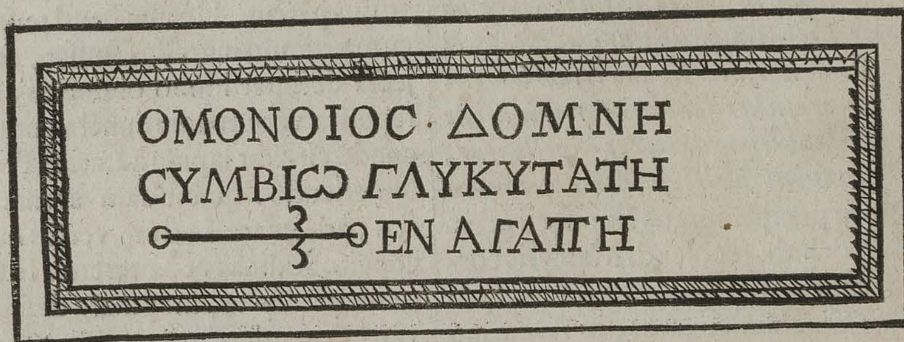
Inscriptiones sepulchrales in Cœmeterio Via Latina.

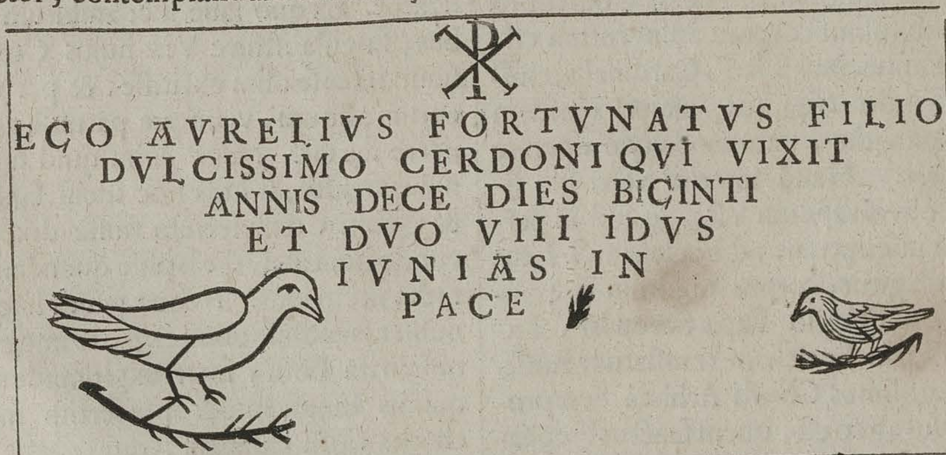
Idem vero lapis studiosa artificum manu incisas hujuscemodi, ut vides, imagines præfert, nempe,
A Lazarum Christi jussu à mortuis redivivum.
B Moysaicæ legis Candelabrum.
C Trutinam quandam.
D. E. Domum item unà cum pisce.
Venerandum insuper Servatoris nomen Græcis duabus literis de more exaratum; quæ singula peculiarem rerum significationem suo infra loco explanandam obtinent.

Porro Stiliconis Consulatus, quo inscriptus lapis prænotatur, anno redempti orbis quadringentesimo contigit, Anastasii Primi Pont. tertio, ac tertio pariter Arcadii & Honorii Imperatorum, juxta Baronii supputationem Annal. tom. 5. ann. eodem. *Baron. to. 5. Annal. an. 402.*

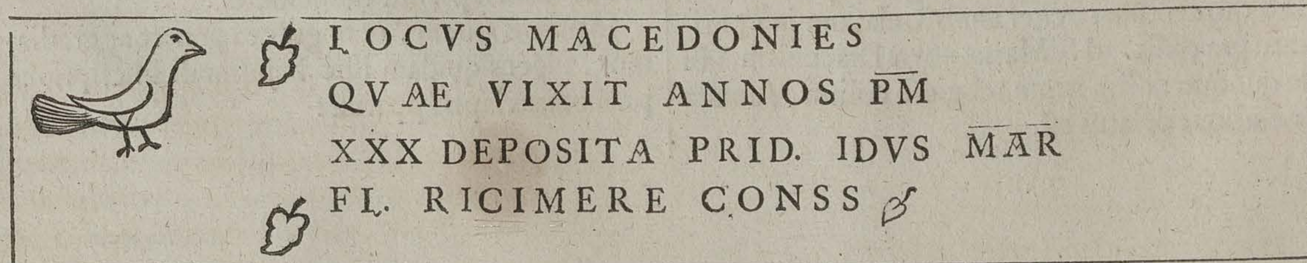
Characteribus rubris exarata.

Sed en alterum perantiquæ inscriptionis titulum tibi, amice lector, contemplandum tenoris ejusmodi offerimus:

Cui hunc quoque in studiosi lectoris gratiam nobis subtexere visum est:

Ricimeri Consules. 2 At quoniam de Ricimeris opportuna hic mentio incurrit, duo quidem apud Cassiodorum in fastis hujus nominis Consules recensentur; alter nimirum sub Valentiniano & Theodosio Imperatoribus *Cassiod. in Fastis Cons.*

toribus anno Christi trecentesimo octuagesimo quarto; Damasi Papæ decimo octavo. Alter vero sub Leone & Majorano Imperaroribus anno salutis quadringentesimo quinquagesimo nono, & S. Leonis Papæ vigesimo, qui Anthemii Imperatoris gener fuit: cujus olim nomen musivo expressum opere in Ecclesia S. Agathæ in Suburra legebatur, ut à Baronio in suis Annalibus memoriæ traditum est, & huic utique Ricimero præmemoratæ Inscriptionis titulum antiquorum manu aptatum fuisse arbitramur. Reliquæ inter inscriptiones hic à nobis omittendæ essent, utpote quarum certum tempus ex suppresso ibidem Consulum nomine haberi haud potuit; verum ut nil lectorem recolendæ antiquitatis prætereat, cum sint insuper earum pleræque Christianæ religionis signis, ac symbolis affabre exornatæ, & Christi præsertim nomen quammultipliciter expressum exhibeant, hic recensere voluimus.

Baron. to. 6. Annal. an. 402.

APTONI IN PACE

MACARIUS FARETRIO SORORI IN PACE DP XVI. KAL. AUG.

DEP. ERACLIES V IDUS SEPT. DORMIT IN PACE.

VAL. NICE QE ANN. X VAL. EXSYPIUS FILIÆ CONTRA VOTUM

DEO SANCT UNI.
LUCI TE
CUM PA
CE

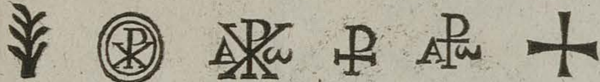

TIBURTINÆ FILIÆ DULCISSIMÆ
POSUIT OBIIT IDIBU J.UN. VIX.
A. XXI. M. II. D. V.

PAULA ET
IN PACEM

VISIVS SABINVS
AVRE·LIÆ DISCO
LIÆ CONIVCI DVL
CISSIMÆ QVÆ VI
A II ANN XXXI ET MEN
SES XI DIES XX QVÆ
FECIT CVM COMPA
RE SVO AN
NIS XIII
D X KAL
AVG IN PA

Christianorum signa ac symbola in sepulchris.

Hoc insuper Cœmeterium innumeris prope dixerim lapidum fragmentis redundat. Quamplurima itidem monumenta testaceis occlusa tegulis, ac multiplicibus signis exsculptis, stylo calci impressis, prænotata ibidem extant, hac videlicet ratione:

Columbæ cum ramis olivæ.

3 Præterea quamplures ibi columbæ exsculptæ exhibentur, quæ virentis olivæ ramum ore aut pede præferunt. In marmoreo autem quodam fragmento quendam veluti libellum, & vasculum incisum contemplari nobis licuit, è cujus superficie ramusculus quidam progrediebatur, binas hinc inde columbas præferens, quæ eodem ex vasculo exhaurire aquam videbantur. Plurimas item fictiles ibi lucernas in sepulchris calce obfirmatas reperiri contigit, in quibus & venerabile pariter Christi nomen adnotabatur: haud pauca vero loca in topho excavata ibidem conspiciuntur, ubi eædem à Christianis lucernæ ad depellendas tenebras apponebantur. Nonnulla item eisdem affixa sepulchris numismata, in exteriori parte contemplari quisque poterat, quæ præ nimia vetustate eum in modum labefactata, corrosaque erant, ut cujusnam Imperatoris effigiem præ se ferrent, dignosci haud commode posset.

Et lucernæ fictiles Christi nomen præferentes.

Item numismata.

4 Demum, ut singula, quæ ad rem pertinent, exponamus, celeberrimum quondam Cœmeterium illud extitisse ex ipsomet loci prospectu innotuit: & complures etiam in eodem ordines cryptarum extare intrantibus manifeste patuit; unum scilicet, cui alter substernitur: latentium item viarum semitas illic in sublime protensas, quæ, aliorum instar Cœmeteriorum, excisa in topho hinc inde sepulchra exhibent. Monumenta vero arcuata ibidem quamplura: cubicula quoque gypso, & calce dealbata haud numero pauca, & altitudine quidem, necnon longitudine præ cæteris, quæ extant, magis conspicua, & quæ in antiquis Christianorum Cœmeteriis frequenter inspiciuntur: quorum nonnulla angularibus quatuor columnis, in ipsomet topho excisis, suffulciebantur. Verum haud cujusquam menti dubitandum occurrat, complura videlicet ex his, olim picturis affabre exornata fuisse. Bina tamen ex omnibus dumtaxat Cubicula, & Monumentum unicum arcuatum perscrutanti Bosio intueri fas fuit: quæ typis una cum aliis diligenter impressa, has, quæ sequuntur, imagines lectori exhibent.

Cassiod. in Fastis Cons.

Cubicula plurima non parum exculta in Cœmeteriis.

Cubiculum primum Cœmeterii, quod Latina Via situm est, describitur.

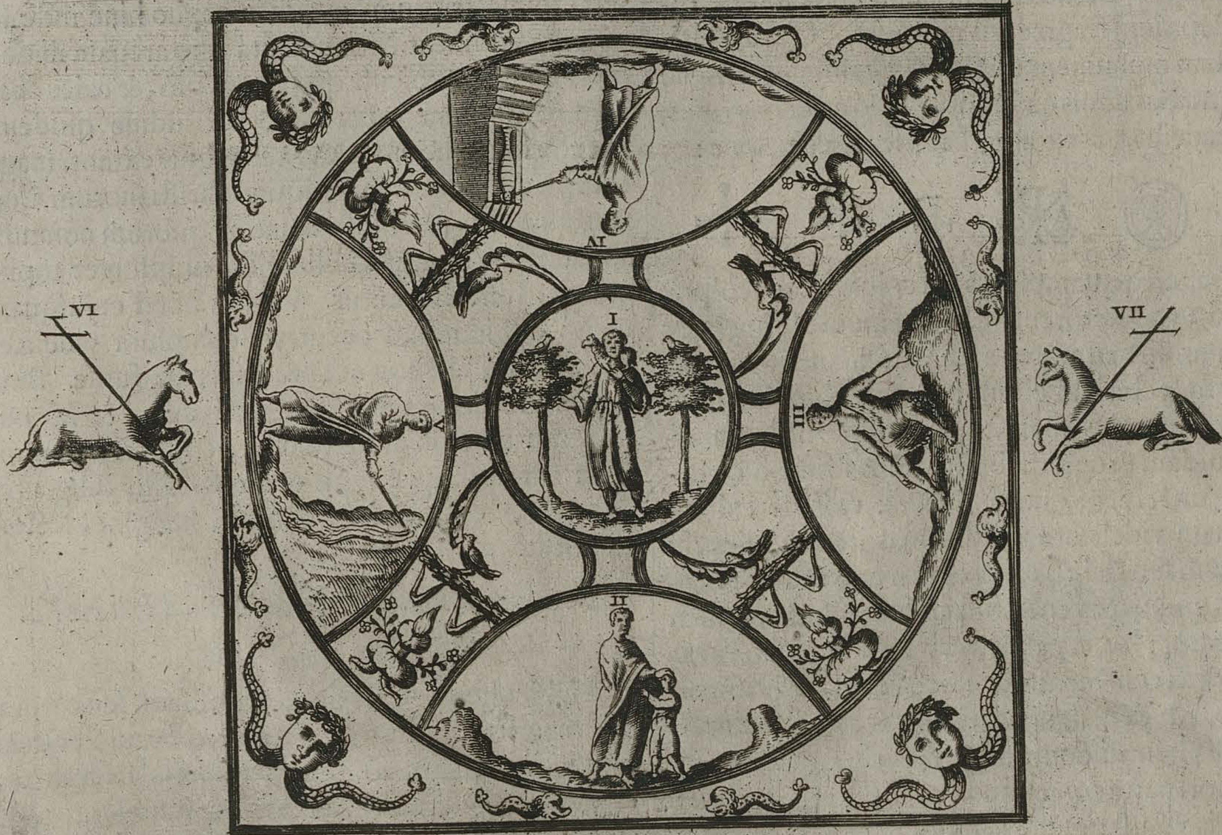
Cubiculum hoc in semitæ cujusdam, seu cryptæ majoris termino extat, quæ cubiculo eodem concluditur: forma autem quadrangulari constat, palmorum undequaque viginti: columnis quatuor in topho excisis innititur: monumenta tria, eademque arcuata continet, in quorum singulis duo satis quidem oblongi, consuetæ tamen formæ, tumuli conspiciuntur. Nonnullas ibidem imagines contemplari licet; quarum una hominem deferentem humeris ligonem, altera humum pala suffodientem coloribus exhibet. In cubiculi autem ejusdem fornice, quædam item imagines exprimuntur, quæ sequenti Tabula, superaddita rerum significatione, lectorum oculis propositæ elucidantur.

 A Cu-

A Cubiculi fornix, ubi sacræ nonnullæ extant figuræ, quas proxima Tabula contemplandas exhibet.
B Tria Monumenta arcuata cum sua quæque arca ex topho foras paululum projecta.
C Quatuor columnæ angulares, quibus Cubiculi fornix innititur.
D Monumenta oblonga in parietibus, qui monumenta arcuata continent, existentia.
E Paries supra cryptam majorem, quà aditus in hoc Cubiculum patet.
F G Binæ imagines in prædicto pariete, qui supra cryptam majorem alteram gypso, calceque dealbatam attollitur, coloribus expressæ, quarum altera ligonem, altera palam habet, & duos Martyres ad arenam effodiendam damnatos, vel certe fossores monumentis in hoc Cœmeterio concinnandis intentos repræsentari crediderim.
H Semita sepulchris in topho utrimque excisis plena, quæ ad Cubiculum deducit, & palmos circiter vigintiquatuor in longitudinem obtinet.
I Paries exterior ostii Cubiculi, quod in semitæ, seu cryptæ majoris termino situm est.
K L Bini Agni, qui dorso Crucem gestant.
M Ostium ejusdem Cubiculi arcuatum.

TABVLA VNICA CVBICVLI PRIMI COEMETERII VIA LATINA.

Unica Cubiculi Primi Tabula.

I. Hujus Cubiculi Tabula in fornicis umbilico Pastorem probum Euangelico præconio celebrem, quem duæ arbores ambiunt, oviculam humeris deferentem exhibet.
II. Christus Dominus, qui puero cuidam manum imponit, ut textus Euangelicæ lectionis docet,
III. Jobum insuper miserandum in modum in sterquilinio jacentem illic videre est.
IV. Idem Christus Dominus, qui Lazarum à mortuis excitat.
V. Legislator Moyses, qui silicem inter deserta, atque aspera loca ad educendos sitienti populo aquarum rivulos virga percutit.
VI. VII. Et rursus Christus Servator, qui mitissimi agni, nulliusque maculæ obnoxii symbolum præ se ferens, sacrosanctum crucis vexillum dorso gestat.

Cubiculum secundum apud Cœmeterium Viæ Latinæ describitur,

ALterum hujus Cœmeterii Cubiculum præcedenti haud absimile intuenti occurrit, altitudine tamen aliquanto præcellit: fornicem & quatuor itidem singulis angulis columnas præfert. Monumenta, quæ arcuata dicuntur, tria; quæ autem oblonga, & juxta consuetam Cœmeteriorum formam sunt, sex numero continet. Nullæ prorsus in eo imagines, nisi quorundam puerorum in ipsa fornicis facie, inter uvarum racemos, ac virentia folia, blande ac festive colludentium. In semita verò, ipsum juxta Cubiculum, quædam arcuato in monumento imago conspicitur; quam unica ejusdem Cubiculi Tabula exceptam, oculis contemplandam subjecimus.

A Cubiculi fornix vitium frondibus, uvarumque racemis dimidiata crassitudine prominentibus eleganter undique adornatus.

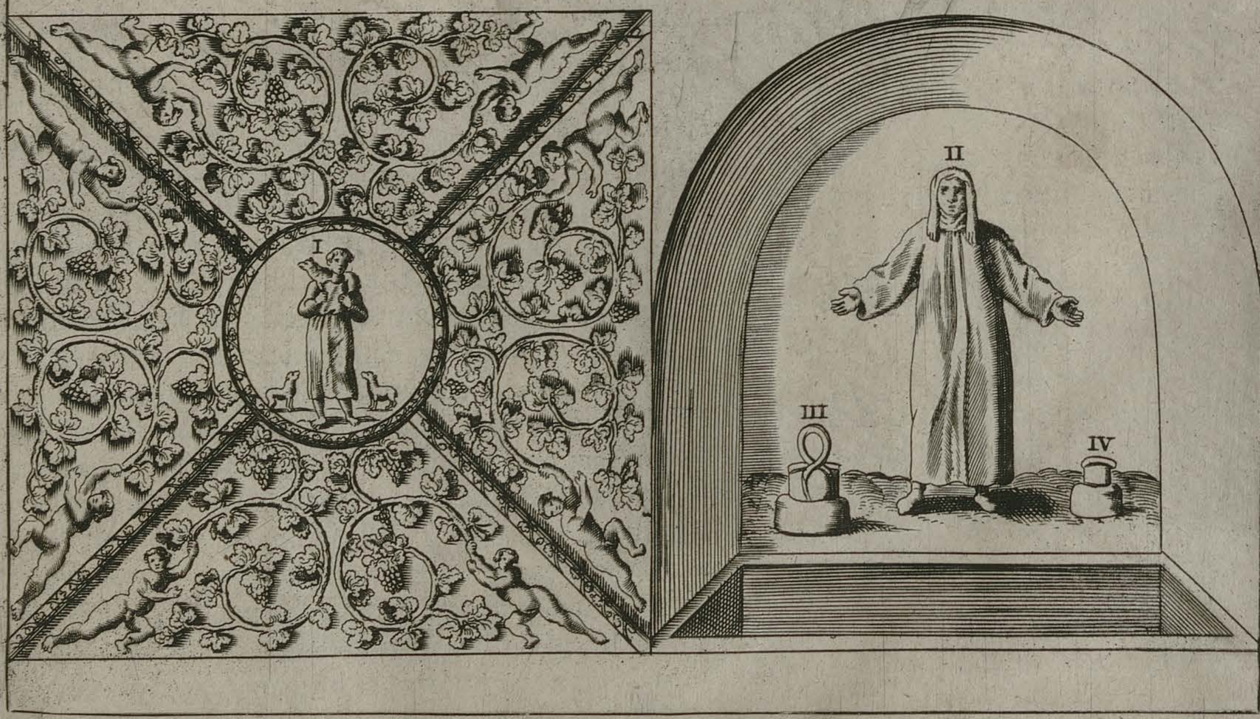
B Tria Monumenta arcuata majora, multorum corporum capacia.

C Quatuor columnæ, quibus Cubiculi fornix innititur, excisæ in topho, & frondibus item ut fornix, uvarumque sertis dimidii anaglyphi insignitæ.

D Sex Monumenta oblonga vulgaria, bina scilicet ad singula quæque Monumenta arcuata, in topho parietis, qui arcui substat, concinnata.

E Cubiculi Ostium.

Unica Cubiculi Secundi Tabula.

I. In media fornicis parte, Pastoris ovem supra dorsum deferentis imago suspicitur, ad cujus pedes binæ oviculæ jacent. Reliquæ fornicis totius partes vitium frondibus, ac uvarum racemis mirifice exornantur, puerisque inter se, uti mos est, jocantibus, affabre ex gypso elaboratis, prominentibusque in pariete corpusculis ambiuntur.

II. III. IV. In arcuati verò monumenti pariete mulieris extensis brachiis Deum exorantis imago exprimitur; ad cujus pedes vascula bina subsidunt, quæ servandis quondam voluminibus apud priscos Christianæ fidei cultores usui esse consueverant.

CAP. VIII.

De Viis Labicana & Prænestina, ac de profanis earumdem monimentis.

1 UT sacrum hoc iter, quod aggressi sumus, Deo votis annuente, feliciter prosequamur, à porta & Via Latina, Cælimontanam, quæ Asinaria olim dicebatur, consulte prætereuntes, cum nil prorsus hanc extra portam, quod ad rem Ecclesiasticam pertineat, & memoratu sit dignum, occurrat, ad portam, quæ huic proxima est, describendam, si libet, deveniamus. Porro hanc nostra ætate Majorem communi voce omnes appellant, antiqui vero teste Plinio Labicanam dixere, & Prænestinam item, ut Procopius de Bello Gothico refert, utroque à Viis, Labicana videlicet & Prænestina derivato vocabulo, quæ suum ab illa principium sortiuntur. Eandem pariter Exquilinam appellatam fuisse plerique asserunt; extra quam in sontes olim ex legum præscripto animadvertebatur: quapropter, ut Tacitus ait: *In P. Martium Consules extra portam Exquilinam, cum classicum canere jussissent, more prisco advertere.* Idem Suetonius in Claudio his verbis affirmat: *Civitatem Romanam usurpantes in campo Exquilino securi percussit.* Horatius item 5. Epod. isthæc recitat:

Post insepulta membra deferent Lupi,
Et Exquilinæ alites.

(PortaCælimontana. Porta Asinaria. Porta Major. PortaLabicana. Plin. l.36. c.5. Procop. de bello Goth. lib. 1. Porta Prænestina. Porta Exquilina. Tacit. lib. 2. Annal. Suet. in Claud. c. 25. Horat. 5. Epod.)

2 Quem locum ubi Porphyrius elucidans, Exquilinam extra portam pauperum corpora vel comburi, vel certe projici consuevisse affirmat. Ibi quoque Puticuli quondam extabant, loca scilicet puteorum adinstar, ubi passim quæ projiciebantur, cadavera computrescebant. Hac quidem ratione hujus derivationem nominis Varro interpretatus est, dum lib. 1. de Latino sermone ex Ælio Gallo sic habet: *Puticulæ, quod putrescant cadavera ibi projecta, qui locus publicus ultra Exquilias.* Et Sex. Pompejus Vers. *Puticulos*, hæc inquit: *Puticulos antiquissimum genus sepulturæ appellatos, quos ibi in puteis sepelirentur homines, qualis fuerit locus, quo nunc cadavera projici solent extra portam Exquilinam, quæ, quod ibi putrescerent, inde potius appellatos existimat Puticulos Ælius Gallus, qui ait, antiqui moris fuisse, ut patresfamilias in locum publicum extra oppidum mancipia vilia projicerent, atque ita projecta, quod ibi ea putrescerent, nomen esse factum Puticulis.* Festus item agit de Puticulis, vetustissimumque genus esse ait sepulturæ in puteis fieri solitum. Extant hujusmodi sepulchrorum species, ut Baronius ait, in arenariis cryptis Cœmeteriorum extra Urbem positis. Sed non omnes in Puticulis sepeliebantur: nam Martialis lib. 1. epigram. ad Alcinam de puero defuncto: *Labicana levi cespite velat humus.* Eandem extra portam quædam item arenariæ cryptæ existebant, ubi Asinium olim interfectum fuisse Cicero Orat. pro Cluentio his plane verbis affirmat: *Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Exquilinam perductus, occiditur.*

(Puticuli. Varro l. 1. de ling. Lat. Sext. Pomp. Baron. in not. ad Mart. die 10 Febr. Cryptæ Arenariæ. Cic. pro Cluent.)

3 A porta vero Exquilina ambæ, ut diximus, Viæ Labicana scilicet & Prænestina initium auspicantur, Strabone teste his plane verbis: *Porro in unum cadit Labicana, à porta quidem Exquilina incipiens, à qua & Prænestina: sinistra vero & hanc Exquilinam omittens, campum ultra centum & viginti stadia pergit. Cum autem Labico vetusto sane oppido, cæterum disjecto & in sublimi sito propinquat, & hoc & Tusculum relinquit à dextera, &c.* Labicana igitur Via nuncupatur, quæ *Labicum* ducit, hodie vulgo *Columna.* Pari item ratione Prænestina dicitur, quæ ad Præneste urbem vetustissimam deducit: Prænestinæ autem hujus Viæ Plinius meminit, cum de Aqua Virgine agens lib. 31. c. 4. hæc dicit: *Agrippa & Virginem adduxit ab octavi lapidis diverticulo 11. millibus passuum Prænestina Via.* Porro Labicana Via celebre antiquis temporibus Quietis Templum extabat; cujus ipse Livius Decad. 1. l. 4. his verbis mentionem facit: *Cum hæc agerentur, jam Consul Via Labicana ad fanum Quietis erat.* Eandem juxta Viam, Quintium Attam scriptorem celeberrimum tumulatum fuisse Eusebius testatur in suo Chron. Olympiad. 175. *Quintius Atta scriptorum Togatorum* (inquit ille) *Romæ moritur, sepultusque Via Prænestina ad milliarium secundum.* Alcimi quoque pueri ibidem sepulchrum extitit, Martiale teste Epigr. 72. lib. 1. his Carminibus:

Alcime, quem raptum domino crescentibus annis
Labicana levi cespite velat humus.

(Via Labicana. Via Prænestina. Strabo l. 5. Labicum. Columna. AquaVirgo Plin. l. 31. c. 3. Templum Quietis. Liv. decad. 1. l. 4. Quintius Atta. Euseb. in Chronico Olymp. 175. Martial. l. 1. epig. 72.)

Salvii itidem Iuliani inter Jurisconsultos notissimi, bis Consulis, & Urbis Præfecti eadem Via sepulchrum extitit, in quo postea Didium Julianum Imperatorem ejus pronepotem tumulari contigit; quod Spartianus in eodem Didio his verbis testatur: *Corpus ejus à Severo uxori Manliæ Scatillæ, ac filiæ ad sepulturam est redditum, & in proavi monumentum translatum; milliario quinto, Via Labicana.* Demum eadem Via hac nostra ætate, in quadam Fabricii Lazari Aulæ Consistorialis Advocati vinea, marmorea sepulchralis arca Alexandri Severi Imperatoris, & Mammeæ ejusdem matris reperta est, in qua trita, ac celebris illa raptarum Sabinarum historia insculpta exhibetur: in ejus autem operculo eorundem Alexandri & Mammeæ imagines affabre elaboratæ conspiciuntur. Quæ quidem arca tanquam nobile antiquitatis Romanæ trophæum, in Urbem translata, in augustissimo Capitolii atrio ad hanc usque diem inter cætera præclara rerum antiquarum monumenta asservatur. Sed à profanis pedem revocantes, ad Cœmeteria, quæ Via Labicana occurrunt, orationem convertamus.

(Sepulchrum Salvii Juliani. Didius Julianus Imperator. Spart. in Did. Imp. Arca sepulchralis, AlexandriSeveri & Mammeæ.)

CAP. IX.

De Cœmeterio inter Duas Lauros, sive beatorum Martyrum Tiburtii, Marcellini, Petri, ac S. Helenæ, Via Labicana.

Cœmeterium istud à priscis Christianæ fidei cultoribus tunc potissimum temporis, cum acrioribus gentilium procellis Ecclesia Dei impeteretur, in subterraneis Labicanæ Viæ meatibus extructum est, eo nimirum loco, qui vulgo inter duas lauros appellabatur, ab hujuscemodi fortasse arboribus quæ ibidem existebant: nam & alia item loca ab arboribus ibi consitis denominata interdum fuisse ex conscriptis historiarum paginis satis superque novimus, uti præ cœteris locus ille ad Malum Punicum quondam nuncupabatur, de quo Publ. Victor & ad Pyrum, de quo Mart. Latina itidem Via, ob eandem fere rationem, locus pariter duas inter lauros appellatus est, uti jam diximus; qui tamen longe ab isto, quem hactenus memoravimus, differre videtur.

(Locus inter duas lauros Via Labicana. Ad Malum Punicum. Publ. Vict. reg. 6. Martial. l. 1. epig. 162. Ad Pyrum.)

2 Porro de Cœmeterio hoc duas inter lauros in M. S. S. Tiburtii Actis Cod. S. Petr. junctis una simul cum B. Susannæ Actis, & in Martyrologio item Romano mentio incurrit, ubi eundem martyrio inter duas

(S. Tiburtius. M. S. Cod. S. Petr. Mart. Rom. 3. id. Aug.)

ter duas lauros affectum fuisse, tertio ab Urbe milliario, perhibetur. Idem plane in Bedæ, Adonis & Usuardi Martyrol. & apud Petrum de Natalibus describitur. Ibidem verò conspicuæ sanctitatis fœminæ Lucilla & Firmina cubiculum sibi construxerant; ubi eisdem jugiter orantibus idem S. Tiburtius unà cum beatis Martyribus Marcellino presbytero & Petro exorcista, sub dirissima eadem Diocletiani persecutione, martyrio coronatis, se videndum exhibuit, in loco, qui primum Silva nigra, Candida postmodum nuncupatus est. Quæ quidem beatissimæ mulieres veneranda Martyrum eorundem corpora, iisdem jubentibus, juxta S. Tiburtii corpus in cryptæ inferioris ambitu reposuere; quod in ipsorummet sanctorum Martyrum Marcellini, & Petri Actis hunc in modum describitur. *Erant Lucilla & Firmina Christianissimæ fœminæ parentes S. Tiburtii Martyris; cujus nobilitas & in terris inter Senatores magna fuit, & inter Martyres magnificentior probatur in Cœlis. Hæ dum amore parentis Martyris à sepulchro ejus non recederent; & ibi, ut alibi legitur, sibi construxissent cubiculum, atque ibi diu noctuque perseverarent, apparuit eis in visu S. Tiburtius cum his duobus Martyribus, & instruxit qualiter ambularent, & corpora eorum de silva auferrent, atque ibi juxta se in inferiori parte cryptæ sepelirent. Quibus adjutorio fuerunt duo acolythi Ecclesiæ Romanæ, &c.* Vides hinc mulieres beatorum Martyrum obsequio addictas, Martyrum apparitione recreatas, & de his, quæ saluti congruerent, iisdem admonentibus instructas impensi uberem obsequii mercedem à Domino recepisse. Sed & de studiosa earumdem fœminarum in tumulandis martyribus opera hæc paulo infra: *Quorum corpora beatorum Marcellini presbyteri & Petri exorcistæ Martyrum collegit Lucilla, & posuit in vehiculo noctu, & adduxit Via Labicana, milliario ab Urbe tertio, & sepelivit sub die 4. non. Iun. in pace.* Id ipsum Ado perhibet, quamvis translationis tempus ad v. Kalend. Septembr. non ad IV. Non. Jun. ut recensitis in Actis, referat, quod forte magis ipsi veritati consonat. Quarto enim Non. Junii natalitius dies, non autem translatio horum Martyrum contigit. Hæc eadem recolenda translationis historia apud Surium hisce versibus recensetur:

Mart. Beda & Adonis. Petr. de Nat. l. 7. c. 46.
S. Lucilla & Firmina.
SS. Marcellinus & Petrus.
Silva nigra.
Translatio corporum SS. Marcellini, & Petri.
Acta Mart. Tiburtii.
Cod. Lat. Vat. 8. 9. S. Petr. E. Vall. 1.
Ado in Mart. 5. Kal. Sept.
Sur. to. 3. 2. Iun.

Duæ quædam referuntur Romæ natæ fœminæ,
Una dicta est Lucilla, Firminaque altera.
Veram puris retinentes Christi fidem cordibus.
Quæ propinquæ ter beati Martyris Tiburtii,
Ad illius sacrosanctum assidentes tumulum,
Deo gratias vigilando ducebant excubias.
Quibus ipse cum beatis semet comitantibus
Marcellino atque Petro manifeste retulit
Per soporem, ubi sacra jacuissent corpora
Eorundem electorum: atque simul admonet,
Ut euntes absque mora, illa statim auferant,
Et in crypta suum prope curent corpus ponere.
Qui præceptis obsequentes Nigram silvam adeunt,
Sublatosque beatorum inde portant cineres,
Et in specu deponentes, jusso loco tumulant.

3 Verum de beatis eisdem Mart. Petro & Marcellino hæc præcipue Romano in Martyrologio IV. Nonas Junii, post enarratam eorundem martyrii seriem recitantur: *Horum corpora in crypta juxta sanctum Tiburtium sepulta sunt, eorumque sepulchrum S. Damasus Papa versibus postea exornavit.* Hujuscemodi autem versus in M. S. iisdem Actis recitantur; nam post certaminum, ac martyrii descriptionem hæc subjiciuntur: *Hæc omnia Damasus, cum lector esset, & adhuc puerulus, didicit ab eo, qui eos decollaverat, & postea factus Episcopus, in eorum sepulchro his versiculis declaravit:*

Mart. Rom. 4. non. Iun.

Marcelline tuos pariter, Petre nosce triumphos;
Percussor retulit Damaso mihi cum puer essem;
Hæc sibi carnificem rabidum mandata dedisse
Sentibus in mediis vestra ut tunc colla secaret;
Ne tumulum vestrum quisquam cognoscere posset;
Vos alacres, vestris manibus mundasse sepulchra,
Candidulo occulte postquam jacuistis in antro.
Postea commonitam vestra pietate Lucillam,
Hic placuisse magis sanctissima condere membra.

Epitaphium SS. Marcellini, & Petri.
Apud Baron. Annal. to. 2. an. 302.

Ex quibus ipsummet carnificem, qui quondam gladium in Sanctos viros exeruerat, eorundem gloriæ, ac triumphi præconem effectum, linguam pariter in eorumdem laudes exeruisse, locum, in quo jacebant, indicando, ipso Damaso attestante; didicimus. In Romano item Martyrologio 11. Kalend. Ianuar. triginta Martyrum duas inter Lauros martyrio coronatorum memoria recolitur; quorum nomina post triumphalem palmam in libro Vitæ descripta sunt.

Rom. Mart. die 21. Kal. Ian.
Triginta Martyres.

4 Ibi postmodum in sanctorum martyrum Marcellini & Petri honorem Constantinus Magnus Imperator nobilem à fundamentis Ecclesiam erexit, in qua Helena piissima ejusdem mater, intra porphyreticam urnam condita fuit, ut in Martyrologio Romano XV. Kal. Septemb. & prolixius in M. S. ejusdem Helenæ Actis Codd. Later. & S. Petri his quidem verbis exponitur: *Postquam beatissima Helena Romam ad filium rediit, ibi plena dierum, ultra octogesimum ætatis annum, expleto vitæ suæ cursu cum felici lætitia sexto Id. Febr. deposito carnis onere Cœlo reddidit spiritum, & sepulta est honorifice cum aromatibus Via Labicana, ubi dicitur inter duas Lauros milliario tertio ab Urbe. Et in eodem loco fecit Basilicam sanctis Martyribus Marcellino & Petro, & ibi in Mausoleo porphyretico, undique pretiose sculpto, juxta regiam excellentiam; matrem suam sepelivit.* Nobilissimi verò ejusdem Helenæ sepulchri, & beatorum Marcellini & Petri Ecclesiæ meminit Ado in Chron. ætat. 6. sub Christi anno trecentesimo sexto: Beda item de sex ætatibus sub anno à creatione mundi MCCCCLIX. qui ambo Ecclesias ab eodem Constantino Magno pari munificentia erectas iisdemmet verbis recensentes, hæc ajunt: *Item Basilicam Via Labicana inter duas lauros beatis Petro & Marcellino martyribus, & Mausoleum, ubi matrem suam posuit in sarcophago purpureo.* Et apud Bibliothecarium in Vita B. Silvestri hæc habentur: *Eisdem temporibus Augustus Constantinus fecit Basilicam beatissimis Martyribus Marcellino presbytero; & Petro exorcistæ, inter duas lauros, & Mausoleum, ubi beatissima mater ipsius sepulta est Helena Augusta in sarcophago porphyretico, Via Lavicana milliario ab Urbe Roma tertio, &c.* Recensentur autem ibidem Constantinianæ munificentiæ dona ac munera, quæ magni utique animi Imperator *pro amore matris*, ut idem Bibliothecarius inquit, *& veneratione sanctorum*, eidem Ecclesiæ obtulit. Verum in hac ipsa Ecclesia, ut probabiles quidem rationes nobis ultro suadent, à sanctissimo Pontifice Gregorio Magno, habita quondam fuit Homilia sexta in Matth. quæ ejusdem Ecclesiæ titulo hunc in modum prænotatur, videlicet: *Homilia habita ad populum in Basilica*

Ecclesia SS. Marcellini, & Petri.
Sepulchrum Helenæ.
Martyr. Rom. 15. Kal. Sept.
M. S. *Codd. Lat. & S. Petr.*
Ado in Chron. æt. 6. an. 306.
Beda de Sex ætat. an. mund. 4259. to. 2.
Bibl. in Vit. S. Silv. Papæ.
Bibl. l. sup. cit.
Greg. hom. 6. in Matt.

lica sanctorum Marcellini & Petri die natalis eorum. Verosimilius enim nobis rem altius contemplantibus, eandem in hac potius Ecclesia homiliam recitatam fuisse videtur, ubi tunc temporis religioso excepta cultu sanctorum corpora quiescebant, uti ipsi beato Gregorio mos erat, quàm in ea, quæ Lateranensem juxta Basilicam sita est, & sanctorum item Marcellini & Petri titulo decoratur; quamvis & hæc (cujus nuper meminimus) proculdubio vetustissima sit, ejusdemque in Romana Synodo sub ipsomet Gregorio, digna utique mentio incurrat.

5 Porro Bibliothecarius Ecclesiæ sanctorum Marcellini & Petri primum à Benedicto Papa III. instaurationem, & rursus à Nicolao Primo Pontifice præstitam fuisse enarrans, & ipse haud obscure legentibus dubitandi ansam præbet, de qua videlicet harum Ecclesiarum inter scribendum subintellexisse voluerit: ubi enim de Benedicto Papa loquitur, isthæc verba profert: *Necnon & in Ecclesiam beatorum Petri & Marcellini, cujus tectum jam vetustate positum, vicinum ruinæ existebat, depositis vetustissimis trabibus, & aliis impositis à noviter ipsum tectum, atque porticus in circuitu omnia noviter restauravit.* Et subinde de Nicolao Pontifice isthæc recitat: *Nicolaus ad Basilicam beatorum Martyrum Marcellini & Petri, quæ inter duas lauros sita est, properavit, quam vetustate solutam, ruinaque confractam invenit, & sentibus coopertam, tribulisque repletam, ita ut nulli ad eam aditus panderetur. Cujus mox fundamenta, validissimo ædificio renovans, in meliorem statum, ut pridem fuerat, restauravit, in quam nunc ad laudem nominis divini, populi multitudo properat, & confluit.* Magnam igitur, ut videre est, Bibliothecarii verba lectoris animo ambiguitatem ingerunt.

Ecclesia SS. Marcellini, & Petri.

Bibl. in Bened. Pap. 3.

Bibl. de Nicol. Pap. 1.

6 Porro, ut rem hanc maturius edisseramus in M. S. quibusdam Codicibus hujuscemodi instauratio, quæ à Nicolao Pontifice præstita est, desideratur, & in aliis, imo & in Pontificis ejusdem gestis, quæ To. 3. Conciliorum conscripta habentur, pro verbis illis: *Inter duas lauros*, legitur: *In Erulana*, corrupto videlicet vocabulo *pro Merulana.* Quapropter germana verborum lectione paginis reddita, fatendum nobis proculdubio est, à Nicolao Pontifice eam potissimum Ecclesiam instauratam fuisse, quæ prope eandem Lateranensem Basilicam extat, haud procul à loco, qui vulgo in *Merulana* dicitur; ubi & Beati Matthæi Apostoli Ecclesia in Merulana item dicta usque nunc subsistit. Ut ipsa autem veritas magis studioso lectori innotescat, haud ullatenus probabile nobis fit, de hac Bibliothecarium item locutum fuisse. Cum enim Romanorum Pontificum ædibus Ecclesia hæc proxima esset, & Cardinalitio insuper titulo decoraretur, nimis quidem absurdum foret, si quis leviter opinando assereret, eamdem longo temporum interlapsu eo usque redactam, ut sentibus hinc inde cooperta, ac tribulis undique circumfusa, accedentibus impervia omnino existeret, qua plane lugubri facie eandem ipsemet Bibliothecarius describit. Id igitur probabilius nobis arridet, si nimirum, quæ a Bibliothecario hactenus enarrata sunt, de Ecclesia ab Imperatore Constantino Lavicanam juxta Viam erecta subintelligantur. His adde, quod minus item verisimile habendum videtur, eandem ab utroque Pontifice Ecclesiam, de qua nunc agimus, in pristini formam splendoris restitutam fuisse. Quippe si Benedictus Pontifex hanc, ut hi asserunt, instauravit; quorsum Nicolao, qui eidem proxime in Pontificatu successit, operi manum apponendi iterum opus fuit? cum Benedictus Papa biennio duntaxat in Petri Cathedra sederit, quo quidem brevi temporis interstitio ipsammet Ecclesiam ad enormem adeo abolitæ vetustatis formam, ac desolatam rerum faciem devenisse, haud creditu facile est. Fateamur igitur opus est, a Benedicto Tertio Ecclesiam illam instauratam esse, quæ juxta Lateranense Palatium ad hanc usque diem visitur: a Nicolao autem Pontifice hanc, de qua sermo recurrit, Via Lavicana existentem, quæ tunc ruinis scatebat, pristino decori restitutam.

Ecclesia B. Matthæi in Merulana.

7 In eodem insuper Cœmeterij loco Ecclesia in S. Tiburtij honorem erecta fuit; cujus Ehinardus in relatione inventionis corporum beatorum Marcellini & Petri mox subtexenda meminit: ex qua illud quidem conjici fas est, in ea ejusdem Beati Tiburtij corpus conditum fuisse; & in eadem Ecclesia ad Cœmeterium, in quo sanctorum Marcellini & Petri olim corpora asservabantur, accedentibus ultro aditum patere. Quapropter haud perperam conjectari licet, hoc idem esse, ac eorundem beatorum Martyrum templum, vel certe illi valde proximum, atque cohærens. Ibi quoque Ecclesiam in S. Helenæ honorem erectam fuisse in conscriptis Stephani Papæ Quinti gestis apud Bibliothecarium legitur, his plane verbis: *Nec non & in Basilica B. Helenæ fecit vestem de fundato, &c.* Quæ etiam sub ipsamet Martini Papæ Quinti tempora extabat. Nicolaus enim Signorilis in lib. Reliquiarum Urbis, quem eidem Pontifici inscripsit, eandem inter Ecclesias tunc temporis tam intra quam extra Urbis ambitum existentes adnumerat: & ab ipsamet subinde Cencius Camerarius, & Petrus Manlius Cœmeterium, de quo agimus, his plane verbis denominant: *Cœmeterium inter duas lauros ad Sanctam Helenam.* Quamvis communi vocabulo, beatorum Marcellini & Petri Cœmeterium nuncupetur. Hoc sane titulo ab eodem Bibliothecario sæpesæpius inscribitur, dum in Honorii Papæ Primi gestis hæc recitat: *Renovavit Cœmeterium beatorum Martyrum Marcellini & Petri Via Lavicana.* In gestis itidem Adriani Primi isthæc: *Cœmeterium itaque beatorum Martyrum Petri & Marcellini noviter fecit, & gradus ejus, qui descendunt ad eorum sacratissima corpora, noviter fecit: quoniam nullus erat jam descensus ad ipsa sancta corpora.* Idem quoque in aliorum Pontificum ejusdem Cœmeterii instauratorum historijs repetit. Cum hujus autem Ecclesiæ B. Helenæ nullibi hac nostra ætate, quod videamus, vestigium supersit, uti ruinarum reliquiæ ipsius S. Tiburtij Ecclesiæ adhuc extant, haud improbabilibus quidem rationibus adducti ipsammet Sanctorum Marcellini & Petri Basilicam, Beatæ item Helenæ titulo quondam nuncupatam fuisse; ex eo præsertim conijcimus, quod corpus augustissimæ ejusdem fæminæ ibi in porphyretico Mausoleo condigno honore asservaretur.

Ecclesia S. Tiburtii.

Ecclesia S. Helenæ. *Bibl. in vit. Steph. Pap. 5.*

Nicol. Signor. in lib. reliq. Urbis.

Cœmeterium ad S. Helenam.

Bibl. in Honorio Pap. 1.

Idem in Hadrian. Pap. 1.

8 Eorundem vero Martyrum Marcellini & Petri corpora ex ipsomet Cœmeterio, Deo revelante, in Gallias translata fuere, ut fusius Ehinardus Caroli Magni a secretis apud Surium To. 3. Iunij 2. describit, Baronius item Annal. Tom. 9. an. 826. cujus aliquam saltem enarrationis partem ad instituti

Translatio corporum SS. Marcellini, & Petri.

Ehinard. apud Sur. to. 3. die 30 Iun.

Baron. Annal. to. 9. an. 826.

instituti nostri propositum hic subtexere haud pigebit, lectori, ut credimus, gratam quammaxime, ac perjucundam futuram, Ehinardus igitur post enarratam Basilicæ à se erectæ constructionem, Romani cujusdam Diaconi, cui Deusdona nomen erat, mentionem subtexit, qui ad principis Ludovici aulam, ejusdem imploraturus opem advenerat. Subdit præterea habitum cum viro principe congressum, & præstitam sibi ab eo sacrarum reliquiarum, quibus cumulandus erat, sponsionem, quas in Basilica præmemorata conderet. Viaticum insuper redeunti sibi hujus rei gratia impensum, & ineundi itineris comitem, Ratleicum nomine, notarium suum, qui devotionis causa Romam proficiscendi votum nuncupaverat, designatum fuisse enarrans, ipsum iter prosequitur, suamque ad Hilduvinum Abbatem in monasterio S. Medardi profectionem subjicit; cui idem Diaconus beati Martyris Tiburtii corpus se daturum pollicitus fuerat. Quibus ille sponsionibus vehementer illectus, presbyterum quendam una cum eis, nomine Huno, transmisit, ut accepto videlicet ab ejusdem manibus Beati Martyris corpore, illud ad se perhonorifice deferret: *Contigit autem* (inquit Ehinardus translationis historiam prosequens) *postquam Italiam intraverunt, ut puer notarii mei, nomine Reginbaldus, tertiana febri correptus non modicum profectionis eorum faceret impedimentum. Cumque hoc incommodo iter illorum non mediocriter fuisset retardatum; illi tamen prout poterant, illud accelerare contendebant. Tribus diebus priusquam ad Urbem venirent, apparuit in visu illi febricitanti quidam homo in habitu diaconi, perquirens ab eo quamobrem dominus suus Romam irefestinaret? Cui cum ille & promissa diaconi de reliquiis sanctorum mihi mittendis, & de his, quæ Hilduvino Abbati pollicitus est, prout illi comperta erant, exponeret. Non ita erit, inquit, sed longe aliter, ac vos existimatis, causarum, propter quas venistis, exitus adimplebitur. Nam diaconus iste, qui vos Romam venire rogavit, aut parum, aut nihil de his, quæ vobis promisit, facturus est, ac proinde volo, sequaris me, atque ea quæ tibi ostensurus, atque dicturus sum, mente sollicita cures advertere. Tunc manu comprehensum, ut sibi videbatur, montis præcelsi cacumen secum conscendere fecit, in quo cum simul positi consisterent: Convertere, inquit, ad orientem, & subjectos oculis tuis campos intuere. Quod cum fecisset, & campos, de quibus sibi dixerat, fuisset intuitus, vidit in eis molis immensæ fabricas in modum magnæ cujusdam civitatis extructas, & interrogatus ab eo, si sciret quid hoc esset: se nescire respondit. Tum ille: Roma est, inquit, quod vides: statimque addidit: Dirige oculos in ulteriora civitatis, & contemplare, si aliqua tibi in his locis appareat Ecclesia. Cumque sibi quandam Ecclesiam apparere dixisset: Vade, inquit, & Ratleico nuntia, quoniam in Ecclesia, quam modo vidisti, illa res est recondita, quam ille Domino suo debet afferre: & ideo det operam, ut eam quanto celerius fieri potest, accipiat, & ad Dominum suum revertatur.* Vides hinc, amice lector, quam sollicitos se de suorum corporum obsequio viri sancti post mortem, ut alibi diximus, exhibeant, & piorum hominum votis, sacras reliquias requirentibus, quam prompte, libenterque conniveant: sed susceptam interim narrationem persequamur.

Monasterium S. Medardi.

Ehinard. de translat. corp. SS. Petri & Marcellini.

S. Marcellinus in somnis sese videndum cuidam offert.

Ecclesia, ubi reliquiæ SS. Marcellini, & Petri existunt, in visu monstratur eis, qui illas quærebant.

10 *Cumque ille diceret, quod nemo de his, qui secum venerant, in hujusmodi re fidem dictis suis esset habiturus; respondit & dixit: Tu nosti, quod omnes, qui tecum hoc iter agunt, tibi conscii sunt, quia complures dies in febri tertiana laborasti, & nondum te ab illa ullam habuisse remissionem. Et ille: Ita est, inquit, ut dicis. Quapropter, ait, volo ut pro signo tibi sit, atque his, quibus verba, quæ dixi, relaturus es, quoniam ex hac hora, febri, qua usque modo detinebaris, sic per Dei misericordiam cariturus es, ut te ulterius in hoc itinere non contingat. His dictis, expergefactus, omnia quæ sibi vidisse, vel audisse videbatur, Ratleico referre curavit. Quæ cum Ratleicus presbytero secum pergenti exposuisset, visum est ambobus, ut experimentum somni ex veritate promissæ sanitatis approbarent. Nam eadem die juxta qualitatem febrium, quibus laborare consueverat, febricitare debebat is, qui somnium viderat, & ut non vana illusio, sed potius vera revelatio fuisse ostenderetur, neque illa die, neque cæteris, quæ illam secutæ sunt, ullum in corpore suo consuetarum febrium sensit indicium. Sic factum est, ut visioni crederent, & fidem diaconi promissis non haberent.* En supernarum revelationum, præstitis à Deo signis certa omnino, atque indubitata comprobatio, ut mirabilibus verbis facta mirabiliora, ut vides, fidem astruant. *Igitur Romam venientes* (inquit ille) *juxta Basilicam beati Petri Apostoli, quæ dicitur ad Vincula, in domo ipsius, cum quo venerant, diaconi hospitium acceperunt, manserunt que cum eo per aliquot dies, opperientes promissionum ejus adimpletionem, sed ille, qui suas pollicitationes perficere non valebat, ipsum quod non poterat, quibusdam procrastinationibus palliabat. Tandem locuti cum illo, cur eis illo modo vellet illudere, percontati sunt, rogantes simul ne se diutius fallendo detineret, & reversionem suam vanis spebus impediret. His ille auditis cum cerneret se hujusmodi calliditate eis jam amplius non posse imponere, primo notarium meum certum fecit de reliquiis mihi promissis, quod eas habere non posset; eo quod frater suus, cui & domum & cuncta, quæ habebat, inde abiens commendaverat, negotiandi gratia Beneventum esset profectus, ac se penitus ignorare, quando esset reversurus. Et quia reliquias illas, sicut & cæteram supellectilem ad servandum commiserat; nec omnino se scire posse quid de his fecisset, quoniam eas in eadem domo nusquam invenisset; proinde videret quid faceret, quia de parte sua nihil restaret, quod operari posset. Postquam hæc notario meo dixit, & ille se ab eo illusum, & male sibi impositum quereretur; nescio quibus vanis ac frivolis etiam presbyterum Hilduvini allocutus, spe simili animatum fecit abscedere.*

11 *Postridie verò cum valde tristes videret, hortatus est, ut simul cum illo ad Cœmeteria sanctorum pergerent, videri sibi quod in eis aliquid tale inveniri posset, quo eorum desiderio satisfieret. Cumque eis hoc consilium placuisset, vellentque ut quanto ocyus id, ad quod faciendum eos hortabatur, inchoarent; more solito negotium dissimulavit, & eos, quorum animi tunc paululum erant erecti, in tantam desperationem hac dilatione dejecit, ut omisso illo, statuerent in patriam, quamvis infecto negotio, reverti. Sed notarius meus recolens somnium, quod puer suus viderat, cœpit comitem suum hortari, ut sine hospite suo irent ad Cœmeteria, ad quæ visenda ille se eos ducere velle promisit. Itaque invento atque conducto duce, locorumque monstratore, primo ad*

Valetudine restituta ægro revelatio divina comprobatur.

Basilica B. Tiburtij Via Lavicana.

Basilicam B. Tiburtij martyris in Via Lavicana, tribus ab Urbe passuum millibus distantem veniunt; Martyrisque tumbam quanta possunt diligentia contemplantur, & utrum, sic ut alij non sentirent, aperiri posset, cauta circumspectione considerant. Deinde in cryptam eidem Basilicæ contiguam, in qua beatorum Christi martyrum Marcellini & Petri corpora erant translata, descendunt, atque explorata illius monumenti qualitate discedunt; æstimantes hoc factum hospitem suum posse latere; sed aliter evenit, atque arbitrati sunt. Nam cito ad illum hujus facti notitia pervenit, veritusque ne sine illo voluntati suæ satisfacere debuissent, statuit consilium eorum festinando prævenire. Et quia ille eorumdem locorum omnimodam & plenariam notitiam habebat, blande illos alloquitur, hortaturque, ut illuc simul veniant, & communi consilio facerent, quicquid eis videretur faciendum. Assensi sunt ejus voluntati, tempusque id aggrediendi pari consensu constituunt. Tunc peracto jejunio triduano, noctu ad locum, nullo Romanorum civium sentiente, perveniunt, ingressique Basilicam B. Tiburtij, primo altare illud, sub quo sacrum ejus corpus situm credebatur, aperire tentaverunt; sed parum successit eorum voluntati molitio operis inchoati; nam monumentum durissimo marmore extructum, inermes id aperire conantium manus facile repellebat. Igitur omisso Martyris sepulchro, ad tumbam beatorum Marcellini & Petri descendunt, atque ibi invocato Domino nostro Iesu Christo, & adoratis sanctis Martyribus, lapidem, quo summitas sepulchri tegebatur, de loco suo levare moliuntur. Quo sublato vident sacratissimum sancti Marcellini corpus in superioribus ejusdem sepulchri partibus positum, tabulamque marmoream ad caput positam, quæ titulo, quem continebat, evidens indicium dabat, cujus in eo loco Martyris membra jacuissent, quod ut par erat, cum summa veneratione suscipientes levant, & munda sindone involutum Diacono ferendum, atque servandum tradunt. En consuetus fidelium mos sacra martyrum corpora insculpto nomine, & ipsum intra sepulchrum reposito Posteris prænotandi: sed actorum interim sterba excipiamus.

Tumba SS. Marcellini, & Petri.

Titulus in sepulchro nomen sancti præferens.

12 *Ac ne ulla sublati corporis indicia remanerent, lapidem loco suo reponentes, in Urbem ad hospitia sua revertuntur. Diaconus autem arbitratus notario meo hoc satisfactum esse, cœpit illum hortari, ut accepto corpore B. Marcellini rediret in patriam: sed ille longe aliter meditabatur. Nam, ut mihi postea retulit, videbatur illi nequaquam sibi licere cum solo B. Marcellini corpore in patriam regredi, quasi nefas esset, ut corpus B. Petri Martyris, qui ejus socius in passione fuerat, & per quingentos, & eo amplius annos in eodem sepulchro unà cum illo requieverat, illo inde transeunte remaneret: sed de hoc qualiter fieri posset, vehementer ambigebat. Noverat enim neminem à se Romanum inveniri posse, qui sibi ad hoc ullum ferret auxilium, sed ne talem quidem, cui hæc animi sui secreta auderet ostendere. In hac cordis anxietate constitutus, reperit quendam monachum peregrinum, nomine Basilium, qui ante biennium de Constantinopoli Romam venerat, atque ibi in monte Palatino apud alios Græcos ejusdem professionis cum quatuor discipulis suum hospitium habebat. Hunc adijt, atque ei, quam patiebatur solicitudinem aperit. Tum consilijs ejus animatus advocato ad se comite suo Hilduvini presbytero, cœpit cum eo tractare, ut iterum ad Basilicam B. Tiburtij clanculo pergerent, ac tumbam, qua Martyris corpus reconditum credebatur, aperire denuo molirentur. Placuit consilium, assumptisque, quos secum adduxerant, pueris, hospite eorum penitus ignorante, clam noctu profecti sunt. Cumque ad locum ventum esset, votis pro re prospera ante ædis januam factis, ingrediuntur, divisisque socijs inter se, presbyter ad corpus B. Tiburtij quærendum in ipsius Basilica cum aliquibus remansit. Ratleicus cum reliquis in adhærentem eidem Ecclesiæ cryptam, ad B. Petri corpus accessit, apertoque sine ulla difficultate sepulchro, sacra S. Martyris membra, nullo prohibente, sustulit, & serico pulvino, quem ad hoc paraverat, recepta, diligenter inclusit. Interea presbyter, qui corpus B. Tiburtij quærebat, magno labore frustra consumpto, relicto opere in cryptam ad Ratleicum descendit, & quid sibi faciendum esset, ab eo quærere cœpit. Cui cum ille arbitrari se diceret, quod S. Tiburtij reliquiæ essent inventæ eique id, de quo dicebat, ostenderet. Nam paulo antequam idem presbyter ad cryptam veniret, reperit in eodem sepulchro, in quo sanctissimorum Marcellini & Petri sacra corpora jacuerant, foramen quoddam rotundi schematis, trium fere pedum longitudinis, introrsum excavatum, pedali amplitudine patens, & in eo minuti pulveris non modicam portionem repositam. Visum est ambobus, quod hic pulvis de corpore B. Tiburtij, ossibus inde sublatis, remanere potuisset, & ob hoc ut difficilius inveniretur, medio loco inter beatos Marcellinum & Petrum in eadem tumba fuisset dispositus, convenitque inter eos, ut eum presbyter sumeret, & reliquijs B. Tiburtij secum deferret.* Ex quibus palam fit, sanctos ipsos vel post mortem amare consortium, & unitatem diligere, nec unum ab alio, cum quo videlicet martyrij, vel tumuli societate participaverat, ullatenus disiungi velle: *quomodo enim in vita dilexerunt se, ita & in morte non sunt separati.*

Galli B. Petri exorcistæ corpus habere quoque satagunt.

Monasterium Monachorum Græcorum ad Palatinum.

B. Petri martyris corpus invenitur, & in Galliam transfertur.

13 Hujus autem historiæ auctor crebrorum miraculorum seriem subtexit, quæ, dum eorundem beatorum martyrum reliquiæ deferrentur, variis quidem locis divinitus patrata sunt: sacrorum item pignorum in Ecclesia ab eodem Einhardo extructa depositionem, & demum inde translationem solemni ritu ad Vici Malheim nuncupati Ecclesiam præstitam commemorat. Eo autem fere tempore, ut nobis quidem existimare fas est, Beati Tiburtii corpus à Gregorio Papa Quarto in Urbem translatum, in Oratorio D. Gregorii à se apud Vaticanam Basilicam erecto, ejusdem Gregorii opera unà cum aliis sanctorum Martyrum corporibus, quæ illuc pariter ex eorundem Cœmeteriis intulerat, conditum est, Bibliothecario hujus rei teste in ejusdem Gregorii Papæ IV. gestis; quod & apud Petrum Manlium, & ex aliis M. S. Codd. compertum fit, in quibus beatum Mart. Tyburtium Chromatii Præfecti filium fuisse describitur.

Translatio corporis S. Tiburtii.

Bibl. in Greg. Pap. 4. Petr. Manlius.

14 Porro de sanctissima fœmina, immortalibus utique laudum præconiis celebranda Helena Augusta subobscuræ nonnullæ adhuc assertiones, ac multiplicibus difficultatum nodis obvolutæ per manus passim circumferuntur, quonam videlicet loco præclari nominis fœmina diem suum obierit? Et sacrum ejus Corpus sepulturæ demandatum fuerit? Variæ enim hac super re scriptorum sententiæ extiterunt. Socrates quippe lib. 1. c. 13. de ea hæc ait: *Mortem obiit. Corpus ejus ad Constantinopolim, quæ nova Roma appellata erat, deportatum, regali sepulchro conditum est.* Eusebium, ut Baronius inquit Annal. To. 3. ann. 326. n. 627. perperam interpretatus, qui in Magni Constantini gestis lib. 3. c. 46. ita de Augustissima fœmina ejusdem post obitum coram Constantino filio enarratum isthæc scribit: *Magna satel-*

Corpus S. Helenæ ubi nam reperiatur.

Socrat. hist. l. 1. c. 13.

Bar. Annal. to. 3. an. 326 n. 627.

Euseb. hist. l. 3. c. 46.

satellitum turba ad civitatem, quæ principem locum tenet Imperii, deportatum, corpus nempe, *fuit, ibique regali sepulchro conditum &c.* Quibus plane verbis haud Constantinopolim, ut Socrates falso arbitratus est, sed ipsammet Romanam Urbem intelligi voluit, ut iisdem pariter verbis inter scribendum alibi Romam innuere consuevit, & præsertim lib. 3. c. 7 gestorum Magni ipsius Constantini, cum de legatis ad Nicænum Concilium transmissis agens isthæc habet: *Et quamquam illius Urbis, penes quam Imperium est, Episcopus &c.* De Silvestro nimirum meritissimo Romanæ Urbis Episcopo subintelligens. Anastasius vero Bibliothecarius lib. de Constantini munificentia erga Urbis Ecclesias, Conc. To. 3. & in Silvestro præsertim de SS. Marcellini, & Petri Basilica, quæ Via Lavicana, duas inter lauros posita est, prolixius agens, hæc de Constantino Augusto ad rem nostram inserit: *Et Mausoleum condidit, ubi beatissimam Augustam matrem suam posuit in sarcophago porphyretico.*

Euseb. hist. l. 3. c. 7.

Anast. lib. de Constantini munificentia Conc. to. 3.

15. At Nicephorus lib. 8. c. 31. non modo præclarissimam fœminam Romæ sepultam, sed vita insuper ibidem functam; & inde post biennium Constantinopolim translatam fuisse diserte affirmat: *Cum autem*, inquit ille, *ei finis vitæ instaret, cum celeberrima memoria Romæ decessit; unde octogesimum agens annum &c.* Idemque Nicephorus eodem lib. c. 55. de Constantino, qui in præmemorata Apostolorum Ecclesia conditus est, sermonem instituens, Helenam quoque matrem depositam ibidem fuisse his plane verbis testatur: *In Urna marmorea una cum matre Helena repositus est.* Demum Constantinopolitana ex Urbe venerandum B. Helenæ corpus Venetias translatum, summaque illic veneratione servatum fuisse nonnulli tradunt; inter quos præcipuus est Petrus de Natalibus, qui lib. 7. c. 73. hæc recitat: *Ipsa vero B. Helena operibus pietatis & religionis studens, octogesimum ætatis annum agens, in sanctitate vitæ, in pace quievit apud Urbem Romam 15. Kal. Septembr. sepultaque est in Ecclesia sanctorum Marcellini & Petri. Cujus corpus filius ejus Constantinus Imperator inde Constantinopolim transtulisse dicitur: post ad ipsam Urbem habitaturus accessit. In temporis vero processu de ipsa Urbe regia à Venetis translatum esse fertur Venetias ipsum corpus, & sepultum jacere in monasterio suo nomini ædificato.* Sigebertus tamen in Chron. sub ann. 849. contrariam huic sententiam mordicus tuetur. Corpus etenim S. Helenæ Roma in Gallias eodem anno 849. fuisse delatum his quidem verbis asserit: *Sancta Helena Imperatrix à suo filio Constantino Magno, primo hujus nominis Imperatore, Romæ in Ecclesia SS. Marcellini & Petri martyrum, in Mausoleo purpureo sepulta, ad Franciam à Thaogiso monacho transfertur, & in Diœcesi Rhemensi magna Francorum veneratione excolitur.* In Appendice vero, quæ ad Usuardi Martyrologium addita est, 7. Id. Febr. translationis ejusdem S. Helenæ ad Monasterium Altovillaren. commemoratio recolitur; cui Molanus in Notis adstipulatur, dicens: *Hanc eandem Roma ad id Monasterium translationem descriptam olim fuisse ab Alamanno Monacho, & in quodam M. S. Cod. reperiri.*

Translatio corporis S. Helenæ.

Niceph. l. 8. c. 31.

Id. Nic. l. 55.

Petr. de Natal. l. 7. c. 73.

Translatio corporis S. Helenæ. *Sigeb. in Chro. an. 849.*

Append. de Martyr. Usuar. 7. id. Febr.

Molanus.

16 Porro ejusmodi recolenda translatio quoquo modo contigerit, non hanc quidem de ipsomet corpore, sed de sacris ejusdem reliquiis, ut in more olim positum erat, subintelligendam esse arbitramur. Nam sub Innocentio Papa Secundo veneranda ejusdem S. Helenæ ossa, è Via Lavicana in Urbem, ad Ecclesiam S. Mariæ vulgo de Ara Cœli, nuncupatam, ubi hodie religiose asservantur, translata fuisse: & illud item nobilissimum Mausoleum, seu porphyreticam urnam, in qua ejusdem corpus conditum fuerat, ad Lateranas ædes ab Anastasio Quarto delatum, ut in eadem sacrosancta Basilica ad perenne Christianæ religionis monimentum extaret, in supra recensitis actis, his plane verbis legitur: *Sed cum temporibus Innocentii Secundi propter guerram ipse locus desertus esset, quidam fures fracto operculo ipsius tumuli, aurum & gemmas vestimentorum B. Helenæ abstulerunt: quod quidam religiosi videntes, caput & grossiora ossa inde levantes in Urbem intulerunt, Mausoleum autem ipsum Anastasius Quartus in Basilicam Constantinianam intulit, ubi postmodum & ipse sepultus est. Tunc etiam ossa minima B. Helenæ inde educta sunt, & per plurimas Ecclesias distributa.* Id ipsum à Ioanne Diacono, qui sub Alexandro Papa Tertio floruit, in lib. M. S. Cod. Later. de memorabilibus Basilicæ Lateranens. rebus comprobatur, ubi altaria ejusdem Lateranensis basilicæ describens, hæc ait: *Sinistro vero latere Basilicæ est altare S. Antonini martyris; ibi juxta jacet Anastasius Quartus, qui fuit Sabinensis Episcopus, in Mausoleo porphyretico, præclaro opere sculpto, in quo olim jacuit Helena mater Constantini Imperatoris, quod videlicet Mausoleum de Ecclesia, quam idem Imperator ad honorem ipsius matris extra Urbem ædificaverat, idem Papa deportari fecerat.* Ex quibus jure, quidem merito erroris Nicephorus redarguitur, dum Helenæ corpus unà cum ipsamet urna Constantinopolim translatum fuisse perperam, nulloque veritatis adminiculo suffultus asserit. Porro insigne hoc Mausoleum, Bosii, viri de sacra antiquitate optime meriti, opera typis impressum in recensito Romæ Subterraneæ opere, quod Italico idiomate editum est, & nunc in nostris hisce paginis Latinitate donatis continetur: est autem, ut infra videre est, hujus formæ.

Mausoleum S. Helenæ.

Cod. S. Petr. E. Vall. 7.

M. S. Cod. Lateran.

Ioan. Diac. de sanct. Sanctor. Cod. Later.

Insigne istud sanctæ Helenæ Imperatricis porphyreticum Mausoleum, sive sepulchrum, cujus iconem æneis exceptam typis hic contemplandam subjicimus, in Basilica Lateranensi juxta Portam communi nomine Sanctam appellatam olim extabat: cum autem anno sexcentesimo supra millesimum Jubilei secularis sacro recurrente inter aditum Portæ ejusdem de more reserandum confringi, ac labefactari ex parte contigisset, ejus Basilicæ Canonici, Bosio servandæ antiquitatis studiosissimo adhortante, atque adnitente, instaurandum curarunt: & ad hodiernam usque diem ponè constantinianæ ejusdem Basilicæ apsidem locatum suspicitur. Vetustissimum illud, & à Constantino Augusto lectissimæ matris suæ corpori condendo adhibitum fuisse crediderim.

17 Demum quod ad reliqua Martyrum beatorum corpora spectat, quæ in hoc sacro Cœmeterio condita sunt, constans utique apud omnes opinio viget, eadem post lugubrem devastationis cladem, quæ sacris Romæ Cœmeteriis, ut jam diximus, execranda barbarorum manu inflicta est, in Urbem translata, & in S. Bibianæ Ecclesia eidem proxima pio fidelium studio posita fuisse: cui quidem sententiæ ipsemet Baronius in suis ad Martyrologium Notis 4. Idus Februarii his plane verbis adstipulatur, *Quod autem pertinet ad Viam Labicanam, de qua agimus, complures Martyres extra portam Exquilinam, more majorum, cum passi essent, eorum corpora à Christianis sublata inferebantur in Cœmeterium, quod ea Via erat nobile, Sanctorum Marcellini & Petri nomine dedicatum. Verum ea omnia intra eandem portam Exquilinam in vicum ad Ursum Pileatum dictum, in Cœmeterium, quod Sancti Anastasii nomine appellatum est, putantur illata, qui locus hodie dicitur Sancta Bibiana.* Hæc utique à Baronio ad recolendos jugiter immensos sacrorum pignorum thesauros, quibus Urbs Roma apprime locupletatur, brevi compendio enarrantur.

Ecclesia S. Bibianæ.

Baron. in not. ad Mart. 10. Febr.

18 Verum celeberrimi hujus Cœmeterii, quod valde dolendum est, memoria jam penitus exciderat, cum præsertim Ecclesia in Sanctorum Petri & Marcellini honorem Via Lavicana quondam erecta, confusis omni ex parte rerum antiquarum signis, ac indiciis, si quæ aderant, temporum injuria jam abolitis, una, ac eadem, quamplurimis id ultro opinantibus, fuisse asseratur cum ea, quæ juxta Lateranense palatium ad hanc usque diem superstes visitur. Quapropter Blondus, & alii, ut veritati quoquo modo consulatur, Lavicanam Viam ab Amphitheatro suum initium desumere, ut Ecclesiam, de qua hactenus, eadem Via reponerent, asserere ultro coacti sunt: Bosius vero studiosus admodum illibatæ veritatis indagator, toto animi conatu, ac non exiguo ingenii labore illam unà cum ipso Cœmeterio tandem feliciter adinvenit, eandemque ac si ipsisè tenebris redivivam surgere, & inter Subterraneæ hujus Romæ paginas in lucem prodire fecit. De his autem suo infra loco post cœterorum hujus Viæ Cœmeteriorum descriptionem, pro rerum opportunitate, & ad instituti nostri propositum prolixiori stylo agemus. Sed alia interim Cœmeteria nobis perlustranda sunt.

Ecclesia SS. Marcellini, & Petri prope Lateranum.

Blond. in hist.

CAP.

CAP. X.

De Cœmeterio, seu Arenario Beatorum Martyrum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii, & Simplicii, ac Sanctorum Quatuor Coronatorum.

SS. Claudius, Nicostrarus, Castorius & Symphorianus. SS. Quatuor Coronati. *Beda in Mart. 6. id. Novemb.*

IN sacris, ac perantiquis Martyrologiis 6. Idus Novembris beatos, ac recolendos jugiter Martyres, Claudium, Nicostratum, Symphorianum, Castorium & Simplicium, & Quatuor insuper Coronatos Via Lavicana conditos fuisse describitur, & in Bedæ præsertim Martyrologio id aperte his quidem verbis asseritur: *Romæ natalis sanctorum Martyrum Quatuor Coronatorum, id est, Severi, Severiani, Carpophori & Victorini. Hi cum impellerentur ad sacrificandum, reluctantes, nec omnino consensum ipsis præbentes, perstiterunt in fide. Nuntiatum est hoc Imperatori Diocletiano, qui illico jussit, ut ante simulachrum Æsculapii ictibus plumbatorum cæsi deficerent: quorum corpora jussit in platea canibus jactari, quæ jacuerunt ibi diebus quinque illæsa. Tunc Christiani venerunt, & collecta corpora sepelierunt Via Labicana milliario ab Urbe tertio, juxta corpora Sanctorum Martyrum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii, & Simplicii. Post duos autem annos passionis horum Quatuor Martyrum; cum nomina eorum minime reperirentur, statuit B. Melchiades Episcopus ut anniversarius Quatuor Coronatorum dies sub nominibus sanctorum quatuor Martyrum recoleretur. Intercurrentibus tamen annis cuidam sancto viro etiam nomina eorum revelata sunt. Festivitas vero, ut fuerat statuta, celebris in aliorum Martyrum festivitate permansit, & locus Quatuor Coronatorum insignis, ut in originali M.S. pag.* 478. Hucusque Beda, cui Ado pariter consentit, eorundemque Acta M. S. Cod. Vat. S. Petr. in quibus, eosdem à sancto Martyre Sebastiano unà cum Melchiade Episcopo, antequam Summus Ecclesiæ Pontifex renuntiatus esset, in Arenario Via Lavicana, sepulturæ traditos fuisse adjicitur. Hæc enim iisdem in Actibus habentur: *Quorum corpora in platea jussit canibus jactari, quæ jacuerunt diebus quinque. Tunc B. Sebastianus venit noctu cum Melchiade Episcopo, & collegit corpora, & sepelivit in Via Labicana, milliario ab Urbe Roma plus minus tertio, cum aliis sanctis in Arenario.* Cum autem hujuscemodi, ut asserunt, Arenarium tertio ab Urbe milliario Via Lavicana extiterit, uti & ipsum pariter sanctorum Marcellini & Petri Cœmeterium, nobis quidem conjectari licet hoc eidem contiguum, vel certe proximum fuisse, ejusdem enim haud ulla prorsus alibi mentio incurrit.

Ado in Mart. M. S. Cod. S. Petr. Arenarium Via Lavicana. *Acta SS. M. Quat. Coron.* Cœmeterium SS. Marcellini & Petri.

Ecclesia SS. Quatuor Coronatorum.

2 Porro prætiosa hæc Martyrum corpora eodem in Arenario servata fuere usque ad ipsius B. Leonis Papæ Quarti tempora, qui cum eorundem beatorum Quatuor Coronatorum Presbyter Cardinalis titulo insignitus fuisset, ad Summi Pontificatus culmen evectus, anno Christi 841. eundem titulum munifica utique manu instauravit, & plura sanctorum Martyrum corpora è Cœmeteriis atque Arenariis extra Urbem eruta, religiose illuc transtulit, ac sanctorum præsertim Quatuor Coronatorum, quæ unà cum aliis venerandis SS. corporibus, ac reliquiis sub maxima templi ejusdem ara honorifice deposuit, ipso Bibliothecario teste in Leone Quarto hismet verbis: *Ipse quoque à Deo protectus, & beatissimus Papa multa corpora sanctorum, quæ diu inculta jacebant, summo studio, summoque cordis affectu ad honorem omnipotentis Dei, intra hujus almæ Urbis mœnia mirifice congregavit. Nam & corpora sanctorum Martyrum Quatuor Coronatorum solerti cura inquirens reperit. Pro quorum desiderabili amore Basilicam, quæ sanctorum fuerat nomini consecrata, quam ipse dum ad Pontificii deductus est apicem, prudentissimo moderamine rexit, quæ per olitana curricula temporum quassata vetustatis defectu, & pene ruinis confracta diu antiquitus videbatur, & convulsa, supernæ virtutis annuente clementia, in splendidiorem, pulchrioremque statum à fundamentis construxit, & ad laudem omnipotentis Dei eorum sacratissima corpora cum Claudio, Nicostrato, Symphoriano, atque Castorio, & Simplicio, necnon Severo, Severiano, Carpophoro & Victorino quatuor fratribus: item Marius, Audifax, & Abacum cum Felicissimo, & Agapito, Hippolyto cum suis famulis numero decem & octo, Aquilino, Aquila & Prisca, Narcisso & Marcellino, Felice, Symmetrioque, Candido atque Paulina, Anastasio & Felice, Apollione & Benedicto, Venantio atque Felice, Diogene & Siberili, Festo & Marcello, atque Superantio, Pudentiana, & Benedicto, necnon capite S. Proti, sanctæque Cæciliæ, S. Alexandri, sanctique Sixti, & S. Sebastiani, atque sacratissimæ virginis Praxedis pariter sub sacro altari recondens collocavit, & alia multa, quorum nomina Deo sunt cognita. Super quod etiam ad gloriam Creatoris miro opere, miræque pulchritudinis ciborium ex argento purissimo, aureo superinductum colore cum gemmis prasinis, & hyacinthinis, pensans libras trecentas tredecim, & semis.* Quibus præmissis exactam ibi munerum eidem titulo collatorum seriem Bibliothecarius prosequitur, qui titulus ruinis postea omnino obrutus, tunc maxime, cum Robertus Guiscardus Salernitanorum Princeps, sub Gregorio Septimo universam regionem, quæ inter Amphitheatrum ac Lateranensem Basilicam interiacet, incendio absumpsit, verum à Paschale Papa Secundo iterum instauratus, ac pristino decori redditus fuit: quod Bibliothecarius in ipsius Paschalis gestis his verbis refert: *Similiter consecravit & Ecclesiam sanctorum Quatuor Coronatorum, quæ tempore Roberti Guiscardi Salernitani Principis destructa erat, à fundamentis refecit, atque consecravit, anno Pontificatus sui* XVII. *mense Ianuarii die vigesima.* Ex quo ipsismet sanctorum Martyrum Ecclesiis, cum Urbs armis intercepta hostium furori subesset, ingentes ac deplorandas jugiter, haud exiguo rerum sacrarum, ac reliquiarum detrimento, clades obtigisse compertum fit.

Translatio corporum multorum sanctorum è Cœmeteriis. *Bibl. in Leone Pap. 4.* Nomina Martyrum quorum corpora in Ecclesia SS. Quatuor Coronat. reposita sunt. *Bibl. in Pasc. Pap.*

3 Antequam vero idem Paschalis Pontifex hanc eandem solemni ritu Ecclesiam consecraret, anno scilicet Pontif. sui XII. dum ipsiusmet instaurationi insistit, duas sub ara maxima urnas adinvenit, porphyreticam unam, alteram ex proconisso lapide, vulgo serpentino, in quibus eorundem beatorum Martyrum pignora, & reliquiæ asservabantur: quas quidem ille arcas solido muro circumcinxit, extructo desuper altari, sub quo prægrandem lapidem statuit, in cujus medio fenestrella iu arcus formam de more extructa, ipsum Confessionis locum respiciebat: ad dexteram autem ejusdem lapidis partem iterata eorumdem venerandorum corporum depositio, quæ à B. Leone Papa Quarto præstita quondam fuerat, & cujus Bibliothecarius, ut supra, meminit, exsculptis marmori notis legebatur: ad lævam autem incisis pariter characteribus singillatim cuncta prolixe legebantur, quæ sua ibidem

Prima corporum SS. Quatuor inventio.

ætate

ætate contigerant. Hæc igitur sacratissima corpora haud ulli prorsus nota, parietibusque inclusa, diutius latuere, quousque postremo hoc seculo Garzias Millinus S.R.E. Card. ejusdem Ecclesiæ titulo nobilitatus, & Pauli Papæ V. in Urbe Vicarius, ob impensum erga beatos Martyres pietatis studium pervetustum instaurare templum, atque exornare aggressus, dum totus operi instat, en tibi ex inspe- rato perantiquas easdem arcas, & in his pretiosissima martyrum corpora, unà cum quamplurimis, eisdemque insignioribus sanctorum Martyrum reliquiis adinvenit: quod quidem maximam tum ipsi, tum Urbi lætitiam intulit, & ipsiusmet Summi Pontificis animum (qui exornandis sacrarum antiquitatum monumentis studebat) mirifice recreavit: quapropter singulari devotionis affectu permotus, cum præsertim sub aureo sui Pontificatus ævo, novi rerum sacrarum thesauri hactenus invisi Urbi pariter ac orbi, Cælo ipso præmonstrante, paterent, nobili Purpuratorum Patrum numero, & ipsis Romanæ Aulæ proceribus comitatus, magnoque Romani populi concursu, quantocyus ad sacras invisendas, venerandasque reliquias ille se contulit. Porrro recolendam hanc, venerandamque jugiter reliquiarum inventionem in publicas tabulas, ut mos est, diligenter redactam, Fedinus Basilicæ S. Mariæ Majoris Canonicus, præmemorato Cardinali Millino à secretis, oculatus ipsemet rerum testis enarrationem satis quidem prolixam, ac lectu, ut singulorum fieret satis desiderio, dignissimam edidit, ad quam studiosum lectorem ultro, libenterque remittimus: & de his hactenus.

Card. Millinus Ecclesiam SS. Quatuor instaurat.

Secunda corporum SS. Quatuor inventio.

CAP. XI.

De Beati Castuli Cœmeterio Via Lavicana.

1 UT primum quidem nonnulla de ipso Castuli nomine, de cujus nunc Cœmeterio agendum est, lectori innotescant. Vir iste, Diocletiani Imperatoris Zetarius fuit: de cujus munere mentio satis expressa habetur apud Jul. Paul. apud Cuiacium to. 1. frequenter etiam apud Lampridium in Heliogabal. & Plinium, & satis prolixe apud Molanum in Notis ad Martyrol. Usuardi. Hic autem sub eodem Diocletiano nobili martyrio coronatus est, ut in D. Sebastiani Actis M.S. Codd. Vat. S. Mariæ ad Martyres, & Vall. his plane verbis exponitur: *Sed quia tutus nullus inveniri poterat locus ad latebram confovendam, morabantur omnes apud Castulum quendam Christianum zetarium Palatii. Qui Castulus ibidem in Palatio in superiori domo valde alte commanebat. Ideo autem hæc mansio probabatur, quia & ipse Castulus cum suis omnibus Christianissimus erat: & lex data de sacrificiis, cum ubique sui fervore desæviret, in illis, qui Palatio adhærebant, quia nec suspicio de eis esse poterat, celabatur. Erant ergo, ut diximus, omnes hi morantes cum sancto Papa Cajo apud Castulum zetarium in ipsis superioribus Palatii locis, &c.* Et paulo post, enarrato beati Tiburtii martyrio, quod Via Lavicana contigit, de eodem Castulo hunc in modum sermo subtexitur: *Posthæc Torquatus pseudochristianus egit, ut Castulus Zetarius Palatii fuisset arctatus, & is tertio appensus, tertio cruciatus, additus est sanctis. In confessione itaque Domini perseverans, missus est in foveam, & dimissa est super eum massa arenaria, & ipse cum palma martyrii migravit ad Christum.* Hucusque nobilis ejusdem martyrii Acta, in quibus etsi nulla ipsius loci, in quo hæc peracta sunt, mentio suppetat, singula tamen Martyrologia sub die 7. Kal. April. Via Lavicana eundem martyrio coronatum fuisse perhibent, & in B. Notheri Martyrologio de Cœmeterio pariter mentio his verbis incurrit: *Romæ Via Labicana in Cœmeterio ejusdem natalis sancti Castuli, qui cum esset Zetarius Palatii, & hospes sanctorum, ut in gestis B. Sebastiani legitur, à persecutoribus arctatus, & tertio appensus, tertioque auditus, in confessione Domini perseverans missus est in foveam, & dimissa est super eum massa arenaria, atque ita cum palma martyrii migravit ad Christum.* Quæ quidem verba: *In Cœmeterio ejusdem*, intellectum duplicem sortiri queunt; nimirum in *Cœmeterio ejusdem Castuli*, vel *in Cœmeterio ejusdem Viæ Lavicanæ.* Apud omnes igitur hactenus indubitatum est, sacrum martyris invicti corpus, vel in eodem arenario, ubi quondam martyrium subierat, & ubi postmodum sub ejusdem nomine Christiani Cœmeterium extruxerant, vel certe in ipsius Viæ Lavicanæ Cœmeterio, ubi B. Tiburtii corpus quiescebat, pia fidelium manu reconditum fuisse: & hæc lectori insinuasse satis sit.

S. Castulus Zetarius Munus Zetarii.

Iul. Paul. rec. sent. l. 3. tit. 6. Cujac. to. 1. Lamprid. in Heliogab. Plin. l. 7. ep. 57. & lib. 7. ep. 5. Molan. in not. ad. Mar. Usuar. M. S. Codd. Vat. Vall. &c.

Mart. B. Notheri.

CAP. XII.

De Beati Zotici Cœmeterio Via Lavicana.

1 HUjus quidem Cœmeterii, quod perantiquum est, Bibliothecarius duntaxat in S. Leonis Papæ Tertii gestis meminit; à quo beati ejusdem Zotici Cœmeterium Via Lavicana instauratum fuisse tradit. Plures quippe viri, iidemque sanctitate conspicui, ut ex Romano Martyrologio constat, hoc eodem insigniti nomine recensentur: sed præcipue quinto Idus Februarii mentio recurrit S. Zotici Romæ coronati unà cum Beatis Martyribus Irenæo, Hyacintho & Amantio, de quibus isthæc Baronius in suis ad Martyrologium Notis: *Non quidem sub Decio passi sunt, ut nonnulli perperam opinantur; habemus etenim in nostra Bibliotheca eorum Acta pervetusta, in quibus martyrio coronati dicuntur sub Hadriano Imperatore, & Licinio, alias Iunio Consulari, in fundo Capreoli, Via Labicana, decimo ab Urbe lapide.* Quæ quidem Acta in M.S. quoque Cod. Vallic. asservantur; ubi præcipue de S. Zotici sepulchro hæc leguntur: *Tunc iracundus Hadrianus, jussit eos sanctos, Amantium scilicet & Zoticum, incendi, & missis militibus deducti sunt in fundum Capreoli, Via Labicana, milliario ab Urbe decimo; & ibi ligatis manibus & pedibus in stipite, ignis, superpositis ad latus sarmentis, eos minime tangebat, sed inde magis corroborabantur. Milites vero videntes hoc, eradicatis vinearum fustibus, capita eorum percutientes, occiderunt Zoticum & Amantium.* Et de eorundem jam martyrio coronatorum sepulchro hæc paulo post recitantur: *Corpora vero sanctorum Zotici & Amantii collegit uxor ipsius Symphorosa, & sepelivit eos cum gloria in prædio Capreolis, pridie Id. Ianuarias, ubi frequenter cum filiis suis & Exuperantio presbytero, vigiliis & orationibus insistebat.*

2 Eadem in aliis M. S. Codd. recensentur. Ex quibus perspicue colligitur, beatissimum virum hunc Zoticum, qui pro Christo viriliter Lavicana Via decertavit, & ex quo deinde Cœmeterio nomen inditum est, B. Symphorosæ virum extitisse, eundemque Getulium alio nomine nuncupatum esse; de quo etiam IV. Idus Junii, & pridie Idus Januarii memoria agitur: *Non quod diversi censeantur,* inquit Baronius in Notis, *sed fortasse quod altera die*

Bibl. in S. Leone PP. 3. Plures eodem Zotici nomine in Martyrologio vocati. *Martyr. Rom. 5. Id. Febr.*

SS. Irenæus, Hyacinthus, Amantius.

Baron. in not. ad Mart.

Fundus Capreoli.

M.S. Cod. Vat. 8.

S. Getulius.

Mart. Rom. 4. Id. Iun.

die natalis, altera translatio celebretur. Verum quia apud Adonem, Petrum in Catalogo, & apud Surium, quinimo & in Martyrologio beatus Zoticus Via Salaria pro Christo mulctatus fuisse describitur; in M.S. vero actis de Via Labicana, & utrobique expressis verbis de fundo Capreolo mentio agitur; hinc nonnulli duos fuisse Zoticos opinati sunt; quæstionem hanc interim dirimendam Fulvio Cardulo Societ. Iesu relinquentes, qui in notis ad acta S. Symphorosæ, qui de eadem re luculenter & ex professo agit; at vero nobis interim hoc unum asserere satis est, virum quempiam, qui sanctitate præcelleret & Zotici nomen præferret, Via Lavicana martyrio coronatum fuisse; eundemque huic, de quo nunc agimus, Cœmeterio nomen imposuisse. Cujus item, & sociorum Irenæi, Hyacinthi, & Abundantii corpora in Ecclesiam sanctæ Praxedis à Paschale Papa Primo translata fuere, uti vetus aperte inscriptio docet, quæ in eadem legitur Ecclesia. Nunc vero sacrum beati Zotici corpus in Ecclesia S. Angeli in foro Piscario, & Symphorosæ pariter, ac filiorum pignora summa totius Urbis veneratione asservantur.

Fulv. Card. in not. ad acta S. Simphor.

Translatio corporum SS. Zotici, Irenæi, Hyacinthi, & Amantii.

Ecclesia S. Angeli.

3 Neque hic interim silentio obvolvendum est, quod Baronius de eodem in suis ad Martyrologium Notis IV. Id. Februarii hic plane verbis refert: *In Aventino, in vinea Capranicorum, è regione hortorum Farnesiorum, superest adhuc ædes in memoriam S. Zotici erecta, in cujus parietibus, more majorum, ejus martyrii historia depicta cernitur: adest & Confessio, ubi aliquando sancti Martyris corpus asservatum fuisse conjici potest.* Quamvis scribentium deinde inscitia mendum irrepserit, ut ibidem in *Aventino* pro *Palatino* legatur. Restituta est superioribus annis insignis hæc memoria ab Urbano VIII. Pontifice Maximo, qui hanc sacram Ædem incultam omnino, neglectamque subsistere haudquaquam passus, ut antiquitati, ac pietati, pariter consuleret, eandem instauravit, exornavitque in honorem invicti Martyris Sebastiani, nobili quondam ibi, ut antiqua fert traditio, martyrio coronati. Sed de his hactenus.

Baron. in not. ad Mart.

Ædes S. Zotici in Palatino.

CAP. XIII.

De Martyribus, quorum sanguine vel sepulchro Viæ, Labicana ac Prænestina, illustres redditæ sunt, & de sacris earundem Viarum monimentis.

Martyres Via Labicana.

Haud à quoquam in dubium revocandum est innumeros propemodum Martyres in Viis, quæ à nobis memoratæ sunt, quævis tormentorum genera pro Christi fide constanter perferendo, de tyrannis, eorumdemque immanitate non alieno effuso, sed proprio libato cruore, immortales olim, nec semel quidem, triumphos retulisse. Etenim extra portam, quam Exquilinam dicunt, in reos, sontesque, ut supra ostendimus, animadverti à gentilibus consueverat. Quod cum antiqui historiarum scriptores, tum ipse Horatius illis Carminibus, ut supra diximus, expressit, cum cecinit:

Post insepulta membra deferent lupi,
Et Exquilinæ alites.

Horat. od. 5. 9. epodo.

Numerus tamen, qui absque numero est, etsi nos latet, horum præ cæteris duntaxat celebris in sacris Martyrologiis memoria extat, Idibus videlicet Ianuar. quadraginta Militum, his plane verbis: *Romæ Via Lavicana coronæ sanctorum Militum quadraginta, quas sub Gallieno Imperatore pro confessione veræ fidei percipere meruerunt.* Item: *Quarto idus Februarii sanctorum decem Militum sub Adriano*, & XI. Kal. *Ianuarii triginta Martyrum sub Diocletiano.*

Quadraginta milites Martyres.

Martyr. Rom. idib. Ian.

Mart. Rom. 4. id Febr. & 11. Kal. Ian.

2 Eadem Via Gelasius Papa Ecclesiam in sanctorum Nicandri, & Eleutherii honorem, Bibliothecario teste, dicavit: cujus hæc sunt verba, quibus certum quoque locum quasi digito monstrans designat: *Dedicavit autem & Basilicam S S. Nicandri & Eleutherii, Via Lavicana, in fundum Villa Pertusa.* Eadem pariter Via Oratorium quondam B. Andreæ extitit, quod à Sergio Papa Primo instauratum est, eodem Bibliothecario teste in ipsius vita, his verbis: *Hic Oratorium S. Apostoli, quod ponitur Via Labicana, à solo refecit.* Sita quoque ibidem fuit beati Cypriani Ecclesia, cujus supra meminimus, illius verba inscriptionis, quæ ejuscemodi sunt, recensentes:

Ecclesia SS. Nicandri & Eleutherii.

Bibl. in Gelas. Pap.

Oratorium S. Andreæ Via Labicana.

Bibl. in Sergio Pap. 1.

Ecclesia S. Cypriani.

SET QUATTUOR UNCIAS FUNDI
EUCARPIANI
JUXTA S. CYPRIANUM VIA LABICANA.

3 Prænestina autem Via Primitivum beatorum Zotici & Amantii socium illustri martyrio coronatum, & à sancto Exuperantio in Arenario quodam tumulatum fuisse, ejusdem Acta his verbis docent: *Primitivum vero tenentes duxerunt in Viam Prænestinam ad invidiam Christianorum, juxta civitatem Gavis, & in ea capite truncaverunt. Corpus vero in lacum Gavis demerserunt: B. vero Exuperantius presbyter collegit corpus ejus, & sepelivit in Arenario, sub die 6. Kalend. Maji.* Fulvius autem Cardulus in Notis, quas ad horum Martyrum Acta elucubravit, se nullibi veteres apud Scriptores lacum Gavis, de quo hisce in Actis mentio incurrit, reperisse affirmat: illorum enim sententiam sectatus est, qui eosdem Martyres Via Salaria in Sabinis gladio consummatos fuisse describunt. Re tamen vera non Salaria, immo Prænestina Via in M. S. Cod. martyrio coronati Gabis leguntur, litera B pro V illic de more apposita. Fuit autem olim civitas *Gabii* ad Viam Prænestinam XI. ab Urbe milliario, prope lacum vulgo *Pantano* dictum, quem Acta eodem prorsus nomine, quo oppidum appellant: ab aliis item *Burranum* vocatur. At situs ille Gabinorum ex antiqua itineraria tabula colligitur: ejusdemque meminit Strabo, qui sua ætate locum penitus intercidisse scribit: ex quo & porta & Via Gabinia pariter denominatur.

Martyres Via Prænestina. S. Primitius Arenarium Via Prænestina.

Acta SS. Zot. & Amantii.

Ful. Card. in notis ad Mart. Acta.

Gavis.

Gabii Civitas.

Strabo lib. 5. Porta & Via Gabinia

4 Olim insuper hac eadem Via Ecclesia Beato Martyri Ianuario dicata extitit, cujus & ipse B. Gregorius Papa in suis Dialogis his plane verbis mentionem facit: *Cum post modicum ingravescente molestia esset defunctus, deliberatum fuerat, ut apud Ianuarium Martyrem, Prænestina Via, corpus poni debuisset, sed quia longum hoc his, qui funus ejus curaverant, visum est, &c.* Præterea Ecclesiam hanc unam, eandemque esse cum illa, quam Bibliothecarius ab Adriano Papa Primo instauratam fuisse enarrat, haud perperam conjicimus, quamvis illam ad Tiburtinam portam extitisse asserat. Et hæc sunt, quæ studioso lectori hic summatim prælibanda obtulimus, cum de Viis Labicana, ac Prænestina, inter cæteras Urbis præcipuas recensitis, ac de Martyrum monimentis, quibus eædem illustratæ sunt, sermonem fecimus.

Ecclesia S. Ianuarii.

S. Gregor. in Dial. l. 4. c. 26.

Bibl. in Hadr. Pap. 1

CAP. XIV.

De Cœmeteriis à Bosio Via Labicana repertis, ac perlustratis.

1 Haud semel quidem Vias Labicanam, & Prænestinam, latentia inibi Cœmeteria so-

Ecclesia SS. Marcellini, & Petri.

lerti labore, ac studio inquirens Bosius, perlustraverat, & indefessus jugiter huc illuc excurrendo assequi tandem cupiebat, si quæ Sanctorum Marcellini & Petri Ecclesiæ, quam ab Imperatore Constantino Via Labicana extructam fuisse didicimus, inter ipsa rudera, oculis ac manu vestigia deprehenderet; cum demum en tibi anno reparati Orbis quingentesimo nonagesimo quarto supra millesimum, ipsammet Ecclesiam, etsi jam ex parte dirutam, ac Cœmeterium pariter inter perscrutandum feliciter adinvenit.

Cœmeterium SS. Marcellini & Petri.

Ab Exquilina enim porta seu Majori (quam dicunt) egressus, ac dexteram in partem deflectens, juxta Aquæ Claudiæ formas, singulas, quæ in ejusdem regionis ambitu tunc temporis existebant, vineas prætereundo, quendam ad locum devenit, ubi vetustissimæ cujusdam fabricæ passim ruinæ conspiciebantur; & quoddam sphæricæ formæ ædificium, magna jam ex parte dirutum, atque incultum penitus extabat, quod nunc vulgo *Torre Pignattara* nuncupatur, ab innumeris scilicet ollis, quæ in ipsa parietum crassitudine artificum manu insertæ & compactæ ibidem sunt.

Torre Pignattara.

Huc igitur cum ille ingressus fuisset, prægrandes in interiori ejusdem loci parte arcus contemplatus est, quorum singuli tholos seu fornices suffulciebant, ibidemque in eorum altero sacram olim aram erectam fuisse ex aspectu deprehendit, ut nonnullæ, quæ adhuc ibi extabant, è musivo elaboratæ sanctorum imagines, singulæ diademata capite præ se ferentes, indicare videbantur, quamvis eædem temporum injuria labefactatæ, ipsam intuentibus longævitatem suggererent, & una ex his præsertim, quæ virum prunis injectum præferebat, antiquatam satis faciem exhiberet; quam protinus lynceis oculis contemplatus, sacram Beati Martyris Tiburtii effigiem esse conjectans, qui supra ignitos carbones illæso corpore ambularat, ejusmodi signo certior redditus, hunc eundem sibi occurrisse locum, quem tanto labore, ac studio diutius perquirere non destiterat, constanter sibimet ipsi gaudens arbitratus est. Tunc autem primum ejus menti præcitata Nicephori scriptoris probatissimi auctoritas subiit, sanctissimam Helenam Augustam in quodam sphæricæ figuræ templo a Constantino Magno erecto tumulatam fuisse asserentis.

2 Ad magis vero conceptam animo sententiam corroborandam, vigens adhuc loci ejusdem, atq; adiacentis pariter prædii denominatio accessit: dum enim de loci nomine colonos, qui aderant diligenti inquisitione rem altius explorarurus interrogat, locum illum vulgo ab omnibus tot evoluta post secula adhuc S. Helenæ Prædium appellari, & ditioni Later. Basilicæ subesse cognovit, in cujus Basilicæ Archivo quamplurima de Prædio eodem monumenta satis expressa extant, in quibus Ecclesiæ itidem ejusdem B. Helenæ, quæ ibi quondam sita erat, frequens admodum mentio reperitur.

Prædium S. Helenæ.

Ecclesia Helenæ.

Hujus quoque antiqui Prædii Ioannes Diaconus lib. de memorabilibus ejusdem Lateranensis Basilicæ rebus meminit, ubi ipsummet prædium ab Innocentio Papa Secundo ex pecuniis eidem Basilicæ relictis coemptum fuisse his verbis enarrat: *Obtulit libras centum Lucensis monetæ pro emendis possessionibus ad sustentationem Canonicorum. De quibus postmodum Dominus Bernardus Prior istius Basilicæ, qui postea factus est Cardinalis S. Clementis, ac deinde Episcopus Portuensis, salubri judicio & providentia emit possessiones non longe ab Urbe, juxta formas, prope Ecclesiam S. Helenæ.*

Ioan. Diac. lib. de reb. memorabil. Ecclesiæ Lateran.

3 Constans igitur omnium sententia est, templum hoc, ipsummet fuisse, quod a Constantino Magno in honorem sanctorum Marcellini & Petri erectum, longa post interlapsa annorum curricula, beatæ item Helenæ titulo eam potissimum ob causam appellari contigit, quod sanctissimæ ibidem fæminæ corpus in urna illa porphyretica decenti honore conditum fuerit, uti jam supra ostendimus: ni forte aliâ suffulti ratione, perantiquam B. Tiburtii Ecclesiam huic proximam, cujus nonnulla adhuc vestigia extant, sanctæ item Helenæ titulo nuncupatam fuisse asseramus, ut Bibliothecarius in Adriani Papæ Primi gestis hæc dicens innuere videtur: *Cœmeterium item beatorum Petri & Marcellini Via Labicana, juxta Basilicam S. Helenæ renovavit, & tectum ejus, id est, sancti Tiburtii, & eorundem Petri & Marcellini noviter fecit.*

Ecclesia SS. Marcelli. & Petri à Constantino extructa.

Ecclesia S. Helenæ.

Ecclesia S. Tiburtii.

Bibl. in Adriano Pap. I.

4 Nullius autem momenti negotium hac super re legentibus facit, quod Beda, & Ado de Mausoleo loquentes, inter præcipuas adnumerandum erectas a Constantino Ecclesias, in hæc verba asserunt: *Item Basilicam Via Labicana inter duas Lauros beatis Petro & Marcellino Martyribus, & Mausoleum, ubi matrem suam posuit in sarcophago purpureo.* Ubi Mausoleum, ut vides amice lector, ab ejusdem B. Helenæ sepulchro secernere videntur; qua ratione si scriptorum, quos hactenus recitavimus, sententiam amplecti velimus, aliam omnino esse ab hac, de qua agimus, sanctorum Marcellini & Petri Eccl. Mausolei, ut ajunt, formam exhibentem affirmare compellimur.

Mausoleum S. Helenæ.

Beda & Ado.

Quamvis enim Mausoleum, si genuina vocis significatio attendatur, nobile quoddam ædificium auribus insonet, quod ad inferenda Magnatum cadavera magnifici operis sumptu extructum sit, uti nobilissima ejuscemodi constructionum exemplaria, & quamplura quidem tam in Urbe, quam in orbe terrarum conspicua olim extitere, quorum nunc pauca admodum, Augusti præsertim, atque aliorum Imperatorum vestigia, quæ ex antiquis tot monimentis supersunt, non sine admiratione suspicimus, Mausolei tamen vocabulum sæpesæpius figurate, ut mos apud Rhetores est, loquendo pro quovis sepulchri genere, quod faciem magis comptam præ se ferat, usurpatum fuisse legimus; cujus quidem rei innumera plane in medium exempla afferri possent: veruntamen nobis supra citatæ Sigeberti, & Codicum M.S. Later. & S. Petri auctoritates ad id asserendum sufficiant; quibus utique Beatam Helenam in porphyretico Mausoleo conditam fuisse constanter astruitur, quod quidem, (ut credere par est) Ado & Beda in locis jam citatis subintelligere voluere; omnes quippe Helenæ Augustæ corpus in sphærico SS. Marcellini & Petri templo, marmoream intra urnam, reconditum fuisse unanimi voce asseverant, cujus sane templi nullum penitus in universæ illius regionis ambitu vestigium, præter id, de quo agimus, apparet.

Mausolei figurata significatio.

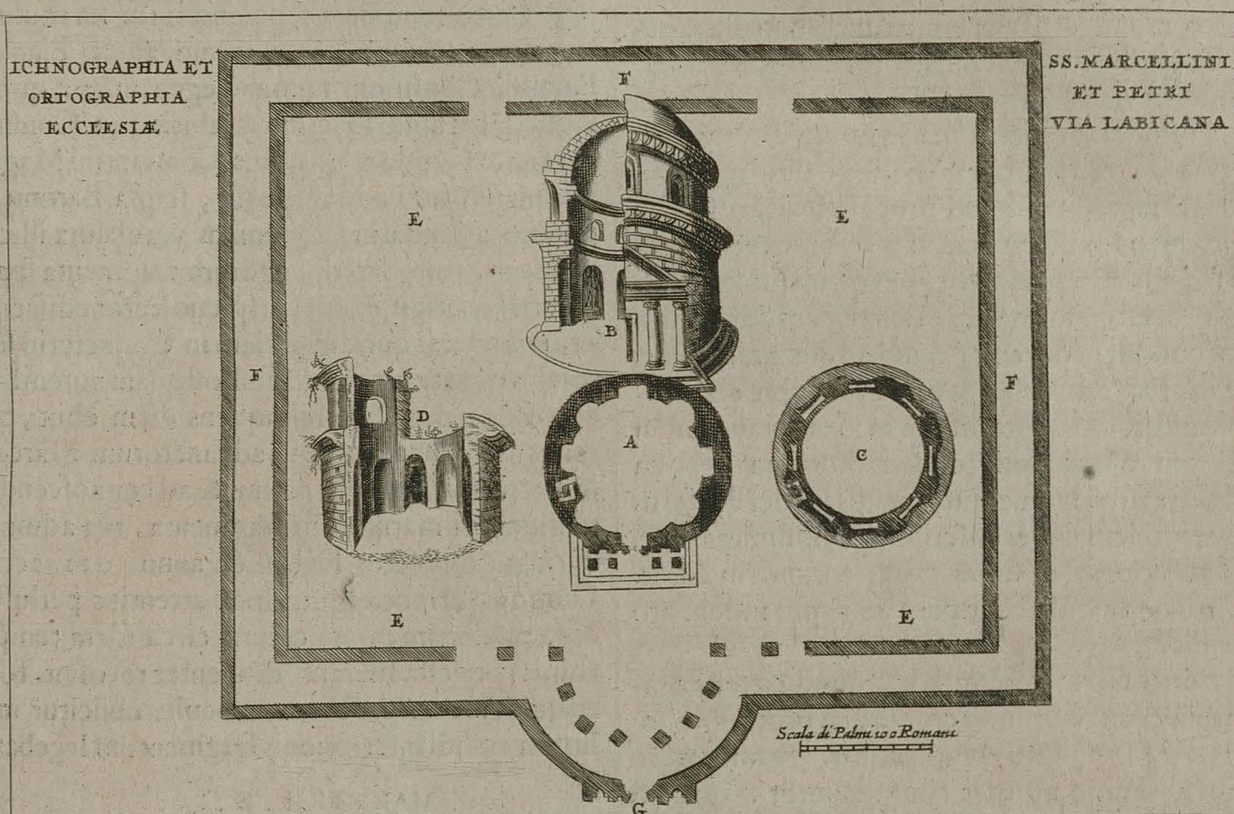
5 Neque interim omittendum est, sacrum hoc templum superioribus seculis adeo insigne, quod jam ex parte dirutum, atque incultum omnino, procul ab Urbe subsistit, ex recolendo, quem præ se ferebat, ut vidimus, titulo pariter, ac sanctitatis loco, fontium, ac sicariorum (exclamare hic nobis licet: O tempora, o mores!) sicariorum, inquam, execrandum asylum illud iisdem occupantibus,

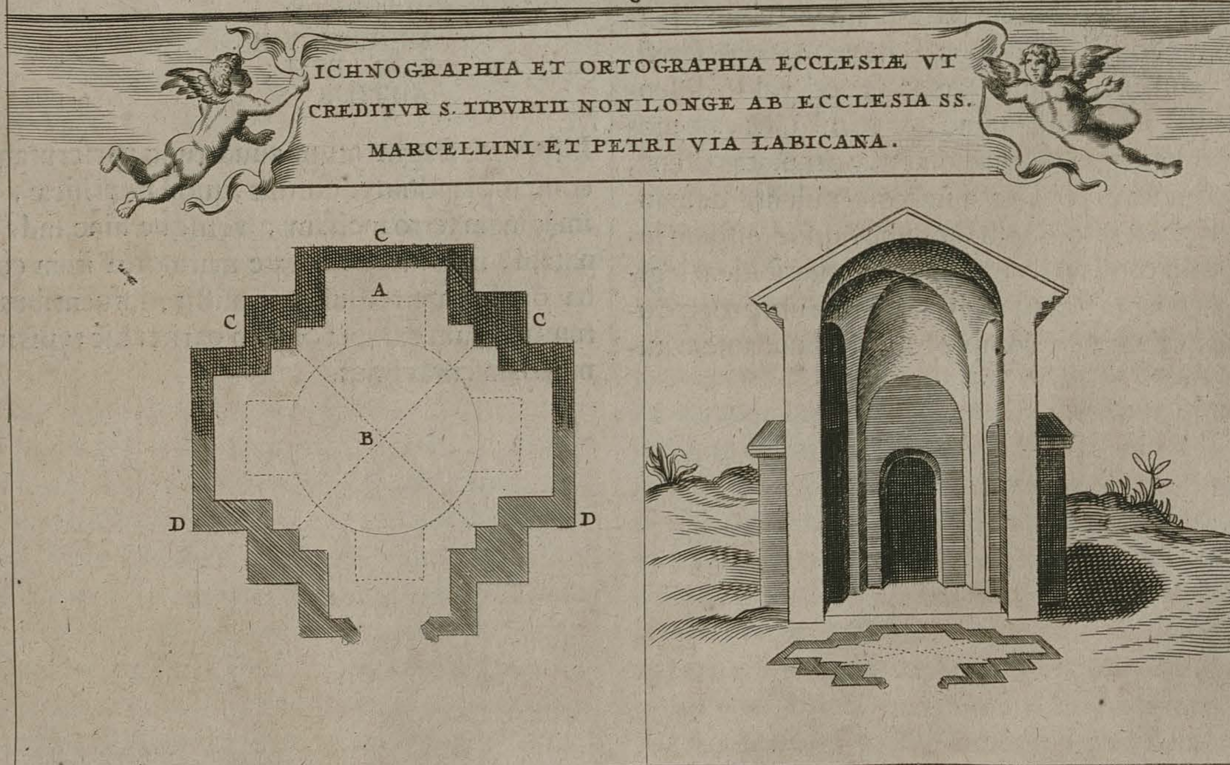
effectum

effectum fuisse, quorum subinde plurimi cædibus obnoxii, ibidem ab apparitoribus intercepti, meritas scelerum, ac illatæ præsertim loco omni veneratione dignissimo injuriæ pœnas dedere. Verum divino tandem nutu postremis annis contigit, ut Canonici, ac Lateranensis Basilicæ Capitulum, quorum ditioni prædium unà cum templo addictum est, aliique nonnulli, qui vineas illic proxime adiacentes obtinent, religioso devotionis impulsu, locum ipsum ruderibus primum expurgare aggressi, & subinde Ecclesiam, quam penitus incultam cernebant, aliqua ex parte in pristinum cultum, vel in hoc summis laudibus extollendi, restituere incœperint, & sacerdoti annua pensione attributa decreverint, ut ibidem jugiter residens, sacrosanctum Missæ sacrificium singulis festivis diebus omnipotenti Deo in sanctorum martyrum obsequium offerat, & Ecclesiæ, ac fidelium pietati, quo par est, studio deserviat; quod magna jam ex parte Deo inspirante præstitum, perfectumque esse didicimus. Quamobrem brevi temporis intervallo (ut credere fas est) & pristinam illuc confluentium frequentiam, ac primævum religionis illibatæ nitorem sacro eidem loco (quod decet, & in votis cunctorum est) redditum esse pius quisque vir merito gaudebit: cujus hic nos, & proximæ item Ecclesiæ ichnographiam, ac orthographiam in eorumdem gratiam, & ad consignandum perpetuis monimentis beatorum martyrum nomen, binis utique Tabulis delineatis diligenter (ut vides lector) excepimus.

Expurgatio, ac in pristinum decorem restitutio Ecclesiæ SS. Marcellini & Petri.

A Ichnographia Ecclesiæ SS. Marcellini, & Petri.
B Partium ejusdem Ecclesiæ, interioris, atque exterioris, Orthographia.
C Ordinis secundi Ichnographia, ubi octo fenestræ majores conspiciuntur.
D Ejusdem Ecclesiæ, ut hodie visitur, Orthographia. E Atrium Ecclesiæ.
F Porticus Atrium circumeuntes. G Atrii ingressus.

Præsens hæc Tabula Ichnographiam pariter & Orthographiam Ecclesiæ, ut creditur, S. Tiburtii, quæ non longe à præmemorata SS. Marcellini, & Petri Ecclesia Via Labicana sita est, contemplandam subjicit.
A Ichnographia Ecclesiæ cum eo loco, qui Confessio vulgo nuncupatur.
B Lineæ punctis, seu maculis respersæ Confessionem sub Ecclesia sitam designant.
C Ecclesiæ parietes, qui hactenus supersunt.
D Ejusdem Ecclesiæ Ichnographia simul & Orthographia.

6 Ejusmodi igitur loco, quem oculis, ac manu deprehendere Bosius diu concupierat, ac indefesso pede usquequaque regionem excurrens perquirere non destiterat, feliciter inter pervestigandum reperto, id unum anhelanti ejusdem animo in votis erat, ut aliquis ad Cœmeterium aditus, quod ibidem existere antiquis è monimentis jam satis superque innotuerat, sibi tandem suppeteret. Quapropter universam illam semel, atque iterum regionem vir morarum impatiens perlustravit, nec prius ab incœpto destitit, quam prope abolita jam ejusdem templi vestigia, foramen quoddam quadratæ formæ, adinstar putei satis profundum, inspexit, per quod hinc inde pedes quibusdam in foraminibus in topho excisis aptando, ac si per gradus quosdam ad ima paulatim descensus pandebatur, sed ut sibi caute res proveniret, & si quod forte subesset, vitæ discrimen vir prudens evitaret, necnon incommodum, quod grave tunc instabat, jam longa experientia edoctus, etsi haud omnino effugeret, ex parte saltem minueret; intermisso tunc labore illuc postridie regressus, ligneis scalis, ac funibus admotis, facili quidem via ad inferiora loca descendit; ubi cum rem optatissimam nactus, præ lætitia gestiret, perantiqui Cœmeterii aditum invenit. In illud igitur festinanter ingressus, haud procul ab aditu scalam marmoreis quibusdam gradibus, reliquis vero lateritiis, compactam inspexit, per quam subinde, ulteriora investigaturus loca, descendens, ad Cubiculum quoddam devenit, quod ad dexteram ipsius scalæ partem situm est, & picturis affabre elaboratis instruitur, quo potissimum loco veneranda olim sanctorum Marcellini & Petri corpora condita fuisse pietas ultro intuentium oculis suadet. Descensum vero, quem nuper descripsimus, ipsummet esse, cujus mentio fit in supra citata eorundem Mart. translatione, singulis bene perpensis, pro indubitato apud nos est.

Aditus Cœmeterii à Bosio reperti.

7 Porro Cœmeterium hoc, quod cæteris amplitudine præstat, plures cryptarum ordines, aliorum instar suo ambitu complectitur. Semitæ vero alicubi ab humo altiores conspiciuntur, quæ ad quatuor scilicet hominum staturam in sublime pertingunt, & incisa utrinque de more in topho sepulchra exhibent; singula tamen (quod valde dolendum est) reserata omnino, & haud ullis, ut mos est, titulis atque inscriptionibus prænotata patent, si tria dumtaxat ex hoc numerose pulchra demantur, quæ ex ipso Christi nomine, quod eisdem insculptum cernitur, & ex consueta, quæ ibidem legitur, descripta formula, Christianorum proculdubio usui deseruisse comprobantur. Sunt autem hujusmodi:

Inscriptiones sepulchrales in Cœmeteriis

In Tabula marmorea inscripta.

RUSTICO ET FL. FELICIANE PARENT.
VINCENTIO FILIO KARISSIMO
VIXIT ANN. XVII. MES.II.
DIEB. VIII. FEC. IN P. DEP. IIII.
NON. SEPT.

In alia Tabula marmorea.

MAG. PAULO INNOCENTI BENEME
RENTI QUE VIXIT ANN. VI.
M. VII. D. IIII. IN PACE.
DE. VII. KAL. SEPT.

In Sarcophagi fragmento.

VAL. AMMIANO BENEMERENTI
IN PACE QUI VIXIT ANNOS....

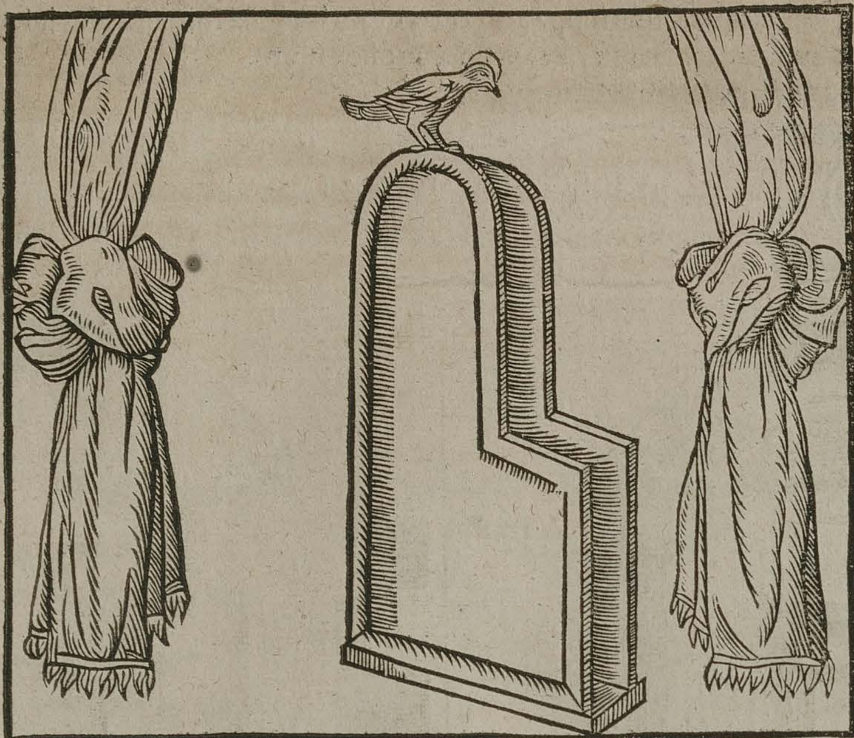
8 Porro innumera sepulchralium ibi titulorum fragmenta extant, in quorum altero Placidi & Romuli Consulum nomina legebantur; quorum Consulatus anno Dominicæ salutis 343. Constantini vero & Constantis, ipsius Constantini Magni filiorum septimo adnumeratur, si ipsa Baronii supputatio attendatur. Quoniam vero plura illic tum lapidum, tum Sarcophagorum fragmenta sparsim reperiri contigit, ex his perspicue lector ediscere valet, innumeras quoque eodem in Cœmeterio sepulchrales olim titulos extitisse. Postquam autem Bosius opus hoc indigestum relinquens diem obiit, Severanus noster unà cum aliis ad sanctorum Marcellini, & Petri templum visendum, & ad cognoscenda extantium ibi marmorum fragmenta, pia admodum curiositate illectus Kal. Oct. anno 1631. accessit. Dum subterranea igitur loca attentius perlustrat, & ea præsertim, quæ crebris circa idem templum ruinis congesta fuerant, diligenter revolvit, fortuito quidem marmor ante ejus oculos objicitur, in quo hujuscemodi inscriptionis fragmentum legebatur.

Bar. Anna. to.3. an.343.

. . . MARTYRII : B . . . .
. . . VIRGO AN . . .
. . . MENSES. VIII . . . .
. . . TOB. BEN . . .
. . . ARTIUS . S . . .

Insuper & fragmentum aliud tunc perscrutantibus contemplandum se obtulit, quod Pontificæ, Sedis imaginem ferro incisam, velisque hinc inde exornatam, in cujus summitate marmorea item columba diademate redimita consistit, intuentibus contemplandam exhibet, quam pariter hic typis imprimendam curavimus.

Sedis Pontificiæ imago in Cœmeterio.

Cathedræ Pontificales in honore ab antiquis Christianis habitæ.

9 Subsistamus hic quæso paululum, amice lector, & ubi de Cathedris opportuna mentio incurrit, haud silentio prætereundum est magno has olim à fidelibus in honore habitas fuisse, eo quod in eis Pontifices, ac Pastores Ecclesiæ tanquam nobili throno recepti, ipsius Christi vicem præferentes, sedere consueverint. Quapropter singulari devotionis cultu eam præ omnibus Cathedram venerati sunt, in qua Petrus Apostolorum princeps, ac ipsiusmet Christi Vicarius, ejusque successores considebant: quapropter in Cœmeterialibus cubiculis, quo Christiani ad synaxes, & cætera pietatis munia jugiter confluebant, marmoreas istas Cathedras studiose exsculptas frequenter videre est, ut in hoc præsertim Pontificiæ fragmentum Cathedræ nobis se offert. Verum, si quis plenam hujus rei notitiam, & mysterii pariter rationes assequi cupit, Baronium in suis Annalibus id prolixius in hæc plane verba differentem consulat: *Nec tamen illud de his dicere prætermittimus*, inquit ille, *quod ad hanc rem etiam spectare videtur: majores scilicet nostros egregios pietatis cultores, ut qui probe scirent loco Christi (quod sæpe monet Ignatius) esse habendos Episcopos, sedes illas, quibus illi in Ecclesia cum sacras synaxes agerent, insiderent, ut divinum thronum velis egregie ornare consuevisse, easdemque tegere velamento. Id plane inquit Pontius Diaconus in Cypriani martyrio cum ait: Sedile autem erat fortuito linteo tectum, ut & sub ictu passionis episcopatus honore frueretur. Et Augustinus ad Maximinum Episcopum Donatistam: In futuro, inquit, judicio nec apsides gradatæ, nec Cathedræ velatæ adhibebuntur ad defensionem. Apsides sane gradatas cum dixit, sedes Episcoporum sublimiori attolli fastigio solitas esse significat. Et Pacianus Episcopi sedem linteatam nominat in Epistola 2. ad Symphronium. Sed hæc satis ad illustrandos antiquos Ecclesiæ mores, cui plane rei nos ex instituto lectori devinximus.* Hæc Baronius, quæ nos vel obiter ad explanandum quid marmoreum istud velatæ Cathedræ, aut linteatæ fragmentum designet, in medium proferre voluimus. Quod autem columba huic Cathedræ insidens insculpta cernitur, haud peculiari, & quidem maximo mysterio, vacat: quippe cum Columbæ symbolo Spiritus sanctus prænotetur, Christiani utique Apostolicæ Cathedræ divinum Dei numen, à quo Ecclesia regitur, adesse jugiter, & arcana, quæ ejusdem magisterio Cathedræ docentur, ac decernuntur, Deo plane inspirante decerni, ac edoceri obtestabantur, juxta illam Christi promissionem: *Spiritus sanctus docebit vos omnia, & suggeret vobis omnia.* Ex quo deinde singulare illud Romanæ Cathedræ privilegium Deo concedente stabilitum est, ut in his, quæ ad fidei, & morum dogmata pertinent, infallibilem auctoritatem obtinendo, haud unquam falli, decipi, aut errare possit. Sed ad nostra interim redeamus.

Baron. to. 1. an. 45. n. 11.

Aug. ad Max. Donat. ep. 203.

Columba Spiritus sancti symbolum.

Infallibile Cathedræ Romanæ regimen.

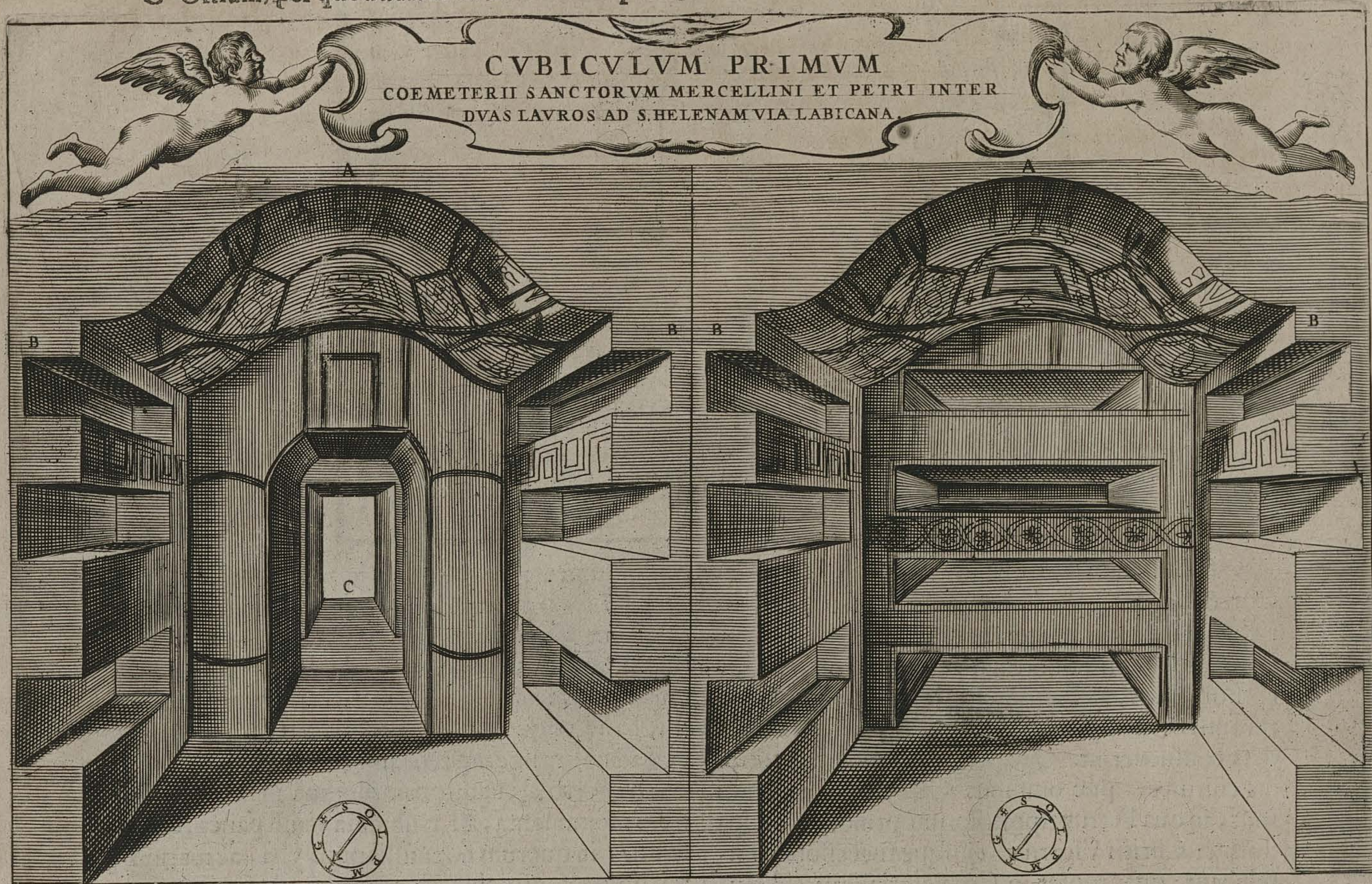
10 Porro arcuata quamplurima in hoc Cœmeterio monumenta, & Cubicula haud pauca recensentur, in quorum nonnullis peristylia, ac marmorei stipites conspiciuntur. Horum pleraque picturis quoque affabre exculta sunt; quamvis memorandum ingenti quidem ex parte Cœmeterium, à vinearum fossoribus ferro intra abditos terræ sinus via patefacta, disiectum omnino, ac enormiter vastatum fuerit: Cubicula tamen, quæ ibi adhuc integra, picturisque conspicua extant, decem & quatuor numero computantur; arcuata vero eodem in loco monumenta tria duntaxat existunt: quæ omnia, ut studiosi lectoris pietati, atque oculis exploranda pateant, hic typis edita, mox à nobis exacte describentur.

Cubiculum primum Cœmeterii SS. Marcellini & Petri Via Labicana inter duas Lauros ad sanctam Helenam describitur.

Cubiculum istud, quod in superiori ejusdem Cœmeterii parte, post scalæ descensum intuentibus occurrit, primo quidem loco, ob recolendæ antiquitatis meritum, quod præ se fert, describendum hic duximus; ex pluribus enim conjecturis satis aperte liquet, hunc ipsummet locum fuisse, in quo sanctorum Marcellini & Petri corpora condita quondam fuere. Ut enim in sacris eorundem Actis legitur, sacra Martyrum pignora in inferiori crypta tumulata subsistunt; ubi nimirum sanctæ illæ mulieres Lucilla & Firmina Cubiculum sibi construxerant. Ex iisdem insuper Actis scalam quandam extitisse comperimus, per quam aditus ad ipsa veneranda beatorum Martyrum corpora accedentibus patebat. Cujus quidem gradus ab Adriano Papa hujus nominis Primo aptatos primum, ac dispositos fuisse jam supra diximus. Cubiculum ipsum in quadro positum est, altitudinis palm. 10. longitudinis 9. & semis, latitudinis autem octo, gypso oblitum, picturisque, præsertim in fornice, seu tholo, affabre exsculptum, quæ quidem typis impressæ, unica, quam subteximus, tabula lectori exponuntur.

Cubiculum SS. Lucillæ & Firminæ.

A Cubiculi fornix picturis undique insignitus, quas unica Tabula suspiciendas inferius subjicimus.
B Sepulchra in longum protensa, reserata, vacua, ac sine ossibus.
C Ostium, per quod aditus ad Cubiculum patet.

TABVLA VNICA CVBICVLI PRIMI COEMETERII S.S. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA.

Unica Cubiculi Primi Tabula.

I. In ipso fornicis umbilico coloribus expressam recolendi illius Pastoris imaginem videre est, qui ovem humeris amplexatus, duasque inter arbores consistens, gestat. Hic syringam seu pastoritiam fistulam manu defert; alteramque ad pedes oviculam suæ commendatam curæ, quasi sub umbra molliter cubantem, sollicite tuetur.

II. In circumposito fornicis ejusdem ambitu Ionas Propheta sub umbraculo recubans coloribus ad vivum exprimitur.

III. Christus item Salvator, qui Lazarum è mortis claustro in vitæ lucem revocat.

IV. Idem Dominus septem panum cophinos ad exsaturandum desertas inter regiones Israëliticum populum divinæ potentiæ vi multiplicatos virga præmonstrans.

V. Reliquæ verò imagines præ nimia jam vetustate absumptæ penitus, haud oculis ulla ratione percipi, nec penicillo ulla pariter arte exprimi, atque adumbrari potuere.

Cubi-

Cubiculum II. *ejusdem Cœmeterii SS. Marcellini & Petri Via Labicana inter duas Lauros describitur.*

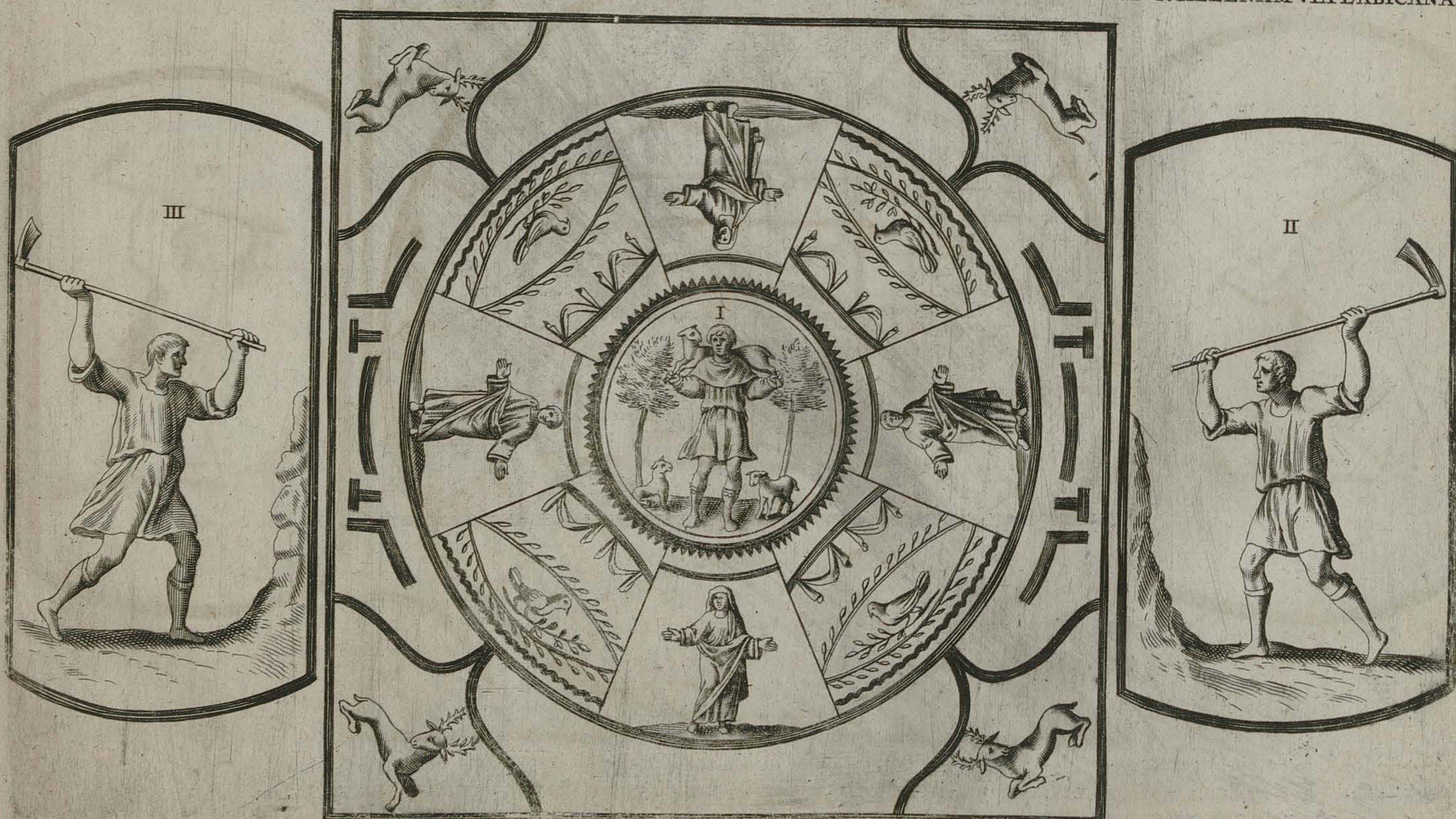
EOdem loco, eademque semita alterum ejuscemodi prorsus formæ Cubiculum extat; quod quidem in quadro pariter positum, arcuata quatuor monumenta primario in pariete, totidemque in lateralibus singulis parietibus continet, & calce, ac gypso, cæterorum cubiculorum more, dealbatum, multiplicibus arborum foliis hinc inde affabre pictum est. In fornice autem, & utroque item ex latere juxta ejusdem Cubiculi ostium imagines visuntur, quæ unica sequenti Tabula typis consignatæ sunt.

A Cubiculi fornix picturis usquequaque excultus: quas Tabula, quæ proxime sequitur, videndas exhibet. B C Duorum fossorum effigies.

D Sepulchra duodecim vulgaria, quæ tribus Cubiculi hujus parietibus inhærent, quaterna nempe singulis quibusque. E Ostium, per quod Cubiculum istud ingredimur.

TABVLA VNICA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA.

Unica Cubiculi Secundi Tabula.

I In media ipsius tholi parte, consueta olim apud Christianos, ac toties repetita laudatissimi Pastoris imago ovem super humeros utraque manu deferentis cernitur. In ejusdem ambitu quatuor mulieres expansis, elevatisque brachiis de more orantes exhibentur. In quatuor angulis cervi itidem quatuor.

II. III. Iuxta portam autem, ad ejus videlicet latera intra Cubiculum, fossores duo, tophum ligone percutientes, coloribus exprimuntur.

Cubi-

Cubiculum Tertium Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri Via Labicana inter duas Lauros describitur.

PRope memorata à nobis hactenus Cubicula, secundi ipsius è regione Cubiculi, tertium hoc situm est, quod haud prospectu à superioribus dissonat: quadratæ enim formæ est; altitudinis palm. 12. longitudinis 10. latiudinis novem. Bis sena in tribus parietibus sepulchra de more continet: in primario autem Cubiculi ejusdem pariete, patentis è regione ostii, sepulchralis hujusmodi titulus legitur:

VITELLA IN PACE
BENEMERENTI.

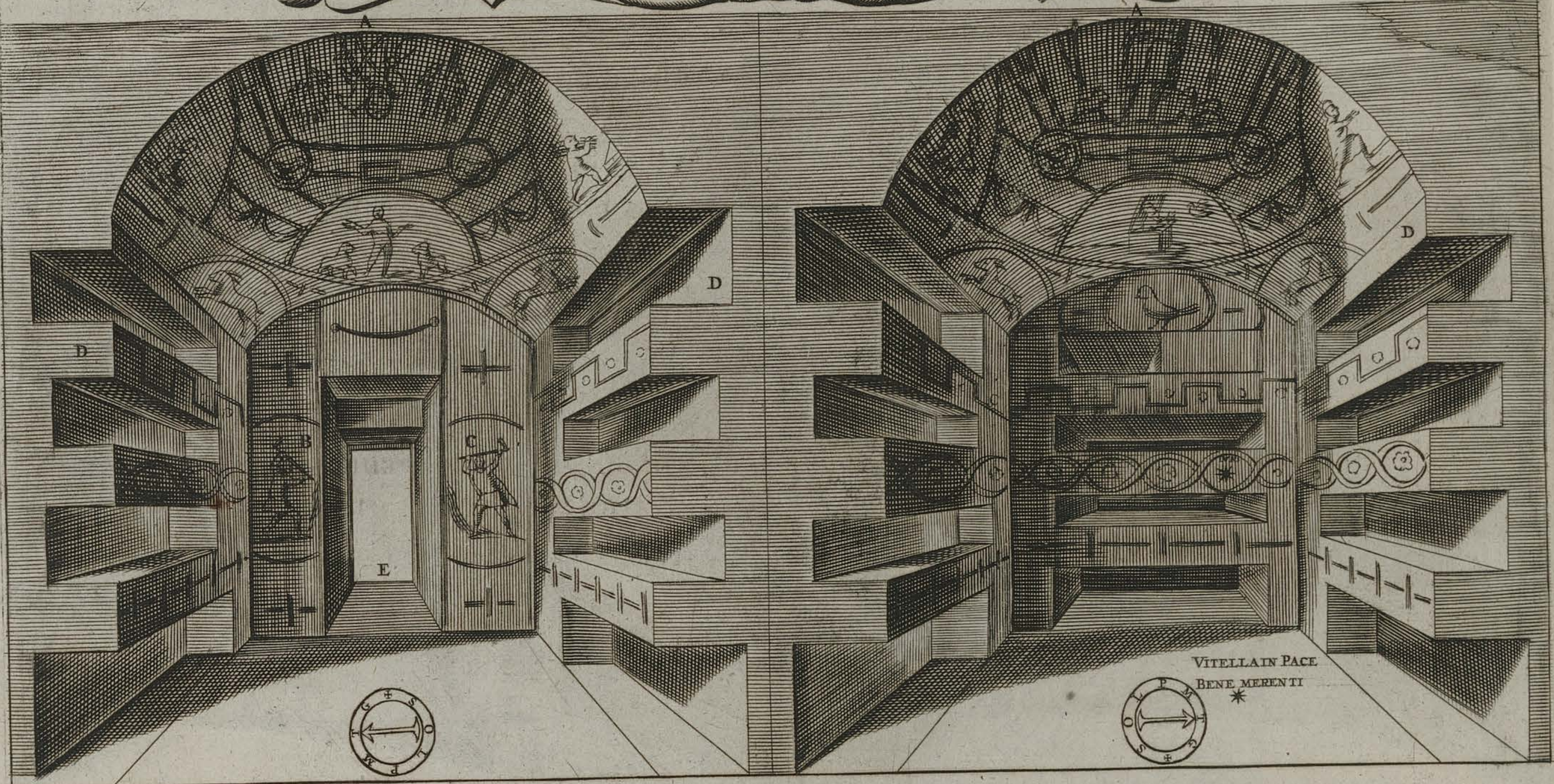
Fornix porro multiplicibus è sacrarum historiarum fonte petitis imaginibus exornatur. Cubiculi Ostium sursum palmis novem protenditur, hinc inde palmis quidem tribus dilatatur; à summo autem deorsum palmis duobus cum dimidio tendit. Peristylia & stipites marmoreos exhibet, & in utroque interiori Cubiculi latere bini pariter terræ fossores, ut in supra à nobis descripto, coloribus ad vivum effi cti intuentium oculis adumbrantur.

A Cubiculi fornix sacris undique depictis figuris conspicuus, quas proxima inferiori Tabula oculis subjicimus.

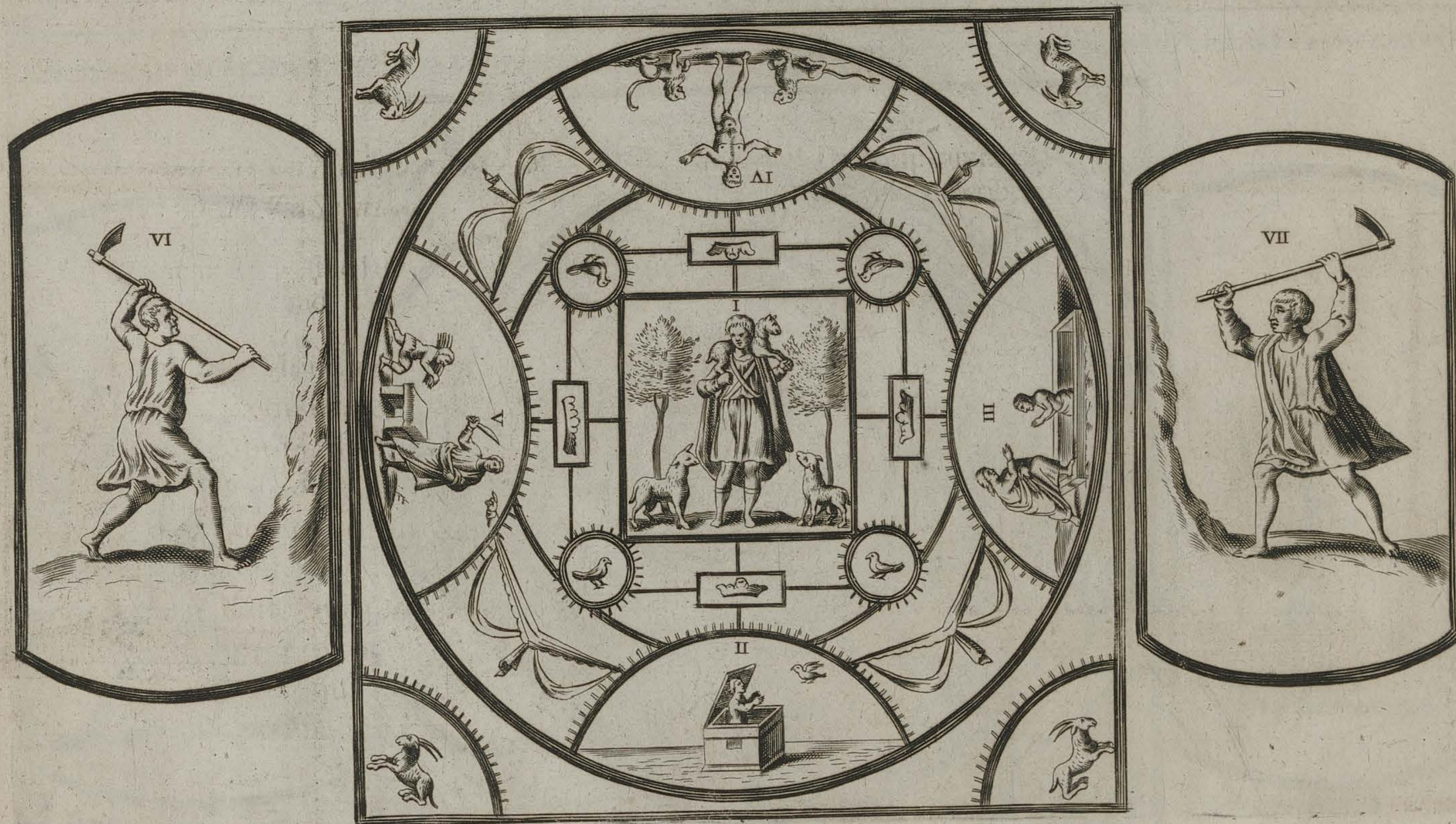
B C Duorum fossorum imagines.

D Monumenta duodecim vulgaria, quæ tres Cubiculi hujus parietes continent, quatuor scilicet singuli quique.

E Ostium Cubiculi.

TABVLA VNICA CVBICVLI TERTII COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA.

Unica Cubiculi Tertii Tabula. I. Pars hujus Cubiculi media Euangelici Pastoris effigiem, consueto oviculæ prænotatam symbolo, virentibusque hinc inde arboribus instructam, binasque sub ipso Pastoris aspectu oviculas consistentes, contemplandas oculis intuentiū subjicit.

II. Tholi ejusdem ambitus Noëmi figuram exhibet, qui cum virentis olivæ ramusculo columbam ad se venientem protensis manibus festivus excipit.

III. Picta subinde fornicato huic parieti Christi Servatoris forma exhibetur Lazarum à mortuis excitantis, vel Paralyticum in grabato procumbentem divinitatis jussu, atque omnipotentiæ dextera sanantis.

IV. Danielem insuper efferatos inter Leones non secus ac mites, blandosque inter catulos commorantem.

V. Abrahamum item Patriarcham sanctissimum districto mucronis gladio Isaaco unigenito immolando insistentem præfert; ac puerum pariter prompta manu, obsequentique animo ad holocaustum rite perficiendum altari ligna imponentem.

VI. VII. Fossores denique duo ab utroque ostii latere picti conspiciuntur, qui ad eruendam inde humum, ligones, uti mos est, attollunt.

Cubi-

Cubiculum IV. Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

Cubiculum, hoc quod ad superioris Cœmeterii gradus existit, altitudinis est palm. 9. longitudinis totidem, latitudinis 8. gypso insuper, & picturis aliorum instar apprime decoratur. Duodecim, iisdemque oblongis sepulchralibus loculis illustratur, quorum nimirum quatuor in unoquoque pariete excisa, dispositaque sunt. Porta quadratæ quidem formæ, ac Tiburtino è lapide extructa est. Fornix verò, & ipsamet Cubiculi porta in lateribus, conspicua pariter sacris imaginibus redditur. Quæ quidem recolendæ imagines unica Tabula, quam inferimus, omnes simul exprimuntur.

A Cubiculi fornix gypso item uti alii, ac picturis condecoratus.
B C Figuræ, quæ ad utrumque ostii latus depictæ cernuntur.
D Duodecim Monumenta oblonga in tribus ejusdem Cubiculi parietibus aptata. E Cubiculi Ostium.
F Foramina quatuor rotunda in ipso lapide Tiburtino excisa, quæ cardines plumbo firmatos inibi quondam hæsisse innuunt.

TABVLA VNICA CVBICVLI QVARTI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

I. In tholi medio Pastor ille Euangelico clarus oraculo virentibus circumseptus arboribus, hircum tamen, haud ovem de more supra humeros bajulans, coloribus adumbratur; ad cujus pedes bini pariter hirci subsidunt.
II. Ipso in ambitu Jonas è mari, atque è Ceti alvo, ubi delituerat, prosiliens.
III. Idemmet qui sub frondium umbraculo, dulci quidem sopore oppressus, recubat.
IV. Noë insuper in arca porrectis manibus advolantes hinc inde columbas, olivarumque ramis onustas hianti ore excipiens exprimitur.
V. E regione vero ipsius Jonæ quiescentis alia in eodem fornice extabat quondam imago, sed præ nimia vetustate, penitus absumpta, haud ullatenus intuentibus innotescit.
B C In ipsis ostii lateribus, qua ad dexteram intramus, Moyses virga silicem percutiens exponitur. Ad sinistram vero Servator noster, qui parvulo cuidam, ut Euangelicæ paginæ edocent, ad benedictionis gratiam impertiendam manus imponit, & virgam altera manu præfert.

Unica Cubiculi Quarti Tabula.

Cubiculum quintum Cœmeterii SS. Marcellini & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

HAud procul à quarto, cujus jam supra meminimus, Cubiculum quintum situm est, de quo à nobis sermo nunc instituitur. Est autem altitudinis palm. 11. latitudinis 10. & semis, longitudinis 10. In primario autem pariete arcuatum quoddam monumentum extat, sub cujus arcu pueri cujusdam sepulchrum in topho excavatum visitur. In ejusdem Cubiculi ambitu alia duodecim in topho pariter excisa monumenta consistunt, quædam angusta satis & perexigua, nonnulla autem ampliora. Sepulchrum quoque in ipsamet Cubiculi area effossum ibidem ad lævam ingredientibus objicitur. Porro Cubiculum ipsum albo colore perfusum, picturisque concinnatum est, variis nempe ramis foliorum intermixtis. Supra ipsum tamen monumentum cujusdam sedentis imago, etsi capite diminuta, conspicitur, quod effodiendi sepulchri ibidem existentis gratia præstitum est, ut nobis ex ipso adspectu conjicere licet. Jobum item in sterquilinio jacentem descripta imago præ se fert. Tholus haud ullis conspicuus imaginibus redditur. In pariete vero, in quo ostium patet, quædam in sequenti Tabula imagines infra describendæ visuntur. Ostium verò quadratæ formæ est, altitudinis palm. 8. latitudinis 5. profunditatis 2. & semis.

A B C Imagines, quæ in utroque ostii latere interiori pictæ conspiciuntur.
D Imago cujusdam sedentis supra Monumentum arcuatum penicillo efficta.
E Monumentum Arcuatum.
F Sepulchra duodecim per ambitum ejusdem Cubiculi.
G Sepulchrum in ipso pavimento effossum.
H Ostium, per quod ingressus ad idem Cubiculum patet.

TABVLA VNICA COEMETERII SS. AD S. HELENAM CVBICVLI QVINTI MARCELLINI ET PETRI VIA LABICANA INTER DVAS LAVORS.

Unica Cubiculi Quinti Tabula.

I. In hac quoque Tabula consuetam Pastoris virides inter arbores consistentis effigiem pictam videre est, ovemque humeris, & fistulam pastoralem præferentis.

II. Paralyticus item Christi jussu extemplo sanitati redditus, qui è lectulo, in quo jacebat, prosiliens, eundem defert, intuentium oculis contemplandus objicitur.

III. Iob quoque demisso, tristique vultu in sterquilinio recubās.

IV. Stolata item mulier extensis de more brachiis Deum exorans exprimitur.

Cubi-

Cubiculum Sextum præmemorati SS. Marcellini & Petri Cæmeterii describitur.

CUbiculum, de quo nunc agitur, tribus dumtaxat parietibus constat: quartus enim paries, ex quo aditus ad ipsum Cubiculum patet, cumjam præ vetustate corruerit, haud ulla ex parte extat. Porro altitudinis ejus mensura palmorum decem, latitudinis verò septem cum dimidio. In singulis hujusce Cubiculi parietibus monumenta tria, & oblonga quidem, atque in topho excisa, picturis tamen undique exculta, recensentur. At in fornice, ipsumque extra Cubiculum, supra ostium videlicet, venerandæ quædam imagines expressæ sunt, quæ in sequenti Tabula ad vivum adumbrantur.

A Cubiculi fornix picturis insignitus.
B Imagines, quæ supra ejusdem Cubiculi ostium conspiciuntur.
C Sepulchra circum idem Cubiculum concinnata.

TABVLA VNICA CVBICVLA SEXTI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA.

Unica Cubiculi Sexti Tabula.

In ipsius fornicis umbilico Pastor, quem sacræ jugiter Paginæ commendant, eadem, qua supra forma oculis contemplandus proponitur. Bini in quolibet ejusdem fornicis angulo viri, totidemque mulieres brachiis expansis orantes suspiciuntur. Extra Cubiculum verò, qua patet aditus, imagines nonnullæ adsunt; quas magna ex parte improba fossorum manu labefactari, atque obliterari contigit; hæ autem funeralem agapen, qua plane olim ratione à Christianis peragi consueverat, inspectandam exhibere videntur. E 2 *Cubi-*

CubiculumVII. Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri inter duas Lauros ad S. HelenamVia Labicana describitur.

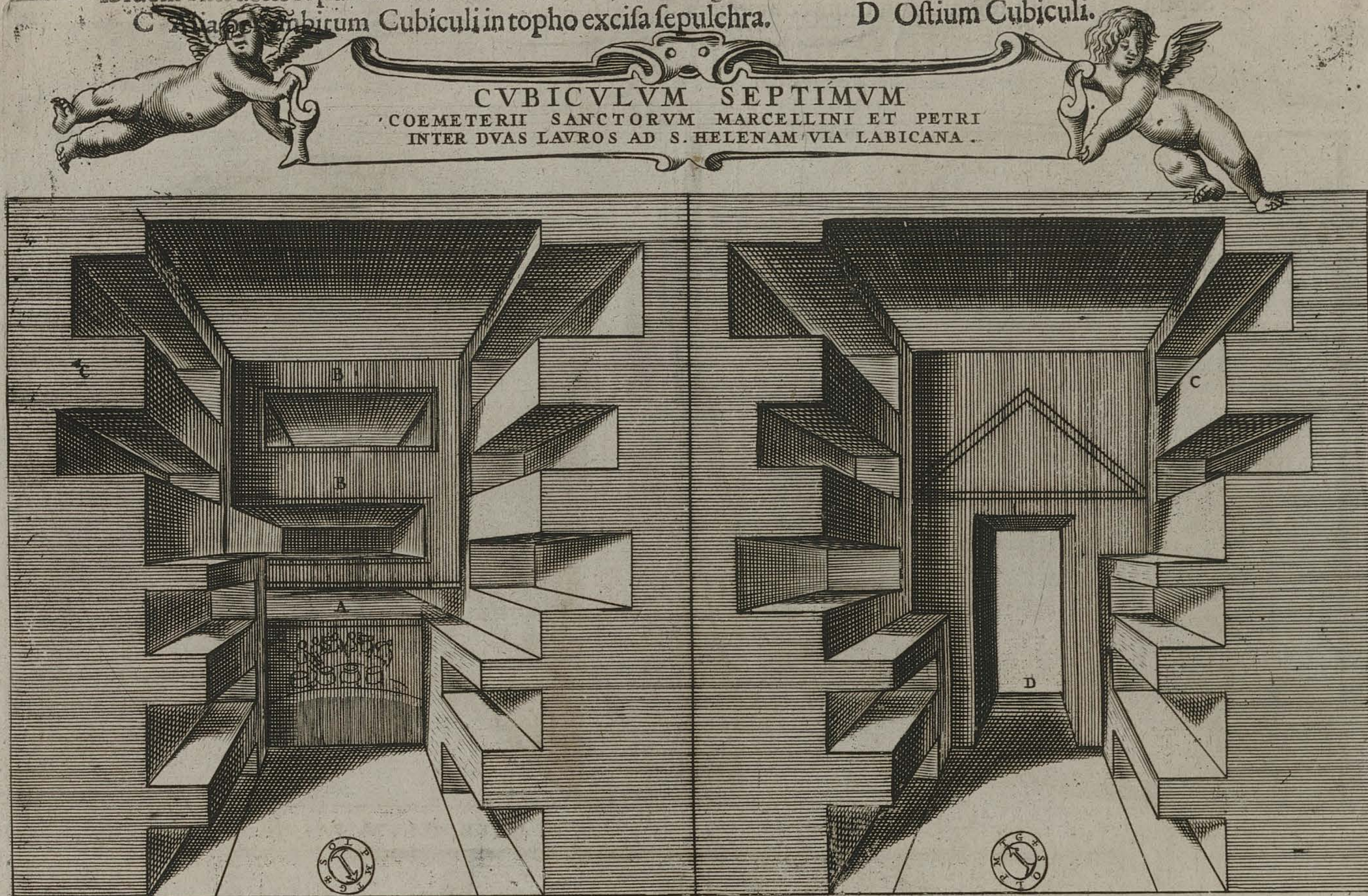
IN eadem semita Cubiculum istud, recensito proximum, septimum videlicet in ordine adnumeratur, quod in topho quidem excavatum est; ac cæterorum more dealbatum, altitudinis pal. 15. latit. 9. longitudinis 10. Ostium vero sursum elevatur palm. 9. dilatatur quatuor; deorsum tribus palmis tendit. In dextero, sinistroque parietum latere lateritia quædam ad suffulciendum Cubiculum sepulchra constructa sunt, adeo vero hæc prominent, ut maximo impedimento sint, ne figuræ, quæ in primario dumtaxat pariete pictæ sunt, intuentium oculis pateant. Has autem sequens Tabula indicat.

A Figuræ, quæ in primario hujus Cubiculi pariete pictæ cernuntur, earum tamen major pars novis ibidem extructis sepulchris tecta intuentium oculos fugit.

B Sepulchra recentiora lateritia.

C [illegible]bitum Cubiculi in topho excisa sepulchra.

D Ostium Cubiculi.

TABVLA VNICA CVBICVLI SEPTIMI COEMETERII S.S. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS S. HELENAM VIA LABICANA.

Unica Cubiculi Septimi Tabula.

In primario istius Cubiculi pariete, ut diximus, triclinii cujusdam formam videre est, ubi sex numero viri mensæ accumbunt, quatuor interim satis amplis ante eosdem expositis ad vina refundenda hydriis. Altera insuper imago olim extabastantis t, cujusdam nimirum viri poculum uni ex recumbentibus ad epotandum porrigebat, cujus nunc ibi cœteris picturæ lineamentis abolitis brachium dumtaxat cum poculo exporrectum visitur.

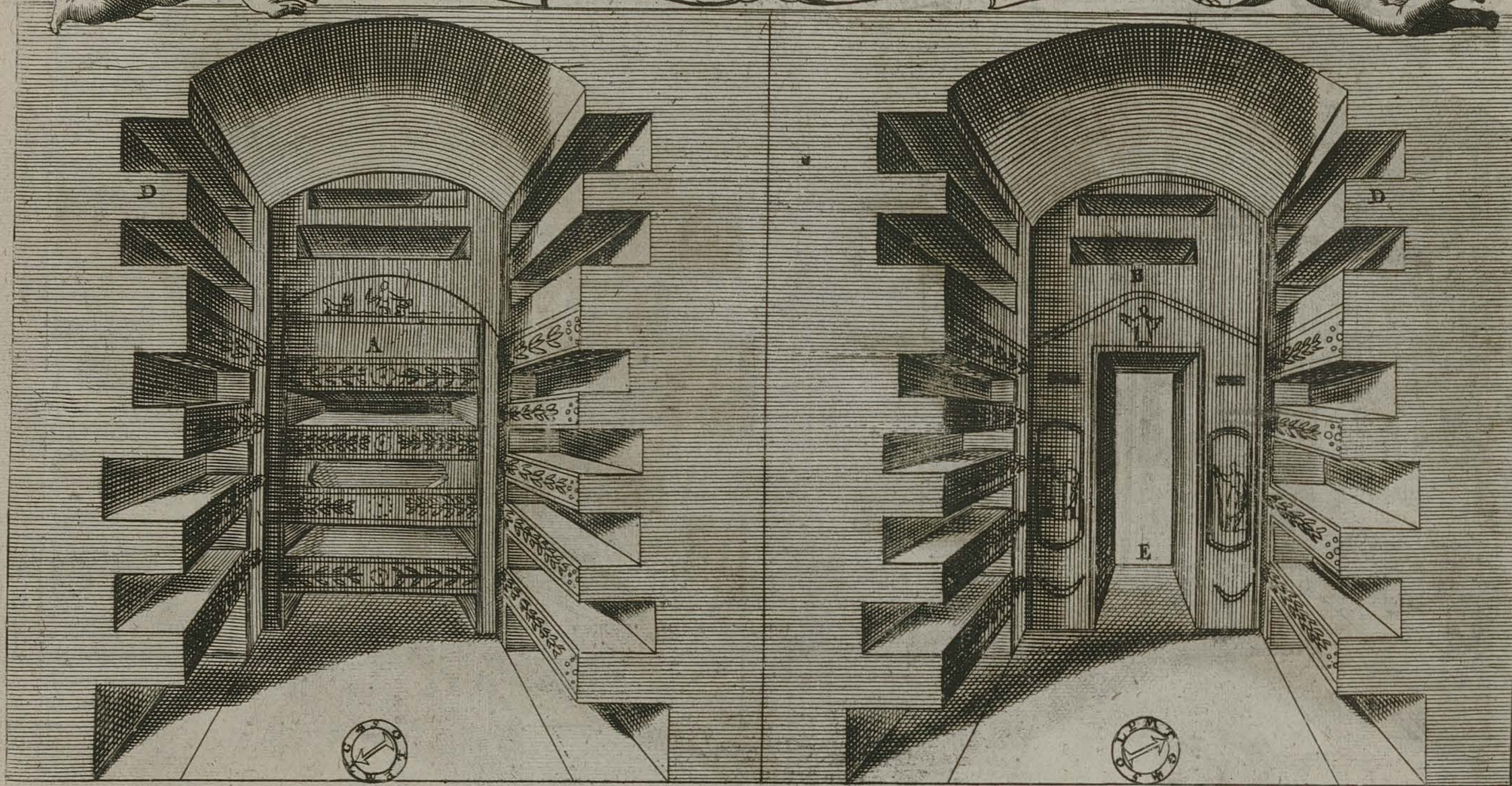
Cubi-

Cubiculum VIII. Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri deſcribitur.

CUbiculum,quod octavo loco deſcribitur,duobus ſuperiori parte jam recenſitis proximum eſt, iis tamen longe amplius protenditur. Altum enim eſt palm. 17. latum 9. longum totidem: variis item picturis alicubi cumulatur. Duo & viginti excavata hinc inde in topho ſepulchra complectitur. Porta ejuſdem quadratæ formæ eſt, altitudinis palm. 9. latitudinis 4. profunditatis 2. & ſemis. Nonnullæ primario in pariete imagines adumbrantur, quas Tabula ſequens indicabit.

A Imagines, quæ in primario hujus Cubiculi pariete depictæ viſuntur.
B C Figuræ, quæ ſupra oſtium, & in utroque ejus latere exiſtunt.
D Monumenta, quæ Cubiculum hinc inde in topho excavata continet. E Cubiculi oſtium.

CVBICVLVM OCTAVVM COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

TABVLA VNICA CVBICVLI OCTAVI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Unica Cubiculi Octavi Tabula.

I. Cernere hic licet Abrahamum Dei voce admonitum, diſtricto gladio ad Iſaacum ſuper ligna immolandum toto animi ſtudio contendentem. Adeſt ibi itidem appoſito igne ara, & hircus, quo holocauſtum de more perficiendum erat.

II. Chriſtus item Dominus, dum Lazarum è monumento revocat, coloribus ad vivum exprimitur.

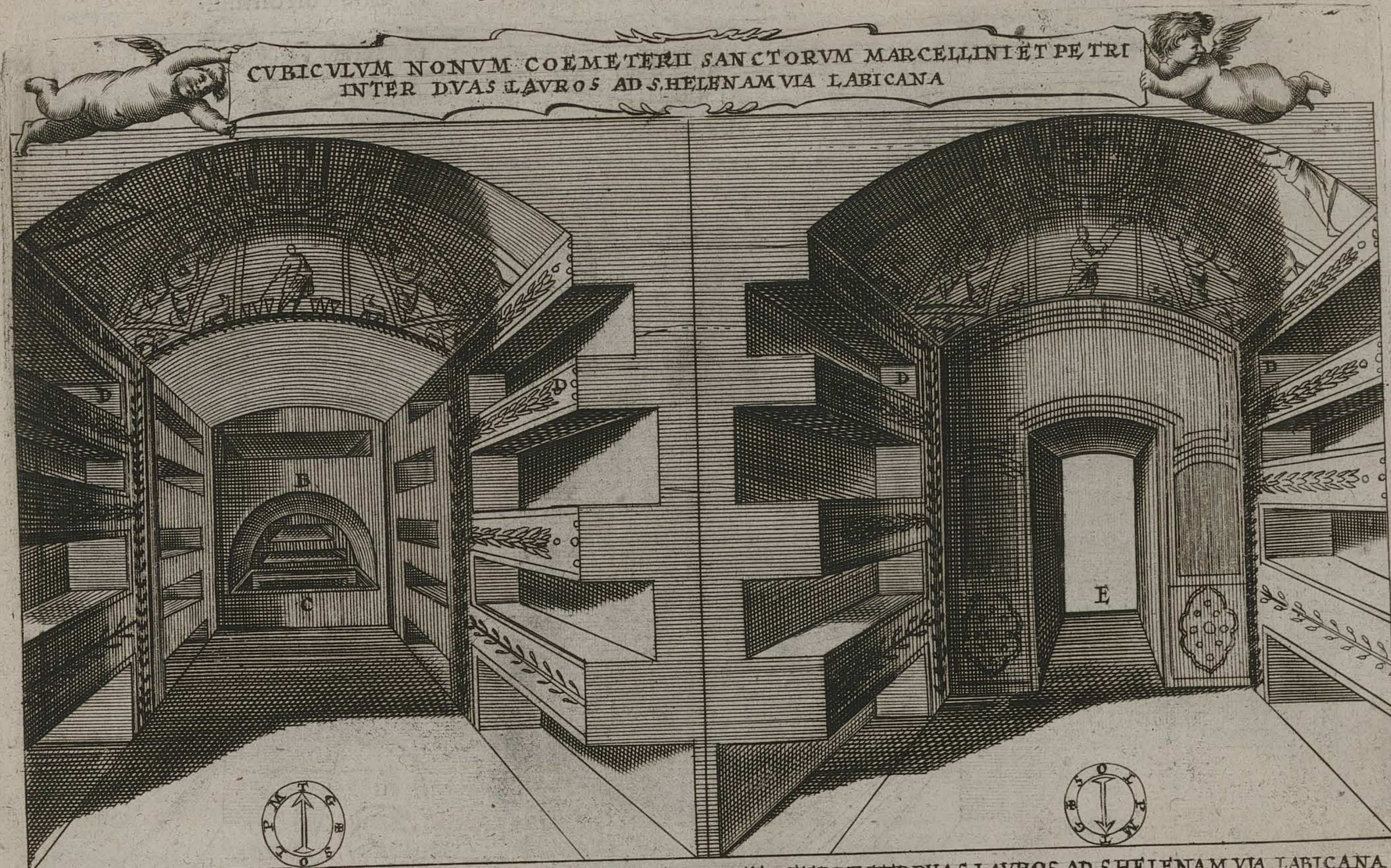
III. Moyſes inſuper, qui virgæ ictu è ſilice aquarum fluenta educit.

IV. Mulier demum extenſis ultro brachiis divino Numini vota perſolvens in Cubiculi parietinis exhibetur.

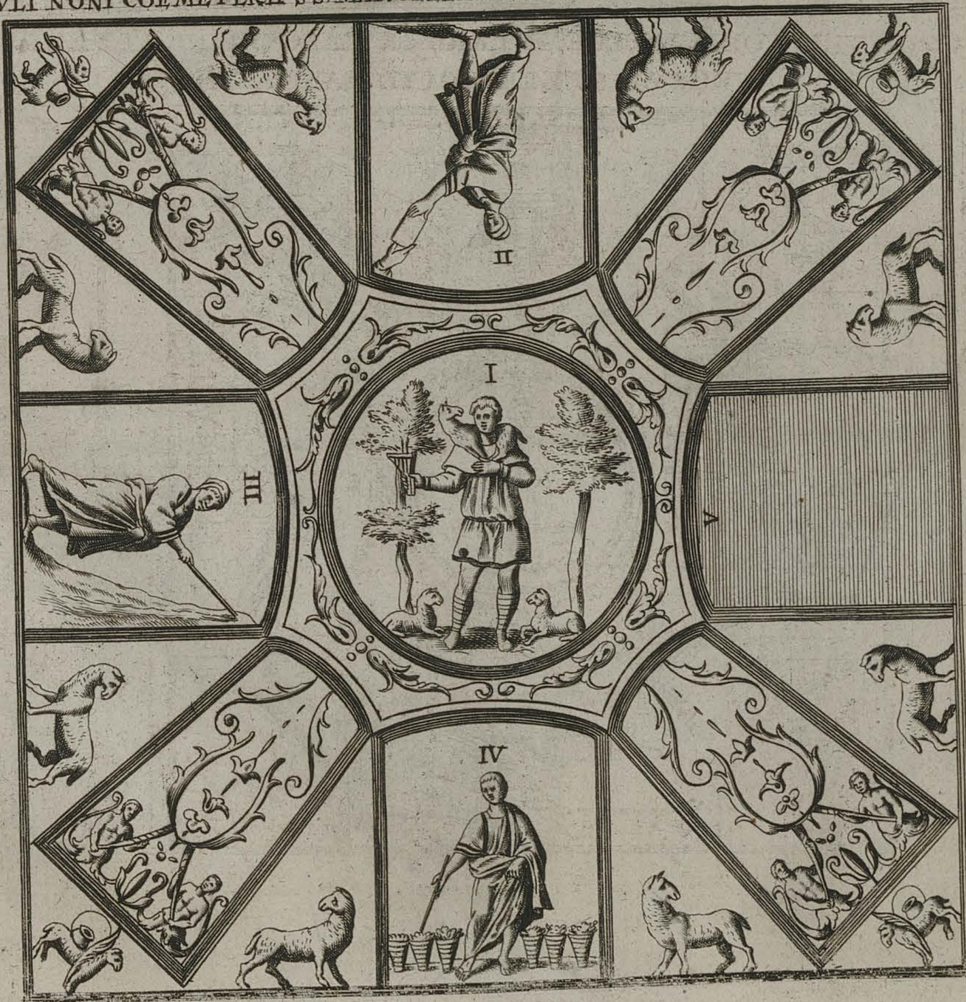
Cubiculum Nonum Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri describitur.

CUbiculum istud aliqua tantum ex parte gypso & calce dealbatum est. Altitudo ejus pal. 12. longitudo pal. 19. latitudo 9. & semis concluditur. Porta ejus alta pal. 9. lata 4. profunda 3. Arcuatum quoddam Monumentum ipsius loci sinu complectitur, in quo alia tria monumenta, formæ satis oblongæ, in topho excavata subsistunt. In ejusdem Cubiculi parietibus decem & novem alia, oblonga pariter, monumenta supputantur. Nonnullæ autem in fornice imagines conspiciuntur, quamvis & alias quamplures, ut loci prospectus indicat, vetustas ipsa omni ex parte absumpserit; quæ adhuc tamen longa post secula illibatæ supersunt, sequenti Tabula contemplandæ proponuntur.

A Cubiculi fornix picturis adornatus. B Monumentum Arcuatum.
C Tria sepulchra oblonga in præmemorato Monumento arcuato extructa.
D Alia Monumenta oblonga per ambitum ejusdem Cubiculi. E Cubiculi Ostium.

TABVLA VNICA CVBICVLI NONI COEMETERII S S. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Unica Cubiculi Noni Tabula.

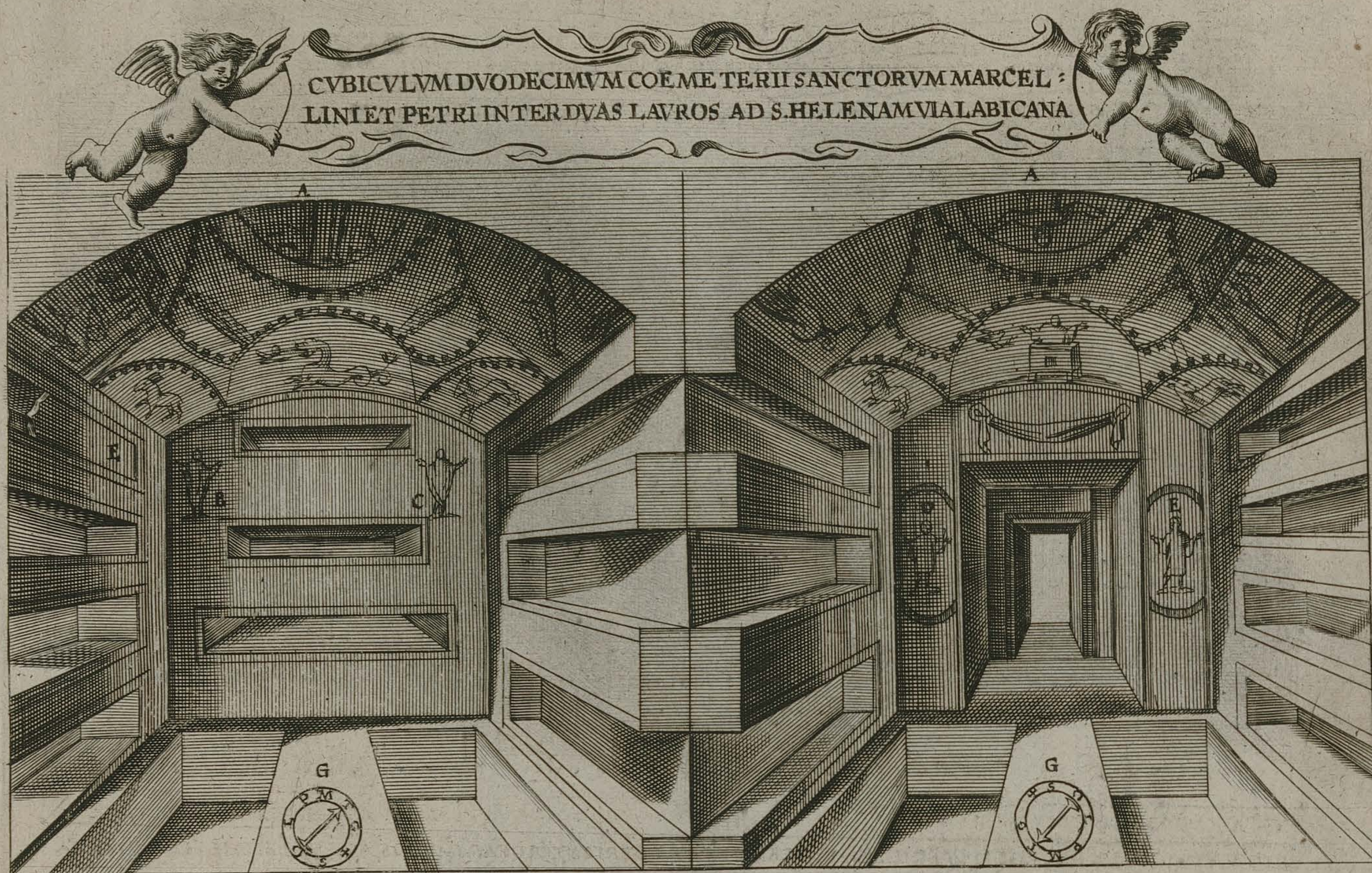
I. Media fornicis pars Pastorem divinis oraculis celebrem ea forma, qua alibi descriptus est, contemplandum oculis exhibet.
II. Fornicis verò ambitus Moysem sacræ legis volumina ab ipsius Dei manu excipientem præfert.
III. Eundem Moysem petram virga percutientem.
IV. Necnon portentosum illud manna senis congestum cophinis virga designantem.
V. In ejusdem insuper fornicis ambitu oves quamplurimæ, & in quatuor præsertim angulis oviculæ quædam palmam & pastorale vasculum gestantes, affabre coloribus effictæ repræsentantur.

Cubi-

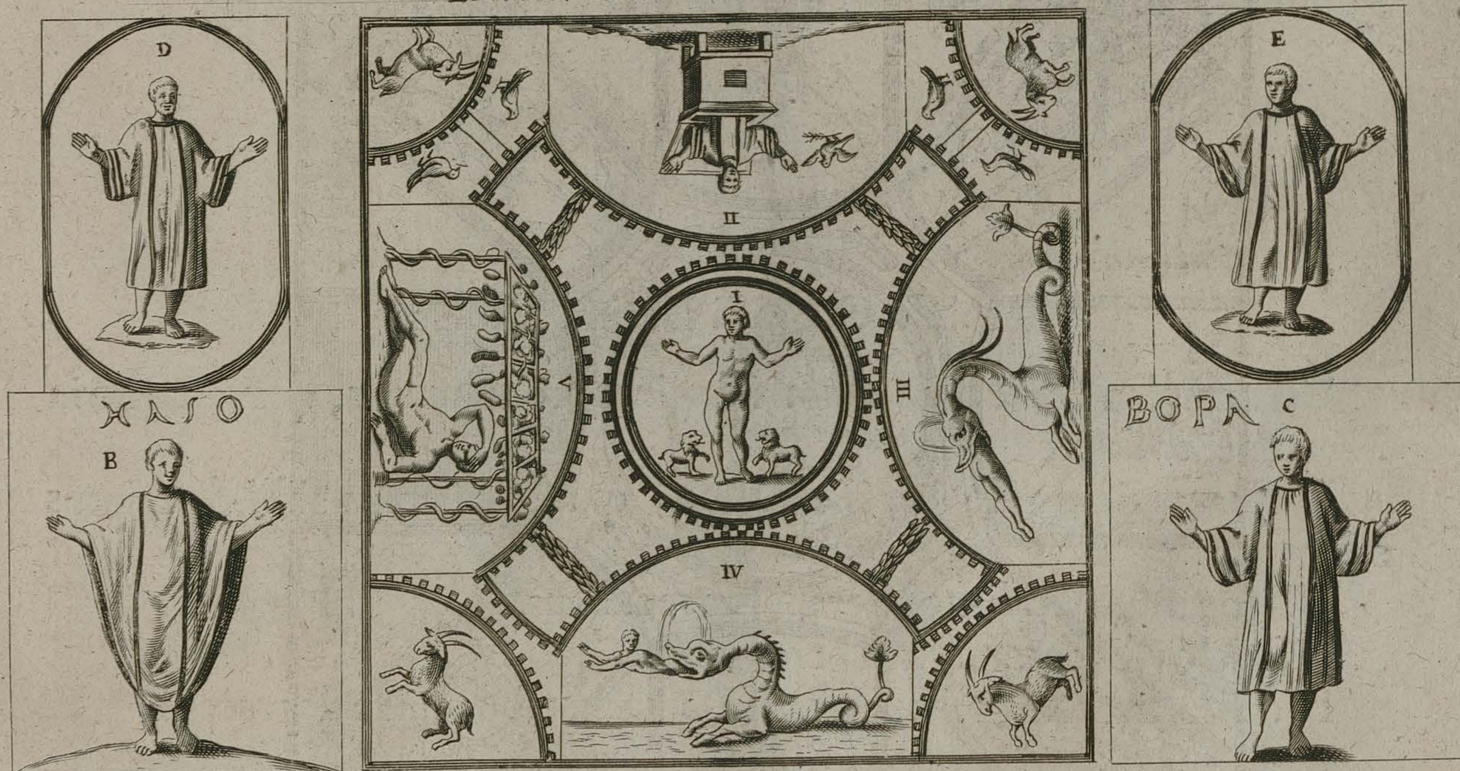
Cubiculum Duodecimum Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri describitur.

DUodecimum Cubiculum quadratæ formæ est, pal. 9. altitud. totidemque latitudinis, ac longitudinis. Porro ostium marmoreis compactum stipitibus ab area attollitur palm. 7. dilatatur 3. & semis, ad imum usque tendit 3. quod insuper novem, iisdemque oblongis sepulchris refertum est, quorum tria rubeis circumducta lineis, in utroque è tribus Cubiculi lateribus aptata ac ordinatim disposita cernuntur. Duo itidem ex horum numero in ipsa pavimenti area artificum manu effossa sunt. In fornice autem, ac parietibus hæ sacræ imagines recensentur, quas inserta hic interim Tabula delibandas intuentium oculis offert.

A Cubiculi fornix pictis imaginibus excultus.
B C Binæ Imagines orantium in morem, quæ in primario hujus Cubiculi pariete cernuntur.
D E Duæ item figuræ aliæ, quæ in utroque ostii latere veluti orantes coloribus expressæ sunt.
F Monumenta per ambitum Cubiculi excisa. G Sepulchra in ipsamet pavimenti area effossa.

TABVLA VNICA CVBICVLI DVODECIMI COEMETERII S S MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Unica Cubiculi Duodecimi Tabula.

I. Media ipsius fornicis pars Danielem in fovea inter Leones contemplandum exhibet.
II. Ambitus vero Noëmum intra ipsius arcæ receptacula stagnantis diluvii tempore consistentem præfert.
III. IV. V. Jonam insuper cete vastissimi faucibus absorptum, eundemque paulo post inde vegetum ac incolumem prodeuntem, ac sub umbraculi tegmine molliter cubantem.

Primario in pariete viri cujusdam imago, sacra utique induti casula, suspicitur, cui nomen Græcis utique characteribus inscriptum est, scilicet, HAIO. Altera ibidem viri cujusdam stolati imago titulum pariter eisdem prænotatum characteribus præferens exhibetur BOPA. Binæ autem in ipsius ostii lateribus stolatæ pariter, at orbatæ titulis imagines exhibentur. Quæ quidem numero quatuor descriptæ hactenus virorum formæ, cum singulæ elevatis manibus pium, consuetumque morem videntibus innuant, viros ibi quondam sepulturæ demandatos, ut nobis quidem credere par est, præ se ferunt.

Cubi-

Cubiculum X. Cœmeterii SS. Marcellini, & Petri inter duas Lauros Via Labicana describitur.

DEcimum Cubiculum altitudine constat palm. 11. longitudine totidem, latitudine verò 10. Ostium quadratæ formæ, ac peristyliis Tiburtino è lapide compactis exornatum est. Ejus altitudo palm. 8. latitudo 3. & semis, profunditas 3. commensuratur. Primario in pariete, ipsius è conspectu ostii, arcuatum quoddam Monumentum coloribus concinne elaboratum cernitur; in quo & aliud subinde oblongæ figuræ Monumentum ferro, cæterorum instar incisum patet. Porro in quatuor ejusdem parietibus alia tredecim numero monumenta, breviora quædam, nonnulla ampliora recensentur. Cæterum in ipsius pavimenti area monumentum humo altius effossum extat. Cubiculum ipsum parietibus omni ex parte dealbatis excultum est: sepulchra verò lineis rubei coloris circumducta sunt. Fornix verò subtexendas hic imagines, binisque excerptas Tabulis exhibet.

A Cubiculi fornix depictis imaginibus exornatus.
B Monumentum Arcuatum artificis penicillo insignitum.
C Monumenta circum Cubiculum ferro parietibus incisa.
D Monumentum in ipsius pavimenti area effossum.
E Cubiculi Ostium.

Prima Cubiculi Decimi Tabula.

I. In ipso fornicis umbilico, elevatis vir manibus orans suspiciendus proponitur.

II. III. In ejusdem ambitu tres itidem mulieres eadem plane forma deprecantes contemplari licet.

IV. Moysen item promulgandæ legis volumen ab ipsiusmet Dei manibus excipientem.

V. Christum quoque Servatorem nostrum, quinque hordeaceos panes cophinis ingestos, ac cruce obsignatos virga tangentem: vel certe Moysen ipsum totidem collectum manna in sportis virga præmonstrantem.

Secunda Cubiculi Decimi Tabula.

Contemplandæ hic pio Lectori imagines proponuntur, quæ arcuato in Monumento suspiciuntur.

I. Euangelicus videlicet ille Pastor, qui sæpesæpius alibi descriptus adnotatur.

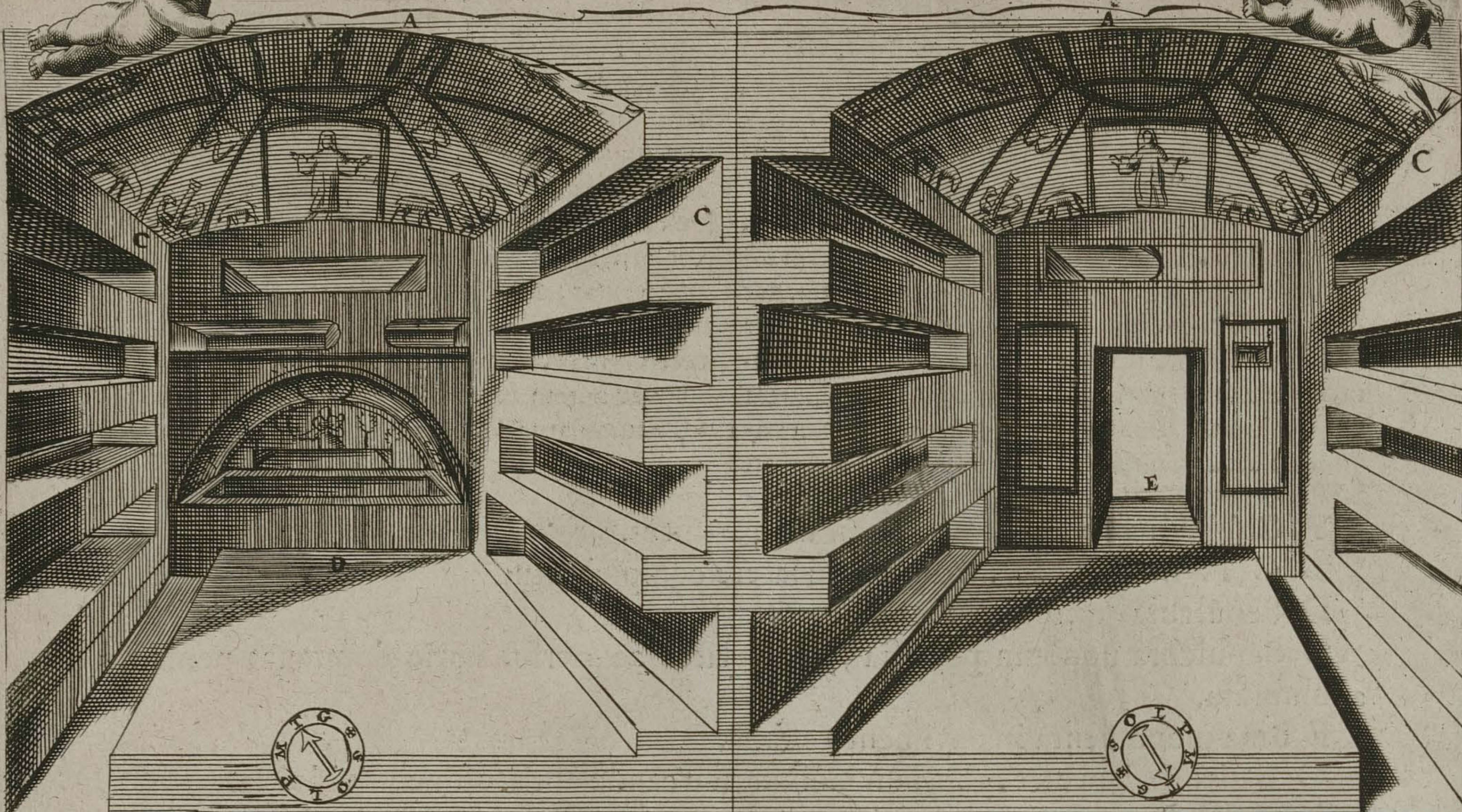
II. Jonas sub viridi molliter umbra recubans.

III. Moyses petram virga percutiens.

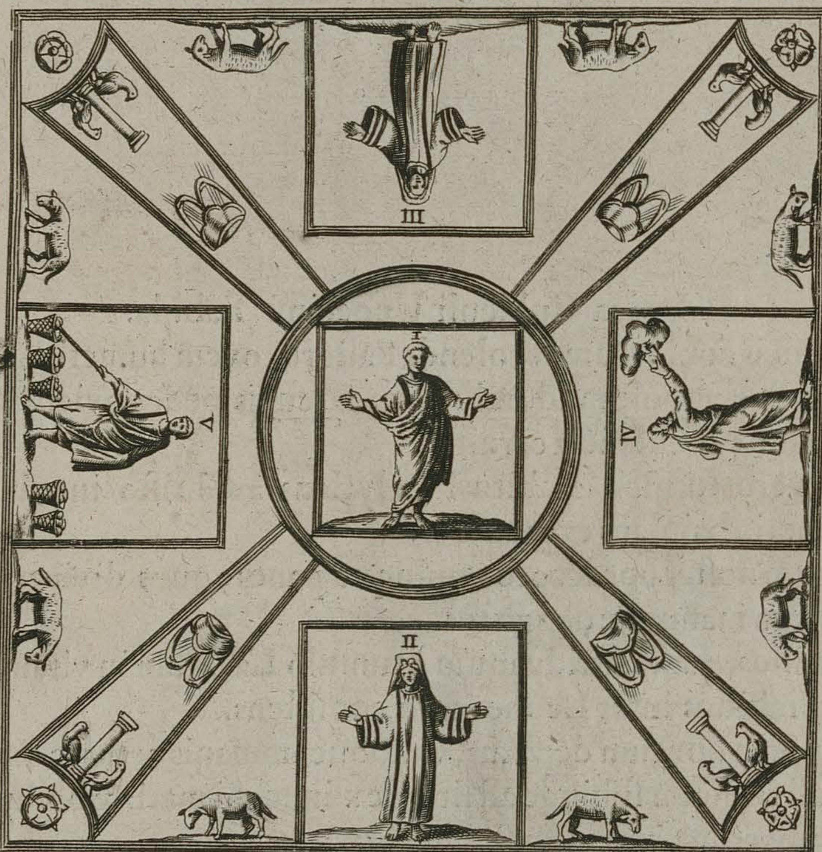
IV. Stolata item mulier elevatis Deum manibus enixe deprecans.

Cubi-

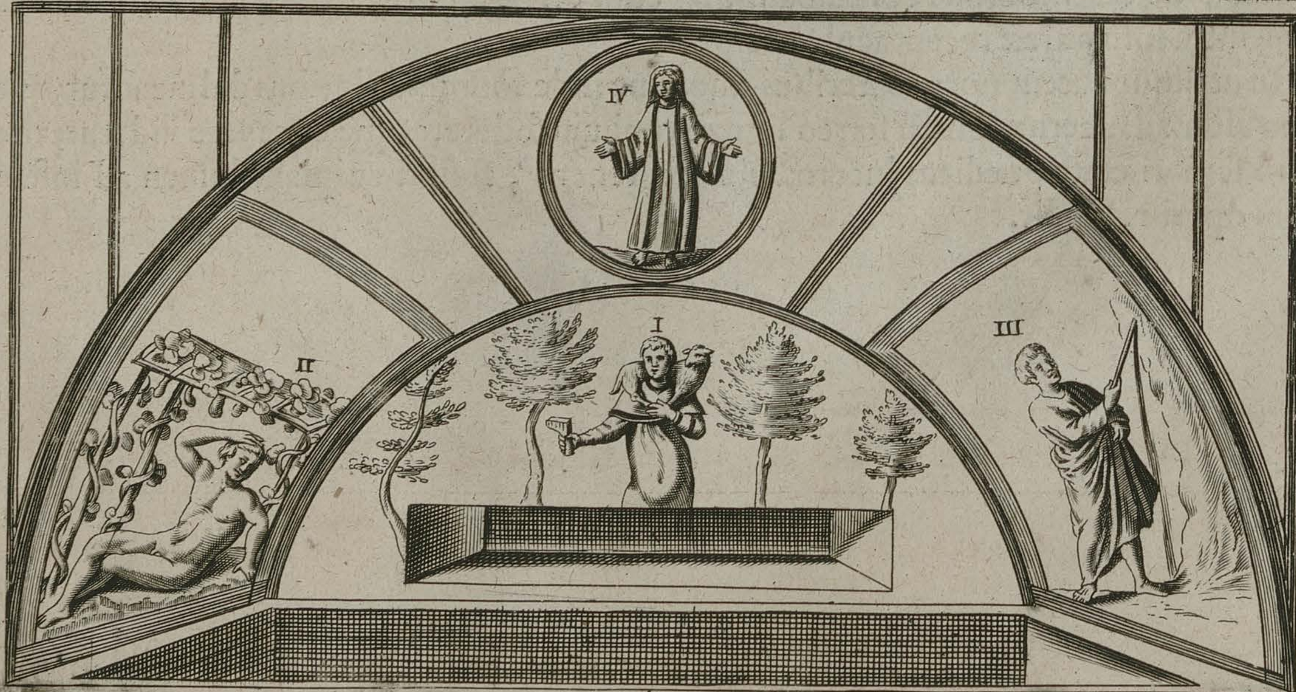
CVBICVLVM DECIMVM COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

TABVLA PRIMA CVBICVLI DECIMI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI DECIMI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum XI. Cœmeterii SS. Marcellini & Petri inter duas Lauros ad S. Helenam Via Labicana describitur.

CUbiculum, quod, ordinem prosequendo, undecimum adnumeratur, altitudinis est palm. 12. latitud. 10. longitud. 15. picturisque omni ex parte conspicuum redditur. Oblonga tredecim sepulchra continet: horum tamen tria dumtaxat de more ibi excavata, reliqua penicillo vel leviter adumbrata sunt, nedum numeris omnibus absoluta, singula verò rubris eisdem lineis circumobducta conspiciuntur. Binos quoque tumulos ipsamet pavimenti area de more effossos intuentibus exhibet. Porro Cubiculi istius fornix coloribus concinnè, uti pariter utrumque ostii latus, obducitur. Ostium ipsum Tiburtino è lapide constructum, altitudinis est palm. 7. & semis, profund. 3. latitudinis totidem. In Cubiculi ejusdem pariete ad lævam arcuatum quoddam in topho foramen excisum suspicitur, ubi lampades olim à Christianis de more ad lumen refundendum appendebantur, & in dextero primarii ipsius parietis angulo basis quædam ex topho extat, ad lampades item æneas, vel candelabra fulcienda, quæ ibi pio fidelium usui sacras inter vigilias, ac synaxes succendi consueverant. Singulæ autem imagines, quibus Cubiculum abunde cumulatur, sequenti hac Tabula exprimuntur.

A Cubiculi fornix picturis undique insignitus.
B C Figuræ, quæ in utroque ostii latere conspiciuntur.
D Sepulchra quædam aperta.
E Sepulchra nondum perfecta, sed leviter ac perfunctorie dumtaxat penicillo adumbrata.
F Bina monumenta in pavimento effossa.
G Basis quædam ex topho, lampadibus, seu candelabris sustinendis idonea.
H Ædicula, seu loculus quidam in topho continendis item lucernis adaptatus.
I Cubiculi ostium è lapide Tiburtino constructum.

Unica Cubiculi Undecimi Tabula.

I. In medio fornicis consuetum recolendi Pastoris, ovem humeris, ac pastoralem manu fistulam deferentis symbolum adumbratur, ad cujus pedes oviculæ binæ subsistunt: domuncula item haud procul picta cernitur.

II. In ejusdem vero fornicis ambitu Paralyticus à Christo incolumitati redditus, grabatumque humeris bajulans exprimitur.

III. Servator item noster hordeaceos quinque panes, quos divinitus multiplicarat, sportis inclusos, virga manuque designans.

IV. Idem Dominus, qui quatriduanum è tumulo Lazarum in vitam revocat.

V. Daniel item rabidos inter Leones tuto consistens.

VI. Ionas è puppi in pontum dejectus, vastoque immanis ceti ore exceptus.

VII. Ipsemet post triduum subinde ad littus ex immani marinæ belluæ alvo prosiliens.

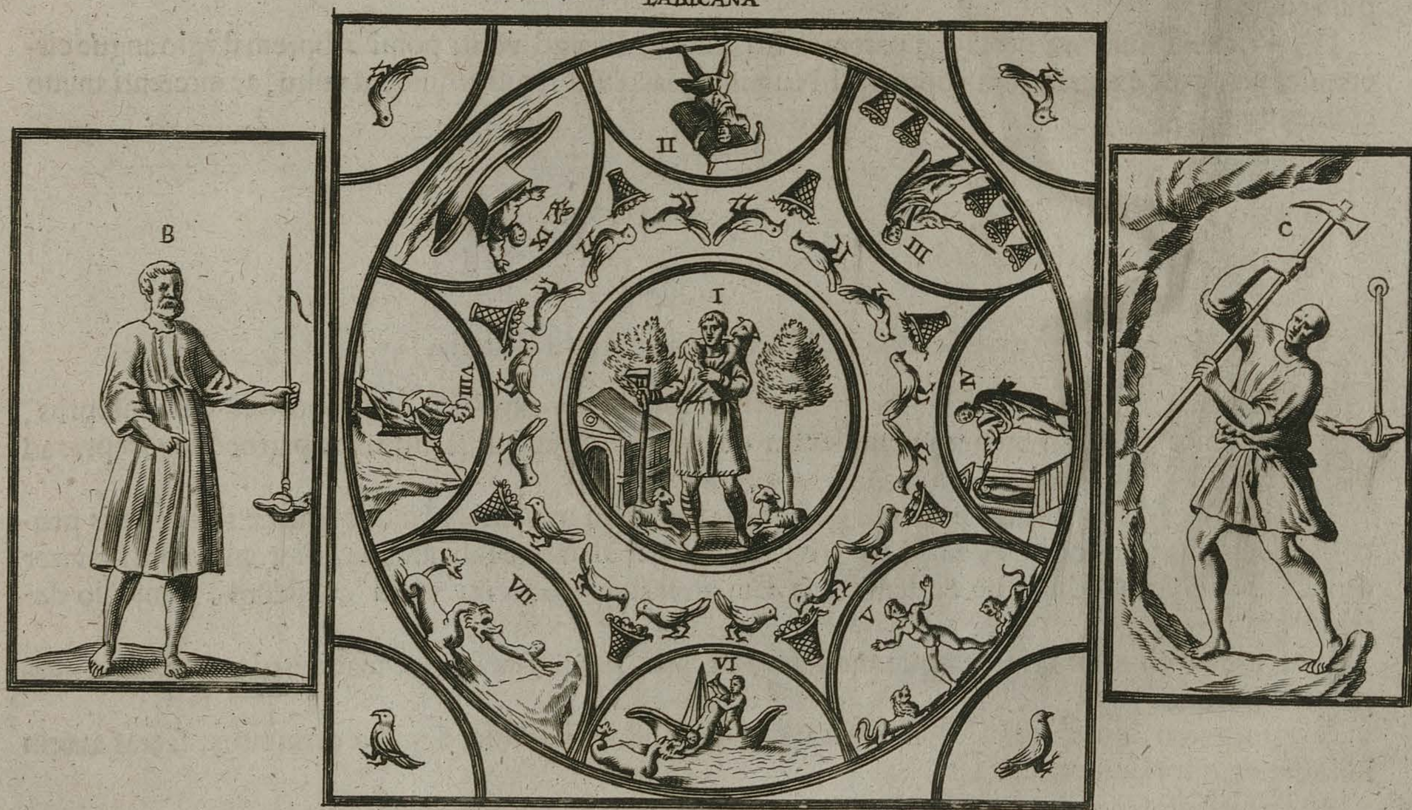
VIII. Moyses uberrima aquarum fluenta è petra eliciens.

IX. Noë fausti ominis columbam unà cum olivæ ramo sub vesperam ad se remeantem, intra ipsius arcæ receptacula excipiens.

In utrisque autem portæ lateribus duo hinc inde fossores coloribus delineantur; quorum alter ad lucernæ lumen ferreo ligone tophum fodere, atque excavare videtur; alter verò seniori ætate præditus lucernam manu tenens, fossori cuipiam lumen ad instandum operi refundit.

TABVLA VNICA CVBICVLI VNDECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum decimumtertium describitur.

HUjus Cubiculi fornix in ipsamet summitate perforatus est; foramen autem quadratæ formæ suspicitur, per quod superiori è parte lumen intus admittitur, ipsumque Cubiculum meridiana luce perfunditur: cujus item formæ aliud quoddam in Cœmeterio Priscillæ visitur, quod cum cæteris longe præstet, Clari Cubiculi nomine nuncupatur, de quo suo loco agemus. Hujus porro è regione aliud similis formæ Cubiculum extat, ubi nullæ tamen imagines conspiciuntur. Hoc interim, de quo agimus, altitudinis est palm. 11. cum dimidio, longitudinis 16. latitudinis, qua parte ostium patet, palm. 8. & semis, è regione ejusdem palm. 10. & semis. Ipsius Cubiculi ostium latum est palm. 4. altum 6. profundum 3. In primario autem Cubiculi pariete arcuatum monumentum, picturisque concinne adauctum deprehenditur; supra quod alia duo monumenta, oblongæ quidem formæ extructa sunt. In aliis subinde parietibus sepulchra numero sexdecim, duobus distincta ordinibus, continentur, quorum unumquodque quatuor item sepulchra eum in modum disposita complectitur, ut unum videlicet alteri subsit. Fornix quoque, & ipsum pariter loci foramen picturis de more instruitur, quæ unà cum imaginibus arcuati ejusdem monumenti, subjectis infra tabulis, ut vides lector, inseruntur.

A Cubiculi fornix picturis excultus.
B Monumentum arcuatum variis depictis imaginibus insigne.
C Paries in summo Cubiculo extructus, qui nonnullis item imaginibus penicillo expressis adornatur.
D Foramen quadratæ figuræ in fornice fabrefactum, quà Cubiculum superne lumen admittit.
E Sepulchra per ambitum Cubiculi excisa.
F Ostium, per quod Cubiculum ingredimur.
G H Sepulchra hæc, quæ binis hoc loco distincta ordinibus advertis, eadem illa sunt, quæ ad alteram ostii partem exhibentur: ea autem ideo congeminavimus, ut Cubiculi formam melius, perfectiusque ob oculos poneremus.

Prima Cubiculi Decimitertii Tabula.

I. In arcuato monumento, cujus supra meminimus, mulier quædam stolata, ac superimposita matronarum more capiti mitra, elevatis brachiis orantis speciem binas inter arbores constituta præ se fert: duo autem hinc inde viri adstantes pariter, eandem veluti fœminam virtutum ac nobilitatis titulo præcellentem digito præmonstrare videntur.

II. Contemplandus item eodem loco exhibetur Noemus vir sanctissimus intra ligneam arcam, cui columba optatæ pacis symbolum, virentis videlicet olivæ ramum defert.

III. Moyses, qui è summitate cujusdam petræ uberrimas virgæ ministerio aquarum venas sitienti populo elicit.

IV. Primævi humanæ prosapiæ parentes Adamus & Eva ad vetiti pomi arborem stygio angue circumdatam, post execrandum contempti Numinis piaculum lugubri quidem vultu, ac mœrenti animo consistentes.

Secunda Cubiculi Decimitertii Tabula.

I. Hæc sane Tabula tritum Pastoris Euangelici symbolum exprimit, qui arboribus circumseptus, oviculam unice dilectam humero complexam defert, binasque pariter sub ejus patrocinio receptas ad pedes fovet.

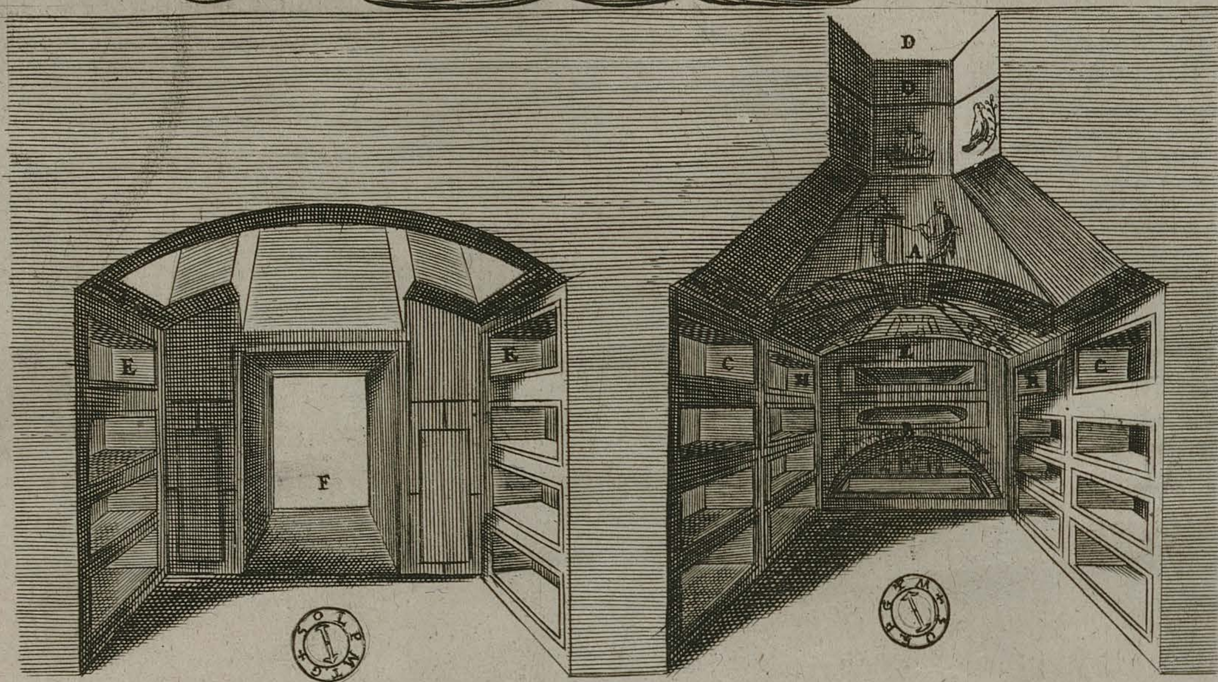
II. III. IV. V. Ionam insuper, qui postquam sponte in mare ad sedandas obortæ tempestatis procellas demersus est: ad litus deinde redivivus emergit: idemque sub amœna foliorum umbra suaviter quiescens: ac postmodum sub eisdem foliis jam arefactis, mœrenti vultu considens, penicillo describitur:

Binæ itidem virorum, totidemque mulierum elevatis, ut olim mos erat, manibus deprecantium imagines exhibentur.

Imagines vero, quas litteræ A B indicant, supra Cubiculi aditum depictæ cernuntur, sacras autem hujusmodi historias repræsentant.

A Daniel ipsos inter Leones tuto exceptus intuentium ob oculos exponitur.
B Christus Dominus, qui Lazarum à mortuis excitat.

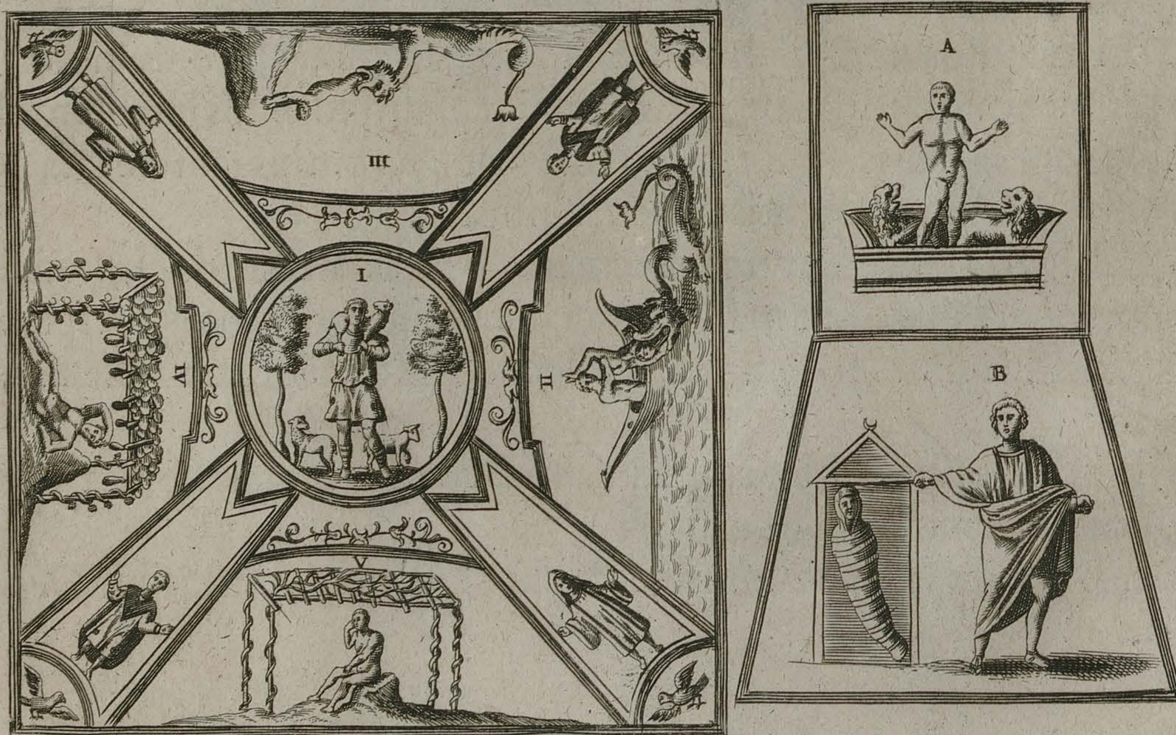
CVBICVLVM TERTIVM DECIMVM COEMTERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

TABVLA PRIMA CVBICVLI TERTIIDECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI TERTIIDECIMI COEMETERII SS MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

Cubiculum decimumquartum describitur.

HAud longe à superiori Cubiculo hoc ipsum extat, quod decimumquartum juxta numerum supputatur. Est autem altitud. palm. 16. latitud. 11. longit. 10. cum dimidio. Incultum omnino alicubi, alibi verò gypso, ac multiplici picturarum genere affabre conspicuum redditur. Ostium altitudinis est palm. 7. latitud. 4. profundit. 5. atque in lateribus, quæ ad interiorem Cubiculi ambitum spectant, nonnullas item imagines præ se fert. Oblonga itidem monumenta hic quindecim adnumerantur, quæ in tribus parietibus excisa sunt: in ipsius verò pavimenti planitie alia tria ad Cubiculi longitudinem effossa, atque aptata conspiciuntur. In primario autem Cubiculi ejusdem pariete arcuatum nonnullis excultum imaginibus Monumentum extat, quæ sequenti Tabula contemplandæ lectori exhibentur.

A Monumentum arcuatum nonnullis adornatum picturis.

B Imagines, quas, dum Cubiculum ingredimur, in dextero ostii latere interiori videre est.

C Aliæ in altero ejusdem ostii latere figuræ.

D Monumenta oblonga in tribus Cubiculi parietibus excisa.

E Monumenta tria ad Cubiculi longitudinem in pavimento effossa.

F Cubiculi ostium.

Prima Cubiculi Quartidecimi Tabula.

I. In arcuato Monumento Pastor ille recensitis in Tabulis jam sæpe descriptus exprimitur.

II. Mulier item consueto more prolixius orans, necnon flagellum quoddam ad corpus excruciandum juxta eandem appensum.

III. Daniel quoque inter Leones elevatis manibus precationi insistens describitur.

Tabula Secunda.

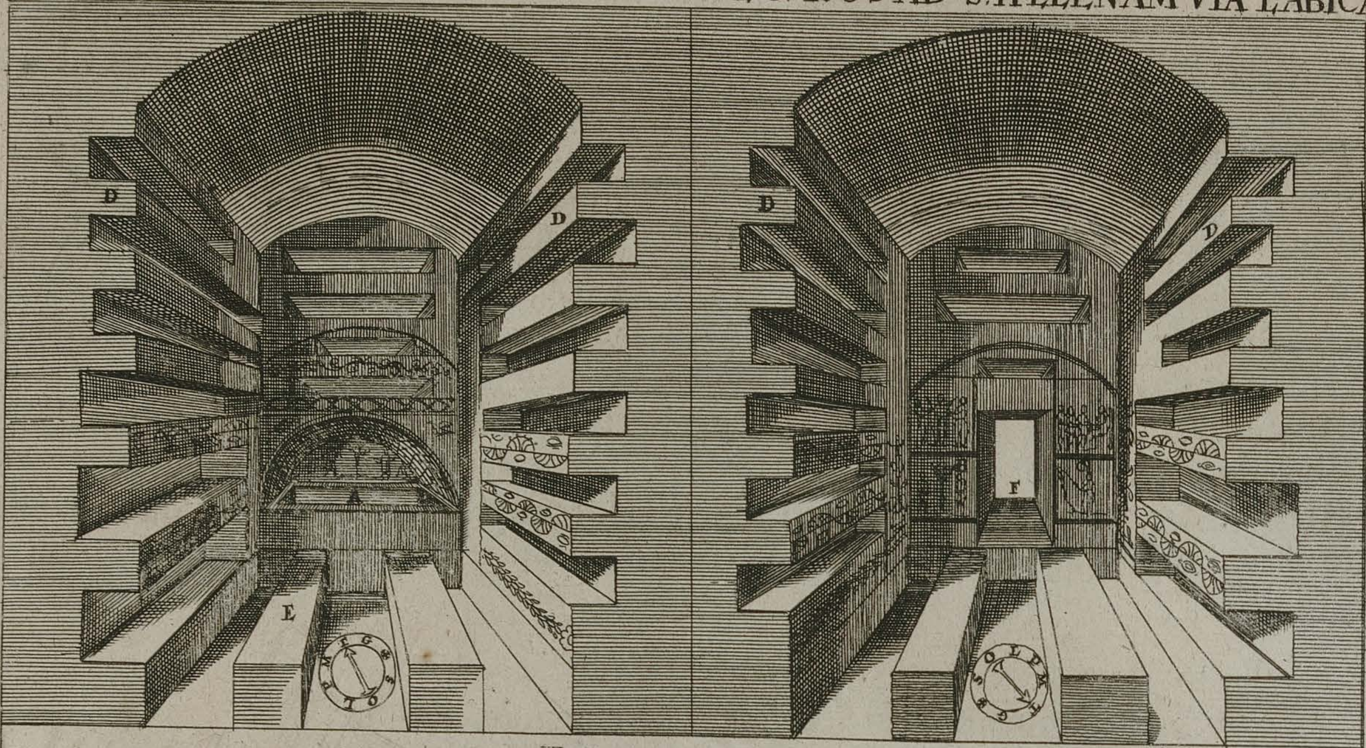
I. In reliquis autem Cubiculi ejusdem parietibus hæc studioso sacrarum rerum exploratori exhibentur, mulier nimirum binos inter viros sacris precibus operam dans, qui ejusdem elevant, vel potius jam elevata, obsequii præstandi gratia, orantis brachia sustinent.

II. Adam & Eva post vetitum temere, petulanterque decerptum ex arbore pomum, illata sibi malorum incommoda deplorantes; serpens item juxta paradisi arborem, qui humano generi exitialis noxæ venenum propinavit.

III. Tres insuper Magi, qui infanti Deo sinu Matris excepto munera supplicantium more deferunt.

IV. Moyses, qui aquarum fluenta duro è silice impertita sibi à Deo virga haurit.

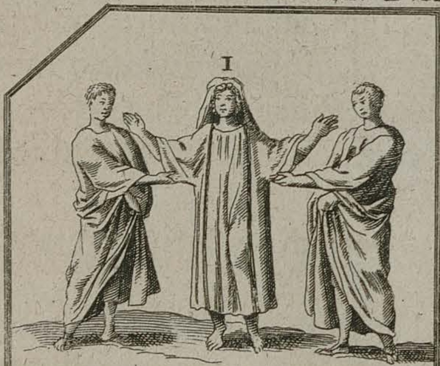
CUBICULUM QUARTUM DECIMUM ET ULTIMUM COEMETERII SANCTORUM MARCELLINI ET PETRI INTER DUAS LAUROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

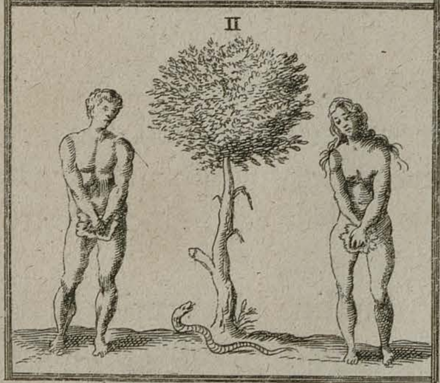
TABULA PRIMA CUBICULI QUARTI DECIMI ET ULTIMI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DUAS LAUROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

TABULA SECUNDA ULTIMA CUBICULI QUARTI DECIMI ET ULTIMI COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DUAS LAUROS AD S HELENAM VIA LABICANA

Primum arcuatum Monumentum deſcribitur.

Quamplura arcuata in Cœmeterii hujuſce ſemitis monumenta, ut diximus, imaginibus cæterorum inſtar abunde referta extant, quorum primum, quod altum quidem eſt palm. 4. latum 9. profundum 5. has contemplandas intuentibus imagines offert.

I. Funerales videlicet Agapes triclinio lunari inſtructas, quod Sigma nuncupatur; ubi puer quidam poculum manu geſtans recumbentibus quinque numero operæ miniſterium exhibet. Verum ſuper duos ex his hæc verba inſcripta leguntur:

IRENE DA CALDA,
AGAPE MISCE MI.

reliqua interim deſiderari contingit.

II. Eadem quoque Tabula Paſtoris Euangelici ſymbolum, unà cum fiſtula & paſtorali baculo adnotatur.

III. IV. Jonæ item incolumis è ceti ventre in lucem proſilientis, ejuſdemque ſuaviter amœno ſub umbraculo jacentis imago ſubjicitur.

Monumentum Secundum arcuatum deſcribitur.

Monumentum hoc ſecundum arcuatum altitud. pal. 3. latitud. 8. profund. 4. cum dimidio eſt.

I. Monumenti totius Orthographia.

II. Chriſtus Dominus, qui fœtidum jam quatriduanum è tumulo Lazarum prodire jubet.

III. Stolata item mulier precibus intentius incumbens, quæ & matronarum inſtar concinnatam capiti mitram geſtat.

IV. Moyſes, qui dum virga petram quatit, portentorum inſignia patraturus, aquarum inde fluenta educit.

V. Ipſemet iterum Moyſes, qui in ſummo Sinai vertice ſacrarum legum Tabulas à Deo evocatus accipit.

Monumentum Tertium arcuatum deſcribitur.

Monumentum, de quo in præſens agitur, ſi quis ejuſdem altitudinem dimetiatur, palmis ſex cum dimidio conſtat; ſi latitudinem, ſeptem cum dimidio; ſi profunditatem, tribus cum dimidio. Sub ipſius arcu haud ullas in pariete figuras videre eſt. Bina dumtaxat ibi monumenta effoſſa conſpiciuntur. In arcu autem, & in pariete ſuperiorem arcus ejuſdem partem ambiente, has contemplari imagines intuentibus licet.

I. Abraham videlicet, qui evaginato gladio filium unigenitum ſolerti pietatis ſtudio incenſus, Deo immolare, ipſam juxta aram igni ad conſummandum holocauſtum parato, contendit: haud procul aries immolandus viſitur: manus inſuper quædam è nube prodit, quæ ſacrificium ultro offerre volenti, ac in filii cædem feſtinanti obſtare videtur.

II. Adam unà cum Eva noxium juxta ſtipitem verſipelli circumſeptum angue conſiſtentem.

III. Moyſes illic quoque viſitur, qui in deſerto petram percutit, è qua vivæ aquæ plenis ſcatebris emicare videntur.

IV. Chriſtus Servator, cujus imperio Lazarus ad vitæ lucem redit.

V. Stolatam quoque mulierem expanſis manibus Deum exorantem illic coloribus expreſſam videas.

VI. VII. Bina Monumenta arcuata, quæ in pariete Monumenti ſub arcu continentur.

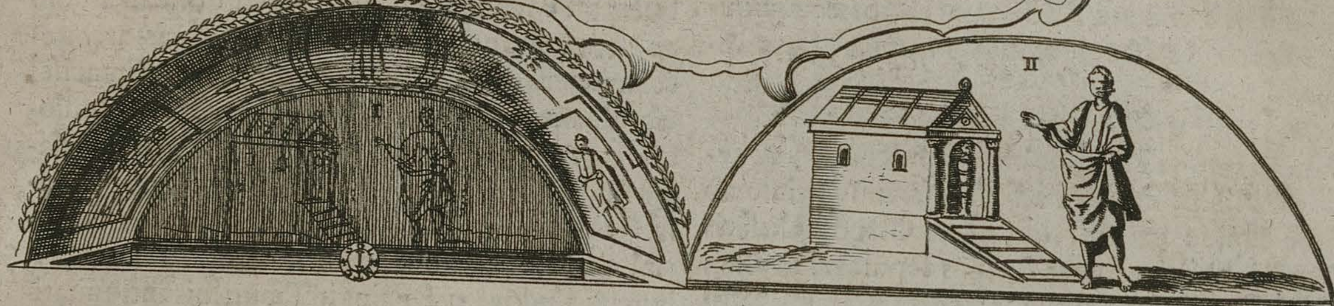
VIII. Agape item funeralis, eadem Tabula circumſcribitur, ubi convivæ tres numero adſunt, ac bini menſam utroque ex latere peregrinorum habitum præ ſe ferentes ambiunt, quorum alter à convivis ſtipem expoſcit; alter verò eandem ultro à porrigentibus accipit.

Et hæc de Cœmeteriis à Boſio Via Labicana & Præneſtina adinventis, & de antiquis ibidem monimentis, ac ſepulchralibus Chriſtianorum titulis perluſtratis indicaſſe ſufficiat: nunc Tiburtinam Viam ingrediamur.

MONVMENTVM ARCVATVM PRIMVM
COEMETERII SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

MONVMENTVM ARCVATVM SECVNDVM COEMETERI SANCTORVM MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

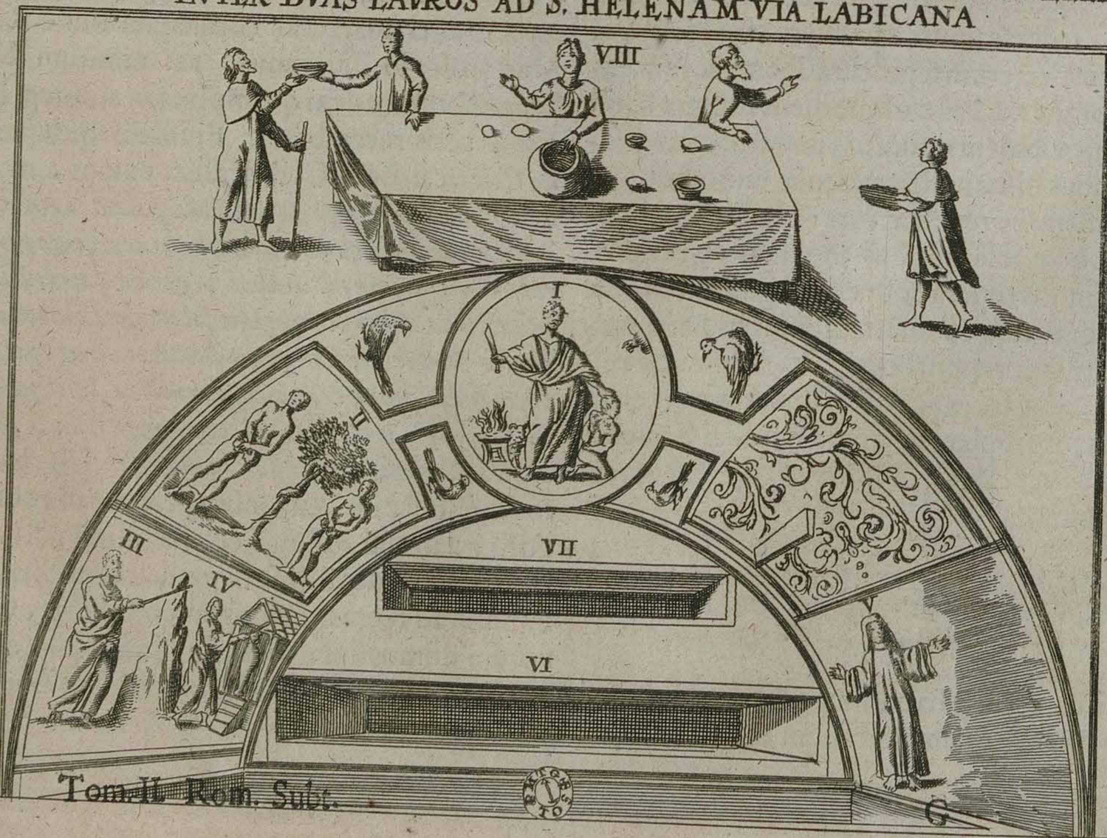

MONVMENTVM ARCVATVM TERTIVM ET VLTIMVM COEMETERII SS. MARCELLINI ET PETRI INTER DVAS LAVROS AD S. HELENAM VIA LABICANA

CAP. XV.

De Tiburtina Via, ac profanis ejuſdem Monumentis.

Porta S. Laurentii. Porta Exquilina. Porta Major. Porta Gabina. Porta Gabiuſa. Livius in ſuis hiſt. Porta Taurina. Regio ad Caput Tauri. Via Tiburtina.

1 POſt Næviam portam, quam Majorem alio vocabulo nuncupant, Exquilina recenſetur, hæc autem nunc vulgo S. Laurentii, à proxima Martyris ejuſdem Baſilica denominationem ſortitur. Porro portam (cujus nunc mentio incurrit) haud ipſammet Exquilinam, ſed veteri Exquilinæ ſuffectam fuiſſe nonnulli autumant: quamvis alii probabilibus permoti rationibus Majori id potiſſimum portæ adſcribendum affirment: quidam vero hanc eſſe conſtanter aſſerunt, quam *Gabinam* olim, ſeu *Gabiuſam* Romani appellabant, cujus item Livius in ſuis hiſtoriarum libris diſerte meminit. Cœterum hæc ab antiquarum rerum ſcriptoribus *Taurina* communi vocabulo dicta eſt, à taurorum videlicet capitibus in ea utrinque exſculptis, à quibus nomen itidem tota illa regio deſumpſit, quæ *Caput Tauri* vulgo nuncupata fuit, de qua Romano in Pontificali, & frequens Eccleſiaſticos apud ſcriptores mentio habetur. Ab hac vero porta Tiburtina Via initium deſumit, ejuſmodi jure merito nomen ſortita, à vetuſtiſſima ſcilicet Tiburis civitate, ad quam recto itinere ducit. Porro de hac Horatius meminit, hæc dicens.

Horat. l. 1. ſer. 6.

Cum Tiburte Via Prætorem quinque ſequuntur.

Sepulchrum Pallantis. Epitaphium Pallantis. Plin. epiſt. ad Montan.

Hac eadem Via Pallantis olim ſepulchrum, ut teſtis eſt Plinius epiſtola ad Montanum, primo ab Urbe lapide extitit, qui ipſius Claudii Cæſaris Auguſti libertus fuerat; cujus ſepulchri titulum ſuperbum nimis, atque arrogantis animi faſtu imbutum deridens ille: *Ridebis*, inquit, *deinde indignaberis, deinde ridebis, ſi legeris, quod niſi legeris, non potes credere. Eſt Via Tiburtina intra primum-lapidem, proxime annotavi monimentum Pallantis ita inſcriptum: Huic Senatus ob fidem, pietatemque erga patronos ornamenta prætoria decrevit, & ſeſtertium centies quinquagies, cujus honore contentus fuit.* Et altera ad eundem conſcripta epiſtola, de eodem Senatus conſulto ſermonem faciens, & decretum hactenus enarratum ſtomachabundus admirans, hæc habet: *Quem inveni tam copioſum & effuſum, ut ille ſuperbiſſimus titulus modicus, atque demiſſus videretur.*

Sepulchra, inſcriptiones Urnæ, Epitaphia, ædiculæ, ollæ, Vaſa cineraria Via Tiburtina reperta.

2 At ut reliqua paſſim hujus viæ, quæ memoratu digna ſunt, recenſeamus, innumera fere olim Via hac Tiburtina veterum ſepulchra Romanorum extitere, quorum ad hanc uſque diem veſtigia haud numero pauca ibidem viſuntur; immo & quamplures temporibus hiſce noſtris ædiculæ unà cum ollis, vaſiſque cinerariis repertæ ſunt: plurima quoque epitaphia, quæ adiacentibus in vineis veluti profanæ antiquitatis rudera collocata leguntur. In Viæ item ejuſdem ambitu marmoreum hunc ſepulchralem titulum reperiri contigit, qui nunc calcis glutino, non ſecus ac nobile quoddam recolendæ antiquitatis trophæum villæ Timothei Ximenes oſtio haud procul ab Urbe ſuffixus eſt. Eſt autem tenoris hujuſmodi:

CN. MANLIUS SOTERICUS PORCIA
ATHENIS FECIT SCHOLAM OLLARUM
XX. SIBI ET SUIS.

Pons Lucanus.

Præterea ipſamet Via haud longe à Tiburtina Civitate, ad pontem, quem Lucanum dicunt, ſupra Anienis fluenta extructum, qui certe fluvius communi omnium voce dicitur *Teverone*, ſphærica quædam moles à Veſpaſiano olim Auguſto in Titi Plantii Silvani memoriam erecta ad hæc uſque tempora ſubſiſtit, ubi inſcriptæ marmori notæ celebre ejuſdem Plantii elogium legentibus præferunt, qui Lucanum pontem ſuo quondam ære conſtruxerat.

Flumen Anienis. Teverone. Moles ſphærica in memoriam Titi Plantii Silvani.

Pons Mammolus. Curator Viæ Tiburtinæ.

3 Alter inſuper pons eadem Via idem ſupra flumen haud procul ab ipſa Urbe extat, quem cum Antoninus Pius Imperator primum exædificaſſet, Mammea ſubinde Alexandri mater eundem inſtauravit, à qua hodie pons *Mammolus* corrupto vocabulo nuncupatur. Curatorem hæc quoque, aliarum inſtar, Via antiquitus ſortita eſt. Quapropter in veteri quadam inſcriptione, quæ apud Tarraconenſes legitur, Lovinii Viæ hujus, & Flaminiæ Curatoris mentio reperitur. Verum quamplures in Tiburtino agro Romanorum Villæ, eædemque tum ob aëris amœnitatem, tum ob cultus elegantiam celebres extitere; inter quas primarium quidem ſibi locum Adriana Villarum omnium nobiliſſima vendicabat, cujus reliquiæ, quæ adhuc extant, antiquitatis, & magnificentiſſimi operis ſplendorem intuentium oculis tacito ingerunt. Ejus porro ichnographiam ingenti quidem ſtudio ac labore Franciſcus Continus Romanus architecturæ peritiſſimus, in Eminentiſſimi Franciſci Cardinalis Barberini antiquarum rerum ſtudioſiſſimi gratiam ſtylo feliciter excepit, cui ſingulares ſtudioſus quiſque lector gratias debet. Cætera vero pervetuſta, ac recolenda præ ceteris Tiburtini ejuſdem agri monimenta Cardulus in ſuo Tibure, & Ludovicus Regius in Tiburtinis antiquitatibus certatim collegere, quos, ſi lubet antiquitatem ipſiſmet oculis exploraturus lector conſulat, dum nos interim à profanis ad ſacra digredimur.

Villa Adriana. Card. in Tib. Ludov. Reg. de Tibur. antiq.

CAP. XVI.

De Cœmeterio Beatæ Cyriacæ Verano in Agro, juxta Tiburtinam Viam.

Eccleſia S. Laurentii. Ager S. Cyriacæ. S. Cyriaca Martyr. Rom. 12. Kal. Sept.

1 CElеberrimum Cyriacæ Cœmeterium Tiburtina Via, eo potiſſimum loco, ubi nunc inſignis B. Laurentii Mart. Baſilica, in ejuſdem Cyriacæ Romanas inter fœminas nobiliſſimæ agro extructum olim fuit, quam & ſub Valeriano Imperatore illuſtri martyrio coronatam fuiſſe Rom. ex Martyrologio didicimus, 12. nimirum Kalend. Septemb. De eadem quamplura in ejuſdem B. Laurentii actis recenſentur. Ejuſdem quoque M. S. B. Cyriacæ Acta Cod. Vallic. extant, in quibus hæc præcipue leguntur: *Hæc fuerat cum viro ſuo annis undecim, & in viduitate ſinceriſſima permanſerat annis triginta duobus, & de facultatibus ſuis pauperibus Chriſti quotidie ſolatium exhibebat. Cum autem fervor perſecutionis inſtaret, hæc matrona domum ſuam, quæ erat in Cælio monte, militibus Chriſti, ſanctis videlicet ad conveniendum, & ſacramenta Dominica inſinuanda obtulit nullo timore perterrita.* Hæc ibi, ex quibus privatas olim Chriſtianorum ædes in ipſum Eccleſiæ uſum ad ſacra obeunda munia deſeruiſſe deprehenditur. Si quis enim Paulum ad Romanos ſcribentem recolat, Chriſtianorum domos ſingularibus laudum titulis celebrantem comperiet: *Salutate*, inquit, *Priſcam & Aquilam, & domeſticam Eccleſiam eorum.* En igitur privatæ

Cod. Vall. M. S. Domus S. Cyriacæ in monte Cælio. Paul. ep. Rom. 16.

privatæ domus ſanctitate incolentium excultæ Eccleſiæ merito titulum Apoſtoli voce obtinent: ſanctis quippe Chriſtianorum moribus loca ipſa, veluti ſacro uſui, ac miniſterio dicata eſſent, omni veneratione digna reddebantur. Audi Chryſoſtomum luculenter hac de re perorantem, & depravatos noviſſimorum temporum mores deplorantem: *Domus*, inquit, *priſcis temporibus Eccleſiæ erant, nunc ipſa etiam Eccleſia in domum redacta eſt: nihil autem in privata domo carnale loquebantur, nihil nunc in Eccleſia ſpirituale memoratur.* En paucis verbis Chriſtianarum domorum laudes huic Cyriacæ domui optime congruere videntur. Ager porro, in quo Cœmeterium conſtructum eſt, Veranus appellatur, cujus quidem nominis alter prope Terracinam exiſtit, ubi B. Leontii corpus conditum fuiſſe Cæſarii martyris apud Surium Acta aperte his verbis teſtantur: *Porro Leontii corpus collegerunt uxor & filii ejus, ſepelieruntque prope civitatem in agro Verano.*

Chryſ. Orat. 33. in Matt. — Ager Veranus. — *Sur. to. 6. 1. Nov.*

2 In Cœmeterio hoc præ cæteris conſpicuo Romanus miles, qui à beato Laurentio ad Chriſti fidem traductus, & Valeriani Imperatoris juſſu Via Salaria capite obtruncatus fuerat, à Iuſtino presbytero, quinto Idus Auguſti tumulatus eſt, ut M. S. ejuſdem Acta Cod. Vallicel. his verbis lectorem edocent: *Tunc Iuſtinus presbyter noctu venit, & collegit corpus ejus, & ſepelivit in crypta in agro Verano, ubi per divinam miſericordiam beati Romani intercedentibus meritis, beneficia multi ſuſceperunt.* Poſtridie vero & corpus ejuſdem B. Martyris Laurentii ipſemet Iuſtinus unà cum Hippolyto in hoc celebri pariter Cœmeterio depoſuit, quod in M. S. ipſius Actis Cod. Vatic. S. Petri, & Vallicel. hunc in modum enarratur: *Tunc B. Iuſtinus presbyter, & Hippolytus plorantes, & multum triſtes tulerunt corpus B. Laurentii archidiaconi & martyris, & venerunt in Viam Tiburtinam, in prædium matronæ viduæ Cyriacæ, ad quam ipſe B. Martyr fuerat noctu, cui manus, & linteum, unde pedes ſanctorum ipſe exterſerat, capiti ejus impoſuit, & ibi facta munditia poſuerunt eum uſque ad veſperum. Iam hora veſpertina ſepelierunt eum in crypta, in Via Tiburtina, in prædio Cyriacæ viduæ, in agro Verano 4. Idus Auguſt. & jejunaverunt, & agentes vigilias noctis triduo cum multitudine Chriſtianorum non ceſſabant mugitus lacrymarum dantes. B. autem Iuſtinus presbyter obtulit ſacrificium laudis, & participati ſunt omnes Corpus & Sanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti, laudes agentes Domino Deo noſtro.* Hucuſque ſancti Laurentii Acta, ex quibus interim laudabilis, ut vides, Chriſtianorum conſuetudo vigilias in martyrum honorem ipſa inter Cœmeteria celebrandi, & ſacroſancta Altaris myſteria ibidem peragendi, ut ſupra jam libro primo cap. 31. enarratum eſt, ſatis aperte convincitur. Recenſitis autem actis, atque iiſdem plane verbis, Ado in ſuo Martyrologio adſtipulatur: at Bibliothecarius in B. Sixti Papæ Secundi actis innuere videtur, hoc eodem Cœmeterio, unà cum S. Laurentio, corpora quoque ſanctorum Claudii ſubdiaconi, Severi presbyteri, Creſcentii lectoris, & Romani oſtiarii condita fuiſſe, qui ſub eiſdem temporibus martyrio coronati fuerant; hæc enim habet: *Beatus Xyſtus ſub Decio, & poſt paſſionem B. Xyſti tertia die paſſus eſt B. Laurentius ejus archidiaconus 4. Id. Aug. & Claudius ſubdiaconus, & Severus presbyter, & Creſcentius lector, & Romanus oſtiarius. Hic fecit ordinationes duas, &c. Qui vero ſepultus eſt in Cœmeterio Calliſti Via Appia. Nam ſex diaconi ſupradicti ſepulti ſunt in Cœmeterio Prætextati Via Appia 8. Idus Auguſt. B. autem Laurentius ſepultus eſt Via Tiburtina in Cœmeterio Cyriacæ in agro Verano, in crypta cum multis aliis Martyribus Id. Auguſt.* Quamobrem cum ſanctiſſimum Pontificem Xyſtum Via Appia, ſex vero diaconos in Prætextati Cœmeterio, & B. Laurentium in Cœmeterio Cyriacæ unà cum aliis Martyribus conditos fuiſſe aſſerat, atque horum quatuor, qui unà cum B. Laurentio coronati fuerant, ſepulturæ locum nullatenus deſcribat, illos proculdubio eodem in Cœmeterio unà cum B. Laurentio ſepulturæ locum obtinuiſſe credere par eſt.

S. Romanus. — *M. S. Cod. Vall.* — S. Laurentius. — *M. S. Codd. Vat. & Vall.* — *Ado in Mart. die citat.* — SS. Claudius, Severus, Creſcentius, & Romanus. — *Biblioth. in S. Sixt. Pap. 2.*

3 Ibidem pariter ſanctus Hippolytus poſt triduum una cum decem & novem aliis è domo ſua, martyrio feliciter conſummato, ab eodem Iuſtino preſbytero illatus eſt, quod eiſdem in actis hunc in modum recitatur: *Iuſſit vero Valerianus in conſpectu Hippolyti, ut omnes capite truncarentur, & decollati ſunt promiſcui ſexus decem & novem. B. vero Hippolytum juſſit, ut pedes ejus ligarentur ad colla equorum indomitorum, & ſic per cardetum & tribulos trahi, qui cum traheretur, emiſit ſpiritum. Eadem nocte dimiſerunt corpora in campo juxta Nympham, ad latus agri Verani Idibus Auguſti. Eadem nocte venit Iuſtinus presbyter, & collegit corpora, & ſepelivit in eodem loco.* Recolendum vero Hippolyti martyrium Prudentius quam eleganter in ſuo Periſtephano cecinit, ubi & ſupra argenteum ipſius ſepulchrum, quod ſub altari in Cœmeterio extabat, coloribus expreſſum fuiſſe innuit. Ipſum autem Cœmeterium recenſitis ſupra carminibus luculenter deſcribit, quibus iſthæc de eodem B. Martyris Hippolyti ſepulchro loquens ſubtexit:

S. Hippolytus & locii martyres. — *M. S. Cod. Vat. & Vall.* — Sepulchrum S. Hippolyti.

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter ubi appoſita eſt Ara dicata Deo.
Illa ſacramenti donatrix menſa, eademque
Cuſtos fida ſui Martyris appoſita.
Servat ad æterni ſpem Iudicis oſſa ſepulchro,
Paſcit item Sanctis Tybricolas dapibus.

Prud. in Periſt. hymn. 11. de S. Hippol. mar.

Et infra mirum Cœmeterialis Cubiculi, in quo ſacrum martyris ejuſdem corpus aſſervabatur, ſplendorem, & quod piæ certatim fidelium manus argento, pretioſiſque lapidibus conſpicuum fecerant, his carminibus deſcribit:

Ipſa illas animæ exuvias, quæ continet intus
Ædicula argento fulgurat ex ſolido.
Præfixit tabulas dives manus æquore levi
Candentes, recavum quale nitet ſpeculum;
Nec Pariis contenta aditus obducere ſaxis,
Addidit ornando clara talenta operi.

Neque id legentibus Poëta ſacer expoſuiſſe contentus, ibidem ſubtexit devotum ac frequentem fidelium populorum cultum, qui ad beati ejuſdem Martyris ſepulchrum jugiter confluebant, de quo à nobis infra agendum erit.

3 Eodem in Cœmeterio juxta B. Hippolytum à conſpicuis pietate viris Irenæo atque Abundio, Beatæ itidem Concordiæ ejus nutricis corpus tumulo commendatum fuiſſe, quod primum in cloacam impiorum manu projectum fuerat, eadem Acta his verbis teſtantur: *Irenæus vero vocavit ad ſe quendam Chriſtianum Abundium, & tulerunt corpus Beatæ Concordiæ, & perduxerunt ad B. Iuſtinum,*

S. Concordia. — *M. S. Cod. Vat. & Vall.*

G 2 quod

SS. Irenæus, & Abundius.

quod suscipiens, gratias egit Deo, & sepelivit juxta corpora sanctorum Hippolyti, & cæterorum. Eisdem autem in Actis, beatos item Irenæum & Abundium in eandem cloacam projectos, inde vero à memorato Justino presbytero in hoc ipsum Cœmeterium illatos, ac juxta venerandum S. Laurentii corpus humatos fuisse asseritur, hæc enim ibi leguntur: *Alia die Valerianus hoc audito, tenuit Irenæum & Abundium, & jussit, ut vivi in cloaca necarentur. Qui necati sunt sub die 7. Kal. Sept. Tunc B. Iustinus presbyter levavit corpora, & sepelivit juxta corpus S. Laurentii in crypta in agro Verano.* Vides hinc ipsas Romanæ Urbis cloacas, quibus lutum inferri solebat, sacris beatorum Martyrum pignoribus, pretiosis veluti margaritis, auctas passim, ac nobilitatas.

Ibid.

S. Cyriaca ubi nam sepulchrum sortita sit?

4 Eodem pariter loco ad agrum Veranum ipsammet Cyriacam eximiæ pietatis matronam, quæ prima Cœmeterii hujus fundamenta jecerat, haud longe ab ipso Beati Laurentii corpore, post nobile consummatum pro fide martyrium, depositam fuisse, in M. S. ejusdem Actis Cod. Vallic. his verbis exponitur: *Posthæc fecerunt eam plumbatis atque scorpionibus affligi, usque dum Domino reddidit spiritum. Corpus Martyris sepelierunt in agro Verano non longe à corpore B. Laurentii, à parte occidentali, ibi in Cœmeterio sursum prima est Cyriaca sancta vidua, decimo Kal. Septembr.*

M. S. Cod. Vall.

SS. Tryphonia, & Cyrilla.

5 Tryphoniam quoque Decii Imperatoris uxorem ibidem unà cum Cyrilla ejus filia ejusdem Justini presbyteri manu conditam fuisse, eadem S. Laurentii Acta legentem docent, in quibus isthæc recitantur: *Alia autem die dum oraret Tryphonia, emisit spiritum: cujus corpus B. Iustinus presbyter sepelivit in eadem crypta, ubi sanctum Hippolytum sub die quintodecimo Kal. Novembr.* Idipsum ab Adone & cæteris Martyrologiis confirmatur, in quibus de sancta Tryphonia quintodecimo Kal. Novembr., & de S. Cyrilla hæc paulo infra: *Claudius iracundia repletus, præcepit eam jugulari, & necata gladio, jussit corpus ejus in platea canibus relinqui. Cujus corpus collegit B. Iustinus presbyter, & sepelivit eam cum matre sua, ubi posuit corpus S. Laurentii quinto Kal. Novembr.*

Ado.

S. Iustinus presbyter martyrum sepeliendorum studiosissimus

Ab eodem vero Justino presbytero quamplura alia Martyrum beatorum corpora in hujus Cœmeterii delata sinum, & condita ibidem fuisse haud ullatenus ambigendum est: unus enim præ omnibus hic vir operibus Christianæ pietatis apprime deditus, Cœmeterii ejusdem gloriam, ac decorem mirifice perpetuo excoluit, in quo & ipse cæteris postmodum Martyribus sociatus pari meritorum consortio clarus; nobili, inquam, martyrio vel unam hanc ob causam sub Claudio coronatus, tumulari promeruit. Hæc enim in M. S. ejusdem Actis Codd. Later. & sancti Petri ad rei nostræ propositum leguntur: *Audiens hoc Claudius, jussit eum capitis subire sententiam, & levatus de lecto, in quo jacuerat, ibi coram Claudio capite truncatus est. Tunc venientes noctu levaverunt Christiani cum lacrymis venerabile corpus ejus, jejunantes & agentes vigilias noctis, sepelierunt illud in crypta, in agro Verano, pridie nonas Augusti, ubi florent orationes ejus usque in hodiernum diem.* Iustinus igitur, qui Beati Laurentii corpus in hoc Cœmeterio religiose condiderat, ob præstitum Martyrii pietatis obsequium, martyrii tandem compos, & martyris consors effectus, post traductam ad Christi fidem Tryphoniam Decii uxorem & Cyrillam ejus filiam, & earum pignora in hoc Cœmeterium piis manibus illata, ipse juxta Beatum Laurentium, cui sepulturæ exhibuerat ministerium, sepulchri locum obtinuit, quod nobili hoc auctum titulo & ad dexteram musivo opere elaboratum cernitur.

M. S. acta Codd. Lat. & S. Petr.

Sever. in lib. de Sept. Eccl. Menim.

Tam licet officio sit te præstantior aræ,
Tu tamen es cratis celsior ignibus hoc,
Et quamvis mage tu, tamen extitit ille perustus,
Ussit te cratis, ussit & alma fides.
Quæ fervore pari Iustini pectus adussit,
Cujus in hoc sacro membra manent tumulo.

SS. Zosimus, Xistus & Hilarus Pontifices.

Tres insuper summi Pontifices in hoc eodem Cœmeterio juxta beatissimum Martyrem Laurentium, Zosimus videlicet, Xistus Tertius, & Hilarus, ut Anastasius locupletissimus rei historicæ testis affirmat, sepultura donati fuere.

Ecclesia S. Laurentii.

6 Demum ut immensam venerandi hujus loci gloriam brevi sermone perstringamus, supra idem Cœmeterium Constantinus Magnus celeberrimum in honorem Laurentii Martyris templum extruxit, & auro atq; argento ejusdem sepulchrum magnificentissime exornavit, quod exsculptis martyrii jugiter recolendi historiam imaginibus exhibebat. Amplissimis insuper muneribus Templum cumulavit, eidemque ipsum Veranum agrum attribuit, & alterum quoque, qui vulgo *Aqua Tutia ad latus* nuncupatur, utpote qui ad ipsius fortasse agri Verani latus existebat, & ipsemet locus est (ut plures quidem arbitrati sunt) de quo in ejusdem S. Hippolyti Actis dicitur: *Eadem hora dimiserunt corpora in campo juxta Nymphas ad latus agri Verani.* Augustissimum deinde templum multiplici peracto seculorum cursu quammulti ex summis Pontificibus instaurando, pari munificentia exornarunt: inter quos Pelagius præcipue Secundus adnumeratur, qui templum in satis amplam formam redigens, eminentiorem illam partem, quæ hodie post apsidem suspicitur, veteri addidit: super cujus arcu musivo adhuc opere imagines elaboratæ extant: argenteis quoque tabulis idem piissimus Pontifex ejusdem S. Laurentii sepulchrum, teste Bibliothecario, exornavit, qui in ejusdem vita hæc recitat: *Hic fecit super corpus B. Laurentii Martyris basilicam à fundamento extructam, & tabulis argenteis exornavit sepulchrum ejus.* Admirandum vero portentum, quod tunc potissimum, cum ab artificibus exornando sepulchro Pontificis jussu daretur opera, contigit, D. Gregorius ejusdem successor lueulento sermone prosecutus est in Registro lib. 3. ep. 30. ad Constantinam Augustam his plane verbis: *Præter hæc autem S. memoriæ decessor meus itidem ad corpus S. Laurentii Martyris quædam meliorare desiderans, dum nescitur ubi venerabile corpus ejus collocatum esset, & effoditur exquirendo, subito sepulchrum ejus ignoranter apertum est, & ii qui præsentes erant, atque laborabant monachi & mansionarii, quia corpus ejusdem Martyris viderunt, quod quidem minime tangere præsumpserant, omnes intra decem dies defuncti sunt, ita nullus vitæ superesse potuisset, qui sanctum justi corpus illius viderat.* Huc usque Gregorius. Verum & ab Hadriano Pontifice Ecclesiam hanc unà cum Cœmeterio instauratam Bibliothecarius in ejusdem gestis testatur, hæc dicens: *Nam & tectum ejusdem B. Laurentii, quod jam detectum erat, & trabes ejus confractæ, noviter fecit.* Et paulo post: *Immo & porticum quæ ducit ad S. Laurentium foris murum, à porta usque in eandem basilicam ultro citroque restauravit. Immo & Ecclesiam S. Stephani juxta eam sitam, ubi corpus S. Leonis*

AquaTutia.

Sepulchrum S. Laurentii

Bibl. in Pelag. 2. Pap.

B. Greg. l. 3. in reg. ep. 30. ad Const. Aug.

Bibl. in Hadr. Pap. 1.

Porticus à Porta Tiburtina usque ad Ædem D. Laurentii.

Leonis Episcopi & Martyris quiescit, similiter undique renovavit, una cum Cœmeterio B. Cyriacæ, seu ascensum ejus. Ex hoc autem, quod Ecclesia toties instaurata est, aperte conjicitur, ob præcipuum erga Mart. Beatissimum obsequium totam fere Vrbem illuc frequenter adire, & Mart. vota persolvere consuevisse.

Ecclesia D. Stephani.

7 Porro S. Stephani Ecclesia, de qua hic interim mentio subest, à Simplicio Papa longe ante translationem corporis S. Stephani in Cœmeterium hoc, eodem Bibliothecario teste, erecta fuit, quæ in eadem Ecclesiæ parte, ut nobis conjicere fas est, olim extitit, quam & subinde Pelagius, ut diximus, ampliorem reddidit; ubi adhuc in ejusdem B. Stephani honorem ara, & patens ad Cœmeterium descensus conspicitur, de quo Bibliothecarius hic meminit. Sacrum vero ejusdem beatissimi Levitæ ac Protomartyris Stephani corpus à Pelagio Papa secundo in hanc D. Laurentii ædem Constantinopolitana ex Urbe translatum fuisse in Martyrologio Romano his quidem verbis legitur: *Translatio corporis S. Stephani Protomartyris, quod à Pelagio summo Pontifice è Constantinopoli ad Urbem allatum atque in sepulchro S. Laurentii Martyris in agro Verano positum, ibidem magna piorum religione colitur.* Demum ut reliquas ejusdem Ecclesiæ instaurationes à summis Pontificibus præstitas, ad decorem religiosumque ejusdem Ecclesiæ, ac subjecti item Cœmeterii cultum propagandum silentio hic obvolvamus, id unum interim satis sit, quod & nostri instituti ratio exigit, eximiæ antiquorum fidelium devotionis meminisse, qui natalitiis præsertim Martyrum ibidem conditorum diebus ad Cœmeterium turmatim confluere consueverant, quod speciatim ipsemet Prudentius de Beati Martyris Hippolyti sepulchro aperte testatur loco, quem supra descripsimus, his plane carminibus:

Translatio corporis S. Stephani.

Mart. Rom. Non. Maji.

Populi confluentis frequentia ad sepulchrum S. Hippolyti.

Prudent. in Perist. hymn. de S. Hippol.

Mane salutatum concurritur, omnis adorat
Pubes eunt, redeunt solis ad usque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos.
Permixtim populos relligionis amor.
Oscula perspicuo figunt impressa metallo,
Balsama diffundunt, fletibus ora rigant.
Iam cum se renovat decursis mensibus annus,
Natalemque diem passio facta refert:
Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
Quæve celebrando vota coire Deo?
Urbs augusta suos vomit, effunditque Quirites,
Una & Patricios ambitione pari.
Confundit plebeja phalanx umbonibus æquis
Discrimen procerum, præcipitante fide.
Nec minus Albanis acies se candida portis
Explicat, & longis ducitur ordinibus.
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum
Indigena, & Piceni plebs & Hetrusca venit.
Concurrit Samnitis atrox habitator & altæ
Campanis Capuæ, jamque Nolanus adest.
Quisque sua lætus cum conjuge, dulcibus & cum
Pignoribus rapidum carpere gestit iter.
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
Hæret & in magnis densa cohors spatiis.
Angustum tantis illud specus esse catervis
Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.

Cœmeterium S. Hippolyti.

In ea quippe præmemorati B. Cyriacæ Cœmeterii parte, ubi Ecclesia quondam S. Stephani erecta fuit, locus quidam extabat, qui Beati Mart. Hippolyti Cœmeterium nuncupabatur, ubi ejusdem scilicet corpus conditum fuerat, quod etsi ad agri Verani latus, ut ipsa Cyriacæ crypta secernatur, depositum fuisse dixerimus, tamen ejusdem cryptæ spatia latius protendi atque laxari, ob copiosum, confertumque Martyrum numerum, quorum illuc quotidie inferebantur corpora, opus fuerit, crypta ipsa, Cœmeterii nomen obtinuit, & loco, ubi Hippolyti Martyris sepulchrum extabat, adjungi pariter eamdem contigit, quamvis recolendus idem Cœmeterii locus sancti Hippolyti nomine haud unquam de more appellari desierit. Quare Bibliothecarius in Hadriani Papæ primi gestis hæc ait: *Simul & Cœmeterium beati Hippolyti juxta sanctum Laurentium, quod à priscis marcuerat temporibus, à novo renovavit: pari modo & Ecclesiam B. Christi Martyris Stephani, sitam juxta prædictum Cœmeterium S. Hippolyti similiter restauravit, &c.*

Bibl. in Hadr. Pap. 1.

8 Sepulchrales vero Cœmeterii (quod Cyriacæ dicitur) lapides in strato ejusdem Ecclesiæ pavimento, ac monasterii atrio quamplures, etsi enormiter confracti, & in fragmenta, ut ita dixerim, jam penitus redacti sub hæc nostra tempora conspiciuntur, quorum illos primo loco, qui Consulum nominibus prænotati sunt, subinde autem cœteros hic recensendos duximus. In limine igitur Portæ majoris hujuscemodi titulus inscriptus legitur;

Sepulchrales inscriptiones è Cœmeterio S. Cyriacæ.

LOCUS MERCURI
ET URSE SEVIVI.

In majori autem seu media ipsius Ecclesiæ cella titulus iste:

IN PACE ANASTASA.
QUI VIXIT ANN. SEU TH.
GALLIC. V. C. CONS.

Quod autem ad Gallicanum, cujus hic fit mentio, attinet, iste semel atque iterum Consulatum gessit, sub Constantino videlicet unà cum Basso, anno Christi 317. ut ex Cassiodoro in Chron. habetur; & iterum unà cum Symmacho, anno 330. quo præclaro honoris titulo Christianus deinde effectus, tunc temporis ultro libenterque se abdicavit, cum ad Tyberina Ostia, ut supra jam diximus, devotionis fervore actus, peregrinorum illuc frequenter advenientium obsequiis singulari Christianæ humilitatis exemplo, se una cum facultatibus suis mancipaturus contulit. In eadem Ala majori tres alii hic subjecti tituli extant:

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 3. an. 330.

ATILIE IANUARIE INNOCENTISSIME
PUELLE QUE VIXIT ANNIS XXI.

DOXIO VICTORI QUI VIXIT
AN. XXVII. M. X. D. VIII. DECESSIT.
XVII. KAL. APRILIS IN PACE.

LUCIA SE VIVA LOCUM
SIBI EMIT
A ☧ ω

Alter ibidem hic titulus legitur:

STILICONE
SITUS STEFAN
PACE DIE XVI. KA
N. UXOR SE VIVA FEC
SIBI ET MARITO

Hic quidem Stilico, ut ex Fastis liquet, & ipse

Con-

Consulatum semel atque iterum iniit, anno scilicet redempti orbis quadringentesimo, una cum Aureliano collega, & anno quinto & quadringentesimo, cum Anthemio, ut Cassiodorus in Chron. & Baron. Annal. Tom. 5. sub iisdem plane annis supputare videntur. Ex innumeris præterea fragmentis per totum licet Ecclesiæ, Atrii, ac Cœnobii ambitum dispersis, aliorum duo, quibus tituli prænotabantur, haud sine labore Consulatus percipi potuere, nempe Fl Lupicini, qui sub Valente & Valentiniano, unà cum Fl. Iovino, anno salutis sexagesimo septimo supra trecentesimum contigit, ut ex iisdem Cassiodoro, & Baronio patet; item P. C. Basilii; qui primus post ejusdem Basilii Consulatum annus ex eodem Baronio To. 7. an. 542. in Christi annum quingentesimum quadragesimum secundum incidit. Hic vero ne quid prorsus quod sacram antiquitatem redolet, cupidum lectorem prætereat, reliquos sepulchrales titulos, quos adinveniri contigit, inspectandos contemplandosque proponimus.

Cassiod. in Chron. Baron. to. 5. Annal. an. 400 & 405.

Cassiod. in Chron. Bar. in Ann. to. 7. an. 542.

ACUTIUS QUI BIXIT
ANNOS XXX.

In Ala minori ad dextram ingredientis.

NEBIO SEVERO tHEODORA
CONIUX QUI VIXIt
ANNIS N. L. B M IN PACE

LUCIUS URSO FILIO BENEMERENTI Q
UI VIXIT AN. II. MESES VIII. D. I. VIII.
KALE IAN. IN PACE.

In Ala minori sinistrorsum.

TRAIANUS QUI BIXIT ANNUS XI
ET MESIS IIII. ET DIES XV.

LOCUS QUEM COMPARABIT IULIANUS
UBI POSITA FLORENTIA
UXOR EIUS.

In marmore multa vetustate fere absumpto.

CORPUS HUMO ANIMAM CHRISTO
PETRONI DEDISTI
NAM IUSTÆ MENTES FOVENTUR LUCE
CELESTI
SIDEREASQ. COLUNT SEDES MUNDOQ.
FRUUNTUR
TU DULCIS FILI MEMOR HINC ASPICE
NOSTRI.

Reliqua tempus voraverat.

In Atrio.

ZOSIMUS SE BIBUS SIBI LOCUS
CONPARAVIT.

LOCUS ERACLI.

9 Cæterum in quodam ex memoratis hactenus fragmento sacrosanctum Christi Domini nomen characteribus hisce expressum contemplari datum est, videlicet,

Ex multiplici autem fragmentorum, ac sepulchralium pariter titulorum numero, ac eorum præsertim, qui Consulum nominibus prænotati sunt, satis lectori, ut opinor, consideranti innotescit, per longa scilicet temporum curricula Cœmeterium, de quo sermo est, celebri primævos apud Christianos cultu viguisse, cum illud crebro ad sacra peragenda obirent, ibidemque sepulturæ sibi locum eligerent. Porro ad memoratum Cœmeterium in minori ipsius Eccl. ala, sinistra intrantibus, aditus ad hanc usque diem patet: quo pariter loco aliquot per gradus ad Altare sacris indulgentiarum elargitionibus refertum & præcipua veneratione excultum, quod in ipsomet cryptarum ore situm est, descenditur: ipsius autem loci, sanctitatem pariter, ac gloriam affixa parieti inscriptio accedentes, legentesque ultro edocet: est autem tenoris ejusmodi:

Cœmeterii aditus.

Altare in ipso Cœmeterii aditu extructum.

HÆC EST TUMBA ILLA TOTO
TERRARUM ORBE
CELEBERRIMA, EX COEMETERIO
S. CYRIACÆ MATRONÆ,
UBI SACRUM SI QUIS FECERIT
PRO DEFUNCTIS,
EORUM ANIMAS E PURGATORIIS
POENIS DIVI
LAURENTII MERITIS EVOCABIT.

Et huc pro defunctorum animabus ex toto jugiter terrarum orbe eleemosynæ, ac sacrificia deferuntur. Quod quidem sacrum altare supra ipsamet beatorum Hippolyti & sociorum martyrum corpora erectum olim fuisse superioribus abhinc annis comprobatum est. Cum enim Alexander Cardinalis Farnesius, hujus Ecclesiæ Commendatarius, eandem studiosius instauraret, pretiosissima hæc martyrum pignora in lucem prodiere; cujus rei oculatus testis Angelicus Bononiensis Canonicus regularis ejusdem Ecclesiæ moderator locupletissimam fidem facit; qui cum sæpesæpius, ut in præmemoratum locum descenderet, scalam admovisset, & nimio interim tremore correptus, haud voti compos, occulta prohibente vi, ab incœpto desistere cogeretur; vigiliis demum, jejuniis, & jugi sacrarum precum subsidio præmunitus, implorata beatorum Mart. ope, illuc descendit, ibidemque maxima perfusus animi lætitia, sacra beatorum Mart. corpora venerabundis oculis conspequi meruit, quæ humi hinc inde ad loci ambitum locata jacebant, lapide singulorum capiti, uti mos erat, supposito.

Corpora SS. Hippolyti, & sociorum martyrum.

10 Hinc ad illam potissimum Cœmeterii partem, quæ beatæ Cyriacæ dicitur, adeuntibus ingressus patet, quæ sub inferiori Eccl. ambitu existit: & via insuper ad ejusdem Ecclesiæ partem panditur, quam Pelagius Pontifex supra veterem construxit. At Cœmeterii ipsius semitæ, quæ aliò protenduntur, hac nostra ætate muris firmiter ac valide obseratæ conspiciuntur, & accedentibus imperviæ omnino redditæ sunt. Harum tamen alteram cum Bosius reserare conatus esset, prostratoque illac corpore iter aggressus, aliam ejusdem Cœmeterii partem minus quidem collapsam, ac labefactatam reperit; ubi sepulchra quædam clausa, aperta nonnulla videre licuit; quibus tot evoluta post secula defunctorum adhuc corpora haud penitus absumpta continebantur. Cubicula quoque, & parva quædam atque angusta sacella picturis omnino destituta offendit: fragmenta item ibi inscriptionum quamplura, quarum duo duntaxat hic subjecta, haud ullis tamen obsignata Consulibus, inter explorandum assecutus.

Pars addita Ecclesiæ sancti Laurentii à Pelagio papa.

Descriptio Cœmeterii S. Cyriacæ.

heRCLANIUS IN PACE.

MATER CRIPINA FILIBUS
DIONYSIO ASILEO BENEMEREN
TIBUS.

Porro complures inscriptionum harum in Ecclesiam

sancti

Inſcriptiones è Cœmeterio S. Cyriacæ in Equitii Titulum tranſlatæ. Tranſlatio corporis S. Cyriacæ.

ſancti Martini, ſeu in Equitii titulum delatas fuiſſe idem Boſius, vel hoc uno argumento permotus conjicit, quod ibi in dimidiatis nonnullis, quæ adhuc extant in ejuſdem Eccleſiæ pavimento, lapidibus nomen divi Laurentii expreſſum legatur. Cui plane ſententiæ tum illud commode argumentum ſuffragari videtur, quod jam probe ſacras recolendo antiquitates, in eundem Equitii Titulum à Sergio Papa Secundo B. Cyriacæ corpus delatum & in eo perhonorifice conditum fuiſſe didicerimus, uti inſcriptio, quæ ad hanc uſque diem ibidem legitur, ſatis aperte teſtatur. Et hæc interim de celebri Cyriacæ Cœmeterio ſtudioſo lectori expoſuiſſe ſatis ſit.

CAP. XVII.

De Martyribus, qui Tiburtina Via martyrii palmam, aut certe ſepulturæ locum obtinuere, & de ſacris ejuſdem Viæ monimentis.

1 UT eos potiſſimum Martyres hic ſacra perluſtrando monumenta recenſere aggrediamur, qui pro Chriſti fide ſtrenue decertantes, nobilem de Chriſtiani nominis hoſtibus, proprio effuſo ſanguine, triumphum retulere, ac Tiburtinam præ cæteris Viam martyrio illuſtrarunt. Quis quæſo hac quondam Via Symphoroſam matronam præclariſſimam tot palmis ac coronis, quot fœtibus conſpicuam, conſummaſſe martyrium neſciat? unà videlicet cum ſeptem filiis, Creſcente, Iuliano, Nemeſio, Primitivo, Iuſtino, Stacteo, & Eugenio, ut ſacra Martyrologia teſtantur v. Kalend. Iulii. & Ado & Petr. in Catal. qui locum itidem, ubi ſacra eorum corpora depoſita primum fuere, his verbis deſcribunt: *Quorum corpora requieſcunt Via Tiburtina milliario nono.*

S. Symphoroſa cum ſeptem filiis martyribus.

Mart. Rom. 5. Kal. Iul. Ado, Petr. de Nat. in Catal. lib. 6. c. 3.

2 Porro ibidem, nono milliario qua Tiburtina ab Urbe Via protenditur, in ipſorum honorem Eccleſia quondam erecta fuit; cujus adhuc veſtigia in Maffejorum prædio extant: qui certe locus præclaro ab iiſdem beatis Martyribus titulo derivato *Ad ſeptem fratres* denominari meruit, & communi omnium ore, corrupto jam vocabulo, dictus vulgo eſt *A ſette fratte.* Hic autem ipſemet fuit (ut conjicimus) martyrii eorumdem locus, ubi invicti jugiter Chriſti pugiles in arenam deſcendentes in profundam olim foveam projecti fuerant. Antiqui enim Chriſtiani ibi in Martyrum honorem Eccleſias erigere conſueverant, ubi glorioſa, recolendaque eorum martyria obtigiſſent; vel certe ubi prætioſa eorundem pignora condita fuiſſe fama nunciante didicerant. Venerandæ autem ac incomparabilis fœminæ Symphoroſæ, ac filiorum corpora Pio Quarto Pont. Max. in Diaconia S. Angeli in foro Piſcario reperta ſunt, hac inſcriptione plumbi laminæ inſculpta:

Eccleſia SS. Symphoroſæ, & filiorum martyrum.

Locus appellatus ad ſeptem fratres vulgo ſette fratte.

HIC REQUIESCUNT CORPORA
SS. MARTYRUM SYMPHOROSÆ,
VIRI SUI ZOTICI, ET FILIORUM EJUS
A STEPHANO PAPA TRANSLATA.

Eorundem vero Martyrum corpora & Zotici inſuper ad hæc uſque tempora Tiburtini cives ſe pretioſi inſtar theſauri poſſidere gloriantur; veruntamen id de aliqua dumtaxat ſacrarum reliquiarum particula ſubintelligendum eſſe & ipſemet Cardolus in conſcriptis ad acta eorundem Martyrum Notis ultro, conſtanterque fatetur.

3 Eadem Via, nono pariter ab Urbe lapide, nobili coronatus fuiſſe martyrio S. Vincentius in Martyrologio Romano nono Kalend. Auguſt. legitur. In cujus beati Martyris Vincentii honorem Eccleſia Tibure conſtructa fuit, quæ uſque adhuc ſuſpicitur. Verum Tiburtinam juxta portam, vel certe juxta eam, quæ S. Laurentii dicitur, Eccleſia quondam B. Martyri Ianuario dicata extabat; quam ab Hadriano primo inſtauratam fuiſſe Bibliothecarius his plane verbis teſtatur: *Tectum denique Baſilicæ B. Ianuarii Martyris ſitum ad portam S. Laurentii Martyris, atque Levitæ noviter reſtauravit.* Hanc autem ipſammet eſſe conjicitur, quam D. Gregorius Dialog. lib. 4. cap. 26. Via Præneſtina ſitam commemorat, dum de Godei cujuſdam defuncti corpore ad B. Sixti Eccleſiam deducendo his verbis loquitur: *Deliberatum fuerat, ut apud B. Ianuarium Martyrem Præneſtina Via, ejus corpus poni debuiſſet.* A Tiburtina enim porta antiquis temporibus Via itidem dirigebat, quæ Gabiuſa dicebatur, & vel eadem omnino erat cum Præneſtina, vel parum certe ab eadem Urbis porta diſtabat, & in eandem Præneſtinam ſubinde ducebat, ut Onuphrius in ſua Roma, Strabonis auctoritate ſuffultus, teſtatur. Bibliothecarius item in Zachariæ Papæ geſtis oratorii cujuſdam in B. Cæciliæ honorem Via eadem Tiburtina, quinto ab Urbe lapide, erecti, & ab eodem Pontifice exornati meminit, à quo & aliud inſuper Oratorium ibidem S. Abbacyro extructum fuiſſe affirmat: *Hujus* inquit ille, *temporibus defunctus Theodorus major filius magiſtri Cataxanti ob veniam ſuorum delictorum prædium, quo ex hæreditate fruebatur paterna, ſitum quinto ab hac Romana Urbe milliario, Via Tiburtina, in qua & Oratorium S. Cæciliæ eſſe dignoſcitur, beato Petro reliquit, quod ipſe beatiſſimus Papa magnæ Conſtructionis fabricis atque picturis decoravit, ampliavitque in eo fines ex omni parte; data enim condigna recompenſatione his, qui in vicino ejuſdem loci poſſeſſiones tenere videbantur, nemini vim inferens, ſed magis ut condecet patri, cuncta ſecus eundem locum amica pactione pretio emit prædia: & domum cultam beato Petro eundem locum in perpetuo ſtatuit permanendum. Quæ domus culta Sanctæ Cæciliæ uſque in hodiernam diem vocatur. Conſtruxit quippe & in ea Oratorium S. Abbacyri, ubi multas ſanctorum condidit reliquias: quam videlicet domum cultam uſui proprio dominicæ traditionis deſcripſit.*

S. Vincentius Martyr. *Mart. Rom. 9. Kal. Aug.*

Eccleſia S. Ianuarii.

Bibl. in Hadr.

D. Greg. l. 4. dial. c. 26.

Via Gabiuſa.

Onuph. Pan. in com. Strabo Bibl.

Oratorium S. Cæciliæ.

Oratorium S. Abbacyri. *Biblioth.*

4 Symmachus item Pontifex hac eadem Via in ipſius beati Petri honorem, vigeſimo ſeptimo ab Urbe lapide, Eccleſiam dedicavit, eodem Bibliothecario teſte, his plane verbis: *Item in Via Tiburtina milliario XXVII. rogatus ab Alvino, & Glafira illuſtribus, de proprio facientibus, à fundamento Baſilicam B. Petro, in fundum Pacinianum dedicavit.* Hæc Bibliothecarius. At vero haud procul à beatiſſimi Martyris Laurentii Baſilica præter memoratam hactenus S. Stephani Eccleſiam, altera inſuper in ipſius Deiparæ Virginis cultum erecta fuit, de qua ſæpe apud Bibliothecarium ſermo recurrit, & in ipſis præſertim Hadriani Papæ Primi geſtis, hunc in modum: *Is ipſe ter beatiſſimus præſul in baſilica majori, quæ appellatur S. Dei Genitricis, quæ aderat juxta baſilicam S. Laurentii Martyris atque Levitæ, ubi ejus ſanctum Corpus requieſcit, foris muros hujus civitatis Romanæ; obtulit vela de ſtauracin, ſeu quadrapoli numero XV. & linea XV.* Ejuſdem quoque meminit in B. Leonis Papæ Quarti geſtis, qui

Eccleſia S. Petri Via Tiburtina.

Idem Bibl. in Symmacho Pap.

Fundus Pacinianus.

Eccleſia Deiparæ Virginis.

Bibl. in Hadr. Pap. 1.

Idem in S. Leo Pap. 4.

Octavus Assumptioni Virginis dies sacer.

qui primus ibi octavum Assumptionis Deiparæ diem solemni ritu celebrandum instituit, ac unà cum universo clero, & quammaximo populorum cœtu ejuscemodi festivitati interfuit, hæc autem inquit: *Nam octavam Assumptionis beatæ Dei Genitricis diem, quæ minime Romæ antea celebrabatur, vigiliis sacris, matutinisque cum omni clero pernoctans laudibus, in Basilica ejusdem semper Virginis Dominæ nostræ, quæ foris muros juxta basilicam B. Laurentii Martyris sita est, celebrari præcepit. In quam etiam magna populi multitudo convenerat, novæ festivitatis cupiens celebrare solemnitatem. Hoc ipse magnanimus cum videret Antistes, omnibus, qui aderant huic celebritati, plures argenteos erogavit.* Et postquam prolixiori sermone enarravit donaria, quæ eidem Ecclesiæ ipsiusmet Pontificis liberalitas contulit, isthæc subdit: *Cum ergo per diversas Dei Ecclesias multa perficeret insignia opera ipse beatissimus Pontifex, porticum, quæ ante basilicam S. Dei Genitricis consistit, quæ juxta basilicam S. Laurentii sita est foris muros, clarius & firmius renovavit.*

Id. in Leon. 4.

Idem.

Ecclesia S. Agapiti.

5 Verum haud longe ab eadem Laurentii Martyris basilica, alteram à Felice Papa III. in honorem S. Agapiti Martyris Ecclesiam constructam fuisse Bibliothecarius his quidem verbis affirmat: *Hic fecit basilicam S. Agapiti juxta basilicam S. Laurentii Martyris.* Quam postea Hadrianus Papa Primus, & S. Leo Papa Tertius, eodem Bibliothecario teste, instaurarunt. Bibliothecarius quoque duorum monasteriorum juxta ipsammet S. Laurentii Ecclesiam olim existentium meminit, quæ B. nimirum Protomartyri Stephano, & S. Cassiano dicata fuerant: quorum monachi una simul sacra in eadem Ecclesia munia obibant, ut ex illius verbis in Vita S. Leonis Quarti colligitur; qui cum utraque monachorum Cœnobia præ temporum injuria jam penitus collapsa, ac religiosum cultum, qui ibi Deo impendebatur, jam fere obliteratum esse animadverteret, omnes, qui tunc monasticam in iis vitam sectabantur, in monasterium unum sub eorumdem sanctorum patrocinio redigendos curavit. Memoratarum vero Ecclesiarum nullum adhuc hac nostra ætate vestigium superest: verum ea tantum pars, è Monasteriorum reliquiis, modo extat, quæ Ecclesiæ B. Laurentii proximeadhæret; cujus claustra à Clemente Papa Tertio exædificata fuisse, Martinus Polonus in ejusdem vita testatur. In adjacentibus porro vineis nonnulla adhuc vestigia, ac pervetustæ parietinæ passim visuntur, quæ earumdem forte Ecclesiarum, ac Monasteriorum reliquiæ à nobis computandæ sunt.

Bibl. in Felic. Pap. 3.

Idem in Hadr. 1. & S. Leone Pap. 3.

Monasteria S. Stephani, & S. Cassiani.

Idem in S. Leone Pap. 4.

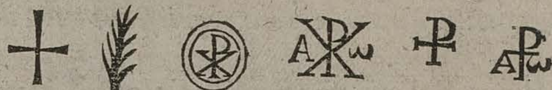
Martin. Polon. in vita Clem. Pap. 3.

CAP. XVIII.

De Cœmeteriis à Bosio Via Tiburtina repertis.

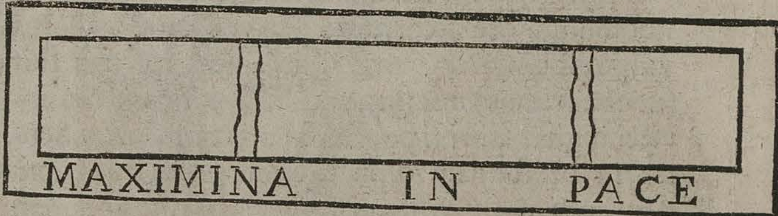
1 Cum sæpesæpius de perantiquo B. Cyriacæ Cœmeterio, quod hac Tiburtina Via situm est, in sacris Beatorum Martyrum Actis, recolendisque Martyrologiis mentio incurrat, pio quodam curiositatis studio illectus circumpatentia quæque loca Bosius diligenter investigare, ac jugi, constantique labore percurrere, inquirere, perscrutari non destitit, si quem forte aditum in proximis agris offenderet, quo sibi ad præmemoratum Cœmeterium via pateret. Haud optata tamen spe post longos tandem labores frustratus est. Nam anno quingentesimo nonagesimo tertio supra millesimum prope beati ejusdem Laurentii Ecclesiam, quà scilicet Tybur ad dexteram itur, ostium quoddam reperit, per quod in Cœmeterium, quod anxius requirebat, incunctanter ingressus, ejusdem partem, & satis quidem amplam, lateque protensam aliorum instar Cœmeteriorum in semitas plures divisam introspexit, ubi pleraque monumenta reserata penitus extabant, in quorum nonnullis defunctorum ossa nullatenus solida, sed fere absumpta, in quibusdam vero integra adhuc cernebantur, & quę in modum lapidis superinducto glutino obduruerant; ex monumentis autem nonnulla vacua, omnique ex parte ad minimum usque pulveris monumentum expolita, quæ sacra videlicet (ut nobis credere par est) Martyrum conditoria fuerant; eorumdemque ablatis inde corporibus, tenuissimum quoque pulverem è loco venerationis ergo secum deferentes abraserant. Semitæ, ingesta desuper humo, eum in modum arctæ alicubi ac depressæ subsistunt, ut prono demissoque corpore adeuntibus illuc incedere opus sit: monumenta tamen haud pauca clausa adhuc, marmoreisque tabulis, vel certe lateritiis obserata cernuntur: in quibus quamplura religionis orthodoxæ, ac Christianæ fidei signa intuentibus exhibentur, nempe cruces, Christi nomen diversimodis formis expressum, palmæ insuper, & cætera hujuscemodi, ut suis jam locis exposuimus. Alicubi vero eisdem in monumentis eburnei inserti annuli visuntur, imagines eburneæ item, conchylia, vascula, lucernæ fictiles, ac vitreæ ampullæ, & quædam itidem vulgo lacrymatoria, ut in aliis passim Cœmeteriis, si probe lector meminit, enarratum est. Alicubi etiam numismatum ipsorum vestigia sepulchris adhuc impressa extabant. Signa autem præcipua, quæ adnotare licuit, sunt ejuscemodi:

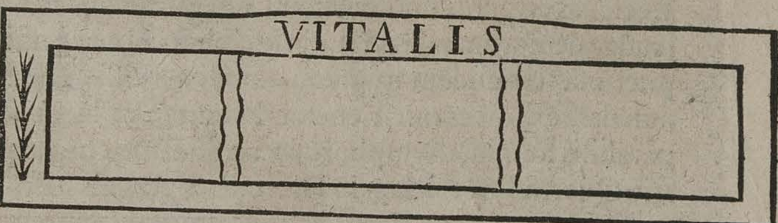
Christianorum signa ac symbola in sepulchris.

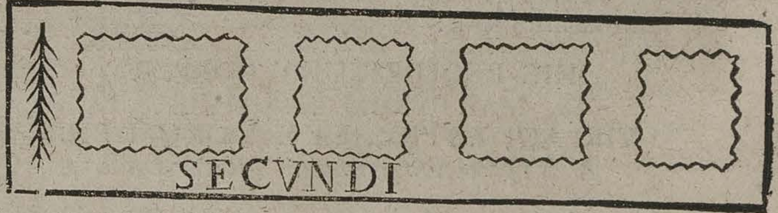

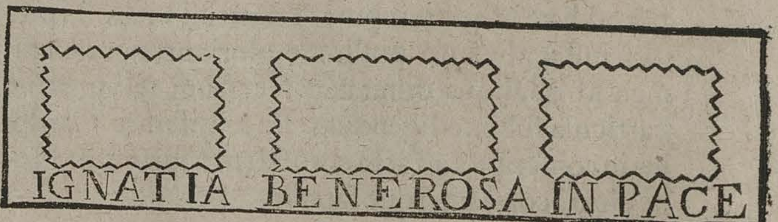
2 Inscriptionum autem fragmenta ibi innumera propemodum videre est: quarum nonnulla studiose selegit Bosius, consueto nominis Christiani symbolo, ac fidelium indiciis insignita: atque ea hic subjicimus:

Epitaphia & Inscriptiones è Cœmeteriis erutæ.

MAXIMINA IN PACE

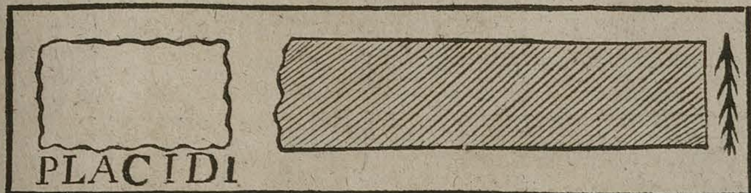

VITALIS

SECVNDI

IGNATIA BENEROSA IN PACE

SER-

Aliæ verò, quæ sequuntur, marmori insculptæ sunt.

JUSTUS ET BIBANTIA PARENTES
POSUERUM ÆPTITIO FILIO
BENEMERENTI QUI VIXIT
AN XII M VIII D XXII

KAPPADOS BIBIANUS

BOXHTH

FRUCTUOSE BENEMERENTI
QUE MECU BIXIT ANNO XV
ET MENSES DUOS
IN PACE

ISPETI
MARITUS
ET MATER
FECERUNT

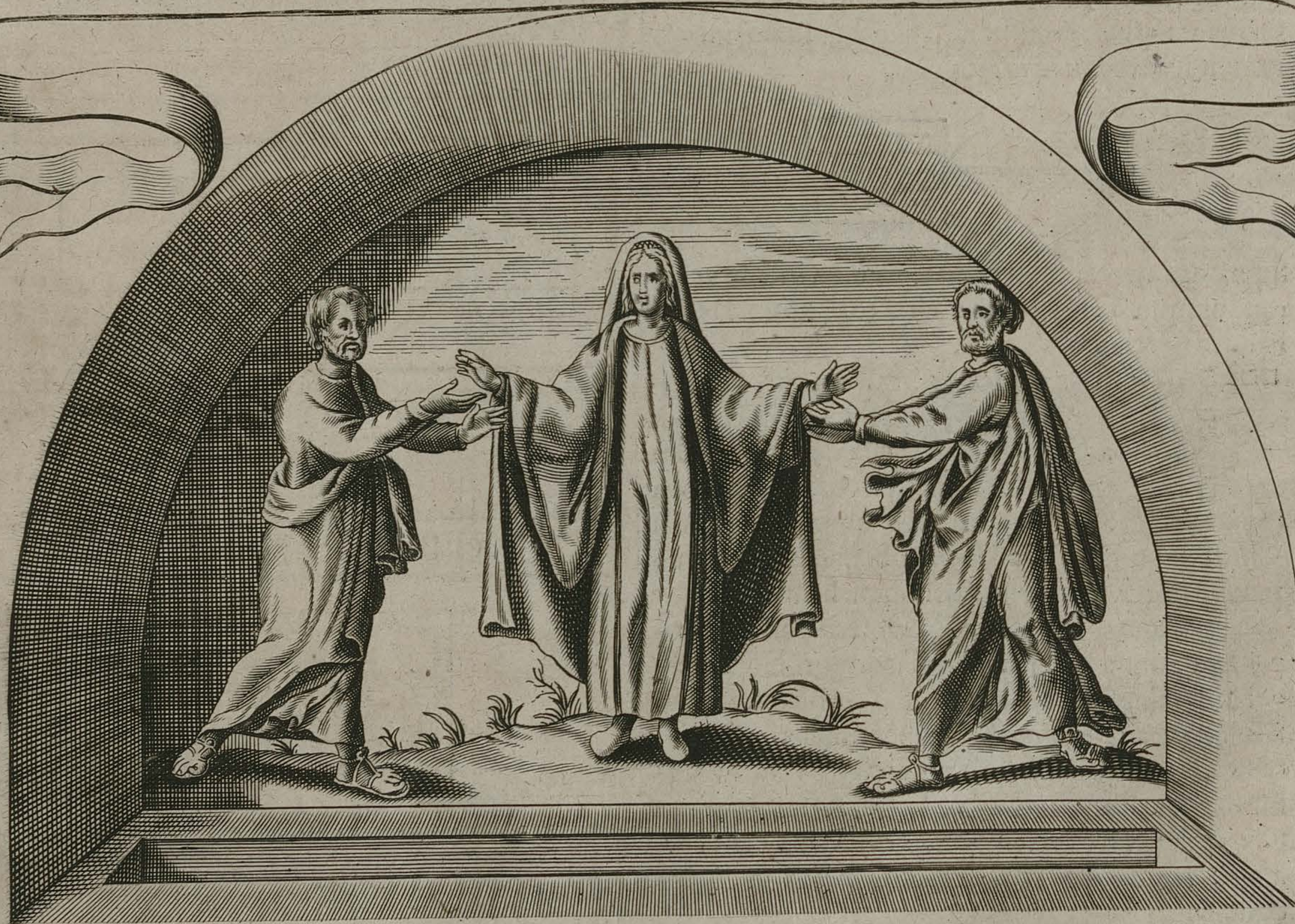
OLYMPI IN PACE

Fragmentum.

OCÆ III COS CARI AMICI

Focæ præclarissimi viri Consulatus primus anno Christi sexcentesimo quarto contigit, Onuphr. in Fast. & Baron. Annal. to. 8. eodem anno assentientibus: reliquos autem duos, quos Focas gessit Consulatus, insequentibus annis usque ad annum sexcentesimum decimum, quo potissimum tempore ferro sublatus est, adscribendos esse quis non videat?

Onuph. in Fast. Baron. to. 8. an. 604.

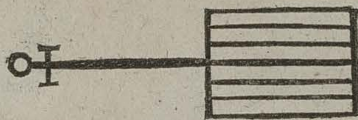

Porro nonnulla in hac Cœmeterii parte cubicula haud picturis de more conspicua: complura item monumenta, & hæc quidem arcuata extant; quorum omnium tamen unicum duntaxat coloribus, atque imaginibus conspicuum est. Mulieris autem cujusdam stola amictæ, ac mitra (uti mos est) redimitæ duorum in medio virorum consistentis imago exhibetur; hi verò extensa ejusdem brachia consueto famulantium obsequio sustinent: & ut nobis facile conjectura suadet, ipsammet beatam Cyriacam, tumulo ibidem conditam, vel certe præclaræ alterius matronæ, quæ proximo monumento illata est, imaginem contemplandam intuentium oculis proponi credimus.

3 At ad ulteriora jugiter contendenti, atque anhelanti Bosio isthæc explorando deprehendisse haud satis visum est, nisi ad cætera subinde Cœmeterii ejusdem loca constanti, obfirmatoque animo investiganda progrederetur. Alacri igitur perquirendi studio adactus sub annum millesimum quingentesimum nonagesimum septimum alteram Cœmeterii partem, aditu sibi in ipsamet Monachorum B. Laurentii vinea, juxta portam ac turrim ejusdem Ecclesiæ, patefacto, ingressus est: quam quidem partem cum semel, atque iterum avide perlustrasset, altera jam recensita ampliorem esse conspexit: semitas tamen, quibus ad præmemoratam pertingendo, eidem copulabatur, ruinis ac parietinis omnimodo obductas, contemplatus est. Viæ interim & vici complures ibi ita simul complexi, ut labyrinthi cujusdam formam præ se ferrent; tres ibidem Cryptarum ordines, in superiori videlicet, atque inferiori loci ambitu, existunt: cubicula satis quidem angusta, & perexigua picturis orbata sunt, quamvis ejusdem Monasterii Præfectus se in inferiori tertio Cœmeterio Cubiculum quoddam vidisse asserat; in quo mulieres quædam infantulos de more complexæ, ac sinu gestantes coloribus exprimebantur: cujus quidem figuræ prospectu Herodianam forte parvulorum innocentium stragem ab antiquis adumbratam fuisse haud ab re id asserendo quis dixerit. Hoc autem Cubiculum nullatenus à Bosio reperiri contigit. In Christianorum sepulchris consueta, quæ alibi exposuimus, insignia conspiciebantur, columbarum insuper pulli, qui rostro ac pedibus virentes arborum ramos præferebant: alicubi verò craticulæ cujusdam imago portendebatur hunc in modum:

Tres Cryptarum ordines in Cœmeteriis.

Christianorum symbola in Cœmeteriis.

Signatorii item annuli forma: sacrum itidem venerandumque Tau signum vitreis expressum lapillis hanc in speciem: lucernæ fictiles: vascula vitrea, trutinæ, coronæ, & cætera hujuscemodi adspiciebantur: nec desunt interim quamplura illic fossorum manu loca topho excisa, ubi lucernæ, seu lampades accensæ Christianorum usui, ad sacras obeundas, nocturno præsertim tempore, vigilias, apponebantur.

4 Innumeræ item hac Cœmeterii parte inscriptiones adhuc supersunt, vel marmori insculptæ, vel ipso calcis glutino expressæ, recolendis Christianorum, ac Martyrum item nominibus insignitæ, quas ad quinquagenarium numerum, veluti nobilissimæ sacræ antiquitatis vestigia, sectatorumque Christi exuvias solerti labore, ac studio Bosius collegit: hæ autem typis demandatæ hic in lucem edimus.

Inscriptiones sepulchrales.

GRISOSTOME IN PACE QUÆ VIXIT ANNOS P. M. XVIII. DEPOSITA VIII.

FL. STELLICONE UC SUB DIE X KAL SEPTENBRES EMIT SOTERES SE VIVA ET MARITO SUO VERNACOLO CONPARI SUO EMIT A CELERINO FOS

Stilicon autem, cujus modo in Tabula nomen inscribitur, semel atque iterum Consulatum gessit: primo quidem unà cum Aureliano, sub Christi anno quadringentesimo, Anastasii Papæ Primo, & iterum cum Arthemio, anno Domini quadringentesimo quinto, Innocentii Papæ Primi quarto: utrumque sub Imperatoribus Arcadio, atque Honorio, ut asserunt Cassiod. in Chron. & Baron. in suis Annal. to. 5. anno 405. At sepulchralem hunc alterum titulum, quem subjicimus, lector accipe:

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 5. an. 405.

BENEMERITO POMPEJO QUI VIXIT MENSIBUS XI D. VI DEPOSITUS IN PACE DIE XVI KAL SEPT AUSONIO ET OLYBRIO CONSS.

Verum Ausonii, & Olybrii Consulatus, Christi anno trecentesimo sexagesimo nono, Damasi Papæ Tertio, sub Imperatoribus Gratiano & Valentiniano contigit, Cassiod. & Baronio in Annal. to. 4. anno 369. testibus.

Cassiod. in Chron. Baron. an. to. 4. an. 369.

FORTVNATO BENEMERENTI IN PACE

DEPOSITVS XIII K. NOV FORTVNA XI K. NOVENBRI

MARCELLINE B ENEMRENTI IN PACE

VIDVA ANN XLV

DEPOSITA EST IN P. TVSCVLA III KAL. FEBRVAR

SANCTVLVS QVI VIXIT ANNVS L

DEP. XIIII KAL. AVGVSTAS

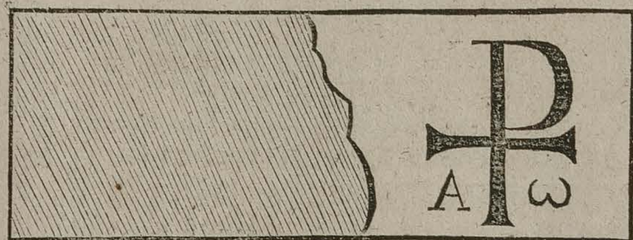
SATVRNINA IN PACE VIXIT ANNOS PLVS MINVS

In Monumento cujusdam puellæ.

HILARIAS

In

In pueri cujusdam Monumento.

BENEMERENTI IN PACE PAVLINI ANTONI

Aliæ deinceps inscriptiones in eadem Cœmeterii parte adinventæ etiam fuere; quarum quatuor priores tegulis, cæteræ autem marmori insculptæ leguntur:

LOCUS TURTURES

LOCUS AGRICOLES

HÆC DOMUS ETERNA SEPTIMI ET POIOC PC ENIES

LAURENTIUS SE VIVO COMPARAVIT

VINCOMALUS. QUI VIXIT AN. VII

EUGENIO BENEMERENTI IN PACE. QV.

URSICINUS ED QUINTILIANA SE BIBI CONPARABERUNT LOCU A MONTANU

LOCUS PERGEI FI MOTA NES SE BIBO FECE.

SECUNDA LOCUS SE BIBA EMIT

ωΔΕΚΕΙΤΑΙ ΗΜΗΤΕΡ ΗΜωΝΤ ΦΕ ΙΑ ΕΝ ΕΙΡΗΝΙ

MAMMULÆ PIISSIMÆ BENEMERENTI

BENEMERENTI EXUPERIO QUI VIXIST ANNIS III. DECESSIT DECENBRIS III KAL

ΓΗΜΗΛΛΙ

Eodem in Cœmeterio in Biscmo.

OPTATVS IN PACE · REQVIESCAT
OPTATVS ET RENATVS

LEVPARDVS

Ibidem literis Græcis exarata.

ΗΡΑΚΛΙΑ

LOCVS IOANETIS

Ibidem literis rubro tinctis in calce.

VALENTINI

DEPOSITAXΣI KL DECENB · IN PACE BIBIANE

RAVVICINA·

In eodem Cœmeterio in pusillo puellæ cujusdam Monumento.

VIKALENDAS AVGVSTAS
FORTVNVLA DEPOSITA·

LIVIA MARIA IN PAOE·V·A XLVI
M·V·CV·MA·F·AN XV D·IN BISOM
SV·COS·MER·ELIA F·PO·V·K·AV·

LOCUS GEMELLINÆ QUE VIX
ANNOS XXVIII XII KAL. MAI
CoS MERo

Cassiod. in Chron. Baron. to. 4. an. 377. & 383.

Subsiste hic parumper lector, & mente repetas, quod Merobaudes, de quo in duobus proxime superioribus titulis mentio fit, Consulatum unà cum Gratiano Imperat. anno Christi 377. & iterum cum Saturnino collega, anno Christi 383. iniit: uterque autem Consulatus sub Damaso Papa, & Gratiano, Valentiniano & Theodosio Imperatoribus referendus est. Sed & alterum huic inscriptionis lapidem subtexere libet:

HIC REQUIESCET
IN PACE QUI VIX ANN P.L
FL. FELICE V. C. CO

Cassiod. in Chron. Baron. Ann. to. 5. an. 418.

Cassiod. in Chron. Bar. to. 6. an. 511.

Flavius iste, cujus nomine sepulchralis titulus prænotatur, unà cum Tauro Consul designatus est anno Christi quadringentesimo vigesimo octavo, Cælestino Pontifice Ecclesiam regente, sub Theodosio & Valentiniano Imperatoribus. Alterius quoque Felicis viri clarissimi in Fastis mentio incurrit, qui unà cum Secundino anno salutis 511. sub Symmacho Papa, & Anastasio Imperatore Consularibus insulis perfunctus est.

SANCTO MARTURI
LAURENTIO JULIA EXIBIT III
KAL. OCT. DEP. KAL. SS.

ASELLA QUE VIXIT
AN. XLIII ET M. IIII
ET DIES V. ET DEFUNCTA
EST DE CIMU KAL.
AUGUSTAS

ANNELLA QUE VIX AN IIII
MXDq DEP. XII KAL DEC

HIC ABET SEDE
LEO PRB

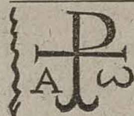
SE BIBA EMET DOMNINA
LOCVM A SVCESSVM
TRISOMV VBIPOSITI
ET

Sed ut ad Bosium sacræ insistentem antiquitati redeamus; haud longum quidem temporis intervallum evolvi passus est; quippe qui novis jugiter reperiundis, perscrutandisque monimentis inhiabat, cum præmemorata frequenter obiens loca, alterum ad idem Cœmeterium, vel certe ad ejusdem partem aditum, in vinea, quæ olim Io: Baptistæ Marini ditioni suberat, ad lævam, qua Tybur itur, totam regionem pervagando offendit. Hæc porro Cœmeterii pars adeo inculta & maceriis undique eum in modum referta est, ut vix ultra volenti, conantique progredi daretur. Hic tamen, dum singula susque deque curiose perlustrat, aliquot inscriptionum titulos nactus est, quorum alter hisce notis exsculptus legebatur:

LOCUS BENENATI ✠ ET GAUDIOSÆ
CONPARÆS † SE VIVI
CONPARABERUNT
AB ANASTASIO ET ANTHIOCHO FS.

Valer. Prob. de not. Rom. Petr. Diacon. de not. litt.

Porro illa verba AB ANASTASIO ET ANTIOCHO F S. id est, FOSSORIBUS, interpretanda vult Bosius; Valerius tamen Probus de Ro: Notis, & Petrus item Diaconus de literarum Notis, eadem componendo elementa sic disposita, FRATRES vel certe FRATRIBUS legunt, atque interpretantur.

QUIESCIT IN PACE
IANUARIUS ✠ VIXIT A

DOMUS ETERNA EX.....
ET TIGRIS IN PACE

REFRGERI TIBI DOMNUS
IPOLITUS SID.

HIC REQ XYSTUS IN P QUI VIXIT
ANG DEP. III ID FEB.

Altare, & sedes Pontificia in Cœmeterio.

6 Anno demum sexcentesimo sexto decimo supra millesimum in eadem Monachorum B. Laurentii vinea, quæ ad Monasterium sita est, alter ad idem Cœmeterium aditus exploranti patuit, per quem cum in alteram ejusdem partem Bosius introgressus fuisset, Cubiculum se illi videndum obtulit, in quo sacrum altare, & Pontificia item sedes topho incisa adhuc extabat: cæterum & locus hic maceria pariter, ruderibusque offusus, ruinas è proximo minabatur. Sepulchrales interim inscriptiones nonnullas ibi contemplatus est; quarum quatuor quæ sequuntur, hisce notis marmori insculptæ sunt.

ALEXANDRIA ILARO
COJUGI BENEMERENTI. IN PACE
QUI VIXIT ANNIS LV.

CONJUGI BENEMERENTI
VICTORINE. AUR. HERMOGENES.
EX EVOCATO QUE VIX MECUM
ANN. XI ET MS III ET DIES XV

VETTIA GRATTIA ET JUL. ILLYRICUS
PARENTES ✠ JUL. NAVIGIO.
FILIO BENEMERENTI
QUI VIXIT
ANNIS XVI

AUR. HERMOGENES EX EVOCATO
QUI VIXIT ANNIS P M L AUR
PROPINQUUS ET VAL
CAJANUS ET VAL. DIOGENES CONTUB
MERENTI FECER.

Evocati autem, quos præsentes inscriptiones nominant, olim veterani dicebantur, qui re militari jam

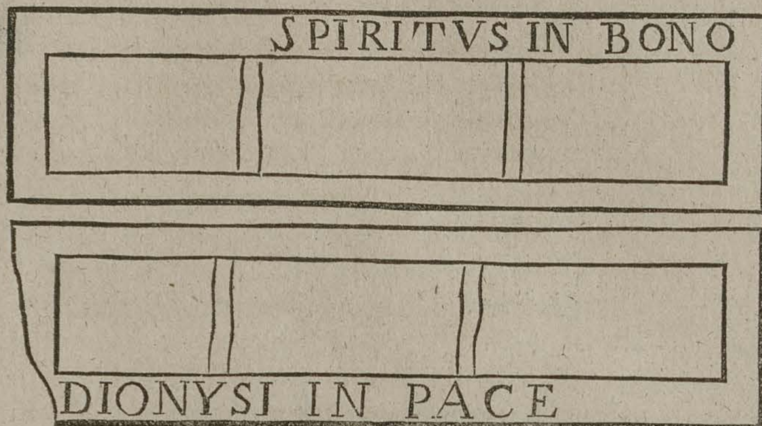
Dion.Cassius lib. 43. & 55. Vellejus Patercul.lib.1. Hist. Rom. Suet.in Aug. & in Galba. Tacit.Annal, 17.

jam perfuncti, si quando necessitas urgeret, in castra armis iterum operam daturi evocarentur. De his autem ex professo agunt Dion Cassius, qui præterea eosdem ad sua usque tempora fascibus, centurionũ more, usos fuisse testatur: Vellejus item Paterculus Hist. Rom. Suet. in Aug. & in Galba; qui & insuper præcipuos equestris ordinis juvenes, ad peragendas vice militum excubias à Galba Imperatore delectos fuisse scribit, qui *Evocati* subinde appellarentur. Tacitus quoque Annal. & alii de his luculenter scripsere. At quod Christianis quoque sub Imperatoribus *Evocati* adhuc vigerent, vel ad militaria, vel certe Palatina obeunda accersiti munera, ex Symmacho perspicue constat, qui virum quendam Valentiniani Cæsaris *evocatum* nominat: hinc ipsamet epistola *Evocatoria* dicebatur, qua scilicet hujusmodi ab Imperatoribus evocatio præstari consueverat. Hac super re Jordandem de rebus Gothicis lector consule, qui Theodoricum Regem Romam *evocatoria* à Zenone Imperatore transmissa epistola accersitum, & inter Palatinos proceres designatum

Symmac.lib. 3. ep. 52.

Jordand.lib. de reb.Goth.

fuisse memorat. Apud Cassiodorum quoque, necnon apud alios de eadem *Evocatoria* epistola mentio agitur, ejusdemque formula describitur: nobis interim hæc breviter attigisse sufficiat, ne cujuspiam menti ambigendi occasio subrepat, inscriptionem hanc, quam recitavimus, viro cuidam ethnico aptatam fuisse, ac perinde ethnicos quoque in sacris nostris Cœmeteriis sepulturæ olim locum obtinuisse.

Præter recensitos hactenus antiquarum inscriptionum titulos bini juxta eandem B. Laurentii Ecclesiam Sarcophagi marmorei eruti sunt; in quorum primo hæ sacræ imagines insculptæ conspiciebantur.

I. Adam videlicet & Eva tristi quidem vultu juxta vetitam arborem consistentes.
II. Moyses sacrarum Legum Tabulas è manu Dei accipiens.
III. Magi munera infanti Deo offerentes.
IV. Noë columbam absque pacifico olivæ ramo redeuntem excipiens.
V. Jonas demum à nautis in pelagi profundum ejectus, & inde ad littus è ceti ventre incolumis emergens.

In altero autem lapideo Sarcophago hæc inspectanda proponuntur, ad utrumque videlicet ipsius loculi angulum, Euangelici Pastoris imago, qui commendatas sibi hinc oves suaviter blandiens demulcet, inde verò oviculæ cuidam protenso benedictionem digito impertitur. In medio Christus Dominus sub ejusdem Pastoris symbolo exhibetur, qui dilectam alliciens pariter, ac pertrahens ovem eidem blanditur, cui duodeni numero Apostoli adstant, horum autem pedibus oves totidem substant.

Tres vero, Euangelici Pastoris imagines, quas descripsimus, singulæ birro, seu vulgo mozzetta, ut cernitur, superinduitæ sunt. Porro postremus hic Sarcophagus ad præsens in viridario, apud Monasterium S. Mariæ Novæ haud longe ab ipso Titi & Vespasiani Imperatorum arcu visitur: est autem altus palmis duobus, & triente, longus verò novem.

7 Complures alii in regionis circuitu, quem hactenus memoravimus, ejusdem Cœmeterii aditus inter perscrutandum patuere, per quos ad inferiorem loci sinum iterato quidem subinde Bosius ingrediens, haud quid intuentium oculis, atque admiratione dignum assequi valuit, cuncta quippe inculta prorsus, & picturis, atque omni ornamentorum genere destituta jacent. Hoc unum dumtaxat ex ipsius loci prospectu perscrutanti conjectare licuit, Cœmeterium videlicet, cujus mentio agitur, amplissimum ac celeberrimum quondam extitisse. Et hæc interim de Cœmeteriis à Bosio Tiburtinam apud Viam adinventis ac perlustratis indicasse voluimus: jam verò iter ad Nomentanam Viam dirigamus.

CAP. XIX.

De Nomentana Via, ac de profanis ibidem monimentis.

Via Nomentana, Via Figulensis. Livius decad. 1. lib. 3.

1 Via, quam Nomentanam dicimus, Figulensis olim, Livio teste, appellabatur, quippe qui de eadem agens hæc ait: *Via Nomentana, cui tum Figulensi nomen fuit, profecti, castra in monte sacro locavere.* Idem plane ex Publio Vict. de reg. Urb. constat. Hoc autem nomen inde sortita est, quod in ea antiquis temporibus figulorum officinæ subsisterent. *Nomentanæ* verò vocabulum eidem postea à *Nomento* pervetusto Sabinorum oppido inditum est, quo potissimum Via hæc tendit, & quo Albanorum Reges iter quondam dirigendo viam hanc stravere, ut Servius in illud Virgil. Æneid. lib. 6. ait.

Publ. Vict. de reg. Urb. — Figulorum officinæ. Nomentum. — Serv. in Virg. Æneid. lib. 6.

Hic tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam.

Cujus Viæ ipse quoque Virgilius meminit Æneid. lib. 7.

Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini.

Messalla Corv. lib. de Aug. progen. to. 1. Hist. Rom.

Messalla item Corvinus lib. de Aug. progenie scribit, ejusdem Nomenti populos à Tarquinio Prisco, quinto Romanorum Rege, bello expugnatos, captivitatis jugo addictos fuisse: quos post exactos deinde Reges, Romani in libertatem vindicatos civitatis jure donarunt, anno videlicet ab Urbe condita sexcentesimo decimo, Furio Camillo & Cajo Mævio Coss. ut Livius testis est, Ovidius quoque Nomenti ejusdem meminit, hæc dicens:

Livius decad. 1. lib. 8. Ovid. Fast. l. 4.

Hac mihi Nomento Romam cum luce redibam,
Obstitit in medio candida turba Via.

Propert. eleg. lib. 4.

Et Propertius Eleg. lib. 4.

Necdum ultra Tyberim belli sonus, ultima præda
Nomentum, & raptæ jugera trita Coræ.

Curator Viæ Nomentanæ.

2 A *Nomento* igitur derivato nomine *Nomentana* Via nuncupatur, quæ aliarum instar Curatorem, Patronumque peculiarem nacta est: cujus in pervetusto hoc inscriptionis lapide mentio reperitur, quem Onuphrius in sua Roma inter cæteros studiose legendum recenset.

Onuphr. in Rom.

C. N. MUNATIUS. M. F. PAL.
AURELIUS BASSUS, PROC. AUG.
PRÆF. FAB. PRÆF. COH III.
SAGITTARIORUM PRÆF. COH.
ITERUM II. ASTURUM CENSITOR
CIVIUM ROMANORUM
COLONIÆ VICTRICENSIS.
QUÆ EST IN BRITANNIA CAMALODUNI
CURATOR VIÆ NOMENTANÆ
PATRONUS EJUSDEM.
MUNICIPI FLAMEN PERPETUUS
DUUMVIRALI POTESTATE
ÆDILIS DEDICATOR IIII.

Porta Viminalis. — Porta Pia.

3 Porro Via hæc initium desumpsit à Porta, quæ Viminalis olim, nunc autem à Pio IV. Pont. Max. immutato titulo, *Pia* denominatur. Hic siquidem Pontifex iter agentium commoditati pariter, atque utilitati prospiciens, altam deprimendo semitam, eandemque dirigendo, Nomentanæ adjunxit, & vias inter utrasque portam aperuit; quam sua munificentia æque ac nomine auctam Piam, antiqua Viminali abolita, dici voluit, quæ nunc haud procul ab hac Orientem versus valida murorum compage firmiter obstructa cernitur. Illa autem Regibus Romanam Urbem administrantibus in Tarquinii aggere sita erat: quod expresse utique Strabo de situ Urbis his verbis testatur: *Tertia est porta ejusdem nominis cum colle Viminali.* Cur autem Viminalis olim appellaretur, Sext. Pomp. de verb. signif. docet, dum ait: *Viminalis porta, & collis appellabantur, quod ibi viminum silva fuisse videtur, ubi & Ara Iovi Viminio consecrata.* Prope Eretum verò, quod nostra ætate, ut fertur, *Monte rotondo* communi voce appellatur, hæc eadem Viæ Salariæ jungitur, atque in unum cum ipsa coalescit. Strabo insuper loco supra citato de Aquis Labanis mentionem facit, quæ saluberrimis quidem è venis Nomentano in agro manabant, & ut ex Plutarcho in Cæsaris vita colligitur, palustris quondam hæc regio erat, quippe qui Julium Cæsarem de Nomentanis paludibus, ac Pontinis pariter exsiccandis cogitasse refert. Quamobrem Martialis de lignorum penuria Nomentanam apud regionem graviter admodum conqueritur, hæc in suis Carminibus scribens:

Agger Tarquinii. — Strabo de situ Urb. Rom. — Collis Viminalis. — Sext. Pomp. de verb. signif. — Eretum. — Monte Rotondo. — Strabo loc. supracit. — Aquæ Labanæ. — Plutarch. in vit. Cæs. — Paludes Nomentanæ. — Paludes Pontinæ. — Martial. l. 13. epig. 15.

Sic vicina tibi Nomento rura coluntur,
Ad Villam moneo, Rustice ligna feras.

Villæ ac Vineæ Via Nomentana sitæ. — Plin. l. 14. c. 4. — Suet. in Neron. — Suburbanum Phaontis.

Plinius verò eandem postea regionem satis excultam, ac villis, vineisque refertam fuisse pronunciat, quod primo quidem Acelii Schenelii, necnon Rhemnii Palæmonis opera ac studio præstitum est. Idipsum ex Suetonio in vita Neronis, ac cæteris quoque rerum antiquarum scriptoribus comprobatur; apud quos celeberrimi quondam suburbani illius Phaontis Neronis Cæsaris libertini mentio recurrit, qui locus quarto ab Urbe lapide, Nomentanam inter ac Salariam Viam situs erat, ubi postea Nero justus sibi patratorum scelerum, incensæ Urbis, ac effusi cruoris vindex, semetipsum crudeliter occidit, & qui aliis fuit, haud sibi defuit Nero.

Suburbanum Senecæ. — Senec. ep. 104. & 110 — Columel. de re rust. lib. 3. c. 3. — Idem c. 2. — Plin. lib. 14. cap. 2. — Villa Martialis. — Mart. l. 1. epig. 85. ad Ovid.

4 Hac item Via Senecæ, qui Neroni præceptor extitit, suburbanum illud adnumerabatur, quod ipsemet, loci amœnitatem summis laudibus celebrans, suum dulciter Nomentanum appellat. Cujus item memoriam repetit Columella rustica de re agens, ac ejusdem, totiusque regionis fertilitatem apprime commendans: *Sed Nomentana*, inquit, *regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipue quam possidet Seneca, vir excellentis ingenii, atque doctrinæ: cujus in prædiis vinearum jugera singula calleos octonos reddidisse plerumque compertum est.* Hæc Columella, qui ibidem vites, ac simul ejusdem regionis vina quamplurimum extollit, cujus hæc sunt verba: *Nomentanæ vini nobilitate subsequuntur amineas, fœcunditate verò etiam præveniunt.* Quod & Plinius his plane verbis confirmat: *Proxima dignitas Nomentanis rubente materia; quapropter quidam rubellas appellavere vineas.* Martialis item, qui eodem loci ambitu suburbanam olim villam obtinuit, in ejus gratiam isthæc eleganti carmine cecinit:

In Nomentanis, Ovidi, quod nascitur agris,
Accepit quoties tempora longa merum.
Exuit annosæ mores, nomenque senectæ,
Et quidquid voluit tecta vocatur anus.

Villa Q. Ovidii.

Quintus hic Ovidius, ad quem Martialis Poëta scribit, ipse quoque ibidem villam possedit; cui in Britanniam profecturo subinde Martialis dulcissima ejusdem, ac recolendæ quidem jugiter villæ otia in mentem revocat; hæc enim habet:

Martial. l. 10. epig. 40.

Quinte Caledonios, Ovidi, visure Britannos,
Et viridem Tethyn, Oceanumque patrem.
Ergo Numæ colles, & Nomentana relinques
Otia, nec retinet rusque focusque senem?

Idem lib. 13. epigr. 114.

Idem vero amœnam ejusdem Quinti villam vinis dignioribus exuberantem, carminibus hisce eleganter concelebrat:

Nomentana meum tibi dat vindemia Bacchum;
Si te Quintus amat, commodiora bibes.

5 Quapropter hujuscemodi regio, cum post exsiccatas aquarum paludes, ingentem, ut audis, fertilitatem præ se tulerit, ac vinis pretiosis utique ac probatissimis redundaverit, haud sane quid mirum, si in eadem ab antiquis Baccho templum erectum fuerit, de quo à nobis suo infra loco agendum erit. Demum eadem hac Via celebre olim Deæ Næniæ delubrum, Sext. Pomp. teste, & ipsius insuper Dianæ templum extitit; cujus frequens in beatorum martyrum actis mentio incurrit, qui illuc impiorum jussu, dum immanes adversus Christi fidem urgerent persecutionum procellæ, ad immolandum deducti, cum idolo sacrificium, immane facinus detestati, offerre detrectarent, glorioso ibidem pro fidei confessione martyrio coronati sunt; quorum celebris passim Ecclesiasticis in Tabulis memoria extat, & opportuna nobis de iisdem agendi occasio suppetet. Interim vero ad ulteriora properemus.

Templum Bacchi. Delubrum Dianæ. Templum Dianæ.

CAP. XX.

De Cœmeterio ad Nymphas.

Nymphæ aquarum Deæ apud gentiles. Nymphæ aquæ ipsæ dictæ. Porphyr. lib. de Antro Nympharum. Nymphæ quoque limpidi fontes appellati.

1 NYmpharum nomine insana gentilium turba aquarum Deas appellavit: quo plane vocabulo tum fontes, tum aquas ipsas nuncupare consueverat: quapropter Porphyrius libro de Antro Nymph. *Nymphas*, ait, *esse fontes & flumina, cum Nymphis aquarum numinibus propria sunt.* Phornutus quoque, cæterique Mythologi aquarum dulcium ac potabilium fontes, concinno vocabulo *Nymphas* appellàrunt. Quod utique etsi innumeris Poëtarum carminibus liquido comprobari potest, nos perantiquam unam dumtaxat inscriptionem, quæ Nomentana Via, de qua hic agimus, in Illustrissimi Domini Gonii Villa parieti inserta legitur, studioso hic lectori contemplandam proponimus, de puellula nimirum, quę in fonte submersa est:

Vetus inscriptio Via Nomentana.

Νύμφαι κρηναῖαι με συνήρπασαν ἐκ βιότοιο.
Καὶ τάχα που τιμῆς εἵνεκα τοῦτ᾽ ἔπαθον.
Νηπίη οὐδὲ δυοῖν ἐτέοιν τενὸς ἐξανύσασα,
Φιλησίη τὴν κλῆσιν, Αυσονις γένος.

Hoc est:

E vita Nymphæ fontanæ me rapuerunt,
Forte mihi è tali gloria morte venit.
Parvula, quippe alter mihi nondum effluxerat annus,
Romana genere, sed Philesia nomine.

Et quamvis Latini scriptores aquam à Græcis, *Nymphæ* vocabulo dictam, mutata litera *N* in *L* communiori voce *Lympham* nuncupent, apud eosdem tamen sæpesæpius *Nymphæ* quoque nomen usurpatum reperitur. Hinc est, quod & fontes & lavacra, *Nymphæa* dixerint: quo sane loquendi modo Julius Capitolin. in Gordiano usus est: *Opera Gordiani*, inquit, *nulla extant præter quædam Nymphæa & balneas.* Bibliothecarius quoque in Hilari Papæ gestis *Nymphæum*, & Triporticum ante oratorium S. Crucis; & in ipsius Silverii gestis meminit hæc dicens: *Intra civitatem autem grandis fames erat, ita ut aqua venundaretur pretio, nisi Nympharum remedium subvenisset.*

Nymphæa, fontes & lavacra dicta. Iul. Capitol. Gord. Bibl. in Hilar. Pap. Nymphæum in Laterano.

2 Inde autem potissimum obtigit, ut in vetustioribus rerum Ecclesiasticarum monumentis loca quædam, ubi juges quondam aquarum fontes emanabant, frequenti, usitatoque vocabulo, ut legimus, *ad Nymphas* dicerentur: hinc locus ille Via Cornelia tertiodecimo ab Urbe milliario, ubi beati Marius, Martha, Audifax, & Abacus martyrio coronati fuerunt, *ad Nymphas Catabassi* est appellatus, ut in eorumdem Actis supra recensitis vidimus. Massæ quoque *ad Nymphas* Romanæ olim Ecclesiæ à Constantino Copronymo elargitæ, ipse Bibliothecarius in Zachariæ Papæ gestis meminit, & Cencius Camerarius lib. de Censibus: à quo perantiqua item diplomata recitantur, in quibus expressa, quod ad rem nostram pertinet, de *Nympharum* Castro mentio peragitur.

Locus ad Nymphas Catabassi. Bibl. in Zach. Pap. Cenc. Camer. lib. de cens. Nympharum Castrum.

3 Peculiaris igitur Cœmeterii, quod Nomentanam apud Viam extat, locus, de quo acturi nunc sumus, ad beati Petri *Nymphas* appellabatur. Cum enim tota fere illa regio, ut jam præmisimus, palustris esset, & aquis uberrime redundaret, intra ipsiusmet Cœmeterii ambitum aquarum venæ erumpebant, quæ *Nymphæ* vulgo nuncupari consueverant, ubi Petrus Apostolorum Princeps eos, qui recens ad Christi fidem traducti illuc accedebant, salutaribus baptismi aquis de more abluebat. Quod apertissimis verbis M. S. beatorum Papiæ & Mauri Acta Codd. Later. Vat. & Vall. testantur, in quibus post nobile eorumdem martyrium sub Diocletiano & Maximiano Imperatoribus enarratum, hæc inferuntur: *Quorum corpora collegit Ioannes presbyter noctu, & sepelivit in Via Nomentana sub die Kalend. Februarii ad Nymphas, ubi Petrus baptizabat.* Id ipsum apud Adonem & Bedam in eorumdem Martyrologiis, & Petr. in Catalogo, apud Surium quoque videre est: quamvis illi *Lymphas* pro *Nymphas*, paucis admodum immutatis, legendum velint. Non imus autem inficias in sacris quibusdam Vat. & S. Mariæ ad Martyres codicibus pro *baptizabat*, inscribi pariter ac legi *habitabat*; sed id vel ipsius scriptoris incuria obtigisse, vel certe utroque modo legendum putamus, *habitabat* nimirum & *baptizabat*. Cum antiqua enim Martyrologia Romæ quamplurimos ab Apostolo Petro Christianæ fidei rudimentis imbutos, salutari deinde baptismo initiatos fuisse constanter ingerant, & ex ipsis Liberii Papæ actis, eundem in Ostriano Urbis Cœmeterio, quod huic proximum est, id muneris præstitisse satis superque constet. Jam ultro negare quis audeat, hoc item loco beatissimum Apostolorum Principem inhabitasse, & jure quidem merito hac potissimum de causa, Cœmeterium (cujus mentio agitur) vulgo apud omnes nomen *ad S. Petri Nymphas* sortitum fuisse. Celeberrimum igitur veteres apud Christianos, & maximæ ob id venerationi Cœmeterium hoc extitit, in quo innumeri proculdubio martyres, ut credere nobis par est, piorum manibus conditi fuere. Temporum tamen injuria, aut certe invida profanorum

Locus ad Nymphas Petri. SS. Papia, & Maurus. M. S. Cod. Vat. Lat. & Vall. Ado & Beda in suis Mart. Petr. de Natal. in Catal. l. 3. c. 4. Sur. to. 1. Locus, ubi Petrus Apost. baptizabat. Cœmeterium Ostrianum. Cœmeterium ad S. Petri Nymphas.

norum hominum temeritate abolita eſt loci omni quidem cultu digniſſimi religio, ingentique venerandæ antiquitatis detrimento, unà cum loco (quod lacrymis proſequendum eſt) inter ruinas ac rudera omnis penitus recolendarum rerum memoria deperiit. Porro ſatis quidem probabili conjectura permoti aſſerere neutiquam dubitamus, hoc idem haud procul ab Urbis Romanæ mœniis extitiſſe, & ipſi Oſtriano Cœmeterio, quod memoravimus, adhæſiſſe; cum ibi Petrus beatiſſimus, ut eadem Acta loquuntur, baptizaret. Verum haud facile eorum ſententiæ connivemus, qui locum hunc ad *Nymphas* eumdemmet cum illo eſſe diſerte ſuis in ſcriptis affirmant, ubi SS. Alexander Papa, Eventius ac Theodulus ſepulti fuere: locus enim ille milliariis ſeptem ab Urbe diſtat, atque initium ipſos apud Chriſtianos longe poſt B. Petri martyrium, ut ſuo infra loco dicemus, accepit.

Tranſlatio corporum SS. Papiæ, & Mauri.

4 Porro ſanctorum Papiæ & Mauri corpora primum ex hoc Cœmeterio à Sergio Juniore Papa in Urbem unà cum ſacris aliorum Martyrum reliquiis è proximis, circumadiacentibus, ac Priſcillæ præſertim Cœmeteriis, in Equitii Titulum tranſlata ſunt, ut vetus docet inſcriptio marmori inſculpta, quæ ibidem ad hæc uſque tempora legitur. Inde vero à Gregorio Nono anno Chriſti milleſimo ducenteſimo decimo octavo, in S. Adriani diaconiam prope Septimii Severi arcum delata, ubi noſtro hoc ſeculo invictorum martyrum pignora in ejuſdem Eccleſiæ Confeſſione reperta, ac iterum in Chriſtiani orbis lucem rediviva, perantiquæ inſcriptionis titulo conſignata, prodiere, videlicet:

Equitii titulus.

Eccleſia S. Adriani. Inventio corporum SS. Papiæ, & Mauri.

IN HOC LOCO REQUIESCUNT
CORPORA SANCTORUM
MARTYRUM PAPIÆ ET MAURI.

Verum de loco, in quo ad præſens condita ſunt, opportuna ſuo infra loco mentio erit, cum de martyribus potiſſimum, qui Nomentanam Viam ſanguine illuſtrarunt, ſermo inſtituetur. Jam vero ad perſcrutanda ejuſdem viæ Cœmeteria progrediamur.

CAP. XXI.

De antiquo beati Nicomedis Presbyteri, ac Martyris Cœmeterio.

1 ONuphrius in Cœmeteriorum Catalogo, quem ſcripſit, beati quoque Nicomedis Cœmeterium Via Ardeatina recenſet, & forte, ut nobis opinari fas eſt, locum ſubintelligere voluit, in quo ipſemet Nicomedes ſanctæ olim Feliculæ corpus Via Ardeatina in ejuſdem prædio condidit. Ejus tamen nomen hac Nomentana Via celebre magis eſt, & potiori ejuſdem memoria devotionis titulo recolitur; ubi & Eccleſia in martyris honorem erecta fuit, & Cœmeterium pariter extitit, in quo ſepulturæ locum, in horto viri cujuſdam nomine Juſti, obtinuit, qui inter ejus clericos adnumerabatur, ut M. S. ejus Acta Cod. Vall. his verbis teſtantur: *Cum hæc & multa alia diceret ſanctus Nicomedes presbyter, plumbatis diutiſſime cæſus migravit ad Dominum. Corpus vero ejus in Tyberim præcipitatum eſt: clericus autem ejuſdem presbyteri nomine & opere Iuſtus collegit corpus ejus, & poſuit in biroto ſuo, & duxit ad hortum ſuum juxta muros Via Nomentana, & illic eum ſepelivit ſeptimo Kal. Octobris.* Idem plane apud Adonem & Uſuardum legitur, qui inſuper ſanctiſſimum virum Nicomedem ſub Imperatore Domitiano pro Chriſti fide obtruncatum fuiſſe ſubtexit. De Eccleſia vero in ejus honorem erecta hæc ejuſdem in Actis exponuntur: *In quo loco dedicata fuit Eccleſia in Kalendis Iunii; quæ nunc vero penitus deſtructa eſt. Ideo feſtivitas hodierna eſt paſſionis ejuſdem, Martyris: alia ejuſdem Eccleſiæ dedicationis, quæ plebibus hoc neſcientibus in dictis Kalendis colitur.* Recolenda item hujus feſtivæ dedicationis mentio apud Martyrologia Bedæ, Adonis, Vſuardi, & B. Notheri incurrit. Feſtiva autem ſolemnitas, de qua nuper præmemoratis in Actis, ut quod nobis menti ſubrepit, in medium proferamus, primum forte ſub Bonifacio Papa Quinto celebrari cœpit; à quo hoc ipſum B. Nicomedis Cœmeterium in ampliorem formam redactum, exornatumque fuiſſe Bibliothecarius aſſerit: *Hic*, inquit ille, *perfecit Cæmeterium S. Nicomedis, & dedicavit illud.* De Eccleſia vero, quæ ab Hadriano Primo inſtaurata eſt, hæc ſubjicit: *Pariter & Eccleſiam B. Nicomedis ſitam foris portam Numentanam, quæ à priſcis marcuerat temporibus, à novo renovavit.*

Prædium S. Feliculæ.

Eccleſia S. Nicomedis.

M.S.Cod. Vall.

Ado & Vſuard. in Martyr.

Ibid.

Mart. Bedæ, Adonis, Vſuar. 2. Iun.

Bibl. in S. Bonif. Pap. 5

2 Titulus quoque in ipſa Urbe eidem B. Martyri dicatus celebri memoria recolitur, de quo in ſecundo Romano Concilio ſub Symmacho, cui Geneſius ac Sebaſtianus ſub titulo S. Nicomedis presbyteri inter alios, ut legitur, ſubſcripſere. Utriuſque tamen Eccleſiæ nullum prorſus hac noſtra ætate veſtigium intuentibus exhibetur; quamvis illius dumtaxat, quæ Via quondam Nomentana extiterat, parietinas, quibuſdam ſaltem conjecturis ſuffultus, hiantibus ſe deprehendiſſe oculis Boſius exiſtimaverit: verum de Eccleſia ſuo infra loco nobis agendum erit.

Titulus S. Nicomedis.

Conc. to. 2.

3 Demum Beati Nicomedis corpus è Cœmeterio hoc à Paſchale Papa Primo in Urbem tranſlatum in B. Praxedis Eccleſia die 20. Julii, Indict. 10. anno ſcilicet Chriſti octingenteſimo decimo ſeptimo, ejuſdemque Paſchalis primo reconditum eſt; ut vetus in eadem Eccleſia inſcriptio marmori inſculpta legentes ultro admonet. Et de Nicomedis interim Cœmeterio hæc breviter enarraſſe ſufficiat.

Tranſlatio corporis S. Nicomedis.

CAP. XXII.

De Cœmeterio beati Alexandri Papæ, ac ſociorum Martyrum.

1 COemeterium hoc Nomentana Via ſeptimo ab Urbe lapide ſitum eſt, & ſub Aureliano Comite tunc temporis initium deſumpſit, cum ſub eodem Alexander Papa, Eventius, & Theodulus presbyteri anno Chriſti centeſimo quinquageſimo ſecundo martyrio coronati fuere; quo potiſſimum tempore Severina Aureliani ejuſdem uxor conſpicuæ pietatis fœmina Chriſto addicta, ſacra eorumdem corpora ſuo in prædio, ſeptimo ab Urbe milliario, Nomentana Via ſepelivit; ibidemque venerabilis Pontifex Sixtus, qui Alexandro in Pontificatu ſucceſſerat, precibus permotus ejuſdem, presbyterum conſtituit, qui ſingulis diebus eodem in loco ſacra altaris myſteria perficeret; quod in M. S. ejuſdem Actis, Lat. Vat. S. Petr. S. Cæcil. & apud Surium to. 3. 3. Maji, hunc in modum exponitur: *Vadens autem Severina ſeptimo milliario ab Urbe Roma Via Nomentana in prædio ſuo Eventium & Alexandrum in uno poſuit monumento, Theodulum ſolum in loco altero ſepelivit. Quorum quidem natalitia cum omni gloria & honore celebrantur quinto Nonas* Majas. *Omnes vero clerici Romani, qui ad exequias corporum venerant, & religioſi viri ibidem remanſerunt.* Et hæc paulo infra: *Severina vero veſtivit ſe cilicium, & tamdiu jacuit ante limina Sanctorum, quos ipſa ſepelierat, donec*

SS. Alexander Papa, Eventius, & Theodulus.

Severina. Prædium Severinæ.

M.S.Cod. Lat. Vat. 4. 8. S. Petr. E. S. Cæcil. & ap. Sur. to. 3. 3. Maji.

donec venisset ab oriente sanctus Xistus Episcopus, à quo impetravit Severina, ut in eodem loco rei suæ ordinaretur Episcopus, qui omni die, quæ sunt Sancta, Martyribus celebraret; ideoque locus ipse habet proprium sacerdotem usque in hodiernum diem. Idipsum Ado in suo Martyrologio: & de sepulturæ quidem loco Nomentanam apud Viam Beda, Usuardus, & alia Martyrologia satis aperte loquuntur. Vides quo honore sacra martyrum pignora fideles olim prosequebantur, ubi enim martyrum exuviæ triumphali resperſæ cruore aſſervabantur, ibi sacrosanctum altaris sacrificium in eorumdem honorem Deo immolandum curabant.

Beda, Vsuard. & Martyr.

2 Ibidem vero B. quoque Martyrem Herculanum depositum fuisse Petrus in Catalogo scribit, hæc dicens: *Herculanus passus est Romæ sub Aureliano, qui ab Alexandro Papa ad Christum conversus & baptizatus, cum Alexander in custodia teneretur apud Quirinum Tribunum comprehensus, atque fustibus cæsus, in confessione nominis Domini tandem, gladio cædente, Martyrii palmam percepit* 11. *Kalend. Octobris. Cujus corpus Via Nomentana septimo ab urbe millario à Christianis sepultum est.* Porro in B. Alexandri Papæ actis nulla de Herculano Martyre mentio fit: in Romano tamen Martyrologio 7. Kal. Octobris militem quendam Herculanum nomine à Beato Alexandro Episcopo ad fidem traductum, & una simul cum ipso postmodum martyrio coronatum fuisse legimus. Hæc enim ibi: *Romæ S. Herculani militis, qui miraculis in passione B. Alexandri Episcopi ad Christum conversus, sub Antonino Imperatore post multa tormenta gladio cæsus est.* His optime consonant, quæ idem Petrus recitat cap. 102. *Alexander Episcopus & Martyr cum Herculano Martyre passus est Romæ sub Antonino Imperatore.* Hunc autem Via Claudia xx. ab Urbe milliario, 11. non autem 7. Kal. Octobr. martyrii gladium subiisse asserit. Ut hic igitur difficultatis nodus solvatur; aut duo isti Herculani, quorum causa nunc agitur, longe inter se fuere diversi, cum sub diversis eorundem nomina, & Acta Imperatoribus enuncientur, diversisque diebus inscribantur; aut certe si inter se unum idemque sunt, ut Baronio placet in Notis, perperam eumdem ab Alexandro Papa Christianæ religioni adjunctum, & subinde unà cum eodem martyrio coronatum fuisse Petrus asserit; quippe qui longe ante ipsum Alexandrum Papam (ex quo æquivocandi ansa oborta est) martyrium pro Christi fide subierat.

S. Herculan. *Petr. in Catal. l.* 8. *c.* 120.
S. Alexander Papa.
S. Alexander Episcopus.
Martyr. Rom. 7. *Kal. Octob.*
Petr. in Catal. c. 102.
Baron. in Not. ad 7. *Kal. Octob.*

3 Verum Nomentana eadem Via haud procul à prædio, quod vulgo *Casa nuova* appellatur, pervetustæ ejusdem Ecclesiæ reliquiæ adhuc conspiciuntur, satisque probabiliter ipsamet loci facies suadere nobis videtur, hunc ipsummet esse, in quo beatus Pontifex Alexander, ac cæteri cum eo Martyres tumulo conditi fuerant. Eodem enim in loco complures adhuc parietinæ visuntur, quæ colonorum ibi quondam habitationi inserviisse, & quampiam itidem rusticorum hominum villam extitisse perspicue demonstrant, & eam fortasse, quam Severinæ piissimæ fœminæ ditioni adscitam jam supra meminimus. Sanctorum vero eorundem corpora in Urbem inde translata quam multas pretiosis reliquiis Ecclesias ditarunt. Quamobrem plæræque vel exiguis reliquiarum particulis cumulatæ, sacra se eorumdem possidere corpora gloriantur. In Ecclesia enim S. Sabinæ Aventino in colle anno millesimo quingentesimo octogesimo sexto marmoream arcam pervetusto sub altari, quod ab Eugenio Papa Secundo erectum fuerat, inter explorandum reperiri contigit, in qua Sanctorum Alexandri Papæ, Eventij & Theoduli aſſervari corpora exsculptis notis legebatur: quæ quidem arca majori sub ara, quam postremis temporibus Sixtus Papa Quintus erexit, perhonorifice condita est.

Locus Casa Nuova nunc vulgo dictus.
Villa Severinæ.

4 Sacra hæc beatorum martyrum pignora una cum corporibus Sanctarum virginum Romulæ & Redemptæ Cathedrali in Ecclesia sua intra mœnia tumulata quiescere Tiburtini palam constanterque asseverant, Sed de his Cardulus in suo Tibure audiendus est, qui isthæc habet: *In alio item ejusdem ædis altari quiescunt sacra corpora S. Alexandri Papæ, & Martyris, & Sanctarum virginum Romulæ & Redemptæ, sed cum B. Alexandri corpus cum reliquiis Sanctorum presbyterorum Eventij & Theoduli Martyrum Romæ in templo Sanctæ Sabinæ, & corpora sanctarum Romulæ ac Redemptæ in Basilica S. Mariæ ad præsepe recondita esse antiquæ inscriptiones, codices ac monumenta ostendant, ut Tiburtinarum etiam, quæ proferuntur, Tabularum veritas constet, intelligendum est hoc, quod alibi admonuimus, sanctorum corporum partem Tibure, partem Romæ servari.* Vides hinc lector, quam brevi, quam facile, quam paucis lis tota dirimatur. His adde, quod sub ara quoque maiori Ecclesiæ S. Laurentii in Lucina haud modicam eorundem Sanctorum partem asservari binæ quidem inscriptiones testentur, quæ recolendum ejusdem Ecclesiæ consecrationis diem legentibus in mentem revocant: in quarum præsertim altera, à Cælestino Papa Tertio eadem sub ara inter ejusdem consecrationis solemnia anno Christi millesimo centesimo nonagesimo sexto reliquiæ ibi conditæ hunc in modum exsculptis notis adnumerantur:

SS. Romula, & Redempta.
Cardul. in hist. Tiburt.
Ecclesia S. Laurentii in Lucina.

CORPORA BEATORUM MARTYRUM
ALEXANDRI PAPÆ, EVENTII,
THEODULI, SEVERINÆ, &c.

5 Severinam vero, cujus hic mentio incurrit, ipsammet esse putamus, quæ eorundem Sanctorum Martt. corpora in suo, uti diximus, prædio primum piæ manus obsequio condidit, ac Cœmeterium hoc extruxit. In ejus enim actis jam supra recitatis pijssimam fœminam asperrimo indutam cilicio ad veneranda Martyrum sepulchra divinis precibus intentam diutius perstitisse fertur: quapropter & vita subinde functam, eodem loco conditam fuisse, eisdemque beatis Christi Martyribus in eorundem translatione associatam fuisse credere nobis par est, quamvis de ea in sacris Martyrologijs haud ulla mentio suppetat: & hæc hactenus de beati Alexandri Papæ, & aliorum Martyrum Cœmeterio.

S. Severina Cœmeterium S. Alexandri extruxit.
S. Severina cilicio induta ad sepulchra Martyrum divinis precibus vacat.

CAP. XXIII.

De Cœmeterio Primi, & Feliciani Martyrum.

1 COemeterium sanctorum Primi & Feliciani, seu eorundem, ut dicitur, arenarium, decimo quarto ab Vrbe lapide, in loco *ad arcus Numentanos* nuncupato, extructum olim fuit; ubi sub Imperatoribus Diocletiano, & Maximiano, circa annum Christi ducentesimum octogesimum septimum, ut Petrus in Catalogo docet lib. 5. c. 119. Primus & Felicianus apud Numentum optatam martyrii coronam adepti, perhonorifice tumulati sunt; & triginta plane dierum spatio justa eisdem solemni ritu à fidelibus persoluta fuere: quod in M. S. eorundem apud Adonem actis Codd. Later. Vatican. S. Petri, & Vall. his verbis legitur: *Nocte vero à Christianis fidelibus rapta sunt*

Arenarium SS. Primi, & Feliciani.
Arcus Numentani.
Petr. in Catal. lib. 5. *c.* 119.
SS. Primus & Felicianus.
SS. Primo, & Feliciano justa funeralia à Christianis reddita.
M. S. Codd. Lat. Vat. 4. 8. 9. *Vall.* 1.

sunt corpora eorum, & portaverunt eos ad arcus Numentanos intra arenarium, & ibi fecerunt planctum magnum, & involventes eos in sindones novas cum aromatibus, juxta arenarium posuerunt eos, & in hymnis ac psalmis per triginta dies ac noctes in Dei nomine perdurabant: ubi multa beneficia exuberant usque in præsentem diem, & si quis ægrotorum ibidem perductus fuisset, salvabatur à quacumque esset infirmitate detentus. En jugis Christianorum fervor sub illa primæva tempora haud unquam intermissus in recolendis beatorum Martyrum Natalitiis, eorumdemque sepulchris omni honoris cultu prosequendis, quorum insignem fidem, ac pietatem patentibus signis Deus è Cælo comprobare haud destitit. Verum cum sacra pignora miraculis assidue coruscarent, haud humili loco subsistere, sed nobili erecto templo Christiani illustrare voluerunt. Hæc enim infra de Ecclesia ibidem in eorumdem honorem erecta recitantur: *Et dum post aliquantos annos cessaret persecutio paganorum, multi Christiani in honorem beatorum Martyrum Primi, & Feliciani basilicam construxerunt; sperantes se misericordiam consequi per eos in nomine Domini nostri Iesu Christi. Est autem basilica eorum ab Urbe Roma milliario quartodecimo: quorum natalis est quinto Idus Iunias.*

(Ecclesia SS. Primi, & Feliciani Via Nomentana.)

2 Horum autem corpora Theodorus Papa ex eorundem arenario levavit, & in B. Stephani Protomartyris Ecclesiam, in monte Cælio, recondidit; ubi vetustissimæ adhuc sacræ eorumdem imagines musivo opere expressæ extant. Hujus vero translationis Bibliothecarius in ejusdem Theodori gestis meminit, hæc dicens: *Eodem tempore revelata sunt corpora Sanctorum Martyrum Primi & Feliciani, quæ erant in arenario sepulta, Via Numentana, & adducta sunt in Urbem Romam, quæ & recondita sunt in Basilica B. Stephani Protomartyris.* Quam quidem ob caussam sacris in Martyrologiis natalitius eorumdem Martyrum dies apud montem Cælium describitur. Sed his paucis de SS. Primi & Feliciani Cœmeterio enarratis ad ulteriora progrediamur.

(Translatio corporum SS. Primi, & Feliciani in Ecclesiam S. Stephani in monte Cælio. *Bibl. in Theodoro Papa.*)

CAP. XXIV.

De Cœmeterio S. Restituti Martyris.

1 CElebre item Nomentana Via sextodecimo circiter ab Urbe lapide Cœmeterium hoc fuit, quod B. Restituti titulo nuncupatur, & à Justa Matrona Romana suo olim in prædio extructum fuerat. Cum enim ipsa Romæ gloriosum, capitis obtruncatione, martyrium consummasse B. Restitutum sub iisdem Imperatoribus Diocletiano & Maximiano comperisset, venerandum ejus corpus projectum canibus, clanculum collegit, atque illud in domum suam deferens, quæ juxta sudantem Metam, & Amphitheatrum sita erat, aromatibus egregie conditum, ac linteis involutum, ad suum deportari prædium jussit, ibique in crypta recondidit; nec id martyri præstitisse satis rata, diebus septem sacras ejusdem exequias celebravit: quod in M. S. ejusdem Actis Codic. Vatic. hunc in modum enarratur: *Cumque cogerent eum*, id est, S. Restitutum, *ad sacrificandum, & nollet consentire illis, ligaverunt ei manus a tergo, & decollaverunt extra Capitolium & trahentes jactaverunt eum juxta arcum triumphalem ad Palmam, ut à canibus consummaretur. Iusta vero quædam Matrona religiosa fœmina venit noctu cum aliquantis Ecclesiasticis, & paucis Christianis, propter impietatem paganorum, & cum famulis suis collegit corpus B. Restituti, & abiit in domum suam juxta Metam sudantem, & illic cum aromatibus sanctum corpus ejus condivit, & involvit in sindones bibleas, & imposuit eum noctu in pagone in Via Numentana. Et dum pergeret, misit ad Episcopum in eadem Via constitutum, nomine Stephanum, ut cum presbyteris & diaconibus, subdiaconibus quoque & acoluthis & lectoribus unà cum servis Dei & sacris virginibus convenirent simul & fideles Christiani, ut in foro expectarent eos. Mane vero adhuc diluculo advenerunt cum sancto corpore, & cum hymnis & laudibus perduxerunt eum in milliario sextodecimo, in prædium Iustæ matronæ venerabilis fœminæ, in crypta in inferioribus: illic enim tradiderunt dignissimæ sepulturæ, sub die sexto Kalend. Iunias; & fecerunt illuc planctum per septem dies. Sumptus vero necessarios supra memorata Iusta de suo proprio procuravit, & ministravit. Eodem quoque tempore multi tenebantur dæmoniis, ac variis infirmitatibus per vicina loca, in civitate Numentana, & quotidie venientes ad tumulum B. Restituti Martyris, sani revertebantur ad sua cum gaudio, laudantes Deum.*

(Prædium Iustæ matronæ. Martyrium S. Restituti. Meta sudans ad Amphitheatrum Titi. *M. S. Cod. Vat.* Arcus Triumphalis ad Palmam. Domus Iustæ matronæ. Episcopus Via Nomentana.)

2 Viget adhuc, ac colitur hac eadem Via beati hujus Martyris memoria apud Eretum, ubi antiqua ejusdem Ecclesia extat: atque ipsamet insuper crypta cernitur, in qua venerandum ejus corpus reconditum substiterat, quod inde postmodum sub Hadriano Papa sublatum, haud longe à basilica S. Mariæ Majoris juxta Ecclesiam S. Andreæ in Aurisaurio translatum est; ut iisdem in actis his plane verbis subditur: *Requievit autem ibi B. Restitutus usque ad tempora Hadriani Papæ, sicque factum est, ut ipse B. Martyr se revelaret. Tunc viri illi, quibus hoc intimatum est, levaverunt eum exinde, & sepelierunt eum juxta Ecclesiam S. Andreæ in Aurisaurio; ubi præstantur beneficia Domini nostri Iesu Christi usque in hodiernum diem.* Quoniam vero mentio hoc potissimum loco incidit Ecclesiæ S. Andreæ in Aurisaurio, studiosus lector nosse debet, hanc juxta Divæ Mariæ Majoris basilicam olim sitam fuisse, ut publicæ fidei tabulæ in actis quondam Ioannis Guidonis conscriptæ anno Christi ducentesimo septuagesimo octavo supra millesimum, die vigesima prima Ianuarii, sub Pontificatu Nicolai Papæ Tertii testantur: quæ quidem literæ in Vaticanæ Basilicæ Archivo adhuc extant. Idem pariter ex quodam Urbani Quarti diplomate liquet, quod sub anno Redempti orbis ducentesimo sexagesimo primo supra millesimum editum est, & ad verbum in pervetusto ejusdem Basilicæ codice refertur, cui titulus: *Formularium Bullarum.* Constat hoc item ex quadam Clementis Papæ IV. epistola ab eodem Viterbii 23. Julii, anno Pontificatus secundo, scripta, ut ex ejusdem Basilicæ Archivo videre est. Itemque ex epistola Nicolai Papæ Quarti, ab eodem Romæ apud S. Mariam Majorem 23. Decemb. anno Pontificatus secundo inscripta, ut ex ejusdem Archivi Vaticani regesto compertum fit. Ex quibus Pontificiis literis, ac publicis actis, ejusdem Ecclesia in Aurisaurio apud S. Mariam Majorem nuncupatur. Porro haud ambigendum videtur, Ecclesiam hanc S. Andreæ in Aurisaurio, ad quam B. Restituti corpus, ut vidimus, translatum est, ipsammet perantiquam esse, quæ adhuc integra, etsi profanos in usus destinata, perseverat; & Ecclesiæ D. Antonii ad S. Mariam Majorem proxime adiacet: quam ipse olim Simplicius Papa Deo in honorem sancti Andreæ solemni ritu dicavit, ut insculpta musivo ibidem operi carmina, quæ adhuc

(Ecclesia S. Restituti. Crypta Via Nomentana. Translatio corporis S. Restituti. *Ibid. in M.S. Cod. Vall.* Ecclesia S. Andreæ in Aurisaurio. *Arch. Bas. S. Petr. capsula 68. Fasc. 191. Formul. Bull. in eod. Arch. n. 31. Epist. Clem. Pap. 4. 104. in reg. to. 2. Epist. Nicolai Pap. 4. 763. in reg. to. 2.*)

adhuc leguntur, palam docent, atque inculcant. Haud tamen ibi hujus invicti Martyris Restituti memoria extat. Jam verò ad perlustrandum B. Agnetis virginis ac martyris Cœmeterium properemus.

CAP. XXV.

De Cœmeterio Beatæ Agnetis.

Prædium S. Agnetis Viæ Nomentanæ.

Acta S. Agnetis à S. Ambrosio conscripta.

1 COemeterium hoc ab ipsamet lectissima virgine Agnete suo quodam in prædio ad Nomentanam Viam, non longe ab Urbis Romæ mœniis, initium accepit. Ibi enim eandem parentes nobili coronatam martyrio, solemni ritu sepulturæ mandarunt, ut in ejusdem Actis perhibetur, à D. Ambrosio, sicut antiqua traditio præ se fert, editis; quorum hæc sunt verba: *Parentes verò ejus, cum omni gaudio abstulerunt corpus ejus*, id est, S. Agnetis, *& posuerunt illud in prædio, aut secundum alios, prædiolo suo, non longe ab Urbe, in Via, quæ dicitur Numentana, sub die duodecimo Kalendarum Februariar. ubi cum omnis turba Christianorum concurreret, insidias à paganis perpessi sunt, & videntes populum infidelium super se venientem armatum, omnes fugerunt, aliquanti tamen lapidum ictibus læsi evaserunt.*

Acta S. Agnet.

Martyrium S. Emerentianæ.

2 Verum sancta Emerentiana virgo ejusdem B. Agnetis collactanea, haud unà cum cæteris fugam proripuit; quinimmo sola imperterriti animi, & minis ac metu superior, barbaram eorumdem impietatem constanti animo exprobrare non destitit: quamobrem à furenti populo ibidem lapidibus obruta nobilem martyrij palmam consecuta, & cum adhuc catechumena esset, proprio sanguine abluta in Cælum evolavit, quod in iisdem Actis hoc modo subtexitur: *Emerentiana autem, quæ fuerat collactanea ejus sanctissima, licet catechumena, constanter, & intrepida contra ad se venientes stabat immobilis, & his verbis exprobrabat eos: Superflui, caduci, miseri, atque atrocissimi, Deum omnipotentem, qui in Cælis est, confitentes atque colentes occiditis, & pro defensione lapidum sculptorum innocentes homines & justissimos occidendo jugulatis? Hæc & his similia dum turbis furentibus diceret, lapidata est ab eis, & orans juxta sepulchrum beatæ Agnetis emisit spiritum. Unde non dubium est, quod in suo sit sanguine baptizata, quæ pro defensione justitiæ, dum confitetur Dominum, mortem constanter excepit. Eadem namque hora fit terræmotus vehementissimus, & cum nimia esset cæli serenitas, tantæ coruscationes, tantaque fulgura & tonitrua extiterunt, ut pars maxima insanientis populi expiraret. Unde factum est, ut nullus penitus ex eo advenientibus ad sepulchra sanctorum aliquas molestias excitaret. Venientes autem parentes cum sacerdotibus noctu abstulerunt corpus B. Virginis Emerentianæ, & sepelierunt juxta prædium in confiniis agelli beatissimæ virginis Agnetis.*

Ibid.

Portenta è Cælo moriente Emerentiana patrantur.

S. Agnes post mortem parentibus se videndam objecit.

3 Subinde autem ad ejusdem Beatæ Agnetis sepulchrum parentibus octavo martyrii die oranti- bus ipsamet virgo nobili sanctarum virginum cœtu comitata apparuit, eosque de cælesti præmio, ad quod jam secura prævenerat, ac de perenni gaudio, quo jugiter perfruebatur, certiores reddidit, quod eisdem in Actis hunc in modum exponitur: *Igitur dum parentes S. Agnetis assiduis pernoctantibus vigilarent ad tumulum ejus, vident in medio noctis silentio vigilantes exercitum virginum, quæ omnes auro textis cicladibus indutæ, cum ingenti lumine præteribant, inter quas vident etiam beatissimam virginem Agnetem simili veste fulgentem, & ad dexteram ejus Agnum nive candidiorem. Hæc itaque intendentes & ipsi parentes ejus, & qui simul fuerant, quasi stuporem mentis incurrunt. Sed B. Agnes rogat sanctas virgines parumper gradum sistere, & stans parentibus suis dixit: Videte ne me quasi mortuam lugeatis, sed congaudete mecum, atque congratulamini, quia cum his omnibus lucidas sedes accepi, & illi sum juncta in Cælis, quem in terris posita tota animi concupiscentia adamavi, & his dictis pertransivit.* Hujus autem rei causa, ut Durandus refert Rational. festus in Ecclesia dies sub titulo sanctæ Agnetis secundo institutus est.

Act. S. Agnet.

Durand. in rational. l. 7. c. 3.

S. Constantia Augusta.

4 Hujus item visionis fama cum apud Christianos vigeret, inde multos post annos Constantia Augusta Constantini Magni filia, quæ infirmitate corporis laborabat, permota, ad idem sepulchrum, cum adhuc pagana esset, sanitatis obtinendæ gratia se contulit; cui eadem sacratissima virgo se ultro è Cælo videndam præbuit, ut eadem his verbis acta testantur: *Hæc visio publice ab omnibus, qui viderant, quotidie vulgabatur. Unde factum est, ut post aliquantos annos ad Constantiam Constantini Augusti filiam hoc factum ab illis, qui viderant, narraretur. Erat autem ipsa Constantia Regina virgo prudentissima, sed ita obsessa vulneribus, ut à capite usque ad pedes nulla membrorum pars libera remansisset. Accepto autem consilio, spe recuperandæ salutis, venit ad tumulum Martyris nocte, & licet pagana, tamen credula animi intentione preces fideliter effundebat. Quod dum faceret, repentina somni suavitate corripitur, & vidit per visum beatissimam Agnem, talia sibi quædam monita proferentem: Constanter age Constantia, & crede Dominum meum Iesum Christum Filium Dei Salvatorem tuum, per quem modo consequeris omnium vulnerum, quæ in tuo corpore pateris, sanitatem. Ad hanc vocem Constantia evigilat sana, ut nec signum in ejus membris alicujus vulneris remaneret.* hæc in actis.

Ibid.

Valetudinem objecta pervisum sibi Agnete, consequitur.

Sepulchrum S. Agnetis ob crebra miracula mire colitur.

5 Ob crebra igitur miraculorum signa, quæ ibidem meritis ejusdem beatæ Agnetis suffragantibus divinitus obtingebant, jure quidem optimo sepulchrum hoc celeberrimum, ac summæ apud omnes venerationi habitum est: quod & Prudentius in suo Perist. cecinit hymno 14. de S. Agnete hæc dicens:

Prud. in perist. hymn. 14. de S. Agnet.

Agnes sepulchrum & Romulea in domo
Fortis puellæ Martyris inclytæ
Conspectu in ipso condita turrium
Servat salutem virgo Quiritum;
Necnon & ipsos protegit advenas
Puro ac fideli pectore supplices.

Christiani igitur, & præsertim qui Romæ degebant, pio devotionis studio erga præclarissimam virginem ac Martyrem affecti, juxta venerandum ipsius sepulchrum, quod signis mirabiliter præstitis coruscat, certatim sibi sepulturæ locum deligere cœperunt: & dum ad perficiendum hujuscemodi opus cryptæ undique assidua fossorum manu excavantur, ac primariæ Romanæ nobilitatis familiæ cubicula haud pauca, splendidaque itidem sepulchra in dies extruunt, Cœmeterium hoc in eam prorsus, qua mox à nobis describitur, amplitudinis formam excrevit.

Ecclesia S. Agnetis.

Mausoleum S. Agnetis.

6 Subinde vero Constantia Augusta, ubi pristinam corporis valetudinem adepta est, ad D. Agnetis sepulchrum magnificentissimam à Constantino patre in ejusdem honorem Ecclesiam erigendam curavit, sibique nobile conspicui operis Mausoleum sepulturæ loco statui voluit, quod in Actis jam recensitis, his plane verbis exponitur: *Interea petit patrem & fratres Augustos, ut basilica B. Agnetis fabricaretur, & sibi Mausoleum collocari præciperent.* Anastasius insuper in Silvestri Papæ gestis; Beda de sex ætat. & Ado in

Acta S. Agnetis sup. cit.

Beda de sex æt. an. 4259. Ado in Chron. An. 306. Baptisterium in Ecclesia S. Agnetis. *Niceph. lib. 8. c. 47. Anast. in S. Silvestro Pap.*

in Chron. baptisterium ibidem extructum fuisse asserunt, in quo ipsamet Constantia Constantini filia unà cum altera Constantia ipsiusmet Imperatoris germana, salutaribus aquis de more expiata est, quæ quidem Licinii uxor fuit, & præcipua postmodum Arianorum patrona extitit. Cujus item Niceph. meminit, hæc autem sunt ipsius Anastasii verba: *Eodem tempore fecit basilicam S. Martyris ex rogatu Constantiæ filiæ suæ, & baptismi fontem in eodem loco, ubi & baptizata est soror ejus Constantia cum filia Augusti à Silvestro Episcopo, ubi & domum constituit, &c.* Verum Nomentana Via ejusdem S. Agnetis Ecclesia, quæ à Constantino Magno munificentissime extructa fuerat, adhuc extat, in qua plures ad Cœmeterium aditus patent, quos hac nostra ætate detegi, ac revelari contigit, dum terra, quæ eidem Ecclesiæ omni ex parte hærebat, ad humorem procul arcendum, extraheretur.

Ecclesia S. Agnetis.

7 In apside autem ejusdem Ecclesiæ quædam olim carmina sublegebantur, quibus ab eadem Constantia Augusta, quæ alio ibi nomine Constantina appellatur, idem templum exædificatum fuisse palam enunciabatur. Porro carmina hæc transcripta Vaticanam apud bibliothecam hoc plane titulo prænotantur, videlicet: *Versus Constantiæ Constantini filiæ scripti in apside basilicæ, quam condidit in honorem S. Agnetis.* Gratis igitur auribus lector excipe:

Antiq. inscrip. in Append. fol. 1161 apud Baron. to. 3. an. 360. Vetus in Ecclesia S. Agnetis inscriptio.

Constantina Deum venerans, Christoque dicata
Omnibus impensis devota mente paratis,
Numine divino multum, Christoque juvante,
Sacravit templum victricis virginis Agnes.
Templorum quod vincit opus terrenaque cuncta.
Aurea nam rutilant summi fastigia tecti.
Nomen enim Christi celebratur sedibus istis,
Tartaream solus potuit qui vincere mortem,
Invectus Cælo, solusque inferre triumphum.
Dignum igitur munus, martyr devotaque Christo
Ex opibus nostris per sæcula longa tenebis,
O felix virgo memorandi nominis Agnes.

Iidem autem versus in Christianorum Poëtarum Collectaneis sub Damasi nomine typis impressi recensentur, ut etiam inter ipsiusmet B. Damasi carmina Romæ nuper edita, & in antiq. Inscript. Append. fol. 1161.

Antiq. inscrip. app. fol. 1161.

8 Porro Constantinam hanc, cujus adhuc mentio recurrit, illam nonnulli fuisse existimarunt, quæ Galli Cæsaris uxor, eundem Constantinum patrem habuit. Hæc enim post viri obitum totam se divino forte (ut illis credere par est) cultui mancipavit, verum eos, qui id asserunt, à veritate procul aberrare constat. Illa enim, de qua modo agimus, Ammiano Marcellino teste, in Bithynia longe ante virum suum decessit. Nec alicui negotium facessat ipsummet Constantinæ nomen, quod præfertur: Constantia quippe, cujus nunc memoria recolitur, à S. Aldelmo Episcopo in libro quem de Virginitatis laude inscripsit, ubi & de hoc Cœmeterio mentionem subjicit, Constantina pariter appellatur, cujus hæc sunt verba: *Illius*, id est, S. Agnetis, *tumba in Cæmeterio posita gravissimam Constantinæ virginis valetudinem, cujus mentionem infra reservavimus, velut cælesti medicamine totam incolumitati pristinæ restituit.* Idem quoque alibi:

Constantina. *Ammian. Marcell. hist. l. 14.* Constantia appellata Constantina. *S. Aldelm. Ep. de laud. Virg.*

Nam Constantinam sanavit tumba sepulchri.

Et paulo post isthæc subdit:

Nobilis in Roma vixit pulcherrima virgo
Constantina novæ præbens spectacula vitæ.

Idem apud Canis. antiq. lect. to. 5. c. 33. 40. apud Bar. t. 12. in appen. an 324.

9 De Constantia igitur, quam hactenus memoravimus, recensita inscriptio proculdubio agit, quæ cum Ecclesiam in honorem B. Agnetis, ut jam diximus, exædificandam curasset, suam subinde virginitatem Deo vovit, & sacrum virginitatis velamen de more suscepit, quam etiam, cum antea propria ex nomine Constantia vocaretur, Constantiam idcirco nonnulli forte appellandam duxere, quod constanti, obfirmatoque mentis proposito regalem purpuram, ac supremos honorum apices regii plane atque invicti animi virgo contemnens, toto vitæ tempore divino mancipata obsequio, vigiliis ac precationibus intenta, ejusdem beatæ Agnetis liberatricis suæ sepulchro jugiter hæsit; quod quidem in M. S. ejusdem S. Agnetis actis Codd. Lat. Vatic. & Vallic. his notis exprimitur: *Perseveravit autem Constantia Augusti filia in virginitate, per quam multæ virgines nobiles & illustres & mediocres sacra velamina susceperunt. Et quia fides mortis damna non patitur, usque hodie multæ virgines Romanæ ad Agnem beatissimam, quasi in corpore manentem, attendunt: ejusque exemplo & amore provocatæ, viriliter integreq; perseverant, credentes sine dubio, quod perseverantes perpetuæ victoriæ palmam acquirant.*

Constantina ob animi robur Constantia appellata. *M. S. Cod. Lat. Vat. et Val. 1.*

10 Constantia igitur dignissima Constantini Magni filia monasterium, quod vulgo S. Agnetis nuncupatum est, eodem loco extruxit; ubi Deo ac beatæ Martyri Agneti toto animi fervore inserviens, sanctissime vitam duxit, adscriptis sibi propositi ejusdem consortibus Attica & Arthemia virginibus Gallicani filiabus, quas ipsamet ad amplexandam Christi fidem, virginitatemque Deo vovendam feliciter traduxerat. Quod deinde Monasterium longo quidem temporum decursu nobilissimum utique, ac celeberrimum Romanarum virginum domicilium extitit; cujus præcipue Bibliothecarius meminit in beati Leonis Papæ Tertii gestis, isthæc scribens: *Verum & in monasterio S. Agnetis, quod ponitur foris portam Nomentanam, fecit canistra ex argento pens. lib. quinque.* Ejusdem item Monasterii vestigia adhuc supersunt, & ipsemet insuper aditus, qui ex eo ad Cœmeterium patebat, per quem Bosius illuc se penetrasse, parum tamen sibi ipsum ultra aditum progredi, semitis humo ac ruderibus interclusis, licuisse fatetur.

Monasterium S. Agnetis. SS. Attica, & Arthemia. S. Gallicanus. *Bibl. in S. Leone Pap. 3.*

11 Quod autem Constantia, quam supra memoravimus, apud prædictum Cœmeterium, & juxta B. Agnetis sepulchrum vitam peregerit, aperte utique ex Actis oborti inter Liberium & Felicem schismatis comprobatur, quæ sub Bonifacii Papæ titulo in M. S. S. Petri Cod. recitantur; ubi hæc inter alia leguntur: *Hæc autem Constantia augustæ memoriæ puella juxta oratorium habitabat, quod bonus pater Constantinus sibi fabricaverat; ubi & dominæ suæ sanctissimæ Martyris Agnetis famula virgo erat.* In ejusdem insuper Actis eundem Liberium Pontificem ab exilio revocatum, apud beatam Constantiam Constantii sororem, à quo in exilium amandatus fuerat, habitasse fertur. In aliis vero M. S. Codd. S. Cæcil. & Vall. aperte satis in Cœmeterio S. Agnetis eumdem degisse scribitur, & ipsemet Bibliothecarius affirmat, hæc dicens: *Rediens autem Liberius civitatem; tunc Constantia Augusta, quæ fidelis erat Domino Iesu Christo, noluit rogare Constantium Augustum germanum suum, quia senserat consilium doli.* Hucusque Bibliothecarius, qui item ab eodem sepulchrum B. Agnetis exornatum fuisse subjicit: *Hic*, inquit ille, *Liberius ornavit de platinis marmoreis petris sepulchrum S. Agnetis Martyris.* Ut Baronius autem in Annal. egregie adnotavit, haud tunc temporis Liberius in Cœmeterio S. Agnetis detentus fuit, cum, ut

Habitatio S. Constantiæ. *M. S. Cod. S. Petr.* Liberius Papa in Cœmeterio S. Agnetis habitat. *M. S. Cod. S. Cæcil. & Vall.* *Bibl. in Lib. Pap.* *Idem Bibl. Bar. annal. to. 3. an. 357.*

ut inquit D. Hieronymus, *ab exilio quasi victor Vrbem intravit, sed quando post Ariminense Concilium, ab Vrbe iterum extorris factus, intra Cœmeterium ad delitescendum se recepit.* Quod idem Baronius eodem Annalium tomo sub Christi anno 359. expressis verbis asserit.

Idem Bar. an. 359.

12 Porro celebrem D. Agnetis Basilicam, ejusdemque Cœmeterium aliquandiu sub regimine presbyterorum Tit. Vestinæ, nunc S. Vitalis extitisse, ex Innocentij Papæ Primi decreto, cui Vestinæ insuper matronæ inter cæteras nobilissimæ beneplacitum accessit, Bibliothecarius ipse in ejusdem Innocentii gestis, his verbis edocet: *Hic constituit basilicam S. Agnetis à presbyteris Leopardo & Paulino cum solicitudine gubernari & ornari, & ex dispositione Vestinæ Tituli suprascripti presbyteris est concessa potestas.* Hinc autem contigit, ut Tituli ejusdem presbyteri hanc apud Ecclesiam sepulturæ locum obtinerent, quod è sepulchrali inscriptione conijci potest, quæ ex hoc Cœmeterio eruta, in ipsius Tituli pavimento, juxta quandam existentem ibi columnam hoc modo legitur:

Ecclesia S. Agnetis. Titulus Vestinæ. Ecclesiæ S. Vitalis. *Bibl. in Innoc. Pap. I.*

Inscriptio Cœmeterialis.

..... ET ABUNDANTIUS ACOL.
REG. QUARTE TT. VESTINÆ,
QUI VIXIT ANN. XXX.
DEP. IN P. D. NAT. SCI MARCI.
MENSE OCTOB. IND. XII.

Quod vero ad Acolythos pertinet, quorum hic mentio fit, lector probe norit, tria Romanam apud Ecclesiam Acolythorum genera extitisse; *Palatinos* videlicet, qui Pontifici Maximo in Apostolico Palatio, ac Lateranensi Basilica inserviebant: *Stationarios* item, quorum id potissimum munus erat, eidem Pontifici in Ecclesiis, in quibus stationes de more haberentur, ministerium exhibendo adstare: *Regionarios* demum, qui Diaconibus in titularibus eorumdem regionibus ad sacra obeunda munia sedulo ministrabant; ex quorum plane numero Abundantius hic extitit, qui itidem cum sub ipso natali beati Marci die Octobri mense depositus fuisse describatur, id utique de S. Marco Papa, cujus tunc natalitius Nonis Octob. dies recurrit, ut tempus historicæ respondeat assertioni, subintelligendum est.

Acolythi varii. Acolythi Palatini. Acolythi Stationarii. Acolythi Regionarii.

13 Plura quidem de hac celebri Ecclesia, ac de ejus venerationis cultu subtexenda à nobis forent, sed ne ab instituti proposito longius digredi videamur, de eadem quæ hactenus enarrata sunt, lectori sufficiant. Illud tamen haud silentio præteriisse volumus, ipsiusmet nimirum Constantiæ virginis Mausoleum à Constantino Magno illi dicatum haud procul ab ipsa D. Agnetis basilica adhuc extare, quod modo haud alio titulo, quam ejusdem S. Constantiæ Ecclesia nuncupatur. Hoc autem templum sphæricæ formæ est, cujus fornix seu testudo columnis viginti quatuor, binis quibusque simul pariter junctis, sibique ex ordine respondentibus, fulcitur: ut autem communis omnium opinio fert, hoc apud gentiles olim Bacchi Templum fuit, ut ex ipsis etiam rerum antiquarum scriptoribus, Marl. Andr. Ful. Luc. Faun. & aliis liquido comprobatur, qui id ex pictis ejusdem Bacchi imaginibus, hoc est, ex birotis uva refertis, ac id genus aliis ejuscemodi vindemiales festorum dies indicantibus, quæ alicubi in Templo passim suspiciuntur. Neque verò quid minus probabile quis dixerit in hac olim regione, ubi frequens vinearum numerus, ac vini optimi copia suppetebat, Bacchi quoque vini ac vindemiarum patroni Templum extitisse, ut à nobis supra enarratum est. Hoc autem subinde ab ipsomet Constantino Magno instauratum, sacrisque insuper imaginibus exornatum, quas musivo & eleganti opere contextas in ipsius Templi fornice olim intueri licebat, si ad pium Christianæ religionis usum & Christi cultum sapienti ejusdem Imperatoris consilio redactũ, nec non in beatæ ejusdem virginis Constantiæ honorem Deo immortali rite dicatũ fuisse quis asserat, haud absurdum, & à veritate alienum pronunciandum est.

Mausoleum S. Constantiæ.

Templum Bacchi. *Manl. lib. 7. c. 15. Andr. Ful. l. 1. c. 12. Luc. Faun. l. 1. c. 10.*

14 Idem plane de nobilissima illa porphyretica Arca affirmandum videtur, in qua Bacchi pariter eleganti opere insculptæ imagines conspiciuntur, & vulgo passim *Bacchi Sepulchrum* nuncupatur. Hanc enim Arcam ipsiusmet Constantiæ tumulum Constantinus Imperator designavit, ut M.S. ejusdem Acta Cod. Vall. satis aperte his verbis testantur: *Porro B. Constantia in sancta virginitate permanens, transacto tempore hiemis, & inchoato tempore veris, hoc est, 12. Kal. Martias, parata intravit ad nuptias. Corpus vero ejus in pretioso labro porphyretico sepultum est, & ibidem ipsa à patre & fratribus Ecclesia columnis, & musivo de lapidibus decorata, in ejus honorem fabricata est.* Iidem insuper rerum antiquarum scriptores hanc porphyreticam Arcam in Lateranum, Paulo Secundo Summo Pont. jubente deportatam fuisse, ejusdem Pontificis sepulturæ inservituram, asserunt. Interim vero cum inde extraheretur, in ipso itineris progressu, antequam ad destinatum locum pertingeret, Pontifex diem extremum clausit, & Sixtus Papa Quartus, antiquitati urbanarum rerum servandæ intentus, re infecta, eandem in pristinum locum reducendam curavit. Ubi hodie non absque ingenti omnium admiratione tum ob antiquitatis meritum, tum ob operis elegantiam visitur: estque ejus, ut hic proponitur, formæ.

Bacchi sepulchrum.

M. S. Cod. Vall.

Corpora SS. Constantiæ, Atticæ, Arthemiæ, & Emerentianæ in Ecclesia S. Constantiæ.

15 Ejusdem vero beatæ Constantiæ & sanctarum Atticæ, Arthemiæ & Emerentianæ corpora inde olim extracta, ab Alexandro Papa Quarto, qui eandem Ecclesiam solemni ritu consecravit, sub altari perhonorifice reposita fuere, ut antiqua olim inscriptio supra templi ejusdem portam apposita legentes commonebat: at deinde cum Cardinalis Sfondratus Tituli S. Cæciliæ eidem reficiendo, exornandoque templo insisteret, pretiosa hæc pignora in lucem iterum prodire contigit: ut in præmemorata pariter S. Agnetis Ecclesia, præclarissimæ ejusdem virginis corpus majori sub ara velut inæstimabilem Urbis Romæ thesaurum, qui latebat, felici urbanæ felicitatis omine, viro alioqui Sanctorum cultui, ac pietati addictissimo adinvenire datum est, eo prorsus tempore quo eandem Ecclesiam regio plane animo ac sumptu exornare aggressus fuerat: quod subinde eodem sub altari, pretiosis marmoribus ac lapillis munifica Pauli Quinti Pont. Opt. Max. pietate compacto, ut tantæ virginis obsequio par erat, honorifice conditum est. Adnotare autem hic interim licet, haud inter sacras ossium exuvias sanctæ virginis caput ibi adinventum fuisse; quippe quod argentea olim theca inclusum ab Honorio Papa Tertio apud oratorium S. Laurentii in Laterano, quod hodie *Sancta Sanctorum* nuncupatur, velut devotionis cultu dignissimum, tutiori loco asservandum ibi reconditum fuerat; ubi nunc totius Urbis veneratione colitur.

Corpus S. Agnetis repertum.

Canus S. Agnetis in Oratorio dicto Sancta Sanctorum.

16 Sed quæso, amice lector, in ipsa via pedem à diverticulo revocantes, ad Cœmeterium, ex quo jam iter cœptum est, singula perscrutaturi revertamur. Hoc enim loco non sola dumtaxat virgo Constantia, verum & reliquæ pariter ejusdem Constantini filiæ tumulatæ fuere; Helena nimirum Juliani uxor, & Constantina item uxor Galli, ut ex Amiano Marcellino constat, qui isthæc ait: *Inter quæ Iulianus Helenæ conjugis defunctæ suprema miserat Romam in suburbano Via Nomentana condenda; ubi uxor quoque Galli quondam soror ejus sepulta est Constantina.* Et ingenti quidem admiratione dignum, ac summopere prædicandum videtur, tanquam nobile pietatis ac religionis Christianæ portentum; quod cum Helena Augusta Viennæ, & Constantina in Bithynia vita functæ fuerint, ut idem Marcellinus tradit, nihilominus è regionibus tam longinquis, tantoque terrarum spatio ab Vrbe dissitis easdem in Cœmeterium hoc transferri contigerit, earundem profecto jussu, ut per se prudens quisque in re tam gravi conjicere potest; quippe quæ ibi voluerint sua post obitum corpora deponi, ubi sanctissima earumdem soror Constantia tum vivens, tum mortua apud Martyrem Agnetem ad manendum jugiter sibi locum elegerat.

Helena, & Constantina filiæ Constantini.

Amm. Marcel. hist. l. 21.

Amm. Marcel. lib. 14.

17 Porro Sarcophagi quamplures marmorei hoc ex Cœmeterio eruti sunt, qui sacris insculpti imaginibus, atque historiis prænotati sunt. Nec vero in dubium revocare quis potest, condendis illustrium virorum cadaveribus hos quondam usui extitisse, & iisdem forte, ut veritati consona loquamur, beatæ Constantiæ sororibus. Ex his autem Sarcophagis octo utique celebriores hic studiosa artificum manu typis impressi recensentur.

Sarcophagi ex Cœmeterio S. Agnetis.

In eorundem primo, qui apud Ecclesiam S. Constantiæ anno millesimo sexcentesimo tertio repertus est, & longit. pal. 6. altit. 1. & semis constat, Christi Domini super asina sedentis, ejusdemque iterum volumen explicitum dextera tenentis imaginem videre est. Danielis item in medio leonum, & Habacuc Prophetæ panes cruce obsignatos Danieli intra laci ambitum deferentis. Ibi itidem contemplandus exhibetur Dominus quatriduanum Lazarum à mortuis excitans. In altero vero, qui longitudinis est palm. 6. quinta parte minus, latitud. pal. 1. cum dodrante, profunditatis 1. & semis, recolenda Magorum adoratio exprimitur: Daniel insuper unà cum Habacuc, ut supra descripsimus: duoque viri obvoluta manu volumina præferentes designantur.

Bini hi Sarcophagi marmorei in S. Agnetis Cœmeterio etiam reperti fuere: quorum prior sacras hujusmodi figuras præ se fert.

I. Christus Dominus in primis illic visitur, qui oculos cæco divinitus restituit.

II. Moyses, qui percussa petra populum sitibundum in deserto largissimis aquis reficit.

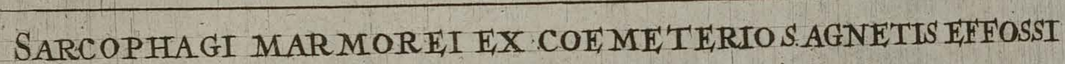
III. Christus Dominus, qui apertum manu librum tenet; ad cujus pedes obvolutis cista voluminibus referta cernitur.

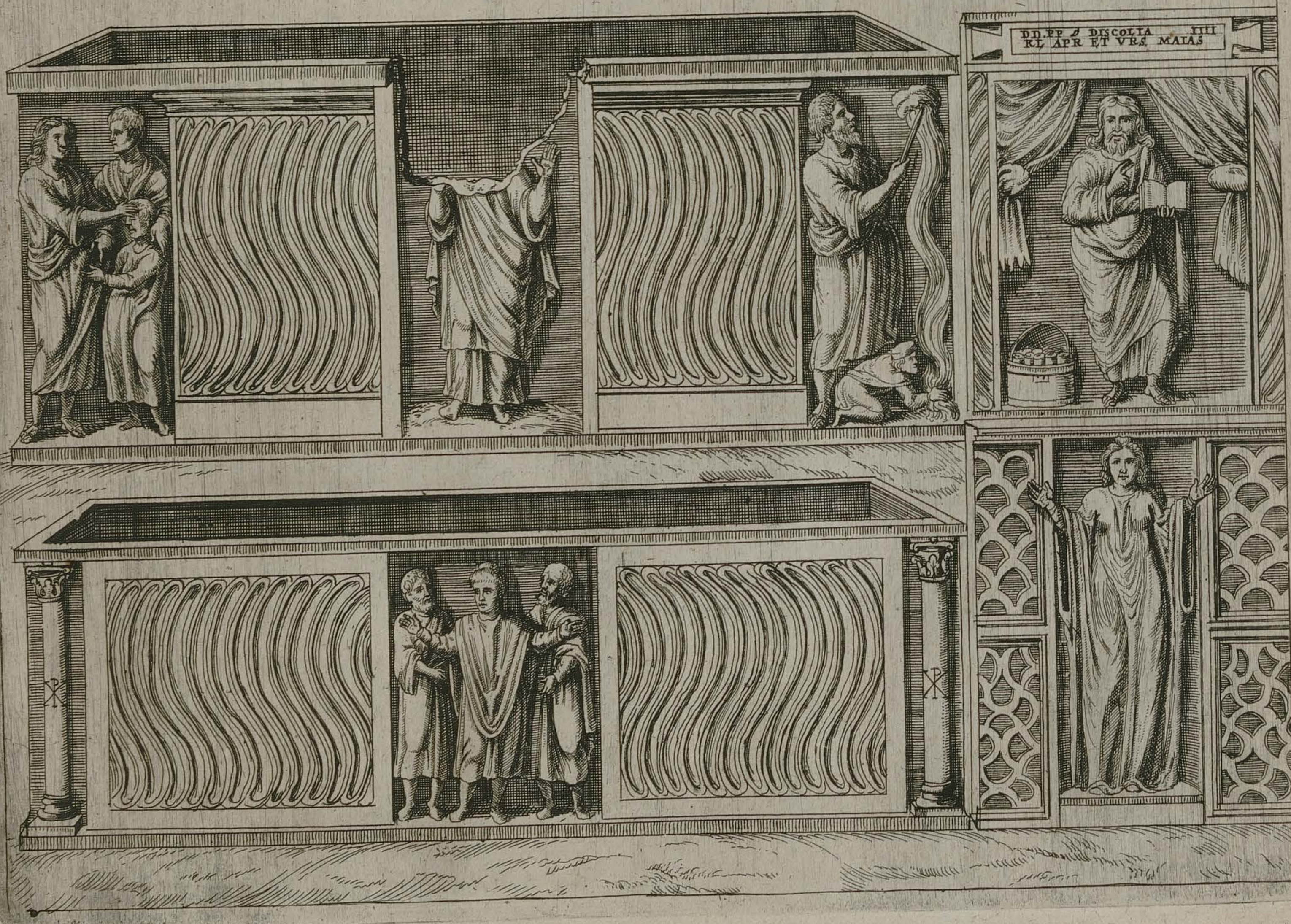
Alter stolatam quandam mulierem elevatis orantem manibus exponit: alteram item mulierem consimili fere habitu, quam viri duo honoris gratia officiose comitantur.

SARCOPHAGI MARMOREI E COEMETERIO S. AGNETIS EFFOSSI

SARCOPHAGI MARMOREI EX COEMETERIO S. AGNETIS EFFOSSI

DD. PP DISCOLIA IIII
KL APR ET VRS MAIAS

Sarcophagus iſte marmoreus haud longe ab eadem B. Conſtantiæ Eccleſia repertus eſt: ſacras autem, quas continet, hiſtorias hiſce paucis enarramus.

I. In primis Moyſem contemplandum præ ſe fert, qui è petra aquas educit.

II. Virum item diſtricto mucrone ſtantem exhibet, ad cujus pedes obtruncati nonnulli infantes, reſectaque occiſorum capita jacent: duoque inſuper pueri adſtant.

III. Stolatam quoque mulierem exhibet, quæ apertum manu codicem tenet, & digito quempiam præmonſtrare videtur.

IV. Chriſtum item Dominum, qui cæco oculorum lumen impertitur.

V. Eundem iterum, qui panes uno ex latere, piſces ex altero contrectat; quos duo hinc inde ex ſacro Apoſtolorum cœtu eidem obſignandos offerunt: ad ejuſdem Domini pedes ſportas quaſdam panibus cruce ſignatis refertas videre eſt.

VI. Idemque Servator noſter, qui ſolemni palmarum die feſtivus Hieroſolymitanam Vrbem, ſedens ſuper aſinam, piis ramorum ac veſtium ab ovanti turba obſequiis exceptus ingreditur.

In longitudinem palmos octo, & quadrantem, in altitudinem vero duos, & dimidium obtinet.

Hæc Arca marmorea ex eodem S. Agnetis Cœmeterio eruta in lucem prodiit, modo in hortis Summorum Pontificum ad montem Quirinalem extat. Sacris autem hujuſmodi figuris exſculpta eſt.

I. II. Moyſem contemplandum, necnon eumdem virga cophinos manna refertos indicantem in primis exhibet.

III. Ibidem quoque affabre exſculptus eſt homo quidam vi à quibuſdam detentus.

IV. Mulier inſuper Deum exorans, cujus brachia extenſa à duobus viris, qui adſtant, ſuffulciuntur.

V. Chriſtus item Dominus inſigne panium, ac piſcium turbis exſaturandis prodigium divinitus exhibens.

VI. Idem Dominus hæmorrhoiſſæ veſtimenti fimbriam tangenti manum imponens.

Longa eſt palmis novem & dimidio, alta vero dumtaxat duobus.

Binæ hæ Arcæ marmoreæ ex præmemorato S. Agnetis Cœmeterio erutæ ſunt. Prior integra quidem adhuc, ſed perfunctorie tantum, ac oſcitanter incœpta potius, quam elaborata videtur: & reperitur in atrio domus Orphanorum. Figuræ autem, quas continet, hæ ſunt.

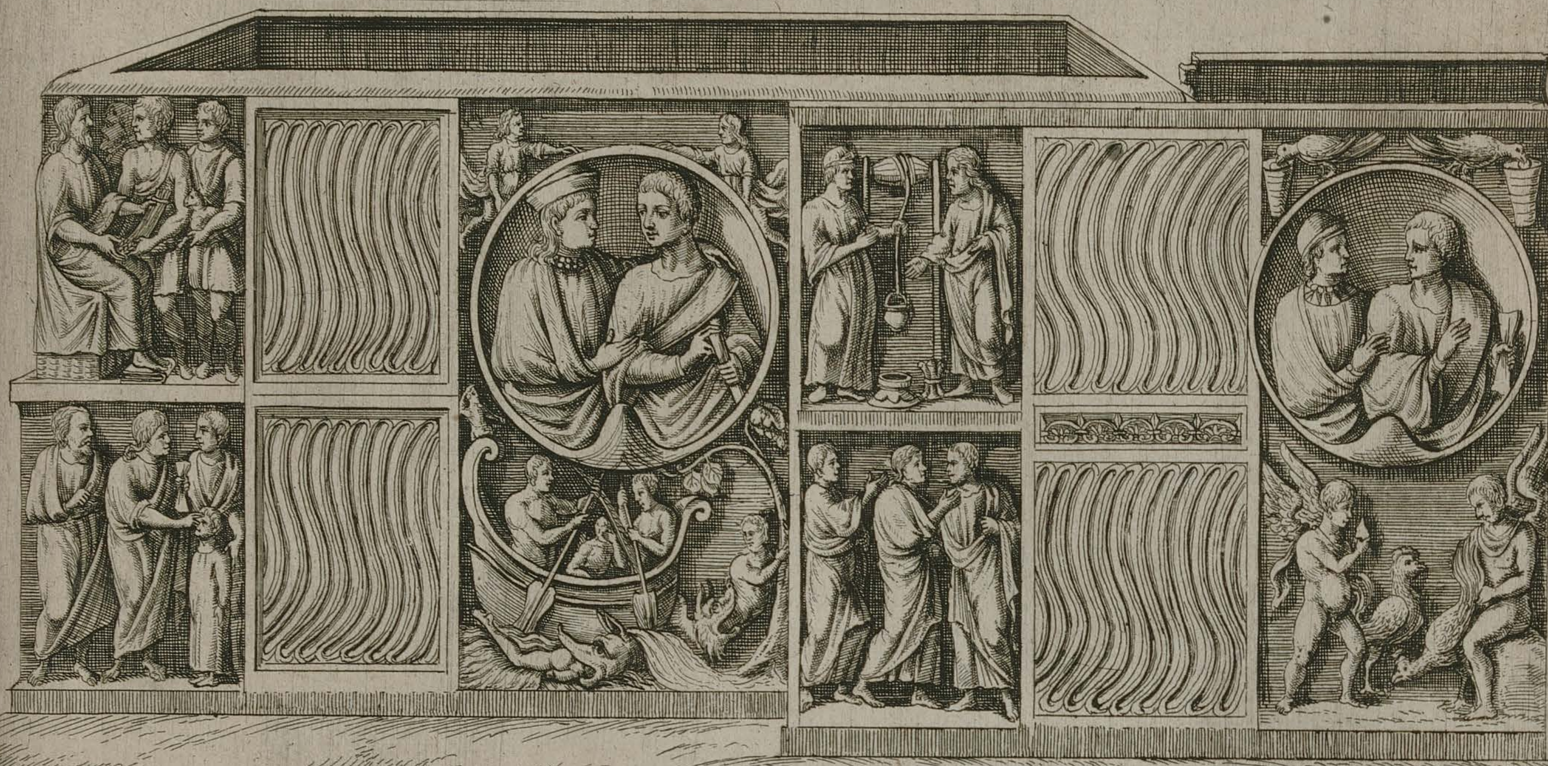
I. Inſculpti primum illic exhibentur duo primævi fratres Abel, & Caïn ſacrificium Altiſſimo offerentes.

II. Chriſtus Dominus cum Samaritana muliere ad puteum colloquens.

In altera exhibetur Chriſtus Dominus, qui cæco nato oculos largitur.

Jonas præterea cete faucibus abſorptus, & rurſus ab ejuſdem alvo incolumis proſiliens oculis contemplandus ſubjicitur.

SARCOPHAGI MARMOREI EX COEMETERIO S. AGNETIS EFFOSSI

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX COEMETERIO S. AGNETIS EFFOSSVS

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX COEMETERIO S. AGNETIS EFFOSSVS

Inscriptiones, quæ in pavimento Ecclesiæ S. Agnetis extant.

18 Demum præter Sarcophagos, qui à nobis hactenus recensiti sunt, quamplura item nobilissimi quondam Cœmeterii vestigia in D. Agnetis Ecclesia conspiciuntur; Cœmeterialium videlicet inscriptionum fragmenta, ex quibus nonnullas, & maxime quæ sunt Consulum nominibus prænotatæ, hic in lectoris gratiam de more recensebimus. In pavimento igitur Ecclesiæ S. Agnetis fragmentum quoddam conspicitur, in quo mentio cujusdam Aureliæ Constantinæ fit; est autem hujusmodi.

LIA COSTANTINA DE
POSITA VIII IDUS SEPT. IN...

In quodam insuper marmoreo gradu, quo ad eandem Ecclesiam descenditur, hujuscemodi olim inscriptio legebatur, etsi alium nunc in locum eamdem transferri contigerit.

MIRE INDUSTRIÆ ADQUE BONITATIS
CERT..... INNOCENTIA
PREDITUS FL. AUR. LEONI NEOFITO
QUI VIXIT ANN. VI. MENS. VIII.
DIES XI. ...... REQUEV....
VI NON. IUL.
FILIPPO ET SALLIA CONSS.
LEOP.... ISSIM....

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 3. ann. 348. Prud. in Car.

Porro Philippi & Salliæ Consulatus sub Constantio & Constante Constantini Magni filiis contigit anno Christi 348. Julii Papæ 12. ex Cassiodor. in Chron. & Baron. Annal. tom. 3. anno eodem: sub quorum Consulatu insignis ille inter Poëtas Prudentius natus est, ut ipsemet fatetur dicens: *Me Sallia Consule natum*. Iisdem in gradibus hæc alia inscriptio.

LOCUS RESTITUTI

In ejusdem Ecclesiæ pavimento, ejusmodi signo prænotatus lapis iste sepulchralis cernitur.

MUCIA PAULINA LICINO HERCLA
NIO FILIO BENEMERENTI
QUI VIXIT ANNIS XX IN PACE
FECIT
SUPRASCRIPTA PAULINA IN PACE
REQUIEVIT DI. XIIII. KAL. DECEM.
DAT. ET CÆR. CONSS.

Ammian. Marcellin. hist. l. 17. Cassiod. in Chron.

Mazoch. in epigr. antiq. Urb.

Bar. ann. to. 3. an. 358

At vero Cerealis in Consulatu collega, qui ab Ammiano Marcellino & à Cassiodoro in Chron. Titianus appellatur, in hac quidem satis pervetusta inscriptione *Datianus* nuncupatur: idem fere & in alia quadam inscriptione adnotabatur, quæ apud Ecclesiam S. Silvestri in Capite extabat, quam Mazochius in Epigr. antiq. Urbis refert; ac in legibus pariter & ipsorum Imperatorum rescriptis, præsertim in Cod. Theod. recensetur, ubi pluribus in locis legitur, *Datiano & Cereale Conss.* Hi autem sub Constantio Constantini Magni filio consulatum gessere. anno Christi 358. Liberii Papæ septimo, juxta Baronii supputationem Annal. tom. 3. ann. eodem. Excipe interim amice lector alterum hunc sepulchralem titulum.

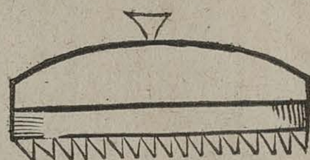
CIDÆ INNOCENT.
E. VIX. AN. P. M. VIII.
DIES XV
I SEPT. POSTCONS GRATIANI III

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 3. an. 375.

Verum Postconsulatus hic Gratiani tertius sub Theodosio Imperatore, & Damaso Papa contigit, anno redempti orbis 375. Cassiodor. in Chron. & Baron. Annal. to. 3. eodem anno testibus. Sed ad alias, si libet, recolendas antiquorum inscriptiones properemus. Sit igitur hæc:

☧ ☧

DEPOSITA SUSANNA IN PACE
DIE XIII KALENDAS NOBENBRES
CONSULATU ANICI BASSI
ET FL. FYLIPPI VV CC QUÆ BIXIT
ANNIS PL M. XXV
FECIT CUM MARITO
A NUS PM SEPTE † EXUPERANTIUS
N MARITUS SE VIVO UXORI
DULCISSIME SIBI ET POSTERISQUE
SUIS HOC TUMULUM FECIT

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 5. an. 408.

19 Porro Anicius iste Bassus, & Flavius Philippus sub Arcadio & Honorio Imperatoribus Consulatu functi sunt anno Christi 408. Innocentii Papæ septimo, juxta scriptorum, quos recitavimus supputationem. In hoc autem inscriptionis lapide serra quædam exsculpta intuentium oculis subjicitur, quæ ut nonnulli existimarunt, quoddam martyrii instrumentum præ se fert: verum cum sub iisdem Christianis Imperatoribus nulla quidem Romæ Christianorum persecutio extiterit, nobis potius credere par est, eamdem artificis cujuspiam, lapidum fortasse incisoris; qui ibidem conditus est, veluti artis instrumentum exhibere. Sed ad alia.

D. N. HONORIO ET TEODOSIO
BENE MEMORI
PETRUS INNOX QUI SUPERVIXIT
ANNUM UNUM ET MENSES QUINQUE
DEFUNC D.

Baron. to. 5. an. 423.

Mutila quidem, perfracto marmore, hæc inscriptio apparet, ubi Consules apponi consuevere. Sed etsi in titulo hactenus citato Consules desiderentur; tempus tamen satis aperte ex Imperatoribus ibidem prænotatis dignoscitur, Theodosio videlicet & Honorio, qui ab anno Christi 408. usque ad annum 423. juxta Baronium Annal. To. 5. anno eodem, Imperii fasces obtinuere. Accedit huic inscriptio altera, quam subteximus.

HIC REQUIESCIT ANN. P. L. M. LXX.
DEP. BOETHI V.C.

Cassiod. in Chron. Baron. annal. to. 6. an. 510.

Certe semel, atque iterum Boethii Consulatus in fastis prænotatur, nimirum sub Zenone Imperatore anno Christi 487. Felicis Papæ Tertii 5. & sub Anastasio pariter Imperatore anno 510. & Symmachi Papæ 12. ut Cassiodor. in Chron. & Baron. Annal. to. 6. anno eodem testantur.

ILLA SUB DIÆ XVIII. KAL. SEPB.
XV CONS † DIOSCORI
V CONS.

Cassiod. in Chron. Baron. Annal. to. 6. an. 442.

Et quidem Dioscori Consulatus sub Theodosio Juniore & Valentiniano Imperatoribus contigit anno Christi 442. Leonis Papæ 3. juxta eorundem supputationem. Accipe & alium hunc sepulchralem titulum, quem tibi ex antiquis ejusdem Cœmeterii fragmentis excerptum offerimus:

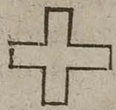
LOCUS GERONTI ❧ PRESB ❧
DEPOSITUS ❧ XIIII KAL. ❧ JUL. ❧
CONS ❧ EPARCHI AVITI.

20 Porro Aviti hujus Consulatus haud fastis, nisi sub Severo Imperatore, unà cum Pompejano

Collega

Cassiod. in Chron. Collega adscriptus reperitur, ut Cassiodor. in Chron. refert. Sed cum hic longe ante hujus Cœmeterii constructionem vixerit, nobis asserere opus est, Avitum hunc Imperatorem fuisse, qui unà cum Marciano Imperium administravit; quique Consulatum gessit anno Christi 456. ut optime probat *Baron. to. 6. an. 456.* Baron. Annal. to. 6. anno eodem. Sed jam enarratis aliam subtexere inscriptionem libet.

EXUPERANTIA ☧ XV KAL SEPT
HIC DEPOSITA EST
IN PACE ROME QUÆ
VIXIT PM MENSES III
CONS FAUSTI JUN. S. D. V
ID. JANUARIAS.

Certe hic Fausti Junioris Consulatus sub Zenone Imperatore contigit, Christi anno 430, Felicis Papæ Tertii anno viij. Cassiod. & Baronio testibus. *Cassiod. in Chron. Baron. annal. to. 6. an. 490.* Elementa autem, quæ ibidem expressa videntur, scilicet S. D. V. hoc modo interpretantur, *Sud. die quinto.* Sed & alterum hunc sepulchralem titulum curiosis oculis perlege.

THOMAS CUM AGNITE
SE VIVO COMPARAVERUNT
DIE KAL. SEPTB. CONS FAUSTI
VC IUNIORIS.

Idem plane tempus, quo supracitatus titulus prænotatus est, inscriptioni huic, ut ex Conss. constat, præfigendum est. Sed ad ulteriora, si placet, progrediamur.

HIC IACET ABREPTA EXTREMO
FUNERE CONIUX
NOMINE TECLA MIHI QUE CARO
PECTORE VIVENS
DEMISIT GEMINUM PIGNUS SI FATA
DEDISSENT
CRUDELI TABE CONSORTEM
SUSTULIT UNUM
DEPOSITA III KAL. DECEMB.

AURELIO CANDIDO FILIO DULCISSIMO
Q. V. ANN. IIII
AUR. CALANDINUS MIL. COH. VIII.
PR. OPT. G SECUNDI
B. M. F.

Hanc vero inscriptionem, etsi Consules in ea desiderentur, prætermisisse neutiquam voluimus, propter verba illuc prænotata, quæ haud per extensum recitantur, nempe: MIL. COH. VIII. PR. OPT. G. SECUNDI; quæ, ut commodum legentibus sensum redoleant, hoc modo supplenda videntur: MILES COHORTIS OCTAVÆ PRÆTORIÆ OPTIO CENTURIONIS SECUNDI. Porro de Prætoriis cohortibus, earumdemque numero, de Centurionibus, ac eorum optionibus prolixius probatos inter scriptores agunt *Iustus Lipsius de milit. Rom. dial. 4 & 8. vvolphang. Lat. Comment. Rom. Reip. l. 4. c. 10. et. l. 6. cap. 1.* Justus Lipsius de Milit. Rom. Dial. 4. & 8. Wolfang. Lat. Comment. Rom. Reip. & Jacobon. in Append. de prisca Cæsiorum gente, ubi docet notam illam G. Centurionem denotare.

SEBERA RUFINIANO
BENEMERENTI FECIT

FLABIÆ ALEXANDRIA. F
C. F.

MAXSIMUS FILUMENETI
COJUGI FIDELISSIME

AUR. SALSULO BENE
IN PACE. FECER.
DD. III. IDUS JUN

MARCELLA

LOCUS VALENTINI PRÆSB

Sed cum de sepulchralibus fragmentis tum apud Cœmeterium, tum apud Ecclesiam D. Agnetis Via Nomentana existentibus huc usque dixerimus, illud addimus, ipsius Atrii quoque monasterii pavimentum consimilibus Cœmeterii ejusdem lapidibus stratum esse, harum inscriptionum nonnullas, ut vides, hic inseruimus.

☧ MEMMIA LICINIA
IN PACE

AUR. EMILIO
QVI BIXIT AN. LXIIII
SABINVS COGNATO
B. M. IN PACE

LOCUS ASTERII
ET PIPEROSE

Hæc insuper cæteras inter inscriptiones ibi legitur, quæ Consulatum præ se fert, nempe:

VII ID SEB
DEP HONORIUS IN PACE QUI VIXIT
AN. PM LIIII MEN VI D. XIII
CONS ALBINI. VC. LOCUM
CONPARAVIT MARTINA SE VIVA

Hic quidem Albini Consulatus sæpesæpius in Fastis, & apud Cassiodorum sub variis Imperatoribus adnotatus reperitur; *Cassiod. in Chron.* iis autem omissis, qui ante Cœmeterii hujus constructionem extitere, Albini Consulatus sub Constantino Magno, & iterum sub Constante, & Constantio Constantini filiis recensetur: sub Theodosio iterum, & demum sub Anastasio, sub quo potissimum, ut probabile nobis fit, Albinus iste in præcitato à nobis titulo notatus consulari honore perfunctus est. Sub eodem enim apud Cassiodorum Albini Consulatus absque Collega, ut hic propemodum unico dumtaxat titulo V. C. legitur. Qui quidem in cæteris inscriptionibus Albinus Junior, Baronio teste Annal. to. 6. ann. 493. *Baron. to. 6. an. 493.* nuncupatur, quo potissimum tempore Consulatum illum contigisse Gelasio Summo Pontifice tradit. Marmoreum quoddam fragmentum eodem in Atrio olim extabat, ejuscemodi verbis insculptum:

CVBICVLVM DOMITIANI

Nec verò in controversiam quis vertat, hunc, quem præcitavimus, titulum, alicujus utique Cubiculi hujusce Cœmeterii epistylium fuisse. In ipso enim Cœmeterio quamplura antiquis temporibus nobilium familiarum cubicula extructa erant: ex his autem haud pauca sacris imaginibus affabre exornata, de quibus infra agendum erit; sed invictos interim Nomentanæ hujus Viæ pugiles recolamus.

CAP. XXVI.

De Martyribus Nomentana Via coronatis vel sepultis.

SS. Papia, & Maurus.

1 NOmentana Via, cujus hic antiquitatis præconia in lectoris gratiam subteximus, dignissimo, ac jugiter celebrando certamine, ac triumpho beatorum Christi martyrum Papiæ & Mauri militum sub Diocletiano Imperatore coronatorum nobilitata est, quorum in Martyrologio Romano ejuscemodi verbis memoria recurrit: *Romæ Via Nomentana natalis SS. Martyrum Papiæ & Mauri militum tempore Diocletiani Imperatoris: quorum ora jussit Loodicius Urbis præfectus ad primam Christi confessionem lapidibus contundi, & sic eos in carcerem trudi, ac postea fustibus cædi; atque ad ultimum plumbatis percuti, donec expirarent.* Hæc ibi: *Horum corpora* (inquit Baronius in suis ad Martyr. notis) *à Sergio Iuniore Romano Pontifice in titulum Equitii translata* (ut docet vetus inscriptio in marmore insculpta eodem in loco posita.) *Inde à Gregorio Nono in S. Adriani Diaconiam, demum opera Illustriss. Augustini Cusani Cardinalis, Sixto V. concedente, in nostram Ecclesiam S. Mariæ & S. Gregorii in Vallicella translata fuere tertio Idus Februarii M. DXC.* Novos plane tunc Roma triumphos vidit, cum sacra isthæc pignora triumphantium more sacris thecis inclusa per Capitolii clivum solemni ritu, ac pompa populis circum ovantibus mediam per Urbem deferrentur. Excepit eadem nobili, ac veneranda Purpuratorum Patrum corona, qui in nostram Ecclesiam ad id muneris convenerant. Interfuit quoque S. Philippus Nerius, qui tunc inter vivos agens Congregationem Oratorii administrabat, qui alter veluti Simeon tunc spiritu venit in templum, & totis animi viribus exultabundus, sacras Martyrum beatorum exuvias, sibi Pontificis jussu donatas, devotissime amplexatus, ac deosculatus est. Illud addimus, sacras præmemoratorum mart. maxillas, perfractis, attritisque dentibus, ab perpessum pro fide martyrium conspicuas usque nunc intuentibus exhiberi.

Mart. Rom. die 24. Ian.

Eorundem corporum translatio.

Alia eorumdem in Ecclesiam S. Mariæ in Vall. translatio.

2 Sed, ut cætera prosequamur, in vetustissimo M. S. quodam Martyrologio, Bedæ potissimum nomine prænotato, quod in Vaticanæ basilicæ Archivo asservatur, beatissimos Martyres Salvianum & Aragacem in quodam Cœmeterio juxta Nomentanam Viam conditos fuisse describitur: hæc enim ibi: *Romæ depositio S. Victoris Episcopi, Felicis, Alexandri, & in Cœmeterio Martyrum juxta viam Nomentanam Salviani & Aragaci.* Quamvis in aliis Martyrologiis, & in eo, quod ipsemet Beda edidit, nulla horum mentio inferatur. In actis verò Beatorum martt. Nerei & Achillei ac Flaviæ Domitillæ ex M. S. Cod. Vat. & S. Cæcil. de S. Eutychete beatorum Martt. Victorini & Maronis socio, qui ab Aureliano Iudice sub Nerva Trajano principe tanquam vile mancipium ad servilia opera in suburbano quodam Nomentanæ Viæ hujus damnatus fuerat, hæc recitantur. *Cumque viriliter agerent Eutyches, Victorinus & Maro, atque minas Aureliani penitus non curarent, deposuit eos de insula, & quasi servos per sua prædia singulos divisit: Eutychem in sextodecimo ab Urbe Via Numentana: Victorinum in sexagesimo Via Salaria: Maronem in centesimo trigesimo, eadem Via Salaria; jussitque eos terram fodere per totum diem; ad vesperum autem cantabrum manducare.* Et infra iisdem in actis subtexitur; *Tunc diabolus replevit ira mentem Aureliani, & misit, qui vario genere pœnarum interficerent eos. Nam Eutychem in media Via tamdiu jussit plumbatis cædi, quamdiu spiritum exhalaret. Cujus corpus rapuit populus Christianorum, & cum honore magno sepultum in Christi nomine, super eum basilicam fabricavit.* Idem plane apud Surium videre est to. 3. 12. Maji in eisdem SS. Nerei & Achillei Actis. At verò Cantabrum, quo, ut præfertur, Sancti Martyres ad vesperam vescebantur, genus quoddam herbarum erat, ut Surius ex Plinio interpretatus est, sed furfuraceum fuisse panem Pignorius asserit, ac probat, cum de servis agit pag. 259. ubi hujuscemodi vocis derivationem vel à furfuraceo, & contemptibili pane, qui captivis ad alimoniam suppeditari consueverat, vel certe ab ipsamet alimentaria subtractione desumi affirmat, quod videlicet cantabrum quasi canabrum à caninis pultibus sit dictum, quæ fere è furfuribus ac variis frumenti quisquiliis ac purgamentis coalescunt. Hæc Pignorius in rem præsentem satis erudite exponit, cui libentius nos quoque assentimur.

Ex Mart. Bedæ apud Vat. Basil.

SS. Salvianus & Aragaces. *Mart. Bed. 20. April.*

SS. Eutyches, Victorinus, & Maro.

M. S. Cod. Vat. & S. Cæcil.

Surius to. 3. 12. Maji in actis SS. Nerei & Achillei.

Cantabrum herba, quo Martyres vescebantur.

Plin. lib. 21. cap. 8.

Pignor. de ser. pag. 259

3 In sacris interim Martyrologiis beati quoque Urbani Papæ natalis Nomentana Via recensetur; & in ejusdem Actis, eundem ibidem ante Dianæ Templum unà cum clericis, nempe (ut in quibusdam Codd. M. S. legitur) Joanne, Cromatio, Dionysio, Martiale, Eunuchio & Luciano, capite obtruncatum fuisse asseritur; quorum corpora inde translata, in Prætextati Cœmeterio Via Appia, ut supra diximus, recondita sunt, ex quo eadem Nomentana Via Dianæ Templum extitisse satis aperte convincitur. Ad quod Anolinus Commentariensis perductus, qui ab eodem S. Urbano ad Christi fidem traductus fuerat, cum ibi immolare constanter recusaret, gloriosam martyrii palmam adeptus est. Eadem quoque Via, secundo ab Urbe lapide, Beati Sisinnius & Saturninus sub Maximiano Imperatore martyrio coronati sunt, quorum corpora in quodam proximo Viæ Salariæ loco, ut infra dicturi sumus, perhonorifice tumulata fuere. Et hæc de martyribus, quorum memoria Nomentanam juxta Viam recurrit, hic exposuimus.

S. Urbanus Papa.

SS. Joannes, Cromatius, Dionysius, Martialis, Eunuchius, & Lucianus.

Translatio corporum SS. Urbani & sociorum.

Templum Dianæ Via Nomentana. S. Anolinus Commentariensis.

SS. Sisinnius, & Saturninus.

CAP. XXVII.

De Cœmeteriis à Bosio Via Nomentana inventis, ac perlustratis.

1 HAud unquam ab incepto explorandi studio Bosius antiquarum rerum, sacrorumque locorum

corum investigator animum despondit. Nam ut nil intentatum relinqueret, omnimodamque latentium Cœmeteriorum lucem assequeretur, Nomentanam Viam aggressus est, quam cum frequenti pede tereret, anno sexcentesimo primo supra millesimum, haud longe à Porta, quæ *Pia* nuncupatur, in vinea, cui Pompilii Desiderii nomen inscriptum est, voti tandem compos effectus, Cœmeterium quoddam offendit; ad quod cum nulla interposita mora per lateritios aliquot gradus descendisset, consueta ibidem monumenta in topho excisa, reserata tamen, & nullo inscriptionum titulo prænotata contemplatus est: in plerisque tamen expressa Christianæ religionis signa, & consueta Christianorum indicia neutiquam desiderari contigit. Ejuscemodi autem sunt, quæ ibi adnotare licuit.

Solemnia Christianæ religionis signa in Cœmeteriis.

2 Et quidem, ut de Cœmeterio loquamur, hoc satis breve atque angustum est: nam tres, aut quatuor in eo viarum semitæ, totidemque Cubicula extant. In hujus autem Cœmeterii descensu satis quidem magna palmarum arbor exsculpta cernitur. Porro Bosius ex loci adspectu Cœmeterium hoc ipsummet esse conjecit, quod S. Nicomedis dicitur, de quo supra egimus, cum Urbis ipsius mœniis valde proximum sit; & ut magis veritas, altius rem discutiendo, elucescat, probabilis assertionis hujus conjectura ex parietinis in eadem villa adhuc existentibus redditur, quæ fortasse Ecclesiæ in Sancti ejusdem honorem ibi olim erectæ vestigia sunt.

Cœmeterium S. Nicomedis.

Ecclesia S. Nicomedis.

3 Haud hic tamen silentio obvolvendum ducimus, quod antequam Beatæ Agnetis Cœmeterii aditus, anno videlicet millesimo quingentesimo quarto detegerentur, ipsemet Bosius eandem peragrando viam, ac subterranea ipsius Cœmeterii ora diligenter inquirendo; præterita beatæ ejusdem Martyris Ecclesia, pontem versus progrediens, in ipsamet publica via, sinistrum ad latus, arenariam quandam cryptam advertit; quam ingressus, & ad lævam pariter diu per loca ab arenæ fossoribus diruta oberrans, demum ad semitam sepulchris refertam Cœmeterialibus devenit, eandemque paululum festino pede terens, scalam in eodem topho excisam conspexit, quæ hinc inde ejuscemodi pariter sepulchra præferebat. Præmemoratos igitur gradus quantocyus descendens, viam satis amplam offendit, in qua plures ad alias ejusdem Cœmeterii partes, ruderibus tamen obserati, aditus suppetebant. Monumenta ibi aliquot, marmoreis nonnulla tabulis, quædam verò lateritiis obsignata tegulis, extabant, at in eorundem quampluribus consueta religionis Christianæ signa impressa conspiciebantur, videlicet.

Crypta arenaria ejusque descriptio.

Christianorum signa ac symbola in sepulchris.

Vitreæ item ampullæ, vasa ibi fictilia, fictiles pariter lucernæ, eburnei in quibusdam annuli, & conchylia forinsecus calce obfirmata perscrutantibus ibidem patuere. Permulta item inscriptionum fragmenta, penitus confracta, intueri quis poterat.

4 Alios quoque, qui ad idem Cœmeterium deducebant, aditus in regionis illius vineis existentes cum semel atque iterum ingressus fuisset, ejusdem partes satis amplas, ac longo circuitu protensas deprehendit; at eam præcipue partem, quæ sinistrorsum sita est, dum iter quis à D. Agnetis Ecclesia eundo declinat innumeris viarum semitis, ac longo spatio productis constantem vidit, quamvis omni quidem ex parte crebris locus ille ruinis scateat. Verum cum anno Christi millesimo sexcentesimo tertio humus, quæ eidem cohæret Ecclesiæ, ut supra diximus, loco amoveretur; & obvii quamplures ad idem Cœmeterium aditus patuissent, alterum ex his ingressus, eum nimirum, qui à majori Ecclesiæ porta Viam Salariam respicit, & sub ipsius monasterii Viridario ad lævam sese offert, magnam ejusdem Cœmeterii partem, quamvis enormiter dirutam, perlustravit. Extabant ibi monumenta quidem haud pauca numero reserata, & vitreæ aliquot in eisdem imagines, sphæricam formam præ se ferentes & calcis glutino obfirmatæ: vitrea item vasa, necnon lateritia: plurimæ insuper lucernæ, conchylia, numismata, lapilli vitrei opere musivo intexti, & consueta Christianorum signa non deerant; palmarum nempe, & venerandi Christi nominis Græcis characteribus exarati notæ, id est.

Vitreæ in sepulchris imagines.

Sed horum alterum præcipue palmis affabre circumdatum ejuscemodi formæ cernere licuit.

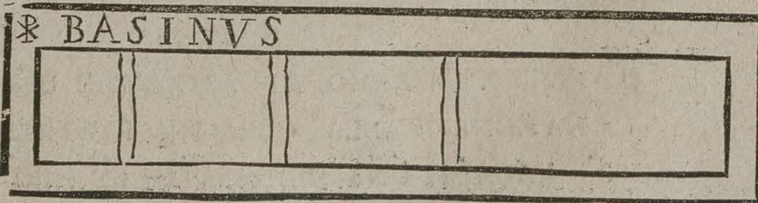
Porro nullum in hac Cœmeterii parte Cubiculum reperitur, complures tamen ex ipso inscriptiones erutæ sunt, quarum sex & viginti numero Bosius in unum collegit, eæque in opere, quod Italico hactenus idiomate editum est, impressæ recensentur: nos interim illas præcipue, quæ Consulum nomina designant, hic referre haud abs re duximus. Sunt autem, quæ modo subtexuntur.

Sepulchra, cum inscriptionibus in Cœmeterio.

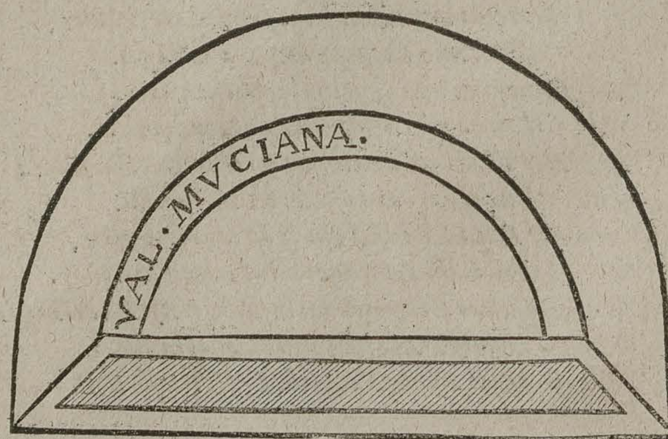

R UFILLO NEOFITO DU
VIXIT AN. II D XL.
QUINTILIANUS PATER FILIO
DULCISSIMO IN PACE XPI

In quodam monumento calci hujusmodi titulus inscriptus.

In quodam monumento arcuato literis rubro tinctis exaratus.

TITIÆ PUBLIOSÆ
MATRI

ꝏ ΑΡΤΟΥΡΙÆ IN ΠΑΚΕ IDUS
JUNIAS

VAL. ROMANE. MATRI FILII BENE
MERENTI FECERUNT IN PACE

AMATIO BENEMERENTI
IN PACE

HILARA DULCISSIMA
AN. PLM XXXV DEP IN PA
OPILIONE VC.

Interim verò lector noverit, quod Opilionis Consulatus cum Vincomalo sub Marciano, & Valentiniano Imperatoribus contigit anno Christi quadringentesimo quinquagesimo tertio, Leonis primo, ex Cassiodoro & Baronio Annal. Tom. 6. anno eodem.

Cassiod. in Chron. Bar. an. to. 6. an. 453.

DULCISSIME COJUGI BEN
ERE QUIXIT IN COJUGIO ANN. XV.
ET MORITUR ANN. XXVII
MARTUS ET MATER
B. M. IN P. FERUNT.

MALÆ PEREAT INSEPULTUS
JACEAT NON RESURGAT
CUM JUDA PARTEM HABEAT
SI QUIS SEPULCHRUM HUNC
VIOLAVERIT

MERENTI PARENTES FECERUNT
LEOPARDETI PUELLE VIRGINI
QUE VIXIT ANIS XVII
ET DIES II. IN PACE

PRIMUS QUI BIXIT ANNOS
DUODECI ET DIES MINUS XXX
REQUIESCIT IN PACE

QUINTILIANUS FÆSTE COJUGI
BENEMERENTI IN PACE
D IN P. VIIII KAL MAJAS
QUINTIANO BENEMERENTI
IN P D KAL IULIAS
SE BIVO FECIT
IUSTINIANUS SE VIVU FECIT
SUPRA PARENTES SUOS

IN MIRE EXEMPLI INNOCENTIÆ
AC NEFITO AMBIO SATRIO
REFRIGERIO QUI VIXIT
ANNIS X. DIES XLVI.
PUBLIUS. CORNELIUS. ZETUS.
ET SATRIA DIGNITAS
PARENTES IN PACE B. M.
FECERUNT.

DOMINO PATRI JUBILATORI
CELERINUS FILIUS FECIT
IN PACE

VIII IDUS AUG
DEFUNCT US
EST ANTIOCHIAUS
IN PACE QUI VIXIT
ANN. PIUS MINUS C

DIONYSI MEMORIA

SEBT. JULIÆ CONJUGI BEN
MER. VIX. ANN XX

FORTUNIONI BENEMERENTI
QUI VIXIT ANNIS XVI.
M. V. D. XV FECERUN.
DOMINI SUI IN PACE

FILIUS FECIT PATRI LUCIO
BENEMERENTI QUI BIXIT
ANN. LXXq

MAIO FOSSORI NEPOTES
ET BONO NUTRITOR......
PROCLUS QUI VIXIT ANNIS
XCqII ET DORMI.....
VI. IDUS MAIAS IN PACE
ET FOSSOR......
CALLIGONUS. FOSSOR
PATRI .....

ΑΥΡΗΛΙΑ ⳨ ΘΡΕΠΤΗ
ΑΥΡΗΛΙΩ ΗΛΙΟΔΩΡΩ
CY ΒΙΩ ΓΛΥΚΥΤΑΤΩ

PER OMNIA LAUTUS INTER
AMICOS AURELIUS TEODOLUS
QUI VIXIT ANNIS XXX
DIEDUS XX. HORA VII.
DEFUNCTUS IIII NONAS AUG
QUINT. FRAT. ET CELSILLA
COJUX

PLUSIANIJ CONPARI
BENEMERENTI IN PACE
QUI VIXIT ANN. PLUS MINUS
XXVII. DE. XIII. KAL MART

VALERIUS ALIPIE
SOCERE BENEMERENTI. FECIT
IN PACE D XIIII K. OCT.

Sed alter hic subinde sepulchralis titulus legentibus proponitur.

EPITAFIUM REMO ET ARCONTIÆ QUI
NATIONE GALLA GERMANI FRATRES
ADALTI UNA DIE MORTUI ET PARITER TUMULATI SUNT.

Hæc tenet urna duos sexu sed dispare fratres,
Quos uno Lachesis mersit acerba die.
Ora puer dubie signans lanugine vestis,
Vix biemes licuit cui geminare novem.
Nec Thalamis longinqua soror trieteride quinta
Tænareas erudo funere vidit aquas.
Ille Remi Latio fictum de sanguine nomen,
Sed Gallos claro germine traxit avos.
Ast hæc Grajugenam resonans Arcontia linguam,
Nomina virgineo non tulit apta choro.
Depositi Nonis Novemb. Cons. Diosc. V.C.

Porro Dioscorus, cujus hic nomen inscribitur, sub Theodosio Jun & Valentiniano Imperatoribus consulatum gessit, anno Christi 442.

Cassiod. in Chron. Bar. in annal. to. 6. an. 442.

5 Omnes quidem hujus Cœmeterii partes consuetis imaginibus omnino destitutæ sunt. Sed Bosius haud animum ab ulterius inquirendo despondens, rursus, annis aliquot interlapsis, villam quandam ingressus, quæ ad lævam viæ sita est, cum quis ab eadem S. Agnetis Ecclesia pedem retrahit, ac pontem ipsum è conspectu respicit. Per quoddam igitur foramen quadratæ formæ ibi repertum, scalis ligneis, ac funibus in inferiora descendens, prostratoque corpore humi repens, per aliud angustum quidem ac breve foramen ingrediens, Cœmeteriales semitas introspexit, in quibus sepulchra in topho de more excisa continebantur. Has cum sæpius deinde perlustrasset, oculatissimus tandem explorator, hanc proculdubio nobiliorem ejusdem Cœmeterii partem, ac cæteris magis conspicuam deprehendit. In ea quippe tum longiores, tum subli-

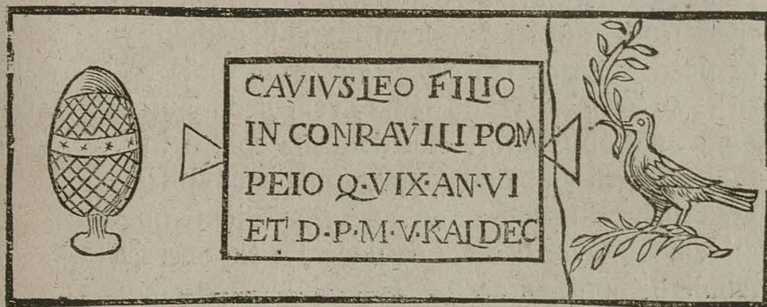
Foramen, seu spiraculum Cœmeterii in terram excurrens.

sublimiores viarum semitæ perscrutanti se offerunt, variique cryptarum ordines, superiores videlicet, atque inferiores, patent. In plerisque item fornicibus foramina, quadratæ pariter formæ, puteorum instar ad lumen desuper excipiendum aptata ibidem videre est: quorum bina dumtaxat ad hanc usque diem aperta existunt, reliqua superiori è parte obserata sunt. Juxta horum alterum apsis quædam satis ampla, gypsoque exornata conspicitur, sub qua sacrum olim altare extitisse conjicitur.

Foramina in Cœmeteriorum fornicibus, qua lumen admittitur.

6 Monumenta quoque in hoc Cœmeterii ambitu ut plurimum reserata, inscriptionibus ac titulis, omnique prorsus ornamentorum genere destituta subsistunt: marmorea tamen nonnulla adhuc fragmenta, inscriptionum titulis Græco ac Latino idiomate insculpta supersunt; quorum unum ex industria fragmentis simul compactis, eum in modum pristinæ formæ Bosius reddidit, ut ex characteribus pariter junctis hujuscemodi sensus proveniret.

Tituli, ac inscriptiones in Cœmeteriis.

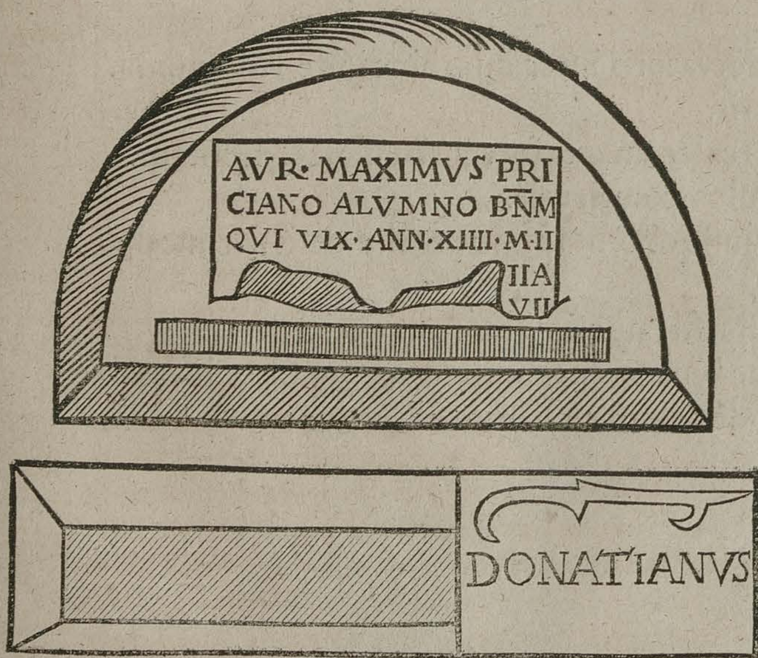

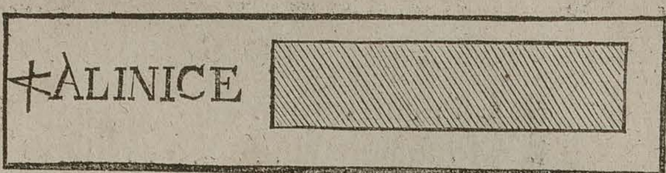
In præmemorato autem lapide ex una quidem parte pinus, ex altera autem columba olivæ ramum rostro, ac pedibus tenens exsculpta conspicitur. Sex item numero inscriptiones ibidem præ cæteris studiosus vir adnotavit; in quarum ultima Valentiniani & Valentis Consulatus tertio legitur, qui anno Christi Domini 370. Pontificatus Damasi 4. contigit.

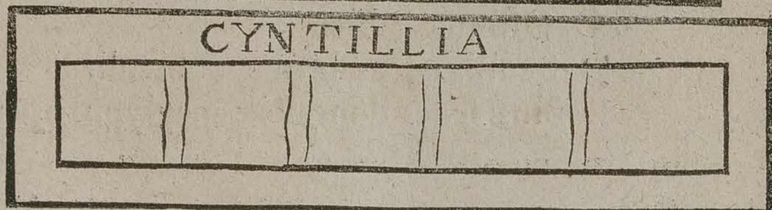
Cassiod. in Chron. Bar. in annal. to. 4. an. 370.

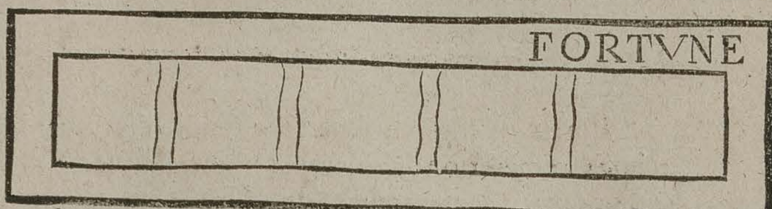
AUR. ALEXANDRIA

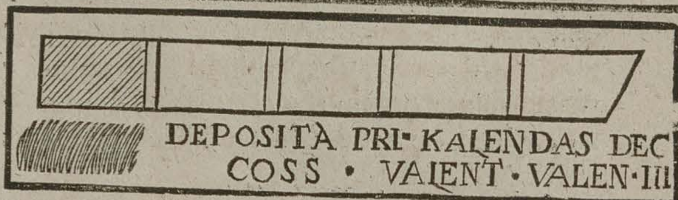
At in arcuato quodam monumento ex gypso affabre elaborato, quod è prospectu sub ipsomet arcu situm est, sepulchralis iste marmori titulus insculptus est; verum cum fossorum manu lapidem conteri, ac plures in partes dividi contigerit, è fragmentis simul junctis sensus iste elici commode valuit, videlicet:

Monumentum hoc, quod in Cœmeterio inferiori situm est; etsi mulieris, cui titulus inscriptus fuit, nomen haud præferat, expressa tamen adhuc ibi Consulum, Valentiniani scilicet & Valentis, nomina supersunt, quorum Cassiodorus meminit, & ex Baronii sententia in Christi annum trecentesimum septuagesimum sub ipso S. Damasi Pontificatu, consulatus incidit.

Cassiod. in Chron. Baron. ann. Christ. 370.

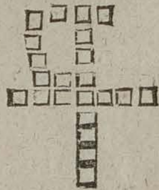
7 Complura autem præmemoratis in monumentis Christiani nominis signa, videlicet.

SignaChristianorum in sepulchris.

Et in quibusdam numeri quoque signatim exsculpti conspiciuntur, ut I.II.III &c. eum scilicet in modum apte dispositi, ut suum singula numerum præ se ferant. In aliis vero tumulis impressa signatorii annuli in calce vestigia, conchylia item, vasa vitrea, & lateritia, lucernas innumeras, lapillos vitreos, atque imagines ex illis diversimode elaboratas contemplari licuit. In altero præsertim ex monumentis corona rotundis lapillis versicoloribus compacta inerat, quæ calcis glutino obfirmata, venerandum Christi nomen præferebat, & hujusmodi præterea hic subjectum signum opere musivo expressum intuentibus contemplandum exhibebatur.

Numeri in sepulchris Cœmeteriorum.

In quolibet Cœmeterii ordine, superiori videlicet, ac inferiori monumenta arcuata fere innumera, ac multiplicia Cubicula videre est, quorum unum satis quidem amplum inter cætera, altitudinis & latitudinis palm. 12. longitudinis pal. 11. conspicitur, quod calce olim, ac gypso studiosa artificum manu oblitum erat. In cujus ambitu sedilia aliquot, ac binæ hinc inde ex utroque ostii latere Pontificiæ, ut ajunt, sedes miro artificio in topho incisæ extant: ex quo idem Cubiculum, quod viginti quinque circiter viros capit, sacro Christianorum cœtui, ac synaxibus, quas frequenter in Martyrum solemniis de more obibant, usui fuisse conjicitur. Ejus autem forma typis impressa in edito jam opere circumfertur; & rursus hic lectori exhibetur.

A Cu-

A Cubiculi fornix.
B Monumenta in topho excisa.
C Ostium Cubiculi.
D Sedilia per ambitum Cubiculi.
E Binæ sedes Pontificiæ anaglyphi operis in topho incisæ.

Porro ex compluribus aliis Cubiculis, quæ in hoc Cœmeterio adnumerantur, hic quinque à nobis dumtaxat, atque arcuata duo pariter monumenta, quæ pictas imagines exhibent, reliquis interim prætermissis, describentur; in quibus picturæ ipsæ temporum injuria omnino deletæ conspiciuntur. Sunt autem hæc, quæ tibi, ò lector, ob oculos ponimus.

Cubiculum primum Cœmeterii S. Agnetis Via Nomentana describitur.

CUbiculum hoc haud longe à Cœmeterii aditu situm est, quod ipsamet Via primo ad lævam perscrutantibus occurrit. Ejus forma quadrata est; longitudine autem palm. 9. altitud. totidem; latitudine 3. profunditate 3. cum dimidio constat. Ferro quidem in topho excisum, gypso vero studiose oblitum, picturisque multipliciter excultum suspicitur. Oblonga quidem monumenta tria, arcuata vero quatuor continet, quorum tria in apsidis formam constructa, pictis itidem imaginibus cumulata unà cum ipso Cubiculi tholo ultro se contemplantibus offerunt. In parietis angulo, ipsius è prospectu ostii, qua ad dexteram ingressus patet, basis quædam quadratæ formæ, eodem in topho aptata, ad sustinenda candelabra, vel certe hujuscemodi, ubi opus foret, usui destinata conspicitur. Hujus autem Cubiculi ichnographia jam typis impressa in lucem prodiit, ac imagines itidem, quas ibidem adnotare licuit, quatuor infra exponendis tabulis demonstrantur.

A Cubiculi fornix picturis undique exornatus, ut in proxima sequenti Tabula videre est.
B Primum Monumentum arcuatum depictis imaginibus conspicuum, ut in altera Tabula exhibetur.
C Secundum Monumentum arcuatum picturis etiam adornatum, ut Tabula tertia repræsentat.
D Tertium Monumentum arcuatum æque ac duo priora picturis excultum.
E Quartum Monumentum arcuatum picturis destitutum, & absque tectorio.
F Tria Monumenta oblonga, bina quidem in pavimenti area, incisa tamen in Cubiculi parietibus; tertium autem in Monumento arcuato, quod litera C. indicat, fabrefactum est, exhibeturque in quarta Tabula.
G Basis quædam candelabris, vel id genus instrumentis sustinendis idonea in topho aptata.
H Figuræ, quæ supra Cubiculi ostium conspiciuntur.
I Ostium, Per quod aditus in Cubiculum patet.

Prima Cubiculi primi Tabula.

In hac potissimum Tabula imagines exprimuntur, quæ ipsius ornamento fornicis inserviunt.

I. In media nimirum parte sacra Christi Servatoris inter duas hinc inde voluminum cistas considentis imago contemplanda occurrit.

II. In ejusdem vero fornicis ambitu Moysis calceamenta solventis effigies exhibetur.

III. Ejusdem Moysis è petra aquarum rivulos excutientis.

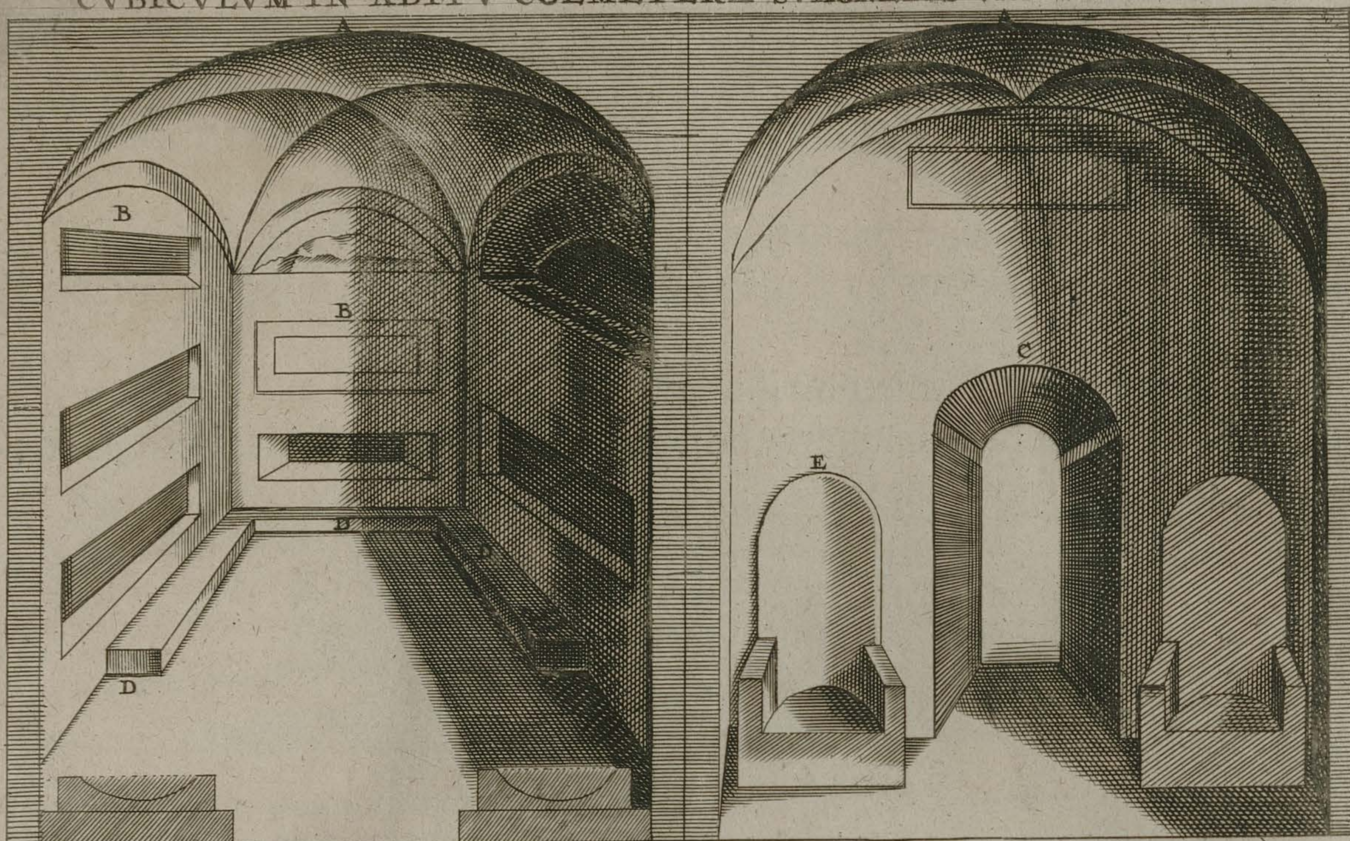
IV. Paralytici insuper, qui sanitate Christi jussu obtenta grabatum humeris strenue defert.

V. Quatriduani itidem Lazari ejusdem Christi imperio à mortuis excitati.

VI. VII. VIII. IX. In angulis duo viri, ac binæ pariter mulieres, extensis, elevatisque de more brachiis orantes, ac binæ hinc inde oviculæ adstantes suspiciuntur.

Tabula

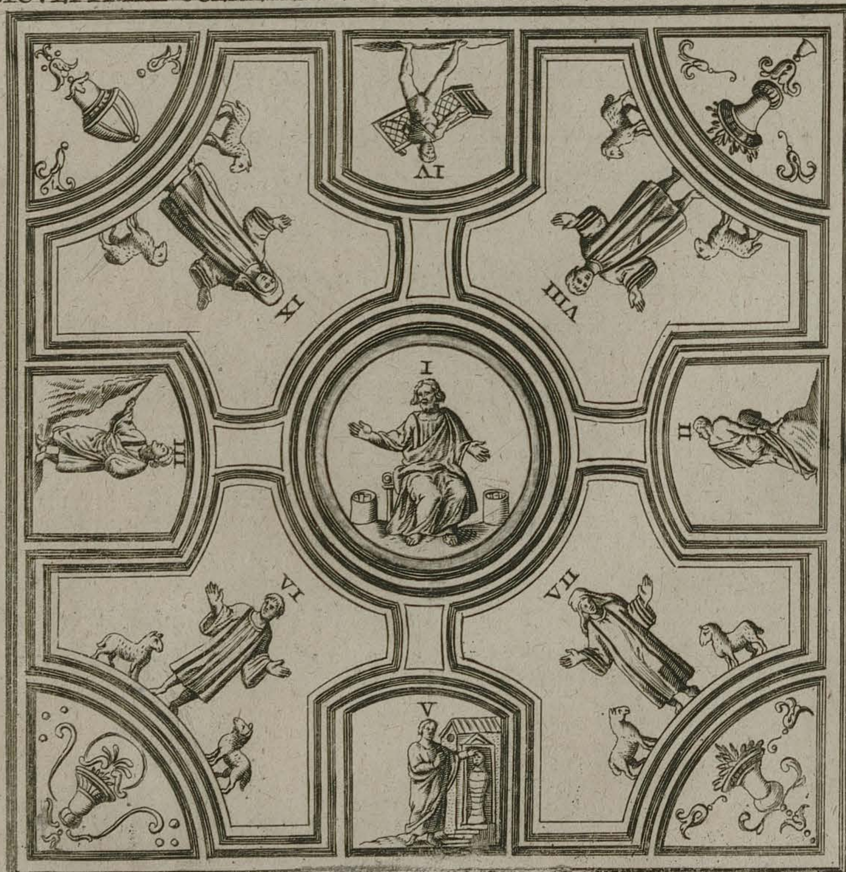
CVBICVLVM IN ADITV COEMETERII S.TA AGNETIS VIA NOMENTANA

CVBICVLVM PRIMVM COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

TABVLA PRIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

Tabula Secunda.

Hac utique Tabula imagines repræſentantur, quæ in arcuato primo Monumento ipſius è regione portæ exiſtunt, nempe:

I. Funeralis Agape, ſeu natalitia, vel nuptiale convivium, ſi quis rem pie interpretari velit, quod in Cana Galilææ Chriſto diſcumbente peractum eſt.

II. Lunare item triclinium illic contemplari fas eſt.

III. IV. Et ſeptem numero ſportas, vel cophinos, ac binas hydrias convivarum uſui reſpondentes.

Tertia Cubiculi primi Tabula.

I. Arcuati Monumenti imagines, quod ad lævam patet, intuentium oculis ſubjiciuntur, Noëmus videlicet, vir antiquiſſimus, qui columbam cum olivæ ramo redeuntem intra arcam recipit.

II. Jonas è profundo maris ſinu, quo Deo urgente projectus fuerat, demum incolumis ad littus proſiliens.

III. IV. Idem ſub amœno cucurbitæ umbraculo, dulci ſopore correptus.

V. Ipſemet ſub ejuſdem foliis, præ ſolis æſtu arefactis, facie ſatis triſti in dolentis animi teſtimonium recubans.

Quarta & ultima Cubiculi primi Tabula.

Hac, quippe alterius Monumenti ad dexteram exiſtentis Tabula, quæ noviſſima eſt, iſtæ, ut vides amice lector, imagines cernuntur.

I. Optimus videlicet Paſtor ille Euangelicus, quem arbores ſatis concinne ambiunt, ovem humeris ac fiſtulam manu tenens, ad cujus pedes oves binæ ſubſiſtunt.

II. Daniel item, qui in leonum fovea, etſi nudus, impavidus tamen, atque orantis in morem exhibetur.

III. Tres item pueri in Babylonica olim fornace laudes Deo unanimi voce perſolventes adumbrantur.

IV. In externa autem ejuſdem Monumenti parte puellæ cujuſdam tumulum hac inſcriptione prænotatum videre eſt.

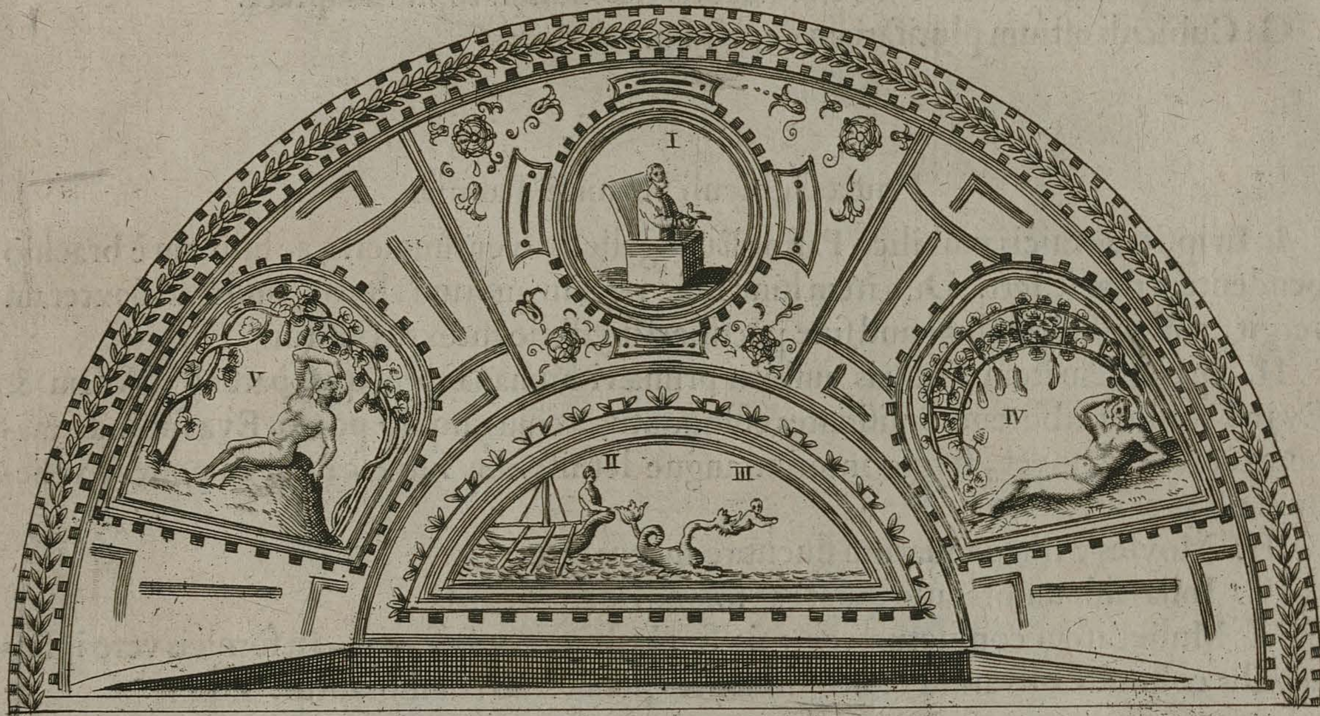
ABENTIUS ET MARCIA ABENTIÆ FILIÆ CARISS.
IN PACE, QUÆ VIXIT AN. V. M. VII. D. XVIII.

Cubi-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

TABVLA TERTIA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

TABVLA QVARTA ET VLTIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIRGINIS ET MARTYRIS VIA NOMENTANA

Cubiculum Secundum describitur.

CUbiculum istud haud longe à superiori ad sinistram progredientibus occurrit. Formæ pariter quadrangularis est. Altitud. palm. 10. longitud. totidem, latitud. 10. & semis. Porta interim, quæ figuram sphæricam præ se fert, alta est palm. 8. lata 3. profunda 3. cum dimidio. In ipsomet portæ ingressu, ad dexteram partem, in parietis angulo, basis in topho, prout in superiori Cubiculo, erecta cernitur. Porro picturæ, quæ in eodem Cubiculo extant, adeo venustæ sunt, ut easdem quis aspiciens, non secus ac recens elaboratas computare queat. Oblonga quinque Monumenta continet; duo autem ex his arcuata, quorum alterum in pariete, ipsius è prospectu ostii, adinstar apsidis constructum picturis, cumulatur: alterum verò ad dexteram patet, pictisque imaginibus omnino destitutum est.

Cubiculum autem hoc haud omnibus absolutum numeris dijudicari potest. In sinistro enim pariete arcuatum alterum Monumentum, quod ibidem artificum manu delineatum est, in topho quidem excavari cœpit, haud tamen suprema operi manus contigit; nam & ligonum adhuc ictus in topho, ac ferri percussiones oculis deprehenduntur. Existentes autem in eodem imagines duabus infra Tabulis explanabuntur.

A Cubiculi fornix depictis variis figuris, ac historiis, ut in proxima Tabula videre est, eleganter elaboratus.

B Primum Monumentum arcuatum picturis insignitum, quod Tabula secunda contemplandum offert.

C Secundum Monumentum arcuatum albario quidem, tectoriove opere expolitum, sed picturis destitutum.

D Locus ab artifice Monumento arcuato extruendo delineatus, & non perfectus.

E Quatuor Monumenta oblonga vulgaria.

F Basis quædam lucernis, ac candelabris tenendis in topho adaptata.

G Cubiculi ostium plurifariam depictum.

Prima Cubiculi Secundi Tabula.

I. In ipsius fornicis umbilico Pastor Euangelicus ovem humeris, ac fistulam è brachio pendentem præ se fert. Duo item hinc inde vasa, in quorum altero, quod ad dexteram vergit, pastoralis baculus haud sine peculiari mysterio intextus visitur.

II. In ejusdem item fornicis ambitu primævi humanæ prosapiæ parentes Adam & Eva ad vetitam arborem consistentes effinguntur, cujus noxio pomo Eva subinde manum temere admovet, stygio interim angue lethiferum sub esca sibi ac posteris venenum propinante.

III. Moyses è silice aquarum fluenta educens.

IV. Jonas sub umbraculo quieti ac somno operam dans.

V. Mulier item consuetum orantis symbolum præ se ferens. In fornicis vero ipsius angulis columbæ olivarum ramis insidentes pennicillo adumbrantur.

Tabula Secunda.

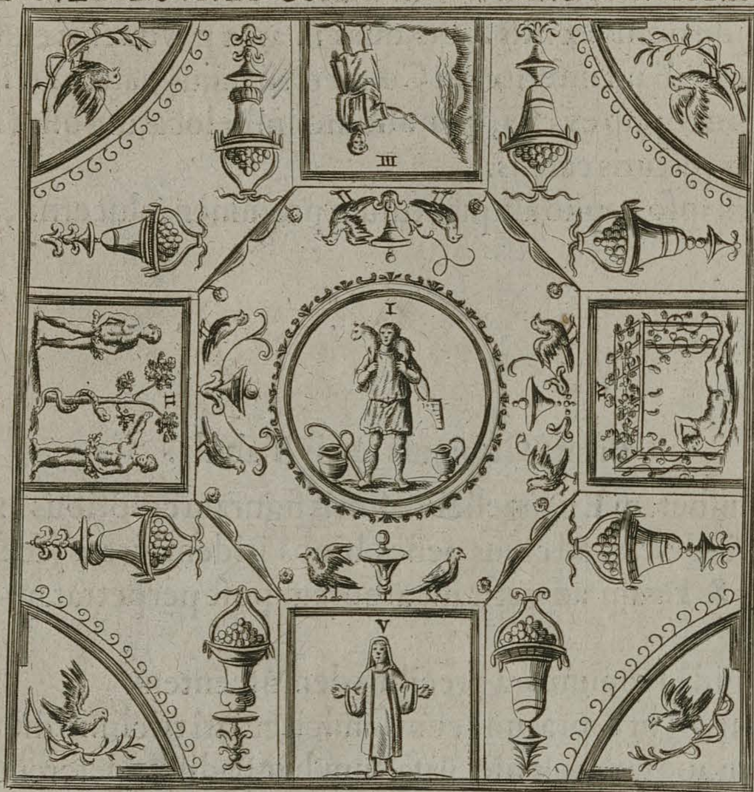
Imagines hic exhibentur, quæ in arcuato Monumento, ipsius è regione aditus expressæ cernuntur, nempe:

I. Christus Dominus duodennis in Templo, inter doctores residens.

II. Mulier elevatis de more manibus precationi insistens, & columbæ olivarum hinc inde ramos rostro præ se ferentes.

TABVLA I CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTĀ

TABVLA II ET VLTIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMEN̄

Cubiculum Tertium describitur.

HOc item Cubiculum eadem via, haud procul à superiori, quod nuper memoravimus, existit. Quadratæ pariter formæ in topho excavatum est, satis quidem rude, atque incultum, ornamentis quibusque ac picturis caret: altitud. latitud. & longitud. palm. 11. constat. Basis item in quodam parietis angulo ex ipso topho ibidem prominet, quæ arcuatum ad dexteram partem Monumentum picturis eleganter instructum continet. Aliud quoque illi simillimum primario in pariete visitur, quod & ipsum ostium respicit, & decem & quatuor oblonga per circuitum Monumenta Cubiculum ambiunt. In ipsius autem pavimento sepulchra tria excisa sunt. In Cubiculi item angulo, ubi Monumentum primum situm est, bina cernuntur foramina, rotundæ alterum figuræ, alterum vero oblongæ, quæ rerum fortasse ibi quondam existentium vestigia quis merito existimare nunc potest. Cubiculi autem ejusdem porta sphæricam præ se ferens formam altitudinis est palm. 8. & semis, latitudinis 4. profunditatis 3. Figuræ verò, quæ arcuatum Monumentum decorant, duabus infra Tabulis exponuntur.

A Monumentum arcuatum pictis imaginibus instructum, quod proxima inferiori Tabula spectandum exhibetur.

B Imagines, quæ in ora exteriori Arcus ejusdem Monumenti conspiciuntur, eæque secunda Tabula oculis subjiciuntur.

C Monumentum secundum arcuatum omni prorsus picturarum ornamento destitutum.

D Monumenta quatuordecim oblonga inæqualia, seu diversæ magnitudinis, quæ Cubiculum ambiunt.

E Tres foveæ in Cubiculi pavimento effossæ.

F Foramen in fundo unius ex istis fossis, quas in area pavimenti existere jam diximus, recens perfossum, quod aliam inferiorem Cœmeterii hujus partem respicit.

G Bina foramina in topho excisa, quæ aliquid inibi locatum olim fuisse innuunt.

H Cubiculi fornix picturis carens.

I Basis quæpiam ex ipso topho aliquantulum prominens, lucernis, ac lampadibus sustinendis adaptata.

K Ostium Cubiculi.

Prima Cubiculi tertii Tabula.

I. Tabula hæc consuetam Euangelici Pastoris figuram coloribus exprimit, qui ovem utraque manu humeris defert, ad cujus pedes binos itidem hircos jacentes videre est.

II. Adam insuper & Evam ad vetitam arborem post perpetratam culpam tristes ac mœrentes exhibet.

III. Danielem rabida leonum ora precibus demulcentem.

IV. Agapem insuper, ut supra, una cum semicirculari triclinio dispositam.

V. Prudentes quinque virgines olei vasa cum lampadibus deferentes, & ut in sponsi thalamum admittantur, manu ostium pulsantes.

VI. Stolatam item mulierem extensis brachiis orantem, cujus pedes columba ambit.

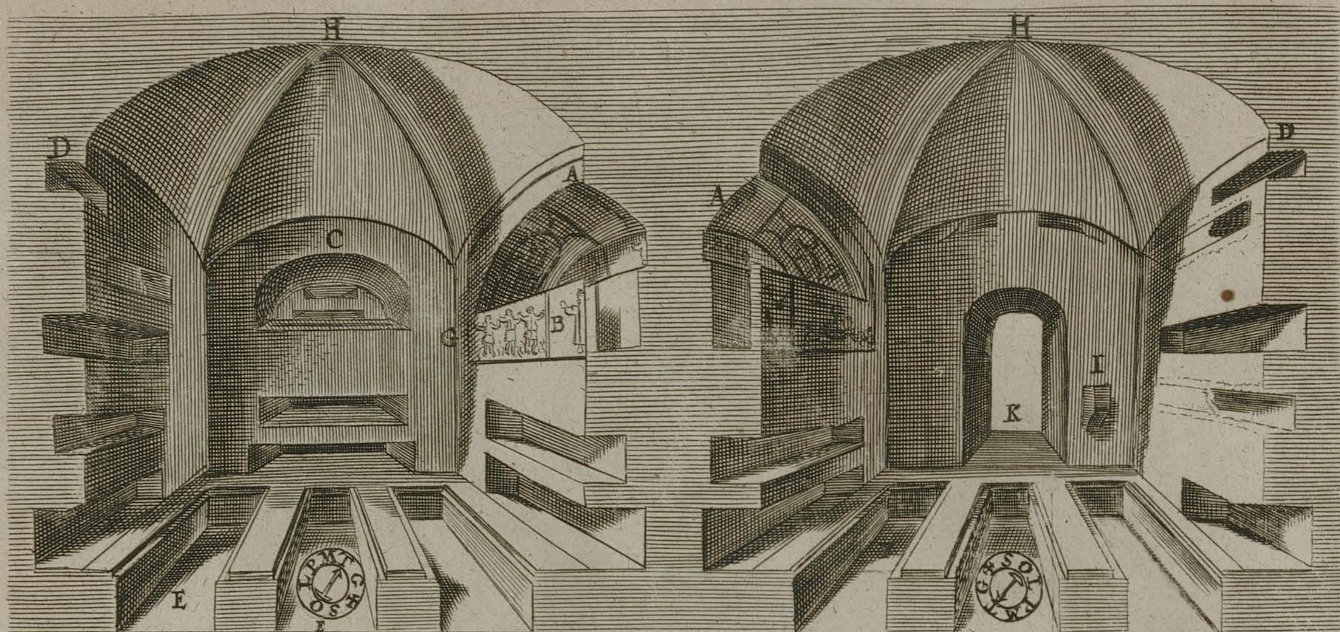
Secunda Cubiculi Tertii Tabula.

I. Hic trium puerorum in fornace orantium imagines exhibentur.

II. Stolatæ insuper mulieris protensis Deum manibus exorantis.

III. Jonæ in mare primum projecti, deinde ad litus ejecti, & sub umbraculo tandem dulces somnos carpentis.

CVBICVLVM TERTIVM COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

TABVLA PRIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

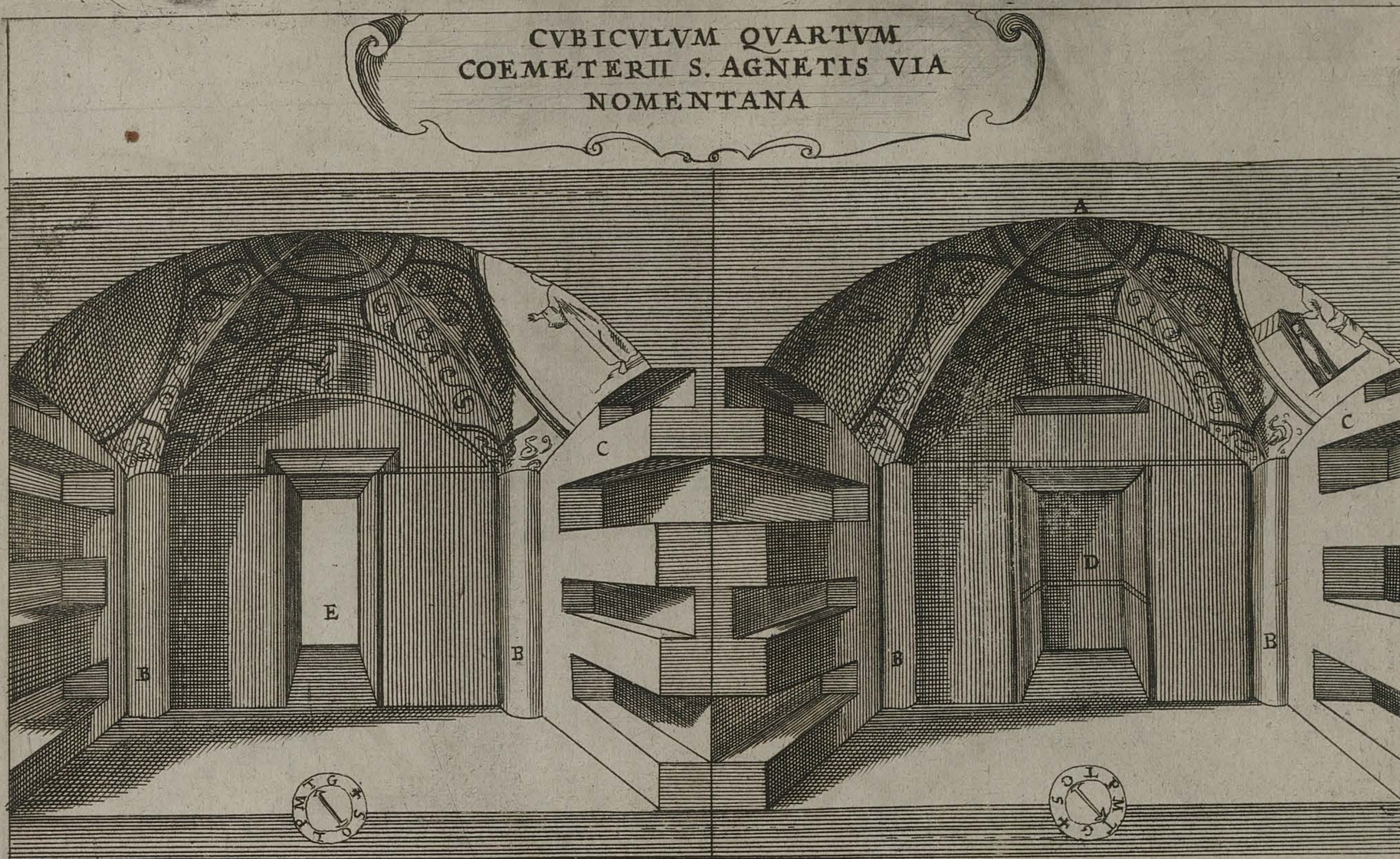
TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

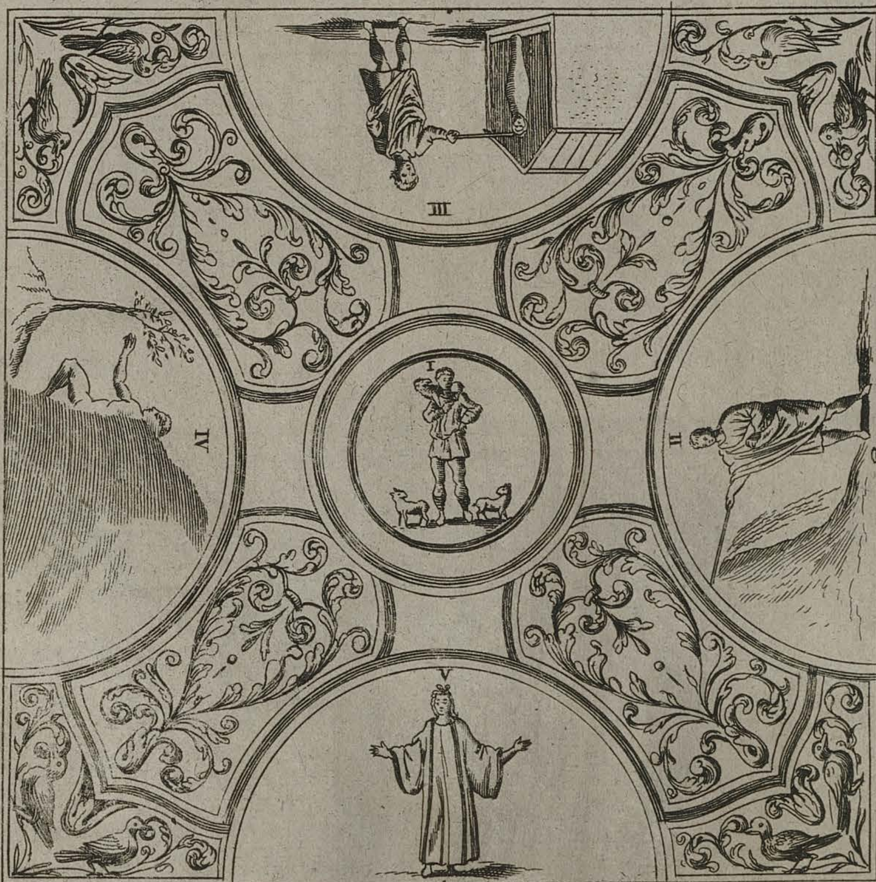
Cubiculum quartum describitur.

CUbiculum istud eadem Via situm est, magna tamen ex parte dirutum, & cum quadratæ item formæ sit, altitud. latitud. & longitud. palm. 12. constat. Arcuata quidem quamvis in hoc Monumenta desiderentur, decem tamen sepulchra, formæ satis oblongæ, in ejusdem ambitu artificum manu excisa, quatuor insuper columnæ in quolibet Cubiculi angulo, eodem ex topho elaboratæ conspiciuntur, quæ superiorem fornicem picturis distinctum, etsi ruinis labefactatum, suffulciunt. Cubiculi ejusdem porta quadratæ formæ est, altitud. palm. 7. lat. 3. profund. 1. & semis. In alio autem pariete porta altera muris obstructa cernitur. Imagines, quæ ibi pennicillo expressæ sunt, unica lectori Tabula demonstrabit.

A Cubiculi fornix depictis undique imaginibus distinctus, quas proxima inferiori Tabula oculis subjicimus.
B Columnæ quatuor per singulos Cubiculi hujus angulos ex ipsomet topho elaboratæ.
C Monumenta decem formæ oblongæ in topho excisa.
D Ostium muro obstructum. E Ostium, per quod aditus in Cubiculum patet.

TABVLA VNICA CVBICVLI QVARTI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

Unica Cubiculi quarti Tabula.

I. Hic Pastoris, ut sacræ passim Paginæ describunt, dilectam ovem deferentis effigies delineatur, ad cujus pedes binæ oves consistunt.

II. Moysis item imago aquam è petra educentis.

III. Effigies item Servatoris nostri à mortuis Lazarum excitantis.

IV. Historiam, quæ illic repræsentabatur, tectorio fornicis collapso, haud assequi potuimus: ex illa tamen media nudi hominis effigie ibi superstite aliquod Jonæ mysterium extitisse conjicias licebit.

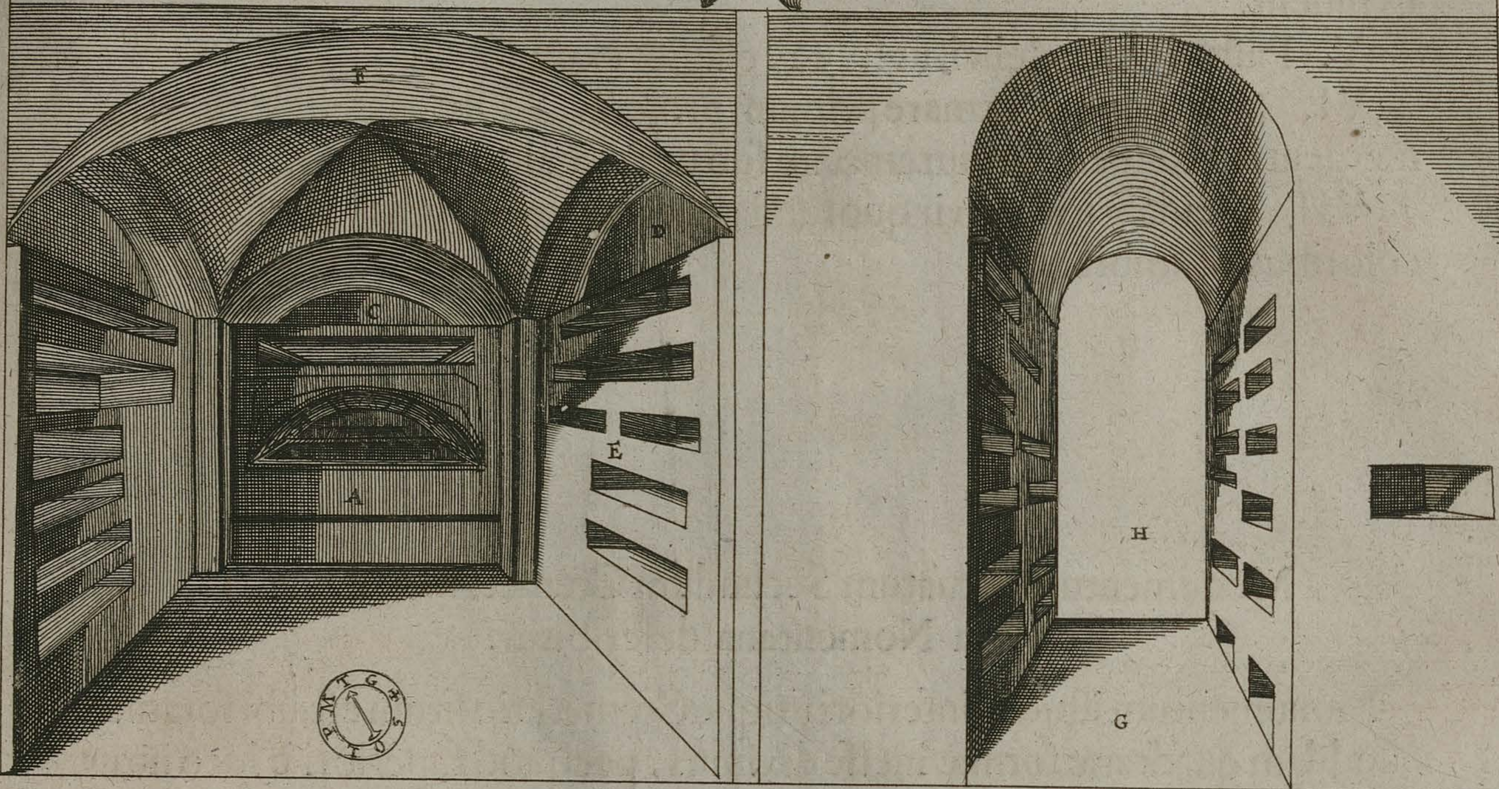
V. Et demum mulieris habitu supplici preces effundentis symbolum proponitur.

Cubi-

Cubiculum quintum describitur.

CUbiculum hoc in quadam ejusdem Cœmeterii parte situm est, quæ aliquanto à cæteris intervallo sejungitur. Quadratæ ipsum itidem formæ latitud. palm. XI. longit. totidem, altitud. XX. calce oblitum ac colore pariter albo superfusum est. Arcuata quidem monumenta tria numero in tribus Cubiculi parietibus continet. In pariete vero, qui portam respicit, his quoddam aliud haud absimile, picturisque exornatum monumentum subest. Duodecim insuper oblonga ibidem monumenta circumspiciuntur. Porta ejus sphæricæ formæ ad fornicem usque pertingens, altitud. pal. XX. prof. pal. IV. & semis constat. In via, quæ pal. XVIII. circumscribitur, & ad Cubiculum ducit, atque in ipsummet desinit, sepulchra duplici excisa ordine hinc inde subsistunt; majora quidem in superiori parte cadaveribus statura grandioribus inferendis aptata, minora autem in inferiori, brevi puerorum ac puellarum staturæ respondentia. Imagines autem, quæ ibidem existunt, sequens lectori Tabula indicabit.

A Monumentum fornicatum picturis excultum, quod proxima inferiori Tabula spectandum subjicitur.
B C D Tria alia Monumenta arcuata, quæ in sublimi ad ipsummet fornicem in tribus hujus Cubiculi parietibus extructa conspiciuntur.
E Duodecim Monumenta oblonga vulgaria, quæ Cubiculi parietes ambiunt. F Cubiculi fornix.
G Semita, quæ ad Cubiculum ducit, sepulchris frequens, cujus fornix albario, tectorioque ad decorem expolitus est.
H Ostium à parte exteriori designatum.

TABVLA VNICA CVBICVLI QVINTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA

Unica Cubiculi quinti Tabula.

I. Hic Virgo Deipara elevatis (uti mos est) brachiis orans, ac Deum infantem sinu purissimo gestans contemplanda proponitur; sacrum Christi nomen Græcis characteribus utrinque hoc modo exaratum legitur: ☧ ☧

II. III. IV. Tres aliæ eodem pariter orantium habitu imagines oculis subjiciuntur.

Monumentum Primum arcuatum Cœmeterii S. Agnetis Via Nomentana deſcribitur.

Quædam alia in Cœmeterii ejuſdem viis Monumenta arcuata viſuntur; quorum primum in via quadam, quæ exitu caret, & ad quod, ſi quis dexteram teneat, è ſuperiori hactenus deſcripto aditu devenitur. Hoc autem calce dealbatum eſt, altitudinis palm. 4. cum dimidio, longitud. 7. cum dimidio pariter: in quo inſerendæ infra imagines intuentibus ſe offerunt.

I. Monumenti totius orthographia.

II. III. IV. Cujuſdam item pueri imago, cujus ibi forte cadaver tumulatum jacet, ad cujus hinc inde latus duæ mulieres orantium ſpeciem exhibent.

V. Paſtoris Euangelici, ut ſupra, effigies expreſſa eſt.

VI. Jonæ quoque in mare primum projecti, ad littus deinde vegeti emergentis: ejuſdem iterum amœno ſub umbraculo recubantis.

VII. Quidam itidem vir quorundam manu interceptus, ac vi detentus coloribus adumbratur.

Monumentum arcuatum Secundum Cœmeterii S. Agnetis Via Nomentana deſcribitur.

Monumentum iſtud in inferiori utique Cœmeterio ſitum eſt; ubi foramen quoddam quadratæ formæ ineſſe diximus, per quod ſuperiori è loco intus lumen admittitur: inde enim ſi quis paululum ad ſiniſtram progrediatur, illud ſtatim offendit. Eſt autem altitud. palm. 4. cum dimidio, longitud. 8. profund. 4. Imaginibus verò infra exhibendis apprime nobilitatur.

I. Totius in primis Monumenti orthographia hic oculis ſubjicitur.

II. Chriſtus Dominus inter duos Apoſtolos in campeſtri loco ſedens, apud quem binæ extant voluminum ciſtæ: ſingulæ autem imagines ſphæricis diadematibus capiti concinne aptatis decorantur, quæ tamen aut nunquam, vel certe ſatis raro in Cœmeterialibus figuris videre eſt.

III. Celebre item ac conſuetum recolendi Paſtoris birro induti ſymbolum exprimitur, altera manu fiſtulam, baculum altera præferentis; cujus tutelæ binæ hinc inde oves ſubſtant.

IV. Mulieris item cujuſdam imago conſueta orantis ſpecie brachiis, ut jam diximus, extenſis exhibetur.

V. Currus itidem ſeu biroti forma dolio onuſti, quod jugo boum pertrahitur. Et hæc interim de Nomentanæ Viæ Cœmeteriis ſtudioſo lectori hic prælibaſſe ſatis ſit.

MONVMENTVM ARCVATVM PRIMVM
COEMETERII S. AGNETIS
VIA
NOMENTANA.
I
II
III
IV
V
VI
VII

MONVMENTVM ARCVATVM SECVNDVM
ET VLTIMVM
COEMETERII S AGNETIS VIA NOMENTANA.
I
II
III
IV
V

CAP. XXVIII.

De Porta & Via Salaria, ac de profanis ejusdem monimentis.

Porta Salaria.

PORta, ex qua Salaria Via initium, ac nomen desumit, Viminalem inter & Collinam sita, multiplicia quidem apud antiquos nomina sortita est. Sext. enim Pompejus verb. *Agoniam*, eam à ludis *Agonalibus* extra eandem peragi consuetis, *Agonalem* appellat. *Quirinalis* item ab eodem nuncupata legitur, à proximo videlicet *Quirinali colle*, vel certe à Quirini Templo, quod inde haud procul distat. *Collinam* item dici ipsammet contigit, vel à collibus, qui circumstant, vel certe à Tribu, quæ apud veteres *Collina* dicebatur. *Salaria* demum ab ejusdem nominis Via, communi voce appellata est, illam potissimum ob causam, quod sal per eam ab Sabinis, Pompejo teste, deferebatur: *Salaria Via*, inquit ille, *Romæ est appellata, quia per eam Sabini sal à mari deferebant.* Plinius quoque lib. 31. cap. 7. *Sal magna apud antiquos auctoritate, sicut apparet ex nomine Salariæ Viæ; quoniam illa in Sabinos portari consueverat.* hæc Plinius.

Sext. Pomp. — Ludi Agonales. — Porta Quirinalis. — Templum Quirini. — Porta Collina. — Porta Salaria. — Via Salaria unde sic appellata? — *Plin. l. 31. c. 7.*

2 Ab eadem igitur porta initium Via hæc sortitur, rectoque, ut ita dicam, tramite ad Sabinos deducit. Prope Eretum autem (vel ut vulgo putant *Monte Rotundo*) Nomentanæ pariter Viæ jungitur, quod his plane verbis Strabo testatur lib. 5. *Rerum scriptor Fabius auctor est Romanos tunc primum divitiarum sensum accepisse, cum hujus potiti sunt gentis. Per ipsos Via Salaria non magnæ longitudinis strata est; in quam & Nomentana incidit apud Eretum Sabinorum, vicum supra Tyberim jacentem, ex eadem Collina Porta inchoans.* Hæc Strabo. Eandem olim Viam Galli Senones tenentes, Urbemque ingressi, miserandum in modum depopulati sunt: ibidemque ipsimet Galli Romanos prælio devicere, quorum cum plurimi fugam arripuissent, in quandam silvam, quæ Viam eandem, ac Tyberim interjacet, se ad latitandum receperunt. Ob cujus rei memoriam Lucalia festa, Sext. Pompejo teste, instituta fuere. Ipsamet olim Via tertio ab Urbe lapide strenuissimus vir ille Hannibal castra posuit, qui item Romanæ genti bellum illaturus, ad usque Collinam portam unà cum copiis venit; quod totum his verbis Livius enarrat decad. 3. lib. 6. *Inter hæc Hannibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab Urbe castra admovit; ibi stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, usque ad Herculis Templum est progressus.* isthæc Livius.

Eretum. — *Strabo lib. 5.* — Galli Senones. — Festa Lucalia. *Sext. Pomp.* — Hannibal Via Salaria castra metatur. *Livius dec. 3. lib. 6.*

3 Ejusdem quoque Viæ Tacitus meminit lib. 3. his verbis: *Ne Petilius quidem Cerealis*, inquit ille, *cum mille equitibus præmissis, ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salaria Via Urbem introiret, satis maturaverat.* Et ipsemet paulo infra hæc subdit: *Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat.* Procopius item de Bello Goth. deplorandam Romanæ Urbis obsidionem describens, hæc refert: *Belisarius interim, quæ ad Urbis custodiam facerent, præparare, moliri que omnia. Pincianam is ferme & proximam huic ad dexteram, Salariam portam tenebat, ut suspectiores & necessarias. Apud Salariam autem portam vir quidam & proceræ staturæ Gothus, belloque strenuus, thorace indutus, & capite cassidem gestans, nec inter cæteros Gothos obscurus, non aliorum in ordine manens, sed arbori propinquæ insidens, crebrius sagittando propugnacula infestabat.* hactenus ille.

Tac. l. 3. — *Procop. de bell. goth. lib. 1.* Belisarius. Obsidio Romana à Gothis.

4 Complura quondam Via eadem Romanorum sepulchra extitere: quamobrem jure merito Prudentius contra Symm. de victimis Ditis cecinit:

Sepulchra Romanorum Via Salaria. *Prud. lib. 1. contr. Symm.*

Ecce Deos Manes cur inficiaris haberi?
Ipsa patrum monumenta probant Dis Manibus illic
Marmora secta lego, quæcunque Latina vetustas.
Custodit cineres, densisque Salaria bustis.

Hac ipsa item Via Secundo ab Urbe lapide, tonsorem quendam Augusti ditissimum, Licinum nomine, splendidiori sepulchro conditum fuisse Varro præ cæteris apud Phurnutum scribit his plane carminibus:

Sepulchrum Licini barbitonsoris Augusti. *Varro.*

Marmoreo tumulo Licinus jacet, ac Cato parvo,
Pompejus nullo, credimus esse Deos?

Id ipsum Onuphrius in sua Roma de porta Collina, & Salaria refert. Caji quoque Marii sept. Consulis, eodem Onuphrio teste, nobilissimum hac ipsa Via sepulchrum, Anienis juxta fluminis ripam, extructum fuit, quod Viam hanc & Nomentanam pariter secundo circiter ab Urbe milliario labendo intersecat.

Onuph. Pan. in sua Rom. de Port. Coll. & Sal. — Sepulchrum C. Marii.

5 Anienem item supra fluvium pons quidam lapideus extat, qui Salarius item communi vocabulo dictus est, quem barbara Gothorum manu omnino dirutum Narses iterum exædificavit, ut ex inscriptis ibidem notis legenti patet. In altera enim Pontis ejusdem facie hæc lector habes:

Pons Salarius.

Inscriptio Pontis Salarii.

IMPERANTE D. N. PIISIMO
AC TRIUMPHALI
JUSTINIANO P. P. AUG.
ANNO XXXVIII.

NARSES VIR GLORIOSISSIMUS EX
PRÆPOSITO SACRI PALATII ET CONS.
ATQUE PATRICIUS POST VICTORIAM
GOTHICAM, IPSIS ET EORUM REGIBUS
CELERITATE MIRABILI, CONFLICTU
PUBLICO, SUPERATIS ATQUE
PROSTRATIS,
LIBERTATE URBIS ROMÆ AC TOTIUS
ITALIÆ RESTITUTA, PONTEM VIÆ
SALARIÆ
USQUE AD AQUAM A NEFANDISSIMO
TOTILA TYRANNO DESTRUCTUM,
PURGATO FLUMINIS ALVEO
IN MELIOREM STATUM,
QUAM QUONDAM FUERAT
RENOVAVIT.

In altera vero Pontis ejusdem facie isthæc marmori insculpta lector accipe:

QUAM BENE CURBATI DIRECTA EST SEMITA PONTIS
ATQUE INTERRUPTUM CONTINUATUR ITER.
CALCAMUS RAPIDAS SUBJECTI GURGITIS UNDAS
ET LIBET IRATÆ CERNERE MURMUR AQUÆ.
ISTE IGITUR FACILES PER GAUDIA VESTRA QUIRITES.
ET NARSEN RSONANS PLAUSUS UBIQUE CANAT.
QUI POTUIT RIGIDAS GOTHORUM SUBDERE MENTES,
HIC DOCUIT DURUM FLUMINA FERRE JUGUM.

6 Quædam præterea eadem hac Via inanium Deorum Templa erecta olim fuere: celeberrimum illud videlicet Herculis Templum, ob Hannibalis potissimum memoriam, qui inde recesserat, consecratum. Ille enim cum haud semel è proximo obsidionem Urbi intentans castra movisset, eidem Templo appropinquans, repentina labentium è cælo aquarum copia, ac ingenti grandinis impetu inter-

Templum Herculis.

interceptus unà cum militaribus copiis retrogredi cogebatur: quapropter ejuſcemodi portento deterritus, ab Urbis obſidione animum omnino deſpondens, domum rediit, & Romæ ipſius mœnia, & cives pariter liberos, ubi fruſtra omnem moviſſet lapidem, Cælo ipſo pro Romanis dimicante, reliquit; quod totum Livius loco ſupra citato his verbis enarrat: *In religionem, inquit, ea res apud Pœnos verſa eſt, auditaque vox Hannibalis fertur potiundæ ſibi Urbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam &c.*

Liv. dec. 3. *l.* 6.

Templum Veneris Erycinæ. *Id. dec.* 4. *lib.* 10.

7 Eadem quoque Via Veneris Erycinæ Templum ſuſpiciebatur, de quo idem Livius Decad. 4. lib. 10, *Ædes duæ eo anno dedicatæ ſunt, una Veneris Erycinæ ad portam Collinam dedicavit L. Portius L. F. Licinus Duumvir; vota erat ab Cos. L. Portio Liguſtino bello, &c.* Porro huic Templo porticum addit Strabo lib. 6. *Eſt & Romæ*, inquit, *ante portam Collinam Deæ hujus ædificium, quod Veneris Erycinæ Templum dictitant: cui cum æde ſacra inſignis adiacet porticus.* Appianus item Alex. de bello civil. lib. 1. de eodem mentionem faciens, Syllam juxta præmemoratum Templum caſtra locaſſe refert his plane verbis: *Ipſe numeroſis copiis ſubinde provectus ad Collinam portam circa meridiem caſtra locat, non longe à Veneris Templo.* Ejuſdem quoque cæteros inter ſcriptores Ovidius meminit Faſt. lib. 4. hiſce carminibus:

Porticus Templi Veneris Erycinæ. *Strab. l.* 6.

Caſtrametatio Syllæ.

Appian. Alex. de bel. civil. l. 1. *Ovid. Faſt. lib.* 4.

Templa frequentari Collinæ proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina Colle tenet.
Utque Syracuſas Arethuſidas abſtulit armis
Claudius, & bello te quoque cepit Eryx.

Ludi Apollinares.

8 Juxta memoratum vero Fanum, ut idem ſcribit Livius Decad. 3. lib. 10. Apollinares à Romanis ludi exerceri conſueverant tunc potiſſimum, cum exundante Tyberi, iidem in Circo Flaminio celebrari haud poterant; hæc autem ſunt ejus verba: *Nam ita abundavit Tyberis, ut ludi Apollinares, Circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati ſunt. Cæterum ludorum ipſorum die ſerenitate ſubito orta, Pompa diu cœpta ad portam Collinam, revocata, deductaque in Circum eſt, cum deceſſiſſe inde aquam nunciatum eſt.* Hæc ille.

Livius dec. 3. *lib.* 10.

Simulachrum Veneris Verticordelæ.

9 Eodem pariter loco Veneris quoque Verticordelæ ſimulachrum extitit, quæ eam ob cauſam apud veteres ejuſcemodi ſibi nomen uſurpabat, quia nimirum corda ab æſtu libidinis revocaret, ut Marlianus Fulu. & Lucius Faun. teſtantur. De quo ſimulachro hæc Ovidius recitat:

Marlian. lib. 2. *cap.* 19. *Luc. Fau. lib.* 1. *c.* 9. *Ovid. Faſt. lib.* 4.

Roma pudicitia proavorum tempore lapſa eſt,
Cumæam veteres conſuluiſtis anum.
Templa jubet fieri Veneri, quibus ordine factis,
Inde Venus verſo numine corda tenet.

Templum Honoris. *Cic. lib.* 2. *de leg.*

10 Celeberrimum item Honoris Templum hac olim Via extitit, de quo Cicero de leg. *Noſtis*, inquit, *extra portam Collinam ædem Honoris & aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt. Ad eam cum lamina eſſet inventa, & in ea ſcriptum: DOMINA HONORIS, ea cauſa fuit ædis hujus dedicandæ: ſed cum multa in eo ſepulchra fuiſſent, exarata ſunt. Statuit enim Collegium locum publicum non potuiſſe privata religione obligari.* hucuſque Cicero. Verum ut recolendis Martyrum Actis, & ſacris itidem Martyrologiis, in his quæ ad profanam perſcrutandam antiquitatem pertinent, inhæreamus; ex iiſdem profecto IX. kal. Julii ſatis aperte Solis quoque ſimulachrum hac eadem Via ſitum fuiſſe convincitur. Joannes enim presbyter ſub Juliano Apoſtata juxta præmemoratum Templum martyrii palmam capitis obtruncatione promeruit; hæc enim ibi recitantur: *Romæ S. Ioannis presbyteri, qui ſub Iuliano Apoſtata, Via Salaria veteri ante ſimulachrum Solis decollatus eſt. Et corpus ejus à Concordio presbytero juxta martyrum concilia ſepultum.* Prolixior autem de eodem in perantiquis S. Bibianæ actis ſermo incurrit, ubi poſt enarratam piam, ſolicitamque Joannis ejuſdem in humandis beatorum Martyrum corporibus operam, ſcriptor recolendum ipſius martyrium ac ſepulchrum his plane verbis exponere incipit: *Ob hanc itaque cauſam iniquiſſimus Iulianus fecit eum teneri & duci foris portam Via Salaria in Via veteri, ligatis retro manibus, in clivo Cucumeris ante Templum Solis. Et cum noluiſſet ſacrificare Deo Solis, ibi nulla mora, ſed eum ſine interrogatione decollari fecit. Cujus corpus collectum eſt à Concordio presbytero, & ſepultum eſt in ipſo ſarcophago, in crypta, quæ eſt in eodem loco, cum hymnis & canticis ſpiritualibus juxta Concilia Martyrum, &c.*

Simulachrum Solis. S. Joann. presbyter.

Martyr. 9 *Iul.*

Act. S. Bibian.

Via Salaria Vetus, & nova.

11 Hujuſmodi autem novæ à veteri Via Salaria diſtinctio apud ſacros dumtaxat ſcriptores comperitur; haud unquam verò apud profanos, quamvis Strabo & Publ. Victor Vias, Valeriam ſcilicet, atque Aureliam, antiquas pariter ac recentes peculiari ſitu, tractuque inter ſe dividant, atque ſejungant. Idem etiam Publius, dum ſingulas Urbis vias nominatim recenſet, unam tantum adnumerat, quam peculiari vocabulo Salariam appellat, hæc autem apud Onuphrium pariter in inſcriptione, quam in ſua Roma recitat, unica tantum fuiſſe legitur his plane verbis:

Strabo Pub. Victor.

Onuph. in Rom. deſcript.

L. RANIO. OPTATO. C. V. COS.
CURATORI REIP. MEDIOLANENSIUM
CURAT
REIP. NOLANORUM PROCOS.
PROVINCIÆ
NARBONENSIS LEGATO AUG. ET
JURIDICO
ASTYRIÆ, GRÆCIÆ CURATORI VIÆ
SALARIÆ. CURATORI REIP.
VARINATIUM,
METAURENSIUM LEGATO PROVINCIÆ
ASIÆ PRÆTORI. TRIB. PLEBEI
QUÆSTORI PROVINCIÆ SICILIÆ.

Quænam Viæ Salariæ ſint Vetus & nova?

12 Affirmandum igitur eſt hujuſcemodi diſtinctionem Chriſtianis ſub Principibus poſt protenſum Urbis ambitum, & campum Martium ad portam uſque Flaminiam ædificiis occupatum incœpiſſe, quod idem ſupra Aureliæ itidem Viæ obtigiſſe adnotavimus. Tunc enim ex recenſita Urbis parte magis quidem opportune Pinciana, quam Salaria porta in Viam Salariam, ſicut & noſtris hiſce temporibus, deducebat. Jure igitur merito exiſtimare quis poteſt, Salariam veterem eſſe, quæ à Salaria porta ad pontem Salarium, indeque recto in Sabinos itinere ferebat; novam autem Salariam eſſe, quæ diverticulo à Pinciana (& quam vulgo antiquarii, licet perperam, Collatinam quoque appellatam exiſtimant) in Salariam veterem ducit. Quæ Via nonniſi Urbejam, ut diximus, ampliorem in ſinum prolata uſui eſſe potuit. Sed alia interim argumenta haud deſunt, quæ contrarium potius nobis innuere ac ſuadere videntur, Salariam nimirum veterem portæ, viæque Flaminiæ proximam extitiſſe: quod ex Jo: Diacono in Vita S. Gregorii Magni palam deduci & comprobari poteſt, ubi interceptam à quibuſdam monachis è clauſtro fugam, ejuſdemque B. Gregorii indefeſſam jugiter in iiſdem perquirendis vigilantiam enarrans, hæc ſcribit: *Subito ejus conſilium ortum eſt, ut eos in Sa-*

Io. Diac. in vit. Greg. Mag. l. 1. c. 14.

laria Via extra civitatem requirere debuissent. Igitur pergentes deflexerunt iter, & in Salaria eos veteri non invenientes, per portam Flaminiam decreverunt redire. Huc usque Io. Diaconus. Porro id ipsum & privilegio quodam Caroli Magni Imperatoris, quod in Basilicæ Vaticanæ Archivo asservatur, satis utique corroborari videtur. In quo dum ab ipso collata eidem Basilicæ dona ac munera recensentur, ifthæc leguntur: *Sic denique possidenda tradidimus, donamus unam Curtem, quæ dicitur Maceranum, quæ non plus longe videtur esse à supra dicto loco, quam duodecim milliaria, juxta Salariam veterem, quæ dividitur ad pontem Molui, &c.* Idem plane à Wilhelmo Malmesburiensi asseritur, qui Pincianam extra portam, quæ ab eodem Potitiana, corrupto vocabulo, appellatur, Clivum Cucumeris situm fuisse pronunciat: quem quidem locum, ut infra patebit, veteri Salaria Via extitisse certissimum est. Et his de Salaria Via lectori prælibatis, ad sacra jam investiganda Cœmeteriorum monimenta deveniamus.

M. S. Vat. S. Petr.

Willel. Malmesburgen. Porta Pinciana. Locus ad Clivum Cucumeris.

CAP. XXVIII.

De celebri Priscillæ Cœmeterio Via Salaria.

Priscillæ diversæ.

1 TRes quidem præstantissimæ fœminæ, quæ uno, eodemque Priscillæ nomine olim insignitæ sunt, in sacris rerum historicarum paginis, ac Martyrum actis recensentur, quæ variis tamen, ut historiæ perhibent, temporibus vixere. Una ex his beatissimi Apostoli Pauli discipula, & Aquilæ uxor fuit; cujus Lucas Act. 18. meminit, hæc dicens: *Posthæc egressus ab Athenis venit Corinthum, & inveniens quendam Iudæum nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem ejus &c.* Idem autem Apostolus in suis sæpe epistolis de eadem sermonem habet; & potissimum 1. Cor. cap. 6. ubi ifthæc: *Salutant vos in Domino Aquila, & Priscilla cum domestica sua Ecclesia, apud quos hospitor.* Et 2. ad Timoth. cap. ult. *Salutate Priscillam & Aquilam:* Ad Romanos item cap. 16. *Salutate Priscillam & Aquilam adjutores meos in Christo Iesu.* Quorum itidem Priscillæ & Aquilæ in sacris Martyrologiis 8. Id. Julii memoria colitur.

Priscilla prima. — Act. 18. — 1. Cor. c. 6. — 2. ad Tim. — ad Rom. 16. — Mart. Rom. 8. Id. Iul.

2 Altera insuper hujus nominis, Priscilla matrona Romanarum nobilissima, uxor Punici, Pudentisque Senatoris parens, sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, ut in ejusdem Actis sub Pastoris nomine, aliisque Vaticanis M. S. Codicibus his plane verbis exhibetur: *Hujus temporibus*, Antonini scilicet Imperatoris, *Vir fuit in Urbe Roma, nomine Pudens, genere nobilis, honestate præclarus, cujus pater vocabatur Punicus, mater autem Priscilla: quorum quidem arbitrio duxerat conjugem nomine Sabinellam, illustribus æque ortam natalibus, de qua duas suscepit filias, pulchras specie, sed moribus pulchriores.* Tertia demum Priscilla sub beato Marcello Papa in Ecclesia floruit; cujus Biblioth. in ejusdem S. Marcelli gestis meminit, hæc recitans: *Hic rogavit quandam matronam, nomine Priscillam, & fecit Cœmeterium Via Salaria.*

Priscilla secunda. Punicus, Pudens. — M.S. Cod. Vat. 4.9. — Priscilla tertia. — Bibl. in S. Marcello PP.

3 Mente interim repetendum est, amice lector, id quod alibi adnotavimus; nimirum ubi dicitur *Fecit*, verbum istud *Facere* pro instaurare, seu ampliare à Bibliothecario interdum usurpari consuevisse. Cœmeterium enim, de quo nunc acturi sumus, suum à B. Marcello initium habuisse, aut ab hac Priscilla, quam tertio loco memoravimus, nominis derivationem sumpsisse, cum longe ante ipsorum tempora Cœmeterium hoc sub Priscillæ nomine, eadem hac Via extiterit, asseri nullatenus potest. Acta enim SS. Praxedis & Pudentianæ virginum, sanctissimum virum PudentemSenatorem, qui centum & quadraginta annos beatum Pont. Marcellum antecessit, in Priscillæ Cœmeterio conditum fuisse his verbis tradunt: *Sepelierunt autem eum solemniter in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria juxta plures Christianæ fidei confessores.* Quo subinde loco, post biennium circiter elapsum, à S. Pontifice Pio & Pastore presbytero, Pudentianam quoque Christi Virginem unà cum Praxede ejusdem sorore perhonorifice conditam fuisse iisdem pariter in Actis hoc modo enarratur: *Interea post annos duos & dimidium virgo Christi Pudentiana migravit ad Dominum. Cujus corpus beatissima Praxedes diligenter involvens, atque aromatibus condiens, beato Pio Episcopo, & viro Dei Pastore cum aliis Christi famulis debita obsequia celebrantibus occulte habuit in supradicto Titulo, viginti octo diebus. Quibus denique evolutis, noctu transtulerunt illud, & posuerunt juxta patrem suum in Cœmeterio Priscillæ, Via Salaria XIV. Kal. Ianuarias.*

Cœmeterium Priscillæ unde principium habuerit? — Sancti in Cœmeterio Priscillæ sepulti. — S. Pudens. — Act. SS. Praxed. & Pud. — S. Pudentiana. — Ibid.

4 In eodem autem Cœmeterio, B. ejusdem Praxedis opera S. Symitrii presbyteri, aliorumque duo & viginti Martyrum corpora, Actis iisdem attestantibus, condita fuere: sed ipsa nunc, si libet Actorum, verba in medium proferamus: *Quorum corpora noctu B. Praxedes colligens, sanguinem quoque spongia, quæ hactenus extat, de pavimento exhauriens, sepelivit juxta patrem suum ac sororem in Cœmeterio Priscillæ sub die 7. Kal. Iunias.* Ibidem demum Praxedem ipsam conspicuæ sanctimoniæ virginem pia Pastoris presbyteri manu tumulo illatam fuisse, citata nuper Acta his ferme notis loquuntur: *Sacratissimum denique corpus ejus sepelivit B. Pastor, obsequentibus aliis Christianis, juxta patrem suum Pudentem, & beatam sororem suam Pudentianam, in Cœmeterio supradicto, qui & ipse obiit 7. Kal. Aug.*

S. Symitrius Presbyter. Duo & viginti martyres. — Ibid. — S. Praxedes.

5 Haud ullatenus igitur à Priscilla, quam postremo loco descripsimus, Cœmeterium hoc vel initium, vel nomen auspicari potuisse prudens quisque rerum arbiter pronunciare potest: verum ab illa potius, cujus post primam mentio incidit, quæ dignissima S. Pudentis Senatoris mater extitit, & beatarum Praxedis ac Pudentianæ avia; quarum omnium veneranda in sacrum hoc Cœmeterium corpora illata fuere. Quibus ejusdem quoque secundæ Priscillæ, Punici ejus viri, atque Sabinellæ Pudentis ejusdem uxoris, corpora aggregata postmodum fuisse probabilis conjectura suadet. Cæterum id accidisse potuit, ut à B. Marcello Papa hoc ipsum Cœmeterium ampliorem in formam redactum, deinde à præmemorata Priscilla postremo loco instauraretur; cujus quidem mentio fit in Martyrolog. XVII. kal. Febr. ipsomet natalitio ejusdem B. Marcelli Papæ die his quidem verbis: *Romæ S. Priscillæ, quæ se suaque Martyrum obsequio mancipavit.* Ab eadem quoque Priscilla, quam secundo loco recensuimus, Cœmeterium, quod apud Ecclesiam S. Praxedis in Urbe extat, denominationem traxisse suo infra loco demonstrabitur.

S. Priscilla secunda. — Mart. Rom. 16. Ian.

6 Illud porro indubitatum est, complura videlicet Sanctorum corpora in Priscillæ Cœmeterio Via Salaria tumulo excepta fuisse. Ipsa enim Priscilla, ac ambæ præclarissimæ virgines Praxedes & Pudentiana sorores cum studiosa jugiter opera humandis

mandis beatorum Martyrum cadaveribus instite-rint, id ab eisdem maxime in ipsarummet Cœmeterio præstitum fuisse quis ambigat? Etsi autem horum dumtaxat nomina in sacris Martyrologiis, ac Martyrum Actis recensita novimus; nimirum Sanctarum Donatæ, Paulinæ, Rusticæ, Nominandæ, Hilariæ & Sociarum, de quibus Martyrol. pridie kal. Januarii; innumera plane, si probe quis nosset, jam memoratis subtexenda suppeterent. Haud ignorandum profecto est, quod diserte Bibliothecarius asserit, sanctos videlicet Marcellinum Papam, Claudium, Cirinum, & Antoninum à Marcello presbytero, qui eidem postea Marcellino in Pontificatu suffectus est, in celebri hujus Cœmeterii Cubiculo consepultos fuisse; nam idem in ipsius Marcellini gestis hæc recitat: *Post hoc factum jacuerunt corpora sancta in platea ad exemplum Christianorum diebus triginta sex exjussu Diocletiani, & exinde Marcellus presbyter collegit noctu corpora cum presbyteris & diaconibus cum hymnis, & sepelivit Via Salaria in Cœmeterio Priscillæ in Cubiculo Claro, quod patet usque in hodiernum diem, quod ipse præparaverat* (vel certe, ut quidam legunt, præceperat) *pœnitens dum traheretur ad occisionem, in crypta juxta corpus Sancti Crescentionis.* Hæc ibi.

SS. Donata, Paulina, Rustica, Nominanda, Hilaria, & sociæ. *Mart. Rom. prid. Kal. Ian.*

SS. Marcellinus Papa, Claudius, Cirinus, & Antoninus, Cubiculum Clarum. *Bibl. in Marc. Pap.*

7 Porro Cubiculum Clarum de quo nobilis hic mentio incurrit, hoc plane titulo appellatum est, quod aliquo desuper extructo foramine, per quod introrsum subinde lumen demitteretur, clara illud luce omni ex parte perfundi atque illustrari contingeret. In eodem item Martyrologio Romano xv. Kal. Octobr. Sancti Crescentionis unà cum B. Narcisso Martyre memoria recolitur; à quo deinde Baronius in suis ad Martyrologium Notis, idem Cœmeterium denominatum fuisse arbitratur; hæc autem sunt ejus verba: *Erat nomine Crescentionis dictum nobile Cœmeterium Romæ Via Salaria, non longe à Cœmeterio Priscillæ, ut indicant Tabulæ Vaticanæ, in quibus Cœmeteriorum nomina perlegimus.* Ex recitata autem nuper Bibliothecarii sententia satis superque constat, haud peculiare hujus nominis Cœmeterium extitisse, sed quandam potius ipsius Cœmeterii Priscillæ partem hoc titulo appellatam, à sacro videlicet ejusdem corpore ibidem condito, juxta quod & corpus deinde B. Marcelli Papæ honorifice pia fidelium manu depositum fuerat. Ex recensitis præterea B. Marcelli Papæ actis constat, Crescentianum quoque Martyrem à S. Joanne presbytero in eodem Priscillæ Cœmeterio sepultum fuisse; verba autem hæc sunt: *Cujus corpus*, Crescentiani scilicet, *jussit jactari ante Clivum Ursi, ante Templum Palladis* (vel ut alibi legitur, Palatii) *In ipsa vero nocte venit Ioannes presbyter, & collegit corpus, & sepelivit in Cœmeterio Priscillæ, in arenario, Via Salaria* VIII. *Kal. Decemb.* Hoc pariter loco beatissimum Marcellum Papam ab eodem Ioanne presbytero, & Lucina matrona sepultura donatum fuisse, quæ supra recitavimus, Acta testantur; quibus item Bibliothecarius, Ado, Beda & alii suffragantur. At vero ejusdem S. Marcelli sepulchrum merito honoris cultu S. Damasus auxit, & pietatis obtestandæ gratia carminibus hisce exornavit:

Rom. Mar. 15. Kal. Octob. S. Crescentio.

Baron. in Not. ad Martyr.

Act. S. Marcel. Pap. Cod. Lat. Vat. 3. 9. Vall. 1. 7.

S. Marcellus Papa.

Bibl. in Marc. Pap. Ado, Beda in Martyr.

Epitaphium S. Marcelli. *Antiq. inscrip. Grut. in appen. pag. 1172. Baron. Annal. in append. to. 3. an. 309.*

Veridicus Rector lapsos quia crimina flere
Prædixit miseris, fuit omnibus hostis amarus.
Hinc furor, hinc odium, sequitur discordia lites,
Seditio, cædes, solvuntur fœdera pacis.
Crimen ob alterius Christum qui in pace negavit,
Finibus expulsus patriæ est feritate tyranni.
Hæc breviter Damasus voluit comperta referre,
Marcelli populus meritum cognoscere posset.

Hæc utique observantissimi animi obsequio, & tanto digna Pontifice præconia laudum, ac monimenta S. Damasus ultro persolvit.

8 Locus insuper, ubi S. Pontifex depositus est, *ad sanctum Marcellum* exinde denominari contigit, ut ex ipsomet Bibliothecario constat, qui de translatione corporis Vigilii Papæ Syracusis, ubi jam obierat, in hoc Cœmeterium diserte agens, hæc recitat: *Cujus corpus*, inquit, *ductum est Romam, & sepultum est ad S. Marcellum Via Salaria in Cœmeterio Priscillæ.*

Locus dictus ad S. Marcellum. Vigilius Papa. *Biblioth.*

9 Silvestrum item Papam sanctitatis prærogativa insignem in hoc Cœmeterio sepulturæ locum sibi delegisse ejusdem acta his plane verbis testantur: *Ex jussu autem ejus sepultus est in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria, milliario tertio ab Urbe pridie Kal. Ianuarias.* Hoc idem apud Bibliothecarium & alios expressum reperitur. Idemque sepulchri locus, ad S. Silvestrum pariter dici, ipso Bibliothecario teste, consuevit, in Adriani Papæ Primi gestis, ubi isthæc: *Pariter in eadem Via Salaria Cœmeterium S. Silvestri Confessoris atque Pontificis, aliorumque sanctorum multorum in ruinis positum renovavit.* Ubi & Ecclesiam in ejusdem B. Silvestri honorem erectam postmodum fuisse Franciscus Albertinus asserit in libro, quem de mirabilibus Urbis inscripsit, ubi Cœmeteria enumerans, ait: *Cœmeterium Priscillæ Via Salaria apud Ecclesiam S. Silvestri.*

S. Silvester Pontifex. *Act. S. Silv.* Cœmeterium S. Silvestri. *Bibl. in Hadr. 1.* Ecclesia S. Silvestri. *Franc. Albert. de mirab. Urb.*

10 Verum præter Pontifices jam recensitos, Liberium quoque, Siricium, & Cælestinum Romanos Præsules in hoc item Cœmeterio conditos fuisse ex eorundem apud Bibliothecarium gestis novimus. Cœlestini quidem præcipua mentio incurrit in Epist. 3. Adriani Papæ ad Carolum Magnum, ubi isthæc: *Sanctus Cælestinus Papa proprium suum Cœmeterium picturis decoravit.* Ejusdem autem Cœmeterium hoc loco appellatur ipsemet locus in hoc Cœmeterio ab ipso Cœlestino in sepulturam specialiter sibi delectus, vel certe hoc titulo communi omnium voce ejusdem post obitum (uti mos est) nuncupatus, quod videlicet ibidem à fidelibus conditus fuerat.

Liberius, Siricius, & Cælestinus Pontifices. Sepulchrum Cælestini. *Epist. 3. Adr. Pap. ad Carol. Magn.*

11 Ut studioso autem lectori singula ob oculos ponamus, quæ ad antiquorum temporum notitiam spectant, nec quicquam, quod sacram antiquitatem redolet, subterfugere patiamur, illud addimus, quod hac nostra ætate, Epitaphia quædam eorundem Siricii & Cælestini Pontificum sepulchris olim affixa, in lucem prodiere, quæ apud Gruterum Antiq. Inscript. & Baronium carminibus hisce expressa leguntur:

Sepulchralis Siricii Papæ lapis.

Epitaphium Siricii Papæ. *Grut. antiq. inscript. pag. 1171. Baron. an. to. 5. an. 398.*

Liberium lector mox & Levita secutus
Post Damasum clarus totos quos vixit in annos.
Fonte sacro magnus meruit sedere sacerdos.
Cunctis ut populis pacem tunc solidam daret.
Hic pius, hic justus, felicia tempora fecit.
Defensor magnus multos ut nobilis ausus
Misericors-largus, meruit per secula nomen.
Ter quinos populum qui rexit in annos amore,
Nunc requiem sentit, Cælestia Regna potitus.

Sepulchralis Cælestini Papæ lapis.

Epitaphium Cælestini Papæ. *Idem ibid. Baron in app. to 5. an 432.*

Præsul Apostolicæ sedis venerabilis omni
Quem rexit populo, decimum dum conderet annum.
Cælestinus agens vitam migravit in illam
Debita, quæ Sanctis æternos reddit honores.

Corporis

Corporis hic tumulus, requiescunt ossa, cinisque,
Nec perit hinc aliquid, Domino caro cuncta resurgit.
Terrenum nunc terra tegit, mens nescia mortis
Vivit, & aspectu fruitur bene conscia Christi.

Alii subinde Pontifices pari pietatis studio, ac munificentiæ sacerdotalis exemplo Cœmeterium idem instaurarunt, inter quos præcipuum sibi locum Joannes Papa Primus, & Adrianus itidem Primus vindicant, ut Bibliothecarius in utriusque vita testatur. Hoc vero reliqua inter Cœmeteria, ut infra patebit, amplissimum est, & complures ejusdem partes, in quas dividitur, variis passim nominibus appellantur, vel ab iis, qui primam construendo manum operi admoverunt, vel certe à recolenda potissimum sanctorum memoria, quorum corpora recondi, ac servari ibidem contigit, quod in Callisti pariter Cœmeterio supra adnotavimus.

Bibl. in Io. Pap. 1. et Hadr. Pap. 1.

Cœmeterium Priscillæ varia sortitum est nomina.

12 Complura item sanctorum corpora inde in Urbem translata, ac plures Ecclesiæ pretiosissimis eorumdem pignoribus tunc potissimum temporis apprime auctæ ac nobilitatæ sunt, cum idem Cœmeterium magna jam ex parte, interlapsorum temporum injuria, collapsum omnimodam intuentium oculis vastitatem præ se ferebat. Paschalis enim Primus in B. Praxedis Ecclesiam corpora beatorum Cælestini, & Siricii Pontificum, necnon S. Crescentionis, sanctarumque virginum Praxedis ac Pudentianæ corpora transtulit, ut vetus ibi inscriptio lectorem ultro admonet. Sacrum vero B. Marcellini Papæ caput apud S. Mariæ Majoris basilicam hodie digno religionis cultu à fidelibus asservatur. Corpus autem S. Marcelli Papæ in Ecclesiam ejusdem nomine Via lata celebrem translatum honorifice ibidem ad hanc usque diem quiescit: cujus reliquiis plures itidem, eæque insigniores Christiani orbis Ecclesiæ ditatæ sunt. Illud hoc loco addimus, beatissimi videlicet Silvestri Pontificis reliquias, tum in sacra S. Adriani æde, tum in aliis Ecclesiis asservari, ut inscriptiones, quæ ibidem positæ sunt, legentibus fidem faciunt. Ejusdem quoque beati Pontificis reliquiæ extra Urbem, ad Nonantulanum præsertim Cœnobium translatæ fuere. Quarum dignam, recolendamque translationem hic M. S. è Codicibus recensendam duximus, ubi post enarratum ipsius Pontificis obitum, & sepulturæ honorem eidem in Priscillæ Cœmeterio exhibitum, isthæc leguntur: *Quod de hujus eminentissimi Papæ postmodum sacro actum sit corpore, indubia prorsus narratione dicimus. Anno etenim Dominicæ Incarnationis septingentesimo tertio, cum Longobardorum jam per Italiam sceptra fulgerent, vir quidam nomine Anselmus regali ortus prosapia, meritisque clarus, Aistulphum Italorum adiit Regem, per sororem scilicet suam, quæ regio hærebat thalamo. Hujus namque imperatu tria non modica intra collatonem paulo ante idem vir construxerat cœnobia, fratrumque decorarat agminibus. In quorum maximo, quod Nonantula hactenus vocitatur, monachorumque præpollet phalangis, cum sanctissimi vellet artus recondere Silvestri, eundem Regem Romuleam usque comitatus ad Urbem, petiit ut eos se exinde sineret transferre. Quid plura? Rex annuit. Abbas stipatus perrexit fratribus, omnique pretioso obrizo de jam fato corpus immensa cum reverentia sepulturæ abstulit loco* (ex Cœmeterio scilicet Priscillæ, cujus supra meminerat) *Quamplurima vero miraculorum pariter fulserint prodigia, non est nostræ deponere facultatis. Ergo ad præfatum Nonantulanum cælesti venit cum thesauro Cœnobium, omni cum honore, multis delibutum aromatibus, ibidem nunc recondidit, ejusque sarcophagum multorum decoravit pondere metallorum.* Hæc ibi.

Ex Cœmeterio Priscillæ multa sanctorum corpora in Urbem translata.

B. Marcellini Papæ caput.

S. Marcelli Papæ corpus.

S. Silvestri Papæ corpus.

M. S. Codd.

13 Recensita autem hactenus translatio sub Stephano Papa Tertio, Pauli Primi, ejus germani, prædecessore contigit, qui cum satis aperte in edito à se diplomate testetur, ex eodem videlicet Priscillæ Cœmeterio B. Silvestri corpus unà cum aliis Martyrum corporibus, è variis Cœmeteriis in Monasterium, quod paternis in ædibus erexerat, & nunc S. Silvestri in Capite nuncupatur, à se translatum fuisse, ut illibatus veritati nitor ac robur sit, & congrue interim antiquis de rebus loquamur, non corpus utique, sed sacras ejusdem beatissimi Pontificis reliquias Nonantulam delatas fuisse nobis palam fatendum est; sed ut congruam veluti judex ipsemet lector sententiam ferat, diplomatis ejusdem hic verba, quæ ad propositi instituti spectant, in medium proferre præstat, hæc igitur ibi: *Cum per evoluta annorum spatia diversa sanctorum Christi Martyrum atque Confessorum ejus, foras muros hujus Romanæ Urbis sita antiquitus Cœmeteria neglecta satis manerent diruta, contigit postmodum ab impia Longobardorum gentium impugnatione funditus esse demolita, qui etiam & aliquanta ipsorum effodientes Martyrum sepulchra, & impie devastantes, quorundam Sanctorum auferentes secum deportaverunt corpora; & ex eo tempore omnino desidiose, atque negligenter eis debitus venerationis exhibebatur honor. Nam & quod dici nefas est, etiam & diversa animalia in aliquantis eisdem sanctorum Cœmeteriis aditum habentia: illic enim eorum existebant septa animalium, in quibus fœtoris egerebant squalorem. Unde conspecta eorundem locorum desidiosa incuria, & ex hoc valde ingemiscens, atque plurima doloris attritus mœstitia, aptum prospexi, Deo annuente, eosdem Sanctos Martyres & Confessores Christi, & virgines ex iisdem dirutis auferre locis: quos & cum hymnis & canticis spiritualibus in hanc Romanam introduximus Urbem, & in Ecclesiam, quam noviter à fundamentis in eorum honorem construxi, intra mœnia scilicet in domo, quæ mihi parentali successione obvenit, in qua me natum constat, atque nutritum, eorum sanctissima collocans condidi corpora: ubi congregationem constitui monachorum speciali censura in honorem Stephani Papæ & Martyris, atque Silvestri Papæ & Confessoris Christi, in qua veneranda eorum requiescunt corpora, &c.* Hæc in diplomate, quod omnino integrum apud Moniales S. Silvestri ad hanc usque diem asservatur, & apud Baronium Annal. to. 9. an. 761. ad verbum recitatur.

Translatio corporis S. Silvestri quando contigerit?

Reliquiæ ejusdem Nonantulam delatæ.

Diplom. Steph. Pap. 3.

Post irruptionem Longobardorum sacra Urbis Cœmeteria neglecta jacuerunt.

Stephanus Papa 3. sanctorum corpora ex iis in Urbem transfert.

Baron. Annal. to. 9. an. 761.

14 Paulus igitur Pontifex hujus nominis Primus reliquam corporis beatissimi Silvestri partem sub Stephano prædecessore, ejusdem germano, diminuti, in suam perhonorifice Ecclesiam transtulit; ac tunc potissimum temporis, vel certe paulo post ex eadem sacras reliquiarum particulas desumi, ac enixe petentibus devotionis gratia easdem subdividi ac impertiri cœptum est; ac cæteras Urbis Ecclesias iis ditari contigit, videlicet S. Adriani, S. Praxedis, & sanctorum pariter Silvestri & Martini in Montibus, & nonnullas alias, in quibus fere singulis, ut fama atque opinio perperam fert, ipsiusmet B. Silvestri corpus requiescit, ex consueta nimirum verborum formula, qua passim scriptores utuntur, ac figurato loquendi modo, quem synecdochen appellant, cum pars videlicet pro totius significatione desumitur.

Sacris S. Silvestri Papæ reliquiis complures Urbis Ecclesiæ ditantur.

15 Porro Priscillæ Cœmeterium (de quo nunc

sermo

Cœmeterii S. Priscillæ vastitas ac amplitudo.

sermo recurrit) vastissimum olim erat, ut ipsemet Bosius oculatus ejusdem testis, ac explorator affirmat, & satis superque conjicere potuit ex his, quæ inter investigandum ea loca deprehendit, quod & à nobis suo loco prolixius enarrabitur, cum de Cœmeteriis à Bosio Salaria potissimum Via adinventis agemus. In varias quippe partes veluti in membra hoc unum dividebatur, quæ deinde vel à beatis Martyribus ibidem sepultis, vel certe ab his, à quibus sacra eadem loca aut construi, aut instaurari contigit, nomen sumpsere. Id vero ea prorsus ratione huic accidisse putamus, qua Callisti Cœmeterio satis amplo contigit, & ex infra dicendis patebit, cum de Cœmeteriis sermo erit, quæ Via Salaria sita sunt, & in hoc Priscillæ Cœmeterium velut lineæ à circumferentia ad centrum derivabant. Quoniam vero de vasto hujus Cœmeterii ambitu, ac circuitu nonnulla attigimus, haud à rei proposito alienum existimamus, hic demum paucis subtexere, quod Jacobo Abbati Crescentio primariæ inter Romanos nobilitatis viro inter perlustrandum hoc Cœmeterium olim contigit: quippe qui dum pia curiositate illectus spatiosum hujus subterraneæ regionis ambitum haud peritum ad commonstrandas latentium viarum semitas ducem nactus percurrit, perlustratque, jam viam, & vitam pariter unà cum sociis desperaverat, nisi divinitus illi Cœlo monstrante illinc emergendi aditus patuisset, sed ut rem totam summatim exponamus, hæc pauca interim accipe.

In varia divisum est membra, variaque nomina sortitum.

Crescentii Abbatis pietas erga martyres.

21 Crescentius Abbas, quem memoravimus, vir singulari pietate, ac eruditione conspicuus, S. Philippi Nerii discipulus, eidemque apprime charus, & de sacris Cœmeteriis optime meritus; quamplura enim ex his sæpesæpius ad perscrutandas B. Martyrum reconditas ibidem reliquias, solicite requisivit, invisit, perlustravit, & demum veneranda multorum sanctorum corpora, ingenti labore conquisita, haud ullis parcens expensis, sua manu è tenebris in lucem revexit, & sacras præcipue S. Caji Papæ exuvias recurrente ejusdem pervigilio non absque peculiari divini numinis instinctu apud Callisti Cœmeterium feliciter adinvenit. Hic igitur anno salutis millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, dum Cœmeterialibus antiquorum Christianorum cavernis perlustrandis totus inhiat, à quibusdam, qui se abditos loci sinus probe nosse jactabant, intra præmemoratum Priscillæ Cœmeterium deducitur, eam nimirum ob causam, ut multorum Martyrum, quæ ibi tumulata sunt corpora illi suspicienda, veneranda, & nonnulla alia recolendæ antiquitatis, quæ adhuc extabant, monimenta pio devotionis studio, quod summopere cupiebat, contemplanda suppeterent. Ejuscemodi spe ductus juxta Salariam Viam unà cum amicis per foramen quoddam adeo angustum ingrediens, ad inferiora delabitur, ut haud exiguum incœpti itineris pensum demisso corpore angujum instar rependo peragere opus fuerit. Verum dum iter ad quinque horarum spatia, huc illuc discurrendo, pertrahunt, à recto tramite prorsus aberrant. En tibi vir ille, qui se ducem jactabat, tandem exterritus inclamat: Heu rectam socii amisimus. Ad hujus vocem expallescunt omnes, pergentesque, ad locum tandem deveniunt, qui labyrinthi cujusdam faciem intuentibus præ se ferret. At dum anxii huc illuc cursitant, eoque semper redeunt, unde discesserant, eodem insistentes loco, evadendi animum omnino despondent. Illud vero etsi corpore, animo tamen magis magisque fatigatos hujuscemodi inter angustias angebat, quod facibus, quæ lumen refunderent, jam penitus consumptis, cereus dumtaxat ad semidigitum supererat. Videbantur autem sibi intra mortis quodammodo fauces deprehensi, evadendi viam frustra quærere, ac tentare, tunc, ut poëta ait, *gelidusque per ima cucurrit ossa tremor*, digito enim jam à morte distabant, nec spes ulla ad superos remeandi ipsas intra latebras dabatur. Dolor autem inde amplius augebatur, quod cum ipsi clam, & nemine prorsus sciente ingressi illuc fuissent, eorum corpora inter oblivionis tenebras consepulta haud cuiquam ullo umquam tempore innotescere contingeret, nec de ipsis quidquam amici suspicando assequi posthac valerent.

S. Caji Papæ reliquias in Cœmeterii S. Callisti invenit.

Priscillæ Cœmeterium ingreditur.

Et multiplicium viarum ambagibus implicitus à recto tramite diu aberrat.

22 Cum igitur ejuscemodi inter angustias deprehensi, ac tortuosas viarum ambages cum imminente jam fato propius luctari cœpissent, auxilium è Cælo omni penitus ope destitutis adfuit. Abbas quippe bonam vel desperatis inde rebus spem concipiens, his verbis socios alloquitur: Quorsum animos ô socii despondimus, Deo fidamus, ipse enim viam errantibus monstrabit, unanimes fundamus ei preces, subnixi meritis Beati Philippi Nerii, & protinus nobis, ut spero, auxilium præsto erit. Vix ea, se humi omnes projiciunt, orant, invocant, eidemque, cujus patrocinio fidebant, vitam jam cum via deperditam enixe commendant. Haud spe frustrari passus est suorum preces beatus Philippus: nam brevissimo temporis intervallo vix elapso, res mira; ipsummet foramen, per quod aditus primum illis patuerat, prompta manu offendunt, & inde quasi è profundo pelagi sinu in portum, è tenebris in lucem salvi, atque incolumes emergunt, postquam integro septem horarum spatio (quod incredibile dictu est) defessi in incertum perambulaverant. Verum postea haud beneficii accepti immemores, etsi dira premerentur fame, lassa antequam membra recrearent, ejusdem beati Philippi sacellum continuo adeunt, ibique gratiarum vota persolvunt, & ut res tanta omnibus innotesceret, idem Abbas votivam ex argento tabellam ejusdem sepulchro ad perpetuum rei monimentum appendit. Et hæc interim in gratiam Cœmeterii Priscillæ obiter enarrasse satis est. Jam, si libet, ad ulteriora progrediamur.

B. Philippo Nerio opitulante viam mire reperit, & in lucem spe ac opinione citius emergit.

Votivam ex argento tabellam ad ejusdem sancti sepulchrum beneficii testem appendit.

CAP. XXIX.

De Cœmeterio SS. Felicitatis, Alexandri, Vitalis, & Martialis; Iordanorum item, ac septem virginum, necnon Chrysanthi & Dariæ nuncupato.

1 CUm conspicuæ sanctitatis mulier felici quidem omine ac nomine pariter Felicitas unà cum septem filiis Romæ sub Antonino Imperatore, ut sacra Martyrologia testantur, martyrio coronata fuerit, & toties martyr extiterit, quot libens ante se filios ad martyrium præmisit, ut eam jure merito condignis laudibus sancti Patres concelebrant. Sepulturæ vero locus, quo præstantissima post triumphum fœmina excepta est, in eisdem Martyrologiis desideratur. Nullius tamen menti dubitandum suppetit, celeberrimum ejusdem, ac filiorum Cœmeterium Via quondam Salaria extitisse, cum id ex Bibliothecario aperte comprobetur; qui in S. Bo-

SS. Felicitas, & filii.

Cœmeterium S. Felicitatis.

S. Bonifacius Papa I. — *Bibl. in S. Bonif. I.*

S. Bonifacii Papæ Primi geſtis, eundem in Cœmeterio S. Felicitatis Via Salaria degiſſe refert; hæc autem inquit: *Qui dum compulſi exiſſent, ipſe nempe Bonifacius, & Eulalius ſchiſmaticus, habitavit Bonifacius in Cœmeterio S. Felicitatis Martyris, Via Salaria.* In eodem inſuper Cœmeterio oratorium ab ipſomet Bonifacio conſtructum fuiſſe idem Bibliothecarius his verbis aſſerit: *Hic fecit oratorium in Cœmeterio S. Felicitatis juxta corpus ejus, & ornavit ſepulchrum S. Martyris Felicitatis & S. Silvani, &c.* Addit inſuper eodem quoque loco ipſummet Bonifacium conditum fuiſſe: *Qui etiam*, inquit ille, *ſepultus eſt in Cœmeterio S. Felicitatis Martyris Via Salaria 8. Kal. Novemb.* Idem plane probatiſſimi ſcriptores, Ado & Beda disertis verbis affirmant, qui itidem eundem juxta ipſiuſmet S. Felicitatis ſepulchrum illatum fuiſſe aſſerunt.

Oratorium in Cœmeterio S. Felicitatis. *Idem loc. cit.* — Sepulchrum S. Bonifacii I. *Idem.* — *Ado et Beda in Martyrol.*

2 Extant vero apud Gruterum in antiq. Inſcript. & Baron. in Append. to. 5. Annal. anno 423. duo hæc Epitaphia, ejuſdem olim Bonifacii ſepulchro affixa, quæ in ſtudioſi lectoris gratiam nunc in medium proferentur.

Primum Epitaphium.

Epitaphium S. Bonifacii I. *Grut. in antiq. inſcrip. in appen. pag. 1164. Baron to. 5. annal. an. 423.*

Poſtquam mors, Chriſti pro nobis morte, periſti,
In Domini famulis nil tibi juris erit.
Pone trucem rabiem, non eſt ſævire poteſtas,
Aut quid victa furis nil nocitura piis?
Hoc ſiquidem melius demiſſo vivitur orbe,
Cum tamen ut vivat hic ſibi quiſque facit.
Hic ſita ſunt Papæ Bonifacii membra ſepulchro
Pontificale ſacrum qui bene geſſit opus.
Iuſtitiæ cuſtos, rectus, patienſque, benignus,
Cultus in eloquiis, & pietate placens.
Flete ergo mecum Paſtoris funera cuncti,
Quos tædet citius his caruiſſe bonis.

Secundum.

Sedis Apoſtolicæ primævis miles in annis,
Poſt etiam toto Præſul in Orbe ſacer.
Membra beata ſenex Bonifacius hic ſua clauſit,
Certus in adventu glorificanda Dei.
Mitis adunavit diviſum Paſtor ovile,
Vexatos refovens, hoſte cadente, greges.
Iram ſupplicibus humili de corde remiſit,
Debellans cunctos ſimplicitate dolos.
Egit, ne ſterilis Romam conſumeret annus,
Nunc orando fugans, nunc miſerando famem.
Quis te, ſancte Parens, cum Chriſto neſciat eſſe,
Splendida quem tecum vita fuiſſe probat?

Eccleſiæ SS. Felicitatis, Silvani, & Bonifacii Papæ. — *Biblioth. in Symmac. Pap.* — *Id. in Hadr. Pap. I.*

3 Eccleſiæ quoque ibidem in honorem S. Felicitatis, ac ſanctorum Silvani & Bonifacii Pontificis erectæ fuere. Nam Eccleſiæ S. Felicitatis ipſe Bibliothecarius meminit, dum in Symmachi Papæ geſtis hæc narrat: *Hic reparavit baſilicam S. Felicitatis, quæ jam in ruinam imminebat.* Ubi poſtea B. Gregorius Papa Homiliam tertiam in Euang. habuit. Verum Eccleſiæ beatorum Silvani, & Bonifacii idem in vita Adriani Papæ Primi meminit, qui memoratas hactenus Eccleſias unà cum ipſius B. Felicitatis Cœmeterio inſtauravit. Hæc autem inquit: *Cœmeterium vero S. Felicitatis Via Salaria unà cum Eccleſiis S. Silvani Martyris, & S. Bonifacii Confeſſoris, atque Pontificis, uno cohærente ſolo, miræ reſtauravit magnitudinis.* Harum tamen Eccleſiarum nullum prorſus hac noſtra ætate veſtigium ſuſpicitur.

4 Hoc porro S. Felicitatis Cœmeterium, Jordanorum quoque nomen, quorundam appellatione, ſortitum eſt: ſub hoc enim titulo à Bibliothecario in Symmachi Papæ geſtis deſcribitur, dum illud ab eodem inſtauratum fuiſſe enarrat: *Hic fecit Cœmeterium*, inquit ille, *Iordanorum in melius, propter corpus S. Alexandri.* Qui quidem Alexander unus fuit ex filiis S. Felicitatis. Verum aperte magis ad rem noſtram Bibliothecarius idipſum in vita Adriani Primi explicat; ubi cum multiplicia ab eo Cœmeteria, quæ Salaria Via extabant, reſtituta fuiſſe deſcribat, hoc quoque interſerit: *Immo*, inquit, *& Cœmeterium Iordanorum, videlicet ſanctorum Alexandri, Vitalis & Martialis martyrum, ſeu ſanctarum ſeptem virginum à novo reſtauravit.* Ex quibus liquido, ut videre eſt, in ipſomet Cœmeterio, quod Jordanorum olim nuncupabatur, ſacra beatorum Alexandri, Vitalis filiorum S. Felicitatis corpora recondita, idemque Cœmeterium multiplicibus hiſce nominibus appellatum fuiſſe, comprobatur.

Cœmeterium Iordanorum. — *Idem in Symm. Pap.* — S. Alexander Cœmeteria Via Salaria ſita. — *Biblioth. in Hadr. Papa.*

5 Nomina vero ſanctarum ſeptem virginum, hoc eodem loco quieſcentium, à quibus denominari meruit, in Martyrologio Romano pridie Kal. Januarii his quidem verbis recenſentur: *Romæ Via Salaria in Cœmeterio Priſcillæ ſanctarum Martyrum Donatæ, Paulinæ, Ruſticæ, Nominandæ, Serotinæ, Hilariæ, & ſociarum.* In pervetuſto itidem M. S. Baſilicæ Vaticanæ Martyrologio earumdem mentio fit, & ſociarum pariter, quæ in Romano deſiderantur, ſingillatim nomina deſcribuntur; hæc autem ibi: *Romæ Via Salaria in Cœmeterio Iordanorum natale ſanctarum Donatæ, Paulinæ, Ruſticianæ, Nominandæ, Serotinæ, Hilariæ, Rogatæ, Dominandæ, Hilarinæ.* At vero lectori ſacræ antiquitatis, ac veritatis pariter ſtudioſo negotium aliquod faceſſere videtur, virginum earumdem numerus in Romano Martyrologio indefinite deſcriptus, in Vaticano autem peculiariter auctus: verum cum in reliquis utraque conſentiant, nobis quidem credere par eſt, vel librariorum incuria ſeptem pro novem apud Bibliothecarium deſcriptas fuiſſe, vel certe nomina ipſa *Hilarinæ* videlicet pro *Hilaria*, & *Denominandæ* pro *Nominanda* perperam repetita fuiſſe. Nec autem inde ſcrupulus hic lectoris menti obrepat, quod in Martyrologio Romano legatur in Cœmeterio Priſcillæ, apud Codicem vero Vaticanum, in Cœmeterio Jordanorum, haud utriſque cohærentibus, ut conſtat, inter ſe nominibus: nam ut iſte difficultatis nodus facili negotio eludatur, quis neſciat ſub ampliſſimo ac generico Priſcillæ nomine, cætera frequenter, quæ hac Via Salaria exiſtunt, Cœmeteria recenſeri, cum reliqua ejuſdem ſint partes, in quas illud ſubdividitur, uti de hoc præſertim Jordanorum Cœmeterio pronunciandum eſt. Nec demum quiſpiam dixerit Bibliothecarium de ſeptem virginibus loqui, quæ hujuſmodi nomine in Romano item Martyrologio v. Id. Aprilis prænotantur; cum illæ haud Romæ, ſed Sirmii, ut expreſſis verbis ibidem legitur, martyrium pro Chriſti fide ſubierint.

Cœmeterium ſanctarum ſeptem virginum. — *Marty. Rom. prid. Kal. Ian.* — *M. S. Cod. Vat. 4. S. Cæcil.* — SS. Donata, Paulina, Ruſticiana, Nominanda, Serotina, Hilaria, Rogata, Dominanda, & Hilarina.

6 Porro hæc ipſa nobiliſſima Cœmeterii Priſcillæ pars, Alexandri quoque titulum ſortita eſt, ob veneranda nimirum beati ejuſdem Alexandri Felicitatis filii pignora ibidem condita, iiſdem Bibliothecario, Adone, ac Beda teſtibus.

Cœmeterium S. Alexandri. — *Bibl. Ado & Beda in Mart.*

7 Eodem inſuper Cœmeterio nobiliſſima Chriſti virgo & Martyr Suſanna ſub impio Imperatore Diocletiano celebri quondam martyrio coronata, ut iidem Ado & Beda affirmant, tumuli obſequio

S. Suſanna virgo, & martyr. — *Ado & Beda in Mart.*

excepta

excepta est, quod & in ejusdem Actis hismet verbis legitur: *Hoc cum audisset Serena Augusta, cum gaudio noctu veniens, collegit corpus S. Susannæ Martyris, & sanguinem, quem effuderat in eodem loco, cum suo velamine dtersit, & posuit in capsa argentea in palatio suo; ubi diu noctuque furtivis vicibus orare non cessabat. Corpus autem S. Susannæ ipsa manibus suis ornavit cum linteaminibus & aromatibus, & posuit juxta corpora sanctorum in Cœmeterio Alexandri in arenario, in crypta juxta S. Alexandrum in civitate Figlina* 111. *Id. Aug.* In cæteris verò M. S. Basilicæ Vaticanæ Codicibus, in quibus hæc eadem acta recitantur, illud subtexitur, eandem videlicet apud sanctorum Chrysanthi & Dariæ corpora depositam fuisse; hæc enim ibi: *Corpus autem ejus ipsa manibus suis ornavit linteaminibus, & condivit aromatibus, & posuit juxta corpora sanctorum Chrysanthi & Dariæ Via Salaria in arenario, juxta Sanctum Alexandrum in civitate Figlina* 111. *Id. Aug.*

Act. S. Susan. Cod. Vat. 4. S. Cæcil.

M. S. Cod. S. Petr. B. C. F. SS. Chrysanthus, & Daria.

8 Ex recensitis autem Cœmeterium illud prope figlinas olim extitisse, manifeste convincitur, quarum frequenter in pluribus sanctorum Martyrum Actis mentio iteratur. Et iste quidem locus, ut credere par est, civitatis forte nomen ob plurimas figulorum domos ibidem existentes obtinuit, quæ civitatis cujusdam faciem intuentibus præ se ferebant. Quod autem in hac potissimum regione figulorum officinæ olim exstiterint, aperte, ut reor, ex ipsomet Viminalis Portæ, quæ proxime adjacet, nomine comprobatur, quæ, ut jam supra ostendimus, *Figulensis* dicebatur. Verum id lector præmonendus est, in hujusmodi videlicet Actis mendum irrepsisse, ut pro *Fidenæ* corrupto vocabulo *figlinæ* legantur. Salaria enim Via ad v. ab Urbe lapidem Fidenæ erant, vetus ac celebre quondam oppidum, ubi nunc castellum extat, quod Jubileum nuncupatur. In his verò actis oppidi hujus nomen in Figlinas, vel exscribentium, aut certe legentium inscitia, detortum, commutatumque esse crediderim. Alterum enim oppidum, quod *Ficulea* dicebatur, ex quo *Ficulensis* porta, Nomentana Via situm erat. Quapropter in epistola 7. Innocentii Papæ Primi pro una eademque recensetur Nomentana, sive Feliciensis, vel Ficulensis Parochia, hoc quippe modo legendum isthic videtur, cum alterum ex præmemoratis nominibus, velut quid sibi minus notum, librariorum imperitia ipsorum verborum sensum ac literas immutando corruperit. Sed Fidenæ, ut diximus, Viæ Salariæ, cum Ficulea Nomentanæ Viæ haudquaquam ab imperitis hominibus confundendæ sunt: ni forte, ob ipsius loci propinquitatem, hoc nomen promiscue usurpatum fuisse asseratur.

Figlinæ.

Porta Viminalis.

Porta Figulensis.

Fidenæ oppidum.

Epist. 7. Innoc. Pap. I.

9 Cum iisdem igitur in Actis lectissimam virginem Susannam juxta sanctorum martyrum Chrysanthi, & Dariæ corpora depositam fuisse describatur, fateri quoque necesse est, Martyrum eorundem Cœmeterium, ipsummet esse, quod Adrianus Papa hujus nominis Primus, Bibliothecario teste, instauravit: *Basilicam*, inquit ille, *Sancti Saturnini Via Salaria positam una cum Cœmeterio sanctorum Chrysanthi & Dariæ renovavit.* Et Salaria quidem Via invicti Martyres Chrysanthus, & Daria sub Numeriano diris pro Christo pœnis affecti, inaudito ibidem crudelitatis ac supplicii genere viventes adhuc terra obruti, ac sepulti sunt: ad quorum deinde sepulchrum cum numerosa populi multitudo ad celebranda eorundem natalitia confluxisset, eodem jubente Numeriano, obstructo Cœmeterii aditu, omnes, qui aderant, optatam pro Christo martyrii palmam assecuti sunt; inter quos Diodorus presbyter, & Marianus Diaconus præcipui erant, quorum duntaxat ex tam ingenti martyrum numero Christi fidelibus nomina nosse datum est, cum reliquorum, quæ adhuc ignorantur, digito Dei vivi in vitæ libro scripta recenseantur. Horum autem illustre ac recolendum jugiter in Ecclesia martyrium, eorumdem in Actis his plane notis exprimitur: *Tunc Numerianus Imperator non virtutibus divinis hæc, sed maleficiis imputans, jussit eos duci Via Salaria, atque in arenario deponi, Chrysanthum nimirum & Dariam simul & illuc utrosque vivos, terra & lapidibus obrui. Tunc beatissimus Chrysanthus cum beata virgine Daria deponuntur in foveam, psalmis & orationibus insistentes; facti sunt in passione sociati sanguine, sicut fuerant mente etiam conjuges; quasi in uno lecto, ita in una fovea, in una voluntate durantes. Talis fuit passio, quæ magis sepulturam Dei famulis intulit, quam pœnam ingessit. Accepit autem Deus hostiam viventem, cujus gratia hoc factum est, ut qui simul fuerant in virginitate durantes, simul pertingerent ad coronam. Igitur cum multa beneficia Deus venientibus ad eorum sepulchra præstaret, evenit ut die natalis eorum infinita populi multitudo concurreret, viri simul & mulieres, pariter & infantes, & innuptæ puellæ, & juvenes. Hoc cum fuisset Numeriani auribus intimatum, jussit ut in introitu, quo introjerant in crypta paries levaretur, quod cum fuisset impletum, desuper à Sabulone super eos montem dejecit. Omnes ergo pariter, dum communiter sacramenta perciperent, & martyrum gloriam celebrarent, ipsi quoque ad coronam martyrii pertigerunt. Inter quos erat Diodorus presbyter & Marianus diaconus, & plurimi clericorum. Populi autem multitudo nec numerum, nec nomina collecta sunt, quia & laciniosum & superfluum judicavimus.* Vides hinc martyrum obsequio deditos, ac intra abdita Cœmeteriorum loca ad eorumdem recolenda certamina, divinorumque Sacramentorum participanda mysteria confluentes, martyrii palma, ac martyrum societate donatos.

Cœmeterium SS. Chrysanthi, & Dariæ.

Biblioth. in Hadrian. I.

Numerianus Imp. obstructo Cœmeterii aditu Christianos inibi latentes enecat.

SS. Diodorus, Marianus, & socii.

Act. SS. Diod. & Mart. Cod. Vat. S. Petr. D. Vall. 3. 10.

10 Porro celeberrimum hunc martyrii locum à S. Damaso Papa nobili carminum præconio exornatum S. Gregorius Turonensis de glor. Mart. lib. 1. cap. 38. luculenta quidem oratione describit; cujus hic verba, utpote quæ rei proposito mirum in modum consonant, recensere haud pigebit. Hæc igitur Gregorius: *Chrysanthus martyr, ut historia passionis declarat, post acceptam martyrii coronam cum Daria virgine, multa populis sanitatum beneficia tribuebat, & ob hoc etiam crypta super eos miro opere fabricata est, quæ in arcuum modo transvoluta, firmissima stabilitate subsistit. Denique cum ad ejus festa populorum frequentatio confluxisset, iniquissimus Imperator erectum in illius cryptæ introitu parietem, conclusa multitudine, jussit ædem arena & lapidibus operiri: factusque est desuper mons magnus. Idque gestum certissime ipsius manifestant scripta certaminis. Quæ crypta diu sub hoc velamento permansit operta, donec Urbs Romana, relictis idolis, Christo Domino subderetur. Iam procedente tempore nulli erat cognitus locus ipsius sepulturæ, donec Domino Iesu revelante patefactus est, cujus partem in una loci interposito pariete, sepulchra martyrum Chrysanthi & Dariæ segregata parte, in alia sanctorum reliquorum cadavera sunt congregata. Veruntamen in pariete illo, qui est*

Locus martyrii SS. Chrysanthi, & Dariæ describtus.

Greg. Turon. lib. 1. c. 38.

est in medio positus, fenestram structor patefactam reliquit, ut ad contemplanda sanctorum corpora aditus aspicienti patesceret. Ferunt etiam, quod eo tempore, quo ad sancta solemnia accedentes inclusi sunt, urceos argenteos ex metallo formatos, cum vino, quod ab oblationem sacrificii divini offertur, secum homines detulissent, argentumque ibi remansisse manifestum est, idque hodie à conspicientibus cerni. Sed quia jugiter mens humana turpibus, erubescendisque cupiditatibus inhiat, subdiaconus quidam viso per fenestram argento, cogitat intra se, quod postero die, avaritia impellente, complevit. Nocte enim consurgens, ingressus est basilicam sanctorum: deinde per fenestram ingrediens cellulam, ac per obscuritatem noctis palpans manibus, aliquos de urceis cepit, deinde egredi cum præda cupiens, per totam noctem circumiens, nunquam potuit aditum, unde ingressus fuerat, reperire. Deo quippe scelerum vindice avarus æque ac sacrilegus homo dum patrando sceleri totus incumbit, vel nolens, vel insciu, ut ab argento manum & cor pariter ab impietate coerceret, carcerem patiebatur. Sed interim, quæ Gregorius subtexit, audiamus: *Dato vero,* inquit, *die dum opera sua obtegi conscius sceleris voluit, juxta illud Dominici oraculi dictum, quod omnis, qui male agit, odit lucem, ut non manifestentur opera ejus, occultavit se in angulo cellulæ tota die, ne videretur: sequenti vero nocte quæsivit iterum aditum, sed reperire non potuit: sic per trium noctium curricula fecit. Tertia vero die, cum jam fame cruciaretur, accessit coram populo ad fenestram, & relicto argento confessus est opus suum; egressus est foras cum magna verecundia, nec latuit scelus, quod gesserat, populis qui aderant. Post multum vero temporis cognoscens hoc factum Damasus Antistes sanctæ Sedis Apostolicæ, jussit diligentius operiri fenestram, ubi & versibus decoravit locum, & ibi benedicitur Dominus noster Iesus Christus ad laudem nominis sui usque in hodiernum diem.* Hæc Gregorius Turonensis.

Avaritia subdiaconi argentum è crypta Cœmeteriali furtim auferre nitentis punita.

Splendida Ecclesiarum olim supellex.

11 Ex enarratis autem hactenus à Turonensi de argenteis vasis, quæ in præmemorato SS. Chrysanthi & Dariæ martyrum Cœmeterio asservabantur, hic vel obiter contemplantibus palam fit, quam splendida ornamentorum genera apud primævos Christianos usui extitissent, quibus Ecclesia sub ipsismet persecutionum temporibus mirifice refulgebat. Si quis enim hæc mente altius repetat, vasa aurea, vel argentea ad sacrum altaris ministerium persecutionis tempore ab Urbano Pontifice facta esse ex ejusdem actis comperiet. Si vero de Diocletiani potissimum temporibus sermo sit, egregium illud apud sanctum August. epist. 165. Monumentum extat, ubi proconsularibus ex actis legitur, inter vasa ad Ecclesiæ usum composita lucernam argenteam adnumeratam fuisse: & ipsemet Optatus Milevitanus de sævis Diocletianæ persecutionis temporibus agens, hæc ait: *Extant ex auro & argento quamplurima ornamenta, quæ nec fodere terra, nec secum portare poterat, &c.* Et Augustinus ex proconsularibus item actis inter Ecclesiastica ornamenta calices duos aureos, & sex argenteos recenset. *Vasa insuper argentea ministerialia è cryptis effossa, in quibus sancti Martyres* (ut Baronius ait) *sacra peragentes delitescebant, Gregorius Turonensis testatur de glor. Martyrum cap.* 38. Hæc autem ante Christianos Imperatores: postea autem (ut idem Baronius adnotat) quam abundaverint Ecclesiæ vasis aureis & argenteis pretiosissimis, superfluum est dicere: erant enim ipsis gentilibus in admiratione. Unde Julianus Præfectus orientis avunculus Juliani Apostatæ, illa Antiochiæ intuens, & obstupescens dixit: *En quam sumptuosis vasis Filio Mariæ ministratur.* hæc ille apud Theodoretum hist. lib. 3. cap. 17. Maximus igitur ornamentorum Ecclesiasticorum splendor apud Christianos, & ea in rebus divino cultui dicatis pompa gentilibus obstupescentibus extitit, ut nil prorsus lector mirari queat, si argenteos, quos supra meminimus, urceos Christianorum ministerio olim adhibitos fuisse perlegat.

In gest. S. Urb. in lib. de Rom. Pont.

Aug. ep. 165.

Optat. lib. 1. cont. Parmen.

Baron. in Mar. Rom. die 16. Aug.

Theod. hist. l. 3. c. 17.

Veterum Christianorum splendida Templa.

12 At non vasa dumtaxat, sed loca ipsa Dei obsequio dicata, ingenti splendoris cultu habita, & mirifice à Christianis exculta fuere, cujus quidem rei infensissimi Christianæ fidei hostes, & ipsiusmet nominis Christi adversarii testes sunt, ita ut illud merito asseri possit: *Et inimici nostri sunt judices. Quo enim olim sumptu, qua impensa & ornatu isthæc peragerentur* (ut Baronius ait) *ex his certe, quæ Christianis infensissimus hostis* (*licet res nostras deridens, & carpens*) *ethnicus homo tradit, qui Apostolorum temporibus, ac etiam Trajani vixisse ex suis ipsius scriptis cognoscitur, aliqua saltem ex parte intelligi posse videtur: ac proinde qualis esset rerum nostrarum cultus, quantumlibet persecutio acrior undique vigeret, idem auctor, licet aliud agens, pennicillo quidem figurare videtur, nec adeo obscure, ut non liceat velut per rimulas quasdam rem ipsam aliqua ex parte cognoscere.* Lucianus enim iste de rebus Christianorum loquens Criteam quemdam introducit, qui cum ab aliquo fidelium Christianus fieri persuaderetur, ab eodem in locum, ubi Christianorum cœtus peragebantur, deductus est, quem quidem ille locum satis splendidum hunc in modum eleganter describit: *Pertransivimus,* inquit, *ferreas portas & æreα limina, multisque jam superatis scalis in domum aurato fastigio insignem ascendimus, qualem Homerus Menelai fingit esse: atque ipse quidem omnia illa contemplabar, quæ insularis ille adolescens. Video autem non Helenam, sed mehercule viros in faciem inclinatos, & pallescentes, &c.* Hæc quidem & alia apud Lucianum de Christianis derisionis gratia dicta leguntur. Ex quibus dum auro parietes, ac laquearia, & totus circumquaque locus (ut ipse prolixius describit) fulgeret, Christianorum dumtaxat facies jejuniis aridæ, & jugi carnis maceratione attritæ ac pallescentes horrorem intuentibus incutere videbantur. Et hæc sunt, quæ hic vel obiter in rem præsentem enarrasse voluimus.

Baron. to. 1. an. 57. n. 101.

Apud. Lucian. in Philop.

14 Porro ut ad nostra redeamus, & perlustrato SS. Chrysanthi ac Dariæ Cœmeterio, carmina, quæ beatus Damasus in eorumdem martyrum honorem conscripsit, recenseamus, hæc in Poëmatum ejusdem nuperrime edito opusculo leguntur, carm. XXXVI.

Hic votis paribus tumulum duo nomina servant
Chrysanthi, Dariæ nunc venerandus honor.
Effera quæ rabies neglecto jure sepulchri, &c.

Ex carmin. S. Damasi Pap.

14 Sacræ hujus cryptæ venerationis cultu dignissimæ vestigium omne, ac memoria exciderat, & licet Sanctorum meritis ac signis locus apprime nobilitatus esset, inter oblivionis tamen tenebras incultus latuit usque ad Stephani Papæ Sexti tempora, qui divino lumine afflatus & locum, ac eorundem pariter Sanctorum corpora adinvenit, atque in Urbem (ut par erat) perhonorifice transtulit. Cujus recolendæ inventionis, ac translationis item historiam Surius exacte describit to. 1. 17. Januarii, & brevi quodam compendio in sacris septem Urbis Ecclesiarum Monimentis, in Basilicæ videlicet Latera-

Translatio corporum SS. Martyrum à Stephano Papa peracta.

Sur. to. 1. 17. Ianuar.

Lateranensis descriptione, à Severano nostro recensentur; apud quam præcipue maxima sacrorum pignorum pars, uti pariter in Ecclesia Sanctorum Apostolorum nunc condigno honore asservatur.

Translatio corporis S. Susannæ. Ecclesia ejusdem.

15 Porro præclaræ virginis & Martyris Susannæ corpus eodem è Cœmeterio in Ecclesiam ejus nomini dicatam translatum fuit; ubi & paterna quondam ejusdem domus fuerat, in regione scilicet Altæ semitæ Diocletianas prope Thermas; quo loco magnificentius ad nostra hæc tempora exornato, majori sub ara conditum, summa Urbis totius, ut par est, veneratione colitur. In præmemoratæ autem ejusdem olim Ecclesiæ Confessione versus hujusmodi insculpti legebantur:

Vetus inscriptio in Æde S. Susannæ.

OLIM PRESBYTERI GABINI FILIA FELIX.
HIC SUSANNA JACET IN PACE PATRI SOCIATA.

Translatio corporis S. Felicitatis.

16 In eandem postea B. Susannæ Ecclesiam à S. Leone Papa Tertio, sacrum quoque S. Felicitatis corpus delatum est, ut quemadmodum eodem in Cœmeterio beata corpora tumulata jacuerant, ita pariter ejusdem Ecclesiæ sinu, ac pari devotionis cultu excepta in Domino conquiescerent. Verum ipsemet B. Leo, cujus jam meminimus, Ecclesiam hanc vetustate penitus collabentem iterum à fundamentis extructam pristino decori restituit: cujus recolendæ instaurationis memoria majori in apside his verbis musivo opere olim intextis prænotabatur:

Vetus inscriptio in Ecclesia S. Susannæ.

BEATÆ SUSANNÆ MARTYRIS AULA COANGUSTO
ET TETRO EXISTENS LOCO MARCUERAT: QUAM
DOMINUS LEO PAPA TERTIUS A FUNDAMENTIS ERIGENS,
ET CONDENS CORPUS S. FELICITATIS MARTYRIS
COMPTE ÆDIFICANS ORNAVIT ATQUE DEDICAVIT.

Translatio corporis S. Alexandri. *Abbas Vsperg. Crantzius.*

17 At vero beati Alexandri corpus in Saxoniam sub S. Leone Papa Quarto delatum fuisse Abbas Uspergensis, & Crantzius asserunt. Reliqua filiorum beatæ ejusdem Felicitatis corpora quampluribus ipsius Romæ Ecclesiis ditandis pariter ac illustrandis præsto fuere, inter quas merito Sacræ B. Mariæ in Cosmedin, nec non Sanctorum Marcellini & Petri prope Lateranum Ædes adnumerandæ sunt: in quibus sub Sanctorum Septem fratrum nomine, inscriptis ibidem titulis, eorundem reliquias asservari perhibetur. Sed de his hactenus.

CAP. XXX.

De Cœmeterio Novellæ.

1 QUa potissimum de causa Cœmeterium, de quo nunc sermo incurrit, appellationem ejuscemodi sortitum fuerit, ut quod verum est, fateamur, nos penitus latet: quamvis à religiosa quapiam muliere istius nominis sumpsisse derivationem, merito arbitrari ac suspicari quis valeat. At *Novellæ*, vel certe *Noëllæ*, ut alii legunt, nomine in sacris quidem Martyrologiis, ac sanctorum Martyrum Actis, quod noverimus, nulla prorsus mulier inscripta legitur; quamvis in pervetustis Gentilium inscriptionibus hoc utique nomen frequentissime repetatur. Ex quo, ut nobis probabilis quidem conjectura suadet, Cœmeterium istud à nobili quadam Romanarum illustrium matrona, Novellæ titulum, ac nomen desumpsit. Quod item Cœme-

Novella matrona.

terium tertio ab Urbe lapide Via Salaria existit, ejusdemque scriptor actorum Liberii, & Damasi meminit, qui, additis insuper beati Pontificis Damasi carminibus, nuper editus est, & ab Onuphrio speciali titulo S. R. E. Protonotarius appellatur, qui eundem Liberium Pontificem Urbe à Constantio ejectum diu in hoc Cœmeterio habitasse his verbis constanter affirmat: *Tunc Liberius cœpit Constantium publice redarguere, asserens eum post Christianæ professionis susceptionem Ecclesiæ Christi emolumenta, non incommoda conferre debere. Unde Constantius vehementer iratus, hunc extra civitatem, quasi in exilium deportari præcepit; & habitavit extra milliario tertio, in Cœmeterio, quod dicitur Novellæ, Via Salaria.* Et paulo infra, ut iisdem in Actis fertur, ipse Liberius solemni appropinquante dierum Paschalium festo, clero ab Urbe accersito, luculentum ac pastorali solicitudine dignum sermonem ibidem habuit; hæc enim ibi recitantur: *Eodem tempore appropinquante solemnitate Paschali, qua in Christo renasci plurimi exoptabant, convocavit Liberius Urbis Episcopus universos Catholicos Ecclesiastici gradus; sedensque in Cœmeterio supradicto, sic loqui exorsus est: Dies tribulationis & angustiæ, fratres charissimi, emerserunt: in quibus navis Petri, ventis insurgentibus, perturbata, tanquam Christo dormiente naufragium pertimescit. Nam & piratæ undique imminent, & interdicitur nobis gubernandi facultas. Necesse itaque est, ut Dominum clamoribus excitemus, quatenus eo nobis dexteram porrigente, & inimicorum reprimatur incursus, & omnis perturbatio conquiescat: cui spei præsumptio nobis sit, quod caput horum malorum Arrius est extinctus. Dum enim de exilio revocatus apud Alexandriam cum fratre nostro Alexandro de fidei causa confligeret, humanæ causa necessitatis ad locum publicum declinavit; ubi cum sederet, intestina ipsius, atque omnia viscera ab ejus corpore defluxerunt. Confidamus itaque in Domino, quoniam iniquorum capite, eo favente, destructo, & membra reliqua facile destruentur. Ego interim, fratres, vobiscum esse nequeo præsentia corporali: habetis autem vicarium fratrem, & compresbyterum Damasum, virum utique fidelissimum, & cunctis virtutibus adornatum: cujus prudentiam & constantiam mihi publice prædicatis, eo prævio post Deum in cunctis viis vestris utamini. De Baptismate autem quid sit agendum, decernite, & in quo loco celebrandum est, providete, quoniam Paschalis instat solemnitas, in qua multi baptizari desiderant. Respondit Dionysius presbyter, & ait: Præsul sancte & innocens confice Chrisma in nomine illius, quem publice prædicas, & celebremus Baptismum. Respondit Damasus Vicarius, dicens: Certi esse possumus, quia non relinquet Dominus plebem suam, cum qua usque ad finem mundi permansurum se esse promisit. Exhibe nobis ad præsens celebrare Pascha. Ego in humilitate loquor, onus enim quod super te bajulas, nos sublevare non possumus, quia ignoras ubi baptizes. Nonne Ioannes in deserto baptizabat? Patres quoque nostri in typo Baptismi per medium mare transierunt: nam & in fluminibus & in paludibus, maxime instante necessitate, convenit baptizare. Hunc sermonem cum gaudio suscepit Liberius Episcopus, ita ut præ gaudio fleret. Audiens autem per os beati Damasi, quem Vicarium ipse delegerat, divinum consilium, & conversus ad eum, dixit: Eris major ministrorum, sicut ille, qui Baptismum instituit. Et ad clerum de illo ait: Qui est vester minor, major fiet, & qui se humiliat, exaltabitur. Cum enim esset Pontifex, prophetavit;*

Acta Liberii & Damasi.

Onuphr.

Sermo Liberii Papæ in Cœmeterio Novellæ.

Ibid.

Arrius Hæresiarcha extinguitur.

Damasi encomium.

Omnis locus Baptismo peragendo aptus ac conveniens.

phetavit, quod B. Damasus praeeminentia humilitatis, & vigilantiae ad culmen Sedis Apostolicae esset quandoque provehendus. Hæc ibi.

2 In aliis quoque M. S. Codicibus eadem utique apud hoc Cœmeterium gesta, diverso licet, ac immutato stylo, leguntur: in illis etenim quem ad Romanum clerum Liberius sermonem habuit, ab illis verbis orditur: *Nolite timere, quod ego vobiscum non habito, &c.* Ex quibus, ut vides, ad sacra obeunda munia, & ad Sacramentorum mysteria peragenda, Baptismi videlicet, & Eucharistiæ, dum persecutionum tempora ingruerent, fideles passim unà cum ipsis Summis Pontificibus in Cœmeteriales latebras se recipere, ibidemque latitare consuevisse, exploratissimum redditur. Cum autem post hæc de præmemorato Novellæ Cœmeterio, nec in sacris Martyrum Actis, neque apud Bibliothecarium, ac cæteros antiquos scriptores mentio ulla habeatur, hoc quoque, ut alibi diximus, Cœmeterii Priscillæ partem extitisse conjicimus, cum tertio ab Urbe milliario recenseatur, quanto, & illud ab Urbe intervallo distat. Et hæc interim de celebri Novellæ Cœmeterio, quod penitus antiquatum est, lectori indicasse sufficiat.

Cœmeterium Novellæ pars Cœmeterii Priscillæ.

CAP. XXXI.

De Ostriano Cœmeterio.

Familia Ostoria. *Tacit. in hist. Tertul.*

1 AB Ostoria Romanas inter familias præclarissima, cujus frequenter Tacitus, ac ipsemet Tertullianus meminit, Ostorianum hoc Cœmeterium initium traxisse, corruptoque deinde vocabulo, Ostrianum nuncupatum fuisse, aliqua nec quidem temere suspicio menti obrepit. Ejusdem vero in supra recitatis Liberii & Damasi Actis mentio incurrit, in quibus fertur, hunc potissimum apud locum non Liberium dumtaxat, sed & Petrum ipsum Apostolorum principem aliquando baptizasse, hæc enim ibi: *Erat autem non longe à Cœmeterio Novellæ, Cœmeterium Ostrianum; ubi beatus Petrus Apostolus baptizaverat. Eodem ergo tempore habito consilio, baptizavit ibi Liberius Episcopus promiscui sexus quatuor millia duodecim, quia non solum Romani, sed & Romanorum finitimi ab eo baptizari optabant.* Quantus quotidie ad Christi fidem accessus fiebat, cum vel ipsas inter persecutiones tot millia hominum, ut sacris baptismi aquis abluerentur, undique ad Cœmeteria convolarent: sed hic quæso, quæ ad Baptismum pertinent, ex eisdem Actis repetamus: hæc enim infra de solemni Baptismate ejusdem Liberii manu sub ipso Pentecostes die celebrato in Basilica Sancti Petri, suggerente Damaso, qui Baptismatis illic fontem paraverat, eisdem in Actis recitantur: *Et cum solemnitas Pentecostes advenisset, multitudo promiscui sexus urgebatur ad Baptismum propter metum persecutionis. Volente autem Liberio in præscripto Cœmeterio baptizare, ait ad eum Damasus: Quare opportunitate accepta non baptizas ad primum nostrum Pontificem Petrum Apostolum?* Ex quo apertis utique verbis, Cœmeterium hoc præ cæteris vetustissimum æque, ac præclarissimum esse constat, ubi Petrus Apostolorum Princeps accedentes baptizare consueverat. Et quidem credere nobis par est, Ostrianum olim Cœmeterio Priscillæ adjunctum, ejusdemque partem fuisse, quod nimirum beatissimus Christi Apostolus frequenter in hospitiis sui gratiam inviseret, Prudentis videlicet Priscillæ filii, quæ Cœmeterium istud, ut jam supradictum est, divino potissimum cultui, martyrum obsequio, ac publicæ piorum utilitati construxerat. Sed nobilissimi Cœmeterii faciem lectori quam paucis delineasse, contemplandamque ob oculos exposuisse satis sit.

S. Petrus Ap. Baptizat in Cœmeterio Ostriano.

Act. Liber. & Damas.

Liberius baptizat in eodem Cœmeterio.

Ibid.

CAP. XXXII.

De Cœmeterio B. Hilariæ.

S. Hilaria. S. Claudius. SS. Jason, & Maurus. Hortus S. Hilariæ.

1 CŒmeterium hoc sub Numeriano Imperatore ab Hilaria Claudii Tribuni uxore, in quodam ejusdem horto, tunc potissimum temporis initium accepit, cum eundem Claudium, Jasonem ac Maurum filios martyrio coronatos eodem in horto marmoreis duobus tumulis perhonorifice deposuit: quo deinde loco ipsamet Hilaria eisdem pari sanguinis ac tumuli consortio juncta, recondi meruit, quod in sanctorum Chrysanthi & Dariæ Actis hunc in modum describitur: *Corpora autem filiorum collegit Hilaria relicta martyris Claudii, & singillatim condiens, Mauri & Iasonis in sarcophagis singulis collocavit. Quæ dum assiduis obsequiis circa sanctorum confessionem oraret Deum, tenta est: quæ dum traheretur, rogabat eos, qui se trahebant, dicens: Obsecro vos, permittite me prius orationem meam complere, & veniam quocunque volueritis. Igitur dum fixisset gradum, accepit Sacramentum Domini, & expandens manus suas, dixit: Domine Iesu Christe, quem toto corde confiteor, modo me associa filiis meis, quos ex utero meo ad martyrium convocasti: & hoc dicens projecit se in oratione, & dum oraret, projecit spiritum. Tunc illi, qui eam tenuerant, dolentes super repentinum obitum ejus, reliquerunt duas ancillas ejus, quæ cum ea erant. Illæ autem sepelierunt eam diligentissime sepulturæ, & super eam brevissimam Ecclesiam fabricaverunt, quia locus, in quo defuncta erat, ejusdem erat hortus Hilariæ, & ex quo sancti passi fuerant, ibidem sibi mansionem collocarat.* Idipsum apud Bedam, Adonem, sacra item Martyrologia, & Petrum in Catal. lib. 1. cap. 23. legitur, qui beatam insuper mulierem Hilariam optatissimo apud filios tumuli consortio dignatam fuisse affirmat.

Act. SS. Chrys. & Dar. Cod. Vat. 5. S. Petr. D. Vall. t. 3. 10.

Beda, & Ado. in Mart. Petr. in Cat. lib. 1. c. 23.

2 Verum de hoc B. Hilariæ Cœmeterio apud Bibliothecarium in Adriani Papæ Primi gestis mentio agitur; ubi de Ecclesiis, atque Cœmeteriis ab eodem Pontifice Via Salaria instauratis isthæc recitantur: *Atque Cœmeterium sanctæ Hilariæ innovavit.* Sepulchro autem S. Mauri, qui unus extitit ex ejusdem Hilariæ filiis, beatissimus Pontifex Damasus nobile hujuscemodi epitaphium inscripsit, quod apud Gruterum in Antiq. Inscript. & Baronium Annal. to. 4. ann. 384. recensetur, & inter carmina S. Damasi n. 21. legendum occurrit:

Bibl. in Adr. Pap. 1.

Epitaphium S. Mauri.

Gruth. in ant. inscrip. in app. pag. 1171. Bar. annal. to. 4. an. 384.

Martyris hic Mauri tumulus pia membra retentat,
Quem Damasus Papa longo post tempore plebis
Ornavit supplex cultu meliore decorans,
Insontem puerum, cui pœna nulla dejecti.

Sacra vero ejusdem Mauri, & Jasonis corpora à Paschale Primo ad S. Praxedis Ecclesiam translata fuisse apposita ibidem inscriptio docet: quæ tamen postea unà cum S. Hilariæ matris corpore Lucam ab Alexandro Papa Secundo delata, & in Ecclesia S. Martini, quam ipsemet Pontifex erexerat, condita fuere, ut antiquissima ejusdem Ecclesiæ monumenta legentibus fidem faciunt, quibus Baronius quoque in suis Annalibus constanter adstipulatur.

Translatio corporum SS. Jasonis, Mauri, & Hilariæ.

Bar. an. to. 11. an. 1070.

latur. Sed his interim expediti, ad alia orationis stylum convertamus.

CAP. XXXIII.

De Cœmeterio beatorum Thrasonis & Saturnini.

S. Thrason.

1 QUoniam Cœmeterii beatorum Thrasonis ac Saturnini opportune quidem nobis mentio incurrit, nonnulla hic, quæ maxime ad rei notitiam pertinent, antequam ad ulteriora progrediamur, præmittere libet, quò singula deinde lector facili negotio assequi valeat. Repetenda igitur hoc loco sunt, quæ de S. Thrasone in M. S. sanctæ Susannæ Actis his quidem verbis leguntur: *Maximus autem omni noctu venundabat facultatem suam per quendam amicum suum Thrasonem Christianissimum, togatum, qui occulte assidebat publico, habens in corde suo cum reverentia religionem Christianam, quem ante multos annos Cajus Episcopus baptizaverat: qui magis gesta Martyrum sanctorum colligens ornabat, & omnia nocturnis temporibus, pauperibus Christianis erogabat, circumiens per vicos & carceres & custodias.* Idem plane in M. S. sancti Marcelli Papæ Actis exponitur his verbis: *In ipso itaque tempore erat vir Christianissimus, nomine Thrason, vir potens, & facultatibus locuples, & vita fidelis. Hic cum vidisset affligi Christianos in fatigatione & labore, cœpit in sua facultate sanctis Martyribus alimoniam, & victum ministrare per manus virorum Christianorum, Sisinnii, Cyriaci, Largi, & Smaragdi.* Vides quanto studio Christianorum fidei causa laborantium inopiæ sublevandæ pii quique viri manum jugiter, atque operam suppeditarent. Ac demum de illustri Thrasonis ejusdem martyrio, quod sub Maximiano Imperatore contigit, in sacris Martyrologiis, & in Romano præsertim III. Id. Decembr. præclarum hoc elogium attexitur: *Romæ passio sancti Thrasonis, qui cum Christianos laborantes in Thermis, aliisque operibus aleret, jubente Maximiano tentus, cum aliis duobus Pontiano & Prætextato martyrio coronatus est.* Ut Euangelicum illud videlicet oraculum in eo adimpletum sit: *Qui recipit prophetam in nomine meo, mercedem prophetæ accipiet.* Hic enim martyres, ac pro fidei confessione strenue laborantes paterno sinu excipiens, martyrum mercedem martyr effectus recepit.

M. S. Act. S. Susan. Cod. S. Cæcil. Petr. Natal. lib. 7. c. 49.

Act. S. Marc. Pap.

Mart. Rom.

Prædium S. Thrasonis Via Salaria.

2 A viro igitur pietate ac meritis clarissimo, qui Thrason dicebatur, Cœmeterium, de quo nunc agimus, initium habuit. In quodam enim sui ipsius prædio, quod Via Salaria situm erat, illud extruendum curavit; ubi ipsemet una cum Ioanne presbytero sacra beatorum Saturnini & Sisinnii Martyrum corpora sepelivit, ut in eorundem Actis hisce verbis describitur: *Eodem die dedit eis capitalem sententiam subire, & depositi de equuleo, ducti sunt Via Nomentana, milliario secundo, & ibi capite sunt truncati. Quorum corpora collegit Thrason cum Ioanne presbytero, & sepelivit in prædio suo Via Salaria sub die quarto Kalendarum Decembrium.* Hæc ibi.

SS. Saturninus, & Sisinnius. Acta SS. Sisinnii & Sat.

3. Dignissimum vero beati Saturnini sepulchrum his itidem carminibus eruditissimus ille, æque ac piissimus Pontifex, Damasus inquam, exornavit, atque hujuscemodi titulum, perpetui impensique erga Christi Martyrem obsequii locupletissimum veluti monimentum non tam ferro, quam calamo insculpsit:

Epitaphium S. Saturnini.

Horum Martyrum cultor Damasus Episcopus servus Dei.
Sola Dei nunc Christi fuerat crarta cinis an.
Tempore quo gladius secuit pia viscera matris.
Sanguine mutavit patriam, vitamque, genusque
Romanum civem sanctorum fecit origo,
Mira fides rerum docuit post exitus ingens,
Cum lacerat pia membra, fremit Gratianus, ut hostes
Postea quam fellis vomuit concepta venena,
Cogere non potuit Christum te sancte negare,
Ipse tuis precibus meruit confessus abire.
Supplicis hæc Damasi vox est, venerare sepulchrum,
Solvere vota licet, castasque effundere preces,
Sancti Saturnini tumulus quia Martyris hic est.

Antiq. Inscrip. in Append. pag. 1172.

Hæc eadem carmina apud Gruterum in Appendice antiquit. Inscript. recensentur.

Gruth. in app. Antiq. Inscrip.

4 Cum vero eodem postmodum loco, ipsum supra Cœmeterium in honorem B. Saturnini Ecclesia erecta fuerit, ab utriusque martyris nomine, Thrasonis videlicet & Saturnini Cœmeterium appellari contigit; quinimo ipso Cencio Camerario teste lib. quem de Censibus scripsit, immutato paucis titulo Cœmeterium Thrasonis ad sanctum Saturninum nuncupari itidem consuevit. Hanc porro Saturnini Martyris Ecclesiam incendio pene absumptam Felix Papa Quartus restituit, ut Bibliothecarius hæc scribens tradit: *Hujus temporibus*, Felicis nempe, *consumpta est incendio basilica S. Martyris Saturnini Via Salaria, quam à solo refecit.* Subinde vero pari ratione ab Adriano Papa Primo; & demum à Gregorio Quarto hanc instauratam fuisse idem Bibliothecarius asserit. In Vaticanis insuper tabulis Nicolai Papæ Quarti diploma recensetur, in quo Pontifex plenissimam è thesauro meritorum Christi iudulgentiam impartitur his, qui descriptam hactenus beati Martyris Saturnini Ecclesiam inviserent, apud quam nonnulli tunc Ord. S. Benedicti eremitæ morabantur; expressisque in eodem diplomate verbis præmemoratam Martyris Ecclesiam in Priscillæ ac Basillæ Cœmeterio existere pronunciatur; ex quibus aperte item colligitur, hoc ipsum Thrasonis Cœmeterium, Cœmeterii pariter Priscillæ quod dicitur, partem computari, & cum ejusdem ambitu protendi, eidemque pariter protenso circuitu jungi.

Ecclesia S. Saturnini.

Cenc. Camer. lib. de cens.

Bibl. in Felic. Pap. 4.

Nicol. IV. in Reg. to. 1. epist. 669. Indulgentiæ Ecclesiam S. Saturnini visitentibus concessæ.

Cœmeterium Priscillæ, & Basillæ.

5 Porro antiquissima hæc unà cum eodem Cœmeterio Ecclesia, longo temporum interlapsu ruinis obruta, pretiosissima Sanctorum Martyrum Saturnini ac Sisinnii corpora inde in Urbem transferri contigit: Beati nimirum Saturnini corpus in Pammachii titulum, qui hodie sanctorum Ioannis & Pauli nuncupatur, quamvis venerandum ejusdem caput apud Eudoxiæ titulum, hoc est, ad sacram ædem B. Petri ad Vincula, condigno venerationis cultu servetur. Pretiosa autem B. Sisinnii Martyris pignora à Sergio Papa Secundo in Equitii titulum, ad Ecclesiam videlicet Sanctorum Martini & Silvestri in montibus honorifice delata fuisse vetus, quæ ibidem exsculpta est, inscriptio testatur: in qua & corpus item gloriosi Martyris Thrasonis illatum illuc fuisse narratur. Et quidem, ut quod verum est, fateamur, verisimile satis rem altius perscrutanti redditur, beatissimum videlicet Martyrem hunc haud alibi, quam ipsomet sui nominis Cœmeterio pia fidelium manu conditum fuisse. Et de his hactenus.

Translatio corporum SS. Saturnini, & Sisinnii.

Titulus Pammachii.

Titulus Eudoxiæ.

Titulus Equitii.

Translatio corporis S. Thrasonis.

CAP.

CAP. XXXIV.

De beatorum Martyrum Hermetis, Basillæ, Proti & Hyacinthi Cœmeterio.

1 Cœmeterium istud, cujus nomen, atque origo ipsas inter tenebras nobis investiganda proponitur, Via veteri Salaria haud procul ab Urbe situm est, ac variis quidem nominibus prænotatur. Hoc idem enim, ut breviter singula repetamus, Hermetis quandoque Cœmeterium appellatur, id est, à beato Martyre Hermete Urbis quondam Præfecto, qui ibidem conditus est; hic enim cum à Sancto Alexandro Papa ad Christi fidem traductus fuisset, illustre sub Adriano Imperatore, atque Aureliano Judice martyrium capitis obtruncatione promeruit: de quo in probatissimis Beati ejusdem Alexandri Papæ actis hujuscemodi mentio subtexitur: *Tunc data sibi opera cum summo studio ac desiderio magno pervenit ad illa Vincula* (S. Petri scilicet, quæ S. Alexander inquiri jusserat) *S. Balbina, deditque ea Theodoræ illustrissimæ fœminæ sorori S. Hermetis Præfecti Urbis; qui cum ab Aureliano decollatus fuisset, corpus ejus Theodora collegit, & in Salaria veteri sepelivit, non longe ab Urbe Roma, die v. Kalendarum Septembrium.* Hæc ibi. Idem plane scriptores cæteri, Ado, Beda, & Petrus de Natalibus lib. 7. cap. 129. testantur, qui insuper apud eundem Christi Martyrem Hermetem, Theodoram quoque sororem ejus tumulo illatam fuisse addunt: quibus Martyrologium Rom. Kal. Aprilis his verbis egregie adstipulatur: *Romæ passio Sanctæ Theodoræ sororis illustrissimi Martyris Hermetis, quæ sub Hadriano Imperatore ab Aureliano Iudice affecta martyrio, sepulta est juxta fratrem suum Via Salaria non longe ab Urbe.*

S. Hermes Urbis Præfectus.

Act. S. Alex. Pap.

Ado, Beda Petr. de Nat. lib. 7. cap. 129.

S. Theodora.

Martyr. Kal. April.

2 Idem Cœmeterium Basillæ nomine à quibusdam nuncupatum est; à Basilla videlicet inter Urbis Martyres inclyta, ac regiis orta natalibus, quæ sub Valeriano & Gallieno Imperatoribus nobili martyrio coronata, ibidem pariter condita est. Cujus memoria in Martyrologio Romano XIII. kal. Junii recolitur. Alio item titulo Cœmeterium sanctorum Proti & Hyacinthi Eunuchorum S. Eugeniæ locum hunc à quibusdam denominari quandoque contigit. Ibi enim eisdem sub Imperatoribus hi Martyres coronati, tumulo excepti fuerant, ut apud Adonem videre est, & in Romano Martyrologio III. Id. Septembr. expresse adnotatur. Quorum sacræ Confessionis locus in ipsomet Cœmeterio ipsius Symmachi Papæ munificentia argento exornatus, ut Bibliothecarius in ejusdem Symmachi Papæ gestis refert, in splendidiorem formam redactus est.

S. Basilla.

Rom. Martyr. 13. kal. Iun.

SS. Protus, & Hyacintus.

Ado in mart. Martyr. Rom. 3. Id. Sept.

Bibl. in Symmac. Pap.

3 Quod autem Cœmeterium, de quo nunc agimus, variis quidem nominibus appellatum unum, idemque sit, satis perspicue ex eodem Bibliothecario in Adriani Papæ Primi gestis comprobatur, à quo Cœmeterii ipsius basilicam instauratam esse his verbis asserit: *Basilicam Cœmeterii Sanctorum Hermetis, Proti & Hyacinthi, atque Basillæ miræ magnitudinis innovavit.* Quod utique nomen *Basil.* hac ratione decurtatis litteris exaratum, in M. S. Codice Vaticano, *Basillæ* interpretandum est, non autem *Basilicam*, ut ex recentioribus nonnulli, etsi perperam, autumarunt, & sane in quibusdam codicibus, ubi singulæ exprimuntur notæ, quæ integrum nomen significant; palam legitur; frustra enim vox illa, *Basilicam*, iteratis ibidem vicibus inscriberetur; his adde, quod in sacris Martyrologiis III. Id. Septembris natalis horum Sanctorum Martyrum dies in Cœmeterio Basillæ recenseatur; hæc enim ibi: *Romæ Via Salaria veteri in Cœmeterio Basillæ natalis sanctorum Martyrum Proti & Hyacinthi fratrum, &c.* Quapropter mendum aliquod in Cencii Camerarii codicibus irrepsisse putamus, ubi hoc ipsum Cœmeterium Hermetis ac Domitillæ, pro *Basillæ* denominatur: Domitillæ enim Cœmeterium alibi extare jam supra, si bene lector meminit, demonstravimus. Quod quidem mendum ex consimili vocum desinentia, conscriptis paginis obrepsisse credendum est, ubi apud quosdam è recentioribus, Sanctorum eorundem corpora in Cœmeterio *Priscillæ* pro *Basillæ* condita fuisse legitur; longo tamen intervallo hæc utraque Cœmeteria ab invicem distant, cum Priscillæ Cœmeterium Via Salaria nova, & juxta pontem Salarium, ut patet oculis, situm sit: hoc autem quod Basillæ dicitur, Via Salaria veteri extat, quæ pontem Milvium respicit. Quamvis ex quodam indulgentiarum diplomate ipsius Nicolai Papæ Quarti, in quo Cœmeteria *Priscillæ*, *Basillæ* pariter & Saturnini unà simul confunduntur, arguere quis possit, sub ipsa videlicet persecutionum tempora, Cœmeteria isthæc sejuncta olim fuisse, ita ut unum ab altero haud modico itineris tractu distaret; at suborta deinde Christianorum Reipublicæ, ac Romanæ Ecclesiæ pacis tranquillitate, cum ipsamet Cœmeteria humandis piorum cadaveribus inservire jugiter consueverint, & hanc præcipue ob causam cæteræ pariter utrasque inter Vias cryptæ effoderentur, haud minus probabili quidem argumento contigit, ut post longa evoluta annorum curricula, utraque in unum Cœmeteria coalescendo indistincta, eorundem nomina passim à fidelibus usurparentur, ac sub Priscillæ potissimum nomine, quod Cœmeterium cæteris amplitudine præcellit, singula deinde nuncuparentur.

Ecclesia SS. Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi.

Bibl. in Adr. Pap. 1.

Mart. Rom. 3. Id. Sept.

Cœmeterium Priscillæ.

Cœmeterium Basillæ.

Diplom. Nicol. Pap. 4.

4 Studioso interim lectori adnotandum est, duo videlicet epitaphia à beatissimo Pontifice Damaso conscripta, & sepulchro quondam sanctorum Proti & Hyacinthi insculpta, in hactenus recitato Antiq. Inscript. Grutheri libello recenseri, ex quibus studiosus lector probe didicerit, Cœmeterium hoc quodam sub colle olim extitisse, ac ipsummet beatorum martyrum sepulchrum à Theodoro presbytero ornamentis quameleganter excultum fuisse. Epitaphia vero martyrum sepulchro affixa, hæc sunt.

Inscriptiones sepulchris SS. Proti, & Hyacinthi à B. Damaso affixæ.

Primum Epitaphium, quod à B. Damaso conscriptum est.

Extremo tumulus latuit sub aggere montis
Hunc Damasus monstrat, servat quod membra piorum,
Te Protum retinet melior sibi regia cæli,
Sanguine purpureo sequeris Hyacinthe probatus.
Germani fratres, animis ingentibus ambo.
Hic victor meruit palmam prior, ille coronam.

Antiq. inscript. in append. pag. 1173.

Alterum B. Damasi Epitaphium.

Adspice descensum, cernes mirabile factum,
Sanctorum monumenta videns patefacta sepulchris.
Martyris hic Proti tumulus jacet, atque Hyacinthi,
Quem cum jamdudum tegeret mors, terra, caligo,
Hoc Theodorus opus construxit presbyter instans,
Ut Domini plebem opera majora tenerent.

Hæc

Hæc sunt, quæ Damasus in martyrum Christi obsequium metro cecinit.

Translatio corporum SS. Hermetis, Proti, & Hyacinthi.

5 Cæterum venerandas sanctorum Hermetis, Proti, & Hyacinthi reliquias sub Gregorio Papa Quarto in Gallias ob devotionis cultum translatas fuisse, Eginardus Caroli Magni Cancellarius refert: sacrum enim corpus martyris ejusdem beatissimi Hermetis in titulum D. Marci pristino nitori redditum idem Pontifex transtulit. Cujus translationis historiam prolixo sermone à Surio to. 3. 2. Junii in SS. Marcellino & Petro lib. 4. cap. 25. descriptam, quippe quæ ad instituti propositum facit, hoc potissimum loco recensere operæ pretium duximus, hæc igitur ibi: *Gregorius Romanæ Urbis Episcopus, qui Eugenio simulque Valentino in Pontificatus honore successit, cum titulum S. Marci Euangelistæ, in quo presbyter fuerat, ampliare, & in eo monasterium vellet extruere, quæsivit per Cœmeteria, & Ecclesias longius ab Vrbe constitutas, sicubi Sanctorum Martyrum corpora posset invenire: inventaque Titulo, quem opere magnifico extruxerat, curavit inferri. Casu igitur factum est, ut eo tempore, quo sepulchrum beatissimi Hermetis erat aperturus, & sacrum illius corpus erat inde sublaturus, unus ex nostris, qui eodem anno supplicandi gratia, ut moris est pœnitentibus, Romam venerat, congregatæ ad basilicam martyris multitudini cum cæteris peregrinis interesset. Is negotio, quod agebatur, diligenter inspecto, spem adipiscendarum memorati Martyris reliquiarum, licet corde simplici, non tamen sine causa concepit; & Deusdonam diaconum adiens, obnixe rogavit, ut ex his quantulumcunque à custodibus loci acciperet, mihique deferendum sibi præstaret. Qui confestim precibus ejus annuens, id se sine mora facturum pollicetur: datoque custodibus pretio, non solum S. Hermetis, sed etiam Sanctorum Proti atque Hyacinthi, quorum in eadem basilica corpora erant posita, reliquias accepit, &c.*

Sur. to. 3. 2. Iun. in SS. Marcellin. & Petr. lib. 4. c. 25. & 26.

6 Ex his igitur manifeste patet, unum, idemque esse Sanctorum eorundem Proti, Hyacinthi, Hermetis, ac Basillæ Cœmeterium: & veneranda martyrum eorundem corpora in prædicti Cœmeterii basilica recondita simul fuisse. Porro Hermetis Martyris corpus in Divi Marci Ecclesia, in quam translatum fuerat, condigno adhuc honore asservatur: beatorum vero Proti & Hyacinthi reliquiæ sub Clemente Octavo ab Ecclesia Sancti Salvatoris, quæ juxta pontem Sanctæ Mariæ est, ad Ecclesiam sancti Ioannis Baptistæ Florentinorum, solemni ritu ac pompa, perpetuo illic asservanda, delata fuere. Demum S. Basillæ corpus suo è Cœmeterio levatum, in Ecclesiam S. Praxedis à Paschale Papa I. transferri contigit, ut insculptus ibidem marmori titulus legentibus fidem facit. Et hæc de Cœmeterio Basillæ lectori indicasse voluimus.

Translatio corporum SS. Proti, & Hyacinthi.

Translatio corporis S. Basillæ.

CAP. XXXV.

De Cœmeterio ad Clivum Cucumeris.

Clivus Cucumeris.

1 Cœmeterium, quod ad *Clivum Cucumeris* dicitur, veteri Via Salaria secundo circiter ab Urbe lapide extructum fuit. Hoc autem titulo idcirco (ut ejus originem altius repetamus) inscriptum, appellatumque est, vel quod sub clivo quodam situm erat, qui cucumeris formam intuentibus præ se ferret; vel certe quia id genus poma ab agricolis ibidem seri consueverant; vel demum, ut nil prorsus lectorem lateat, ob pomi ejusdem formam alicui lapidi, vel ædificio insculptam, ex quo sub-inde locus nomen traxerit, quod plerisque aliis in Urbe locis contigit; & his præcipue, qui ab antiquis multipliciter denominati sunt, ut exempli gratia, *Ursus Pileatus*, *Capita bubula*, *Caput tauri*, *Ad Pyrum*, *ad Malum Punicum*, *Inter duas lauros*, & alia ejusmodi nomina, quæ ab antiquis derivata ad nostra usque tempora pervenerunt.

2 Porro hujus Cœmeterii mentio in Actis præsertim Sanctorum ducentorum sexaginta Martyrum agitur, qui primum sub Imp. Claudio, anno Christi 170. ad effodiendas Via Salaria arenas damnati, demum à militibus in Amphitheatro, universo populo inspectante, sagittis confixi fuere; quorum corpora à BB. Mario & Martha conjugibus una cum Ioanne presbytero veteri Via Salaria, ad Clivum hunc Cucumeris tumulata fuisse M. S. eorundem Acta, quæ vulgo sub nomine S. Valentini circumferuntur, his plane verbis enuntiant: *Eodem itaque tempore jussit Claudius, ut ubicunque Christiani inventi fuissent, vel in vulgo, aut in custodia, sine interrogatione punirentur. Ipso præcepto divulgante, tenuit ducentos sexaginta Christianos Via Salaria, qui arenam fodientes damnati fuerant pro nomine Christi: quos jussit ut infiglinas foras muros portæ Salariæ in eodem loco includerentur in Amphitheatro, & jussit ibi eos milites sagittis interficerent. Quod cum factum fuisset, contristati sunt nimis Marius & Martha uxor ejus, & duo filii eorum Audifax & Abacum: qui venerunt ad locum, ubi corpora Sanctorum interfecta fuerant, una cum beato Ioanne presbytero, & invenerunt super corpora Sanctorum ignem super positum, & sumentes cœperunt super corpora subtrahere, & sepelire cum linteaminibus ex facultatibus suis, quia locupletes erant: & sepelierunt eos IN CRYPTA VIA SALARIA IN CLIVUM CUCUMERIS, & sepelierunt cum eis Tribunum quendam Claudii, Blastum nomine, & in eodem loco una cum Ioanne presbytero vigilias & orationes celebraverunt.* hæc ibi in Actis.

260. Martyres.

Martyres ad effodiendas arenas damnati.

Via Salaria vetus.

Cod. Lat. Vat. 8. S. Petr. A. F. Vall. 1. 5.

3 De eisdem quoque Romanum Martyrologium agit Kalendis Martii: & celeberrimum ipsorum certamen Metellus Tersegensis antiquissimus inter scriptores carminibus concinne, eleganterque in suo Quirinali cecinit: quæ Canisius ut recolendæ antiquitati prospiceret Antiquit. lect. Tomo primo collegit, eademque ex parte saltem nobis hoc loco recensere haud pigebit. Postquam igitur acerbissimam temporum ac persecutorum immanitatem ob oculos posuit, isthæc de beatorum Martyrum certaminibus Metellus subinfert:

Mart. Rom. Kal. Martii.

Metell. Terseg. in suo Quirin. apud Canis. to. 1. antiq. lect.

Istud edictum procul evulgat, ubi satelles
Urbe foroque toto
Bis decem tredecies catholicis trahuntur
Ante diu metallis
Mancipati pro fide robore fortiori
Portæ Salariæ, qua
Transeuntes Urbe foras evehit ad metalla præter eos tenentes,
Plurimi quos Theatro dispositos sagittis
Enecuere cunctos.
Concremandis corporibus ligna supra struentes
Igne, ferro perarmant
Insecuta nocte pii diripuere Persæ
Corpora Sacra flammis
Et Ioannem presbyterum solicite vocantes,
Exequias agebant.

De suo Sanctis pretioso satis apparatu
Lintea sericasque
Tinxerat pallas saniepurpurea sacrandas
Nec saraballa chara
Abstinebant obsequio religionis hujus
Sic tumulant beatos
In sinu cryptæ positos, cui juga montis instant
Plena cucurbitarum
Sobrio luctu celebrant funera digna digne.

Ex quibus satis aperte, ut jam diximus, Cœmeterium illud olim in Clivo Cucumeris situm fuisse convincitur, qui locus à Metello *Cucurbitarum mons* alio vocabulo nuncupatur.

4 Ex iisdem insuper carminibus, & ex Romano item Martyrologio Acta, quæ supra citavimus, corrigenda à nobis sunt, ubi ipsorummet librariorum incuria martyres ducentos sexaginta duos pro ducentis ac sexaginta, pro Christo pœnis affectos fuisse legitur. Ut enim assertionis veritas elucescat, alii prorsus ab his milites illi ducenti sexaginta duo extitere, qui haud sub Claudio, sed sub Diocletiano Imper. coronati sunt, de quibus suo infra loco agemus. Sub eodem item Claudio in hoc ipso Cœmeterio quadraginta & sex pariter milites post consummatum nobilis martyrii agonem depositi sunt, ut M. S. eorundem Acta his verbis enunciant: *Tunc obtulit B. Iustinus milites quadraginta sex ad Baptismum venerabili Dionysio Episcopo Urbis Romæ, & baptizavit eos in nomine Trinitatis.* Et paulo infra hæc ibi subtexuntur: *Eodem tempore jussit Claudius exercitum armatum in palatium Sallustii includi, & jussit sibi milites præsentari, qui baptismum perceperant, & præcepit exercitui, ut educerent eos foras muros portæ Salariæ in civitate figlina, & ibidem eos capite cædi. Qui decollati sunt omnes pro Christi nomine, numero quadraginta sex, extra uxores eorum. Quorum corpora noctu collegerunt Beatus Iustinus presbyter, & Ioannes, & sepelierunt in crypta cum multitudine Christianorum, Via Salaria veteri, in Clivum Cucumeris VIII. Kalend. Novembris: ubi florent orationes eorum usque in hodiernum diem; cum aliis centum viginti Martyribus; inter quos fuerunt quatuor milites Christi, Theodosius, Lucius, Marcus & Petrus. Hi videntes ad se armatos venire, dicebant rogantes omnes, ut primus à primo decollaretur, cum intentione ferventes mori læti, quam vivere male.* Idem plane apud Adonem, Bedam, Usuardum, & in Martyrolog. item Rom. VIII. kal. Novemb. ubi tamen centum & viginti Martyrum numero, quos juxta eosdem quadraginta sex tumulatos fuisse eorundem exhibent Acta, unus insuper adscribitur, ac centum viginti & unus adnumerantur: qui omnes sub Maximiano Imp. gladio consumpti fuerant, ut in B. Marcelli Papæ Actis perhibentur, & apud Baronium & Petrum in Cat. videre est. Ex his autem illud profecto colligi potest, recensitos videlicet Martyres clarissimi illius Maximi milites fuisse, qui B. Marcelli Papæ & Joannis presbyteri manu in hoc eodem Cœmeterio sepulturæ traditi sunt, juxta aliorum cineres, suorum è numero militum Dei charitate succensi, flammis pro fide absumpti, millenarium quidem numerum complebant. Ex eorundem autem Actis recensere hic præstat, quæ ad rei historicæ propositum faciunt, & quibus jam supra enarrata, valide comprobantur; hæc igitur iisdem in Actis: *Quorum primo Maximus, qui Comes millenarius erat, ab infantia sua Christianus, ex parentibus Christianis exortus, centum & viginti ex suis militibus conversos à S. Marcello Papa baptizari fecit. Quod audiens Maximianus, eundem Maximum comprehensum, una cum dictis centum & viginti militibus damnavit ad arenam fodiendam; & post menses novem, dum Marcus Tribunus comperisset, Maximus Comes cæteros suos milites, qui ex millenario residui fuerant, qui ad eum visitandum accesserant, convertisset, fecit Maximum in carcerem mitti; deinde eductum fustibus cædi jussit; & cum cæderetur; Tribunus excæcatus est: quod Maximianus Imp. audiens, & moleste ferens, Maximum Comitem cum centum viginti militibus ad arenam damnatis, fecit decollari. Reliquos vero ex mille militibus conversos, in arenario missos, flammis jussit incendi. Quorum corpora Sanctus Marcellus Papa cum Ioanne presbytero sepelivit in Clivo Cucumeris, secundo ab Urbe milliario.*

5 Celeberrimo item hoc Cœmeterio tres alios & viginti milites, qui sub Diocletiano ob martyrii palmam strenue decertaverant, humatos fuisse Romanum apud Martyrologium Nonis Aug. his plane verbis legimus: *Romæ passio Sanctorum Martyrum viginti trium, qui in persecutione Diocletiani, Via Salaria veteri, capite truncati, ibidem sepulti sunt ad clivum Cucumeris.* Eorundem item in Beatorum Abundii & Abundantii Actis, quibus martyrii consortio sosiati sunt, mentio recurrit. Hęc autem ibi enarrantur: *Tunc iratus Diocletianus jussit amoveri sanctos Abundium & Abundantium, & in carcerem recipi in custodia Mamertini: cæteri vero viginti tres fideles in Christo, jussit duci foras muros civitatis Romæ Via Salaria veteri, & ibidem capite truncari. Martyres vero inclyti Christi ducti cum gaudio ad perfectam & sine dubitatione viam, prospicientes in cælum, dixerunt: Deus omnium, & Domine unigenite &c.* Et paulo infra: *Orantes vero, & signaculum Christi in fronte sibi facientes, tendentes simul capita sua, prompte cum lætitia magna finem hujus seculi susceperunt; & sic per proprium sanguinem gratia Dei sibi ipsis memoriam æternam instruxerunt Nonis Aug. Quorum corpora tunc collegit Ioannes presbyter, & Theodora matrona, & sepelierunt ea in crypta in CLIVO CUCUMERIS. Tunc beata Theodora venit ad carcerem ad beatum Abundium presbyterum & Abundantium Diaconum, & narravit eis quomodo constanter suscepissent Sancti martyrium; & quomodo venisset Ioannes presbyter una cum ea, & collegisset corpora sanctorum, & cum aromatibus & linteaminibus sepelisset eos in CLIVO CUCUMERIS, in crypta, & post sepulturam eis exhibitam cum gloria illic celebrasset divina mysteria in pace.* Incruentum quippe altaris Sacrificium à Christianis jugiter, ut diximus, in honorem martyrum offerri consueverat.

6 In Romano item Martyrologio XV. Kalend. Julii ducenti & sexaginta duo illi Martyres, de quibus supra, & qui sub Diocletiano quondam coronati fuerant, eodem hoc Cœmeterio depositi recensentur: iidemque pariter apud Adonem, Bedam, Usuardum & alios ipsamet die adnumerantur. In quodam insuper pervetusto nostræ Vallicellanæ Bibliothecæ codice beati Pastoris Martyris, discipuli sancti Erasmi Episcopi acta recitantur, qui é Nicomedia Romam adveniens, sub Diocletiano, Salaria Via martyrio affectus hoc eodem Cœmeterio VII. kal. Aug. sepultus est ipsamet die, qua in Martyrologio natalitius alterius Pastoris presbyteri dies adscribitur, hæc autem de eo ibidem recitantur: *Audiens autem Maximianus Imperator famam beati Pastoris, jussit eum comprehendi, & ad*

Marginalia:
Quadraginta sex milites martyres.
Cod. Vat. 3. 4. S. Petr. C. Vall. 1.
Centum viginti martyres. SS. Theodosius, Lucius, Marcus, & Petrus.
Ado, Beda, Usuard. in Martyr. Marty. Rom. 8. Kal. Novemb.
Acta S. Marcel. Pap. Baron. annal. to. 2. an. 298. Petrus de nat. in catal. lib. 3. c. 41.
S. Maximus. Mille milites martyres.
Acta S. Marcel. Pap.
Tres & viginti milites martyres.
Rom. Mart. Non. Aug.
SS. Abundius, & Abundantius.
Act. SS. Abun. & Abund. impress. à Coll. Soc. Iesu.
Ibid.
Mart. Rom. 15. kal. Iul. Ducenti & sexaginta duo mar.
Ado, Beda, Usuard. in Martyr.
M.S. Cod. Val. Mart. Rom. 7. kal. Aug.

& ad se duci; & cum multa illi intulisset supplicia, & illum immobilem invenisset, fecit eum recludi in custodia publica, ubi per totam noctem psallere Domino non cessavit. Mane vero præsentatus Imperatori, & de sua fide interrogatus, cum constantissimus fuisset inventus, in candentem fornacem missus est, unde adjutus divina virtute B. Pastor exivit illæsus. Ad quod miraculum obstupuit Imperator, & maxima Domino credidit multitudo. Tandem jussu tyranni beatus Pastor extra portam Salariam ductus, & ad collum equi indomiti ligatus, ac per saxa & spinas tamdiu tractus est, donec Domino spiritum redderet. Cujus corpus noctu Ioannes presbyter tulit, & juxta CLIVUM CUCUMERIS sepelivit VII. Kal. Aug.

S. Ioannes presbyter.

7 Demum sub impio Apostata Juliano idem Joannes presbyter, cujus supra meminimus, nobili ibidem consummato martyrio, honorifico pariter tumulo piorum manibus conditus est, ut M. S. sanctæ Bibianæ Acta hismet verbis edocent: *Ob hanc itaque causam, quod scilicet martyrum corpora noctu raperet, & sepulturæ mandaret, iniquissimus Iulianus fecit eum teneri, & duci foras muros portæ Salariæ in Via vetere, ligatus retro manibus in CLIVO CUCUMERIS ante Templum Solis; ibique nulla mora, sed eum sine interrogatione decollari fecit. Cujus corpus collectum est à Concordio presbytero, & sepultum est in ipso sarcophago in crypta, quæ est in eodem loco, cum hymnis & canticis spiritualibus, juxta concilia martyrum sub die x. Kalend. Ianuarii.* huc usque eadem Acta. Willelmus quoque Malmesburiensis in lib. quem de gest. Angl. scripsit lib. 4. alios insuper Martyres enumerat, qui eodem in clivo post agonem, tumulo recepti fuere. Quem quidem ipse locum, Pincianam extra portam, ab ipso *Portitianam* corrupto vocabulo appellatam, statuit; hæc autem inquit: *Tertia porta Portitiana, & Via eodem modo appellata: sed cum pervenit ad Salariam, nomen perdit, & ibi prope in eo loco, qui dicitur Cucumeris, requiescunt Martyres, Festus, Ioannes, Liberalis, Diogenes, Blastus, Lucia, & in uno sepulchro ducenti sexaginta, & in altero, triginta.* Hinc profecto, ut vides optime lector, Salariæ veteris, ac novæ, de qua supra egimus, satis perspicue discrimen agnoscitur, & rem altius expendenti luce clarius apparet. Et hæc interim sunt, quæ de antiquo Cœmeterio, quod ad Clivum Cucumeris dicitur, studioso lectori delibanda proposuimus.

Act. Past. Act. S. Bibian. M. S. Cod. S. Mar. ad Mart. Vatic. 5. 6. 7. Vall. 5.

Will. Malmesb. de gest. Reg. Angl. lib. 4.

SS. Festus, Ioannes, Liberalis, Diogenes, Blastus, & Lucia. 260 Martyres. 30. Martyres.

CAP. XXXVI.

De Martyribus, qui Salaria Via coronati, aut certe conditi sunt.

1 UT gloriosa hic eorum præcipue nomina recenseamus, quorum vel triumphis, vel certe sacris pignoribus Salaria præsertim Via illustris, ac toto orbe terrarum celebris redditur. Quis quæso nesciat præter eos, quos supra nominatim descripsimus, in Martyrologio Romano IV. Id. Junii natalitium beati martyris Getulii & sociorum diem, Cerealis nempe, Amantii, & Primitivi, Salaria Via recoli, quos martyrio ibidem affectos, eorundem apud Surium Acta tom. 3. 10. Junii his plane verbis testantur: *Ducti sunt ergo sancti Martyres ad tredecim milliaria ab Urbe Roma, & illic ligatis manibus, & pedibus ad flumen Tyberim in ignem conjecti sunt. Cum autem B. Getulium flammæ non contingerent, & ille magis etiam in Domino confortatus, solutis vinculis, Christum Dei Filium glorificaret, milites caput ejus fustibus confregerunt, & sic invocans Dominum, emisit spiritum. Cujus sacrum corpus colligens Symphorosa uxor ejus, honorifice eum sepelivit in arenario prædii sui.* Eadem quoque Acta eruditissimis annotationibus aucta demum edita fuere à Cardulo. Eorundem insuper meminit Ado, qui claris utique verbis eorundem martyrii locum edocet, dum hæc inquit: *Consummati sunt beati Martyres in fundo Capreolis Via Salaria, ab Urbe Roma plus minus milliario tertiodecimo, supra fluvium Tyberim in parte Sabinensium.* Idipsum Petrus in Catal. lib. affirmat.

SS. Getulius, Cerealis, Amantius, & Primitivus.

Sur. to. 3. 10. Iun.

Card. in an. not. ad act. G.

Ado.

Fundus Capreolis.

Petr. in Catal.

2 Haud item silentio prætereundum est, Romanum quoque invictissimum Christi Martyrem Via Salaria nobile sub Valeriano martyrium consummasse; quamvis ejusdem deinde corpus Tyburtina Via conditum sit, ut in B. Laurentii Actis legitur. In ipso autem martyrii loco postmodum in ejus honorem Ecclesia erecta fuit, cujus eisdem in Actis mentio his recolitur verbis: *In loco autem, ubi capite truncatus est, sedata persecutione parvam Ecclesiam Christicolæ condiderunt, quæ usque hodie beati Romani militis martyrii memoriam repræsentat.* Ejusdem Ecclesiæ Bibliothecarius quoque in Sergii Papæ Secundi gestis, qui & eandem instauravit, in hæc verba meminit: *Nam & basilicam beati Romani Martyris, quæ non longe ab Urbe foris portam Salariam sita est, à fundamentis perfecit.*

S. Romanus.

Act. Rom. Mart. Cod. Vall. 7.

Ecclesia B. Romani.

Bibl. in Serg. Pap. 2.

3 Eadem quoque Via sub Numeriano Imperatore, pro fide viriliter decertantes B. Claudii Tribuni milites gladio consumpti sunt, qui Christi fidem amplexati cum crebra miracula cernerent, quibus gloriosum B. Chrysanthi certamen divinitus illustrabatur, datis pro Christo cervicibus, securi percussi sunt, & sacra eorumdem corpora hac ipsa Via, in Subterraneo quodam cuniculo, qui ibidem extabat, condita fuere, de quorum tumulo hæc in M. S. Sanctorum Chrysanthi & Dariæ Actis recitantur: *Erat autem in loco, ubi decollati sunt cuniculus antiquus: hunc emundantes & pernoctantes Christiani simul in unum omnia corpora sepelierunt non longe ab Urbe in Via, quæ Salaria nuncupatur.*

Milites Claudii Tribuni martyres.

M. S. Act. SS. Chrys. & Dar.

4 Salaria eadem Via strenue pro Christo ad sanguinem usque invictissimus sub Diocletiano puer ille Crescentius decertavit; cujus digna in Martyrologio præconia XVIII. Kal. Octobr. celebrantur. Sanctus item Apronianus Commentariensis ibidem coronatus est, ut in eodem Martyrologio IV. Nonas Februarii, de quo potissimum in B. Marcellini Actis mentio repetitur, quæ sub nomine S. Marcelli à Surio Tomo primo recitantur. Eisdem insuper in Actis, hac eadem Via à Ioanne presbytero corpora Sanctorum Cyriaci, Largi & Smaragdi; aliorumque numero viginti condita fuisse perhibetur: quæ in Ostiensem viam, ut jam diximus, honorifice postmodum deferri contigit. Sub eadem quoque immanissima Imperatorum Diocletiani & Maximiani persecutione, martyrii palmam eadem Salaria Via Anthymus presbyter, Maximus, Bassus & Fabius adepti sunt, quorum dies natalitius in Martyrologio Romano V. Idus Maji recolitur; eorundemque Acta Surius eadem die Tomo tertio recenset, in quibus hæc præsertim enarrando profert: *Porro Anthymus presbyter non longe ab Urbe, Via Salaria latitabat apud prædia Piniani* (viri scilicet S. Lucinæ) Et infra de beati ejusdem viri

S. Crescentius puer. S. Apronianus.

Mart. Rom. 18 Kal. Octobr.

Mart. Rom. 4. Non. Febr.

Sur. tom. 1.

SS. Cyriacus, Largus, & Smaragdus.

Anthymus, Maximus, Bassus, & Fabius.

Mart. Rom. 5. Id. Maj.

Sur. to. 3.

Prædium Piniani.

viri certaminibus loquens, addit: *Ligato ad collum saxo in medium Tyberim eum jactaverunt. Angelus autem Domini apparuit ei, & ruptis vinculis reduxit eum in cellam Oratorii sui.* Enarrato demum prolixioribus verbis nobili ejus ac sociorum martyrio hæc subtexit: *Atque ita omnes isti, Anthymus, Maximus, Bassus, & Fabius illis locis cæsi sunt, in quibus orare consueverant, Via Salaria, quæ mittit ad Picenum.* Hic interim, amice lector, de veteri Salaria Via, ut nos supra ostendimus, quæ dicuntur, intellige. Eadem quoque Acta in M. S. quodam Vaticano Codice inferuntur, ubi isthæc de Beati Anthymi sepultura: *Cujus corpus populi, qui per eum conversi fuerant, in suo oratorio, ubi orare consueverat, posuerunt Via Salaria, milliario ab Urbe vigesimo octavo, territorio Sabinensi; in quo loco exuberant orationes ejus ad salutem omnium in Christo credentium.* His adde, si libet, quæ de Maximi Martyris sepulchro ibidem hisimet verbis enarrantur: *A Christianis autem ereptum corpus ejus, positum est Via Salaria, milliario ab Urbe Roma octavo decimo, in eodem loco, ubi orare consueverat.*

Oratorium S. Anthymi Via Salaria.

M. S. Cod. Vat.

Ibid.

5 Ut tandem ejuscemodi narrationi coronidem imponamus, quam de Martyribus ac sacris Salariæ Viæ monumentis trophæorum instar contexímus, enarratis hactenus adjicere præstat, quæ Willelmus Malmesburiensis de eadem loco citato luculenter scribit: hic enim Ecclesias singillatim recensens, quæ extra Salariam portam beati Silvestri ab ipso nuncupatam, suo adhuc ævo adnumerabatur: ac sanctorum pariter corpora in iisdem Ecclesiis condita describens, isthæc in rem præsentem ait: *Quarta porta est Via Salaria, quæ modo S. Silvestri dicitur: ibi juxta Viam Sanctus Hermes requiescit, & Sancta Vasella* (sic ille Basillam intelligens) *& Protus & Hyacinthus, Maxilianus, Herculanus, Crispus: in altero loco prope requiescunt sancti Martyres Pamphilius & Quirinus, septuaginta gradibus in imo terræ. Deinde basilica Sanctæ Felicitatis, ubi requiescit illa, Silvanus filius ejus, & non longe Bonifacius Martyr. Ibidem in altera Ecclesia sunt Chrysanthus & Daria, & Saturninus & Maurus, & Iason & mater eorum Hilaria, & alii innumerabiles: & in altera basilica sancti Alexander, Vitalis, Martialis filii sanctæ Felicitatis, & sanctæ virgines, Saturnina, Hilaria, Dominanda, Rogantina, Serotina, Paulina, Donata. Deinde basilica Sancti Silvestri, ubi jacet marmoreo tumulo coopertus; & Martyres Cælestinus, Philippus & Felix: & ibidem Martyres trecenti sexaginta quinque in uno sepulchro requiescunt; & prope Paulus & Crescentianus, Priscilla et Symmetrius, Praxedes, Pudentiana pausant.* Hæc Malmesburiensis, ex quibus videas, lector piissime, quam deploranda sit nostrorum præcipue temporum calamitas; cum ex tot Ecclesiis hic à probatissimo auctore descriptis, & tot sacris beatorum Martyrum pignoribus in iisdem honorifice conditis, nulla penitus ad hodiernam usque diem memoria pervenerit, nec ullum prorsus sacræ ac recolendæ antiquitatis vestigium, quod sciamus, superfit. Hinc demum revoluta jam annorum curricula perlustranti compertum fit, quam dira & acerba clades, & quam grave detrimentum, quod refici vix unquam possit, Romana Ecclesia ex commigratione & diutina Romanorum Pontificum commoratione Avenionensem apud urbem perpessa fit. Ad illa enim usque tempora salva & sarta tecta sacrorum locorum ac rerum Ecclesiasticarum recolenda jugiter memoria extitit; quæ longæva subinde Pontificum, ac totius Romanæ curiæ absentiamiferandum in modum plane intercidit: cum antiquissimæ interim Ecclesiæ profanum in usum redactæ, dirutæ, ac penitus haud infidelium, sed fidelium ipsorum manu atque injuria, vel potius incuria eversæ, ac humo æquatæ sint, ita ut posthac nec nomen quidem, nec ulla sacram & antiquam in Urbe Urbem explorantibus recolenda ac contemplanda vestigia, extent. Et de his hactenus.

Porta S. Silvestri. Martyres Via Salaria. *Will. Malmes. de gest. Reg. Angl. lib. 4.* SS. Hermes, Basilla, Protus Hyacinthus, Maxilianus, Herculanus, & Crispus. SS. Pamphilius, & Quirinus. SS. Felicitas, Silvanus, & Bonifacius. SS. Chrysanthus, Daria, Saturninus Maurus, Jason, & Hilaria, SS. Alexander, Vitalis, Martialis, Saturnina, Hilaria. Dominanda, Rogantina, Serotina, Paulina, & Donata. SS. Silvester, Cælestinus, Philippus, & Felix. 365. Martyres. SS. Paulus, Crescentianus, Priscilla, Symmetrius, Praxedes, & Pudentiana.

CAP. XXXVII.

De Cœmeteriis à Bosio Via Salaria nova & veteri repertis.

1 INdefesso jugiter animi studio explorandis venerandæ antiquitatis, quæ extra Urbem sunt, vestigiis Bosius instititit, nec à proposito, quod semel imbiberat, ullo vel tædio, aut labore retardari potuit. Cum totus igitur Cœmeteriis Romanæ Urbis ubique locorum perquirendis operam daret; nec jam adinventis pia ac studiosa ejusdem solicitudo expleretur, omnem penitus lapidem movit, ut singulos fere in dies nova, & quæ Urbi hactenus invisa, atque incognita essent, ipsasmet tenebras explorando, in lucem proferret. Quapropter semel atque iterum omnem illam regionem perlustravit, quæ inter Pincianam ac Salariam portam concluditur, à quibus ejusdem nominis Via, vetus scilicet & nova initium sortitur; & dum subterraneis locis indagandis instat, cryptas quamplures, Cœmeteria insuper & Arenaria penetravit, quæ in proximo regionis ambitu innumera existunt, ita ut regio ipsa, (mirum dictu!) pensilis quodammodo omni quidem ex parte subsistere videatur. Ubicunque enim ad aptandas, inferendasque vineas humum effodi opus est, ibi latentis cujuspiam cryptæ aditum effodientibus occurrisse experientia ipsa per se edocuit: quæ quidem subterraneæ cryptæ usque ad ipsiusmet Urbis mœnia pertingunt: ex quibus nos permoti, ultro fateri cogimur, quod & alibi præmisimus, hujus nimirum Viæ Cœmeteria, quamvis inter se discreta olim, sejunctaque ab invicem fuerint, temporum tamen decursu ob nova ac multiplicia Christianorum sepulchra, quæ in eisdem, vel ipsa secundarum rerum tranquillitate Ecclesiæ oborta, effodi necessitas compulit, mirum in modum aucta, & dilatata, cuncta simul jungi, atque inter se copulari contigit. Quoniam vero hac nostra ætate Ecclesiæ, quæ supra eadem Cœmeteria erectæ fuerant, jam omnino exciderunt, & pervetusti eorumdem Cœmeteriorum aditus penitus ignorantur, singularum, quas ille passim perlustravit, cryptarum descriptionem silentio obvolventes, illa dumtaxat loca, in quibus quid admiratione dignum suppetit, recensebimus, & primum quidem Monimenta hic, quæ contemplanda sese offerunt, Via Salaria nova, Nomentanæ propiori, subinde vero illa exacte describemus, quæ in iis potissimum Cœmeteriis suspicere licuit, quæ veteri pariter Via Salaria continentur.

Bosius nova, ac incognita Cœmeteria investigat.

Regio ob crebras subterraneas cryptas pensilis.

2 Ut hujus igitur itineris initium à Thrasonis Cœmeterio ad S. Saturninum desumatur: extant adhuc supra illud perantiquæ B. Martyris Saturnini Ecclesiæ parietinæ quædam, haud procul videlicet à Collina porta, Via Salaria nova, qua sinistrorsum ad pontem ejusdem nominis itur: qui quidem locus inditum sibi ab antiquis recolendum beati

Cœmeterium Thrasonis ad S. Saturninum.

beati Saturnini nomen adhuc retinet, & vulgo S. Citronina, corrupto vocabulo, appellatur. Subterraneus verò quidam aditus ibi extat, per quem olim ab Ecclesia in Cœmeterium descendebatur; scala scilicet permultis distincta gradibus, fornice desuper obducta, ac variis picturis affabre exornata, quamvis jam præ temporum injuria accedentibus impervia omnino reddatur. Veruntamen per hujuscemodi aditum humi reptando Bosius descendens, Cœmeterium, quod in imo latet, multis fatigatus incommodis penetravit. At ruinis eum in modum obstructum, deformatumque offendit, ut haud ultra progredi licuerit. Dum autem singula lynceis oculis perlustrat, Cœmeteriales ibi semitas quamplures comperit, quæ sepulchra hinc inde ex more in topho excavata continebant. Alio interim, etsi fortuito, haud longe ab eadem Ecclesia patefacto inter perscrutandum aditu, & altero pariter alibi reserato, cum ingressus eosdem fuisset, complures profundissimi Cœmeterii partes diligenter perlustrans, miræ quidem amplitudinis illud esse, cæterisque ejusdem Viæ Salariæ veteris ac novæ pariter adjungi deprehendit.

Locus dictus S. Saturnini.

Aditus Cœmeterii.

3 Innumera vero ibi cubicula, & arcuata monumenta, ornamentis fere omnibus destituta, & pleraque ruinis impia fossorum manu addicta contemplatus, vehementer indoluit. Porro sacræ quamplures, ut traditio fert, in eisdem picturæ olim extabant, argenteæ item lucernæ Christi nomine insignitæ; columnæ insuper ex alabastro: inscriptiones quoque Græco idiomate, ac characteribus expressæ: in quarum altera, quam ibi reperiri contigit, hæ quidem notæ legebantur:

Cubicula Cœmeterialia.

Inscriptio Græca in Cœmeterio.

ΚΡΑΤΕΙΑ
ΘΥΓΑΤΡΙ
ΓΛΥΚΥΤΑΙ.

Plura id genus alia ibi quondam studioso viro contemplari licuit, quæ sane nobilissimam hujus Cœmeterii faciem, ac religiosum quendam sanctimoniæ cultum adstantium animis ingerebant. Quædam enim Vasa inde fossorum manu ipso vidente Bosio extracta fuere, ossibus beatorum utique Christi Martyrum igne absumptis referta. Salaria item Via dum pontem, qui Salarius dicitur, viator eundo respicit, & quingentorum circiter passuum intervallo à dirutis B. Saturnini Ecclesiæ parietinis, quæ ibidem existunt, villa quædam sita est, quæ ad conspicuæ inter Romanos gentis Crescentiæ ditionem sub Lateranensis basilicæ proprietate olim spectabat; in cujus loci umbilico juxta quandam domunculam subterraneæ quædam constructiones, quæ duas cohærentes sibi Ecclesias, diversæ tamen formæ, præ se ferunt. Prima autem, per quam ad alteram ingressus patet, sphæricæ formæ est: altera vero figura quadrangulari constat, geminarum videlicet adinstar Ecclesiarum BB. Martt. Cosmæ & Damiani, quæ in foro boario, juxta Pacis Templum mutuo sibi copulatæ adhærent. Et argumentis quidem satis probabilibus quidam adducti has Ecclesias ipsasmet esse conjiciunt, quæ sanctorum Silvani & Bonifacii quondam dicebantur, & ipso Bibliothecario teste, uno eodemque solo invicem cohærent, quarum altera primum quidem in B. Felicitatis honorem extructa, postmodum S. Silvani ejus filii nomine nuncupata est.

Duæ Ecclesiæ contiguæ.

Ecclesiæ SS. Silvani & Bonifacii.

Ecclesia S. Felicitatis.

4 Prima igitur, quæ Sphæricam, ut diximus, formam præ se fert, fornicem, seu tholum habet, in cujus media parte foramen rotundum cernitur, per quod in interiorem sacri ejusdem loci sinum lumen desuper immittitur. In ejusdem verò Ecclesiæ ambitu septem arcus, iidemque testudinati in sublime tolluntur, qui totidem ibidem sacella aspectu ipso repræsentant. In altero autem ex præmemoratis arcubus porta quædam humo, maceriis, ruderibusque è loci summitate delapsis jam penitus obserata conspicitur, quà olim aditus, ut par est credere, in templum descendentibus pandebatur. Hoc porro altum palmis XXX; totidemque, vel paulo amplius latum est. Ab uno eorundem Arcuum reserato, liber ad aliud quadrangularis formæ templum ingressus suppetit, quod quidem longitudine constat palmis XXXVII. cum dimidio, latitudine palm. XXIII. altitudine vero palm. XXII. cum dimidio. In cujus media fornicis parte quoddam item foramen quadratæ formæ ad excipiendum lumen artificum manu aptatum cernitur. In primario vero hujus templi pariete arcus quidam satis amplus suspicitur, ubi sacram olim extitisse aram ipsa loci facies intuentium oculos commonefacit. Porta ibidem saxis & muro obstructa subest, per quam ad Cœmeterium infra describendum olim descendebatur: quæ singula diligenter in earundem Ecclesiarum ichnographia hic typis impressa exhibentur.

Primæ Ecclesiæ à Bosio repertæ descriptio.

A Ostium, per quod aditus descendentibus in Templum olim pandebatur, humo ac ruderibus nunc obseratum.

B C D E F Arcus quinque testudinati, qui cum duobus aliis ad alteram partem subsistentibus numerum septenarium efficiunt, quorum aliqui in hac Ecclesia sacellorum, & altarium vicem proculdubio præstabant. Singuli autem hi arcus alti sunt palmis septendecim.

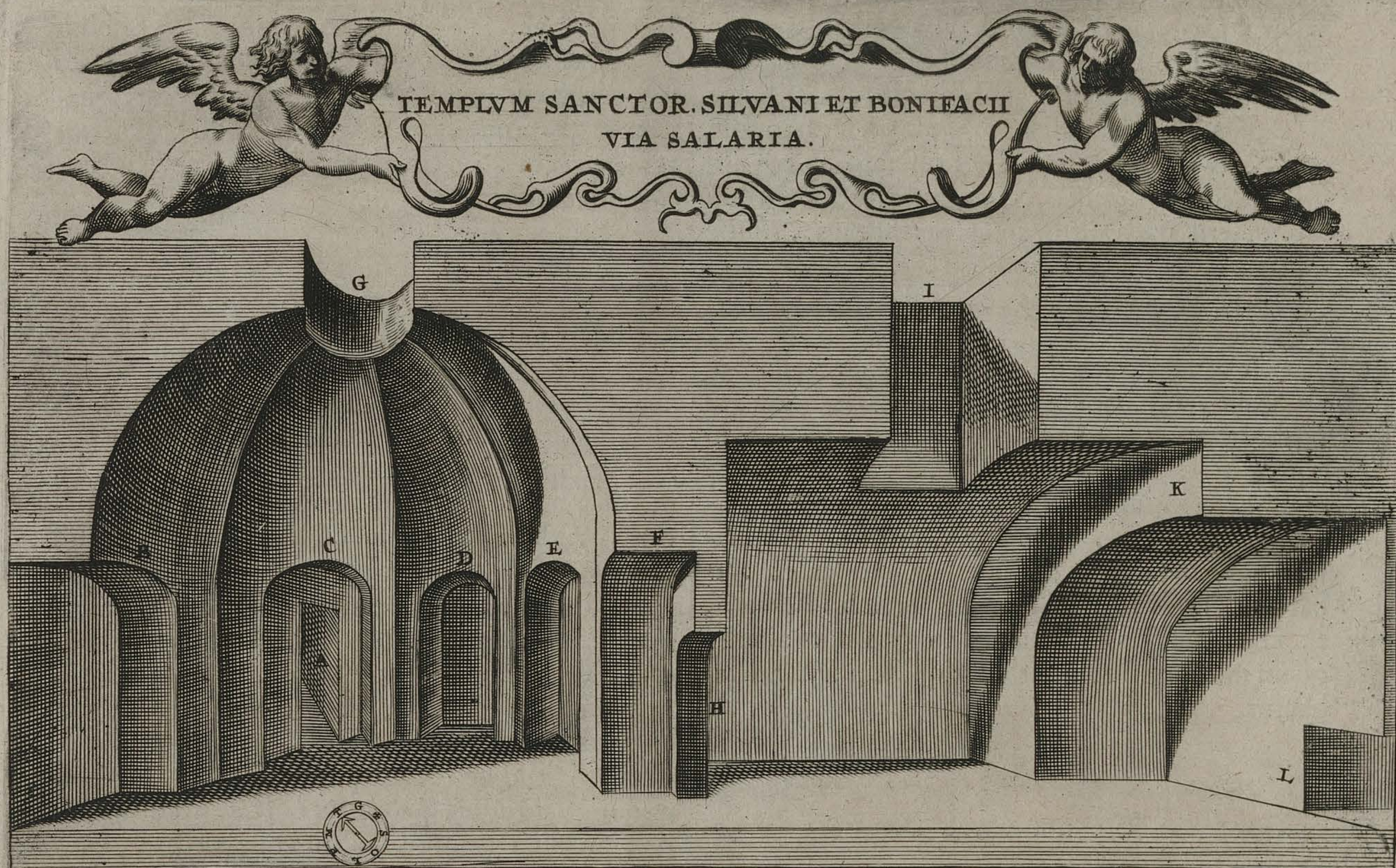
G Foramen sphæricæ figuræ in medio fornicis fabrefactum, quà lumen desuper admittitur.

H Ostium, quà in aliam ei contiguam Ecclesiam ingressus patet, altum autem illud est palmis undecim, latum vero sex cum dimidio.

I Foramen quadratæ formæ ad excipiendum lumen in fornice alterius illius Ecclesiæ adaptatum.

K Arcus è conspectu memoratæ Ecclesiæ altitud. palm. XXII. latitud. XV. & profund. X.

L Ostium, per quod aditus in Cœmeterium patet.

5 Per hanc item portam cum nullatenus ad Cœmeterium ingressus nunc pateat, alia subinde explorando loca, aditum perquirendo assequi opus fuit: quem sane eadem in vinea ad ipsius sepem, qua quis ad lævam ingreditur, nec longe ab iisdem Ecclesiis reperiri tandem contigit: ibi enim scrobs modica investiganti sese obtulit, in quam cum Bosius anno Christi 1594. ingressus, aliquantulum processisset, ad arenarias primum cryptas; & paulo post Cœmeteriales ad semitas pervenit, quæ effossa undique in topho sepulchra de more exhibent. Ipsum vero Cœmeterium satis quidem amplum quondam extitisse intelligere unusquisque poterat. Alia item Cœmeteria in inferiori adhuc terræ sinu latere, etsi formæ satis angustæ, Bosius explorando animadvertit.

Arenariæ cryptæ.

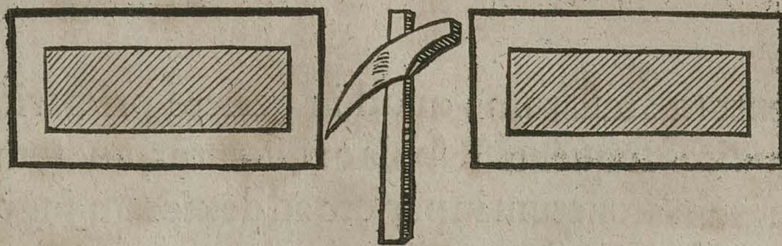
6 Porro in sepulchris eadem Christiani nominis signa videre est, quæ in cæteris hactenus descriptis conspiciuntur; eburnei item annuli, ampullæ vitreæ, lucernæ fictiles, & id genus alia. In hoc insuper Cœmeterio cuniculus quidam subest, haud tamen aptatis de more sepulchris auctus, valde quidem depressus, intuentium oculis aquæductus formam præ se ferens, quem cum quis perlustraverit, aliæ subinde Cœmeteriales semitæ sese offerunt. Ex pictis autem imaginibus, quæ adhuc ibidem extant, & viros quosdam militari habitu, ac militiæ ducum indumento insignitos exhibent, profecto hunc ipsummet cuniculum esse conjicitur, ubi quondam invicti illi sexaginta duo Claudii Tribuni milites conditi fuere, qui prompto, libentique animo pro fidei confessione martyrium, ut jam enarravimus, sub Numeriano Imperatore subierunt.

Cuniculus sepulchra martyrum.

Sexaginta duo milites martyres.

7 In plerisque autem ejusdem Cœmeterii semitis parva, ac perexigua excipiendis infantium duntaxat ac puerorum corpusculis disposita, atque aptata sepulchra conspicere licet: inter duos vero ex his breves quidem atque angustos loculos quendam in topho incisum malleum, etsi nos rei causa omnino lateat, contemplari quis valet.

In

In quodam autem marmoreo fragmento inſcriptio hujuſcemodi ineſt:

Sepulchra cum inſcriptionibus.

S·AVR·IRE
IXIT AN·XX
PLACIDO ET
CONSS·

Verum Hujus Placidi Conſulatus una cum Romulo ejuſdem collega ſub Conſtantio & Conſtante Imperatoribus contigit, anno Chriſti cccxl. Julii Papæ VII. ipſe teſte Baronio Annal. To. 3. ſub recenſito hactenus anno. Sepulchrales item aliæ inſcriptiones lapidibus inciſæ, & permultæ quidem ibi conſpiciuntur; ſed quoniam Conſulum nominibus carent, eaſdem nos quidem conſulto omittimus; ex quarum numero ſi præcipuas ſtudioſus lector noſſe cupit, has videlicet è Subterranea Roma ſelectas repetat.

Baron. annal. to. 3. an. 403.

MACEDONIUS
IULIANUS
MACEDONIE PRO
TINE SORORI ET SIBI

In alia inſuper Tabula marmorea duobus circiter palmis cum dimidio longa, alta autem uno dumtaxat, ejuſcemodi inſcriptio legitur:

SEVERO BENEMERENTI IN PACE
QUI VIXIT ANN ☧ I MENS ☧ V. ☧
DIES. III. ☧ D K OCT

Arcuata vero Monumenta ac Cubicula in eodem Cœmeterio haud pauca numero exiſtunt, quæ mox ſub Cœmeterii Priſcillæ titulo deſcribenda a nobis erunt, cum reliqua, ut jam expoſuimus, eidem cohæreant, quibus peculiare, quo prænotantur, nomen inſcribere nullatenus in tanta rerum caligine, etſi cupientibus, facultas ſuppetit.

Cubiculum primum Cœmeterii Priſcillæ, aliorumque SS. Martyrum Via Salaria nova deſcribitur.

1 Cubiculum hoc magna quidem ex parte dirutum, calce olim oblitum, ac picturis excultum fuiſſe ipſemet loci adſpectus intuentes admonet; picturæ tamen fere omnes longo temporum decurſu excidere penitus, atque abolitæ ſunt: quæ vero in arcuato quodam Monumento illibatæ adhuc perſeverant, ſequenti Tabula deſcribentur. Cubiculi ejuſdem ſtructura altitud. palm. VIII. latitud. XI. cum dimidio, longit. X. cum dimidio conſtat. Porta, per quam accedentibus in ipſum Cubiculum ingreſſus patet, palm. IV. cum dimidio lata eſt, profunda II. alta VIII. ad ejuſdem vero Cubiculi menſuram attollitur, & ad fornicem uſque pertingit. Primario ſubinde in pariete ipſius è conſpectu oſtii arcuatum quoddam Monumentum extat, haud tamen omni ex parte dirutum, ubi adhuc pictæ aliquot imagines ſuſpiciuntur, atque ſepulchrum aliud in topho ibidem exciſum apparet. In altero item pariete ad lævam ingredientibus arcuatum pariter Monumentum contemplandum exhibetur, in quo tria item in topho ſepulchra effoſſa conſpicere licet. In alio hujus è regione parietis quoddam magna quidem ex parte dirutum Monumentum exiſtit, illud tamen olim, ut ipſamet rei facies perſpicue comprobat, picturis exornabatur.

A Mo-

A Monumentum arcuatum, quod in pariete primario visitur, in quo figuras, quæ proxima sequenti Tabula exhibentur, contemplari licet.

B Monumentum arcuatum in pariete ad dexteram ingredientis, quod olim, ut prompta est conjectura, picturis exornatum floruit, nunc autem stolida fossorum incuria vehementer labefactatum squalet.

C Aliud Monumentum arcuatum in pariete obverso.

D Sepulchra in ipsismet Monumentis arcuatis in topho excisa.

E Ostium, per quod in Cubiculum aditus patet, repræsentatum à parte exteriori, antequam illud ingredimur.

F Ostium à fossoribus dirutum.

G Monumenta utrimque per semitam, in cujus termino præsens hoc Cubiculum situm est, excisa.

Vnica Cubiculi primi Tabula.

Arcuatum hac Tabula Monumentum repræsentatur, quod in primario ipsomet pariete aptatum est, ac imagines insuper, quæ in eo ipsas inter ruinas perstitere.

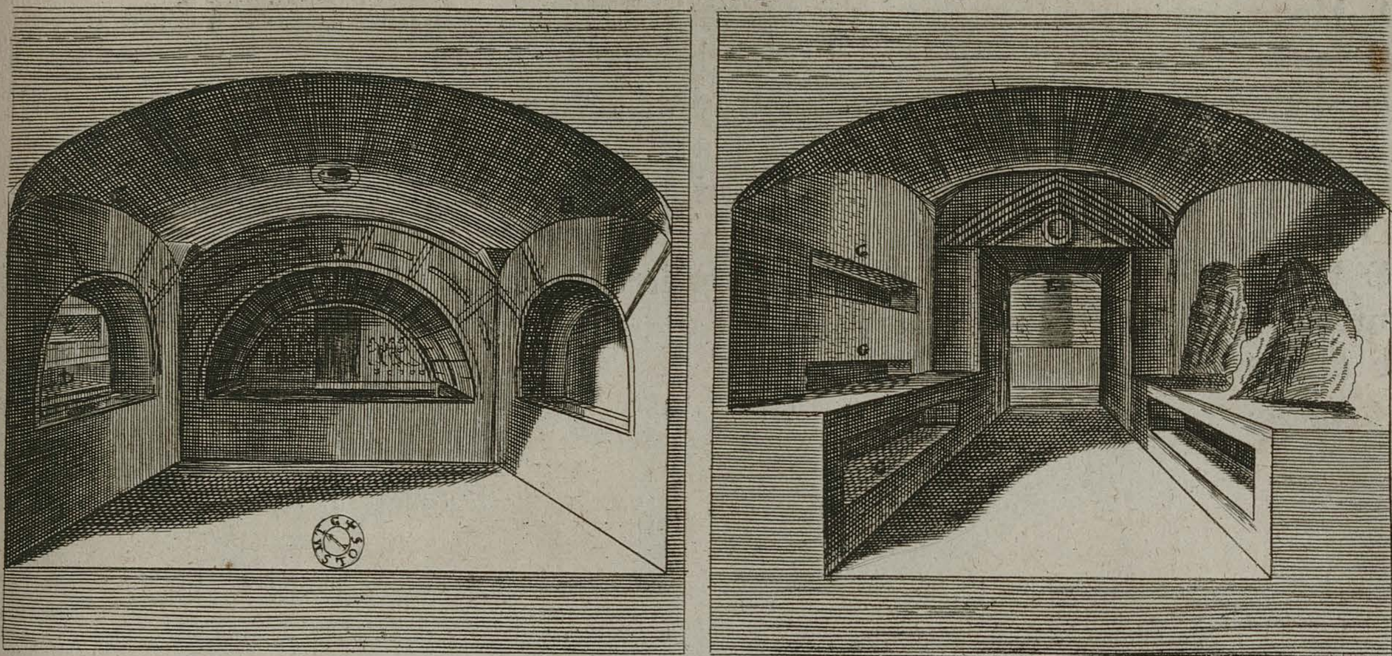
I. In meditullio ipsius Monumenti, cum ipsa parietis superficies, quæ coloribus olim imbuta erat, humore nimio labefactata corruerit, veneranda ibidem, ut conjicimus, Christi Servatoris panes divina virtute multiplicantis effigies desideratur: ad quod asserendum nos eo potissimum argumento ducimur, quod videlicet juxta viros illos humi procumbentes, septem sportæ aut cophini panibus referti, affabre coloribus effícti, exprimantur.

II. Trium puerorum in Babylonica fornace psallentium imago contemplanda illic etiam proponitur.

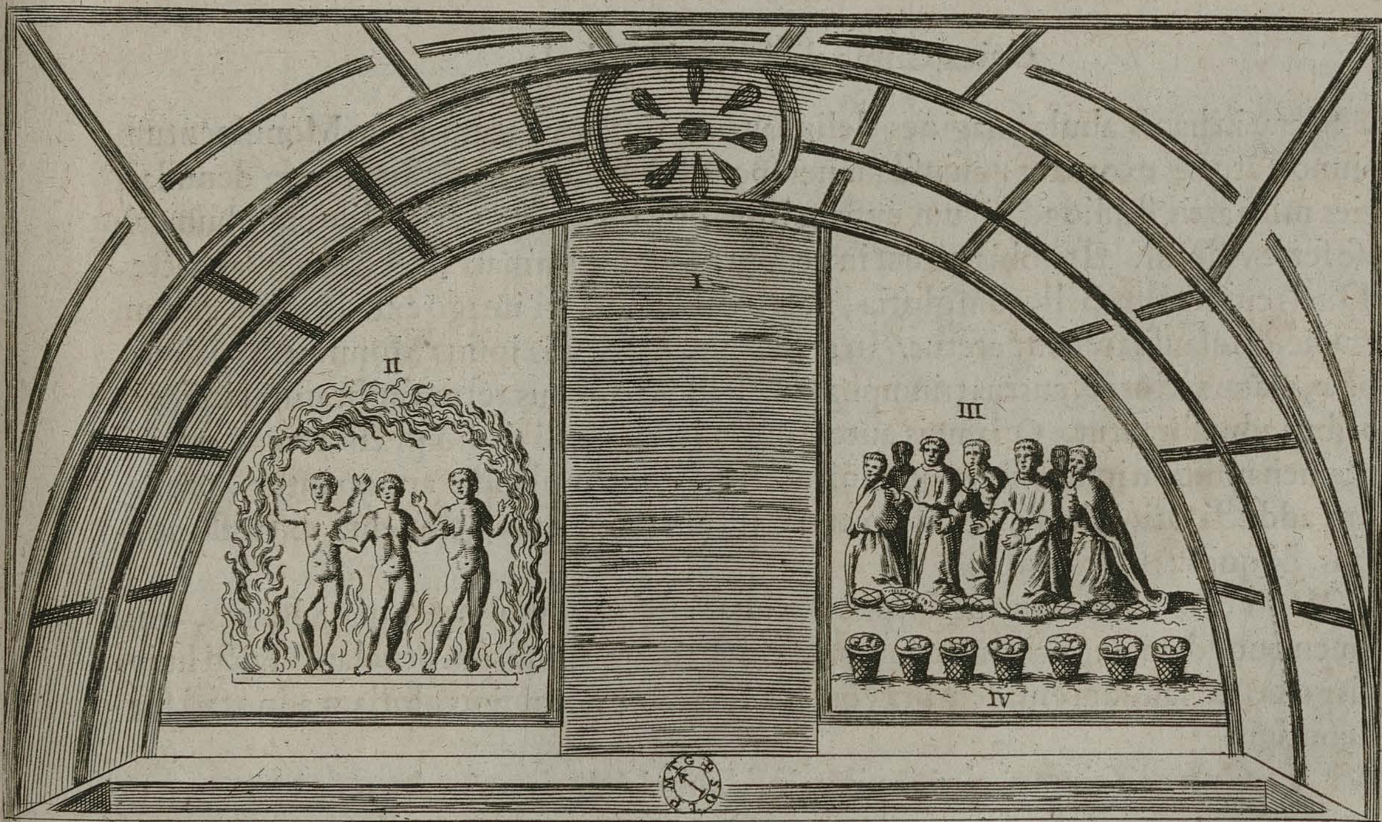
III. Juvenes quidam, vel potius adolescentuli, qui in genua humiliter procumbunt, & septem plane numero exhibentur: quæ quidem figura vel septem B. Felicitatis filios indicat, vel certe sacras totidem numero virgines, quæ, ut supra dictum est, eodem olim Cœmeterio conditæ fuere, vel forte, si altius rem interpretari libeat, selectos turbæ illius homines, qui multiplicatis à Domino panibus refici meruere.

IV. Septem cophini fragmentorum, quæ superfuerunt de septem panibus à Christo Domino divinitus multiplicatis.

CVBICVLVM PRIMVM COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA

TABVLA VNICA CVBICVLI PRIMI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA

Cubiculum secundum Cœmeterii Priscillæ Via Salaria describitur.

CUbiculum istud quadratæ formæ est, latitud. palm XI. longitud. X. cum dimidio, altitud. totidem, aliqua item ex parte cæterorum more calce lævigatum. Primario in pariete, ipsius è regione ostii, arcuatum Monumentum extat; supra quod sepulchrum qu ddam in topho excavatum subsistit, cui alterum haud absimile, in ipsa pavimenti planitie, monumento eidem substernitur. In pariete vero, in quo ostium aptatum est, undecim numero Sepulchra parvulorum apta corpusculis conspiciuntur: in quorum altero palma, & venerabile Christi nomen; in altero vero impressi tres numero annuli cernuntur. Dexteram autem ipsius loci partem ingredientibus arcuatum Monumentum occurrit, quod aliorum instar picturis decoratur, supra quod aliud consuetæ formæ monumentum, quandam in medio palmam impressam continens, extat.

A Monumentum arcuatum, quod ad dexteram ingredientium in pariete fabrefactum conspicitur, estque picturis, ut inferius exhibebitur, adornatum.

B Monumentum arcuatum, quod in pariete præmemorati ex adverso visitur, tectorio, albarioque expolitum.

C Monumentum arcuatum tophinum in pariete è regione ostii.

D Sepulchra excisa subter, ac supra jam dicta Monumenta arcuata.

E Undecim parvulorum sepulchra, quæ in pariete, cui ostium inest, existunt, inter quæ unum pusillum admodum conspicitur.

F Ostium Cubiculi.

Unica Cubiculi Secundi Tabula.

I. Sacræ in hac Tabula imagines delineantur, quæ arcuatum idem Monumentum ambiunt, atque exornant: cujusdam nempe adolescentis ad pectus usque denudati effigies miro artis studio ad vivum exprimitur, qui quoddam pariter linteum humeris præ se ferre videtur. Ut nobis autem in rem præsentem opinari licet, recensita hactenus Ducis cujuspiam bellorum gloria, ac triumphis inclyti imago extitit, qui eodem Monumento clausus reconderetur. In arcu enim, & angulis ipsius Monumenti palmæ, coronæ, alatæ victoriæ, currus triumphales, aliaque id genus rerum militarium insignia coloribus adumbrantur. Quamvis autem nullo sepulchrali titulo prænotetur, ex cæteris tamen militum imaginibus, quæ infra lectori contemplandæ apponentur, probabilibus adducti rationibus, hic sanctorum militum Martyrum sepulchra extitisse conjicimus, de quibus supra egimus.

II III. Porro ex utroque descriptæ jam imaginis latere mulieres binæ adstant, quæ volumen quoddam explicitum manu præferunt, in quo nimirum præclara invicti hujus Ducis gesta, ac laudum ejusdem præconia ad perennem nominis gloriam adnotari fortasse contigit.

IV V. Currus Triumphales, quibus insident viri duo, qui palmas, ac coronas, ut vides, præferunt.

VI. VII. Victoriæ alatæ cum palmis item ac coronis.

Primum

TABVLA VNICA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

Primum arcuatum Monumentum Cœmeterii Priscillæ Via Salaria describitur.

HAud procul à secundo Cubiculo arcuatum primum hoc Monumentum occurrit, altitud. pal. 4. cum dimidio, latitud. 8. profund. 4. In cujus pariete bina infantium apta inferendis cadaveribus sepulchra apparent: quorum extruendorum gratia picturas in eo existentes magna ex parte labefactari contigit. Intra idem vero Monumentum, aliud in topho excavatum sepulchrum conspicitur. Porro hæ potissimum imagines recensentur, quæ arcuatum Monumentum ambientes ad hæc usque tempora supersunt.

I. Totius in primis præmemorati Monumenti orthographia.

II. Militis altera manu hastam tenentis, altera vero globum tangentis effigies, cui adolescentulus quidam præsto est, exiguum quoddam instrumentum gestans, quod haud facile deprehendi potest, an globulum, vel certe tympanum bellicum repræsentet.

III. Vir quidam insuper virgam manu præ se ferens exprimitur, quem quis ipsum forte Moysen Hebræorum ducem interpretari queat, juxta quem bini adstantes viri confabulari ac simul miscere colloquia videntur.

IV. Alterius ibidem militis imago conspicienda exhibetur, qui provectæ quidem ætatis est, ut ex aspectu diiudicari potest, militari autem purpura, ex more indutus, bellicam manu hastam tenet.

V. Illic demum Abraham contemplari licet, qui evaginatum gladium vibrat, ac dulcissimi Isaaci in genua super lignorum struem provoluti cervicibus imminet: juxta quos corona ab alto, certum utique victoriæ omen, pendet, quæ ex insigni obedientiæ merito portendebatur; juxta id quod divinæ Scripturæ loquuntur: Vir obediens loquetur victorias.

Secundum arcuatum Monumentum Cœmeterii Priscillæ Via Salaria describitur.

MOnumentum istud latitudin. est palm. 8. altitud. 4. profund. 4. cum dimidio. Picturis quoque satis conspicuum redditur, & imagines, quæ hic à nobis describentur, contemplandas exhibet.

I. Totius Monumenti arcuati Orthographia.

II. Stolata quædam mulier, elevatis ex more manibus orans, ac veste adinstar casulæ induta, affabre coloribus exprimitur.

III. Abrahamus item & Isaacus, qui hirco juxta eosdem ad holocaustum perficiendum consistente, exporrectis item manibus orantes, condignas Deo gratiarum actiones persolvunt.

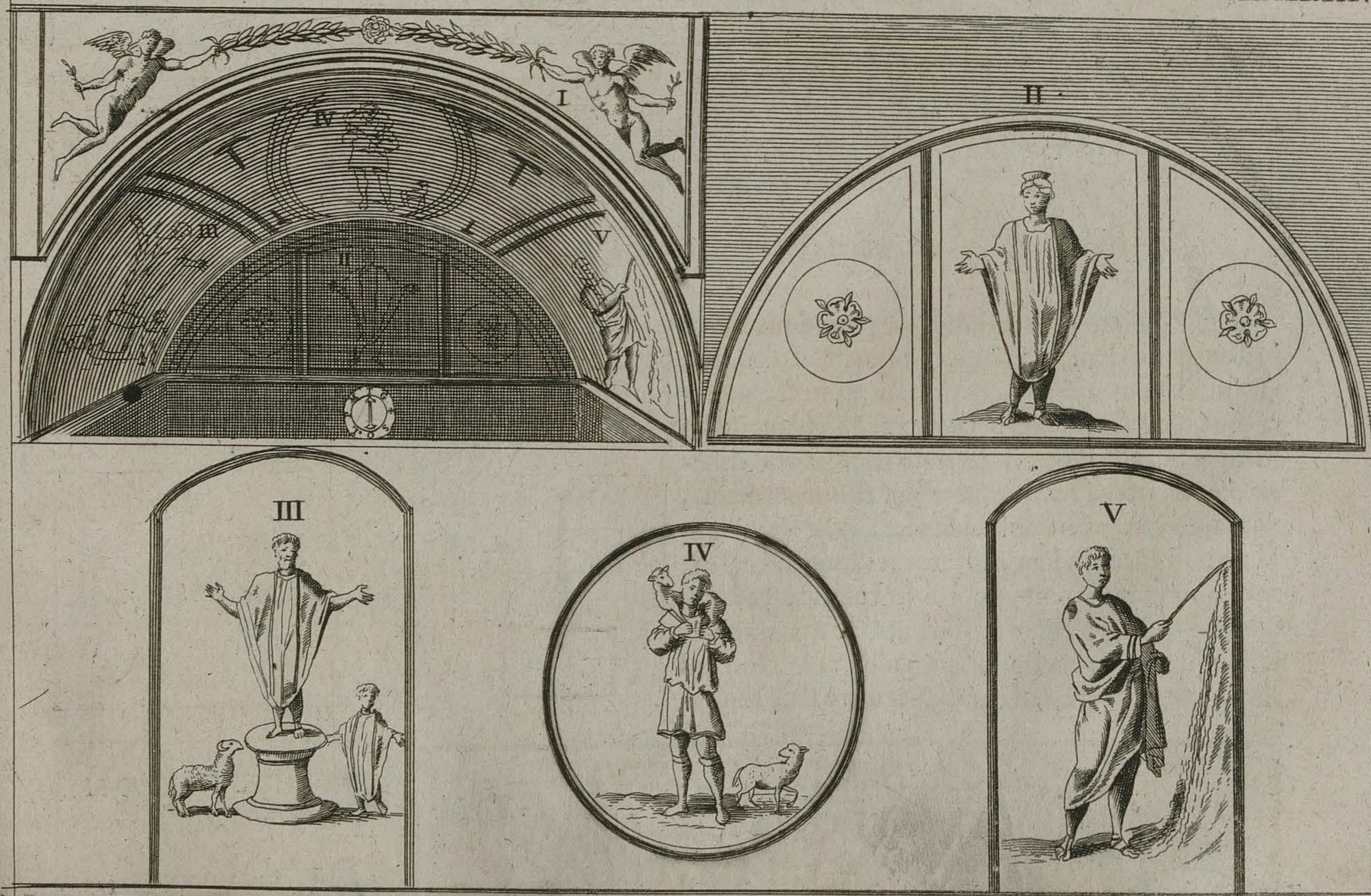
IV. Consuetum quoque Euangelici Pastoris symbolum ovem humero gestantis intuentium oculis proponitur.

V. Moyses, qui virga, quam manu tenet, petram quatiens, ex ea desertas inter regiones uberrima aquarum fluenta educit.

MONVMENTVM PRIMVM ARCVATVM COEMETERII PRISCILIAE VIA SALARIA.

MONVMENTVM ARCVATVM SECVNDVM COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA.

Verum enimvero cum hæc inter perlustrandum Bosius deprehendisset, haud à proposito ulteriora investigandi loca, utpote in sacrarum antiquitatum vestigiis perquirendis adeo jugiter lynceus, destitit. Cum igitur juxta vineam, quam nuper descripsimus, curiosius abdita quæque perscrutaretur; en tibi, in altera, quæ pontem Salarium respicit, alios quoque ad alteram ejusdem Cœmeterii partem aditus offendit: quibus, qua maxima potuit, celeritate patefactis, cum in subterranea illa loca se ultro infudisset, Cubicula ac monumenta ibidem integra haud numero pauca, inscriptiones pariter, atque innumera fere epitaphia marmori incisa, consuetisque religionis Christianæ signis ac symbolis prænotata reperit. Quamplures autem imagines miro artis studio effictæ ibidem extant: nonnulla item martyrii instrumenta, & quædam insuper ex iis, quæ olim artificum usui inservire consueverant: Pisces, item, nec non columbæ pennicillo exprimuntur, à quibus hinc inde velamina ornamenti gratia fulciuntur; columbæ item nonnullæ, quæ olivarum ramos deferunt, & id genus alia: quæ singula tabulis ad unguem excerpta in sexaginta & octo inscriptionibus tum Græco tum Latino idiomate conceptis in hoc secundo Subterraneæ Romæ volumine exhibentur. Nos interim iis, in quibus Consulum nomina desiderantur, postremo loco rejectis, hic primum unicam recensebimus, quæ olim quidem ethnicorum usui destinata, marmorea subinde tabula inversa, & meliorem in usum traducta, ipsorum Christi fidelium sepulchro inservire cœpit. Sepulchralis autem hujuscemodi titulus ex uno latere hæc legenda præ se fert:

Solemnia Christianorum symbola in sepulchris.

PRINCIPALIS
QUI VIXIT ANNIS
XLV. MESIS II. DEPO
SITUS NATALE SUSTI
BENEMERENTI CESQUET IN PACE.

Porro idem lapis apud ethnicos quondam inscriptus, altero ex latere notis hisce insculptus est:

D. M.
ULPIÆ KAPUENI
M. ULPIUS
FAOR. CONIUGI
KARISSIM. FECI
CON. QUA VIX. AN.
XX. ET MENS.....

Subsistendum interim nobis hic paulululum, amice lector, & quidem, ut ipsemet Bosius ait, dolendum est, quod hæc una videlicet præclarissimi Cœmeterii pars, quæ diu illibata perstitit, ingenti plane ipsius recolendæ antiquitatis detrimento, avara dixerimne, an impia, atque sacrilega fossorum manu, (ò manus, inquam, abscindendæ, quæ lugubrem sacro huic loco cladem, atque excidium intulere!) ipsa quoque sub omnium oculis ruinis ac vastitati addicta sit: sed ob immane facinus, ac maxime detestandum, Deo loci injuriam vindicante, hi haud impunes evaserunt, sed condignas ultro sceleris pœnas dedere; postmodum enim diutino carceris squalore confecti, inopia atque omnibus fere incommodis absumpti, piaculum, quod patrarant, vel in pœnis, quas inviti tolerabant, agnoscere compulsi sunt. Sepulchrales vero lapides, qui suo è loco per summam injuriam avulsi, ac pretio distracti fuerant, Deo disponente, in manus Horatii de Valle magna quidem ex parte devenerunt, & Bosius ipse ingentem eorumdem numerum oblata ultro pecunia sibi comparando congessit. At reliquos sepulchrales titulos, quos diligenter eodem in Cœmeterio adnotare licuit, ex Opere hactenus edito excerpendos, & hic studioso lectori proponendos voluimus.

Inscriptiones è Christianorum veterum sepulchris.

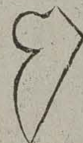
TIGRINIANO CONIUGI
BENEMERENTI PRO FUTURA
FECIT QUI VIXIT MECUM
ANNIS XXV EGIT AUTEM VITA
ANNIS LVIII IN PACE

FILI MATRI SILVESTRE
FECERUNT NOFITE IN PACE

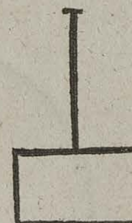

MARCELLA QUE VIX CUM
MARITUM SUNT ANNOS XXX

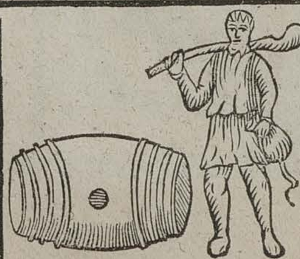
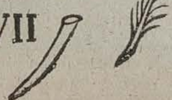
CUM MARITUM IV UM
ISTEFANU.

RESPECTUS QUI
VIXIT ANNU ET
MENSES VIII
DORMIT IN
PACE

MAXIMINO FILIO VIXIT AMNIS XXVI
VENERIA MATER
FECIT

AURELIUS VEKUS
AURELIÆ LUCINÆ
CONJUGI

URBICO FRATRI BENE
MERENTI QUI VIXIT
ANNIS XV. DIB. XXXIIII
FELIX FRATER
IN PACE

GAVDENTIO FECERVM
FRATRI QVI VICSIC ANNIS
XXVIIII M VIII DXVII

DM

EGREGIUS. FILIE. K M
BONIFATE

QE. VISXE
ANIS. IIII.
D XI q
MATER. I PACE. CES.

PRIMA FECIT PRIME
VENEMERENTI QVAE VIXIT
ANNIS LI MES IDVS V DIEBVS

IRENETI BENEME
RENTI COIUGI
MARITUS
FECIT
IN PACE

IVLIANO
QVI VIXIT
ANNIS. VI
MENSIBVS IIII

FILIO CARISMO
CESANO PARENTES
FECERUNT BENE
MERENTI IN —
PACE

CONSTANTIO FILIO
INNOCENTISIMO QVI BXANVS
VII ME VI DI XVII IN PACE
DEC XIII KAL SEPT.

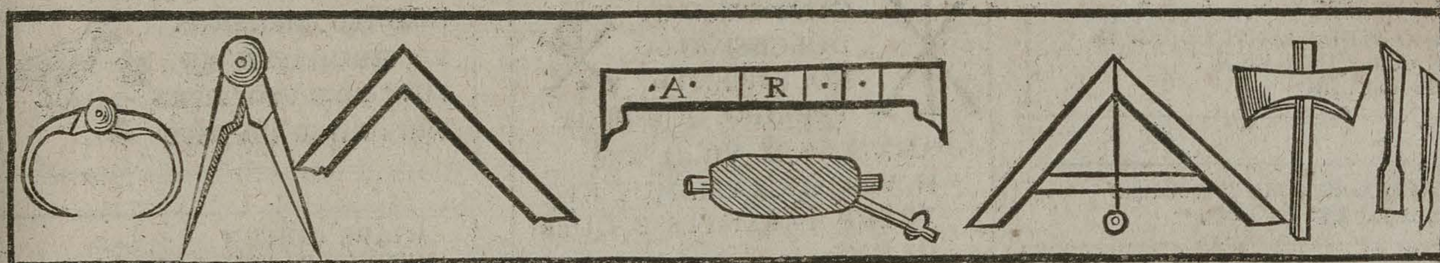
CLODIO DISCOLIO
BENEMERENTI QUI
VIXIT ANNIS XXI
M X D XII FRATRES
FECERUNT IN
PACE

NARCISANE
PERIT ANNO
RVM PLVS
MINVS XIII

VIXIT ANNIS XX ET
UNU MENSIS SEX
DIES XX ET SEX
DICESSIT DIE. V.
KAL OCTOBRES

SCAMNA
TIUS IN
PACÆ

Hæc in præsens reperitur in Villa Sixti V.

PARENTES PART
ENIO BENEMEREN
TI QI BIXIT ANNIS XIII

HOCTAV
IE COIVGI
NEOFITE BI
SOMV MA
RITVS FE
CIT.

Hæc cum septem proxime sequentibus apud Horatium de Valle extat.

KY. PA. KE. ΨY. XH. KA. ΛLI. XPI.
TOG. ΩE. TA. COY

URBICO BENE
MERENTI
Q AN III
XI
IMP

SIMPLICIO BONE MEMORIA. Q. V.
ANNOS XXIIII D XLIII.
IN PACE FECERUNT
FRATRES.

JANUARIO DULCI ET BONO
FILIO OMNIBUS
HONORIFICENTISSIMO ET
IDONEO QUI VIXIT
ANNIS. XXIII M. V D XXII.
PARETES

DONA-

DONATUS. QUI BIXIT. ANIS. XXX
MENSIS. VI. DIES XVIII.
DEPOSITIONE. NONY. KL. IMIAS
QUESQUI. IN PACE

PETR O NI ANIMA INNOX
QV ANN. III. M VIII. D
PARENTES FILIO
IN PACE

RIMENIUS QUI VIXIT
ANNIS XVIII IN PACE

PREJECTUS BIZINUS QUI VIXIT
AN VI. M. V. ET DIES XXVI.
DULCISSIMO PARENTES
POSUERUNT

EUPLIÆ KAR.

LARONI COPARI BIRGINIO QUI
BIXIT. ANNUS MECU XXVII
IM PACE

CALPURNIUS. PELACIUS
AURELIÆ. SOFIATI. COJUGI
BIXIT
MERENTI. POSUIT. AN. XXX

ZOSIMO BENEMERENTI GOJUGI IN
PACE CUM QUEM VICXIT
ANNIS XXXVIIII

LUCRETIUS GERMANUS CEPASIÆ
COJUGI ET SIBI IN PACE

BITALI IN PACE QUE BIXIT
ANNIS XVI.

FLORENTIÆ PIENTISSIMUS
CONJUGI SUE BENEMERENTI
QU AN XLq MXDX

COJUGI BENEMERENTI
IN PACE SEVERIANO

ANTONIO FIRMINO

GENEROSA CONJUGI SUO
FILOSTORGO QUI BIXIT
AN. OCTOGINTA

CORENTIANO INNOCENTI
QUI V. AN IIII.

SECUNDINUS QUI VIX ANN
PLUS M. LXII IN P.

JANUARIUS MATRONÆ
CONJUGI

B
. NAUTICO. O
NIS. VIII. M. II. D XX.

Hujus Inscriptionis characteres lapidi incisi non sunt, sed auro exarati: in præsens extat apud Horatium de Valle simul cum 21. proxime sequentibus.

FORTUNATUS. PATER. FECIT
FROCTOSE. FILIÆ.
DULCISSIME ET CARISSIME
DECESSIT ANNOR XIII

AUR. TIGRIS C. F. AUR
FELICIANO V. P. MARITO
INCoMPARABILI CvM C. VI
XI ANNIS XXI. SINE ULLA
DISCORDIA BENEMERENTI
CUM DOLORE MEO
ISSCULPI JUSSI.

DOMINO FILIO INNO
CENTISSIMO ET
DULCISSIMO BO
NO. SAPIENTI.
PELAGIO. QUI. VIXIT.
ANNIS. VI. M. VII. D. XIIII
H. VIIII. SOCRATIANUS. ET.
YRENE. PARENTES. B. QUES.
IN PAC

PLACIDE COIUGE
ME MARITUS FECIT
CUM PACE

HERCULIO. INNOCENTI
IN D M
QV AN III VIII
JENUARIA. ALUMNO MERE.
IN PACE

DOMITIANÆ FORTUNATE
VENEMERENTI TE IN PACE.

SECURA QUÆ VITXIT
ANNIS. VI. ET DEFUNTA EST
IIII. KA. NOMEMB. RES.

LEONTIA FILETO COJUGI
BENEMERENTI IN PAC

ÆLIÆ. SEXTÆ. FILIÆ DULCIS
SIME QUÆ. VIXIT. ANNIS. XXI M
V. D XXII. H. V. ÆLII. CALLISTUS.
ET PROFUTURA PARENTES

PETRONIANI MA INNOX
QV ANN. III. M VIII. D. XX
PARENTES FILIO IN PACE

REGINA VIBAS
IN DOMINO
ZESU

FLAVIO ITALO
INNOCENTISSIMO PUERO

FILI PATRI. BENEMERENTI
FECERUNT. IN PACE. FAVFTINO
QUI BIXIT ANNIr. L. d. XXX
ORAr. q.

INNOCENTIUS. INNOCENTIO
FILIO PRO INNOCENTIA
SUA BENEMERENTI QUI
VIXIT ANNO UNO DIEBUS
XqIII ORAS III 8 IN PACE

AGAPE COJUGI
BENEMERENTI IN PACE

FAUTINA
QUE VIXI ANNUS TRES
ET MESIBUS TRES
ET DIES XIII IN PACE.

LOCUS BENEDIC
TI QUI VIXIT AN
P M XXX BENEME
RENTI IN PACE.

DOMUM ÆTERNE
VALERIANE MERENTI QUI VIXIT
ANNIS XXXIII MESIBUS DUO
DIEBUS XII MARITUS ET CENUS
ÆIV MERETI FECERUNT
IN PACEM

CON-

CONSTANTIUS
DECIÆ CONJUGI
QUE VIXIT MECUM
ANNOS XXXIII.

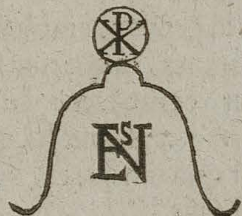
ΗΕΥΜΗΡΟΥΟΥΓΑΤΡΙ
ΑΓΑΠΗΝΗΕΤΩΝ
ΕΓΟΝΕΙΣΕΓΟΙΗΣΑΝ

ΡΕΚΕΠΤΟΣ ΕΝΕΡΗΝΗ
ΠΡΟΑΓΕL

ΛΕΩΝ ΝΙΚΟΝ ΠΑΚΕ

8 Verum ut ad susceptam Cœmeteriorum enarrationem revertamur, à qua diu cætera exponendo, nostra deflexit, imo potius aberrando substitit oratio: haud hic obvolendum silentio duximus, quod Cœmeteriorum gloriam, nec non antiquitatis recolendæ splendorem mirifice adauget, ac posteris apprime commendat: nam prope ejusdem regionis ambitum, qua pontem Salarium spectat, dum sub Christi annum quingentesimum septuagesimum octavum supra millesimum in Villa Illustrissimi Præsulis de Ruvere, arena, uti mos est, effoderetur, aditus quidam ad Cœmeterium, quod ibidem in subjecta loci area latebat, patefactus est, cujus rei fama ubi primum percrebuit, tota fere Urbs turmatim suis è sedibus prosiliens, quantocyus ad illud inspectandum se contulit, ut Alphonsus Ciacconius oculatus rei testis Bosio deinde perantiquis ejusmodi Cœmeteriis indagandis, perlustrandisque incumbenti narravit. Tunc enim temporis cum Cœmeterium præmemoratum innotuit, Bosius ipse triennis adhuc ætate puer erat; qui insuper à gravissimo, ac studiosissimo alioqui viro, quem memoravimus, se accepisse refert, Cœmeterium istud magna ex parte ruinis obsitum perscrutantibus patuisse: sepulchra item omnia perscrutantium manu reserata, ac marmora, quæ exsculptis titulis inscripta erant, omnino confracta, atque humi passim projecta, ab exploratoribus loci reperta fuisse. Ex his tamen sepulchralibus titulis octo duntaxat integros, illibatosque tot inter ruinas seligere licuit, qui in Opere hactenus edito typis demandati sunt. Hos autem cum ex eodem Ciacconio Bosius acceperit, hic pariter, ut plene studiosi lectoris desiderio fiat satis, & ne quid eumdem rerum antiquarum lateat, repetendos esse decrevimus:

Villa Præsulis de Ruvere.

Sepulchrales Cœmeteriorum tituli.

ΤΟΠΟΣ ΑΝΑΠΑΥΣΑΙΩΣ
ΑΜΜΟΝΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΕΙΟΥ
ΘΡΕΠΤΟΥ
id est
LOCUS QUIETIS
AMMONII ET EUTYCHETIS
NUTRICIS

ΙΑΝΟΥΑΡΙΩ ΘΡΕΠΤΩ
id est:
JANUARIO NUTRICIO

EROS HILARAÆ BIDVE FECIT

QUINTINIÆ URSULÆ CONJUGI
BENEMERENTI AMULIUS
MELIOR FECIT

RUFINÆ FILIÆ BENEDICTÆ

..... MURDIUS CAM
RUFUS FONTEJADADA
CONJUX

VITALIANO
ALUMNO
KARO
EUTROPIUS FECIT

GREGORI
SILICIA FAUSTIN
VIXIT ANN. IIII
M. V. DIE UNO

At vero, ut breviter singula hujus Cœmeterii complectamur. Vitreas nonnullas quibusdam in Monumentis imagines, sphæricæ utique formæ, nec non affabre circumdeauratas reperiri contigit, quæ ab exteriori parte valido calcis glutino obfirmatæ erant; quarum ectypa hic contemplanda subjicimus.

I. Fragmentum vitreum deauratum in sepulchris Cœmeterii Priscillæ Via Salaria repertum.

II. Aliæ pariter hujuscemodi inscriptæ notis adinventæ sunt.

CUM TUIS PIE ZESES.

Quas notas Bosius ipse aliis secum ad ferendam obscura super re sententiam adhibitis, hoc plane modo legendas, explanandasque duxit: PIE JESUS.

III. Vitrum antiquum è nobili ac celebri Equitis Francisci Gualdi Arimin. Musæo, quod nunc præclarius, mutato nomine, & sede, Regium in Monte Pincio Musæum vulgo nuncupatur; ex quo videlicet idem Gualdus illud Ludovico XIV. Galliarum Regi dono dedit, atque in Cœnobium PP. Minimorum nationis Gallicanæ in vertice montis Pincii situm transferre cœpit. Vitrum autem, ut vides, Christiana bene precandi formula circumscriptum est. At si quæris, quid sit istud SIRTCA. Si ordine inverso legeris, & secunda litera pro Græco sigmate acceperis, scies. Igitur LUCIFER ZESES est Jesus Christus: capita, quæ coronantur, sunt ejus Astra.

IV. Altera itidem vitrea imago in lucem prodiit, in qua ista potissimum verba leguntur: PIE ZESES. Veruntamen in inscriptione hac haudquaquam sacrum JESUS nomen continetur, nam ζήσεις Latine idem sonat, quod VIVES, seu VIVAS: perantiquus autem hinc illius seculi usus convincitur, cum utraque nimirum lingua vulgo, ut videre est, usitato loquendi more confunderetur.

V. Vitrum antiquum eodem ex Cœmeterio erutum, cui effigies, & nomina eorum, quos inibi sepultos credimus, inscripta leguntur, videlicet Petrus, Paulus, & Peregrina.

VI. Vitrum, in quo binæ effictæ visuntur imagines, absque ulla tamen inscriptione.

VII. Vitrum, in quo BB. Petri, Pauli, Laurentii, Cypriani, Justi, et Hippolyti imagines, additis insuper eorumdem nominibus, exhibentur. In medio autem ejusdem sinu duæ aliæ imagines extabant, quarum capitibus Angeli ibidem effícti manu coronæ, seu diademata imponebantur.

VIII. IX. X. Earundem quoque sacrarum imaginum fragmenta id genus quamplurima reperta ibidem fuere. Perexiguæ insuper nonnullæ ex vitro itidem confectæ imagines, in quarum singulis virorum quorundam effigies delineantur, qui manu quidpiam, Magorum adinstar Regum Deo infanti munera deferentium, præ se ferunt. Quas quidem singulas imagines in editis Subterraneæ Romæ lucubrationibus impressas etsi videre quis potest, tamen, ut sacrarum antiquitatum, lector quicumque es, oculatus sis testis, hic earumdem quoque typum ad libitum contemplare. sed de his hactenus.

9 Marmorei quoque ibidem Sarcophagi minutatim confracti extabant: in altero ex his funeralis Agape, uti mos erat antiquis, impressa suspiciebatur: in altero autem Euangelici Pastoris apprime commendati, qui ovium custodiæ insistit, imago contemplanda exhibebatur.

Inscriptio Græca Latine reddita, hac prorsus ratione interpretanda est:

HIC PAULINA
IACET BEATORUM
IN LOCO.
QUAM SEPELIVIT PACATA
SUAM NUTRICEM
DULCEM
SANCTAM IN CHRISTO.

Ex hac vero inscriptione validissimo ex antiquitate petito argumento, Sanctos olim in venerabili hoc Cœmeterio conditos fuisse satis aperte verbis illis convincitur: *Hic Paulina jacet Beatorum in loco.* Eundem enim loquendi modum apud Græcos usurpatum frequenter invenimus, & præsertim apud Gregorium Nazianzenum Oratione funebri, quam in Basilii laudem conscripsit, ubi isthæc recitat:

Greg. Noz. orat. funebri in Basil. laud.

——— ὃ μ᾽ ἀναείρων
Θήσεις ἐς μακάρων, σκῶτε χοροστασίην.

Id est:

——— *non me sursum tollens*
Pones ad Beatorum, tuamque chori stationem.

Idem plane in Epigrammatum Gtæcorum lib. 5. Epigr. 5. legitur.

Lib. 5. epigr. Græc. epigr. 5.

——— ἀλλά σε χῶρος
Ἄμβροτος ἀθανάτων ἁγίων ὑπέδεκτο καμόντα

Id est:

——— *sed te locus*
Immortalis immortalium sanctorum suscepit defunctum.

Porro

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
IMAGNES VITREÆ DEAVRATÆ IN SEPVLCEIS
COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA REPERTÆ

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX COEMETERIO PRISCILLA
VIA SALARIA EFFOSSVS
SARCOPHAGVS MARMOREVS EX EODEM COEMETERIO PRISCILLA
VIA SALARIA EFFOSSVS
ΕΝΘΑΔΕ ΠΑΥСΕΙΝΑ
ΚΕΙΤΑΙ ΜΑΚΑΡΩΝ
ΕΝΙ ΧΩΡΩ
ΗΝ ΚΗΔΕΥСΕ ΠΑΚΑΤΙΑ
ΕΗΝ ΟΡΕΠΤΕΙΡΑΝ
ΓΛΥΚΕΡΗΝ
ΑΓΙΑΝ ΕΝ ΧΡΩ

Cœmeterium Ostrianum.

10 Porro Cœmeterium istud à Ciacconio & aliis, qui hac de re luculenter scripsere, ut probabiles quidem rationes ultro suadent, ipsummet Ostrianum esse creditur, ubi quondam B. Petrus Apostolorum Princeps, ut jam diximus, recens ad Christi fidem traductos baptizabat: ex illius enim vineæ humo crystallina jugiter aqua emanat, quæ in idem ubertim Cœmeterium influit. Septena in eo arcuata tunc monumenta visa sunt. Imagines autem, quæ inibi existebant, à Philippo Vinghio, & Alphonso Ciacconio inde quamdiligenter exceptas, cum eorundem è manibus Bosius accepisset, ne condigna rerum hujuscemodi memoria penitus excideret, typis consignandas curavit; & nunc in isto Subterraneæ Romæ volumine edito inter recolenda Cœmeterii Priscillæ monumenta jure quidem merito recensentur, cui Cœmeterio istud quoque successu temporum jungi, & copulari contigit. Interim vero notandum est, quod priusquam Bosius conscribendo rerum Cœmeterialium operi animum pariter ac manum applicuisset, impio fossorum, vel perfossorum potius, ut ita loquamur conatu antiquum hoc, venerandumque Cœmeterium (plane instigante dæmone, ac Deo permittente) omnino dirutum, atque abolitum est, qui subinde ob perpetratum tam immane facinus ultricem de cælo, ut crimini par erat, manum haud effugere: dum enim impii homines humum altius effodiunt, & totis viribus operi instant, ingenti collapsa desuper ruinarum mole, beatorum effossores sepulchrorum tanquam luce prorsus indigni, condigno plane suppliciorum genere terra adhuc viventes absorpti, spirantesque necdum mortui sepulchro, dum Martyrum sepulchra demoliuntur, cælo vindice, illati sunt. A nobis vero, qui hactenus descriptam Monumentorum seriem prosequimur, Monumentum hoc, ut probe ordo teneatur, hujus quidem Cœmeterii primum, Priscillæ vero tertium adnumerandum, atque inscribendum est.

Monumenta arcuata.

Tabula prima Monumenti tertii in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Totius in primis Monumenti arcuati orthographia in conspectum, ut vides, hic datur. In eo autem sacræ infra exponendæ, coloribus historiæ adumbrantur, videlicet:
II. Christi Domini Servatoris Lazarum à monumento excitantis.
III. Moysis supra septenas mannæ sportas, seu cophinos dexteram protendentis, vel potius dixerim, ipsiusmet Christi Domini panes divinitus multiplicantis.
IV. Ejusdem iterum Moysis petram virga ad aquarum venas inde eliciendas percutientis imago illic visitur.

Tabula secunda Monumenti tertii in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

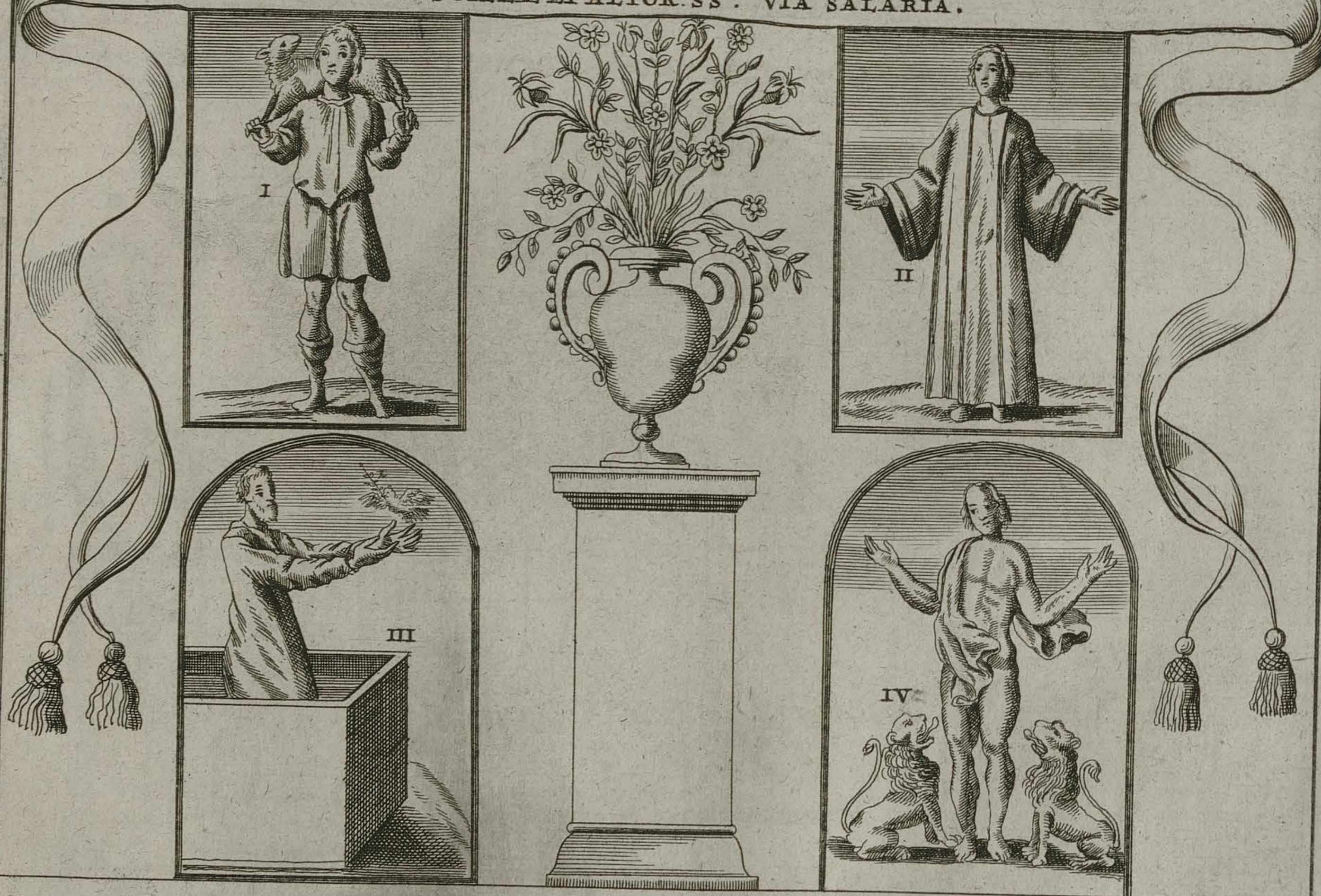
I. Hæc quidem Tabula consuetum Pastoris Euangelici symbolum dilectam humeris ovem deferentis exhibet.
II. Mulier quædam præterea elevatis manibus orans exprimitur.
III. Noëmi insuper, dum universalis aquæ diluvii inundarent, intra arcam recepti, & manus ultro ad excipiendam una cum olivæ ramo redeuntem ad se columbam porrigentis effigies.
IV. Daniel quoque eundem in modum inter rabida leonum fame exasperatorum ora Deum impense deprecans.

Tabula

TABULA PRIMA MONUMENTI TERTII ARCUATI CŒMETERII PRISCILLÆ ET ALIOR. SS^TOR VIA SALARIA.

TABULA SECUNDA MONUMENTI TERTII ARCUATI CŒMETERII PRISCILLÆ ET ALIOR. SS^TOR VIA SALARIA.

Tabula unica Monumenti quarti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Monumentum arcuatum.
II. Hic itidem myſtica ac recolenda Euangelici Paſtoris forma intuentium oculis ſubjicitur.
III. Beatus quoque Apoſtolus Paulus ſacro diademate redimitus, hujuſcemodi hinc inde titulo decoratur, ab uno videlicet latere hiſce notis exſculptis: PAULUS PASTOR, quibus ab altero iſtæ pariter reſpondent: APOSTOLUS.

Tabula unica Monumenti quinti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

I. Monumentum arcuatum.
II. Moyſes uberes aquarum rivos è ſilice virga exhauriens proponitur.
III. Daniel, qui ſævos inter leones illibatus degit.
IV. Jonas quoque, qui amœno ſub umbraculo dulces recubando ſomnos carpit.

Tabula prima Monumenti sexti arcuati in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Hac Tabula totius in primis Monumenti arcuati orthographia oculis subjicitur.

II. Christus deinde Servator sublimi quodam throno medius inter duodecim Apostolos considentes exceptus exhibetur.

III. Jonas, qui ab immani ceti alvo incolumis ad maris litus projicitur.

IV. Ipsemet iterum Ionas sub umbraculo admota capiti dextera consistens contemplandus objicitur.

Tabula secunda Monumenti sexti arcuati in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Mulier quædam hoc loco exporrectis in altum manibus orans coloribus exprimitur.

II. Abrahamus quoque evaginatum una quidem manu gladium, altera vero Isaacum filium mox immolandum tenens, juxta quos hircus omnem præter spem sacrificio illi sufficiendus adumbratur.

III. Tres insuper pueri in Babylonicam fornacem injecti, & pileum, ut Persarum mos est, impositum capiti gestantes repræsentantur.

Tabula

Tabula unica Monumenti septimi arcuati in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Monumenti arcuati orthographia.

II. Consuetum Pastoris dominici symbolum hic pennicillo delineatur.

III. Daniel insuper devorandus leonibus objectus.

IV. Jonas è navi, Deo ejus inobedientiam vindicante, in mare præceps dejectus, & vastissimi subinde ceti alvo exceptus.

Tabula unica Monumentorum octavi & noni in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

Hac unica Tabula duorum Monumentorum imagines una simul delineatæ sunt.

I. Monumentum octavum.

II. Monumentum nonum.

III. In octavo autem hæ potissimum figuræ exprimuntur, sanctissimi videlicet Patriarchæ Noëmi columbam intra arcam una cum olivæ ramo excipientis.

IV. Viri cujuspiam elevatis de more manibus orantis effigies.

V. In nono autem Monumento fossoris cujusdam dextera malleum gestantis imago exhibetur, hujuscemodi inscriptionis titulo prænotata, videlicet: FOSROTOFIMUS; quæ verba innuunt fortasse ac sonant: FOSSOR TROPHYMUS: hoc enim nomen in ipsa quoque Dorothei synopsi, septuaginta inter discipulos legitur, ejusdemque meminit D. Paulus in 2. epistola, quam ad Timoth. scripsit, cap 4. *Apost. 2. ad Timot. c. 4.* Porro fossorum munus, quibus videlicet defunctos humandi cura erat, primum quidem ac præcipuum inter cætera Ecclesiæ munia, Hieronymo teste, locum antiquitus obtinebat. *De 7 grad. Eccl.* Et sane, ut nobis credibile fit, horum tam numerus, quam ministerium magnum, iis præsertim temporibus, extitit, cum Christiani omnes in subterraneis Cœmeteriorum cryptis sepulturæ demandarentur: sine quorum opera ac labore tot cuniculi effodi, tot viarum semitæ instrui, tot cubicula excavari, tot numero sepulchra aptari, atque disponi, quot ibi cernuntur, tam ingens terræ moles ab imis visceribus egeri nullatenus potuit. Sed de fossoribus Cœmeteriorum hactenus: nunc quæso ad rem nostram, si libet studiose lector, revertamur.

10 Eadem Via Salaria, cujus nunc sermo recurrit, si quis dexteram in partem, & pontem versus progrediatur, in villa quadam duo ad inferiorem Cœmeterii cujusdam sinum, accedentibus quidem satis commodi ac faciles aditus patent, eum in modum dispositi, ut vel ab his, qui à Cœmeterii ipsius ingressu abstinent, ex ipsomet loci prospectu, ipsæ Cœmeteriales semitæ conspiciantur. *Aditus Cœmeteriales.* Sepulchra autem, quæ ibi sita sunt, licet consumptis omnino ac fragilibus cadaverum ossibus adhuc scateant, reserata tamen, ac repagulis omnino sublatis patentia se offerunt: cum ossa interim, quæ in interiori parte subsidunt, vel levissimo tactu penitus solvanrur, atque in pulverem abeant. *Sepulchra in Cœmeteriis.* Complura illic arcuata monumenta, sed picturis omnibus destituta, & dealbata duntaxat videre est: *Monumenta arcuata.* Cubicula vero ibidem numero pauca. Porro fragmenta quamplurima intra ejusdem loci ambitum ubique passim dispersa intuentibus contemplari fas est: ex quibus plane conjicitur, huic quoque Cœmeterio sua olim decora, atque ornamenta haud defuisse, quibus cæterorum instar excultum, ac conspicuum pariter redderetur.

11. Consueta vero in sepulchris Christiani nominis signa prænotantur, videlicet *Solemnia Christianorum signa.*

Annulos quoque, conchylia, ac vitra rotunda haud hic quoque desiderari contigit: in quibus quædam, etsi nimia jam vetustate abolitæ, imagines conspiciebantur: eburneæ item imagunculæ sepulchrorum angulis, terminorum instar affixæ: lucernæ quoque fictiles, ac vitreæ ampullæ, & id genus alia, sacræ recolenda antiquitatis indicia extabant. Tot autem inter fragmenta unus dumtaxat sepulchralis integer lapis adinventus est, hac videlicet inscriptione notatus: *Inscriptiones sepulchrorum.*

Verum

TABVLA VNICA MONVMENTII SEPTIMI ARCVATI IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA.
I
III
II
IV

TABVLA VNICA MONVMENTORVM OCTAVI ET NONI ARCVATORVM IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA.
II
I
FOSROTFIMVS
IV
III
FOSROTFIMVS
V

FAVSTI
NA D IN
PACE

Cœmeterium Novellæ.

Verum iisdem conjecturarum argumentis innixi, quibus eam, quam supra enarravimus, Ostriani Cœmeterii partem esse asseruimus, hanc quoque Cœmeterii Novellæ partem recensendam fore arbitramur. Ambo enim Cœmeteria hæc mutuo propinquitatis nexu sibi quodammodo cohærebant, & pari utrumque intervallo, tertio videlicet ab Urbe lapide, distabat, quoto pariter & illud Priscillæ ab ipsis mœniis distat. At longa postmodum recurrente temporum serie, singula in unum tandem coaluisse, probabiles quidem rationes convincere, ac suadere videntur. Porro unicum duntaxat in hac Cœmeterii parte Monumentum arcuatum, altitudinis palm. III. latitud. VII. profund. III. cernitur, pictasque ejusdem imagines unica, quam subjicimus, Tabula præ se fert.

Tabula unica Monumenti decimi in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Totius in primis Monumenti orthographia.
II. Euangelicus hic Pastor describitur, duas inter arbores consistens; quem binæ ad dexteram oves, ac bini hinc inde galli ambiunt.
III. Quædam item mulier elevatis de more manibus orans, ac velo capiti circumamicta exprimitur.
IV. Pavo quoque versicoloratis in gyrum pennis conspicuus.
V. Noëmus insuper pennicillo adumbratur, qui in arca consistens, protensis manibus columbam ad se cum olivæ ramo redeuntem festivo vultu excipit.

12 Sed ne minutis quibusque rebus diutius enarrandis immoremur, hæc interim retulisse sufficiat: susceptum autem una cum Bosio iter, cætera quæ latent, perscrutaturi prosequamur. A villa igitur, quam nuper descripsimus, pedem ad lævam moventes, qua scilicet ad pontem Salarium itur, altera

altera eunti vinea, ab ea, quam nuper lustravimus, quadraginta circiter passibus distans occurrit, quæ inter prædia olim familiæ de Cuppis adnumerabatur. Hæc autem una ex parte eum in modum declivis est, ut perexiguum quendam collem efformare videatur, qui quidem ab omnibus nobili ac pretioso vocabulo Gemmarum mons, vulgo Monte delle gioje, nuncupatur; & jure quidem merito, neque casu aut temere, sed condigno divinitus omine accepto, pretiosum hoc nomen locus ille sortitus est; cum gemmas fere innumeras sua intra viscera haud ullo æstimandas pretio, sinus iste beatissimus recondens, concludat. Sacra nimirum, ac veneranda purpuratorum Christi Martyrum pignora, quæ in Cœmeterio Priscillæ, quod ibidem situm est, requiescunt. Hanc autem, quippe quæ præstantior ejusdem Cœmeterii pars est, Priscillæ olim Cœmeterium appellatam fuisse arbitramur. Cum hæc una ex omnibus vastissimi hujus Cœmeterii partibus Salario ponti proximior sit, quo potissimum loco antiqui rerum Ecclesiasticarum scriptores, & præsertim Cencius Camerarius una cum aliis nonnullis Cœmeterium hoc statuunt; hæc quippe Cencius scribit: *Cœmeterium Priscillæ ad Salarium.* Quibus Baronius quoque, ac Ciacconius pari sententia adstipulantur.

Mons Gemmarum.

Pars Cœmeterii Priscillæ.

Cenc. Camer. de Cœmet.

Baron. & Ciacconius.

13 Hanc igitur villam maximo animi, ac præcordiorum æstu, utpote rem sibi optatissimam nactus, cum Bosius ingressus fuisset, dexteram tenens partem, parietinas complures introspexit; quæ quoddam ibi templum extitisse vel ipsomet adspectu testabantur; hoc autem ipsummet, quod B. Silvestro dicatum erat, haud quis temere pronunciaverit, cum supra Cœmeterium ejusmodi olim templum erectum fuisse constanti assertione præmiserimus. Haud procul igitur ab his ruinarum vestigiis, ad dexteram progrediendo, inter alias, quæ condensis hederæ foliis operiebantur, parietinas, latentem ad Cœmeterium, de quo sermo nunc est, aditum invenit. Hinc ad subterraneam loci aream delapsa humo repletam festinus descendit: ubi alii duo aditus ad occidentem ultro respicientes patent. In altero autem ex his Cubiculum calce, ut mos est, incrustatum perscrutantibus se primo obtulit; in cujus tholi umbilico quoddam quadratæ formæ ad lumen excipiendum foramen studiosa artificum manu aptatum conspicitur; quod nunc quoque inter ipsius loci ruinas superstes est: & juxta hoc eodem in tholo foramen aliud sphæricæ pariter formæ, palm. circiter sex obseratum suspicientibus contemplari licet.

Ecclesia S. Silvestri.

Aditus Cœmeterii Priscillæ.

Spiracula Cœmeteriorum, quæ in terram excurrunt.

14 Porro in ejusdem Cubiculi ambitu, ut videre est, plures quondam aditus patebant, qui accedentibus nunc omnino impervii, utpote humo ac maceriis obducti, redduntur. Horum igitur alterum Bosius ingressus, arctum quidem adeo, ac perangustum, ut nonnisi demisso humi corpore, contractisque genibus progredi alicubi liceret; ad alterum consimilem aditum devenit: inde ad abditos quosque ejusdem loci sinus explorandos contendenti semitæ quidem altiores terendæ sese obtulere; quas cum avidis interim oculis perlustraret, erecto corpore, huc illuc incedendo, excurrere potuit. Cœmeterium autem istud satis quidem amplum est, longo item circuitu protenditur, semitisque compluribus, etsi magna ex parte obseratis, distinguitur: quo plane argumento, (ut cætera sileamus) valide assertionis nostræ propositum obfirmatur; Cœmeterium videlicet hoc, quod plures in partes veluti corpus in membra subdividitur, cæteris ejusdem Viæ Cœmeteriis jungi & cohærere. Verum quamplurimas ibi parietum constructiones, ex topho nimirum, lateribusque calcis glutino compactis, videre est: in his autem monumenta de more excisa, bases quoque & columnas id genus ad Cœmeterium suffulciendum affabre concinnatas intuenti passim facultas datur; & ut de cæteris taceamus, quodam præsertim loco ingens æque ac validus quadratæ formæ paries inter perscrutandum visitur: in quo portæ ad numerum quatuor sphæricam singulæ formam præ se ferentes in quatuor parietis ejusdem lateribus aptatæ, dispositæque subsistunt; è quibus reliquæ subinde viarum, quæ sibi invicem respondent, semitæ derivantur. Substructiones vero, quas hactenus memoravimus, posteriorum proculdubio Pontificum jussu perfici contigit; quibus Cœmeteria hæc ruinam minitantia ultro suffulciri voluere: atque hujuscemodi quidem restaurationes potissimum Leonis, Adriani, aliorumque Pontificum Romanorum studio præstitæ sunt, quas passim in ipsorum Pontificum gestis Bibliothecarius memorat. Sed ad ulteriora quæso Cœmeterialia perscrutanda progrediamur.

Descriptio Cœmeteriorum.

Bibl. in gestis Pontif.

15 Si quis enim ad plagam orientalem respiciens arrepti cursum itineris prosequatur, Viam muro hinc inde munitam, dealbatamque offendet, haud tamen ulla ibi cadaverum sepulchra videre est, quinimo, ut indita menti opinio fert, hæc quidem priscis temporibus aquæductus usui, vel certe pluvialibus colligendis, servandisque aquis deservivit. Quoad cætera vero, quæ pervestigando adnotare licuit, Cœmeterium hoc reliquis plane consonat, atque ejusdem formæ vias pariter ac sepulchra continet. Porro tenues quidam ac perexigui arcus alicubi calce obliti conspiciuntur, in quibus ad sacros de more peragendos Christianorum cœtus lampades apponebantur. Sepulchra vero, quæ ibidem sunt, singula intuentibus patent, in quorum nonnullis adhuc defunctorum ossa substernuntur: in aliis vero nedum ossa, imo nec tenuissimus quidem pulvis perstat, sed monumenta omni ex parte diligenti manu tersa atque expolita subsistunt. Quod nobis argumento est, sacras olim Martyrum iisdem in loculis reliquias inclusas atque asservatas fuisse, indeque studiosius pia fidelium opera gratia honoris collectas alio asportatas fuisse. Nobilissimum vero ac præ cæteris celeberrimum Cœmeterium hoc extitisse, ex marmoreis columnarum, & Sarcophagorum innumeris fere fragmentis, ac cæteris hujuscemodi, quæ extant, vestigiis conjicere prudens quisque potest: quæ singula miro artis studio cæmentariorum manu elaborata in eo passim conspiciuntur. Complures itidem ibi Inscriptiones, sepulchrorumque titulos absque numero quidem adnumeratos olim fuisse crebra, quæ occurrunt ad manus fragmenta, edocent. Ex quibus omnibus unicum duntaxat integrum, imaginem quandam insculptam contemplantibus exhibens reperiri contigit; quæ sacrum Christi nomen ea, ut infra vides, ratione exsculptum, delineatumque nobilis instar trophæi manu sustentat: characteribus autem hisce titulus prænotatur:

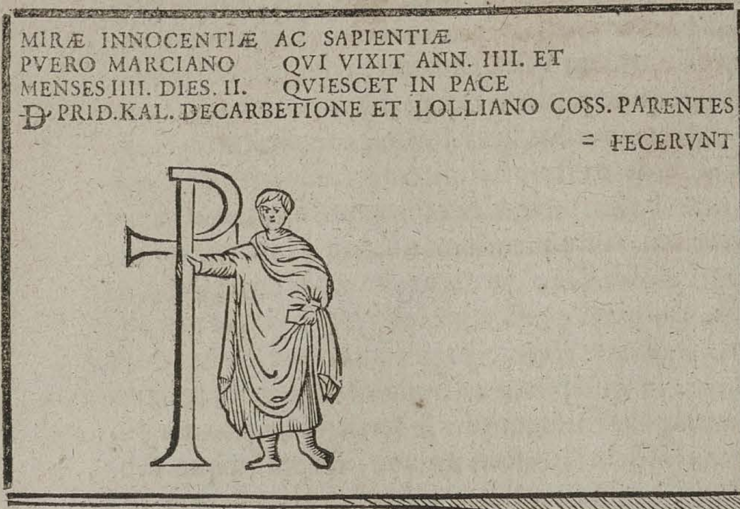
Arcuati loculi in Cœmeteriis.

Sepulchra Cœmeteriorum.

Insignia marmorea fragmenta in hoc Cœmeterio.

Item Inscriptiones sepulchrales.

Sacrum Christi nomen sepulchro veteri insculptum.

Baron. annal. to. 3. an. 312.

16 Porro Inſcriptionis hujus Baronius quoque meminit Annal. to. 3. ann. 312. ubi & ipſammet typis imaginem expreſſam refert, è perantiquo Priſcillæ Cœmeterio, ut ipſe inquit, exceptam. In ea tamen deinde imprimenda ipſiuſmet delineatoris error irrepſit; quem Boſius candidæ veritatis, ac illibatæ pariter antiquitatis amator, ex ipſomet prototypo ſtudioſe corrigendum curavit, ut nunc in exſculpta operis imagine ſuæ reddita integritati videre eſt. Porro Arbetionis, & Lolliani Conſulatus, qui hac potiſſimum inſcriptione prænotatur, anno Chriſti 335. contigit Liberii Papæ IV. Conſtantis Imperatoris XIX. ut Baronius locupletiſſimus loco ſupra citato teſtis eſt.

Arbetionis, & Lolliani conſulatus.

Baron. annal. to. 3. an. 335.

17 Alter ſubinde inſcripti lapidis titulus ſacro Chriſti nomine hac item ratione exſculptus, haud ullam tamen imaginem præ ſe ferens, ibidem viſitur:

REDEMPTA
POLYXENE

Fragmentum quoque cujuſdam Sarcophagi ibidem repertum eſt, cui bini dumtaxat delphini inſculpti conſpiciebantur cum ea, quæ proxime ſequitur, inſcriptione:

L. SEPTIMUS AULU
ZANUS. q. COH. VI. VIG.
OCTAVIE PETRONIE
DEMETRIE CONIUGI
DULCISSIME BENEME
RENTI FECI.

Elementa, ſeu verba dimidiata, quæ ſecundo verſiculo hujus Inſcriptionis habentur, ita legenda ſunt: CENTURIO COHORTIS SEXTÆ VIGILUM. De quibus Centurionibus, & Vigilum cohorte, eorumque munere Wolphanghus Latius pluribus agit.

Wolph. de Rep. Rom. l. 4. c. 10. l. 6. c. 1.

Eodem in Cœmeterio proxima iſthæc inſcriptio characteribus minio tinctis in pariete depicta viſitur, tribus pariter appictis vaſculis, ut hic videre eſt.

SALUTIÆ CO
JUGI BENEME
RENTI

JUSTUS SE
RENU PO
VALERIÆ
VICTORINÆ
FILIÆ

In quodam inſuper marmoris fragmento, quod è Cœmeterio hoc erutum, in lucem prodire contigit, & nunc in porticu domus ejuſdem villæ incultum, neglectumque jacet; cæteris omnibus vetuſtate abolitis, hæ duntaxat, quæ ſuperſunt, inſcriptionis notæ leguntur:

POSITUS EST PETRUS VIII. IDUS
TIAS QUI VIXIT ANNIS XVIIII
DEP. IN PACE PHILIPPO ET SALIA
COSS. DUO FRATRES
ANTIUS LECTOR DE PALLACINE
QUI VIXIT
EP. XII. KAL. SEP.

18 Et Philippi quidem, & Salliæ Conſulatus in Chriſti ann. CCCXLIII. Julii Papæ XII. Conſtantii & Conſtantis Impp. XII. incidit. Ut congruam autem verbis illis, quę in hoc inſcriptionis titulo recitantur, commodamque & plenam explanationem in medium afferamus, illis, inquam, verbis videlicet LECTOR DE PALLACINE; ſtudioſo utique lectori memoria repetendum eſt, Romæ olim juxta B. Marci Eccleſiam monaſterium quoddam, cui nomen *Pallacinum*, D. Laurentio Martyri dicatum extitiſſe, cujus Biblioth. quoque in Adriani Papæ Primi geſtis meminit: ibi enim cum Tyberis alluvionem quandam prolixius enarrat, hæc ad rem habet: *Atque ultra baſilicam Marci remeans, & porticum, quæ vocatur Pallacini per plateas ſe extendit, &c.* Et clarioribus item verbis utitur, dum Nicolai Papæ I. geſta recenſens, atque in his inundantes pariter Tyberis ejuſdem iterum aquas deſcribens, iſthæc ſubtexit: *Exinde remeans ingreſſus eſt per porticum, quæ eſt ante Eccleſiam S. Marci, inde impetum faciens, cæpit decurrere in cloacam, quæ eſt juxta monaſterium S. Laurentii Martyris, quod vocatur Pallacini.* Ejuſdem inſuper loci ipſemet B. Greg. Magnus in ſuo regiſtro meminit lib. 5. ep. 44. Ind. 14. & lib. 7. ep. 44. Ind. 2. cum de muneribus monaſterio ſuo collatis verba faciens, iſthæc inſerit: *Tabernam in hac Urbe, quæ eſt poſita juxta Pallacenas.* Sed jam ad locum quæſo, unde primum diſceſſit, oratio revertatur.

Caſſiod. in Chron. Baron. ann. to. 3. an. 348.

Bibliot. in Hadr. Pap. 1.

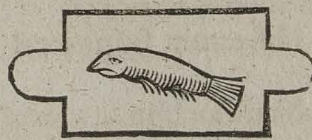
Idem in Nicol. Pap. 1.

S. Gregor. in reg. l. 5. ep. 44. Ind. 14. lib. 7. ep. 44. Indic. 2.

19 Aliæ quoque eodem in Cœmeterio inſcriptiones viſuntur, & una præcæteris exiguo marmori inciſa, in quo & piſcis item ferro inſculptus exhibetur, & hæc tantummodo verba perleguntur:

CONSTANT
DULCIS

P. AUFIDI. P.
SALVI

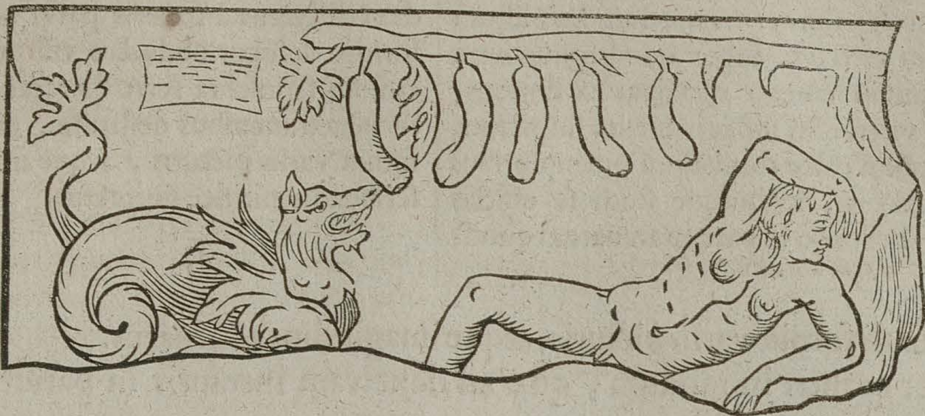
Alterius vero ſepulchralis tituli fragmentum, quod ſupereſt, hujuſcemodi inſcripta legenti carmina præ ſe fert:

O FELIX DUM VITA FUIT QUAM DI...
MARITO...
URBICA SUBTRAHERIS CUNCTIS
DEFLENDA PROPINQ.....
REDDITA PRO MERITIS CÆLESTIA
REGNA RETENTA....
BENE SERVARE FIDE CONSCIA
CHRISTO......
IN EA PERMANSIT QUÆ DOCUIT
ALTUS.........
CERNUNTUR PLURES UT UNUS
EVADAT.......
AUXILIUM CHRISTI CASTA PROBATUR
AB.........

URBICA

URBICA
QUÆ VIXIT
ANN. XXXV.
DEPOS.

20 Inter marmorea vero Sarcophagorum fragmenta, quæ antiquis temporibus ibidem asservabantur, quoddam præcipue repertum est, ubi Jonæ sub umbraculo quiescentis insculpta imago cernitur; juxta quam eadem in Tabula draco, vel certe marinus cetus aut balena sub immani illa draconis specie exprimitur; à quo videlicet prophetam Jonam sacræ historiarum paginæ absorptum fuisse enarrant.

21 Ut antiqua autem majorum traditio præfert, quæ ad nos quoque per manus, ut ita dicam, transmissa pervenit, Sarcophagi quamplures, & quidam ex his omni ex parte integri atque illibati, nonnulli autem perfracti, tunc primum inde extracti fuere, cum Cœmeterium hoc longa post secula in lucem quodammodo redivivum prodiens, ipsimet Urbi ac Orbi pariter innotuit. In his porro Sarcophagis sacrarum plerunque rerum historiæ studiosa artificum manu insculptæ, trium præsertim puerorum, Moysis, ac Danielis intuentium oculis contemplandæ exhibebantur; qui omnes tanquam digna recolendaque anteactorum seculorum monumenta, trophæorum instar, Christianæ tum pietatis, tum antiquitatis suspicienda in Urbem delata sunt.

22 Ut hic vero singula, quæ ad memoratum Cœmeterium pertinent, breviter perstringamus, studiosum lectorem latere nolumus, hoc videlicet, de quo sermo est, aliud sub se ejusdem amplitudinis Cœmeterium continere; ad quod aditus per foramen quoddam in topho excisum patet; ubi descensus eum in modum profundus, ut credi vix possit, cujusdam instar scalæ topho, ac lateribus extructus, fornice desuper obducto, occurrit; gradus tamen ingesta desuper humo requirentibus haud apparent. Eo autem loco, ubi descensus iste suo, uti mos est, termino concluditur, tres quidem portæ lateribus pariter compactæ perscrutantium oculis objiciuntur; ex quibus deinde plures, ac longissimæ viarum semitæ derivantur. Cubicula interim, consuetaque ornamentorum genera, ut in cæteris mos obtinuit, hic omnino desiderari contingit: unicum duntaxat arcuatum Monumentum perexiguis versicoloratorum marmorum fragmentis tessellato opere simul compactis affabre exultum contemplari licuit: alterum insuper consuetæ formæ sepulchrum à perscrutantibus ibidem adnotatum est; in quo defuncti cujusdam corpus linteo obvolutum jacebat; cæterum sepulchralis, ut in reliquis mos est, inscriptio deerat. In descripto autem loco haud quid præterea admiratione dignum reperiri contigit. Quocirca rem altius consideranti, Cœmeterium quidem, quod in superiori parte situm est, inferiori altero, quod subest, longe præstantius, magisque conspicuum pronunciandum est. Ut probe enim prudens lector inter utrumque per se dijudicare queat, innumera fere arcuata in eodem monumenta existunt, cubicula item quamplura, etsi perexigua, ac satis angusta, adnumerantur, in quibus portæ, quæ substant, stipitibus, ac peristyliis marmoreis exornantur; & ipsa parietum superficies, calce desuper obducta, artificumque manu dealbata, conspicitur. Quatuor ex recensitis hactenus Cubiculis pictorum manu cæterorum instar exculta videre est: ut ordo autem à nobis servetur, descriptis jam supra Cubiculis istius descriptionem subtexendo, quod hujus quidem Cœmeterii primum est, si quis numerum attendat, tertio plane in ordine respondebit.

Aditus Cœmeteriorum.

Cubicula Cœmeterii Priscillæ Via Salaria.

Cubiculum tertium Cœmeterii Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

CUbiculum iſtud haud longe ab aditu, quem ſupra memoravimus, ſitum eſt: altitudine pal. x. cum dimidio, latitudine XII. longitudine IX. conſtat. Quadratam oſtium formam præ ſe fert; latum præterea eſt palm. III. cum dimidio, altum IX. profundum verò II. ſuper quod ipſius intra Cubiculi ambitum corona quædam ex floribus, frondibuſque virentium inſtar contexta ſuſpicitur. Cubiculum ipſum calce dealbatum quampluribus variicoloratis lineis, avibuſque ſtudioſe effictis circumdatur. Primario in pariete arcuatum quoddam monumentum ſitum eſt, quo foſſorum manu diruto, locus quidam calce nunc dealbatus contemplandus objicitur, in quo ſubinde nonnulla ſepulchra inciſa fuere. Paries verò, qui ad lævam cernitur, quatuor conſuetæ quidem formæ monumenta in topho excavata continet: in altero verò pariete, qui huic è regione reſpondet, locus quidam diſcretus à cæteris parvi adinſtar Cubiculi, fornice deſuper obductus viſitur, quem per circuitum ſepulchra ferro de more exciſa, ornamentis tamen omnibus deſtituta, ambiunt. Cubiculi fornix variis picturis, atque imaginibus infra deſcribendis mirifice decoratur.

A Cubiculi fornix variis picturis, atque imaginibus adornatus.

B Mulier orantis in modum, quæ ad dexteram intrantis in pariete depicta cernitur.

C Alia item mulier veluti orans, quæ ingredienti ad lævam occurrit.

D Oſtium, per quod aditus in hoc Cubiculum patet.

E Monumentum arcuatum, quod è conſpectu oſtii hujus Cubiculi ſitum eſt, à cujus parte poſteriori locus quidam exiguus, in quo nonnulla ſepulchra viſebantur, repertus eſt.

F Locus quidam ad lævam intrantis, puſilli adinſtar Cubiculi, concamerato ſtructus opere, quem ſepulchra ferro exciſa circumeunt.

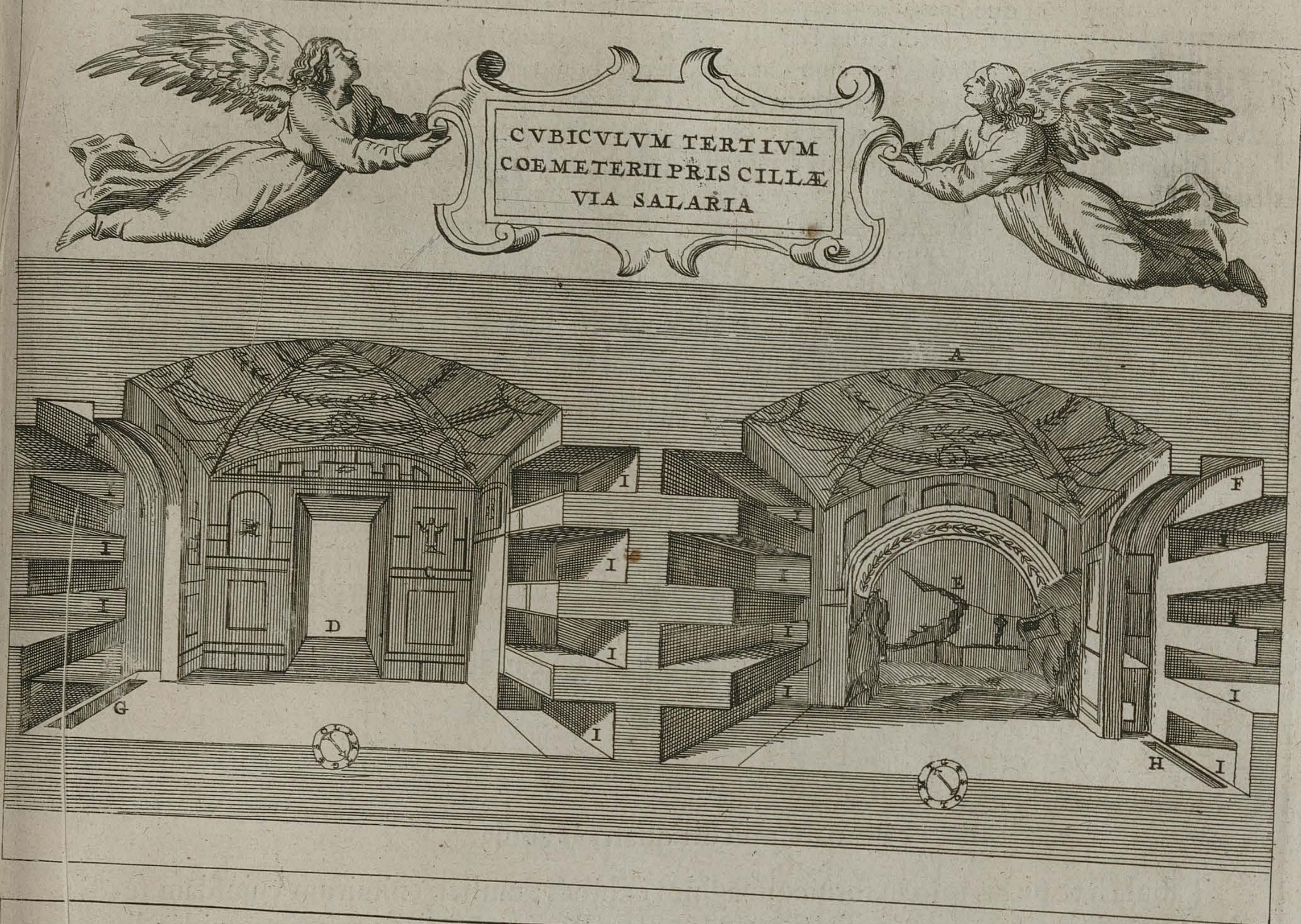
G H Bina ſepulchra in area pavimenti effoſſa.

I Sepulchra vulgaria in topho exciſa.

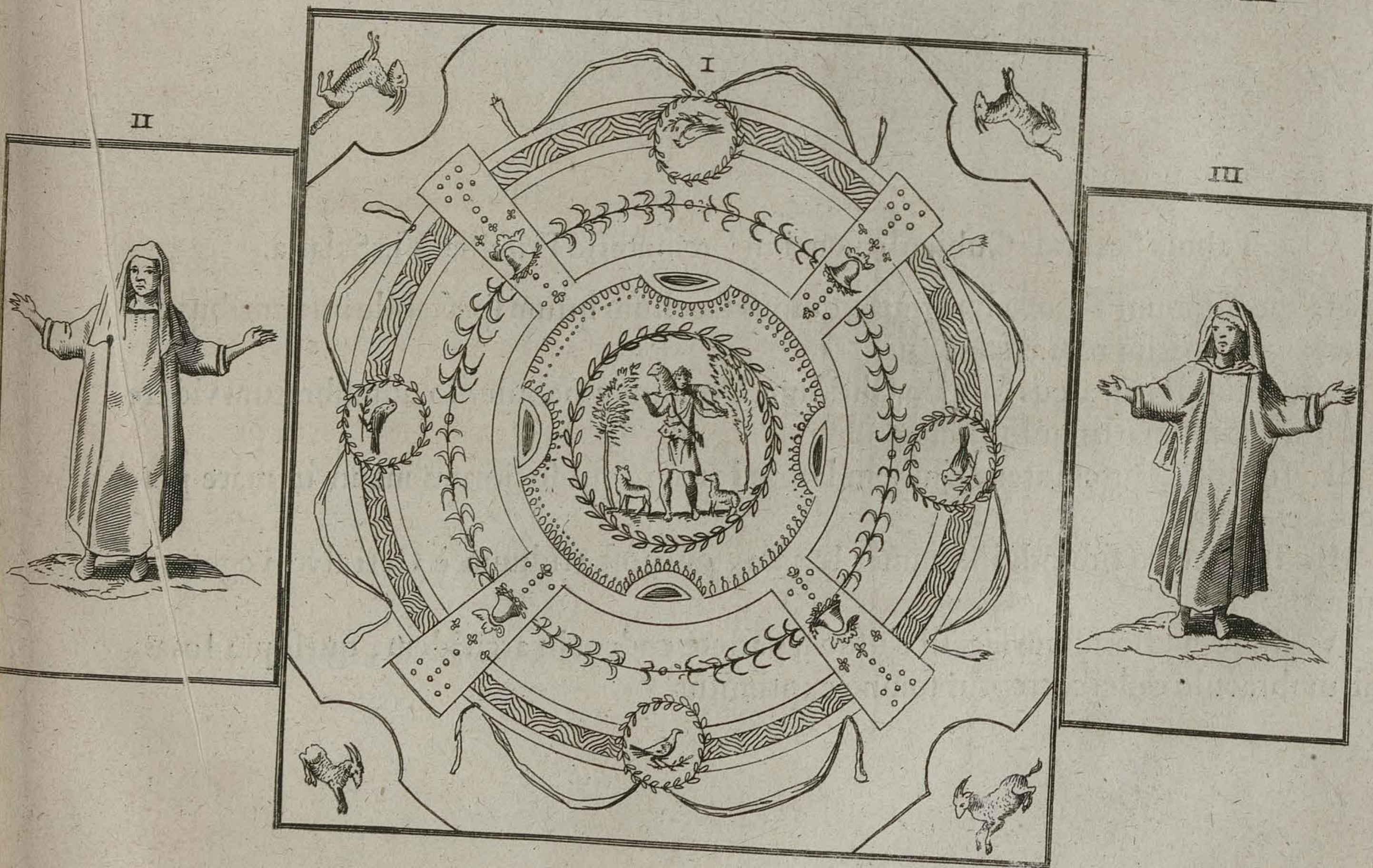
Tabula unica Cubiculi Tertii Cœmeterii Priſcillæ Via Salaria.

I. Euangelicus ille, qui toties Dominico ore celebratur, Paſtor, duas inter arbores conſiſtens, biniſque cuſtodiendis ovibus operam impendens, coloribus adumbratur, qui charam ſibi, ſelectamque oviculam dorſo geſtat: cujus item ab humero paſtoralis fiſtula ſuſpenditur.

II. III. Binæ item hinc inde mulieres expanſis de more manibus Deum precantes intuentium oculis exhibentur.

TABVLA VNICA CVBICVLI TERTII COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA

Cubiculum quartum Cœmeterii Priſcillæ Via Salaria deſcribitur.

CUbiculum hoc, quod meridiem reſpicit, longitud. eſt palm. XVI. cum dimidio. latitud. XV. pariter cum dimidio, altitud. IX. cum dimidio. Oſtium autem Tyburtino è lapide aptatum eſt, altitudine palm. VIII. latitudine IV. profunditate totidem conſtat; ſuper quod ſatis breve, atque anguſtæ formæ monumentum cernitur. Cubiculi ejuſdem fornix picturis conſpicuus redditur. Sacellum quoddam ad dexteram ingredientibus, etſi peranguſto ſpatio incluſum, occurrit. Paries tamen, qui primarium inter cæteros locum tenet, picturis affabre excolitur. In ipſius verò ad lævam Cubiculi pariete, obvius quandam ad ſemitam, quæ ſepulchris referta eſt, aditus panditur. In altero autem pariete, qui portam reſpicit, conſuetam Euangelici Paſtoris imaginem pictam quondam fuiſſe conjicitur; quamvis magna jam ex parte præ injuria temporum hæc exoleverit: iſtiuſmodi verò, quas recenſuimus, imagines, duabus infra Tabulis lectori contemplandæ ſubjicientur.

A Cubiculi fornix depictis imaginibus excultus.

B Sacellum fornicata exædificatum ſtructura, in quo Jonæ Prophetæ, & Lazari ad vitam redeuntis imagines conſpiciuntur, ut Tabula ſecunda exhibetur.

C Locus à foſſoribus dirutus, ubi, ut conjectura eſt, Euangelicus Paſtor cum ovicula in humeris depictus extabat.

D Ejuſdem Cubiculi fornix ſuper oſtium, in quo hirci effigies coloribus adumbratur.

E Oſtium, per quod Cubiculum ingredimur.

F Aditus in ſemitam quandam, quæ exitu caret, eſtque ſepulchris plena.

G Sepulchra in topho exciſa.

H Sepulchrum in planicie pavimenti ad ingreſſum ejuſdem Cubiculi effoſſum.

Prima Cubiculi quarti Tabula.

Tabula hæc pictas ipſo in fornice imagines exhibet; mulieris nimirum cujuſdam ſedentis effigiem, ante cujus conſpectum vir quidam ſtans, protenſaque manu quid indicans, vel certe quidpiam ſedenti exporrigens exprimitur.

Tabula Secunda Cubiculi quarti in Cœmeterio Priſcillæ Via Salaria.

Hac potiſſimum Tabula imagines, quibus ſacellum ipſum ſpectabile intuentibus exhibetur, ordinatim repræſentantur.

I. In ipſius igitur arcus fornice Chriſtum Dominum pennicillo adumbratum videre eſt, qui Lazarum è tumulo excitat.

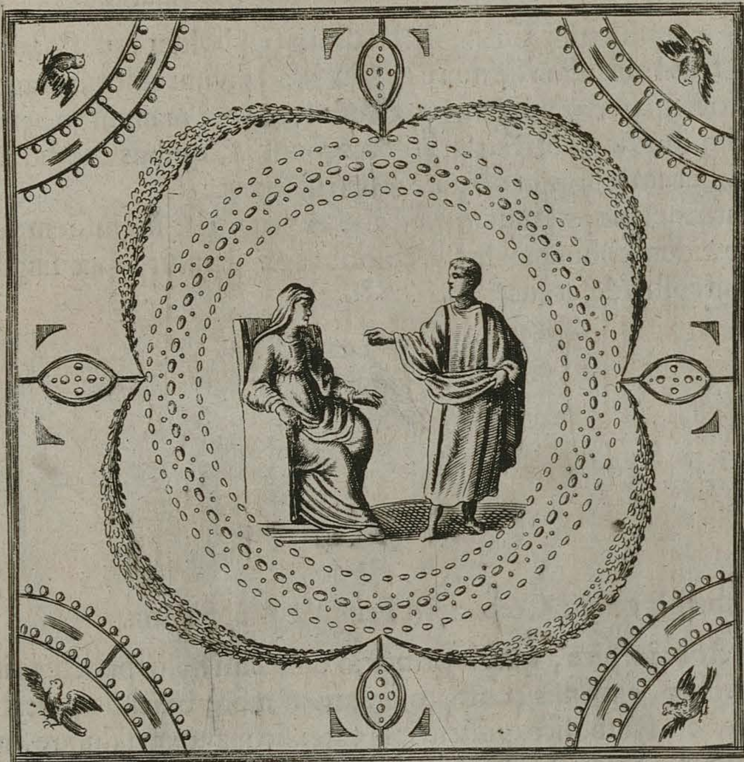
II. In ſiniſtro autem arcus ejuſdem latere Ionam, qui ſociorum manu in mare præceps dejicitur.

III. In dextero ſubinde ipſummet Ionam, qui poſt triduum è Ceti alvo vegetus in auras proſilit.

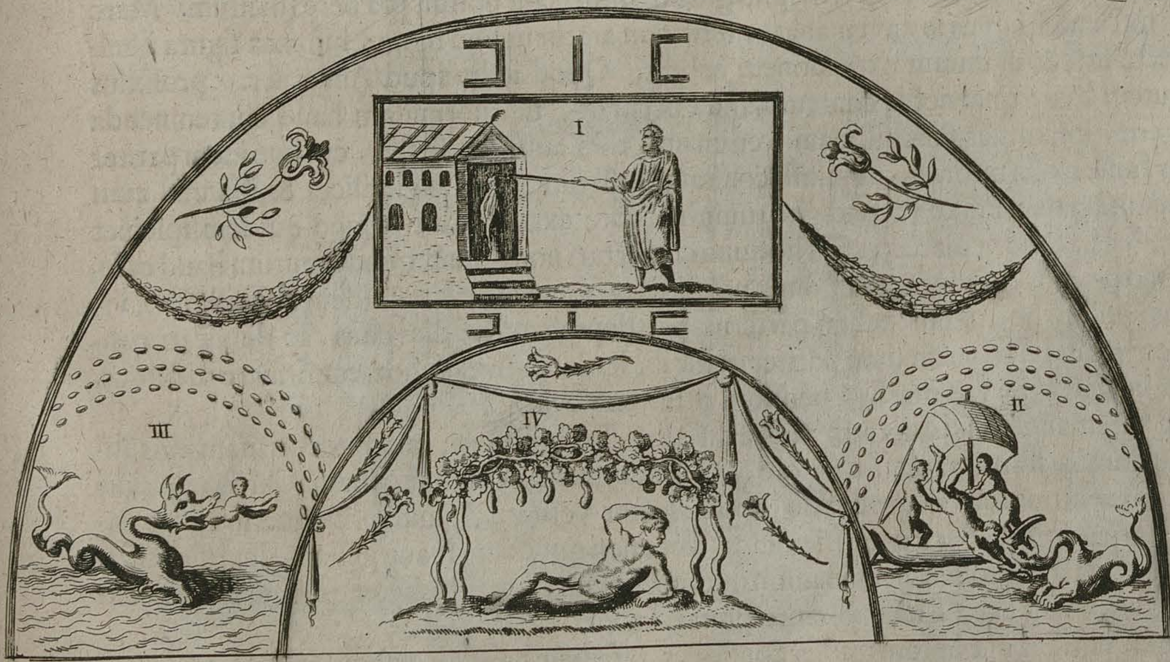
IV. In primario autem ſacelli ejuſdem pariete eodem in arcu idem, qui ſupra Ionas, ſub umbraculo dulci correptus ſomno exprimitur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVARTI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI QVARTI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALAR

Cubiculum quintum Cœmeterii Priscillæ Via Salaria describitur.

POst perlustratum Cubiculum, quod paulo ante enarravimus, excurrenti semitæ aliquot ultro se offerunt, quæ ad meridiem respiciunt. Si recto quis igitur tramite easdem terendo semitas iter progrediatur, sinistrorsum quidem ad orientalem plagam quintum istud in ordine Cubiculum, quadratæ nimirum formæ, altitud. palm. XI. latitud. IX. longitud. IX. cum dimidio occurrit. Porta ejus sphæricæ formæ est, altitud. ad Cubiculi mensuram, latitud. palm. V. cum dimidio, profund. IV. Ut de Cubiculo autem loquamur, magna illud ex parte labefactatum ad præsens cernitur, quamvis calce olim oblitum ac picturis curiose concinnatum fuisse quædam pars, quæ sacrilegas fossorum manus evasit, ultro respicientes admoneat. Ipsius enim Cubiculi fornix, portæ arcus, lunulæ quoque in ipsamet parietum summitate colores adhuc & picturarum vestigia præ se ferunt. Duodecim duntaxat consuetæ formæ sepulchra continet; tria videlicet in primario pariete ipsius è regione portæ; quatuor in dextero; quinque autem in pariete altero, qui ad lævam ibidem situs est. Quas quidem singulas tribus infra Tabulis imagines describemus.

A Cubiculi fornix variis depictis imaginibus conspicuus.
B Ostii fornix figuris item adornatus.
C Imagines, quæ in pariete primario è regione ostii, in sublimi prope fornicem loco conspiciuntur.
D Imagines, quæ in pariete ad lævam intrantis in hemisphærio coloribus adumbrantur.
E Imagines, quæ in altero hemisphærio superiori adverso conspici dantur.
F Ostium formæ sphæricæ, per quod aditus in Cubiculum patet.

Tabula prima Cubiculi quinti in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. In hujus quidem Cubiculi fornice consuetum Euangelici Pastoris symbolum, pastoralem è collo fistulam, & hircum quendam humeris haud oviculam de more gestantis, ad vivum coloribus adumbratur. Ad cujus lævam alter pariter hircus, ovicula verò ad dexteram cernitur, cui manum in benevolentiæ signum expandere videtur: ipse interim duas inter olivarum arbores consistit, quibus candidæ hinc inde columbæ subsidunt, ac si earumdem arborum ramos excerpere rostro gestiant.

II. In portæ ipsius arcu Jonas à ceto incolumis tandem projectus exprimitur: in ejusdem verò portæ lateribus bini hinc inde arietes, ac binæ itidem columbæ effictæ coloribus exhibentur, quæ singulæ virentis ramum olivæ pacis utique symbolum rostro deferunt.

Tabula secunda Cubiculi quinti Cœmeterii Priscillæ Via Salaria.

I. Insculptas hic ferro imagines, lector, inspice, quæ in primario Cubiculi hujus pariete existunt, & primo quidem loco stolata quædam mulier, expansis consueto orantium more brachiis precationi insistens, oculis contemplanda proponitur. Et symbolice quidem ipsa extensio manuum salutare, quod tam frequens est in Cœmeterialibus imaginibus, crucis signum intuentibus præ se fert, ut Justinus Mart. satis erudite edocet, dum in cunctis fere crucis signum, ac symbolum designari affirmat: Considerate, inquit, omnia, quæ in mundo sunt, an sine hoc crucis signo gubernentur, aut possint præbere sui usum. Mare enim non scinditur, nisi malus salvus in navi maneat; terra non aratur sine eo signo: humana figura à belluis differt, quod erecta sit, & manuum extensionem habeat. Quod idem apud Ambr. ser. 6. prolixius videre est. Imago autem hæc, quæ nobis contemplanda occurrit, ut quorundam haud contemnenda quidem opinio suggerit, ipsammet sanctissimam fœminam Priscillam præ se fert, cui hoc idem pariter Cubiculum dicatum fuisse ex scriptoribus nonnulli constanter asserunt; in quo videlicet & illa unà cum beatis virginibus Pudentiana ac Praxede condigno tumuli honore excepta fuit. Quod quidem ipsemet Bosius vir alioqui prudens, atque oculatus, vel ex hoc uno conjectari non timuit, quod nimirum haud casu, haud temere, sed Deo prorsus disponente, ipsomet natalitio recurrente Beatæ ejusdem Priscillæ die, 17. nempe Kal. Febr. Cubiculum hoc inter tenebras perscrutando deprehendi, adinveniri, ac delineari contigit. Quam sane conjectandi rationem duæ pariter pictæ ibidem imagines valide confirmare videntur. Quippe quæ sacrum velandarum virginum intuentibus ritum exhibent.

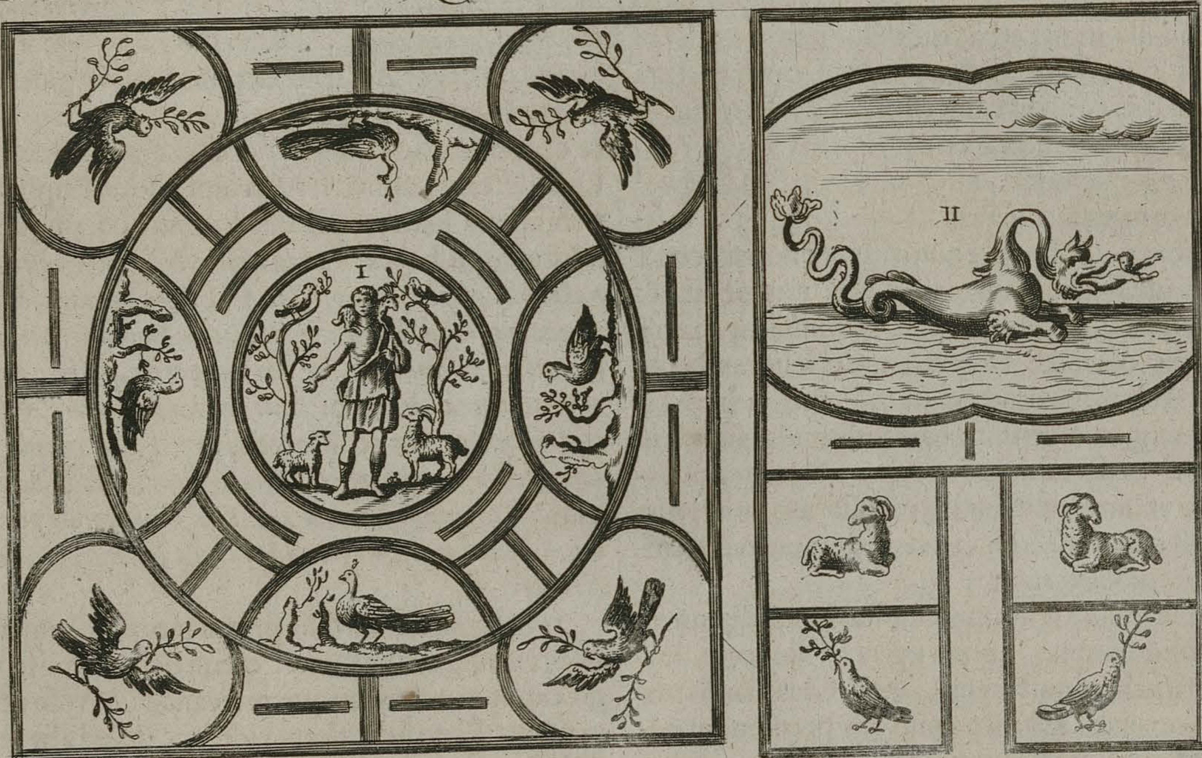
Iustin. Mart. in Apolog.

II. Præmemorata autem imago (si quis rem probe discutiat) Praxedem, aut Pudentianam ejus sororem præ se fert, quæ ambæ illibato animi candore, firmoque mentis proposito suam Christo virginitatem devovere. Verum ut altius rem expendendo, ipsum lector veritatis tramitem assequatur: contemplanda ibidem oculis intuentium subjicitur mulier stans, velamen quoddam manu gestans, cui Pontifex (ipse forte beatus Pius Papa) throno receptus manum imponit; juxta quem presbyter quidam erecto item corpore exprimitur, Pastor videlicet, si ita nobis interpretari fas est.

III. Subinde ad ejusdem Tabulæ lævam mulier considens, infantemque sinu gestans conspicitur, quæ Deiparam Virginem unà cum Deo infante in ulnis, ut nobis credere par est, repræsentat.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVINTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

TABVLA SECVNDA CVBICVLI QVINTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA

Velamen virginum.

23 Quoniam verò de sacro velamine, quo Christianæ olim virgines dicari Deo consueverant, opportunam nobis proposita Cœmeterialis imago mentionem ingerit, hic nonnulla sacris è paginis in recensitæ imaginis elucidationem repetenda videntur. Porro sacrum velamen, quo dicatæ olim Deo virgines utebantur, haud cum cæteris mulieribus erat commune, densiori enim tela contextum, ex nulla prorsus parte perspicuum reddebatur, de quo & Ambrosius isthæc: *Attollant mentis, & corporis oculos, videant plebem pudoris, populum integritatis, consilium virginitatis. Non vittæ capiti decus, sed ignobile velamen, usu nobile castitatis, non exquisita, sed abdicata lenocinia pulchritudinis.* De ejusmodi autem velaminis genere hæc & Tertullianus apte in rem præsentem ingerit: *Vera, & tota, & pura virginitas nihil magis timet, quam semetipsam: etiam fœminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet: confugit ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat adversus ictus tentationum, adversus jacula scandalorum, adversus suspiciones, & susurros.* Illud quoque solemne habuit sacrarum virginum velamen, quod à sacerdote peculiari precum ritu benedici consuevit; quapropter Hieronymus ad Demetriadem: *Scio*, inquit, *ad imprecationem Pontificis flammeum virginale sanctum operire caput.* Quibus nonnulla item verba, quæ tunc temporis, cum sacræ virgines obtegerentur, tum à sacerdote, tum à virgine dici consueverant, subinfert. Pari autem ratione dum sacrandæ Deo virginitatis ritum Ambrosius commemorat, inter alia hæc de sacro velaminis ornamento inserit: *Sacro*, inquit, *velamine tecta es.* Solemni enim ritu, & nonnisi certis diebus, ut Gelasius monuit, id fieri moris erat: & secularium instar nuptiarum, ut Baronius ait, magna velationis dicandæ Deo virginis celebritas habebatur. Augustinus quippe dum Demetriadis nobilissimæ virginis meminit, hæc post multa subtexit: *Velationis Apophoretum gratissime accepimus.* Apophoreta enim nonnisi in sumptuosissimis conviviis, quæ post cœnam secum convivæ domum referrent, exhiberi consueverunt.

Ambros. aduc. Sym. epist. 12. edit. Rom. c. 5.
Tert. de virg. veland. c. 15.
Hier. ep. 8.
Ambr. ad virg. lapf.
Gelas. ad ep. Luc. c. 14.
Aug. ep. 179 in fine.

FestivaVirginum velatio nuptiæ earum dicuntur.

24. Hæc enim festiva solemnitas haud alio quam nuptiarum nomine, quod virgines videlicet Christo spiritualiter nuberent, apud Christianos dici consueverat. Christo enim eas potissimum nubere, quæ ipsi perpetuo virgines dicantur, antiquo in Ecclesia loquendi usu receptum fuit: unde & Tertullianus: *Nupsisti enim Christo, illi tradidisti carnem tuam, illi desponsasti maturitatem tuam. Incede secundum Sponsi tui voluntatem.* Quapropter ejuscemodi virgines, quæ Christo se perpetuo devoverunt, si prævaricatæ fuerint, Cyprianus contumelioso, sed apto quidem titulo Christi adulteras appellat: *Quem dicendi modum*, ut Baronius ait, *Basilius, Gregorius Nazianzenus, Nyssenus, ac Græcorum cæteri, & Latinorum Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, ac denique reliqui imitati sunt.* Ad mysticum autem hoc nubendi genus, & ad cælestem nuptiarum formulam Optatus Milevitanus verbis illis argute allusisse visus est: *Spiritale*, inquit, *nubendi hoc genus est: in nuptias sponsi jam venerant: voluntate & professione sua, & ut secularibus nuptiis se renunciasse monstrarent, spirituali sponso solverant crines: jam cælestes celebraverant nuptias.* Idem quoque Innocentius Papa ad Victricium scribens, hunc in modum asserit: *Quæ*, inquit, *Christo spiritualiter nubunt, & à sacerdotibus velantur, &c.* Qua plane de mysticis virginum nuptiis loquendi formula Hieronymus eo progressus est, ut ipsammet virginis Christo sacratæ matrem honoris, ac prærogativæ singularis gratia, Dei socrum nominaret: quod tamen Ruffino nodum in scirpo quærenti displicuit.

Tertull. de velan. virg. c. 16.
Cypr. ep. 62. & lib. de discip. & habitu virg.
Opt. Milev. l. 6.
Innoc. ep. 2. c. 12.
Hier. ep. 27.
Ruff. invect. in Hieron.

Christi sponsa virgo.

25 Porro ut res ipsa, ac ratio apte nomini consonet, idcirco virgo, Christi sponsa appellata est (ut egregie Baronius adnotat) quod sicut juncta conjugio cogitat, quæ viri sunt, *quomodo*, ut ait Paulus, *placeat viro*, ita ista veluti altero conjugio *obligata*, *Christo nimirum oppignorata, cogitat tantum, quæ sunt Dei*, nempe, *ut sit sancta corpore, & spiritu.* Erant hæ Christianarum virginum voces, quæ ne dispendium paterentur virginitatis, libentius martyrium oppeterent; nefas clamantes, Christo semel desponsatas hominis cujuspiam jungi consortio. Quocirca B. Agnes cum ad nuptias expeteretur: *Ipsi*, inquit, *sum desponsata, cui angeli serviunt, cujus pulchritudinem Sol & Luna mirantur, ipsi soli servo fidem cujus mater virgo est, cum pater fœminam nescit.* Et item: *Et hæc sponsi injuria est expectare placituram, qui me prior sibi delegit, accipiet.* Ex quo hæc Ambrosius: *Cæterum quæ se spopondit Christo, & sanctum velamen accepit, jam nupsit, jam immortali juncta est viro, & jam si voluerit nubere communi lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur.* Ad hæc sacratas Deo virgines non tantum tegi sacro velamine, sed nigra indui veste & operiri pallio, olim in Ecclesia consuetudo fuit. Qua de causa apud S. Asterium, de S. Euphemia nobilissima martyre Chalcedonensi, coram judice assistente id habes: *Adstabat virgo pulla veste, & pallio philosophiam professa.* Et Hieronymus: *Solent quædam cum futuram virginitatem spoponderint, pulla tunica eam induere, & furvo operire pallio, auferre linteamina.* Et alibi: *Vili tunica induitur, viliori tegitur pallio.* Et ad Marcellam: *Pulla tunica minus, cum humi jacuerit, sordidatur.* Ibi & de cingulo: *Cingulum laneum, & tota simplicitate purissimum, quod possit magis adstringere vestimenta, quam scindere.*

1. ad Cor. 7.
In act. S. Agnetis v. m.
Ambr. l. 1. de virg.
Ambr. ad virg. lap. Conc. Nicen. act. 4.
Hier. ep. 12.
Idem ad Demetr. ep. 8.
Ad Marcel. ep. 23.

Incisio capillorum.

26 Quoniam verò in præmemorati Cœmeterii imagine virginis velandæ, quam describimus, virgo caput crinibus utique resecandis, & velo obtegendum Pontifici offerre videtur, haud abs re videatur, si aliqua interim antiquæ resecandorum crinium consuetudinis in medium proferantur. Si quidem in aliquibus, Syriæ præsertim, & Ægypti Ecclesiis, *tam virgo, quam vidua, quæ se Deo vovissent, & seculum calcassent* (inquit Hieronymus) *crinem monasteriorum matribus offerunt desecandum, non intecto postea contra Apostoli voluntatem incessura capite, sed ligato pariter, & velato.* Nec id quidem, ut Vestales imitentur Romanorum virgines (sicut Baronius adnotat) quæ incisos sibi capillos ad arborem Loton suspendebant, sed aliis ex causis, quas Hieronymus recenset: immo & propter mysterium. Cum enim in signum subjectionis dati sint illis capilli: Christo jam desponsatæ, in libertatem vindicatæ, nequicquam amplius viris debent. Nec de his dicit Apostolus: *Mulier, si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine dati sunt.* De illis enim, quæ viro sunt obligatæ, Paulus loquitur: *Porro, quod superius ait, si turpe est mulieri tonderi, vel decalvari, velet caput suum.* Sacro jam velamine cum illarum caput obducatur.

Hier. ep. 48.
Plin. l. 16. c. 44.
1. Cor. 11.

catur, capillis, quibus tegantur, non indigent, & cum nec capillorum cultu viris placere cupiant, quæ Christo tantum morum probitate gratæ esse student eo dispendio pulchritudinis, cælesti sponso magis acceptæ redduntur. Verum enimvero quam Deo capillorum ornatus, & nimius corporis cultus in virgine displiceat, quæ virginitatis propositum servandum arripuit, pavendum plane de Prætextata Romanarum fœminarum nobilissima in medium afferre exemplum possemus, quod ab Hieronymo ad Lætam scribente didicimus, sed ad eum studiosum ac cupidum lectorem remittimus. Quod autem nunc reliquum esse videtur, hic haud omittimus de incidendis videlicet crinibus non eamdem omnium in Ecclesia consuetudinem extitisse: apud alios enim in delicti pœnam, si lapsa virgo ad pœnitentiam redacta fuisset, crines eidem amputari solitos, Ambrosius testatur, quod & in capitularibus Francorum expressum habetur.

Hieron. ad Lætam ep. 7.

Amb. ad virg. lapsam. c. 8.

In cap. Reg. Fran. l. 2. c. 6.

Turpe mulierem tonderi.

1. ad Cor. cap. 11.

Apul. lib. 2. de asin. aur.

27 Sane quod ad mulierum capillaturam attinet, turpe quidem esse mulieri tonderi, ac decalvari significat Apost. 1. Cor. c. 11. Et penes ipsosmet gentiles id olim ignominiosissimum extitisse satis docet Apuleii sententia de asin. aur. lib. 2. cujus hæc sunt verba: *At vero* (quod nefas est dicere, ne quid sit ullum hujus rei tam durum exemplum) *si cujuslibet, eximiæque, pulcherrimæque fœminæ caput capillo spoliaveris, & faciem nativa specie nudaveris, licet de Cœlo ejecta, mari edita, fluctibus educata, licet, inquam, Venus ipsa fuerit, licet omni gratiarum choro stipata, & toto cupidinum populo comitata, & baltheo suo cincta, cinnama fragrans, & balsama rorans, si calva processerit, placere non poterit, ne Vulcano quidem suo.* Et inferius isthæc: *Tanta denique est capillamenti dignitas, ut quamvis auro, veste, gemmis, omnique cætero mundo exornata mulier incedat, tamen nisi capillum distinxerit, ornata non possit videri.* Hæc ille, & in eamdem sententiam Cyprianus his verbis: *Est & Venus calva multo hic turpior, quam apud Homerum vulnerata.*

Cypr. lib. de idol. vanit.

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 20. Sept.

Ambr. ep. 30. ad Sab.

Plin. lib. 16. c. 44.

Hieron. ep. 48. ad Sab.

28 Sed tam apud Gentiles, quam etiam apud Christianos, ut Baronius ait, probavit usus, ut quæ opinione hominum viderentur contemptibilia, ac ludicra, si religionis causa fierent, non tantum honesta ac digna, verum etiam sacrosancta haberentur, ut S. Ambrosius pluribus disputat in epist. 30. ad Sabinum lib. 6. edit. Rom. unde & Gentiles etiam suas Vestales virgines tondere consueverunt, ut scribit Plinius. Id ipsum etiam in Ecclesia hactenus fieri moris esse, omnes norunt. Porro diversimode ab Ecclesia tum occidentali, tum orientali id olim servatum fuisse ipsæ rerum historicarum paginæ testantur, & in Ægypto quidem, & Syria morem hunc usu fuisse receptum, ut virgines capillos tonderent, S. Hieronymus ep. 48. ad Sabinianum his verbis testatur: *Moris est in Ægypti, & Syriæ monasteriis, ut tam virgo, quam vidua, quæ si Deo voverint, & seculum conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea contra Apostoli voluntatem incessuræ capite, sed ligato pariter, & velato, nec hoc quispiam præter tondentes novit, & tonsas: nisi quod quia ab omnibus fit, pene scitur ab omnibus. Hoc autem duplicem ob causam ex consuetudine versum est in naturam, vel quia lavacrum non adeunt, vel quia oleum nec capite, nec ore norunt, ne à parvulis animalibus, quæ inter cutem & crinem gigni solent, & consuetis sordibus opprimantur.* Crinem vero Tabennensiotas sanctissimas virgines, quas S. Pachomius ab angelo monitus instituit, crinem amputare consuevisse auctor est Palladius in Lausiacis. Et hæc satis de crinium tonsione, quæ à sacris virginibus laudabiliter usurpata est.

Pallad. in Lausic.

Am. exhort. ad Virg.

Hier. ep. 22. ad. Eustoch.

29 Porro de velamine, quod à sacris virginibus deferri olim consueverat, dum Ambrosius sermonem habet, id exemplo S. Soteris mart. in exhortatione ad virgines his verbis confirmat: *At illa ubi audivit hanc vocem, vultum aperuit, soli invelata & intecta martyrio, & volens injuriæ occurrit, ut ibi martyrii fieret sacrificium, ubi solet esse tentamentum pudoris.* Idemque plane Hieronymus inculcat ad Eustochium scribens: *Excuses licet atque causeris, obducto velamine ora contexi.* Et paulo inferius: *Dimittunt*, inquit, *supercilium, & operta facie, vix unum oculum liberant ad videndum.* Verum haud omnes velamine, sed & complures pallio obtegebantur, ut supra ex Hieronymo diximus, & cum huic rei Christianæ mulieres assuetæ essent, gravissimum pudoris dispendium se pati existimabant, si capitis velamine nudarentur. Unde hæc sentiens aliquando persecutor, ea ignominia, ut gravi supplicio Christianas mulieres afficiendas esse mandabat, teste in suis ad Martyr. notis Baronio, ut Aretæ martyris, & germana quidem, acta his verbis demonstrant: *Cum ille audisset jam corde succensus aspexit eos, qui aderant, & cum dixisset, quam impudenter se gerit adversus nos hæc execranda mulier, jubet ejus capitis auferri tegumentum, & ejus filiarum, & sic eas nudo capite, & prolixa coma in castra deduci per ignominiam.* Hæc ibi. Porro solemnis plurimarum virginum in sacris historiarum paginis mentio recolitur, quæ ob servandæ virginitatis propositum, quo se Christo devoverant, sacro velamine donatæ sunt. Inter quas præcipua est Flavia Domitilla nobilissimæ prosapiæ virgo, & martyr. *Quæ* (ut in Romano Martyrologio legitur) *cum esset Flavii Clementis Consulis filia, & à sancto Clemente sacro velamine consecrata, in persecutione Domitiani ob testimonium Christi cum aliis plurimis in Insulam Pontiam exilio deportata longum ibi martyrium duxit.* Constantia item Constantini Magni filia unà cum Attica, & Arthemia virginibus Gallicani filiabus monasterio juxta D. Agnetis basilicam exstructo suam Deo virginitatem devovit, & sacro nimirum, ut moris est, velamine accepto, ibidem vitam finivit, ut ex actis oborti inter Felicem, & Liberium schismatis hunc in modum enarratur: *Hæc autem Constantia augustæ memoriæ puella, juxta Oratorium habitabat, quod bonus pater Constantinus sibi fabricaverat, ubi & dominæ suæ sanctissimæ martyris Agnetis famula virgo erat.* Quin & Marcellina virgo D. Ambrosii Episcopi soror, Romæ in Ecclesia D. Petri sacrum velamen solemni ritu accepit, ut Martyrologii Romani paginæ his verbis fidem faciunt: *Mediolani S. Marcellinæ virginis, sororis B. Ambrosii Episcopi, quæ Romæ in basilica S. Petri à Liberio Papa velum consecrationis accepit.* Ubi isthæc in notis Baronius: *De sacro velamine à Liberio Papa Romæ suscepto, cujus hic mentio habetur, scribit S. Ambrosius lib. 3. de virgin. ubi idem recitat ejusdem Liberii sermonem eo die in illis solemnibus habito.* Cui quidem illis verbis initium fecit: *Bonas nuptias filia exoptasti, &c.*

Baron. in not. ad. Mart. die 7. Maii.

In actis Aretæ mart.

Mart. Rom. die 7. Maii.

Acta sup. cit. Bonif. Pap. cod. M. S. S. Petri.

Mart. Rom. die 17. Iul.

Antiquus Deo dicandarum virginum mos.

30 Quod autem dicandarum Deo virginum ritus, & pia item earumdem virginitatem devoventium

tium consuetudo ab ipsiusmet Ecclesiæ incunabulis viguerit, ipsimet sepulchrales lapides, quos in Cœmeteriis, præter pictas, quas nunc describimus imagines, rem oculis explorantibus fidem faciunt. In celebri quippe Francisci Angeloni rei antiquariæ studiosissimi Musæo palmaris quidam sepulchralis lapis hoc nobili titulo inscriptus, & columba item in lapidis fronte unà cum palma exsculpta visitur, videlicet:

FURIA VIRGO HELPHIS DEVOTA

Ista quippe virgo, cujus mentio est, suam Deo virginitatem devovisse describitur, & columba virginum Deo dicatarum apte typum exprimit: laudabilis enim ista virginum se Deo offerentium consuetudo perpetuo in Ecclesia viguit, & constantissime quovis seculo retenta est; cum enim virginitatem Christo devovissent, hanc ad extremum usque vitæ diem illibatam custodiebant. De quibus inscripta nonnulla in Ausonianis Parentalibus epigrammata recensentur, & præcipuum, quod septimum in ordine est, in laudem ÆMILIÆ MATERTERÆ VIRGINIS DEVOTÆ, his carminibus concinnatum est:

Auson in Parent. epigr. 7.

Fœminei sexus odium tibi semper, & inde
Crevit devotæ virginitatis amor.
Quæ tibi septenos novies est culta per annos,
Quique ævi finis, ipse pudicitiæ.

In altero item, quod vigesimumsextum adnumeratur, Julia Cataphronia amita virginitatis laude suspicienda proponitur:

Id. epigr. 26.

Innuba devotæ, quæ virginitatis amorem,
Parcaque anus coluit.

Differentia inter virgines Deo sacratas.

Porro devotæ Deo virgines ea potissimum ratione inter se differebant: nam aliæ seipsas Deo vovebant, aliæ vero devovebantur: de virginibus autem, quas primo loco recensuimus, Ausonius intellexisse visus est, de secundis autem D. Ambrosius meminit in libello ad virginem devotam. Porro hæ virgines Deo devotæ intra ædes privatas habitabant, ut videre est ex Can. 27. Concilii Eliberitani, ubi sancitur, quod Episcopus, vel clericus, aut sororem, aut filiam virginem Deo dicatam secum dumtaxat habeat, nullatenus vero extraneam.

Conc. Eliber. c. 27.

31 Porro etsi velandi capitis legem Christianæ fœminæ tam pie constanterque servarint: haud tamen existimandum est, ut Baronius ait, illis tantummodo eam fuisse præscriptam: siquidem ante Christi Redemptoris nostri adventum eidem Judæi, Romani, Græci, & barbari paruere; de Judæis Tertul. lib. de corona militis sic habet: *Apud Iudæos tam solemne est fœminis eorum velamen capitis, ut inde dignoscantur, &c.* De Romanis exemplum suppetit, quod Val. Max. lib. 6. c. 3. de severitate 13. sic describit: *Horridum C. quoque Sulpicii Galli maritale supercilium: nam uxorem dimisit, quod eam capite aperto foris versatam cognoverat.* In hanc sententiam Tacit. lib. 14. de Poppæa Sabina sic ait: *Rari in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat.* Hæc ille. Id quoque ex antiquis numismatibus palam comprobari videtur, quæ Liviam, Faustinam, Martiam Augustas, & alias velato capite contemplandas exhibent. Alia item complura videre est, quæ fœminam obvelato capite præferunt, ejuscemodi inscriptionis titulo notata: *Pudicitia.* Et quidem Plutarchus in Problem. quæstion. Rom. fœminas velato olim capite incedere consuevisse his verbis affirmat: *Solent fere mulieres tectis, mares nudis capitibus in publicum progredi.* Græcis autem mulieribus eumdem extitisse morem Apulejus asserit: *Misella*, inquit, *textili contecto capite*, & lib. 11. hæc subinfert: *Mulieres candido splendentes amicimine. Porro Lacænæ virgines aperta facie, uxores autem velatæ in publicum prodire consueverunt: illæ ut sic maritos invenirent, istæ vero quod haberent, non tam alteri, quàm viro placere studerent.* Hæc Plutarchus Apoph. Lacon. in Charillo. Verum quod ad barbaros pertinet, quos ipsamet laudabilis honestas pariter cohonestare visa est: de ethnicis quidem Arabibus mulieribus Tertullianus hæc scribit: *Iudicabunt*, inquit, *nos Arabiæ fœminæ ethnicæ, quæ non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentæ sint dimidia frui luce, quam totam faciem prostituere.* Ejusmodi autem velamen, seu pallium *Theristrum* appellatum fuisse Isidorus testatur: *Quo* inquit, *usque hodie Arabiæ, & Mesopotamiæ mulieres velantur, quibus in æstu, tutissimo teguntur umbraculo, de quo in Isaja legitur.* hæc ille, qui aliorum velaminum nomina recenset, atque declarat, ut *Regillum*, quod erat Reginarum amiculum, pallam, stolam sic dictam, *quæ* inquit, *cooperto capite scapula à dextro latere in lævum humerum mittitur, stola enim Græce vocatur, quod supermittatur: eadem & ricinium Latino nomine appellatur, eo quod dimidia ejus pars retro rejicitur, quod vulgò Mavortem dicunt.* Hæc ille. Habes idem appellatum Maphortem, seu Mavortem in actis martyrii B. Pauli Apostoli, quæ sub Lini nomine circumferuntur, cum de Plautillæ velamine, quod ibi Mavortis nomine appellatur, beatissimo Apost. ad martyrium properanti exhibito mentio incurrit. In actis insuper sanctorum martyrum Faustæ, & Evilasii, quorum fragmentum Beda in suo Martyrologio recitat, hæc de Maphorte: *Iussit Faustam nudam, & sine Maphorte flagellatam, incarceratam caput terebrari, &c.* De Maphorte item Hieronymus epist. ad Eustochium: *Per humeros hyacinthina læva mavorte volitans.* Cassianus item de monachi habitu agens, angustum palliolum, quo Monachi colla, & humeros tegerent, Maphortem appellat, in quem locum Petri Ciacconii adnotatio referenda est: quin & apud Isidorum Anaboledium recensetur: *Sic dictum*, inquit, *amictorium lineum fœminarum, quo humeri operiuntur, quod Græce & Latine Sindonem vocant: amiculum autem dictum esse pallium lineum, quod usui erat meretricibus, quo & amiciebantur matronæ in adulterio deprehensæ, idem testatur.* Verum amiculum pro omni velaminis genere, Baronio teste, usurpari consuevit. Et hæc vel obiter delibasse voluimus, ubi opportuna de sacro Christianarum virginum velamine mentio incurrit in elucidanda recolendæ virginis imagine, quæ sacrum velamen de more Pontificis è manu accipit, & in Priscillæ Cœmeterio nobis contemplanda exhibetur.

Apud Baron. in not. ad Mart. die 7. Maj.
Valer. lib. 6. cap. 3.
Tacit. l. 14.
Plut. l. 14. Probl.
Apull. 7. de asin. aur. & l. 11.
Tert. l. de reh. velam. virg.
Isid. lib. 19. orig. c. 24. de fœm.
Beda Mart. 20. Sept.
Hier. ep. 22. ad Eustoch.
Cassian. l. 1. c. 7. de hab.

Tabula

Tabula tertia Cubiculi quinti Cœmeterii Priſcillæ Via Salaria.

I. Hic imagines utique delineantur, quas in reliquis Cubiculi ejuſdem parietibus conſpicere licet; Abrahamus videlicet, qui paratum ſupra altare

TABVLA TERTIA ET VLTIMA CVBICVLI QVINTI COEMETERII PRISCILLÆ VIA SALARIA.

conſummando ignem holocauſto manu deſignat; Iſaacus item qui ſubjicienda altari holocauſto ligna defert.

II. Tres item pueri, in fornace Babylonica pileos Perſarum more præferentes adumbrantur; ad quos columba virentis ramum olivæ certum utique pacis ac victoriæ ſignum deferens feſtina volitat.

Cubi-

Cubiculum sextum & ultimum Cœmeterii Priscillæ Via Salaria describitur.

Haud longe à Cubiculo quinto, vel ipso semitæ cujusdam initio, quæ haud ultra protenditur, Sextum hoc Cubiculum extat altitud. palm. IX. longitud. totidem, latitud. VIII. cum dimidio. Porta quadratæ formæ est altitud. palm. IX. latitud. III. profund. VII. parietibus autem calce omni ex parte dealbatis ambitur. Fornix ac primarius paries picturis decoratur. Arcuatum in ipsomet pariete monumentum cernitur, quod longe à cæteris forma differt: sub quodam enim fornice apsidis instar elaborato sternitur, qui binis hinc inde columnis, in topho excisis, calce dealbatis, & colore insuper obductis suffulcitur. In pariete vero, qui ad lævam ingredientibus occurrit, quinque consuetæ formæ monumenta in topho excisa cernuntur: quibus tria ejusdem generis in altero, qui è regione situs est, pariete respondent. In pavimento autem ipsius è conspectu ostii totidem sepulchra substant: aliud item iisdem haud absimile, ad sinistrum latus conspiciendum sepulchrum patet. Imagines autem ibidem expressæ duabus infra Tabulis exhibentur.

A Cubiculi fornix picturis undique exornatus, quas proxima inferior Tabula contemplandas subjicit.

B Paries primarius Cubiculi, qui è regione ostii erigitur, cui Monumentum quoddam picturis conspicuum inhæret, ut Tabula secunda repræsentatur.

C Ostium Cubiculi.

D Sepulchrum, quod ad sinistrum ostii latus conspicitur.

E Sepulchra vulgaria utroque latere hujus Cubiculi in topho excisa.

F Tria in ipsomet hujus Cubiculi pavimento effossa sepulchra.

Tabula prima Cubiculi sexti in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria.

I. Tabula hæc delineatas fornicis ipsius imagines præfert: mystici videlicet Pastoris effigiem, qui dilectam oviculam blande humeris impositam bajulat: ad cujus item pedes binæ aliæ ejusdem custodiæ commendantur.

II. Noëmi intra arcam considentis, ad quem cum pacifero olivæ ramo post decrescentes diluvii aquas columba certo tranquillitatis auspicio remeat.

III. Jonæ insuper in mare ob admissum inobedientiæ piaculum projecti.

IV. Ejusdem item incolumis è belluæ alvo ad litus prosilientis

V. Jonæ iterum imago sub amœna foliorum umbra molliter recubantis.

Fornicis ejusdem anguli mulieres quatuor orantium in morem contemplandas præferunt.

Tabula secunda & ultima Cubiculi sexti Cœmeterii Priscillæ Via Salaria.

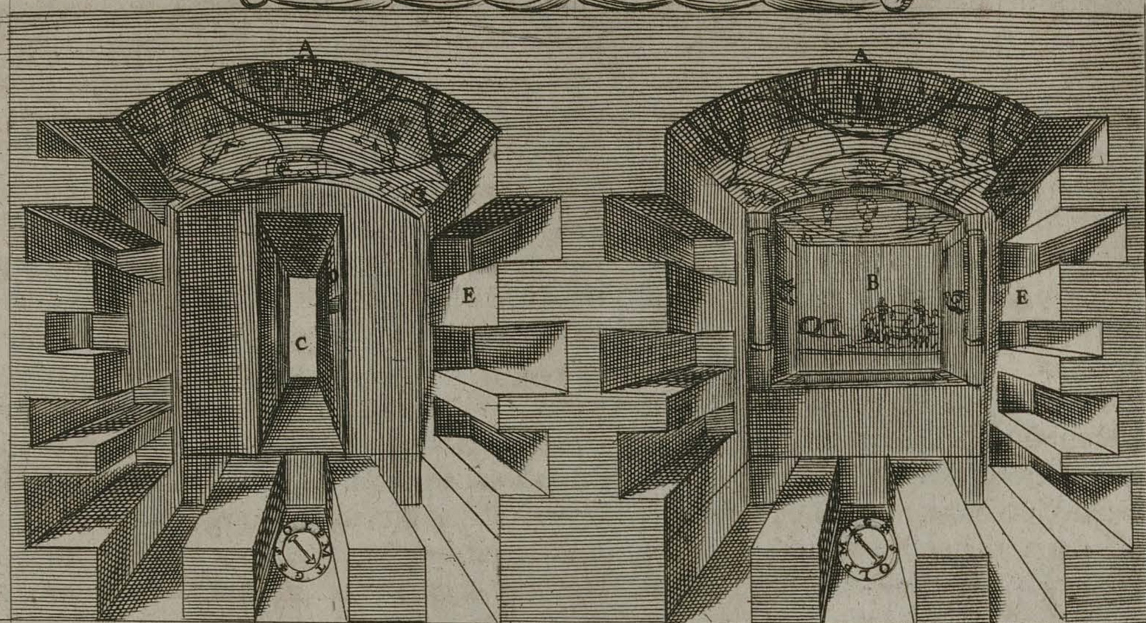
I. In ipsius Monumenti apside pavo pennis diversimode coloratis effictus cernitur, cujus pedibus orbis substernitur. Utrumque autem ad latus bina prunis ardentibus referta vasa repræsentantur.

II. In primario hujus Cubiculi pariete viri octo pictorum arte adumbrantur, ingenti cuidam dolio asportando operam dantes, quorum singuli binos quidem baculos, alterum humeris manu alterum gestant.

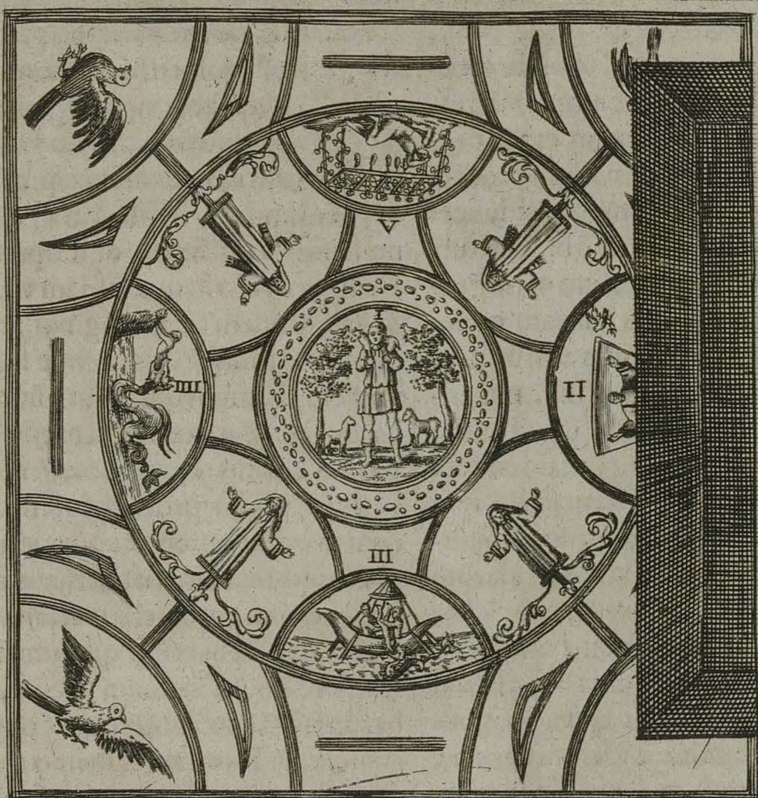
III. Hoc est Monumentum, quod ad similitudinem urnæ in topho excisum est.

IV. Innuitur illic sepulchrum quoddam intra ipsummet Monumentum primarium topho incisum.

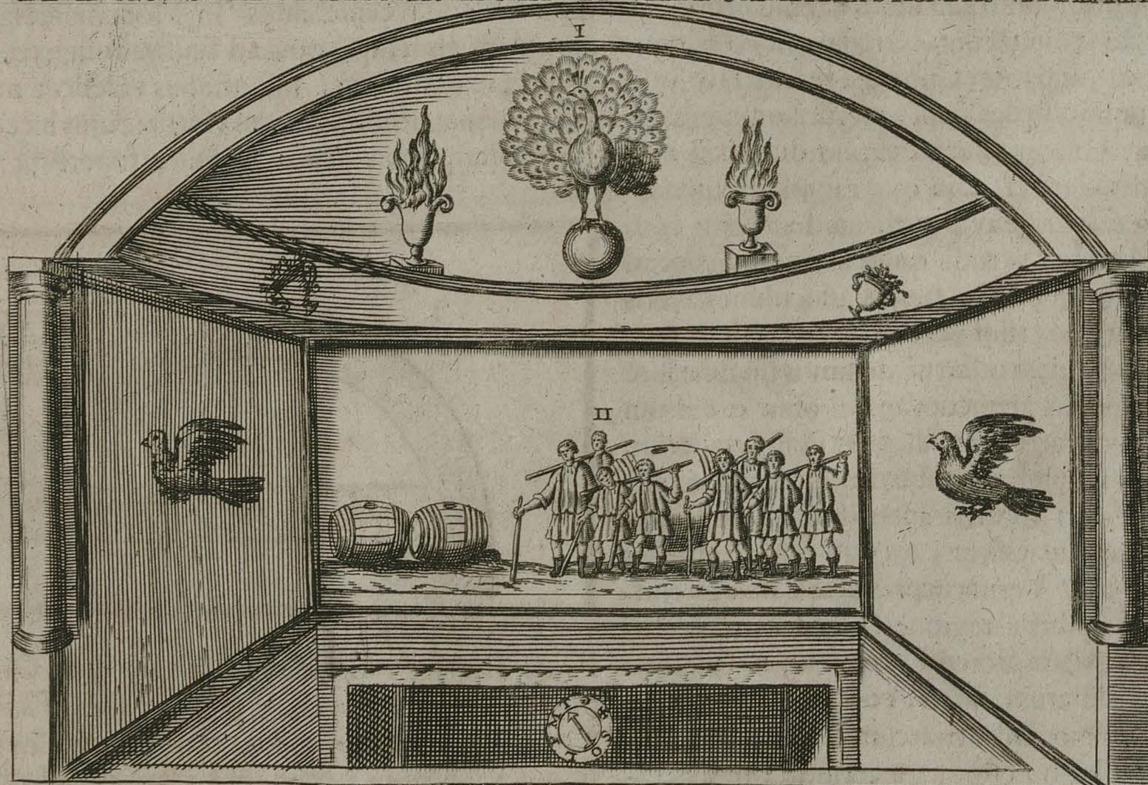
CVBCVLVM SEXTVM ET VLTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA.

TABVLA PRIMA CVBICVLI SEXTI COEMETERII PRISCILLAE VIA SALARIA.

TABVLA SECVNDA ET VLTIMA CVBICVLI SEXTI ET VLTIMI COEMETERII S. AGNETIS VIA SALARIA.

Via Salaria vetus.

32 Sed quoniam Salariæ Viæ Cœmeteriis investigandis, describendisque, ut lector vides, diutius immorati sumus, reliquum nunc est, ut pedem ac pariter stylum revocantes, ea potissimum, quæ veteri Via Salaria sita sunt, describere aggrediamur. Hac igitur Via, quæ Pinciana è porta, à proximo videlicet Pincio colle nuncupata, initium accipit, haud ab ipsa procul porta Cœmeteriales cryptæ reperiuntur: quarum complures in villa olim Card. Montelpari, & aliæ in nobilissima item Burghesiorum villa subsistunt; ut in plerisque regionis ejusdem vineis longe lateque perscrutando contemplari passim licuit; haud quid tamen in iisdem admiratione dignum, aut studioso lectori adnotandum occurrit.

Porta Pinciana.

Cœmeterium Via Salaria veteri.

33 Porro duo inter cætera potissimum merito sacræ antiquitatis titulo recolenda hac veteri Salaria Via olim Cœmeteria extitere; unum videlicet quod ad clivum Cucumeris, ut jam vidimus, appellabatur; alterum vero quod Sanctorum Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi nomine insignitum est; quæ ambo quidem Cœmeteria tertio ab Urbe milliario distant. Cœmeterium autem, quod ad clivum Cucumeris dicitur, illud esse Bosius affirmat, quod à se repertum fuisse anno Christi quingentesimo nonagesimo quarto supra millesimum enarrat. Exiens enim (ut inquit ille) Pincianam extra portam, ac recto itinere ad usque locum illum progrediens, qui vulgo Leoncino, à marmoreo videlicet sito ibidem Leonis simulachro dicitur; hic vero ubi via in binas partes dividitur, sinistrorsum octingentis circiter à porta eadem passibus vineam quandam offendit, in qua ad Cœmeterium aditus panditur. Huc igitur ille festinanter ingressus, memoratum à nobis hactenus Cœmeterium excurrendo diligenti studio ac labore perlustravit, ac de eodem isthæc, quæ à nobis his paginis inferuntur, ipse rerum testis oculatissimus refert. Complures nimirum, ut ipso enarrante didicimus, extant ibi viarum semitæ, quæ hinc inde excisa in topho sepulchra continent; in quibus defunctorum adhuc ossa subsidunt; præ nimia autem vetustate eum in modum absumpta ac diminuta, ut vel levi tactu protinus in cinerem solvantur. Permultæ itidem imperviæ omnino ibi inter perscrutandum semitæ adnotantur, quæ vastissimum olim hujus Cœmeterii ambitum extitisse convincunt. Arcuata in eo Monumenta pauca, ut pariter Cubicula recensentur, quæ calce tantummodo dealbata, picturis omnibus destituuntur. Unicum hic arcuatum duntaxat monumentum videre est, in quo ramusculi quidam rubeo obducti colore avibus eorumdem foliis concinne insidentibus, rudi quidem opere delineati suspiciuntur. Quoddam item Cubiculum cæteris tum amplitudine, tum venustate præcellens contemplandum ibidem offertur, quamvis singulæ fere imagines, quibus artificum manu olim excultum erat, præ nimia vetustate jam penitus interciderint. Quatuor ibi columnæ, quibus fornix innititur, adnumerantur; in fornicis autem umbilico ferrum quoddam adhuc visitur, ex quo olim lampades appendebantur. Verum in primario Cubiculi ejusdem pariete, ipsius è regione ostii monumentum, forma quidem satis protensum, extat, ubi picturæ quædam, palmarum instar, conspiciuntur: supra ejusdem vero monumenti arcum corona satis ampla, calcis glutino efformata cernitur; nullus tamen ibi titulus, aut inscriptio, quæ cujusnam fepulchrum fuerit, uti mos est, perquirentes ultro edoceat. At ipsomet ex adspectu prudens quisque Cœmeterium hoc inter reliqua urbis Romæ vetustissimum esse conjicere valet, ex substructionibus videlicet, ac lateritiis fulcimentis, quæ excurrenti passim occurrunt, ac validissimis item ex muris, qui iteratas Cœmeterii ejusdem Summorum Pontificum jussu instaurationes, quas præstari contigit, satis aperte testantur.

Cœmeterium ad Clivum Cucumeris.

Monumentum arcuatum.

Cubiculum subterraneum.

Monumentum majus, ejusque descriptio.

34 Arcuata eodem in Cubiculo, ac toto passim Cœmeterio excisa in topho foramina quamplura visuntur: marmoreæ item, ac lateritiæ calcis glutino bases obfirmatæ, in quibus lucernæ, dum sacri de more cœtus peragerentur, apponi consueverant; quas singulis insuper sepulchris aptatas conspicere fas est, ita ut oculatus quisque vir haud mirari non queat, tot uno eodemque Cœmeterio fidelium manu luminaria olim disposita, concinnataque fuisse: ex quibus proculdubio arguendum est, quam celebre antiquis temporibus, & quam frequenti hominum numero hoc jugiter Cœmeterium excoleretur. Arcuatum quoddam Monumentum in alio item Cubiculo suspicitur, in primario videlicet Cubiculi ejusdem pariete aptatum; ubi venerandum Christi nomen his plane notis exaratum legitur ☧ Hæc autem & id genus alia Christianæ religionis indicia, ac symbola frequenter sepulchris affixa eodem loco prænotare fas est. Eburnei item annuli, fictilia vasa, ac vitrea, uti in Monumentis jam supra descriptis, hic exhibentur. Deaurata vero in quibusdam vitra reperiri contigit, & hæc quidem quæ imagines affabre olim efformatas præ se tulisse, quæ adhuc supersunt, fragmenta contemplantibus testantur; in quorum altero legebatur, eodem quo supra modo, partim Græcis, & partim Latinis notis: *Pie zeses*, hoc est, *Pie vivas*.

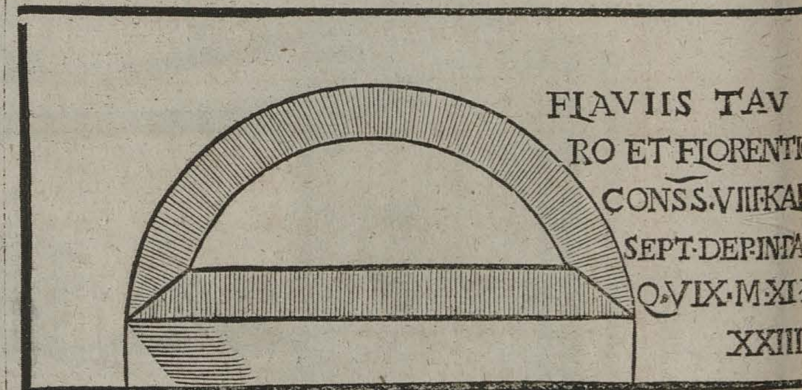
Bases lucernis sustinendis creberrimæ in Cœmeteriis.

Sacrosanctum Domini Jesu nomen.

Solemnia Christianorum in sepulchris insignia.

35 Nullum prorsus inscriptionis titulum ibidem marmori insculptum reperire licuit: sed aliquot in calce duntaxat, aut testis, aut certe in pariete dealbato impressæ, quæ characteribus rubro colore delineatæ exhibebantur: quarum nonnullas sedulo ac studiose Bosius in unum selegit, & singulæ in edito hactenus Romæ Subterraneæ opere & hic pariter recensentur. Nos autem primo quidem loco eas duntaxat, in quibus Consulum inscribuntur nomina, reliquas subinde recensebimus. In Monumenti igitur cujusdam arcu, qua quis ad sinistram ingreditur, angustum quoddam, infantilibus videlicet membris Monumentum aptatum visitur: cujus hæc tantum inscriptionis verba legenda supersunt:

Sepulchrales Cœmeteriorum inscriptiones.

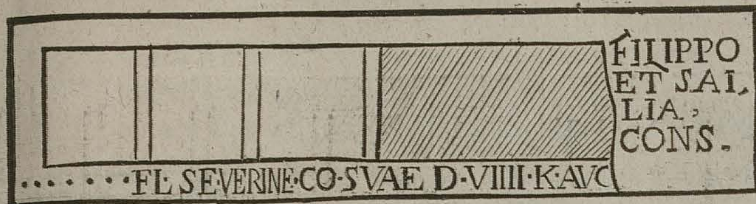
Porro Tauri & Florentii Consulatus anno Christi trecentesimo quadragesimo primo, Liberii Papæ x. Constantii Imperatoris xxv. & ult. juxta Cassiod. supputationem in Chron. & Baron. Annal. to. 3. anno eodem contigit.

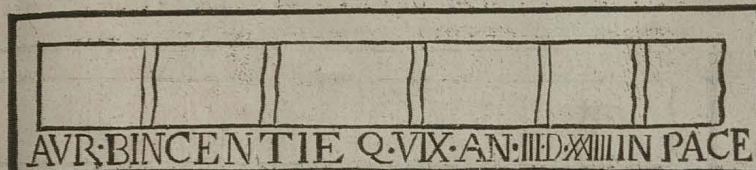
Cassiod. in chron. Bar. an. to. 3. an. 341.

36 In

In alio item ejusdem formæ Monumento Philippi & Salliæ Consulatus exprimitur, qui in Christi annum trecentesimum quadragesimum octavum incidit, Julii Papæ XII. Constantii & Constantis Imperatorum XII. Baronio teste Annal. To. 3. eodem pariter anno, hunc in modum.

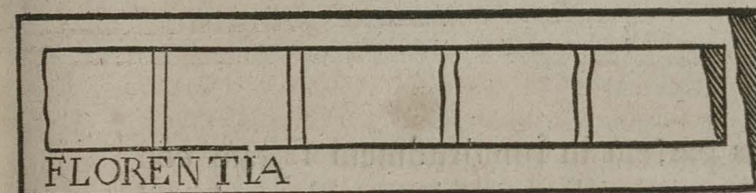
Baron. to. 3. an. 348.

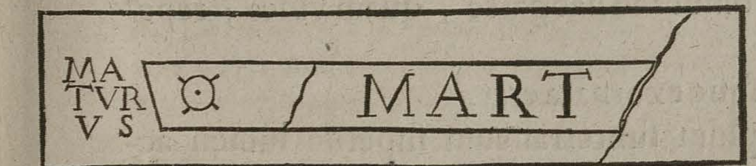

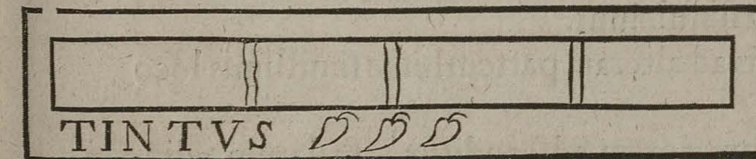

In alio Monumento fornice desuper obducto, à parte exteriori proxima inferior legitur inscriptio characteribus rubro tinctis: atque intus in ipso Monumento alia illi simillima, sed à fossoribus labefactata, visitur.

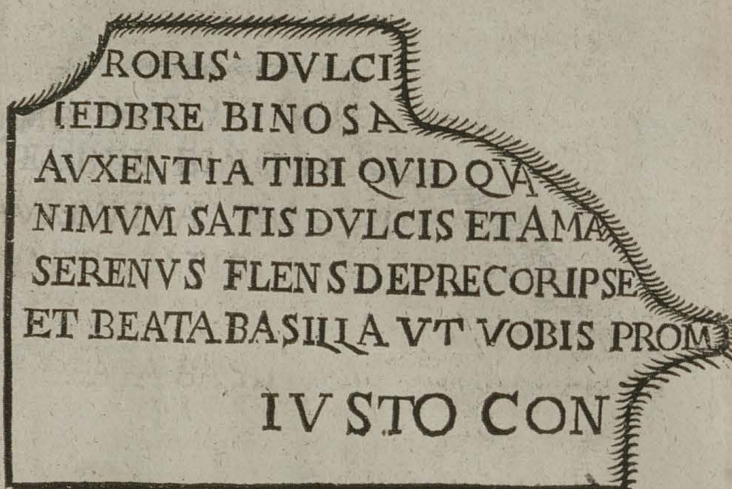

37 Hoc igitur Cœmeterium, quod secundo ab Urbe milliario situm est, ac sub adiacentibus vineis longe lateque protenditur, quæ simul junctæ clivi cujusdam formam contemplantibus exhibent, Cœmeterium, quod ad Cucumeris clivum dicebatur, extitisse haud improbabiles quidem conjecturæ affirmandum esse convincunt: & satis quidem amplum hoc olim fuisse ex obliteratis quampluribus viarum semitis, ac permultis late se protendentibus ejusdem partibus, ad quas multiplices eisdem in vineis aditus patent, ut abditos loci sinus perscrutanti compertum fit. Verum amice lector, si ultra villam, quam supra memoravimus, paulu-

Cœmeterium ad Clivum Cucumeris.

lum progrediaris, ad bivium quendam locum tandem devenies, qui nunc vulgo Italico idiomate appellatur, Le tre Madonnelle. Subinde autem ad lævam iter arripiendo, ac ducentis circiter passibus prosequendo, bivium aliud quoddam se offert, ubi sinistrum ad latus RR. Patrum Societatis Jesu villà sita est, in cujus domo perantiqua quædam ac Subterranea Ecclesia extat, & ipsummet recolendum, ut vidimus; Basillæ ac Beatorum Martyrum Hermetis, Proti, & Hyacinthi Cœmeterium, quod ex hujuscemodi inscriptionis fragmento, singula lynceis oculis exploranti Bosio evidenter innotuit, in quo B. ejusdem Basillæ expressa utique mentio fit.

Cœmeterium Basillæ.

38 Porro in Consularibus fastis, Justi Consulatus unà cum Januario Collega sub Imperatore Constantino, Silvestri Papæ anno XV. recensetur; qui in Christi annum trecentesimum vigesimum octavum incidit. Integra adhuc hujus Cœmeterii Ecclesia in beati martyris Hermetis honorem olim erecta subsistit, ut ex Eginardo in recensita translationis ejusdem historia palam fit, quam supra ex Actis beatorum Petri & Marcellini apud Surium to. 3. die 2. Julii descripsimus. Ejusdem quoque Petrus Manlius disertis, apertisque verbis meminit, singula enim Urbis Cœmeteria, quæ Pincianam extra Portam sita sunt, enumerans, hæc habet: *Cœmeterium S. Hermetis & Basillæ est foris portam Pincianam, ubi est Ecclesia S. Hermetis Martyris.* Quod plane ex marmoreo quodam peristylii fragmento comprobatur, ut in ipso præmemoratæ domus liminari adhuc cernitur: quo dum illuc post Bosii obitum, ad delineandam Cœmeterii ichnographiam ventitatum esset, ejuscemodi fragmenta studiosis oculis exquirendo ac perlustrando, ipsummet sancti Hermetis nomen his quidem notis enarratum perlegi contigit:

Cassiod. in Chron. Bar. Annal. to. 3. an. 328.

Ecclesia S. Hermetis.

Sur. to. 3. die 2. Iulii.

Petr. Manl.

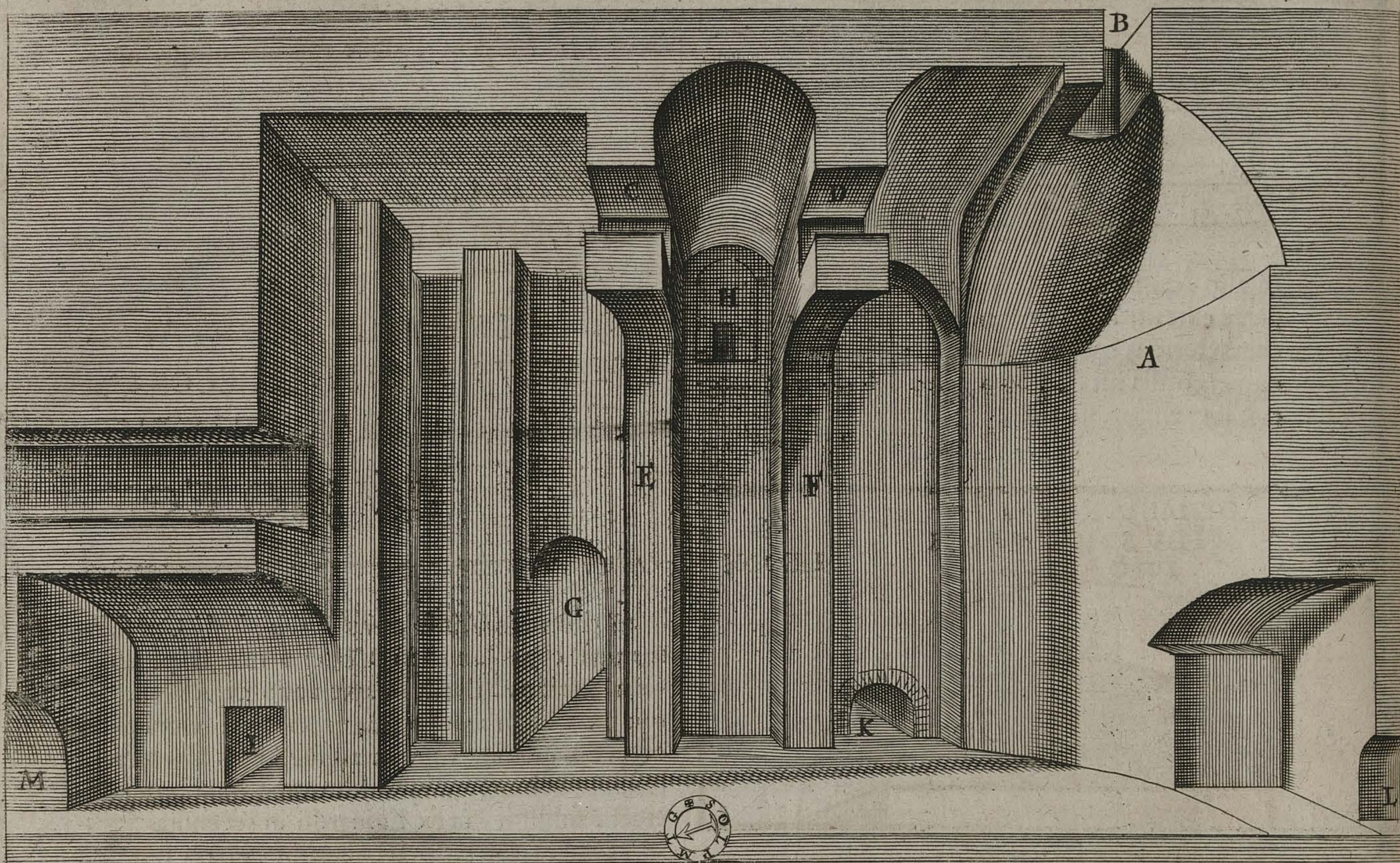
.... HERME ....

Quod utique peristylium portæ ejusdem Ecclesiæ sancti Hermetis, tituli instar, præfixum quondam fuisse probabiles ultro nobis conjecturæ suadent.

39 Ut ipsam autem Ecclesiam perlustremus; hæc quidem ambitu satis ampla est; longitudinis nempe palmorum XC. circiter, latitudinis XXX. cum dimidio, altitudinis L. Apsidem insuper satis amplam præ se fert, quam picturis quoque affabre olim excultam, concinnatamque fuisse ipsemet adspectus edocet. Hic vero venerandas Christi Domini Servatoris, ac beatorum Angelorum imagines primum extitisse, seniores Societatis ejusdem Patres affirmant. Quoniam vero subterraneo loco

Descriptio Ecclesiæ S. Hermetis.

Ecclesia sita est, è foramine quodam, quadratam præferente formam, quod super apsidem aptatum cernitur, demissum ab alto lumen hæc recipit. In imis autem ejusdem parietibus, qui pavimento adhærent, haud pauci ad Cœmeterium aditus, etsi humo obducti, à perscrutantibus deprehenduntur. Altero igitur eorundem reserato, obvius ad Cœmeterium illico ingressus patuit, is tamen eum in modum depressus, atque angustus, ut demisso prostratoque corpore humi aliquandiu repere opus fuerit, ad alteriores quousque semitas, non absque ingenti incommodo ac labore deveniretur. Ipsius autem Ecclesiæ iconem proxima inferiori Tabula oculis contemplandam subjicimus.

Tabula ista dimidiam Templi S. Hermetis partem in longitudinem sectam contemplandam hic exhibet: alteram in omnibus ei simillimam scias, nisi quod in illa nulli ad Cœmeterium aditus existant, qui omnes in hac parte, quam vides, reperiuntur.

A Templi apsis, quæ coloribus olim figurisque exornata erat.

B Foramen quadratæ figuræ, quà Templum subterraneum superne lumen accipit.

C D Bina spiracula, quæ Templi fornicem suffulciunt.

E F Columnæ binæ, quæ cum duabus aliis ad alteram partem hisce simillimis loco illi fulciendo positæ fuerunt.

G Porta, per quam in partem Templi superiorem adscenditur, scalarum adinstar, quæ, quoniam humo nunc obstructa est, haud facile inspici, ac cognosci potest: pro certo autem putaverim, antiquum illic aditum in Templum & Cœmeterium patuisse.

H Fenestra, quæ interiora Templi respicit, quà lumen descendentibus olim præstitum existimaverim, nunc autem occlusa est.

I. Aditus, per quem Cœmeterium ingredimur.

K Alius Cœmeterii aditus, sed terra oppletus.

L Similis Cœmeterii ejusdem aditus.

M Alius denique similis aditus, in pariete scilicet hujus Templi, apsidi adverso.

40 Porro

40 Porro Cœmeterium hoc satis amplum, diligenter singula perscrutanti se offert, binosque ordines semitarum, inferiorem videlicet, ac superiorem continet: singulæ interim viarum semitæ, si altitudinem, latitudinemque respicias, unum vix hominem capiunt. Consueta in Monumentis, & numero quidem plura Christiani nominis signa, ut in Cœmeteriis jam supra descriptis enarravimus, extant, videlicet ☧. In uno præsertim numerus hic XXV. impressus A☧ calci prænotatur.

Solemnia Christianorum in sepulchris signa.

41 Verum quoniam de præcipuis sepulchralibus hujus Cœmeterii titulis mentio agitur, haud silentio obvolvendum duximus, quod in hoc Cœmeterio Priscillæ Via Salaria, amplissimum quippe præ cæteris est, ut diximus, & velut unum corpus in multa membra subdividitur, cujus & istud pars describitur, à viris fide dignis, cum illud post Bosii obitum pia curiositate excurrerent, haud semel, ut nobis hæc scribentibus relatum est, adnotari contigit. In præmemorati enim Cœmeterii ambitu, quod in Pincio Monte situm vulgato titulo Cœmeterium, ut supra diximus, *Basillæ*, seu potius sanctorum Martyrum *Hermetis*, *Proti*, *& Hyacinthi* nuncupatur, & in quod per vineam RR. PP. Societaris Jesu, seu Alumnorum Collegii Germanici, atque Ungarici transeundo aditus patet, in quodam sepulchro corona ae palmis duabus prænotato, nobilis iste titulus legebatur, videlicet:

Cœmeterium Basillæ.

MARCELLA, ET CHRISTI MARTYRES CCCCCL.

Marcella autem ista insignis proculdubio fœmina extitit, quæ Christianis ad martyrium dux & antesignana præmittitur, cujus nomen velut omnibus tunc satis notum describitur: quingenti vero, & quinquaginta isti Martyres unà pariter interempti, forte ad eam pertinebant.

Marcella.

42 Vides hinc, & vel uno ex lapide patentibus notis, amice lector, edisce, quam ingens persecutionum tempore beatorum Martyrum numerus in Orbe excreverit, & quot preciosis Athletarum Christi exuviis Cœmeteriales Urbis cavernæ ditescant, cum tot numero martyr. pro fide unà simul interempti sub uno, eodemq; sepulchrali titulo legentibus innotescant. Verum hoc eodem loco haud longe à descripto hactenus titulo, in sepulchri cujusdam labro hæ notæ calci insculptæ legebantur: REFRIGERIA EXPECTATE. Alludere enim titulus ad hos quingentos & quinquaginta conditos ibidem martyres videbatur, qui sanguine madidi ad refrigeria transierant, juxta illud: *Transivimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.* Alius item ibidem lapis specioso inscriptus titulo, palma in triumphi, ac victoriæ signum prænotatus, perscrutantibus contemplandus offertur, qui ejusdem Cœmeterii gloriam haud obscuris notis inculcat, videlicet:

Ps. 64. v. 4.

RUFFINUS, ET CHRISTI MARTYRES CL. MARTYRES CHRISTI.

Ruffinus iste, qui primo loco nominatim describitur, cæteros istos centum quinquaginta, vel ad martyrium exemplo velut suæ curæ commendatos incitasse, vel certe unus præ omnibus ex nomine veluti conspicuus dumtaxat ac notus, cæteris silentio obvolutis, recensetur. Quod plane ex novissima quorundam relatione comprobari videtur: in Cœmeterio enim, quod hactenus memoratum est, in quod ex Alphonsi Buccabellæ vinea aditus aperitur, dum sub anno Redempti Orbis MDCXXXX. illuc nonnulli sacrum loci ambitum perscrutaturi introissent, in viæ cujusdam ingressu, ubi recondita, ut præmisimus, viginti quinque Martyrum corpora delitescebant, inventa est Angeli imago, laterculo cuidam palmari insculpta, qui palmam, & coronam pariter beatorum Martyrum ibi quiescentium indices manu præ se ferebat: quinimo, ut loci sanctitas intuentibus clarior fieret, haud procul à semita, cujus mentio est, tres unci calcis glutino valide obfirmati ad lampades in eorumdem ibi olim quiescentium honorem sustinendas aptari cernebantur. Præterea cubiculum quoddam sacram intuentibus antiquitatem, & primævorum Christianorum pietatem redolens in hoc eodem Cœmeterio inter excurrendum à se deprehensum fuisse Io. Baptista Marrus Canonicus sancti Angeli in foro Piscium, quem alibi memoravimus, nobis hæc scribentibus retulit, qui & supra descriptos titulos, quos subjecimus oculis, se explorasse & singulariter admiratum fuisse affirmat. Nec verò quid novi, etsi mirum lectori videatur, si hæc Bosium studiosissimum alioqui Cœmeteriorum omnium, & istius pariter exploratorem præterierint; aditus enim, qui ad isthæc loca deducit, haud illi inter explorandum tunc innotuit, nec singulos abditorum Cœmeteriorum sinus unus ipse, etsi cuperet, assequi, ac penetrare valuit, quos postmodum aliis interlapsu temporis patefieri contigit, & cum *plus videant oculi* (ut proverbium fert) *quam oculus*, quod ipse tunc oculis assecutus minime est, viderunt pro ipso alii post ipsum: *Dies enim diei* (ut cum Psalmista loquamur) *eructat verbum*, *& nox nocti indicat scientiam.* Et hæc sunt, quæ haud pium lectorem veluti digna Christianæ pietatis monimenta hic præterire voluimus. Sed Cœmeterii, quam aggressi fueramus, cum Bosio descriptionem prosequamur.

Ruffinus cum 150. Mart.

Psal. 18.

43 In quibusdam subinde Monumentis defunctorum ossa, si quæ adhuc subsidunt, eum in modum consolidata sunt, ut loco, ubi jacent, dimoveri nullatenus queant. Aqua insuper gelu ibidem concreta conspicitur, quæ multiplices glaciei formas, pendentibus undequaque stiriis visu quidem pulcherrimas, haud ullo artis, sed miro ipsius naturæ studio effictas intuentibus exhibet. Sepulchrales item tituli quamplures variis quidem Christianæ religionis, vel martyrii notis insculpti, atque insigniti adnumerantur, in quibus sacrosanctum Christi nomen multiformiter adnotatum exprimitur. Columbæ item, quæ olivarum ramusculos rostro præ se ferunt: pisces insuper, mallea, lanceæ, anchora, & alia id genus artificum manu diligenter exsculpta, intuentium oculis passim contemplanda occurrunt. Et priores quidem, quæ sequuntur, inscriptiones ipsimet calci impressæ erant.

Sepulchra cum titulis in Cœmeteriis.

VICTORIA

DATVS ☧

TERENTIANVS

TIGRINVS IN PACE PRID·NONSEM

BIKT ωRE BENE

PETRONIA

CABATIC

DEP PAPA V·KAL SEPTE BRIS

DEFVNTA EST IOTIMA·V·K·OCT

EXPECTATE REFRIGERA·

DONVS...... DEP·PRI ЄIEKL APRILIS

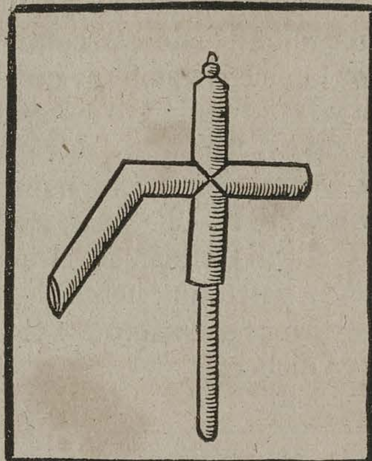
FI LI CI TAS

Aliæ, quæ sequuntur, marmori incisæ legebantur.

VAL. NIGRINÆ INFANTI INNO
CENTISSIME QUE B. ANN. II.
M. II. D. X. OR. V. IN PACE

FLORENTIA

☧
CONSTANTIUS ET EUTICHIANE
LENDONIO KARISSIMO FILIO
QUIESCENTI QUI VIXIT
ANOS XVIII DEPOSSIO
EJUS VIIII KALENDAS
DECEMBRES

Ad alterum ejusdem inscriptionis latus.

HIC EST POSITA RODOPE
IN PACE QUA VIXIT AN PLUS M
....TA DIE ♂ XVII KAL. OCT DNS
VALEN ..... ET HABIENO

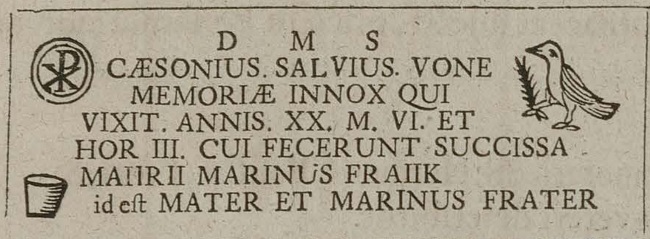
Verum Havieni Consulatus, cujus hic nomen antiquorum more B. pro V. usurpato, describitur, quondam unà cum Valentiniani septimo, anno redempti orbis quadringentesimo quinquagesimo contigit, B. autem Leonis Papæ undecimo, ex Cassiodoro in Chronico, & Baronio in suis Annal. to. 6. eodem sub anno.

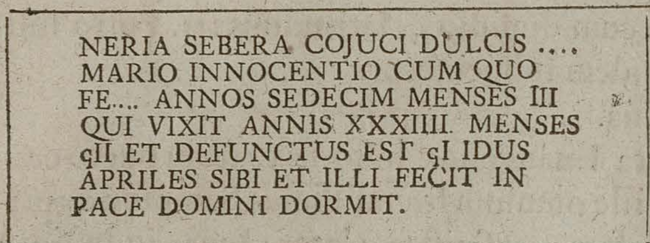
Cassiod. in Chron. Baron. to. 6. Ann. an. 450.

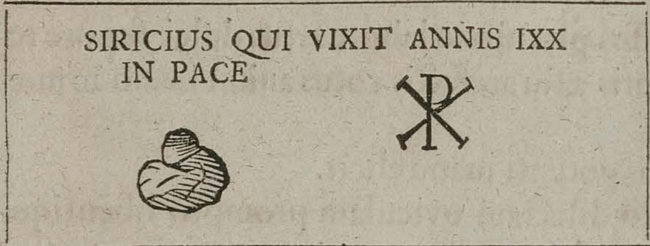
ASEL-

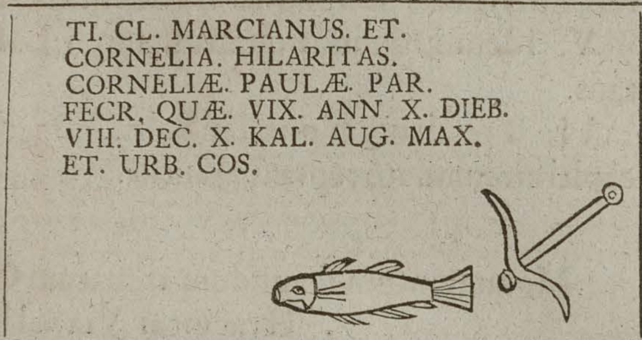

Sepulchralis verò alter lapis, in quo piscis & anchora pariter exsculpta cernitur, his plane notis inscriptus est:

41 At quod ad Maximi & Urbani Consulatum spectat, hi quidem anno redempti orbis ducentesimo trigesimo sexto; Pontiani Papæ tertio, & Alexandri Imperatoris decimotertio Consules renunciati fuere, ut ex Baronio constat Annal. To. 2. anno supra citato. In quibusdam item præmemoratis marmoreis fragmentis, Arbetionis & Lolliani Consulatus expressus est, qui in Christi annum trecentesimum quinquagesimum quintum incidit; Liberii Papæ IV. Constantii Imperatoris XIX. ipsomet in suis Annal. Baronio teste.

V	ΦΛΑΒΙΑ	V
V		V
V	ΧΡΗCΤΙΝΑ	V
V		V

42 Sed ut susceptæ enarrationis cursum prosequamur, Cubicula apud Cœmeterium, de quo nunc sermo est, pauca quidem numero, & forma satis brevi ac perangusta, picturis penitus destituta conspiciuntur. Complura interim Monumenta, quorum tria duntaxat picturis conspicua in eadem viarum semita objiciuntur. Sunt autem quæ hic modo describentur.

Monu-

Monumentum arcuatum primum Cœmeterii SS. Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri describitur.

Monumentum hoc altitudinis est palmorum IV. longitudinis V. latitudinis III. atque imagines infra recensendas exhibet.

I. Totius in primis Monumenti arcuati orthographia repræsentatur.

II. Veneranda deinde ipsiusmet Christi Domini throno considentis effigies, sinistra explicitum quoddam volumen gestantis, dextera verò puerum tangentis; sedenti autem duo hinc inde viri stolati adstant. Cujus rei gratia hic interim in controversiam revocari potest, an sacer potissimum ritus, quo quis Ecclesiasticis de more ordinibus initiatur, an verò ipsemet Dominus puero, quod plerumque consueverat, manum imponens, descripta hactenus imagine designetur.

III. Daniel item medios inter leones tuto consistens adumbratur.

IV. Moyses insuper Hebræorum genti, cum in desertis regionibus siti contabesceret, uberrima è petra aquarum fluenta educens.

V. Idem Dominus quatriduanum Lazarum è tumulo supernæ vocis imperio excitans.

VI. Tres demum pueri in Babylonicam fornacem injecti, pileo in Persarum morem capiti circumdato repræsentantur.

Monumentum secundum arcuatum Cœmeterii SS. Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri describitur.

Haud procul à primo, quod nuper descripsimus, Monumentum hoc extat: altitudinis autem est palmorum IV. longitudinis VII. cum dimidio, latitudinis III. Porro subtexendæ infra imagines oculis intuentium ibidem subjiciuntur.

I. Totius Monumenti arcuati orthographia.

II. Christus Dominus manum pariter juxta Euangelicæ historiæ textum puero cuidam imponens. Dextero autem è latere vir ille omnium strenuissimus Sampson exprimitur, qui sublatas Gazæ portas humeris defert: at sinistro è latere Jonas in lucem è belluæ marinæ ventre prosiliens.

III. Idem Jonas sub umbraculo, qui defessos præ nimio labore artus dulci sopore recreat: & ipsemet iisdem foliis præ nimio caloris æstu arefactis totus animi tædio ac mœrore confectus inducitur.

IV. Moyses insuper qui duro è silice aquas potenti manu elicit.

V. Pastor item Euangelico clarus oraculo dilectam oviculam prompto libentique humero bajulans.

VI. Jonas iterum sub amœno cucurbitæ umbraculo recubans.

VII. Demum Christus Dominus, qui Lazarum tumulo illatum, triduanas post latebras in lucem advocat.

Monumentum tertium, & ultimum arcuatum Cœmeterii SS. Hermetis, Basillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri describitur.

Secundi è regione Monumenti, ipsamet, quam supra memoravimus, semita Monumentum hoc existit, quod palmis IV. cum dimidio altum est, longum VIII. latum III. Picturis autem olim omni ex parte excultum fuisse liquet; nunc verò singulis fere imaginibus humore consumptis, hæ dumtaxat in eo perscrutantibus inspectandæ occurrunt.

I. Totius Monumenti orthographia.

II. Mulieris expansis de more brachiis Deum exorantis imago.

III. Christi quoque Servatoris nostri virga septem sportas, seu cophinos panibus onustos pertingentis effigies.

IV. Nonnullæ illic imagines olim conspiciebantur, quæ, coloribus jampridem exolescentibus, penitus evanuerunt.

V. Boves insuper duo coloribus adumbrantur, & quædam insuper delineamenta, quæ ut conjici fas est, virum quendam stantem intuentium oculis repræsentant. In medio autem ac curvo arcus ejusdem sinu locus suspicitur, qui egregie picturis olim excolebatur, sed præ longa subinde temporum injuria ipsæmet penitus exolevere.

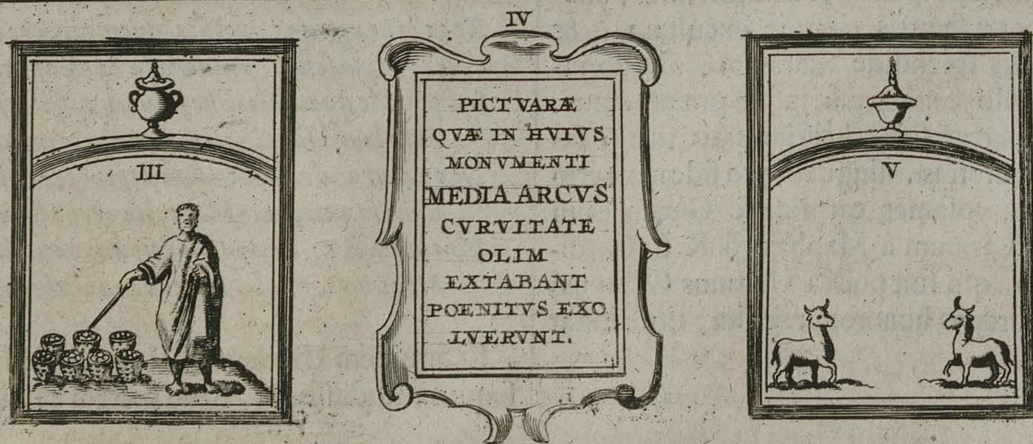

Monumentum Primum Arcuatum Coemeterii
SS. Hermetis Basillæ Prothi Iacinthi
Via Salaria
Veteri.
I
II

III
IV
V
VI

Monumentum Secundum Arcuatum Coemeterii
SS. Hermetis Basillæ Prothi et Iacinthi
Via Salaria Veteri
I
II

III
IV
V
VI
VII

Monumentum Tertium et ultimum Arcuatum Coemeterii
SS. Hermetis Basillæ Prothi et Iacinthi
Via Salaria veteri.
I
II

III
IV
PICTVRÆ
QVÆ IN HVIVS
MONVMENTI
MEDIA ARCVS
CVRVITATE
OLIM
EXTABANT
POENITVS EXO
LVERVNT.
V

Imago martyrii S. Sebastiani pervetusta.

Demum ne quid penitus ex his, quæ ad Priscillæ Cœmeterium spectant, studiosum lectorem latere patiamur, ex opere, quod Italico idiomate hactenus editum est, absolutissimam Tabulæ cujusdam lateritiæ ichnographiam, quodam super altari, intra idem Cœmeterium repertæ excerptam hoc loco adiecimus; in qua miro quidem opere artificum manu invictissimi militis Sebastiani martyrium concinne insculptum videre est. Quam quidem ichnographiam è Vaticana Bibliotheca Bosius paginis delineandam curavit; ubi ejusdem exemplar hoc nobili prænotatum titulo posteritati commendatur, videlicet:

MARTYRIUM SANCTI SEBASTIANI DEPICTUM AD EXEMPLAR TABELLÆ LATERITIÆ MIRIFICE HIS IMAGINIBUS INSCULPTÆ, REPERTÆ IN QUADAM CRYPTA, IN COEMETERIO PRISCILLÆ, VIA SALARIA SUPER ARAM MURO AFFIXÆ.

MARTYRVM S SEBASTIANI IN SCVLPTVM IN TABELLA LATERITIA SVPRA ARAM MVRO AFFIXA IN COEMETERIO PRISCILLÆ VIA SALARIA

Porro, ut sacram, recolendamque invicti Martyris Sebastiani, quam tibi delineavimus, imaginem, utpote sagittis egregie excultam, & sanguineis notis splendide exaratam, aliquo inscriptionis titulo cæterarum instar prænotemus, hic quippe martyr sub Christianitatis titulo sagittis valide confossus, singulari pro fide martyrio coronatus est, ipsamet carmina è Græco olim idiomate, in Latinum à Maphæo S. R. E. Cardinali Barberino, qui fuit postea Urbanus Octavus, in ejusdem martyris honorem reddita, tituli instar affigimus:

Depictus Christi miles, quem spicula figunt,
Os nec viventis, nec morientis habet.
Ne cadat expirans, metuis, quem vivere cernis,
Teque pio sensu, vulnera sæva cient.
Sed placide quanquam sic saucius inspicit astra,
Dum labra suppliciter, more precantis habet.
Non datur Artifici vocem depingere: pinxit
Hunc tamen, ut credas talia verba loqui:
Vincula solve: tuum Iesu sitit anxia visum
Mens mea, ceu fontis cervus anhelus aquam.

Ex lib. poemat. Maphæi Card. Barb. & postea Urb. Pap. 8. fol. 254.

Et siquidem Urbanus VIII. præclari Martyris obsequio addictissimus, haud pictam ejus imaginem, vel

vel tum, cum Cardinalem ageret, Latinis hisce carminibus exornasse contentus fuit, qui & locum insuper in Urbe, ad Cloacam Maximam, in quem venerandum corpus sub Diocletiano projectum, & inde à Lucina Matrona honorifice sublatum fuerat, in nobili gentilium suorum sacello, intra Ecclesiam S. Andreæ (ut vulgo dicunt) de Valle, singulari pietate excoluit, & hoc specioso titulo, ad augendum loci cultum illustravit:

Franc. Maria Turrig. lib. de Crypt. Vatic. par. 2.

Sanctus Sebastianus miles Christi fortissimus sagittis Diocletiani jussu configitur, virgis cæditur, in Cloacam dejicitur: Inde à Lucina Matrona Romana ejus in somnis monitu eximitur, & in Callisti Cœmeterio conditur; facti indicem plebs olim venerabunda ædiculam excitavit, cujus hic nuper Altare majus cum apside stetit. Hanc Sixtus Quintus Pont. Max. ea lege æquari solo permisit, ut illius pars novæ ædis ambitu includeretur, ad restituendam loci religionem, reique memoriam Maphæus S. R. E. Presbyter Card. Barberinus Signaturæ Iustitiæ Præfectus hoc voluit extare Monumentum. Anno sal. MDCXVI. Et hæc vel obiter in descriptæ apud Priscillæ Cœmeterium imaginis gratiam prælibasse voluimus.

Quamvis autem, ut hic breviter singula discutiamus, ex militum indumentis haud vetustissimas inter pictura hæc recensenda, ac dijudicanda videatur; cum tamen ad Cœmeterium, de quo nunc agimus, tanquam condignum loci monimentum referendum sit, ejusdem hic præ cæteris meminisse operæ pretium duximus; ad quod fideliter præstandum inde potissimum permoti sumus, quod in eâ beatissimi Martyris Sebastiani effigies haud imberbis, qualem imperiti pictores effingunt, sed adultæ provectæque jam ætatis contemplanda lectori ob oculos proponatur.

S. Sebastianus virili ætate erat.

At verò quoniam B. Sebastianus pubescenti adhuc ætate passim pingitur, hæc vel obiter pauca subteximus, id videlicet ex Actis Caji Pontificis provenisse: ibi enim hæc præsertim verba leguntur: *Itemque B. Sebastianus, & juvenis corpore pulcherrimus, sed mente pulchrior, &c.* Ex quibus verbis (ut Cæsar Becillus in suis ad Acta notis asserit) vel perperam acceptis fortasse exorta est falsa opinio existimantium S. Sebastianum tempore ejus martyrii fuisse adolescentem: recensita autem verba non ad ipsum, sed ad alium referri videntur.

Cæs. Becill. in not. ad not. S. Caji Pap.

Sed quidquid sit de inolita hujus assertionis origine, eam profectò falsam esse, plura ostendunt, sed præcipue munus, quod B. Sebastianus in castris gerebat: haud enim junioribus conferri consuevisse prudens nemo existimabit; erat enim dux primæ cohortis: id ipsum confirmant antiquiores imagines, ut quæ apud S. Petrum ad Vincula, & apud S. Mariam, seu Andream in Pallari conspiciuntur. De quo item Baronius in suis ad Rom. Martyrologium notis isthæc: *Egregium etiam sancti martyris Monumentum, veneranda ejus imago opere musivo expressa, atque hactenus integra extat in titulo Eudoxiæ ad Vincula S. Petri, senili aspectu & barba: quod pictores admoneat, qui eum juvenem palo alligatum perperam pingunt.* Hæc ille. Ex mystico autem fortasse symbolo iste pictorum mos initium sumpsit, quia videlicet ardore, & constantia pro Christo ardua quæque perferendi, juvenile robur, & senilem haud ætatem, sed vividam, robustamque, pubescentis instar, invictus martyr exhibuit. Nec demum improbabilis omnino nobis conjectura suadet, hanc ibi Tabulam tunc potissimum temporis constitutam, cum sacrum hoc Cœmeterium sub variis, qui successivo in Petri Cathedra ordine sederunt, longa post secula instaurari contigit, & præsertim à B. Silvestro, Cælestino Primo, & Joanne item hujus nominis primo. Porro ejusdem archetypus veluti nobilissimum quoddam sacræ ac recolendæ antiquitatis trophæum è ruinis sublatum, in marchionis Castelli musæo nunc condignò honore asservatur. Et hæc sunt, amice lector, quæ de perantiquis potissimum Cœmeteriis Via Salaria tum nova, tum veteri existentibus, Bosio perscrutante, paginis hisce, tabulisque excerpta innotuere. Jam verò ad cætera indaganda viarum monumenta progrediendum nobis est.

Baron. in not. ad Mar. die 20. Ian.

Cur artifices S. Sebastianum juvenem effingant?

CAP. XXXVIII.

De Via Flaminia, & Claudia, seu Clodia, & de recolendis earundem monimentis.

1 POstquam Salariam (ut vides lector) Viam perlustravimus, nunc Flaminiam, si libet excurrere, aggrediamur, quam ut propositum hactenus iter feliciter prosequamur, præmemoratæ subnectendam Viæ ducimus, quamvis in recolendis beatorum Martyrum actis, ac pervetustis rerum Ecclesiasticarum Tabulis nulla prorsus de Via hac mentio recurrat; quod ubi præstitum fuerit, totum, atque integrum ipsorum Urbis mœnium circuitum, etsi quandoque alicubi substiterimus, nobis tandem perfecisse, vel certe potius excurrisse (quod vel maxime in votis est) continget.

Via Flaminia.

2 Via autem hæc à porta initium sortitur, quæ *Flumentana* olim, Sexto Pompeio teste, ab ipsomet Tyberino flumine vocabatur: *Flaminia* vero deinde ex ejusdem portæ nomine nuncupata est: quo plane titulo eam Procopius de bello Goth. lib. 1. appellat. Demum *Sancti Valentini*, ab ejusdem Martyris Ecclesia, quæ hac Via sita est, nomen quoque obtinuit. Verum hac nostra ætate communi omnium voce *Populi Porta* denominatur, quippe quæ frequentiori præ cæteris adeuntium pede atteritur, ac passim confluentium ore celebratur, per quam videlicet catervatim populus, ut ita dicam, in Urbem quotidie influit.

Porta Flumentana. *Sext. Pomp. de Via Flam.* *Procop. de bell. Got. l. 1.* Porta S. Valentini. Porta Populi.

3 De celebri vero Flaminiæ Viæ apud antiquos nomine Tacitus hæc recitat: *Vocatus Dolabellam per epistolam, vitata Flaminiæ Viæ celebritate, divertere Interamnam, & ibi interfici jussit.* Porro Flaminiam à Flaminio viro Consulari denominatam fuisse Sext. Pompejus his verbis tradit: *Flaminius Circus, & Via Flaminia à Flaminio Consule dicta sunt, qui ab Hannibale interfectus est ad lacum Trasimenum.* Idem Sigonius pariter Comment. in fastis anno quingentesimo trigesimo tertio asserit: *C. Flaminius Censor* (inquit ille) *Viam Flaminiam munivit; & Circum Flaminium extruxit.* Quibus Cassiodorus quoque pari sententia adstipulatur, dum ipsummet tempus, quo id potissimum contigit, exacte describens, isthæc subiicit: *L. Veturio & Caio Lutatio Coss. qui fuit annus Urbis quingentesimus trigesimus tertius, Via Flaminia munita, & Circus factus, qui Flaminius appellatur.* Verum Strabo lib. 5. id Iuniori Flaminio hæc dicens attribuit: *Eodem in Consulatu M. Lepidus, & C. Flaminius collegæ fuere: victores autem Ligurum stravere, hic quidem Flaminiam è Roma per Thuscium & Umbriam usque Ariminum.* At vero, ut res apte consonet, accidisse utique potuit, ut quam Flaminius ille Senior sternere

Tacit. dec. al. decad. 4 l. 9. *Sext. Pomp.* *Sigon. comment. in fast. an. 533* *Cassiod.* *Strabo l. 5.*

incepit, Junior subinde supremam operi manum imponendo perfecerit; quod Livius Decad. 4. lib. 9. satis aperte his verbis innuere videtur: *His quoque perdomitis, Consul pacem dedit militibus, & ne in otio militem haberet, Viam à Bononia perduxit Aretium.* Eandem postmodum Viam à Cæsare Augusto instauratam fuisse Suetonius cap. 30. in ejusdem gestis affirmat: *Quo autem,* inquit ille, *facilius undique Urbs adiretur, desumpta sibi Flaminia Via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit.* Et hujus quidem assertæ instaurationis vestigia, præclaraque monumenta apud Ariminensem adhuc Civitatem, arcus videlicet una cum inscriptionibus, extant.

Livius de cad. 4. l. 9.

Suet. in Aug. cap. 30.

4 Eadem hac Via, nono ab Urbe lapide, ipsumque juxta Tyberim, celeberrima olim Cæsarum Villa extitit, quæ *ad Gallinas* nuncupabatur, de qua isthæc Livius lib. 15. c. ult.: *Gallinam conspicui candoris sedenti Liviæ Drusillæ aquila ex alto abjecit in gremium illæsam, intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum onustum suis baccis. Conservari alitem, & sobolem jussere aruspices, ramumque eum seri ac rite custodiri. Quod factum est in Villa Cæsarum fluvio Tyberi imposita, juxta nonum lapidem, Flaminia Via, quæ ob id vocatur, Ad Gallinas.* Idem plane Suetonius in Imperatoris Galbæ gestis cap. 1. affirmat, qui & gallinas easdem ultimo Neroniani principatus anno simul defunctas fuisse addit; ac lauretum ex præmemorato ramusculo consitum, novo inopinatoque portento penitus arefactum, futurum utique, ut ipsamet Romanorum Cæsarum prosapia brevi intercideret, atque aboleretur, mirabiliter præsagisse pronunciat.

Villa Cæsarum. Locus ad Gallinas albas. *Livius l. 15. c. ult.*

Suet. in Gal. c. 1.

5 Hac item Via quidam olim locus extitit, *Ad rubra saxa* communi omnium voce nuncupatus: cujus Cicero Philipp. 2. meminit, Livius quoque Decad. 1. lib. 2. dum castra ibidem à Vejentibus adversus Romanos locata fuisse asserit, Tacitus item Annal. lib. 9. & Histor. lib. 3. *Antonius*, inquit ille, *per Flaminiam ad Saxa rubra, multo jam noctis serum auxilium venit.* Sext. Pompejus hac insuper Via Clitellas extitisse refert, concava quædam & accliva videlicet loca, quæ hujuscemodi nomine nuncupabantur.

Locus ad Saxa rubra nuncupatus. *Cic. phil. 2. Livius dec. 1. lib. 2. Tac. an. l. 9. & hist. l. 3. Sext. Pomp.*

6 Complura quidem hac Via sepulchrorum vestigia contemplantibus objiciuntur; & sane hic quondam Pantomimi Paridis tumulum extitisse Martialis describit lib. 2. Epigr. 2. dicens:

Epitaphium Pantomimi. *Martial. l. 2. epig. 2.*

Quisquis Flaminiam teris viator,
Noli nobile præterire marmor,
Urbis deliciæ, salesque Nili,
Ars & gratia, lusus & voluptas
Romani decus, & dolor Theatri,
Atque omnes Veneres, Cupidinesque
Hoc sunt condita, quo Paris sepulchro.

Glauciæ quoque Melioris liberti sepulchrum ad ejusdem olim Viæ ambitum suspiciebatur, de quo idem Martialis lib. 6. Epigr. 21. sic:

Epitaphium sepulchro pueri Glauciæ inscriptum. *Martial. l. 6. epig. 21.*

Libertus Melioris ille notus,
Tota qui cecidit dolente Roma,
Chari deliciæ breves patroni,
Hoc sub marmore Glaucias humatus
Juncto Flaminiæ jacet sepulchro:
Castus moribus, integer pudore,
Velox ingenio, decore felix.
Bissenis modo mensibus peractis
Vix unum puer applicabat annum.
Qui fles talia, nil fleas viator.

Porro Viæ ejusdem Martialis pluribus quidem in locis memoriam recolit, & præsertim lib. 4. Epigr. 51. ubi prospectum, qui è suis in Janiculo hortis patebat, commemorans sic ait:

Martial. l. 4. epig. 51.

Illic Flaminiæ, Salariæque
Gestator patet, essedo tacente.

Et lib. 10. epigr. 6. de Cæsaris in Urbem adventu isthæc recitat:

Idem l. 10. epig. 6.

Quando moræ dulces, longusque à Cæsare pulvis,
Totaque Flaminia Roma videnda Via;

Livius quoque ejusdem meminit Decad. 3. lib. 2. ubi de Quincto Fabio Dictatore agens, hæc inquit: *Ipse Via Flaminia profectus obviam Consuli, exercituique; cum ad Tyberim circa Otriculum perspexisset agmen, Consulemque cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui Consuli nuntiaret ut sine lictoribus ad Dictatorem veniret.* Ipse item Cicero prima ad Atticum epistola de Thermo quodam Viæ Flaminiæ curatore mentionem repetit. De ejusdem pariter Viæ Flaminiæ curatore apud Onuphrium in sua pervetusta Roma hæc inscriptio recensetur:

Livius dec. 3. l. 2.

Cic. ep. 1. ad Attic.

Onuph. Pan. in Rom. desc.

L. OVINIO L. F. Q. VIR
RUSTICO CORNELIANO
COS. DES. PRÆT. INTER
TRIBUNICIOS ADLECTO
CURAT. VIÆ FLAMINIÆ
LEG. LEG. VII. ALIIS INTER
CURAT. VIÆ TYBURTINÆ
CURAT. REIP. RICINENSIS
RUSTICA OVINIA
CORNELIANA FILIA
PATRI PIENTISSIMO.

7 Porro Via hæc paulo ultra primum ab Urbe lapidem à Tyberi fluvio intersecatur, eo potissimum loco, ubi pons Milvius, vulgo Italico idiomate *Ponte Molle*, ad præsens subsistit; quem à M. Scauro extructum fuisse Marcellinus in Constantini ac Valentis Imperatorum gestis refert. Ex quo item ponte sacrilega impiorum manu, atque immani execrandoque antiquæ religionis cultu quotannis præceps vir Saturno hostia, ipso Lactantio Firmiano teste, offerebatur, qui de fals. relig. lib. 1. c. 2. isthæc recitat: *Saturnus in Latio eodem genere Sacrificii cultus est, non quidem ut homo ad aram immoletur, sed ut in Tyberim de ponte Milvio mitteretur.* Ibidem quoque, ut idem Lactantius ait, cum primum Hercules ex Hispaniarum regionibus in Urbem rediens advenisset, constituit, ne ullus in posterum vir, sed virorum dumtaxat imagines Vestalium virginum manu ad consuetum eidem Saturno cultum exhibendum in flumen projicerentur. Eundem olim supra pontem, Ciceronis potissimum, qui tunc Consulatum gerebat, in publicæ Romanæ rei bonum vigilantissimi studio pariter ac prudentia Allobrogum nuntios interceptos, atque ex epistolis, quas deferebant, detestandum Catilinæ adversus ipsammet patriam conspirationis facinus detectum fuisse, diserte Sallustius de Catilinæ Conjurat. describit. Huc quoque Nero ventitare consueverat, ut Tacitus l. 3. his plane verbis affirmat: *Pons Milvius in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat, ventitabatque illuc Nero, quo solutius Urbem extra lasciviret.* Demum ut singula Romanarum antiquitatum monimenta exacte recolantur, eundem juxta pontem Constantinus Magnus Romanæ Urbis publicæ salutis ac libertatis vindex Maxentium tyrannum celebri, ac recolendo jugiter victoriali certamine devicit, ac Tyberinis aquarum gurgitibus demersum funditus delevit. De quo canit Prudentius:

Pons Milvius. *Marc. l. 27. in Const. & Valen. Impp.*

Lactan. l. 1. c. 2. de fals. relig.

Conjuratio Catilinæ. *Sallust. de conjurat. Cat.*

Locus, quo Nero animi causa ventitabat. *Tac. l. 3.*

Constantinus Magnus. Maxentius.

Testis

Prud. contr. Symm. l. 1.

Testis Christicolæ ducis adventantis ad Urbem
Milvius exceptum Tyberina in stagna tyrannum
Præcipitans.

8 Milvio autem transmisso ponte, Flaminia hæc Via in duas partes dividitur: harum altera secus flumen dexterum ad latus porrigitur, quæ & peculiari titulo *Flaminia* dicitur: altera vero, quæ recta pergit, in duas itidem partes divisa protenditur, ac demum viis Aureliæ, Corneliæ, & Triumphali jungitur. Harum pars, quæ Flaminiæ propior est, *Claudia*, seu *Clodia* nuncupatur, quam Ovidius, qui suos juxta eandem hortos obtinebat, his plane verbis describit:

Via Claudia.

Ovid. l. 1. de Pont. ad Sev.

Nec quo pomiferis positos in collibus hortos
Spectat Flaminiæ Claudia juncta Viæ.

Front. de aquæduct.

9 Porro ejusdem Viæ Claudiæ Frontinus quoque de Aquæductibus agens meminit, cum de Alsietina præsertim aqua hunc in modum loquitur: *Concipitur è lacu Alsietino Via Claudia milliario* XIIII. Ex quo plane eandem ipsammet Claudiam Viam esse convincitur, quæ directo Etruriam versus tramite extenditur; quod etiam ex conscripto Antonini Imperatoris Itinerario comprobatur. In quadam item pervetusta apud Onuphrium inscriptione ejusdem Viæ Clodiæ curatoris, his verbis mentio recurrit:

Curator Viæ Claudiæ. Onuph. Pan.

C. OPPIO C. F. VEL
SABINO JULIO NEPOTI
M. VIBIO SOLEMNI SEVERO
COS.
ADLECTO A SACRATISSIMO IMP.
HADRIANO AUGUSTO
INTER TRIBUNICIOS PR. PEREGR.
CANDIDATO AUG.
LEGATO PROV. BAETHICÆ CUR. VIARUM
CLODIÆ, ANNIÆ, CASSIÆ.
CIMINÆ, TRIUM. TRAJANARUM
ET AMERINÆ LEG. LEGION. XI.
CL. P. F. LEG. AUG. PR. PR.
PROVINCIÆ LUSITANIÆ
PROCOS. PROV. BÆTHICÆ
PATRONO COL.
LEONES. LIB. ADSCENSUS PATRONI
ET IN DEDIC. STATUÆ
COLONIS CÆNAM DEDIT.

10 Clodia item alio nomine Via hæc à Julio Capitolino in gestis Veri Imperatoris appellatur, ubi peramœnam, conspicuamque ab ipso Via eadem villam extructam fuisse his plane verbis edocet: *Villam præterea extruxit in Via Clodia famosissimam, in qua per multos dies & ipse ingenti luxuria debacchatus est cum libertis suis, & amicis paribus.* Hujus autem villæ vestigia ad hæc usque tempora ad lacum Sabatinum, sive Braccianum extant; cui loco inditum adhuc ab auctore *Vici Aurelii* nomen viget. Et ab hac ipsamet Via *Massa* olim *Clodia* denominata fuit; de qua in edito Beati Leonis Papæ Noni Diplomate, VIII. Kal. April. anno IV. quod in Vaticanæ adhuc Basilicæ Archivo servatur, hæc leguntur: *Concedimus Massam Clodianam cum lacu Papirano; & sicut ipsa Massa extenditur usque in Soractem, cum lacu Bacchanis, & cum omnibus pertinentiis suis.* Ita pariter Clodianus lacus ab ipsamet Via nomen desumpsit. Et hæc de Flaminia Via studioso Romanarum Antiquitatum lectori prælibasse sufficiat: nunc vero à profanis ad sacra investiganda ejusdem Viæ monimenta progredimur, ut totius tandem Urbis ambitum, longo protensum circuitu, percurrisse, & singula, quæ ibidem sita sunt, Cœmeteria perlustrasse contingat.

Villa Veri Imperatoris. Iul. Cap. in Luc. Ver. Imp. Massa Clodiana. Dipl. Leon. Pap. 9. Lacus Clodianus.

CAP. XXXIX.

De Cœmeterio sanctorum Valentini Mart. & Iulii Papæ Via Flaminia.

1 Unicum quidem Cœmeterium Via Flaminia situm est, quod Beati Julii Papæ nomine, qui illud extruxit; ac item S. Valentini Martyris, qui conditus ibidem fuit, ad hanc usque diem nuncupatur. In Actis enim Beatorum Marii & Marthæ, Valentinum recolendum Christi Martyrem sub Claudio Via Flaminia capite obtruncatum, ac sacrum ejusdem corpus à Sabinella matrona eadem Via honorifice tumulatum fuisse his quidem verbis legitur: *Decollatus est autem Sanctus Valentinus Via Flaminia, sub die* XVI. *Kal. Martiarum: cujus corpus collegit quædam matrona Sabinella, & sepelivit in eodem loco, ubi decollatus est.* In iisdem subinde Actis à Beato Julio Pontifice Ecclesiam in ejusdem honorem erectam fuisse his item verbis describitur: *Ibi postea à Iulio Papa fabricata est Ecclesia in honorem Sancti Valentini presbyteri & Martyris, & mirifice decorata: in qua devote petentibus beneficia Domini præstantur usque in hodiernum diem.* Bibliothecarius vero in ejusdem Sancti Julii Papæ gestis, illum non Ecclesiam duntaxat, sed & Cœmeterium insuper ibidem extruxisse conscribit: *Fecit*, inquit, *duas basilicas in Urbe Romana; unam juxta forum, & aliam Via Flaminia. Fecit autem & Cœmeteria; unum Via Flaminia, & aliud Via Aurelia; atque aliud Via Portuensi.*

S. Julius Papa. S. Valentinus. Sabinella Matrona. Act. SS. Mar. & Mart. Ecclesia S. Valentini. Ibid. Bibl. in S. Iul. Pap.

2 Porro de his tantummodo Cœmeteriis hunc mentio à nobis agitur, quod nostri potissimum instituti ratio exigit: de beati vero Valentini Ecclesia pluribus quidem in locis Bibliothecarius sermonem ingerit, qui eandem à Theodoro, Benedicto II. Adriano I. Leone III. & Gregorio IV. Summis Pontificibus instauratam, atque exornatam fuisse testatur. Ex quibus plane constat celeberrimam istam olim Ecclesiam unà cum Cœmeterio, ac præcipuo conspicuam cultu extitisse. Quod item ex recepto antiquæ consuetudinis ritu conjicitur, ad eam videlicet totum Romanæ Urbis clerum accedendi, dum publicæ supplicationes haberentur, quæ Litaniæ Majores dicuntur, & ipsomet festivo beati Euangelistæ Marci die celebrari consueverunt. Tunc enim universa populorum collecta apud Ecclesiam beati Laurentii in Lucina, ipso Bibliothecario in sancti Leonis Papæ Tertii gestis teste, fiebat: inde vero omnes ac singuli ad eandem sancti Valentini Ecclesiam ordinatim procedebant, à qua deinde per Milvium pontem, ac Neroniana prata solemni ritu ad S. Petri Basilicam progredientes, uno agmine, & unanimi in supplicantium morem cœtu deveniebant. Sacræ autem, ac recolendæ ejuscemodi supplicationis ordo in M. S. duobus, vetustissimis quidem, ejusdem Basilicæ codicibus recitatur; ubi & ad verbum Collectæ inseruntur, quæ in eadem supplicatione, cum isthæc perageretur, devote interim recitari mos erat, quas hic, ut pii studiosique lectoris curiositati pariter, ac pietati consulatur, recensere operæ pretium duximus. Sunt autem hujuscemodi.

Bibl. in Theod. Bened. 2. Adr. 1. Leon. 4. Greg. 4. Supplicum agmen, ac iter in Litaniis, ut aiunt, majoribus. Bibl. in S. Leon. Pap. 3.

VII. Kalendas Maii Litania Major AD S. LAURENTIUM ORATIO AD COLLECTAM.

Mentem familiæ tuæ quæsumus, Domine, intercedente

Preces in supplicatio-

dente B. Laurentio martyre tuo, & munere compunctionis aperi, & largitate pietatis exaudi. Per Dominum, &c.

[marg.: ...ibus Litaniæ Majoris.]

AD S. VALENTINUM.

Deus, qui culpas delinquentium districte feriendo percutis; fletum quoque lugentium non recuses: ut qui pondus tuæ animadversionis cognovimus, etiam pietatis gratiam sentiamus. Per Dominum, &c.

JUXTA PONTEM MILVIUM.

Parce Domine, parce populo tuo; ut nullis jam patiaris adversitatibus fatigari, quos pretioso sanguine Filii tui redemisti. Per eundem Dominum, &c.

AD CRUCEM DOMINICAM.

Deus, qui culpas nostras piis verberibus percutis, ut nos à nostris iniquitatibus emundes: da nobis & de verbere tuo proficere, & de tua citius consolatione gaudere. Per Dominum, &c.

IN ATRIO S. PETRI.

Adesto Domine supplicationibus nostris: & sperantes in tua misericordia, intercedente Beato Petro Apostolo tuo, cælesti protege benignus auxilio. Per Dominum nostrum, &c.

3 Et merito quidem jure pius, ac religiosus Ecclesiæ Beati mart. Valentini, ac venerandi ejusdem Cœmeterii cultus ac nominis ejusdem celebritas ex denominatione convinci utique palam potest, quam Flaminia primaria inter cæteras Urbis Romanæ portas secum olim traxerat, quæ & S. Valentini, ut supra jam diximus, aliquando nomen obtinuit. Sic enim eandem Willelmus Malmesburiensis appellat, dum portas Urbis his plane verbis recenset: *Secunda porta Flaminia, quæ modo appellatur sancti Valentini, & Flaminia Via cum ad pontem Milvium pervenit, vocatur Via Ravenniana, quæ ad Ravennam ducit. Ibi in primo milliario foris sanctus Valentinus requiescit.* Demum hæc eadem Ecclesia Abbatiæ olim titulo decorata est, & inter cæteras Urbis Abbatias à Petro Manlio his verbis recensetur: *Extra Urbem Via Flaminia est Abbatia sancti Valentini.* Qua pariter ratione in pervetusto Basilicæ sancti Petri Rituali legitur: *Abbatia S. Valentini juxta pontem.* Nunc vero eadem, ut videre est, Ecclesia ruinis obruta, ac penitus inculta jacet: ejus tamen memoria, uti & ipsius pariter Cœmeterii, ut infra enarrando videbimus, haud omnino inolevit. Sed his interim prælibatis, ad recolendam martyrum, qui hanc potissimum Viam sanguine illustrarunt, memoriam nunc, quæso lector, orationis stylum convertamus.

[marg.: Porta S. Valentini. — Will. Malmesb. — Ecclesia & corpus S. Valentini. Abbatiæ Urbis. Petr. Manl.]

CAP. XL.

De Martyribus, qui Via Flaminia, & Clodia coronati, aut certe sepulti sunt.

1 PRæter beatissimum Christi martyrem Valentinum, cujus condignam hucusque memoriam recoluimus, Flaminia quoque Via decimo ab Urbe lapide Abundius presbyter, Abundantius diaconus, Marcianus & Joannes ejus filius, martyrium pro Christo subiere: de quibus isthæc Romano in Martyrologio XVI. Kalend. Octobris recensentur: *Romæ Via Flaminia sanctorum martyrum Abundii presbyteri, & Abundantii diaconi, quos Diocletianus Imperator una cum Marciano viro illustri, & Ioanne ejus filio, quem à mortuis suscitaverat, decimo ab Urbe lapide gladio feriri jussit.* Hoc ipsum eorumdem in actis legitur, in quibus præterea subditur veneranda eorum corpora à piissima Theodora matrona in suo prædio XXVIII. ab Urbe milliario tumulata fuisse. Sed ipsamet hic actuum verba excipiamus: *Eadem vero nocte venit Theodora matrona cum pueris suis, & posuit eos in vehiculo suo, & deportavit eos in prædium suum milliario ab Urbe vigesimo octavo: & ibi eos aromatibus & linteaminibus honoravit, & sepelivit in pace.*

[marg.: SS. Abundius, Abundantius, Marcianus, & Joannes. — Rom. Mart. 16. Kal. Oct. — Prædium Theodoræ matronæ. — Act. SS. Abund. & Abund.]

2 Porro hujusmodi eadem prædium Via Flaminia juxta montem Soractem, eo potissimum loco extabat, ubi nunc *Regnani* oppidum situm est; in eorundem quippe honorem Ecclesia erecta cernitur; ubi ipsa insuper Theodora, digno martyribus meritorum consortio juncta pari quoque honore condita est: cujus pariter in Martyrologio Romano XV. Kalend. Octobr. his quidem verbis mentio fit: *Romæ Sanctæ Theodoræ matronæ, quæ in persecutione Diocletiani sanctis Martyribus sedulo ministrabat.* Singula vero hæc beatorum corpora sub Othone Tertio Imperatore inventa, idem piissimus Imperator in Urbem transferri, & in Ecclesia, quam ipse in honorem Beati Adalberti Tyberina in insula erexerat, & nunc Sancti Bartholomæi nuncupatur, reponi jussit: præter veneranda martyrum Marciani & Joannis corpora, quæ in Faliscos ad Castellanam Civitatem translata fuere. Cujus quidem translationis historia prolixe in M. S. eorundem Actis Codicis Ecclesiæ Castellanæ, verbis istis exponitur: *Tunc cœpit inquirere,* Otho Imper. scilicet, *corpora Sanctorum Martyrum, & præcepit, ut ubicunque inventa fuissent, ad Ecclesiam S. Adalberti deportarentur. Et nuntiatum est illi, quod in Ecclesia beatorum Abundii & Abundantii Martyrum; quæ est juxta montem Soractis, erant plura Sanctorum Martyrum corpora. Qui misit suos nuncios Episcopos, & clericos & monachos, ut cum omni honore & diligentia & hymnis Dei ad Ecclesiam beati Adalberti ea deferrent. Qui protinus abierunt, & cœperunt inquirere, ubi essent tumuli eorum. Et invenerunt in uno tumulo corpora beatorum Abundii & Abundantii posita; & in alio corpus B. Theodoræ, quæ in prædio suo ea sepelierat. Invenerunt etiam inter eos Sanctos Martyres, qui habebant inauratas vestes, & mire exornatas, & super altare eorum mensam sculptam & nimis decoratam: & deportata sunt omnia secundum jussum Imperatoris ad Ecclesiam B. Adalberti Martyris. Tunc Episcopus, qui præerat Sanctæ Castellanæ Ecclesiæ, Crescentianus nomine, post sanctorum prædictorum Martyrum corpora deportata, cœpit tristis esse & plorare; & accedens ad locum eundem, cœpit quærere diligenter, & amplius inferius fodi fecit, si ibidem remansissent aliqua corpora sanctorum, quæ sibi consolationem præbuissent: quod nutu Dei factum est, & inventa ibi corpora beatorum Martyrum Marciani & Ioannis filii ejus; quos B. Abundius presbyter & Martyr baptizaverat, & cum magno honore & reverentia, collectis clericis ad civitatem Castellanam ipsa corpora cum lætitia deportavit.* Hæc ibi. Videas ex his suspiciendam eorum martyrum gloriam, ac jugiter in Ecclesia eorundem sacrorum ossium translatione pariter, ac veneratione vigentem, quin & ipsorummet Imperatorum manus iisdem excipiendis fovendis, recondendisque

[marg.: Mons Soractes. — Regnanum. — Ecclesia SS. Abundii, & Abundantii S. Theodora. — Mart. Rom. 15. Kal. Octob. — Inventio corporum SS. Abundii, Abundantii, & sociorum. — Translatio eorundem. Ecclesia S. Bartholomæi. — Act. M.S. S. Marc. & Io. — Translatio corporum SS. Marciani & Ioannis ad Civitatem Castellanam.]

intra tumulum ambitioso utique ministerio deservientes.

Translatio corporum SS. Abundii, & Abundantii. Alia eorundem translatio.

3 Porro sacra beatorum Marciani & Joannis pignora religiose adhuc Castellanam apud Ecclesiam servantur: corpora vero sanctorum Abundii & Abundantii ex templo, quod Sancto Adalberto dicatum fuerat, ad Sanctorum Cosmæ & Damiani Ecclesiam in foro postmodum delata fuere: inde vero anno redempti orbis quingentesimo octuagesimo tertio supra millesimum die 15. Octobris, solemni ritu, ac pompa in Farnesianum Societatis Iesu Templum rursum translata, ibidem, quo par est, religionis cultu asservantur: ac recolenda interim hujus translationis historia à P. Fulvio Cardulo cum ipsismet beatorum eorumdem Martyrum Actis edita in lucem prodiit.

Fulv. Cardul. in Actis SS. Abund. & Abundan.

Templum Romæ Nomini Iesu sacrum sanctorum reliquiis ditatum.

S. Ignatius Loyola.

4 At quoniam de beatorum Martyrum corporibus, quæ in Farnesiano Societatis Iesu Templo, condigno venerationis cultu, asservantur, hic mentio incurrit, haud obiter silentio præterire visum est, augustissimum Templum præ cæteris Sanctorum reliquiis, & insuper S. Ignatii Loyolæ Societatis ejusdem Fundatoris venerandis utique exuviis conspicuum reddi. Sanctissimus quippe vir, cum permultos Romæ annos procurandæ proximorum saluti, promovendo Christianæ Religionis cultui, & Dei gloriæ amplificandæ totus jugiter institisset, à Deo tandem ad laborum præmia feliciter evocatus, Romæ decessit: illic videlicet, ubi de superno sibi, ac suis adfuturo auxilio jam primum, cum de instituenda Societate, ac Sodalitio aggregando cogitasset, antequam pedem ipsam intra Urbem inferret, & vix oculis à longe salutasset, dum inter ambulandum appropinquaret, divinitus illis plane verbis oraculum acceperat: *Ego vobis Romæ propitius ero. Effectus postmodum* (ut Augustini verbis utar) *probavit virtutem*; rebusque ex voto succedentibus, exhibitum è cælo oraculum comprobatum est.

Illi Romam eunti Dominus occurrit, & auxilium spondet.

In vit. S. Ign. Aug. in Ps. 54.

Societas commodum instituta, cum divina promissa experitur.

5 Nam ubi primum Societatis Iesu intra Romanorum Arces vexillum, Apostolicæ Sedis auctoritate suffultus, vir plane divinus invexit, & socios quamplures per totum mox terrarum orbem ad jacienda Euangelicæ prædicationis semina, & bellum tartareis legionibus inferendum, transmittendos novæ militiæ adscivit, sub præconceptis divinissimi nominis Iesu auspiciis cuncta prospera, fausta cuncta persensit. Alumni enim, qui sub tutelari ejus vexillo in Societate ab Ignatio instituta, sanctissimisque tum moribus, tum legibus exculta, militant, divino votis Numine adspirante, interlapso jam seculo, toti in proximorum salute verbo, ac opere perpetuo incumbentes, majora indies (ut videre est) incrementa accipiunt, atque ingenti bonorum operum cumulo, ac miro virtutum exemplo in Urbe præfulgent, ita ut qui rem tacitus serio expendit, illud merito pronunciaverit: *Isti sunt semen, cui benedixit Dominus*: & mente ad ipsamet initia recurrens, benedictionis gratiam in filios à parente cælitus corrivatam fuisse affirmare non dubitaverit, *qui majorem Dei gloriam in ore semper habuerat, semper in omnibus quæsierat*, ut de ipso Romani Breviarii tabulæ perhibent. Quippe in Ignatio conspicuæ sanctitatis Urbs, & Orbis pariter universus mirifice adimpletum vidit, & non vehementer admirari non potuit, quod Deus aliquando in sacrarum Scripturarum paginis contestando prædixerat: *Quicunque glorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Ita plane vir

Mira ejus in dies incrementa.

Is. 61. 9.

Brev. Rom. in fest. S. Ignat.

S. Ignatius ipse & adhuc in filiis cur tantum à Deo honorem promeruerit?

1. Reg. c. 3. v. 30.

iste, qui pro Christo inglorius inter homines degere, & in Ecclesiæ castris militare concupierat: vir, inquam, iste, qui Dei dumtaxat, non hominum gloriam ambitioso mentis proposito exquisierat, gloriam vel inter homines à Deo pro mercede amplissimam obtinuit, juxta id, quod Propheta canit: *Gloria, & honore coronasti eum, Domine.* Quinimmo & ipsismet Sanctorum splendoribus, ut magis innotesceret, adhuc vivens illustratus est. Porro quam magnum gloriæ cumulum vir iste, quem adhuc mortalem *similem fecit Deus in gloria Sanctorum*, in Cælo adeptus fuisse dicendus est; è cujus vultu, cum adhuc in terris degeret, veluti è Moysis facie uberrimi splendoris radii emicabant. Quapropter S. Philippus Nerius nostræ Congreg. Oratorii Fundator internam Ignatii pulchritudinem, ac mirum animi decorem, erumpentibus ultro è vultu splendoribus, speculator haud semel, & testis pariter cælestis viri gloriæ factus, oculis delibare, ac digito mortalibus præmonstrare meruit. Sed mortuus, nedum vivus inter homines Ignatius majora gloriæ incrementa persensit. Nobili quippe sepulchro, ac regio plus quam Mausoleo, quod pretiosis lapillis, ære, atque auro, miro artis studio compactum est, sacrum ejusdem corpus illatum, totius Urbis veneratione colitur, & condigno sepulchrali titulo decoratur, cum sacrum beatissimi viri caput argento, quod ejus effigiem exhibet, inclusum, ac gemmarum monilibus splendide circumdatum, fidelium oculis suspiciendum, ac venerandum proponatur.

Psal. 8.

Eccl. c. 45.

Ignatii in mortali adhuc corpore vultus splendet.

Sepulchrum S. Ignatii.

6. Nec demum silentio obvolvendum hic est, ubi opportuna tanti viri mentio recurrit, magnificentissimum in Urbe ejus nomini Templum juxta Collegium Romanum Societatis Iesu, ubi litteris, ac bonis moribus adolescentes instruuntur, à Ludovico Card. Ludovisio S. R. E. Vicecancellario erectum, dicatumque fuisse, cujus sacræ dedicationis encænia, post viginti & quatuor annos, quibus Templum exædificatum est, hoc Iubilæi anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo recurrente ingenti Urbis plausu, magno populi concursu, Purpuratorum denique Patrum, & ipsiusmet Innocentii X. Pont. Max. præsentia, dum octava festivæ solemnitatis dies recurreret, celebrata sunt. Templi autem facies, ut Ignatii gloriam intuentium jugiter oculis ingerat, his notis insculpta est.

Templum Romæ magnificentissimum in honorem S. Ignatii Deo dicatum.

S. IGNATIO LOYOLÆ
SOCIETATIS IESU FUNDATORI,
LUDOVICUS CARDINALIS LUDOVISIUS
S. R. E. VICECANCEL.
ANNO DOMINI MDCXXVI.

7. Porro quoniam *Filius sapiens lætificat patrem, & corona senum filii filiorum sunt.* ut Scriptura loquitur; Ignatii gloria, sanctissimi viri Francisci Xaverii Indiarum Apostoli, meritissimi ejusdem filii meritis, & consortio augetur, & Farnesianum itidem Templum binis hisce luminibus apprime illustratur: conspicuum enim ibi sacratissimæ manus pignus, quod ab Oriente transmissum est, condigno honore asservatur. Et congrue quidem huc orientalium Christianorum dux, atque Apostolus victor tandem remeavit, qui quondam ex Urbe Paulo III. Summo Pontifice annuente, & ipsomet Ignatio in primis adnitente, Sedis Apostolicæ Nuncius, Euangelii falcem in vastissimos, extremosque orientalis plagæ sinus illaturus, ab ipsismet Ecclesiæ Romanæ arcibus prodierat, & manu, quam vel semel aratro admoverat, haud umquam avulsa, uberrimos spicarum

Prov. 10. & 17. 6.

S. Franciscus Xaverius.

rum manipulos revehendo regreditur: *unde enim exeunt flumina illuc revertuntur.* Franciscus igitur ad primævum fontem, hoc est ad Ignatii parentis sinum, ad Societatis ubera redire gestiens, etsi corpore in oriente perstitit, attamen inimicorum spoliis, ac palmis onustus Urbem amicam convenire, salutare, & tandem amice complecti voluit: *Vir enim obediens loquetur victorias*, ut sic quodammodo orbem pede, quem velociter excurrerat, manu Urbem, quam unice dilexerat, fovere videatur.

Eccl. 1. v. 7.

Prov. 21. v. 28.

8 Divino igitur plane consilio, Apostolici viri manus, à corpore quantumvis recisa, recens tamen, ac vivida, piis laboribus singulariter exculta, ac triumphalibus palmis apprime cumulata ab extremis Indiarum regionibus in Urbem deferri meruit, ut velut ingens totius terrarum orbis miraculum in Urbe, quæ Religionis caput est, recolenda jugiter manus hæc ab omnibus suspiciatur, quæ tot passim ubique portenta divinitus patravit, quæ tot hominum millia Christo peperit, & sacri baptismatis fonte abluit, quæ Idololatriam, & fidei hostes subegit, que tactu, ac nutu duntaxat innumeros morbos fugavit, tot ad vitam mortuos revocavit, & omnimodum tum vitæ, tum mortis imperium obtinuit, ac jugi ubique animi studio in Dei excolenda vinea ita elaboravit, ut quod Paulo, id & Francisco jure merito consonet: *Abundantius omnibus laboravi*: merito, inquam, manus hæc, Sampsonis manui longe anteferenda, ad nos in Urbem spoliis onusta remeavit, apud Romanum videlicet Capitolium in Farnesiano Templo, nobili velut theatro meritis provehenda triumphis, & condignam jugibus athletæ Xaverii, sudoribus palmam pro exantlatis in Oriente laboribus receptura, quæ ob Christi amorem, & martyrii, quo tenebatur, desiderium, cum Apostolo enim Apostolicus vir clamabat jugiter: *Charitas Christi urget nos*; haud semel, inquam, sed toties animam in manu sua posuit, juxta illud: *Anima mea in manibus meis semper*, & perennem jam in cælo coronam consecuta est. O dignum plane Francisci de Christiana Republica optime meriti, quo haud ullus par est, triumphum, quem Roma tandem vel longa post secula videre promeruit, hominem videlicet vel post mortem de hostibus obtruncata jam manu triumphantem: hic enim unus alter veluti Sampson multo *plures interfecit* moriens, *quam ante vivus* subegit. Verum quoniam Seraphici, invictique hominis exuvias, quas ipso Indiarum auro, ac gemmis longe pretiosiores apud Goam deponi contigit, Urbs Roma non obtinet, ejus saltem Sacerdotalem manum, nobile veluti laborum, ac præliorum pro Christiana fide instrumentum, ac indicem pariter se possidere congaudet. Defixis igitur manum hanc triumphalem oculis suspiciamus, ac fixis eandem devotionis ergo osculis venerantes, plaudentesque manibus complectamur, atque in ejusdem obsequium perenne nunc cælestis viri meritis monimentum, ac titulum erigentes, carmina, quæ olim Marthæ Marchinæ virginis Parthenopensis ore decantata sunt, nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis inscribentes, aræ, quæ intra Farnesiani Templi Sanctuarium Francisco dicata est, venerabundi quodammodo suspendentes affigere voluimus:

Sacra Xaverii manus ex Indiis in Urbem delata in Farnesiano Templo colitur.

1. ad Cor. 15. 10.

2. ad Cor. 5.

Psal. 118.

Iud. c. 16. 31.

Corpus sancti Francisci Xaverii apud Goam quiescit.

Marthæ Marchinæ carmina in Manum Xaverii.

Quem procul à nostris Neptunus dividit oris,
Ecce triumphato dextera ab orbe redit.
Et quæ tot Christo populos, tot Regna subegit,
Terrarum Domina regnet in Urbe manus.
Hæc eadem qualis medio apparebit Olympo
Dextera, Xaverius cum premet astra pede.

Et hæc interim sunt, amice lector, quæ vel obiter in binorum luminum gloriam, quibus postremo hoc seculo Hispania, Urbs Roma, ac Ecclesia pariter illustris reddita est, propinare voluimus:

9 Ut autem ad rei nostræ propositum, à quo paululum digressi sumus, consulto nunc redeamus, illud hoc loco jam enarratis adjiciendum est, Claudia videlicet, seu Clodia Via haud ullius Cœmeterii memoriam extare. Beatus autem Alexander Episcopus martyrio ibidem sub Antonino Imperatore coronatus fuisse legitur: cujus corpus à Sancto Damaso Papa in Urbem translatum fuit, ut ex Romano Martyrologio constat XI. Kal. Oct. & ex ejusdem Actis apud Petrum in Catal. lib. 8. cap. 102. recensitis, & ex Adonis item Martyrol. ipsamet die, ubi & sepulturæ locus his verbis describitur: *Sanctus autem Crescentianus, & hi, qui cum illo erant, revelante Martyre, tulerunt cunctas reliquias ejus, & sepelierunt in loco, ubi fornacis ignem extinxerat: & posuit suprascriptum marmor continens:*

Via Claudia.

Translatio corporis S. Alexandri Episcopi. Rom. Mart. 11. Kal. Octob. Petr. in Catal. l. 8. c. 102. Ado in Mart.

Hic requiescit Sanctus & venerabilis Martyr Alexander.

Hujus depositio celebratur XI. Kal. octobris. Cui Papa Damasus cryptam condignam faciens, illic eum VI. Kalend. Decembr. transposuit, quando & festivitatem ei dicavit. Hæc apud Adonem. Nobile quoque martyrium Via Claudia vigesimo octavo ab Urbe Roma milliario, haud procul à Lacu Sabatino, sanctus Marcianus presbyter unà cum Macario exorcista, & Stratoclino lectore sub Maximiano Imperat. perpessus est, ut ex M.SS. Marciani Actis in Vat. Bibliot. constat, ubi hæc inter alia leguntur: *Tunc vicarius Protogenis veniens secundum præceptum ad lacum, qui dicitur Sabbatinus, jussit in thermas aquarum sacrificia offerri, & sacrificavit in eisdem thermis.* Et mox hęc adduntur: *Tunc Silvinus ex magistratu cucurrit, & tenuit Marcianum presbyterum cum Macario exorcista, & Stratoclino lectore, quos vinctos adduxit ad Protogenem vicarium in Foro Cludi, & obtulit eos in conspectu civium.* Et hæc ibidem sub finem enarrantur: *Tunc iratus Cornelius, jussit eos duci in quoddam arenarium, & ibi eum cum duobus, capitis subire fecit sententiam. Qui vero decollati sunt subter milliario firmo, sub die IV. Nonas Ianuarias. Quorum corpora collegit quidam ex familia Protogenis, nomine Narcissus, & sepelivit in eadem crypta ab Urbe milliario vigesimo octavo, ubi florent orationes Sanctorum in Via Claudia usque in hodiernum diem.* Hæc ex recensitis pridem Actis, quorum indicium, ac recolendæ item antiquitatis notitiam, quam tenes, acceptam utique studiose lector, referre debes doctissimo viro, rerumque historicarum peritissimo Lucæ Holstenio Vaticanæ Basilicæ Canonico: ex cujus insuper relatione paulo ultra Braccianum ipsamet Via Clodia, Beati Marciani videlicet Ecclesiam adhuc extare, & magna quotannis populi devotione solemni ritu frequentari didicimus: eademque in Ecclesia arenarios adhuc aditus existere, in quibus condita Sanctorum corpora quiescunt, licet hi nunc aditus occlusi penitus, atque obserati adeuntibus sint. Ut idem præterea nobis apertis assertionem hanc argumentis comprobando retulit, thermæ, quarum Acta meminere, vulgari nunc, corruptoque vocabulo *Balnea Vicarelli*,

Mart. 11. Kal. Octob.

Lacus Sabatinus. SS. Marcianus & Macarius. M. S. Cod. Vat.

Ecclesia S. Marciani Via Clodia.

Balnea Vicarelli.

Vicarelli, sive *Vici Aurelii*, appellantur; quo potissimum loco spectatissimæ quondam villæ Veri Imperatoris vestigia ingentis quidem magnitudinis conspiciuntur. Forum autem Cludi, sive Clodii uno duntaxat milliario ultra memoratam Sancti Marciani Ecclesiam situm fuisse, eo plane loco, ubi nunc vicus est, qui vulgo dicitur *Oriolo*, quæ prolixiori sermone Holstenius suggeret, atque explicabit opere illo, quod de Romanis Viis, ac de Suburbicarii agri antiquitatibus pro manu habet, studioso lectori (ut credimus) palam demonstrabunt.

Forum Clodii.

Vicus Oriolo vulgo dictus.

10 Claudia item Via (de qua nunc sermo nobis est) sexagesimo ab Urbe lapide beatum Flavianum nobilissimum Sanctæ Dafrosæ virum, & dignissimum Demetriæ & Bibianæ virginum parentem primariæ inter Romanos nobilitatis, in exilium asportatum fuisse, ibique fundendis Deo precibus intensius insistentem feliciter in Christo obdormisse, beatæ ejusdem Bibianæ virginis ac Martyris Acta his quidem verbis testantur: *Tunc Iulianus Imperator inscriptione Flavianum damnari præcepit, & omnes facultates ejus fisco dari jussit: ipsum verò Flavianum ad Aquas Taurinas milliario sexagesimo ab Urbe Roma, Via Claudia, in exilio deportari præcepit. Qui triduo postquam directus in exilium, in oratione permanens, jejunans & plorans, atque Dominum Iesum Christum exorans, cum nimia lamentatione Dominum deprecans, tunc obdormivit in Domino* XI. *Kalend. Ianuarii.* Hæc ibi in Actis. Extat adhuc juxta Faliscum montem venerandi hujus loci memoria, ubi sanctus Flavianus multiplicibus quidem ærumnis consumptus vita decessit; ad ejusdemque montis radices, ipsa Via Claudia, quæ ducit Pyrgum, Urbem scilicet veterem, Ecclesia in ipsius viri beatissimi honorem erecta ad hanc usque diem visitur, sub cujus altari pretiosum ejusdem corpus conditum olim fuisse recepta apud incolas traditio fert. Sacrum autem, venerandumque dignissimi Martyris caput in cathedrali montis Faliscorum Ecclesia religioso, ut par est, cultu asservatur.

S. Flavianus.

Cod. Vat. 7. S. Petr. E. S. Mar. ad Mar. S. Cæc.

Mons Faliscorum.

Ecclesia S. Flavian.

11 Quoniam verò Flavianus nobilissimus martyr sub Imperatore Juliano recensetur, & opportuna hic mentio de martyribus, qui sub Iuliano Apostata coronati sunt, incurrit, repetendum nobis est, qua potissimum ratione id obtigerit, cum nulla recens, ac edictis obfirmata sub Iuliano adversus Ecclesiam extiterit persecutio. Sed ut diserte Baronius in suis Annalibus asserit, longe dispar hæc persecutio ab aliis per alios Imperatores illatis extitit, cum illi Christianitate vetita, adversus ejus cultores edicta sancirent, ac promulgarent, quibus fideles omnes Diis sacra facere acerbissimis pœnis impellerentur, Julianus autem, ut ex ejus litteris satis exploratum habetur, gentilium colendi Deos vim nemini adhibendam esse putavit, nec invitum quemquam Christianæ fidei desertorem fieri cogebat. Quamobrem nec reliquas inter persecutiones hanc recensendam esse, complures merito existimarunt: at verò S. Augustinus contrarium plane sentit, cum ait: *Deinde quid respondent etiam de Iuliano, quem non numerant inter decem?* (persecutores scilicet) *An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere & discere vetuit? Sub quo Valentinianus major, qui post eum tertius Imperator fuit, fidei Christianæ confessor extitit, militiaque privatus est: ut omittam, quæ apud Antiochiam facere cœperat, nisi unius fidelissimi & constantissimi juvenis,*

Quæ ac qualis contra Ecclesiam persecutio sub Iuliano Apost. fuerit. Baron. t. 4. an. 362. n. 22.

Aug. l. 18. de civ. Dei. c. 52. Julianus persecutor Ecclesiæ pessimus.

qui, multis, ut torquerentur, apprehensis, per totum diem primus est tortus, inter ungulas, cruciatusque psallentis libertatem, atque hilaritatem miratus exhorruisset, & in cæteris deformius erubescere timuisset. Hæc S. Augustinus de quibus suo loco uberius in Annalibus apud Baronium. Cæterum quod non exerto palam gladio, ut Baronius ait, persecutio, ut priores illæ, quas supra memoravimus, grassaretur, inde fortasse evenit, ut S. Ioannes Chrysostomus in pace Ecclesiæ martyres illos passos esse pronuntiet, qui Iuliani tempore fidei causa necati sunt, ut cum agens de Iuventino, & Maximo sub eodem Imperatore martyribus, hæc præfatur: *Hi enim tanto amore Dei flagrabant, ut etiam extra persecutionis tempus, corona Martyrii redimiti fuerint, absque pugna triumphum retulerint, absque prælio victoria potiti sint, absque theatri certamine bravium rapuerint. Et quomodo hoc? ego dicam, sed forte rem paulo altius enarrabo. Erat Rex quidam etiam nostro ævo omnes, qui se præcesserunt, impietate vincens: de quo & heri à me dictum, qui cum videret res nostras martyrum morte clariores fieri, & ea causa non solum viros, sed & teneros pueros, virginesque nondum nubiles, & in summa ex omni sexu, & ætate quosdam pro religione ad mortem prosilire, cruciabatur, & dolebat. Cæterum movere bellum manifeste nolebat: omnes enim, dicebat, ad martyrium quasi ad alvearium apes volabunt. Hæc autem non à semetipso habebat, sed à progenitoribus suis didicerat. Etenim & illi, utpote tyranni, Ecclesiam infestarunt, & populi quoque in nos insurrexerunt, cum adhuc parva religionis scintilla esset: eam tamen non expugnarunt, neque confregerunt, sed ipsi potius confracti sunt. Augebatur quotidie scintilla hæc, ferebaturque in sublime, & omnem undique Orbem invadebat. Cum occiderentur, adurerentur, suspenderentur, præcipitarentur, bestiis objicerentur fideles, carbones, sicut lutum calcabant, mare & flatus sicut pratum intuebantur, ad gladium sicut ad diadema, & coronam currebant, omniaque tormentorum genera ita contemnebant, ut ea non solum generose, & fortiter ferrent, sed & alacriter, & volupe. Enimvero sicut palmæ rigatæ magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, & seditione agitata, incrementa majora sumit, neque horti aquis irrigati ita germinant & fœcundi sunt, ut Ecclesia, si martyrum irrigetur sanguine. Hæc enim atque plura cum Rex ille sciret, meticulosior erat, quam ut manifeste cum nobis confligeret.* Hæc ad rem Chrysostomus, quibus enarratis, novam indicendi belli, ac persecutionis adversus Christianos excitandæ, necnon exercendæ carnificinæ rationem, quam malis artibus improbus Iulianus secum meditatus est, his verbis acute perstringit: *Non,* inquit, *triumphos, & victorias & coronas mutuo parabimus, sed quid facit? Vide oro malignitatem. Medicos & milites, & oratores omnes, vel à professionibus suis discedere, vel fidem suam abjurare jubet; excitavitque in hunc modum contra nostros bellum, tela eminus mittens: ut si à fide desisterent, ridicule vincerentur, utpote qui fidem opibus non præferrent: sin generose perseverarent, & vincerent, neque sic egregia foret victoria, neque insignis triumphus: nihil enim magnum, artem vel professionem proprietate contemnere. Neque is sævitiæ ejus finis erat. Nam adhæc si quis superioribus annis, cum adhuc pii reges rerum potirentur, vel altaria demolitus fuisset, vel templa suffodisset, vel oblationes diripuisset, vel aliud tale quiddam egisset, rapiebatur ad tribunal, & occidebatur etiam insons;*

Chrys. ser. de S. Iuven. & Max.

Cur Ecclesiæ bellum aperte Julianus non intulerit?

Quis Ecclesiam persequendi modus à Juliano servatus.

S. Chrys. ser. de SS. Iuven. & Max.

insons, & dumtaxat delatus. Fingebat quoque & alius varias causas, ita ut pie viventium nemo non lugeret. Agebat autem hæc, ut obscuraretur, contemptaque esset martyrii corona, et nihilominus cædes, et strages fierent. Audisti lector descriptam non tam calamo, quam ferro, ac vivis in tabula coloribus à Chrys. adumbratam Julianæ, seu Jodolianæ persecutionis funestissimam plane faciem, ac sævitiam, qua tunc Christi Ecclesiam perurgeri, tentari, concuti, ac probari contigit: quapropter haud mirandum, si Ecclesiasticæ Tabulæ martyres sub hoc pessimo principe, utpote Christianis infensissimo, coronatos perlegat.

Artes Iuliani Apostatæ, quibus Ecclesia, quo occultius eo nocentius impetebat. *Baron. 4. an. 362. n. 24.*

12 Quasnam insuper technas teterrimus iste ac impius homo ad facessendum Christianis negotium excogitaverit, & occultis quasi cuniculis, omnes ingenii vires adhibens, suffodere ac convellere penitus Christi fidem, ac religionem conatus sit, Gregorius Nazianzenus, & ipse sui temporis res gestas exacte describens, summa fide, ac diligentia veridicus testis enarrat, ac inprimis de ejus animi consilio, cur videlicet haud palam, ut alii gentiles Imperatores, sed clandestine, ac dolose egerit, utpote invidens illis martyrii coronam, in eandem cum Chrysostomo sententiam apte locutus, hæc addit: *Turpiter autem, & ignave pietatem vexat, animique fraudes, & versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, inducit. Quocirca cum potentia in persuasionem, & coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhumanius erat, omnium vim, atque tyrannidem populari turbæ, civitatibusque permitteret, ut quarum vesana audacia intolerabilior sit, propter temerarios animi motus, atque præcipites ad omnia impetus, idque nequaquam publico edicto, verum ex eo, quod impetum, audaciamque minime reprimebat, velut proposita quadam lege conscripta, se id velle promulgans. Quod vero lenius, atque humanius erat, magisque Imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi, atque illiciendi partes, nec tamen id quidem usquequaque retinuit, &c.* Et paulo infra de subdola hominis vafricie, & obtecta, simulataque sæviendi ratione isthæc enarrat: *Verum quemadmodum Chamæleontem aiunt, in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto, suscipere (fabulosum enim illum Protheum Ægyptium sophistam prætereo) sic etiam ille Christianitatis præter clementiam, in quidvis se vertebat, ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, & violenta persuasio: atque hujusmodi benignitate, acerbitati, crudelitatique suæ excusationem quærebat, ut non sine causa vim afferre videretur, cum blandiendo, & alliciendo nihil profecisset. Idque ex eo perspicuum, quod non multum suasione utebatur, sed plus violentiæ confestim sequebatur: ac quemadmodum in venatione, aut laqueis, aut persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo nos in potestatem redigeret.* Hæc Gregorius de intentata sub Juliano Christianis persecutione: quo plane sæviendi genere primo domesticos exagitatos ab eodem fuisse affirmat, cæteros verò alliciendo, fortiter reluctantes mactando, alios expellendo: quo in certamine primas Cæsarium ejusdem Gregorii germanum primas tulisse constat: alios aliis coloribus ad sæviendum quæsitis, domo exactos, cum hunc in modum, ut ipse putabat, Regiam, Gregorio atteftante, expurgasset.

Nazian. orat. 1. in Iulian.

Subdola Iuliani indoles ac mira vafrities.

Helpidius Præfectus Prætorii

13 Tunc autem potissimum temporis Helpidium insignis nominis Christianum (ut Baronius asserit) quem superiore anno Constantius Imperator ob egregiam, spectatamque hominis virtutem præfectura Prætorii decorarat: hunc verò cum in his, quæ religionis sunt, constantissimum comperisset, præfectura exutum in ordinem redegit, postea verò alia occasione quæsita, ut Imperii Romani perduellem, dire necandum præcepit. Porro ipsius & sociorum martyrum, tum apud Græcos, tum apud Latinos in Ecclesiasticis monumentis hoc nobili titulo consignatum est: *Sexto decimo Kalendas Decembris natalis sanctorum Martyr. Helpidii, Marcelli, Eustachii, & sociorum: ex quibus Helpidius cum esset ordinis Senatorii, & coram Iuliano Apostata Christianam fidem constantissime profiteretur, primum equis indomitis cum sociis alligatus, atque protractus, dein in ignem injectus, gloriosum martyrium consummavit.*

martyr, & socii.

Mart. Rom. 16. Kal. Dec.

14 Sed qua ratione bellum Christianis militibus Imp. indixerit, Gregorius his verbis enarrat: *Milites etiam partim per se, partim per eos, qui magistratibus fungebantur, allicit, quippe quos leviores magisque credulos arbitrabatur, alios honoribus capiens, alios animi simplicitate distrahens, nimirum eos, qui nullam aliam legem, quam principis voluntatem agnoscebant. Immo si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, & quotquot ex eis ægros, & labascentes invenit, temporisque, & tum & antea servos, quos partim subegerat, partim subacturum sperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum ille adversus nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat: verum plures septem hominum millibus reliqui fuerunt, qui non flexerunt genu coram Baal, nec auream imaginem adoraverunt, &c. multi scilicet, præfecturis, altissimisque dignitatibus ornati, quos mirum etiam minus fuisset, tum periculorum metu, tum bonorum spe cedere, & manus dare: multi etiam plebeji ordinis, & numero solo cogniti, quos cum adortus fuisset, non aliter repulsus est, quam levis quædam machina tormentaria à firmissimo muro. Cæterum eo erat animo, ut non magis angeretur propter eos, qui ipsi elabebantur, quam (utpote furore percitus) ob eos qui capiebantur, præsideret, voluntasque ipsa, id quod spe conceptum erat, quasi jam manu teneretur, repræsentabat.* Huc usque è Gregorio dira Juliani persecutione divexatam fuisse Ecclesiam satis liquet.

Quomodo milites Christianos pervertere studuerit Iulianus?

Greg. orat. 1. in Iulian.

Greg. orat. 4. in Iulian.

15 Et quidem nobilissimos martyres sub eodem coronatos fuisse constat ex ipsis Ecclesiasticis tabulis, inter quos præcipui Romæ Joannes & Paulus adnumerantur, qui apud Constantiam Constantini filiam primis aulæ muneribus fungebantur, & sub tyranno Juliano honoribus, ac divitiis mulctati, clam domi interempti sunt, quorum memoria in Martyrologio Romano hoc nobili elogio die 25. Iunii illustratur: *Romæ in Monte Cælio SS. Mart. Ioannis, & Pauli fratrum, quorum primus erat Præpositus domus, secundus Primicerius Constantiæ filiæ Constantini Imperatoris, qui postea sub Iuliano Apostata martyrii palmam gladio cædente perceperunt.* Cæteros interim martyres, qui ubique terrarum passim ab impio homine, idololatriam ab inferis excitare conante, clam pro Christi fide interempti sunt, si quis nosse cupit, apud tabulas Ecclesiasticas descriptos perlegat, si tamen nomina, cum subdola, & clandestina esset persecutoris vis, descripta pro merito fuere.

Ioannes, & Paulus martyres.

Mart. Rom. die 25. Maji.

16 Recensendi autem sunt sub Iuliano Imperatore gloriosissimi martyres Gallicanus vir Consularis, & Flavianus iste, cujus mentio est, qui in exilium missus,

Mart. Rom. die 21. Dec.

missus, ibidemque ærumnis confectus decedens martyrii palmam accepit, cujus merita apud Martyrolog. Romanum his verbis celebrantur: *Romæ S. Flaviani expræfecti, qui sub Iuliano Apostata pro Christo inscriptione damnatus, & ad aquas Taurinas in exilium missus, &c.* Recensetur item Bibiana Virgo Rom. Demetria ejusdem soror, Dafrosa earundem mater, quæ tempore impii Juliani strenue pro fide decertarunt, & Bibianæ quidem mentio his verbis recurrit: *S. Bibianæ virginis, quæ sub Iuliano Imperat. sacrilego ob Christum tamdiu plumbatis cæsa est, donec redderet spiritum, &c. Romæ S. Demetriæ Virginis, quæ sub Iuliano Imperatore coronata est.* De Dafrosa sacrarum virginum parente in Breviario Romano mentio agitur in hæc plane verba: *Mater Dafrosa, & filiæ primum conclusæ domi, ut inedia conficerentur, mox relegata mater extra Urbem capite plexa est.* Et his, vel obiter enarratis, cum paulisper à Via Claudia pedem his intenti declinaverimus, nunc tandem ad eamdem viam pedem ac sermonem pariter convertimus.

S. Bibiana, & Dafrosa.

Mar. Rom. die 2. Dec.

die 27. Iunii.

Bre. Rom. die 2. Decemb.

17 Ipsamet insuper Via Claudia, ut martyrum exuvias, quibus illustris reddita est, recenseamus, Jacobi Intercisi, præstantissimi cæteros inter, Christi Martyris corpus depositum olim, quod è Perside, ubi sub Theodosio Imperatore strenue pro fide decertaverat, à Cyrillo quodam conspicuæ inter Romanos nobilitatis viro in Urbem delatum, ac suo in prædio juxta corpus beati Claudii fratris sui reconditum fuisse translationis ejusdem historia his plane verbis edocet: *Iacobus Intercisus, sic dictus, quod per omnes juncturas membrorum sectus fuerit, in Eleuza regione martyrio coronatus, jubente Rege tunc Persarum Arara, temporibus Honorii & Theodosii Romanorum Imperatorum: mirabilis in eo virtus, & constantia usque ad extremum. Erat autem Dominus adjutor ejus, pro quo militavit in vita. Et cum illis temporibus Romanorum dignitas religionis esset audita, contigit Cyrillum quendam ex nobilibus Romanis divino cultui mancipatum, auctoritate imperiali Bilapem civitatem adiisse, quæ est in regione Eleuza in Perside provincia; & exinde corpus Sancti Martyris repertum, Domino secundante, secum attulit; quod in proprio fundo recondidit, paucis scientibus, marmore imposito, & inciso literis indicantibus corpus ejus sepultum secus castellum Martinianum, prope lacum, qui Clodianus dicitur, juxta sepulturam beati Claudii fratris ejusdem.* Hæc in Actis. Porro Martinianum Castellum, cujus hic mentio incurrit, & Martinianus item lacus paulo ultra Baccanas, Cassiam juxta Viam, vel potius inter Cassiam & Claudiam, propius tamen Cassiam pertingendo existit.

S. Jacobus Intercisus.

Translatio corporis S. Jacobi Intercisi.

Instr. transf. ab Eccl. Brach. habetur in Arab. S. Pet. in Ind. fol. 305.

Lacus Clodianus.

18 Recolenda vero loci ejusdem memoria Nepesino in agro adhuc viget; ubi & hac nostra ætate ipsius S. Claudii Ecclesia suspicitur. Dignissimum vero invicti Martyris, ac multiplici martyriorum corona conspicui Jacobi corpus Bracham, Lusitaniæ urbem, à Mauritio Archiepiscopo Bracharensi translatum subinde fuit: ubi hodie in Archiepiscopali ipsius urbis Ecclesia ingenti populorum veneratione colitur. Ejusdem autem beatissimi capitis sinciput, apud Vaticanam Basilicam religioso, ut decet, inter cæteras sanctorum reliquias cultu asservatur. Cujus sane capitis identitas satis aperte anno Domini millesimo sexcentesimo comprobata est. Cum enim sacrum idem corpus in aliud ipsiusmet Ecclesiæ Archiepiscopalis sacellum solemni pompa transferretur, tunc venerandam capitis ejusdem partem, quam, Vaticana basilica obtinet, explorantibus qui spectaculo aderant ultro deesse innotuit. Et hæc interim de martyribus, quorum triumphis Flaminia, seu Clodia Via illustris redditur, lectori insinuasse voluimus.

Ecclesia S. Claudii.

Translatio alia corporis S. Jacobi Intercisi.

CAP. XLI.

De Cœmeteriis à Bosio Via Flaminia inventis ac perlustratis.

1 DUm lynceus sacrarum antiquitatum explorator Bosius Flaminiam Viam, Cœmeteria si quæ ibi forte laterent, investigaturus frequenter terit, atque perlustrat, in villa Fratrum Eremitarum S. Augustini, quæ Via eadem sita est, dextrorsum quidem Milvium pontem respiciendo progrediens, nonnulla antiquissimæ Beati Valentini Ecclesiæ vestigia, perexiguas videlicet ejusdem parietinas offendit, quæ nunc ruinis omnino interceptæ subsidunt. Porro subest villa hæc monti, quem in antiquis quibusdam Tabulis villæ suæ Valentini nomine nuncupatum Bosius testatur: villa autem illa olim Bosii, nunc Abbatis Francisci & Laurentii fratrum de Rosa nobilium Parmensium in vertice ejusdem montis sita est; ad cujus radices scrobs quædam perscrutanti se obtulit, in quam ubi primum ille ingressus fuisset, Cœmeterialem, quam anxius perquirebat, semitam, longitudinis palmorum XVIII. latitudinis palmorum trium cum dimidio, adinvenit. Quæ quidem semita ad locum quendam deducit, parvæ cujusdam nimirum ædiculæ, vel certe Cubiculi formam præ se ferentem, qui longitudinis palmorum XVI. latitudinis palmorum XV. altitudinis VIII. mensuram exhibet. Tres ibi ad Cœmeterium aditus, quorum duos omnino impervios, atque humo ad summum usque obductos deprehendit, alterum interim ipsius è regione ostii locum hinc inde perlustranti contemplari licuit, qui tramite quidem satis facili ad quandam longitudinis palmorum LXVIII. cum dimidio semitam deducit. Hæc autem, iter ad lævam flectendo, in alias protinus viarum semitas ac diverticula subdividitur.

Ecclesia S. Valentini.

Villa olim Bosia, nunc Abbatis de Rosa Inclyto Ord. Hierosf. Romæ à negotiis.

2 Porro Cœmeterium ipsum haud longo (ut experimento innotuit) intervalli circuitu protenditur, quamvis nonnullas in eodem semitas humo, ac ruderibus animadverterit obseratas; quæ fortasse ad ulteriorem loci ambitum progrediendo, ampliorem ejusdem Cœmeterii sinum indicabant. Arcuata ibi Monumenta, vel Cubicula nulla prorsus existunt: sepulchra tamen in topho cæterorum instar excisa, sed inscriptionum titulis, atque ornamentis omnibus destituta conspiciebantur. In Cubiculo tamen, vel prima potius ædicula sacras nonnullas extare adhuc imagines, quamvis magna jam ex parte exoletas, cuncta singillatim loca perscrutando, didicit, quæ, postquam ipsiusmet Ædiculæ orthographiam oculis subjecimus, duabus descriptis infra Tabulis lectori exhibentur.

Descriptio Cœmeterii Via Flaminia.

A Imago Virginis Deiparæ unà cum aliis, quæ proxima inferiori Tabula exhibentur.

B Imago Christi Salvatoris Cruci quatuor clavis affixi, quæ Tabula secunda contemplanda subjicitur.

C S. Laurentii effigies, quam eadem Tabula secunda conspiciendam offert.

D Aliorum Martyrum imagines, quæ cognosci nullatenus possunt, cum nil præter diademata illic reliquum permanserit.

E Semita, quæ in ima Cœmeterii penetrat.

F G Aliæ semitæ, quæ Cœmeterium quoque subibant, sed nunc humo, ruderibusque obstructæ sunt.

H Ostium, per quod aditus ad Cœmeterium, & dictum Cubiculum patet.

I Imago cujusdam martyris, cujus nomen capiti adscriptum erat, sed modo, litteris præ multa vetustate exolescentibus, haud legi potest.

Tabula prima Cubiculi unici Cœmeterii S. Iulii Papæ Via Flaminia.

I. Sacra hic Deiparæ Virginis, infantem Jesum ulnis exceptum, ac sinu gestantis imago exhibetur. Quæ quidem venerationem intuentibus ingerens parvæ cuidam apsidi insculpta hæret, juxta quam dextero in latere, characteribus uno super altero exaratis, hæc verba leguntur: SANCTA DEI GENITRIX. Sub ipsamet hactenus descripta imagine sepulchrum quoddam excipiendo infantis corpusculo aptatum cernitur.

II. A dextero subinde præmemoratæ Virginis imaginis latere, mulieres binæ circulari item diademate caput circumdatæ, sese invicem amicos inter amplexus deosculantes coloribus adumbrantur, quæ proculdubio, ut pia imaginum earundem interpretatio præ se fert, recolendum Visitationis Deiparæ Virginis, cum in montanas regiones festina abiens Elisabeth salutavit, mysterium exhibent.

III. A sinistro autem picturæ hujus latere martyris cujusdam ferventis olei dolio injecti imago contemplanda proponitur, cui duo hinc inde viri, qui eum manu suffulciendo, vel certe carnificum more excruciando adstant; unus nimirum sede locatus, juxta quem, characteribus ut supra dispositis, hæ notæ leguntur: SALOMEV. alter vero stantis formam præ se fert.

IV. Infantis fasciis obvoluti ac diademate redimiti, & in capsula, vel potius cuna reclinati figura exprimitur: cujus forte imaginis typo Deus infans in cunis reclinatus repræsentatur.

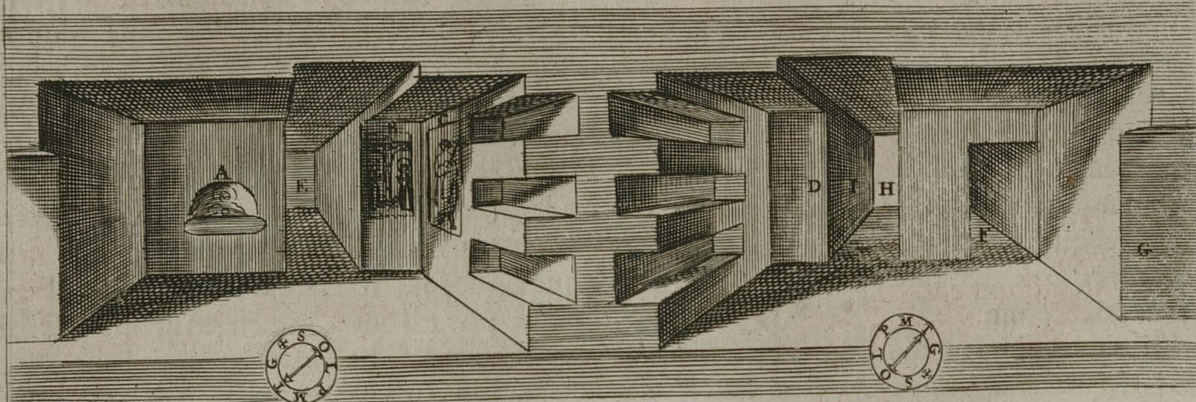
Tabula secunda Cubiculi unici Cœmeterii S. Julii Papæ Via Flaminia.

I. Veneranda hic Christi Servatoris nostri è Cruce pendentis,& clavis quatuor transfixi, picta imago contemplanda subjicitur; cui sanctissima hinc Virgo Parens extensis manibus adstat; inde verò B. Joannes Apostolus, una quidem manu librum præferens, altera suffixum stipiti Redemptorem intuentibus indicans.

II. Devotissima item beati Laurentii martyris librum, ac gemmatam manu crucem gestantis imago proponitur.

III. Alia quoque suspicitur figura, quæ libro, quem sinistra tenet, coronam superimponit, eandemque ipsamet dextera festive contrectat. Hac verò, si nostram antiquæ picturæ monimentis dilucidationem inserere fas est, beati martyris Vincentii imaginem exhiberi putamus.

CVBICVLVM VNICVM COEMETERII S. IVLII PAPAE SEV S. VALENTNI PRESB. ET MARTYR VIA FLAMINIA.

TABVLA PRIMA CVBICVLI VNICI COEMETERII S. IVLII PAPÆ SEV S. VALENTINI VIA FLAMINIA.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI VNICI COEMETERII S. IVLII PAPÆ SEV S. VALENTINI VIA FLAMINIA.

3 Ubi singula isthæc maximo animi oblectamento, ac devotæ antiquitatis studio inter perscrutandum Bosius assecutus est; haud inquirendi, qua jugiter tenebatur, cupiditati satis se fecisse ratus, collem, qui eidem imminet loco, ascendens, cum huc & illuc citato gradu anxius excurreret; en tibi alterum ad idem Cœmeterium, vel ad superiorem potius ejusdem Cœmeterii partem aditum reperit. Huc igitur cum nulla interposita mora ingressus fuisset, complures ibi, atque ampliores viarum semitas deprehendit: haud quid tamen in eis memoratu dignum, quod summopere exoptaverat, contemplari valuit, hoc uno duntaxat excepto, quod quibusdam in monumentis sacrosanctum ibi Christi nomen Græcis usitato more characteribus insculptum ejuscemodi ☧ ac cætera Christianæ religionis indicia & signa, ut in cæteris Cœmeterialibus cavernis consuevit, extabant. Et & hæc interim de Flaminia Via, ac de Cœmeteriis ibidem existentibus lectori paucis admodum verbis exposuisse satis sit.

Sacrosanctum Christi nomen in Cœmeteriis frequentissimum.

CAP. XLII.

De Cryptis & Cœmeteriis intra Urbem, necnon de peculiaribus locis ac domibus, in quibus Martyres olim conditi fuere.

1 Exactam Cœmeteriorum, quæ extra Urbis mœnia sita sunt, descriptionem, singula diligenter loca percurrendo, tandem, ut vides amice lector, absolvimus; nunc reliquum est, ut ea, quæ ipsam intra Urbem adnumerantur, brevi orationis stylo perstringamus. Quamvis autem lege duodecim Tabularum, defunctorum corpora intra Urbis ambitum, ut jam diximus, inferre olim vetitum fuerit, sæpe tamen candidi Christianæ fidei cultores, cum acutæ ethnicorum persecutiones acrius impeterent, nec usquam tuto consistere loco possent, sacra beatorum Martyrum cadavera propriis etiam ædibus officiose excepta, & quovis è carnificum manibus pretio redempta, apud se clanculum honorifico sepulturæ ministerio donabant. Quod jure quidem optimo olim eisdem præstandi facultas suppetebat; quippe qui cum sponte libenterque se Christi jugo addixissent, profanis hujuscemodi soluti legibus, impietati ac superstitionis gentilitiæ ritibus nuntium remiserant. Et certe haud temere ex ipso Romanarum legum præscripto tentare id viros alioqui sanctissimos ausos fuisse quispiam validis argumentorum rationibus suffultus edixerit. Ex eisdem enim Tabulis, Heroibus, ac viris illustribus, qui domi, forisque præcipua virtutum, ac meritorum gloria percrebuissent, ac iis potissimum, qui post diutinos certaminum labores, subactis reipublicæ hostibus, victoriæ laurea potiti triumphum in Urbe promeruissent, sepulchri locum ipsa intra Urbis mœnia obtinendi facultas nullatenus denegabatur. Quocirca ipsismet Romanorum legibus inhærendo, haud rite Christi Martyribus sepulchralis istius intra Urbem honoris prærogativa subtrahi posse videbatur, quippe qui strenue pro Christo ad sanguinis usque profusionem decertantes, ac nobili revecto de Christianæ fidei hostibus triumpho, inter augustissimos cælestis Capitolii cives, ac suspiciendos jugiter Heroes adscribi, ac recenseri promeruerant.

Lex duodecim Tabularum.

Cœmeteria in privatis quampluribus ædibus.

Heroes viri que illustres intra Urbis mœnia sepeliri olim concessum.

Veri Heroes sunt martyres

2 Horum igitur plerosque Patricio in vico ad Viminalis & Quirinalis collium radices, ad locum, in quo præclarissimi viri Pudentis Senatoris Pudentianę ac Praxedis virginum, necnon sanctorum Timothei & Novati parentis domus sita erat, ex antiquis historiarum monimentis conditos fuisse accepimus, illic videlicet, ubi Timothinæ & Novatianæ olim Thermæ, desumpto ab eisdem titulo, suspiciebantur: quæ quidem in Ecclesiæ postmodum usum, & martyrum sepulturam dicatæ fuere, ut in ejusdem Beatæ Pudentianæ Actis videre est, de quibus prolixius nos infra. Nepotiana itidem Crypta Patricio eodem vico antiquitus extitit, in qua Christi fideles, ut in Cœmeteriis consueverant, sacros de more cœtus ac synaxes peragerent, quod in plerisque Beatorum Martyrum Actis legitur. Hanc autem in privato hoc Cœmeterio sitam fuisse haud levis quidem ad id asserendum conjecturæ argumento ducimur, quin & eamdem *Nepotianam* forte pro *Novatiana* dictam fuisse haud quis temere ipsius vocabuli vim expendendo arbitrari valet. Eo enim loco, ut jam supra diximus, celeberrimæ Novati Thermæ extabant, quæ inferendis postmodum defunctorum corporibus usui concinnatæ fuere. Beatissimum enim Pontificem Stephanum in hoc Pudentis Titulo, ubi fons Baptismalis constitutus fuerat, accedentibus ad Christi fidem sacrum baptisma impertisse ejusdem ex Actis in hæc verba legitur: *Tunc itaque B. Stephanus, ut altera die in crypta Nepotiana omnes congregantur, & facto conventiculo in eadem crypta, inventi sunt promiscui sexus viri & mulieres numero centum octo, quos eadem die in nomine Domini nostri Iesu Christi sacri baptismatis mysteriis consecravit, &c.* Ex quibus plane, ut vides studiose lector, *Nepotiana* pro *Novatiana* in sacris interdum actibus usurpatur.

Vicus Patritius.

Domus S. Pudentis.

Crypta Nepotianæ. Thicus Patritius.

S. Stephanus Papa in crypta Nepotiana baptizat.

A ct. B Steph. pap.

3 Cæterum Nepotianam hanc cryptam eodem Patricio vico sitam fuisse ex Beati Laurentii Actis manifeste liquet, in quibus isthæc ad rem nostram recitantur: *Exiens inde* (ex domo scilicet cujusdam Narcissi, ubi erant Christiani collecti) *audivit, quod in vico Patricii multi Christiani congregati essent in crypta Nepotiana; & veniens ibi B. Laurentius, detulit secum ea, quæ necessaria erant Sanctis; & invenit animas sexaginta tres promiscui sexus: & introivit cum lacrymis ad eos, dans pacem omnibus, & invenit ibi presbyterum nomine Iustinum, qui fuerat ordinatus à B. Xysto, & misit se ad pedes ejus, & cœperunt ambo se in pavimento volutare, ut invicem sibi pedes oscularentur. Dixit autem B. Laurentius ad B. Iustinum: Comple votum meum, ut laventur pedes sanctorum, & vestri per manus meas. Iustinus presbyter dixit: Hoc præceptum Dominicum est; fiat voluntas Domini nostri Iesu Christi; & posita pelvi, misit in ea aquam, & lavit omnium virorum pedes: veniens autem ad beatum Iustinum, cœpit primo osculari pedes ejus, & lavare, & ubi lavit omnium pedes, commendavit se B. Iustino, &c.* Et hæc quidem sunt, quæ interim ad instituti propositum conjectari nobis, haud tamen pro certo asserere libuit: ex quibus pariter vel id unum lectori didicisse satis sit, memoratam videlicet cryptam in Patricio vico sitam fuisse: quæ quidem etsi urbani hujus Cœmeterii haud pars ulla computetur; quocunque tamen loco illa substiterit, celeberrimam utique fuisse, & Christianos illuc ad synaxes frequenter convenisse, sanctorumque item Martyrum corporibus hanc apprime insignitam fuisse, haud dissonum atque à veritate alienum est affirmare.

Act. S. Laur. Cod. Vat. 3. Vall. 1.

4 Verum

Cœmeterium ad Ursum Pileatum.

4 Verum in hac eadem Urbis regione, haud longe à præmemorato, Cœmeterium aliud extitit, quod ad *Ursum Pileatum* nuncupabatur; diversum tamen omnino ab eo, quod supra, si bene quis meminit, Portuensem juxta Viam recensuimus. Istud autem, ut nobis credere par est, hujuscemodi denominationem accepit vel à vico, ubi situm est, qui à Sext. Rufo *ursi Pileati* dicitur, vel certe à marmorea aliqua ursi imagine, quæ ibidem olim consisteret. Idem autem Cœmeterium inter cætera Urbis à Cencio Camerario, & Petro Manlio his quidem verbis adnumeratur: *Cœmeterium ad Ursum Pileatum ad sanctam Bibianam.*

Vicus Ursi Pileati.

Cenc. Camer. Petr. Manl.

Domus S. Flaviani.

5 Initium autem sub impio Juliano Apostata in ipsamet Fabiani, seu Flaviani Martyris præclarissimi domo accepit; de quo isthæc in recolendæ Bibianæ Actis recitantur: *Erat enim homo timoratus, opera pietatis libenter exercens. Nam & more sancti Tobiæ, Christianorum corpora, quos Apostata occidi fecerat, cum omni diligentia colligebat, & sepulturæ tradere procurabat.* Singulari hoc igitur Christianæ pietatis studio erga Christi Martyres integerrimus vir jugiter accensus, ne *Sancta darentur canibus*, & ne *margaritæ* diu inhumatæ *ante porcos projicerentur*, Cœmeterium intra domesticos lares extruendum curavit; quod item Bibianæ virgini ejusdem filiæ ad condenda beatorum Martyrum, qui passim jugulabantur, corpora postmodum inservivit. Quapropter iisdem in Actis post enarratum Dafrosæ martyrium hæc perleguntur: *Cujus corpus, Dafrosæ scilicet, Bibiana & Demetria sepelierunt in domo propria, in sarcophago pretioso.* Et infra: *Porro Bibiana, adhibito sibi quorundam solatio, sepelivit corpus sororis suæ Demetriæ juxta matrem suam in domo paterna.* Ubi demum & ipsammet præclaram virginem Bibianam nobili martyrio coronatam officiosa Ioannis presbyteri manu conditam fuisse, eadem Acta hunc in modum enarrant: *Cujus corpus jacuit in foro Tauri duobus diebus jubente Iuliano tyranno, ut terrorem incuteret Christianis. Veniens autem Ioannes presbyter noctu collegit corpus, & sepelivit cum matre & sorore in domo propria, in loco qui vocatur Caput Tauri, juxta formam Claudii, & palatium Licinii cognati piissimi Constantini, iv. Nonas. Decembris.*

Act. S. Bib. Cod. Vat. 7. S. Petr. E. S. Cæcil. S. Mar. ad Mart.

Cœmeterium intra domum S. Flaviani.

S. Bibiana.

S. Dafrosa. *Ibid.*

6 Porro in Cœmeterium, seu conditorium istud, ubi veneranda eorundem beatorum Martyrum pignora perhonorifice, ut dictum est, tumulata conquiescebant, Christiani quoque frequenter religionis gratia ad sacras synaxes convenire cœperunt, & præsertim Pigmenius, & Ioannes presbyteri, ut iisdem in Actis his quidem verbis subditur: *Ubi cum frequenter Ioannes, & Pigmenius presbyteri venirent, nuntiatum est Iuliano Augusto, &c.* Postmodum autem, sublato è vivis divini impulsu numinis impio homine, ac teterrimo Apostata Juliano; eodem loco ab Olympina Romana primariæ nobilitatis matrona Ecclesia erecta est, quæ ex ejus nomine *Olympina* appellari meruit: cujus quidem ejusdem in Actis mentio his plane verbis incurrit: *Post mortem vero Iuliani impiissimi, erat quædam mulier, nomine Olympina, de genere Fabiani, & requisivit ibidem corpora sanctarum Dafrosæ, Demetriæ, & Bibianæ, & ibi construxit basilicam, quæ dicitur Olympina. Et omnibus diebus vitæ suæ in domo sancti Fabiani usque ad tempora sanctissimi Siricii Papæ, juxta corpora sanctarum virginum, Deo gratias reddere non cessavit: ibique jejuniis & orationibus diu noctuque cum hymnis & canticis spiritualibus Deum laudare studebat.* Hæc ibi.

SS. Ioannes & Pigmenius *Act. S. Bib.*

S. Olympina matrona.

Ecclesia Olympina.

7 Ex recensitis vero supra Actis locum probe novimus, in quo paterna quondam præclarissimæ virginis Bibianæ domus extitit, & ubi Olympinam pariter Ecclesiam erigi, atque exædificari contigit, eo nimirum loco, in quo sacra nunc ejusdem sanctæ Bibianæ ædes suspicitur, quæ in quinta regione Exquilina sita est, vulgo *ad Tauri caput* nuncupata, ubi à Sexto Rufo *Ursi Pileati* vicus recensetur, juxta Aquæductus, vel Aquæ Claudiæ formam, & haud longe à vestigiis, atque ipsiusmet Liciniani palatii parietinis, ut eisdem ex Actis satis aperte legentibus innotescit. Porro Ecclesiam hanc præ nimia jam vetustate collabentem, ac undique ruinis obrutam, ne clarissimæ virginis, ac mart. Bibianæ, ac Olympinæ pariter matronæ memoria intercideret, iterum instaurandam, ac in meliorem formam Urbanus VIII. redigendam curavit, quod recurrente anno Jubilei 1625. egregie præstitit, hoc ad perpetuam ibi memoriam insculpto titulo.

Domus S. Bibianæ.

Caput Tauri. Formæ aquæ Claudiæ. Palatium Licinianum.

ÆDEM HANC
AB OLYMPINA MATRONA SANCTISSIMA
IN HONOREM
SS. BIBIANÆ, DEMETRIÆ, ET DAFROSÆ
PRIMUM EXCITATAM
A S. SIMPLICIO PAPA
DEINDE RESTITUTAM
AB HONORIO III. CONSECRATAM
URBANUS VIII. P. O. M.
INSTAURAVIT ET ORNAVIT
ANNO JUBILEI MDCXXV.
PONTIF. II.

Titulus Ecclesiæ S. Bibianæ.

Neque hic interim silentio à nobis obvolvendum est, Ecclesiam prædictam à fundamentis propemodum restitutam, ac multiplici ornamentorum, ac picturarum genere excultam, sacrorum quoque corporum earumdem Virginum ac martyrum thesauris cumulatam fuisse, quæ cum ad Ecclesiam S. Mariæ Majoris deposita interim fuissent, dum Ecclesiæ exædificandæ opera impenditur, iterum in suum pristinum locum solemni pompa illata fuere, & nobilissima urna ex onychino lapide elaborata pretiosum Bibianæ virg. ac mart. corpus & sociarum pariter reconditum est, ut inscriptio hæc legentes docet:

URBANUS VIII. PONT. MAX.
CORPORA SS. BIBIANÆ, DEMETRIÆ,
ET DAFROSÆ
IN HAC OLYMPINA BASILICA
REPERTA, ET DUM ELEGANTIORI
CULTU ILLUSTRATUR,
IN LIBERIANAM TRANSVECTA
INDEQUE AD PRISTINAM
SEDEM RELATA.
LABRO ONYCHINO,
ÆNEISQUE LOCULIS INCLUSA
PIETATI URBIS EXPOSUIT.
ANNO A PARTU VIRGINIS MDCXXVI.
PONT. IV. III. ID. NOVEMB.

Inscriptio urnæ in qua corpus S. Bibianæ.

Ut autem veneranda pignora tutius servarentur, intra eandem urnam singulis thecis inclusa his notis idem Pontifex cumulavit:

URBANUS PAPA VIII.
CORPORA SS. BIBIANÆ, DEMETRIÆ,
ET DAFROSÆ
HIC INVENTA HONORIFICENTIUS
COLLOCAVIT
ANNO DOMINI MDCXXVI.
PONTIF. IV. II. NOVEMBRIS.

Porro nobilissimus Sarcophagus sub ara majori hujus Olympinæ Basilicæ reconditus, & statua ejusdem

dem D. Bibianæ ab Urbano VIII. erecta, & Equitis Io. Laurentii Bernini Sculptoris eximii manu miro artis studio elaborata suspicitur.

8 Quoniam vero alterius Rom. virginis, nobili pariter martyrio conspicuæ, Martinæ videlicet, corpus sub eodem Urbano Pontifice in Urbe adinveniri contigit, quam sacris idem Pontifex hymnis, & singulari Urbs Roma obsequio excoluit, invitant nos lectissimæ Virginis, quæ Dei nutu hoc seculo innotuit, merita, ut recolendam preciosi hujus thesauri, cujus alibi meminimus, inventionem hoc secundo Subterraneæ Romæ volumine de industria inserentes, quam perstrictim attigimus, prolixius enarremus. Ut igitur hic lectori vel obiter innotescat, qua ratione sacrum B. Martinæ corpus longa post secula redivivum in lucem venit, illud nobis præmittendum est, Ecclesiam videlicet eidem præclarissimæ virgini ac Martyri dicatam, ad Capitolini clivi radices in Urbe celebrem existere, quæ Romano in foro, sub octava regione recensebatur, eodem prorsus loco, ubi olim Martis Templum ab Octaviano Augusto erectum fuerat, ut perantiquus eidem Ecclesiæ inscriptus titulus, qui legebatur, lapidi insculptus comprobat; ibi enim bina hæc carmina extabant:

Ecclesia B. Martinæ Virg. & Mart.

Marl. Horat. in hist. S. Martinæ virg.

Martyrij gestans virgo Martina coronam,
Ejecto hinc Martis numine Templa tenet.

Et congrue quidem Martinæ martyri invictæ Mars impius devictus loco cessit, utpote quæ tot aucta triumphis, tot palmis nobilitata, quot pœnis, quot tormentis ante martyrium pro Christo excruciata est. Vicit enim haud semel Martina, quæ toties coronam promeruit, quoties inter gladios, ignes, feras, & inter quævis tormentorum genera invicto jugiter animo perstitit. Quod autem sacra Virginis pignora in hac Ecclesia reservarentur, haud ulli ad hæc usque tempora, etsi fama vigeret, satis innotuerat. Quippe post martyrium, juxta Romanorum consuetudinem extra Urbem ex legum præscripto, ejusdem corpus tumulatum fuerat: lege enim XII. Tabularum intra Urbis ambitum cadavera inferri vetitum omnino erat, ut nos supra diximus, & ipse Cicero in lib. de legibus luculenter edisserit. Illud autem ex ejusdem actibus compertum fit, ejus nimirum corpus primo quidem in agro Ostiensem apud Viam illatum fuisse, & à Christianis subinde iterum illud transferri contigit, in quodam horto tanquam nobilissimum thesaurum, *quem qui invenit, abscondit* (ut sacræ testantur paginæ) piorum hominum manu diligenter abscondi-tum fuisse: nam primum Anthero Romano Pontifici divinitus patefactum est, ubi recolendæ virginis corpus delitesceret, & quo potissimum loco reponendum esset: quod & sanctus Pontifex egregie præstitit, illud perhonorifice redempti orbis anno 238. intra Urbem tumulando. Ut nobis autem verisimile fit, hic, ubi postea adinventum est, contigit. In ejusdem quippe actis asseritur, reperta tunc simul SS. Concordii, & Epiphanii corpora, & unà cum sacris Virginis exuviis honorifice in Urbem delata, in horto juxta Triumphalem Arcum deposita fuisse. Conjecturæ autem, quæ sacrorum pignorum inventioni adstipulantur, locum hunc digito ptæmonstrare videntur; Ecclesia quippe juxta triumphalem Septimii Severi Arcum sita est, & venerandæ Martyrum exuviæ, quæ olim simul tumulatæ fuerant, unà simul in lucem prodiere.

Ejus sepulturæ locus diu omnes latuit.

Cic. lib. 2. de leg. Ubinam primum sepulta fuerit?

Anthero Pontifici divinitus sepulchrum ejus innotescit.

Corpus ejus in Urbem tumulandum defertur.

Inventio corporis ejus.

9 Ut recolendæ igitur adinventionis series lectori innotescat, sub anno Salutis Dominicæ 1634. cum ejusdem divæ Martinæ Ecclesia præ nimia jam vetustate ruinis pateret, pictoresque, ad quos eadem Ecclesia sub D. Lucæ, ac Martinæ titulo pertinebat, eidem instaurandæ manum admovere vellent, expensarum tamen magnitudine absterriti, à proposito detinebantur. Sed Petrus Bertinus Cortonensis primarius inter hujus nostri seculi pictores, cujus opera in ipsa Urbe totius Orbis theatro, luce clariora sunt, quippe qui pennicillo æternitati pingit: hic cum devotionis studio locum Confessionis B. Martinæ, quem ejus pietati excolendum, exornandumque Pictorum in Urbe collegium tradiderat, propriis instaurare sumptibus cœpisset, dum rem studiose prosequitur, sacri inveniendi corporis desiderio illectus, en tibi cæmentariorum manu pervetustum altare, quod in ejusdem Confessionis loco extabat, ferro perscrutatus, locum vacuum comperiens, de sacro ibidem latente thesauro ingentem animo spem concepit, & juxta id, quod mente præconceperat, 25. mensis Octobris 1634. die recurrente, voti tandem feliciter compos efficitur. Quippe cum locum aperuissent, eodem sub altari lateritia quædam arca longitudinis pal. 6. cum dimidio, latitud. 2. altit. vero 1. cum dimidio patuit, quæ lateritiis tribus perantiquis tegulis operiebatur, & validis hinc inde parietibus communita, terra insuper, ac lapidibus interjectis, haud ullum latentis ibidem thesauri indicium, vel leve intuentibus præferebat. Sub altari igitur, quod ad Orientem spectabat, è transverso quidem latere arca eadem sita, haud sine magno laboris incommodo cæmentariorum inde manu extrahi potuit. Et en tibi in superiori arcæ ejusdem parte venerandum Martinæ virginis caput, tot coronis, quot pœnis, nobilitatum in vase quodam æneo præ nimia rubigine ac vetustate satis comsumpto reconditum, oculis intuentium objicitur. Patentibus autem signis idem sanctæ virginis caput comprobatum est. Aderant præterea illic juxta sacrum caput nonnullæ carnis, ac cerebri particulæ in pulverem jam redactæ: vas unà cum venerando capite supra ejusdem lectissimæ virginis ossa, intra tumulum repositum, hæc tenerrimæ cujusdam virginis ossa præmonstrabat, & totum quidem corpus ibidem haud ulla ex parte diminutum extare, vel ipso aspectu intelligi dabatur.

Petrus Bertinus Cortonensis insigni pietate vir illud invenire meruit.

Locus, ubi corpus S. Martinæ repertum.

10 Verum venerabilia inter ossa plumbeam item laminam adinveniri contigit, characteribus quibusdam, vetustate penitus obliteratis, prænotatam, qui perlegi vix possent. Porro hæc virginis ossa à duorum martyrum sociorum Concordii, & Epiphanii, & alterius item socii innominati ossibus lateritia interiecta lamina, & fragmento quodam lapideo his verbis inscripto secernebantur.

Lamina plumbea in tumulo B. Martinæ reperta.

✠ HIC REQUIESCUNT CO
RPA SCORV MARTINE
V CONCORDII Z EPIPHANI
CV SOCIO EORV ✠

Et inscriptio lapidi insculpta.

Præmemorati insuper intra loci ambitum, qui duobus parietibus concludebatur, quamplura coacervata simul ossa extabant, trium videlicet martyrum ibidem unà cum virgine reconditorum, quæ illuc Ostiensi è via, ut manuscripti Vat. Bibliothecæ Codices exhibent, simul translata fuerant.

11 Sub

11 Sub lateritia autem arca, quam hactenus memoravimus, duo item pervetusti parietes contemplantium oculis apparuere, inter quos altera persimilis arca locari, aptarique commode potuisset. Quamplura hic item ossium fragmenta in minutissimas particulas, ne dicam in pulverem, prætemporis diuturnitate redacta conspicere licuit. Hæc verò marmoreas supra laminas absque ullo peculiari conditorio, immo nullo prorsus inscriptionis apposito titulo consistebant.

Complura eodem loci juxta S. Virginis corpus ossa adinventa sunt.

12 Ut singula autem de adinvento S. Martinæ corpore prosequamur, sex postmodum interlapsis diebus lapidea altaris tabula loco sublata, sepulchrum, quod ad sacra mysteria peragenda de more aptari consuevit, reseratum est, quod palmis duobus qualibet ex parte protendebatur, marmoreisque crustis affabre interior ejusdem sinus obtegebatur. Hic tanquã nobiliori loco seposita, vasa duo vitrea, lampadum instar, quę palmi unius latitudinem haud excederent, hac inscriptione prænotata visa sunt.

Reserato sepulchro duo vitrea vascula titulo notata apparuere.

+ CORPVS S MARTI
NE VG 7 M 7
COPORA S COCOGII7
PIPHANII M

13 Quod autem mirum dictu, & hic silentio obvolvendum neutiquam est, in uno ex præmemoratis vasibus quædam ossium fragmenta, medullari adhuc imbuta pinguedine, contemplari licuit; quædam insuper pinguedinis ipsius particulæ, quæ consuetum adhuc candorem præ se ferebant, & in ipsius vasis imo carnis pars, rubei præcordiorum instar coloris, ac tactu mollitiem exhibens, adinventa est. In altero autem vase, quod eadem magnitudine constabat, pes quidam dexter, suis adhuc compactus articulis, asservabatur, ex quibus aliqui simul juncti, disjuncti alii cernebantur.

Quid in eis asservaretur?

14 Præter vasa, quæ hactenus à nobis memorata sunt, in interiori sepulchri ipsius ara ossa quædam perexigua, velaminum item fragmenta jam in pulverem conflata, putridorum item fragmenta lignorum, & perexigua quoque Crux lignea affabre elaborata, quæ superiori è parte foramen exhibebat, contemplantium oculis oblata est. Hæc porro haud ulla temporum injuria labefactata, cum ligna plerunque computrescant, integra adhuc persistebat. Verum enimverò ut nobis ex ipso foramine conjicere fas est, hæc è collo suspensa, nobilis instar monilis ac thesauri, à lectissima virgine Martina, ornamentum pariter, ac munimentum Christiano, ac virgineo pectore dignum deferri consueverat, & è sacro ejusdem contactu ejuscemodi vim hausisse, ut diuturna post secula illæsa omnino perstiterit. Antiquissimus quippe primævos apud Christianos sacrosancta Christi Euangelia è collo suspensa deferendi mos extitit: cujus quidem rei cum multi quidem antiqui, probatique scriptores meminerint, ipsamet B. Cæciliæ virginis, quæ eodem, quo Martina, seculo vixit, Acta palam testantur: hæc enim sacrum Euangeliorum codicem è collo suspensum secum jugiter deferre, eodemque pectus communire consuevit, ut in sacris Romani Breviarii lectionibus hisce verbis videre est: *Virgo gloriosa semper Euangeliũ Christi gerebat in pectore.* Pari quoque ratione Martinam recolenda Dominicæ Crucis imagine ornamenta sibi, ac munimenta pariter conciliasse, credere nobis par est. Porro Crucem hanc Urbanus Papa Octavus dum viveret, perenne augustissimæ virginis monimentũ apud se privatim habere ac custodire voluit.

Alia in eodem S. Martinæ sepulchro reperta.

Euangelia è collo suspensa deferendi mos apud antiquos Christianos.

Lect. Brev. Rom. die 22. Nov.

15 Cum sacræ igitur reliquiæ è tenebris, in quibus haud ulli cognitæ delitescebant, piorum manu vindicatæ in lucem venissent, ut novo Urbem spectaculo recrearent, eidemque opportunum à Romana virgine præsidium suppeteret, supra majorem Ecclesiæ aram contemplandæ omnibus exhibitæ sunt, solemni interim pompa ejusdem Ecclesiæ parietibus Francisci Card. Barberini jussu eleganter exornatis. Verum cum totius Urbis venerationi sacra pignora exposita fuissent, ad hæc veneranda die 9. mensis Novembris idem Urbanus summus Pontifex Purpuratis quamplurimis Patribus, ac Præsulibus comitatus supplex accessit, Virginemque, dum bellorum potissimum procellæ Italiæ ingruerent, novo tam Urbis beneficio, quam Ecclesiæ munimento in lucem quodammodo redivivam conceptis, ut par erat, votis enixius exoravit. Quo præstito tota subinde Urbs, Pontificis permota exemplo, ac recolendæ virginis, quæ Romam patriam habuerat, amore illecta confluxit; uberes interim indulgentiarum thesauros Pontifice ex apostolicæ liberalitatis promptuario illuc confluentibus elargiente. Loco demum in meliorem formam redacto, ac decentius exornato, in eadem subterranea Confessione, quæ à Petro Berrettino Cortonensi pie admodum, ac eleganter exculta, ac versicoloratis marmoribus exornata est, altari in medio ejusdem loci ambitu decenter extructo, sacra pignora totius Urbis lætitia reposita fuere, hoc addito titulo marmori insculpto:

Dies, quo primum S. Martinæ reliquiæ expositæ sunt miro populi concursu celebratus.

Quam præsentia sua Urbanus VIII. solemniorem reddidit.

Locus in quo eadem sacra pignora reposita sunt.

CORPORA SS. MARTINÆ V. & M.
CONCORDII, EPIPHANII,
SOCIIQUE EORUM.
URBANO VIII. PONT. MAX.
REPERTA,
FRANCISCUS CARDINALIS BARBERINUS
REPOSUIT
ANNO MDCXXXV.

Ecclesia interim, quæ in superiori parte extat, marmoribus affabre compactis Urbani VIII. P.M. jussu sub Eminentiss. Francisci Card. Barberini S. R. E. Vicec. auspiciis magnificentissimo quidem opere erigi cœpit, quæ perpetuum tantæ Virginis tot triumphis excultæ apud Romanos juxta Capitolinum collem Orbis & urbanæ pietatis, ac munificentiæ monimentum futura est. Anterior vero ipsius Templi facies notis hisce velut nobili titulo insculpta est.

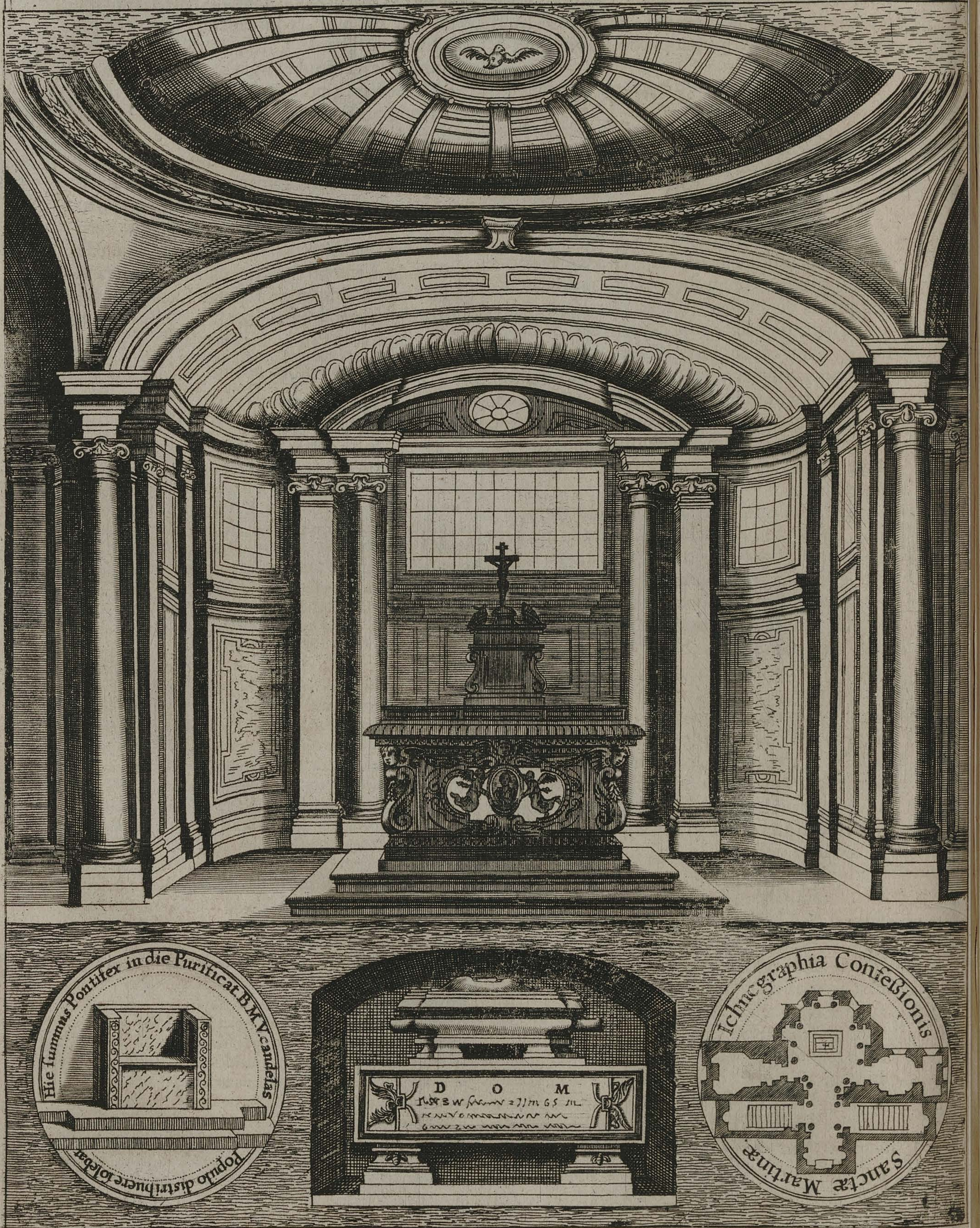
S. VIRGINI ET MARTYRI MARTINÆ
URBANUS VIII. PONT. MAX.

Vetustissimam autem esse hanc B. Martinæ Ecclesiam ex Anastasio Bibliothecario in S. Adriani Papæ gestis convincitur, dum tres argenteos circulos ad luminaria sustinenda ab eodem donatos, & à S. Leone Papa III. sacras item ejusdem ministerio vestes concinnatas fuisse describit, quod & Pontificia sedes lapidea in subterraneo confessionis loco existens confirmare videtur, in qua Romani olim Pontifices sedere consueverant, & festivo præsertim Purificationis Deiparæ Virginis die ibi (ut Cencius Camerarius affirmat) Summus Pontifex sacros Romano Populo cereos in ejusdem Virginis honorem distribuere solitus erat. Quoniam vero opportuna hujus Ecclesiæ mentio incidit, vel ex eo antiquus ejusdem cultus palam fit, quod haud semel à Romanis Pont. instaurata, ac præcipuus honoribus exculta fuerit: ut enim adinventus, qui ibidem extat, lapis legentes admonet, quadringentis abhinc annis, cum jam ruinis pateret sacra Martinæ ædes, in novam plane formam ab Alexandro IV. Summo Pontifice restituta, pia ejusdem manu, consuetisque Ecclesiæ ritibus in Dei, & B. Martinæ honorem consecrata, venerandisque insuper Beatorum Martyrum, uti mos est, reliquiis cumulata est, nec non ad loci cultum magis augendum, sacris indulgentiarum ex Romanæ Ecclesiæ promptuario thesauris ditata fuit. Porro ne tantæ rei ullo unquam tempore memoria intercidat, Petrus Berrettinus, Martinæ Virgini, ejusdemque honoris cultui addictissimus præmemorati lapidis notas, velut loci veneratione dignissimi testatissimos indices, hic tibi delineandas voluit:

Anast. Bibl. in vit. Adrian. & S. Leon. Pap. 3.

Cenc. Camer. l. censuum Rom. Eccles. apud Vat. Bib.

ANNO·DO·M·CC·LVI· DNS ALER PP·IIII·APPIS MAIB· CV
DVOB·EPIS CARDINA LIB·S·TVSCVL·⁊ PENEST AD hO=
NORE DEI ⁊ BEATE MARTINE VGIS ⁊ MAR· CONSECV
ECC ISTA·DAS IDLGECIA VNI ANI ⁊ DVARV QRANTANE·
IN ALTARI VERO RECONDITE S· RELI QE·BTORV MARV·
COCORDII·ET BYPhANII· PAPIE·MAVRI·NEREY·⁊ARCHI=
LEY·MARII·⁊ MAThE·VR BANI PP ⁊ DE ʒAGVITTA SATI
MAChARII CONSECRATO AVT hEC FCA FVIT I
MEDIA XL·QN EST STATO AD SCVM COSMA TVM
IN SILICE·IN TPE ARChIPSBITERO ADREA FVIT
hEC ECC COSECRATA.

Et ne quid interim studiosum lectorem lateat, redivivam, ut diximus, una cum virginis corpore, ejusdem item memoriam idem Pontifex semiduplici officio posthac quotannis recolendam decrevit die 30. mensis Januarii, cujus sacras lectiones à nobis primum ex antiquis actibus collectas ipsemet Urbanus recognoscere, quædam addere, nonnulla immutare, & sacros insuper in ejus honorem hymnos pangere dignatus est. Cujus item historiam Marsilius Honoratus nostræ Congregationis presbyter satis erudite brevi libello digessit. Porro subterraneum Confessionis locum, in quo venerandæ virginis corpus inter effodiendum adinveniri contigit, Petrus Berrettinus Cortonensis, universo Pictorum Collegio concedente, præclare, ut par est, hactenus exornavit, & nobili insuper holoserica, atque argentea supellectili ad sacrum altaris ministerium auxit, totoque jam à fundamentis loci ambitu instaurato, & versicoloratis, ut dictum est, marmorum crustis obducto, ne quid ad loci splendorem desiderari contingat, splendide nunc sepulchralem B. Martinæ, unà cum altari, sub quo reconditur, urnam ex ære Corinthio affabre elaboratam, miroque artis studio à se concinnatam nuper constituit, cujus iconem, & subterraneæ item confessionis ab ipso exornatæ orthographiam pariter & ichnographiam delineatam hic tibi contemplandam ultro exhibemus.

Et ejus memoriam divino officio in Ecclesia coli Urbanus jussit.

Hymnosque in eam ipsemet Pontifex condidit.

Orthographia confessionis subterraneæ S. Martinæ. Ecclesia S. Martinæ.

16 Sed perlustrato confessionis loco, recolendam plane antiquitatis faciem, ruinis quondam patens B. Martinæ Ecclesia, cujus hic mentio est, intuentibus præ se ferebat: luteis quippe grandioribus tegulis Theodorici Gothorum regis nomine prænotatis ejusdem olim tectum cooperiebatur, qua quidem re, quod ad sacrum basilicarum cultum spectat, magnum nobis vel in luteis istis tegulis sacramentum proponitur, & in luto ipso, si quis altius perscrutari voluerit, absconditum est invenire thesaurum. Theodoricus enim iste quantumvis barbarus, quantumvis impius, mitem se erga Romanos orthodoxos Christi cultores, ac pium erga Ecclesiarum cultum exhibuit. Quippe qui, licet Arrianorum dogmatum sectator, & male de sana consubstantialis Deitatis fide sentiens, optimi tamen, probatique principis mores exhibuit: *Catholicis enim* (ut Baronius inquit) *bene usus est, non tantum nihil negotii illis more hæreticorum facessens, sed & indulgens, & gratiis ornans, & omni officiorum genere prosequens, deque illis benemereri in omnibus studens, adeo ut se ægro animo, indignoque ferre monstraverit, si quis in ejus gratiam è Catholica fide ad Arrianam sectam, cujus ipse cultor erat, transiret.* Quod & patentissimo exemplo declaravit; cuidam enim è suis, ut regium sibi animum magis devinciret, & principis gratiam aucuparetur, consubstantialitatis fidem abjuranti, supplicium ille pro gratia reddidit, caput quippe eidem amputari præcepit, hæc inquiens: *Si Deo fidem sinceram non servasti, quomodo mihi, quia homo sum, conscientiam sanam præstabis?* Theodoricus ergo in ipsa dogmatum impietate, pium se quodammodo erga Deum exhibere studuit, ejus desertores haud præmiis, sed pœnis afficiens.

Theodoricus Gothorum Rex.

Baron. to. 1. an. 494. n. 57.

17 Verum Theodorici quantumvis Arriani, erga Vaticanam B. Petri Basilicam pietas, ac munificentia maxime enituit, haud minus enim se in hoc religiosum, quam Alaricus alter Gothorum Rex Arrianus præbuit: ille enim, ut de eo probatæ fidei scriptores prolixiori sermone enarrant, dum miles capta Urbe totus cædibus, ac rapinis inhians, cujusdam virginis domum perscrutaretur, & aurea, atque argentea vasa quamplura apud eandem servandi gratia deposita deprehendisset, ubi hæc ad B. Petri Basilicam pertinere, utpote à Constantino Magno eidem dicata, domi apud fœminam subsistere rescisset, re protinus ad Alaricum delata, Rex suorum à sacro Apostolico auro manus, ne sacrilegium admitterent, continendas ratus, etsi ob hæresim impius, pietati tamen consulens, solemni indicta supplicatione, vasa, quæ ab avaro milite expetebantur, ad Vaticanam Basilicam deferri, securitatemque portatoribus, & cunctis eadem comitantibus indulsit: quamobrem barbaris Urbem obtinentibus, hæc in triumphi morem ad locum, ex quo præ metu levata fuerant, militibus hinc inde evaginato mucrone sacra deferentes munera stipantibus deportari contigit, quod ab Orosio, & Procopio fideliter enarratur: quin imo non hunc rebus ad Apostolum spectantibus cultum dumtaxat impendit, sed basilicis insuper Apostolorum eum honorem detulit, ut bello intercepta Urbe, prosperis arridentibus rebus, neutiquam, uti mos est, insolescens, sed pietatem, sed clementiam hostilis inter furores, exertosque inter militum gladios edoctus, inhiantes sanguini, ac prædæ suorum animos edicto compresserit, præcipiens videlicet, ne cuiquam intra sacras præmemoratas Ædes, velut in publicum asylum se recipienti, molestia ac vis inferretur. Quod quidem memorabile factum in suis de Civitate Dei libris admirari vehementer non desinit Augustinus his plane verbis: *Testantur hoc martyrum loca, & Basilicæ Apostolorum, quæ in illa vastatione Urbis, ad se confugientes suos, alienosque receperunt. Hus usque cruentus sæviebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidatoris furor, illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus etiam extra ipsa loca pepercerant, ne in eos incurrerent, qui similem misericordiam non haberent.* Et paulo infra: *Postea quam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure belli licuisset, tota feriendi refrænabatur immanitas, & captivandi cupiditas frangebatur.* At verò, ut ab Alarico, ad quem nuper nostra deflexit, ad Theodoricum revocetur oratio, ipse quoque Petri Basilicam donis summopere excoluit, de quo isthæc Baronius: *Sed & quod mirandum fuit, etiam hostis Catholicæ fidei, Rex Italiæ Theodoricus munus obtulit Rege dignum Basilicæ Vaticanæ, munus dixerim, non oblationem: solent enim oblationes tantummodo esse fidelium orthodoxorum, quæ solemni ritu in Ecclesiam inferri consueverunt; & recipi; munera verò, quæ nulla habita distinctione donantis in Ecclesiam tanquam in gazophylacium inferrentur.* Sed audi Anastasium: *Eodem tempore Theodoricus Rex obtulit beato Petro Apostolo cerostrata argentea duo pensantia libras septuaginta.* Vides quem barbari alioqui hominis manus Vaticanæ Basilicæ splendorem officiosa contulerit, dum argentea ad lumen refundendum vasa miro artis studio elaborata præstitit.

Theodorici Regis erga B. Petri Basilicam reverentia.

Et Alarici erga eandem religio.

Orosius hist. lib. 7. c. 30. Proc. de bel. Goth. l. 1.

Aug. l. 1. de Civ. Dei c. 1.

Bar. t. 7. an. 523. n. 8.

Theodorici munus S. Petro.

18 Maximam insuper barbarus iste Rex curam publicis ædificiis impendit: *Quæ ipse, vel Romæ nova construxit, vel antiqua* (ut Baronius ait) *instaura-*

Baron. an. 526. n. 21.

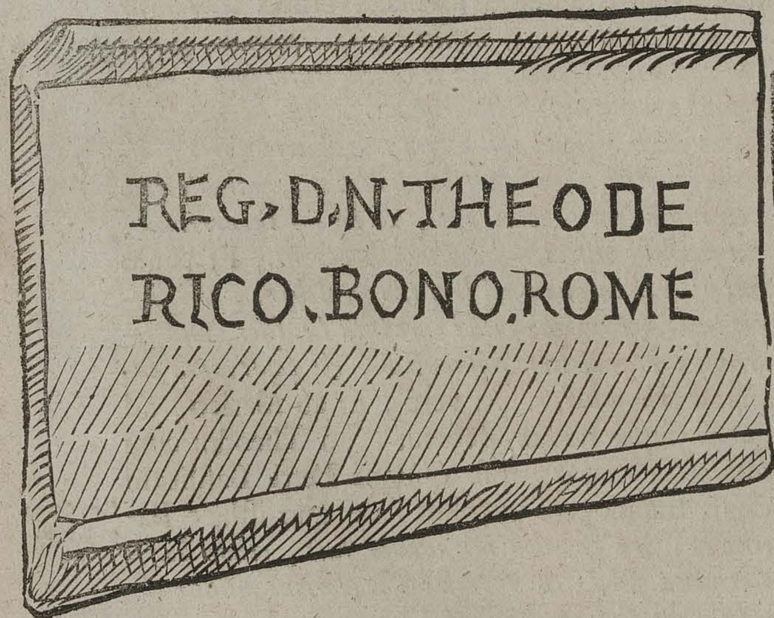
ſtauravit, atque reſtituit: deque Urbis mœniis inſtauratis, cuſtodiaque antiquæ Urbis faciei eſt locupletiſſimum teſtimonium conſcripta ipſius adSabinianum epiſtola, ubi ad finem hæc habet: *Quis enim dubitet fabricarum miracula hac proviſione ſervata, & pendenti ſaxo formatas cameras tegularum tegmine cuſtoditas? ut antiqui principes nobis merito debeant ſuas laudes, quorum fabricis dedimus longiſſimam juventutem, ut priſtina novitate reluceant, quæ jam fuerant vetuſtoſa ſenectute fuſcata.* Extat & de his epiſtola ad Senatum. Nil mirum igitur cuiquam videatur, ſi inſtaurandis urbanis ædificiis Theodoricus intendens, celebri S. Martinæ Templo, quod Marti olim dicatum fuerat, cum jam ruinas minaretur, manum ultro admovens grandioribus tegulis tectum ad pluviales arcendas aquas contexerit, ut Caſſiodori epiſtola, & ipſemet tegularum aſpectus fidem faciunt. Et quidem quam ſtudioſus in antiquorum ædificiorum ſubſtructionibus ſervandis Theodoricus extiterit, in epiſtola, quam ad Symmachum Patricium ſcripſit, ſatis aperte convincit, cum eidem, plurimum ante laudato, & erga publica ædificia propenſiore adhibita ab eo cura commendata, Theatri Pompeii jam prope vetuſtate collabentis reparationem injungit, de cujus munifica ſedulitate iſthæc Baronius: *Qui quidem cum his, tum aliis officiis de Urbe ipſa, & tota Italia benemeritus inter magni nominis principes fuerat collocandus, niſi eum Arriana hæreſis infamaſſet, atque extrema crudelitas in probatiſſimorum Senatorum necem debacchata fœdaſſet.* Porro quantæ olim æſtimationis fuerit etiam apud Romanum clerum, vel ex eo accipe argumentum, quod Romanæ Eccleſiæ diaconus Ennodius eum publica laudatione laudavit, ipſe enim in eo panegyrico ad eundem Theodoricum converſus ait: *Vide divitias ſeculi tui, tunc vix fora habuere præfectos, nunc Eccleſia dirigit laudatorem.* Deſine igitur, quisquis es, mirari, ſi eo potiſſimum tempore, quo Theodoricus Urbem tenebat, optimi principis partes exhibens, profanorumque totus inſtaurationi ædificiorum inſiſtens erga Martinam virginem Romanam, ut Romanos ſibi magis demereretur, quippe quæ Martis Templum fauſto nominis & ominis titulo obtinebat, ſe haud minus pium, ac religioſum, perantiquam ejuſdem Eccleſiam, ne detrimentum à pluvialibus aquis pateretur, aptatis fictilibus tegulis obtegendo, præbere voluerit. Ni forte præmemoratas tegulas alteri urbano ex profanis ædificio ab eodem olim concinnatas, inde poſtmodum pio Romanorum Pontificum ſtudio ſublatas, in meliorem utique uſum Eccleſiæ huic addictas fuiſſe aſſerere quiſpiam velit. Fictilium autem bipalmaris circiter menſuræ tegularum icones, & earum pariter notas ex prototypo earundem, quæ diligenter ad perenne virginis monimentum ſervatæ ſunt, & tibi exhibendas Petrus Berrettinus Cortonenſis voluit: binas enim ex his, trophæorum inſtar, venerando Martinæ Virginis ſarcophago velut triumphalem alterum devicti Goliath gladium perpetuo manſuras pia hinc inde obſequentique manu dicavit, atque appendit. Primæ autem litteræ, quibus duæ ex præmemoratis tegulis notantur, hunc in modum legendæ ſunt, videlicet:

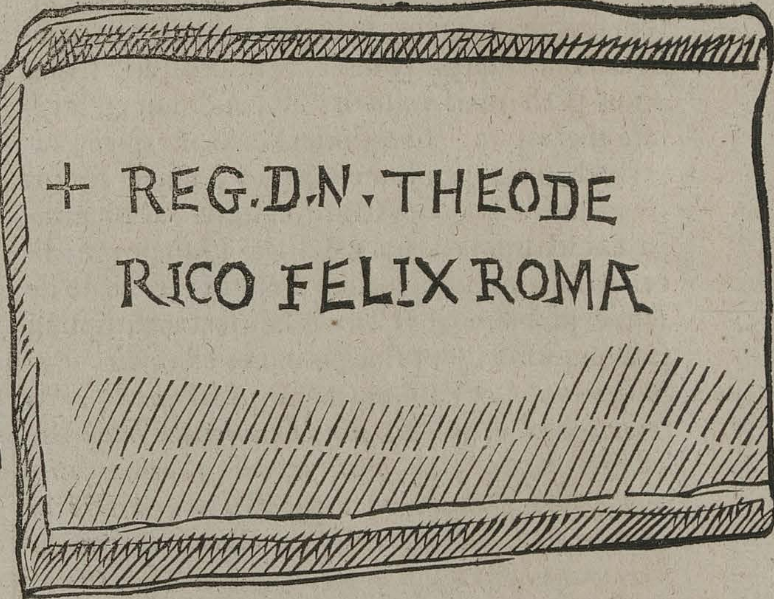
Apud Caſſiod. Var. l. 1. ep. 25. & l. 4. ep. 20.

Bar. to. 7. an. 526. n. 21.

Theodoricus laudandus ni hæreſi fœdatus.

Tegulæ in tecto Eccleſiæ S. Martinæ Theodorici nomine notæ.

Reliquas autem notas ſtudioſo lectori interpretandas relinquimus. Ut ad locum autem, unde primum digreſſi ſumus lectoris venia, poſt Olympinam perluſtratam Eccleſiam, in qua corpus S. Bibianæ virginis, & ſororis pariter tumulatum eſt, revertamur, id eſt, ad nobile ejuſdem virginis titulo in Urbe Cœmeterium.

19 Hoc quidem etſi ibi extiterit, nullæ ad hanc uſque diem prope ipſam Olympinam Aedem ſubterraneæ cryptæ repertæ ſunt; nec ullum prorſus antiquiſſimi hujus Cœmeterii veſtigium deprehendi contigit, ex quo probabili plane argumento conjicere nobis fas eſt, in ipſamet B. Bibianæ domo ſubterraneum aliquod Cubiculum extitiſſe, in quo ſacra earundem beatarum, & aliorum ſubinde Martyrum corpora à venerabilibus Joanne & Pigmenio presbyteris condita fuerint. Et olim quidem (ut nihil lectorem lateat) juxta Beati Euſebii Eccleſia, & Marii Trophæa, ubi Via in binas partes ſubdividitur, in pervetuſto quodam pariete, rudi minerva, inſcriptus hujuſcemodi titulus ac marmori inſculptus legebatur,

HÆC

Inscriptio Cœmeterii ad Ursum Pileatum.

HÆC EST VIA, QUA ITUR AD LOCUM,
QUOD VOCABATUR
ANTIQUO TEMPORE,
URSI PILEATI,
ET MODERNO TEMPORE
MONASTERIUM S. BIBIANE:
IN QUO LOCO FUERUNT SEPELITA
QUINQUE MILLIA DUCENTA SEXAGINTA,
ET SEX MILLIA CORPORA
SS. MARTYRUM,
ABSQUE PUERIS ET MULIERIBUS.
ET IBIDEM EST INDULGENTIA
MAXIMA, PROUT IN CHRONICIS
VERACITER ENARRANTUR,
SCILICET ETIAM SEPTEM MILLIA
AN. I. FESTO OMNIUM SANCTORUM
USQUE AD OCTAVA.

Quæ sane perantiqua inscriptio, dum eadem Via substerneretur, ac pariter ampliora ejusdem spatia laxarentur, inde amota, in ejusdem Ecclesiæ atrio affixa est. Ex quibus plane vides, quam immensus olim BB. Martyrum numerus in Urbe extiterit, quos persecutionis gladius jugiter demetebat, & ad triumphalem palmam proprio sanguine purpuratos in Cælum Urbs Roma fertilis martyriorum ager transmittebat: adeo enim eorundem numerus adauctus est, ut nova in dies construi, atque ad sepulturam iisdem exhibendam adaperiri Cœmeteria, cum, quæ constructa jam fuerant, nullatenus sufficerent, & proprias Christianorum domos sacro huic ministerio destinari opus fuerit.

Corpora sanctorum translata è Cœmeterio inter.

20 Cæterum complura item in hunc, quem memoravimus, locum Sanctorum Martyrum corpora è Cœmeterio sanctorum Marcellini & Petri translata fuisse, ipsemet in suis ad Martyrologium Romanum notis IV. Id. februarii Baronius his verbis testatur: *Quod autem pertinet ad Viam Labicanam de qua agimus, complures Martyres extra portam Exquilinam more majorum, cum passi essent, eorum corpora à Christianis sublata inferebantur in Cœmeterium, quod ea Via erat nobile sanctorum Marcellini & Petri nomine dedicatum. Verum ea omnia intra eandem portam Exquilinam, in vicum ad Ursum Pileatum dictum, in Cœmeterium, quod S. Anastasii Papæ nomine appellatum est, putantur illata; qui locus hodie dicitur Sancta Bibiana.* Porro cum sub eodem *Ursi Pileati* nomine Viæ Portuensis Cœmeterium ab antiquis scriptoribus recenseatur, inde nonnulli aberrandi occasionem nacti, in Cœmeterio, de quo nunc agimus, eorundem sanctorum potissimum corpora extare, etsi perperam, arbitrati sunt, quæ apud illud deposita olim fuisse leguntur, & præsertim Beatorum Innocentii & Anastasii Romanorum Pontificum, ex quorum nomine & hoc ipsum *Sancti Anastasii Cœmeterium* appellare non dubitarunt, sed manifestum utriusque discrimen satis superque in enarratis hactenus demonstravimus. Cæterum & id quoque nobis vero simillimum fit, ex præmemorato videlicet Viæ Portuensis Cœmeterio innumera plane Sanctorum corpora ad hoc delata fuisse, & ut veritas quidem ipsa magis elucescat, ex ejusdem Viæ Cœmeterio, quod *ad Sextum Philippi* nuncupatur, Sanctorum Simplicii, Faustini & Beatricis corpora translata huc fuisse, apud omnes exploratissimum est: & quamvis sub quo potissimum Romano Pontifice hujuscemodi translatio obtigerit, haud omnino compertum sit, eam tamen sub Simplicii pontificatum referendam proculdubio esse conjicitur. Is enim cum Beatæ Bibianæ Ecclesiam, Bibliothecario teste, instaurasset, eandem haud dubie beatissimi Simplicii corpore, cujus ipse nomen gerebat, tanquam nobili quodam thesauro augere ac condecorare sategit, & unà cum eodem dignissima quoque aliorum Martyrum sociorum ibidem pignora condidit. Eorum verò eadem adhuc in Ecclesia imagines supersunt, & Beati potissimum Simplicii, & in marmorea insuper Tabula hujusmodi legentibus inscriptio suppetit:

Boron. in not. ad Mart.

Bina Cœmeteria ad Ursum Pileatum.

Translatio corporum SS. Simplicii, Faustini, & Beatricis.

Inscriptio numerum martyrum in Cœmeterio ad Ursum Pileatum designans.

ANNO DOMINI... MENSE OCTOBRIS..
DEDICATIONEM
SANCTORUM MARTYRUM
SIMPLICII, FAUSTINI ET BEATRICIS
AD COEMETERIUM
URSI PILEATI JUXTA FORMAM
CLAUDII AN. PO. TA TAURINAM,
QUAM PRIMUS LEO PAPA
MAXIMA DEVOTIONE
CUM INDULGENTIA ET
REMISSIONE III. ANNORUM,
ET XL. DIERUM FECIT.
IN QUO COEMETERIO REQUIESCUNT
QUATUOR MILLIA, ET CCLVII.
CORPORA SANCTORUM
EXCEPTIS PARVULIS
ET MULIERIBUS.

Martyres 4257 in Cœmeterio.

21 Porro inscriptus hic beatorum Martyrum in Cœmeterio conditorum numerus, quatuor videlicet millium, & ducentorum quinquaginta septem, multo quidem eo minor est, quem recensita à nobis hactenus inscriptio edocet: neutra tamen ex his, si quis rem serio discutere velit, ab ipso veritatis tramite procul aberrat. Hæc enim, quam postremo loco exposuimus, præcitata altera longe vetustior est. Quapropter cum ab aliis deinde summis Pontificibus è dirutis sacrorum Cœmeteriorum locis alia item complura sanctorum corpora huc illata fuerint, quid mirum, si eorundem in posteriori titulo numerus auctus legatur? Illud quoque quod in eadem inscriptione, de beatis videlicet Simplicio, Faustino & Beatrice, à Sancto Leone in Ecclesia, quam ipsemet erexerat, conditis recitavimus, his quidem, quæ jam pridem diximus, repugnare videtur, quod sacra nimirum eorundem corpora in Ecclesiam sanctæ Bibianæ à Simplicio Papa translata fuerint. Verum si exacta ipsorum temporum ratio habeatur, & quæ ad hæc pertinent, lynceis oculis expendantur, res facili negotio solvitur, & quivis difficultatis nodus, qui suppetere posset, eluditur. Nam Leo Papa, cujus hic mentio incurrit, haud primus, sed secundus in ordine recensendus est; quippe qui ducentis circiter annis post Simplicium sedit: vox etenim illa ibidem inscripta, *Primus*, haud de primo in ordine Pontificum, sed de primo utique subintelligenda est, qui in eorundem honorem Ecclesiam dicavit: quod quidem à Leone Secundo præstitum fuisse his plane verbis Bibliothecarius testatur: *Hic fecit Ecclesiam in Urbe Roma, juxta sanctam Bibianam, ubi corpora Sanctorum Simplicii, Faustini, & Beatricis, & aliorum Martyrum recondidit, & ad nomen B. Pauli Apostoli dedicavit.* Ab hoc igitur Pontifice eorum corpora è loco, ubi simplicius Papa ea quondam deposuerat, in Ecclesiam à se erectam post ducentos ferme annos translata fuisse, haud absurdum erit asserere: quæ demum in Sanctæ Mariæ Majoris Basilicam delata, in eadem nunc perhonorifice quiescunt.

Bibl. in Leone Pap. II.

Martyres in ædibus privatis sepulti.
SS. Abdon, & Sennen: Domus Quirini subdiaconi.

22 Præterea quamplures alios Martyres apud privatas in Urbe domos sepulturæ demandatos fuisse in Actis eorundem legimus, & in his præsertim, quæ nos infra recitabimus: gloriosi enim Martyres Abdon & Sennen sub Claudio Imperatore martyrio coronati, à Quirino subdiacono in

in arca plumbea locati, domi ſuæ juxta Amphitheatrum ſepulturæ traditi, ibi diutius perſtitere: verum cum ſub Conſtantino Imperatore divinitus innotuiſſent, ad *Pontiani Cœmeterium* ſacra eorundem pignora delata ſunt. Præclaræ item virginis ac Martyris S. Suſannæ corpus à Serena Auguſta incluſum argentea theca apud ſe in ſuomet palatio una cum ejuſdem cruore, quem reverenti manu adhuc profluentem collegerat, depoſitum fuit; ubi in ejus honorem, ut in Actis legitur, furtivas die noctuque ad Deum preces iteratis vicibus offerre non deſinebat: quamvis iiſdem in Actis, Virginis duntaxat ſanguine apud ſe reſervato, corpus in Cœmeterio ab eadem Auguſta conditum fuiſſe deſcribatur. Invicti pariter Martyres Claudius, Caſtorius, Symphorianus Nicoſtratus, & alter ejuſdem nominis Simplicius ſub immani illa Diocletiani perſecutione acerba quæque pro Chriſti fide tormenta perpeſſi, plumbeis incluſi loculis, & ſubinde in flumen projecti, pia cujuſdam Nicodemi opera ſublati, domi apud eumdem tumulati ſunt, ut ex eorundem Actis conſtat, in quibus iſthæc enarrantur: *Poſt dies quadraginta duos quidam Nicodemus Chriſtianus levavit loculos cum corporibus, & poſuit in domo ſua.*

Sanguis S. Suſannæ à Serena Auguſta collectus.

SS. Claudius, Caſtorius, Symphorianus, Nicoſtratus, & Simplicius.

Domus Nicodemi Romani.

23 Illuſtri item ſanguine fœmina ac martyrio conſpicua Anaſtaſia Romana, quæ ſub Diocletiano pariter martyrii coronam promeruit, ab Apollonia eximiæ pietatis matrona in viridario quodam, condigno ſepulchri honore donata eſt, ut in ejuſdem Actis his verbis exponitur: *Tunc Apollonia Chriſtiana matrona per matronam Præfecti meruit, ut corpus S. Anaſtaſiæ tolleret: quod accipiens, oſculabatur, & aromatibus condiens, atque dignis linteaminibus advolvens, intra viridarium domus ſuæ, ut decuit Martyrem, ſepelivit: atque expenſo non parvo pecuniæ numero, Baſilicam, ubi eam ſepeliret, fabricavit. Paſſa eſt autem B. Anaſtaſia Kal. Ianuar. & in abſconditis habita. Depoſita autem eſt, poſteaquam baſilica fabricata eſt, in domo Apolloniæ VII. Id. Septemb. In eadem vero baſilica operatur beneficia ſua Dominus Ieſus Chriſtus.* Hæc ibi. Verum Romano in Martyrologio natalitius præclaræ hujuſce fæminæ dies VIII. Kal. Januarii apud Palmariam inſulam deſcribitur, quo illa in exilium Imperatoris juſſu deportata fuerat. In antiquo autem Romano pariter Martyrologio, quod modo in lucem prodiit, natalis ejuſdem Romanam apud Urbem recolitur: & quidem in ipſius Actis ex præmemorata inſula eandem revocatam glorioſum pro fide martyrium in Urbe conſummaſſe legitur. Porro vetuſtiſſimus ſub ejus nomine titulus in Urbe adhuc inter Circum Maximum, & forum boarium, ad Palatini montis radices perſeverat; ubi pretioſæ Martyris ejuſdem reliquiæ, & ſanctarum Agapes, Chioniæ & Irenes, ac ducentarum item virginum, quæ pari ſententia in exilium cum eadem relegatæ fuerant, magno devotionis cultu aſſervantur.

Apollonia matrona.

Act. S. Anaſt. Cod. Vat. 5. 7. Vall. 1.

Rom. Mart. 8. Kal. Ian.

Inſula Palmaria.

Eccleſia S. Anaſtaſiæ Circus Maximus. Forum boarium. SS. Agape, Chionia, Irene, & aliæ 200. virgines ſociæ Anaſtaſiæ.

24 In Cœlio item monte prope Clivum Scauri celebris adhuc *Pammachii* titulus extat, ab ipſomet in honorem beatorum Joannis & Pauli Martyrum, in eorundem domo erectus, ubi ſub impio Juliano Apoſtata hi clanculum martyrio coronati, & ſepulchro pariter, ut eorumdem mors Urbem lateret, illati fuerant, ut ipſorum in Actis his plane verbis legitur: *Tertia hora noctis tranſacta Terentianus volens placere Iuliano, ſicut ei dictum fuerat, ut ſine ſtrepitu familiæ, vita privaret eos, fecit fieri foveam intra domum ipſorum, & tunc decollari eos juſſit, & ſtatim involvi, & reponi VI. Kalend. Iulias, faciens hanc famam, dicens, quod juſſu Cæſaris miſſi fuerant in exilium. Nullum enim ſignum interfectionis eorum inventum eſt ſuper terram. Tunc B. Criſpus presbyter & Criſpinus clericus, & Benedicta lamentabantur in domo, & orabant, et cogitabant, & non ceſſabant lacrymæ ab oculis eorum die noctuque, ut aliquando ſignum eis Dominus Ieſus Chriſtus oſtenderet de ſanctis Martyribus, ubi fuiſſent ſepulti. Et manifeſtavit illis Deus, & ipſi manifeſtarunt cæteris ſanctis, cum quibus cœperunt frequentare opera eorum.* Hac interim frequenti Chriſtianorum copia, quæ ad Martyrum jugiter ſepulchrum confluebat, acriter permotus, atque ira judex excandens, Criſpum, Criſpinianum, & Benedictam capite mulctavit, ut eadem Acta his verbis teſtantur: *Tunc iratus Iulianus juſſit eos capitalem ſententiam ſubire, & corpora eorum canibus derelinqui. Tunc occulte noctu rapuerunt corpora eorum Ioannes presbyter, & Flavianus vir illuſtris ex præfectus Urbis, & ſepelierunt eos in domo Ioannis & Pauli, non longe ab ipſis in apſide V. Idus Iulii.* Verum enimvero cum *non ſit conſilium*, ut Pſalmiſta loquitur, *contra Dominum*, fruſtra impietatis viri piorum ora claudere conati ſunt, ne ſanctorum gloriam gentibus panderent, atque enuntiarent: ipſi enim immundi ſpiritus, quantumvis inviti, triumphorum Chriſti, ac fidei præcones effecti, pretioſam ſanctorum mortem divinitus palam edicere, ac celebrando prædicare compulſi ſunt: hi enim dum ab obſeſſis hominum corporibus, qui beatorum Martyrum ſepulchrum adibant, protinus exire coacti, publice, quod omnes hactenus latebat, inclamabant: Paulum videlicet & Joannem, Terentiani gladio per ſummam injuriam è medio ſublatos fuiſſe. Quinimmo & ipſiuſmet Terentiani filius cum à dæmone acrius impeteretur, ad ſanctorum tumulum deductus, illico liber evaſit: admirando autem rei portento Terentianus tandem admonitus, abnegato ſacrilego Deorum cultu, Chriſto protinus nomen dedit, & cum ſalutari baptiſmo ablutus fuiſſet, ipſemet eorumdem beatorum martyrum Acta, ex perſecutore eorundem præco, ac laudator effectus, luculento ſermone conſcripſit; quinimmo nobile pro fidei confeſſione una cum filio martyrium alacri, ac conſtanti animo conſummavit, & apud eoſdem ſanctos martyres, eiſdem martyrii corona ſociatus, ab Joanne & Pigmenio presbyteris poſt mortem recondi promeruit. Quod iiſdem pariter in Actis hunc in modum legitur: *Quorum corpora, Terentiani ſcilicet & filii, rapuerunt Ioannes & Pigmenius presbyteri, & poſuerunt in eadem domo ſanctorum Ioannis & Pauli.* Vides ipſummet perſecutoris gladium, divina virtute, ac immenſo beatorum eorundem martyrum beneficio in laudatoris calamum repente, quod mirum eſt, immutatum fuiſſe, idem enim, qui ſanguinem fuderat, & mucronem adverſus eos exeruerat, calamum in recolendi martyrii præconium, eorum acta conſcribendo, exacuit.

SS. Ioannes & Paulus. Domus SS. Ioannis, & Pauli.

Act. SS. Paul. & Ioan. Cod. Vat. 3. 4. 9. S. Petr. E. Vall. 10.

Criſpus, Criſpinianus & Benedicta matrona. *Act. SS. Paul. & Ioan.*

S. Terentianus, cum filio. Miracula ad ſepulchrum SS. Ioannis, & Pauli.

24 At divino poſtmodum numine illatas Chriſtianæ fidei contumelias ulciſcente, Julianus impius è medio tollitur, quo ſublato, Jovinianus, vir ſane pius, ac acerrimus illibatæ religionis, ac reipublicæ Chriſtianæ propugnator, Romani Imperii faſces obtinuit; cui id maxime ſub ipſamet Principatus initia cordi fuit, ut ſanctorum videlicet Joannis & Pauli ſepulchrum ad illa uſque

Jovinianus Imperium obtinet.

tempora

tempora à Christianis ob gentilium metum occulta veneratione celebratum, diligenter perquireret: quo tandem adinvento, cum sacra beatorum martyrum pignora Urbi innotuissent, construendam ibi Ecclesiam curavit, ut hactenus recensita his verbis Acta exhibent: *Postea vero Iobianus sumpsit Imperium, misit & rogavit ad se venire Bizantium senatorem. cui ita dixit: Nos ad te mandavimus, quia per gratiam Domini nostri Iesu Christi jam nobis declaratum est de beato Crispo, Chrispiniano clerico & de Benedicta, quos interfici jussit Iulianus, quia sanctorum Ioannis & Pauli corpora, ubi sepulta fuerant, Christianis ostenderunt. Unde rogo, ut diligenter requiras corpora sanctorum Ioannis & Pauli, quia credo eos in domo sua sepultos. Tunc Bizantius cum filio suo Pammachio requisivit eos libenter, & cum invenisset, gratias agens Deo, renunciavit Iobiano Imperatori; quibus gratias agens, ita præcepit, dicens: Deus omnibus bonum dat, sicut & nobis. Accipe consilium meum, & utere sanctis Dei, & fac fieri Ecclesiam in domo sanctorum. Et cœpit eam studiose Bizantius cum filio suo Pammachio ædificare, quod contigit anno Domini* CCCLXVIII. Quam certe ob caussam Titulus hujuscemodi *Pammachii* nomine appellari meruit: cui item lapis notis his plane inscriptus, tanquam nobilissimum sacræ antiquitatis monimentum, affixus est:

Ecclesia SS. Ioannis & Pauli.

Titulus Pammachii.

Antistes Domini celsa sacraria Christi
Vestibulum decorat gratia pulchra loci.
Quæ quia compta nitet, primaque in fronte renidet,
Ostendit quantum numinis intus inest.
Quis tantas Christo venerandas condidit ædes
Si quæris, cultor Pammachius fidei.

Inscriptio Ecclesiæ Pammachii affixa.

26 At vero eundem juxta Titulum domus olim sancti Fausti martyris extabat, ubi à Dafrosa sanctissima fœmina, cujus potissimum opera ad Christi fidem traductus fuerat, sepulturæ quoque officiosa manu demandatus est, ut in supra recensitis sanctæ Bibianæ Actis his verbis exponitur: *Eadem vero nocte veniens Dafrosa mater Demetriæ & Bibianæ, collegit corpus sancti Fausti, & sepelivit in domo ejusdem, juxta domum sanctorum Ioannis & Pauli, &c.*

S. Faustus.

Act. S. Bibian.

CAP. XLIII.

De Novati, ac Timothei Thermis: et de Pudentis domo ad Viminalis collis radices BB. Petri & Pauli Apostolor. hospitio & sacro Christianorum cœtu illustrata.

1 NOn ignobile quidem (ut Baronius ait) vel obscurum erat olim Romæ Novati nomen temporibus Neronis: ad Novatum enim extant tres libri Senecæ de Ira conscripti. Meminit idem auctor & de Novatilla in lib. de consolatione ad Marciam. Mentio item habetur de Thermis Timothinis in actis martyrii S. Justini philosophi, quæ legitima, germanaque esse à Baronio demonstratum est, & apud Surium extant t. 3. die 12. Junii. Porro quamplura nunc in Urbe loca subterranea extant, quæ jure merito præcipuam sibi apud omnes venerationem vindicant, vel pretiosis enim martyrum exuviis, Cœmeteriorum instar, quæ nuper memoravimus, nobilitata sunt, vel recolendis beatorum martyrum pœnis, vinculis, hospitio, præsentia insuper ac præclaris eorundem gestis, immo triumphis passim illustrata fuere: inter quæ primum quidem aurea illa, ac beata Pudentis Senatoris domus ad Viminalis Collis radices connumerari potest, quæ juge Christianorum asylum, martyrum diversorium, & nobile sanctorum hospitium, vel à primis Christianæ fidei primordiis, in Urbe extitit, eodem plane loco, in quo Novatianas, ac Timothinas thermas extitisse paulo ante descripsimus. Porro ipsæmet Novati, ac Timothei thermæ ex eo maxime ubique celebres, & conspicuæ redduntur, quod in his sub primæva Christianorum tempora, ut B. Pudentianæ acta legendum offerunt, Ecclesia sub ipso Pastoris titulo, tanquam veneran-dæ antiquitatis monimentum, erecta suspicitur. Vir enim, qui ejusmodi nomen præferebat primus huic titulo presb. præfectus, in eodem quoque, ut Acta testantur, conditus postmodum fuit. Hanc deinde Ecclesiam Deo in beatæ Pudentianæ honorem, à sanctissimo Pio Romano Pontifice, venerabili virgine Praxede ejusdem sorore enixis id ab eo precibus exposcente, dicatam, ac Baptismalem ibidem fontem extructum fuisse Bibliothecarius in ejusdem S. Pontificis Pii vita his verbis luculenter testatur: *Hic ex rogatu B. Praxedis dedicavit Ecclesiam Thermas Novati, in Vico Patritii, in honorem sororis suæ sanctæ Pudentianæ, ubi & multa dona obtulit: ubi sæpius sacrificium Domino offerens ministrabat: ubi & fontem Baptismalem construi fecit, manu sua benedixit, & consecravit, & multos venientes ad fidem baptizavit in nomine Trinitatis.* Hæc ibi.

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 19. Iun. Senec. lib. de ira lib. de cons. ad Marcian.

Domus Pudentis Senatoris.

Novati & Timothei Thermæ.

Titulus Pastoris.

Ecclesia S. Pudentianæ.

Sacer fons Baptismatis in Ecclesia S. Pudentianæ.

Bibl. in S. Pio Pap.

2 Verum non Pium ipsum dumtaxat venerandæ mem. Pontificem, sed & cæteros quoque summos ac beatissimos Urbis Romæ Pontifices, dum Ecclesiam Dei sævissimi quique tyrannorum acrius impeterent, eodem in titulo ad Christi fidem ultro accedentes baptizasse eorumdem in Actis legitur: & ut res prolatis in medium exemplis comprobetur, quis nesciat hoc potissimum loco à sancto Stephano Papa, beatos Nemesium & Lucillam sacris de more baptismalibus aquis ablutos fuisse, ut ejusdem acta his quidem verbis edocent: *Et statim eadem die beatus Stephanus Episcopus Urbis Romæ, duxit eum, Nemesium nempe, in titulum Pastoris, cumque catechizasset eum, & filiam ejus, secundum consuetudinem Christianorum indixit eis jejunium, usque ad vesperam. Hora autem appropinquante jam vespertina, benedixit fontem in titulo supradicto, deposuitque Nemesium in aqua, dicens: In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti baptizo te. Tunc baptizavit & filiam ejus nomine Lucillam, quam etiam ipse de fonte levavit. Cœperunt autem multi ad vestigia B. Stephani Episcopi prosternentes se, flagitare cum lacrymis, ut baptizarentur ab eo: baptizatique sunt in eadem die, qua Lucilla illuminata est, promiscui sexus numero sexaginta duo. Et exinde multi cœperunt, divina gratia procurante, occurrere B. Stephano ex gentibus honesti viri, ut baptizarentur ab eo, &c.* Ex quibus nunc in primitivorum Urbis Romæ Christianorum laudem illud profecto compleri videbatur, quod Chrysost. de illis prædicat: *Domus*, inquit, *primis illis temporibus Ecclesiæ erant.* Ita plane Pudentis senatoris domus divino cultu, ac sacramentorum ministerio decorata, ex privata domo, publica, ac sacrosancta Urbis Ecclesia reddita est. Sed de eadem domo plura in rem præsentem infra, nunc interim de Novati, & Timothei duntaxat Thermis agendum est.

SS. Nemesius, & Lucilla.

Act. B. Steph. Pap.

Chrys. hom. 22. Act. Apost.

3 Extat vero adhuc hic idem in Urbe titulus

inter

inter cæteros tum præcipuo venerationis cultu, tum merito recolendæ antiquitatis jure celeberrimus; quem longa post secula præ nimia vetustate collabentem Henricus Cajetanus Presbyter Cardinalis ejusdem Tituli instauravit, atque ornamentis quampluribus egregie auctum meliorem in formam redegit. In sacræ hujusce ædis vestibulo locus quidam crate circum ferrea vallatus putei formam præ se ferens cernitur, in quo à piissima virgine Pudentiana sacrum beatorum quidem trium millium numero Martyrum sub Antonino Imperatore interemptorum, & isthic in præsens quiescentium cruorem collectum spongia, ibidemque reconditum fuisse, vetustissima ejusemodi, quæ ibidem affixa est, inscriptio legentibus ultro testatur:

Puteus in Ecclesia S. Pudentianæ, in quo existunt corpora trium millium martyrum.

HOC EST COEMETERIUM
PRISCILLÆ,
IN QUO EXISTUNT CORPORA
TRIUM MILLIUM MARTYRUM,
MARTYRIO
PER ANTONINUM IMPERATOREM
AFFECTORUM. QUOS S. PUDENTIANA
FECIT IN HOC SUO VENERABILI
TEMPLO SEPELIRI,
ET PROPRIIS MANIBUS SPONGIA
COLLIGEBAT SANGUINEM
SUPRADICTORUM MARTYRUM,
ET REPOSUIT IN PUTEO,
QUI EST AD DEXTERAM HUJUS
ECCLESIÆ IN SACELLO
SANCTI PASTORIS.

Ex cujus nimirum inscriptionis titulo hic Cœmeterium sub Priscillæ nomine olim extitisse colligitur, illius videlicet, quæ dignissima Beati Pudentis Senatoris mater ac sanctarum Pudentianæ & Praxedis avia describitur; à qua potissimum Priscillæ Cœmeterium Via Salaria denominationem traxisse jam diximus. Et quidem satis superque verosimile nobis fit, sanctissimam eandem matronam privatum suæ item domi Cœmeterium statuisse, in quo veneranda Beatorum Christi Martyrum corpora conderet, quæ ad Salariam viam, ubi amplissimum illud extabat, aliquo interdum præpediente obstaculo, libera deferendi facultas haud suppeteret: cujus admiranda postmodum virtutum exempla Pudens filius, & beatissimæ ejusdem neptes sectari nullatenus destitere; dum pari pietatis studio parentum, majorumque suorum vestigiis inhærentes, eodem in loco tot beatorum millium Martyrum corpora religiosæ manus obsequio condiderunt.

Cœmeterium Priscillæ.

Priscilla senior.

4 Cœmeterium autem hoc haud aliorum instar in topho excavatum est, sed subterranea quædam concamerata loca, quæ Cubiculorum formam præ se ferunt, ad inferenda defunctorum corpora, extructa atque aptata ibidem fuere. Hæc vero ipsamet forte loca haud temere quispiam extitisse dixerit, quæ Novati, seu Timothei thermarum olim usui deservierant, quas in Ecclesiam, ut dictum est, sacris de more ritibus commutatas, in Cubicula quoque, ac in sepulchralem sanctorum Martyrum usum atque obsequium à Christianis demum redactas fuisse ipsemet Baronius in suis ad Romanum Martyrologium notis XVII. Kalendas Februarii his verbis asserit: *Cœmeterium in ipso Titulo Pastoris, ubi erant Thermæ Novati, quæ & Timothinæ dictæ, ipsæ balnei inferioris cellæ instar porticuum, sibi concameratione conjunctæ, quæ usque in hanc diem cernuntur pene integræ, Cœmeterii loco adsepeliendos sublatos occulte Martyres inserviisse creduntur.* Quod plane ipsamet experientia, quæ rerum magistra est, Bosius antiquitatum oculatissimus explorator didicit, qui subterranea eadem loca sedulo perscrutari, ac abditos eorundem sinus rimari jugiter non destitit, ut ipsis quodammodo è tenebris rerum antiquarum lucem lynceus veritatis indagator erueret, ac posteris deinde, quæ studioso labore hauserat, libenti animo propinaret.

Forma ac species Cœmeterii in domo S. Praxedis.

Thermæ Novati.

Baron. in Not. ad Mart. 15. Jan.

5 Ut conscriptum autem ab Adone pariter Martyrologium die XXI. Junii lectori præ se fert, sanctus Symmitrius una cum aliis viginti duobus Martyribus hoc eodem Titulo officiosa beatæ Praxedis manu tumulo illatus est. hæc enim ibi: *Inde post innumera pietatis opera* (de sancta Praxede loquitur) *post multorum Martyrum sepulturas, inter quos B. Symmitrium presbyterum cum aliis viginti duobus, apud Titulum supradictum* (Pastoris nempe) *manibus suis sepelivit, qui per martyrii palmam ad regna Cælorum transierunt.* Verum cum idem scriptor diserte alibi, martyrem eundem Symmitrium die XXVI. Maii, in Cœmeterio Priscillæ sepultum fuisse asserat, atque ejusdem ex Actis à beatissima virgine Praxede Via Salaria conditum fuisse constet; ubi illa Pudentem parentem suum, ac Pudentianam sororem ante condiderat, asserendum nobis proculdubio est, Symmitrium athletam Christi beatissimum, post nobile consummatum pro fide martyrium, confestim in privato hoc Cœmeterio depositum: subinde vero ad amplissimum Viæ Salariæ Cœmeterium, suborta temporum opportunitate delatum fuisse, ut & ipsi Pudentianæ virgini obtigisse recolendæ historiarum paginæ enarrant, cujus sacrum corpus cum in suo Titulo, seu Cœmeterio octo & triginta diebus quievisset, ad alterum postea, quod Via Salaria extabat, honorifice deportatum, in eo juxta Pudentem patrem officiose conditum est.

S. Symmetrius cum 22. martyribus.

Ado in Mart. die 21 Junii.

Ado in Mart. die 26. Maii.

Cœmeterium Priscillæ.

S. Pudentiana.

Porro ejusdem, & sanctissimæ item Praxedis virginis corpora à Paschale Primo in Urbem deinde translata fuere & sacræ earumdem reliquiæ una cum vasis, quibus pretiosum beatorum Martyrum cruorem lectissimæ virgines passim hauriebant, dum Henrici Caietani S. R. E. Cardinalis studio Ecclesia, de qua nunc agimus, pristino decori redderetur, inter antiqua venerabilis ejusdem loci monimenta repertæ, majori sub ara eo honoris cultu quo par erat, recondi meruerunt. Ut nunc autem à Thermis expediti, ipsiusmet Pudentis domum sanctitate conspicuam, & omni veneratione dignissimam ingrediamur.

Translatio corporum SS. Pudentianæ, & Praxedis.

Vasa in quibus sanguis martyrum colligebatur.

6 Quod ad Pudentem attinet, Baronius in Ecclesiasticis Annalibus consulendus est, qui condignas Viri hujus laudes exacte describens, eum quasi digito legentibus demonstrare videtur, cujus & Apostolus ipse jucundissimam in 2. ad Timoth. epist. mentionem his verbis ingerit: *Salutat te Ebulus, & Pudens, et Linus, & Claudia, & fratres omnes.* En qua ratione inter præcipuos Christianorum, qui Romæ tunc aderant, veluti Dux atque omnium antesignanus Pudens recensetur, qui cunctos fere Christianos paternis officiis, miro Christianæ pietatis studio, sibi demereri satagebat: *Hic vero* (ut Baronius ait) *est vir ille clarissimus Senatorii ordinis Civis Romanus, pater Novati, atque Timothei, Praxedis, ac Pudentianæ virginum: hujus domus ad radicem Viminalis posita prope Exquilinum patuit omnibus Christianis, ubi & Sacræ agebantur Synaxes. Conversaque deinde penitus in Ecclesiam eadem Pastoris titulo dicta est, de qua alibi pluribus.*

2. idem Tim. 4. 9.

Pudens Senatorii ordinis.

Baron. to. 1. an. 59. n. 18.

Hæc

Pudentis domus Petri Apostoli hospitio clara.
Bar. to. 1. an. 44. n. 61.

Hæc Baronius, qui & illud singulare viri præconium addit, quod videlicet intra eamdem domum B. Petrus Apostolorum Princeps hospitio quoque exceptus fuerit, ubi Romanis primum Christi Euangelium, Petro annunciante, innotuit: *Cæterum* (inquit) *ubi Petrus Euangelium prædicans Gentilibus innotuit, non amplius apud Iudæos permissus est agere, sed à Pudente Senatore, qui Christo credidit, in domum suam exceptus est, quæ erat in Viminali, ubi postea titulus erectus est Pastoris titulo nuncupatus.* Vides igitur domum hanc ipsius Apostolorum Principis aspectu, atque hospitio apprime nobilitatam, & pia aliorum Sanctorum Christi confessorum ac Martyrum consuetudine singulariter excultam, & quod majus est, in Christianæ Religionis asylum, & Christianorum confugium dedicatam fuisse; quin imo ipsorum quoque Beatorum Martyrum sanguine, quem uberrime inter Urbis carnificinas redundantem passim Pudentiana Virgo spongia collectum, illic servandum ingerebat, ac si nobilissimo aurei liquoris thesauro, cæterorum instar Cœmeteriorum consecratam peculiari devotionis cultu suspiciendam esse, ut quis merito sanctitatem loci recolens admirabundus una cum Iacobo exclamare queat: *Vere hic domus Dei est, & Porta Cœli.* Domus, inquam, in qua Deus Sanctis suis veluti templis invisibiliter inhabitabat, ut enim scriptura loquitur: *In domibus eorum cognoscetur Deus*, & vere domus hæc porta Cæli, cum ubi Petrus Cæli ostiarius, cui Regni Cælorum claves à Christo Domino traditæ sunt, excipiendis intra Ovile Domini accedentibus Ecclesiæ fores adaperiens ac intra ipsam Cæli januam inferendis, jam tum omnibus patens morabatur.

Pudentis domus asylum Christianorum.

Gen. c. 28. v. 18.

7 Verum hic parumper tu quis es, pie ac studiose lector subsiste, & nobis interim hæc enarrantibus, immensam Apost. Principis gloriam admirabundis oculis suspice; quippe qui cum hospes aliquando ac inermis Urbem Orbis dominam subjerit, eamdem jugo Christi feliciter subegit: *Ut quæ erat magistra errorum*, ut D. Leo inquit, sub ipsius Petri magisterio *fieret discipula veritatis; & gens sancta, populus electus, civitas sacerdotalis, & regia per sacram B. Petri sedem, caput Orbis effecta, latius præsideret religione divina, quam dominatione terrena; quamvis enim multis aucta victoriis ius imperii sui terra, marique protulerit: minus tamen est, quod illi bellicus labor subdidit, quam quod pax Christiana subegit.* Ita plane magis patent Piscatoris, quam Imperatorum omnium triumphi: quapropter divini plane numinis impulsu factum est, ut B. Petro Apostolo, qui primum in Urbem adveniens à Pudente Senatore ad Collis Viminalis clivum hospitio exceptus, circumvicinas regiones, & totam subinde Urbem verbo, ac præsentia illustravit, perpetuum grati animi, & rerum præclare domi, forisque gestarum monimentum in Traiano foro ad Quirinalis Collis, qui Viminali proxime adjacet, radices sito: in foro, inquam, omnium celeberrimo, in quo insignioribus olim viris statuæ erigebantur, postremo seculo à Sixto Quinto Pontif. Maximo erectum, dicatumque sit, hoc nobili titulo in superno columnæ ejusdem fastigio perpetui instar monimenti inscripto:

Petri Apostoli gloria.

S. Leo Pap. ser. 1. de natali App. Petri & Pauli.

In foro Trajano Petro Apostolo statua posita.

SIXTUS V. B. PETRO APOST. PONT. AN. IIII.

Hoc quippe forum, ut de cæteris taceamus, præter alia ornamenta multiplicibus statuis exornabatur, ut Gellius his verbis innuit: *In fastigiis fori Trajani, simulacra sita circumundique inaurata, &c.* Et congrue quidem Petrus Apostolus triumphali hac columna in Urbe insignitus est, qui quondam sub Nerone ad alteram ex columnis pariter, quæ nunc in beatæ Mariæ Transpontinæ Ecclesia suspicitur, ut Baronius in suis Annalibus refert, alligatus, ac fustibus verberatus, dedecoris notas exceperat, ut eleganter sacer poëta hisce carminibus rem totam eleganter expressit:

Apud Basil. Manlium de Vrbis Topographia.

Ut vinclis tenuit Petrum, sic alta columna
Sustinet, hinc decus est, dedecus unde fuit.

Hoc igitur loco totius ordinis Apostolici Princeps, qui primum hospes intraverat, in cochlide Trajani columna, eidem Parthis olim, ac Dacis devictis erecta pedem fixit, ut quod ab Isaia Prophetico olim spiritu prænunciatum fuerat, in Petro quis adimpletum probe intelligat: *Civitatem sublimem humiliabit: humiliabit eam, usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum.* Petro siquidem Apostolorum Principi, qui primus crucis vexillum Romanis arcibus intulit, & Urbem universo Orbi dominantem, Christi jugo subdidit, Trajanæ Columnæ fastigium, basis ac perpetui instar monimenti dicatum est, cui nos nobilissimum veluti titulum, quæ ab Angelo Bargæo conscripta sunt carmina, insculpimus.

Isaiæ. c. 26.

Quam quondam posuere Patres, populusque Columnam,
Trajano, ob victos, pectora sæva, Getas.
Hanc Xysti pietas quinti, ter maxima sanctis
Subegit pedibus, Petre beate tuis.
Ut quæ Barbaricis Urbem testata potentem est.
Gentibus imposito, colla gravasse jugo.
Hæc eadem parere tibi testetur, & Urbem,
Terrarum, & quidquid maximus Orbis habet.

Angel. Barg. apud Ciaccon. in Vit. Sixt. V.

Quibus vel obiter in rem præsentem memoratis, jam ad nostra, si libet, ad Pudentis videlicet domum, è qua paulo ante discessimus, pedem convertamus.

8. Porro Pudentis domus B. Petri hospitio nobilitata, præcipuo jugiter honoris cultu habita est, nec tantum enim frequentes huc Christiani convenire consueverant, sed & eorumdem sanguis, qui martyrii palma pro Christo donati sunt, sanctarum Pudentianæ & Praxedis Virginum manu in Urbe passim collectus, illuc servandus in puteum inferebatur: extat enim ad hanc usque diem puteus sacro refertus cruore, qui nobili item titulo illustratus, summa omnium veneratione colitur. In Ecclesia autem S. Viti in Exquiliis lapis quidam ferrea crate circumdatus adhuc visitur, supra quem multa sanctorum Martyrum millia (ut pia traditio fert) pro Christo interempti fuere: præmemoratus autem lapis, ut ex traditione item didicimus, unus ex illis extitit, qui *Petra scelerata*, vulgo appellabatur, quam gentiles hoc nomine ob intestinum, quo Christianos prosequebantur, odium, appellabant. Porro virgines, quas meminimus, Praxedes & Pudentiana tum pro fide peremptorum sanguinem studiose colligebant, tum etiam eorundem corpora clam sepultura donabant, ut palam in earundem actis exhibetur; corpora enim Symmetrii presbyteri, & aliorum duorum & viginti Christianorum, qui Antonini jussu in ipsamet Praxedis domo, quo Christiani confluere consue-

Pudentis domus multorum martyrum sanguine nobilitata.

Ecclesia S. Pudentianæ virg. Puteus sanguine martyrum abundans.

Lapis multorum martyrio insignis.

Petra Scelerata.

Symmetrius presbyt. & socii martt.

consueverant, cum pia virgo jugulatos vidisset, noctu in Priscillæ Cœmeterium perhonorifice humanda detulit. Certe quidem ipsemet Praxedis titulus innumeris sanctorum Martyrum exuviis illustratus est, tum eorum qui obsequente Virginis manu sepulturæ ibidem locum obtinuere collecto, illatoque unà cum corporibus eorundem sanguine, tum eorum etiam, quorum corpora Paschalis Papa è diversis Cœmeteriis levata illuc congessit, quæ quidem numero sunt bis mille, tercentum, ut inscriptus marmori titulus præ se fert, & picta parieti imago, quæ in majori arcu extat, videndum his additis notis exhibet:

S. Praxedis titulus.

Duo millia & trecenta corpora martyrum.

Emicat aula pia è variis decorata metallis,
Praxedis Domino super æthra placentis honore,
Pontificis summi studio Paschalis alumni
Sedis Apostolicæ passim, qui corpora condens,
Plurima sanctorum subter hæc mœnia ponit
Fretus, ut his limen mereatur adire polorum.

Sever. l. de sep. Eccles.

9 Præter recolenda autem beatorum Martyrum pignora, in præmemorata item Ecclesia imago quædam Christi Salvatoris effigiem ad vivum exhibens tessellato opere elaborata cernitur, quam S. Petrus Apostolus Pudenti Senatori Praxedis genitori, apud quem diverterat, dono dedit, Græcis quidem litteris ipsius Petri nomine exarato, cujus venerandæ imaginis Lindanus his plane verbis meminit: *Tam erat Pudens iste D. Petro charus hospes, ut ipsi tabellam donarit, quæ Domini Iesu effigiem habebat, non coloribus depictam, sed opere mosaico tessellatam, cujus fragmentum etiamnum hodie ad D. Praxedis (quæ ejusdem Pudentis fuit filia) videre est. Verum ipsa facies Domini sublatis spectantium peregrinorum pia cupiditate tesserulis est dominicæ faciei vestigio, quod Dominum Christum oblonga, non crassa, sed macilenta, & tenui fuisse facie contestatur, ut & veriores passim Romæ, alibique ipsius loquuntur effigies; sic & in illo stupendo D. Veronicæ peplo est animadvertere, qui studiose ipsum intueri valeat. Huc non parum facit, quod Tabellæ est litteris Græcis insertum* Πέτρος ὁ Ἑβραῖος. & hæc de Pudentis domo Principis Apostolorum hospitio, frequenti Christianorum cœtu & sacrorum martyrum exuviis nobilitata enarrasse sufficiat, quæ jure merito ad Subterraneam quoque Romam, tot martyrum sepulchris, & Christianorum ibidem persecutionum tempore delitescentium incolatu illustrem, congrua quidem ratione pertinere videtur. Extat in eadem Ecclesia ad dexteram intrantibus altare ligneum, ad modum arcæ compactum, in quo B. Petrus, dum apud Pudentem hospitio receptus moraretur, ut pia fert traditio, immortali Deo sacrificium offerebat. Lignea autem altaris tabula præ vetustate nimia consumpta cernitur, & sub altari lapideo locata est, in quo S. Petri statua cernitur, hoc autem titulo notatum est, videlicet.

Imago Domini Iesu in Ecclesia S. Praxedis.

Lindan. apolog. pro Liturgi. S. Petr. c. 17.

Faciei Christi Domini delineatio.

Sever. in lib. de sept. Eccl.

Altare in quo S. Petrus sacrificium fecit.

IN HOC ALTARI S. PETRUS
PRO VIVIS ET DEFUNCTIS, AD
AUGENDAM FIDELIUM MULTITUDINEM
CORPUS ET SANGUINEM
DOMINI OFFEREBAT.

Extat insuper ad lævam ejusdem Ecclesiæ, alter hic titulus marmori insculptus, qui totum loci ambitum præcipua veneratione dignum denotat: hæc autem sunt verba:

IN HAC OMNIUM ECCLESIARUM
URBIS VETUSTISSIMA,
OLIM DOMO S. PUDENTIS SENATORIS,
PATRIS SS. NOVATI, ET TIMOTHEI
ET SS. PUDENTIANÆ
ET PRAXEDIS VIRGINUM,
FUIT SS. APOSTOLORUM PETRI
ET PAULI HOSPITIUM PRIMUM AD
MARTYRUM ET CHRISTIANORUM
BAPTISMUM, ET AD MISSAS
SACRAMQUE SYNAXIM,
SUB ALTARI JACENT TRIA MILLIA
CORPORA SS. MARTYRUM,
ET COPIOSUS SS. SANGUIS, &c.

Titulus Ecclesiæ S. Praxedis.

Age jam ad alia properemus.

CAP. XLIV.

De subterraneis Domitianis, sive Trajanis Thermis, & de antiqua beati Silvestri Papæ intra easdem Thermas Ecclesia, quæ non multis abhinc annis Vrbi innotuit.

1 Quoniam de subterraneis potissimum Urbis Romæ locis mentio incurrit, in quibus Christiani, dum ingruerent persecutionum procellæ, ad sacra obeunda munia, & ad Synaxas de more peragendas convenire consueverant; hic de Domitianis, seu Trajanis Thermis, quæ diu subterraneas inter tenebras ab oculis procul toti Christiano orbi invisæ delituere, & vel ab ipsis Christianæ fidei incunabulis in sacrum Ecclesiæ usum destinatæ, confluentibus illuc fidelibus, nobilis instar asyli inservientes, ad divinorum participationem mysteriorum tuto omnes, qui illuc confugiebant, sinu excepere.

Thermæ Domitianæ jam inde ab initio Christianorum perfugium erant.

2 Cum enim B. Silvester Romanus ad summi Pontificatus apicem evectus tunc temporis fuisset, quando Christianis haud palam agere persecutorum metu fas erat. Quippe etsi Constantinus jam probe de Christianorum Religione sentiret, adhuc tamen eorumdem fides male admodum apud Senatum, urbanasque Præfecturas olebat, iidemque haud pacifice, ubi erant, versari permittebantur. Quamobrem, ut Baronius in suis ad Romanum Martyrologium Notis edisserit, Silvester paterna relicta domo, quæ ad Campum Martium eo loco sita erat, ubi nunc Monasterium, & sub ejusdem S. Silvestri titulo Ecclesia conspicitur, delitescendi gratia, in Exquilinum collem intra sacerdotis cujusdam prædium se recepit, cui nomen Equitius, & quo satis familiariter utebatur.

B. Silvester Pontifex.

Constantino fidei quidem æquo, sed Senatu adhuc iniquo Christiani latebant.

Baron. in not. ad Mart. fol. 710.

B. Silvester è domo paterna in collem Exquilinum concedit.

3 Porro Collis hic præclaris olim, ut historiæ narrant, habitatoribus, & inquilinis mirifice nobilitatus est: hic enim Pompeii Magni & Ciceronis domum, & aliam insuper, in qua ipse Octavianus Augustus educatus fuerat, extitisse fama percrebuit. Eodem in Colle recolendæ amplitudinis, ac magnificentiæ ædificia quamplura suspiciebantur. Inter quæ potissimum Titianæ Thermæ extabant, quæ à Tito Vespasiani Imperatoris filio erectæ primum fuerant, & postmodum Domitianæ, ac Trajanæ, utpote ab eisdem Imperatoribus aquarum rivulis abunde locupletatæ, ac multiplici adauctæ ornamentorum genere, dictæ sunt. In peculiari vero Thermarum, quas modo descripsimus, parte Equitius præclari nominis vir domum obtinebat; apud quem cum beatissimus Pontifex habitationis locum elegisset, ibidemque sedem mansurus fixisset, Oratorium sibi extruxit, ubi clam Pontificalia

Exquilinus præclaris olim habitatoribus illustris.

Et superbis ædificiis splendidus.

Equitii domus in eodem Colle sita.

munia

In illa S. Silvester Oratorium extruit. Altare ibi marmoreum hodieque visitur, in quo S. Silvester sacra faciebat.

munia de more exercens, fidelibus illuc jugiter confluentibus sacramenta impertiri, mœstosque inter adversa, quæ tunc ingruebant, solari consueverat. Extat adhuc eodem in Oratorio picturis exculto marmoreum altare, supra quod idem B. Silvester omnipotenti Deo incruentum offerre Sacrificium in more habuit: & nonnullorum insuper sanctorum imagines ibidem ad hæc usque tempora conspiciuntur. Ne hic autem locus antiquitate, ac sanctissimi incolatu Pontificis jugiter recolendus, condigno venerationis cultu destitueretur, sacerdos quidam hoc nobili postmodum titulo insignitus, characteribus Gothico quam similibus, parieti inscriptis eundem postmodum illustravit, quæ studioso lectori hic recitare voluimus:

Fracta vetusta nimis, solisque relicta ruinis,
Ne Silvestri obeat noctis amica domus,
Presbyter hanc renovat, sacrumque altare vetustum
Repparat, hincque Dei, Præsulis hincque decus.

Ad Equitii titulum multos annos S. Silvester commoratus est.

4 Porro in præmemorato Equitii titulo multorum annorum spatio Silvestrum Pontificem delituisse, vel ex eo probabile fit, quoniam, etsi Constantinus Imperator Christianis propensius faveret, cum tamen ab Urbe procul esset, & Urbs truculentam Maxentii tyrannidem pateretur, Christianis clam inter tenebras degere opus erat; vel tum præsertim quia postquam Constantinus Christi fidem amplexus est, Idolorum cultores acriter in Christianos prosiliebant. Quapropter Silvester ut se gentilium furori (quod Christus in Euangelio edocuit) dando locum furentium iræ, subtraheret, iterum ab Urbe exul apud Soracten montem latebras quærere compulsus est. Sed Constantino deinde in somnis divinitus admonito, quanam ratione à lepræ, si vellet, contagio liber evaderet, dum salutari scilicet Baptismate ablutus, Christo nomen daret, profanisque Idolorum superstitionibus nuncium remitteret. Quapropter superno ipse afflatus numine ad conquirendum Silvestrum exploratores in Soracten misit, quos cum à longe vidisset imperterriti animi sacerdos, jam præ foribus optatum martyrii tempus adesse ratus, ad suos conversus ait: *Ecce nunc tempus acceptabile*, ac si mox ad tormenta, ad carnificinam, ad necem ob fidei confessionem sistendus esset. Sed res optime Christianorum Religioni cessit: Silvester quippe in Urbem evocatus, benigne ab Augusto exceptus, haud illatas sibi contumelias, sed honores ultro sibi delatos præter animi expectationem deprehendit. Mox igitur Imperator Baptismali fonte ablutus, & immane innocui sanguinis balneum detestatus, à lepra divinitus expurgari meruit. Quo tempore illud pro Christianis sanciendo rescripsit, ut ubique nimirum templa, & Ecclesiæ erigerentur, vel quæ jam à Christianis erectæ erant, adeuntibus ultro, ac libere paterent.

A Constantino quæritur, & in Urbem accersitur.

Et benigne ab eodem excipitur. Constantinus baptizatur, & à lepra purgatur.

I Silvester ad Thermas Titianas Ecclesiam extruit.

5 Quocirca Silvester, haud ulla interposita mora, temporis opportunitate fretus, in præmemorato loco Ecclesiam extruere cœpit, & ad id opus Thermarum, quæ Titianæ dicebantur, partem, quæ sub Oratorio à se erecto sitæ erant, sapienti consilio destinavit: perfectoque jam opere, ad solandos Christianorum animos eandem in Ecclesiæ usum sacris de more ritibus sub præmemorati Equitii titulo instituit, ut ex M. S. Damasi Papæ Codicibus, qui apud Vaticanam Bibliothecam asservantur, & ex ipsius Bibliothecarii verbis hunc in modum videre est: *Hic fecit in Urbe Roma Ecclesiam in prædio cujusdam presbyteri sui, qui cognominabatur Equitius, juxta Thermas Domitianas, quem titulum Romanum constituit, & usque in hodiernum diem appellatur titulus Equitii.* His interim enarratis isthæc paulo infra Damasus subjicit: *Eisdem temporibus constituit B. Silvester in Urbe Roma titulum suum in regione tertia juxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Trajanæ, titulum scilicet Silvestri.*

Lib. Rom. Pont. in Silv.

Bibl. in Silv. fol. 16.

Damas. lib. de Rom. Pont.

Ecclesiam Deiparæ dicasse S. Silvestrum opinio est.

6 Ecclesiam autem, cujus hic Damasus meminit, Deiparæ Virgini ab eodem Silvestro dicatam fuisse nonnulli asserunt, ad id asserendum permoti ex perantiqua ejusdem Virginis imagine ex musivo confecta, quæ adhuc ibidem cernitur, etsi temporum injuria, hæc jam ex parte exciderit. Præmemorata autem imago quodam in loco, qui in ampliori Thermarum ambitu, in altaris formam aptatus est, cernitur. Sacris vero picturis eundem locum, quem in Ecclesiæ titulum Silvester erexerat, excultum fuisse, profano gentilitiæ superstitionis cultu, ac ornamentis omnino abolitis, credere par est, ut ipsiusmet loci prospectus intuentes admonet.

De picturis, quæ in Ecclesia S. Silvestri ad Thermas Titianas visuntur.

7 Quod autem ad sacras nunc Christianorum imagines ibi expressas attinet; in fornice majoris Thermarum alæ, Crux miræ magnitudinis variis distincta coloribus contemplanda exhibetur, quæ præcipuum quidem Christianorum inter exurgentis fidei primordia signum, ac ornamentum esse consueverat. Ibi pariter in altero inferioris ordinis fornice Christi Salvatoris imago, unà cum sanctorum Pauli Apostoli, & Processi martyris imaginibus ad dexteram cernitur, ad sinistrum autem latus, B. Petri Apostoli, & Martiniani martyris effigies coloribus adumbratur. In cujusdam item arcuati fornicis prospectu, Agnus media quidem parte candidus, qui Christi symbolum est, librum sub pedibus præferens suspiciendus occurrit, quem à dextris Joannes Præcursor his plane verbis velut digito præmonstrare videtur: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*: eundem vero ad lævam Joannes Euangelista illis itidem verbis prænotat: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*. Præterea, ut singula hic brevi sermone perstringamus, sacer idem locus quampluribus Deiparæ imaginibus diversimode pictorum penicillo delineatis nobilitatur: sanctarum item virginum, quas eidem beatissimæ Dei Genitrici ornamenti conciliandi gratia pictorum manus adjunxit. Verum haud hic silentio obvolvendum est, in tribus videlicet locis, quæ fornicem usque pertingunt, tres palmarum arbores fructibus onustas intuentibus contemplandas exhiberi: palmam quippe justorum symbolum esse, nemo sacræ antiquitatis studiosus est, qui nesciat: quapropter toties in sacris Christianorum Cœmeteriis Christi martyrum corpora hoc victoriali præsertim symbolo prænotantur: & cum locus, quem supra memoravimus, in interiori parte vacuus appareat, fieri etiam potuit, ut martyrum ibi exuviæ, sicuti olim mos erat, reconditæ subsisterent.

Palma justorum symbolum præ se fert.

Temporibus Constantini dictas imagines ibi depictas dicunt.

8 Verum enimvero illud à nobis hic statuendum videtur, præmemoratas imagines sub ipsa Constantini tempora pia pictorum manu concinnatas ibidem fuisse, tum quia hæ parum perpolitæ sunt, cum eo potissimum seculo rudis admodum pictorum ars existeret, multiplici Christianorum artificum, & præcipue præstantium numero impiis persecutorum gladiis resecto; id autem vel ex eo per-

Cultus sacrarum Imaginum ævo Constantini eximie floruit. Adriani Papæ ep. ad Carolum Mag.

spicue comprobatur, quod sub ipsa Constantini tempora sacrarum imaginum cultus magis magisque vigere jam cœperat, ut ex verbis Adriani Papæ primi ad Carolum Magnum in hunc modum scribentis videre est: *Enimvero in primo sancto Concilio sæpius ostensum est, quia Sanctus Silvester Papa, & Constantinus Christianissimus Imperator, venerati sunt sacras Imagines; & cum nomine Christianitatis palam coram omnibus fideliter, atque mirabiliter eas ostenderunt, & à tunc usque hactenus Sanctorum Pontificum, videlicet Silvestri, Marci, & Iulii miræ magnitudinis sanctæ eorum Ecclesiæ apud nos sunt depictæ, tam in musivo, quamque in cæteris historiis cum sacris imaginibus ornatis.* En tibi, ô lector, patentibus utique notis venerandas sub B. Silvestro imagines, quæ coloribus in erecta ab eodem Ecclesia pictæ sunt, designat, & digito, ut ita dixerim, demonstrat: quas profecto picturas ea ætate, qua hæc scribebat, illibatas omnino, ad quadringentos videlicet annos post Silvestrum perstitisse credere par est, & quas hic innuere visus est.

Ecclesia à D. Silvestro supra Thermas Titianas excitata subsistit.

9 Porro descripta à nobis hactenus Divi Silvestri Ecclesia supra Titianas Thermas ingentis molem magnitudinis exhibentes subsistit, quæ lateritia satis vasta eidem ad sustinendum fulcimenta præbent, in ejusdem autem Ecclesiæ parietibus, & variis quidem locis, foramina quædam, & concavitates conspiciuntur, quas ad martyrum inferenda, servandaque corpora, uti in Cœmeteriis consuevit, aptatas pia Christianorum manu fuisse, haud nobis improbabile redditur. Quod autem immanes istæ substructiones in Thermarum olim usum deservierint, ex variis quidem cuniculis, quibus aquæ infundebantur, & calidus aër evaporabat, patens fit.

Pace reddita Ecclesiæ prima fuit, quæ à populo palam frequentari cœpit.

10 Oborta igitur optata temporum tranquillitate ad Ecclesiam hanc Christiani hilares, vegetique confluebant, & patefactis ex insperato Ecclesiarum valvis, haud clam, sed in ipsa pomeridiana luce, immortali Deo placabiles hostias, ac sacrificium laudis offerebant: cum interim Constantinus Silvestri exemplo permotus, Ecclesiis munifice extruendis manum admovit. In suo quippe Lateranensi palatio Salvatori Ædem construxit: in Vaticano Colle B. Petro Basilicam: aliam insuper Ostiensi Via B. Paulo erexit: Ædem quoque S. Crucis in agro Sessoriano, D. Agnetis Via Nomentana, & Laurentii martyris Via Tyburtina magnificentissime exædificavit.

Constantinus Ecclesiis ædificandis continuo operam dedit.

Quot nominibus Ecclesia S. Silvestri veneratione digna fit. In ea fides Christi abjecto gentilium metu in publicum primum prodiit. In eadem duo Concilia à S. Silvestro celebrata.

11 Porro quo venerationis cultu B. Silvestri Ecclesia à fidelibus excolenda sit, illud potissimum pio lectori suadere videtur, quod primum quidem eodem in loco Christi fides è tenebris emersit, ibidemque pietas, ac religio domicilium, ac sedem sortita est: hic quippe post expiatum baptismali fonte Constantinum, duo Concilia à Silvestro Pontifice celebrari contigit, primum videlicet Romanum anno Christi 324. in quo Episcopi numero 284. totusque Romanus Clerus devote convenit ad hymnum laudis immortali Deo canendum ob Imperatorem Ecclesiæ feliciter adjunctum, & ad salubriter Ecclesiæ regimini prospiciendum: ubi quoque præcipua ad Nicænum Concilium præludia communi Patrum consensu præhabita fuere; quod postea primum Concilium Nicænum appellatum est; in quo nefanda, ac impia Arrii dogmata rejecta, ac tenebris addicta sunt: & orthodoxæ fidei symbolum, veluti validum Christianorum propugnaculum cunctis plaudentibus editum est. Quod autem hoc potissimum loco Concilium quod primum Romanum dicitur, à S. Silvestro conflatum sit, ipsa Concilii verba id aperte legentibus demonstrant: in primo enim Canone, qui sancitus est, isthæc recitantur: *Et quoniam mater Ecclesia genuerat filium charissimum Constantinum, Silvester Episcopus Urbis Romæ collegit universam Synodum Episcoporum, cum consilio Augusti, vel matris ejus, & fecit parari in Urbe Roma, intra Thermas Domitianas, quæ nunc cognominantur Trajanæ. Collegit autem in gremio Sedis suæ &c.* Quibus verbis isthæc Baronius subtexit: *Episcopi convenerunt in titulum Silvestri, & fuerunt hæc veluti quædam Christianæ pietatis encænia de primo Christiano Imperatore summo omnium gaudio celebrata.*

Conc. gen. t. 1. p. 1.

Baron. in Silv. fol. 265.

Primo Concilio Constantinus cum matre Helena interfuit.

12 Porro in hoc sacro Concilio soli dumtaxat Episcopi consederunt; presbyteri vero cum reliquo clero stantes, ut acta exhibent, adfuere, & illud insuper præsentia ipsemet Constantinus Magnus unà cum piissima matre Helena Augusta illustrare, ac insignire voluit, cui Calphurnius item Urbis Præfectus, qui ex gentilitate nomen Christo dederat, interfuit. Alterum vero Concilium, quod in ejusdem Silvestri ædibus celebrari contigit, illud fuit, in quo ipsemet sanctissimus Pontifex una cum 275. Episcopis, & presbyteris tanquam supremum orthodoxæ Ecclesiæ caput, anno 325. singula Nicænæ Synodi decreta, Patribus ejusdem Synodi exorantibus, Apost. auctoritate confirmavit. Ecclesia igitur hæc tot condignis antiquitatis recolendæ monimentis exculta jugi fidelium veneratione, tum sub ipso Silvestro Pontifice coli consuevit, tum postquam idem è vivis decessit, tunc enim eadem in ejus honorem, tanquam in perennem Pontificis de Ecclesia optime meriti memoriam, dicata est, ut perantiqua Cardinalium hoc Silvestri titulo prænotata monimenta testantur. Post longa autem evoluta annorum secula, eadem Ecclesia, tanquam de facie haud cuiquam nota, inculta omnino remanserat, licet sub jam descripto Equitii titulo in sacris adhuc tabulis ejusdem dumtaxat nomen vigeret, cui cæteri Pontifices multiplicia ornamenta diversis subinde temporibus comparare non destitere.

In altero S. Silvester Decreta Nicænæ synodi confirmavit.

Post mortem S. Silvestri, eidem hæc Ecclesia dicata est.

13 Verum dum locus iste subterraneus totius orbis luce dignissimus, perobscuris involutus tenebris è conspectu omnium, atque memoria excidisset, præclara Christianæ fidei monimenta nemo erat, qui pro merito recoleret, suspiceretque, cum en tibi, sub annum redempti orbis 1637. casu, Deo disponente, innotescit, & Ecclesia pariter S. Silvestri, & oratorium non inquirentibus suspiciendum, ac venerandum palam fit, ut profecto absque ullo ambigendi scrupulo manu quisque deprehendat, sub uno, eodemque Equitii titulo, duas olim Ecclesias recensitas fuisse; alteram à S. Silvestro in præmemoratis Thermis erectam, & alteram easdem apud Thermas in superiori parte à Symmacho Pontifice exædificatam, quæ ambæ ita situ differunt, ut una inferior sit, quæ S. Silvestri dicitur, altera vero superior, quæ à Symmacho Pontifice initium habuit.

Binæ sub Equitio titulo olim Ecclesiæ erant.

Altera à S. Silvestro, à Symmacho altera ædificata.

14 Verum subsiste parumper lector, dum nobis interim hic exclamare licet: O locum omni plane veneratione dignissimum (de subterranea nunc loquor Ecclesia, ad quam è superiori D. Martini templo aditus patet) ô locum, inquam, à fidelibus jugiter

Locus omni veneratione dignus est Ecclesia S. Silvestri, & quare?

jugiter suspiciendum; qui Silvestrum Pontificem sub ipsa Pontificatus initia inquilinum habuit, qui opportunas eidem sanctissimo viro persecutionis tempore latebras præbuit: huc invictus Christi sacerdos postquam apud Soracten delituerat, in Urbem à Constantino evocatus, remeavit; hic precibus à Deo pacis tranquillitatem, & ut in erecta à se Ecclesia Euangelium Christi palam omnibus annunciaretur, obtinuit: hic duo insuper celeberrima Concilia ad totius Ecclesiæ stabilitatem ac munimentum ab eodem coacta sunt: hic Pontificia ejusdem Sedes integro decem annorum spatio immota constitit: hic demum solutis captivorum Christianorum vinculis, & gentilium superstitione penitus abolita, palam, ac libera fronte Christiana Religio vexillum erigens, de subacta Romanæ Urbis idololatria triumphum revexit, ut in ipsius nunc subterraneæ Ecclesiæ aditu coloribus adumbrata intuentibus ad vivum imago exhibet. Huc igitur subi pie, ac studiose, tu quis es antiquitatis perscrutator, & oculis contemplare, ac venerare osculis locum, in quo tot sanctissimorum Episcoporum pedes constitere, ubi sacerdotalis Silvestri pietas domicilium sibi defixit, ubi Oratorium ille constituit, & ab hominibus sequester cum Deo de Christianorum rebus, & de cunctorum salute fiducialius egit.

Parænesis ad hujus loci venerationem lectoris animum excitans.

Hic certe locus excelsior Capitolio à fidelibus habendus est: ibi enim de tyranno coronam victor Constantinus promeruit, nec non de Urbe in libertatem vindicata palmam obtinuit: hic Christianorum fides, ac Religio jubilans de idololatriæ superstitione trophæum erexit. Ut quid autem cum profano Capitolio locus hic comparandus, qui vel ipsimet Carmeli jugo, in quo Elias zelo Dei incensus diu latitaverat, æquiparandus videtur? Silvestrum enim Romanum Pontificem latitantem, pari ac Eliam erga Dei cultum ardore succensum hic locus excepit, fovit, & orbi unà cum Euangelii luce eminus coruscantem protulit.

Locus hic Ecclesiæ S. Silvestri Capitolio præferendus.

Et Eliæ Carmelo æquiparandus.

15 Et merito quidem locum hunc pia Religiosorum Carmelitarum Familia multis abhinc annis incolit, ipsius plane Carmeli jugi, ex quo Elias Ordinis ejusdem auctor exiit, typum exhibentem. Ut adinventos autem hoc in loco sacræ, latentisque antiquitatis thesauros lector, cui debes, acceptos referas, id merito pietati, ac studio Reverendissimi Patris Jo. Antonii Philippini Romani Carmelitanæ Familiæ Magistri Generalis adscribe, qui cum priorem apud eandem Ecclesiam locum teneret, toto in rem animi studio incumbens, haud ulli parcens incommodo, ac labori, dum loca singula venerandæ antiquitatis perquirit, perlustratque, recolendas, quarum sermo est, Domitianas Thermas, & consepultam in eisdem B. Silvestri Ecclesiam deprehendit: ut autem vir de sacra antiquitate optime meritus, cunctorum pietatem adaugeat, totum sacri hujus loci subterranei ambitum, lectori ob oculos tabulis æneis delineandum curavit, cujus ille historiam edito jam ab ann. 1637. singulari eruditione hac super re libello explanaverat.

Hinc merito à PP. Carmelitis nunc incolitur.

Cultus illi ac populi veneratio studio Reverendiss. Jo. Antonii Philippini conciliata.

16 Porro nobilis instar monimenti sacris venerandisque locis carmina isthæc inscripsit:

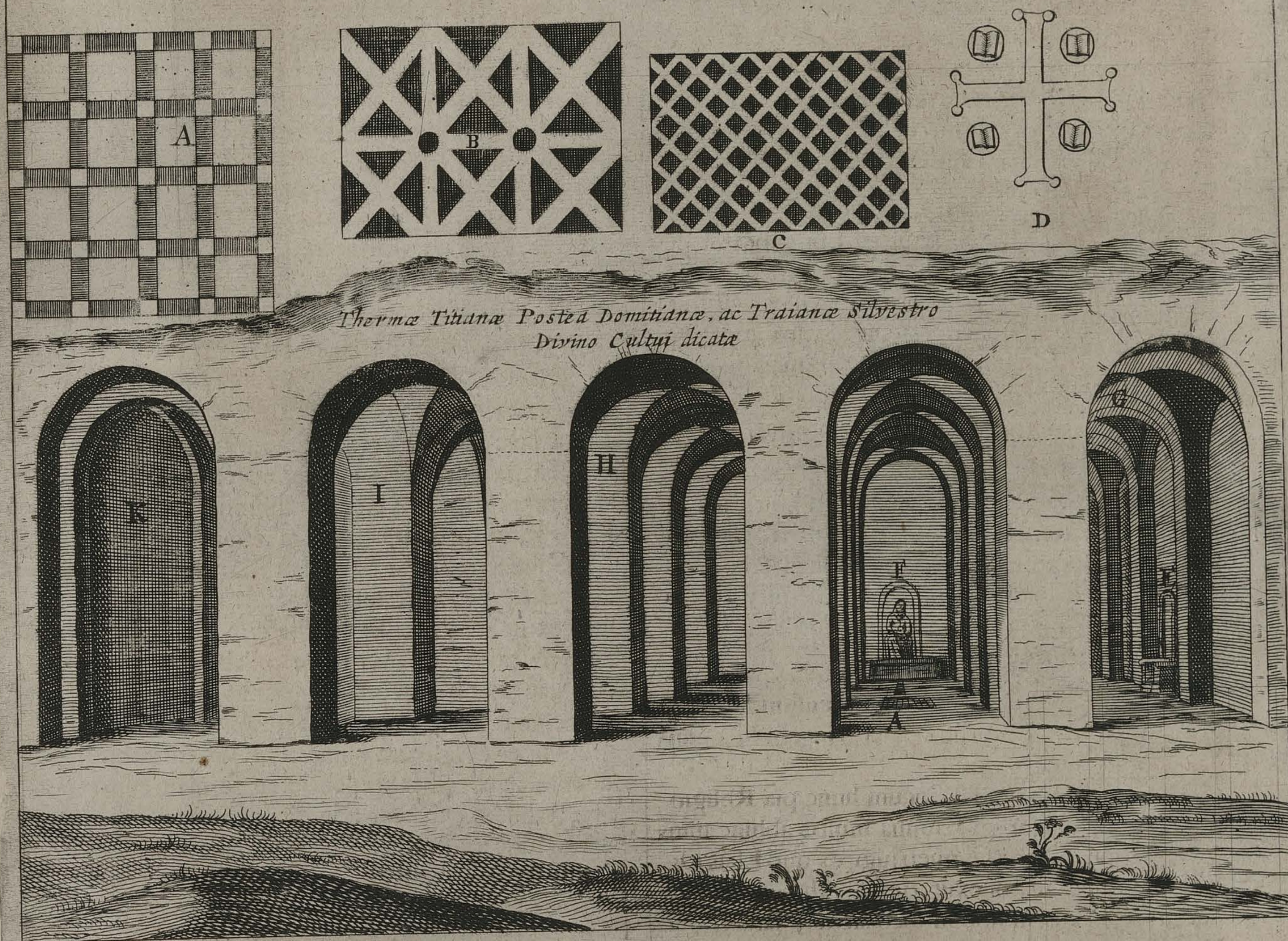
Carmina Ecclesiæ S. Silvestri affixa.

Hoc opus augustum si cernis forte viator,
Siste gradum, nam sunt mira videnda tibi.
Aspicies Papæ Silvestri dulce cubile;
Quo constat plures ipsum habitasse dies.
Inferiora petens, templum mirabere priscum,
Sub Constantino cujus origo fuit.
Quod tunc Silvester Trajanas extulit intra
Thermas, Exquiliis, Equitiique loco.
Munere multiplici exornans, sacravit & illud;
Et bis Concilium concelebravit ibi.
En sacra quanta modis miris monumenta coruscant;
Ergo avidus visas, & reverere pius.

Inscripta hæc interim recolendæ antiquitati carmina debitum devotionis cultum cunctorum animis ingerunt; ad quem Reverendissimus idem Pater magis magisque propagandum, nunc superiorem quoque Symmachi Basilicam Martino Turonensi Episcopo consecratam, tot sacris martyrum exuviis ex nobili Priscillæ Cœmeterio illuc translatis apprime refertam, vetustate collabentem, ingenti plane animo instaurare aggressus, haud ullis expensis, aut laboribus parcit, quo minus Ecclesiam omnibus absolutam numeris, vetustate penitus abolita, in novam, ac pulchriorem formam cunctis spectabilem exhibeat: in qua antiquam quidem structuræ totius majestatem columnæ marmoreæ, quibus incumbunt Ecclesiæ parietes, & recentem hujus ætatis elegantiam picturæ, statuæ, & laquearia venustate singulari conspicua, totaque Ecclesia opere architectonico circumvestita contemplantibus exhibent. Sed, propositis primum Tabulis, ad alia transeamus.

Superiorem Symmachi Ecclesiam idem Reverendiss. Generalis ornat instauratque.

A Pavimentum musivi operis, albis videlicet ac nigris lapillis elaboratum.
B Crates marmorea, qua subterranea altera Ecclesia illustratur.
C Altera Crates marmorea ad eamdem inferiorem Ecclesiam illustrandam.
D Crux musivi operis fornici intexta.
E Fragmentum sedis marmoreæ S. Silvestri.
F Imago Deiparæ S. Silvestro ad ejus pedes genuflexo benedictionem impertientis.
G Picturæ miscellaneæ cum profanis aliquot Iconibus etiamnum integris à temporibus veterum Impp.
H Locus, ex quo eruta sunt sanctorum Corpora, cui palmæ depictæ imminent.
I Imagines Deiparæ, & duarum sanctarum ab utroque latere.
K Imago Christi cum SS. Paulo, Petro, Processo, & Martiniano. Ex altera autem parte B. Virgo unà cum S. Agnete, & aliis tribus Virginibus. In arcu Agnus super libro unà cum SS. Joanne Baptista, & Euangelista, necnon Sixto adumbratus.

Bina Concilia in Thermis Trajanis celebrata.

Hic quidem Thermarum (quæ Trajanæ dicuntur) locus, venerabilis, atque conspicuus redditur sacris binis Oecumenicis Conciliis, quæ à S. Silvestro Romano Pontifice ibidem, ut diximus, celebrari contigit. Concilium autem primum Romanum (cujus sermo incurrit) in Thermis Trajani in gremio Sedis suæ à Silvestro collectum fuisse, in primo ejusdem Concilii capite expressum reperitur: quo tempore singularis pietas & munificentia Constantini orthodoxos erga patres enituit, quibus ex tota Italia à Silvestro in Urbem advocatis, ab Augusto vehicula suppeditata sunt, & annona insuper, ut ipsiusmet Synodi exordia perhibent. Ex hoc autem tempore Constantinus se in omnibus, & coram omnibus etiam gentilibus (ut Baronius ait) Christianum perfectissimum exhibuit, & in Christiana fide propaganda ardentissimum declaravit, omnia plane contraria persecutoribus Imperatoribus officia explens, quæ quidem Eusebius ejusdem laudator in hæc plane verba digessit: *Illi* (id est ethnici Imperatores) *Christi famulos domiciliis, & laribus orbatos in exilium ejicere: hic eos omnes domum revocare, & propriis sedibus restituere. Illi eos ignominiis appetere, hic honoribus, & in omnium conspectu illustres reddere. Illi piis viris vitam eripientes, inique eorum bona publicare: hic illos pluribus muneribus benigne, & liberaliter excipiens, ad pristinum statum reducere. Illi per scripta decreta palam contra Ecclesiarum præsides divulgata falsis calumniis eos objectare: hic contra viros eosdem ad gloriam efferre, apud se ad altum dignitatis gradum tollere, & edictis ac legibus multo clariores efficere. Illi sacras ædes precibus destinatas funditus evertere, easque e sublimi disjectas, solo æquare: hic tum eas, quæ supererant, altius erigere, tum novas sumptu ex ipsis regiis thesauris suppeditato magnifice extruendas sancire. Illi mandare, ut libri divinitus inspirati, in ignem injecti, penitus delerentur, hic ut iidem ex erario regio & ornarentur magnifice, & numero augerentur decernere. Illi jubere, ne Episcopi unquam conventus*

Euseb. in Vit. Constant. lib. 3. c. 3.

Constantini Magni laus.

Concilium Primum Romanum.
Celebratum in Therims Traianis. à S. Siluestro, cui interfuerunt CCLXXXIIIJ Episcopi cum Vniuerso Clero Romano, præsentibus Constantino Magno, Helena Sancta, et Calphurnio Præfecto Vrbis. Nunc Basilica SS. Siluestri, et Martini in Montib. Ord. Carmelitar tituli Æquity.

conventus cogere aggrederentur: hic eos ex omnibus gentibus ad se convocare, intromittere in palatium, sinere in ejus intimas partes penetrare, & laris suæ, mensæque regalis compotes esse, &c. Et infra hæc subjicit: *Illi Dei servos fœdis afficere suppliciis; hic eos, qui hæc patrassent persequi, pœnaque debita Dei ope inflicta, ad meliorem mentem traducere. Sanctorum etiam Martyrum memoriam hic colere non destitit, &c. In quas quidem res oculis conjectis dixerit aliquis merito, novum quendam & inusitatum mundi statum modo apparuisse insolito quodam lucis splendore, veluti post crassam caliginem mortali hominum generi elucescente, &c.* Quibus omnibus enarratis isthæc coronidis instar apponit: *Fatendum ergo*, inquit, *universum opus ipsius Dei esse, qui Imperatorem tam pium impiorum multitudini adversariorum opposuerit.* Hæc merito Eusebius. Vides quæ, & quanta laudabiliter Christianæ Religioni Augustissimus Imperator præstiterit. Vides quam exoptata Christianis, qui metu perculsi in tenebris delitescebant, lucis exordia affulserint. Ut autem sacræ hujus Oecumenicæ synodi, qua Urbs Roma, & sacer iste Thermarum locus illustratus est, memoria menti fidelium altius insideat, & oculis quoque jugiter ingeratur, antiquam rei historiam recenti quidem pictura in eadem Ecclesia, qua ad subterranea loca descensus patet, Carmelitanæ familiæ Patres repræsentandam voluere, cujus hic tibi ex novo prototypo oblatam nobis iconem contemplandam exhibemus.

CAP.

CAP. XLV.

De Diocletianis Thermis, quæ sanctorum Martyrum manu extructæ, ac sudoribus illustratæ in Ecclesiam postmodum dicatæ sunt.

1 QUoniam de Thermis hic potissimum agitur, quæ quondam Christianorum usui extitere, haud Thermæ Novatianæ, & Trajanæ, aut Domitianæ dumtaxat, sed Diocletianæ itidem velut sanctorum Martyrum manu singulariter excultæ, in Dei cultum, & Christianæ Religionis obsequium dicari postmodum meruere; illæ quippe olim à B. Silvestro Papa in Ecclesiam, ut diximus, erectæ, hæ vero longa post sæcula sub Pio IV. Pontifice Maximo dicatæ sunt: diutinis quippe SS. Christi Confessorum, ac Martyrum laboribus jam tum cum Diocletianæ persecutionis gladius desæviret, illustres redditæ, eorundemque pœnis, & sudoribus nobilitatæ, demum, ne condigna tanto operi merces deesset, in Dei honorem, ac Deiparæ Virginis templum consecratæ sunt. Haud enim absque peculiari Dei nutu hæ integræ, intactæque, tot immanium ædificiorum ac substructionum molibus omnino dirutis, ac solo æquatis, perstitere, ut egregie lynceus Card. Baronius noster in suis annalibus adnotavit: *Quod igitur* (inquit ille) *sudoribus Christianorum militum, eorumdemque Confessorum, ac denique Martyrum immensa illa Thermarum extructa sit moles: Dei beneficio factum putamus, ut cum omnes ab aliis Imperatoribus Thermæ erectæ, collapsæ propemodum sint, atque redditæ plane ignobiles, nullus amplius reliquus fuerit usus earum: attamen quæ Diocletiani fuerunt Thermæ, quod illæ SS. Martyrum laboribus fuerint extructæ, potissima pars earum in usum Ecclesiæ, memoriamque Dei Genitricis Mariæ, & aliorum religiose fuerint commutatæ.* Hæc ex Baronio diserte pro veneranda sacrorum monimentorum antiquitate perorante, cui & illud, quod fama nunciante didicimus, opportune subtexendum videtur, ipsosmet videlicet prædictarum Thermarum lapides, qui adhuc extant, contra Gentiles pro Christianis, eorumdemque laboribus in Cælum usque clamare; *Quia si hi tacuerint* (inquit Christus) *lapides clamabunt*, ut Moysis olim tempore adversus Pharaonem Ægyptiorum regem pro Israëlitis ipsamet luti onera, quibus injuste premebantur, in Cælum ad Deum clamabant: *Clamor quippe* (ait Deus) *filiorum Israël venit ad me, vidique afflictionem eorum, qua ab Aegyptiis opprimuntur.* His insuper lapidibus, veluti lydio explorata lapide invictorum Christi athletarum constantia comprobatur: interdum quippe lateres, qui immensæ eidem constructioni, utpote pia Christianorum manu inserti fuere, sacrosanctæ Crucis (ut quod Christus ait, merito adimpleatur) *lapides de me testimonium perhibent*, Crucis, inquam, signo, ut præfertur, insculptos advenire contigit, quo assertionis hujusce veritas quodam veluti sigillo valide præmuniri videtur.

Thermæ Diocletianæ.

Baron. to. 2. an. 298. n. 18.

Thermæ Diocletianæ à martyribus Christianis extructæ.

Luc. c. 19. v. 38.

Exod. c. 3.

Luc. 17. 38. Crucis signum in Thermis Diocletianis insculptum lapidibus repe[r]itur.

2 Porro Thermæ, de quibus sermo est, Diocletianæ scilicet Romæ, Maximianæ autem Carthagine in Africa an. 15. Dioclet. & Maximiani Impp, cœptæ sunt, ut Eusebius testis est in Chronico, quæ septem post annos absolutæ, ac subinde à Constantio & Maximiano Augustis exornatæ, necnon à Severo, & Maximino Cæsaribus dedicatæ, & publico usui mancipatæ sunt, de quibus ejuscemodi vetus inscriptio extat:

Thermæ Diocletianæ, & Maximianæ quo anno cœptæ. Eufeb. in Chro.

Apud Panuin. in fast.

CONSTANTIUS, ET MAXIMIANUS
INVICTI AUGG.
SEVERUS, ET MAXIMINUS
CÆSS.
THERMAS ORNAVER.
ET ROMANIS SUIS
DEDICAVER.

Toto igitur integri septennii tempore, quo tam immensæ molis opus Thermarum Diocletiani Romæ exædificatio perduravit, Christiani eidem operi adscripti sunt, totidemque annorum spatio jugi labore defatigati: *Erant enim* (ut Marcellini verbis utar) *in modum provinciarum extructæ*, præ incredibili sui amplitudine: Maximianus vero, etsi Christianis infensissimus, Christianorum tamen militum constantia victus, haud amplius eosdem gladio, velocique martyrio necari voluit, sed ut eos servorum more jugi, ac diutino labore consumeret, fatigaretque, ad opus damnavit; quippe qui tunc præcipue immanes ædificiorum moles erigere, Diocletianas videlicet Romæ Thermas, ut diximus, Carthagine vero in Africa suo è nomine Maximianas aggressus fuerat. Quod quidem ex B. Marcelli Papæ actis satis liquet, ubi apte in rem præsentem ista hæc: *Tempore illo, quo Maximianus ex partibus Africæ rediit in Urbem Romam, volens placere Diocletiano Augusto, ut in nomine ejus Thermas ædificaret, cœpit ob invidiam Christianorum, omnes milites, sive Romanos, sive alterius generis ad afflictionem laboris compellere, & per varia loca alios ad lapides, alios ad arenam fodiendam damnare.*

Vastitas ac amplitudo Thermarum Diocletianarum.

Marcell. lib. 16.

Acta S. Marc. Pap. et mart. apud Sur. 16. Iun.

3 Et plane in ipsius Christi, & Christianæ religionis probrum, ac ignominiam, qui militia nobiles, ac præcipui essent, iidem Imperatorum, imo persecutorum jussu, contemptibilioribus pœnis addicebantur: haud enim nisi sordidiores personas ad opus publicum damnari consuevisse, Paulus Jurisconsultus disertis verbis perhibet, cum ait: *si sordidiores personæ erunt, in opus publicum ejus temporis dabis.* Et hoc adversus ipsorummet Gentilium leges præstitere, quibus Modestinus neutiquam licere militem nec ad metalla damnari, nec etiam torqueri affirmat. Cum igitur Romæ sub Diocletiano milites assiduis Thermarum laboribus premerentur, Thraso, vir nobilis, ac divitiis præstans, eisdem, ne inter ærumnas deficerent, alimonia ultro, libenterque suppeditabat, ut recensita B. Marcelli Acta his verbis exhibent: *Christiani milites cum ad opus illud damnati essent, Thraso, qui Christianus vir potens, et facultatibus locuples, & vita fidelis erat, cum vidisset affligi Christianos fatigatione, & labore, de sua facultate sanctis Martyribus alimoniam et victum ministrabat per viros Christianos Sisinium, Cyriacum, Smaragdum & Largum:* hi vero cum ab apparitoribus deinde noctu intercepti fuissent, ad Imperatorem protinus delati, ejusdem jussu ad Thermarum opus una cum cæteris damnati sunt, ubi tunc præcipue mira Sisinii & Cyriaci diaconorum charitas enituit, qui Saturninum etsi ætate longævum in ejusmodi opere laborantem, injuncta eidem onera, propriis ipsi humeris portantes sublevabant, ut ex actis, quæ supra meminimus, hunc in modum legitur: *Post diem vero tertium nunciavit Maximiano Augusto, qui jussit, ut sub custodia foderent arenam, & humeris suis portarent usque ad locum, ubi Thermæ ædificabantur. Erat autem vir senex inter eos nomine Saturninus, qui jam senectute maceratus erat, & cœperunt eum ad portandum juvare, hoc cum fieri viderent custodes, quia* Sisinius,

Milites Christiani ad opera publica damnantur.

Apud Baron. to. 2. an. 298. n. 11.

Thraso.

Act. S. Marcel. Pap. & mart.

Sisinii, & Cyriaci charitas.

Act. S. Marcel. Pap. & mart.

Sisinius, & Cyriacus Diaconi suam, & aliorum sarcinas cum adjutorio Christi portarent; mirati sunt, et nunciaverunt Tribuno Spurio. Quo autem potissimum tempore hæc Romæ peragebantur (ut Baronius asserit) lustratis diligenter ab Imperatore singulis militum legionibus, qui Christiani reperti fuere, militia exuti, ac penitus exarmati, vinctique Romam perducti, tanquam adscriptitii servi, Thermarum operibus addicti fuere. Thermis vero postmodum absolutis, qui in Christianæ fidei confessione constantes, nullis fracti laboribus perstitere, ne laborum opere alleviati, quod ingens esset illorum numerus, quid novi in Imperium molirentur, omnes pariter capitis sententia mulctavit. Et tunc singulari quidem ipsius Dei beneficio, impensi laboris mercedem, martyrii palmam recepere, ut adimpleretur, quod de justis olim Scriptura cecinit: *Reddidit Deus mercedem laborum suorum.*

Baron. t. 2. an. 298.

Milites Christiani derecti Thermarum operibus addicti.

4 Porro militum tunc potissimum temporis martyrio coronatorum numerus præ cæteris decem millium ducentorum trium repertus est, qui omnes unà cum Zerone Tribuno, qui inter eos dignitate præcellere videbatur, Trigemina extra Urbem porta ducti, & in concavæ vallis sinu, in loco, qui dicitur Gutta jugiter manans, ad aquas Salvias feliciter ad unum omnes, septimo Idus Julii, quo die celebris Anniversarii eorumdem triumphi memoria recolitur, ob impensorum pro fidei confessione laborum præmium, gladio trucidati, nobili martyrio coronati sunt. Alios autem Christianorum fere innumeros diuturuo huic Thermarum operi addictos fuisse præter recensitos hactenus, quorum tamen memoria excidit, & quorum nomina in libro vitæ scripta sunt, quis jure merito ambigat, inter quos insignis ac præcipuus Maximus ille, clarissimus Christi martyr duomillenarius extitit, qui cum in cæteris, quos poterat, ad Christi fidem traducendis, totis animi viribus instaret, & centum viginti milites suo regimini adscriptos jam Christo aggregasset, & S. Marcello Papæ baptizandos obtulisset, re ad Maximianum delata, eosdem cingulo militari abdicatos, ad servile Thermarum opus adscivit, ad fodiendam nimirum arenam, sed bene res illi accidit; milites enim, quos Maximus paternis officiis demeruerat, dum sæpe eum, ac cæteros commilitones in arenario laborantes inviserent, Maximo Regnum Dei eisdem annunciante, & honestissimi ordinis se libenti animo pro cælesti Regno dispendium perpeti, servilisque vitæ, ac ignominiæ notam subire, necnon indictos sibi Christi causa labores se constanter ferre ultro affirmante, hi Deo inter verba afflati, ad amplexandam Christi fidem se contulere. Cerum re postmodum cognita, Maximus millenarius Dux, unà cum centum illis, ac viginti militibus, impio jubente Maximiano, gladio interempti, ac reliqui ex millenariis militibus in eodem arenario ob Christi amorem, ad subeundum martyrium alacriter succensi, flammis feliciter consumpti fuere, quorum cineres, ac Maximi, & sociorum corpora, Marcellini Papæ, & Joannis presbyteri opera, Via Salaria in Cœmeterium ad clivum Cucumeris secundo ab Urbe lapide illata sunt. Demum, ut Christianorum numerum, qui his Thermis extruendis addicti sunt, recenseamus, illud postremo loco coronidis instar enarratis subteximus, constanti antiquorum scriptorum assertione, quadraginta Christianorum millia in tam immanis ædificii mole adhibita fuisse, qui omnes, ne labore frustrarentur, nobili postmodum martyrio, cædente gladio, coronati sunt. Vides hinc numerosissimos Christianorum, ac martyrum greges, & integras prope, ac confertas militaris ordinis copias adjutricem extruendo operi manum admovisse: *In his quippe extruendis* (ut Bartholomæus Marlianus ait) *memorant quadraginta millia Christianorum pluribus annis in modum servitii habuisse.* Cui Andreas Fulvius paribus verbis subscribit.

Zero tribunus cum 100. 203. martyribus sociis.

Maximus martyr.

Baron. t. 2. an. 289. n. 15.

Bart. Marl. l. typogr. Urb. Rom. l. 5. c. 20.

Andr. Ful. de antiq. Urb. l. 2. c. 25.

5 Porro Pius IV. fel. recordat. Pontifex labores in Thermarum, quas memoravimus, extructione à beatis Christi martyribus exantlatos secum pie recolens, in Templum dicandas decrevit: quapropter insignis eo seculo Architecti Michaelis Bonarotæ opera usus, primum lapidem solemni ritu in præmemoratis Thermis, in quarum immani substructione tot Christianorum millia lapides, arenam ac lateres jugiter elaborando congesserant, idem Summus Pontifex ambitiosus eorundem piorum laborum æmulator jecit, & Cardinalitio insuper titulo idem sacrum Templum nobilitavit; ut satis luculenter hujusce rei historiam Antonius Spinellus Societatis Jesu enarrat in volumine, quod *Thronus Dei* inscribitur, ibidemque sepulchrum sibi idem Pius Pontif. apud Deiparam Virginem elegit, ut vel mortuus sanctorum laboribus communicando locum quietis apud Deum obtineret, quod & nonnulli alii in seligendo sepulchro præstitere, inter quos præcipui ex Purpuratorum Patrum collegio, & insigniores viri adnumerantur, & Antonius de Duca presbyter Siculus, qui dictas Thermas in Templum convertendas multis ante annis prædixerat, præcipue recensendus videtur, ut ex sepulchrali ejus lapide his quidem verbis liquet:

Pius IV. Thermas Diocletianas in Templum dedicat.

Ant. Spinel. in libel. de Throno Dei.

Victor. apud Ciaccon. in vit. Pii Pap. 4.

ANTONII DE DUCA SICULI
PRESBYTERI CEPHALUDENSIS,
QUI HAS DIOCLETIANI THERMAS
ANTE ANNOS FERE VIGINTI,
VIRGINIS ANGELORUM,
UT EXTAT, TEMPLUM FORE
PRÆVIDIT, HIC OSSA
QUIESCUNT.

Et isthæc interim, ubi Thermarum, quæ Diocletianæ dicuntur, mentio incurrit, de condigno recensitorum martyrum agone ad augendum loci cultum subtexere visum est. His igitur paucis, quæ vel obiter protulimus, de Diocletjanis Thermis beatorum martyrum sudoribus, laboribusque, ac eorundem manu, & opera apprime nobilitatis, atque excultis meminisse voluimus.

CAP. XLVI.

De subterraneis apud Ecclesiam Beatæ Mariæ in Via lata Cubiculis Beati Pauli Apostoli hospitio, ac prædicatione, sanctorum præsentia, & frequenti Christianorum cœtu nobilitatis.

1 A Thermis, ubi præclara Christianæ pietatis in Urbe monimenta suspeximus, pedem contrahentes, ad loca Christianorum incolatu, sanctorumque meritis conspicua concito nunc gradu progredimur, & primum quidem, si libet amice lector, ad subterraneum locum, qui apud Latam Urbis viam existit, & in præsens visitur, ad locum, inquam, qui Paulo primum in Urbem advenienti

Primum Pauli Apost. in Urbe hospitium.

advenienti hospitium præbuit, oculos, pedem, ac stylum pariter convertamus.

Ex Vit. S. Paul. Paulus Apost., vinctus Romam ingreditur, eamque subigit.

2 Et profecto si quis Paulum tunc quidem catena vinctum, Urbem Romam ingredientem vidisset, obstupuisset sane, & Dei potentiam admiratus, inermi homini, ac vinculis captivorum instar alligato Urbem ipsam, totius Orbis dominam, cum toto suo triumphali fastu subjiciendam, & universum terrarum Orbem divinæ prædicationis verbo, vi, ac virtute vincendum, vinciendumque præsentiens admirabundus hæsisset, illa Apostoli ad Romanos scribentis verba, quæ jam adimpleri videbantur, recolens: *Paratus sum vobis, qui Romæ estis, euangelizare; non enim me pudet Euangelii Christi.* *O animam generosam* (inquit Chrysostomus) *rem tot tantisque periculis obnoxiam, suscipientis peregrinationem maritimam, tentationes, insidias, defectiones: par enim erat eum, qui disputaturus esset cum tanta civitate, & ea impietatis tyrannide oppressa, tentationum agmen, ac veluti grandinem perferre, sed tamen cum pericula tanta expectaret, nihilo pigrior reddebatur, sed festinabat & parturientis more appetebat, & promptus erat.* Vides, quanta aviditate, quanta fiducia, & alacritate Romanis Euangelium annunciaturus progreditur, atque festinat. Sed nos interim, quæso, ingredienti Paulo, & ipsa inter vincula Augustis augustius triumphanti una cum Chrysostomo occurramus: *Quoniam igitur* (inquit ille) *non Urbem, sed Orbem Paulus ingreditur, occurramus omnes, etenim ille non signum terreni alicujus Regis, sed in Cælo regnantis Christi crucem portat, & præcedunt non homines, sed Angelorum catervæ, non solum in honorem ejus signi, quod fertur, sed in ejus, à quo fertur auxilium.* Spectatores igitur ingredienti ad novum revehendum de Urbe triumphum Paulo superni cives, & ovantes Angelorum catervæ adstitere: *Spectaculum quippe facti* (ut Paulus ait) *mundo, Angelis, & hominibus.*

Chrys. hom. 3. de laud. Paul.

Crysost. hom. 3. de laud. Paul.

Baron. to. 1. an. 59. Lorinus in Acta Ap. c. ult.

3 In Urbem igitur ingressus, domum ad inhabitandum conduxit, eo potissimum loco, ut Baronius, & Lorinus disertis verbis asserunt, ubi in præsens Ecclesia S. Mariæ, quæ dicitur in Via Lata, ejuscemodi rei memoria celebris, cernitur. Quinimo antequam in Urbem adveniret, de præparanda sibi istic in Urbe ad inhabitandum domo Philemoni illis plane verbis injunxerat: *Præpara mihi domum.* Quoniam vero futurum, ut plures ad eum confluerent divinum verbum audiendi, & disputandi gratia, noverat, in opportuno Urbis ejusdem loco, & longe ab urbanorum spectaculorum, & populi tumultu hanc sibi parandam curavit, ut Hieronymus palam testatur: *Venturus* (inquit) *ad Romanam Civitatem prædicaturus Crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, sciebat ad se plurimos concursuros, & necesse erat primum, ut domus in celebri esset Urbis loco, ad quam facile convenirent, deinde ab omni importunitate vacua, & ampla, quæ plurimos caperet audientium, nec proxima spectaculorum locis, nec turpi vicinia detestabilis. Postremo ut in plano potius esset sita, quam in cænaculo.* Vides quam apte quærenda, ac disponenda domus, in quam ad excipiendum divini verbi pabulum, ad legis dogmata edisserenda Romanorum cœtus passim cogerentur.

Paulus Apost. Romæ domum conducit. *Ep. ad Philem.*

Hieron. sup. ep. ad Philem.

Domus loco carceris Paulo Apost. Romæ concessa. *Act. c. 28. n. 20. Hieron de script. eccl.*

4 Biennium vero Paulus ibidem vinctus transegit, ut ex Apostolicis actib. palam fit: *Mansit autem biennium totum in suo conducto*, in præmemorata videlicet domo, quod & Hieronymus expresse affirmat: *Paulus*, inquit ille, *Romam vinctus mittitur, & biennio in libera manens custodia, adversus Iudæos quotidie disputabat.* Quod autem domus hæc loco carceris Paulo designata fuisset, milite dumtaxat ad eum servandum adjuncto, ex ipsis Apostolicis actibus aperte illis verbis convincitur: *Cum venissemus* (ait) *permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente milite. Post tertium autem diem convocavit primos Iudæorum, cumque convenissent, dicebat eis: Ego viri fratres nihil adversus plebem faciens aut morem paternum vinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum, qui cum interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla causa esset mortis in me. Contradicentibus autem Iudæis coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre, & alloqui; propter spem enim Israël catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus de te à Iudæa, neque adveniens aliquis fratrum nunciavit, aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem à te audire, quæ sentis, nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.* En optatissima toti terrarum orbi, Christi fidei hæc apostolicæ prædicationis in Urbe præludia: en, ut rebelles ac pertinaces Iudæorum animos ad subigendos se Christi obsequio *Apostolus factus omnibus omnia, ut omnes Christo lucri faceret*, suavissime demulcet, & proborum Rhetorum more, antequam Christianæ fidei, ac dogmatum semina auribus ingerat, benevolos sibi audientium animos auspicari pertentat.

Act. c. 28. v. 20.

5 His igitur præmissis Apostolus condicto ad disputationem die, fausto in certamen omine palam cum Judæis conflicturus insurgit: *Cum constituissent autem illi* (inquit Lucas) *diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat, testificans Regnum Dei, suadensque eis de Iesu ex lege Moysi, & Prophetis à mane usque ad vesperam, & quidam credebant his, quæ dicebantur, quidam vero non credebant.* Audis pie lector jacta vel tum ab Apostolo prædicante prima in Urbe divini verbi semina, haud tamen ullum salutis inde fructum, obduratis Judæorum cordibus, exurgentem vides. *Mansit autem* (subdit Lucas) *biennio toto in suo conducto: & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, prædicans Regnum Dei.* Juges igitur ad Apostolum concursus fiebant, dum ille omnes interim paterno affectu, libentique animo, qui accedebant, excipere *factus* videlicet *omnibus omnia, ut omnes Christo lucrifaceret.* O locum (hic nobis exclamare liceat) omni quidem veneratione dignissimum, Beatissimi Apostoli aspectu, verbis, lacrymis, suspiriis, meritis, solicitudine, prædicatione, ac præsentia apprime nobilitatum, ipsomet Capitolino jugo præstantiorem, in quo primæva fidei semina in uberem aliquando ipsiusmet agri dominici segetem proventura, & Orbem totum mirifice pervasura jaciebantur: ubi Christiani primum nominis, ac orthodoxæ Religionis fundamenta jam tum prædicationis verbo Doctoris gentium ore designabantur. Verum enimvero haud ingrato hic silentio locum præclarissimis Apostoli vinculis suspiciendum & apostolicis ejusdem verbis recolendum jugiter præterire visum est, cujus ex ipsismet Apostolorum actis condigna legentibus mentio suggeritur.

Paulus Apost. Iudæos ad disputandum secum Romæ provocat. *Act. 28. v. 20.*

Act. c. 28.

Apost.

6 At ubi quondam Romæ hujuscemodi hospitium Pauli extiterit, si Latam pie, ac studiose lector, ad viam recurras, ibi, quod quæris, quod exoptas

Hospitium Pauli in Via Lata.

optas, prompta manu procul dubio offendes, & mansionem subterraneo nunc licet ambitu jacentem ipsis Cælis excelsiorem deprehendes: magis quippe hic tibi locus admirandum Paulum catenis Christi amore devinctum exhibet, quam eumdem olim ad tertium usque Cælum triumphantium more raptum, subvectumque, ac Paradisi deliciis intime perfruentem mortalium quisque suspexerit. Sed quid interim de eodem loco Baronius in suis Annalibus affirmet, his paucis accipe: *In antiquis* (ait) *monumentis Diaconiæ S. Mariæ in Via Lata memini me legisse illic primum hospitio exceptum fuisse Paulum.* Quamvis autem Apostolo, dum illic tanquam hospes rationem Cæsari redditurus ageret, Urbem excurrere, & quo vellet vagari permissum nullatenus esset, comitante tamen eum milite, ad Cæsaris Palatium se conferre, tribunalia insuper, apud quæ suæ rationem causæ dicturus erat, adeundi facultas suberat, quod à Centurione ipso, qui eum Romam adduxerat, qui ejus miracula jam viderat, & qui eo familiariter admodum utebatur, utpote qui vinctorum curam gerebat, Paulo indultum fuisse arbitrari nobis licet, quod & diserte Chrysostomus his verbis affirmat: *Non parvum etiam* (inquit) *hoc argumentum est, illum fuisse per omnia admirabilem, qui non jam cum aliis numerabatur, sed permissum est illi, ut maneret solus cum milite custodiente illum.* Hoc autem Paulo duntaxat, aut cæteris, qui unà cum eo vincti Romam advenerant, permissum est. Et quidem quod ad carceris custodiam pertinet, mos olim ille apud Romanos extitit, ut pro varietate criminum multiplex quoque carceris, ac coërcendi ratio adhiberetur; quidam enim, graviori delicto obnoxii, in carceribus publicis includebantur, alii levioris culpæ apud judicem insimulati unius militis custodiæ addicebantur, alii vero privatim intra propriasmet domos agere, alii insignioribus quibusdam viris in eorum domibus servandi tradebantur, juxta id, quod Ulpianus præcipuus inter Juris peritos asserit: *Potest Præses quendem damnare, ne domo sua procedat, &c. Utrum in carcere recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fidejussoribus committenda, vel etiam sibi.* Et mox ejuscemodi coërcendorum hominum pœnas, earundemque pro delictorum varietate rationes in hunc plane modum distinguit: *Hoc autem vel pro criminis, quod objicitur, qualitate; vel propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personæ, vel pro dignitate ejus, qui accusatur.* Paulo igitur, utpote viro prorsus innoxio, divinis virtutibus exculto, ac miraculorum signis ejus innocentiam, fidem, doctrinam, ac mores palam comprobantibus, carcer hic coërcendo levissimus condonatus est.

Chrys. hom. 5. in ep. ad Tim.

Chrys. hom. 54. in Act. Apost.

Ulpian. de interd. & releg. ff. l. final. de custodia eorum l. 1.

Vulp. ubi sup.

Marcus Aristarchus Demas, & Lucas.

7 In eadem autem domo (ut nobis arbitrari fas est) frequenti cælestium virorum ac supernorum civium consuetudine fruebatur, inter quos præcipui erant, ut Apostolorum acta demonstrant, *Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adjutores mei.* quibus addendi sunt *Crescens & Linus.* Confluebant illuc Iudæi, Gentiles, Christiani: de Iudæis quippe illud exponitur: *Rogamus autem à te audire quid sentis, nam de secta hac notum est nobis, quia ubi que ei contradicitur.* Decretus subinde dies est, & tunc palam de regno Dei Paulus in loco consistens disseruit, ac multa de Christi adventu sapienter edocuit, quibus auditis, quidam credidere, quidam vero dictis nullatenus acquiescentes abierunt: *Cum hæc dixissent* (inquit Lucas) *exierunt ab eo Iudæi, multas habentes in se quæstiones.* Et quidem cum domus, in qua Paulus morabatur, opportuno sita loco esset, & nemo illum ultro adire, nec ille è contra verbum Dei annunciare prohiberetur, venientes passim comiter excipiebat, verbum Dei cunctorum auribus ingerebat, & quamvis ferro vinctus, libero tamen ore, ut Eusebius docet, Euangelium Christi prædicabat. *Biennio*, inquit, *Romæ in custodia mansit, liber tamen ad prædicandum Euangelium.* Interim vero cum Paulus in hac domo detentus privatim ageret, Neronem ad suam dicendam causam haud semel adiit; quippe qui, ut Sedulius affirmat; *bis coram Nerone eo biennio peroravit*; cui Chrysostomus in hunc plane modum adstipulatur: *Stabat ante Neronem Paulus oculis in humum depressis, pannis obsitus squalentibus, quippe carcerem habitans.* Et infra: *Illud plane novum, ac mirabile, intueri vinctum tanta licentia Regem alloquentem.* Hæc in rem præsentem Chrysostomus. Dum Paulus insuper ibidem causam apud Neronem, ad quem appellaverat, dicturus moraretur, à cunctis se derelictum fuisse ad Timotheum scribens, his verbis conqueritur: *In prima mea defensione nemo mihi adfuit: sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.* Sed Paulo ab omnibus eum in modum derelicto, atque in maximo animi angore, & rerum periculo constituto Christus Dominus, ut alias consueverat, è Cælo adfuit, atque ab omni, quod imminebat, discrimine vindicavit; hoc ipsum enim Paulus eadem, quam ad Timotheum scripsit, epistola fatetur, dicens: *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore Leonis.* Sic enim Neronem, ob immanem, ac prorsus inauditam Principis crudelitatem appellat. *At non sic liberatus est* (inquit Baronius) *ut omnino liber abire sit jussus, sed quod in suo conducto, catena tamen vinctus cum custodientem se milite libere agere permissus sit, ubi eo modo ad biennium mansit.* Merito enim tunc de Apostolo in vinculis detento, quod de Josepho divinæ obtestantur paginæ, adimpleri visum est: *Descenditque cum illo in foveam, & in vinculis non dereliquit eum.* Ita plane, vel in locum illum demissum, abjectumque, qui carceris instar Apostolo constitutus erat, Christus se videndum exhibens descendit, eumdemque solatus, bono animo esse jussit, & de uberi Euangelici seminis messe spem certam suggerendo, jacentem mirifice ex angusto loco ad tertium quodammodo Cælum erexit: *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes.* Bonum utique inter ipsa vincula ominis auspicium, intra ipsius ad viam Latam carceris angustias bonum, inquam, Apostolus sortitus auspicium, corde dilatatus: *In tribulatione* (ajebat cum Davide) *dilatasti mihi*, & haud satis sibi esse putavit in descripto hactenus loco, etsi humili omnes ad se confluentes tuto veluti sinu receptus, nobilique locatus throno excipere, & Euangelio imbuere, sed cum adhuc eodem in loco in vinculis detineretur, complures ad absentes epistolas scripsit, quæ singillatim à Baronio, veluti nobilissima apostolicæ solicitudinis, & Ecclesiasticæ antiquitatis monimenta recensentur.

Act. Apost.

Euseb. l. 1. hist. c. 21.

Sedulius.

Chrys. ho. 54. in Act. Apost.

Pauli Apost. querela.

2. ad Tim. 4.

Apost. 2. ad. Tim.

Baron. to. 1. an. 59. n. 7.

Sap. c. 10. n. 19.

Apost. 2. ad Tim. n. 4.

Psal. 4.

9 Jure igitur merito locus hic nobis jugiter suspiciendus est, in quo vinctus Orbem universum victurus biennium Apostolus peregit, in quo de Regno Dei sermonem semel, atque iterum præstita sibi divinitus sapientia cum Iudæis habuit, in quo

Ecclesia S. Mariæ in Via lata nobilissima.

quo tot Christo Euangelicæ prædicationis verbo ipsa inter vincula peperit, ac lucratus est, unde tot saluberrimis refertæ monitis epistolæ redundarunt, tot divina apostolici pectoris monimenta singulari totius militantis Ecclesiæ beneficio prodiere.

Lucas Euangelista.

10 Porro haud Pauli dumtaxat præsentia, prædicationibus, ac epistolaribus scriptis locus hic mirifice illustratus, sed & ipsius Lucæ Euangelistæ calamo ac pennicillo toti terrarum orbi celebris redditus est: hic quippe, ut pia traditio fert, quamplures Lucas Deiparæ Virginis, quæ in Urbe venerationi fidelium patent, imagines pinxit, ibidemque sacram Apostolicorum Actuum historiam scripsit, vel certe absolvit, ut inscripti lapides edocent, & expressis verbis Lorinus in Acta Apostolorum hunc in modum asserit: *In hac Urbe Romana lapis est in Diaconia S. Mariæ in Via lata cum inscriptione, quod ibi beatus Lucas imagines beatæ Virginis depinxerit. Viget vero traditio ibidem sancti Pauli conductas ædes fuisse, eundemque Lucam ibi composuisse, vel absolvisse præsentem historiam. Locus is erat amplissimus, ac celeberrimo Urbis loco, ut ipsemet diligenter lustravi.* Inscriptionis autem titulus hæc legenda præ se fert.

Io. Lorin. in cap. ult. Act. Apost. v. 30.

ORATORIUM QUOND. S. PAULI APOST.
LUCÆ EUANGELISTÆ,
ET MARTIALIS MARTYRUM,
IN QUO ET IMAGO
B. MARIÆ VIRGINIS REPERTA
SISTEBAT, UNA EX VII.
A B. LUCA DEPICTIS.

Et quidem quod Lucas Euangelista in Urbe Roma, & hoc potissimum loco, librum Acta Apostolorum continentem conscripserit, Hieronymus disertis verbis affirmare videtur, eo quod ejusmodi historia usque ab biennium, quo Paulus Apostolus Romæ demoratus est, protendatur, sed ut nostra magis assertio comprobetur, ejus hic verba excipiantur: *Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo Acta Apostolorum prænotatur: cujus historia ad biennium Romæ commorantis Pauli pervenit, id est ad quartum Neronis annum, ex quo intelligimus in eadem Urbe librum esse compositum.* Quod si in Urbe, haud alio certe loco, quam isto, ubi Paulo ejus individuus peregrinationis comes etiam in carcere constituto adhæsit, ab eo librum conscriptum fuisse asserendum est. Vides quam præclaris sanctorum gestis hic locus præ cæteris conspicuus reddatur, & quanto sibi apud fideles omnes venerationis cultum promereatur: ibi enim primum Deiparæ Virginis cultus orbi propinatus, & singulariter commendatus est: ibi contra Iconomachos pennicillo vel tum Lucas pugnavit, & sacras pingendo imagines, quas postmodum hæreticorum nequissimi mordicus impugnant, easdem validius propugnando gladium pro pennicillo exeruit: ibi gloriosa Ecclesiæ, Apostolorum, & ipsius Pauli gesta, prout oculis viderat, scriptis consignavit, & pulcherrimam Christianæ Reipublicæ sub primævis temporibus faciem ad vivum delineavit. Ibidem Lucas individuus Pauli comes, ejus vinculis, quam texebat historiam, quasi gemmis illustraturus, unà cum eodem felici Urbis omine, dum Romæ ageret, perstitit, & longa post secula pretiosi capitis pignore, quam unice Apostolus dilexerat, cumulari, ac insigniri voluit, ut idem

Hier. lib. de Script. Eccl.

Lorinus egregie in rem præsentem adnotat: *Et lector sane*, inquit, *hic ubi caput Ecclesiæ præsidet, & Petrus ac Paulus jacent, Paulique maxime historiæ scriptor, atque comes Lucas versatus est, & in Petri basilica conditum caput habet à Gregorio Magno cum esset Apocrysarius Constantinopoli allatum, finem à me imponi tam prolixo, molestoque commentario: ibi etiam ubi Lucas idem historiam istam, vel composuit, vel absolvit, &c.* Infert profecto sacrum adeuntibus horrorem ipsiusmet loci aspectus, & subterraneæ Romæ splendorem locus iste vel incultus, qui Apostolo & Apostolicis viris diversorium præbuit, mirum in modum auget.

Lorin. c. ult. in fin.

11 Ut perennis autem beatissimi Apostoli, rerumque ejus præclare gestarum memoria extaret, Sixtus V. Pont. Max. divino plane afflatus numine, locum hunc præ cæteris, & adjacentem pariter regionem ejusdem incolatu, prædicatione, ac vinculis singulariter illustratam recolens, cum cochlidem Antonini Imp. columnam misere laceram, ruinosamque primæ formæ restituisset, æneam B. Pauli Apostoli in ejusdem fastigio statuam, hoc nobili ad Orientem insctipto titulo erexit.

B. Pauli Apost. statua in columna Antonini posita.

SIXTUS V. PONT. MAX.
COLUMNAM HANC,
AB OMNI IMPIETATE
EXPURGATAM
S. PAULO APOSTOLO,
ÆNEA EJUS STATUA INAURATA
IN SUMMO VERTICE POSITA. D. D.
AN. MDLXXXIX. PONT. IV.

Ad septemtrionem vero hic alter titulus columnæ, imo ejusdem Apostoli gloriæ à Sixto Pontifice metrice insculptus legitur.

TRIUMPHALIS
ET CLARA NUNC SUM
CHRISTI VERE PIUM
DISCIPULUM FERENS
QUI PER CRUCIS
PRÆDICATIONEM
DE ROMANIS BARBARISQUE
TRIUMPHAVIT.

Et congrue quidem in ipso summo Antoninæ columnæ vertice verus pietatis cultor, Gentium doctor, vas electionis, ipse, inquam, S. Paulus, seu Pauli simulacrum locari meruit, ille, inquam, qui Urbem Romam (ut Chrysostomus ait) adeo dilexit: *Ob id enim*, inquit ille, *Urbem Romam beatam prædico, quod erga illos Paulus dum viveret adeo fuit benevolus, adeo illos amavit, & coram disseruit, & postremo vitam apud eos finivit.* Merito quippe Antoninus, qui Pii olim cognomentum præ se tulit, Paulo loco cessisse, & columnam concessisse visus est, ut aptis in rem Blancus olim carminibus cecinit.

Chrys. in ep. ad Rom.

Iure Antoninum Paulo vis Sixte subesse:
Nam vere hic pius est, impius ille Pius.

Blanc. in suis carmin. apud Aug. Coccam de Bibl. Vat.

Eadem super statua, quæ Apostolum triumphantis in morem Urbi suspiciendum præfert, egregie olim Angelus Bargæus metrice in hunc modum lusit:

Barg. apud eund.

Quæ Cochlidis moles nobis operosa columna
Ostentet valida bella peracta manu.
Atque Antonini, post regna eversa Quiritum,
Servat in inciso marmore facta Pii,
Maximus hæc subter pedibus premit omnia Paulus,
Armatus libro Paulus, & ense manum.
Xystus enim quintus statui hic jussit, ad omnes
Clamet ut ex alto conspicuoque loco.

Apud Ciac. in gest. Sixti V.

Et vita

Et vita insonti, & doctrina, & fortibus ausis,
Barbara sunt Latio colla premenda jugo.

Et hæc interim de loco ac subterraneis Cubiculis, quæ Paulo Urbem intranti hospitium exhibuere, in studiosi gratiam lectoris, & ad perenne veneran dæ antiquitatis monimentum, etsi ab instituti proposito aliquantulum digressi fuisse videamur, vel obiter meminisse voluimus.

CAP. XLVII.

De Cœmeterialibus Sarcophagis, imaginibus vitreis, aliisque perantiquis Christianorum monimentis novissime adinventis: & Cœmeteriorum Urbis Ichnographia.

1 ANtequam supremam Cœmeteriorum enarrationi manum imponamus, veluti præclara quædam rerum Cœmeterialium monimenta, & suspicienda jugiter recolendæ Antiquitatis trophæa, Arcas nonnullas lapideas præcipuis sacrarum historiarum actibus prænotatas, atque imaginibus eleganter insculptas, hic subtexere visum est, quæ ex Cœmeteriis pariter, etsi à nobis locum ignorari contingat, novissime erutæ primitivorum temporum faciem, ac rerum Christianarum vestigia intuentibus exhibent. Hæc autem idcirco studioso lectori hic potissimum contemplandas objicimus, ut peracti feliciter, Deo adjuvante, itineris, has velut in titulum erigentes ad posterorum notitiam transmittamus. Verum ut probabilis quidem opinio fert, & ipsæmet conjecturæ suadent, hæ quoque lapideæ urnæ ex præmemoratis Cœmeteriis redivivæ in lucem prodiere: sacris enim & illæ imaginibus, historiis ac mysteriis excultæ, atque obsignatæ sunt, quæ cum satis certa Christianæ religionis indicia pariter, ac insignia præferant, religioso quoque olim cultui dicata fuisse intuentes edocent: quod ex ipso adspectu studiosus lector ultro dijudicabit.

Arcæ marmoreæ è Cœmeteriis.

2 Post delineata interim horum Cœmeteriorum exemplaria, situs pariter atque ambitus, uti jam diximus, formam adjicimus, quod totum studiosissimis utique viris Casparo Berto, & Francisco Continio acceptum lector referre debet, quippe qui haud mediocri sane studio ac labore rem confecere. Ex delineata autem horum Cœmeteriorum forma, quam ob oculos lectori proponimus, contemplanti quidem ipsa luce clarius innotescit beata prorsus, ac optabilis jugiter, nec ullatenus, ut quidam temere putant, deploranda primitivorum Urbis Romæ Christianorum conditio, qui pauperis admodum, ac contemptibilis vitæ genus sectantes, & incommodis omnibus pro Christo affecti, eo tuendæ fidei zelo ac æmulandæ pietatis studio tenebantur, ut dum eosdem acerbior persecutionum vis impeteret, in subterranea hæc, inculta quidem ac perobscura loca inter rerum angustias deprehensi ultro se reciperent, & ipsi mundo exules effecti, ac lucem hanc tot scelerum inquinamentis obnoxiam perosi, ipsiusmet vitæ fastidio tabescentes, adhuc vivi sepulchris inferri quodammodo mallent, quam profanas gentilium superstitiones, ad quas persecutores urgebant, inter tot idololatriæ labes vivendo oculis, aut animo haurire. Ajebant quippe constantis animi, invictæque fidei viri unà cum Eleazaro: *præmitti se malle in infernum, quam prævaricari legem Dei.* Inferiora autem hæc loca tuta olim Christianorum confugia, eo quod luce penitus orbata essent, haud sepulchri dumtaxat, imo ipsiusmet Limbi, apud quem SS. Patrum animæ detinebantur, imaginem contemplanti præ se ferre videbantur. Viarum enim semitæ, ut insculpta præ se fert loci facies, eum in modum arctæ, ac depressæ subsistunt, ut duos vix simul homines capiant: & hæ cadaverum sepulchris duplicato inter se ordine distinctis refertæ omni ex parte conspiciantur. Cubicula vero, seu ædiculæ, ubi ad synaxes in unum Christiani convenire consueverant, brevi plerunque spatio concluduntur, etsi quibusdam in Cœmeteriis Cubicula utique ampliora existant, inter quæ apud celeberrimum illud Sanctæ Agnetis tria quidem videre est, quorum unum cæteris amplitudine longe præcellit, & sedibus quibusdam illustratur, quæ sacris quondam Pontificalium rituum ministeriis usui fuisse præ se ferunt. Studiose igitur lector ubi isthæc animo diligenter expenderis, adimpletum profecto in probatissimis primi illius ævi fidelibus intelliges, quod ab Apostolo de ipsismet sanctissimis antiquati Testamenti patribus, qui pro fide strenue desudarunt, longe ante pronuntiatum fuerat, & de nostris quoque invictis Christi athletis, Apostolicis verbis oraculum ipso Angelico Doctore teste jam tum prænuntiatum esse; quod hi nimirum beatissimi viri Cælo destinati, *quibus dignus non erat mundus, egentes, angustiati, afflicti, inter nos vixere. In solitudinibus* (ut Apostolus inquit) *errantes, in montibus, & in speluncis, & in cavernis terræ.* Ex quibus demum hæc percurrenti liquido patet, quam immensas referre gratiarum actiones teneatur, quisquis ille est, qui Cœmeteriales paginas perlegit, his potissimum, qui tanto studio ac labore & pari insuper pietate subterranea frequenter Cœmeteria obire, eadem jugiter perscrutari, sacrorumque locorum faciem tabulis excipere, delineare, ac posterorum oculis contemplandam, uti hic describitur, subjicere, de sacra optime, inquam, meriti antiquitate conati sunt: quorum tu interim laboribus, amice lector, utere, ac perfruito.

Caspar Bertus, & Franc. Continius Cœmeteriorum studiosi Ichnographi.

Beata primorum Christianorum conditio.

2. Mach. 16. 3.

Cubiculum in Cœmeterio S. Agnetis amplissimum.

Ad Heb. c. 11. v. 39.

Ad Heb. c. 11. v. 39.

Binæ hæ marmoreæ Arcæ, quarum ectypa oculis hic subjicimus, è sacris quoque Christianorum Cœmeteriis effossæ fuerunt. Illas Eques Franciscus Gualdus Arim. eum in modum inter se coaptari, atque in Porticu Basilicæ Liberianæ ob præclara, ac jugiter recolenda, quæ continet, fidei mysteria erigi curavit, eleganti hac addita inscriptione:

CARD. ANTONIO BARBERINO ARCHIPRESB.
ARCAM MARMOREAM
QUAM CHRISTIANORUM PIETAS EXSCULPSIT
LABORANTE SUB TYRANNIS ECCLESIA
UT ESSET LOCI SANCTITATE VENERABILIOR
FRANCISCUS GUALDUS ARIMIN. MILES S.STEPHANI
E SUO MUSÆO HUC TRANSTULIT MDCXXX.

Sacræ autem figuræ, quæ inibi exsculptæ visuntur, hujusmodi sunt.

I. Protoparentes juxta lignum vetitum tristes, demissoque vultu ob patratum inobedientiæ facinus consistentes.

II. Divinus Hebræorum Legislator, qui accipit in monte Sinai duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei.

III. Tres Magi, qui Deo infanti munera offerunt.

IV. Patriarcha Noë, qui aquis diluvii jam cessantibus columbam pacis nunciam advolantem excipit.

V. Bis quoque Propheta Ionas ibi exprimitur; hic enim ab immani bellua veluti devoratur, illic vero triduo post ab eadem in terram salvus egeritur.

VI. Moyses iterum, qui mirifica sua virga ex arida rupe sitibundo populo in solitudine largissimas aquas divinitus elicit. In altera autem Arca huic subjecta hæ figuræ conspiciuntur.

VII. Christus Dominus, qui ad tribunal Annæ, vel Caiphæ ab Hebræis captivus sistitur.

VIII. In medio autem Salvator in præsepio recens natus conspicitur, cui bos & asinus Dominum suum agnoscentes obsequium deferre videntur.

IX. Sanctissimus Præcursor, qui Christum Dominum in Iordane baptizat.

X. Idem denique Christus Dominus, qui Lazarum quatriduanum à mortuis excitat.

Prior longa est palmos novem, alta unum dumtaxat, & bessem. Posterior autem in longitudinem palmos item novem, in altitudinem vero tres, & trientem obtinet.

Insignis hæc Arca marmorea in ædibus Matthæiorum inter alia plurima veterum monimenta in præsens conservatur. In ea celeberrima illa Pharaonis, & exercitus ejus clades exsculpta cernitur, Moyse per mare Rubrum aquis utrimque prodigiose divisis populum ducente, Pharaone autem illos temere persequente, iisdem aquis iterum coëuntibus cum omni exercitu obruto.

Arca vero in longitudinem palmos decem, in altitudinem autem tres dumtaxat, & bessem obtinet.

Alter hic sepulchralis lapis, qui non multis abhinc annis apud D. Sebastiani Ecclesiam inter effodiendum adinventus est, ex Cœmeterio Callisti erutus, eleganti quidem opere, & studiosa artificum manu elaboratus speciosam sacræ antiquitatis faciem intuentibus præ se fert, & nunc ab Illustriss. Marchionissa Christiana de Angelellis, in cujus domo asservatur, typis exsculptus tibi offertur: & quidem, ut sacras historias, quas continet, edisseramus.

A Primo loco hoc sepulchrali lapide contemplanda exhibetur imago Adami, & Evæ ad vetitæ arboris truncum post degustatum lethale pomum suborto admissi facinoris pudore consistentium, ac se virentibus fici foliis obtegentium: Deus autem à tergo Adamum increpans exprimitur verbis illis: Adam ubi es? *Gen. c. 2. v. 10.*

B Vir quidam exprimitur, qui virga vascula quatuor manna, quod è Cælo pluerat, referta præmonstrat, Moyses autem is esse creditur, qui virga divinitus portentum istud in desertis regionibus præstitit.

C Christus Dominus digito cæci à nativitate oculos mirabiliter adaperiens describitur.

D Jezi, notus Elisei Prophetæ famulus (ut arbitrari fas est) contemplandus objicitur, qui ab eodem Propheta unà cum baculo ad filium viduæ in vitam revocandum missus haud valuit, quem ipsemet Eliseus postmodum subsecutus, parvuli ejusdem corpori sese aptando, vitæ confestim restituit.

E Christus Dominus sub juvenili forma sacrum legis volumen manu deferens, docens, ac manu benedictionem impertiens describitur, cujus excipientes sermonem Apostoli adstant: & quia suis vigilantiam jugiter præmonebat, gallus gallinaceus, qui vigilantiæ typum præ se fert, ante eundem repræsentatur, juxta illud quod in hymnis canitur: Gallus jacentes excitat, & somnolentos increpat. *Hym. ad laud. in Brev. Rom.*

F Christus Dominus paralytico sanitatem impertitur, eundemque sublato, in quo jacebat, lectulo incolumem domum abire jubet.

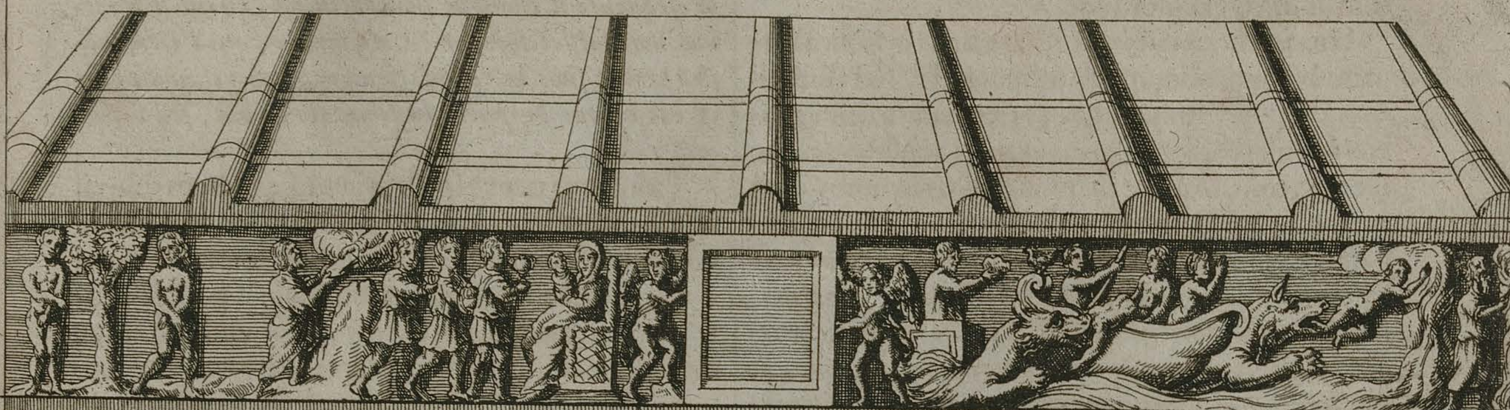
G Abrahamus filium Isaac Deo immolans, strictoque jam mucrone eundem jugulaturus exprimitur, cujus vice aries, Deo providente, immolatus, filius autem patri redditus est.

H Petrus ad ignem se calefaciens à Prætorii militibus an Christum nosset interrogatus, & à quodam hujus rei causa velut delicti conscius jamiam alligandus describitur.

I Moyses, qui virga aquarum gurgitem è silice ad recreandum enectum siti populum elicuit, contemplandus exhibetur.

Latera-

SARCOPHAGI DVO MARMOREI EX COEMETERIIS (VT CREDITVR) EFFOSSI

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX COEMETERIIS (VT CREDITVR) EFFOSSVS

SARCOPHAGVS MARMOREVS E CALIXTI COEMETERIO IVXTA D SEBASTIANI ECCLESIAM NOVISSIME ERVTVS

Laterales descripti hactenus Sarcophagi partes, ne quid è sacra antiquitate studiosum lectorem lateat, hic tibi tabulis excerptæ, contemplandæ proponuntur, quæ tribus præcipuis sacrarum paginarum historiis exculptæ sunt.

Una igitur ex parte tres pueri in Babylonica fornace Nabuchodonosoris jussu injecti, sed illibatis tum corpore, tum vestibus inter flammarum globos salvifici roris refrigeria experti consistentes, ac Deo extensis de more manibus sacros hymnos concinentes exprimuntur. Quod egregie quidem Eusebius Emissenus illis verbis expressit: *Trium puerorum fides, atque justitia tenebrosus non sensit ignis, sed stupenda refrigeria in medio camini æstuantis invenit. Cessit virtutum meritis natura flammarum, ac traditos sibi reos mirum in modum rorantibus obumbravit incendiis, longe positos autem, & circumstantes sacrilegi regis consumpsit ministros. Quantum lætitiæ in præsenti obtinent merita religionis, & privilegia sanctitatis. Ecce horrendum nescio quid anhelantes globi, & per quadraginta cubitos ebullientes extrinsecus sæviunt, intrinsecus parcunt: extra fornacem sapiens ignis irascitur, & intus in fornace famulatur.*

Daniel. c. 3.

Euseb. Emiss. hom. 3. de Epiph.

Altera ex parte Daniel medios inter leones fame exasperatos incolumis, Abacuc sibi prandium offerente, adumbratur: in quo singulare item divinæ providentiæ intuentibus sacramentum eodem Emisseno teste propinatur: *Nunquid* (inquit) *non munificentior Dei gratia circa prophetam fuit, quod rege usque ad lacum votis, & supplicationibus prosequente à leonibus honoratus est, quam si leonibus non fuisset injectus? Advertite, quod Deus noster probat suos in tribulationibus, non relinquit; ecce hic beatus Propheta hostibus serviebat, sed bestiis imperabat.*

Daniel. c. 6.

Euseb. Emiss. hom. de Litan.

Exhibetur item Noemus inter stagnantes diluvii aquas ipsam intra arcam consistens, & columbam cum olivæ ramo ad se venientem excipiens: quod quidem factum testatissimum divinæ pariter providentiæ argumentum extitit, inter undas quippe totius humani generis prosapiam ingenti, ac stupendo miraculo reservavit, ut autem Emissenus ait: *Nunquid non majoris miraculi opus est, si quisquam inter tumentes fluctus fractis gubernaculis, & navem jam naufragam, nullum discrimen incurrat, quam si in portu immobili tranquillitate requiescat.* Ita plane stupendo Noemus miraculo, & reliqui pariter cum illo inter undas servati fuere.

Euseb. loc. sup. cit.

Media item hic Euangelici Pastoris orbicularis vitrea imago, ut vides, ornamenti conciliandi gratia, inter Cœmeteriales Sarcophagos reperta, imago inserta est.

Porro venerandæ antiquitatis, quæ huc usque supersunt, vestigia sectando, illud certe pio, ac studioso lectori eadem curiosis oculis contemplanti suggeritur, haud aurum, imo lutum, ac vitrum auro ipso longe pretiosius è subterraneæ Romæ visceribus ad aurea primitivorum Christianorum tempora designanda, pio perscrutantium studio, devotaque manu passim effodi, ac in lucem prodire. Ut quid enim apte in rem præsentem edisseramus, quis nesciat, vitreas sanctorum imagines, affabre elaboratas, auroque superinducto excultas, quæ Christianis quondam ad sanctorum recolendam memoriam usui extitere, inter sepulchrales antiquorum Cœmeteriorum exuvias, quandoque inter perscrutandum deprehendi, & tanto quidem Christianarum rerum emolumento, ut illi congrue proverbio locus sit: *Tanti vitrum, quanti margaritum*, haud enim tanti quodvis auri, & margaritarum pondus æstimandum nobis est, quanti vitreæ istæ imagines, in quibus perantiqua cultorum Christi pietas, & prima Christianorum temporum facies elucet. Porro quoniam è diversis Cœmeteriis, cum tot in Urbe adnumerentur, quamplures istiusmodi imagines sub variis quidem temporibus erui contigit, Christiana Angelella Marchionissa Bononiensis conspicuæ nobilitatis, ac pietatis Matrona venerandam in ipsismet imaginibus antiquitatem, atque illibatam Christianorum, qua illis nil antiquius extitit, pietatem recolens, easdem studiose gemmatorum instar monilium collectas, & apud se inter scriniorum abdita diligenter servatas, hic tibi duabus quidem tabulis contemplandas offert.

Vitreæ sanctorum imagines è Cœmeteriis.

1 Hic autem venerandæ in primis, ut videre est, beatorum Apostolorum Petri, & Pauli imagines delineantur: in altera vero ex his iidem Apostoli confidentes, docentesque, aut differentes exhibentur. Medio autem loco, in superiori parte, sacrosanctum Christi nomen Græcis de more litteris exsculptum, & nobili circumseptum corona videre est. Et congrue quidem divinum Christi nomen coronæ instar eorundem capitibus imminet, hi quippe præ cæteris Apostoli idem universo terrarum Orbi nomen feliciter annunciarunt. Petrus enim Apostolorum princeps de Christi nomine illud edixit: *Nobis*, inquit, *præcepit Deus prædicare & annunciare populo.* Quod & alibi de se speciatim testatus ait: *Vos scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Euangelii & credere.* Paulo itidem prædicandi nominis Christi munus specialiter injunctum est. Ad Ananiam enim Christus ait: *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus & filiis Israel; ego enim ostendam illi, quantum oporteat eum pro nomine meo pati.*

SS. Petri, & Pauli imagines in vitro è Cœmeteriis erutæ.

Act. 10.

Actor. c. 9.

2 Altera eorundem Apost. imago angelum coronam eorundem capitibus imponentem exhibet, & jure quidem merito tanquam emeritis, atque victoribus, qui universum terrarum Orbem Christi imperio subegere, corona donatur. Illud autem curioso lectori adnotandum est, Paulum videlicet Apostolum in singulis hisce descriptis vitreis circulis dexteram, Petrum vero sinistram haud sine mysterio obtinere, de qua re Baronius in suis Annalibus consulendus est, ubi isthæc ait: *Apud Romanos in sacris potior locus semper sinister habitus est, dexter vero posterior, sive quod in Ecclesia Christi ex benedictione illa Patriarchali in Ephraim, atque Manassem mutatæ sint rerum vices, & ordo, ut quæ sinistra esset, in dexteram, & dextera in sinistram dignitatis & benedictionis ordine mutaretur.* Quod tam in Orientali, quam Occidentali Ecclesia usu receptum esse prisca docent exempla, &c. *Hinc & ille veterrimus usus, ut in sacris diplomatibus à dextris Paulus, Petrus vero à parte læva collocarentur.* Hæc Baronius, ad quem brevitatis gratia lectorem remittimus.

Alia eorundem Apost. imago vitrea.

Baron. t. 3. an. 325. n. 59. & an. 213. n. 6.

3 Altera subinde ex imaginibus, quas delineatas hic vides, Apostolos se mutuo respicientes, ac intermedium quoddam volumen complicatum, diadema itidem è superiori parte, & radium inde erumpentem contemplantibus exhibet. Nec res

quidem

Sarcophagi partes
Laterales eiusdem
Vitrea orbicularis Evang.ci pastoris imago
in Coemeterijs inuenta

Orbiculares vitreæ Sanctorum
imagines in Coemeterijs inuenta
ANNES

quidem vacua mysterio, ambos enim à Deo ad annunciandum Euangelium præelectos, divinitus illud idem orbi promulgandum accepisse, & primum in Ecclesia Dei sanctitatis, ac præeminentiæ eosdem locum sortitos fuisse ejuscemodi symbolo designatur.

Vitreum numisma in quo Christus Lazarum resuscitat.

4 In uno autem ex vitreis istis numismatibus Christus Dominus Lazarum fasciis obvolutum è monumento in vitam revocans, ut in marmoreis pubescenti facie ac ætate passim Sarcophagis plerumque videre est, ad obtestandum videlicet futuræ resurrectionis mysterium, in quo florida ætate unusquisque resurget.

Vitrea imago mulieris orantis.

5 In altera ex vitreis imaginibus mulier quædam protensis hinc inde brachiis orans adumbratur, qua plane forma orantes Cœmeterialibus in tabulis frequenter repræsentari consuevere. Insculptum autem nomen legitur, *Annes*. Hac autem imagine haud temere quis dixerit, beatam Agnetem à Christianis ob devotionis erga eandem cultum exsculptam fuisse, littera dumtaxat *N* pro *G* immutata; ibi enim *Annes*, pro *Agnes* ponitur.

Alia vitrea imago.

6 Postrema demum vitrea imago duas mulieres floridæ ætatis unà cum puerulo, ac quoddam inter utrasque volumen haud explicitum ab alto prominens exhibet; sacrum item nomen Jesu exprimens, quo præcipuas quidem istas fœminas, quæ forte tumulatæ ibidem unà cum eodem puerulo fuerunt, olim extitisse arbitrari quis potest, quarum effigies à gentilibus suis in earundem memoriam, & sui solatium affabre excepta, sepulchro unà cum corporibus illata est: nisi duarum virginum imagines exhibeat.

Alteram hic tibi tabulam sacris Cœmeterialibus imaginibus, in beatorum Martyrum sepulchris inter perscrutandum adinventis exsculptam, quas Marchionissa Angelella nobis contemplandam benigne obtulit, tibi quoque, pie ac studiose lector, sacrarum rerum, & venerandæ antiquitatis cupido ultro oculis delibandas exhibet.

Tabula autem hæc binas vitreas affabre elaboratas imagines continet.

SS. Justus, & Timotheus.

Alteram nimirum, quæ sanctos Justum & Timotheum considentes, & angelum coronam eorundem capitibus imponentem præ se fert: complicatum autem divinæ legis volumen in eorundem medio extat, ut omnimodam, quam eidem legi observantiam usque ad sanguinis profusionem præstitere, coronam eisdem peperisse comprobetur, juxta id quod de beatis martyribus canit Ecclesia: *Propter testamentum Domini, & leges paternas sancti Dei perstiterunt in amore fraternitatis, quia unus fuit semper spiritus in eis, & una fides.* Quapropter de unoquoque martyre illud merito in ejusdem natalitiis repetitur: *Iste sanctus pro lege Dei sui certavit usque ad mortem, &c.* Et illud: *Posuisti Domine super caput ejus coronam de lapide pretioso, &c.* Et item: *Corona aurea super caput ejus, expressa signo sanctitatis, gloria honoris, & opus fortitudinis.* Quo videlicet intuentibus Apostolicum jugiter oraculum ingeratur: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit.*

Resp. in offic. de com. Mart.

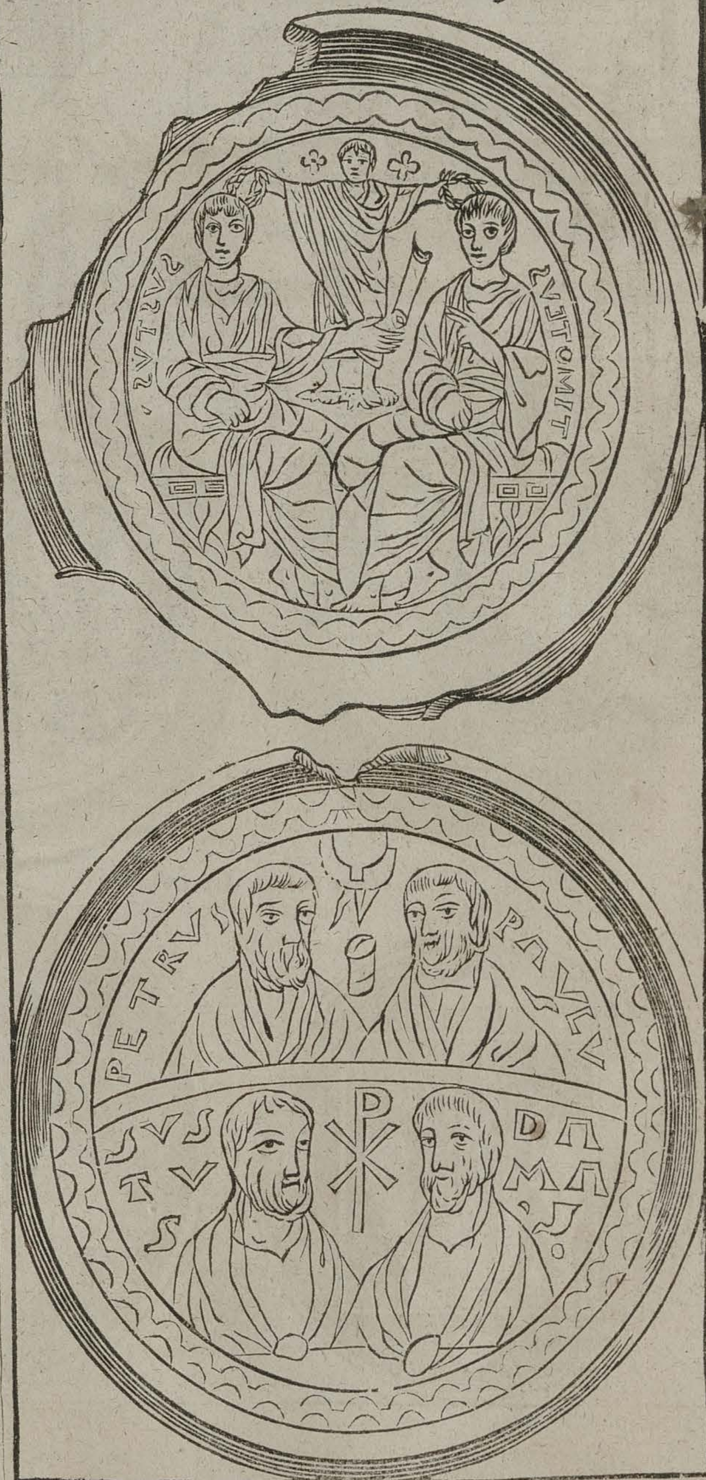
SS. Petrus, & Paulus in vitro expressi.

Altera autem ex vitreis hisce imaginibus typis excerpta est, quæ in superiori parte beatos Apostolos Petrum & Paulum contemplandos, & quidem B. Petrum ad dexteram S. Pauli consistentem, Euangeliorum autem volumen, quod orbi annunciarunt, supernis respersum radiis exhibet, *à Deo enim illud, non ab homine*, ut Apostolus ait, orbi promulgandum accepere. In inferiori verò parte duos pariter beatos martyres, Justum videlicet, & Timotheum, intermedium autem sacrosanctum Christi nomen Græcis duabus litteris expressum contemplandum præ se fert. Corpora autem eorundem beatorum martyrum haud procul à loco, ubi eorum imagines pia Christianorum manus expressit, forte olim extitisse existimandum est.

Veterum fidelium erga Petrum & Paulum Apost. devotio.

Sed subsiste interim, amice lector, & propensiorem erga beatos Christi Apostolos Petrum & Paulum, urbis Romæ, & Christianorum, qui in ea degebant, devotionis cultum obstupenti animo intuere. Marmoreis enim Sarcophagis, pictis item Cubiculorum tabulis, ac vitreis insuper numismatibus sacras eorundem imagines adumbrare passim satagebant, quo condignum grati animi eisdem plane cum Chrysostomo verbis obsequium deferrent: *Quasnam vobis ô beati Apostoli gratias referemus, qui tantum pro nobis laborastis. Memini tui Petre, & obstupesco: recordor tui Paule, & excedens mente, opprimor lacrymis, quid enim dicam, aut quid loquar vestras contemplans afflictiones, nescio. Quot carceres sanctificastis? quot catenas decorastis? quot tormenta sustinuistis? quot maledicta tolerastis? quomodo Christum portastis? quomodo prædicatione Ecclesias lætificastis? Sunt benedicta vestræ linguæ instrumenta: sanguine conspersa sunt membra vestra*

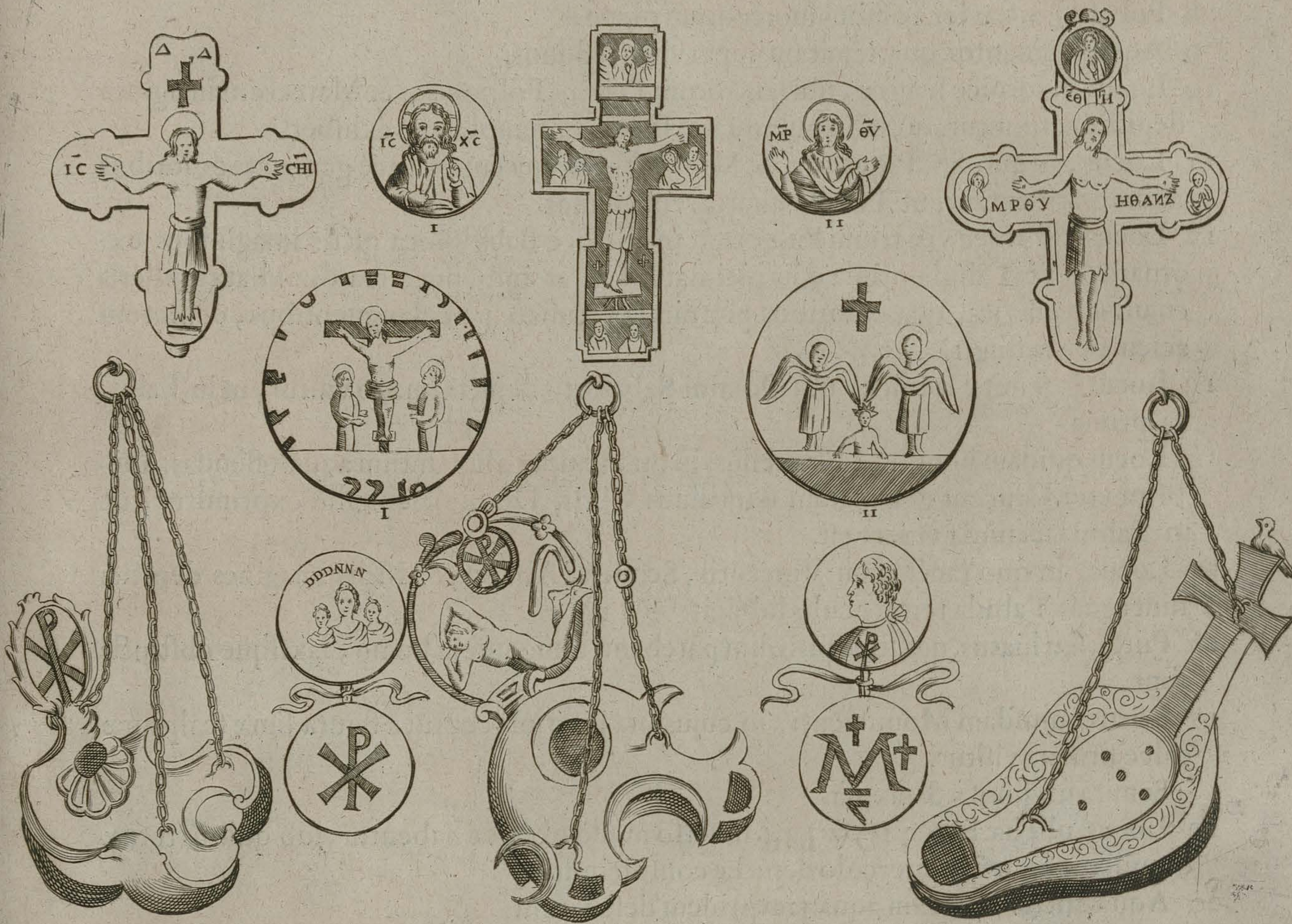
Chrys. ad Metaph.

veſtra propter Eccleſiam, vos Chriſtum imitati eſtis in omnibus. In omnem terram exiit veſter ſonus, & verba veſtra in fines terræ. Inde enim Apoſtolorum cultus Romanis ſingulariter cordi extitit, quod ibi prædicatione, ac ſanguine potiſſimum coruſcarint: quapropter idem Chryſoſtomus erga Urbem Romam adeo affici videbatur: *Ego & Romam*, inquit, *propterea diligo, tametſi aliunde illam laudare queam, &c.* Et infra: *Quis mihi dabit circumvolvi corpori Pauli, affigi ſepulchro, videre pulverem corporis illius, quæ adhuc in Chriſto deerant adimplentis, ſtigmata illius geſtantis.* Eum quippe in modum Chriſtianorum ſinguli erga beatos Apoſtolos devotionis affectu tenebantur, ut jugem apud ſe eorundem memoriam repeterent, & oculis ejuſcemodi exſculptis ſignis objicerent, & qui procul ab Urbe eſſent, haud aliquid præter Apoſtolorum memorias videre præoptarent: ut de Ammonio eximiæ ſanctitatis monacho Socrates narrat, qui Romam veniens, nihil ex magnificis Urbis operibus, præter Templum Petro & Paulo dicatum videre omnino deſiderabat.

Chryſ. ſer. 32. in ep. ad Rom.

Socr. lib. 1. c. 11. 13.

Quoniam ſupra Cap. XLII. hujus libri quarti Tabula ſecunda Cubiculi unici Cœmeterii S. Julii Papæ, quod Via Flaminia ſitum eſt, Domini Jeſu præter vulgarem pictorum conſuetudinem Cruci quatuor clavis affixi depicta imago ſeſe nobis contemplandam obtulit, inter nonnulla religioſæ antiquitatis monimenta idem ille, quem ſæpius in hoc Opere honoris cauſa nominavimus, Franciſcus Gualdus Eques è ſuo olim Muſæo, nunc Regis Chriſtianiſſimi in Monte Pincio, una eademque Tabula hic exhibita quatuor æneas ævo ſuo venerandas Cruces eundem Dominum Salvatorem quaternis item clavis transverberatum præferentes, in publicum hoc Subterraneæ Romæ theatrum præ cæteris ideo proferre ſtuduit, ut quaternarium Clavorum divinorum numerum, quem Gretſerus, Cornelius Curtius, aliique magni nominis Scriptores validis argumentis aſſeruere, magis adſtruat, recentiorumque artificum eundem Chriſtum tribus tantummodo clavis transfixum adumbrantium novitatem, quam veluti à primævæ Eccleſiæ conſuetudine, ac veterum traditione aberrantem vir curioſe pius, & antiquitatis amator indignanter ferre ſolet, & ipſe imaginibus hiſce coarguat. Et ſane ſi quis SS. Patrum auctoritatem & hiſtoricorum fidem æſtimare, atque ipſammet rationem maturius expendere velit, hunc Clavorum quaternionem profecto deprehendet. Et de Patribus quidem, qui quatuor omnino clavos enumerant, Innocentius Papa Tertius, Gregorius Turonenſis, Cyprianus, S. Auguſtinus, & Nonnus ſe nobis offerunt: ex hiſtoricis autem Ruffinus, Theodoretus, & Joan. Zonaras: quibus eidem veritati adſtipulatrices Revelationes S. Birgittæ accedunt. Vetuſtiſſimæ inſuper in Italia, Germania, & antiquioribus per reliquum orbem Chriſtianum Eccleſiis Icones idem palam faciunt. In Etruria præcipue Imago Crucifixi cedrino ligno à Nicodemo inciſa, & Lucæ maxima religione aſſervata. Altera Icon, quam è cedro item effigiavit S. Lucas Euangeliſta, aſſervaturque Siroli prope Anconam. Tertio loco in argumentum ſententiæ noſtræ non contemnendum producimus Crucem illam, quæ in ſacra Lauretana Ædicula viſitur, eamque ſimul cum ipſo Sacello Angelorum manibus advectam fuiſſe piiſſimi quique hactenus credunt. Accedit deinde hujus numeri noſtri quaternarii veluti teſtis etiam locupletiſſima Crux illa, quæ vivifico veræ Crucis ligno inciſa, & Leoni Magno à Juvenale Epiſcopo Hieroſolymitano tranſmiſſa fuit, & Romæ in Sacrario Apoſtolico aſſervatur. Denique aſſertionis hujuſce veritatem ipſimet Angeli quoque tueri videntur: fertur enim cæleſtem Genium Carolo Magno Crucem quandam attuliſſe, eamque illi in manus tradidiſſe, in qua noſter Clavorum numerus cernitur. Ea in Boaria ad Montem, quem indigenæ *Sanctum* vocant, inter alias magni æſtimandas reliquias hodieque monſtratur. Eundem poſtea clavorum numerum idem Carolus ſervavit in imagine illa, quam ſolido ex argento conflatam, magni ponderis, ac prægrandem ad juſtam hominis ſtaturam inter plurima pietatis ſuæ monimenta, Leone III. Pontifice, Vaticanæ Baſilicæ dono dedit. Sed ne inepte poſt tot, & tantos viros editis ea ſuper re doctiſſimis libris luculenter diſputantes actum agere velle videamur, abrumpimus: & ad illos curioſum lectorem, ſi omnimodam Crucifixionis Dominicæ rationem probe diſcere cupit, amandamus. Quod autem attinet ad tabellam ſuppedaneam, cui cruciarii inniterentur, & ſemicinctium, quod ventrem ac velanda tegeret, in quibus effingendis quoniam pictores pro naturæ ſuæ genio varie quoque ludunt, hi noſtri Crucifixi hujus etiam rei veritatem plane edocent.

Franc. Gualdus Arimin. Eq. S. Steph. Muſæum Regis Gall. Pincianum apud RR. PP. Minimos.

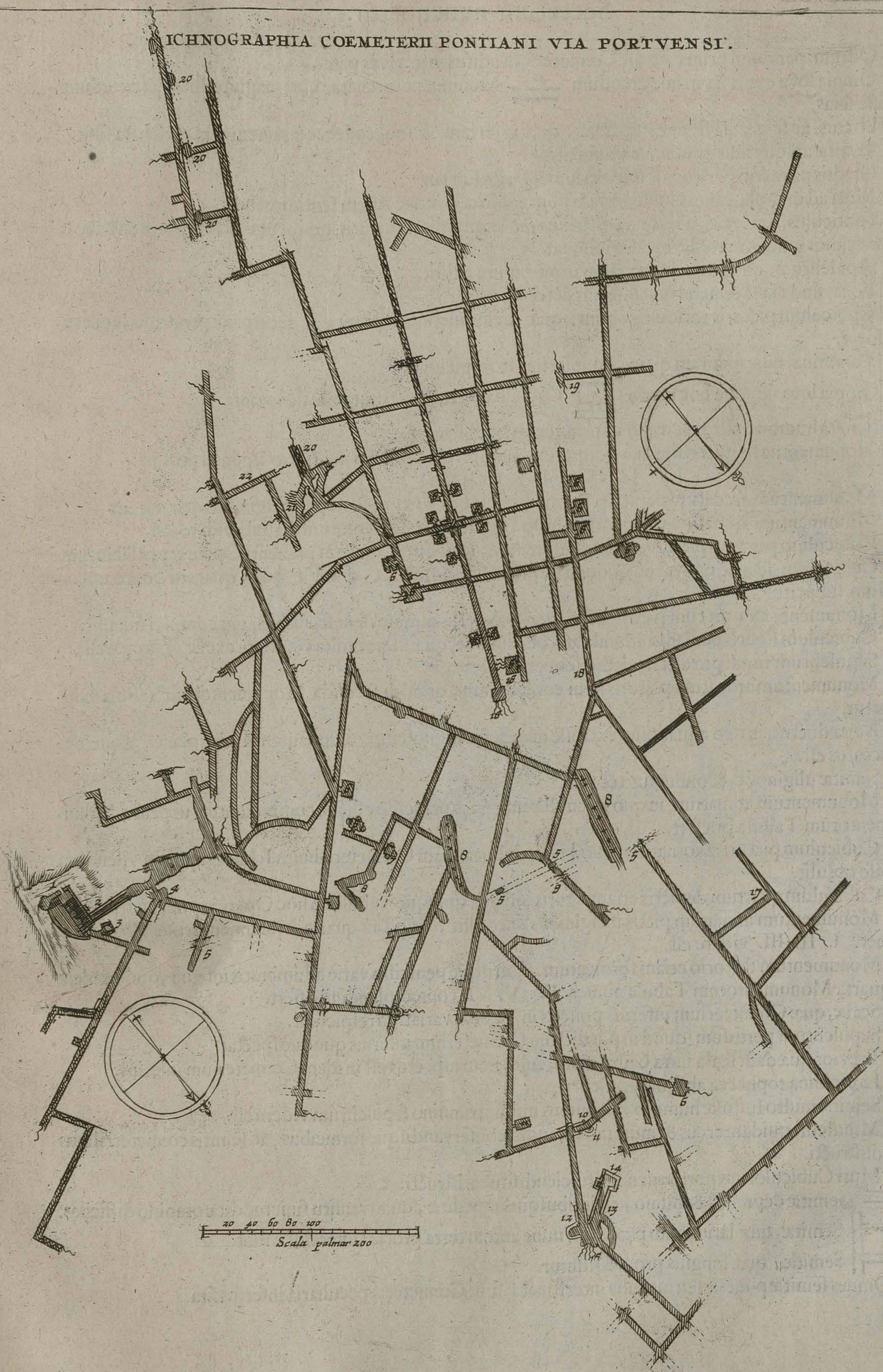
Serm. de uno Mart. *De glor. Mart. lib. 1. cap. 6.* *Inſer. de Paſſ. Dom.* *In l. Medit. cap. 6.* *In cap. 19. Ioan.* *Lib. 4. Eccl. hiſt.* *Lib. 1. Hiſt. Eccl. c. 18.* *3. par. Annal. p. 114.* *Lib. 4. Revelat. c. 7. & c. 51. & lib. 7. c. 18.*

Explicatio Ichnographiæ Cœmeterii Pontiani Via Portuensi.

1 Cryptæ introitus, quà iter in Cœmeterium.
2 Aquæductus antiquus muro nunc obstructus, & limosus, ubi primus ad Cœmeterium ingressus patet.
3 Puteus cum aqua, ad vineam, quæ Cœmeterio superjacet, irrigandam.
4 Locus profundus palmos decem, ac dirutus.
5 Aquæductus cum aqua stagnanti.
6 Cubicula absque picturis.
7 Cubiculum picturis adornatum.
8 Polyandra, seu loca ossibus mortuorum plena:
9 Aquæ stagnantes, quæ semitam imperviam reddunt.
10 Locus in fornice semitæ, ubi sanctorum Petri, Pollionis, & Marcellini imagines depictæ cernuntur, quas Tabula quarta supra contemplandas exhibet.
11 Locus, in quo SS. Pigmenii, & Milis effigies unà cum Cruce gemmata coloribus adumbratæ extant, ut Tabula quarta repræsentat.
12 Locus in fornice viæ trium Puerorum in fornace Babylonica pictis imaginibus exornatus, ut Tabula prima conspici datur: extat inibi præterea dimidiata mulieris cujusdam effigies, quæ coloribus præ nimia vetustate jam elanguentibus, oculorum aciem penè effugit.
13 Locus in semitæ fornice, ubi Domini Salvatoris depicta imago visitur, ut in Tabula prima.
14 Locus quidam humilis, ac depressus, in quo semper aliquantum aquæ offendas. Inibi præter Crucem gemmatam Baptismus Christi Domini penicillo exprimitur, ut in Tabula secunda videre est.
15 Locus, in quo sanctorum Vincentii, Sennen, Abdon, & Milis imagines depictæ sunt: quas Tabula tertia oculis subjicit.
16 Putei, seu hiatus, qui superius olim patebant, nunc autem humo, saxisque obstructi sunt.
17 Locus cujusdam Monumenti, in cujus ora inferiori eburnea figura simæ scalpturæ calce firmata visitur.
18 Semita uliginosa, & saxosa.
19 Locus, ubi hæ literæ PELAGI inverso modo exaratæ habentur, sub quibus ternæ dimidiatæ figuræ in laterculo depictæ conspiciuntur.
20 Aquæductus, quorum aquæ jam pridem defecerunt.
21 Locus luto obsitus, qui diruti cujusdam aquæductus speciem præ se fert.
22 Locus terra oppletus, quà in Cœmeterium secundum aditus patere videtur.

Loca humo, ruderibusque oppleta, ac diruta, quæ non nisi prono corpore rependo subiri nequeunt.
Semitæ, quæ longius haud dubiè tenderent, ni terra, saxisque interclusæ essent.
Semitæ, quæ longius excurrunt.

Expli-

ICHNOGRAPHIA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.
Scala palmar 200

Explicatio Ichnographiæ Cœmeterii Callisti, quod Secretum nuncupatur.

1 Ostium, per quod primarius ad Cœmeterium aditus in præsens patet.
2 Omnia loca expressa in hunc modum ⊓ Monumenta arcuata, quæ magnitudine alia excedunt, esse scias.
3 Hiatus, ac spiracula figuræ quadratæ, quæ in terram olim ascendebant, nunc autem obstructa sunt.
4 Semitæ absque ullis omnino monumentis.
5 Gradus primarii, per quos Cœmeterium inferius subitur.
6 Muri ad instaurandum Cœmeterium olim constructi, nunc autem semidiruti,
7 Fonticulus, seu locus, ubi aqua crystallina, ac limpidissima scaturit; quæ, cum quà effluat, non habeat, proximos gradus in topho excisos inundat.
8 Sepulchrum, quod aquis demersum utplurimum existit.
9 Loca, unde in Cœmeterium inferius descenditur.
10 Cubiculum picturis varie insignitum, quæ multa uligine corruptæ ac deturpatæ propemodum evanuere.
11 Foramina, quæ semitam quandam inferiorem respiciunt.
12 Omnia loca figurata hoc modo ⊔ Cubicula picturis destituta esse denotant.
13 Semita humo oppleta, & muro ab utraque parte obstructa.
14 Monumentum depictis figuris undique exornatum, ubi proxima inscriptio legenda prostat:

JANVARIVS COJVGI FECIT.

15 Monumentum arcuatum depictis, sed magna nunc ex parte obliteratis, imaginibus decoratum.
16 Monumentum arcuatum cum picturis, quod in tertia Monumentorum Tabula videre est.
17 Cubiculum primum picturis etiam conspicuum, quinque Tabulis in præsenti Opere repræsentatum.
18 Cubiculum secundum variis quoque depictis figuris insigne, quod Tabulis quatuor contemplandum subjicitur.
19 Monumenta arcuata cum picturis, sed quæ, coloribus nimium senescentibus, vix conspici queunt.
20 Cubiculum figuris penicillo adumbratis olim nobile, quæ nunc multa vetustate exesæ vix apparent.
21 Sepulchrum fundi prælti in medio semitæ.
22 Monumentum arcuatum picturis item conspicuum, quod in secunda Monumentorum Tabula exhibetur.
23 Aquæductus, in quo aquas olim extitisse manifeste cognoscitur, nunc autem aridus plane, atque exsiccatus est.
24 Semitæ uliginosæ, & multo luto obsitæ.
25 Monumentum arcuatum, in quo nonnullæ imagines penicillo effictæ conspiciuntur, ut prima Monumentorum Tabula præfert.
26 Cubiculum picturis exornatum, quod inter delineandam Cœmeterii hujus Ichnographiam visendum sese obtulit.
27 Cubiculum quartum depictis etiam figuris insigne, quinque Tabulis in hoc Opere repræsentatum.
28 Monumentum arcuatum pictis imaginibus decorum, quod in quarta Monumentorum Tabula numer. I. II. III. videre est.
29 Monumentum tectorio etiam fornicatum, figurisque penicillo varie adumbratis insigne, quod eadem quarta Monumentorum Tabula numer. IV. V. VI. contemplandum offert.
30 Scalæ, quæ Cœmeterium inferius punctis in Tabula variatum respiciunt.
31 Sepulchrum pertusum, quod in prædictum Cœmeterium inferius quoque spectat.
32 Brevior quædam scala intra Cubiculum, cujus item aspectus est in idem Cœmeterium inferius.
33 Lapicidina tophacea absque sepulchris.
34 Semitæ multo suffusæ humido, in quibus nullum omnino sepulchrum videre est.
35 Minusculi quidam arcus & muri instaurandis, conservandisque fornicibus, ac semitis cœmeterialibus constructi.
36 Muri Cubiculorum portis tuendis, fulciendisque adstructi.

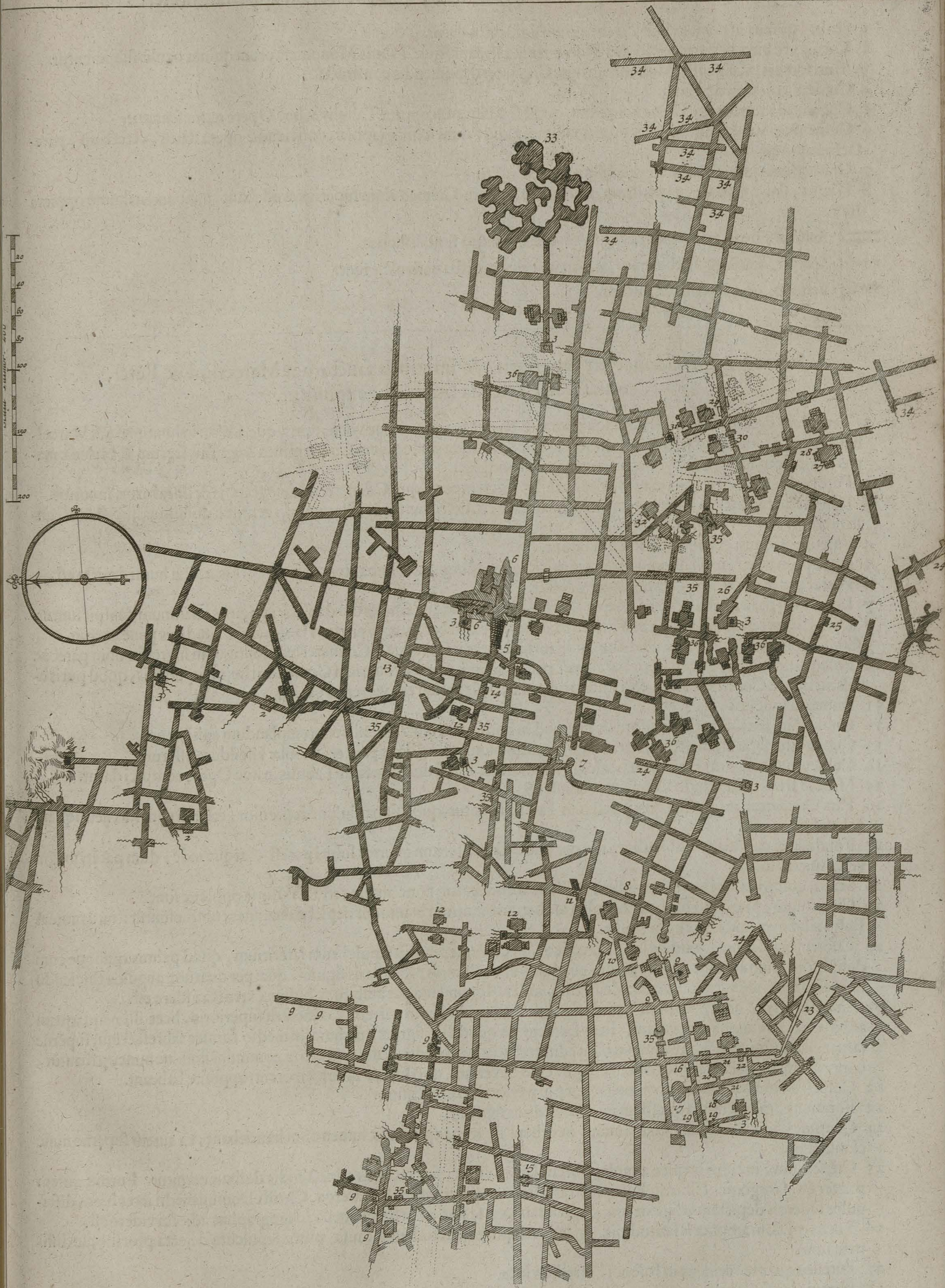
Semitæ depressæ, & humo, ruderibusque impeditæ, quæ transitu sunt redditæ omnino difficiles.

Semitæ, quæ latius olim patebant, nunc autem terra prorsus interclusæ sunt.

Semitæ, quæ longius progrediuntur.

Omnes semitæ punctis seu maculis interstinctæ sunt Cœmeteria peculiaria inferius sita.

ICHNOGRAPHIA COEMETERII CALLISTI QVOD SECRETVM NVNCVPATVR.

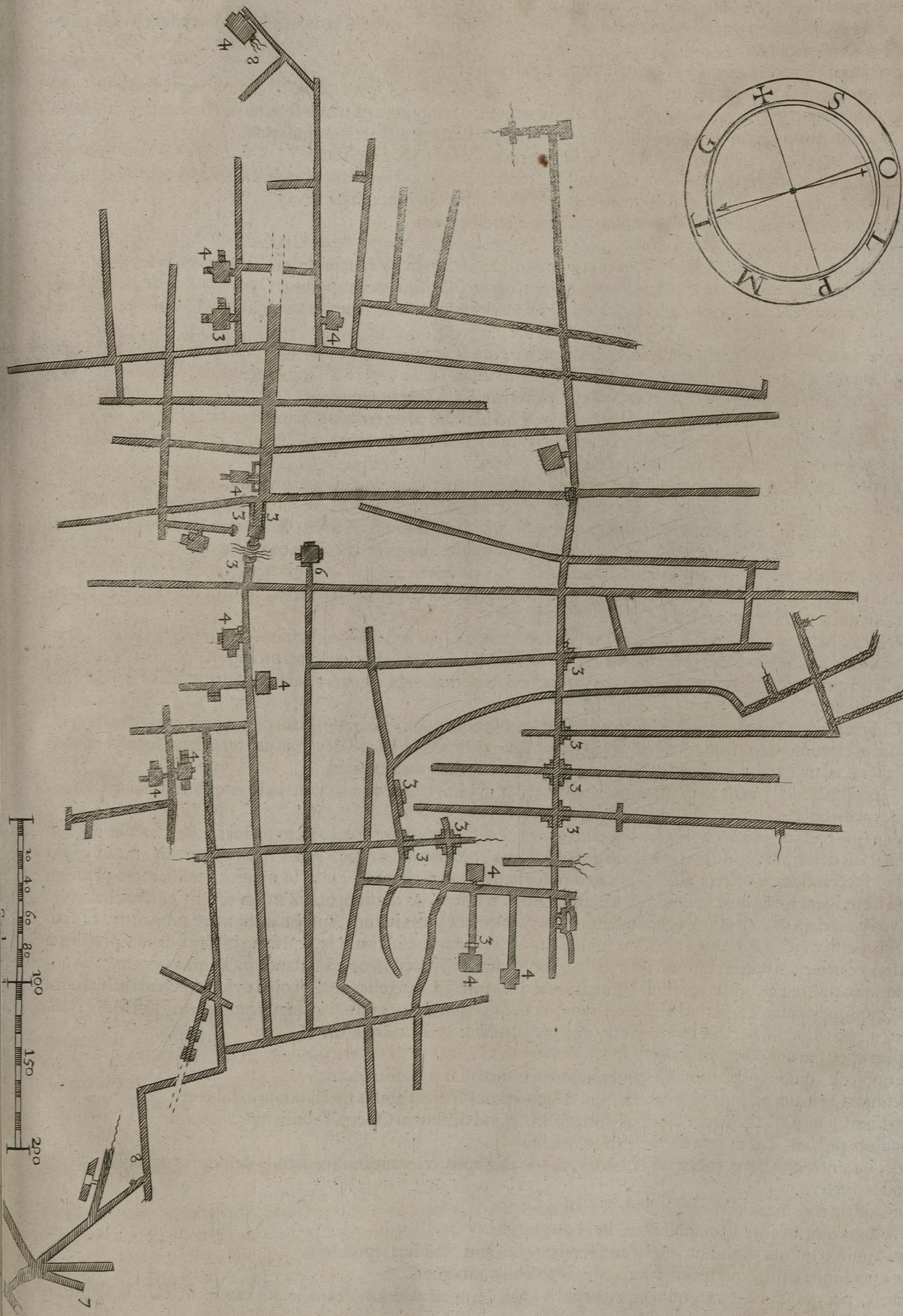
Ichnographia ordinis inferioris Cœmeterii Callisti, quod Secretum appellatum est, exponitur.

1 Scalæ, quibus in præsens hoc Cœmeterium descensus datur.
2 Locus, ubi bina picturis conspicua Monumenta visuntur, quæ Tabula Monumentorum quinta oculis subjiciuntur.
3 Muri semitis, Cubiculis, Monumentisque Cœmeterii muniendis constructi.
4 Cubicula picturis destituta.
5 Cubiculum tertium picturis exornatum, quod sex æneis exceptum Tabulis in hoc Opere repræsentatur.
6 Cubiculum variis item depictis figuris insigne, quod, dum Ichnographiæ conficiendæ opera datur, detectum, patefactumque est.
7 Gradus, per quos in Cœmeterium superius ascenditur.
8 Hiatus, seu spiracula in quadrum concinnata, quæ in Cœmeterium superius evadebant, nunc autem humo oppleta sunt.

Semitæ, quæ, terra, ruderibusque objectis, transitu sunt difficiles.
Semitæ, quæ longius ducerent, sed humo nunc prorsus obstructæ sunt.
Semitæ, quæ longius excurrunt.

Ichnographia Cœmeterii superioris, & inferioris sanctorum Marcellini & Petri, quod Via Lavicana situm est, exponitur.

1 Templum figuræ orbicularis, Italico idiomate *Torre Pignattara* nunc vocitatum, quod olim in honorem SS. Marcellini & Petri à Constantino Magno extructum fuit: in eoque postea idem Constantinus Augustus sacrum B. Helenæ matris suæ corpus intra porphyreticam concham recondidit.
2 Puteus rotundus, sed aqua carens, altus pal. 85. qui tempore, quo Cœmeterii ichnographia delineabatur, innotuit.
3 Designatio futuræ Ecclesiæ, quam in SS. Marcellini & Petri honorem villarum adjacentium domini ædificandam constituerunt.
4 Puteus antiquus, cui aquæ etiamnum insunt.
5 Porta primaria Templi, in cujus fronte porticus olim assurgebat, nunc autem diruta prorsus, atque humi dejecta est.
6 Porta, per quam modo Templum ingredimur.
7 Loculus in pariete, seu ædicula, in qua D. Tiburtii, aliorumque sanctorum depictæ imagines etiamnum conspiciuntur.
8 Locus supra terram, ubi sacra S. Tiburtii Ædes olim existebat, quæ in præsens labefactata, funditus pene corruit.
9 Confessio Ecclesię subiacens, ubi aditus quidam obstrusus visitur, quà in Cœmeterium contiguum ingressus olim patebat.
10 Foramen in media Josephi Petrellæ vinea, per quod in partem primariam Cœmeterii hujus superioris, quod puris lineis, ut illud à Cœmeterio inferiori distingueremus, designatum est, ingressus patet.
11 Semita sepulchris vacua.
12 Cubiculum sextum picturis adornatum, quod in hoc Opere binis Tabulis contemplandum exhibetur.
13 Cubiculum septimum depictis item figuris conspicuum, quod binæ pariter Tabulæ visendum offerunt.
14 Cubiculum octavum varie item penicillo decoratum, quod duabus etiam Tabulis in hoc Opere conspici datur.
15 Muri & arcus instaurando Cœmeterio constructi.
16 Pars Cœmeterii inferioris, quæ punctis in Tabula signatur, quod sit paululum depressior, etiamsi cum illo neutiquam cohæreat.
17 Foramen in cujusdam Cubiculi area, per quod Cœmeterium inferius subiri potest, atque inde, dum patet, magni venti spirare solent.
18 Scalæ, quibus in Cœmeterium inferius olim descendebatur, nunc autem terra, saxisque oppletæ sunt.
19 Cubiculum, præ cujus foribus nonnullæ mulierum orantium in morem depictæ imagines conspiciuntur: intus autem Polyandrum palmos 40. altum existit.
20 Cubiculum alia magnitudine longe excedens, in cujus meditullio sepulchrum lateritium, quod palmis quinque cum dimidio in altum assurgit, conspicitur, cum quatuor columnis orbicularis figuræ, quæ per quatuor angulos fulciendo fornici dispositæ existunt: arcuata deinde nonnulla Monumenta per ambitum ibidem extructa videre est.
21 Cubicula tria, quæ punctis in Tabula signantur, siquidem ea in partem Cœmeterii superioris, licet illi nequaquam adhæreant, connumerata veniunt. In iis spiraculum quoddam figuræ quadratæ in medio fornice fabrefactum, superne tamen occlusum, existit, quà lumen olim admittebatur, atque ideo Cubicula Clara communi nomine nuncupabantur; cum eorum singula fenestram eidem illi spiraculo obversam, quò lucem inde reciperent, apposite habeant.
22 Cubicula cum Monumentis oblongis, quæ in pavimento effossa sunt.
23 Foramina, quæ semitas quasdam inferiores altius subeunt.
24 Quatuor Cubicula Clara, quæ duobus in orbem figuratis spiraculis lumen olim hauriebant, ea autem superne nunc clausa sunt.
25 Cubiculum, in cujus fornice annulus ferreus lampadibus, seu lucernis adnectendis defixus cernitur. Fornix autem præter SS. Gorgonii, Tiburtii, Petri, & Marcellini imagines atque alia parerga, Christi Domini medii inter binos discipulos sedentis depictam effigiem contemplandam præ se fert, ut in hac Tabella Ichnographiæ adjecta videre est.
26 Locus quidam amplioris latitudinis, ubi pulveris puteolani fodiendi causa, plura sepulchra dejecta prorsus, ac dissipata sunt.
27 Puteus aquam continens in Josephi Petrellæ vinea.
28 Hiatus, seu spiracula, quæ foras olim exibant, nunc autem obstrusa sunt.
29 Foramina, per quæ in alteram partem Cœmeterii longe amplioris ingredimur, quod tamen cum altero hactenus descripto, ruderibus, saxisque interjectis, neutiquam nunc cohæret: & quamvis pro semitarum annexione alterum altero profun-

ICHNOGRAPHIA ORDINIS INFERIORIS COEMETERII CALLISTI QVOD SECRETVM APPELLATVR

profundius esse videatur, semitæ tamen invicem subjectæ, nulla alteri nexa, pertranseunt, atque illæ, quæ inter se olim coibant, modo disturbatæ prorsus atque obstructæ sunt.

30 Locus quidam peramplus, sed ruderibus plenus, quò ad hanc Cœmeterii partem intrandam necesse est descendere.

31 Scalæ, & foramina, quibus in semitas inferiores, quas punctis in Tabula variatas vides, descensus datur.

32 Monumentum picturis, sed magna ex parte exolescentibus, adornatum.

33 Cubiculum depictis figuris, sed quarum etiam color ferme obsolevit, insigne, in cujus aditu Daniel inter leones coloribus adumbratus cernitur.

34 Monumentum arcuatum, quod pictas item imagines, sed jam evanescentes, continet.

35 Cubiculum duodecimum pigmentis varie insignitum, quod binis in hoc Opere tabulis exceptum repræsentatur.

36 Cubiculum, cujus parietes variis quoque figuris sed quæ injuria temporum ex oculis se pene subduxere, depicti sunt.

37 Cubicula cum picturis, quæ vividam colorum suorum acrimoniam penitus etiam amiserunt.

38 Cubiculum depictis item figuris spectabile, sed humo, ruderibusque pene repletum.

39 Monumentum fornice desuper tectum, coloribusque exornatum, quod in prima Monumentorum Tabula videre est.

40 Cubiculum Nonum depictum, quod binis in Opere Tabulis spectandum exhibetur.

41 Puteus aquæ jugiter manantis in præmemorati Josephi Petrellæ vinea.

42 Locus, in quo pulveris puteolani fodiendi causa plura sepulchra disturbata, & eversa jacent.

43 Monumentum arcuatum pictis imaginibus conspicuum, quod secunda Monumentorum Tabula oculis subjicit.

44 Spiraculum quadratæ figuræ in ejusdem Petrellæ vinea, humo, saxisque pene oppletum, per quod in quandam Cœmeterii partem descenditur, quam rudera, & hujusmodi semitarum obstructiones ab aliis ejusdem Cœmeterii partibus omnino dirimunt.

45 Cubiculum decimumquartum, quod varie etiam pictor olim adornaverat, saxis totum pene completum, & quod prædicto spiraculo lumen quondam hauriebat: illud autem tribus in hoc Opere Tabulis videndum exhibetur.

46 Cubiculum decimumquintum depictum, quod tribus etiam Tabulis repræsentatur.

47 Cubiculum, quod picturas, sed tempore labefactatas, & ad nihilum pene redactas, parietibus suis præfert.

48 Cubiculum, in cujus fornice spiraculum pervium, patensque visitur, per quod in alia Cubicula, ac semitas ordinis superioris Cœmeteriales punctis in Tabula distinctas conscenditur.

49 Cubiculum, quod, dum Ichnographiæ excipiendæ opera datur, in lucem & notitiam venit, cujus ingressus multa humo impeditus transitu est difficilis. Picturæ in eo existentes vividum suum, ac vegetum colorem etiamnum tuentur: & ostii ex adverso Monumentum arcuatum extat, in cujus fronte interiori trium Magorum Deum infantulum in sinu Virginis matris, quæ illorum munera veluti accipit, adorantium depictæ imagines conspiciuntur.

Ejus autem Monumenti fornix encarpis variis, aviculis, atque ejusmodi adjectis aliis parergis graphice convestitus est: in medio Euangelicus Pastor oviculam bajulans; dextra Moyses cum cistis manna refertis; sinistra vero Lazarus ad imperium Domini reviviscere videtur.

Eodem in pariete supra prædictum Monumentum Noëmus in Arca, cui columba olivæ ramusculum rostro ferens advolat, penicillo ad dextram effictus cernitur. Ad lævam autem Moyses, qui ex arida Petra prodigiose plenis scatebris salientes elicit aquas, expressus est: in medio vero varia frondium ornamenta vigent, & oblongum quoddam sepulchrum patens conspicitur.

Utraque Cubiculi latera pari ornamentorum genere sunt inter se consimilia, nec inibi ullam pictor historiam adumbravit, sed encarpos tantummodo, frondes, aliaque id genus parerga illic videre est: ad dextrum præterea latus sepulchra nonnulla clausa; ad sinistrum autem eadem inchoata dumtaxat, ac designata existunt.

Parietem, cui ostium inest, varia item pigmenta venustant: & in binis ejusdem ostii hinc inde lateribus fossor eo corporis gestu, quasi tophum exscinderet, depictus est.

Ejusdem denique Cubiculi fornix figurarum jucunda varietate distinctus floret, tota autem pictura novem areolis apte in orbem metatis descripta, ac dispertita est: in quarum prima, quæ imminet ostio, Jonas sub umbraculo, manu capiti imposita, spectandum se offert: altera, gradu dextrorsum facto, mulierem orantis in morem consistentem præfert; in areola tertia idem Ionas sub cucurbita, quæ jam exaruit, residens, & digitum ori insertum tenens effictus habetur: quarta viri cujusdam orantis effigiem visendam exhibet: in quinta Jonas iterum, qui è navi in mare projicitur, & fauces marinæ belluæ vivus ingreditur: in sexta mulier orationi vacans conspicitur: in septima ejusdem denuo prophetæ Jonæ à balena in terram redditi historia adumbratur: penultima viri precibus operam dantis imaginem continet: in nona denique ac postrema, quæ medium fornicis locum obtinet, Euangelicus pastor cum ovicula erronea in humeros sublata, binisque præterea agnis eidem adstantibus, contemplandus proponitur: in singulis autem ejusdem fornicis angulis singuli pueri medio pectore tenus effícti, absque pileolis & nudi, cernuntur.

50 Viæ præruptæ, atque aditu difficiles.

51 Scalæ oppletæ, quibus primarius in Cœmeterium ingressus olim patuisse videtur.

52 Cubiculum Quartum picturis adornatum, quod binis in hoc Opere Tabulis spectandum exhibetur.

53 Cubiculum Quintum varie item coloribus distinctum, quod duabus in Opere Tabulis repræsentatur.

54 Cubiculum pictum, sed magna ex parte decoloratum.

55 Semita, quæ utroque latere encarpos, frondes, atque alias aptis, elegantibusque formis descriptas penicillo areolas spectandas præfert.

56 Puteus aquam continens in Vinea Guillelmi Castaldi.

57 Cubiculum coloribus, sed nonnihil evanidis, honestatum.

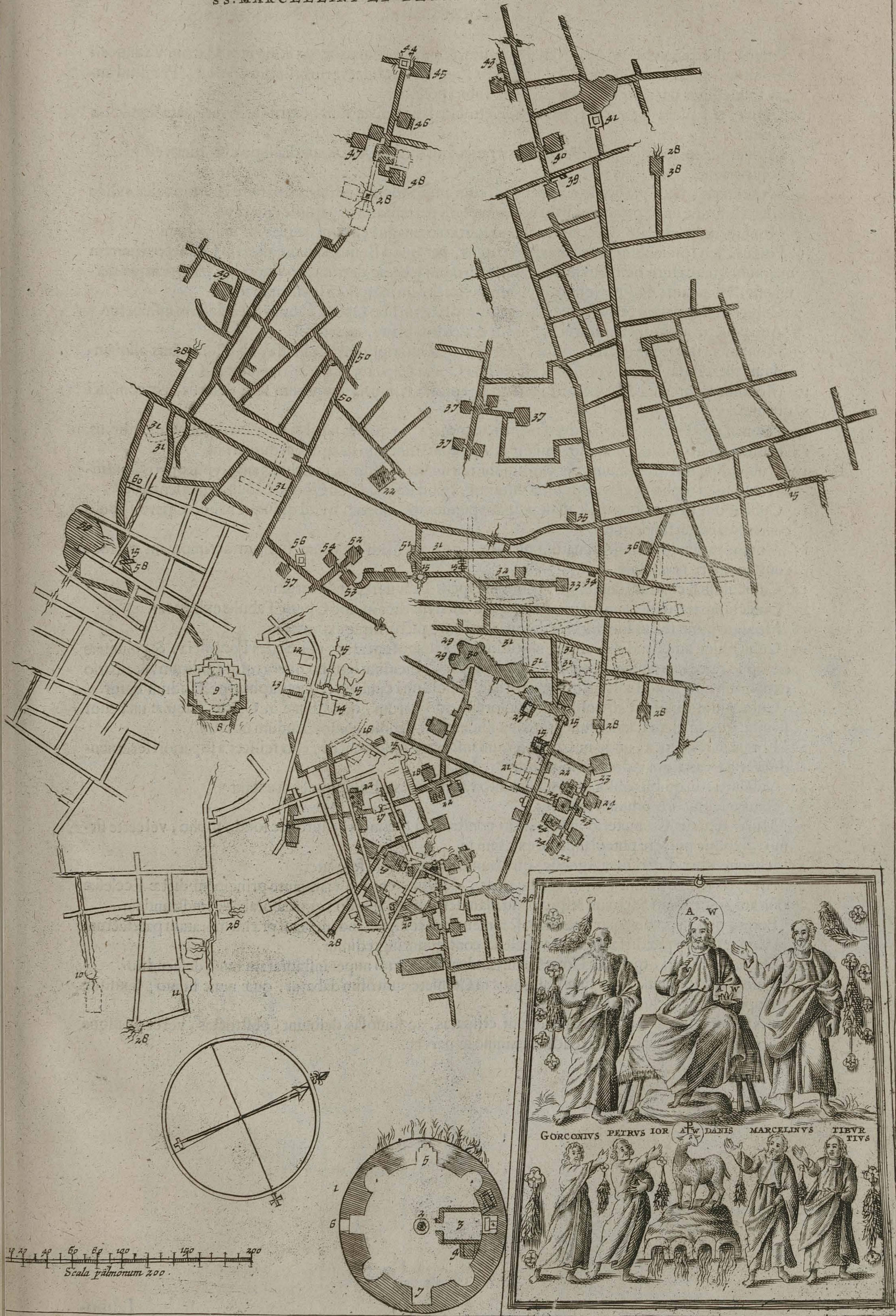
58 Semita humido suffusa paululum, & latitudine alias excedens, sed sine sepulchris.

59 Crypta perampla lapicidinæ speciem referens, sepulchrorum expers.

60 Foramen, per quod in Cœmeterium superius puris lineis, ejus ab inferiori distinguendi causa, in Tabula signatum ascenditur.

In præsenti hac Ichnographia nullam de tribus primis Cubiculis, de undecimo, ac decimotertio, juxta ordinem in Opere servatum, mentionem agimus, quia per viarum usquequaque dirutarum obstructiones illa ingredi ac visere non licuit: atque inter picturata (de quibus hic sermo) & ista, licet in multis sint consimilia, plurimum tamen interest.

Decla-

ICHNOGRAPHIA COEMETERII SVPERIORIS ET INFERIORIS
SS. MARCELLINI ET PETRI VIA LAVICANA.
Scala palmorum 200
GORCONIVS PETRVS IORDANIS MARCELINVS TIBVRTIVS

Declaratio Ichnographiæ Cœmeterii S. Agnetis Via Nomentana.

1 Puteus, seu spiraculum in quadrum figuratum, & profundum palmos 58. in vinea Martini Vannuccii Florentini, quæ ad lævam ab Æde D. Agnetis Pontem Salarium versus euntium sita est. Per istud autem spiraculum pars hæc Cœmeterii minor subiri potest.

2 Semita, ubi plura pigmentis, sed nimia vetustate languescentibus, extrinsecus variegata sepulchra visuntur.

3 Laxior quidam locus, à fossoribus pulveris puteolani dirutus, ubi nonnulla sepulchrorum vestigia adhuc supersunt.

4 Scalæ humo, saxisque oppletæ, per quas, cum amplioris latitudinis, ac pariete lateritio calce valide astricto suffultæ sint, primarius in hanc Cœmeterii partem aditus patuisse videtur.

5 Monumentum arcuatum picturis, sed quarum color magna ex parte exolevit, insignitum.

6 Puteus, seu spiraculum in eadem vinea patens, per quod Bosius ad hanc alteram Cœmeterii partem majorem, quæ cæteris omnibus suis membris ab omni labe ac detrimento sincerior, integriorque permansit, visendam, ejusque Ichnographiam excipiendam ingressum se esse narrat.

7 Cubiculum quartum picturis exornatum, quod binis in hoc Opere Tabulis spectandum exhibetur.

8 Aquæductus antiquus semidirutus, atque exsiccatus plane, ac aridus.

9 Monumentum tectorio fornicatum, sub cujus arcu Inscriptio lapidi incisa, ab effossoribus aliquantulum labefactata, legenda prostat, cujus in hoc Opere Cap. 27. pag. 176. meminimus.

10 Monumenta arcuata cum picturis, sed quæ, coloribus injuria temporum fere detersis, vix conspici queunt.

11 Cubicula picturis item, sed decoloribus, exornata, in quibus nihil memoratu dignum offendimus.

12 Semitæ multo suffusæ humido, quæ jugi aquarum stillicidio in lapidem duruerunt.

13 Cubiculum mere tophinum, per cujus ambitum nonnulla sedilia, cum binis anaglyphi operis Pontificiis sedibus in topho excisis, disposita visuntur; quod unica in hoc Opere Tabula repræsentatur.

14 Cubiculum primum variis, eidem inductis pigmentis, insigne, quod quinque in hoc Opere Tabulis contemplandum subjicitur.

15 Monumentum primum arcuatum picturis, quæ vividam colorum suorum acrimoniam mirifice conservarunt, spectabile.

16 Cubiculum secundum depictum, tribus in Opere Tabulis repræsentatum.

17 Cubiculum tertium etiam picturatum, quod tribus pariter in hoc Opere Tabulis exhibetur.

18 Monumentum secundum fornice desuper tectum, picturisque exornatum.

19 Cubiculum amplitudine, atque altitudine alia longe superans, ubi Sedes Pontificia, & columnæ ex topho calce incrustatæ cernuntur: ipsum etiam Cubiculum signino opere totum oblitum, & albario expolitum est. Illud seorsum in præsenti hac Tabula unà cum sua Ichnographia spectandum datur.

20 Cubiculum quintum ac postremum coloribus adornatum, quod binæ in Opere Tabulæ unà cum semita, quæ in idem Cubiculum protensa, ibidemque desinit, conspiciendum offerunt.

21 Foramina, ac loca, unde in Cœmeterium inferius, quod punctis, ejus scilicet à superiori secernendi gratia, variatum vides, descenditur.

22 Cubicula, in quibus oblonga in pavimento variis modis effossa sepulchra extant.

23 Semitæ sepulchris omnino carentes.

24 Muri, & arcus Cœmeterio instaurando constructi, quamvis in duro, ac solido topho, vel certe firmo, fixoque pulvere puteolano fere excisum sit.

25 Ichnographia Ædis Divæ Agnetis, quæ humo demersa tota fere latet.

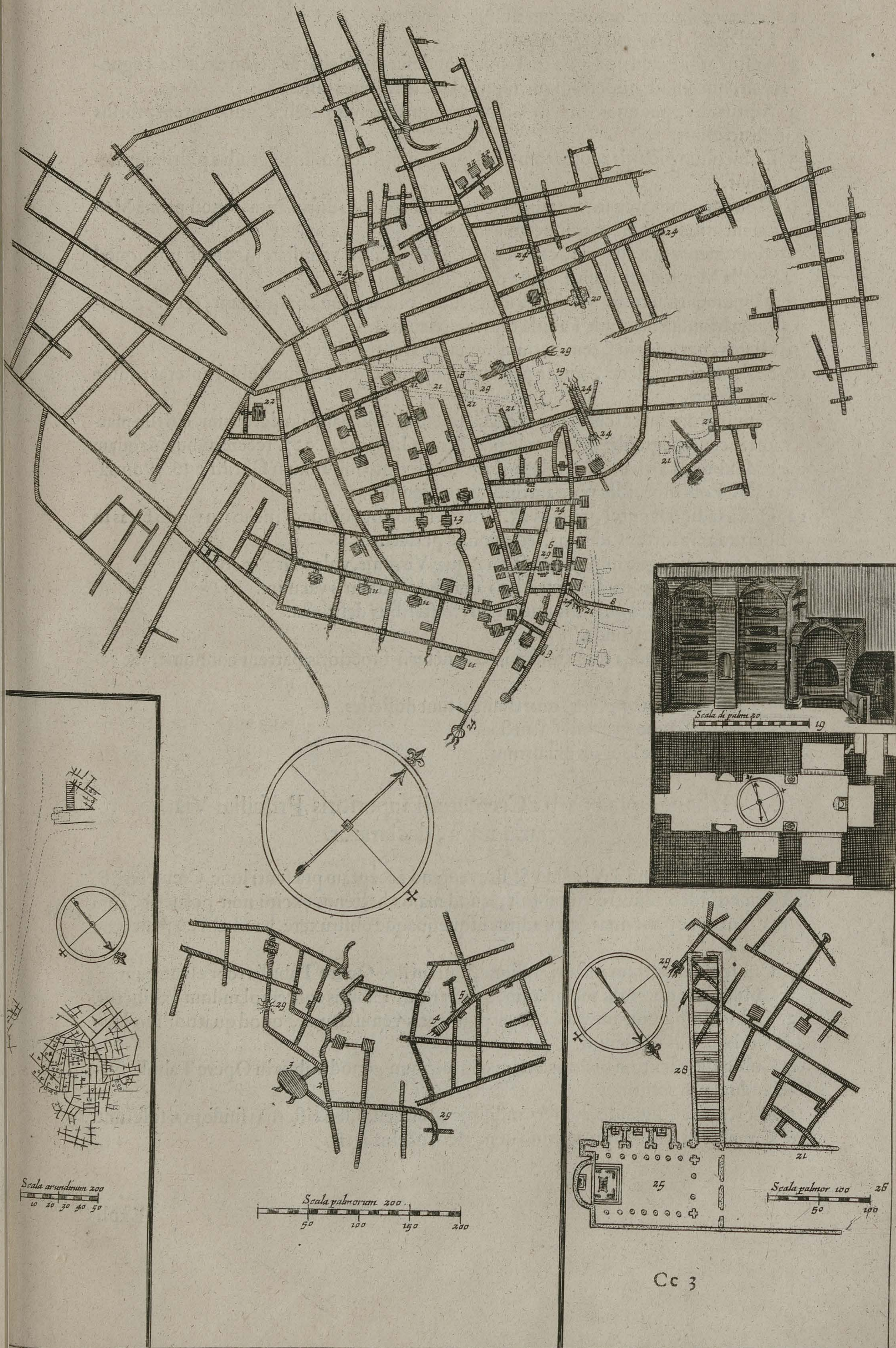
26 Area recens illic parata, dum exæquarent, deprimerentque viam ante principem dictæ Ecclesiæ portam, quæ Viam Salariam respicit, ad illam scilicet ab humido, quo laborabat, vindicandam.

27 Porta, quà in præsens per quoddam foramen inter complanandam viam præmemoratam patefactum in Cœmeterium prædictæ areæ, & Ecclesiæ contiguum ingredimur.

28 Gradus cooperti, quibus è Cœnobio in eandem Ecclesiam nuper instauratam nunc descenditur.

29 Putei, seu spiracula, per quæ descensus in Cœmeterium olim dabatur, quæ nunc humo, saxisque desuper illapsis obducta sunt.

Omnes Semitas, quæ hic in lineas undatim crispatas, ac sinuosas desinunt, obstructas, vel certe usque adeo dirutas esse scias, ut sint redditæ omnino imperviæ.

CHNOGRAPHIA COEMETERII SANCTAE AGNETIS VIA NOMENTANA.
Scala di palmi 20
Scala arundinum 200
Scala palmorum 200
Scala palmor 100

Ichnographia Ecclesiæ subterraneæ, & Cœmeterii S. Hermetis, sanctorumque Basillæ, Proti, & Hyacinthi Via Salaria veteri, exponitur.

1 Scalæ, quibus in Cœmeterium nunc descenditur.
2 Ecclesia S. Hermetis subterranea.
3 Aditus, ubi gradus, per quos in Ecclesiam descensus dabatur, olim extitisse cognoscitur, qui humo, ruderibusque nunc plane intercepti sunt.
4 Aditus alii, per quos olim in Cœmeterium ingressus patebat, nunc autem prorsus obstructi sunt.
5 Cubiculum picturis adornatum, sed quarum nitorem nimia vetustas plurimum hebetavit.
6 Monumentum arcuatum variis ad decorem coloribus distinctum, quod prima Monumentorum Tabula in conspectum datur.
7 Monumentum arcuatum, cui plurimæ item picturæ venustatem conciliant, quod secunda Monumentorum Tabula conspiciendum subjicit.
8 Monumentum tectorio etiam fornicatum, picturisque conspicuum, tertia, ac postrema Monumentorum Tabula repræsentatum.
9 Hiatus, per quos in Cœmeterium superius ascensus patet.
10 Scalæ terra oppletæ, quas è primariis, quibus Cœmeterium subiri poterat, fuisse cognoscitur.
11 Sepulchrum inter Ichnographiam Cœmeterii delineandam detectum, cui illa marmori incisa Epigraphe inscripta legitur, quam l.4.c.37.f.327. recensuimus: & quam ex Maximi, ac Urbani Consulatu ibidem adscripto sub annum Christi 236. Pontiano IV. Pontifice, illic positam fuisse deprehendimus.
12 Hiatus adinstar putei, palmos 25. altus, à fossoribus quidem inchoatus, quò foras in liberum aëra forte evaderent, sed minime perfectus.
13 Puteus, qui usque in Aquæductum Aquæ Virginis, vulgo *Trevi*, pertingit.
14 Cubiculum amplitudine excedens alia, sed sepulchris vacuum.
15 Pars Cœmeterii à pulveris puteolani effossoribus destructa.
16 Cubicula picturis nuda.

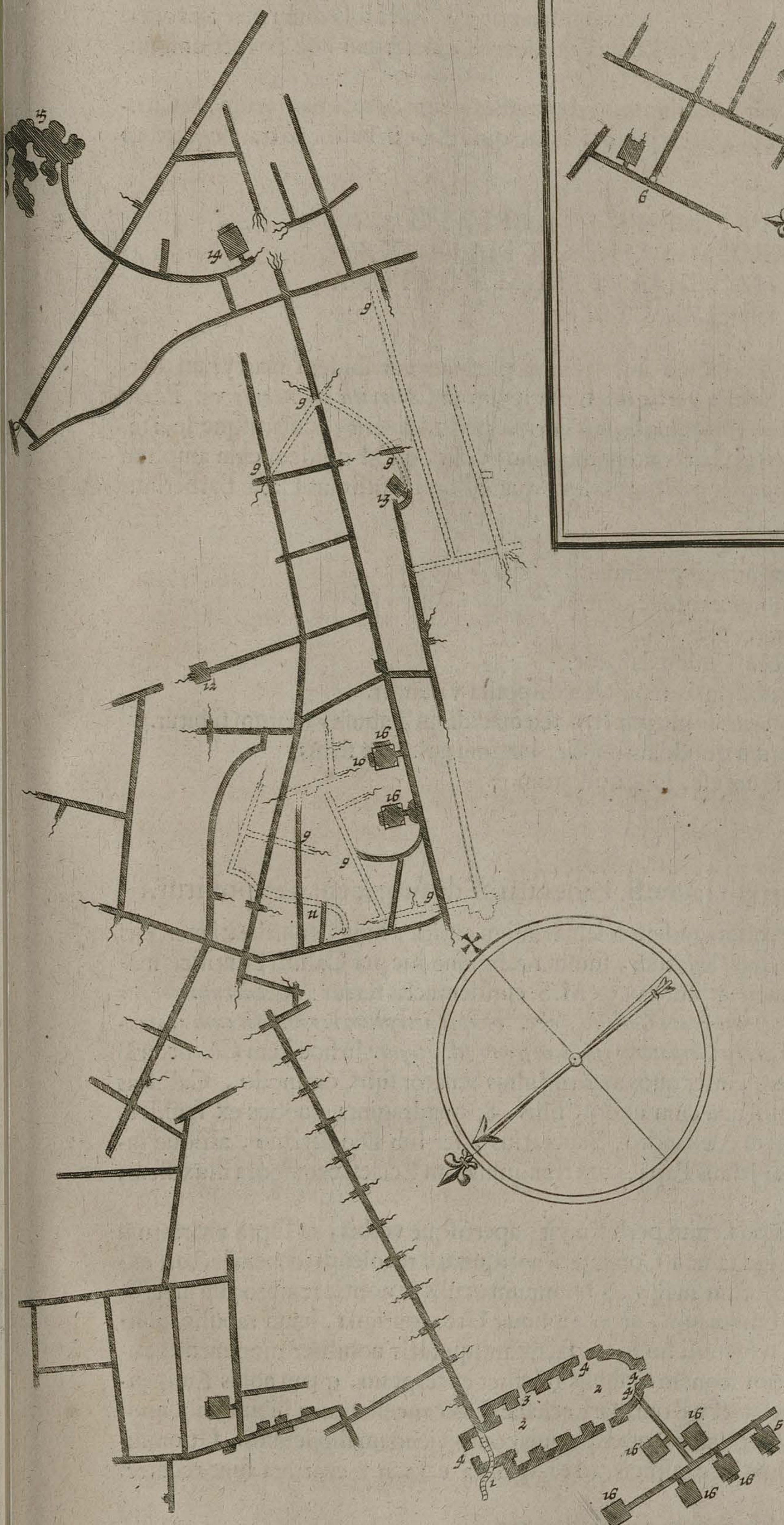
Omnes semitæ punctis interstinctæ in Cœmeterii superioris partem connumeratæ veniunt.

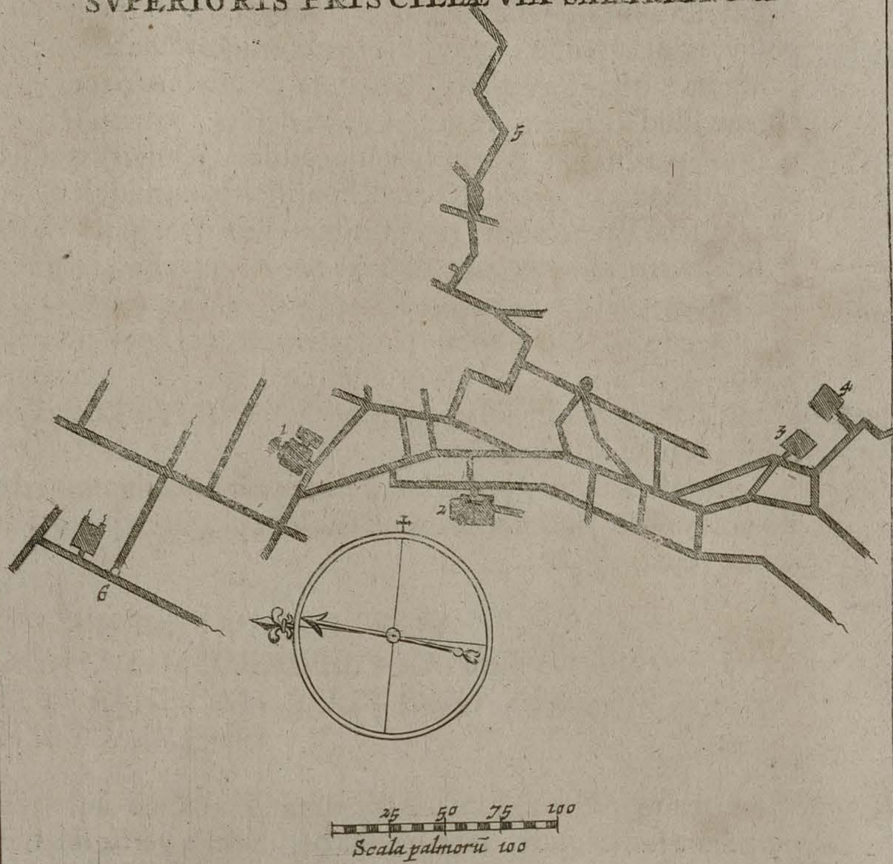
Semitæ terra oppletæ, quæ transitu sunt difficiles.
Semitæ humo prorsus obstructæ.
Semitæ, quæ longius excurrunt.

Ichnographia partis Cœmeterii superioris Priscillæ Via Salaria nova, declaratur.

Hanc Ichnographiam à Vinghio & Breventano acceptam præsenti huic Cœmeterii S. Hermetis ideo adjicere visum fuit, quod major hactenus excipi non potuerit, cum per rudera ac parietinas, quæ aditus usquequaque obstruxere, haud ulli eò penetrare licuerit.

1 Cubiculum tertium picturis insigne, binis in hoc Opere Tabulis repræsentatum.
2 Cubiculum quartum picturatum, quod tribus Tabulis contemplandum exhibetur.
3 Cubiculum quintum variis item pigmentis venustatum, quod quatuor suo loco Tabulæ oculis subjiciunt.
4 Cubiculum sextum picturis etiam conspicuum, quod tribus in Opere Tabulis spectandum proponitur.
5 Loca, quæ colligendis, conservandisque aquis cellas, seu cisternas fuisse præ se ferunt.
6 Cœmeterii aditus, qui omnino in præsens occlusus est.

ICHNOGRAPHIA ÆDIS SVBTERRANEÆ
ET COEMETERII S. HERMETIS
ET SANCTORVM
BASILLÆ PROTI ET HYACINTI
VIA SALARIA VETERI
Scala palmorū 100

ICHNOGRAPHIA PARTIS COEMETERII
SVPERIORIS PRISCILLÆ VIA SALARIA NOVA
Scala palmorū 100

Explicatio Ichnographiæ partis Cœmeterii Lucinæ.

Cœmeterium istud à Lucina Senatorii generis, & recolendæ pietatis fœmina, ipsorumque beatorum Apostolorum discipula, unà cum nomine initium traxit: ibi enim venerandum Pauli Apostoli corpus, post ejus martyrium, quod capitis obtruncatione sub Nerone consummaverat, ipsa condigno honore condidit: quo è loco postea sublatum, cum longo temporum interlapsu ad Catacumbas, ut diximus, Græcis illud surripere, & in Orientem deferre, etsi frustra, conantibus, ab iisdem metu absterritis depositum perstitisset. Altera subinde ejusdem nominis, ejusdemque prosapiæ fœmina, ducentis circiter revolutis annis, Cornelii Romani Pontificis manu inde levatum, eo loco, ubi nunc Constantiniana basilica Ostiensi Via cernitur, reponendum curavit, ut ipsius Cornelii Papæ acta his verbis referunt: *Hic temporibus suis rogatus à quadam Matrona Lucina, corpora Apostolorum Petri, & Pauli de Catacumbis levavit noctu. Primum quidem corpus beatissimi Pauli beata Lucina posuit in prædio suo via Ostiensi ad latus, ubi decollatus est.* Quo subinde loco nobile Cœmeterium, vel à posteriore Lucina, vel certe à priore nomen obtinuit. Verum quidquid sit, vel illa primum cœperit, & isthæc ampliaverit, vel hæc sola dumtaxat pias operi manus martyrum officiosa pignoribus admoverit, à Lucina quidem Cœmeterium hoc extructionis initium, & nominis lucem hausit.

Anast. in Cornelio Papa.

Verum beatissimi Apostoli corpore apprime nobilitatum, cæteris beatorum deinde martyrum, & Christianorum exuviis certatim excoli, ac locupletari cœpit, ut titulus, qui adhuc in basilica extat, legentibus in hæc verba testatur:

SUB HOC PAVIMENTO TESSELATO
EST COEMETERIUM S. LUCINÆ MATRONÆ
IN QUO PLURIMA SS. MARTYRUM CORPORA
REQUIESCUNT.

Ex alia item Eusebii cujusdam tumulo apposita inscriptione plurimorum ibidem martyrum corpora illata fuisse liquet. Ibi enim illa potissimum verba insculpta leguntur: *Introitu ad Martyres.* Porro cum antiquum hoc, ac celebre Cœmeterium Antonius Bosius curiose perlustraverit, oculatusque loci testis effectus exacte descripserit, haud typis postea contemplandum edidit, quod quidem cum amplum sit, & adiacentes regiones ambiat, novissime ex parte innotuit, quam Eminentissimus Card. Barberinus hic tibi oculis subjiciendam curavit.

1 Hiatus in via, per quem Cœmeterium nunc ingredimur.
2 Semitæ, quæ in ima Cœmeteriorum longius provehunt.
3 Semitæ dirutæ, & terra, saxisque interceptæ.
4 Gradus, quibus in Cœmeterium descensus olim dabatur.
5 Semitæ, per quas crebra, eaque adhuc clausa, sepulchra disposita visuntur.
6 Foramina, per quæ Cœmeterium inferius situm punctis, seu maculis in Tabula variatum subitur.
7 Locus, ubi istiusmodi formæ sepulchrum quoddam existit, longum pal. 6. & semis.
8 Locus, ubi aliud simile sepulchrum situm est, longitud. palm. 7.

Ichnographia Cœmeterii Calepodii sacræ S. Pancratii Ædi subjacentis exponitur.

Cœmeterium, quod Calepodii dicitur, olim quidem celeberrimum extitit; hujus enim beati martyris corpus, quod in flumen projectum fuerat, inde levatum, summa religione hic pia Callisti Pontificis manu conditum Cœmeterio titulum, ac nomen indidit, ut ex M. S. ejusdem actis fertur: *Invenerunt corpus Calepodii, quod levantes de flumine, nunciaverunt beato Callisto, &c. & ipse acceptum recondidit cum aromatibus, & linteaminibus, cum hymnis, & sepelivit in Cœmeterio ejusdem sexto Id. Majas.* In hoc item Cœmeterio plerique nobilissimi martyres conditi fuere, inter quos merito Julius Senator sub Commodo, Callistus Pontifex sub Alexandro, Palmarius Consul una cum uxore, filiis, & quadraginta duobus ex familia, Felix item unà cum Blanda uxore sub eodem Alexandro, Pancratius puer sub Diocletiano, aliique innumeri martyres recensentur, & demum S. Julius Papa, cum tranquilla jam Ecclesiæ tempora illuxissent, ibidem illatus est.

Acta S. Call. Pap. M. S. Cod. Vat. S. Cæcil. & Vallic.

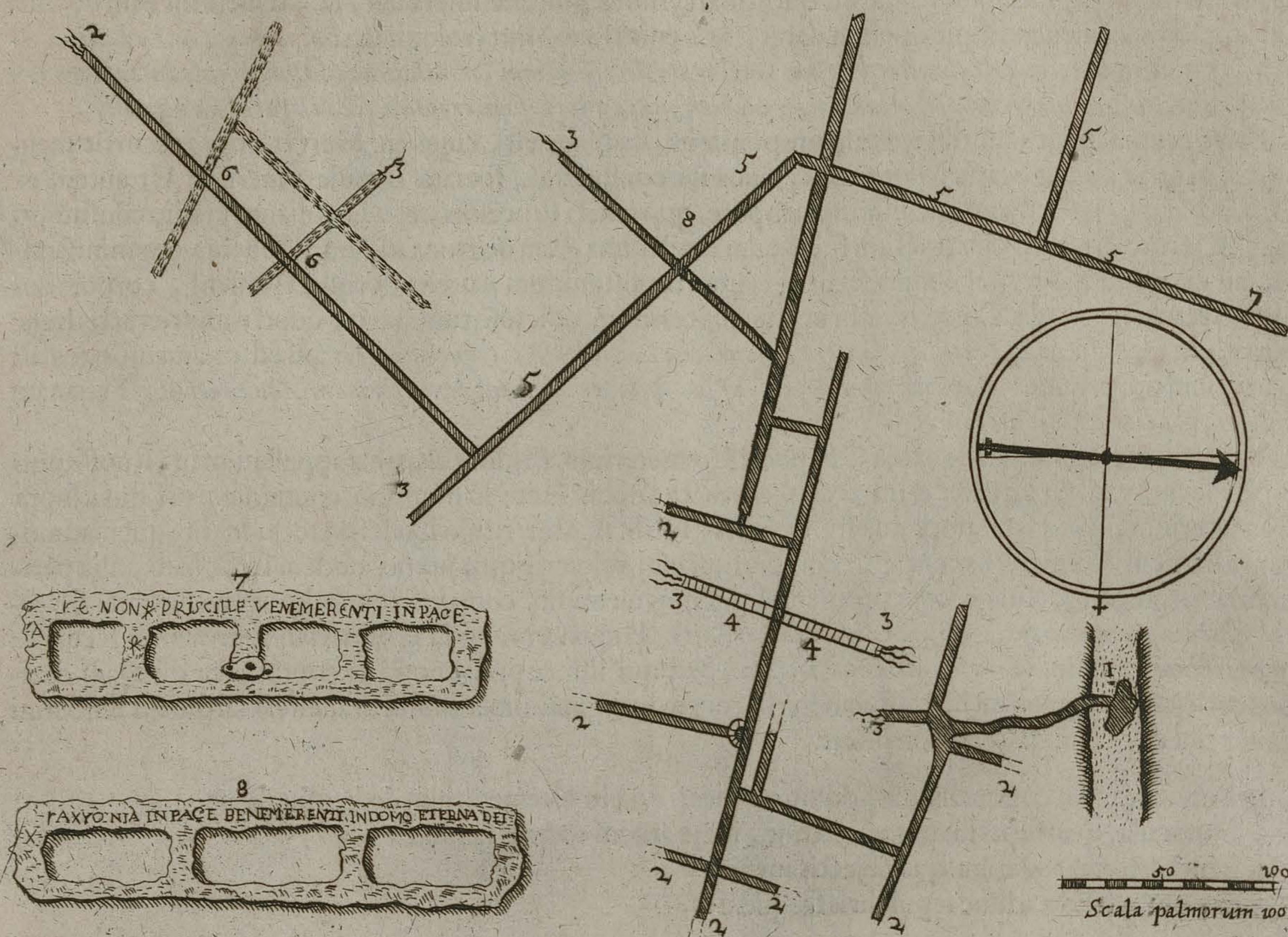
Verum etsi Bosius Cœmeterium hoc sæpe sæpius perlustravit, apertisque verbis, ut supra enarratum est, loci faciem describendo delineavit, haud tamen Cœmeterii antiquitate recolendi iconem lectori exhibendam reliquit: quippe qui Cœmeteriorum magis ab hominum oculis & notitia remotorum investigationi totus insistens, quæ notiora apud omnes sunt, utpote ipsimet Urbi contigua, haud tabulis consignare, & oculis subjicere studuit. At ne Cœmeterii hujus tot sacræ antiquitatis nobiliter monimentis exculti aspectu lector fraudaretur, en ejus tibi iconem è tabulis fideliter excerptam, quam nobis Eminentissimus Franciscus Cardinalis Barberinus Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vicecancellarius exhibuit, tibi quoque, ut eidem acceptam referas, in his Subterraneæ Romæ paginis conspiciendam subjicimus. Ut omnimodam verò rerum notitiam assequaris, dum hæc inspicis, ad ea, quæ l. 2. c. 12. n. 7. enarrata sunt, recurre.

Lib. 2. c. 12. n. 7.

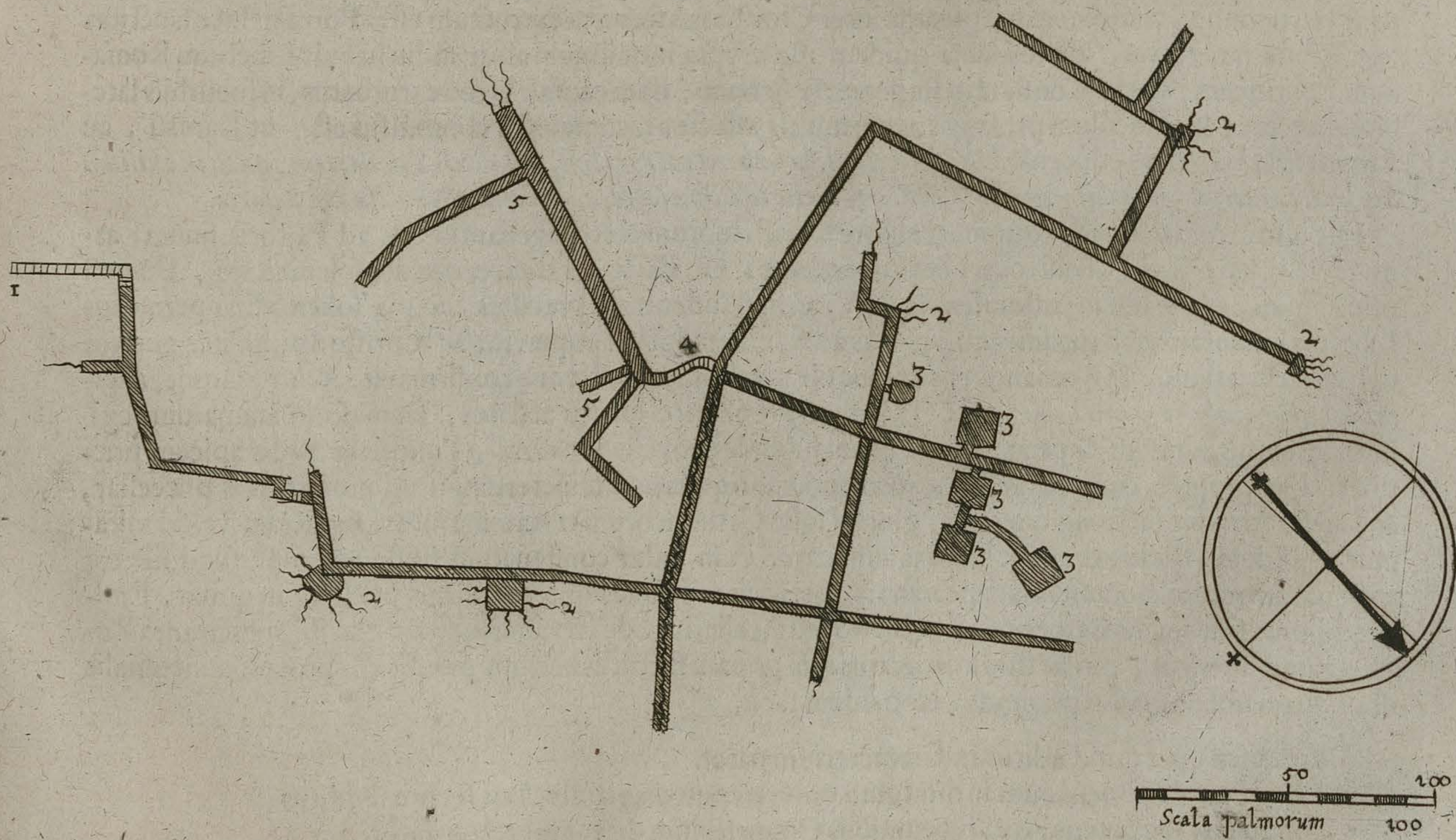
1 Gradus intra Ecclesiam, quibus in Cœmeterium descensus patet.
2 Loca diruta, ruderibusque oppleta.
3 Cubicula picturis penitus destituta.
4 Gradus, per quos in Cœmeterium superius situm ascenditur.
5 Pars Cœmeterii superioris.

Ichno-

ICHNOGRAPHIA PARTIS COEMETERII LVCINAE SVB VINEA MERLI, VIA SACRIS S. PAVLI ET S. SEBASTIANI AEDIBVS INTERIECTA

ICHNOGRAPHIA COEMETERII CALEPODII SACRAE S. PANCRATII AEDI SVBIACENTIS

Ichnographia Cœmeterii, à nonnullis S. Agathæ nuncupati, explicatur.

Cœmeterium S. Agathæ antiquissimum plane est, vel tunc enim initium habuit, cum Apostoli Petrus, & Paulus martyrio coronati sunt, ut jam lib. 2. cap. 14. prolixe demonstravimus. Et quidem à piissima matrona Lucina, quæ eorundem Apostolorum discipula fuit, extructum, sicut antiquitate præstat, ita pariter pietatis cultu, & nobilitate præcipuum est. Lucina quippe eo potissimum titulo in sacris Romani Martyrologii paginis commendatur, quod martyrum sepulturæ inserviret, & Cœmeteriis eam ob causam aptandis, extruendisque operam daret; hæc enim sunt Martyrologii verba: *Romæ sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, & martyrum sepulturæ deserviebat, juxta quos ipsa in crypta à se constructa sepulta est.*

Porro crypta, cujus hic tibi iconem proponimus, ea plane est, cujus in Martyrologio recurrit mentio, & in qua ipsamet beatis Martyribus, quos ibi condiderat, sociata tumulari meruit. Ut autem ex M. S. actibus videre est, eo potissimum tempore, quo sancti Processus, & Martinianus gladio consumpti sunt, Cœmeterium istud extructum fuit: cum sanctissima enim matrona iisdem pie in carcere ministrasset, ad martyrium alacriter euntes secuta, cum via postmodum Aurelia decollati fuissent, corpora eorum eo plane loco, ubi Cœmeterium in præsens cernitur, officiose tumulavit, quod totum ex actis hunc in modum recensetur: *Beatissima autem Lucina cum hoc videret, sequebatur eos* (id est præmemoratos ad martyrium properantes) *cum tota familia sua, usque dum pervenirent juxta formam Aquæductus*, Trajanam scilicet, *ubi etiam decollati sunt.*

Verum qua potissimum de causa Calepodii Cœmeterium, titulo S. Agathæ appellatum sit, si nosse quis cupit, secum repetat, quæ t. 1. lib. 2. cap. 14. dicta à nobis sunt; id nimirum contigisse, vel quia supra Cœmeterium, quod satis amplum est, ut vides, sub S. Agathæ titulo Ecclesia erecta fuerit, quemadmodum aliis item Cœmeteriis contigisse compertum est: vel certe quia juxta eamdem Ecclesiam, alia pariter huic virgini dicata fuerit, cujus quidem Anastasius meminit, cum de Symmacho agens, hæc ait: *Hic fecit basilicam beatæ martyri Agathæ in fundo Lardario.* Hujus item apud Petrum Manlium mentio recurrit: *Cœmeterium*, inquit, *beatæ Agathæ ad Girolum.* Sed qui isthæc probe nosse præoptat, ea quæ jam diximus perlegat, dum interim hujus Cœmeterii iconem benigna Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini manus tibi ultro contemplandam offert.

M.S. Cod. S. Cæcil.

1 Puteus aquam continens juxta domum vineæ, quà in Cœmeterium descensus datur.
2 Spiracula, quæ superius olim patebant, nunc autem obstructa sunt.
3 Semitæ terra, ruderibusque objectis inviæ.
4 Semitæ occlusis adhuc sepulchris frequentes.

Ichnographia Cœmeterii Novellæ Via Salaria nova exponitur.

Cœmeterium, quod Novellæ, vel potius Noellæ titulo, ut quibusdam placet, prænotatum legitur, & vastissimi Priscillæ Cœmeterii pars computatur, ut supra lib. 4. cap. 30. disertis verbis asseruimus, à præclari nominis, conspicuæque pietatis inter Christianas fœmina extructum est. Porro ut loci sanctitas legentibus innotescat, subterranea quidem ista crypta inquilinum aliquandiu habuit Liberium Romanum Pontificem, dum à Constantio Imperatore Arriano, fidei causa, Urbe exturbatus, in suburbiis latebras quærere, & clanculum profugus agere multis affectus incommodis compulsus est, ut Damasi, ac Liberii acta his verbis edocent: *Unde Constantius vehementer iratus, hunc extra civitatem, quasi in exilium deportari præcepit, & habitavit extra milliario tertio in Cœmeterio, quod dicitur Novellæ Via Salaria.*

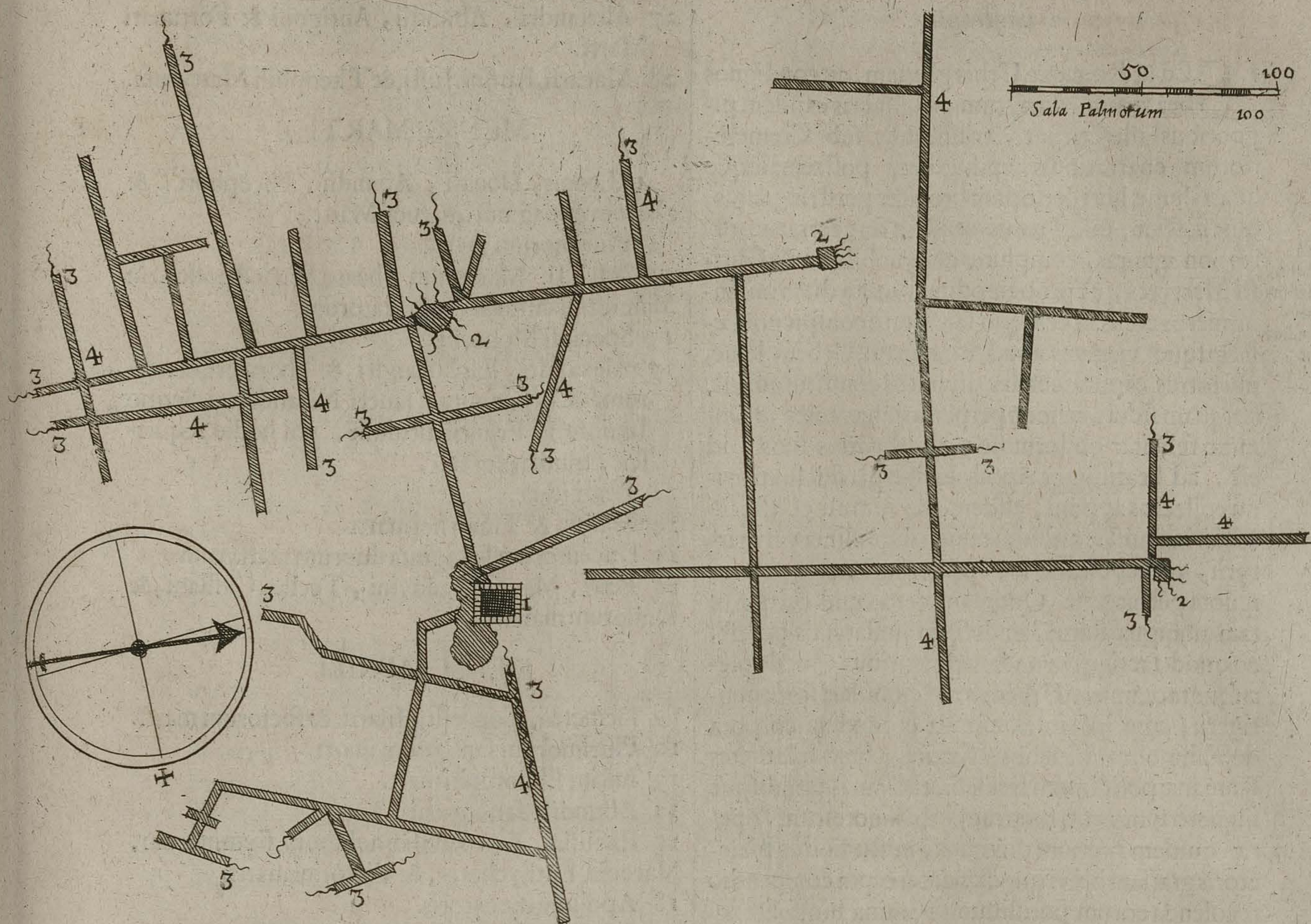
Acta Damasi & Liberii Pontif.

Hic igitur Arrianæ persecutionis tempore Christianorum cœtus agebantur, & ad Pastoris sinum, atque ad Ecclesiæ ubera Christi oviculæ properabant; hic Paschalis diei recurrente solemnitate, Damasi potissimum, quem sibi in pastorali munere Vicarium suffecerat, precibus, ac pia solicitudine permotus Liberius, salutaribus baptismi aquis recens ad fidem traductos expiavit, ac Christo spiritaliter genitos divini verbi pabulo, & Romanum præcipue clerum illis verbis strenue confirmavit: *Nolite*, inquit, *timere, quod ego vobiscum non habito, &c.* Quinimo prophetico spiritu afflatus, Damaso in animarum regimine intentius adnitenti supremum, ad quem subinde provehendus erat, Pontificiæ Sedis apicem prædixit. Quapropter, cum tot sacræ, ac recolendæ antiquitatis Cœmeterium istud monimentis præcellat, & funesta Arrianæ factionis tempora, gloriosaque Catholicorum certamina menti suggerat, valde miramur, ejusdem à Bosio exemplar haud tabulis cæterorum instar consignatum fuisse: verum quod ille tot antiquarum rerum monimentis explorandis, perscrutandisque jugiter intentus præstare nequivit, Eminentissimus Cardinalis Barberinus S. R. E. Vicecancellarius, de sacra antiquitate, ac de Subterranea Roma optime meritus, pio ac studioso lectori rem gratam facturus benigne præstitit, prout Cœmeterialis ista, quam tibi ob oculos ponimus, icon fidem facit.

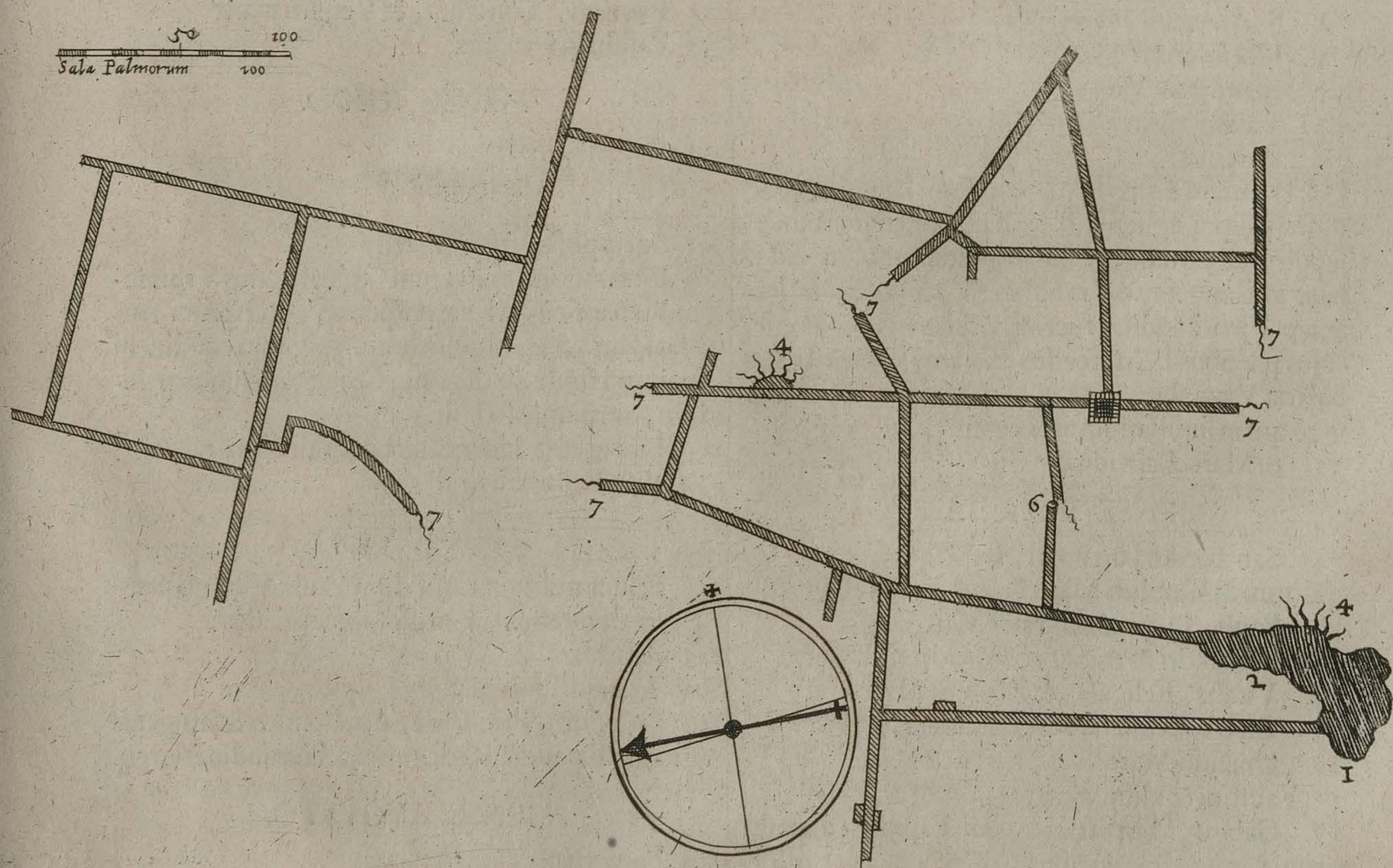
1 Foramen, per quod aditus in Cœmeterium patet.
2 Laxior quidam locus eum in modum à pulveris puteolani fossoribus sensim redditus.
3 Spiramen, seu puteus, qua subeuntibus Cœmeterium descensus etiam datur.
4 Spiracula vetera, sed nunc ruderibus plane obstructa.
5 Monumentum arcuatum figuris undique insignitum, quod Monumento Priscillæ decimo in hoc opere repræsentatur.
6 Foramen, quod semitam quandam inferiorem respicit.
7 Viæ dirutæ atque obstructæ.

CAP.

CHNOGBAPHIA COEMETERII ANONNVLLIS S. AGATHAE NVNCVPATI, SVBIECTI VINAE PHILIPPI BRITII, É REGIONE VILLVLAE OLIMPIIV.

HNOGRAPHIA COEMETERII NOVELLAE VIA SALARIA NOVA, QVOD HÆREDVM GASPARIS PORTII, VINEAE SVBIACET

CAP. XLVIII.

Præcipua BB. Martyrum, Romanorumque Pontificum nomina, quorum exuviis Cœmeteria Urbis illustrantur.

1 SEd ut Romanæ Urbis gloriam, ac condignos beatorum Martyrum, qui sacris eandem pignoribus illustrarunt, triumphos sub Cœmeteriorum enarrationis epilogum, postremamque quarti hujus libri periodum breviter perstringamus; quis nesciat, quod totus quidem fere terrarum orbis non ignorat, complures alios nobilissimos Christi Martyres, ac propemodum, ut ita dixerim, innumeros confessores item sanctitate conspicuos, electasque virgines apud Romanam Urbem hanc, ubi totius caput Ecclesiæ divinitus constitutum est, tanquam fidei anchoræ perpetuo inhærentes, in Domino feliciter obdormisse; & ad patres suos, id est, ad beatissimos Apostolos hic pia fidelium manu collectos apponi, eisdemque tumuli consortio sociari voluisse: quorum tamen dignissima vel martyrii, vel sepulturæ loca posteritati nunc penitus ignota permanent. Quoniam vero quid certi in re tam ambigua statui, ac definiri nullatenus potest, eo quod sacris quorundam pignoribus, ut de plerisque taceamus, Urbem hanc cumulari forte contigerit; cum ipsa intra mœnia eorundem corpora deposita olim à fidelibus fuerint, hinc ut latentes Romanæ potissimum Ecclesiæ thesauri, qui absque numero sunt, toti terrarum orbi innotescant, operæ quidem pretium duximus, in studiosi ac pii lectoris gratiam brevi quodam intercepta compendio recolenda eorum potissimum nomina hic subtexere, quorum nostram apud Vrbem memoria recolitur, ac natalitia pariter Romano in Martyrologio singillatim ex ordine describuntur. Hi autem sunt, quorum hic catalogum singulis respondentem mensibus, ac singulis pariter mensium diebus aptatum ultro lector excipis.

Roma à sanctorum in ea defunctorum multitudine illustris.

Series sanctorum Martyrum intra Urbis Cœmeteria quiescentium.

MENSE JANUARIO.

1 S. Almachii Martyris.
2 Plurimorum Martt.
5 Æmilianæ Virg.
12 Tatianæ Mart.
16 Priscillæ.

Plures autem fuere hujus nominis Priscillæ; de quibus supra egimus lib. 3. c. 52. præcipua tamen sepulturæ earumdem loca ignorantur, an videlicet in Cœmeterio Via Salaria, an potius in Patricio Vico conditæ fuerint: quamvis juniorem, cujus precibus B. Marcellus exoratus Cœmeterium Salaria Via instauravit, in eodem depositam fuisse vero quam simillimum arbitremur.

Plures Priscillæ.

31 S. Marcellæ viduæ.

MENSE FEBRUARIO.

2 Sanctorum Fortunati, Feliciani, Firmi & Candidi Martt.
8 Pauli, Lucii, & Cyriaci Martt.
9 Alexandri & triginta octo Coronat. Martt.
14 Vitalis, Feliculæ, & Zenonis Martt.
15 Cratonis cum uxore, & familia Martt.
16 Onesimi Mart.
17 Faustini & xliiij. Martt.
19 Gabinii Mart. fratris Caii Papæ, cujus sacrum corpus superioribus abhinc annis in Callisti Cœmeterio, ut to. 1. lib. 3. enarravimus, repertum est.
23 Polycarpi Mart.
24 Primitivæ Mart.
27 Alexandri, Abundii, Antigoni & Fortunati Martt.
28 Macarii, Rufini, Justi, & Theophili Martyrum.

MENSE MARTIO.

1 Leonis, Donati, Abundii, Nicephori, & aliorum nonaginta quatuor Martt.
2 Plurimorum martt.
14 XLVII. Martyrum à beato Petro Apostolo in Mamertini custodia baptizatorum.
15 Speciosi Monachi.
17 Alexandri, seu Nicandri, & Theodori martyrum. Corpus autem sancti Nicandri, à Sergio Iuniore in Equitii titulum, ubi hodie requiescit, translatum fuit.
22 Leæ viduæ.
24 Marci, & Timothei martt.
25 Ducentorum sexaginta duorum martyrum.
26 Petri, Marciani, Iovini, Teclæ, Cassiani, & aliorum martt.

MENSE APRILI.

9 Demetrii, Concessi, Hilarii, & sociorum martt.
10 Plurimorum sanctorum martt.
13 Iustini Philosophi mart.
14 Abundii Mansionarii.
15 Basilissæ, & Anastasiæ nobilium fœminarum, Maronis, Euthychetis, & Victorini martt.
18 Apollonii Senatoris.
24 Sabæ, & septuaginta duorum militum martt.

MENSE MAJO.

5 Crescentianæ mart.
6 Benedictæ virg.
9 Hermæ.
11 Evellii mart.
20 Plautillæ.
22 Faustini, Timothei, & Venusti martt.
31 Paschasii Diaconi.

MENSE IUNIO.

1 Iuventii mart.
4 Aretii, & Daciani martt.
20 Novati.
23 Agrippinæ virg. & mart.
24 Plurimorum martyrum, qui ob ipsius Vrbis incendium ipsis à Nerone perperam adscriptum trucidati sunt. Sacra autem horum pignora condita in Vaticano fuisse, eidemque Cœmeterio nomen dedisse, verisimile satis fit.
25 Luciæ virg. & mart. unà cum aliis XXII.
30 Æmilianæ mart.

MENSE IVLIO.

2 Trium militum, qui dum Pauli Apostoli martyrio interessent, Christo nomen dedere.
5 Zoæ mart.
6 Tranquillini mart.
23 Rasyphi, Primitivæ, Apollonii, & Eugenii martt. Romulæ, Redemptæ, & Herundinis virgg.

MENSE AVGVSTO.

4 Perpetuæ.

7 Petri

7 Petri Juliani unà cum aliis octodecim.
10 Centum sexaginta quinque militum martyrum, & Deodati Conf.
16 Titi diaconi, & martyr. & Serenæ uxoris quondam Diocletiani Imperatoris.
18 Joannis, & Crispi presbb.
25 Genesii mart.
29 Sabinæ martyr. Candidæ virg. & mart. cujus hodie corpus in Ecclesia S. Praxedis, illuc à Paschale Primo translatum colitur.
30 Gaudentiæ virg. & mart. cum aliis tribus.

MENSE SEPTEMBRI.

2 Maximæ mart.
3 Serapiæ virg. & mart.
16 Luciæ matronæ, & Geminiani martt.
17 Narcissi, & Crescentionis martt.
20 Eustachii, Theopistæ uxoris, Agapii, & Theopisti filiorum martt.
21 Pamphili mart.
26 Callistrati & quadraginta novem militum martt.
27 Epicharidis mart.
28 Privati, & Stactei martt.

MENSE OCTOBRI.

1 Aretæ, & aliorum quingentorum quatuor martt.
7 Marcelli, & Apuleii martt.
8 Birgittæ viduæ.
12 Evagrii, Prisciani, & sociorum martt.
19 Ptolemæi, & Lucii martt.
23 Mauri mart.

MENSE NOVEMBRI.

25 Moysis presb. & mart.
28 Rufi cum omni sua familia martt.

MENSE DECEMBRI.

1 Lucii, Rogati, Cassiani, & Candidæ martt.
6 Asellæ virg.
11 Thrasonis mart.
12 Synesii mart.
15 Irenæi, Antonini, Theodori, Saturnini, Victoris, & aliorum XVII. martt.
19 Faustæ matronæ.
20 Liberati, & Bajuli martt.
23 Victoriæ virg. & mart.
24 Tharsillæ virg.
26 Marini mart. & Theodori Mansionarii.
28 Domnionis presb.
29 Callisti, Felicis, & Bonifacii martt.

Isthæc sunt sanctorum nomina Romano in Martyrologio singillatim descripta, quorum martyrii, vel sepulturæ loca ignorantur, & quorum optatissimis plane auspiciis quarto huic libro finem, ac subterraneæ huic pariter à nobis susceptæ peregrinationi terminum tandem imponimus, id unum ad enarratorum hactenus fidem obfirmandam, sigilli instar operi attexentes, nobile nimirum antiquissimi Romani Martyrologii fragmentum, quod quidem primum sub Liberio in lucem prodiisse creditur, & nuperrime ab Ægidio Bucherio in eruditissimo opere *de doctrina temporum* editum fuit, in quo præcipui Romani Pontifices, aliique celeberrimi nominis martyres longa serie commemorantur, & loca insuper Cœmeteriorum venerandæ antiquitatis titulo conspicua recensentur, in quibus recolenda olim eorundem memoria sacris in dypticis peragebatur. Catalogus autem iste hunc in modum contextus est.

Catalogus Pontificum & Martyrum.

Depositio Episcoporum, Romanorum videlicet, à Lucio ad Iulium Pontificem numerando.

Sexto Kalendas Januarias, Dionysii in Callisti.
Tertio Kalend. Januarii, Felicis in Callisti.
Pridie Kalend. Januarii, Silvestri in Priscillæ.
Quarto Idus Januarii, Miltiadis in Callisti.
Decimo octavo Kal. Februarii, Marcelli in Priscillæ.
Tertio Non. Martii, Lucii in Callisti.

Lucius horum 12. Pontificum, qui recensentur, antiquissimus est, Iulius novissimus. Desunt autem duo intermedii, Sixtus videlicet, & Marcellus. At Sixtus inter Martyres adnumeratur.

Decimo Kalend. Maij, Caii in Callisti.

Corpus S. Caii in Cæmeterio Callisti sub Gregorio XV. ann. 1622. die 21. Aprilis opera ac studio Iacobi Ab. Crescentii ipso natalitii diei pervigilio in lucem venit. Cujus nomen lateri insculptum hoc modo erat, CAIO PP. Insculptum insuper palmæ signum, & Christi nomen consueto Christianorum more cernebatur ☧ sepulchrales vero lapides lamina plumbea invicem jungebantur: intra sepulchrum tria Diocletiani Imp. numismata, sub quo coronatus fuerat, & Sanctissimi Pontificis annulus adinventus est. Corpus vero Romæ in ejusdem Ecclesia sub Urbano VIII. repositum est.

Quarto Non. Augusti, Stephani in Callisti.
Sexto Kalen. Octobris, Eusebii in Callisti.
Nonis Octobris, Marci in Balbinæ.
Sexto Idus Decembris, Eutychiani in Callisti.
Pridie Idus Aprilis, Julii in Via Aurelia, milliario III. in Callisti.

Item depositio Martyrum.

Octavo Kal. Januarias natus Christus in Bethleem Judæ.

MENSE JANUARIO.

Decimo tertio Kal. Februarii, Fabiani in Callisti, & Sebastiani in Catacumbas.
Duodecimo Kal. Februarii, Agnetis in Nomentana.

MENSE FEBRUARIO.

Octavo Kalen. Martii, Natale Petri de Cathedra.

MENSE MARTIO.

Nonis Martii, Perpetuæ, & Felicitatis Africæ.

MENSE MAJO.

Decimo quarto Kal. Junii Parthini, & Caloceti, in Callisti, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Coss.

MENSE JUNIO.

Tertio Kal. Julii Petri in Catacumbas, & Pauli Ostiense, Tusco, & Basso Coss.

MENSE JULIO.

Sexto Idus, Felicis, & Philippi in Priscillæ, & in Jordanorum Martialis, Vitalis, Alexandri: & in Maximi, Silani (hunc Silanum martyrem Novati furati sunt) & in Prætextati, Januarii.

Tertio Kal. Augusti, Abdon, & Sennen in Pontiani, quod est ad Vrsum pileatum.

MENSE AVGVSTO.

Octavo Idus Sixti in Callisti, & Prætextati, Agapiti, & Felicissimi.

Septimo Idus Augusti, Secundi Carpophori, Victorini, & Severiani, Albano, & Ostiense.

Sixtus iste, ut supra dictum est, Romanus Pontifex hic inter Martyres, non inter alios Pontifices adnumeratur.

Sexto Ostiense, Cyriaci, Largi, Crescentiani, Memmiæ, Julianæ, & Smaragdi.

Quarto Idus, Laurentii in Tiburtina.

Idibus Augusti, Hippolyti in Tiburtina, & Pontiani in Callisti.

Vndecimo Kal. Septembris, Timothei Ostiense.

Quinto Kal. Hermetis in Basillæ, Salaria vetere.

MENSE SEPTEMBRI.

Nonis Septembris, Aconti in Porto, & Nonni, & Herculani, & Taurini.

Quinto Idus, Gorgonii in Labicana.

Tertio Idus, Proti & Hyacinthi in Basillæ.

Decimo octavo Kal. Octobris, Cypriani Africæ, Romæ celebratur in Callisti.

Decimo Kal. Octobris, Basillæ Salaria vetere, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Coss.

MENSE OCTOBRI.

Pridie Idus Callisti, in Via Aurelia, milliario III.

MENSE NOVEMBRI.

Quinto Idus, Clementis, Semproniani, Claudii, Nicostrati in Comitatum.

Tertio Kal. Decembris, Saturnini in Thrasonis.

MENSE DECEMBRI.

Idibus, Ariston in Pontum.

Et hæc sunt, quæ beatorum Pontificum Romanorum, & martyrum sepulchris insculpere, & ex antiquissimi Martyrologii tabulis fideliter accepta triumphalis instar coronidis ad perenne purpuratorum pro Christo monumentum ad hujus libri calcem inscribere voluimus, illud Cœmeterialibus istis stylo pariter inscribentes: *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, & nomina eorum vivent in æternum.*

Alteram jam, eandemque novissimam susceptæ peregrinationis, ac Subterraneæ Romæ partem, singula, quæ nobis inter excurrendum sese obtulere, antiqua Christianorum Cœmeteria perlustrando, confecimus. A Latina quippe Via iter primo, beatissimi Apostoli Joannis auspicio aggressi, ad Vias Labicanam, & Prænestinam, inde ad Tiburtinam, & Nomentanam, necnon ad Salariam tum novam, tum veterem, tandem ad Flaminiam, recolenda passim sacra & profana pariter earundem Viarum monumenta inspiciendo, totiusque Romanæ Urbis circuitu feliciter peracto, substitimus. Et quidem nobis antiquam percurrentibus Urbem idem plane accidit, quod antiquis præstitum seculis Hieronymus enarrat: *Cum enim*, ut ille ait, *ad Titum Livium lacteo eloquentiæ fonte manantem quamplures nobiles viri ex ultimis Hispaniæ, Galliarumque finibus venirent*, novo quidem, ac inusitato miraculo, *quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit.* Currebant tunc passim videlicet homines, ut non tam Urbem, quam in Urbe hominem, quem procul dissiti mirabantur, portenti instar viderent. Quod plane antiquioribus Christianorum seculis probe adimpletum novimus, cum plerique viri nobilitate, ac pietate conspicui ex remotissimis terrarum regionibus, quos Roma ad sui contemplationem non traxerat, sacrorum Urbis nostræ Cœmeteriorum fama, ac religio, venerandaque beatorum martyrum, quæ ibidem tumulata quiescunt, ossa ad sui admirationem, venerationemque traxere. Quamobrem quod olim Hieronymus vel obiter enunciavit, hoc in sacris rerum historicarum paginis quis palam manu deprehendit: permulti enim longa ac laboriosa peregrinatione suscepta Vrbem ingressi, ejus dumtaxat religione huc se adductos professi, antiqua martyrum Cœmeteria, & sacræ antiquitatis monimenta extra Vrbem solicite exquisiverunt. Verum ut apte Hieronymi verbis in rem præsentem utamur: *Habuit illa*, inquit, *ætas* (habet & nostra ego dixerim) *inauditum omnibus seculis, celebrandumque miraculum, ut Urbem tantam ingressi, aliud extra Urbem quærant.*

Hier. præf. ad Paulin. c. 1.

Sacra igitur Vrbis Cœmeteria, quæ devoto hactenus pede excurrimus, & ad quæ volentem, contendentemque manu deducimus, ingenitæ merito sanctitatis admirationem, ac venerationem pariter perlustrantibus, imo & hæc nostra lecturis perpetuo ingerent: venerandis enim tot beatorum martyrum, ac Pontificum Romanorum exuviis referta coruscant, quorum nominibus, *quæ in libro vitæ conscripta sunt*, novissimas hujus quarti libri paginas obsignavimus. Et de his hactenus.

Apost. ep. ad Philip. 3.

ROMA

ROMA SUBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMÆ COEMETERIIS

TOMUS II. LIBER QUINTUS.

ABsolvimus tandem, nostris Deo votis annuente, Cœmeteriorum Urbis, quam longo, ut vides, circuitu, nec exiguo labore aggressi fueramus, descriptionem. Primum enim eorumdem, ne quid operi desiderari contingeret, originem, atque institutionem exacte exposuimus: pari subinde studio situs, nomina, sacras item imagines, ac varia symbola, & hieroglyphica descripsimus, quæ in Cœmeterialibus oratoriis, & in subterraneis item cubiculis, ac Sarcophagis quandoque inter perscrutandum suspicienda occurrunt. His igitur præmissis nostri nunc muneris esse intelligimus, recolenda sacrarum earundem imaginum mysteria, atque arcanos, ac mysticos sensus, qui sub earundem corticibus latent, pro nostri facultate ingenii paucis differendo elucidare. Sed antequam hnjuscemodi opus aggrediamur, cum plerisque in Cœmeteriis præter sacras utriusque Testamenti imagines, quædam etiam promiscuæ, & nonnullæ insuper, quæ profanos quodammodo Gentilitiæ superstitionis, abolitosque jam antiquorum temporum errores sapiunt, oculis objiciantur: ne ulla unquam de religioso locorum eorundem cultu, ac veneratione cujuspiam menti vel levis quidem umbra suspicionis obrepat, in id præcipue toto animi studio nobis insistendum est, ut sanctorum Patrum & Oecumenicorum Conciliorum sententiis inhærendo, validis rationibus illud in primis inter hujus quinti libri præludia comprobetur, sacra nimirum Romanæ Urbis Cœmeteria haud ullo unquam tempore profanis gentilium cadaveribus, quod nonnulli perperam opinati sunt, contumeliose polluta, ac misere deturpata fuisse; sed primævo suo, nativoque jugiter servata nitori, procul ab execrando idololatrarum commercio, Christianis Catholicis dumtaxat, qui sanam ac illibatam Christi fidem tenerent, neque ulla hæreseos, aur schismatum labe turpiter ab Ecclesia sejuncti contaminarentur, veneranda ejuscemodi loca usui quondam extitisse.

Iis vero imaginibus, quæ originario è fonte Ethnicam superstitionem redolebant; uti gentilium quoque rebus, ac ritibus pariter ad pium orthodoxæ fidei, ac religionis obsequium feliciter traductis, iisdem insuper vivificæ crucis signo, ac virtute expiatis, primitivos illos, qui in hac potissimum Urbe sub Christi jugo vexillum erexere; res pariter antiquorum, & loca magno quidem sanctitatis incremento in usu de more habuisse, suis, inquam, infra locis opportune demonstrabitur.

CAPVT I.

De antiquis Christianorum Cœmeteriis, Gentilium cadaveribus haud unquam pollutis.

Exterarum gentium furor in sacra quoque Cœmeteria olim debacchatus est,

1 INgens quidem olim, ut rem altius repetamus, antiqua Christianorum Cœmeteria, de quibus sermo nunc est, certo scriptorum testimonio detrimentum perpessa fuere, & haud levis contumelia sacris, venerandisque locis ab impia quarumvis gentium manu passim illata est: ut de præcipuis enim Vrbis Romæ Cœmeteriis loquamur, acerbas plane iisdem clades à Gothis, Vandalis, ab Hunnis, & barbaris demum quibuscumque nationibus inflictas fuisse, quarum una pars gentilitiæ superstitionis labe, altera vero Arrianismi erroribus tenebatur, Hieronymus satis abunde expressisse, ac simul deplorasse videtur, dum eas potissimum calamitates, atque incommoda summatim referendo describit, quæ Romano florentissimo quondam Imperio à viginti jam annis miserandum in modum inferebantur: *Capti*, inquit ille, *Episcopi, interfecti presbyteri, & diversorum officia clericorum: subversæ Ecclesiæ, ad altaria Christi stabulati equi: martyrum effossæ reliquiæ, ubique luctus, ubique*

Calamitates à Gentilibus, & Arrianis in Ecclesiam Catholicam invectæ. *Hier. ep. 3. ad Heliod.*

gemitus;

gemitus, & plurima mortis imago. Quod plane lugubri rerum facie incommodum Africanæ Ecclesiæ contigisse Victor Uticensis affirmat, dum immanes Vandalorum Arrianorum in Africam irruptiones his verbis enarrat: *Ab eorum contagione nullus remansit locus immunis, præsertim in Ecclesiis, basilicisque, & Cœmeteriis, & monasteriis sceleratius sæviebant.* Et quidem, ut rei proposito insistamus, quod ad Urbis Ecclesias, & ad Cœmeteria pertinet, in quibus martyrum corpora asservabantur, si Anastasium Bibliothecarium consulamus, isthæc de acerbissima omnium clade, quæ sub Silverio Papa Gothis Arrianis adnitentibus ac Urbem devastantibus obtigit, lugubri voce enarrantem comperiemus: *Ecclesiæ, & corpora sanctorum martyrum exterminata sunt à Gothis.* En, amice lector, intelligis deplorandas locorum, quæ religioni inserviebant, vastitates, atque injurias: en obliterata recolendæ antiquitatis, ne dicam funditus eversa, monimenta: en proculcatum reliquiarum cultum, ac decorem, en impietatem ubique, ut vides, regnantem, ac debacchantem. Quam inique autem habita sint potissimum sanctiora quæque loca omni veneratione dignissima, cum Longobardi sibi Romam subjicere aggressi fuerant, Paulus primus hujus nominis Pontifex in constituto de erectione Ecclesiæ ac Monasterii sanctorum Stephani, & Silvestri vehementer ingemescens, his plane verbis indoluit: *Cum per evoluta annorum spatia diversa sanctorum Christi martyrum ac Confessorum ejus foras muros hujus Romanæ Urbis sita antiquitus Cœmeteria neglecta satis manerent diruta: contigit postmodum ab impia Longobardarum gentium impugnatione funditus esse demolita, qui etiam & aliquanta ipsorum effodientes martyrum sepulchra, & impie devastantes secum deportaverunt.* Hæc ibi præmemoratus Pontifex, ex quibus commode intelligere unusquisque potest, quæ potissimum vastitas venerandæ Cœmeteriorum Vrbis antiquitati impia hominum manu grassante obtigerit, dum profani hostes Cœmeteria quamplurima passim invadunt, suffodiunt, perscrutantur, demoliuntur, & suspicienda, quæ ibidem inerant Christianæ fidei monimenta, imo ipsiusmet Christi trophæa unà cum beatorum Martyrum reliquiis temerario, quod credi vix potest, ausu conculcant: ex qua hostili vastitate incredibile est, quæ Vrbi, & Orbi, imo ipsimet orthodoxæ religioni damna, haud ullo unquam tempore reparanda, obvenere; non quidem expilatione auri, sed sacrorum cinerum exspoliatione, & Cœmeterialis luti, quod omni auro pretiosius habendum est, violatione admissa, digna quidem quæ fideles, ac pii homines lacrymis jugiter prosequantur. Sed tot ingruentibus malis Dei providentia factum est, ut etsi profanorum hominum manibus, pedibusque sacra hæc loca passim conculcata sint, haud tamen impuris, ac profanis eorundem ossibus polluta, sed illibata omnino perstiterint.

Vict. Vtic. l. 1. Africana Ecclesia eandem cladem à Vandalis Arrianis accepit.

Urbis Cœmeteria à Gothis Arrianis devastata.

Et à Longobardis Urbis Cœmeteria detrimentum accepere. *To. 3. Concil.*

2 Vt enim omnibus sub ipsamet hujus enarrationis præludia luce meridiana clarius innotescat, veneranda jugiter Vrbis Romanæ Cœmeteria haud ullo unquam tempore è profanorum permixtione cadaverum, ac consortio aliquam contagionis labem contraxisse, velut quid certum omnino, ac indubitatum lectori præmittimus, quod nemo pariter rerum historicarum non expers ignorat, Christianos videlicet unà cum gentilibus, tum quod ad funebres ritus, tum quod ad sepulturæ locum spectat, nullatenus aliquando convenisse. Et quidem quod ad perantiquos funerum, ac funeralium ritus attinet, etsi Romani defunctorum corpora quandoque humo inferre consueverint, id tamen ad remotiora tempora referendum est. Iuxta id quod Tullius lib. 2. de leg. & Plin. disertis verbis afferunt, & ipse Lucretius istis expressit: *Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.* Ex eo autem antiquissimus iste mortuos terræ infodiendi mos comprobari videtur, quod eo ritu πρωτοπλάςης noster sepultus fuisse creditur. Rex item Numa ad fontis aras humatus pariter fuit: qua etiam ratione Corneliorum gens, quæ priscos illibatos omnino ritus servavit, usque ad Syllæ Dictatoris tempus humata est: hic enim primus subinde ex eorum nobili prosapia crematus fuit, ut traditur. Certe Iulium Epigonum haud igni cæterorum more absumptum, sed hoc plane ritu terræ illatum fuisse memorandus hic lapis olim quinto ab Vrbe lapide Via Lavicana repertus, fidem facit:

Urbis Cœmeteria ab infidelium cadaveribus illibata.

Differentia rituum sepeliendi mortuos inter Christianos, & gentiles.

Plin. l. 7. c. 54.

Iacob. Chiffl. de linteis sep. c. 1.

D. M.
L. JULII EPIGONI
VIXIT. ANNIS XXVI. M. V. D. XII.
CORPUS INTEGRUM CONDITUM,
L. JULIUS HAMUS
PATER, FILIO PIISSIMO

Epitaphium Julii Epigoni.

Alter item hic lapis, qui Romæ extat, his plane notis insculptus antiquum pariter, quem diximus, humandi morem probe confirmat:

L. JULIUS HAMUS
DIS MANIBUS
L. JULII MARCELLI
NEPOTIS SUI
VIXIT ANN. V.
DIEBUS. XXXXI.
CORPUS INTEGRUM
CONDITUM
SARCOPHAGO.

Verum si ad posteriorum temporum seriem attendamus, solemne, ac magis apud eosdem usitatum fuit, ut eadem igni comburenda traderent, ac demum in cineres redacta locis apte servanda reconderent, quæ consuetudo apud Romanos vim quodammodo legis obtinuit, ut Tacitus illis verbis testatur: *Corpus*, Poppeæ scilicet, *non igne abolitum, ut Romanis mos est.* Et Laertius hac de re scribit: *Ægyptii quoque condientes sepeliunt corpora: Romani vero incendunt.* Hæc autem consuetudo apud Romanorum gentem, defunctorum videlicet corpora concremandi usque ad Principum Christianorum tempora inolevit. Quod Macrobius, qui sub Theodosio Iuniore floruit, cujus primus Imperii annus in Christi annum quadringentesimum octavum incidit, his plane verbis confirmat: *Deinde licet urendi corpora defunctorum usus nostro seculo nullus sit, lectio tamen docet, &c.*

Funus Poppeæ. *Tacit. Annal. lib. 15.* *Laert. de vit. Philos. l. 9. in Pyrron.*

Macrob.

3 Ut nostri enim instituti propositum attingamus, nec quicquam studiosum latere lectorem patiamur, illi sanctitate conspicui Christianorum reipublicæ parentes, duces pariter ac magistri, qui iis potissimum temporibus Ecclesiam legibus juxta, ac moribus informandam susceperant, in id potissimum toto animi studio eniti non destitere, ut profanam illam à gentilibus derivatam cadavera quæque comburendi consuetudinem è medio penitus tollerent, atque abolerent. Hinc est quod apud Minutium Felicem ethnicus ille ingentis probri

Christiani ab Ethnicis damnantur, quod à cadaveribus comburendis abhorrerent. *Minut. Felix.*

loco Christianis duntaxat objiciebat: *Execrantur*, inquit, *rogos, & damnant ignium sepulturam.* Cui egregie quidem, & ad rem nostram optime Minutius isthæc respondet: *Nec, ut creditis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed & veterem & meliorem consuetudinem humandi frequentamus.*

Differentia inter Christianorum, & Gentilium sepulchra.

4 Quoad locum vero, & sepulturæ defunctis exhibendæ rationem ac formam, illud utique lectorem probe nosse arbitramur, à quolibet nimirum ethnicorum, prout opportunæ cuique facultates ac census suppetebant, sepulchra magis vel minus conspicua gentilibus suis constitui atque aptari defunctis consuevisse. Ex his enim, qui inter cæteros divitiis ac nobilitate præcipui erant, vel in suis quibusque prædiis, vel certe juxta publicas ac celebriores viarum semitas id commode præstiterunt; ut in Viis potissimum Aurelia, Ostiensi, Appia, Latina, Labicana, Prænestina, Tiburtina pariter ac Flaminia, nec non aliis videre est, in quibus adhuc post evoluta tot annorum secula insigniorum aliqua saltem ex parte sepulchrorum vestigia contemplanda subsidunt.

Viri illustres intra Urbis mœnia olim sepeliebantur.

5 Porro illustribus viris ac magnatibus, qui rebus præclare gestis optime de Republica meriti fuerant, intra ipsammet Urbem quandoque sepulturæ locus, accedente ipsiusmet Romani senatus auctoritate, concedebatur. At pauperibus ac infimæ sortis hominibus Exquilinam extra portam publica sepulturæ loca patebant, quæ *Puticuli*, Varrone cum aliis teste, dicebantur. Quæ postmodum loca Mecœnati suo Augustus in amœnos derivanda atque excolenda hortos dono dedit; ne videlicet è proximo Puticulorum ambitu, qui fœtentibus jugiter cadaveribus redundabat, aër Romanis civibus minus quidem salubris redderetur. De iisdem autem Horatius in suis carminibus isthæc concinens meminit:

Varro l. 4. Puticuli.

Hor. l. 1. Sat. 8.

Huc prius angustis ejecta cadavera cellis
Conservus vili portanda locabat in arca
Hoc miseræ plebi stabat commune sepulchrum,
Pantolabo scurræ, Nomentanoque nepoti,
Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat: hæredes monumentum ne sequeretur.
Nunc licet Exquiliis habitare salubribus; atque
Aggere in aprico spatiari: quomodo tristes
Albis informem spectabant ossibus agrum, &c.

Idem autem Augustus, ut nobis credere par est, alia id genus suburbana loca huic usui destinavit: cum plerique potissimum rerum antiquarum scriptores, inter quos præcipui sunt Marl. & Kirchman eadem pariter extra portam Exquilinam, sepulchrorum translato illuc ministerio, designata fuisse constanter affirment.

Marl. l. 4. c. 11. & Kirchman defun. l. 3. c. 15.

Sepulchra duplicis generis apud gentiles.

6 Romanorum insuper sepulchra, dum gentilium adhuc erroribus detinerentur, duplicis quidem generis erant: alia nimirum eleganti opere conspicua, & quæ ab humo sursum altius attollebantur, quorum nonnulla adhuc, ut diximus, vestigia contemplanda supersunt: quædam vero subterranea, ædicularum instar, in imo terræ sinu fabrefacta, ad quæ per gradus quosdam descendebatur: hic cinerariæ quamplures interim ollæ ordine quodam inter se eum in modum dispositæ, in ipsa parietum crassitudine locabantur, ut binæ vel ternæ sibi invicem contiguæ, vel parvo duntaxat intervallo distarent. Hæ autem ædiculæ prolixo utique sermone ab iisdem Marl. lib. 4. cap. 19. & Kirchmanno loco nuper citato, & Georgio item Fabritio in sua Roma cap. 21. exacte describuntur. In sepulchralibus item titulis frequens de cinerariis ollis mentio recurrit: nam in Lucii Hostilii Fortunati sepulchro, quod hunc in modum extructum cinerariis ollis redundabat, illæ potissimum notæ, ut cap. 26. n. 24. hujus libri diximus, inscriptæ legebantur, videlicet:

Ædiculæ.

Ollæ cinerariæ.

Marl. l. 4. c. 19. &c.

EXTERÆ FAMILIÆ
ADITUS NON DATUR,
NEC JURE QUIS IN HOC
MONUMENTO
OLLAS EMET.

Cœmeteria quomodo extrui cœpta?

7 Antiqui vero illi Christianæ fidei cultores, cum à profano concremandorum corporum ritu penitus abhorrerent, sanctorum veteris Testamenti Patrum, qui defunctorum cadavera speluncis inferebant, exempla sectantes, sanctiori quidem religionis usu eadem humo inferre consueverunt: & quoniam dum acerba persecutorum rabies desæviret, immanissimis tyrannorum edictis fideles non modo dum adhuc inter vivos degerent, quovis crudelitatis genere ad necem quærebantur, sed vita jam functi, ubi tormentorum vi defecissent, ne ullum vel post mortem quietis locum consequerentur, & ne quid omnino ex eorundem cadaveribus humandum superesset, flammis aut fluminibus passim injiciebantur; qua potissimum de causa subterranea sibi Cœmeteria opportuno consilio fodere ac substruere pio utique studio ac labore aggressi sunt. Siquidem gentiles adversus Christianos veluti in suorum contemptores idolorum, ac diis fere omnibus, quos ipsi colebant, invisos, infensosque intestino eum in modum odio effervescebant, ut ab eorumdem tanquam à nequissimorum hominum commercio, ne aliquam ignominiæ notam contraherent, penitus abstinerent; quippe qui eosdem non lucis duntaxat & vitæ, sed & sepulturæ ipsius beneficio indignos omnino existimarent: quapropter Christianos *Biothanatos*, id est, violentæ morti destinatos, communi voce appellare consueverant. Quod quidem ex ipso Minutio Felice satis manifeste convincitur, qui Cæcilium adversus Christianos hunc in modum obloquentum iisdemque acriter insultantem inducit: *Homines, inquam, deploratæ, inclinatæ, ac desperatæ factionis, grassari in Deos, non ingemiscendum? Qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus creduli sexus sui facilitate labentibus, plebem profanæ conjurationis instituunt: quæ nocturnis congregationibus, & jejuniis solemnibus, & inhumanis cibis non sacro quodam, sed piaculo fædantur: latebrosa & lucifugax natio, in publico muta, in angulis garrula, &c.* Hæc utique Cæcilius, etsi iniquo, constanti tamen tum ore, tum animo adversus purissimos Christianæ fidei sectatores blasphemarum vocum jacula contumeliose intorquet, ac stygium intimis è præcordiis venenum evomit.

Odium Ethnicorum in Christianos.

Christiani olim dicti Biothanati.

Bibl. Patr. to. 9. ps. 412.

Nullum Christianorum cum gentilibus commercium.

8 Haud unquam igitur cum Christianis ethnicos, neque cum ethnicis Christianos funerales ritus, ac sepulturæ loca communia habuisse, diversa, quæ utrisque inerat, discrepantium inter se morum forma, atque animorum dissensio satis superque demonstrat: *Quæ enim participatio*, ut Apostolus ait, *justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis?* nulla prorsus. Procul igitur impiorum cadavera à venerandis sanctorum

Ep. 2. ad Cor. c. 6. n. 14.

Cœmeteriis: loca enim ſanctitatis luce conſpicua, & quæ ipſis in tenebris lucent, ab his, qui filii tenebrarum ſunt, reſpergi caligine haud condecet. Haud arca Dei idoli Belial conſortium patitur, & corpora, quæ templum Dei vivi quondam extitere, ſacrilegis commiſceri cadaveribus nullatenus ſuſtinent. Cum præcipue fideles illud Apoſtolus caute præmoneat: *Nolite jugum ducere cum infidelibus, &c.* Et divinum illud altius intonet oraculum: *Propter quod exite de medio eorum, & ſeparamini dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis.* Diſcreti igitur, ac ſeparati fideles loco, ac tumulo ab immundis gentilium oſſibus jugiter permanſere, nec ullus unquam profanis oſſibus intra Urbis Cœmeteria aditus patuit, & congrue quidem: eos enim, qui dum viverent, inter ſe moribus toto Cælo diſtabant, vel mortui haud ullo unquam ſepulturæ ac funeris commercio ſimul coire potuiſſe pronunciandum eſt.

Ep. 2. ad Cor.

CAP. II.

De Chriſtianorum Cœmeteriis haud unquam hæreticorum, Schiſmaticorumque commercio pollutis.

1 UT in ipſomet enarrationis veſtibulo ſacrorum Cœmeteriorum decus, ac gloria, & quod ſingularis eorundem pariter prærogativa eſt, à quavis impiorum oblatrantium calumnia vindicetur, & loca hæc, quæ venerationis cultu præcipua in Urbe ſunt, ab omni prorſus execrandorum cadaverum labe, ac fœtore immunia extitiſſe jugiter conſtet (*Non poſſunt enim*, ut inquit Ambroſius, *eſſe inter eos jura pacis, inter quos eſt bellum fidei*) haud hic ſilentio involvendum putamus, quod nonnulli, qui parum antiquos Chriſtianorum ritus, ac mores callent, in religionis orthodoxæ contumeliam petulanti ore effutire auſi ſunt, in Urbis videlicet Cœmeteriis hæreticorum quoque corpora repoſita olim, vel certe ſuppoſita, ut ita dixerim, fuiſſe, tum maxime, quia diverſis quidem temporibus hæreticos Romam adveniſſe negari nullatenus poteſt. At vero dum iidem in Urbe degerent, & forte tunc temporis quempiam ex his mori contingeret, in noſtra quoque Cœmeteria eorundem humanda corpora illata fuiſſe, haud aſſertione incongruum, & ſatis quidem per ſe creditu facile, rem minus bene expendenti videtur. Verum quod ad hæreticos ſpectat, omnis fere cum illis communicatio fidelibus Apoſtoli ore primum interdicta eſt, & ſubinde juxta id, quod Apoſtolus ante edixerat, ſanctus Clemens in Apoſtolicis Conſtitutionibus magis expreſſe his plane verbis cavendum præcepit: *Impios hæreticos non pœnitentes diſcludite, & ſemovete à fidelibus, & eis Eccleſiam Dei interdicite, ut omnibus modis ab eis declinent, & neque ulla cum eis ſit ſermonis, aut precationis communitas.* Fideles igitur Catholicæ, ac illibatæ fidei ſectatores, & Apoſtolicorum præceptorum æmulatores jugiter obſervantiſſimi, qui ab hæreticorum commercio penitus arcebantur, haud unquam ſepulchri cum eiſdem in ſuis Cœmeteriis locum obtinuere, quibus *enim non communicamus vivis, nec mortuis quidem communicare fas eſt*, quæ erroribus cum veritate, aut filiis ipſiuſmet lucis cum filiis tenebrarum communicatio? *Haud enim*, ut Cyprianus inquit, *cohærere, & conjungi poteſt amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum ſerenitate, pugna cum pace, cum fœcunditate ſterilitas, cum fontibus ſiccitas, cum tranquillitate tempeſtas*: nec demum orthodoxorum corpora, ut rem paucis perſtringamus, profanis cadaveribus commiſceri ullatenus poſſunt. Sed ut inſanæ adverſariorum petulantium calumniæ valide confutentur à nobis, de Arrianis potiſſimum nonnulla hic præmittamus, eos non Romam dumtaxat ingenti numero divertiſſe, verum & Eccleſiam beatæ Agathæ profanis conſpurcandam ritibus temere invaſiſſe, atque aliam inſuper in Merulana, ipſo D. Gregorio locupletiſſimo rei teſte, è Catholicorum manu abreptam ſibi uſurpaſſe, apud omnes fere indubitatum eſt. Si de Donatiſtis autem loquamur, Optatus Milevitanus, dum contra Parmen. ſcribit, plures eorundem Epiſcopos ſucceſſivo ordine Romam veniſſe aſſerit, ut ibidem, ſi opportuna iiſdem facultas ſuppeteret, ſedem ſibi, ac ſectatoribus ſuis conſtituerent: quos haud Eccleſias dumtaxat, ſed & Cœmeteria inſuper ſacrilega temeritate uſurpare ſibi auſos fuiſſe proclamans, his in eoſdem verbis acrius invehitur: *Quia ad hoc baſilicas invadere voluiſtis, ut vobis ſolis Cœmeteria vendicaretis; non permittentes ſepeliri corpora Catholica, ut terreatis vivos, male tractatis & mortuos, negantes funeribus locum, &c.* Hæc Optatus.

Cœmeteria Urbis nunquam ab hæreticorum ſchiſmaticorumque, cadaveribus polluta.

Amb. l. 3. de off.

Variæ hæreticorum ſectæ Urbem olim adjerunt.

Cypr. l. de unit. Eccl.

Arriani Ædem D. Agathæ in Urbe obtinent.

D. Greg. Reg. l. 2. ep. 19.

Donatiſtæ Epiſcopi Romam veniunt.

Opt. Mil. con. Parmen.

2 Ex quibus magnum plane vel primo oculorum intuitu præmemorati utriuſque ſectæ hæretici Chriſtianorum rebus negotium faceſſere videntur: verum enimvero ſi ipſamet diligenter tempora ſubinde expendantur, quibus potiſſimum hæreticos, Urbem Romam ſubire contigit, nimirum vel ante, vel certe poſt diram Eccleſiæ obortam perſecutionis procellam: & præterea ſi ipſius Optati verba, qua decet animadverſione ad trutinam revocentur, nullius quidem momenti eſt quidquid ab adverſariis objicitur, quin imo diligenti rerum præmiſſo examine omnem ambigendi ſcrupulum veluti umbram ipſa ſtatim per ſe veritas diſſolvit, ac difficultatis nodus quicumque ſubtexitur, ab oculis protinus evaneſcit. Quod igitur ad hæreticos attinet, primus, qui, dum acriter à perſecutoribus Eccleſia impeteretur, Romam contendit, is plane Valentinus Philoſophus Platonicus extitit, qui ſub Antonino Pio Imperatore anno Chriſti centeſimo quinquageſimo quinto, Hygini Papæ tempore, in Urbem profectus, illuc iterum ſub Aniceto, ac demum ſub Eleutherio remeavit.

Hæretici, qui tempore perſecutionum Romam venere.

Valentinus hæreticus nullam cum Catholicis conjunctionem inire potuit.

3 Eodem ſub Hygino in Urbem quoque Cerdo quidam, & Marcion hæretici advenere: ſed ſub eiſdem poſtmodum Pontificibus hi tres, quos meminimus, ſacris merito interdicti, & ab omni Catholicorum hominum conſortio ſejuncti fuerunt. Porro Cerdonis hujuſmodi, Marcionis item, ac Valentini, Tertullianus his plane verbis meminit: *Ubi tunc Marcion Ponticus Nauclerus Stoicæ ſtudioſus? Ubi tunc Valentinus Platonicæ ſectator? nam conſtat illos, neque adeo olim fuiſſe, Antonini fere principatu, & in Catholicam primo doctrinam credidiſſe, apud Eccleſiam Romanenſem, donec ſub Epiſcopatu Eleutherii benedicti, ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, qua fratres quoque vitiabant, ſemel & iterum rejecti ſunt.* Et de eodem Cerdone ipſemet Tertullianus Carm. con. lib. 3. iſthæc proloquitur:

Cerdon, & Marcion hæretici à Catholicis rejecti.

Tertull. de præſcrip. c. 20.

Hæretici ex Urbe pelluntur.

Tertull. car. con. l. 3.

> *Poſt illum* (Teleſphorum ſcilicet, cui ſucceſſit Hyginus) *ſocius legis, certuſque magiſter.*
> *Cum veſtri ſceleris ſocius præcurſor & auctor*
> *Advenit Romam Cerdo, nova vulnera geſtans:*

Detectus,

Detectus, quoniam voces, & verba veneni
Spargebat furtim: quapropter ab agmine pulsus
Sacrilegum genus hoc genuit, spirante dracone,
Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
Composita à Petro, cujus successor & ipse,
Iamque loco nono Cathedram suscepit Hyginus.

Tertull. l. cit. l. 3.

De Marcione autem idem, qui supra Tertullianus eodem libro prope finem isthæc recenset:

Atque pio suscepit Anicetus ordine sortem,
Sub quo Marcion hic veniens, nova Pontica pestis
Nondum secretum facinus suo corde reclusum
Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquam cœpit mortis proferre sagittas,
Abjectus merito tam sævi criminis auctor
A sanctis reprobus, patuit mirabile monstrum.

Florinus, & Blastus hæretici.

Sub Eleutherio pariter Pontifice Florinus quidam ex ipso presbyterii gradu depulsus, & Blastus novam Romæ hæresim contra antiquam Ecclesiasticæ normæ, ac traditionis regulam inducere conati sunt: quorum insanas errorum blasphemias S. Irenæus editis ultro scriptis valide confutavit, teste Euseb. lib. 5. cap. 14. & 19. & Baron. Annal. tom. 2. ann. 180.

Euseb. hist. eccl. l. 5. c. 14. & 15. Baron. annal. to. 1. an. 180.

Theodotus hæreticus.

4 At sub Victore Papa, anno Christi centesimo nonagesimo sexto, è Constantinopoli hæreticus alter, Theodotus nomine, Romam venit, quem postmodum in falsorum dogmatum, quæ disseminare conabatur, commentis deprehensum ejusdem Pontificis opera ab Urbe protinus exturbatum, & à fidelium cœtu exterminatum fuisse Epiphanius testatur, cui Theodoretus in hæc plane verba subscribit: *Eum beatissimus Victor Romanus Episcopus abdicavit, & excommunicavit, &c.* Sub Zephyrino item Romano Pontifice, Praxeam quendam ex Asia, in Urbem advolasse, atque ab eodem, ubi primum ejusdem impietas ad Lydium Petri, & Romanæ ipsius fidei lapidem explorata innotuit, inde protinus effugatum, atque anathematis jaculo impetitum fuisse, ipsemet Tertullianus adversus eundem Praxeam scribens enuntiat. Anno demum redempti orbis ducentesimo decimo quinto, sub ipsiusmet Zephyrini Pontificatu Proclus Cataphrygarum dux pedem in Urbem invexit, eo quidem animi consilio, ut sedem ibidem figeret, ac cathedram stabiliret, quem cum Cajus Theologus disertis palam verbis, argumentisque confutasset, eundem de hæretica pravitate convictum idem Zephyrinus, Apostolicæ sententiæ fulmen intorquens, unà cum suis erroribus damnavit: de quorum nobili, ac memorando certamine hæc Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis, & de Cajo præsertim Theologo verba faciens, recitat: *Cajus autem sub Zephyrino Romanæ Urbis Episcopo, id est, sub Antonini Severi filio disputationem adversus Proclum Montani sectatorem, valde insignem habuit, arguens eum temeritatis super una Prophetia defendenda.* Ejusdem quoque Eusebius meminit, qui præmemoratæ insuper disputationis libellum se vidisse testatur, cum ait: *Disputatio porro Caij viri eloquentissimi Romæ, Zephyrino Ecclesiam regente, contra Proclum Phrygum erroris propugnatorem habita ad nos pervenit, &c.* Conscriptæ autem sententiæ tum adversus eum, tum contra cæteros ejusdem pseudoprophetiæ defensores Tertullianus ipse, qui ab eodem Proclo errores propinante seductus, pari quoque anathematis censura perculsus fuerat, in libro de jejuniis cap. 1. in fine mentionem facit.

Epiph. hær. 54. Theodor. hær. l. 2.

Praxeas hæreticus.

Tertul. cap. 1. adver. Prax.

Proclus hæreticus.

Hier. de Scrip. Eccl.

Ejusd. l. 6. c. 14.

Tert. l. de Jejun. c. 1.

5 Haud alios subinde præter istos, quos nuper memoravimus, hæreticos, antequam præoptata Ecclesiæ tranquillitas redderetur, ad Urbem Romanam confluxisse, apud antiquos, probatæque fidei scriptores legimus. Verum si qui huc quandoque ex quibusvis orbis terrarum regionibus advenere, illud sane apud omnes exploratissimum est, nullam prorsus eorum alicui cum Catholicis unquam consuetudinem interfuisse, nec commune eisdem sepulchrorum consortium, sed omnino discretum, ut infra demonstrabitur, extitisse. Toto enim in id animi studio Catholici potissimum incumbebant, ut perditos, perfidosque hæreticæ pravitatis sectatores, tanquam teterrimos Christianæ reipublicæ hostes cunctis palam detegerent, detectosque omnimoda solicitudine præcavendo devitarent. Neque vero id Romæ dumtaxat, sed ubique etiam locorum ipsimet Pontifices Maximi vigilantissimi Ecclesiæ Pastores præstabant, ne quos videlicet ovilis Dominici grex (cujus regimini præerant) hujuscemodi fraudulenter irruentium bestiarum incursus pateretur. Quapropter, ut apud Eusebium videre est, sanctus Dionysius Alexandrinus Episcopus statim atque nefanda olim Sabellii hæresis Ptolemaide apud Pentapolim suboriri cœpit, beatum Sixtum Secundum Romanum Pontificem, conscriptis ad eundem epistolis, ea de re certiorem reddidit.

Studium ac vigilantia Catholicorum in pellendis hæreticis.

Euseb. l. 7. c. 5.

6 Postea vero ubi ab insectantium impetu Ecclesia Dei paululum respirare contigit, inter primos, qui ex hæreticorum numero in Urbem advenere, hi profecto è Donatistarum secta præcipui extiterunt. Quorum detestanda jugiter errorum semina in Africa primum sub Imperatore Diocletiano, circa annum Christi trecentesimum tertium pullulare cœperant: cui Edictum illud occasionem præbuit, quod in Christianos sub ipsa persecutionis tempora, de sacris videlicet tradendis Codicibus, promulgatum fuerat. Tunc enim Cirtæ, quæ Africæ urbs est, Cirtensi coacto Episcoporum cœtu, immane adversus Catholicos, ac perhorrendum schisma conflatum fuit, quod postea impiissimo Donato, à quo ipsa quoque hominum factio nomen accepit, accedente, atque impietatis vexillum propudiosis manibus extollente, majora in dies, ipso insufflante dæmone, unà cum Schismaticorum erroribus incrementa sortitum est. Donatistæ autem tunc altius delirantes, Dei Ecclesiam ad illa usque tempora Catholicam quidem extitisse, deinceps vero, cum in cæteris defecisset, in ipsis solis dumtaxat candidam, illibatamque adhuc servari asserendo jactabant. At detestanda perduellium, ac nequissimorum hominum lues haud in Italia locum nacta est, nec ullas in Africanis regionibus radices fixit, sed in alias dissitas, remotasque orbis terrarum provincias evagando ingenti orthodoxæ fidei detrimento miserrime debacchata est.

Hæretici, qui sedatis persecutionum procellis in Urbem confluxerunt. Donatistæ.

7 Non imus autem inficias, sibi Romæ quoque Donatistas sedem constituere totis plane viribus conatos fuisse: quam potissimum ob causam Episcopos suis è civitatibus successivo ordine in Urbem commigrasse jam diximus. Hi nunquam tamen, etsi in id maxime adniterentur, ob acerrima contentionis studia, quibus eosdē Catholici jugiter insectabantur, & præsertim ob eximiam perpetuamque supremi Pastoris vigilantiam, nedum ullam in Urbe Ecclesiam sortiri potuere, ubi suos profane ritus peragerent, sed nec peculiarem quempiam con-

Donatistæ in Urbem confluunt, eoque Episcopos suos accersunt.

Eisdem nullus unquam locus Romæ concessus.

 sequi

sequi locum, ubi simul omnes in unum de more ad sua confovenda dogmata coalescerent: quapropter in abditum montis cujusdam antrum extra Urbem sese ad conventicula peragenda recipere coacti sunt; ex quo Montanenses deinde appellati fuere. Sed Optatum ipsum quæso hæc, & alia quamplura de Donatistis, quæ ad rei nostræ institutum faciunt, referentem, si libet, audiamus: *Videndum est*, inquit, *quis & ubi prior Cathedra sederit: si ignoras, disce: si nosti, erubesce. Ignorantia tibi adscribi non potest, restat ergo ut noveris, &c.* Et hæc infra post enumeratum successivum Romanorum Pontificum in Petri Cathedra ordinem subdit: *Vestræ Cathedræ vos originem reddite, qui vobis vultis sanctam Ecclesiam vendicare: sed & habere vos in Urbe Roma partem aliquam dicitis. Ramus est vestri erroris protensus de mendacio, non de radice veritatis. Denique si Macrobio* (is unus erat ex Episcopis illis, qui in Urbem advenerant) *dicatur, ubi illic sederit? nunquid dicere potest: In Cathedra Petri? quam nescio si vel oculis novit, & ad cujus memoriam non accedit, quasi Schismaticus contra Apostolum faciens, qui ait: Memoriis sanctorum communicantes. Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum. Dicite si ad has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi sanctorum memorias esse constat. Ergo restat, ut fateatur socius ille Macrobius, se ibi sedere, ubi aliquando sederit Encolpius: si & ipse Encolpius posset interrogari, diceret, ubi ante sedit Bonifacius Ballitanus: deinde si & ipse interrogari potuisset, diceret, ubi sedit Victor Garbiensis, à vestris jamdudum ad paucos erraticos missus. Quid est hoc, quod tot Afri, & peregrini in illa civitate sibi successive noscantur? nonne apparet dolus? non factio, quæ mater est schismatis? Interea Victor Garbiensis, ut hinc*, id est, ex Africa, *prior mitteretur, non dico lapis in fontem, quia nec valuit puritatem Catholicæ multitudinis perturbare: sed quia quibusdam Africis Urbica placuerit commoratio, & hinc à vobis profecti videbantur, ipsi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Missus est igitur Victor: erat ibi filius sine patre, tyro sine principe, discipulus sine magistro, sequens sine antecedente, inquilinus sine domo, hospes sine hospitio, pastor sine grege, Episcopus sine populo. Non enim grex, aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quod excurrit, basilicas, locum, ubi colligerent, non habebant. Sic speluncam quandam foris à civitate gradibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent, inde Montanenses appellati sunt. Igitur quia Claudianus Luciano, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori successisse videntur. Si Victori diceretur, ubi sederit, nec ante se aliquem illic fuisse monstraret, nec Cathedram aliquam nisi pestilentiæ ostenderet, &c.*

Conventicula ruri in antro montis peragunt. Inde Montanenses dicti.

Optat. l. 1. cont. Parm.

Episcopi Donatistæ Cathedram, in qua Romæ sederunt, monstrare nequeunt.

Hæretici Donatistæ memorias Apostolorum non colunt.

Conclusio ex dictis Optati elicita.

8 Ex hujuscemodi igitur Optati viri quidem fide dignissimi verbis, quibus ipse in Donatistarum sectam acriter invehitur, satis aperte studioso lectori demonstrantur hæc, quæ in nostris hisce paginis infra subjicientur, Donatistas videlicet, præterquam quod ex his Romæ pauci admodum numero fuere, ibidem tamen haud unquam Ecclesiam, aut peculiarem quempiam sibi locum vendicasse. In cujusdam item montis speluncam ad sacrilegos sectæ ritus, neutiquam tamen intra Urbis Cœmeteria eosdem simul convenisse: quippe quæ haud in montibus, sed subterraneis in cryptis, ut lib. 1. dictum est, ferro excisa existunt. Præterea nullum omnino perditissimos alioqui homines cum Catholicis commercium habuisse, cum Donatistæ venerandam beatissimi Apostoli Petri Cathedram, ipsismet invidentibus oculis, videre veluti rem sibi, ac suis omnibus maxime invisam, exosamque summopere detrectarent, ejusdemque Apostolici throni præsentiam pariter, ac splendorem adeo inique ferrent, ut vel ipsa quidem sacrosancta Apostolorum sepulchra, quod Catholicis tamen peregrinis Romam adeuntibus peculiare symbolum semper extitit, adire ac venerari nullatenus sustinerent. Ex quibus insuper palam confici videtur, quod & credere par est, hos nequissimos tenebriones, qui Catholicis omnibus jugiter insultabant, alienos omnino tum moribus, tum animo fuisse, ut sacris Martyrum sepulchris, quæ in urbanis Cœmeteriis sita sunt, condignum honoris, ac venerationis cultum deferrent: cum præterea ex antiquis rerum historicarum paginis manifestum sit, à Catholicorum oblationibus eosdem perpetuo rejectos, atque interdictos fuisse. Denique profanis eorundem deliramentis Romanos haud infici, aut decipi aliquando contigit, nec quisquam ex fidei orthodoxæ professoribus, qui Romæ degebant, illorum opera à recto sentiendi tramite ad futilia, ineptaque Donatianorum dogmatum commenta pertrahi unquam potuit. Nam ut rebus congrua loquamur, cum Donatistas, quos hactenus memoravimus, Catholici maxime detestarentur, mutua utrisque animorum dissensio inerat, ac intestinum jugiter odium discordes animos perurgebat, ut mox ex recitandis infra studioso lectori patebit. Quapropter iisdem nec vivis, nedum mortuis ad sacra Urbis Cœmeteria aditus patuit, nec ulli unquam ad sepulturæ commercium intra eorundem ambitum recipi, vel admitti fas fuit.

Rationes, quibus Donatistas nullum in nostris Cœmeteriis locum habuisse demonstratur.

Hæreticorum oblationes ab Ecclesia rejectæ.

9 Nec vero, quæ nuper ex dignissimo viro Optato protulimus, verba aliud palam convincere videntur, nempe: *Basilicas invadere voluistis, ut vobis solis Cœmeteria vindicetis.* Hæc enim verba haud de urbanis Basilicis, quas nunquam profecto, ut vidimus, sacrilegi homines obtinuere, sed de basilicis, & ipsis Africanarum regionum Cœmeteriis, quæ Donatistæ dolis instructi invaserant, intelligenda sunt. Ubi quæ potissimum iidem sub impio Imperatore Juliano Apostata, ejus suffulti præsidio, peregerint, & qualia demum, ac quanta, & ut uno verbo dicam, quam execranda in Catholicos facinorum gesta perpetrarint, satis prolixo ipsemet Optatus sermone enarrando recenset, quæ nos quoque, etsi haud singula, ex parte saltem hoc loco referemus, sic igitur ille Donatistas acri stylo sugillans, ait: *Venistis rabidi, venistis irati, membra laniantes Ecclesiæ, &c. De sedibus suis multos fecistis extorres, cum conducta manu venientes, basilicas invasistis.* Et hæc infra ad idem propositum perurgendo subdit: *Tota celeritate cucurrerunt ad castellum Lemellem, ubi cum contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, præsentes jusserunt comites suos, ut ascenderent culmina, nudarent tecta, jactarent tegulas. Imperia eorum sine mora completa sunt: & cum altare defenderent diaconi Catholici, tegulis plurimi cruentati sunt, duo occisi, &c.* Nec ejuscemodi facinorosorum hominum, imo turpissima facinorum monstra revelasse contentus, post quædam alia nefanda enarrata impiorum hominum gesta, subdit: *Et quod vobis leve videtur, facinus immane commissum est, ut omnia sacrosancta supramemorati vestri Episcopi violarent, jusserunt Eucharistiam canibus fundi, non sine signo divini judicii: nam iidem canes accensi rabie ipsos dominos suos quasi latrones, sancti corporis reos dente vindice, tanquam*

Donatistæ Ecclesias Africæ invadunt.

Eorum in Ecclesias Catholicorum sacrilegus furor.

Opt. Milev. l. 2.

Donatistæ sacro sanctam Eucharistiam canibus objiciunt.

Sed ab iisdem in rabiem versis dilaniatus.

tanquam ignotos, & inimicos laniaverunt. Ampullam quoque Chrismatis per fenestram, ut frangerent, jactaverunt, & cum casum adjuvaret abjectio, non defuit manus Angelica, quæ ampullam spiritali subventione deduceret, projecta casum sentire non potuit, Deo muniente, illæsa inter saxa concidit. Et congrue quidem hi, qui canino dente mysticum Christi corpus, id est, Ecclesiam dilaniabant, & sacrosanctum item Christi Corpus impie canibus discerpendum dederunt, nil prorsus veriti divini fulmen oraculi præmonentis: *Nolite sanctum dare canibus.* Congrue, inquam, velut contempti numinis crimini obnoxii, & supplicio, quod hominum manu infligitur, minus digni, ipsis rabidorum canum dentibus discerpi meruere.

Ratio, cur Donatistis nullus in nostra Cœmeteria unquam aditus patuerit.

10 Hæc & alia deploranda facinorum portenta Optatus recenset. Ex quibus utique antiqua recolentibus videre licet, quemnam sacris nostris Cœmeteriis venerationis cultum Donatistæ detulerint, & qua ratione profanorum dogmatum sectatores in eisdem sepulturæ sibi locum delegisse affirmandum sit, qui tum de nobis, tum nostris de rebus tam inique ac perperam sentiebant, & Catholicos, Catholicorumque nomen ac religionem pariter execrabantur. Postremo hoc tandem loco subjicere nobis visum est, recensitis hactenus Optati verbis hanc quoque interpretationem commode aptari, & congruere posse, si Cœmeteriorum videlicet nomine haud cryptas & subterranea loca, sed septa & illa potissimum spatia subintelligamus, quæ juxta Templa, & SS. basilicas ad mortuos humo inferendos, post redditam Ecclesiæ tranquillitatem, destinari jam cœperant. Cum igitur ait: *Basilicas invadere voluistis, ut vobis Cœmeteria vindicetis*, his quidem verbis illud forte Optatus innuisse videtur, subdolos nimirum Donatistas, Catholicorum basilicas eo quidem animi consilio invasisse, ut Cœmeteria eisdem adjuncta sibi, ac sectariis suis usurparent. De quibus plane Divus Ambrosius intellexit, cum ait: *Nemo potest indignari, quia humandis fidelium reliquiis spatia laxata sunt.* Quę item aurea sanctissimi Doctoris verba in cap. Aurum, 12. quæst. 2. & cap. Parochiam, de sepult. cap. quoque *Animarum* de sepult. ad perenne monimentum descripta leguntur.

Opt. Milev. loc. cit.

D. Amb. l. 2. de div. off.

Cap. aur. 12. q. 2. C. Paroch. de sepult. Cap. Anim. de sepult.

Tertullianistæ Romam adveniunt.

11 Verum quæ hactenus de nefaria Donatistarum factione, irritoque eorundem studio, ac conatu, in basilicis nimirum, & Catholicorum Cœmeteriis per dolum & vim occupandis, huc usque disseruimus, luculenter utique consimili Tertullianistarum exemplo comprobantur, quos olim, cum sub Maximo tyranno, Siricio Ecclesiam regente, Romam venissent, errorum pariter suorum deliramenta in Urbe disseminare conatos fuisse legimus. Sed quam facile horum quoque studia, ac consilia evanuerint, dum Martyrum sibi Cœmeteria vendicare satagebant, ex anonymo quodam scriptore, qui paulo post Augustini tempora hæresium catalogum descripsit, isthæc cognoscere operæpretium est, cujus quidem verba hæc sunt: *Tertullianistas olim à Sotero Papa Romano damnatos legimus. Cur autem octuagesimam sextam eos hæresim dicamus arripuisse, hæc causa est: quod quædam Octavia veniens ex Africa, cujus vir Hesperus nomine, videbatur ductor, Argobasto valde conjunctus, qui etiam apud Maximum tyrannum multum potuit. Hæc Octavia adduxit secum quendam tergiversatorem, versutumque dæmonem, cui vix centum occurrerent verbosanti, atque in hominem confidenti. Hic cum se presbyterum diceret Tertullianistam, meruit per sacrum scriptum, uti sibi collegium extra muros Urbis fabricaret, quod dum impetrasset à tyranno Maximo, sanctorum nostrorum exclusit locum, id est, duorum fratrum Processi, & Martiniani, dicens Phryges fuisse, & ideo hanc legem tenuisse quam Tertullianus, atque hoc ordine per occasionem Martyrum Dei populum seducebat. Deo autem Theodosio religioso Augusto dante victoriam, punitoque satellite Maximi, de cujus se Tertullianista potestate jactabat, statim fugit cum matrona, quæ venerat, nec viventis, nec mortui rumore renovato, Martyrum suorum Deus excubias Catholicæ festivitati restituit.*

Aug. anonym.

Novatiani heretici in Urbem etiam appellant.

Aegid. Bucher. l. de doct. temp.

Martyr. apud Aegid. Buch.

12 At de Novatianis quoque illud subjicimus ex vetustissimo Martyrologio excerptum, quod sub ipsamet Liberii Pontificis tempora conscriptum P. Ægidius Bucherius libro suo de doctrina temporum inseruit: prædictum autem Martyrologium depositiones, sanctorumque Martyrum apud singula quæque Urbis Cœmeteria existentium memorias exacte describens, hæc habet: *Mense Iulio, sexto Idus Felicis & Philippi in Priscillæ: & in Iordanorum, Martialis, Vitalis, Alexandri: & in Maximi, Silani (hunc Silanum martyrem Novatiani furati sunt) & in Prætextati, Ianuarii.* Hæc apud recensitum hactenus Martyrologium. Ex quibus plane verbis compertum fit, Novatianos sancti Martyris corpus ex Cœmeterio Catholicorum suffuratos fuisse, ut ad sua illud forsitan conventicula deferrent, quandoquidem ipsi à Catholicorum synaxi, quæ ad beatorum Martyrum sepulchra peragi consueverat, excludebantur: si enim ipsis illuc aditus patuisset, & Cœmeteriorum usus, atque oratoria, quæ subterraneis in cryptis existebant, adeundi facultas suppetiisset, quanam ex causa sanctorum inde corpora furantes clanculum abstulissent?

Cœmeterium Maximi, & Silvani.

13 Quod nunc autem ad ipsum Cœmeterii nomen, *Maximi* videlicet, & *Silani*, attinet, in utroque librariorum inscitia mendum irrepsisse crediderim, & præcipue in *Silano* pro *Silvano*, quem in Cœmeterio S. Felicitatis dignissimę ejusdem matris conditum, ibidem usque ad tempora Bonifacii Papæ Primi, à quo sepulchrum ejus exornatum est, perstitisse jam supra lib. 3. cap. 52. enarravimus. Quamobrem cum Bonifacius iste longe post Liberium in Petri Cathedra sederit, proculdubio asserendum est, idem beati Silvani corpus ab impia hæreticorum manu vindicatum, ac suo loco repositum, Catholicæ & ipsum religioni, ac festivæ item annuæ solemnitati redditum fuisse. Porro Maximi Cœmeterium, vel certe Cœmeterii cujusdam partem hoc titulo denominatam, apud antiquos nusquam legimus; ex quo id opinari fas est, pro *Maximi* nomine, *Alexii* nomen forsitan irrepsisse, qui inter filios pariter beatæ ejusdem Felicitatis adnumeratur, cujus quidem Cœmeterii partem hoc plane titulo appellatam loco supra citato ostendimus. Hæc interim in studiosi lectoris gratiam adnotasse voluimus, ne vetustissimi hujus Martyrologii verbis, quæ protulimus, ulla ratione fides derogetur.

14 Sed agendum nunc serio, & perplexiori difficultatis nodo, si modo facultas suppetat, dissolvendo conatus noster adhibendus est, quem quidem ex Arrianorum sectæ promptuario desumptum adversarii ultro in nostros objiciunt valide, atque intorquent. Hi quippe hæretici, ut alibi præmisimus, Ecclesiam S. Agathæ, quæ ad Suburram extitit, & aliam item in Merulana profanis dogmatum, ac cæremoniarum ritibus è Catholicorum

Arriani Ædem D. Agathæ Romæ obtinent.

manibus abreptas violarunt. Quotusquisque igitur Catholicorum Ecclesias eosdem obtinuisse negabit? cum id vel ipsa luce clarius constet. Sed facili quidem negotio tota controversiæ vis rem altius expendendo eluditur. Quamvis enim nequissimi homines præmemoratas in Urbe Ecclesias, Ricimeri Arriani item patrocinio suffulti, violenter sibi addixerint, qui vir maxima tunc temporis auctoritate pollebat, utpote Antymi Imperatoris gener, ejusdemque exercitus dux, ac ipsi met Urbi Romæ, ac universo Romanorum Imperio, armorum vi, ac præliandi arte, qua cunctis præstabat, apprime metuendus, & à quo Imperator subinde interemptus est: haud hinc tamen deducitur, quod prolati vis argumenti præ se fert, Arrianos nimirum aliquando unà simul cum Catholicis convenisse: quinimmo, ut argumentum ipsum valide in adversarios retorqueatur, iidem hæretici hanc potissimum ob causam peculiares ultro Ecclesias sibi adsciscere, atque usurpare conati sunt, quia ejuscemodi utrisque commercium penitus interdictum fuerat. Quod vero veneranda orthodoxorum Cœmeteria haud unquam profanis hominibus usui extiterint, satis utique vel toti terrarum orbi ex eorundem sacrorum Cœmeteriorum vastitatibus innotescit, quæ impia Arrianorum, sectariorumque manu obtigere: cujus sacrilega impietatis vestigia, quod quidem vix sine lacrymis, ac intimo animi sensu exprimi potest, immani prorsus Christianæ religionis detrimento, iis potissimum in locis, in quæ impii nefario se ausu intrudere valuerunt, usque in præsentem diem in Urbe passim conspiciuntur. Absit igitur, ut ad obtinendum nostrorum quandoque Cœmeteriorum usum hæretici homines conspiraverint, quippe qui grande piaculum, nec facile expiandum computabant, ipsosmet, quos extra Ecclesiam velut quid abortivum projectos palam ubique proclamabant, vel jam defunctos ad sepulchri dumtaxat communionem recipere, eodemque pariter loco unà cum fidelium cadaveribus humari, ne quispiam videlicet ex mutua ipsorummet cadaverum conspiratione, eosdem veluti transfugas in orthodoxæ fidei castra se turpiter recepisse arbitraretur.

Ricimerus gener Antymi Imp. Arrianus.

Arriani non suis, sed devastationi Cœmeteriorum student.

15 Jugis igitur animorum pariter, ac morum Catholicos inter atque hæreticos dissensio, atque discrimen viguit, & quidem cuncti ex nostris cum illibatæ fidei dogmatibus, sanctorumque vestigiis mordicus inhærerent, prava ac detestanda jugiter hæreticorum commercia impensiori studio devitare satagebant. Quod ut lectori clarius compertum sit, quampluribus ultro prolatis in medium exemplis, ut credimus, comprobabitur: & ut ab exsurgentis propemodum Ecclesiæ incunabulis oratio derivetur, jam satis superque ex antiquis sacrarum historiarum monimentis novimus, Petrum beatissimum, Apostolorum Principem, qui fuit Pastorum pariter, ac totius gregis Dominici forma, haud constanter dumtaxat hos evitasse, sed etiam, ut cæteris præberet exemplum, jugiter insectatum fuisse vaferrimum illum hominem, qui tunc potissimum ab inferis erumpebat, Simonem Magum videlicet hæreticorum omnium, atque hæresium itidem patrem ac coryphæum. Præterea ut à Petro, tanquam ab Ecclesiæ capite, præscripta ad singulos lex inviolabiliter servanda derivaret, à cæteris omnibus Pontificibus, qui Petri Cathedram successivo ordine tenuerunt, teterrimos istos Ecclesiæ perduelles, veluti morbidum pecus, ac serpens venenum, impugnatos, ac tota item animi contentione profligatos fuisse constat. Quod tamen ab his maxime Pontificibus præstitum est, quorum hic nomina recensebimus, à Clemente videlicet, Hyginio, Aniceto, Victore, Zephyrino, Cornelio, Dionysio, Silvestro, Julio, Liberio, Damaso, Siricio, Anastasio, Innocentio, Zosimo, Bonifacio hujus nominis primo, Cælestino, Sixto item Primo ac Leone, Hilario, Simplicio, Felice Secundo, Gelasio, Hormisda, Ioanne Primo, Agapito, Vigilio, Pelagio Primo ac Secundo, Gregorio Magno, Severino, Theodoro, Martino, Agathone, Gregorio Secundo, & Tertio, Zacharia, Adriano, Paschale, Nicolao Primo, Adriano Secundo, Marino, Leone Tertio, Nicolao Secundo, Alexandro Secundo, Gregorio Septimo, Victore Tertio, Paschale Secundo, Innocentio Secundo, Eugenio Tertio, Adriano Quarto, Alexandro Tertio, & cæteris; qui veluti Pastorum omnium, qui Dominicis præessent ovibus, vigilantissimi, acerrimique hæreticorum hostes, non hæreticos dumtaxat, si forte in Urbem aliquando irrepsere, detegendos ultro, proclamandos, atque exturbandos, ac demum eosdem, si suis mordicus errorum dogmatibus inhærerent, condignis Ecclesiasticarum vi legum pœnis subjiciendos, totis sacerdotalis animi viribus instituere, sed ut hoc ipsum toto item in orbe terrarum, ubi fides Christi vigebat, pari quoque studio, ac conatu à reliquis, qui animarum curam gerebant, præstaretur, è supremo throni Apostolici culmine haud intermissis unquam laboribus satagere non defuerunt. Quapropter, ut cætera sileamus, generalia quandoque Concilia, ac synodos quam frequenter in unum huius rei causa coëgerunt: legatos item, ac nuntios, epistolas quoque Apostolica ad Episcopos auctoritate aptis, inculcatisque verbis direxere: ac Reges ipsos, necnon Imperatores, ut in id potissimum negotii, quod negotiorum omnium majus computandum est, apprime incumberent, enixiori sermone, adhibitis item precibus, adhortati sunt: sapienter illud, ac solicite pro sui animi viribus præcaventes, ne pestifera videlicet hujuscemodi lues vel leviter subrepens in eorundem quandoque provinciis ac regnis serperet, & ubi opportunus deinde aditus patuisset, longe lateque ingenti quidem Christianæ fidei detrimento diffunderetur.

Aversio Catholicorum ab hæreticis.

Baron. ann. to. 1. an. 35. 44.

Idem Annal. to. 2. Tom. 3. Tom. 4. Tom. 5. Tom. 6. Tom. 7. Tom. 8. Tom. 9. Tom. 10. Tom. 11. Tom. 12.

Pontifices vigilantissimi in hæreticis extirpandis.

16 Hinc vero Pontificiæ solicitudinis stimulo animos perurgente, à Romanorum Imperatoribus, qui propugnandæ religionis zelo, ut suo satis muneri fieret, tenebantur, & salutaribus Summorum Pontificum, ut par erat, studiis ac monitis inhærebant, quamplures eæque sanctissimæ adversus hæreticos sanctiones emanarunt, & edicta pariter semel, atque iterum promulgata fuere, ut à Justino, Justiniano, Arcadio, Theodosio, & Honorio Augustis. In quo quidem præclaro opere haud satis unquam pro merito laudanda tot Summorum Pontificum, Imperatorum, nec non Episcoporum, & denique recolenda jugiter Catholicorum omnium solicitudo mirifice enituit, & quod item ad rei propositum facit, eorundem studia in provehendis ad publicam fidelium populorum notitiam hæreticis, ac pravis eorundem dogmatibus valide, constanterque profligandis, extirpandisque, ex pluribus Oecumenicorum Conciliorum Actis locupleti testimonio comprobantur, ut apud

Imperatores leges, ac constitutiones contra hæreticos edunt.

apud sanctissimos Ecclesiæ Patres, probatosque scriptores, qui luculentos hac super re tractatus edidere, à studiosis quibusque facili negotio deprehendi potest: sed ipsummet in suis Annalibus Baronium consulere præsertim licet, ad quem ultro brevitatis gratia lectorem amandamus. Haud interim tamen à nobis silentio obvolvenda sunt, quæ beatissimus Joannes Apostolus adversus hæreticos, eorundem commercium suis constanter adeo evitandum injungens, scribit, ut nec verbum quidem, quod tribus dumtaxat elementis constat, iisdem commune voluerit, consuetam scilicet omnibus salutationis vocem *Ave*. Hæc autem Apostolus beatissimus suis sectatoribus præscribens, edixit: *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domo, nec ave ei dixeritis, qui enim dicit illi* ave, *communicat operibus ejus.* Quod autem ipse verbo cæteros edocens commonuit, opere item exhibuit. Balneum enim aliquando divino afflatus spiritu adiens, cum ibidem Ebionem hæreticum adesse comperisset, festinus inde protinus aufugit, eam susceptæ rationem fugæ contestatus, ne balneum, in quo hæreticus morabatur, corrueret, & unà simul cum eo & & ipse ruinis interceptus periret. Adeo sibi dilectus Christi Apostolus ab unius dumtaxat hominis hæretica pravitate infecti communione cavendum, abstinendumque indixerat.

S. Ioannes Evangelista commercium hæreticorum prohibet.

S. Io. Apost. ep. 2.

17 Præclarum autem hoc perennis quidem memoriæ, ac tanto condignum Apostolo facinus Epiphanius vir plane ipsemet Apostolicus istis utique verbis lectu dignissimis enarrat pariter ac describit: *Ioannes*, inquit, *prædicans in Asia, mirabile opus fecisse narratur ad veritatis declarationem. Cum enim vitam degeret admirandam, & dignitate ipsius decentem, & penitus non lavaretur, coactus est à Spiritu sancto progredi usque ad balneum; & cum comites ipsum sequentes mirarentur, venit ad ipsum balneum & ubi pervenisset ad eum, qui lavantium veste suscipere solet, interrogavit: Quis est intus in balneo? At olearius servandis vestibus serviens (in gymnasiis enim hoc officium est aliquorum, quotidiani alimenti acquirendi gratia) ad Ioannem dixit: Ebion est intus. Ioannes vero statim intelligens Spiritus sancti ductum, ob quam causam impulisset illum usque ad balneum venire, velut dixi, memoriæ videlicet gratia, ut relinqueret nobis veritatis argumentum, qui sint servi Christi & Apostoli, ac filii ejusdem veritatis, qui vero vasa diaboli, & portæ inferni non valentes contra Petram, & ædificatam super ipsam Sanctam Dei Ecclesiam. Statim ubi se turbasset, & leviter flevisset, ut omnes audirent in testimonium, ac declarationem impollutæ veritatis doctrinæ: Festinate, inquit, fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, & pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem, &c.* huc usque Epiphanius; cui quod ad hæretici nomen attinet, Irenæus lib. 3. cap. 10. Eusebius lib. 3. cap. 22. & Theodoretus Hæres. fabul. lib. 2. haud adstipulari videntur; Cherintum quippe intus in balneo, nullatenus vero Ebionem adinventum fuisse ajunt, Baronius vero Annal. To. 1. ann. 74. ubi ejusdem prolixius historiæ meminit, ut recensitas singulorum sententias, etsi minus cohærentes, se adinvicem apte conciliet, hæc ait: *At ne dicamus Epiphanium hallucinatum fuisse, haud inconveniens erit existimare, utrumque simul repertum esse: siquidem magna necessitudo inter cedebat inter eos. Cum enim multi dicant occasione Cherintia Ioanne scriptum esse Euangelium: S. Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis in Ioanne, Ebionis causa id præstituu esse asfirmat, quod scilicet communicatione hæresis eadem utrisque censeret esse communia.* Vides igitur totam hanc facili negotio controversiam sopiri, & ejus, qui de fonte dominici pectoris secreta cælestia, & Euangelicorum dogmatum arcana ebibit, exemplo, & auctoritate pariter, fidelibus hæreticorum consortia interdici.

S. Ioan. Evang. balneum fugit, in quo hæreticus versabatur.

Epiph. hær. 30.

Iren. l. 3. cap. 10. Eus. l. 3. c. 22. Theod. hæres. fab. l. 2.

Baron. annal. to. 1. an. 74.

S. Hieron. de Script. Eccl.

18 Porro Ioannem Polycarpus ejusdem discipulus egregie postea æmulatus est: quippe qui dum in Urbe degeret, Marcioni hæreticorum nequissimo sibi intereundum occurrenti, ac vehementius indignabundis vocibus expostulanti, quod se tantopere aversaretur, cum illis ab eo verbis subinterrogatus fuisset: *Cognoscis me?* ira protinus excandescens, respondit: *Cognosco primogenitum diaboli.* Eundem quoque pari pietatis exemplo sanctissimi Patres perpetuo imitari non destitere, qui execrandam hæreticorum consuetudinem jugiter abhorrentes, eosdem velut lethiferam animorum tabem, ac certam Christianorum, bonorumque omnium vastitatem declinandos esse verbo passim, ac scriptis docuerunt. Quod miro plane Catholici, invictique animi exemplo in primis magnus ille Anachoretarum pater Antonius præstitit, cujus præclaras laudes Athanasius dignissimus cælestis viri laudator, ejusdem gesta describens, insigni hoc elogio cumulat: *Antonius, inquit, nunquam Schismaticorum se miscuit communioni, antiquam eorum sciens pravitatem, atque transgressionem. Nunquam Manichæis, aut aliis hæreticis saltem amicabilia verba largitus est, nisi tantum ea, quæ eos possent ab iniquitatis errore revocare; denuntians talium amicitias, atque sermones perditionem esse animæ. Sic etiam Arrianos detestabatur, ut omnibus diceret, nec juxta eos quidem esse accedendum. Nam cum venissent quidam Arriomanitæ, reperta eorum post examinationem infidelissima secta, effugavit eos de monte, dicens multo serpentibus deteriores horum esse sermones.* Quinimo cum versipelles Arriani, ac dolis jugiter imbuti probe jam nossent, quanti Catholicorum populus faceret, quod Monachorum quique probatissimi Catholicæ fidei testimonium detulissent, ementita illico religionis adversus religionem larva nil erubescentes, aut veriti, Magnum Antonium eadem ac ipsi de fide ac religione pariter sentire jactabundi apud omnes palam asseverabant. Quod cum Antonius comperisset, ab intima eremi solitudine abscedens, ad eludendas adversariorum technas protinus Alexandriam advolat, ubi de Catholicæ fidei summa, quam illibatam ipse coleret, coram graviter, sapienterque disseruit, ut idem Athanasius his verbis luculenter prosequitur: *Mentientibus autem Arrianis aliquando Antonium ita ut se credere: admiratus eorum audaciam, & justi doloris ira commotus, rogatusque ab Episcopis, atque universis fratribus, Alexandriam descendit, ibique Arriomanitas publico sermone condemnavit, prædicavitque in populo, &c.* En veritas ut suo nitore, ac decore contenta, haud fucis, haud fallaciis ad suadendum indiget, sed dolos versipellium, ac latitantium sub ovina specie luporum fraudes, moresque ad fallendum, ad decipiendum præferentium detegit. Et demum sanctissimus vir ad populum in fide roborandum ista hæc subtexit: *Cum Arrianis vobis nulla sit conjunctio; quæ enim societas lucis ad tenebras. Vos fideliter credentes*

S. Polycarpus fugit, & execratur Marcionem hæreticum.

Doctrina, & exemplum S. Antonii in fugiendis hæreticis.

S. Athan.

S. Antonius Alexandriam advolat ad obtestandum sibi nihil cum Arrianis commune esse.

S. Athanas.

credentes Chriſtiani eſtis : illi nullo intervallo à gentibus ſeparantur , &c. Hæc inſignis Antonii , geſtorumque ejus præco Athanaſius. Eadem plane Hieronymus de beatiſſimi Antonii in Alexandrinorum urbem adventu ad confutandos utique validis argumentorum rationibus Arrianos in ſuis epiſtolis conſcribit.

D. Hier. ep. 53.

S. Pachomius fugam, & averſionem hæreticorum ſuis commendat.

Viſ. Patr.

Olympius Abbas idem ſuis mandarum tradit.

19 Probatiſſimus quoque cæteros inter Cœnobitas Pachomius hæc ſub ipſum vitæ terminum noviſſima monitorum verba diſcipulis exhibuiſſe legitur : *Nulla ſit vobis conjunctio cum ſectatoribus Meletii , vel Origenis , ſeu cæteris , Chriſti præceptis adverſantibus.* Hæc, inquam , ad ſuos Pachomius, ut in vitis Patrum videre eſt. Neque hic prætereundum videtur, quod de conſpicuæ ſanctitatis viro, & Abbate Olympio ibidem narratur. Hic enim à fratre quodam rogatus , ut monitum ſibi aliquod ſalutis impenderet, hoc unum dumtaxat percontanti reſpondit : *Ne ſedeas cum hæreticis.* Verum ad noſtri inſtituti propoſitum id maxime facit, quod Ioannes Moſchus in Prato Spirituali in hæc plane verba enarrat : *Cum eſſem Theopoli apud Patriarcham Gregorium, venit ab Hieroſolymis Abbas Coſmas Eunuchus Lauræ Pharan , vir ſingularis religionis & fidei , rectorumque dogmatum valde tenax , & zelator, &c. Cum ergo fuiſſet ibi ſenex dies paucos, defunctus eſt, et juſſit Patriarcha pretioſas illius reliquias in monaſterio ſuo ſepeliri , ubi et poſitus erat quidam Epiſcopus. Die igitur quadam profectus ſum , ut ſalutarem ſepulchrum ejus. Erat autem ſupra ſepulchrum homo quidam pauper eleemoſinam petens ab ingredientibus in templum. Cum ergo conſpexiſſet me pauper tertio proſtratum , & ſeni orationem facientem , dixit mihi : Abba, magnus profecto erat ſenex, quem ſepeliſtis hic ante duos menſes. Tunc ego ad illum : unde hoc noſti ? Qui reſpondit : Vere domine Abbas , ego paralyticus fui annis duodecim , & per ipſum curavit me Dominus , & quoties in tribulatione ſum , venit ad me conſolationem offerens , mihique refrigerium præſtat.* En ſalubris ſanctorum memoria , ac præſentia , vel ipſam poſt mortem ad opportunum petentibus, credentibus , ac indigentibus refundendum ſolamen exiſtit, & multiplici beneficiorum genere eorundem patrocinia jugiter ditant. Quantum vero beati viri orthodoxæ fidei ſectatores , hæreticorum conſortia , vel tumuli incluſi exhorreant , quod mox à ſcriptore præcitato ſubditur , ampliſſimam fidem facit , cum iſthæc ſcribit : *Sed & aliud audi de illo miraculum. Ex qua die illum ſepeliſtis , uſque ad diem hanc audio illum ſingulis noctibus clamantem , & dicentem ad Epiſcopum : Noli me tangere hæretice , ne appropinques mihi inimice ſanctæ Dei Catholicæ Eccleſiæ.* Ut Joannes autem ſubtexit , id quod contigerat , quamprimum Patriarchæ ob id unum renuntiatum eſt, ut ſenis videlicet probatiſſimi corpus in alium transferri locum ſatageret, cui ubi rem totam uti ſe habebat , ex ordine expoſuiſſet, nil ab hæretico ſenem , qui ſanæ fidei ſectator extiterat , lædi poſſe Patriarcha reſpondit , ſed totum quod percrebuerat, eam ob cauſam accidiſſe , ut meritorum ejuſdem virtus, ac illibatæ fidei candor ſingulis innoteſceret, cujus nimirum vir ille probitatis extiterit, & quodnam, vel poſt reſoluta carnis vincula, integritatis , ac innocentiæ meritum retineret , & ut execranda quoque pravorum dogmatum opinio, cui, dum Epiſcopus viveret, contra illibatas Eccleſiæ aſſertiones mordicus inhæſerat, palam fieret, & demum ne impius ille , ac profanus homo , qui alienus à fide vixerat, pro orthodoxo, atque Catholico vel poſt mortem à fidelibus haberetur.

Io. Moſch. prat. ſpir. c. 40.

Monachus mortuus clamans ex ſepulchro averſatur cadaver hæretici juxta ſe poſitum.

20 Suſceptæ autem enarrationi ad rem noſtram mirifice conſonat , quod de Samoſateno quodam Epiſcopo Arriano, qui ſe in Catholici locum impudenter intruſerat , Theodoretus his plane verbis inſinuat : *Poſtea autem quam Arriani gregem Paſtore longe optimo privarant , & alium in ejus ſurrogarant locum , nemo ex urbis incolis , vel preſſus egeſtate, vel divitiis affluens , famulus , vel artifex , &c. ad conventum Eccleſiæ, ut moris erat, accedere voluit , ſed Epiſcopus ſolus agebat : quippe nemo aut in ejus venit conſpectum , aut cum eo ſermonem contulit , licet diceretur vitam apud eos valde modeſte inſtituiſſe. Cujus rei hoc erit argumentum , quod ſum jam dicturus. Cum ei in animo eſſet ſe in balneo lavare , famuli quò ingredi cupientes prohiberent , fores balnei occluſerunt. At ille ubi videt multitudinem pro foribus ſtantem , fores aperiri , & omnes audacter ſe in balneo unà lavare jubet. Idem quoque præſtitit in interiori balneo teſtudinato. Nam cum ſibi lavanti multos aſtare cerneret , mandat ut fruantur unà aquis calidis : illi autem taciti conſiſtebant. At iſte eos honoris cauſa ſtare arbitratus, ſurgens ocyus egreditur è balneo. Illi verò aquam hæreticæ nequitiæ contagionis infectam eſſe rati , eam in cloacam emittunt , novamque ſibi infundi imperant. Qua re cognita iſte urbe relicta , abiit , &c.* Hoc utique patentiſſimo execrandum hæreticorum hominum commercium argumento perſtringens Theodoretus , ac fidei orthodoxæ cauſam perorando , prologuitur. Manifeſte igitur , ut arbitrari fas eſt , ex prolatis jam in medium exemplis lectori conſtat , quam inviſi jugiter, quam perditi, quam execrabiles hæretici perpetuo Catholicis , tum paſſim ubique terrarum, tum præcipue in Urbe Roma extiterint, ubi Apoſtolica Petri Sedes ipſius Chriſti voce conſtituta totius veritatis norma, fidei pariter , ac morum magiſtra ſupra fundamentum Apoſtolorum, ac ipſammet fundamentalem Petram, adverſus inferni portas, ac tartareas legiones invicta , inconcuſſa jugiter ac divino haud unquam munimento deſtituta conſtitit. Hinc præter quodvis unà cum hæreticis perpetuo ab Eccleſia rejectum , damnatumque communionis genus , arctiſſimis item legibus, ut jam vidimus, cautum eſt, ut omnia penitus, ſi quæ intercedunt, amicitiæ jura, ac humanæ conſuetudinis vincula diſſolvantur, & ne ad orandum, pſallendum , ac feſtivum inſuper peragendum cum hæreticis diem fideles unquam in unum coëant, prout ſacroſancti Apoſtolorum canones decrevere, num. præſertim 45. & 63. & Clemens Conſt. Apoſt. lib. 8. cap. 15. Conc. Laodicen. Carthaginen. & alia hoc idem conceptis, inculcatiſque verbis diſtricte ſervandum ab omnibus ſanxerunt.

Epiſcopum Arrianum populus Catholicus fugit, & averſatur.

Theod. l. 4. c. 14.

Catholici lavari nolunt in balneo, ubi prius hæreticus fuerat.

Aquam balnei, quam hæreticus attigeret, Catholici in cloacam emittunt.

Can. Apoſt. num. 45. 63. Clem. Conſt. Apoſt. l. 8. c. 15.

21 Quod vero ad fana , vel profana potius hæreticorum loca ſpectat, haud unquam in ſacros Catholicorum uſus fore aſſumenda , niſi forte quæ ipſimet ſacrilegi homines ab orthodoxorum manibus antea per vim, aut certe dolum abſtuliſſent, validiſſimo Eppanenſis Concilii decreto ſub Gelaſio Pontifice ſtatutum eſt. Quamobrem S. Gregorius Magnus cum primum beatæ Agathæ Eccleſiam , quæ ab Arrianis inique Catholicorum è manu uſurpata fuerat , recepiſſet , feſtivo totius Romani Populi gaudio , ac pompa , non abſque præſtitis ad publicæ lætitiæ cumulum patentibus è Cælo ſignis , ut in ejuſdem dialogis videre eſt , ſolemni ritu ſanctiſſime

Baſilicas hæreticorum in uſum ſacrum nunquam aſſumendas decretum.

Conc. Eppan.

D. Greg. Dial. l. 3. c. 30.

Ad Ephes. c.5.n.27.

Hæreticorum libri à Pontificibus, & Conciliis prohibiti.

ctissime expiavit. Quantum vero Ecclesia Dei, quam veluti sponsam *sibi Christus gloriosam exhibuit, non habentem maculam, aut rugam*, quantum, inquam, Ecclesia maculosam, ac serpentem hæreticæ pravitatis labem detestata jugiter exhorruerit, vel hoc uno argumento palam convincitur, quod haud corpora dumtaxat hæreticorum, sed eorumdem libri, & scriptæ insuper cujusvis generis paginæ, ne ejuscemodi venenum in aliorum perniciem aliquando serperet, flammis ultro injici jubebantur, ut satis quidem ex antiquis Apostolorum canonibus, decretalibus item Pontificum Romanorum epistolis, & ex ipsis denique universalium Conciliorum sanctionibus compertum fit: quinimmo & Imperialium quoque legum Constitutionibus, quæ apud Concilii Ephesini acta recensentur, assertionis nostræ propositum stabiliri videtur. Hoc autem sæpissime à Catholicis, & laudabiliter quidem præstitum fuit, ut exemplis compluribus ab historicarum rerum promptuario excerptis palam convinci potest: illud tamen hoc loco nobis enarrasse sufficiat, quod S. Leonis Papæ Primi opera ac studio Ecclesiasticis in tabulis proditum est, de quo isthæc Prosper in Chron. refert: *Hoc tempore* (anno scilicet Domini quadringentesimo quadragesimo tertio) *plurimos Manichæos intra Urbem latere diligentia Papæ Leonis innotuit, qui eos de secretis suis erutos, & oculis totius Ecclesiæ publicatos, omnes dogmatis sui turpitudinem damnare fecit & prodere, incensis eorum codicibus, &c.* Incomparabili siquidem labore, ac jugi Pontificiæ solicitudinis studio Leo sanctissimus instittit, tum in fraudulentis hisce hominibus solicite perquirendis, ne inter ovilis Dominici gregem sub ovina pelle lupos aliquando latere contingeret: tum in commonendis frequenter etiam pro concione populis, ut in perditis, inquam, detegendis, proclamandis, insectandisque Manichæis, totis animi viribus, certatim singuli operã impenderent. Nec vero vigilantissimus pastor id præstitisse contentus, ut & perfidos insuper pravorum dogmatum sectatores magis magisque Romanis ipsis invisos, ac detestandos redderet, publicis item concionibus, qua pollebat eloquentiæ vi, insanos eorundem errores perstringere, ac palam facere haud unquam destitit. Quod quidem egregie à beatissimo Pontifice præ cæteris sermone quarto de collectis: sermone 4. in Quadragesima: serm. 7. in die natali Christi Domini, & sermone 4. Epiphaniæ præstitum fuisse innotescit.

Conc. Eph. to. 5. c. 29.

S. Leo I. Manichæorum libros publice flammis addicit. *Prosper in chron.*

S. Leo ser 4. in quadrag. ser. 7. in nat. Dom. et ser. 4. in Epiph.

22 Huc item, studiose lector, spectat, quod in eodem Prato Spirituali his plane verbis legitur: *Die quadam* (Cyriacus Abbas loquitur) *vidi per somnium mulierem honesta facie, purpura indutam, & cnm ea viros duos, & ipsos venerando habitu, & adspectu præclaro. Arbitratus autem sum mulierem illam esse Dominam nostram, sanctam Dei Genitricem, eosque qui cum illa erant, duos viros, sanctum Ioannem Baptistam, & sanctum Ioannem Theologum, & Euangelistam. Egressusque de cellula, orabam illam, ut ingrederetur, quæ non consensit. Permansi ergo diutius orans, & obsecrans, ac dicens: Ne quæso avertatur humilis factus, confusus, & alia plura hujusmodi. Illa igitur, ut me vidit instare precibus, eandem postulationem iterare, severius mihi respondit, dicens: Habes intra cellam tuam inimicum meum, & vis ut ingrediar? & his dictis abscessit. Evigilans autem ego affligi cæpi, & cogitabam, num aliquod in mente peccatum contra ipsam admisissem; neque enim erat aliquis alius in cella mea, nisi ego solus. Diutius igitur me ipsum discutiens, nihil inveni, quod in illam peccassem. Cum enim vidissem me nimio mœrore absorberi, surgens accepi librum, ut legerem, quo per hujusmodi lectionem dolorem unà, cogitationesque repellerem. Librum autem ipsum acceperam mutuo à beato Isychio presbytero Hierosolymitanæ Ecclesiæ, evolvensque librum, inveni duos impii Nestorii libros in fine voluminis scriptos, moxque agnovi hunc esse sanctæ Dominæ nostræ Dei Genitricis, semper Virginis Mariæ inimicum.* Vides hinc quantum Deipara Virgo, quæ veluti veritatis mater, & Apostolorum magistra, *cunctas hæreses* (ut canit Ecclesia) *in universo mundo interemit*; quantum, inquam, hæreticos, hæreticorumque libros, ac dogmata execretur, ut mitissima omnium inimicam se illis ultro, infensamque jugiter obtestetur. Sed cætera si libet prosequamur: *Tunc surgens abii, librumque illi, qui mihi eum accommodaverat, reddidi, dicens illi: Accipe librum tuum frater, neque enim ex eo tantum utilitatis cepi, quantum detrimenti. Cum vero ille detrimenti ipsius causam sciscitaretur; omnem illi rei ordinem retuli. Qui zelo Dei succensus, protinus duos illos Nestorii libros ex volumine præscidit, eosque igni tradidit, dicens: Non manebit, in cella mea Dominæ nostræ Dei Genitricis, semperque Virginis Mariæ inimicus, &c.* Ex quo perspicue, tu quises, qui isthæc perlegis, perspicue, inquam, legendo intelligis, quam execrandum viris Catholicis sit hæreticorum libros, & scripta, haud manibus dumtaxat evolvere, ac curiose admodum oculis delibare, verum etiam apud se veluti rem rerum omnium perniciosissimam privatim domi utcumque retinere.

Maria Virgo cujusdam Monachi cellam, ubi Nestorii hæretici liber erat, ingredi renuit. *Prat. Sp. c. 46.*

Maria Virgo hæreticorum inimicam se ait.

Libri hæreticorum perniciosissimi.

23 Quoniam vero de hæreticis interim sermo recurrit, ut quam abominanda apud orthodoxos eorundem memoria, & quam caute subterfugiendum pariter ejuscemodi labe infectorum commercium perpetuo extiterit, lectori luce clarius innotescat, vel ipsa hæreticorum nomina, quippe qui pessime olebant, eum in modum Catholicos exhorruisse constat, ut nec in Ecclesiis unquam legi, neque in sacris dypticis recenseri aliquando permissum fuerit, in iis videlicet Tabulis, seu libellis, in quibus eorum nomina, quorum in sacrosancto Missæ sacrificio memoria recolenda esset, ex more describerentur, ut præsertim in B. Gregorii Papæ Sacramentario, & alibi videre est. Quamobrem in quinta Constantinopolitana Synodo Collat. v. à sanctissimis, qui tunc aderant, Patribus diligenti scrutinio perquisitum fuit, num, & quanam ratione, & à quibus potissimum execrandum Theodori hæretici nomen sacris inscriptum dypticis fuisset. Quod item præcipuæ solicitudinis, ac nunquam intermissæ studiũ Catholicis ab Episcopis jugiter exhibitum epistolares paginæ fidem faciunt, ut ex epistola ipsius B. Leonis ad Anatolium Constantinopolitanum: & ex conscripta item Episcoporum Ægypti epistola pro Concil. Calcedonensi ad eundem Anatolium: ex epistola insuper Damasi Papæ ad Episcopos Dardaniæ: & ipsius Justiniani Imperatoris ad Hormisdam Papam: & demum ex aliis innumeris Romanorum Pontificum epistolis, & sacrosanctis Oecumenicorum Conciliorum decretis, quæ hic brevitatis gratia, & ne lectorem tædio conficiamus, ex industria prætermittimus, liquet: cum ex his, quæ hactenus in medium prolata sunt, satis superque, ut nobis arbitrari licet, omnimoda Catholicorum animis insita ab hæreticorum tam moribus, quam opinionum dogmatibus aversio ac repugnantia, vel ipsa

Hæreticorum nomina sacris dypticis inscribi nefas.

S. Greg. Pap. in sacramentar.

Con. Const. collat. 5.

S. Leo Pap. ep. ad Anatol.

S. Dam. Pap. ep. ad Ep. Dard.

Iust. Imp. ep. ad Horm. Pap.

ipſa luce clarius comprobetur. Ex quo item validiſſimo argumenti genere convincitur, haud ulla unquam ratione eoſdem Catholicos acquieviſſe, ut profana nimirum hæreticorum cadavera, quæ merito quidem jure ſepultura aſini ſepelienda fuerant, juxta ſacras recolendaſque orthodoxorum exuvias in Cœmeteriis depoſita, ſacris utique profana miſcendo, locarentur. Verum enimvero ſi per varias paſſim Italiæ regiones hæreſum labem, ac perfidiam longe lateque graſſari, ac ſerpere aliquando contigit, profecto haud unquam eorundem hæreticorum corpora Catholicorum Cœmeteriis illata, ac fidelium corporibus permixta fuiſſe quis niſi temere ſuſpicetur. Procul enim dubio ſacra hæc loca à Catholicis quantocyus conſuetis Eccleſiæ ritibus expiata, perditorum vero hominum corpora inde confeſtim eruta, ſublata, projecta, ac ignibus ultro ad conſumendum tradita, & ne quid penitus ex oblivionis anathemate ſupereſſet, in cineres, ventis utique diſpergendos, redacta fuere, quod quidem nobis credere par eſt, & pius ac prudens quiſque abſque ullo ambigendi ſcrupulo affirmare poteſt. Quem ſane laudabilem, celebrandumque morem Apoſtolicis ſanctionibus præſcriptum Catholicis moribus, ac conſuetudine obfirmatum, per tot ſeculorum curricula illibate ſervatum, hæreditario propemodum jure ad poſteros, ut ita dixerim, per manus tranſmiſſum, ad hæc noſtra uſque tempora deveniſſe, omnes, qui probe ſacram rem hiſtoricam callent, dubitare nullatenus valent.

Hæreticorum cadavera loco ſacro arcentur, & ſepulta eruuntur, & rojiciuntur.

24 Quapropter Alexander Papa Quartus, qui ſub Chriſti anno milleſimo ducenteſimo quinquageſimo quarto in ſupremum Petri ſolium evectus, totius Eccleſiæ regimen obtinuit, ac ſapientiſſime adminiſtravit in c. *Quibuſdam* de hær. in 6. potiſſimum Apoſtolici decreti auctoritate ſanxit: *Quicunque hæreticos credentes, receptatores, defenſores, vel fautores eorum ſcienter præſumpſerit Eccleſiaſticæ tradere ſepulturæ, uſque ad ſatisfactionem idoneam excommunicationis ſententiæ ſe noverit ſubjacere, nec abſolutionis beneficium mereatur, niſi propriis manibus publice extumulet, & projiciat hujuſmodi corpora damnatorum, & locus ille perpetuo careat ſepultura.* Audiſti pie & amice lector Pontificiorum Canonum, quæ merito fortiſſimi quemque animi virum abſterreant, verba ne dixerim fulmina, quibus formidanda Eccleſiaſtici anathematis ſententia ipſius, qui Chriſti locum tenet, imo ipſomet divini numinis oraculo in temere præſumentes intorquetur?

Alexandri IV conſtitutio de hæreticorum cadaveribus Eccleſiaſtica ſepultura arcendis. *Alex. 4. in c. Quib. de hær. in 6.*

25 Quod vero ad ſchiſmaticos attinet, arctiori ſane ambigendi ſcrupulo illud modo in quæſtionem revocari poſſe videtur, an ſchiſmaticis noſtra uſui aliquando fuerint Cœmeteria, cum quamplures hujus farinæ homines, ab Eccleſiæ ſinu ſejuncti, ſub diverſis temporibus in Urbe commoratos fuiſſe apud omnes exploratiſſimum ſit; verum ut ambigendi nodus, qui occurrit, facili negotio diſſolvatur, præhabita interim diſtinctione, totius controverſiæ, quæ nunc objicitur, vis dirimenda, ac eludenda eſt. Nam ut rem altius repetamus, nonnullos quidem inter eos adnumerari contigit, qui non ſchiſmatis dumtaxat, verum etiam hæreſis labe turpiter inficiebantur: alii inſuper inter hos recenſentur, qui nullo circa ſanam doctrinam, & illibata fidei dogmata hæreſum errore detinebantur, ſed apud eos canonica tantum Romani Pontificis electio, cui tanquam capiti adhærendum eſſet, in quæſtionem vertebatur. Verum nos de primæ notæ hæreticis ſatis ſuperque jam diximus. Interim igitur diſtinctio, quam de ſchiſmate morboſo dumtaxat laborantibus paulo ante præmiſimus, explicanda, ac ſubdividenda adhuc remanet, inter eos videlicet, qui tunc potiſſimum temporis ſchiſmata adverſus Eccleſiam conflarunt, cum funeſtiſſimis hæc perſecutionum procellis valide impeteretur, atque alios, qui ſuborta demum eidem Eccleſiæ præoptatæ pacis tranquillitate, temere in aciem prodeuntes, ipſius unitatem, ſchiſmatis bello dirimere, ac violare non dubitarunt. Quo igitur tempore, ipſo inſufflanre dæmone, perſecutionum procellis Eccleſia concutiebatur, unus ſchiſmaticorum omnium dux ac vexillifer contra beatiſſimum Cornelium Papam Novatianus audacter inſurrexit: ejus autem ſchiſma eodem plane anno, quo exortum fuerat, deſiit: & quamvis ejuſdem poſtmodum Novatiani ſectatores diutius Chriſti Eccleſiam vexaverint, hos tamen in Urbe Roma neque Eccleſias, neque ſynaxes, ne quid minus Cœmeteria unquam cum Catholicis communia habuiſſe, ex recenſitis hactenus compertum ſit. Ex quo item nec illos Romana in Urbe radices figere, aut ibidem diutius conſiſtere, & ſectatores eorundem coaleſcere potuiſſe, etſi totis in id viribus adniterentur, perſpicue conſtat. Porro quod de Novatiano ediximus, idem plane de Felicis ſchiſmate contra Liberium Papam aſſerendum eſt. At vero ſedatis ſubinde, Deo votis fidelium aſpirante, perſecutionum, quæ urgebant, fluctibus, complures utique Romanam apud Urbem ſchiſmatici, ſed tunc potiſſimum temporis ſubſtitere, cum jam erectis ubique locorum Eccleſiis, tumulanda defunctorum corpora ad Catholicorum Cœmeteria deferri haud opus fuit, & quamvis eiſdem in Eccleſiis nonniſi ſacra, venerandaque beatorum Martyrum corpora recondi liceret, quod Maxentius ſanctiſſimo Romano Pontifici Marcello, ut ipſe teſtis eſt Baronius, indulſerat; veruntamen juxta illud ſpatium, quod proxime iiſdem adjacet, & in earundem interioribus atriis, ac veſtibulis ob impenſum devoti animi ſtudium, quod Martyribus jugiter deferebatur, fideles ipſi tanquam rem præoptatiſſimam nacti ſepeliri conſueverant. Quod egregie quidem Chryſoſtomus de Conſtantini Magni ſepultura proloquens, ut nos etiam meminimus, ſatis luculenter in hæc verba enarrat: *Hic*, Conſtantinopoli nempe, *Conſtantinum Magnum filius ita demum ingenti honore ſe affecturum exiſtimavit, ſi eum in piſcatoris veſtibulo conderet* (Eccleſiæ videlicet S. Petri ibidem ab eodem Conſtantino erectæ) *quodque Imperatoribus ſunt in aulis janitores, hoc in ſepulchro Piſcatoribus ſunt Imperatores, &c.* Idem plane vir ſanctiſſimus repetit hom. 66. ad Pop. ubi quod ad rem noſtram facit, & eandem Romæ conſuetudinem viguiſſe ſubtexit: *Nec hoc tantum*, inquit, *quis Romæ fieri viderit, verum & Conſtantinopoli. Nam & hic Conſtantinum Magnum ipſius filius in honore magno cenſuit habere, ſi pro foribus Piſcatoris paternum corpus collocaret.* Hæc Chryſoſtomus.

Schiſmatici an ſacris Romæ Cœmeteriis uſi unquam fuerint?

Schiſmá Novatiani.

Schiſma Felicis.

Maxentius martyrum in Eccleſiis ſepeliendorum poteſtatem facit.

S. Io. Chryſ. hom. 36. in 2. ep. ad Corinth.

Chryſ. ho. 66. ad pop.

26 Præterea, ut jam enarratis & iſthæc pariter inferantur, ſatis cuilibet notum putamus, quod ſanctiſſimus Pontifex Gregorius in ſuo Regiſtro de inolito defunctorum corpora juxta Eccleſias, earundemque ambitum tumulandi more inter ſcribendum refert. Græcorum enim quorundam monachorum pietatem dixerimne, an temeritatem, eò uſque

Greg. in reg. 3. ep. 30. Ind. 12.

Monachi Græci è Cœmeteriis cor-

Cadavera corpora defunctorum secum ferenda effodiunt. eo usque prosiliisse affirmat, ut defunctorum corpora, quæ in publico ac patenti juxta basilicam beatissimi Apostoli Pauli agro tumulata jacebant, sub intempestæ noctis silentium effoderent, eorundemque ossa, veluti pretiosas sanctorum reliquias, cum inde recessuri essent, secum in Græciam delaturi. Haud igitur à schismaticis, ut jam lectori præmisimus, defunctorum corpora tunc temporis ad sepeliendum Cœmeteriis inferri necesse erat, cum alia quamplura & opportuna quidem ad ministerium hujusmodi loca suppeterent: quamvis fideles intimo cordis, ac pietatis ardore succensi sepulturam sibi iisdem in Cœmeteriis perpetuo eligere, ac singuli certatim statuere haud ullo unquam tempore destiterint.

Schismatici Ursicini sectatores ubinam conventus suos agerent? 27 Porro Ursicini potissimum schisma, quod contra Damasum Romanum Pontificem conflari contigit, ob temporis diuturnitatem, quo Romana in Urbe semel invectum invaluit, grave admodum assertis hisce nostris negotium facessere, eoque magis inde controversiæ vis hoc uno argumento adaugeri videtur, quod videlicet sectatores ejusdem, qui tunc in Urbe morabantur, arenarias intra cryptas convenerint, ut his plane verbis Baronius affirmat: *Eo usque* (inquit) *proruperunt Ursicini partis Romæ schismatici, ut compressi licet manu militari atque etiam basilica, quam occuparant, spoliati fuissent, reddita illa Damaso, nequaquam acquieverint, sed obduratis animis, abhorrentes penitus communicare cum legitimo Urbis Antistite, novum illud parant consilium, à mente admodum obdurata suggestum, nempe quod Præfectis prohibentibus intra Urbem conventus agere non liceret, in suburbiis, in cryptis arenariis, aliisve privatorum locis Ecclesiam congregarent, in qua insano conatu Cathedram contra Cathedram erexerunt.* hæc utique in rem præsentem Baronius. *Baron. annal. to. 4. an. 369.* Quamvis in ipsius Valentiniani Imperatoris ad Olybrium rescripto, quod per extensum à Baronio ibidem recitatur, nulla prorsus de Cœmeteriis, aut cryptis, sed de extramuraneis dumtaxat locis mentio incurrat. *Rescriptum Valentiniani Imp. contra Schismaticos.* Imperator enim ibidem hunc in modum rescribit: *Tu quidem sicut proximis literis indicasti, enixissimo studio præstare voluisti, ut nulla in Urbe Roma posset esse discordia, Christianusque populus profunda in otio securitate gauderet: sed quantum Aginatii clarissimi viri Præfecturæ scripta testantur, adhuc aliquanto placata misceri delectat, extramuraneisque conventibus frequens strepitus excitatur. Quamobrem egregia sublimitas tua præstet, ut populo dissentienti nulla intra vigesimum lapidem, vel religio ad coeundum possit esse, vel copia, ut si cessare non vult, migret, ut jussum est, insana collectio. Ita Demum etiam tumultuantibus cunctis longe proculque submotis, certa pax plebi in ævum esse tribuatur.* *Rescrip. Val. Imp. ad Olybr.* *Schismaticis intra 20. ab Urbe lapidem coeundi copia interdicta.* Isthæc adversus schismaticos Imperator dum scribit, eorumdem mores, animosque ad tumultuandū jugiter promptos, ac proclives ad vivum delineare videtur.

28 Facile igitur lector, ut vides, ex enarratis prætensæ difficultatis nodus dissolvitur, atque evanescit; si perditissimos nimirum eosdem schismaticos haud Cœmeteria, sed abditissima loca, quæ procul à mœnibus sita sunt, ut Donatistæ jam fecerant, Imperialibus coactos jussionibus, adiisse dicamus. Verum si ad Cœmeteria quoque sacrilegos homines pervenisse fateamur, haud tamen ibidem suorum corpora defunctorum condidisse ex prolato in medium argumento convincitur: subterranea quippe loca hæc ad conventicula duntaxat contra Damasum Pontificem cogenda, uti rescriptum Imperiale præ se fert, iisdem hominibus usui futura erant. His præterea, ad magis eludenda adversariorum objecta, brevem admodum temporis moram, quo Romæ, aliò migraturi, substiterunt, subtexere licet: Ursicinum enim, ut ab ipso dicendi exordium auspicemur, eodem plane, quo Damasus Pontifex renuntiatus est, Christi videlicet anno 368. ex Urbe exturbatum, in Gallias profugum amandari contigit: ejusdem vero sectatores, urgente Valentiniani, quod jam recensitum est, edicto, insequenti anno, trecentesimo sexagesimo nono, illuc pariter, pari ac consimili tam criminis, quam supplicii vinculo obstricti, pedem vertere compulsi sunt. *Ursicinus Roma ejicitur.* Et quamvis Ursicinus deinde ab exilio sub Christi annum 371. revocatus fuerit; haud tamen in Urbem, ejusque suburbia, altero Valentiniani ipsius perurgente edicto, pedem inferre permissus est. *Ursicinus ab exilio rediens Urbem tamen ingredi illi non permittitur.* Quæ ut magis lectori innotescant, Imperatoris interim verba in medium proferamus: *Dudum Ursicini inquietudine provocati, faventes concordiæ populi Christiani: quieti etiam Urbis sacratissimæ providentes, uno interim loco intra Gallias dumtaxat perturbatorem tranquillitatis publicæ statueramus jure cohiberi, scilicet ne applicatione morum late dissensionis incommodum spargeretur. Verum naturæ nostræ mansuetudine levigati, ita memorato abscedendi copiam dedimus, ne ad Urbem Romam, vel certe suburbicarias regiones pedem inferat, neque nequitiæ suæ contagionem conetur infundere.* *Valen. Edict. Bar. annal. to. 4. an. 371.* Hactenus pro Ursicini reditu, ita tamen ut ab Urbis, & suburbiorum abstineret accessu, ut supra rescripsit Imperator. Ex quibus studioso, prudentique lectori rem altius expendenti, nullatenus à schismaticis unquam sacra Catholicorum Cœmeteria pollui; ac fœdari potuisse compertum fit, cum ad hæc haud illis otium, ac facultas accedendi suppeteret: vel tunc præsertim temporis, quando idem B. Pontifex Damasus, compositis jam, sedatisque procellis, pacificum Ecclesiæ regimen libero, ac pleno ministerii jure obtinebat. *B. Damasus Papa.* Hic quippe obsequentium sibi Imperatorum, quibus iidem schismatici infensissimi erant, potentia suffultus, haud ulla ratione iisdem Cœmeteriis execranda nequissimorum hominum cadavera, unà cum cæteris Catholicorum inferri, atque humari permissurus fuisset. Quinimmo (ut magis argumenti vis augeatur) nec ipsi quidem schismatici, Damaso Petri naviculæ & Ecclesiæ clavum tenente, sacra Urbis Cœmeteria adire unquam voluissent, ne, quod summopere detestabantur, Romano Pontifici aliquatenus connivere, & cum Damaso communicare viderentur, qui Cœmeteriorum loca incredibili pietatis studio complexus, eo devotionis cultu prosequebatur, ut haud semel hæc invisisse, osculis, suspiriis, ac lacrymis rigasse simul, & cumulasse contentus, recolendis eadem jugiter piorum carminum monimentis exornaret, & demum, ut uno verbo omnia complectamur, unus præ cæteris tantum obsequii subterraneorum locorum sanctitati detulit, ut illic ipsemet Pontifex, Mausoleum consecuturus omnium nobilissimum, se unà cum matre, ac sorore inferri pariter, ac tumulari voluerit. *B. Damasi vigilantia. Ejusdem in sacris Cœmeteriis colendis studium.*

29 Quapropter, ut perspicue ex enarratis hactenus constare videtur, quibus postrema capitis hujusce periodus velut nobili quadam coronide concluditur, ac illustratur, illud unum apud omnes certum omnino; ac indubitatum sit, sacra videlicet

licet subterraneæ Urbis Romæ Cœmeteria pura, & illibata ab omni hæreticorum, schismaticorumque fœditate, ac profani commercii labe perpetuo extitisse. His autem omnibus, vel illud postremo loco, argumenti instar validissimi inferamus, sanctissima videlicet Cœmeteriorum loca, intermisso haud unquam studio, præcipua à fidelibus cunctis veneratione habita, ab ipsismet Summis Pontificibus pretiosorum munerum elargitionibus aucta, multiplici passim ornamentorum genere cumulata, refecta jugiter, exculta itidem, ac pristino cultui, ac nitori restituta fuisse, quod Romanorum Pontificum hac laude præcellentium gesta apud Anastasium locupleti præconiorum argumento conscripta testantur. Neque hic interim, ubi de Cœmeteriorum cultu, ac splendore sermo incurrit, complures inde sanctorum corporum in Vrbem translationes, obsequenti Pontificum eorundem manu, & opera præstitæ, post profligata hæresum monstra, necnon post multiplices, ac deplorandas, quæ eidem Urbi acciderant, vastitates, obticendæ videntur. Quibus palam, ut absque ullo ambigendi scrupulo videre est, singulari quidem Romanorum Cœmeteriorum prærogativa, eadem Cœmeteria nullo unquam ethnicorum, hæreticorum, aut schismaticorum commercio polluta extitisse convincitur. Alioqui sacræ tot, ac recolendæ numero translationes, quas à summis passim Pontificibus perfici, ac celebrari contigit, tanquam superstitiosis cadaveribus obnoxiæ, jure merito irritæ prorsus, ac futiles censendæ, ac pronuntiandæ à nobis forent, cum pro ipsis sanctorum exuviis, quibus Christiana religio condignum jugiter obsequium deferre consuevit, profana hæreticorum, seu schismaticorum corpora levari quandoque, ac deferri, quod tamen falsum omnino est, contigisset.

Ponfices Romani sacrorum Cœmeteriorum cultores præcipui.

Translatio corporum è Cœmeteriis, nullos inibi hæreticos sepultos fuisse comprobat.

30 Si nostræ vero assertionis propositum, ut contendunt, adversariorum argumentis succumberet, iisdemque impetitum valide, quod neutiquam verum est, minus subsistere comprobetur, de singulis plane, quibus Romanæ potissimum Ecclesiæ cumulantur, reliquiis de ipsismet beatorum Petri & Pauli Apostolorum, ac venerandis reliquorum sanctorum pignoribus, quæ è Cœmeteriis vario, ac successivo temporum tractu translata sunt, & de cunctis demum, ac singulis Ecclesiarum tam Urbis, quam Orbis terrarum reliquiis, quæ hinc potissimum transmissæ, tot urbes apprime locupletarunt, ultro ambigendi occasio suppetet. Innumera quippe in sacris passim Cœmeteriis cum olim extabant, tum adhuc beatissimorum Martyrum, sanctorumque sepulchra extant, quæ titulis omnino destituta, his notis dumtaxat, ac numeris inscribuntur, ac aliis hujuscemodi signis prænotantur, quæ cunctis plane fidelibus tunc temporis trita pariter & solemnia erant, & ab omnibus passim absque tergiversatione, ut supra enarratum est, veluti certissima athletarum Christi monimenta facili negotio internoscebantur. Et hæc sunt, quibus religiosus antiquorum Urbis Cœmeteriorum cultus, ac splendor adversus insanas temere oblatrantium, & insultantium pariter voces firmissime stabilitur, ac magis magisque coruscat. Interim vero reliqua prosequamur.

Multa corpora nomine ac inscriptione destituta in Cœmeteriorum sepulchris.

CAP. III.

De promiscuis Cœmeteriorum imaginibus, commentitios ethnicorum errores redolentibus.

1 ANtiquæ potissimum imagines, quæ tum à Christi fidelibus, tum ab ipsismet ethnicis promiscuo olim usu receptæ, futiles idololatrarum errores quodammodo sapiunt, & quæ insuper, ut in sacris Cœmeteriis passim occurrunt, videre est, sanæ, illibatæque fidei, ac orthodoxæ religionis ritum pariter, & cultum in suspicionis umbram, vel leviter saltem revocarent, ut nonnulli perperam arbitrati sunt, omnes fere recolendi arcanorum mysteriorum ritus, & sacræ divinorum sacramentorum, ac ministeriorum præcipuæ, quibus Ecclesia uti consuevit, cæremoniæ, ipsa demum Euangelica symbola, quæ magni Catholica jugiter Ecclesia fecit, profana utique, futilia, ac nullius momenti censenda, ac pronuntianda essent. Supplices nimirum, ut exemplis res conficiatur, & quæ tam frequenter apud Christianos usu receptæ sunt, genuum submissiones: ipsæ manuum inter precandum elevationes; pectoris item tunsiones, quæ inter præcipuos pœnitentium actus recensentur: sacrorum deosculationes liminum; divinorum in obtestationem obsequii altarium contrectationes: sanctorum imaginum usus, ac religiosus earundem cultus: festivorum dierum solemnitates: ornamenta templorum, frequentes eorundem pompæ, atque apparatus: jugis populorum ad sacra obeunda cœtus: consuetæ aquæ lustralis aspersiones, & ut uno demum verbo singula complectamur, ea omnia, quæ, ut supra lib. 1 cap. 9. demonstravimus, Christianis pariter, ac gentilibus communia quondam fuere, à piis Christianorum manibus, & ab ipsomet illibato totius Ecclesiæ usu amovenda, vel potius procul amandanda, ac jure merito ob hanc dumtaxat rationem omnino proscribenda erunt, quod iisdem videlicet impios quondam superstitionis gentilitiæ homines uti, vel certe, ut melius dixerim, abuti contigit.

Imagines Cœmeteriorum indifferentes non continuo suspectæ habendæ.

Ritus gentilium primævis Christianis permissi in usus pios traducti.

2 Quod magis autem rem perstringit, & ad instituti propositum facit, quis non protinus, vel hanc unam ob causam consuetas ipsius Agni, atque Arietis imagines de medio ab Ecclesia tollendas, & his quidem Christum Salvatorem nostrum posthac repræsentandum nullatenus fore pronuntiaverit, quia nimirum hic ex vano ac futili gentilium ritu Iovi deorum omnium parenti, ille vero Junoni quondam dicatus, ac sacer habebatur, idemque Minervæ, Fauni, Neptuni, aliorumque commentitiorum id numinum, ac gentilitiæ superstitionis idolorum sacrificiis instruendis, peragendisque deserviebat: eadem pariter ratione frequens admodum apud recolendas divinarum scripturarum tabulas, bovis, tauri, vel vituli effigies haud congrue posthac, si argumenti hujusce vis convinceret, Christi symbolum præ se ferret: nec ulla item in posterum ratione veluti nobilissimum Matthæi Apostoli, & Euangelistæ hieroglyphicum proponendum pariter, ac suspiciendum videretur, cum illud potissimum animal in sacrificiorum oblationibus, quæ peculiari quondam ritu in ipsius Isidis, Lunæ, Dianæ, Minervæ, Neptuni, Martis, Apollinis, Jovis, ac cæterorum inanium simulacrorum honorem, ac cultum offerebantur, adhiberi consuevisset.

Christiani iisdem utuntur hieroglyphicis, ac symbolis gentilium, alio tamen sensu.

Bos Hieroglyphicum Matthæi Euang.

Cervus mysticum symbolum.

fuevisset. Cervus insuper inter ipsa nemorum abdita, ac silvestrium ferarum latibula Ecclesiasticis rejectus è tabulis amandandus esset, qui Dianæ à gentilibus dicatus fuerat: nec cervus ultra locum sibi peculiarem mystica inter symbola tenebris addictus vindicabit. A sacro item altari, divinarumque paginarum libris profuga evolare cogetur aquila, nec Christum Dominum, nec dignissimum illum, ac lynceum in arcanarum rerum ac mysteriorum sublimitate speculatorem, Joannem Euangelistam sublimi velocium pennarum symbolo portendet. Innocua item & candida præ reliquis columba, avicula nempe innocentiæ totius imago, ac typus, ex Noëtica Ecclesiæ arca, eo quod peculiare Veneris, atque Cupidinis symbolum quondam extiterit, eisdemque gentilitiæ superstitionis cultu dicata fuerit, haud Spiritum sanctum Paracletum orthodoxæ, illibatæque sponsæ Ecclesiæ perpetuo sub hujus typo incubantem designabit. Neque itidem selectæ Angelorum imagines sub pennatorum puerorum specie coloribus adumbrandas quis dixerit, cum iisdem plane imaginibus apud Ethnicos olim Cupidines, Amores, ac Genios repræsentari consuevisse satis aperte constet: quibus & alia id genus innumera subnecti possunt.

Aquila Christum & Joannem Euang. symbolice designat.

Columba Spiritum S. hieroglyphice denotat.

Pueri alati specie Angelus figuratur.

3 Verum si nil dissonum, ac repugnans censendum est, si sacris hæc mysteriis significandis, quamvis olim à Gentilibus frequentissime usurpata, piis plerumque Christianorum ritibus expurgata adhibeantur, nec quid à religionis pariter cultu alienum primævi illi fidelium apices duxere ad electissimos Christi Martyres, Confessores, vel virgines orbi prænotandas, palmam, coronam, columbam, navim, piscem, numeros, ac cæteras ejuscemodi notas, ac signa, ab ethnicis alioqui per manus accepta, Cœmeterialibus tumulis inscribere, iisdemque studiose exsculpta, quædam veluti trophæa affigere, ob multiplicia ac peculiaria scilicet arcanorum mysteria, quæ his præferuntur: quibus tamen Christianos jugiter ab ipsamet Ecclesiæ nascentis origine usos fuisse constat, ut Clemens Alexandrinus antiquissimus rerum nostrarum scriptor his plane verbis edocet: *Sint autem vobis signacula, columba, vel piscis, vel navis, quæ cursu veloci à vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus, & si sit piscans aliquis, meminerit Apostoli, & puerorum, qui ex aquis extrahuntur.* His doctissimus iste vir sacræ recolenda antiquitatis monimenta testimoniis valide suffulciendo comprobasse visus est.

Annulis, & sepulchris Christianorum quid potissimum insculperetur?

Cle. Alex. l. 3. Pædag.

4 Insigne autem hujusce rei in beati Maximi martyris insculptum sarcophago exemplum recognoscere licet, in quo celebre illud Phœnicis symbolum beatissima virgo Cæcilia insculpendum curavit, ut in M. S. ejusdem beatæ Cæciliæ Actis, Cod. Vatic. Vallic. & S. Cæcil. his quidem verbis describitur: *Quem* Maximum scilicet, *S. Cæcilia virgo, Valerianum & Tiburtium sepelivit in novo sarcophago, & jussit, ut in sarcophago ejus sculperetur Phœnix ad indicium fidei ejus, qui resurrectionem se inventurum, exemplo Phœnicis ex toto corde suscepit.* Alia item quamplura in medium id genus argumenta adduci possent, & haud pauca ad idem convincendum exempla suppeterent. At quæ hactenus satis prolixe enarravimus, pio ac studioso lectori sufficiant, recolenda nimirum Urbis Cœmeteria perpetuo illibata, ac ab omni prorsus labis inquinamento immunia extitisse, & sacras, quæ in iisdem conspiciuntur, imagines, vel promiscuas, vel certe communes, quæ ad certum quid ex seipsis significandum institutæ sunt, sua quæque, ut mox enarrabitur, arcanorum mysteria continere. Sed his præmissis ad recolendum antiquum sacrarum imaginum cultum, quæ apud subterranea Cœmeteriorum Cubicula usque nunc conspiciuntur, orationis stylum convertamus.

Cod. Vat. 3. Vall. 1. & S. Cæcil. Phœnicem sepulchro S. Maximi insculpendum S. Cæcilia curat.

CAP. IV.

De antiquo in Ecclesia sacrarum Imaginum cultu.

1 Recolenda venerandarum imaginum, quæ passim in Christianorum Cœmeteriis suspiciendæ exhibentur, mysteria explanaturi, ut probatissimam anteactorum temporum lector pietatem edificat, de pervetusto earundem imaginum usu quædam prius à nobis è sacrorum potissimum Conciliorum promptuario, Patrum item, ac probatæ fidei scriptorum fonte paucis delibanda existimavimus. Vt tanti igitur rem momenti altius repetamus: primus quidem sacrarum imaginum, &, ut ita dixerim, architectus, & auctor ipsemet Deus, sapientissimus rerum omnium artifex, extitisse jure merito comprobatur, dum hominem ad sui ipsius imaginem, ac similitudinem ex nihilo condere, ac plasmare dignatus manus suas operi addixit: & dum arctior legis Mosaicæ cultus Judaicum apud populum vigeret, quasdam in Hierosolymitano Templo, quod Salomonis potissimum studio exædificatum est, imagines fieri, atque in eodem locari præcepit, Moysi videlicet injungens Exod. 25. ut Arcam unà cum Propitiatorio studiosa artificum manu construendam curaret, cui sacræ binorum Cherubin imagines affabre ex auro effictæ apponerentur. Serpentem insuper æneum, Deo jubente, ut constat Num. cap. 21. in deserto Moyses conflandum curavit, posuitque eum pro signo, ut quicunque in sui pœnam sceleris tabifico morsu percussus fuisset, ænei duntaxat serpentis aspectu incolumitatem protinus consequeretur. Typum autem, nec non rerum futurarum jam tum serpens ille imaginem præ se ferebat, & Christum Dominum in Crucis elevandum stipitem intuentibus designabat: ut ipsemet Redemptor Joan. 3. manifestissimis verbis edocuit: *Sicut Moyses, inquit, exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, &c.*

Primus imaginum auctor Deus.

Exod. c. 25.

Num. c. 21. Serpentem æneum mandato Dei à Moyse conflatum.

2 Quamvis autem subinde Ezechias Rex piissimus serpentem hunc longa post revoluta secula pietatis zelo permotus, è medio sublatum constantissime confregerit, ut lib. 4. Reg. 18. videre est, haud id tamen sacris injuriam imaginibus inflicturus præstitit, sed ad execrandum, uti par erat, Idololatriæ piaculum, quod omnino tolli, atque aboleri vir sanctissimus peroptabat: tunc enim temporis eò dementiæ, ac impietatis Israëliticus populus devenerat, ut divinis effictam, atque inanem serpentis ejusdem imaginem honoribus, consuetisque veluti Deum ipsum obsequiis impensius coleret, & nefanda se Idololatrarum labe turpiter polluens, incensum eidem adolere jugiter non dubitaret; quod D. Augustinus luculenter prosequitur lib. 10. cap. 8. de Civit. Dei, hæc dicens: *Quem sane serpentem propter facti memoriam reservatum, cum postea populus errans, tanquam idolum adorare cœpisset, Ezechias Rex religiosa potestate Deo serviens, cum magna pietatis laude contrivit.* Id porro ex ipsomet sacra-

Serpens æneus à Rege Ezechia confractus. *4. Reg. c. 18.*

Serpenti divinus honor ab Hebræis idololatris delatus.

S. Aug.

sacrarum paginarum textu colligitur 4. Reg. cap. 18. ubi de laudatissimo Rege Ezechia isthæc conscribuntur: *Ipse dissipavit excelsa, & contrivit statuas, & succidit lucos, confregitque serpentem æneum, quem fecerat Moyses: siquidem usque ad illud tempus filii Israel adolebant ei incensum.* Vides hinc miro illibati pectoris, ac condigno divini cultus sacrificio præstito antiquam animi vere sacerdotalis ac regii pietatem comprobatam fuisse.

Serpentem æneum in signum beneficii accepti fieri Deus mandavit, eoque nomine à Sacerdotibus is asservatus.

3 Hic interim lectori adnotandum est, sexcentos circiter annos æneum hunc serpentem ad perennem impertiri beneficii memoriam solicito Israëlitici populi studio reservatum fuisse; quo videlicet temporum decursu viri quamplures sanctitatis merito insignes extitere; religiosissimi item Levitici ordinis sacerdotes; ac permulti demum eximiæ pietatis & religionis ardore conspicui Judices, Duces ac Reges floruere, quorum tamen nemo prorsus reprehensionis notam incurrisse legitur, ob id videlicet, quod antiquissimam serpentis ejusdem imaginem integram, illibatamque reservari permiserit, quo usque serpens ille apud populum pro signo extitit, uti primum Deo jubente in sublime erectus, à Moyse oculis intuentium propositus fuerat: ubi vero supremum latriæ cultum eidem tanquam Idolo sacrilega hominum superstitio deferre cœpit, tunc piissimus Rex Ezechias divini honoris tuendi gratia, ac ulciscendæ religionis stimulo acriter permotus, abominandum illud idolum abolere cupiens, sub ipsismet Idololatrarum oculis contrivit. Porro serpentem hunc, quem Ezechias confregerat, Arnulphus Mediolanensis Archiepiscopus à Nicephoro Constantinopolitano dono acceptum, quid veluti pretiosissimum Mediolanum detulit, ibique in D. Ambrosii Ecclesia, ad perenne mysterii haud unquam obliterandi monimentum, ad hanc usque diem perstat.

Serpens æneus Hebræorum Mediolani asservatur.

Cherubim aliæque imagines in Templo Salomonis 2. Paral. c. 3.

4 Quis autem nesciat Salomonis quoque mortalium omnium sapientissimi jussu imagines in Judæorum Templo, quod orbis miraculum extitit studiosa artificum manu exsculptas fuisse? sic enim 2. Paralip. cap. 3. his quidem verbis res ejuscemodi describitur: *Cælavit Cherubim in parietibus.* Et infra: *Fecit etiam in domo sancti sanctorum Cherubim duos opere statuario, & texit eos auro, &c.* Sed jam ab imaginibus, quæ ab antiqui Testamenti patribus præcipuo cultu habitæ sunt, ad eas, quæ nobis in nova Euangelii luce contemplandæ proponuntur, oculos, si libet, ac stylum convertamus. Quis autem ignoret peculiari recentis prærogativa Testamenti admirandum imaginibus cultum, gratiam, ac religionem conciliatam fuisse? Siquidem ipsemet Deus humana forma circumdatus sacrarum imaginum auctor, sua easdem auctoritate præmunire & comprobare dignatus est, cum sui ad vivum expressam imaginem haud humana, ut cæteris accidit, manu, ac ulla haud arte elaboratam, sed ab ipsomet sapientissimo rerum opifice, divinæ faciei admoto velo exceptam, efformatamque ad Abagarum Edessenorum Regem, qui eandem avidissime expetierat, votis ejusdem annuens, transmisit: cujus sane recolendam rei historiam probatissimi quique rerum historicarum scriptores luculenter enarrant; quæ sacrorum item Conciliorum, summorumque Pontificum, ac Patrum testimonio suffulcitur. Ut à sanctissimis autem Patribus hujus assertionis nostræ vis primum derivetur, sanctum Germanum Constantinopolitanum Episcopum adversus impium Leonem Isauricum Imperatorem, qui sacris bellum imaginibus palam indixerat, acriter proclamantem, & his plane verbis, quæ eidem per præcipuum quendam è suis Ecclesiæ ministris renunciari præceperat, perstringentem devotis auribus excipiamus: *Haudquaquam oportebat Imperator, qui tum vitam, tum Imperium à Deo accepisses, te adversus Conditorem tuum insolenter extolli, &c.* Et infra post enarratam celeberrimæ quondam hæmorrhoissæ historiam, quæ, ut perpetuum grati præ se ferret animi testimonium, ac posteris piæ itidem mentis monimentum commendaret, sacrosanctam Christi Salvatoris imaginem artificum manu affabre delineandam, exsculpendamque curaverat, isthæc subdit: *Ac prius etiam ab ipsomet Christo, ipsissima Patris imagine, divino linteo facies ipsius impressa est, ac Toparchæ Abagaro, id postulanti, Edessam missa.* Quæ quidem omnia apud Joannem Damascenum in sanctorum Martyrum Stephani junioris, & soc. actis, à Surio quoque to. 6. 29. Novembr. relatis recitantur. Sed prolixiori sermone idem Damascenus de orthodoxa fide, eadem his plane verbis enarrat: *Historiæ quoque proditum est, cum Abagarus Edessæ Rex eo nomine pictorem misisset, ut Domini imaginem exprimeret, neque id pictor ob splendorem ex ipsius vultu manantem consequi potuisset, Dominum ipsum divinæ suæ, ac vivificæ faciei pallium admovisse, imaginemque suam ei impressisse: sicque illud ad Abagarum, ut ipsius cupiditati satisfaceret, misisse.* Hæc Damascenus de portentosa Christi Salvatoris imagine, haud penicillo cæterarum more excepta, sed ipsiusmet divinæ omnipotentiæ verbo linteis, ac tabulis impressa enarrat.

Christus Dominus imaginem suam linteo mire imprimit, mittitque Abagaro.

Auctoritas Patrum, ac Conciliorum historiæ de dicta Imagine comprobandæ accedit.

S. Germ. ep. Con. stantinop.

Damasc. in vit. S. Steph. Iun. & soc. mart.

S. Io. Damasc. de Orth. fid. l. 4. c. 17.

5 Præterea, ut res Pontificia quoque auctoritate fulciatur, hic nobis sanctissimi viri, Gregorii Papæ Secundi verba mente repetenda sunt, quibus impium Leonem Isauricum, prima ad eundem conscripta epistola, merito graviterque perstringit: *Cum Hierosolymis*, inquit ille, *ageret Christus, Abagarus, qui tum temporis dominabatur, & Rex erat urbis Edessenorum, cum Christi miracula audisset, epistolam scripsit ad Christum, qui manu sua responsum, & sacram, gloriosamque faciem suam ad eum misit. Itaque ad illam non manu factam imaginem mitte ac vide: congregantur illic orientis turbæ, & orant, &c.* Quæ item verba apud Baronium Annal. to. 9. anno 726. recensentur, qui primo quoque Annalium Ecclesiasticorum tomo, anno Christi 31. de conscriptis ab eodem piissimo Regi, & transmissis ultro, citroque epistolis, de locupletissima insuper earundem fide sapienter quampluribus luculento sermone edisserit. Ejusdem itidem historiæ memoriam repetit studiosissimus ille inter scriptores Theodorus Studita, oratione, quam adversus Leonem Armenum Imperatorem Iconoclastam pietatis zelo incensus exaravit, cujus verba hæc sunt: *Quo autem divini characteris fides nostri certior fieret, idem ipse, qui eam gerit, Salvator noster, suæ ipsius faciei oris formam, admoto ad faciem linteo, expressit, atque effinxit, petentique Abagaro misit: qui divinam illam effigiem complexus, incredibilem ejus vim mox sensit, omnibusque patefecit, diuturno, ac incurabili morbo, quo tenebatur, liberatus, nec magis corpore, quam animo corroboratus.* Utinam insani, impudentesque novatores, qui sacrarum imaginum contemptores existunt, divinitatis, quam repræsentant, imaginibus vim insidentem agnoscerent, & inde pharmacum salutis haurirent.

S. Greg. Pap. II. ep. 1. ad Leon. Isaur.

Baron. annal. to. 9. an. 726.

Abagarus accepta imagine Christi, morbo incurabili liberatur.

Theod. Stud. orat. cont. Leo. Armen. ann. to. 9. an. 814.

6 Sed

Adrian. Pap. I. ep. ad Carol. Magn. ex to. 3. Conc.

6 Sed hactenus enarratis adstipulator accedit Adrianus Papa hujus nominis Primus, qui epistola ad Carolum Magnum de Imagin. quæ Conciliorum tomo 3. ad verbum recitatur, & apud Baronium item Annal. to. 9. ann. Christi 769. à Stephano Papa Quarto in Lateranensi Concilio, quod eodem anno 769. celebrari contigit, de sacrosancta eadem, ac venerabili Christi imagine ad Abagarum transmissa mentionem habitam fuisse scribit; sic autem inquit: *Denique fertur ab asserentibus, quod Redemptor humani generis, appropinquante die passionis, cuidam Regi Edessæ civitatis desideranti corporaliter illam cernere, & ut persecutiones Iudæorum fugeret, ad illum convocare, ut auditas miraculorum opiniones, & sanitatum curationes illi, & populo suo impertiret, respondisset: Quod si corporaliter speciem meam cernere cupis, en tibi vultus mei speciem transformatam in linteo dirigo, per quam & desiderii tui fervorem refrigeres, & quod de me audisti, impossibile nequaquam fieri existimes, &c.* De Abagaro item Rege repetitam eadem in Synodo mentionem fuisse, ex Theodori Patriarchæ Hierosolymitani ad Romanum Pontificem epistolis, idem Adrianus affirmat. Demum in probatissimis Concilii Secundi Nicæni Actibus eadem superre satis locuples ejuscemodi testimonium habetur: *Leo religiosissimus lector magnæ, & egregiæ Ecclesiæ Constantinopolitanæ dixit: Et ego indignus vester famulus cum descendissem cum regiis Apocrisariis in Syriam, Edessam petivi, & venerandam Imaginem non factam hominum manu, adorari, & honorari à populo vidi, &c.* Complures alii subinde Scriptores de memorata hactenus imagine condigne, ut par est, egerunt, Eusebius nimirum lib. 1. cap. ultimo, Nicephorus lib. 2. cap. 7. Sanctus Ephrem Edessæ Diaconus in ejus Testamento apud Palladium cap. 28. Evagrius lib. 4. cap. 26. Constantinus Porphyrogenitus in oratione coram Imperatore & clero Constantinopolitano, apud Surium ex Metaphraste To. 4. 16. Augusti, & alii, quorum verba, ac sententias, ut brevitati consulamus, haud hic recensendas duximus. Illud tamen à nobis silentio prætereundum neutiquam est, sacratissimam videlicet Imaginem hanc ab Edessenorum civitate Constantinopolim, atque in Urbem deinde translatam, condigno ad hæc nostra tempora venerationis cultu in D. Silvestri, quæ *in Capite* nuncupatur, Ecclesia, veluti divinum quid, ac perenne sacrarum imaginum monimentum pariter ac propugnaculum adversus insanos Iconoclastas asservari, & suspiciendam fidelibus, adorandamque proponi.

Baron. to. 9. an. 769.

Conc. Nic. 2. act. 5.

Euseb. l. 1. hist. c. ult. Niceph. l. 2. c. 2. S. Ephr. apud Pallad. c. 28.

Metaphr. to. 4. Aug. 16.

Imago Domini missa ad Abagarum Romæ asservatur.

Christus Dominus imaginem faciei suæ effingit, & S. Veronicæ tradit.

7 Alteram quoque Christus Dominus venerandam suimet imaginem, admoto pariter sacratissimæ faciei linteo, divinitus effinxit, dum in Calvariæ montem, cruci suffigendus ab impiis apparitoribus duceretur; quod velum postmodum Veronica sanctissima fœmina sanguineis notis, ac characteribus copiose exaratum, & sibi è Redemptoris manu haud beneficiis ac miraculis vacuum, sed portentosa Dei patientis imagine nobilitatum redditum, tanquam donarium haud ulli rei pretio comparandum fidelium obsequentium posteritati dedicavit. Sacrosancta autem ejusmodi Redemptoris imago gemmarum thesauris quibusque longe anteferenda in Vaticana Basilica, quo par est, venerationis cultu asservatur, & hoc præsertim anno Jubilæi 1650. cunctis colenda proponitur, & recolendum pariter, quisquis oculatus est testis, jure merito comprobat propheticum illud Isaiæ oraculum: *Vidimus eum, & non erat aspectus, & desideravimus eum: despectum, & novissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatē. Et quasi absconditus vultus ejus, & despectus, unde nec reputavimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit, & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo.* Hujus itidem imaginis quamplures gravissimi scriptores meminere, sed præ cæteris Constantinus Porphyrogenitus loco citato, sanctus Methodius Tyri Episcopus, Marianus Scotus Chron. lib. 2. & alii, quos in jam editis à Severano septem Ecclesiarum monimentis, ubi de eadem prolixe agitur, studiosus per se lector cognoscere valet. Illud postremo loco subteximus, nempe ab Urbano VIII. Pont. Max. nobili sacram hanc Christi imaginem conditorio inclusam, exornatamque fuisse, addito ipsius Veronicæ simulacro, & sacro erecto in ejusdem honorem altari, ut lapis notis hisce exsculptus legentes ultro commonefacit:

Isaiæ c. 53.

Marian. Scot. chron. l. 2.

SALVATORIS IMAGINEM VERONICÆ
SUDARIO EXCEPTAM,
UT LOCI MAJESTAS DECENTER
CUSTODIRET, URBANUS VIII.
PONT. MAX.
MARMOREUM SIGNUM,
ET ALTARE ADDIDIT, CONDITORIUM
EXTRUXIT, ET ORNAVIT.

8 At quoniam sacris de imaginibus sermo interim est, æneam quoque ipsiusmet Christi Domini imaginem mulier illa statuit, ac dicavit, quæ infesto profluentis quondam sanguinis morbo laborans, pristinæ sanitati reddita est: cujus sane probatam à scriptoribus historiam ipsemet Eusebius, oculatus alioqui testis, luculenter verbis hisce describit: *Mulierem illam sanguinis profluvio afflictatam, quam sanctorum Evangeliorum testimonio à Salvatore nostro morbi remedium invenisse cognovimus, ex ea civitate oriundam* (Cæsarea nimirum, seu Paneada, de qua supra disseruerat) *illiusque domum ibi ostendi, & admirabilia quædam Salvatoris in eam beneficii monumenta, & quasi trophæa ad hoc tempus durare memorant. Pro foribus enim domus illius æneam mulieris effigiem genibus flexis, & manibus instar supplicantis in anteriorem partem extensis, super editum lapidem collocatam: huic è regione viri erectam imaginem ex eadem materia conflatam, vestitu ad talos demisso, decenter ornatam, & manum mulieri porrigentem: ad cujus pedes in ipsa basi peregrinam quandam, & inusitatam herbæ speciem enasci, quam quidem, ubi ad ænei vestitus fimbriam excreverit, morbi cujusque generis medicandi vim, & facultatem habere. Hanc statuam, effigiem Iesu exprimere dicunt, quam ad usque nostram ætatem manentem, ipsi ad eam civitatem profecti oculis cernebamus. Nec plane mirum, eos qui ex gentilibus prognati, à Salvatore, dum inter homines vivebat, beneficiis affecti fuissent, ita fecisse, cum & nos Petri & Pauli Apostolorum, & Christi etiam ipsius imagines in picturis colorum varietate expressas conservatasque aspexerimus, &c.* Hæc Eusebius, qui se rem oculis delibasse, ut cæteris deinde ejuscemodi portenta pro sacrarum imaginum cultu propinaret, manifestis verbis inculcat.

Euse. l. 7. c. 14.

Æneam Christi Domini statuam positam, dicatamque ab Hæmorrhoissa.

Herba, quæ ad pedes ejusdem statuæ nascitur, salutifera.

9 Venerandæ item ejusdem imaginis S. Germanus Constantinopolitanus Episcopus loco supra citato meminit, ubi adversus Leonem Isauricum acerrimum sacrarum imaginum impugnatorem verba isthæc validorum instar jaculorum intorquet:

Auctoritas Conciliorum & Patrum idem confirmantium.

S. Germ. Const. Ep.

Non

S. Germ. Conft. Ep.

Non longe, inquit, *abeam, poſt Chriſti in Cælum aſcenſionem, mulier illa, quæ ſanguinis profluvio laborabat, ab eo ſanitati reſtituta, ipſius imaginem veluti acceptum beneficium referens, exſculpſit.* Eandem inſuper imaginem miris laudibus tanquam firmiſſimum religioſi cultus, quod ab antiquitate petitum eſt, argumentum S. Gregorius Secundus ad eundem S. Germanum ſcribens, concelebrat: quarta enim epiſtola hæc ad rei popoſitum refert: *Neque unquam Eccleſia erravit in hoc, quod dixerit, Deum nobis imagines conceſſiſſe: neque etiam hoc ethnicam traditionem ſapit. Nam & in Paneadem Civitatem hæmorrhoiſſæ imago in memoriam miraculi, quod herbæ excreſcentes omnibus ægritudinibus auxiliares eſſent, celebratur, &c.* In Oecumenico pariter Nicæno Secundo Concilio Act. 4. condigna Antipatri Boſtrenſis Epiſcopi relatio ſubtexitur, quæ ſat nobile antiquiſſimæ ejuſdem imaginis teſtimonium in hæc verba præ ſe fert: *Georgius diaconus & notarius ſacri Patriarchatus legit: ex oratione de muliere ſanguinis fluore laborante Antipatri Epiſcopi Boſtrorum, cujus initium:* Quia Judæorum vocationem primum docuit ſcripturam: *Et paulo poſt. Hæc ſalutares fimbrias attingens, Regem naturæ velut retinens Dominum allocuta eſt, vehementiamque paſſionis illi exponens, poſtquam gratiam nacta fuiſſet, ſtatuam Chriſto erexit. Cum autem ſubſtantiam in medicos omnem erogaſſet, quicquid habebat reliqui, Chriſto applicavit. Sanctiſſimus Patriarcha dixit: Quemadmodum columnarum depictarum imaginem Chriſto adſignat, eodem modo & Hæmorrhoiſſa illa ſtatuam, &c.* In celeberrimo item eodem Concilio Act. 7. Epiphanius Sardinenſis de eadem imagine diſertiſſimis verbis loquens, hæc ait: *Quod autem cum multis aliis, quæ in Eccleſia ſervantur ſine ſcriptura, nobis imaginum veneratio tradita ſit, ab Apoſtolorum temporibus late per hiſtoriam traditum eſt, de imagine maxime Hæmorrhoiſſæ, quæ multis ſcriptoribus confirmare poſſumus.*

S. Greg. 2. ep. 4.

Conc. Nic. 2. act. 4.

Nicen. Conc. Act. 4.

Conc. Nic. act. 7. Epiph. Sard.

Julianus Apoſtata ſuſtulit ſtatuam Chriſti Domini, & ſuam loco ejus poſuit.

10 Quæ auguſtiſſima inter reliquas recolendæ antiquitatis imago ad trecentos & amplius annos, ad impii, ac ſacrilegi Juliani videlicet Apoſtatæ tempora, integra adhuc, atque illibata permanſit: donec ſceleſtiſſimus ille Apoſtata eandem, ut ſuam ibi reponeret, temerario quidem auſu, ſed haud impune, deturbavit, quod totum his plane à Sozomeno verbis enarratur: *Illud porro dicetur à me, quod etiam regnante Iuliano accidit, quod quidem, ut Chriſti potentiam plane indicat, ita iram divinam adverſus Imperatorem accenſam evidenter oſtendit. Cum certior factus eſſet Cæſareæ Philippi (eſt ea quidem urbs Phæniciæ, quam Paneadam vocant) præclaram eſſe Chriſti ſtatuam, quam mulier, quæ ſanguinis profluvio laborabat, cum eſſet morbo liberata, ibi collocaverat, eam deturbavit, ſuamque in eo loco poſuit. Quo facto, ignis violentus de Cælo delapſus, ſtatuam illam circiter pectus perſecuit, caputque unà cum collo in terram dejecit, atque in faciem humi ea in parte defixit, qua fuerat à pectore divulſa. Ex quo quidem tempore ad hodiernum diem atra, atque fulminis ictu ambuſta manet. Id temporis igitur Gentiles ſtatuam Chriſti tanta cum violentia trahebant, ut eam confringerent. At Chriſtiani poſtea ejus fragmenta cum collegiſſent, in Eccleſia poſuerunt, ubi adhuc ſervantur, &c.* Hæc Sozomenus, quæ pariter in ſancti Artemii apud Surium Actis to. 5. die 20. Octobris, & apud Nicephorum lib. 10. & alios prolixius recitantur.

Soz. l. 5. c. 20.

Illa Iuliani ſtatua fulmine diſſipata.

Sur. to. 5. die 20. Octob. Niceph. l. 10.

Apoſtoli cultum imaginum præcipiunt.

11 Quod autem ad ſacrarum imaginum tam cultum, quam antiquitatem ſpectat, haud in novo Teſtamento primus dumtaxat earumdem auctor, & inſtitutor, ut vidimus, ipſemet Chriſtus Dominus pronuntiandus eſt, ſed & beatiſſimos inſuper Apoſtolos, ut eædem in Eccleſiæ decorem coloribus affabre pingerentur, præcepiſſe ex Antiochena, quæ Apoſtolorum dicitur, Synodo conſtat, ubi ejuſcemodi Canon recenſetur: *Ne decipiantur ſalvati ob idola, ſed pingant ex oppoſito divinam humanamque manufactam impermixtam effigiem Dei veri, ac Salvatoris Domini noſtri Ieſu Chriſti, ipſiuſque ſervorum, contra idola, & Iudæos, neque errent in idolis, nec ſimiles ſint Iudæis.* Porro idem Canon à Gregorio Peſſinuntis Epiſcopo in eodem Secundo Concilio Nicæno Act. 1. recitatus legitur, ejuſdemque Innocentius Papa primus epiſtola 18. ad Alexandr. Epiſcopum meminit: Turrianus quoque contra Magdeburgenſes lib. 1. cap. 21. De eodem in ſuis Eccleſiaſticis Annalibus Baronius tom. primo ann. 57. & alii ſermonem faciunt.

Et Concilia eaſdem imagines approbant.

Syn. Antioch.

Innoc. Pap. I. ep. 18. Turrian. l. 1. c. 21. Baron. annal. to. 1. an. 47.

12 Noſtri autem inſtituti propoſitum ex Act. 2. ejuſdem Concilii ſecundi Nicæni comprobatur, ubi iſthæc exponuntur: *Euthymius ſanctiſſimus Epiſcopus Sardi dixit: Et ego polliceor, & confiteor ita me ſapere de orthodoxa fide, quam de ſanctiſſimis iconibus, non quaſi quiddam novum dogma admittens, ſed tanquam certiſſime ſciens de illis traditionem ſanctorum Apoſtolorum, & ſacratiſſimorum magiſtrorum, qui has reliquerunt in ſancta Dei Eccleſia, conſtitutam, &c.* In recolendis vero beatiſſimi Nicetæ confeſſoris apud Surium Actis hæc de perantiquo ſacrarum imaginum cultu Euthymius Epiſcopus Sardinenſis apud Leonem Armenum Imperatorem Iconoclaſtam peroraſſe legitur: *Audias Imperator, ex quo tempore Chriſtus in terram deſcendit, uſque ad hunc diem, per octingentos annos, & amplius in Eccleſiis, quæ ubique gentium ſunt, Chriſtus ipſe depingitur, & in imaginibus adoratur. Et quiſnam tam arrogans eſt, qui audeat tot annorum traditionem, à ſanctis Apoſtolis, & martyribus, ac piis Patribus profectam diſſolvere, vel paululum movere, &c.* Audiant Novatores, qui nova nunc ſuperſtitionum in Eccleſiam commenta, imo potius portenta, antiquis rejectis, conculcatiſque orthodoxæ fidei dogmatibus inducere, ac ſtabilire conantur.

Nic. Conc. 2. Baron. to. 1. ann. 57.

Sur. to. 2. 3 Ap.

13 Quis igitur, dummodo pius, ac ſani judicii, tot jam ſeculorum curriculis uſu receptam, obfirmatamque ſacrarum imaginum venerationem quoquo modo in controverſiam revocare auſus fuerit, cum ſub ipſamet exurgentis Eccleſiæ primordia ſacratiſſimum ritum hunc in candidis fidelium animis coaluiſſe, ac ſedem pariter fixiſſe noverit. Lucas enim Euangelicus ſcriptor, qui Chriſti ortum, atque infantiam, necnon Eccleſiæ, quæ per totum poſtmodum orbem diffuſa eſt, incunabula luculenter deſcribit, venerandam quoque ipſiuſmet Redemptoris noſtri imaginem coloribus affabre delineando effinxit, ut earundem imaginum cultum jam tum ſua auctoritate comprobare, & Euangelici oraculi calamo contra veſanos inſurgentium hæreticorum impetus ab omni prorſus injuria vindicando præmuniret. Quod præcipue teſtatur D. Gregorius Conſtantinopolitanus contra Leonem Iſauricum loco, quem ſupra recitavimus, & Theodorus item Studita oratione contra Leonem Armenum, qui diſertis verbis in rem præſentem hæc ſcribit: *Lucas vero, qui ſacrum compoſuit Euangelium, cum Domini pinxiſſet imaginem, pulcherrimum, & pluris faciendum opus poſteris reliquit, &c.* Porro quis neſciat, dummodo

Imago Chriſti Domini à S. Luca depicta.

S. Greg. Conſt. in Leon. Iſaur.

S. Theod. Stud. lib. collect.

modo rerum Ecclesiasticarum notitiam probe teneat, à beatissimo eodem Luca Euangelista pietatis ergo alias quamplures Deiparæ Virginis imagines sua manu pictas, elaboratasque fuisse; quarum alteram ab Eudoxia Imperatrice ad Pulcheriam Augustam dono transmissam Theodorus Lector collect. lib. affirmat: harum vero aliquot tum in variis Romanæ Vrbis Ecclesiis, tum in cæteris Christiani orbis regionibus velut nobilissima recolendæ antiquitatis monimenta, ac validissima sacrarum imaginum, earundemque cultus propugnacula merito venerationis cultu à fidelibus, hæreticorum invadentium oculis objiciendæ, servantur.

Imagines S. Virginis Deiparæ à S. Luca depictæ.

14 Dignissimas item Apostolorum, ac sanctorum Christi martyrum, & confessorum imagines sub ipsiusmet Ecclesiæ ortum pennicillo adumbratas, coloribusque expressas fuisse disertis verbis Gregorius Secundus epistola prima, quam ad Leonem Isauricum scripsit, hæc dicens probat: *Qui Dominum cum viderent prout viderant venientes Hierosolymam, spectandum ipsum proponentes depinxerunt: cum Stephanum Protomartyrem vidissent, prout viderant, spectandum ipsum proponentes depinxerunt: cum Iacobum Domini vidissent, prout viderant, spectandum ipsum proponentes depinxerunt: & uno verbo dicam, cum facies martyrum, qui sanguinem pro Christo fuderunt, vidissent, depinxerunt.* Hæc Gregorius sacrarum imaginum originem, atque institutum describens; qui & secunda ad eundem epistola isthæc subtexit: *Quid enim nostræ sunt Ecclesiæ? nonne res manufactæ? verum picturis, historiisque miraculorum à sanctis editorum, & Christi passionum, ac sanctæ Matris ipsius gloriosæ, sanctorumque Apostolorum exornatæ sunt, & in historias, ac picturas homines facultates suas consumunt.* Hæc ille pro sacris imaginibus diserte uno Catholicorum omnium ore perorasse visus est. Verum haud hic interim lectori subticendum videtur, quod potissimum Eusebius ipse testatur, beatissimorum videlicet Petri & Pauli Apostolorum imagines olim, dum iidem adhuc in terris degerent, pictorum manu coloribus diligenter expressas fuisse, easdemque ad posteros quasi manu transmissas fideliter devenisse. Excipe igitur studiosis auribus lector ejusdem Eusebii verba: *Nos Petri & Pauli Apostolorum, & Christi etiam ipsius imagines in picturis colorum varietate expressas, conservatasque adspeximus: idque propterea quod majores nostri ad Gentilis consuetudinis similitudinem quamproxime accedentes, eos qui tanquam salvatores illis fuissent* (id est, qui illis aliquid salutis & subsidii attulissent) *apud se honore in hunc modum afficere consueverat.* hæc ille. Porro præmemoratæ Apostolorum imagines in Vaticana adhuc Basilica ad retundendam impiorum Iconoclastarum audaciam, & ad irritos pronunciandos quoscunque eorundem conatus, integræ illibatæque extant, quas beatus Silvester Papa Constantino Imperatori pristinæ eorundem ope sanitati reddito conspiciendas, venerandasque obtulit. Earundem præ cæteris Adrianus Papa Primus epistola ad Constantinum & Irenem expresse meminit. Illud item sanctus Joannes Chrysostomus oratione pro Meletio habita, de semetipso testatur, quod cum vel lectioni, vel operi cuiquam scribendo vacaret, expositam beatissimi jugiter Apostoli Pauli imaginem ob oculos habere consueverit.

Apostolorum imagines.

S. Greg. 2. ep. 1. ad Leo. Isaur.

Idem Greg. ep. 2. ad Leo. Isa.

Eus. hist. l. 7. c. 14.

Imagines Petri, & Pauli Apostolorum Constantino inspiciendas oblatæ.

Adr. Pap. 1. ep. ad Constant. Iren.

S. Io. Chrys. or. pro Melet.

15 Verum de cæteris sanctorum imaginibus haud pauca ex antiquis rerum excerpta promptuariis exempla suppetunt, nec locupletissima desunt scriptorum quamplurium testimonia, quibus assertionis nostræ veritas satis superque roboratur. Memoria interim repetenda sunt, quæ Venantius Fortunatus præcipue in conscriptis beati Martini gestis de eodem hisce olim carminibus cecinit:

Ven. Fortun. l. 4. in vit. S. Mart.

Hic paries retinet sancti sub imagine formam,
Amplectenda ipso dulci pictura colore.
Sub pedibus justi paries habet ante fenestram,
Lychnus adest, cujus vitrea natat ignis in urna.
Huc ego dum propero, &c.

Prudentius item de recolenda B. Mart. Cassiani imagine, pari quidem eruditione, ac pietate carmina hæc exaravit:

Prud. de S. Cassian. Historia Cassiani depicta.

Dum lacrymas mecum reputo, mea vulnera & omnes
Vitæ labores, ac dolorum acumina,
Erexi ad Cælum faciem, stetit obvia contra
Fucis colorum picta imago Martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus, &c.

Et infra hæc apte ad rem subdit:

Æditus consultus ait: Quod prospicis hospes,
Non est inanis, aut anilis fabula.
Historiam pictura refert, quæ tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem.

Porro quod ad sacras imagines spectat, Adrianus Papa hujus nominis Primus in jam laudata ad Carolum Magnum epistola, Cælestinum notæ sanctitatis Pontificem, qui anno Domini quadringentesimo vigesimo quarto Ecclesiam rexit, sacris quidem imaginibus Cœmeterium, quod extruxerat, exornasse his verbis affirmat: *Iterum,* de sancto 3. Concil. *sanctus Cælestinus Papa proprium suum Cœmeterium picturis decoravit, &c.*

S. Cælestinus Papa Cœmeterium picturis adornavit.

16 Præclarum vero est, ac perenni memoria dignum, quod S. Joannes Damascenus perantiquo sacrarum imaginum usui testimonium affert oratione tertia de eisdem Imaginibus, ex vita sancti Basilii his quidem verbis: *Quod autem imaginum institutio non nova, sed prisca sit, & apud sanctos, & eximios Patres nota & usitata, disce ex iis, quæ in vita Basilii ab Helladio ejus discipulo, in Pontificatuque successore scripta sunt. Pius enim vir, ut ipse narrat, Dominæ nostræ astabat imagini, in qua Mercurii etiam celebris Martyris figura descripta erat. Astabat autem supplicans, ut impius Iulianus Apostata tolleretur. Ex qua quidem imagine didicit, quod esset eventurum. Vidit enim martyrem exiguum ad tempus obscurum, non autem multo post hastam cruentam tenentem, &c.* Eadem plane beatissimi Mercurii martyris manu, teterrimi Juliani Apostatæ impietatem vindicantis è Cælo præstita in ejusdem S. Basilii gestis, quæ sub Amphilochii nomine circumferuntur apud Sozomenum histor. lib. 6. cap. 2. & Niceph. lib. 10. cap. 34 & 35. ut omnimoda sit lectori fides, ejusdemque plane argumenti verba recitantur.

S. Basilius ex imagine S. Mercurii mortem Juliani Apostatæ intelligit.

S. Io. Damasc. 3. or. de Imag.

Sozom. hist. l. 6. c. 2. Niceph. l. 10. c. 34. & 35.

17 His autem ad magis magisque comprobandum venerandarum cultum imaginum subtexere libet, quæ conspicuæ vir sanctitatis Theodorus Studita, oratione contra Leonem Armenum, quam supra retulimus, asserit, nimirum post Lucam Euangelistam pingendi arte egregie excultum, ac de re sacra optime meritum, alios insuper sacris pennicillo efformandis imaginibus operam contulisse; hæc sunt autem ejusdem verba: *Aliique Dei nutu quam plurimas imagines sacras affatim effingendo, publice, consignatum eorum cultum conservarunt: nec locus ullus est, non regia, non domus, in qua divinæ*

Cultus imaginum aliis argumentis comprobatur.

Theod. Stud. or. cont. Leon. Armen.

divinæ imagines affixæ non sint. Et paulo infra: *Annis igitur octingentis, & eo amplius promulgatam, & ab omnibus receptam, atque confirmatam imaginum venerationem, tanquam unà cum Christianismo auctam, & propagatam, uno siquidem, parique gressu incesserunt Christianismus, & imaginum efformatio. Tu nunc temporis momento, solaque pro animi tui libidine tollenda è medio censuisti? &c.* Vides quo studio, qua contentione sacræ jugiter in orthodoxæ Ecclesiæ sanctuario imagines Christianorum manu appensæ, ac dedicatæ sint? Intelligis quot, & quantos antiquus earundem cultus catholicæ adstipulatores veritati obtineat? ut jure merito pro eisdem sancti Patres, cum res exigeret, calamo, & penicillo non secus, ac gladio certatim dimicare non dubitaverint.

Concilia, & Patres usum, cultumque imaginum tuentur.

18 Innumeræ quippe sanctorum Patrum, atque Oecumenicorum Conciliorum miri ponderis sententiæ ex antiquis rerum historicarum promptuariis suppetunt, quæ hic de recolendo imaginum usu coacervari, ac in medium proferri queunt, & ex Nicæno Secundo præsertim Concilio, ubi in singulis fere Oecumenicæ Synodus ejusdem Actionibus de iisdem passim agitur: verum cæteris omnibus silentio obvolutis, ea hoc potissimum loco meminisse sufficiat, quæ in sexta Concilii ejusdem Actione his verbis leguntur: *Epiphanius ait: Vtinam erubescant, cum in priscos Christianorum mores inspiciunt, qui nunc dici volunt hoc nomine: sane non damnarent picturarum apparatum, qui ab eo tempore fuit, quo prædicatum est Euangelium. Nam ab eo tempore, quo celebrata est sacrosancta Synodus, usque ad conciliabulum, quo hi convenere, qui contra sacras imagines steterunt, non plus quam septuaginta anni lapsi sunt. Omnibus autem notum est illis annis sanctorum picturas non fuisse contemptas: omnibus, inquam, notum est, verum ab illis temporibus, immo, ut verius loquar, ab Apostolorum prædicatione extiterunt, &c.* Parem igitur, ut ex dictis liquet, venerationem sacris imaginibus, ac ipsismet Euangelicis tabulis antiquitas ipsa conciliat, & fidelium animis æquo studio utraque colenda, & excipienda suadet. In præmemoratis autem Concilii actis hæc infra: *Videmus igitur omnes, & intelligimus, quod & ante sacras sex Synodos, & post has etiam sanctorum picturæ in Ecclesiis traditæ fuerint, non aliter ac sacra Euangelia. Nam quæ leguntur, ubi ad aures venerint, ad animum deinde legamus, & transmittimus, & quæ oculis videmus in picturis, ea quoque mente complectimur, atque ita per duo ista invicem consequentia, lectionem, inquam, & picturam, unam cognitionem acquirimus, qua ad recordationem rerum gestarum pervenitur.* Hæc ibi, quibus profecto sacrarum imaginum antiquitas, & cultus itidem, ut videre est, locupleti testimonio convincitur. Demum propositi nostri assertio, ut uno verbo rem conficiamus, aurea illa, intimisque imprimenda præcordiis Isidori Pelusiotæ sententia comprobatur, quæ in prima ejusdem Concilii actione, ingenti quidem omnium plausu excepta est, & à Gregorio Pessinuntis Episcopo, & deinde ab eodem Joanne Damasceno eadem oratione tertia velut divinæ vocis oraculum summopere celebratur, his plane verbis contenta:

Conc. Nic. 2. Act. 6. to. 1.

Aurea Pelusiotæ, & Io: Damasceni de usu Imaginum in templis sententia.

Templi nulla ratio, quod non coronat imago.

Et hæc passim de antiquo sacrarum imaginum cultu orthodoxi Patres perorasse visi sunt, quibus pro corona Lactantii & Paulini sacras Cœmeteriales Templorum imagines adumbrantium carmina isthæc inscribimus. Lactantius enim antiquissimus inter scriptores, ut Baronius in suis Annalibus ait, Redemptoris cruci affixi imagines in Templis repræsentari consuevisse his carminibus refert:

Lact. car. de pass. Dom. Bar. to. 2. ann. an. 57. n. 117.

Quisquis ades, mediique subis ad limina Templi
Siste parum, insontemque tuo pro crimine passum
Respice me, me corde, animo, me pectore serva.
Ille ego, qui casus hominum miseratus acerbos,
Huc veni.

Huic pariter Paulinus iisdem plane sententiis subscribit, cum de Basilicis picturis excultis in hæc verba loquitur:

Paulin. ep. 12. ad Sever.

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia, tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Crux igitur in Templis Christianorum veluti laborum corona affabre pingi consuevit, & hanc nos interim pro sacrarum imaginum cultu nostris hisce paginis triumphalem veluti coronam perpetuo suspiciendam affigimus. Si quis vero plura de sacris imaginibus nosse cupit, Baronium in Ecclesiasticis Annalibus prolixius pro eisdem perorantem consulat. & de his hactenus.

CAP. V.

Quid sacrarum cultus Imaginum fidelibus præstet.

1 DE sacris quidem imaginibus, quibus Christianorum templa, & sacra item Cœmeteria splendide instruuntur, atque exornantur, ac de saluberrimo item earundem usu (quod instituti ratio postulat) nunc verba facturi, hic præmittenda quidem à nobis foret enarratio, tum de jugiter præstito recolendis imaginibus venerationis obsequio, tum de acerrimis æque ac diutinis contra pios earundem cultores hæreticorum conatibus: de condignis item pœnis à Deo vesanam impugnantium temeritatem vindicante inflictis; & de quampluribus aliis, quæ ad instituti propositum quoquo modo pertinent, sermonem prætexere opus foret. Verum cum plerique sanctorum Patrum, ac probatæ scriptores fidei refertos admodum de eisdem tractatus ex professo ediderint, ut brevitati consulamus, quid potissimum emolumenti Christianæ reipublicæ ejuscemodi cultus conferat, & quantum ad fidei incrementum fidelium animis conciliandum proficiat, paucis, demonstrare conabimur. Primum autem quod ad venerationem attinet, quæ iisdem impenditur, nullus profecto Catholicorum est, qui nesciat, haud in materiam, quæ sacris imaginibus substat, sed in earundem prototypum, & in id, quod aspicientium oculis, ac mentibus pariter repræsentatur, cultum hunc, ad suum velut terminum ferri, ut apertissimis verbis in septima præmemorata Concilii Nicæni secundi actione præ cæteris dicitur; & novissime sacrosancti Tridentini Concilii auctoritate sessione 25. de veneratione, hujuscemodi edito canone sancitum est: *Mandat Sancta Synodus omnibus Episcopis, &c. ut juxta Catholicum & Apostolicum Ecclesiæ usum à primævis Christianæ religionis temporibus receptum, sanctorumque Patrum consensionem, & sacrorum Conciliorum decreta, in primis de sanctorum intercessione, invocatione; reliquiarum honore, & legitimo imaginum usu fideles diligenter instruant, &c.* quibus enarratis hæc paulo infra subjiciuntur: *Imagines porro Christi, Deiparæ Virginis, & aliorum sanctorum in templis præser-*

Quis sacris Imaginibus cultus, ac quomodo deferendus.

Conc. Nicen. act. 7.

Conc. Trid. sess. 25. de vener.

præsertim habendas, & retinendas, eisque debitum honorem, & venerationem impertiendam; non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas, vel virtus, propter quam sint colendæ, vel quod ab eis sit aliquid petendum; vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat à gentibus, qui in idolis spem suam collocabant: sed quoniam honos, qui in eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant: ita ut per imagines, quas osculamur, & coram quibus caput aperimus, & procumbimus, Christum adoremus & sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur: id quod conciliorum, præsertim vero secundæ Nicænæ Synodi decretis contra imaginum impugnatores sancitum est, &c. Isthæc sunt, quæ Concilium Tridentinum pro sacris imaginibus in Ecclesia colendis, retinendisque, ac de sacro & catholico earumdem cultu patentissimis verbis decrevit.

Quænam commoda è sacris Imaginibus fideles percipiant?

2 Verum ut singula opportune discutiamus bona & commoda, quæ à sacrarum cultu imaginum Christiano orbi proveniunt; & de quibus hoc præsertim loco sermonem instituimus, gentilitiæ quoque superstitionis homines ex ipsismet detestandæ idololatriæ imaginibus, quas colebant, accepta probe norunt, ac passim edisserendo cæteris contestati sunt. Quamobrem Cicero Catilin. 3. id hunc in modum exponens legitur: *Tum ostendi Tabellas Lentulo, & quæsivi, cognosceretne signum? Annuit. Est vere, inquam, signum quidem notum: imago avi tui clarissimi viri, qui amavit unice patriam & cives suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit.* Intelligebat quippe acuti vir ingenij, ac eruditionis eximiæ ipsasmet proborum hominum petitas ab antiquitate imagines, oculis intuentium atque animis virtutum exempla, ac præclarissimorum facinorum memoriam ingerere, & alia quamplura ex earundem aspectu mortalibus commodorum emolumenta obvenire.

Cic. c. Catil. 3.

Concilia, & Patres sacrarum imaginum cultum approbant.

3 Sed, quæso lector, ab ethnicorum promptuarijs, ut res nostræ validioribus argumentis obfirmentur, ad sacrorum Conciliorum propugnacula, & ad sanctorum Patrum auctoritatem, quæ vim antiquis Ecclesiæ moribus ac ritibus affert, confugiamus, quibus exploratissimum quidem est, fidelium animos sacrarum imaginum aspectu Christianam pietatem, & devotionis affectum mirifice edoceri, ad sectanda sanctorum vestigia incitari jugiter, ac mentes eorum, qui in terris degunt, facili negotio ad cælestia altius contemplanda oculorum duntaxat obtutu sublevari, & demum, ut uno verbo singula complectar, tantumdem utilitatis ex ipso piarum imaginum aspectu percipi, quantum ex probatissimis quibusvis libris, eorumque lectione provenire consuevit; quod ut palam studioso lectori innotescat, nonnullas hic antiquorum Patrum sententias, ac recolenda orthodoxorum Conciliorum decreta in medium proferemus.

Imago Sancti Theodori mart.

4 Ut huic autem enarrationi vela pandantur, primo quidem loco repetenda nobis videntur, quæ disertissimus vir Gregorius Nyssenus oratione in Theodorum Martyrem egregie peroravit, ubi post narratam templi, quod Martyri dicatum fuerat, amplitudinem, in quo pariter suspicienda beati ejusdem Theodori mart. acta picturis affabre expressa cernebantur, isthæc subnectit. *Pictor artis suæ flores in imaginibus exprimens, res Martyris præclare gestas, labores, cruciatus, immanes tyrannorum aspectus, impetus, ardentem illam, & flammas evomentem fornacem, beatissimum athletam, Christique certamini præsidentis, ac præmia dantis humanæ formam imaginis. Hæc, inquam, nobis tanquam in libro loquente, artificiose describens, Martyris certamina sapienter exposuit. Novit enim etiam pictura tacens in parietibus loqui, & utilitatis plurimum afferre.* hæc ad rei nostræ propositum Nyssenus. Magnus quoque Basilius homil. in xl. Martyres Gregorio in hæc verba subscribit: *Nam magnifica in bellis gesta & oratores sapientissimi, & pictores pulcherrime demonstrant; hi oratione, illi tabulis describentes atque ornantes, amboque plures ad fortitudinem imitandam inducentes. Quæ enim sermo historiæ per inductionem, eadem & pictura tacens per imitationem ostendit.* Picturis igitur tacita vox inest ad promenda fidei arcana, & ad Martyrum Christi certamina condignis laudibus provehenda & quod eloquio Rhetores, hoc visu sacræ piorum mentibus imagines præstant.

S. Greg. Nyss. or. in S. Theod. mart.

Pictores Tabulis idem quod oratores verbis præstant.

S. Basil. hom. 20. in SS. quadraginta mart.

Imagines sacræ in Ecclesiis quem usum præstent?

5 Quod plane disertis verbis laudatissimum illud Ecclesiæ lumen Gregorius Magnus in suis epist. asserit, dum Serenum Massiliensem Episcopum, qui impio temeritatis ausu venerandas sanctorum imagines confregerat, acriter perstringens, hæc adversus petulantem hominem verborum jacula intorquet: *Idcirco enim pictura in Ecclesiis adhibetur, ut hi qui literas nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent.* Codices igitur ac picturæ in Ecclesiæ sanctuario parem vim ad imperitorum animos edocendos, commonendosque obtinent. Sed Gregorio Magno pro sacris imaginibus alter eximiæ sanctitatis Gregorius Papa Secundus adstipulator accedit, qui prima ad Leonem Isauricum epistola iis, quæ supra recitavimus, ad sacras tuendas imagines isthæc subinfert: *Dicis nos lapides & parietes ac tabellas adorare: non est ita, ut dicis, Imperator, sed ut memoria nostra excitetur, & ut stolida & imperita, crassaque mens nostra erigatur, & in altum provehatur per eos, quorum hæc nomina, & quorum appellationes, & quorum hæ sunt imagines, &c.* Lapides quippe, tabellæ, ac parietes, qui sanctorum gesta coloribus adumbrata præseferunt, nos ad eorumdem memoriam, imitationemque salubriter, efficaciterque promovent. At isthæc de imaginibus exposuisse Gregorius Pont. haud satis ratus, secunda ad Imperatorem eundem conscripta epistola de antiquissima Christianorum usu recepta consuetudine, pueros videlicet sacrarum imaginum ostensione erudiendi, hæc affert: *Quid enim,* inquit, *nostræ sunt Ecclesiæ? nonne res manufactæ, lapides, ligna paleæ, lutum & calx: verum picturis, historiisque miraculorum à sanctis editorum, & Christi passionum, & sanctæ gloriosæ Matris ipsius, sanctorumque Apostolorum exornatæ sunt; & in picturas & historias homines facultates suas insumunt, & pueros parvulos nuper baptizatos in ulnis suis tenentes; itemque florentes ætate juvenes, & ex gentibus diversis profectos, viri, mulieresque indicatis digito historiis eos ædificant; eorumque mentes, & corda sursum ad Deum erigunt.*

S. Greg. lib. 7. ep. 110.

S. Greg. Pap. 2.

Idem.

Pueri, & rudes ostensis picturis ad imitationem bonorum accenduntur.

Zelus puerorum contra Iconoclastas.

6 Porro de iisdem pueris sacrarum imaginum exhibitione Christianæ fidei rudimenta edoctis, & religionis orthodoxæ dogmatibus, nec non pietatis ac opportuno reliquarum virtutum alimento veluti parvulis lacte imbutis Gregorius, quem meminimus, jam pridem ad ipsummet Leonem scripserat, admirandum eorundem animi ardorem his plane notis eleganter adumbrans: *Obito,* inquit, *scholas eorum, qui elementis imbuuntur, & dic: Ego sum eversor, & persecutor imaginum; & confestim tabellas suas in caput tuum proijcient.* En ut Christiana pietas

S. Greg. ep. 1. ad Leo.

tas ipsis infantium animis insidens, sacrarum imaginum propugnatores efficit, eorumque imbelles dexteras in religionis obsequium armat.

S. Gregorius II. adspectu sacrarum imaginum in pietatem fertur. *Id.*

7 Quod autem quique fidelium pietatis affectum, ac ipsammet devotionis gratiam è sacris jugiter imaginibus haurirent, idem Gregorius in epistola, quam supra laudavimus, de seipso loquens, hæc scribit: *Nos ipsi cum Ecclesiam ingredimur, & miraculorum Domini nostri Iesu Christi picturas contemplamur, ac sanctæ Matris ejus, Dominum Deumque nostrum lactentem in ulnis habentis, angelosque circumstantes, ac ter sanctum hymnum canentes, non sine compunctione regredimur.* Consulendus item nobis est Adrianus Papa Primus epistola ad Carolum Magnum, cui sacras ille dono imagines transmiserat, qui earundem cultum egregie inculcat: *Dum nobis*, ait, *illa pictura, quasi scriptura ad memoriam fidelium Dei reducit, animum nostrum, aut de resurrectione lætificat, aut de passione demulcet.* Utinam fideles Gregorii permoti exemplo, venerandas Christi imagines haud curiosis dumtaxat oculis, sed osculis, ac piis quoque animi motibus delibare, ac pertingere contendant.

Adrian. Pap. I.

S. Io. Damascenus plus emolumenti ex imaginibus, quam è libris se percipere asserit.

8 Sed quæso, pie lector, Joannem Damascenum præcipuæ sanctitatis virum constantissimum utique præ cæteris sacrarum imaginum propugnatorem, diserte ac jugiter pro earundem cultu perorantem audiamus. Hic etenim de proficuo earundem usu sermonem instituens, satis superque piorum hominum consuetudinem ingerit, atque commendat: *Imagines*, inquit, *sunt monimenta quædam. Etenim illiteratis hominibus hoc sunt, quod literatis libri, & quod auribus oratio est, idem est oculis imago.* Et hæc infra ad rei propositum subtexit: *Quibus verbis clarius demonstrari potest imagines apud homines illiteratos, ac rudes, esse veluti libros, & sanctorum honoris esse minime mutos buccinatores: quippe quæ tacita quadam voce doceant, aspectumque sanctum reddant. Ego, cui nec suppetit librorum copia, nec legendi spatium, quique rationum, & argumentorum aculeis tanquam spinis enecari me sentio, in communem animorum medicamenta continentem officinam, hoc est Ecclesiam, ingredior. Ad spectandum me alliciunt picturæ flores, ipsæ tanquam in prato oculos meos oblectant, sensim instillant animo gloriam Dei. Contemplor fortitudinem martyrum, coronarum præmia considero, & tanquam igne incendor æmulandi cupiditate, atque prostratus, & supplex per martyrem, Deum adoro, salutemque percipio.* Idem insuper Damascenus lib. de orthodoxa fide idipsum constanter repetit, dicens: *Verum quia non omnibus hoc contigit, ut literas norint, ac lectioni operam impendant, idcirco sanctis Patribus visum est, ut refricandæ quamprimum memoriæ causa, hæc tanquam praclara quædam trophæa in imaginibus pingantur.* Huc usque Damascenus, strenuus pro antiquo venerandarum imaginum cultu propugnator, Præmemoratis autem Patribus Beda quoque mirum in modum adstipulatur, dum libro, quem de Salomonis Templo conscripsit, isthæc ait: *Imaginum aspectus multum compunctionis solet præstare contuentibus, & eis, qui literas ignorant, quasi vivam Dominicæ historiæ pandere lectionem.* Rudes igitur, qui pietatem addiscere, & arcana fidei mysteria haurire cupiunt, sacras, librorum, ac scripturarum instar, picturas consulant.

S. Io. Damasc. or. 1. de imag.

Io. Dam. l. 4. de orthod. fide.

Beda l. de Templo Sal. c. 19.

9 Denique ut valida Conciliorum auctoritas sanctorum Patrum sententiis clypei, & coronæ instar accedat, in ipso quoque Concilio Secundo Nicæno frequenter admodum de bonis, quæ ab imaginum usu orthodoxorum menti proveniunt, disseritur, sed præcipue in Act. 4. ubi Gregorius Diaconus D. Gregorii Nysseni testimonium in medium protulit, de picta videlicet Abrahæ historia Isaac dilectissimum ultro immolare satagentis, cujus quidem tabulæ aspectu, in lacrymas confestim prosilire cogebatur: ejus igitur verba libenti aure excipiamus: *Vidi sæpius inscriptionis imaginem, & sine lacrymis transire non potui, cum tam efficaciter ob oculos poneret historiam.* Quæ quidem Nysseni verba, ubi primum Joannes monachus audiisset, factum admirans, in hæc protinus verba exclamavit: *Si tanto doctori historia inspecta peperit utilitatem, & lacrymas, quanto magis rudibus, & idiotis utilitatem?* Hoc ipsum cum secum animo Theodorus Episcopus studiose pervolveret, sacrarum vim imaginum, atque emphasim contestatus, isthæc constanti corde, ac libero ore pronunciavit: *Si Gregorius vigilantissimus ad divina oracula, inspecta historia Abrahæ flevit, quanto magis œconomia incarnati Domini nostri Iesu Christi Verbi Dei nostri à nobis inspecta ad lacrymas, & utilitatem contemplantes nos adhortabitur?* Vides uberrimos è venerandarum imaginum fonte, bonorum omnium, & ipsos lacrymarum rivos promanantes.

Conc. Nic. 2. act. 4.

S. Gregorius Nyss. Historiam Abrahami, & Isaac pictam intuens lacrymas continere nequit. *Greg. Nyss. de sac. imag.*

10 Haud hic tamen silentio obvolvenda sunt, quæ in Act. 4. Nicæni Concilii Secundi, quod jam supra citatum est, exponuntur, ubi à Cosma Diacono, & cubiculario egregium sanctitati beati Nili, & imperterrito, constantique ejusdem animo testimonium condigno in medium præconio prolatum fuisse legitur, qui Olympiodorum Proconsulem eam ob causam acriter perstrinxerat, quod profanas intra ambitum Ecclesiæ imagines coloribus exprimi permisisset, quem salubriter deinde monuit, ut sacras ibidem efformandas toto animi studio curaret. Sed præstat interim ipsamet Concilii verba pio lectori suggerere: *Cosmas sanctissimus diaconus, & cubicularius accepto libro, legit eisdem B. Patris nostri Nili ad Olympiodorum Proconsulem verba. Novi & veteris Testamenti historiis hinc inde parietes Templi impleri, doctissimi pictoris opera velim: quo scilicet hi, qui litteras non norunt, neque sacram Scripturam legere queunt, contemplatione picturarum in memoriam reducant, quinam germane vero illi Deo per fortia facta servierunt.* Quod cum Adriani Papæ legati percepissent, hæc dixerunt: *Tale etiam, qui nunc quiescit, Constantinus fecit. Nam cum templum Romæ Salvatoris extruxerit, in utroque pariete templi, historiam veteris & novi Testamenti inscripsit: hinc quidem Adam exeuntem paradisum, illinc verò latronem paradisum ingredientem.* Quod sapienti quidem consilio novissimis temporibus servatum est, dum sacrosanctam Lateranensem Basilicam à Constantino olim exædificatam, quæ ruinis patebat, ab Innocentio X. Pont. Max. qui feliciter nunc in Petri Cathedra sedet, splendide instaurari contigit. A lateribus quippe ejusdem Basilicæ, cujus vetustatem haud omnino solvendam, at diligenti opera, & studio reparandam esse Anno Jubilæi quinquagesimo supra millesimum sexcentesimum recurrente visum est, sacras ejuscemodi historias præmemoratus Pontifex, sanctorum exemplis insistens, Ecclesiasticæ antiquitati probe consulens, restituendas voluit. Hinc videlicet Adæ prævaricantis, & inde Christi Domini proprio sanguine Protoplasti generis humani crimen expiantis imagi-

Conc. Nic. 2. act. 4.

Olympiodorus Proconsul corripitur à B. Nilo ob profanas in Templo imagines permissu ejus depictas. *Conc. Nic. de sac. imag.*

Imagines in Basilica Lateranensi olim depictæ.

Innocentius X. Pont. Basilicam Lat. instaurat, & sacris utriusque Testamenti historiis ornat.

imagines, ut apte sibi è conspectu tam novi, quam veteris Testamenti figuris, mysteriorumque divinorum symbolis respondentibus, antiquus Constantinianæ Basilicæ (quæ omnium Ecclesiarum mater & caput est) splendor, ac ipsimet venerandæ antiquitati suus illibatus jugiter, ut loci majestas exigit, decor perseveret.

Sacrarum imaginum usus haud aliter, ac sacra Euangeliorum lectio ab Ecclesia traditus est.

11 Demum, ut supremam enarrationi manum imponamus, verba, quæ in sexta ejusdem Concilii Actione de sacrarum imaginum cultu, earumque commodis tanquam pretiosi auro lapilli inseruntur, hic studiosi lectoris judicio expendenda in medium proferantur, quæ isthæc sunt: *Vidimus omnes, & intelligimus, quod & ante sacras sex Synodos, & post has sanctorum picturæ in Ecclesia traditæ fuerunt, non aliter, ac sacra Euangelii lectio. Nam quæ leguntur, ubi ad aures veniunt, ad animum deinde delegamus, & transmittimus, & quæ oculis videmus in picturis, ea quoque mente complectimur: ita per duo ista invicem consequentia, lectionem, & picturam, unam cognitionem acquirimus, qua ad recordationem rerum gestarum pervenitur. Unde ex duobus istis sensibus in Canticis Canticorum* 1. & 18. *invenire licet efficacem conjunctionem. Sic enim ibi dicitur: Ostende mihi faciem tuam, & audire fac mihi vocem tuam. Quibus & adjungimus illud: Sicut audivimus, ita & vidimus.* Et demum his enarratis in ultima ejusdem Actionis periodo isthæc subtexuntur: *Sancta & Dei Catholica Ecclesia ad pœnitentiam, & cognitionem observationis mandatorum Dei, omnes nostros sensus trahit, & studet nos deducere, non modo per auditum, sed per visum, morum correctionem moliri cupiens. Quare cum ex avaritia, & habendi studio aliquis rapitur, Matthæum ex telonio Apostolum illi indicat: eodem modo Zacchæum. Ita imaginum pictarum jugis contemplatio continuo memoriam exercet, ne iterum revertatur ad vomitum.* Plura ibidem id genus, & quæ morum salubritatem animis ingerunt, exempla revelantur, Josephi nimirum Patriarchæ in Ægypto, Susannæ, Danielis, Joannis Baptistæ, & aliorum, quæ, ut brevitati consultum sit, dum ad earundem imaginum dilucidationem contendimus, & ne diutius in ipso itineris tramite immorari contingat, in alium locum rejicienda decrevimus.

Conc. Nic. Act. 6.

Cant. c. 1. & 18.

Crux quæ Constantino Magno in aëre apparuit.

12 Interim vero pro sacris imaginibus adversus impios Iconoclastas vexillum crucis erigentes, illud ipsum quod Constantino Magno in certamen proditoro oraculum veluti certum victoriæ omen divinitus revelatum est, lectorem auribus insonet: *In hoc signo vince.* Tutelares enim, ac victoriales clypei triumphorum indices, ac signa sanctorum imagines sunt, quas Ecclesiæ parietibus appensas, exsculptasque passim cernimus, devotaque mente suspicimus, dum propheticum illud interim meminisse juvat: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* De sacris quippe imaginibus, quæ in templo exhibentur, idem prorsus nobis, quod de sacrarum Scripturarum codice ipsiusmet Gregorii Magni ore pronuntiandum est: *Ibi enim, inquit, fœda, ibi pulchra nostra cognoscimus: ibi sentimus quantum proficimus: ibi à profectu quam longe distamus. Narrat autem gesta sanctorum, & ad imitationem corda provocat infirmorum, dumque illorum victricia facta commemorat, contra vitiorum prælia, debilia nostra confirmat: fitque verbis illius, ut eo mens minus inter certamina trepidet, quo ante se positos tot virorum fortium triumphos videt.* Ita plane pictæ, coloribusque expressæ tabulæ, sacrorumque martyrum gestis obsignatæ, quibus Ecclesia instruitur, inertes Christianorum animos ad pugnam excitant, imbecillitatem cordis redarguunt, virtutum decorem, ac vitiorum turpitudinem ad vivum intuentibus ingerunt, & inspiciendo dumtaxat contingit, quod diserte Gregorius asserit: Ut tot martyrum exemplis roborata *mens minus inter certamina trepidet.* Unicuique enim dum aspicit, tacito suppetit: *Aspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in muro monstratum est.*

Greg. Magn. l. 2.

Greg. Magn. l. 2. c. 1

Assiduis sacrarum Imaginum cultum miraculis Deus approbat.

13 Verum enimvero, ut novissimis hujus nostri seculi exemplis recolendus sacrarum imaginum cultus adversus earundem insectatores valide comprobetur, novis quidem quotidie signis, ac portentis, Virginis Deiparæ imagines in Urbe coruscant: haud multis enim abhinc annis sub quovis Romano Pontifice sacra aliqua, ex antiquioribus præsertim ejusdem imaginibus, recens signis conspicua extitit, & ut cæteros Pontifices, quorum longa subtexi series posset, sileamus, satis notum omnibus est, qui Urbem incolunt, Paulo V. Gregorio XV. Urbano VIII. & demum Innocentio X. Summis Pontificibus, nonnullas imagines peculiarem sibi apud fideles novorum ostensione signorum, venerationis cultum promeruisse. Sed quorsum hic recolendam S. Dominici Confessoris, & sacri Prædicatorum Ordinis Patriarchæ imaginem silentio obvolvimus, quæ apud Surrianum in Calabria jugibus nunc miraculis præfulget, & frequenti totius Christiani populi obsequio, atque admiratione suspicitur. De Cælo quippe, ut pia traditio est, hæc primum sub anno redempti Orbis trigesimo supra sesquimillesimum delata, validissimum adversus impios Iconomachos, in Ecclesia Dei propugnaculum, & nobile illibatæ Christianorum fidei intuentibus monimentum exhibet. At veneranda imago satis ruditer, ac minus compte, nec pennicillo, sed superum manu adumbrata, dextera librum, sinistra lilium præ se fert. Staturæ quidem mediocris, pulchro autem, & gravi virum aspectu, habitu ad talos usque protenso contemplandum offert. Eandem haud ab omnibus omnimode ex prototypo excipi, ac delineari posse, multiplicem quoque præ se ferre aspectum, lucis item radios è facie erumpentes à quibusdam conspectos fuisse, & haud semel imaginem ab uno in alium commigrasse locum, qui rem historice pertractant, asserunt. Porro ejusdem cultus in cuncto populo Christiano eum in modum percrebuit, ut festiva recurrente singulis annis beati Dominici die, ad centies mille, & amplius hominum multitudo illuc venerationis gratia confluat.

Imago S. Dominici Surriana.

Exemplaria imaginis S. Dominici Surrianæ miraculosa.

14 Porro etsi magnum est, quod hactenus enarravimus, majus tamen est, quod in rem præsentem nunc pio lectori subjicimus: ut quid enim beatissimi viri meritis dignum eloquamur, haud ejusdem sacræ dumtaxat imaginis prototypus nulla artificum manu, at cælitum, ut diximus, ministerio apud Surrianum effictus, signis quotidie illustratur, sed excerptum item ex eo pictorum studio exemplar, quod pie nunc in celebri Prædicatorum Ordinis Cœnobio apud S. Mariam, vulgo supra Minervam de Urbe asservatur, assiduis hoc nostro seculo signis, ut innumeræ votivæ appensæ ibidem in gratiarum actionem tabellæ testantur, non secus ac consertis gemmarum monilibus decoratur, & cum in dies rediviva magis tanti viri in toto Christiano orbe merita, & memoria vigeat, illud jugiter intuen-

Eſter. c. 6. n. 9.

intuentium animis ingeritur: *Sic honorabitur, quemcumque voluerit Rex honorare.* Sancti item Antonii Patavini Ord. Minor. hoc præcipuo ſeculo ſignis, ac miraculis imagines in Eccleſia Dei illuſtres habentur. Et hæc vel obiter de ſacra imagine hic pio lectori, ubi de imaginibus ſermo recurrit, delibanda voluimus. Sed ut ad noſtra redeamus, jam ad ſacras Cœmeteriorum imagines contemplandas progredimur.

CAP. VI.

De ſacris Cœmeterialibus Imaginibus.

1 EX enarratis hactenus compertum fit recolentibus, ut opinor, haud otioſe, & haud futilis ac vanæ, quod plerunque contingit, curioſitatis obtentu fidelibus, qui ſingulari pietate conſpicui extitere, Cœmeteriales imagines in locis plerumque abditis, & procul ab hominum oculis, & commercio, cujuſmodi ſunt Cœmeteria, efformari antiquitus conſueviſſe, in quibus ipſimet, dum acriores perſecutionum procellæ ingruerent, tuto recepti, intra ipſoſmet latebrarum ſinus in meridie palpantes deliteſcerent. Verum enimvero id ab antiquis eam potiſſimum ob cauſam præſtitum eſt, ut ſacras jugiter imagines intuentes, ac ſuaviſſima earundem contemplatione animum demulcentes, uberrima inde, quæ hactenus enarrata à nobis ſunt, commoda conſequerentur. In pictis namque tabulis velut in libris, ac voluminibus cordati viri ac fidei lumine altius imbuti legebant, quæ beatiſſimus Chriſti Apoſtolus ad Titum ſcribens populos ultro docendos, exhortandoſque monuerat: *Ut abnegantes, nimirum, impietatem, & ſecularia deſideria, ſobrie, & juſte, & pie in hoc ſeculo viverent, expectantes beatam ſpem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti.* Vides igitur, quæ & quanta ex ipſo imaginum aſpectu antiquis fidelibus ſubſidia ſuppeterent.

Pictæ imagines peculiaria myſteria demonſtrant.

Ep. ad Tit. c. 2.

2 Nam, ut rem altius repetamus, Imaginibus ferventiores illi Chriſtianæ fidei cultores, emblematum, & hieroglyphicorum, ſeu parabolarum vice utebantur, quarum aſpectu muto, ut ita dixerim, quodam vocis ſono intimos cordis affectus intuentibus propinarent, ſanctiſſimos videlicet antiqui Teſtamenti proceres, ac Prophetas in eiſdem ſtudioſe efformandis æmulati, qui ſubobſcura plerumque loquendi formula altiora quæque oracula proferentes, utpote ne facili iſthæc negotio legentium auribus intercepta vileſcerent, arcana quædam ambiguis ſermonibus adumbrare potius, quam fidelium auribus revelaſſe videbantur. Quinimmo hac in re, ut ſuo apte membra capiti cohærerent, ipſummet Chriſtum Dominum parabolicis hiſce figuris æmulari ſatagebant, quem Regius Propheta David in pſalmis haud ſemel ejuſcemodi loquentem notis inducit: *Aperiam in parabolis os meum, & eructabo abſcondita à conſtitutione mundi.* Quod frequenter quidem ipſum Dominum, dum turbas alloqueretur, præſtitiſſe Matthæus, Marcus, & Lucas Euangelicarum rerum ſcriptores, & conſtantiſſimi divinarum aſſertionum teſtes affirmant. Porro iſta parabolice loquendi forma, & conſuetudo eum in modum uſu recepta, & familiaris extitit Chriſto, qui Dei, ac totius veritatis Verbum eſt, dum inter homines in terris ageret, ut ipſimet diſcipuli quantumvis rudes, ac minus ſermonibus exculti, id aliquando admirantes, magiſtrum ultro interrogare non dubitaverint: *Quare in parabolis loqueris?* Quibus ille in hæc plane verba reſponſum exhibuit: *Vobis datum eſt noſſe myſterium Regni Dei, cæteris autem in parabolis, &c.* Ut apud Matth. videre eſt, ad quem pium lectorem remittimus.

Chriſtus Dominus parabolis, ac figuris plurima docebat.

Pſal. 77.

Matth. c. 12.

3 Ex pictis igitur ejuſcemodi imaginibus, de arcanis illibatæ fidei myſteriis, atque de humanæ, ac rationalis animæ immortalitate, ac de futura demum corporum reſurrectione intuentium animi mirifice inſtruebantur. Ad cujus potiſſimum orthodoxæ veritatis myſterium conſtantius aſſerendum, confirmandumque ſingulæ propemodum Cœmeteriales, ut infra patebit, imagines ex antiquorum inſtituto Patrum diriguntur. Chriſtiani vero, qui veteris Teſtamenti figuras jam Chriſti adventu adimpletas ex ipſo imaginum aſpectu probe didicerant, eaſdem interim piis oculis ſtudioſe contemplando, ſingulis quibuſque luctantis animi motibus ſedandis, componendiſque ad præſcriptam rationis regulam moribus, & rebus terrenis ac futilibus floccifaciendis jugiter vacabant. Præterea ad mortem, qua nil acerbius, & cui ſe inevitabiliter ex vi ortus deſtinatum quivis unus probe norat, ad mortem, inquam, pro Chriſto forti, libentique animo ſubeundam ſeipſos ultro incitare ſatagebant: ſpe inſuper ad æternæ felicitatis præmia poſt exantlatos hujus vitæ labores, obtinenda erigebantur, & demum ad ſanctorum ſectanda veſtigia, virtutumque omnium exempla propenſius æmulanda, ſacrarum imaginum aſpectu pariter, & cultu provocabantur. Quæ quidem recolendæ imagines in Cœmeteriis pictæ, vel in Sarcophagis, cubiculiſque affabre inſculptæ, ſua quæque divinorum arcana myſteriorum, mox à nobis, Deo favente, lectori dilucidanda continent.

Quid potiſſimum veteres Chriſtiani Tabulis Cœmeterialibus docuerint.

4 Verum cum una, eademque parabolarum, atque imaginum ratio habenda ſit, quod & in parabolis uſu venit, haud nobis ſingula ad amuſſim expendenda ſunt, ut ipſemet D. Chryſoſtomus Homil. 48. in Matth. his verbis affirmat: *Superius me dixiſſe memini, non ad verbum exponendam eſſe parabolam, ne multa ſequantur abſurda.* Quod idem ſanctiſſimus doctor Homil. 63. in ejuſdem Matthæi cap. 19. hæc dicens repetit: *In parabolis non oportet nimia in ſingulis verbis cura perangi: ſed cum quid per parabolam intendit, didicerimus, inde utilitate collecta, nil ulterius eſt anxio conatu inveſtigandum.* Quædam enim, ut experimentum edocet, parabolicis interdum ſermonibus adjiciuntur, non certe ad quid novi deſignandum, ſed ut elegantiam, pondus & quoddam veluti complementum ipſimet, quæ contexitur, parabolæ interjecta conferant. Quod plane ipſiſmet imaginibus contingit, quibus varia plerumque pro libito pictores parerga additamentorum inſtar attexere conſueverunt, haud rerum quidem ſignificandarum gratia, ſed ut ipſiſmet imaginibus, quas coloribus exprimunt, decorem, ſplendoremque concilient. Nos igitur, quæcunque ſupervacanea ſunt, rejicientes, ſedula dumtaxat judicii trutina expendemus, quæ in iiſdem effingendis, componendiſque auctores intuentium tum oculis, tum animis contemplanda exhibere voluiſſe arbitramur, & ea potiſſimum, quæ ſancti Patres eruditione conſpicui de hujuſcemodi imaginibus ſatis prolixe ſcriptis conſignantes edocuere, quorum præcipua tantum ſententiarum, quibus uſi aliquando ſunt, verba, ver-

D. Chryſ. ho. 48. in Matt.

Id. hom. 63. in c. 19. Matth.

verborumque ipsorum vim, cum de singulis suo loco agendum erit, in medium afferre pro viribus, ut studioso lectori fiat satis, conabimur.

CAP. VII.

De Adami & Evæ Imaginibus.

1 UT à recolendis igitur antiqui Testamenti imaginibus, atque ab ipsamet Protoparentis humani generis nostra initium desumat oratio; primo quidem loco eorum, qui primatum sibi jure merito inter cœteros vindicant, Adami scilicet & Evæ imaginum contemplanda lectori mysteria sese offerunt; quæ nimirum in sacris Cæmeteriis frequentius, quam reliquæ omnes coloribus adumbratæ, & in parietibus effictæ vel certe marmoreis monumentis insculptæ visuntur. Has porro ad allegoricum, seu tropologicum intellectum salubriter derivantes, hæc, quæ à nobis infra subjicientur, descriptis potissimum imaginibus prænotari existimavimus.

Imago Adami in Cœmeteriis frequentissima.

2 Certam in primis atque inevitabilem mortis, cui omnes addicti sunt, pœnam. Cum enim fidelium quisque, qui tunc vivebant, pictam Adami imaginem intueretur hanc suspiciendo tacite admonebatur, ut serio apud semetipsum primævæ omnium originis memoriam refricans recoleret, quod ab eo progenitus vitam hanc hauserit, quem ex humo vili admodum pulveris admixtione concretum, in humum tandem ac pulverem turpiter solvi, divino urgente in admissi sceleris ultionem imperio, contigit. Intorserat enim Deus, cum se contemptui à protoplasto habitum cerneret, hanc in eundem sententiam: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris.* Quapropter cum mortalium nemo mortis fatum, quod velit, nolit necessario impendet, subterfugere valeat, & quam primævus omnium parens prævaricando pœnam in orbem invexit, subire cogatur, optimo ac salubri quidem consilio negotium animæ agebatur, si vitam, quæ tandem aliquando reluctante licet animo mortis falce amputanda est, ultro libenterque pro Christo, *pro quo mori* (ut Apostolus ait) *lucrum est*, perennis vitæ suffulti spe, atque immortalitatis laurea donandi profunderent. Quod quidem ubi semel intuentium menti studiose præconceptum insedisset, ad acerbiora, quæ ingruerent, certamina, & ad martyrii agonem alacriter subeundum tum unicuique Christianorum tum maxime primævis illis orthodoxæ fidei Patribus, qui inter luctus passim abrepti ad necem tyrannorum edictis expetebantur, ut futilem hanc nimirum, perituramque vitam contemnerent, stimuli instar incitamento esse, & quamplura intuentium animis Christianarum virtutum subsidia atque incrementa poterat.

Quid nam per eam significetur?

Gen. c. 1.

Mortem necessario oppetendam esse cunctis hominibus.

Mortem necessariam pro Christo ultro libenterque amplectendam.

3 Ut hic autem singula, quæ ad ipsius Adæ historiam atque imaginem spectant, lectori suggeramus; illud sane præcipua animadversione dignum videtur, quod post violatam divini numinis sanctionem, divinarum scripturarum paginis enarrantibus, Adamo contigisse didicimus. Statim quippe his potissimum à Deo verbis compellatus est: *Adam ubi es?* Quæ quidem verba paternorum viscerum, atque intensissimi amoris vim, ac sensum præ se tulisse Chrysostomus in suis ad populum homiliis hunc in modum pronunciat: *Non tantum prior vocans, sed etiam ex suo ipsum nomine appellans, & dicens: Adam ubi es? Amorem suum, & multam curam ostendit: jam enim omnes nostis, quod hoc est legitimæ amicitiæ indicium.* Et infra: *Vicissim odio habentes, & inimice erga quospiam affecti nec nomina eorum, qui se læsere, ferunt commemorare, Ideo Saul non dixit: Ubi est David, sed ubi est filius Isai? Et Iudæi non dicunt: Ubi est Iesus? sed ubi est ille. Sed Deus in hoc demonstrare volens, quod nec peccatum amorem extinxit, inquit: Adam ubi es?* Quæ quidem prolata à nobis in medium Chrysostomi enarratio haud parum solaminis quavis criminum labe obnoxiis, ubi ad salutaris pœnitentiæ, quæ cuique patet, remedia convolant, & maximum spei ac fiduciæ robur eorundem animis ingeritur, si ad eum, qui *misericordiarum Pater est, & Deus totius consolationis* supplici, contritoque corde confugiant. Verum si iisdem paululum verbis unà cum Augustino insistamus: *Adam videlicet ubi es?* quæ ipse de Genes. ad lit. l. x i. cap. 34. & lib. 83. Quæstion. quæst. 65. edisserens, *Increpantis* ait *esse, non ignorantis.* Dum ipse Adam à Deo rationem de præcepti prævaricatione reddendam evocatus objicitur cunctis, id sane maximum unicuique timorem incutiet, atque in mentem protinus illud Apostoli revocabit: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit sive bonum, sive malum.* Quis enim non videt, quod si altius animo divini, ac formidabilis jugiter judicii contemplatio insit, salubris inde culparum metus exorietur, & ex metu postmodum Spiritu Sancto afflante charitas erga Deum conciliabitur, juxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* Verum quoniam hic de primævis adhuc parentibus sermo recurrit, quorum tam frequens apud Christianos persecutionibus impetitos memoria extitit, in Cœmeterialibus quidem imaginibus Adamus & Eva nudi plerunque exhibentur, ut apud sacram Genes. verbis illis aperte describitur: *Erat autem uterque nudus; Adam scilicet & uxor ejus, & non erubescebant.* Quod sane haud peculiari mysterio vacuum pronuntiandum est. Quisquis enim in ipsam Adæ figuram oculos studiose intenderet, illud caute præmonebatur, ut nativam videlicet, congenitamque sibi nuditatem meminisset, qua in terrarum orbem ex ipso matris utero prodiit; & cui iterum sub extremam vitæ periodum addictus, obveniente rerum omnium, quas opipare obtinebat, jactura, hinc demum omnibus terrenis exspoliatus miserrime inops è vita abire cogetur, juxta illud Iob. 1. *Nudus egressus sum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc.* & juxta illud item Apostoli ad Timoth. 1. cap. 5. *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quod nec auferre quid possumus.* Ad quod sapienter Ambrosius quoque in suis in Davidicos Psalmos dilucidationibus allusisse visus est his plane verbis: *Divitiæ hic acquiruntur, hic relinquuntur.* Quapropter cum his omnibus orbari hominem aliquando contingat, neutiquam eos, qui Christianam fidem colerent, nimium dolere, ac tædio gentilium more affici par erat, si sponte pro Christo, firma tamen subsecuturæ mercedis spe erecti, futilia despicerent, quæ vel inviti tandem ac nolentes irreparabiliter amissuri fuerant, quo potissimum miserrimæ humanæ conditionis exemplo imbuti, cum fidei insectatores, quæ ipsi possidebant, bona diriperent, & in Christianos, per summam injuriam facultatibus eosdem exspoliando, sævirent, *rapinam bonorum*, ut Apostolus ait, *cum gaudio susciperent.*

Paterna Dei misericordia in Adamum.

D. Chrys. hom. 7. ad pop.

Id. Chrys.

Aug. de verb. Gen. ad litt. l. 11. c. 34. & l. 83. q. 65.

Apo. 2. ad Cor. 5.

Gen. c. 2.

Rerum humanarum contemptus.

Iob. c. 1.

Ad Tim. 1. c. 5.

Apost. ad.

4 Ad

Mundi, & omnium ejus deliciarum despicientia.

4 Ad hujus autem rei propositum concinne facit, quod D. Ambros. Comment. in Luc. lib. 4. cap. 4. Christum vestibus nudatum è cruce pendentem, ac nudatum pariter in paradiso voluptatis Adamum recolens, verum cum eundem inde ejici contigit, pelliceis tegumentis indutum contemplans, verbis hisce proloquitur: *Nudus*, inquit, *ascendit Christus: nudum ecce video. Talis ergo ascendat, qui seculum vincere paratus est, seculi indumenta non quærat. Victus est Adam, qui vestimenta quæsivit, fecerunt enim sibi perizomata: vicit ille, qui vestimenta deposuit. Qualis in paradiso homo primus habitavit, talis ad paradisum homo secundus intravit.* Quibus sane verbis, ut lector vides, ad rerum omnium, quæ in seculo sunt, despicientiam egregio primævi parentis symbolo fidelium quemque viriliter provocat.

D. Ambr. in Luc. l. 4. c. 4.

Prava cacodæmonis tentatio.

5 Illud vero expendendum nobis est, quod inter Adamum & Evam vetita insuper noxialis pomi arbor, eidemque stygius anguis circumvolutus affabre pingitur, & interdum quoque, ut in septima Monumentorum Cœmeterii Callisti tabula videre est, ipsemet serpens interdictum ore pomum præ se fert, quod Evæ, ut eam in crimen, ac ruinam pelliciat, fraudulenter blandiendo exporrigit. Hujuscemodi autem symbolo haud obscure laureati illi, præstantesque Christi athletæ ac Martyres nobilissimi vim mysterii, quod oculis exponebatur, probe intelligentes, futilia prorsus, ut nobis quidem existimare fas est, ac nullius quidem momenti, immo potius noxia cuncta, funestaque esse, quæ ementitis ad seducendos Christianorum animos fucis tyranni munera offerrent, ac demum mollissimas, pomorumque instar putrescentes hujusce seculi voluptates, ac blanditias caute devitandas edocebantur, utpote quæ divinis legibus adversando, velut pabula serpentinis infecta venenis, acerbas ærumnarum molestias inferrent, ac multiplicia damnorum incommoda parerent, quæ haud unquam refici, vel compensari queant. Quibus bonorum temporalium fucis, si ultro, quod sensus noster suadet, excipiendis manum atque animum exhiberent, futurum profecto foret, ut pœnas, ac momentaneos certaminum labores effugerent, haud tamen deplorandam animæ mortem, ac æternos inferni cruciatus, qui delinquentibus reservantur, evaderent. Quapropter miserandum Adami casum jugiter deflendo, ejusdemque intuentes acriter exemplo perurgente, hominum impiorum munera, quæ perniciem blande propinant, forti constantique animo respuerent, ne videlicet animæ salutem venalem facerent, ac permansurum pro re futili regnum distraherent, illud audacter sibi isthæc exhibentibus inclamantes: *Discede à me pabulum mortis:* & illud ad latentes præcavendas insidias probe meminissent, videlicet: *Diabolus porrigit tibi pomum, & surripit paradisum.*

Honor, ac gloria, quam mundus veneno mixtam propinat.

Adamus Christum Dominum Eva Ecclesiam in figura designat.

6 Præterea ipsius Adami effigie Christum Dominum, & Evæ figura Ecclesiam præsignari concors est, acceptaque sanctorum Patrum sententia, quorum prolixior hic catalogus recenseri posset, sed præcipuos ad rei nostræ propositum opportune loquentes gratis, si libet, auribus excipiamus. Et quidem incomparabilis vir eloquentiæ sacros inter doctores Ambrosius, mira verborum vi ipsi Adæ Christum Dominum, disertisque sententiarum rationibus comparat, dum loco, quem supra citavimus, hæc subjicit: *Ex terra virgine Adam, Christus ex Virgine: ille ad imaginem Dei factus: hic imago Dei: ille omnibus irrationabilibus animalibus: hic omnibus animantibus antelatus: per mulierem stultitia: per Virginem sapientia: mors per arborem: vita per Crucem, &c.*

D. Ambr.

7 At idem plane ad rem nostram Augustinus in psalmos his verbis insinuare videtur: *Quia Adam forma erat futuri, & Adam dormivit quando de latere ejus Eva facta est. Adam in figura Christi, Eva in figura Ecclesiæ: unde est appellata mater viventium. Quando fabricata est Eva? Dum dormiret Adam. Quando de latere Christi Sacramenta Ecclesiæ profluxerunt? cum dormiret in cruce, &c.* Hæc ibi, plura item sermone 101. de tempore post 3. Dominic. Quadrages. hunc in modum prosequitur: *Quod juste debebat Adam, Christus injuste, mortem suscipiendo, persolvit. Ille extendit manum ad pomorum dulcedinem; iste ad crucis amaritudinem. Ille arborem necis: iste salutis ostendit. Ille se contra Deum erexit, & excidit: Christus se humiliavit, ut omnes erigeret. Adam mortem universis intulit, & Christus vitam omnibus reparavit, &c.* Consulendus insuper est sanctissimus doctor libro de symbolo ad Catechumenos, ubi isthæc: *Iisdem gradibus, dilectissimi, quibus perierat humana natura, à Iesu Christo Domino nostro reparata est. Adam superbus: Christus humilis. Per fœminam mors: per fœminam vita. Per Evam interitus; per Mariam salus. Illa corrupta secuta est seductorem: hæc integra peperit Salvatorem. Illa poculum à serpente propinatum libenter accepit, & viro tradidit, ex quo simul mereretur occidi: hæc gratia cælesti desuper infusa vitam protulit, per quam caro mortua possit resuscitari, &c.* Sed hæc hactenus de Adamo humani generis protoplasto Augustinus.

D. Aug. in ps. 40.

Aug. ser. 101. de tempore.

Mariæ Virg. & Evæ Antithesis.

Aug. l. de sym. ad Cathec.

8 Conveniamus hic interim Chrysostomum aureo quidem ore singulas Adæ prærogativas suavissimis verbis personantem; quippe qui homil. de interdicta arbore sic habet: *Mors per Adam, vita per Christum. Evam serpens seduxit: Maria Gabrieli consensit: sed seductio Evæ attulit mortem: consensus Mariæ peperit in seculo Salvatorem. Restauratur per Mariam, quod per Evam perierat. Per Christum redimitur, quod per Adam fuerat ante contractum.* hæc utique ad rem Chrysostomus. Hac igitur potissimum de causa factum est, ut sapientissimi Patres, ipsarum è regione imaginum, quibus Adam & Eva exhibebantur, ipsiusmet Deiparæ Virginis imaginem aliquando coloribus adumbrarent, ut in septima Cœmeterii Callisti tabula videre est. Quam item ob rationem enarratum mysterii symbolum velut digito demonstrans concinne canit Ecclesia:

S. Io. Chrys. hom. de interd. arb.

Quod Eva tristis abstulit
Tu reddis almo germine,
Intrent ut astra flebiles
Cæli fenestra facta es.

Hymn. de B. Virg. in Brev. Rom.

Nec in Cœmeterialibus tantum Cubiculis Deiparæ filium gestantis imaginem, quæ Evæ pomum præferenti objicitur, sed signatoriis insuper in annulis Christiani mysterium recolentes delineabant, ut ex antiquo hoc patet annulo, qui rudi quidem manu, aurea tamen Christianorum secula prænotans è stanno confectus, inter Cœmeteriales exuvias adinventus est, cujus hic tibi iconem nobis ab Illustrissima Felice Rondanina exhibitam, contemplandam offerimus.

Quo

Quo scilicet probe illa Augustini verba Deiparæ imaginem respiciendo unusquisque recoleret: *Per fœminam*, inquit, *mors, per fœminam vita: per Evam interitus, per Mariam salus: illa corrupta secuta est seductorem: hæc integra peperit Salvatorem. Illa populum à serpente libenter accepit, & viro tradidit, ex quo simul mereretur occidi: hæc gratia cælesti desuper infusa vitam protulit, per quam caro mortua possit resuscitari, &c.* Verum quoniam Patres hic recensemus, qui ipsius Adæ & Evæ imagines sapienti calamo dilucidarunt, his quoque Bernardus mellifluo dicendi stylo haud ulli secundus subscribit: hic enim Homil. quam edidit super Missus est, adumbratæ figuram imaginis recognoscens, his plane verbis Adamum compellat: *Quid dicebas ô Adam? Mulier, quam dedisti mihi, dedit de ligno, & comedi; verba malitiæ sunt hæc, &c. Redditur fœmina pro fœmina, quæ pro ligno mortis gustum tibi porrigat vitæ, & pro venenato cibo illo amaritudinis, dulcedinem pariat fructus æterni. Muta ergo iniquæ excusationis verbum in vocem gratiarum actionis, & dic: Mulier, quam dedisti mihi, dedit de ligno vitæ & comedi; & dulce factum est super mel ori meo; quia in ipso vivificasti me.* Vides, ô lector, ex noxiali pomo nobis Evæ manu propinato vivificum optatæ salutis antidotum ipsius Deiparæ suffragio salubriter præstitum.

Aug. l. 3. c. 4. l. 9. tract. de symb. ad Cat.

Apostrophe D. Bernardi ad Adamum.

D. Bern. hom. 20. sup. missus est.

9 Demum ut cuncta hic mysteria in medium proferantur, quæ sub descripta Adami imagine cordatis viris antiquitus contemplanda suppetebant. Vt à præcipuo exordium sit, Resurrectionis mysterium, eo quod Adamus Christum tum oculis, tum menti ad vivum repræsentet, intuentibus ultro parentes nostri exhibere satagebant, quod quidem ex illis Apostoli verbis patet, dicentis: *Nunc autem Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: & sicut in Adam omnes moriuntur; ita & in Christo omnes vivificabuntur.* Ex quibus plane verbis præclarum hoc ad futuræ resurrectionis mysterium, & præcipuum illibatæ fidei, quam tenemus, articulum probati quique sanctorum Patrum luculentis in unum congestis argumentis comprobant. Inter quos Tertullianus inprimis omnium antiquissimus de resurrectione quidem sapienter edisserens isthæc prodit: *Si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne; jam non ad exemplum Christi resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus: quia per hominem, inquit, mors, & per hominem resurrectio mortuorum: ut separet quidem auctorem mortis Adam, Christum resurrectionis: ejusdem autem constitueret substantiæ resurrectionem, cujus & mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparationem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur; ita & in Christo omnes vivificabuntur; carne vivificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur, &c.* hactenus pro afferendo resurrectionis mysterio isthæc ad rem Tertullianus.

Resurrectionis mysterium Imagine Adami designatum.

1. Cor. 5.

Tert. l. de resur. c. 48.

10 Sed instituti proposito optime consonat, quod D. Anselmus, cæteris omnibus prætermissis in ep. 1. ad Corinth. in hæc verba pronuntiat: *Sicut per Adam mors intravit, quia ipse primus est mortuus: ita & per Christum resurrectio, quia primus ipse resurrexit: Sicut ille forma morientium, sic iste forma resurgentium. Et sicut in Adam omnes moriuntur, quia sunt ejus filii: sic & in Christo omnes vivificabuntur, quia sunt ejus filii. Nemo enim venit ad mortem, nisi per Adam, nemo ad vitam, nisi per Christum.* Vides hinc, pie ac studiose lector, quam aptis concinnisque delineata mysteriorum coloribus recolenda Adæ historia in abditis Cœmeteriorum recessibus ad suspiciendum his, qui ibidem demorabantur, & contemplanda pariter ob oculos poneretur, qua nimirum mortalium quisque serio edisceret mortem, quæ singulis inevitabiliter obventura est, ob melioris, qua tenemur jugiter, spem vitæ reformidandam nullatenus esse; quin immo prompto, libentique animo, ubi opus est, ac incerta rerum humanarum conditio exposcit, temporalem pro Christo vitam alto mentis despectu contemnendam, ut immortalem postmodum (quæ in votis est) feliciter quis consequatur. Et his paucis recolendam Adami & Evæ imaginem, qua sacra decorantur Cœmeteria, salutasse sufficiat.

Christi, & Adami Antithesis.

D. Anselm. in ep. 1. ad Cor. c. 15.

CAP. VIII.

De Abele, & Caino.

1 A Primævorum parentum imagine, quam Cœmeterialibus hisce paginis descripsimus, ad contemplandas Abel, & Caini imagines devenimus: ex quibus antiquis imaginibus, & ex his præsertim, quæ pluribus locis apud sacra Cœmeteria primævorum fratrum sacrificia repræsentant, complura venerandi Patres mysteriorum arcana congestis luculenter enarrationibus eliciunt: quippe qui sapienti consilio Synagogæ Ecclesiam conferunt, divinum probis adesse viris jugiter patrocinium ex ipsiusmet historicæ rei textu monent, atque inculcant: patientiæ bonum solicite eisdem æmulandum: præmiorum munera, quæ illibatæ vitæ hominibus reservantur: dira item tormentorum supplicia, quibus impii, Deo scelerum vindice, addicendi sunt: & certam demum obventuræ resurrectionis expectationem mortalium oculis palam ingerunt, ac ultro in mentem revocant. Vnum igitur præ cæteris Tertullianum, cæteris antiquitate præstantem, audiamus, qui adversus Iudæos de adumbratis utriusque Testamenti sacrificiis sub duorum istorum fratrum typo hæc apte edisserit: *Et quidem à primordio majoris filii, id est, Israël terrena fuisse in Cain praeostensa sacrificia, & minoris filii Abel, id est, populi nostri sacrificia demonstrat, &c.*

Abel, & Cainus quidnam repræsentent?

Synagogam Ecclesia.

Tertull.

2 At ad rem nostram egregie item Ambrosius sub istorum fratrum symbolo Synagogam, Ecclesiamque, nec non populum gentis utriusque adumbrari vult, Iudaicæ scilicet, & Christianæ, quam quidem eisdem quasi digito palam designari verbis hisce affirmat: *Hæc figura Synagogæ & Ecclesiæ in his duobus fratribus ante præcessit, Cain & Abel. Per Cain parricidialis populus intelligitur Iudæorum, qui Dominum, & auctoris sui, & secundum Mariæ Virginis partum, fratris, ut ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur populus Christianus adhærens Deo, &c.* Hæc Ambrosius. Cui S. Hieronymus in elucubrationibus super Psal. isthæc exponens pari sententiarum vi adstipulatur: *Non vetamur graviter, & honeste contemplationes afferre, & mentis cogitatum extollere ad sensa* sub-

Abelis, & Caini typo Synagoga, & Ecclesia adumbrata.

D. Amb. de parad. c. 2.

S. Hier. in proem. sup. ps. 2.

sublimiora: quemadmodum conferre Cain & Abel Synagogæ Iudæorum & Ecclesiæ, & conari ostendere rejectam esse Synagogam, ut Cain sacrificium: accepta autem esse dona Ecclesiæ, ut tunc fuerunt Abel. Eucherius item in Genesim, ejusdem rei explanationem hunc in modum confirmat: *Sicut Cain*, inquit, *sacrificium ex terræ fructibus reprobatur: Abel autem sacrificium ex ovibus, & earum adipe suscipitur: ita novi Testamenti fides ex innocentia grata Deum laudans, veteris Testamenti terrenis operibus antefertur.* Audis quanta divinorum mysteriorum arcana ex eorundem sacrificiorum fonte, sanctis Patribus enarrantibus, fidelium menti promanant.

Euch. l. 1. in Gen.

3 At vero Ruffinus Aquilejensis in Psalm. 53. verba illa acute expendens Genes. 4. *Respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus*; dum nimirum docet cujusmodi nostrorum sacrificiorum oblatio futura sit, ut Deo grata, & accepta benedictionis gratiam promereantur, hæc ait: *Voluntatem, & affectum pensat Deus in omni sacrificio, &c. Hinc Moyses ait: Respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus, non prius ad munera, sed ad Abel respexisse Dominus perhibetur: quia non pensat voluntatem ex munere, sed munus ex voluntate. Ad Cain vero, & ad munera ejus non respexit, quia videlicet bonam in eo voluntatem non vidit. Seipsum obtulit Patri Filius in sacrificium pro nobis, voluntarie quidem, quia non ex necessitate, sed ex caritate. Non enim coacta dona, & coacta servitia diligit Deus.* Hactenus ad rem nostram Rufinus. Nec vero minus diserte, ac sapienter Clemens Alexandrinus fratris utriusque sacrificia expendens, sinceram, candidamque innocentissimi Abelis fidem his plane verbis commendat: *Fide majorem hostiam Abel, quam Cain detulit, per quam testimonium est consecutus, quod esset justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, & per illum defunctus adhuc loquitur.*

Genes. c. 4. Deus in oblationibus munus ex voluntate pensat.

Ruff. in ps. 53.

Fides Abelis.

D. Clem. Ale.

4 Sed unus præ cæteris, Christianæ videlicet eloquentiæ pater, Cyprianus de bono patientiæ, præstantissimam ejusdem Abelis patientiam admirans: *Invenimus denique*, inquit, *& Patriarchas, & Prophetas, & justos omnes, qui figuram Christi imagine præeunte portabant, nihil magis custodisse in laude virtutum suarum, quam quod patientiam forte, & stabili æquanimitate tenuerunt. Sic Abel originem martyrii, & passionum justi hominis intrans primus, & dedicans, adversus fratrem parricidam non restitit, nec reluctatur, sed humilis & mitis patientia occiditur.* Ac demum S. Epiphanius contra hæreses to. 1. lib. 1. sect. 10. ex verbis illis: *Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra*, augustissimum futuræ resurrectionis mysterium ex Abelis cruore divinam proclamante vindictam, his plane verbis elicit: *Convincuntur autem ipsi undequaque de resurrectione mortuorum, primum ex Abel, quod post mortem sanguis ejus Dominum alloquitur: sanguis autem anima non est, sed in sanguine anima est, & non dixit: Anima clamat ad me, ostendens, quod est spes resurrectionis corporum, etc.*

Patientia, & Humilitas Abelis.

S. Cypr. de bono Patien.

S. Ep. con. hær. to. 1. l. 1. sec. 10.

5 En igitur quam opportune, quam congrue ipsismet Christianæ fidei cultoribus, dum, licet ab omni labe immunes, acerbioribus gentilium persecutionibus premerentur, ejusceemodi Abelis historia in sacris mart. Cœmeterjis, in quibus demorabantur, tunc maxime cum à tortoribus ad necem avide perquirerentur, contemplanda iugiter ob oculos poneretur, ut innoxii videlicet viri pictam ad vivum imaginem intuentes innocentiæ clypeo ac bonæ mentis præsidio muniti, inter adversa quæque impavidi respirarent, & haud levis momenti mœstis rebus doloris levamentum accederet, cum probe nossent se tuto Ecclesiæ sinu receptos, sub Dei patrocinio, quod justis jugiter præsto est, consistere; *si Deus enim pro nobis* (ut Apostolus ait) *quis contra nos?* Quinimmo ipsomet oculorum aspectu ad æmulandam innocui Abelis fidem, patientiam, longanimitatem, ultroneamque suimet ipsius oblationem, inanimis quidem tabulæ lineamentis, ac si vivido perstrepentis buccinæ sonitu excitabantur, ut si quando ipsis occasio suppeteret, sanguinem ultro fidei causa profundendi pari virtute, pari itidem provocati exemplo, promptam quoque obnoxii sanguinis oblationem, cujus vocem gratis auribus excipit Deus, benignis ultro oculorum obtutibus respici, & ratam, acceptamque iugiter ab eodem haberi fide firmiter, constanterque tenerent. Demum se quoque immortalem aliquando in vitam feliciter evocatos pro diversimodis hic sibi inflictis per vim, ac summam iniuriam tormentorum pœnis, amplissimis tandem aliquando præmiorum muneribus Dei manu cumulandos fore proculdubio sperarent, nec tribulati cordis sacrificio, quod acceptissimum Deo est, suam deesse mercedem prævio Abelis exemplo obsirmati intelligerent: *Sacrificium quippe Deo spiritus contribulatus*, ut Psalmistæ oraculum edocet. Sed de his hactenus.

Abelis imaginem intuentes ad fortitudinem in adversis innocentia freti excitabantur.

Apost. ad Rom.

CAP. IX.

De Noëmo.

1 SAnctissimi viri, Noëmi videlicet Patriarchæ symbolum, quod sacris plerunque Cœmeteriis inest, haud parum, ut credere nobis par est, Christianorum animos diutinis persecutionum procellis exagitatos fida inconcussæ spei, quæ nunquam inter naufragantis mundi pericula deficit, anchora valide in pietatis officio & fidei vigore continebat. Viri quippe inter diluvii procellas tuto tandem in salutis portum emergentis imago Christianos vel inter adversa mœstos, fluctuantesque solari poterat, qui ipsomet nomine mœstis solatium rebus, ut ait Scriptura, præferebat: *Vocavitque nomen ejus Noë, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum.* Enimvero historia hæc cum sit quampluribus referta mysteriis, quæ intimis quibusvis animorum molestiis levamen afferunt, ac doloribus quantumvis acerbissimis opportuno medelam temperamento conciliant; quis ambigendo negare audeat cordatos homines, qui tunc potissimum temporis *in diluvio aquarum multarum*, ut cum Propheta loquar, constituti absque ulla è periculis emergendi spe, vix digito à more distabant, ex arcæ Noëticæ mediis in fluctibus absque naufragandi metu persistentis aspectu haudquaquam animum despondisse, sed fausto protinus columbæ virentem olivæ ramum ad vesperam deferentis auspicio mirifice erectos, subsecuturæ tandem pacis tranquillitatem, fluctuanti inter adversa naviculæ feliciori sancti Spiritus omine, cujus hæc jugiter nutu regitur, precatos, auguratosque fuisse.

Noëmus in Arca quid significet?

Noëmi exemplo veteres Christiani in persecutionum fluctibus fiduciam in Deum habebant.

2 Sed præcipua quæso sacrorum arcana mysteriorum, quæ in celeberrima Noëmi historia à sanctis Patribus acute prænotari contigit, hic in studiosi gratiam lectoris repetamus; & primo quidem loco,

Aquæ diluvii Baptismum designant.

loco, ut singulos ex ordine recenseamus, is, qui cæteris tum antiquitate, tum ingenio præstat; sese nobis offert; Tertullianus, inquam, qui pietati in mysteriorum sensibus perscrutandis ex more consulens, in ipsis diluvii aquis, quæ universum terræ ambitum operuere, saluberrimam delictorum expiationem pie admodum, & his quidem verbis contemplatur: *Quemadmodum enim post aquas diluvii, quibus iniquitas antiqua purgata est, post Baptismum, ut ita dixerim mundi, pacem cælestis iræ per columbam terris annunciavit, dimissam ex arca, & cum olea reversam; quod signum etiam apud nationes paci prætenditur: eadem dispositione spiritualis affectus terræ, id est, carni nostræ emergenti de lavacro post vetera delicta, columba sancti Spiritus advolat, pacem Dei afferens, emissa de cælis, ubi Ecclesia est Arca figurata.* hactenus ad nostræ rei propositum Tertullianus.

Tertull. l. de Baptis.

3 Sed eloquentissimum interim, & Tullio haud imparem, Cyprianum audiamus, qui epist. ad Pompejum Pœnum dum illa potissimum verba explicat 1. Petr. 3. *In arca Noë pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam, quod & vos similiter salvos faciet Baptisma*, ipsam Noëmi arcam sacrosanctæ Ecclesiæ comparat, hæc autem sunt ejus verba: *Quam brevi & spiritali compendio unitatis Sacramentum manifestavit? Nam & in illo mundi baptismo, quo iniquitas antiqua purgata est: qui in arca Noë non fuit, non potuit per aquam salvus fieri: ita nec nunc potest per Baptismum salvus videri, qui baptizatus in Ecclesia non est, quæ ad arcæ unius Sacramentum Dominica unitate fundata est.* Prolixiori autem sermone eamdem prosequitur enarrationem contra Novatianum hæreticum isthæc scribens: *Illa arca figuram Ecclesiæ portabat. Cataclysmus ergo ille, qui sub Noë factus est, figuram persecutionis, quæ per totum orbem nuper supereffusa est, ostendit. Aquis autem, diruptis cataractis, undique convenientibus, & excrescentibus significabantur gentes, quæ ad nostram Ecclesiam excreverunt, sicut Apocalypsis 17. docet, dicens: Aquæ, quas vidisti, populi sunt, & regna, &c.* à Cypriano neutiquam dissentit, qui haud minori eloquentia cæteris præcellit, Hieronymus, dum consueta profluentis eloquii vi adversus Luciferianum invehens, proclamansque ex iisdem Petri verbis adductis in medium argumentis Noë manifestissimum Ecclesiæ typum extitisse probat. Sed ejus hic verba, si libet, studioso expendenda lectori proferantur: *Noë*, inquit, *Ecclesiæ typus fuit, dicente Paulo Apostolo: In arca Noë, &c. ut in illa omnium animalium genera, ita & in hac universarum & gentium, & morum homines sunt.* Idem plane Homilia de nomine ipsius Noë Chrysostomus affirmat: *Sicut tunc*, inquit, *omnis creatura deleta est, sola autem arca evasit, de trabibus quadratis facta, octo animas bajulans; ita & in consummatione omnes hæreses interibunt, una tantummodo arca salvabitur, id est, Ecclesia Christi de justis hominibus congregata.*

Cypr. ep. 74. ad Pomp. Pœn.
1. Petr. 3.
Arca Noëmi Ecclesiæ comparata.
Id. Cypr. cont. Novat.
Apoc. 17.
D. Hier. adv. Luciferian.
Chrys. hom. de nom. Noë.

4 Verum præmemoratis Patribus, quorum præscripta in sacris paginis auctoritas est, Augustinus quoque, augustissimum Ecclesiæ lumen, pari sententiarum pondere ejuscemodi rem expendens in lib. de Cath. rud. subscribit, ubi arcæ quidem Noëticæ symbolum haud miris recolendisque mysteriorum sensibus vacuum, nudatumque fuisse demonstrat: *Factum est*, inquit, *aliquando diluvium per totam terram, ut peccatores delerentur, & tantum illi, qui evaserunt in arca, sacramentum futuræ Ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus seculi natat, & per lignum Crucis Christi à submersione liberatur.* Nec isthæc pro Noëmi arca lectori delibasse contentus, alia item passim contemplanda suggerit in lib. de Civit. ubi hæc habet: *Arca procul dubio figura est peregrinantis in hoc seculo Civitatis Dei, hoc est, Ecclesiæ, quæ fit salva per lignum, in quo pependit mediator Dei, & hominum Homo Christus Iesus.* Et infra: *Quod ostium in latere accepit, profecto illud est vulnus, quando latus Crucifixi lancea perforatum est. Hac quippe ad illum venientes, ingrediuntur, quia inde Sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur, & quod de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum significat: quacunque enim vertitur quadratum stabit.* At Augustino pro Noëmi navigio illustrando elaboranti, consuetæ eloquentiæ vela ad dicendum expandens Ambrosius adstipulatur, quippe qui de gentium vocatione agens, isthæc profert: *In arca Ecclesia figuratur, dum per lignum & aquam redemptio crucis Christi, & ablutio regenerationis aperitur, &c.* Audis, quæ & quanta certatim pro Noëmi arca singuli sanctorum Patrum perorando congerunt.

In arca Noëmi lignea lignum Crucis per quod servamur, figuratum.
D. Aug. l. de Cat. rud. c. 27.
Id. Aug. l. 15. de civ. Dei. c. 6.
Arca figura Ecclesiæ seculi fluctibus egitata.
S. Ambr. l. 1. c. 4. de voc. gen.

5 Nec vero venerabili vir conspicuus sanctitate Beda dirigendæ, exornandæque huic arcæ, quæ Ecclesiæ typum gerebat, suam deesse manum, auctoritatemque patitur: hic enim expositione, quam in Genes. edidit, non ipsam dumtaxat Noëmi arcam Ecclesiæ confert: *Arca enim ista*, inquit ille, *Ecclesiam significat, quia natat in fluctibus mundi hujus*, sed post ejusdem structuram arcæ, ac formam pariter verborum coloribus concinne adumbratam, multiplicium insuper mansionum seriem verbis hisce eleganter edisserit: *Confertur sane*, inquit, *populus hic, qui salvatur in Ecclesia, illis hominibus, sive animalibus, qui salvati sunt in arca: quorum quia non unum est omnium meritum, non unam habent in arca mansionem: licet enim in Ecclesia omnes intra unam fidem contineantur, atque uno Baptismate diluantur, non tamen idem omnibus profectus, de quibus dicitur: Homines & jumenta salvabis Domine. Multitudo irrationabilium jumentorum, vel etiam bestiarum in inferioribus locis habentur: hi autem qui per rationabilem scientiam vivunt, in superioribus sunt, qui sunt valde pauci. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi, &c.* Hæc pro venerando ipsius Ecclesiæ symbolo venerabilis doctor iste fidelibus exposuit.

Arca Ecclesiæ in mundi hujus fluctibus natantis symbolum.
Beda expos. in Genes. c. 5.

6 Sed nunc ab Ecclesiæ typo ad ipsummet Christum, cujus Noë mysterium apte, concinneque præ se tulit, stylum convertamus. Quod profecto conspicuæ vir sanctitatis Ioannes Damascenus satis luculenter edocuit, dum homilia, quam de Sabbato sancto inscripsit, hæc enarrat: *At Noë quidem arca inclusus, & ligno illo alterius mundi semina conservans, rursus humani generis principium effectus, Christum sponte sua, sepultura inclusum, peccatumque sanguine simul, & aqua ex latere ejus fluente lavantem, ac genus nostrum universum in ligno crucis conservantem, novæ Ecclesiæ, ac reipublicæ auctorem nobis, ducemque effectum typice nobis demonstrabat.* Id ipsum vero longe ante Iustinus martyr in colloquio, quod cum Tryphone Iud. habuit, circa finem his plane verbis edocuerat: *Nam & Christus cum primogenitus esset omnis creaturæ, & primogenitus ex mortuis, primitiæque dormientium, principium rursus alterius generis fuit regenerati ab ipso per aquam, & fidem, & lignum: quod mysterium crucis obtinet; quemadmodum & Noë in ligno servatus est,*

Per Noëmum Christus Dominus typice significatur.
S. Io. Dam. hom. de Sab. sanct.
Iust. mart. colloq. cum Triphon. Iud. circ. fin. to. 2.

est una cum suis, super aquas invectus. Verum recitatis hactenus à Damasceno doctissimus item vir Beda loco, quem supra citavimus, in hæc verba adstipulatur: *Hæc autem per omnia significat Christum. Noë requies interpretatur, & Dominus dicit in Euangelio: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Noë solus justus: Christus solus sine peccato est, cui septem animæ homines donantur, id est, perfecti homines per septiformem gratiam. Noë per aquam, & lignum liberat suos: Christus per crucem, & Baptismum liberat Christianos.* Vides quam præclara fluctuantis arcæ lignum suo sinu sacramenta recondat, & ad quæ saluberrima ipso intellectu assequenda rerum divinarum argumenta navigantes perducat.

Beda in Genes. cap. 5.

7 Quoniam vero de Noëmi arca, quæ præ cæteris haud obscurum Ecclesiæ symbolum antiquis temporibus extitit, adhuc sermo recurrit, opportuna hic quoque nobis ipsiusmet Petri Naviculæ mentio suggeritur, quæ patentissimum Ecclesiæ pariter typum intuentibus præ se fert. Et quidem ex veteri annulari onyche ab antiquis ad nos per manus transmissa, & inter cætera rerum Cœmeterialium, ac sacræ antiquitatis monimenta curiosis oculis suspicienda magnum aliquod, ac præcipuum nobis sacramentum objicitur. Ibi enim in gemmæ prospectu Petri navicula in medio mari, nautis ultro in remigando laborantibus, contemplanda, & Petrus supra maris fluctus gradiens exhibentur. In summo item Navis malo Noëmica arca (ut nonnulli contendunt) efficta conspicitur. Præterea supremum ejusdem arcæ vestigium, ne quid prætereamus, columba tenet; altera vero columba puppi gubernatoris instar insidet. At quod nobis mirandum magis, explorandumque videtur, Navi subinde, quam describimus, piscis immani præditus mole, ore semihulco, velut devictus, ac prostratus subest. Christus insuper Petrum supra aquas gradientem manu, ne demergatur, sustinet, quorum capitibus Græci hoc modo exsculpti characteres, IHC & ΠΕΤ. Iesu videlicet & Petri nomen denotant. Verum ipsius gemmæ, quæ humanæ vix unguis mensuram exæquat, hic sub ampliori forma imaginem, ejusdemque ex prototypo, qui apud Ludovicum Compagnium rei antiquariæ studiosum asservatur, excerptam fideliter iconem nobis oblatam, tibi quoque ultro suspiciendam, ut vides, offerimus.

Navicula Petri Ecclesiæ typus.

Gemma ex onyche annularis veterum Christianorum.

8 Et probe quidem, ut nonnulla hic vel obiter inseramus, annularis hæc gemma sacram antiquitatem redolet, cum usitatum apud Christianos morem ex Clem. Alexandrini verbis, ac præscripto indicet, qui in signatoriis Christianorum annulis *aut columbam, aut piscem, aut navim, aut lyram, aut anchoram*, ut nos infra suo loco dicemus, exprimi debere affirmat. Tribus vero præcipuis hæc Cœmeterialis gemma symbolis præfulget. Primo enim tam Noëmi arcam, quam Petri Naviculam, apertum ipsius Ecclesiæ typum præ se fert, quæ cum ambæ simul junctæ appareant, Catholicam Christi Ecclesiam unam, eandemque ab ipsomet mundi primordio extitisse intuentibus palam innotescit. Porro cum arca uno eodemque navis malo suffulciatur, omnes tum ex Judaismo, tum ex gentibus nonnisi ob Christi merita salutem adeptos fuisse celebri mysterio suggeritur. Nam quod Noëmi arca Ecclesiam olim mystice adumbraret, disertis utique verbis Paulinus in rem præsentem edocuit: *Superavit arca diluvium, & nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat.* Hieronymus quoque iisdem plane verbis consonat: *Arca*, inquit, *illa juxta Apostolum Petrum typus Ecclesiæ fuit*: quod item adversus Luciferianos scribens insinuat, ut Cyprianus his verbis: *Si potuit evadere quisquam, qui extra arcam Noë fuit, & qui extra Ecclesiam fuerit, evadet?* Quod autem Petri navicula, cujus mysteria orthodoxi certatim Patres edisserunt, Ecclesiam quoque evidenter designet, ipso Augustino enarrante didicimus: *Naviculam*, inquit, *istam Ecclesiam cogitate, turbulentum mare hoc seculum*, quod plane Hieronymus, Beda, aliique ex Patribus unanimiter edocent. Enarratis autem hactenus postremo loco accedit, quod ut hujus apte rei mysterium intelligentibus exhiberetur, à primis quidem Ecclesiæ temporibus templa, quæ in Dei cultum pia Christianorum manu erigebantur, oblonga quidem, & in navis aptata formam ex Clementis Romani lib. 11. Apostolicarum constit. præscripto protendebantur. Verum omnimodam arcæ ipsius cum Navicula symboleitatem Cyprianus de arca sermonem instituens his verbis innuit: *Iam tunc*, inquit, *illa præfigurabantur tempora, quibus arca Noë aquis invecta diluvii, viri justi familiam conservavit illæsam.* hæc Cyprianus.

Clem. Alex. l. 3. pedag.

Paul. ep. 11.

Hier. l. 1. adv. Iovin.

Cypr. de unit. Eccl.

Aug. l. de ver. Dom.

Clem. Rom. l. 11. Const.

Cypr. de Cardinal. Chr. operib.

9 Porro ut paucis reliqua prosequamur, columbæ symbolum, quod in nostra navicula exprimitur, haud mysterio, & quidem multiplici caret: columba enim, quæ summitati inest, eam symbolice præferre crediderim, quam ad explorandum, an diluvii aquæ desiissent, Noëmus ex arca transmisit, quæ quidem intra eandem regressa haud boni, quod expetebatur, nuncii tunc avis extitit, sed iterum ab eodem foras emissa feliciter *reversa est ad vesperam*, ut sacræ edocent paginæ, *portans ramum olivæ virentibus foliis in ore suo.* Altera subinde columba, quæ puppis loco insidet, sanctus utique Spiritus, qui Ecclesiæ regimini, tanquam supremus motor, ac ductor præest, palam adumbratur: eandem enim dirigit, ne in syrtes aliquando impingat; regit, ne procellis absorbeatur, & divinitus præstat, ut ad salutis portum tuto tandem emergat. Magna autem, ac mira inter arcam Noë, & Petri Naviculam, inter Noëticam columbam, ac faustum Ecclesiæ alitem similitudo intercedit, baptismus quippe apte concinneque, ut Chrysologus ait, hoc symbolo præsignari videtur: *Hodie*, inquit, *Spiritus sanctus supernatat aquis in specie columbæ, ut sicut illa columba Noë nunciaverat diluvium decessisse mundi: ita ista indice nosceretur perpetuum mundi cessasse naufragium.* Nostra autem Columba haud virentis olivæ ramusculo insigniri opus habet: Christus enim, qui unctus mystice interpretatur, illic jugiter præsentissimus est. Sed Columbam interim ad Noëmum intra arcam remittentes, plura nos infra de eadem lib. 6. Subterraneæ Romæ,

Quid columba Naviculæ Petri insidens significet.

Gen. c. 18. n. 11.

Chry. ser. 140.

10 Ab arca, & navicula expediti, & à naufragandi metu liberi, in immanem, qui navi substernitur,

Piscis sub Navicula sculptus diabolum designat.

nitur, piscem sine periculo incurrimus, quem peculiari neutiquam mysterio destitui pronunciandum est, & symbolice quidem diabolum, qui in sacris passim scripturis Leviatan appellatur, hoc designari crediderim: hic enim aperto jugiter, hiantique ore navigantes absorbere præoptat, verum Petri Naviculæ, & his, qui tuto in eadem navigant, ac circumferuntur haud ullatenus prævalendo damnum inferre posse Christus in sacris Euangeliorum paginis illis palam verbis Petrum edocuit: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Quod quidem, ut clarius Christiani facto exhiberent, piscem tam immani præditum magnitudine naviculæ velut subactum, depressumque exprimere voluerunt, quod egregie Ambrosius illis aliquando verbis insinuasse visus est: *Sanctus Iob adventum*, inquit, *Domini prophetabat, de quo vere dixit, quod magnum cetum erat debellaturus.* Potest autem fortasse ejuscemodi symbolo cetus ille intelligi, in cujus vastitate alvi tres dies, aperto, constantique jam tum Dominicæ Resurrectionis mortalibus propinato mysterio, Jonas propheta perstitit, & vegetus subinde, atque incolumis, ut in Cœmeterialibus passim Sarcophagis videre est, in lucem tandem emersit.

Amb. l. 5. de fide ad Grat.

11 Sed ut ad Noëmum, & arcam revertamur, etsi singula interim, amice lector, quæ ad instituti propositum attinent, elucidemus, haud ipsum met *Noë* vocabulum, ut vides, peculiari mysterio destituitur, quod, ut disertis Damascenus verbis pronuntiat, nobili quidem nominis auspicio, requies interpretantibus resonat. Nec vero tanti rem momenti, & observatione dignissimam Patres silentio obvolverunt: Hieronymus enim in sacris exponendis scripturarum mysterjis omnium oculatissimus, id peculiariter adnotavit, dum lib. quæstionum in sacram Genes. Illa Lamech verba explicans, hæc ait: *Et vocavit nomen ejus Noë, dicens: Ipse requiescere nos faciet ab operibus nostris. Ab eo igitur* (inquit Hieronymus) *quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium, appellatus est requies, &c.* Ioannes item Chysostomus in conscriptis à se in Genes. homiljis hæc ad rem nostram habet: *Nomen autem* Noë *lingua Hebraica quies dicitur: quia ingruente diluvio, hic solus mundum salvaturus, & posterioris seculi futurus auctor erat. Idcirco inquit: Faciet nos requiescere, &c.* Isidorus quoque Hispal. in suis ad sacr. scriptur. allegoriis: *Noë*, inquit, *qui interpretatur requies, &c.* Origines item in disceptationibus in Gen. *Noë* (inquit) *requies interpretatur, pro eo, quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium. Vnde & pater ejus vocans nomen ejus Noe, dixit: Iste requiescere nos faciet ab operibus nostris, &c.* idem insuper in Comment. in Genes. isthæc subtexit: *Non conveniunt cum Noë verba Lamech patris sui dicentis: Iste consolabitur ab operibus & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus: sed cum Christo conveniunt verba hæc, &c.* Quod aureis totidem verbis Beda præcipua vir eruditione conspicuus repetit exposit. in Genes. & quæst. pariter super Genes. Idem quoque Beda perscrutandis rerum divinarum arcanis lyncæus ex numero octavo, quo juxta ordinem recensebatur Noëmus, futuram corporum resurrectionem his plane verbis exposit. in Genes. argumentatur. *Quod autem octavus ipse Noë, quia in Christo spes resurrectionis nostræ apparuit, qui octavo die post sabbatum resurrexit.* Quod & egregie perantiquus ille sacros inter scriptores Justinus martyr loco supracitato adnotaverat.

Noë vocabulum requiem significat.

Hier. q. in Gen. c. 5.

Chrys. hom. 34. in Gen.

S. Isid. Hisp. alleg. in sac. Scri.

Orig. l. 7. c. 6.

Id. in Comm. in Gen. c. 7.

Resurrectio mortuorum per Noemum etiam denotata.

Bed. expos. in Gen. c. 5. & q. sup. Gen.

Bed. c. 5. expos. in Gen.

12 Ut autem singula, quæ ad Noëmi historiam attinent, utpote peculiaribus imbuta mysteriis diligenter inquirendo perscrutemur, jam enarratis illud adjicimus, quod in ipsa demum Cœmeteriali Noë imagine adumbrari columba cernitur, ore virentis ramum olivæ deferens: cujus sane mysterium his potissimum adnotationibus passim elucidando orthodoxi Patres illustrarunt. In primis autem Cyprianus ad Novatianum scribens de secunda columbæ emissione apte, eleganterque edisserit: *Recepta igitur columba, paucis etiam diebus interjectis, iterato emittitur ex arca, quæ reversa non tantum firma vestigia, sed & insignia suæ pacis, atque victoriæ per illa oleæ folia, quæ suo ore portabat, ostendit. Duplex ergo illa emissio duplicem nobis persecutionis tentationem ostendit: prima, in qua qui lapsi sunt, victi ceciderunt; secunda, in qua hi, qui ceciderunt, victores extiterunt, &c.* Quibus concinne quidem respondent, quæ S. Joannes Chrysostomus homil. 12. in cap. 3. Matth. in medium affert: *Cum universum aliquando orbem naufragium commune mersisset, & omne prorsus hominum genus periclitaretur, istud interim certe animal apparuit, finemque illius tempestatis ostendit, atque ore ramum portans olivæ, pacem mundo redditam nunciavit: quæ omnia erant futurorum signa.* Et hæc infra saluberrimæ istius historiæ, qui Christianorum tum oculis, tum animis proveniunt, fructus commendans: *Ne igitur* (inquit) *ipse desperes, illius te historiæ confirmat admonitu, &c.* hæc Chrysostomus. Sed de columba & olea pariter suo infra loco opportunus à nobis sermo instituetur.

Mysterium columbæ à Noe emissæ.

S. Cypr. ad Novat.

S. Chrys. hom. 12. in c. 3. Matth.

13 Hæc, & complura alia aspicientes edocet, commonetque descripta, nec non ab antiquis adeo frequenter usu recepta sanctissimi Noë imago, & à sanctis subinde Patribus aureis plane animadversionibus cumulata, sed præcipue ab Ambrosio, qui luculentum satis de Arca & Noë tractatum edidit. Verum plura hic ad Noëticam illustrandam historiam referre supervacaneum ducimus, cum ea quæ hactenus è nobilissimo sententiarum promptuario recensita à nobis sunt, satis superque ad valide comprobandum sufficiant, quo potissimum animi consilio in abditis Cœmeteriorum recessibus Noëtica exhibeatur historia, ut Christiani videlicet, qui ibidem velut nobilissimi è seculo ad Deum transfugæ terræ recepti sinu morabantur, inter ipsasmet exundantis Oceani procellas *respicientes & levantes*, ut Euangelicus habet sermo, *capita sua*, optimam in adversis quibusque spem conciperent, metumque omnem ac mœrorem animo deponerent; memoria, inquam, repetentes, se intra tutam Ecclesiæ arcam Dei munitam præsidio recipi, quæ debacchantium persecutionum vi, etsi graviores impetant, haud perpeti naufragium queat, sed potius adversorum fluctibus immane excrescentibus, Deo feliciter aspirante, felicitatis sortita cumulum elevanda sublimius foret: *Creverunt enim aquæ, ut scriptura ait, & elevaverunt in sublime arcam.* Demum divinæ opis præsidio suffultis sub fausto Noëticæ columbæ omine credentibus spes certa obventuræ pacis inerat, ut sedatis nimirum tandem aliquando fluctibus, tranquillitatem nacti in sublimibus atque æternis Paradisi collibus, velut olim in Armeniæ montibus arca substitit, optatam ipsi pariter sedem

Christiani in Ecclesia tanquam in Arca Noetica uniti & spe pleni.

Christiani, ut Noë in diluvio transactis hujus mundi fluctibus requiem sperabant.

 figerent,

figerent, & Noëmum virum sanctissimum egregie inter ipsa fluctuantis mundi deliramenta æmulati, perennem unà cum ipso laborum mercedem, ac jugem, sedatis tandem procellis, requiem obtinerent. Quæ omnia antiqui illi proceres tacite fortasse, ut menti quoque nostræ opinio subest, innui intuentium oculis voluere, dum recolendam hanc historiam coloribus adumbrantes, nullibi prorsus Noëticæ formam arcæ, sed patens ac supereminens quoddam suggestum pennicillo effinxerunt, in quo Noëmus ipse, ut videre est, eximii instar concionatoris residens, boni inter adversa nuntii officio fungeretur, dum sacrosancta isthæc arcanorum mysteria Christiano felicissimus futurarum rerum præco orbiè suggesto fideliter propinaret. Sed à Noëmo ad Abrahamum orationis stylum convertamus.

CAP. X.

De Abrahamo, & Isaaco.

Crux cum Christo illi fixo neutiquam effigiari olim solebat.

1 CUm probe nossent candidi Christianæ fidei cultores, qui omnium primi religionem, quæ è cælo fluxerat, ac universo postmodum orbi innotuerat, Romana in urbe sectati sunt, Christum Redemptorem, qui Crucis mysterium præ se ferebat, *Iudæis quidem scandalum*, ut cum Apostolo loquar, *extitisse, à gentibus autem stultitiæ habitum esse symbolum*, id potissimum totis animi viribus præstitere, ut ad abolendam, quam mente præconceperant, vivificæ crucis sub funestæ mortis trunco unà cum metu ignominiam & ad tollendam dedecoris pariter, quod pœnali ligno inerat, notam tunc maxime, cum temporis opportunitatem sectando passionis dominicæ arcana expetentibus populis denuntianda forent, mysticis res coloribus adumbrata exhiberetur. Quapropter quo cautius religioni, ejusque decori prospicerent, haud palam Christi Salvatoris cruci affixi imaginem recolendam, venerandamque intuentibus proposuere, sed emblematicis, figuratisque modis obvolutam, sub innocui videlicet Agni juxta crucis lignum placide consistentis typo (de quo suo infra loco) & multiplicibus tum rerum historicarum, tum latentium mysteriorum symbolis, quæ Dominum cruci suffixum quoquo modo præ se ferrent, sub ipsa exurgentis Ecclesiæ primordia affabre coloribus effingere consueverunt.

Agnus vicem. ac typum Christi gerens sub Cruce effingebatur.

Isaac vera Christi figura.

2 Ad assequendum autem instituti propositum illis quidem satis frequenter & quasi ad manum celeberrima præ cæteris Abrahami & Isaaci historia usu venit: cujus rei ut præcipuas rationes attingamus, miræ, ac luculentæ Patrum sententiæ consulendæ nobis sunt. Sed omnium præcipuus Tertullianus pro re præsenti audiendus est, qui adversus Judæos, & libro item adversus Marcionem hæc ad rem nostram apte, eleganterque explanat: *Et utique sacramenta passionis figurari in prædicationibus oportuerat; quantoque incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam Dei quæreret. Itaque in primis Isaac, cum à patre hostia duceretur, & lignum ipse sibi portaret, Christi exitum jam tunc denotabat in victimam concessi à Patre, lignum passionis suæ bajulantis.* Sed disertissimus idem scriptor altiora, quæ latent, mysteriorum arcana sapienter edisserens, hæc de sacrosancto vivificæ Crucis ligno divinis prænotato mysteriis fatur: *Hoc lignum & Isaac filius Abrahæ ad sacrificium ipse portavit, cum sibi eum Dominus hostiam fieri præcepisset: sed quoniam hæc fuerunt sacramenta, quæ temporibus Christi perficienda servabantur, & Isaac cum ligno reservatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærente, & Christus suis temporibus lignum humeris suis portavit, inhærens cornibus crucis, corona spinea in capite ejus circumdata.* Vides hinc horrificum crucis patibulum, Christi Domini conscensu apprime nobilitatum, haud horrorem incutere, sed decorem intuentibus ultro præ se ferre: *Factus est enim principatus ejus super humerum ejus.*

Tertull. cont. Iud. c. 10. & l. 3. adv. Marc. c. 18.

Id. Tert. l. de Cruce c. 13.

Oblatio Isaaci Passionem Domini præfigurabat. Theoph. in Io. c. 8.

3 Porro nobilissimum hoc fidei mysterium Theophylactus quoque magis perspicue his quidem verbis exponere satagit: *Nam præfigurabat illum Abraham in oblatione Isaac, & arietis sacrificii: sicut enim ille Isaac ligna, ita Dominus crucem portavit, & sicut relictus quidem est Isaac, immolatus autem aries, ita & Deus quidem alienus est à passione, in humana autem carne & natura passus est.* Nec prætereunda hic sunt, quæ ipsemet in Ioan. & in Epist. ad Hebr. c. 11. in rem præsentem suggerit: *Fortassis*, inquit, *sicut illic Isaac dimissus est, & agnus immolatus est: ita & hoc loco divina natura impassibilis mansit, humana autem natura, quæ & Agnus dicitur, quia Adæ erraticæ ovis filius, immolatur.* Hæc Theophylactus. Idem fere disertis plane verbis Cyrillus Alexandrinus in Genes. & Isidorus lib. de different. attestantur. Sed præ cæteris Hieronymus homil. de resurrectione Dominica, eandem satis eleganter figuram explicans, his plane verbis prosequitur: *Hic idem Dominus in novissima mundi senescentis ætate, per figuram B. Abrahæ longævi patris offertur in victimam: quo tempore dum novo sacrificio, in unici filii sui jugulum pius parricida consurgit, ex improviso aries oculis ejus apparuit, sicut eloquitur sermo divinus. Et videns Abraham arietem inter vepres hærentem cornibus. Inter vepres*, inquit, *requiramus quæ sit ista novitas, id est, in multitudine circumstantium peccatorum hærentem cornibus, id est, ad Crucis cornua clavorum confixione pendentem, sicut in alio loco legimus: Cornua in manibus ejus.*

Theoph. in Io. c. 9. et in ep. ad Heb. c. 2.

Cyril Alex. l. 7. in Gen. Isid. l. de diff.

D. Hier. ho. 29 de resur.

Historia Abrahami, & Isaaci symbolum resurrectionis.

4 Porro ex receptissima apud antiquos Christianos Abrahami historia corporum quoque resurrectionem argutissimis conficere argumentis orthodoxi Patres conati sunt, inter quos præcipue Origenes homil. 8. in Genes. explicans illa Apostoli verba Hebr. 11. *Fide Abraham non hæsitavit, cum unicum offerret, in quo acceperat repromissionem, cogitans quia & à mortuis eum suscitare potens est Deus*, hæc ad rei propositum subinfert: *Prodidit ergo nobis cogitationes viri fidelis Apostolus, quod fides resurrectionis jam tunc haberi cœperit in Isaac. Abraham ergo resurrecturum sperabat Isaac, & credidit futurum, quod adhuc non erat factum.* At singulari plane eruditione S. Epiphanius in lib. Dialog. fusius de adumbrato ejusdem resurrectionis mysterio; & Christi cum Isaac comparationem inducens, argute his verbis edisserit: *Confer ergo*, inquit, *figuram cum veritate, & videbis etiam in typo divinitatis impassibilitatem. Pater enim est hic, & illic, & filius similiter dilectus hic, & illic: & ferens uterque materiam sacrificii: hic enim ligna, ille crucem portavit humeris. Dicunt autem & montis verticem utriusque sacrificii operatione esse dignatum, convenitque dierum & noctium numerus, & quæ post eum facta est resurrectio. Etenim Isaac Patris sui animi promptitudine interfectus, à quo die magnorum donorum largitor Deus hoc jussit fieri, tertio typice revixit, ejusdē benignissimi & huma-*

Apost. ad Heb. 2.

Orig. hom. 8. in Gen. c. 21.

Fides Abrahami immolare filium parati.

S. Epiph. dial. 3.

humanissimi voce: visus est autem aries ab arbore pendens, & Crucis imaginem ostendens, qui cædem pro puero passus est. Et hæc idem paulo infra: *Quia ergo fieri non poterat, ut in ariete præfiguraretur resurrectio, cum sit animal expers rationis, & divina carens imagine, in œconomia mysterii figuram partiuntur, & hic quidem mortis, ille vero resurrectionis imaginem ostenderet, &c.* Hactenus ad rem Epiphanius, quo altius hac super imagine differente videas, quæ & quanta sub uno eodemque symbolo vivifica arcanorum mysteria contemplanda tibi exhibeantur.

Fides Abrahami. S. Io. Chrys. hom. 25. in ep. ad Heb.

5 Concinne insuper, & satis eleganter hoc ipsum S. Joan. Chrysostomus Homil. in epist. ad Hebræos hunc in modum insinuat: *Si autem*, inquit, *Abraham ante tot annos credidit, quod Deus sit potens suscitare ex mortuis, multo magis nos id debemus credere. Vides quod sicut prius diximus, mors nondum intrarat, & eos statim traxit in spem resurrectionis, & ad certam deduxit persuasionem, ut etiam jussi suos mactarent filios, ex quibus expectabant se impleturos orbem terræ.* Idem plane S. Eusebius lib. in Genes. his verbis prosequitur: *Veruntamen Abraham confestim filium, cum esset immolaturus, resurrecturum credidit.* Theophylactus quoque in epist. ad Hebr. condignis Abraham credentium parentis fidem laudibus hac ratione commendat: *Hoc sane*, inquit, *valde est admirandum, quod cum olim non haberet filium, per quem promissionem, felicem eventum habituram speraret, & expectaret, sed hunc solum, etiam cum tamen obtulerit. Unde hoc? ex multa & ingenti fide. Credidit enim, quod posset Deus post cædem ex mortuis ipso suscitato complere promissionem, ac per ipsum redivivum multiplicare semen.* Et in epist. ad Ephes. disertis quidem verbis edocet, quo videlicet pacto invictissimi Abrahæ exemplo emergentes jugiter vitæ hujus ærumnas, atque assiduas ingruentium malorum procellas, uberrimo meritorum proventu exsuperare quis valeat. Sed quæso ejusdem hic verba excipiamus: *Si tentationes invadunt, fidem adhibens futuris bonis, consolationem accipies. Reputa tecum, quomodo ureretur Abraham, quando gnatum offerret, sed fides flammas istas extinguebat.* Huc usque Theophylactus fidelibus inter rerum angustias deprehensis æmulandum Abrahami exemplar ob oculos ponens.

S. Eus. l. 2. in Gen.

Theoph. in ep. ad Heb.

Id. in epist. ad Ephes. c. 6.

Idem.

Quid nam fideles ex depicta Abrahami & Isaaci historia discerent?

6 Ex repetita igitur, & frequenter tum oculis, tum animo exhibita historicæ enarrationis hujusce imagine, fideles illi probatæ innocentiæ viri adversus infensorum hostium, quæ instabant certamina constanter exilientes haud modicas animo vires aspiciendo exhaurire poterant, tum maxime si acerbos admodum Christi cruciatus jugiter præ oculis haberent, & futuræ spem resurrectionis pia ac frequenti meditatione recolerent. Hinc beatissimis illis Christianorum plane aureorum seculis in more positum fuit, ut non in Cœmeteriis duntaxat, verum etiam ipsis in Ecclesiis historia hæc sæpissime coloribus exprimeretur, quam, ut supra notavimus, haud absque uberrimis profusis lacrymis Gregorius Nyssenus sanctissimus vir aspicere aliquando potuit: quod item Gregorio Papæ secundo contigit, qui ad Leonem Isauricum scribens, hæc ait: *Quis picturam Abrahæ cernens, & gladium pueri cervicibus imminentem, non compungitur, & collacrymatur? &c.* Hinc mutæ, sed ad vivum coloribus animatæ viri sanctissimi imaginis vim edisce, quæ ab intuentium oculis lacrymas, & ab ipsis præcordiis dolorem elicere potis est. Sed de Abrahami historia hæc pauca scientibus exposuisse sufficiat.

Greg. Pap. 2. ep. ad Leon. Isaur.

CAP. XI.

De Iosepho Patriarcha.

Josephi Patriarchæ imago in Cœmeteriis frequens.

1 Quoniam præclara, ac omnibus fere virtutum numeris absoluta Josephi Patriarchæ gesta miris laudum præconiis uno passim Patrum omnium sanctorum ore concelebrantur, hinc fit, ut in abditis plerunque Cœmeterialium Cubiculorum recessibus hominis cujusdam apparitorum manu intercepti, vel certe in captivitatem deducti contemplanda frequenter imago proponatur: qua profecto Josephum recolendæ virtutis Patriarcham intuentibus exprimi nonnulli, quibus & sacrorum Cœmeteriorum explorator Bosius præcipue adstipulatur, existimarunt. Cum igitur tam sæpe prææmemorata oculis imago subjiciatur, nos ultro fateri oportet, dignissimam hanc Iosephi, qui à fratribus dolose venditus fuit, historiam consulto ibidem adumbratam fuisse ac multiplicis quidem generis intuentium animo mysteria suggerere; sed cæteris omissis, quæ magis præcipua sunt, accepta à Patribus derivantes, hoc præsertim loco lectori adnotabimus. Tertullianus itaque, qui in scripturarum arcanis, quæ latent, perscrutandis mirifice præstat, adversus Iudæos scribens, Iosephum Christi Salvatoris nostri figuram manifestissimam extitisse ait, sed ejus quæso verba consulamus: *Ioseph & ipse per Christum figuratus, vel hoc solo, quod persecutionem à fratribus passus est, & venundatus est in Ægyptum ob Dei gratiam: sicut & Christus à Iudæis carnalibus fratribus venundatus est, à Iuda cum traditur.* Hæc in rem præsentem Tertullianus. Idem plane Origenes Homilia in Exod. his verbis asserit: *Antequam moreretur noster Ioseph, ille qui distractus est triginta argenteis ab uno ex fratribus suis Iuda, valde pauci erant filii Israel: cum vero pro omnibus gustavit mortem, per quam destruxit eum, qui habebat mortis imperium, diabolum, multiplicatus est fidelium populus, & diffusi sunt filii Israel, & multiplicavit eos terra, & creverunt nimis valde, Nisi enim, ut ipse dixit, cecidisset granum in terram, & mortuum fuisset, non utique fructum hunc plurimum totius orbis terræ Ecclesiæ attulisset. Igitur postea quam cecidit granum in terram, & mortuum est, omnis hæc ex ipso surrexit fidelium seges, & multiplicati sunt filii Israel, & invaluerunt nimis valde: in omnem terram exivit sonus Apostolorum, &c.* Hæc Origenes de Iosepho, qui sicut Christi præ omnibus fratrum dolo venditus imaginem præ se tulit, ita pariter unus præ cæteris innumera Christiano populo mysteria propinavit.

Josephus Patriarcha Christum in typo designabat. Ter. l. con. Iud.

Orig. hom. 1. in Exod.

2 Nec vero cum de Iosepho agitur, à memoratis Patribus sapientissimus scripturarum arbiter Augustinus dissentit, qui in libro quæst. quem super Genesim edidit, hæc ad rem nostram eleganter exponit: *Ad hoc enim occisus est Christus à Iudæis, & traditus est gentibus, tanquam Ioseph Ægyptiis à fratribus, ut & reliquiæ salvæ fierent.* Et contra Faustum agens, isthæc ingerit: *Ipse mihi Ioseph innuitur, qui persequentibus, & vendentibus fratribus, in Ægypto post labores honoratur. Didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quem significabat Ægyptus, per varias passiones Martyrum, & nunc videmus honorem Christi in eodem orbe terrarum, erogatione frumenti sui, sibi omnia subjugantis.* Rursus idem

Uti Josephi post labores, ita Christus post passionem honoratus.

S. Aug. l. quæst. sup. Gen.

Aug. l. 12. con. Faust. c. 28.

Id. in ps. 80. idem ſanctiſſimus doctor in Pſalm. ait: *Noſtis Ioſeph in Ægyptium venditum, Chriſtus ad gentes tranſiens: ibi Ioſeph poſt tribulationes exaltatus, & hic Chriſtus poſt paſsionem Martyrum glorificatus.* Sed idem hæc fuſius pertractans conſulendus eſt in ſerm. de tempore, ubi qua ratione proſapiam filiorum Iſraël in Ægypto multiplicari contigerit, explicans, quod jam ſupra Origenes acute diſſerens expoſuerat: *Hæc*, inquit, *fratres chariſsimi, in illo Ioſeph figurata ſunt, in noſtro autem Ioſeph, id eſt, Domino Chriſto in veritate completa ſunt. Prius enim quam crucifigeretur Ioſeph noſter, pauci in eum crediderunt, poſteaquam vero mortuus eſt, & reſurrexit, in univerſo mundo multiplicati ſunt, & venerunt Iſraëlitæ, id eſt, populi Chriſtiani. Sic & ipſe Dominus in Euangelio dixit: Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, &c.* Sed alias inſuper Auguſtini ſententias hic repetamus. Ipſe enim tractatu in Pſal. rationem breviter aſſignat, qua nos quoque Joſephi, & ipſiuſmet Chriſti Domini exemplo edocti, adverſa quæque conſtanter perpeti valeamus, ejus autem hæc ſunt verba: *Si tentationes duræ ſunt in hoc ſeculo, Ioſeph in carcere, Chriſtum in cruce cogitate.* Idem porro ſanctiſſimus doctor in ſermonibus diuturnam, quam Joſephus carceri mancipatus moram traxit, expendens, eam potiſſimum rationem affert, quod videlicet ſpem omnem ſuam homini magis, quam Deo commiſerat, ſic autem inquit: *Præventus eſt, ut auxilium peteret, dicens magiſtro pincernarum: Memento mei, cum bene tibi fuerit, & ſupplica Pharaoni, ut me ejiciat de isto carcere. Et quia nondum ſcriptum erat: Bonum eſt ſperare in Domino, quam ſperare in hominibus, cum in omnibus gratiam Dei meruiſſet, ſurreptum eſt illi, ut ab homine auxilium peteret. Pro qua re additi ſunt duo anni, quibus adhuc teneretur in carcere, tanquam diceret ei Deus: Ego tibi oſtendo, ut magis à me, quam ob homine debeas auxilium poſtulare, &c.* Huc uſque de Ioſepho ſuo eleganter more Auguſtinus,

[Margin: Id. ſer. 84. de temp.]
[Margin: Id. in pſ. 104. Adverſa æquo animo ferunturab eo, qui Joſephi, & Chriſti labores ſecum reputat.]
[Margin: Id. ſer. 82.]

3 In Auguſtini vero ſententiam it quoque pedibus S. Proſper Aquitanus, qui lib. de Prædict. in Promiſſ. Dei, Chriſtum Redemptorem à Joſepho præſignatum fuiſſe, & ex eadem inſuper hiſtoria aptum futuræ reſurrectionis myſterium ejuſcemodi argumento deducit: *Poſt duos*, inquit, *annos dierum, tertio incipiente, de carcere educitur Ioſeph, & noſter Ioſeph Chriſtus Dominus die tertio à mortuis reſurrexit.* Cæteri denique orthodoxi Patres permulta in hujus enarratione hiſtoriæ myſteria contemplati ſunt, inter quos præcipue Ambroſius adſcribendus eſt, qui ſatis luculentum, & miris refertum animadverſionibus de Ioſepho pariter tractatum edidit: ſancti item Ioannes Chryſoſtomus, Hieronymus, Eucherius, Beda, & alii: verum hæc interim ſtudioſo lectori expoſuiſſe ſatis ſit, ut ex his facili quidem negotio ſapientiſſima Chriſtianorum conſilia deprehendere queat, quibus ad hujuſcemodi hiſtoriam oculis exhibendam permoti ſunt, quo nimirum ex hiſtoricæ hujus enarrationis ad vivum coloribus adumbratæ aſpectu mortalium quique probe diſcerent, probos viros, ac diuinæ ſervitutis obſequio addictos, multiplicium luctaminum moleſtiis, ac certaminibus exercendos jugiter fore: in quorum tamen conflictu haud unquam humanum, ſed divinum ultro auxilium expetendum, implorandumque iiſdem ſit. Id inſuper, ut ſingula complectamur, rem altius expendentium animis emolumenti in-

[Margin: Hiſtoria Joſephi Patriarchæ figura Reſurrectionis.]
[Margin: S. Proſp. l. de prædict. in prom. Dei p. 1. c. 28.]
[Margin: Amb. tract. de Ioſeph. Chryſoſt. Hieron. Eucherius, Beda.]

erat, inſpiciendo quippe palam intelligebant, uberrimos ex adverſis virtutum proventus conſequi, ac demum, quod & Regius olim Pſalmiſta enunciaverat, futurum, *ut ſecundum multitudinem dolorum, conſolationes Dei mæstorum cordibus* inenarrabili perfuſis lætitia exuberarent, quibus perennis inſuper gloriæ corona poſt momentanea iſthæc agonum certamina ipſius Dei manu impartienda ſervetur. Sed non ipſa dumtaxat nuda Ioſephi imago, ſed ne nomen quidem myſterio vacat: nam fidelium auribus veræ felicitatis omen, & futurarum rerum ſpem bonam denuntiat, juxta illud, quod divinæ paginæ monent, oraculum: Filius accreſcens Ioſeph, filius accreſcens, & decorus aſpectu: ita plane, incrementum nomen hoc indicat, ut egregie ex ipſius etymologia nominis Bernardus his verbis argumentatur: *Conjice & ex proprio vocabulo, quod augumentum non dubites interpretari.* Futuræ augumentum igitur felicitatis ex Ioſephi nomine, tum etiam imagine deprehenſi inter procellas Chriſtiani edocebantur, & in ipſomet digniſſimi Joſeph nominis augumento de Joſeph dicendi finis eſto.

[Margin: Ioſephi nominis myſterium.]
[Margin: Bern. hom. 2. ſup. mart. prop. fin.]

CAP. XII.

De Moyſe Hebræorum Legiſlatore, ac Duce.

1 UT de Moyſe clari nominis, & conſpicuæ ſanctitatis viro, qui totius Iſraëliticæ gentis poſt viriliter excuſſum eorum dorſo Ægyptiacæ ſervitutis jugum, dux, legifer, ac princeps extitit, opportunus hic à nobis ſermo inſtituatur: quamvis ſingillatim celeberrimi viri geſta, quæ tum in, Exodo, tum in cæteris Pentateuchi tabulis deſcripta recenſentur, condignis quæque myſteriorum ſenſibus obvoluta ſint; apud ſacra tamen Cœmeteria hæc præ cæteris pennicillo adumbrata exhiberi contigit, quemadmodum videlicet primum ipſe ad colloquendum cum Deo in Horeb montem conſcenſurus manibus calceamenta ſolvit: qua item ratione ibidem conſiſtens lapideas tabulas digito Dei prænotatas populo oblaturus accepit: nec non uberrimos emergentium aquarum rivos petram virga quatiendo eduxit: quæ quidem ſingula præcipuorum arcana myſteriorum his potiſſimum ſententiarum adnotationibus ſanctorum Patrum ore mirifice dilucidantnr.

[Margin: Moyſes, ejuſque actiones myſterio plenæ.]

2 Sed primo quidem loco diſertiſſimus omnium Gregorius Nazianzenus in medium prodeat, qui Oratione ſecunda in Paſcha, divino Moyſen juſſu calceamenta ſolventem pie contemplatus, hæc ait: *Iam qui terram ſanctam ac divinis veſtigiis impreſſam contacturus eſt, calceamenta ſolvat: quemadmodum & Moyſes ille in, monte, ut nil mortuum ferat.* hæc Gregorius. Sed pari quoque eloquentia apertiſque ſubinde verbis Auguſtinus Sermon. quem de ſanctis habuit, hoc idem myſterium hunc in modum exponit: *Calceamenta*, inquit, *quibus utimur, coria mortuorum ſunt, nobis tegmina pedum. Per hoc ergo jubemus renuntiare mortuis operibus. Hoc in figura Moyſes admonebatur, quando Dominus loquens, ait: Solve calceamenta de pedibus tuis, &c.* Audis magna iſthæc, quæ vel ſub cortice minimarum rerum myſteria latent. Verum Gregorio. inhærens, idem pariter Iſidorus Hiſpal. lib. Procem. his plane verbis recitat: *Quia nullus digne conſiſtere, vel Deum videre poteſt, niſi qui cuncta terrena & mortalia depoſuerit vitia: quod ſignificabant illa calceamenta depoſita,*

[Margin: Myſterium ſolvendi prius calceamenta, quam Deum conveniat.]
[Margin: S. Greg. Naz. or. 2. in paſch.]
[Margin: D. Aug. ſer. 42. de ſanct.]
[Margin: S. Iſid. l. procem.]

Beda. Theophylact. Primæ Tabulæ legis fractæ & secundæ conservatæ integræ cur?

sita, &c. Hoc ipsum plane viri doctissimi, Beda, Theophylactus, & alii edocent. Isidorus autem ibidem de legis divinitus conscriptæ tabulis iterum quidem Moysis manu receptis; & de anterioribus, quas in admissi ultionem sceleris perfringi contigit; non autem de posterioribus, quæ illibatæ omnino substitere, hæc subtiliter edisserit: *Tabulæ illæ imaginem demonstrabant priscæ legis, non post longum intervallum pro populi peccato cessantis. Aliæ vero ad instar priorum iterato incisæ, novi Testamenti habuisse figuram. Istæ non franguntur, ut ostenderetur novi Testamenti eloquia remansura, &c.* Ex quo plane Evangelicarum, quibus novum Christi Testamentum eminet, paginarum prærogativam edisces.

S. Isid. de tab. leg.

3 De uberrimis vero aquarum fluentis, quæ portentosa Moysis manu durissimo è silice sitienti confovendo populo emanarunt, Iustinus Martyr Colloqu. cum Tryphone agens, ipsummet ingeniose locum adnotat, in quo portentum hoc contigit, in deserta nempe gentilium populorum regione, ac inde gentilium eorundem ad orthodoxæ fidei sinum vocationem præsignari edocet. Sed ejus hic verba excipiamus: *Fontem,* inquit, *aquæ vivæ à Deo in solitudine cognitionis Dei experte, in terra videlicet gentium scaturire fecit hic Christus.* Nec Hieronymus, qui eloquentia, ac eruditione haud cæteris impar est Patribus, suam altioribus hisce mysteriis exponendis ingenii vim desiderari patitur; quippe qui in illa Psal. verba: *Interrupit petram in eremo.* Petra quidem ipsummet Christum, aqua vero Apostolos ac orthodoxos Ecclesiæ doctores subintelligi affirmat: *Percussa est,* inquit, *Petra, & fluxerunt aquæ: illa Petra qui dixit: Qui sitit, veniat ad me, & bibat, de cujus ventre fluxerunt flumina.* Et paulo infra hæc subjicit: *Sicut Moyses percussit in eremo petram, & produxit populo aquas; ita Dominus, quem Paulus percussum ait propter peccata nostra, immensos nobis protulit fontes, Apostolos scilicet, quos Petra monstravit, & per quos fluxerunt torrentes: torrentes autem doctores accipimus, per quos torrentes, id est, subsequentes Ecclesiarum doctores repleti sunt; ex quorum nos prædicatione sitim extinguimus.* Concinne autem, eleganterque idem sanctissimus Doctor Mosaicarum rivulos aquarum, Baptismo & Martyrio his plane verbis confert: *Sed & fontem Baptismi nobis atque Martyrii eadem Petra ostendit. De latere enim ejus, cum percussus est, sanguis & aqua processit; quod Baptisma & Martyrium figuravit.* Idem fere disertis verbis inculcat, ac repetit in Comment. Isai. ubi illa Pauli verba explicans 1. Corinth. 10. *Petra autem erat Christus,* isthæc ad rem subdit: *Cujus, ut nove loquar, latus lancea vulneratum, aqua fluxit, & sanguine, Baptismum nobis & Martyrium dedicans, &c.* huc usque ipsam Moysis imaginem serio contemplans Hieronymus.

Mysteria aquarum è petra in deserto scaturientium.

S. Iustin. Mart. colloq. cum Tryph.

Hier. in ps. 77. Petra in deserto Christum figurabat. D. Hieron.

Hier. in com. Isaia c. 48.

4 Sed Augustinum quoque intimos scripturarum sensus probe elucidantem, si libet, hac super re consulamus, qui homil. lib. Mosaicæ petræ symbolo, Christum intelligens, virgam ipsiusmet Crucis trunco studiose comparat, dum isthæc subjicit: *Denique percussa est ipsa Petra ligno, ut aqua flueret: virga enim percussa est. Quare ligno, non ferro? nisi quia Crux ad Christum accessit, ut nobis gratiam propinaret.* Quod pari sententiarum vi ad rem nostram in sermon. de tempore his verbis prosequiquitur: *Percussit ergo Moyses virga bis silicem, quid est fratres? nec hoc puto esse sine mysterio. Quid est hoc quod non semel, sed bis percussa est petra? ideo secunda vice petra percutitur, quia duo ligna in Crucis patibulo eriguntur: quia in uno sacras manus expandit, in alio vero à capite usque ad pedes immaculatum corpus expandit.* At aliud præterea, & satis quidem vividum, satisque per se efficax ex historia, quam nunc recensemus, argumentum Augustinus infert, ad excitandum videlicet in Christianorum animis alacre adversa quæque patiendi desiderium, quo sane primævos, ac ferventiores illos Ecclesiæ Patres, qui à persecutionibus passim impetiti clanculum in cryptis demorabantur, ex ejusdem historiæ symbolo oculis objecto, supra modum æstuasse nobis credere par est. Subdit autem isthæc infra: *Bibit ergo de Petra populus, & statim bellum initt contra Amalech. Videte fratres, quia postea quam quisque de petra biberit, & Christi sacramenta susceperit, necesse est illi ad pugnam procedere. Tamdiu enim aliquis diabolum contra se pugnantem non sentit, quamdiu opera illius exercere voluerit. Qui vero illum reliquerit, & de Petra bibens, Christum sequi elegerit, necesse est, ut illum patiatur infestum, cum in isto judicio voluit præponere Christum. Quisquis ergo Christo conjungitur, non ad delicias, non ad voluptates, sed ad prælium præparetur: quia omnes, qui volunt pie vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* Recensitis autem ab Augustino optime consonant, quæ idem in sermonibus de tempore, speciatim de virga, vivificæ Crucis symbolo, loquens in hæc plane verba suggerit: *Virga illa Crucis mysterium præferebat.* Et paulò post comparationem hanc subinfert: *Sicut Pharo & populus ejus per virgæ sacramentum affligitur, ut ad serviendum Deo dimittat populum Iudæorum: ita & diabolus, & angeli ejus per Crucis mysterium fatigantur, & premuntur, ut à Dei servitio revocare non possint populum Christianum.* Hactenus Augustinus in reserandis divinarum scripturarum oraculis oculatissimus. At Augustino Isidorus quoque Hispal. constanter adstipulatur, hæc dicens: *Eadem autem Petra, quæ percussa aquam evomuit, Christi figuram habuit, ad quem velut Virga lignum passionis accessit, ut emanaret credentibus gratia. Percussa enim petra fons emanavit: percussus in Cruce Christus sitientibus lavacri gratiam, & donum Spiritus sancti effudit, &c.* En quam congruè, quæ olim à Moyse præclare gesta narrantur, ipsi Christo, ejusque fidelibus, velut vivæ exemplar imagini consonant.

Virga Moysis Cruci Christi collata, ejusque typus. D. Aug. l. 50. hom. 27.

Id. ser. 29. de temp.

Moyses bis petram percussit. & quid significet?

Id Aug. Necessitas pugnandi cum diabolo, ut in Christo fervemur.

Id. ser. 86. de temp.

Virga Moysis symbolum Crucis.

S. Isid. Hispal. l. Proœm.

5 Verum ut ad cætera, quæ ad Moysen spectant, elucidanda progrediamur; si imago illa in Cœmeterialibus plerisque Tabulis frequenter delineata, qua vir quidam, virgam manu gestans, & cistas panibus refertas tangens exprimitur, si Moysen, inquam, mellifluum, quod pluvit Hebræis, manna præmonstrantem, ut merito Bosius arbitratus est, imago ista præsefert, sapienti quidem consilio in sacris hanc Cœmeteriis pictam fuisse fatendum nobis est. Ex ejuscemodi etenim historiæ prospectu satis apte ratiocinari fideles secum poterant, quam eximiis interim gratiarum muneribus cumulentur hi, quos inter seculi hujus deserta degentes haud corruptibili mannæ pabulo, ut quondam Hebræi, verum saluberrimo, ac suavissimo, qui è Cælo pluit, Christi pane in vivifico altaris Sacramento recreari contigit, ipsomet verbis illis protestante Domino: *Ego sum panis vivus, qui de Cælo descendi.* Et: *Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt, qui manducat hunc panem, vivit in æternum.* Quod sane præstantissimi valoris,

Manna quid significet?

Manna novæ legis.

Io. c. 6.

valoris, celebrandum jugiter divinæ beneficentiæ, immensique amoris pignus in hæc plane verba satis luculenter Augustinus expressit: *Manducaverunt*, inquit, *manna, & mortui sunt, id est, manna quod manducaverunt, non illos potuit à morte liberare: non quia ipsum manna mors eis fuerit, sed quia à morte non liberavit. Ille enim liberaturus erat à morte, qui per manna figurabatur. De Cælo certe manna veniebat, attende quem figurabat: Ego sum, inquit, panis vivus, qui de Cælo descendi, &c.* Hucusque ad rem nostram Augustinus, qui sacrosancta, ut vides, altaris mysteria, & panis Dominici sacramenta sub virga, ac Moysis panibus adumbrata fuisse pronuntiat.

D. Aug. ho. 27.

6 Et hanc fortasse ob causam in quarta Cubiculi Tertii tabula, quæ apud Callisti Cœmeterium adhuc conspicua extat, juxta Moysis imaginem, quæ ibidem efficta cernitur, Christi quoque panes cruce obsignatos sinu continentis imago contemplanda exhibetur. Sed hic quæso mente, si libet, repetamus, quæ Origenes potissimum in Exodi elucidationibus ejusmodi manna verbi divini pabulo comparans, concinne arguteque describit: *Dominus*, inquit, *pluit manna de Cælo, sed & hodie ego dico, quia pluit Dominus manna de Cælo: cælestia namque sunt eloquia ista, quæ nobis lecta sunt, & à Deo descenderunt verba, quæ nobis recitata sunt, & ideo nos felices, qui talia manna suscepimus.* Pluribus autem omnimodam hanc divini verbi similitudinem, ex mannæ ejusdem proprietatibus, sed præcipue ex miro ipsius candore, ac dulcissimo itidem sapore comprobat. Sic autem inquit: *Candoris autem, & dulcedinis habet plurimum. Quid enim candidius, quid splendidius eruditione divina? quid dulcius, quidve suavius eloquiis Domini? quæ sunt super mel & favum.*

Panes cruce signati.

Orig. hom. 7. in exod. Manna est verbum Dei.

7 Demum ut saluberrimum Mosaïcæ historiæ, necnon imaginis aspectum lynceis quisque oculis assequatur, ex præmemoratæ historiæ symbolo probatissimi orthodoxæ fidei cultores, mysteriis quampluribus mirifice instruebantur, & primum quidem haud ullis supernarum consolationum eos dignandos fore muneribus, qui futiles sibi, terrenasque ultro subtrahi non acquieverint, cum juxta id, quod sacrarum oracula scripturarum perhibent, tunc temporis potissimum manna de Cælo Hebræorum genti Deus irroraverit, cum Ægyptiacam, quam secum detulerant, farinam defecisse penitus contigit. Quod mysticis quidem elocutionibus Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysis erudite satis expendit; ubi isthæc: *Posteaquam mare transierunt, &c. Tunc quæ Ægyptia viatica, & cibos sibi assumpserunt, penitus eos defecerunt: tunc omni nutrimento, quod ab Ægypto ferebant, absumpto, desuper sibi defluit cibus varius simul, & simplex, &c.* Ex injuncto insuper iisdem divinitus præcepto, tantundem videlicet matutino tempore, quod ad mensuram pertinet, colligendi manna, quantum ad opportunam quotidiani pabuli mensuram unicuique sufficeret, ita ut quod victui superfluum haberetur, computresceret; salubri quidem provehendæ vitæ instituto admonebantur, ut quævis lubrica noxiarum cupiditatum incentiva rescinderent, & paucis ad fovendam, propagandamque vitam contenti, sobrietatis modum tenerent, juxta id quod Apostolus ait 1. Timoth. 6. *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* Quod totum pari verborum elegantia suo ex more Nyssenus in hæc verba ibidem edisserit: *Nec plus aut minus, quam indigentia exigebatur; quod meo iudicio, præceptio quædam est, omnes communiter instruens, ne plura, quam naturæ sufficiant, causa vivendi ex his materialibus appetamus. &c. Quod si quis stulta cupiditate deponendi, quicquam ex illo cibo in crastinum deposuerit, totum in vermes commutatur.* Indigentiæ igitur ac sobrietati divinitus consultum est; humanæ autem aviditati, ac inexplebili, quæ passim obtigit, cupiditati Dei providentia, velut indignis, semper deest.

Munera divinæ consolationis cum mundanis Deus non largitur.

Manna de Cælo non pluit nisi deficiente farina Ægypti.

D. Greg. Nyss. lib. de vita Moysis.

Manna putrescebat ultra necessitatem instantem collectum, ejusque mysterium.

ad Tim. 6.

D. Nyss. l. de vit. Moys.

8 Nec vero peculiari vacat mysterio, ut idem scriptor egregie contemplatur, illæsa, illibataque consuetæ ejusdem mannæ mensura, quæ ab Israëlitis sedulo collecta, ad usque sabbati diem servabatur, cum grande alioquin piaculum haberetur, ipsomet recurrente sabbato manna colligere, cujus rei gratia duplam consuetæ mannæ mensuram, die, quæ sabbatum antecedebat, sibi Israëlitæ ad victum parare consueverant. Quo sane aptissimo rerum arcanarum symbolo cunctis, qui in æternitatis spem evocati sunt, intelligi aperte datur, in præsenti nimirum seculo laboribus jugiter insistendum esse, & bonis interim virtutum operibus vacando, opportuni instar viatici, meritorum subsidia comparanda, quibus recurrente postmodum sabbato, hoc est, cum perpetuæ unicuique quietis advenerit dies, exoptatæ mercedis præmia consequamur. Sed Nyssenum, si libet, his plane verbis egregie perorantem excipiamus: *Die autem sabbati solum illæsum permanebat: quia ex re tunc hæc deponendi superfluitate provida mente utendum docemur, quando ipsum depositum corruptionem pati non potest. Id enim post hujus vitæ parasceven, in quiete, quæ post mortem est, utilissimum erit. Hæc vero præparationis dies, hæc vita est, in qua præparamus, quæ ad futuram vitam nobis præsto erunt.* Vides hinc, amice lector, quam opportuna ad immortalem vitam comparandam ex adumbrata Moysis imagine subsidia suppetant, & quænam divinarum virtutum semina, vel ut melius dicam, ad æternitatem mortalibus viatica, ex Cemeterialibus symbolis eruta mente jugiter, ac animo recolenda pateant. Sed isthæc interim nobis ad cætera contendentibus delibasse sufficiat.

Manna in diem sabbati collectum non putrescebat, ejusque Mysterium.

D. Nyss. l. de vit. Moys.

CAP. XIII.

De Pharaone Aegyptiorum Rege, maris Rubri fluctibus obruto.

1 A Moyse ad Pharaonem, hoc est, à legum divinarum assertore dignissimo, & Israëliticarum gentium ductore, ac propugnatore iugiter memorando, ad infensissimum divini numinis, ac nominis, & populi ipsius hostem, ad Atheum denique hominem, qui ipsi iniurius divinitati, sanguinem innocentium ultro exposcebat, & *nec Deum timebat, nec homines*, ut Scripturæ ajunt, *reverebatur*, orationis stylum convertimus, verum quoniam est & vas aliud in honorem, & aliud in contumeliam, & ex noxiis quoque venenis pharmaca comparantur, haud inutilia hæc, ac expungenda calamo, & perstringenda reprobi istius hominis imago sacris ad intuentium utilitatem mysteriis destituitur. Cum enim in Cœmeterialibus frequenter Tabulis Pharaonis in ipsomet maris profundo demersi oculis subjiciatur historia, quod ipsiusmet Moysis opera, ut sacræ testantur Paginæ, divi-

Pharonis historia, ejusque mysterium.

divinitus contigit, haud quidem dissonum & ab re fuerit, si à nobis singula venerandæ antiquitatis monimenta recolentibus, etsi Moysis imago nullatenus tabulæ exsculpta extet, hic quoque paucis in studiosi lectoris gratiam ipsiusmet Pharaonis mentio suggeratur. Ut credere autem nobis par est, primævi Christianæ fidei sectatores eandem hanc sibi ob oculos historiam idcirco proposuere, ut impertiti è cælo auxilii in arduo rerum momento menti jugiter memoria subesset; quo ab Ægyptiacæ, qua premebantur, servitutis jugo, & impia idolorum à quibus detinebantur, tyrannide in libertatem mirabiliter vindicati quondam fuissent, spemque bonam vel inter adversa Deo aspirante, conciperent, futurum videlicet, ut Tartareis tandem devictis hostibus, revectoque de ipso tenebrarum principe, cujus Pharao typus extitit, triumpho, ad optatam divinarum promissionum, ac viventium jugiter regionem, Christo adnitentibus duce, ipsi quoque palmis victorialibus insigniti emergerent. Quod præ cæteris egregie idem, qui supra, Gregorius Nyssenus innuit Homil. in Cant. illa præsertim verba exponens: *Equis meis in curribus Pharaones:* sic enim ait: *Fieri non potest, ut assimiletur quisquam equis, per quos in profundum demersi sunt currus Egyptiorum, nisi per aquam mysticam liberatus à servitute adversarii omni sensu Ægyptiaco, & omni externo vitio, & peccato in aqua relicto, pure emergat, Ægyptiacæ conscientiæ nihil secum adducens in vitam postea futuram, &c.* Hæc diserte in rem præsentem Nyssenus.

Pharaonis historia auxilium divinum justis avelle docebat.

Greg. Nyss. ho. 3. in Cant.

2 Cui plane ipsemet Augustinus in serm. de Tempore, his quidem verbis adstipulatur: *Ipse est*, inquit, *Via, Christus nempe, per quam populus, qui Deo conjungitur, de Ægypto, id est, de Idolorum observatione educitur per mare rubrum, Christi sanguine rubicundum, & quodammodo jam tunc mysterio consecratum, tanquam per Baptismi Sacramentum, Pharaone submerso, populus Dei eripitur. Et vero ita fit, fratres, quando in salutari lavacro, tertio Christiani merguntur. Tunc Ægyptii, id est, originalia peccata, vel actualia crimina quasi in rubro mari sepeliuntur, & filiis Israël pertranseuntibus ad Dei servitium, sola patiuntur peccata naufragium. Et ne aliquis dubitet, & putet non omnia peccata sopiri per Baptismum, agnoscat & intelligat, quia quomodo nullus remansit Ægyptiorum, sic nihil remanet peccatorum.* Vides quam bene Ægyptiorum naufragio inter baptismales undas omnimoda peccatorum obliteratio respondet. Quod egregie pariter Chrysostomus insinuat in illud Pauli: *Nolo vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt.* Sed ejusdem hic verba referre præstat: *Poterimus te docere, quomodo vetus ad novum Testamentum habeat cognationem, & ille transitus ad nostrum Baptisma. Nam ibi aqua, & hic laqua: avacrum hic, & ibi pelagus: omnes hic in aquam ingrediuntur, & ibi omnes. Iuxta hoc similitudo est. Postea vis cognoscere colorum varietatem? ibidem liberati sunt ab Ægypto per mare: hic autem ab Idololatria, & ibi equidem Pharao submersus est: hic autem diabolus: ibi Ægyptii submersi: hi autem vetus homo peccatis defoditur, &c.* Sed interim, quæ disertissimis idem verbis Homil. ad Neophytos recitat, audiamus: *Vidisti*, inquit, *mirabilia longe majora, quam Iudæi in illo tempore Ægyptum relinquentes: non vidisti armatum Pharaonem suffocatum, sed vidisti diabolum mole suppressum. Illi fluctus, & pelagus transierunt: tu mortem transisti. Illi Ægyptiorum separatione alienati sunt: tu dæmonum liberatione gratularis. Illi jugum amiserunt barbaricæ servitutis: tu, quod durius est, à peccatorum servitute liberatus es.* En, mira symbolum inter utrumque, maris videlicet, & baptismi proportio. At vero Alcimus Avitus Viennensis lib. quem de maris rubri transitu inscripsit, in Patrum Bibliotheca carminibus hisce eleganter expressit:

D. Aug. ser. 90. Mare rubrum figura, ac typus Baptismi.

Chrys. in ver. Apost. 1. Cor. 9.

Chrys. ho. ad Neoph.

Alcim. Avis. Vien. l. 5. de transitu maris rub. Bibl. PP. to. 8.

Quod vero Aegyptus lapsis evaditur undis,
Evasoque mari, nostri illa figura lavacri est
Cum Pharao infernus sacris submersus in undis
Ingemit è tanto miseros discrimine lapsos.

Cæteris demum omnibus, ut brevitati consultum sit, prætermissis, Bedam doctissimum, lector, consule, qui in suis in Exod. animadversionibus hæc omnia paucis quidem, sed concinne hunc in modum explicat: *Rubrum mare significat Baptismum, Christi sanguine consecratum. Virga autem, qua mare tangitur, Crux Christi est, quam per Baptismum accipimus. Inimici sequentes cum Rege, qui à tergo moriuntur, præterita peccata sunt, quæ diluuntur, & diabolus in spirituali lavacro, id est, Baptismo suffocatur.* Quid mirum igitur, si apud Christianos, quibus baptismali fonte expiatis iter ad Cælum pandebatur, & quibus mors jugiter imminebat, nec non sub ipsa quoque arctiora persecutionum tempora feriente tyrannorum gladio, ipsiusmet sanguinis unda ablutis expeditus ad vitam transitus parabatur, si Pharaonis, inquam, intra Oceani fluctus demersi coloribus efficta & sepulchralibus item lapidibus insculpta haud semel imago suspicienda proponeretur, cum ex illius objectu probe illud unusquisque meminisse posset: *Et in mari rubro via sine impedimento.* Sed de Pharaonis naufragio, ac de Baptismi symbolo hæc pauca delibasse sufficiat.

Bed. in exod. c. 14.

Sap. c. 19. n. 7.

CAP. XIV.

De Arca Fœderis.

1 Christiani, quippe qui regenerantis aquæ lavacro, ut diximus, divino munere impertiti, è mediis periculorum fluctibus feliciter emergere didicerant, triumphale Arcæ Fœderis lignum, quod olim Iudæis inter deserta agentibus, & in ipsius Iordani præsertim transitu miris portentis præsto fuerat, tutumque adversus hostium conatus propugnaculum extiterat, intra Cœmeteriales cavernas sibi ob oculos jugiter contemplandum proponere consueverant. Ejuscemodi enim symbolo, sedatis tandem rebus, una cum Israëlitis bonum felicitatis omen nacti, canendum sibi quoque portendebant: *Surge Domine in requiem tuam tu, & arca Sanctificationis tuæ.* Et hinc potissimum, ut rem ad sua derivemus initia, contigisse arbitramur, ut Arca, quæ coloribus affabre in quarta Cubiculi primi apud Callisti Cœmeterium tabula exprimitur, ipsammet, quemadmodum conjecturæ suadent, & nobis credere par est, testamenti Fœderis Arcam exhibeat: sub cujus profecto cortice haud obscura rerum altissimarum edisseranda mysteria latitant. Hanc enim, ut ejus hic gloriæ decorem studiosorum auribus ingeramus, aptissimam Christi Salvatoris nostri figuram extitisse cuncti fere è Patribus asseruere, qui Arcæ ejusdem formam, mensuram, ac munera solerti labore ac studio adnotarunt: inter quos Cyrillus Alexandrinus locum præcipuum tenet, qui lib. quem de Incarnat. Vnigenit. conscripsit, super illud:

Cur Arca Fœderis in Cœmeteriis depicta fuerit?

S. Cyrill. de Incar. verb. cap. 10.

Arca Fœderis Figura Christi Domini.

illud: *Et facies Arcam Testimonii, &c.* hæc ait: *Sed lignum quidem imputribile sit figura corporis incorrupti: imputribilis enim cedrus: aurum vero quasi materies aliis pretiosior, divinæ nobis indicat substantiæ majestatem.* Neque id satis ad rem pro dignitate illustrandam exposuisse ratus Cyrillus, hæc insuper lib. in Joan. addit: *Christus est Tabernaculum quidem propter carnis tegumentum: Arca vero legem habet reconditam, ut Dei Patris Verbum.* Hæc ille.

Id. in Ioan. l. 1. c. 28.

Arca Fœderis Christo Domino symbolice collata. S. Hil. in psal. 131.

2 Sed promptis quæso auribus disertissimus inter cæteros Hilarius excipiatur, qui elucidatione in Psal. super illud: *Arca sanctificationis*, &c. hæc optime ad rem nostram inserit: *Et quidem esse Arcam Testamenti meminimus intus & foris auream, ubi tabulæ Testamenti, ubi sacræ literæ, ubi liber Testamenti, ubi Gomor mannæ: sed hæc omnia ejus, quod Dominus assumpsit, corporis species est, omne in se sacramentum continens legis. Hoc & Deitatis spiritu, & origine carnis munitum, intus ac foris aureum. Est enim Dominus noster Iesus Christus in gloria Dei Patris, & manna in se continens æternum: ipse enim panis est vivus Testamenti intra se tabulas, & legis librum conservans: sicut enim in eo verba vitæ.* Nec prætereundus interim nobis est Ambrosius, qui in epist. ad Fel. Comen. Episcopum in hæc plane verba idem prosequitur: *Ibi Arca Testamenti est undique auro tecta, id est, doctrina Christi, doctrina sapientiæ Dei. Ibi dolium aureum habens manna, receptaculum scilicet spiritualis alimoniæ, & divinæ promptuarium cognitionis. Ibi Virga Aaron, insigne sacerdotalis gratiæ, quæ aruerat ante, sed in Christo refloruit, &c.* In epist. insuper ad Hebr. *Hæc est*, inquit, *caro Salvatoris nostri, in qua erat urna aurea habens manna divinitatis, & Virga Aaron, quæ floruit in sacerdotio Christi, & Tabulæ duorum Testamentorum.* Arca igitur Mosaicæ legis, quæ tota auro præfulget, aureis item mysteriorum tegminibus intus dives coruscat.

Ambr. l. 2. ep. 60.

Arca Fœderis figura Doctrinæ Christi.

Id. in ep. ad Heb. c. 9.

Arca Fœderis figura Virginis Deiparæ.

3 Nec vero unum dumtaxat in Arcæ symbolo mysterium Ambrosius recognoscit, sed totus in perquirendis perscrutandisque cælestium arcanorum thesauris lynceus, ipsius Deiparæ sacrosanctum in Arca mysterium venerari haud desinit, cujus hanc extitisse figuram in serm. pro Com. Confess. his verbis asserit: *Arca autem quid, nisi sanctam Mariam dixerimus, siquidem Arca intrinsecus portabat Testamenti Tabulas: Maria autem Testamenti gestabat hæredem. Illa intra semet Legem: hæc Evangelium retinebat. Illa Dei vocem habebat: hæc Verbum. Veruntamen Arca intus forisque auri nitore radiabat: sed & sancta Maria intus forisque virginitatis splendore fulgebat. Illa terreno ornabatur auro: ista cælesti. Unde merito ab Ecclesia Arca Fœderis ipsa B. Virgo nuncupatur.* Vides quam apte ea, quæ Arcæ congruunt, eadem in Virgine respondeant.

S. Amb. ser. 25. pro Com. Con.

S. Greg. ho. 22. in Ezech.

Arca Fœderis figura Ecclesiæ.

4 Sed aliud plane mysterium haud obiter expendendum sub Arcæ ejusdem cortice Gregorius contemplatus est, dum Homil. in Ezech. Israëliticam ipsimet Christo Arcam conferens, hæc ait: *Arca quippe Testamenti ipse nobis factus est, de quo scriptum esse novimus: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ absconditi.* Idem autem sanctissimus Doctor in suo Past. eandem apertissimum Ecclesiæ symbolum esse pronunciat: *Quid per Arcam*, inquit, *nisi sancta Ecclesia figuratur: cui quatuor circuli aurei per quatuor angulos jubentur adjungi, quia in eo quod per quatuor mundi partes dilatata tenditur, procul dubio sancti Euangelii libris accincta prædicatur.* Gregorio Augustinus item subscribit, illa Apocalyps. verba explanans: *Et visa est Arca Testamenti ejus in Templo ejus*; ubi isthæc: *Id est, intellectum est, Ecclesiam esse Arcam Testamenti.* Arcæ igitur symbolum, multiplici quidem mysterio decorum, atque conspicuum, Christi, Deiparæ, & demum ipsiusmet Ecclesiæ contemplantibus exemplar exhibet. Et hæc pauca interim de Fœderis Arca studioso prælibasse lectori voluimus.

Id. in past. p. 2. c. 2.

Aug. ho. 9. in Apoc.

CAP. XV.

De Sampsone.

Sampson Christum Dominum typice significabat.

1 QVod laudatissimus ille sacras apud Paginas Sampson, & portentoso virium robore satis nunquam admirandus, alter veluti antiquorum Atlas, typicam Christi Salvatoris nostri formam præ se tulerit, Patres fere omnes unanimi voce affirmant: sed unus præ cæteris constanter Origenes Tractat. in Matth. Ambros. item Comment. in Apocalyps. Augustin. in Sermone de Tempore; qui dum Gazæ civitatis portas ipsis è cardinibus Sampsonis manu ultro sublatas expendit, sacrosanctum Dominicæ resurrectionis mysterium his quidem verbis agnoscit: *Tollit tamen portas civitatis; id est, aufert portas inferni. Quid est portas inferni tollere, nisi mortis imperium removere? Quid autem fecit Dominus Iesus Christus? ablatis portis ascendit in cacumen montis: novimus enim eum & resurrexisse, & in cælos ascendisse.* Idem quoque Gregorius affirmat, qui prolixiori rem hanc sermone prosequitur, ac magis expresse, quod adumbratum est, mysterium explanat, dicens: *Sed quid fecit Sampson, agnovimus; media nocte portas civitatis abstulit, & montis verticem ascendit. Quem, fratres charissimi, in hoc facto, nisi Redemptorem nostrum Sampson ille significat? Quid Gaza civitas, nisi infernum designat? Quid per Philisthæos, nisi Iudæorum perfidia demonstratur, qui cum Dominum venderent, ejusque corpus in sepulchro jam positum, custodes illico deputaverunt. Sampson vero media nocte non solum exiit, sed etiam portas tulit: qui Redemptor noster ante lucem resurgens, non solum liber de inferno exiit, sed etiam & ipsa inferni claustra destruxit: portas tulit, & montis verticem subiit, quia resurgendo claustra inferni abstulit, & ascendendo cælorum regna penetravit, &c.* Sed strenuissimi mortalium Sampsonis historiam paucis admodum perstrinxisse, ejusdemque coloribus vel leviter imaginem adumbrasse voluimus, cum satis superque tanti viri gloriam, cujus mentio est, ipsamet fama, quæ adhuc viget, totumque replevit orbem, vel silens loquatur.

Orig. tract. 35. in Matt. Ambr. Com. in Apoc.

D. Aug. ser. 107.

Greg. hom. 21. in Euang.

CAP. XVI.

De Regio Propheta Davide.

Cur Davidis imaginem veteres Christiani in Cœmeteriis depingerent?

1 SApienti quidem Christiani consilio, qui olim insectantium metu adacti, ex Urbe, & ex toto, ut ita dicam, terrarum orbe extorres effecti, fugam arripere, & intra Cœmeteriorum cavernas ad latitandum se recipere compellebantur: nullibi enim tuto consistere poterant, nec ullus eis ad latendum locus suppetebat, quod David strenuissimus vir, cum Saulem persecutorem pateretur, haud semel laudabiliter præstitit, animo recolentes, vivis in tabula coloribus expressere. Con-

Cur Davidis imaginem in Cœmeteriis fideles olim depingendam curarent.

Congrue nimirum prophetæ laudatissimi, qui in montes, silvas, atque antra, ut insequentium manus declinaret, regiosque conatus eluderet, fugam arripuit, contemplandam sibi ob oculos in ipsiusmet Cœmeterialibus cubiculis imaginem adumbrabant. A regia quippe Urbe profugus apud Ziphæos iste aliquando in solitudine, ut sacræ testantur paginæ, delituit, eisdemque ultro Sauli, ubi absconditus vir insons degeret, renunciantibus, quo Rex iracundia furens, æque ac invidia tabescens, innoxiumqne sanguinem sitiens, quem anxie requirebat, prompta manu obtineret, locum diligenter in hæc verba observari præcepit: *Considerate*, inquit, *& videte omnia latibula ejus, in quibus absconditur, & revertimini ad me ad rem certam, ut vadam vobiscum: quod si etiam in terram se abstruserit, perscrutabor eum in cunctis millibus Iuda.* Utique si intra ipsius terræ viscera is, quem hostiliter insectabatur, se infudisset, abditissimos quosque ad perscrutandum hiatus se penetraturum edixit. Verum subinde, haud semel Deo protegente, *qui facit ventis pondus*, quærentis, immo ad necem insequentis solicitudo deludi meruit, & opportuna ubique David ferarum instar latibula sortitus est. Apud Ziphæos enim frustra in montibus à Saule quæsitus, & in tutissimis Engaddi locis intra speluncam ab ipsomet insequente, ac veluti fato conclusus, præsentissimo numinis auxilio liber à cæde evadens, vel inter fugiendum palmam ex hoste haud occiso, sed servato, & tunc maxime, cum nullum pateret effugium triumphando revexit: *Porro David desperabat se posse evadere à facie Saul.* Sed meminerimus quæso David speluncæ latebras subeuntem: *Eratque ibi spelunca, quam ingressus est Saul, &c. Porro David, & viri ejus in interiore parte speluncæ latebant.* Quippe jam ex adverso hostis non cum hoste, sed cum amico, etsi hostiliter conflicturus in arenam descendisse videbatur, qui tamen liber semel, atque iterum protegente Deo evadens, resecta dumtaxat chlamydis ora liberum amicabiliter inimicum dimisit: quapropter domi forisque tunc maxime hosti pacificus, cum ille magis adversus eundem truculentus, infensus, ac bellicosus, condignam è Cœlo triumphi palmam promeruit: post immanem quippe Philisthinorum cladem, Gigante ad internecionem deleto, festivis illis merito vocibus quondam puellæ redeuntem excepere: *Percussit Saul mille, & David decem millia. Percussit Philisthæum, & abstulit opprobrium ex Israël, quia manus Domini erat cum illo.* Et quidem præclaræ ejus res gestæ æternitati commendatæ isthæc legentibus jugiter inculcant: *Numquid non occidit gigantem, & abstulit opprobrium de gente. In tollendo manum, saxo fundæ dejecit exultationem Goliæ: nam invocavit Deum omnipotentem, & dedit in dextra ejus tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis suæ, sic in decem millibus glorificavit eum, & laudavit eum in benedictionibus Domini, in offerendo illi coronam gloriæ.* En Davidicæ immensus gloriæ cumulus, en condigni triumphorum invicti Regis tituli, quos nulla unquam temporum obliterabit injuria, omnis ætas admirabunda suspiciet. Jure igitur ejus, qui Dei gloriam, qui religionis cultum præ oculis jugiter tulit, & regnum religioni posthabuit; jure, inquam, in subterraneis palæstris apud primævos Christianos, dum probris, ac contumeliis ad abjurandam fidem impeterentur, ejusdem ob oculos imago contemplanda proponebatur. Quis enim saltantem ante Arcam in Dei obsequium Davidem non meminerit: *David autem saltabat totis viribus ante arcam*, cum interim ab uxore Michol insanis vocibus, dicteriisque turpiter impetereretur: *David saltat, & Michol irascitur.* Sed exprobranti unicam pro clypeo Dei gloriam, qui tunc maxime inglorius videbatur, objecit: *Ante Dominum, qui elegit me potius quam patrem tuum, & quam omnem domum ejus mihi, ut essem Dux super populum Domini in Israël, & ludam, & vilior fiam, & ero humilis in oculis meis.* Merito igitur admirandus ille plus dum saltat, quam dum pugnat, plus dum se ad ima dejicit, quam cum inimicos potenti virtute debellans extollitur: *Ego* inquit Gregorius, *David plus saltantem stupeo, quam pugnantem pugnando quippe hostes subdidit, saltando autem coram Domino seipsum vicit.* Et hæc infra in saltantis laudem Gregorius subdit: *Rex se in divino obsequio per saltum rotat. Ecce quem Dominus cunctis singulariter prætulit, sese sub Domino, & exæquando minimis, & abjecta exhibendo contemnit.* Ad invicti igitur animi inter adversa exemplar æmulandum Davidem Christiani, dum ipsasmet speluncas incolerent, suspiciendumque sibi objiciebant.

Lib. 1. Reg. c. 23. n. 26.

Iob. c. 28. n. 25.

Lib. 1. Reg. c. 23. n. 26.

L. 1. Reg. c. 24.

Reg. c. 18.

Eccl. 47.

Iure Davidis imago Christianis olim proponebatur.

2. Reg. 6.

2. Reg. 6. &.

Greg. in c. 7. Iob.

2 Cum igitur in nonnullis Cœmeterialium Cubiculornm tabulis præclara Davidis pastoritia funda instructi ad certamen cum illo gigantum vastissimo Goliath prodeuntis imago exhibeatur, nostri quidem muneris est, opportunis sententiarum coloribus concinne imaginem hanc intuentium ob oculos delineare. Ut quid autem emolumenti potissimum piis fidelium animis ex ejusdem aspectu proveniret, breviter attingamus: recolendæ hujus quidem historiæ pennicillo expressa imago invictos Christi athletas sævissimis cum tyrannis, ac tartareis ipsius Averni potestatibus conflicturos, haud ferreis tamen armis munitos, nec propriis innixos, fidentesque viribus, victoriæ palmam consecuturos inspicientes ultro edocebat, juxta illud Psalmistæ oraculum: *Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non salvabit me, &c.* Sed valido Christianæ fidei scuto, ac vivificæ crucis, quæ vim præliantibus confert, & vires adversariorum enervat & præripit, præsidio certam sibi victoriam polliceri ac lauream posse promereri unumquemque posse, cum ipsemet Dominus, qui Petra symbolice dictus est, in crucis trunco tanquam in funda, ad omnem diaboli fastum, ac vim penitus omnem conterendam, prosternendamque, divinitus in exemplum pariter, atque subsidium constitutus sit. Quod egregie Cyrillus Alexandrinus in hæc verba exponit: *Sane crux ista funda est, qua David Goliath horrendum in armis, & formidabilem visu stravit humi.* Vides hinc contemptibili ligno quam ingens & recolenda jugiter provenerit orbi victoria.

Davidis cum Goliath certamen depictum quid doceret?

Funda Davidis typus Crucis Christi.

S. Cyril. l. 8. in Io. c. 17.

3 Sed miris historiam hanc animadversionibus Gregorius illustrat, dum Davidica Ecclesiam funda, limpidissimis vero lapidibus orthodoxos præsignari Doctores affirmat; sed hic ejusdem verba lector accipe: *Quid per fundam, nisi sancta Ecclesia figuratur? Funda namque dum in gyrum mittitur, sic ut de illa lapides exeant, quibus adversariorum pectora feriantur. Ita sancta Ecclesia dum volubilitate temporum per tribulationum circuitum ducitur, fortes ex illa viri prodeunt, quibus quasi lapideis ictibus iniquorum corda tunduntur.* Et hæc infra sanctissimus doctor enarrando subjicit: *Unde & Goliath immanissimus saxo funda moritur, quia singulari sanctæ Ecclesiæ*

Funda Davidica Ecclesiam præsignabat.

Greg. l. 34. moral. in cap 42. Iob.

lapide diabolica celsitudo superatur. Porro concinne Cyrillo Augustinus de quinque hæresibus hoc plane modo adstipulatur: *Goliam, magnum, robustum, armis terribilibus, ingentique turba munitum, David solus puer parvus, & inermis, uno lapidis ictu prostravit. Quid autem aliud petra contra Goliam manu David missa, nisi Christum contra diabolum ex semine David venturum significavit?* Eadem fere prosequitur expositione, quam habet in Psal. & fusius in sermone de tempore. Et iterum sanctissimus Pater, Davidem in certamen strenue prosilientem, fide quidem armatum, non autem armis fidentem, admirabundus suspicit, dum ait: *Expeditissime ille ad prælium procedere cupiebat, fortis non in se, sed in Domino; armatus non tam ferro, quam fide. Unde abjectis armis elegit aliquid, unde pugnaret, & hoc non sine sacramento, &c.* Idem repetit sermone quarto de verbis Domini: *Vide*, inquit, *parvum David contra Goliam, vide parvum contra ingentem, sed in nomine Domini præsumentem. Tu venis ad me, inquit, cum clypeo & lancea; ego in nomine Domini omnipotentis. Sic, sic, aliter non, omnino aliter non prosternitur inimicus.* Hæc ille.

S. Aug. de quinque hær. c. 1.

Aug. in Psal. 30. & ser. 197.

Fiducia Davidis cum Golia præliaturi.

S. Aug. ser. 20. de divers. de Monom.

Id. ser. 4. de Verb. Dom.

4 His vero plane consentiunt, quæ D. Joannes Chrysostomus verbis hisce scribit: *Hoc factum est, ut virtus Dei aperte monstraretur, & non armis, quæ fiebant, mira adscriberentur. Nam deposuit arma, & arrepta pera pastorali, & silicibus contra carneam illam turrim egressus est.* Sed miro utique ingenii acumine, & paribus eloquentiæ lineamentis Ambrosius hanc singillatim historiam expendens prosequitur; ait igitur: *Per peram ejus humanitas designatur: per quinque lapides, quinque libros Moysis, quos in peram misit, quia scientiam quinque librorum æqualiter possedit. Per fundam autem ejus, linguam accipere possumus. Processio vero David contra Philisthæum duobus modis secundum allegoriam intelligi potest. Processit namque Salvator noster contra Philisthæum, quando ductus est in desertum à Spiritu, ut tentaretur à diabolo, vinceretque diabolum. Quinque lapides David in peram misit, sed ex uno Goliam prostravit; quia Salvator noster scientiam quinque librorum æqualiter possedit; sed ex uno, id est, Deuteronomio tria testimonia assumpsit; ex quibus tres tentationes diaboli devicit. Et sicut David funda lapidem jecit, & Goliam interfecit; ita & Dominus noster Iesus Christus lingua sanctæ scripturæ testimonia protulit, & diabolum superavit.* Aliter: *Perrexit David ad pugnam contra Philisthæum: Similiter & Christus ut diabolum vinceret, ad passionem properavit. David lapide Goliam dejecit, similiter & Christus diabolum morte sua peremit.* hæc argute ad rem nostram Ambrosius edisserit.

D. Chrys. ho. 46. in Gen.

Christus verbis scripturæ Diabolum devicit, & Cruce illum peremit.

S. Amb. Com. in c. 6. Apoc.

5 Eadem iisdemque fere verbis à doctissimo Beda quæst. in lib. Reg. recensentur. Eleganter vero Isidorus Hispalensis David inermis pugnam stupenti animo contemplatur, qui lapidibus ad bellandum, debellandumque hostem instructus, unum duntaxat ex his, cum fortissimo Philisthæorum congressurus, elegit; quæ quidem singula optime Christo Domino consonant, ut his quidem verbis affirmat: *In David Christus intelligitur, qui tempus revelationis novi Testamenti insinuandæ, & commendandæ gratiæ prævidens, arma deposuit, quinque lapides tulit. Deposuit ergo corporalia sacramenta legis, quæ non sunt imposita gentibus.* Et infra hæc subjicit: *Denique hæc arma deposuit, tanquam onera sacramentorum veteris legis, & ipsam legem accepit. Quinque enim lapides, quinque libros Moysis significant, &c. Quinque lapides posuit, unum misit: quinque libri lecti sunt, sed unitas vicit. Plenitudo enim legis charitas est, &c.* Et S. Euch. in lib. Reg. id ipsum egregie confirmat. Sed invicti Davidis gloriam, cui nullus par triumphus extitit, & suspiciendam jugiter ejus imaginem, qua virtutum exemplar dedicatum est, laudum præconiis, ac monimentis perennibus pro meritis illustrasse sufficiat. Iam ad reliqua progrediamur. Interim vero dum ipsius Davidis imaginem recolimus, Cœmeterialibus ejusdem tabulis titulum hunc devota manu appendimus.

David vera Christi Domini figura.

Beda quæst. in reg. 4. c. 14.

Isid. Hisp. in l. 1. Reg. c. 10.

S. Euch. in 1. reg.

David Judæorum Rex
Cœmeteria nunc, ut vides, incolit, quia speluncas olim & deserta
domo profugus excoluit.
Unus præ cæteris sat laudatus, quia Deum habuit laudatorem.
Si quæris, quis ille fuit: Inter homines plusquam homo,
Homo secundum cor Dei.
Ex ovium pascuis, ovantibus populis ad Regnum Israël translatus,
Primum Pastor, postmodum Rex.
Regis, ac Pastoris inter gregum pascua, tyrocinium auspicatus,
Domi, forisque notus præfulsit.
Ursis, ac leonibus debellatis novus Hebræorum Hercules, haud semel in
campis triumphum revexit.
De Goliath Gigantum maximo, minimus omnium, inermis
Sola funda & lapide, fide armatus,
Giganteo prorsus animo Israëlitarum Gigas semel in castris triumphavit.
Saulem post triumphos puellari voce irritatum, sed non rite
Sui irritum triumphi æmulatorem fortitus est,
dum Sauli dant mille, & sibi decem millia.
Sed audi: cum ipso, quem semper infensum habuit, vel offensus,
inoffensus,
Beneficus semper obsequiis, beneficiis jugiter obsequiosus decertavit,
Et quoties vel nolentem, vel invitum ad amorem invitavit,
inimicum expertus,
nunc occultum, nunc manifestum,
De hoste toties in pace triumphavit.
Cithara demulsit, quem non potuit obsequio, sacer Orpheus
inter Prophetas.

Quia

Quia Regem patienter sustulit, Regnum patientia abstulit,
Non sui minus, quam aliorum semper magnificus triumphator.
E castris gloriosus ab hoste semper victor rediit, sed domi dum vacat ab hostibus,
(Proh dolor!) ab inermi fœmina captus, victus, prostratus est.
Fecit tunc, quod vel fecisse perpetuo pœnituit.
Et ne se ferreum hominem crederet, devictus carneum sensit,
Comprobavit & dum ex adultero factus homicida,
Post carnem, Uriæ sanguinem propinavit.
Sed Cælo vindice filius contra patrem rebellat, quia legi divinæ rebellans, amico injurius extitit.
Natus naturæ opprobrio thorum paternum violat,
Quia ille violaverat alienum.
Fugit non ab hoste, sed à filio, qui hostes iterum, iterumque fugavit.
Uriæ cruorem, quem fuderat, filiorum Ammon, & Absalon sanguine per sua viscera refudit.
Salomonem, id est, filium pacificum
Regno demum, ac paci destinavit,
Primus ad posteros pacifice regnum transmittens, haud transmissurus cum Regno pacem.
Discant Reges in otio privatam pacem timere, qui ob publicam in bello pacem haud otiari timent,
Et culpam veterem intelligant haud claudo pede novam consequi pœnam.

CAP. XVII.

De Elia Prophetarum celeberrimo.

Eliæ imaginem in Cœmeteriis cur pingeretur?

1 JUre merito Elias Prophetarum dignissimus Cœmeteriales inter imagines prudenti Christianorum judicio locum tenet: hic enim Reges pro religione tuenda insectatores habuit, nec loco unquam consistere permissus, sequester ab hominibus, nunc in montibus, nunc in speluncis degere compulsus est: dissimili enim prorsus ratione hic unus ab Elisæo discipulo dignoscendus videtur: ille enim prosperis arridentibus rebus Prophetiæ dono præfulsit; iste vero adversis quibusvis impetitus, signis, ac portentis divinitus cumulari meruit. Siquidem (ut egregie in rem præsentem Augustinus adnotavit) *Elisæus cum magno honore, ac seculi dignitate virtutum, ac prophetiæ donum habuit; quod Elias profugus, & persecutus in montibus, & speluncis degens, & ejectus ab hominibus retinebat.* Quapropter non immerito duplicem impertiendum sibi spiritum à magistro in Cælum abeunte poscit, ut inter prospera nimirum, quæ ille inter adversa obtinuerat, supernorum charismatum dona, teste Augustino, possideret. Congrue igitur Christiani in speluncis Cœmeterialibus latitantes profugi hominis imaginem sibi contemplandam proponebant. Et quidem familiari olim usu à primævis Christianæ militiæ ducibus, qui sacra Cœmeteriorum loca incolebant, Prophetæ, ac viri sanctitate conspicui imago recepta est, in cujus recolenda, atque admiranda jugiter historia, complura arcanorum mysteria sapienter orthodoxorum Patrum ingenia perscrutari non destitere. In eodem enim, dum igneo raptus curru in Cælum fertur, Dominicæ præsertim Resurrectionis mysterium satis aperte adumbratum fuisse testantur: inter quos Epiphanius in suo Ancoratu Eliam, & Enoch manifestum utique resurrectionis Christi exemplar extitisse affirmat. Quod pariter à Joanne Chrysostomo his plane verbis confirmatur: *Post hanc vitam est retributio aliqua, & merces, & remuneratio. Propterea & Enoch transtulit, & Eliam rapuit, docens per eam resurrectionis materiam.*

Aug. l. 2. de myst. Jac. Scri. c. 16.

Enoch, & Elias figura Resurrectionis.

Epiph. in Anc.

S. Chrys. ho. 1. de resur. Chrys. in psal. 117.

Et expositione in psal. isthæc ab eodem studiosorum auribus ingeruntur: *Habes etiam aliam imaginem resurrectionis, nempe Eliæ raptum, qui nec in hodiernum usque diem est mortuus, &c.*

2 Aptissimum item futuræ resurrectionis symbolum in eodem Eliæ ad cælum raptu Ambrosius lynceis abeuntem oculis contemplatus agnoscit: *Ecce,* inquit, *curru igneo raptus est Elias; rapietur & Ecclesia. Non mihi credis? crede & Paulo, in quo Christus locutus est: Rapiemur, inquit, in nubibus obviam Christo in aëra, &c.* Sed plura interim disertissimus vir, miroque ingenii acumine, uti mos est, perstringit, ac una eademque sub re mysteria complectitur, quippe qui sermone, quem de Elisæo inscripsit, haud universalem duntaxat ex historia hac resurrectionem, sed nobilissimum quoque animarum triumphum, post obluctantes rationis imperio edomitos, subactosque viriliter animi motus, ac effrænes vitiorum impetus virtuti mancipatos, sub fausto Eliæ triumphantis in morem abeuntis vexillo auspicatur; hæc autem sunt ejus verba: *Elias magister Elisæi nonne Angelis ducentibus, raptus ad cælum est; & quadriga ignea impositus, quasi in quodam triumpho victor ascendit. Victor enim extiterat non gentium barbararum, sed secularium voluptatum.* His ille ad vivum Eliæ cælum conscendentis coloribus imaginem expressit.

Mysteria Currus Eliæ.

S. Amb. Com. in c. 3. Luc. c. 2.

Id. ser. 2. de Elisæo.

Id. ser. 2. de Elisæo.

3 In hanc vero Ambrosii sententiam haud imparis eloquentiæ vir, S. Maximus Taurinensis coincidit sermone de Sanctis Canto, Cantiano & Cantianella, qui Divo Ambrosio ob omnimodam styli similitudinem à nonnullis tribuitur, & à Surio in eorundem Sanctorum actis recitatur; verba autem hæc sunt: *Sicut Elias curru applicito quasi ascendit ad cælum: ita & isti vehiculo admoto ad martyrium pervenerunt: & quadriga sicut illum evexit ad requiem, ita hos portavit ad gloriam.* Et paulo infra igneum Eliæ, quo in sublime vectus est, currum contemplans, hunc quidem præfervidæ Martyrum fidei, & ipsiusmet Christi eosdem ad superna loca evocantis symbolum extitisse pronunciat: *Sicut Eliam, inquit, quadriga portabat: ita & Martyres fides ignea jam ferebat; ferebat, inquam, illos Christus, qui lumen est, qui ignis*

Ignei Eliæ currus mysterium.

Max. Taur. ser. de SS. Cantio, Cantiano, & Cantianella.

ignis est, de quo scriptum est: Dominus noster ignis consumens est. huc usque Maximus, qui maxima quæque suo apta nomini in Eliæ symbolo sacramenta stylo veluti digito præmonstrat.

De Elia igneo curru in Cælum rapto gentilium opinio, ejusque eorum erroris occasio.

4 Consuevere autem antiqui religionis Christianæ sectatores haud abditis duntaxat in Cœmeteriis, sed in aliis plerisque locis eandem frequenter ob oculos contemplandam historiam exhibere. Quamobrem, ipso S. Eucherio teste, eandem Ethnici coloribus eleganter expressam intuentes, Solis utique imaginem præseferre opinati sunt, consimili videlicet ipsiusmet Solis vocabulo decepti, qui Græce *Helios* nuncupatur. Hinc fabulosa illa de Solis curru commenta excogitarunt, quæ jam mendaces, ac vaniloqui poëtarum effinxerant; ut quique probatissimi Patrum asserunt, videlicet S. Joannes Chrysostomus homilia de Eliæ raptu: Gloss. Ordin. in librum 4. Reg. cap. 23. Beda quæst. in lib. Reg. ex eodem Chrysostomo: & Sedulius item libro primo de Elia isthæc recitat: *Ut autem eidem currus & equos tribuant, de miraculo sumptum Eliæ Prophetæ, qui curru igneo, & equis igneis est raptus ad cælum, Ioannes Constantinopolitanus Episcopus affirmat: Quod enim Græce Helios dicitur sol, sicut etiam Sedulius, cum de Eliæ ascensu caneret, ostendit dicens;*

Chrys. ho. de Eliæ raptu. Glos. ord. in l. 4. reg. c. 23. Beda q. 30. in l. Reg. Sedul. l. 1. de Elia.

Quam bene fulminei præluces semita cæli
Convenit Eliæ merito, qui & nomine fulgens,
Hac ope dignus erat. Nam si sermonis Achivi
Una per accentum mutatur littera: sol est.

Audientes Græci ab Israëlitis, quos divinas habere literas fama prodebat, prædicari, quod Elias curru igneo, & equis sit igneis ad cælestia translatus, vel certe hoc ipsum inter alia depictum in pariete videntes, crediderunt vicinia decepti nominis, Solis hic transitum per cælos esse designatum, & miraculum divinitus factum Dei, mutarunt in argumentum erroris, humana stultitia commentatum. huc usque Jo: Constantinopolitanus elegantissimis quidem verbis de Eliæ imagine, quam sacris è Cœmeteriis delineatam excerpsimus.

De Eliæ nomine cum sole apud Græcos similitudo.

5 Et id quidem merito ipsius convenientia nominis profanis scriptoribus ultro suadere potuit. Eliam enim Hebræi *Eljahu* patria voce nuncupant; quem septuaginta Interpretes, sicut quamplura alia ejusdem formæ, verterunt *Elia*, Hebræi vero *Elijahu*. At Chrysostomus, vir scilicet Græcus, Græcæ dictionis vim atque originem interpretando, solem ipsum sub descripto Eliæ nomine præsignari arbitratus est: Sol enim Græce ἥλιος: quapropter nonnulli ipsummet *solis* nomen, etsi perperam, ab Eliæ nomine derivasse putant, cum maxima inter hæc ipsarum vocum consonantia intercedat. Idcirco enim à Poëtis solem confingi ajunt, qui igneo curru provehitur, quia nimirum currus ignei ministerio Elias in aëra sublatus fuit: cujus sententiæ assertor præcipuus Beda supra citatus extitit, ex quo deinde Angelomus in lib. Reg. hausisse videtur: & ipsemet Chrysostomus à nobis pariter jam recensitus, qui cum Eliam in Cælum ascendentem descripsisset Homilia, quam de eodem Elia elucubravit, hæc subjicit: *Hinc poëtas atque pictores in figuranda solis imagine exempla sumpsisse credo, qui curru, atque equis fulgentibus ipse rutilans, atque radians è fluctu Oceani sublatus inter præruptos montium scopulos evadens quasi ad cælestia videtur ascendere in similitudinem luminis ejus indutus: sol enim Græco sermone Elios appellatur, unde Elias vere* Elios, *quoniam curru, atque equis fulgentibus igne de Oceani fluctu, id est, de mundi commotione, per montium scopulos, id est, per magnorum laborum progrediens ad cælestia devectus ascendit.* Hæc satis apte eleganterque Chrysostomus in rem præsentem digessit.

Chrysost.

Ang. in l. 4. Reg. c. 23.

Chrys. ho. 3. de Elia.

Solis imago ab Hebræis idololatris culta.

6 Porro ex uno errore in alium insana profanorum hominum superstitio procedens, eò cæcitatis, vel ut melius dicam, amentiæ devoluta est, ut apud ipsosmet Hebræos, qui divini quondam numinis cultores præ omnibus, assertoresque extiterant, *notus* quippe, ut scriptura ait, *in Iudæa Deus, in Israël magnum nomen ejus*, apud ipsosmet, inquam, Judæos Solis imago veluti quid plane divinum coleretur, & in ipsomet augustissimo Hierosolymitanæ Urbis Templo ab impiis olim Regibus Juda, inter cætera execrandæ idololatriæ insignia, ac errorum commenta recenseretur. Cum piissimus enim Rex Josias Templum omni penitus superstitionis labe expurgatum, pristino nitori redditum vellet, locatam ibidem solis imaginem, ac publico delirantium cultu exceptam disiecit, indeque, velut anathema oblivionis, igni adjiciendam curavit, ut 4. Regum cap. 23. his verbis expresse habetur: *Abstulit quoque equos, quos dederant Reges Iuda Soli in introitu Templi Domini, juxta exhedram Nathan Meleth eunuchi, qui erant in Phaurim: currus autem solis combussit igni.* hæc ibi. Fabulosis quippe gentilium commentis intercepti, eorundemque erroribus nonnulli ex Regibus Juda miserandum in modum irretiti, Soli equos, & currus in loco præ omnibus sanctitate, ac veneratione conspicuo erigentes dedicarunt, quod sub hæc fere tempora, & aliis postmodum recurrentibus seculis gentiles insanis imbuti superstitionibus præstitere. Nam, ut cæteros hic taceamus, Persæ equos Soli consecrare, eosque in illius postmodum honorem concremantes delibare consueverunt, quod Xenophon libro octavo Cyropædiæ haud semel præstitum enarrat, ubi currus quoque Soli consecratus fuisse describit. Idem tradit Strabo, & Ovidius in suo Fastorum libro pereleganter canit, equum videlicet Hyperioni, qui idem est ac Sol, solemni ritu immolatum fuisse:

Et in Templo Hierosol. ab impiis Juda consecrata.

4. Reg. c. 23.

Reges Juda soli equos consecrant.

Et Persæ.

Xenoph. l. 8. Cyrop.

Strab. l. 15.

Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Ovid. l. 1. Fast.

Porro in celebri quadam junioris Cyri pompa, tauris Cyri pompa, tauri, & equi pariter consueto gentilium more ad sacrificii usum mactandi inducuntur, & illi quidem, ut Jovi Deorum principi, hi autem Soli delibentur, sed Xenophontis verba excipiamus: *Primum*, inquit, *agebantur tauri Iovi, post boves autem agebantur equi ad Solis sacrificium: post hos autem educebatur currus albus coronatus jugo aureo, qui erat Iovi sacer. Post hunc agebatur etiam solis currus candidus, & is coronatus, ut anterior.* Huc usque citatus auctor, immanem gentilium superstitionem quot verbis, tot coloribus adumbrans.

Xenop. loc. sup. cit.

Currus cum equis eximii operis in Templo Hierosol. & cur?

7 Pari item ratione ad gentilitios ritus adversus legem ac patrios mores exercendos, Hierosolymitano in Templo quidam olim currus egregio quidem opere fabrefacti extitere, quorum insuper usui equi pretiosa ex materia, miroque artis studio elaborati conspiciebantur, qui currum illum, cui nexibus alligati erant, facili negotio pertrahere viderentur, quod Solis quidem apertum symbolum esset, eodemque in Templo ad aram eidem Soli splendide erectam, piis licet invisum, cunctis tamen videndum offerebatur. Porro equi illi, qui ad Hierosolymitani Templi introitum ad exhedram Nathan Meleth dicati perhibentur fuisse haud inanimes,

Equi soli immolandi ad introitum Templi nutriebantur.

mes, ac fabrefacti, ſed vivi profecto erant, qui ſtudioſe illic in ſtabulis nutriebantur, ut congruis deinde temporibus, cum ſacri de more ritus peragendi eſſent, ipſamet ſacerdotum manu in Solis obſequium, cui dicati fuerant, immolarentur; &, ut nuper de Perſis enarravimus, vivi flammis injecti, ſolaribuſque veluti radiis abſumpti, in Solis holocauſtum verterentur. Ita plane & ipſæmet conjecturæ ſuadent, & nobis ultro exiſtimare fas eſt: ſi enim equi, quos meminimus, lignei forent, aut ex ejuſcemodi materia compacti, quam facile ignis ſolveret, combureretque, quemadmodum juxta id, quod jam enarratum eſt, currus igne abſumptus fuiſſe dicitur, pari quoque ratione equi ex eadem materia ad currum aptati, igne combuſti dicerentur, at equi ſublati ſunt, & currus duntaxat concrematus eſt, ut citatæ hactenus paginæ præſeferunt. Ab incendio igitur equi vindicati ſunt, qui jam flammis ab inſana hominum ſuperſtitione devoti fuerant, & meliores ad uſus traducti. Hæc interim ſunt, quæ eruditis plane rationibus Gaſpar Sanctius è Societate Ieſu in lib. Regum ſuo ex more diſſerit, quem, ſi libet, ſtudioſus lector conſulat.

Gaſpar S. 4. lib. reg.

Myſterium Pallii Eliæ relicti Eliſæo.

8 Nec orthodoxi autem Patres abſque condignis moralium animadverſionum ponderibus Eliæ pallium in præſtiti ſignum obſequii, & mutui amoris ſymbolum, Eliſæo derelictum præteriere. Inde enim S. Hieronymus ad Euſtochium de virginitatis cuſtodia ſcribens, ab his videlicet, qui ad cæleſtia jugiter alacri animo contendunt, terrena omnia ultro ſibi contemnenda, ac procul velut ſpei noſtræ retinacula, ac obvia ſuperni itineris impedimenta abjicienda fore diſertis verbis in hunc modum conſtanter ſubinfert: *At non flendum eſt, non gemendum, cum me rurſus ſerpens invitat ad illicitos cibos. Cum de Paradiſo virginitatis ejectam tunicis vult veſtire pelliceis, quas Elias ad Paradiſum rediens projecit in terram.* hæc Hieronymus, qui eadem fere ad Lucinium ſcribens repetit; & adoleſcentis inſuper exemplum, qui relicta ſindone nudus profugit, pereleganter interſerit, dicens: *Adoleſcens ille, qui opertus ſindone ſequebatur Ieſum, quia tentus fuerat à miniſtris, terrenum abjiciens operimentum, nudus evaſit. Elias igneo curru raptus ad cælum, melotem reliquit in terris.* Demum ne diutius Eliæ in cælum abeuntis currui, remoræ alicujus inſtar, inſiſtamus, unus præ omnibus poſtremo loco Rupertus Abbas audiendus eſt, qui Eliæ pallium, quod Eliſæo à magiſtro ad ſuperos contendente dimiſſum fuit, poteſtatis eximiæ ſuis à Chriſto Domino diſcipulis, dum hinc ad Patrem tranſiturus diſcederet, impertitæ ſymbolum haud obſcurum extitiſſe affirmat: hæc autem inquit: *Transferendus Elias pallium ſuper Eliſæum poſuit; quia videlicet Deus, & Dominus Chriſtus ex mundo ad Petrem tranſiturus, officium ſimul & ſpiritum ſuum Apoſtolis dedit.* Sed aureis plane Hieronymi verbis prædivitem abeuntis Eliæ pauperiem perſequamur, qui jam Cælum acquiſiturus, quidquid terrenum eſt, libenter projicit, & immortalitate donandus mortalium veſtimenta ſecum deferre, tanquam oneri, ac probro futura, dedignatur: *Elias*, inquit, *ad Cælorum regna feſtinans non poteſt ire cum pallio, ſed mundi in mundo veſtimenta dimittit.* Tu ergo quiſquis es, qui ad Cælum contendis, à terrenis omnibus cor tuum eleva, cunctas depone animi cupiditates, quibus jugiter ad terrena deprimeris: *Amor quippe terrenarum rerum viſcus eſt*, ut Auguſtinus, *ſpiritualium alarum.* Et his paucis interim Eliam curru triumphantis more in Cælum euntem, nobis ad ulteriora properantibus intra hos Cœmeteriales ſinus ſuſpexiſſe, & à longe ſalutaſſe ſufficiat.

Terrena cuncta abjicienda iis, qui ad Cælum aſpirant.

S. Hieron. ad Euſtoch.

Hieron. ep. ad Lucin.

Pallium ab Elia traditum Eliſæo ſymbolum poteſtatis à Chriſto datæ Apoſtolis.

Rup. de Trin. & oper. l. 5. c. 15.

Hier. l. 5. in Gen.

CAP. XVIII.

De Iob Orientalium potentiſſimo.

Toleranitiam in adverſis habere ſuo exemplo nos Jobus docet.

1 CHriſtiani, qui intra abditos Cœmeteriorum ſinus ad ſynaxes frequenter coibant, & inter horridas tenebris cavernas, demortuorumque ſpolia, ac ſepulcra lumen, vitam, ac vires cælitus hauriendo, ad tolerantiam, ad fidem, ad conſtantiam & demum ad martyria, Martyrum jugiter memoriam recolendo, exercebantur, hominem, cui nil humanum præter corpus extitit, quo pati, & excruciari amplius poſſet, nil vero divinum magis inerat, quam animus: & conſtantia, qua cunctis fortior tormentis evaderet, hominem, inquam, ſtudioſa in Cœmeterialibus parietinis manu ſibi ob oculos delineabant: hic enim unus ipſomet aſpectu cunctos, qui inſpicerent, ad laborum, certaminumque ſufferentiam exhortari poterat, qui Martyrium multiplici laceratione corporis, haud una dumtaxat ſanguinis effuſione præferebat: *Quis enim eſt martyr*, ut Chryſoſtomus ait, *cui hic non potuit æquari, imo martyres innumeros hic unus æquat.* Ex quo fit, ut probe intellexerint conſpicui ſanctitate viri, qui moribus jugiter informandis, regendiſque animi motibus apprime inſiſtebant, quid potiſſimum emolumenti præſeferret ad ærumnas conſtanti animo ſubeundas, quid ad injuſtam, ac violentam bonorum ſubreptionem æquanimiter ſuſtinendam, quid demum ad inconcuſſam cæleſtium præmiorum ſpem perpetuo retinendam, quid, inquam, roboris, tutamenti, ac ſolaminis conferret, ſi ſecum quiſpiam crebro mente repeteret adverſa, quæ vir patientiſſimus Job invicto conſtantique animo pertulit, eſt ampliſſima ſubinde præmiorum munera jugi meditatione pervolveret, quæ ab ipſius Dei manu copioſi inſtar fœnoris nobili cunctarum, quas poſſederat, rerum ditatus augmento receperat. Ex quo recolendam beatiſſimi ejuſdem viri jugiter ob oculos in Cœmeteriis imaginem ſibi proponere ſatagebant. Immo ubi primum Eccleſiæ tranquillitas pacis oborta eſt; digniſſima viri plane divini geſta, ad fidelium animos in virtutum obſequio obfirmandos, in publicis conventibus in Eccleſia, ipſa inter feſtorum ſolemnia perlegere conſueverunt, ut præſertim his Origenes teſtatur: *Etiam adhuc uſque in hodiernum diem beati Iob tolerantia ante eos, qui ſunt in dolore & luctu, atque planctu, legitur pro conſolatione, atque exhortatione dolorum illorum, & pro ablatione anguſtiæ cordis eorum: ſimiliter autem & in conventu Eccleſiæ in diebus ſanctis legitur paſſio Iob.* hæc Origenes. Audis quantum levamenti, ac virium vel mutis ſyllabis expreſſam viri cæleſtis exemplar conferret, & quale eſſet ad virtutes ſectandas mortalibus incitamentum.

Chryſ. hom. 2. de Iob.

Patientiæ præmium à Deo certum exſpectandum.

Hiſtoria Jobi diebus feſtis in Eccleſia olim legi ſolita.

Orig. l. 1. in Iob.

Mirum Jobi voluntati divinæ obſequium.

2 Cum vero in ejuſdem enarratione hiſtoriæ ſpem firmam, & haud unquam calamitatibus concuſſam, patientiam inſuper plane admirandam, & perpetuo addictum divinæ voluntatis obſequio animi mentiſque vigorem in ejuſcemodi viro animadverte-

verterent, nec non pietatem omnibus numeris absolutam recolerent, qua tot ærumnarum incommodis attritus Deo jugiter psallendo inhæserat, ut ipsamet ejusdem verba testantur: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est*, divina haud unquam decertantibus in agone subsidia deesse intelligebant. Quinimo cum persecutionibus acriter impeterentur, ejus patientiæ ac constantiæ magisterio edocti: invictam ad acerbiora quæque perferenda animi alacritatem præseferentes, opem sibi à Deo jugiter exposcebant, cujus bonitatem ac singularem providentiam in arduis quibusque non mirari haud poterant, ex cujus sane imaginis objectu, *cum magis moveant*, ut ille ait, *exempla, quam verba*, incredibile dictu est, quantum roboris ad Martyriorum subeunda certamina compararent. Quod egregie quidem Origenes in verba illa perpendit: *Et scidit vestimenta sua.* Cum is plane Syrorum mos esset, se in prælium hac utique ratione vires exercendo ad fortiter dimicandum excitabant. Sed Origenem interim hæc enarrantem audiamus: *Sic itaque*, inquit, *admirabilis Iob conscindens vestimenta sua, atque omnia deponens impedimenta, nudus atque audax stetit in spiritale prælium. Aut adhuc conscidit vestimenta sua, sine mora semetipsum ad ipsasmet parans plagas. Ecce inquiens dorsum nudum, ecce corpus detectum: vos flagellate, ego sufferam; vos verberate; ego autem sustineam, &c.* hæc ille ad rem præsentem quam eleganter digessit. Insignem autem, quam incomparandæ virtutis vir immortali Deo suimet ipsius oblationem exhibuit, & haud ullatenus æquiparandam invictæ patientiæ formam, quam copiosa subinde merces consecuta fuerit, sacer historicæ enarrationis textus in hæc verba satis exprimere videtur: *Addidit Dominus quæcunque fuerant Iob duplicia.* Et paulo infra: *Dominus autem benedixit novissimis Iob magis, quam principio ejus.*

Iob. c. 1. n. 21.

Promptitudo Jobi in adversis tolerandis.

Orig. in c. 1 lib. Iob.

Jobus audita rerum suarum jactura scidit vestimenta sua, ejusque mysterium.

Iob. c. 42. n. 10.

3 Ex quibus evidenti plane argumenti genere usus optime subinfert Gregorius, post tentationum videlicet certamina, uberrima consequi supernorum munera gaudiorum: *Cuncta*, inquit, *quæ amiserat, duplicia recepit, quia per pietatem benigni Iudicis, tentationis nostræ dispendium vincunt suffragia consolationum. Minus autem tentat probatio, quam remuneratio consolatur, ut ex retributionis merito leve fuisse, quod toleravit, agnoscat, qui exspectationis pondere, grave aliquid se tolerare judicabat.* huc usque ad rei propositum Gregorius edisserit. Quod gravibus, ac eruditis item rationibus mirum in modum confirmat Beda, dum historiæ Job. c. 2. expendit.

Dominus patientiam Jobi, & promptitudinem ejus tolerandi majora remuneratus abunde est

S. Greg. moral. l. 35. c. 8. in c. 42. Iob.

Beda c. 2. in Iob.

4 Verum quoniam post effugatas, quæ ingruebant, ærumnarum tenebras optatus tandem desuper Job sanctissimo, ut sacræ edocent paginæ, lætitiæ dies affulsit; id forte, & mystico quidem typo ab his præsignatum fuisse arbitramur, qui in marmoreo Probi viri clarissimi Sarcophago, quem supra descripsimus, viri cujuspiam imaginem, qui panem ipsimet Job in sartagine frixum exporrigit, insculpendam curarunt: hoc utique symbolo, ut credere par est, intuentium oculis, ac menti similæ illius frixæ memoriam ingerentes, quam in ipso solemnitatis, ac lætitiæ die Rex piissimus David ob Arcam ex hostium manu vindicatam, peractis jam, consummatisque consuetarum hostiarum oblationibus, populo munifice elargitus est, ut 2. Reg. 6. in hæc verba legitur: *Cumque complesset offerens holocausta, & pacifica, benedixit populo in nomine Domini exercituum, & partitus est universæ multitudini Israël tam viro, quam mulieri, singulis collyridam panis unam, & assaturam bubalæ carnis unam, & similam frixam oleo.* Quod plane mysticum lætitiæ symbolum hac ratione à sancto Eucherio doctissime exponitur: *Offert David holocausta, & pacifica coram Domino, fidem, devotionemque Ecclesiæ commendat Patri Christus, &c. qui in exemplum David fideles humilesque benedicens, salubris mysterii pascit alimentis: partitur singulis similam frixam oleo, carnem videlicet à peccati labe mundissimam, sed ob humanæ salutis uberrimam delectationem, crucis sartagine tostam, &c.* Sed Job viri probatissimi, id est, omnibus absolutam numeris imaginem jam satis inspeximus, in qua notis haud obscuris patens utriusque fortunæ, prosperæ nimirum, & adversæ symbolum intuentium ob oculos propositum est.

Marmoreus Probi Sarcophagus.

Simila, quid significet?

2. Reg. 6.

Christus Dominus benedicit, & solatur afflictos.

S. Eucher. in l. 2. Reg.

CAP. XIX.

De Tobia.

1 HAud peculiaribus arcanorum mysteriis vacant recolenda Tobiæ senioris gesta, quæ sacrarum catalogo historiarum inserta multiplici eruditione, quod ad mores pertinet, referta sunt. Cum enim vir iste æque ac sanctus Job, duo præclarissima admirandæ patientiæ exempla orbi extiterint, eorundem imago ante annos mille, & ducentos, ut egregie Serarius observat, in Ecclesiis pingi consuevit, quod S. Paulinus carminibus hisce testatur, porticus enim, ut ipse ait,

Quæ sunt dextra, lævaque patentes
Binis historiis ornat pictura fidelis
Una sanctorum complet sacra gesta virorum
Iob, qui vulneribus tentatus, lumine Tobia.
Ast aliam sexus minor obtinet inclyta Iudith
Qua simul, & regina potens depingitur Esther.

Piscis Tobiæ figura Christi Domini.

Serar. in l. Iob. Paul. nat. 10.

Sed quoniam sanctissimi viri acta memoravimus; multa quippe iisdem ex actibus, quæ piis, ac studiosis animis digna & meditationum commentis exploranda videntur, orthodoxi certatim Patres pervestigare non desinunt: & ut hic nonnulla breviter lectori exponendo proferamus: primo quidem loco piscis ille, quem manu Tobias gestat, aptissimus Christi typus extitisse describitur, qui cæcutientem jam, atque errorum tenebris pressum terrarum orbem lucis supernæ fulgoribus illustravit, ac Tartareum hostem protinus inde eliminavit, ut complures sanctorum Patrum sententiæ testantur, inter quos Augustinus præsertim sermone de sanctis Petro & Paulo rem in hæc plane verba edisserit: *Est enim Christus piscis ille, qui ad Tobiam ascendit de flumine vivus, cujus jecore per passionem assato, fugatus est diabolus, & per amaritudinem fellis afflatus est cæcus, & illuminatus est mundus.* hactenus ad rem nostram Augustinus. Optatus item Milevit. idem acute verbis hisce prosequitur: *Christus intelligitur per piscem, qui in lectione Patriarchæ legitur in Tigride flumine prehensus: cujus fel & jecur tulit Tobias ad tutelam fœminæ Saræ, & ad illuminationem Tobiæ non videntis. Ejusdem piscis visceribus Asmodeus dæmon à Sara puella fugatus est, quæ intelligitur Ecclesia, & cæcitas à Tobia exclusa est &c.*

Aug. ser. 4. de SS. Pet. & Paul.

Opt. Milev. l. 3. con. Parm.

1 Sed eruditissimos inter antiquos Tertullianus, etsi haud sublimiora, salubriora tamen mysteria acute

acute recolens contemplatur, dum in libro de Baptismate Christum Græco vocabulo appellat *Ichthyn*, quod Latino idiomate idem plane sonat, quod piscis: *Sed nos pisciculi*, inquit, *secundum ἰχθὺν nostrum in aqua nascimur, nec aliter quam in aqua manendo salvi sumus.* Hieronymus item congruis Tertulliano verbis inhærens Græca itidem voce Christum piscem appellat, dum Bonosum laudans hæc inter cætera, ait: *Bonosus tanquam ἰχθύος filius aquosa petit.* Nec vero mirum quid tibi, O lector, videatur, si Patres, quos nuper recensuimus, Græcum potius quam Latinum vocabulum usurpare consueverint: tunc enim potissimum temporis, quo iste loquendi modus inolevit, omnium frequentnr manibus acrostica quædam Erythrææ Sibyllæ carmina tenoris ejuscemodi circumferebantur.

Christus Græco vocabulo piscis dictus, & qua ratione. Tertull. l. de Bapt.

Hier. ad Bon. ep. 43.

Sibyllæ carmina de Christo acrostica.

Ιησοῦς
Χριστὸς
Θεοῦ
Υἱὸς
Σωτήρ.

Quorum initialibus literis unà pariter junctis, compositisque, vox Græca ἰχθὺς conficitur, quod plane Augustinus edocuit libro de Civitate Dei, ubi isthæc in rem præsentem scribit: *In quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abysso, velut in aquarum profunditate vivus, hoc est, sine peccato esse potuit.* At Prosper, ut res magis, magisque comprobetur, Augustino constanter his verbis adstipulatur: *Satiat ex seipso in litore discipulos, & toti offerens se mundo: ἰχθὺν namque Latine piscem sacris literis majores nostri interpretati sunt, hoc ex Sibyllinis versibus colligentes, quod est*, Iesus Christus Dei Filius Salvator. *Piscis in sua passione decoctus, cujus ex interioribus remediis quotidie illuminamur, & pascimur.* His profecto verbis ad Tobiæ piscem, cujus nunc mentio est, alludens, quo satis aperte orthodoxi Patres, ut jam diximus, Christum Salvatorem præsignatum fuisse asserunt. Id vero Optatus Milevitanus eodem libro contra Parmenianum verbis istis insinuat: *Hic est piscis, in baptismate per invocationem fontalibus undis inseritur, ut quæ aqua fuerat, à pisce etiam Piscina vocetur. Cujus piscis nomen secundum appellationem Græcam in uno nomine per singulas literas turba sanctorum nominum continet, ἰχθὺς, quod est Latine: Iesus Christus Dei Filius Salvator.* Nec prætermittendus hic est Paulinus, qui *Piscis* item nomine Christum appellans hæc habet: *Quos quinque panibus, & duobus piscibus, panis ipse verus, & aquæ vivæ piscis Christus explevit.*

S. Aug. l. 18. de Civ. Dei.

Prosp. de Præd. p. 2. c. 19.

Opt. Mil. l. 3. con. Parm.

D. Paul. ep. 33.

3 Verum scriptor ille venerabilis inter cæteros Beda Tobiam Christi, piscem vero diaboli typum esse pronunciat, sic autem inquit: *Hic denuo passionis Dominicæ sacramentum manifestius significatur. Piscis enim immanis, qui à Tobia, cum eum devorare appeteret, angelo docente occisus est, antiquum generis humani devoratorem, hoc est, diabolum designat, qui dum in Redemptore nostro mortis carnem appeteret, captus est potentia divinitatis.* Nec enarratis hactenus rem dilucidasse contentus, hæc infra subjicit: *Occurrit Tobiæ piscis, devorare illum cupiens, & Domino passo in cruce venit diabolus, qui eum crucifigi docuerat, quærens si quid forte in ejus anima sceleris inveniret.* Vides quanta tibi sub uno piscis symbolo mysteria proponantur, quod præcitatus doctor his item animadversionibus acute expendit, dicens: *Expavescens piscem Tobias, clamavit voce magna, dicens: Domine adjuva me. Et Dominus imminente mortis articulo, cœpit pavere & tædere, non diabolum pertimescens, sed mortem, quæ invidia diaboli intravit in orbem terrarum, naturali carnis fragilitate perhorrescens: unde & orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora, & dixit: Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt, si fieri potest, &c. Dixit angelus Tobiæ: Apprehende branchiam piscis, & trahe eam ad te. Apprehendit Dominus diabolum, & eum qui se in morte capere voluit, moriendo cepit, & vicit, &c.* hactenus Beda. In quam plane sententiam interlinearis Glossa in lib. Iob verba illa explanat: *Apprehende branchiam, &c.* dicens: *Dominus potentiam diaboli comminuens, palam traduxit confidenter, eruens illos de potestate tenebrarum, quos filios lucis præscivit, & prædestinavit.* Sed hæc de recolenda Tobiæ historia, ac de mystico piscis ejusdem symbolo, quo sacræ paginæ & antiqua item Cœmeteria decorantur, lectori salubriter prælibasse voluimus.

Piscis Tobiæ diabolum præsignabat. Beda in l. Tob.

Historia Tobiæ expensa, ejusque circumstantia.

Glos. interl. lin.

CAP. XX.

De tribus Pueris in Babylonica fornace consistentibus.

1 SPectatissima præ cæteris, & in sacrorum astuum paginis satis decantata est, sibique bene constans, ut historiales tabulæ exhibent, inter flammarum globos puerorum Sidrach, Misach, & Abdenago fides emicat, quam summis orthodoxi certatim Patres laudibus concelebrant, præconiisque mirifice tollunt. Quis enim eorundem innocentiam, fidem, atque constantiam, vel globos inter igneos probatam non miretur, dum prædicat, dum recolit, non extollat: *Trium quippe puerorum*, ut Eusebius Emissenus ait, *fides, atque justitia tenebrosos non sensit ignes, sed stupenda refrigeria in medio camini æstuantis invenit. Cessit virtutum meritis natura flammarum, ac traditos sibi reos mirum in modum rorantibus obumbravit incendiis: longe positos autem, & circumstantes sacrilegi regis consumpsit ministros. Quantum lætitiæ in præsenti obtinent merita religionis, & privilegia sanctitatis. Quanta castis corporibus reverentia debeatur, arbiter ignis agnoscit, & ingesta sibi pabula circumfusus allambit: nihilque sibi licere miratur in corpora Dei timore, & sacris jejuniis consecrata, & pretiosum depositum non violat occulta dispensatione, sed vindicat.* Hæc in sanctissimorum pugilum laudem eleganter. Eusebius.

Trium puerorum in fornace magnanimitas.

Eus. Emiss. ho. 3. de Epiph.

2 Verum, ut speciosam invictorum imaginem Puerorum lynceis oculis suspiciamus; duo quidem velut præcipua videntur eorundem gesta, quæ in Cœmeterialibus potissimum Cubiculis penicillo adumbrata, & in marmoreis item Christianorum Sarcophagis insculpta æternæ memoriæ consecrata sunt: invicta videlicet eorum fortitudo, dum alacri, imperterritoque animo, patriæ tuendæ religionis gratiæ, statuæ, quam Nabuchodonosor erexerat, duliæ cultum deferre detrectant, necnon dum inter exæstuantis Babylonicæ fornacis incendia vegeti, atque incolumes unanimi Deum voce collaudant, ut in præmissa suo loco tabula videre est.

Duo trium puerorum heroica facinora.

Nobilissima autem utraque isthæc Israëlitici seminis puerorum gesta, pluribus sane, ac præcipuis

In Nabuchodonosore tyranni figuratio.

puis arcanorum mysteriis imbuta sunt, quæ jure merito ab orthodoxæ fidei Patribus miris passim sententiarum coloribus decorantur. Inter quos Augustinus primus quidem in ordine, & qui inter cæteros principatum sibi vindicat, præconia in adolescentium invictorum gloriam congerens & Christianorum martyrum constantia, ac triumphos commendans, hæc ad rei propositum habet: *Si facta præterita in propheticis libris figuræ fuerunt futurorum, in Rege illo, qui appellabatur Nabuchodonosor, utriusque tempus figuratum est, & quod sub Apostolis habuit, & quod nunc habet Ecclesia. Temporibus itaque Apostolorum, & Martyrum illud implebatur, quod figuratum est, quando Rex memoratus pios, & justos cogebat adorare simulacra, & recusantes in flammas mittebat. Nunc autem illud impletur, quod paulo post in eodem Rege figuratum est, cum conversus ad honorandum Deum verum, decrevit in regno suo, ut quicumque blasphemaret Deum Sidrach, Misach, & Abdenago, pœnis debitis subjaceret, &c.* Hæc Augustinus.

Aug. ep. 48.

3 Sed disertis plane verbis suo ex more Chrysostomus haud humanis sensibus, atque intellectu æquandam æterni Numinis providentiam admiratur, cujus nutu his, qui debitum sibi, atque condignum latriæ cultum deferunt, indomiti quoque flammarum globi, & cedere nescii, divinitus mitescendo, obsequium ultro deferre nullatenus detrectant. Sed ipsum quæso hic excipiamus: *Quæ superius*, inquit, *dicta sunt, figuram manifeste exprimunt futurorum. Sicuti enim ibi in ignem missi nihil adversi omnino senserunt: qui vero foris steterunt, subito ac vehementi incendio consumpti sunt. Sic etiam tunc futurum est: nam & sancti, etiamsi flumen igneum transeant, nihil prorsus triste patientur, sed apparebunt absque dubio clariores.* huc usque ad rem Chrysostomus.

Providentia Dei trib. pueris in fornace præsto est.

D. Chrys. ho. 4. in c. 5. Matth.

4 Porro præclarum hoc, ac celebrandum jugiter servandæ, ac tuendæ insuper, vel ipsa inter tormenta; fidei exemplum candidatis jam pro fidei confessione martyribus ob oculos proponit, & mira eloquentiæ vi validi instar argumenti Cyprianus urget, dum eleganti conscripta Sergium, Gratianum & cæteros confessores oratione compellat, sed ejusdem verba in medium proferamus: *Pueros etiam vobis gloriosa confessio sociavit divina dignatio: repræsentans vobis tale aliquid, quale Ananias, Azarias & Misaël illustres pueri aliquando fuerunt: quibus inclusis in caminum cesserunt ignes, & refrigerii locum flammæ dederunt, præsente illis Domino & probanto, quod in confessores & martyres ejus nihil posset gehennæ ardor operari: sed quod qui in Deum crederent, incolumes & tuti in omnibus perseverarent.* Sed egregie item Hieronymus, dum insontes hos pueros ab incendio servatos recolit, protectionis divinæ, quæ justis jugiter præsto est, subsidia contemplatur: nam expositione, quam in Danielis historiam edidit, angelum, quem Rex medium inter incensæ fornacis æstus vidit, apertissimum superni auxilii his, qui inter pressurarum angustias detinentur, symbolum extitisse affirmat: *Oppressa*, inquit, *perturbationibus anima, & variis molestiis occupata, cum hominum desperaverit auxilium, & totâ ad Dominum fuerit mente conversa, descendit ad eam angelus Domini, scilicet sermo divinus, & excutit flammæ æstuantis ardores, ut nequaquam ignita jacula inimici cordis nostri arcana penetrent, nec illius fornace claudamur.* Et ubi isthæc in Puerorum obsequium, & Christianorum admonitionem digessit, capite sequenti angelum, qui tunc Pueris adfuit, Christi utique ad inferos pro justis inde Patribus eruendis descensuri typum fuisse pronuntiat; isthæc autem sunt ejus verba: *Cæterum in typo præfigurat iste angelus similis Filio Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, qui ad fornacem descendit inferni, in quo clausæ & peccatorum & justorum animæ tenebantur, absque exustione & noxa sui, eos, qui tenebantur inclusi, mortis vinculis liberavit.* Idem vero Hieronymus loco quem supra citavimus, illa invictorum Puerorum verba eleganter expendens, quibus nefandam tyranno impietatem libera voce, imperterritoque animo exprobrabant: *Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest eripere nos &c. Quod si noluerit, notum tibi sit Rex, quia Deos tuos non colimus.* Ex his admirandum plane eorundem robur, constantemque animi vigorem prorsus, solidam in Deum spem, atque omnimodum divinæ voluntatis imperio cum fuimet ipsius deditione obsequium contemplatur. Sed Hieronymi, si libet, hic verba repetamus: *Unde* (inquit ille) *putaverat terrere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Nec in longum differunt, sed præsens sibi pollicentur auxilium.*

Tutela ac præsidium divinum à S. Cypriano ob oculos positum Martyribus exemplo trium puerorum.

S. Cypr. or. 81.

Angelus in fornace cum tribus pueris & quid denotet?

S. Hier. in c. 3.

Hier. tit. c. 4. in Dan.

Id Hier. loc. cit.

Verba trium puerorum ad Nabuchodonosorem fortitudinem illorum, & perfectam in Deum fiduciam demonstrant.

S. Hier. in c. 4. Dan.

5 Isidorus quoque Hispalensis Allegor. in sacr. Scriptur. incomparabilem eorundem ad quævis tormenta viriliter subeunda alacritatem admirans pariter & commendans, illos beatorum Martyrum, qui sub Euangelii tempora præfulsere, typum gessisse affirmat: *Tres*, inquit, *pueri prætulerunt figuram Sanctorum, qui corpus suum in persecutionem pro Christi nomine obtulerunt.* Quapropter jure quidem merito fortissimi Christi pugiles, & Christianæ fidei athletæ, qui semet ipsos ad subeunda pro fidei confessione martyria jugiter excitabant, eorundem frequenter ob oculos in Cœmeteriis imaginem contemplandam proponere consueverant, quibus ad martyrium pro fide anhelantibus, & viriliter item in agone decertantibus, etsi martyrium defuit, cum tamen ad illud fortiter constanterque si occasio suppeteret, animus neutiquam ad tolerandum defuerit, haud Martyrii quidem palmam defuisse credendum est.

Tres pueri figuram martyrum in Ecclesia prætulerunt.

S. Isid. alleg. in sac. script.

6 Cyrillus vero Alexandrinus aptissimo quidem mysterio succensæ Babyloniorum fornaci Ecclesiam confert; in qua homines ac una pariter angeli laudum cantica Deo jugiter concinunt, ac promeritas gratiarum actiones perpetuo solvunt: *Erat, enim*, inquit, *Caminus Ecclesiæ typus, sanctos habens tripudiantes, non homines tantum, sed etiam angelos.* Hæc Cyrillus.

Fornax trium puerorum typus Ecclesiæ.

Cyrill. ep. 37. ad Alyp.

7 Quo autem pietatis ac devotionis ardore selectissimam hanc trium puerorum historiam Christiani antiquitus prosequerentur, vel ex eo perspicue comprobari videtur, quod non eam in sacris duntaxat Cœmeteriis, affabre coloribus effingerent, sed ut religioso, quo erga beatos pueros afficiebantur, cultui satis facerent, in ipsismet recurrentibus venerandorum martyrum solemniis, sacrum, recolendumque eorumdem hymnum recitare consueverunt. Quocirca in quarta synodo Toletana jure quidem merito de nonnullis sacerdotibus orthodoxi Patres acriter conquesti sunt, eo quod hymnum hunc sacrosanctum apud omnes tunc temporis usu receptum, nullâ rationabili ex causa præter morem recitare neglexissent. Et ut in posterum sacerdotum incuriæ cautum esset, edito in rem præsentem canone sanxerunt, ut in Missis,

Hymnus trium Puerorum in martyrum solemniis recitari olim solitus.

Act. conc. Tol. 4.

Missis, quæ Dominicis præsertim diebus, ac in solemnibus Martyrum natalitiis peraguntur, festivis perpetuo vocibus in Dei Ecclesia concineretur. Conceptis autem in hanc formam verbis, ejuscemodi rem canone obfirmarunt: *Hymnum quoque trium puerorum, in quo universa cæli terræque creatura Deum collaudat, & quem Ecclesia Catholica per totum orbem diffusa celebrat, quidam sacerdotes in Missa Dominicorum dierum, & in solemnitatibus Martyrum canere negligunt. Proinde sacrum Concilium instituit, ut per omnes Ecclesias Hispaniæ, vel Galitiæ, in omnium Missarum solemnitate idem in publico decantetur, &c.* Hactenus Concilium Toletanum pro trium puerorum cantico edixit. Et congruis quidem rationibus permoti antiqui illi patres, qui eximia cæteris auctoritate præstabant, hujuscemodi hymnum frequentius inter divinas persolvendum laudes canere, ac devoto ore pariter, & corde repetere gestiebant, cum ex ejusdem potissimum Cantici verbis, quæ auribus personabant, certum sibi futuræ resurrectionis omen, omnimodamque rerum spem futurarum repromitterent: quod egregie Theodoretus Oratione tertia, quam in Danielem conscripsit, his plane verbis adnotavit: *Resurrectionem quoque suo præconio commendant. Benedicite enim, ajunt, spiritus & animæ justorum Domino, id est, spirituales animæ justorum humanis perturbationibus superiores effectæ, &c.* Hæc concinne in rem præsentem Theodoretus, qui & in Cant. trium puerorum cant. 8. idem fere, etsi haud verbis eisdem repetit, dicens: *Hic ostendit reditum è morte in vitam: Laudate, inquit, ipsum, non quotquot animæ estis, sed justorum animæ, &c.* Verum enim vero ubi tres pueros inter flammarum incendia illæso, ac illibato corpore persistentes, mellisonisque Deo vocibus personantes contemplari nobis licuit, dilucidatis jam, quæ præsefert eorundem historia, arcanorum mysteriis, ex cujus aspectu fideles suis opportunum ærumnis medelæ pharmacum, ac solamen hauriebant. Sed jam ad ulteriora, si libet, progrediamur.

Conc.Tol.4.

Ex trium Puerorum hymno resurrectio nostra deprehenditur.

Theodor.3. in Daniel. Id.cant.8.in cant.trium puetor.

CAP. XXI.

De Daniele Propheta.

1 IUre quidem Danielis inter Prophetas celeberrimi, Christianorum olim Cœmeteriis imago affixa suspicitur, qui præcipuæ sanctitatis merito junior inter senes palmam promeruit, & ipsiusmet Dei oraculo commendatus Ezechielis ore Noëmo, & Iobo æquiparatur: *Si fuerint*, inquit, *tres viri isti in medio ejus*, Hierusalem intelligit, *Noë, Daniel, & Iob, ipsi justitia sua liberabunt animas suas.* Tres igitur isti, inter quos & Daniel computatur, quasi justitiæ in Orbe soles extitere: & nunc iste sua præ cæteris luce conspicuus subterranea, ut vides, Christianorum loca, Cœmeterialesque tenebras illustrat. Quo enim unus hic honoris Dei, ac proximorum salutis zelo inter homines præfulsit, qui ob id potissimum *Vir desideriorum* cælitus appellari meruit. Qua & quanta sapientia præstitit? cum ad intellectum ejus intime assequendum, historiarum omnium tam Latinorum, quam Græcorum, & Chaldæorum cognitionem Hieronymus necessariam esse pronunciet, & nimia propheticos ejusdem sermones obscuritate Deus refundi voluerit, dum cap. 12. ait: *Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum.* Quali insuper inter homines abstinentia enituit, qui sapientiæ ex hac Spiritum, Gregorio teste, hausit: *Daniel*, inquit, *deliciis abstinuit, ut tanto avidius gustum sapientiæ intus acciperet, quanto saporem carnis pro eadem sapientia foris robustius repressisset.* Haud alter tam concinne ac sublimiter de Christi regno, & de Antichristi tyrannide, ac unus Daniel edisserit, ideoque Regum Babylonis, Medorum, atque Persarum in suis paginis regna describit, ut cuncta alia regna tandem peritura, Christi autem dumtaxat Regnum perpetuum fore legentibus innotescat. Nec casu vero, ac temere in Cœmeteriis ejus à Christianis imago pingitur, qui Christi Salvatoris adventum, tam longe ante prædixit, ejusdemque præoptatum Nativitatis, ac passionis tempus abbreviari petiit, & obtinuit. Et quidem locis, in quibus olim Christiani Deum votis jugiter, ac precibus colebant, Danielis exemplar congruit, qui ab æmulis satrapis ideo ad Regem delatus, & in lacum subinde leonum missus est, quia statis Deum horis per singulos dies contra Regis edictum exorabat: *Daniel*, Regi inquiunt, *de filiis captivitatis Iuda, non curavit de lege tua, & de edicto, quod constituisti, sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua.* Verum mira Dei virtute illibatus vel inter leones consistit, qui omni labe innoxius inter homines, inter idola perstiterat, *beatus siquidem propheta*, ut Emissenus ait, *hostibus serviebat, sed bestiis imperabat.* Porro quæ prophetæ vota? quæ Danielis oracula? *Vt*, nimirum, *finem accipiat peccatum, ut deleatur impietas, ut adducatur justitia sempiterna, ut impleatur visio, & prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum.* Daniel igitur haud immerito Cœmeteriis velut præcipuus futuræ resurrectionis assertor, sepulchralibus item Sarcophagis, mortuorumque cineribus non secus ac immortalis vitæ præco jugiter incubat: claro etenim verborum sono, quod ob Christi virtutem omnes ex his, qui in terræ pulvere dormiunt; è somno evigilaturi sint, alii ad vitam, ad mortem, & opprobrium alii vaticinatus est. Spem igitur in Christo dormientium aspectu, tacitique oris silentio erigit: quinimmo ne à resurrectionis mysterio, quod ipso enarrante propinatum est, judicium secernatur, dum improbos judicat, condemnatque senes, & Susannam castissimam absolvit, quæ *adulterii pœnam*, ut Augustinus ait, *pati maluit, quam conscientiam.* Christi ad judicium venturi typum, ac metum pariter ingerit, qui hominum singulorum diligenti facta scrutinio pensabit, & condignam gestis aut pœnam, aut præmia reddet. Daniel itidem dum Belis idolum destruxit, & Draconem sapienter interfecit, manifestissimum Christi typum exhibuit, qui toto terrarum orbe, quæ passim vigebant, idola confregit, & grassantes ubique diaboli astus elusit, necnon vires dejecit; quapropter jam Daniel idola, ac idololatras valide insectatus, Christianis intra Cœmeteria degentibus, cũ alioqui insano gentilium furore impeterentur, idololatriæ Christi potentia, ac crucis virtute funditus abolendæ, jamtum vel facto spem conciliabat, & quod *Satanas*, ut Petrus ait, *sub ipsorum pedibus conterendus esset.* Demum Daniel dum impios Antichristi adversus Christianorum religionem se extollentis, ac juge altaris sacrificium sub novissima mundi tempora è medio tollere satagens conatus illis plane verbis expressit: *Et à tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem*; funestissimorum temporum & omnium quidem acerbissimam calamitatem edocet: *Iuge enim sacrificium,* ut

Virtus ac Sanctitas Danielis Prophetæ.

Ezech.c.14 n.14.

Dan c.6 n. 23.

Hier. in prol. c. 12.

Greg. l. 30. c. 9.

c. 9. n. 24.

cap. 6. n. 13.

Eus. Emiss. ho. de litan. c. 7.

Daniel resurrectionis assertor.

Dan. c. 13. Aug. in ser. de Susan.

Petr. ep.

Dan. c. 12. n. 11.

Corn. à Lap. in c. 12. Exod. 29. 38.

ut disertissime Cornelius à Lapide è Societate Iesu, & alii in hunc locum contendunt, *Sacrificium Eucharistiæ prænotatur*, quia ut præcitatus scriptor ait, *Missa quotidie per totum Orbem in Ecclesia Christo offertur, sicut quotidie olim juge Agni sacrificium offerebatur, ita tamen auferet, ut nullus publice hoc facere audeat.* Iuxta id quod Hieronymus, Thodoretus, Irenæus lib. 5, & alii in hunc locum edisserunt. Quapropter Christiani cum se acriter ab Antichristo impetitos viderint, fuga sibi prospicientes, in solitudines, ac speluncas, ut ejus furori cedant, dispergentur. Quod Joannes etiam mystice de Ecclesia in Apocalypsi describit; *Et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum à Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.* Ibique degentes sacrosancto altaris pabulo, qui *Panis fortium* est, in prælium confirmabuntur. Iuge autem altaris sacrificium è medio tollere, ac abolere Antichristus sataget, quippe qui solus sacrificiis, ac precibus coli volet, vel certe, ut locupletissimum Passionis, ac Resurrectionis Dominicæ monimentum, quod est Eucharistia, aboleat, ut fideles nimirum spiritali pharmaco, quod luctantes mirifice fovet, ac roborat, destitutos postmodum vincat, atque dejiciat. *Quare fideles*, Cornelius inquit, *tunc privatim in speluncis, & locis abditis Eucharistiam celebrabunt, eaque se contra Antichristum communient, dicentque illud Psalm. 22. 5. Parasti in conspectu meo mensam adversus eos, qui tribulant me, uti olim fecerunt sub Decio, & Diocletiano.* Multiplici igitur titulo sacris Christianorum Cœmeteriis, ubi synaxes, ut lib. 1. dictum est, peragebantur Danielis imago, quam passim suspicimus, quadrat.

Apoc. c. 12. v. 6.

Corn. loc. sup. cit.

Psal. 22. n. 5.

Emolumentum ex depicta Danielis in lacu imagine profectum quantum esset.

Quis enim nesciat, dum sacram probe teneat antiquorum temporum ac Prophetarum historiam, admiranda jugiter ac recolenda Danielis Prophetæ gesta, quæ divinarum scripturarum paginis adumbrantur; hæc enim utpote quamplurimis referta Mysteriorum ponderibus, plura item recolentium animis, bonorum subsidia conferunt. Et hanc certe ob causam in abditis plerisque Cœmeteriorum Cubiculis, ac Martyrum, cæterorumque Chistianorum sarcophagis Daniel illibatus inter leones consistens, elevatisque Deum manibus intentissime deprecans, Abacuch quoque prandium eidem deferente interdum superaddito, contemplandus objicitur, ut ipsiusmet Danielis liber legendum exhibet. Quam profecto historiam frequenter admodum fidelium oculis, atque animo expendendam iidem sapientissimi Patres, qui moribus informandis vacabant, ob præcipua, quæ intus latent, altissimarum virtutum dignis obvoluta mysteriis documenta, proponebant. Dignissimi enim viri historiam cum inter crebras ærumnarum molestias intercipi contingeret, recolentes, haud animum despondere, sed bonam, divino suffulti præsidio spem concipere edocebantur. Quippe qui ipsius Danielis exemplo præmuniti, futurum non dubitabant, ut ipsi quoque divino aspirante Numine, è periculis, quibus acriter premebantur, liberi tandem emergerent; cum Daniel, cujus imaginem adspiciebant, è leonum fame exasperatorum faucibus illæsus ac vegetus evasisset: & ipsemet Christus Dominus, quem Daniel mystice præsignabat, è rabidis furentium Judæorum manibus, quos haud alio quam leonum nomine Hieronymus appellat, ipsos inter mortuos liber tertia jam recurrente die redivivus orbi affulsisset, sed hic in studiosi gratiam lectoris Hieronymi verba in medium proferamus, qui in versiculum illum psal. XVI. *Susceperunt me, &c. Sicut leo*, inquit, *paratus ad prædam, sic susceperunt Iudæi Christum in passione.* Et isthæc sequenti item versiculo ad rei propositum subjicit: *Sicut catulus leonis, leo diabolus, catulus filius ejus Antichristus. Vel aliud: leo diabolus; & filii ejus Iudæi.* hæc concinne, eleganterque Danielis historiam edisserens affert Hieronymus.

Dan. c. 14.

Daniel Christum Dominum mystice designabat.

Hier. in psal. 16.

Cura ac protectio Dei afflictis semper præsto est.

2 Porro auxiliarem Dei protegentis manum in sacris præmemoratæ historiæ monimentis admirari sanctissimus Pontifex Anacletus haud destitit, qui isthæc ad rei propositum disertis verbis perorat: *Sicut per angelum suum Abacuch Prophetam una cum prandio in lacum leonum ad Danielem vatem misit; ita dabit nobis consolationem & liberationem.* Sed recensitis hactenus Anacleti verbis eloquentissimus quoque Cyprianus pari sententiarum pondere subscribit: tractatu enim, quem de oratione digessit, hæc inquit: *Quærentibus regnum & justitiam Dei, omnia promittit apponi. Nam cum Dei sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deus ipse non desit. Sic Danieli in lacu leonum jussu Regis incluso prandium divinitus procuratur, & inter feras esurientes, & pascentes, homo Dei pascitur, &c.* hactenus in rem præsentem Cyprianus.

Anacl. ep. 1.

S. Cypr. tract. 2. de orat.

Daniel manibus expansis orans vera Christi Crucifixi imago ac typus.

3 Porro primævi illi Christianorum duces ac magistri haud Danielem dumtaxat coloribus expressisse contenti, ut manifestiori fidelibus symbolo sub descripta Danielis imagine Christum præsignarent, cujus dignissimi cruoris pretio, & mira salutiferæ crucis potentia, è tartareorum hostium jugo nos in libertatem divinitus vindicari contigit, Danielem expansis, elevatisque in crucis formam manibus orantem repræsentare consueverunt: quod pie eleganterque præ cæteris Macarius Chrysoceph. Philadelphiæ Archiepiscop. adnotavit oratione, quam in Crucis Dominicæ exaltatione conscripsit, & deinde ab ipso Gretsero in lib. de Cruce relatus. At digna viri disertissimi verba gratis hic auribus excipiamus: *Accedat*, inquit, *& magnus ille Daniel, & tres pueri, ille enim ora leonum insolita mansuescere obturavit, cum manus expandisset in lacu, & in crucis speciem conformasset, &c.* Cui egregie Theodorus Studita in quodam canone de crucis adoratione à Gretsero pariter libro de Cruce recensitus his plane verbis adstipulatur: *Magnus*, inquit ille, *Propheta Daniel missus quondam in lacum leonum, manibus crucis in speciem expansis, incolumis ex faucibus bestiarum evasit, benedicens Christum Dominum.* Ex quibus profecto satis perspicue vides, amice lector, Christianos haud temere atque ornamenti parietibus conciliandi gratia, sed peculiarium mysteriorum animis exhibendorum causa, Danielem expansis inter leones manibus consistentem affabre coloribus delineasse.

Macar. or. de exalt. Cruc.

Grets. to. 2. de Cruc.

Theod. Stud. Con. de ador. cruc.

Gret. l. 3. c. 3. de Cruc. od. 8.

Suffragium animarum purgatorii per prandium Abacuc figuratum.

4 Sed nec ipsamet esca, quæ Danieli divinitus Abacuch ministerio exhibita est, mysteriis vacat. Prandium enim illud atque omnem præter exspectationem præstita esurienti refectio, suffragii, quod jugiter ab orthodoxa Ecclesia, sacrosancto altaris sacrificio animabus in purgatorio existentibus in dies impenditur, symbolum haud obscurum extitit, ut in Gloss. Clement. unica de reliqu. habetur ubi isthæc: *Transmittitur ad defunctos non summe malos, nec summe bonos. 13. q. 2. non æstimemus &c. animæ, quod figuratum fuit Daniel ult. ad finem, ubi præcepit angelus Abacuch, quod panem & pulmentum,*

Gloss. Clem. usui de rel.

tum, quod ferebat messoribus, portaret in Babylonem Daniel posito in lacu leonum; & cum nesciret Abacuch locum, apprehendit illum angelus capillo capitis sui, & posuit in Babylonem super lacum, & accepit Daniel prandium, &c. Vides quam magna, ac omni salubritate referta mysteria, Danielis potissimum historia propinentur.

Spes resurrectionis per Danielem è lacu liberatum typice designata.

5 Demum ex ejusdem historicæ enarrationis textu futuram quoque mortuorum resurrectionem validissimis utique argumentis probatam conjicere poterant: Daniel enim, de quo sermo est, ex imo leonum lacu in quo jacebat, liber tandem atque illæsus progrediens, quoddam præmortui hominis è tumba in vitam consurgentis hieroglyphicum intuentibus exprimit. Quod certe D. Hieronymus haud obscure innuisse videtur, dum illa Zachariæ verba explicat: *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.* hæc autem sunt sanctissimi doctoris verba: *Quod ita intelligitur, in sanguine passionis tuæ eos, qui vincti in carcere tenebantur inferni, in quo non est ulla misericordia, tua clementia liberasti. Denique postquam Dominus resurrexit, hi qui peccatis Adam, sive, ut quidam volunt, erroris inoliti, de mortis vinculis tenebantur, resurrexerunt cum eo, &c.* huc usque Hieronymus, quæ quidem verba, ut Orthodoxam veritatem sapiant, haud de erutis ab ipsomet inferni lacu, in quo nulla est, ut Theologi monent, damnatis perenniter, obstinatisque jugiter speranda redemptio, sed de his, qui temporaliter à pœnalibus purgatorii ignibus, vel certe ab ipso limbi sinu, ubi detinebantur, Dominici virtute sanguinis exempti fuere. Sed ut cætera mysteria sileamus, præcipue resurrectionis mysterium ex Danielis historia palam convincitur, quoniam ipsemet Daniel cap. 12. ut optime Origenes libro 5. contra Celsum adnotavit, de futura mortuorum resurrectione vaticinia satis quidem aperta mortalibus edidit. Ex quibus rem contemplanti manifeste liquet, jure quidem optimo sacram Danielis historiam frequenter præ manibus, ac præ oculis sanctissimos illos fidei Christianæ cultores habuisse, dum inter juges tyrannorum pressuras, atque ingruentes temporum angustias ullo vix loco tuti, & ad necem semper quæsiti, & mox ad Martyrium rapiendi subsisterent: cujus plane rei quamplurimorum exempla sanctorum suppetunt, & in Cœmeterialibus præsertim locis hanc passim coloribus delineandam curarunt. Et quidem ob præclara, atque admiranda sanctissimi Prophetæ gesta, ac primis quidem temporibus ejusdem memoria eo venerationis cultu à tota fere Ecclesia excepta est, ut æneam Danielis inter leones consistentis statuam auro desuper affabre exculptam Constantinus Magnus Imperator Constantinopoli in ipsius fori umbilicio erexerit, Eusebio teste in conscriptis ejusdem Constantini gestis. Sed de recolenda, ac suspicienda jugiter beatissimi viri, qui tot virtutum meritis coruscat, imagine pia antiquorum fidelium manu inter reconditos Cœmeterialium locorum sinus æternitati consecrata, sat diximus. Demum studiosus præmonendus est lector, quod haud hic canonicorum scriptorum in imaginum elucidatione ordinem servandum duximus. Sed eos primo quidem loco contemplandos lectori proposuimus, quorum imagines apud antiquos Christianos usu magis in Cœmeteriis extitere. Ezechielem enim Danieli, Daniel tribus Pueris anteponendus, postponendus vero Jonas fuerat.

D. Hier. in Zach. c. 9.

Dan. c. 12. Orig. l. 5. con. Cels.

Euſ. in vit. Conſt. l. 3. c. 48.

CAP. XXII.
De Iona Prophetæ.

Ionæ à Balena devorati historia solatio Christianis in ærumnis esse poterat.

IOnas inter sævientes uudarum procellas justo Dei judicio, vel dum fugit, deprehensus, ac velut irati Numinis imperio ad certum naufragium è navi in mare projectus, immanisque Ceti alvo exceptus, ex quo post triduum vegetus, atque incolumis emersit, Christianis, quippe qui persecutionum procellis jugiter impetebantur, dum hunc vel mente recolerent, vel oculis quandoque contemplandum objicerent, haud parum inter adversa solaminis refundere consuevit: *Præparavit Dominus,* inquit Scriptura, *piscem grandem, ut deglutiret Ionam, & erat Ionas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus.* Inter fluctuum enim, ac marinæ belluæ, in cujus ventre reus, captivusque quodammodo detinebatur, pericula præsentissimam Dei opem expertus est, ipsiusmet belluæ, quæ vivum deglutierat, ventre tuto veluti navigio ad littus tandem deferendus Deo volente servabatur: *Advertendum est*, inquit Hieronymus, *quod ubi putabatur interitus, ibi custodia est.* Ita plane emersit vivus, qui mortuus putabatur, & Dei auxilium periclitanti tunc maxime adfuit, cum procul abesse credebatur. Qua propter præ cæteris arcanarum rerum symbolis, quibus olim potissima Christianæ fidei mysteria adumbrari contigit, Ionæ symbolum solemne extitit, cujus quamplurimæ, & satis frequenter in pictis tabulis, & Cœmeterialibus item sculptis Sarcophagis imagines visuntur, ut in hac præsertim tabula videre est.

Ionæ. c. 1. n. 1.

Hier. in Ion c. 1.

Ionas Propheta Christi Domini typum gerebat.

Nam, ut historiam ejusdem breviter attingamus, Ionam peculiarem Christi Domini typum fuisse, communis & receptissima Patrum omnium sententia est, quam ipsemet Dominus divino plane oraculo comprobavit, dum importunis diu Iudæorum precibus, ut signum aliquod ad semetipsum manifestan-

Math.c. 12.

festandum ederet, requisitus, illis potissimum verbis, ut videre est Matth. 12. respondit :t: *Generatio prava, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim Iona fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ.* Quamvis autem non omnia, quæ sacris descripta paginis de Iona prolixius enarrantur, Christo Domino orbis Salvatori consonent, ut acute Hieronymus de ipsomet Iona in Prolog. edisserens his verbis adnotavit: *Cæterum non ignoramus, Chromati Papa venerabilis, sudoris esse vel maximi totum Prophetam referri ad intelligentiam Salvatoris.* Quod subinde, & magis quidem perspicue in explanatione capitis 1. hunc in modum edocet: *Prudens rogandus est lector, ne eundem velit ordinem Tropologiæ, quem & historiæ quærere.* Et ad hujus item rei propositum hæc paulo infra: *Sic & Ionas Propheta non absque periculo interpretantis totus referri ad Dominum poterit.* His igitur ad exactam rei notitiam in studiosi lectoris gratiam præmissis, hic nonnulla interim piæ curiositati vacantes recensebimus, quæ tum Hieronymus tum alii orthodoxi Patres, cum de Iona, ejusque vaticinio loquuntur, Christo Domino, vel mystico saltem Ecclesiæ corpori apte congruere asseruerunt.

D. Hier. prol. sup. Ion. proph.

Idololatria per mare, in quo Ionas projectus est, figurata. Ion. c. 1.

2 Vt ab Hieronymo igitur, qui in sacrarum scripturarum oraculis intime discutiendis, explorandisque principem sibi locum jure vindicat, dicendi exordium auspicemur, certe dum sanctissimus doctor verba illa cap. 1. exponit: *Stetit mare, &c.* obortam extemplo frementis Oceani tranquillitatem expendens, ubi Ionas à nescientibus, divino impellente numine, immanium veluti criminum reus mulctandus, illuc projectus fuit, certe, inquam, ipsummet Ionam certissimum abolendæ penitus post Christi mortem idololatricæ superstitionis symbolum extitisse pronunciat; hæc autem inquit: *Si consideremus ante passionem Christi errores mundi, & diversorum dogmatum status contrarios, & naviculam, totumque hominum genus, id est, creaturam Domini periclitantem, & post passionem ejus tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & secura omnia, & conversionem, ad Deum, videbimus quomodo post præcipitationem Ionæ steterit mare à furore suo.* Quod plane mysterium intime perscrutari non destitit ad Heliodorum scribens: *Devorasti quidem,* inquit, *Ionam, sed & in utero tuo vivus fuit, portasti quasi mortuum, ut tempestas mundi conquiesceret, & Ninive nostra illius præconio salvaretur, &c.* hæc de symbolica Ionæ imagine pariter, atque historia Hieronymus eleganter congessit.

S. Hieron.

Tempestas maris, post Ionæ præcipitationem, conquievit eiusque mysterium.

D. Hier. ep. 3. ad Heliod.

Conversio Ninivе post quam Ionas in mare missus esset, & quidnam significet.

4 Illud vero haud silentio nobis prætereundum est, quod oculatissimus sacros inter scriptores Augustinus enarrat, & maxime in rem præsentem facit. Præcipuus enim hic inter cœteros doctor à sancto Deogratias Episcopo de Ionæ mysterio interrogatus, quem nimirum cum marina bellua hianti ore deglutisset, vegetum tamen atque incolumem post tres dies ad littus evomuit; super hac utique interrogatione se valde mirari respondit, cum ipsemet Dominus, ut propositæ fiat satis quæstioni, quod intus latebat mysterium, exponere dignatus sit; percontanti igitur in hæc plane verba rescripsit: *Quid figuraverit, quod Prophetam bellua illa devoratum, tertio die vivum reddidit, cur à nobis quæritur, cum hoc Christus exponat? Generatio, inquit, mala & adultera signum quærit, &c.* pereleganter tamen suo ex more eadem epistola ipsam deinde Ionæ historiam edisserit, & minutissima quæque, quibus historica enarratio contexitur, diligenter expendens, hæc habet: *Sicut ergo Ionas ex navi in alvum ceti, ita Christus ex ligno in sepulchrum, vel in mortis profundum. Et sicut ille pro his, qui tempestate periclitabantur; ita Christus pro his, qui in seculo fluctuant: & sicut primo jussus est, ut prædicaretur Ninivitis à Iona, sed non ad eos pervenit prophetia Ionæ, nisi posteaquam eum cetus evomuit: ita prophetia promissa est ad gentes, sed nisi post resurrectionem non pervenit ad gentes.* Verum Theophylactus quoque in historicam gestorum Ionæ enarrationem complura inde uberrimis referta mysteriis documenta elicit; sed ipsum audire hic præstat: *Proinde naturam,* inquit, *nostram induens Dominus, unus ex nobis factus, & navim nostram ingressus, hoc est, juxta prædifinitionem, quem prædifinivit Pater, qui hoc sortitus est ante omne ævum, ante cuncta secula decrevit, constituit, proposuit, ut Filius ille suus pro nobis moreretur; perinde ac Petrus & Paulus dicunt: Altissimus igitur pro nobis laboribus defatigatus est, & pro nobis luget, angitur, dolet, voluntarie quidem, &c.* Et hæc infra: *Qui etiamsi seipsum ad mortem condemnaret, non tamen seipsum projecit, sed projicitur, docente nos hoc verbo, ne nos temere in pericula conjiciamus, neve incaute, & stolide in mortem incidamus.* Rursumque pari pietatis ardore alia, quæ sub ejusdem historiæ cortice latent mysteria rimari haud desinit: *Mortuo itaque,* inquit, *Christo, ac omnia deglutienti balenæ tradito, spirituales nequitiæ cessarunt, procellæ voluptatum prostratæ sunt, tranquillitas tota, & pax in vita versata est, & animis & corporibus æque ac ipse dixit: Pacem relinquo vobis, &c.* Et rursum hæc subiicit: *A resurrectione discipulis suis salutem impertiens: Pax inter vos sit, ait, &c.* Et demum peculiaribus sacramentorum symbolis totam fere historicæ hujus enarrationis imaginem mirifice exornans in hæc verba concludit: *Quin etiam sic quidam hic inquiunt: Prophetam esse figuram Christi: navim esse typum Iudæorum synagogæ: proræ autem observatorem esse Moysem: nautas esse Prophetas: mare afflictiones, quæ nobis debebantur: sortem, voluntatem Patris, secundum quam Christus in mare ærumnarum præcipitatur, & alvum ingentis ceti, hoc est mortis, ingreditur, ubi triduum commoratus resurrexit, gentibusque Euangelium annunciavit, ex quibus credentes conservati sunt.* hæc acute pro dilucidanda Ionæ historia Theophylactus congessit.

S. Aug. ep. 40. resp. ad q. 6. de sacr. mirac.

Historia Ionæ, ejusque circumstantiæ expensæ.

Theoph. in c. 2.

Navis qua Ionas vehebatur, Synagogæ figura fuit.

4 Verum hæc eadem, & quam plura ab aliis item scriptoribus hunc locum diligenter prænotari contigit, quæ hic recensere brevitatis gratia prætermittimus. Porro cum marina bellua, quæ Ionam alvo excepit, in plerisque Cœmeteriorum Cubiculis, ac marmoreis antiquorum Sarcophagis sub draconis, nullatenus autem sub piscis forma repræsentetur, quid potissimum ejuscemodi mysteriorum symbolo ab antiquis Patribus præsignatum sit, præsenti à nobis quæstione curiosius inquirendum videtur. Verum ut in re haud parvi momenti sacros de more doctores consulamus: primo quidem loco Hieronymus se perscrutantibus offert, qui illa historici textus verba exponens: *Et præparavit Dominus piscem grandem,* hæc ait: *Porro quid ait, præparavit, vel ab initio cum conderet, de quo in psalmo scribitur: Draco iste, quem formasti ad illudendum ei, vel certe juxta navem fecit venire.* Sed plura eleganter quidem subjicit, dum in psal. 103. aperte magis verba illa expendens: *Draco iste, &c.* dæmoni convenire hæc dicens affirmat: *Iudæi dicunt draconem magnum fecit*

Balena Iona cur specie draconis repræsentata?

S. Hier. in c. 2. Ioan.

Hier. in ps. 103.

cit Deus, qui dicitur Leviathan, & est in mari, &c. Nos autem dicimus: Iste est draco, qui de Paradiso ejectus, qui decepit Evam, & datus est in hoc mundo ad illudendum nobis. Quod plane, iisdemque fere sententiis obfirmat, dum verba illa Isaiæ 27. altius contemplando dilucidat: *Super Leviathan serpentem vectem, & super Leviathan serpentem tortuosum.* Ex septuaginta enim interpretum versione id evidenti testimonio comprobat, qui verba illa, *super colubrum fugientem*, haud aliter, quam *super draconem* legendum putant, &c. Hieronymus item semper sibi in assertis bene constans ex psalm 90. auctoritatem jam supra enarratis apte concilians, ubi isthæc, *super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem*; per draconem dæmonem utique subintelligendum esse proclamat, ibidemque hunc ipsummet esse cetum, qui Leviathan alio vocabulo appellatur, à Christo Domino tandem intercipiendum, ac valide profligandum constanter asseverat, quod & prophetica Iobi oracula evidenti enarratione testantur. Sic autem in rem præsentem inquit: *Ipse est magnus cetus, de quo, quod à Christo capiendus sit, mystico in Iob sermone narratur: nam & ibi pro ceto Leviathan ponitur.*

Hier. in c. 27 Isaiæ.

Psal. 90.

5 Locum autem, quem hactenus recensuimus, sacrarum sententiis scripturarum mirifice excultum, & ab Hieronymo, ut jam vidimus, recitatum in capite libri. Iob quadragesimo videre est, ad illa nimirum verba: *An extrahere poteris Leviathan hamo, &c.* ubi juxta septuaginta interpretum explanationem, pro *Leviathan* legitur *serpens*, & *Behemoth*, his autem nominibus terrestrem, ac marinum pariter serpentem designari Hieronymus his plane verbis asserit: *Commutavit figuram ænigmatis, ut diabolum, quem superius Behemoth, translato nomine dixerat, eundem nunc Leviathan appellet: sed illic eum quasi belluam dicit, qui terras inhabitet: his vero illum nominat, qui velut in aquis maris consistat. Vnde & alii pro* Leviathan, *draconem dixerunt, &c.* In illa item Ezechielis verba cap. trigesimi secundi, videlicet: *Leoni gentium assimilatus es*, idem plane conceptis hunc in modum verbis confirmat: *Draconem autem*, inquit, *dici diabolum, pro quo Aquila interpretatus est* Leviathan, *nomen draconis exponens juxta superiorem explanationem, multis testimoniis docui.* Merito igitur, ut vides amice lector, sub descripto draconis typo piscis ille repræsentatur, qui rabido, atque hianti Ionam ore deglutiit, cum ille vivis coloribus adumbratus cacodæmonis symbolum extiterit.

Diabolus appellatus Behemoth.

Iob. c. 40.

D. Hier.

Ezech. c. 32.

6 Sed cum in Cœmeterialibus insuper tabulis Ionæ interdum sub umbraculo molliter recubantis, atque ingentem animi ipsomet vultu tristitiam præseferentis imago contemplanda exhibeatur, præcipua mysteriorum arcana, quibus picta hæc tabula haud vacat, ut sancti Patres unanimiter asserunt, studiose à nobis perscrutanda sunt. Vt reconditos autem mysteriorum, quæ latent, sensus ex congestis orthodoxorum Patrum sententiis commode assequamur, primum quidem Rupertus Abbas in Ionæ cap. 4. consulendus est, qui dum illa potissimum verba exponit: *Fecit sibimet umbraculum, & sedebat subter illud in umbra, &c.* paratum Ionæ ex virentibus simul compactis foliis tegumentum, antiquæ typum legis præsetulisse his plane verbis demonstrat: *Illud mystice intelligimus, quod post suave umbraculum fidei patrum legem dedit & religionem sacerdotalem per Moysem instituit, ut sub illa contegeretur verbum Domini, sive spiritus veritatis, adopertus figuris, & utilitate literæ, quæ congrue significatur per viriditatem levis hederæ, sive, ut quidam volunt, cucurbitæ. Denique cucurbita & hedera hujus naturæ sunt, ut per terram reptent, lata habentes folia in modum pampini, & absque furcis, vel adminiculis, quibus innitantur, altiora non petunt. Sic nimirum litera legis, cunctarumque cæremoniarum lata est, & umbra densissima semet ipsam obscurat; & nisi spiritualis intelligentia adminiculis sublevetur, neque alta. neq; prætiosa est, &c.* huc usque Rupertus, qui mira sententiarum vi, dum isthæc tam concinne enarrat, multiplicem divinorum, quæ in scripturis continentur, mysteriorum ubertatem inculcat, in quibus ne syllabarum quidem apiculus sacramento vacat.

Ionas sub umbraculo, ejusque mysteria.

Vmbraculum Ionæ symbolum antiquæ legis.
Rup. in c. 4. Ion.

7 Verum Ruperti sententiæ ipsemet Augustinus in supra citata ad Episcopum Deogratias epistola, omnimodis fere verbis subscribit, atque exundantis animo mœroris, quo Ionas inibi velut carceri mancipatus afficiebatur, rationem ultro edocens, isthæc ait: *Iam vero quod tabernaculum sibi constituit, & consedit ex adverso civitatis Ninive, quid ei futurum esset, expectans, alterius significationis personam Prophetæ gestabat. Præfigurabat enim carnalem populum Israël. Nam huic erat tristitia de salute Ninivitarum, hoc est, de redemptione & liberatione gentium: unde venit Christus vocare non justos, sed peccatores ad pœnitentiam. Vmbraculū ergo cucurbitæ super caput ejus, promissiones erant veteris Testamenti, vel ipsa jam munera, in quibus erat utique sicut dicit Apostolus, umbra futurorum, tanquam ab æstu temporalium malorum in terra promissionis defensaculum præberet. Vermis autem matutinus, quo rodente cucurbita exaruit, idem rursus Christus occurrit, ex cujus ore, Evangelio diffamato, cuncta illa, temporaliter apud Israëlitas velut umbraculi prius significatione viguerunt, evacuata marcuerunt, & nunc ille populus amisso Hierosolymitano Regno, & sacerdotio, & sacrificio, quod totum umbra erat futuri, in captiva dispersione magno æstu tribulationis aduritur, sicut Ionas, &c.* hæc Augustinus, dum mysticis Ionæ historiam elucidationibus illustrat. Qui deinde satis quidem aperte ipsiusmet Christi Domini typum vermem illum matutinum exhibuisse demonstrat, de quo in psalmo item 21. cui titulus: *Pro susceptione matutina*, ejusdem personam aptatis sibi rerum significationibus induens Psalmista canit: *Ego sum vermis & non homo.*

Ionas figura populi carnalis Israël.

S. Aug. ep. ad. Deogr.

Populus Israel mœstitiam ex conversione gentium capit.

Vmbraculum Cucurbitæ promissiones veteris Testamenti figurabat.
Christum Dominum vermis, qui cucurbitam illam rodit, & arefecit, denotat.

Ps. 21.

8 Sed ut singula latentium rerum mysteria, quæ sub ipsius Ionæ umbraculo adumbrata sunt, breviter attingamus, quantumvis ab Augustino Hieronymus in iis potissimum rationibus assignandis, quæ ingenti Ionæ animum mœrore compleverant, valde dissentiat, quippe qui id haud ob prævisam traducendarum gentium ab idolotriæ erroribus imaginem, sed ob interceptam, ac deperditam penitus, si quæ de Israëlitici populi salute supererat, spem contigisse his plane verbis affirmat: *Non contristatur, ut quidam putant, quod multitudo salvetur, sed quod pereat Israel.* Augustino tamen consonis verbis adstipulatur, dum umbraculum illud, haud obscurum antiquatæ legis typum fuisse edocet, hæc enim ibidem in rem præsentem ait: *Ionas sub umbraculo erat: necdum quippe veritus venerat, de qua idem Euangelium & Apostolus loquitur: Deus veritas est.* hæc Hieronymus.

Ionas contristatur, quod Israël periturum prævid cat.

S. Hieron.

9 At vero multiplices doctorum sententiæ de umbra-

Quæstio de umbraculo Ionæ an fuerit ex hedera, *Ionæ. c. 3.*

umbraculi foliis, quæ Ionæ à solaribus radiis obtegendo inservierunt, negotium aliquod facessere nobis videntur, an ex hedera videlicet, juxta vulgatæ textum, extiterint, dicitur enim cap. 3. *Et præparavit Dominus hederam, & ascendit super caput Ionæ, ut esset umbra super caput ejus*, cujus quidem versionis textui Hieronymus ibidem adhæret: an potius, ut in recensitis supra tabulis repræsentatur, virentibus id cucurbitarum frondibus præstitum fuerit, juxta id, quod in præmemorati textus versione septuaginta interpretes legunt, quam Aquila, Augustinus, & alii insuper sectantur. Et quidem, ut singula, quæ ad rem pertinent, edisseramus, antiquæ ejuscemodi difficultatis idem Hieronymus ibidem in hæc verba meminit: *In hoc loco quidam Canthelius de antiquissimo genere Corneliorum, sive, ut ipse jactat, de stirpe Asinii Pollionis, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro* cucurbita *hederam transtulerim.* Et paulo infra, ut inflictam de vitiata interpretatione calumniam valido ab ipsiusmet nominis derivatione comparato sibi argumento confutat: *Sed veniamus*, inquit, *ad seria. Pro* cucurbita *sive* hedera, *in Hebræo legitur* Kikajon, *quæ etiam lingua Syra, & Punica* Elkeroa *dicitur. Est autem genus virgulti, vel arbusculæ, lata habens folia in modum pampini, & umbram densissimam, suo trunco se sustinens, quæ in Palæstina creberrime nascitur, & maxime in arenosis locis, mirumque in modum, si sementem in terram jeceris, cito confota consurgit in arborem, & intra paucos dies, quam herbam videras, arbusculum suspicis: unde & nos eodem tempore, quo interpretabamur Prophetas, voluimus ad ipsum Hebrææ linguæ nomen exprimere, quia sermo Latinus hanc speciem arboris non habebat, sed timuimus grammaticos, secutique sumus veteres translatores, qui & ipsi hederam interpretati sunt, quæ Græce appellatur* κισσόν, *aliud enim quid dicerent, non habebant.* hæc D. Hieronymus, dum rem ad sua derivando principia, assertionis suæ rationem stabilire conatur.

Hieron. in c. Ion. 3.

10 Porro Augustinus quoque hac super re D. Hieronymo ejus exploraturus sententiam in hæc plane verba scripserat: *Ideo autem*, inquit, *desidero interpretationem tuam de septuaginta, ut & tanta Latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus, & hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in Ecclesiis legi, ne contra septuaginta auctoritatem, tanquam novum aliquid proferentes; magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures, & corda illam interpretationem audire consueverint, quæ etiam ab Apostolis approbata est. Vnde & illud apud Ionam virgultum si in Hebræo nec hedera est, nec cucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustinendum adminiculis erigatur, mallem jam in omnibus Latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto septuaginta posuerunt, nisi quia & huic simile sciebant.* Hæc Augustinus Hieronymo, cui ille deinde suam animi sententiam adaperiens epistola 89. in hæc verba respondit: *Dicis me in Ionam Prophetam male quiddam interpretatum, &c. nisi forte, ut ante annos plurimos,* cucurbita *venit in medium, asserente illis temporibus Cornelio Asinio Pollione, me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in Commentario Ionæ Prophetæ plenius respondimus: hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo loco, ubi septuaginta interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis transtulerunt, id est,* κισσόν, *in Hebræo volumine Cicajon scriptum est, quam vulgo Syri Elceroa vocant. Est autem genus virgulti, &c.* Et subdit, quæ supra recensuimus, quibus luculenter à sanctissimo doctore enarratis ad stabiliendam genuinam usurpati à se vocabuli significationem isthæc prosequitur: *Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si* cicajon *transferre voluissem, nullus intelligeret, si* curcubitam *id dicerem, quod in Hebraico non habetur,* Hederam *posui, ut cæteris interpretibus consentirem. Sin autem Iudæi vestri, ut ipse asseris, malitia vel imperitia hoc dixerunt esse in voluminibus Hebræorum, quod in Græcis, & Latinis codicibus continetur, manifestum est eos, aut Hebræas literas ignorare, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri, &c.* Vtraque tamen ex jam recensitis opinio facili quidem negotio conciliari posse videtur, si ipsamet cucurbita, quam exposuimus, dum altius excrescit, atque ipsius folia umbram concinnant, & ipsa quoque aptato sibi hederæ vocabulo nuncupetur, quia nimirum sustentaculo hederæ instar inhæret, sine cujus adminiculo, nec se in altum tollere, ac multo minus umbram reddere valeret, & hac potissimum de causa ab hærendo eamdem hederæ titulo appellari contingat.

D. Aug. op. 17. ad D. Hier.

Versio S. Scripturæ nova ac insolita populo Christiano scandalum creare potest.

D. Hier. ep. 89.

De umbraculo Ionæ cujusnam generis illud fuerit Hieronymi dissertatio.

11 Porro Ionam haud sub hederæ, sed sub cucurbitæ umbraculo quiescentem ob eam potissimum rationem in præmemoratis Cœmeterialibus tabulis olim à Christianis repræsentatum fuisse arbitramur, quia videlicet antiqui fideles acceptissimæ Septuaginta interpretum sententiæ mordicus adhærentes, quidquid conceptis apud eosdem verbis scripturarum textui insertum legebatur, ac si vulgata earumdem scripturarum foret editio, constanti animo retinuere, quamvis modo vulgata sacrorum Bibliorum translatio, quæ vim atque auctoritatem, utpote Spiritu sancto revelante, Romani Pontificis ore probata è cælo sortitur, & qua potissimum Ecclesia uti consuevit, dum *hederam*, non autem *cucurbitam* legentibus præsefert, posthac nullatenus impugnari, nec quoquo modo in controversiam non absque ipsius fidei detrimento revocari queat.

In Cœmeteriis umbraculum Ionæ ex cucurbita, non autem hedera à pictoribus repræsentatum est.

12 Verum Christiani ex ejuscemodi imaginis, quam sibi contemplandam ob oculos proponebant, prospectu inter ipsas ingruentium jugiter malorum ac persecutionum procellas, opportuna ultro sibi affutura subsidia, & haud unquam optata defutura solatia Jonæ divinitus præmoniti symbolo edocebantur; quæ ubi Deo benigne votis aspirante illuxissent, haud nimium obortæ inter prospera securitati innitendum, cum & solatia interim subtrahi, tentationum vero procellas iterum emergere sæpe sæpius experimento contingat: ut enim Scriptura loquitur: *Dominus mortificat & vivificat; humiliat, & sublevat, pauperem facit, & ditat, deducit ad inferos, & reducit.* Quod egregie quidem, & apte in rem præsentem disertissimus ille Græcorum Patrum Chrysostomus his plane verbis edisserit: *Deus justos suos nec jucunditates, nec tribulationes sinit habere continuas, sed tum de prosperis, tum de prosperis, tum de adversiis justorum vitam admirabili quadam varietate contexit.* Sed sub Jonæ umbraculo haud suscepti jam laboris obliti, sed ad ulteriora properantes diutius immorari non possumus.

Ex imagine Ionæ quid fideles discerent?

Cant. aur. prof.

S. Chrysf. ho. 8. in Matth.

CAP.

CAP. XXIII.

De Ezechiele Propheta.

Ezechiel Propheta resurrectionis mysterium præ omnibus promulgavit.

HAud Prophetarum alter de præoptato Resurrectionis mysterio, ut Ezechiel tam apte, tam concinne, ac perspicue verbis pariter, ac gestis prophetavit, quippe qui in campo Sennaar, sive Babylonis, ubi innumera fere demortuorum hominum ossa jacebant, futuram, Deo edocente, Resurrectionem edidicit: *Et facta est*, inquit, *super me manus Domini, & eduxit me in spiritu Domini, & dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, & circumduxit me per ea in gyrum: erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer.* En morticinorum pompa, quæ jam tum resurrectioni, ut ait, parabatur: *Fili hominis putas ne vivent ossa ista? & dixi: Domine tu nosti, & dixit ad me, Vaticinare de ossibus istis, & dices eis: Ossa arida audite verbum Domini, Hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, & vivetis, & dabo super vos nervos, & succrescere faciam super vos carnes, & superextendam in vobis cutem, & dabo vobis spiritum, & vivetis.* At totum plene jam hominum resurgentium symbolo adimpletum nosce vaticinantis oraculum: *Factus est autem*, inquit, *sonitus prophetante me, & ecce commotio, & accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam.*

Ezech. c. 37. n. 1.

Ezech. c. 37. n. 7.

Ezechielis figura in Cœmeteriis depicta.

2 Cum hic unus igitur præ omnibus Propheta gratum istud, ac perjucundum Christianorum auribus mysterium propinaverit, jure merito Christianorum oculis in ipsiusmet Cœmeterialibus cavernis, in quibus cadavera subsidunt, ejusdem imago contemplanda objicitur, vel ipsius enim aspectus, vel ejus item oraculum intuentes mirifice recreat: *Spes enim Christianorum*, ut Tertullianus ait, *est resurrectio mortuorum.* In locis igitur, ubi congesta passim demortuorum ossa conspiciuntur, ibi prolatum Ezechielis ore de resurrectione vaticinium resonare congruum videbatur. Quis enim nesciat, quod ipsa defunctorum ossa, quæ in sepulchris jacent, aptissimo quidem vocabulo, *æternitatis semina* merito Ambrosius aliquando appellaverit: hæc enim post consumptam carnem, sicut post pomum semina supersunt, ex quibus deinde hominem Deus, novam veluti arborem, in vitam suscitabit: ossa ergo dum è tumulis revivíscent, quasi semina suo tempore repullulantia sanctis immortalitatis florem proferent: *Flos enim resurrectionis*, ut Ambrosius inquit, *est immortalitas.* Ad quod illis symbolice verbis Hilarius allusisse visus est, dum ait: *Spes æternitatis ossibus significari solet, ex quo dictum est: Hoc nunc os ex ossibus meis, quod beatus Apostolus, quia magnum mysterium est, ad Christum, & Ecclesiam refert, quæ ex Adæ sui æternitate, æternitatis substantiam mutuatur, quod in Domini vulnerato licet corpore, confixoque non frangitur: os, inquit, ejus non conteretur, quia cum fuerit vis passionis in carne, in æternam tam divinitatis, & impassibilem naturam nihil licuit passioni.* Hæc Hilarius, qui ad congruum insuper, ipsisque met Cœmeterialibus locis concinnatum mysterium sermonem inflectens isthæc subjicit: *Integram autem, & incorruptam spem æternitatis significari in ossibus etiam illic meminimus, ubi dicitur: Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur, quia secundum demonstratam Ezechieli resurrectionem, sacramentum ejus sub ossium significatione sit revelatum.* Quamobrem prophetica hæc de ossibus vitæ spiritu donandis imago optime Christianorum Cœmeteriis consonat.

Tertull. l. de Resur.

Ambr. de fide resur.

S. Hil. in ps. 52. 6.

Hil. in ps. 56. 7.

Ezechielis mortuos suscitantis imago.

3 Verum enimvero si à mortuis paulum prophetæ stylum contrahentes, ad ipsosmet Christianos diutinis persecutionum molestiis exagitatos, qui intra mortuorum Cœmeteria, ut insectatorum manus effugerent, quondam latitabant, convertamus, recte quoque Ezechielis verba iisdem in meliorem statum tandem Deo adspirante reducendis quadrare videbuntur: *Ecce ego*, inquit Deus, *aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris populus meus, & educam vos in terram Israel.* Qui enim sub duro captivæ servitutis jugo, incommodis jugiter attriti, absque ulla evadendi spe vitam degunt, non secus ac arida sine vitæ spiritu ossa in sepulchris (si tropice loquamur) habitare perhibentur, id Psalmista attestante: *Qui educit vinctos*, inquit, *in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris.* Vere etenim poëta ait: *Non est vivere, sed valere, vita.* Et ex ipsa jurium civilium elocutione servitus, si cuiquam viro ingenuo accidat, mors utique civilis, quemadmodum è contra libertas haud alio quam vitæ civilis nomine computatur. Quemadmodum ergo de Iudæis tunc quidem captivis, pari item ratione de Christianis in captivitate propemodum ipsos inter gentiles vitam degentibus obventurum tunc prophetice enunciatum est, ut rebus tandem immutatis, sedatisque persecutionum, quæ urgebant, procellis, sub Christianæ fidei lumine, in omnimodam spiritus libertatem è latebris revocarentur, & libera fronte, ac ore Christum ubique gentibus annunciarent, eidemque pacifice, qui tunc utique adversariorum gladio impetebantur, inhærerent, quod egregie in hæc verba Tertullianus edisserit: *Populus Iudæorum emortuus, exaridus, & dispersus, in campo Orbis recolligi habeat, & recompingi os ad os, id est, tribus ad tribum, & populus ad populum, & recorporari carnibus facultatum, & nervis regni, atque inde sepulchris, id est, habitaculis captivitatis tristissimis, atque teterrimis educi, & refrigerii nomine respirare, & vivere exinde in terra sua Iudæa.* Hæc de Iudæis tunc quidem misere captivis Ezechiel, quæ & symbolice ipsis Christianis commode aptari posse videntur, qui è Cœmeterialibus antris in lucem è sepulchris quodammodo, ex ipsius mortis faucibus in vitam, opportuna adveniente temporum tranquillitate, provehendi erant.

Ezech. c. 37. n. 2.

Fideles olim in angustiis solari poterat.

Ps. 67. 7.

Tert. l. de resur. car. c. 29

Mysteria visionis Ezechielis de aridis hominum ossibus in vitam excitatis.

4 Ezechielis igitur Prophetæ imaginem, quam hisce Subterraneæ Romæ tabulis describendam, delineandamque suscepimus, haud sine peculiari mysterio depingendam sibi, & marmori item quandoque insculpendam inter cæteras sacras imagines antiqui Christiani proposuere, sed præcipuis quidem ad id permoti rationibus, præstitere. Si enim quæ immarmoreo quodam Vaticani Cœmeterii Sarcophago insculpta cernitur imago, ubi corpora quædam velut extincta, alia vero ac si in lucem rediviva ferro affabre effcta sunt, si, illa, inquam, imago ut non nulli affirmarunt, Ezechielem præsefert, merito quidem afferi posse videtur, celeberrimam visionem illam contemplandam ibidem exhiberi, quam prophetico vir Dei lumine imbutus de aridis in vitam ossibus evocandis percepit, ut in propheticis ejusdem actibus prolixius legitur. Quæ sane mysteriorum ferax prophetæ visio cum ob Christianorum oculos poneretur, mentique intuentium obre-

Ezech. c. 37.

obreperet, levamenti plurimum mœstissimis inter ærumnas animis, & arctiori adversarum rerum jugo coarctatis, quam tunc Hebræi forent, qui apud Babylonem vinculis mancipati sub captivitate detinebantur, haud modicum, inquam, rem altius contemplantibus solatium conferre poterat. Si enim tunc temporis Deus, ut totius Judaicæ gentis bono prospiceret, hanc Ezechieli visionem cælitus præstitit, eos videlicet præostensæ visionis verbo salubriter edocendo, ipsiusmet Dei auxiliantis manu non è miseræ duntaxat captivitatis angustia eripi potenter posse, verum etiam ipsam post mortem novo & admirando prorsus prodigio posse in vitam, ad quam naturæ ipsius ductu, ut Philosophus ait, nullus, nullus, inquam, patet regressus, quantumvis extincto & jam in pulverem redactos, facile revocari. Quod supernæ virtutis portentum, & humanæ conditionis mira refertum salubritate mysterium cum iidem fideles frequenti secum meditatione repeterent, promptiores procul dubio, atque alacriores ad adversa quæque pro Christo subeunda reddebantur. Quod vero isthæc ad erudiendos potissimum Hebræorum animos Ezechieli divinitus præmonstrata fuerint, Glossa, præsertim, quæ in textus præmemorati caput digesta est, his plane verbis lectorem edocet: *Cum propter perfidiam meliora desperarent Iudæi captivi, suam ipsis Dominus potentiam ostendit, & mortuorum resurrectionem illorum in pristinum statum restitutione longe difficiliorem indicat Propheta, per quem docet omnia sibi esse facilia volenti.* Hæc ibi.

Quid per visionem Ezechielis, Deus populum docere voluerit. *Glos. ad Ezech.*

5 Porro ipsemet Ambrosius in libro, quem scripsit de fide Jesu, visionem hanc nostræ typum resurrectionis extitisse asserit: *Magna*, inquit, *Dei gratia quod futuræ resurrectionis Propheta testis adhibetur, ut nos quoque ex oculis videremus, &c.* Verum Hieronymus eodem capite propter Hebraicæ gentis libertatem, quæ è Babyloniorum, quo tenebatur jugo, Deo protegente, vindicata est, optimam quoque, atque exoptandam jugiter animarum nostrarum, antiquo excusso peccatorum jugo, conditionem satis concinne his quidem verbis coarguit: *Per resurrectionis parabolam de restitutione Israël agitur. Quomodo enim videtur incredulum quod ossa & multa vetustate confecta resurgant: sic restitutio populi Israël in captivitatem ducti, & toto orbe dispersi: sed his qui non noverunt Dei potentiam, &c.* Quippe ubi Dei potentia adspirat, nil arduum, nil difficile, nil impossibile suppetit; *dixit enim, & facta sunt, mandavit & creata sunt.* Et ut alibi Job sapienter elocutus est, divinæ potentiæ vim, ac terminos nullo circumscriptos termino admirabundus explorans, ac describens, ait: *Subest enim tibi posse, cum volueris.* Velit igitur Deus, & quidquid ille vult, factum est. Nec enim aliter cecinit ille: *Stat pro ratione voluntas.* Præmemorati autem Prophetę vaticinium Hieronymus haud satis pro dignitate legentibus adumbrasse ratus, isthæc paulo infra subdit: *Nos autem spiritualiter post crucem Salvatoris & quotidie fieri in his, qui instar Lazari peccatorum suorum fasciis colligati, ad vocem Domini suscitantur: & vere sunt domus Israël, arens quondam & nullam spem habens salutis, sed intrante spiritu gratiæ, & porrigente Domino, manum, de profundo inferni liberantur, &c.* hactenus in rem præsentem S. Hieronymus. Vides igitur, amice lector, quorsum Christiani dignissimam Ezechielis memoriam tam crebro oculis ac mente repeterent, dum in sacris Cœmeteriis ad necem quæ siti delitescerent, ut ex Propheticis nimirum ejusdem sermonibus, cum se jam morti ac carnificinæ destinatos cernerent, cunctisque pœnarum, quæ dira hostium crudelitas excogitare poterat, incommodis obnoxios jugiter animadverterent, certam futuræ tandem resurrectionis spem nacti, mortem ipsam veluti quandam ad coronam immortalitatis transitum audacter contemnerent, & Apostolica jugiter tuba excitati unà cum Apostolo canerent: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*: tunc enim nobili tandem revecto de morte, quæ *ultimum est* (ut Philosophus ait) *omnium terribilium*, triumpho, illud jugiter triumphalis instar cantici inclamarent: *Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua?* Sed hæc interim paucis ad Ezechielis imaginem elucidandam adumbrasse sufficiat. Dum jam extremam hujus quinti Libri periodum satis claro resurrectionis symbolo, quod ejusdem Prophetæ vaticinio propinatum est, congrue quidem concludimus, ut quod singuli novissimis tandem futurum temporibus constanti fide exspectant, suisque corporibus cuncti incunctanter expetunt, supremam recensitis hactenus antiqui Testamenti imaginibus manum imponat, quo subinde omni penitus vetustate abolita, ipsummet hominem, in imagine enim, ut Propheta ait, petransit homo, in lucem sub Ezechielis vaticinio redivivum in novam plane creaturam transferat, & illud Apocalypsis oraculum jure merito adimpleatur: *Ecce nova facio omnia.* Ad novi igitur Testamenti tabulas, quibus olim Christianorum Cœmeteria illustrabantur, perscrutandas oculos, si libet, convertamus, & exultantes ipsos inter mortuos, ac mortuorum spolia vitæ, ac viventium symbola contemplemur, quo propheticum illud Iobi oraculum compleatur: *Gaudentque vehementer, cum invenerint sepulchrum.* Sepulchrales enim Cœmeteriorum cavernæ, eorundemque Cubicula, atque urnæ vivis sanctorum imaginibus, resurrectionem obtestantibus, animatæ potius, ut ita dicam, quam exculptæ sunt. Ecclesia quippe & ipsamet Subterranea Roma, quam hactenus perlustravimus, Turris profecto illa Davidica esse agnoscitur, *quæ* (ut divinæ testantur paginæ) *ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Ita plane: nulla hic in sacris Cœmeteriis ad feriendum arma, plurima ad propugnandum, ac protegendum illuc confugientes, scilicet bellatricem hanc turrim circumdant gladii, pacificatricem vero clypei, mille clypei pendent ex ea, velut Ambrosius legit: *Mille ostia pendent ex ea*, mille quippe hinc nobis, sacras tum antiqui, tum novi Testamenti imagines conspiciendo ad Deum, & ad divini Numinis auxilium pariter, & gratiam promerendam aditus eorundem sanctorum exemplo, quorum decorantur simulachris, suppetunt. Quis autem has imagines suspiciendo lucem vel inter tenebras è Cælo non hauserit: Cœmeteria enim isthæc, etsi tenebrosa, luce tamen sua conspicua sunt: *O tenebras sole ipso lucidiores*, inquit Cyprianus, *ubi constituta sunt Dei templa.* Ubi nimirum sancti viri viventes latitarunt, & vel mortui nunc in Christo tamen viventes in vitæ novitatem tandem surrecturi conditi sunt. Et nos interim de recolendis novi Testamenti imaginibus felici sermonem auspicio instituamus.

Eadem Ezechielis de aridis ossibus suscitatis visio typus resurrectionis. *D. Amb.*

D. Hier.

Antiqui Christiani proposita Ezechielis visione se in spem resurrectionis erigere nitebantur.

1. ad Cor. 15.

Apoc. 21.

Iob cap. 3. n. 22.

Cant. 4. n. 4.

Amb. in Cant. 4.

Cypr. l. 4. ad Matth.

ROMA

ROMA SUBTERRANEA

SIVE

DE SACRIS ROMÆ COEMETERIIS

TOMUS II. LIBER SEXTUS.

RECTE quidem novis, ac veteribus junctis simul rebus, ac comparatis, totius universi facies, quæ varietate gaudet, miram intuentibus pulchritudinem præsefert. Quapropter scriba ille doctus haud novis dumtaxat contentus, vetera insuper de industria inserit, ut pulchritudinem, ac decorem ipsismet rebus conciliet: ideo omnis doctus scriba in regno Cælorum, inquit Matthæus, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova, & vetera. Sponsa quoque, ut ejus, quem unice diligebat, gratiam arctius sibi devinciret, haud poma dumtaxat nova, sed & insuper vetera se illi gustanda reservasse, atque obtulisse affirmat. In portis nostris, inquit, omnia poma: nova, & vetera, dilecte mi, servavi tibi. Ita nos plane antiqui Testamenti tabulas, excerptasque ex iis imagines pio ac studioso lectori, ut ejus gratiam promereamur, huc usque contemplandas obtulimus: nunc vero ex ipsomet novi Testamenti promptuario præcipuas oculis delibandas imagines, quibus Subterraneæ Romæ Cubicula mirifice exculta sunt, proponimus, ut Ecclesiæ, & ipsius Romæ pariter, quæ intus in tenebris latet, decor, & gloria augeatur: in luto enim, etsi non auro, sub aurea tamen illa primæva secula, ubi primum fides illuxit, vario, ac multiplici picturarum genere circumdata est: Omnis quippe gloria, ut Psalmista canit, filiæ Regis ab intus, in fimbriis aureis circumdata varietatibus. Cum igitur præter recensitas hactenus antiqui, ac recolendi Testamenti historias, quibus veluti aureis fimbriis plerumque sacra Cœmeteriorum abdita decorantur, quamplures item imagines è novi Testamenti tabulis pia Christianorum manu excerptas, apud eadem Cœmeteria passim invenire contingat, quas à priscis orthodoxæ fidei patribus haud ad sacra dumtaxat coloribus loca excolenda, sed ad imbuendos salutaribus animos intuentium monitis ad vivum ob oculos repræsentari contigit. Harum interim à nobis mysteria, & earum præcipue, quas infra ex ordine subtexemus, paucis admodum in lectoris gratiam elucidanda sunt.

Matth. c. 13.

Cant. c. 7. n. 13.

Psal. 43.

CAP. I.

De sacris Christi Domini Incunabulis.

Omnium maximum Divini Verbi incarnati mysterium.

T à sacris igitur novi Testamenti imaginibus, quibus antiqua passim Subterraneæ Romæ Cœmeteria illustrantur, dicendi initium auspicemur, quis nesciat illud præ cæteris mysterium inter Euangelici Testamenti tabulas recenseri, quod veluti divinorum mysteriorum præcipuum, novitate cuncta transcendit, & dignitate supereminet universis, de quo Apostolus satis diserte locutus aliquando est, cum Christi in carne adventum Euangelicus veluti præco orbi nunciavit: *Multifariam*, inquit, *multisque modis loquens olim Deus patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit & secula, qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus portansque omnia verbo virtutis suæ.* Novum plane mysterium, quod omnem penitus antiqui hominis vetustatem solvit, & novi Adam lapsis ingerit hominibus sanctitatem. Novum, inquam, quod etsi novissimis complendum temporibus, sub ipsa tamen mundi primordia prævisum, longe ante renuntiatum est Patribus, ac Prophetis Deo revelante innotuit; *Novum quippe faciet Deus super terram, mulier circumdabit virum.* En haud obscure adumbratum divinæ Incarnationis mysterium, & orbi Prophetico ore propinatum est. *Nec mihi quisquam*, inquit Bernardus hujus mysterii novitatem edisserens, *ad ista respondeat indevotus, ingratus, irreligiosus, non est hoc novum, olim auditum est, olim factum est, olim natus est Christus.* Audi subinde vigentem jugiter Christianorum animis mysterii pariter, ac beneficii nullatenus æquiparandi memoriam: *Semper novum*, Bernardus inquit, *quod semper innovat mentes, nec unquam vetus, quod sanctificare non cessat.* Antiquis igitur Christianis solemne hoc præ cæteris mysterium, & jugi meditatione novum extitit.

Ber. ser. de nat. Dom.

Solemnissimum ac frequentissimum antiquis Christianis Dei incarnati mysterium erat.

Qua-

Quapropter pluribus quidem Cœmeterialibus in locis Christi Domini in præsepio jacentis inter pia pastorum accurrentium obsequia contemplanda intuentibus imago exhibetur: quod quidem divinum, ac recolendum mysterium, præter opportunam, quam menti suggerit, orthodoxæ fidei dogmatum seriem, & qua rudes imbui hominum animos oportet, multiplices quoque divinorum arcanorum sensus præsefert. Quod quidem apertissimis verbis Gregorius Nazianzenus de sacro ac recolendo eodem mysterio elocutus, oratione in Natalitium Christi diem his plane verbis expressit: *Num hæc, quæ audivimus de Christo, fortuna & casu contigerunt, & scripta sunt, an historiæ subest aliqua ratio? Quid sibi vult hæc Domini in antro sedes? hæc in præsepe reclinatio? Cur tempore descriptionis tributorum in vitam ingreditur? An perspicuum est eum quemadmodum à legis execratione nos eripit, factus ipse pro nobis execratio, & livores nostros in se transfert, ut ejus livore nos curemur? sic etiam vectigalem fieri, ut nos à gravissimo vectigali, quod ab homine mors exigit, liberaret?* Et infra sanctissimus doctor vel in ipsius infantilibus pannis ingens, quod lucebat, sacramentum agnoscens, hæc subjicit: *Pannis autem obvolvitur, & fasciis constringitur, qui peccatorum nostrorum catenas subiisset vincula: præsepe vero, in quo Verbum gignitur, bestiarum est domus, ut cognoscat bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Per bovem intellige illum, qui legis jugo subjectus est: per asinum autem eum, qui simulacrorum cultus onustus est crimine. Cæterum commune rationis expertium animalium pabulum & vita fœnum est, producens, inquit Propheta fœnum jumentis. Quod autem ratione præditum est animal, vescitur pane: idcirco in præsepe, quod est animalium ratione vacantium sedes, è cælo delapsus vita panis proponitur, ut & quæ à ratione remota sunt animalia, rationis cibo nutriantur, atque ita ratione decorentur, &c.* hæc ad rem nostram pie pariter ac diserte in tanti mysterii obsequium Nazianzenus perorasse visus est, ex quibus profecto pie lector vides, quanta & quam magna ex una infantis Dei imagine intuentibus mysteria popinentur, ut illud Bernardi oraculum merito adimpleatur: *Videamus*, inquit, *ne magnus Deus sine causa factus sit parvus homo, & quanta pro me vilior, tanti mihi charior.*

Nativitatis Christi Domini ejusque circumstantiarum mysterium.

Naz. or. de Christ. nat.

Sub tempus descriptionis, tributorum Christus nascitur, ejusque mysterium.

Bos, & Asinus Domino recens nato adstantes, quid designent.

2 Ex eadem insuper picta, descriptaque Christi nascentis imagine ab antiquis tres duntaxat numero pastores venerationis cultum exhibendi gratia, præsene Bethlehemiticum adiisse satis aperte ex Cœmeterialibus tabulis edocemur: totidem enim, haud plures in ejusmodi tabulis pia Christianorum manu studiose effectos conspicimus; quod & ipsius Bedæ auctoritate in lib. quam scripsit de loc. sanct. valide comprobari videtur, ubi in recolendam hujus rei memoriam primævis illis temporibus Ecclesiam quoque erectam fuisse affirmat, sed ipsum quæso promptis hic auribus audiamus: *Porro ad orientem in turre Ader, id est, gregis, mille passus à civitate Bethleem segregata est Ecclesia trium Pastorum, divinæ nativitatis consciorum monumenta continens.*

Tres duntaxat pastores Christum natum adoratum accedunt.

Beda c. 8.

3 Haud exigua igitur Christiani ex objecta oculis recolendi hujusce mysterii imagine virtutum incitamenta hausere, quibus ad perennes Deo immortali gratiarum actiones jugiter exhibendas provocarentur. Cum enim æterni Patris Verbum ob salutem humani generis eo humilitatis sponte provolutum fuisse intelligerent, ut *semet ipsum*, Apostolo teste, *exinanierit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo*, ipsi quoque, vicem Deo rependerent, contumeliose ab hominibus deprimi, libenter omnibus subesse, parvulos se quoad vitæ innocentiam exhibere, & cum adhuc viventes seculo ac terrenis omnibus præmortui quodammodo viderentur, Deo iterum ad novam vitæ formam quasi modo progenitos infantes enasci nullatenus detrectarent. Ut enim eleganter Chrysostomus ad rem nostram exprimit: *Natus est* (inquit) *Christus in carne, ut tu nascerere spiritu: natus est ex muliere, ut tu desineres filius esse mulieris.*

Quænam documenta ex propositis sibi Domini incunabulis fideles hausirent?

Apost. ad Phil. c. 2.

Chrys. ho. 2. in Matth.

4 Certe Hieronymus, quippe qui se totum Salvatoris obsequio dedicaverat, vitam ac linguam pariter Dominici Præsepis cultui, ac ejusdem præconiis impendis, cujus laudes ad Marcellam scribens, haud paucis easdem verbis perstrinxisse voluit, dum hæc ait: *Quo sermone, qua voce speluncam Salvatoris exponam? & illud præsepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis, quam infimo sermone honorandum est.* Et paulo post ipsius Bethlem ex Redemptoris ortu gloria auspicando, totis eloquentiæ viribus inculcat: *Bethleem*, inquit, *ecce in parvo terræ gramine, Cælorum conditor natus est, hic involutus pannis, hic visus à pastoribus, hic demonstratus à stella, hic adoratus à Magis. Sanctior locus est rupe Tarpeia, quæ de Cælo sæpius fulminata ostendit, quod Deo displiceat.* Hæc Hieronymus in Dominici præsepis honorem. Verum ut nonnulla hic, quæ ad loci cultum pertinent, ex Baronio in studiosi gratiam lectoris subtexamus. Vix credi potest, quanta venerationeChristiani semper habuerint locum istum, ut quantumlibet Hadrianus Imperator ad abolendam tantæ rei memoriam (quod scribit Paulinus, & alii) Veneris, & Adonidis templum desuper erexisset, nihilominus, ut ex Origene constat, percelebris etiam apud gentiles esset tanti loci memoria. Sed reddita pace Ecclesiæ, spelunca illa mirifico opere exornata est, ipsumque præsepe honoris gratia argento tectum, de quo apud Chrysostomum: *O si mihi videre liceret illud præsepe, in quo Dominus jacuit! nunc nos Christiani quasi pro honore tulimus lateritium, & posuimus argenteum, sed mihi pretiosius est illud, quod ablatum est: argentum autem, & aurum meretur gentilitas: Christiana fides meretur illud luteum, non tamen condemno eos, qui honoris causa fecerunt vasa aurea, sed admiror Dominum, qui creator est Mundi, non inter aurum, & argentum, sed in luto nascitur.* Hæc ille, putans fortasse, ut Baronius inquit, vas illud argento tectum luteum fuisse, quod tamen ligneum esse constat, vel certe eundem auctorem non de vase ipso locutum esse, sed de exigua lateritia illa structura, quæ ipsum præsepe Christi cunabula continebat, existimandum est. *Porro Christi natalis nobile monumentum*, inquit Baronius, *ex ligno confectum, post multa tempora inde translatum, Roma possidet, eoque multo felicius illustratur, quam tugurio Romuli, quod intextum ex stipula, eorum majores ad secula de industria conservarunt.*

Præsepis Dominici gloriæ S. Hieronymus Buccinator eximius.

Hier. ep. 18. de Marcel.

Baron. to. 1. Ann. Chr. n. 5.

Orig. l. 1. con. Calin.

Præsepe Dominicum.

Chrys. in Luc. c. 2.

Præsepe Christi Romæ asservatur.

Bar. t. 1. an. 1. Chr. n. 5.

4 Quid mirum autem, si Christiani, qui olim intra luteas Subterraneæ Romæ cavernas, consepulti inter tenebras delitescebant, aurei istius Bethlemitici præsepis memoriam, ejusdem efficta coloribus imagine, oculis jugiter delibarent, dum aurei

rei contemplatione mysterii aurum pro Christo contemnere, & lutum libenter amplecti edocerentur.

Civitas Bethlem ob incunabula Christi maxima semper in veneratione habita.

5 Porro quo devotionis cultu sacrosanctum nativitatis Dominicæ mysterium à Christianis jugiter habitum sit, vel frequens peregrinantium numerus, qui sancta Palæstinorum loca, & Bethlemiticum adire præsepe consuevit, satis evidenter comprobat. Præ cæteris enim locis sanctitate conspicuis civitas Bethlem Christianis potissimum extitit, quo ab ipsamet Urbe Roma extorres propemodum effecti, se devotionis gratia recipere, ibidemque locum ad habitandum seligere consueverunt. Illic quippe sedem fixit, ac sepulchrum elegit Hieronymus, & præsepis Dominici obsequio se totum tum viventem, tum mortuum dedicavit. Cujus memoria hoc nobili titulo in Martyrologio Romano illustratur: *In Bethleem Judæ depositio S. Hieronymi presbyteri, & Ecclesiæ doctoris.* Et post multa laudum præconia hæc subjiciuntur: *Demum cum ad decrepitam usque vixisset ætatem, in pace quievit, sepultusque est ad præsepe Dominicum, cujus corpus postea Romam translatum in basilica S. Mariæ Majoris digno honore servatur.* Vides quantum incunabulis Christi honorem defert, qui nec vivus, nec mortuus ab eisdem se avelli sustinet. Illuc quoque Paula Romanarum nobilissima ab Urbe profecta, vitæ piis jugiter operibus excultæ finem accepit: cum enim in Salvatoris speluncam fide imbuta introisset, antiqui mysterium Sacramenti veluti recens patentibus oculis contemplari meruit, de qua isthæc in rem præsentem Hieronymus: *Inde Bethleem ingressa in speluncam Salvatoris introiens, postquam vidit sacrum Virginis diversorium, & stabulum, in quo agnovit bos præsepe Domini sui, ut illud impleret, quod in eodem Propheta scriptum est: Beatus, qui seminat super aquas, ubi bos, & asinus calcant, me audiente jurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in præsepi Dominum, magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes, ut viderent Verbum, quod factum erat, &c.* Et certe quidem quanto animi desiderio, qua mentis ambitione ad sacrum præsepe piissima mulier se contulerit, ab Hieronymo prolixius enarratur: *Roma,* inquit, *prætulit Bethleem, & auro tecta fulgentia informis luti vilitate mutavit, atque in Bethleem ingressa, in specum Salvatoris introiens, postquam vidit Virginis diversorium, & stabulum, mixtis gaudio lacrymis, salve Bethleem domus pacis, & ego misera, atque peccatrix digna sum judicata deosculari præsepe, in quo Dominus parvulus vagiit, orare in spelunca, in qua Virgo puerpera Dominum fudit infantem, hæc requies mea, quia Domini patria est, hic habitabo, quoniam Salvator elegit eam.* Pedem igitur ibi, ac sedem fixit, & mysterii sacrosancti se totam obsequio dicavit: cujus sanctissimæ Matronæ memoria in Martyrologio Romano his plane verbis recolitur: *Apud Bethleem Judæ dormitio S. Paulæ viduæ matris Eustochii virginis Christi, quæ cum esset è nobilissimo senatorum genere, renuncians seculo, & facultates suas pauperibus distribuens, ad præsepe Domini se recepit, ubi multis virtutibus prædita, & longo coronata martyrio, ad cælestia regna transivit, cujus vitam virtutibus admirandam S. Hieronymus scripsit.* Porro quàm frequens antiquis temporibus esset ex toto orbe ad sancta Hierosolymorum loca, & præcipue ad præsepe Domini venerandum fidelium peregrinatio, testis est Hieronymus, qui ea, quæ vidit, scriptis consignavit. In prooemio enim lib. 7. in Ezechielem ad Eustochium habet hæc verba: *Fateor me explicationem in Ezechielem multo ante tempore promisisse, & occupatione de toto Orbe huc venientium implere non posse: dum nulla hora, nullumque momentum est, in quo non fratrum occurramus turbis, & monasterii solitudinem hospitum frequentia commutemus, tantum ut claudendum nobis sit ostium, aut scripturarum, per quas aperiendæ sunt fores, studia relinquenda.* Quod fere, iisdemque plane verbis ad Paulinum scribens, inculcat: *De toto,* inquit, *huc orbe concurritur, plena est civitas universi generis hominum, & tanta utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris, &c.* Quod autem antiquioribus plane seculis apud sacra Hierosolymorum loca, & apud Bethlemiticum Christi Domini præsepe Christianis solemne extitit, nostris hisce temporibus, & hoc præsertim Jubilæi anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo in Urbe Roma videre est, in quam ex toto Orbe ad sacra Apostolorum limina Christianus populus ingenti devotionis fervore turmatim, & longo velut agmine facto confluit, dum Apostolorum interim Basilicas incredibili pietate invisere, & alias celebriores Basilicas, & præcipua loca, quæ Martyrum pignoribus, aut certe quondam Martyriis dedicata sunt, veneratur. Nec vero pia in Urbe Christianorum officia in advenientibus jugiter hospitio excipiendis, alendis, fovendisque desiderantur: Romani quippe his, qui Hieronymi tempore Bethleem incolebant, haud pietate impares, peregrinis ad Urbis portas passim occurrere, eosdem amice complecti, ad hospitium in domos ad id paratas deducere, omnique charitatis affectu, & quibusvis Christianæ pietatis officiis prosequi, nobilissimis in hoc certantibus Sodalitiis, gaudent. Qua in re præsertim Pontificum, & Innocentii X. Pont. Opt. Max. pietas, ac munificentia singularis elucet, dum prædecessorum vestigiis insistens, nullisque parcens impensis, exteræ nationis homines è dissitis Orbis tetrarum regionibus huc peregrinandi causa advenientes benigne excipit, opipare alit, & certam præterea pecuniæ summam singulis quibusque mensibus Archiconfraternitati sanctissimæ Trinitatis Peregrinorum usui, qui illic quotidie confluunt, profuturam è suo ærario suppeditari præcepit. Et ut quos paterna charitate Sanctissimus Pontifex complectitur, præsentia quoque, ac manu soletur, & foveat, præmemoratum sanctissimæ Trinitatis in Urbe Xenodochium hoc recurrente Jubilæi anno invisit, peregrinorum quoque pedes, Christi exemplum imitatus, lavit, peregrinorum mensis benedixit primum, ac postmodum iisdem discumbentibus ipsomet Pontificia manu inservire, ac ministrare dignatus est: cujus rei ut perpetuum monimentum extet, æreo eidem Pontifici erecto simulacro Archiconfraternitas has notas insculpsit,

Mart. Ro. die 29. Sept.

Hier. ep. 27. ad Eustoch.

Hier. in Epist. Paulæ.

Mart. Ro. die 4. Maii.

Hier. ep 13 ad Paul.

Populi Christiani Jubilæi acquirendi ardor.

Archiconfraternitas SS. Trinitatis.

Æneum Innocentio X. simulacrum ponit.

INNOCENTIO X. PONT. MAX.
QUOD INSIGNI EJUS LIBERALITATE
DIFFICILLIMIS XENODOCHII
TEMPORIBUS,
VETUS IN EXCIPIENDIS
PEREGRINIS MOS,
ET LAUS RETINERI, AC FLORERE
POTUERIT.
BENEFICII MONUMENTUM
SODALITAS POSUIT.
ANNO JUBILÆI MDCL.

Verum enimvero, quoniam piissimi hujus instituti, quod

quod peregrinorum beneficio exhibetur, opportuna hic mentio recurrit, ut quod vel obiter enarremus, Archiconfraternitas hæc, quæ, vulgo ſanctiſſimæ Trinitatis dicitur, peregrinorum obſequio addicta, integro jam interlapſo ſeculo, toti Chriſtiano Orbi quibuſvis charitatis officiis erga peregrinos conſpicua mirifice effulſit, & quarumvis gentium, ac linguarum admiratione celebrari promeruit: hæc enim cum anno redempti Orbis milleſimo quingenteſimo quinquageſimo ſub Julio Tertio Summo Pontifice; recurrente tunc Jubilæi anno, S. Philippi Nerii Congregationis Oratorii Fundatoris, & Parentis noſtri opera ac conſilio potiſſimum initium habuiſſet, quarto jam redeunte Jubilæo, majores in dies progreſſus ſortita, redditibus item pia Chriſtianorum manu aucta, benedictionem à Deo accepit, ut *creſcat in millia millium*: & nationibus quantumvis exteris pietatis ſinum aperiens, cunctos velut amicos, velut fratres benigne complectatur, & foveat. Quapropter hoc eodem præſertim Jubilæi anno in ſuas ſemel, atque iterum, vel uno dumtaxat die, decem millia circiter peregrinorum excepit. Nec vero ſine peculiari divini numinis nutu ejuſcemodi opus ſubſiſtere, quiſquis oculatus eſt rerum teſtis, affirmare cogetur, cum neque è Cælo portenta, & quidem plura, quandoque in excipiendis peregrinis deſiderari contigerit. Demum, ut ſingula hic enarremus, eadem Archiconfraternitas, ut auctori ſuo gratum jugiter devoti animi teſtimonium exhibeat, & ad fontem; ex quo initium habuit, recurrat recurrente hoc Jubilæi anno milleſimo ſexcenteſimo quinquageſimo, & ſeculo jam ab inſtituti Sodalitii primordiis feliciter exacto, publicum S. Philippo Nerio monimentum, ærea eidem ſtatua dicata, hoc nobili inſculpto titulo poſuit.

S. Philippus Nerius Archiconfraternitatis præcipuus auctor. *Petr. Iac. Bac. Vit. S. Phil. l.* 1. *c.* 8.

Archiconfraternitas æneam S. Philippo Nerio ſtatuam conſecrat.

S. PHILIPPO NERIO
CVJVS CONSILIO, ATQVE OPERA
ARCHICONFRATERNITAS
SANCTISSIMÆ TRINITATIS
INSTITUTA EST.

Et hæc interim, vel obiter, de Peregrinis in Urbem recurrente Iubilæi anno confluentibus, de eorundem hoſpitio, & de Romanorum munificentia erga eoſdem dixiſſe voluimus, dum antiquam peregrinandi conſuetudinem apud Chriſtianos uſu receptam, apud Bethleem præſepis Dominici memoriam recolentes enarravimus. Sed divina Salvatoris incunabula adſpexiſſe & vel à longe paucis admodum ſalutaſſe ſufficiat.

CAP. II.

De Magis Chriſtum infantem in præſepio adorantibus.

Trium Magorum Chriſtum infantem adorantium imagines in Cœmeteriis, & ejus rei myſterium.

1 Antiqua Chriſtianorum Cœmeteria inter cæteras, quibus mirifice fulgent, ac ditantur imagines, poſt affabre coloribus expreſſum Dominicæ Nativitatis myſterium, quod intuentium oculis contemplandum exhibent, Magorum quoque adorationis myſterium Chriſtianorum oculis objiciunt, ut ſacroſancta nimirum iſthæc myſteria, quæ mutuo ſibi cohærent, piis pariter fidelium mentibus perpetuo inhæreant. Et congruum quidem eſt, ut ubi Chriſti in præſepio jacentis humilitatem quis viſu comperit, eundem à Regibus regio plane cultu, & condigno ipſiuſmet Divinitatis obſequio ſupplicum more Regem pariter, ac Deum ſalutatum deprehendat. Ex quo magnum profecto ſacramentum humanis ſenſibus, Auguſtino teſte, propinatum eſt; dum, quem in terris infantem, ac vilem conſpiciunt, eundem omnipotentem in Cælis ab oriente Magos evocantem, & ipſius Herodis Regno excidium minitantem agnoſcunt: *Magnum ſacramentum*, inquit Auguſtinus, *in præſepio jacebat, & Magos ab Oriente ducebat; abſcondebatur in ſtabulo, & agnoſcebatur in Cælo, ut agnitus in Cælo, manifeſtaretur in ſtabulo, & appellaretur Epiphania dies iſte, quod Latine manifeſtatio dici poteſt: ſimul ejus celſitudinem, humilitatemque commendans, ut qui in aperto Cælo ſignis ſidereis monſtrabatur magnus, in anguſto diverſorio quæſitus inveniretur invalidus infantilibus in membris natus, infantilibuſque in pannis involutus adoraretur à Magis, timeretur à malis.* Hæc in rem præſentem Auguſtinus. Opportune igitur Chriſtiani, qui intra ſpeluncas ad latitandum fugitivorum inſtar recepti, Chriſti humilitatem, vel fuga ſibi conſulentes, inſectantium tamen vi, atque inſidiis jugiter impetiti conſtanter æmulari conabantur, ejuſdem Chriſti gloriam jam tum ovantibus Regibus revelatam ſuſpicientes, fidei tandem obſequio Reges colla ſponte daturos auſpicabantur, juxta illud propheticum: *Coram illo procident Æthiopes: & inimici ejus terram lingent*, & juxta id, quod ibidem decantatum eſt: *Reges Tharſis, & inſulæ munera offerent: Reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſervient ei.* Vides quænam ſectatoribus Chriſti, vel inter ærumnarum preſſuras ſubſidia è Cælo ſuppeterent, dum quem vilem in præſepio agnoſcerent, eundem, ut Fulgentius ait, omnipotentem in Magorum adventu faterentur: *Pauper*, inquit, *& dives, humilis, & ſublimis, qui portatur ut parvulus, adoratur ut Deus, parvulus in præſepio, immenſus in Cælo, vilis in pannis, pretioſus in ſtellis: quid turbaris Herodes? Rex iſte, qui natus eſt, non venit Reges pugnando ſuperare, ſed moriendo mirabiliter ſubjugare, nec ideo natus eſt, ut tibi ſuccedat, ſed ut in eum mundus fideliter credat: venit non ut pugnet vivus, ſed regnet occiſus.* Ex perturbato igitur ob Magorum adventum Herodis Regno, ex imperterritis ad Chriſti nomen in ipſiuſmet Herodis aula annunciandum Magorum animis, *Cum natus eſſet Ieſus*; Matthæus inquit, *in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hieroſolymam, dicentes: Ubi eſt, qui natus eſt Rex Iudæorum*, fauſta ſibi, & proſpera cuncta Chriſtiani inaugurantes, Herodianam perfidiam, obduratamque infidelium hominum pertinaciam Chriſti tandem potentia conterendam, & ullo abſque metu ſub ipſiſmet tyrannorum oculis, & ipſas inter carnificum manus Chriſti nomen palam annnnciandum, obteſtandumque fore Magorum ſymbolo edocebantur.

Aug. ſer. 30. de temp.

Pſal. 71.

Fulg. ep. ſer. 5. *de Epiph.*

Matth. c. 2.

Tres Magi ex oriente primitiæ gentium quæ Chriſtum agnoverunt.

2 Haud mirum ergo, ſi in ſacris Cœmeteriorum tabulis Magorum ſupplicum frequenter imago exhibeatur, qui Deo infanti condignum latriæ cultum, & munera detulere: hi enim gentium primitiæ fuerunt, quemadmodum paſtores, qui ad adorandum recens natum in Bethlem Redemptorem advenerant, primitiæ Iudæorum extitere, ut ſanctiſſimi patres diſertis verbis aſſerunt, Auguſtinus in ſermon. de tempore; Gregorius Homilia in Euang. Fulgentius ſermone de Epiphan. Maximus Homilia

Aug. ſer. 3. *de temp.* *Greg. ho.* 10. *in Euang.* *Fulg. ſer.* 5. *de Epiph.* *Max. ho.* 1. *in Epiph.*

S. Leo ser. 2. de Epiph.

Homilia in Epiphan. & Sanctus Leo præcipue sermone item de Epiphania, ubi isthæc ad instituti propositum eloquitur: *Agnoscamus, dilectissimi, in Magis adoratoribus vocationis nostræ, fideique primitias, & exultantibus animis beatæ spei initia celebremus. Exinde enim in æternam hæreditatem cœpimus introire.* Et infra ad sectanda eorundem vestigia alacriter provocans auditorum animos, sic ait: *Quem Magi Infantem venerati sunt in cunabulis, nos omnipotentem adoremus in cælis. Ac sicut illi de thesauris suis mysticas Domino munerum species obtulerunt: ita & nos de cordibus nostris, quæ Deo sunt digna, promamus.* Hæc sanctissimus Leo Papa.

In tribus ex oriente Magis futura gentium vocatio præsignata fuit.

Chrys. ho. 2. in c. 1. Matth. oper. imperf.

3. Porro eandem gentium vocationem in Magis præsignatam fuisse Joannes Chrysostomus egregie admonet; sed ejusdem, si libet, hic verba repetamus: *O*, inquit, *beati Magi, qui in omnibus gentibus primitiæ fidelium fieri meruerunt. Illi enim Magi futuræ Ecclesiæ formam portabant. Sicut enim illi Regem, quem non viderant, credentes quærebant: sic & nos, qui sumus ex gentibus, Dominum, quem nunquam vidimus, credentes quotidie quærimus & confitemur potestatem ipsius.* Plura autem de mystica munerum oblatione, & de stella, quæ eosdem in Bethleem deduxit, Hieronymus lib. Comment. in Matth. Gregorius item ubi supra, & alii scriptores eruditissime disserunt, quæ consulto ne tædium lectori afferatur, omittimus. Singula autem isthæc munerum sacramenta Juventus presbyter antiquissimus Christianos inter poëtas uno versiculo, ut Hieronymus ait, eleganter perstrinxit:

Hier. l. 1. comment. in Matt.

Thus, aurum, myrrham regi, hominique Deoque
Dona ferunt.

Et Claudian. item, vel alius quivis apud ipsum suis concinne Carminibus exhibitum à Magis unà cum muneribus Christo obsequium adumbravit:

Dant tibi Chaldæi prænuntia munera Reges
Myrrham homo, Rex aurum, suscipe thura Deus.

Illud tamen unum nobis constantissime tenendum est, hoc videlicet mysterium solemne gentibus perpetuo extitisse, ejusdemque memoriam præ manibus jugiter apud eos habitam fuisse, ut vocationis nimirum, cui haud ullum æquari potest beneficium, quo par est animi studio prosequerentur, ac condigna pietate recolerent: quapropter sacrosanctus Epiphaniæ dies apud antiquos Ecclesiæ proceres eo devotionis ac religionis cultu peragebatur, ut Christianis fere omnibus in Ecclesiam convenientibus, si quem ejuscemodi deesse solemnitati contigisset, is jure merito à fide extorris haberetur. Quapropter impius ille Julianus Apostata, etsi Christi religionem aversaretur, hoc tamen ad impietatis execrandæ cumulum addidit, ut Christianam fidem ementitus, ac religiosæ mentis speciem præferens, sub ipsamet Principatus initia, in Ecclesia ipse quoque unà cum cæteris Epiphaniorum solemnitati interesse voluerit, ne Christi fidem, quam animo exuerat, jam penitus ejuscemodi facto prodidisse comprobaretur. Verum ut assertionis veritas per se elucescat, libentibus interim auribus Ammiani verba excipiamus: *Licet clam* (inquit ille) *dæmonibus Iulianus immolaret, tamen ne detegeretur, quod erat idolorum cultor, voluit suam præsentiam exhibere his feriis, quas Christiani celebrantes mense Ianuario, Epiphaniæ nomine nuncupant.* Hæc de Epiphaniæ solemnitate, quæ à Christianis magnificentissime coli consuevit, Ammianus apud Baronium: & eadem plane de Imp. Valente Gregorius Nazianzenus, quæ de Juliano à nobis hactenus relata sunt, testatur.

Epiphaniæ dies quanta religione olim ageretur.

Julianus Apostata fidem simulans Epiphaniæ solemnitati intervenit.

Ammia. Mar. l. 2.

Greg. Naz. or. in fun. Basil. Bar. ann. to. 1. Chr. an. 1. n. 36.

4 Porro ut recolendum jugiter Magorum in Bethlemitico præsepio adorantium mysterium, quo prima gentilibus Christianæ fidei initia, & supernæ lucis præludia orbi illuxere, sermo recurrat, sane mysterium istud Christianis jugiter solemne extitit: sacra quippe in ejusdem memoriam, ac cultum altaria passim erecta, ac dicata fuere, ut in Vaticana præsertim Basilica præstitum fuisse Alpharanus docet, ubi inter cætera *Altare regum Magorum* summæ olim venerationi habitum suspiciebatur. Novissimis autem hisce temporibus ne quid pietati, ne quid condigno tanti Mysterii cultui desiderari contingat; apud Collegium, quod de propaganda Fide Gregorio XV. regnante in Urbe institutum est, sacra Ædes ab Eminentissimo, ac piissimo Cardinali Fr. Antonio Barberino Fratrum Cappuccinorum Ordinis, qui vulgo Cardinalis S. Onuphrii dictus est, sub Magorum titulo erecta, ac solemni ritu Anno Red. Orbis MDCXXIV. dicata est, prout affixa parieti inscriptio his verbis monet.

Altare Regum Magorum in Vaticana Balisica.

Collegium Urbanum de Propaganda Fide tribus Magis dicatum.

Franc. Maria Turr. l. de Vat. crypt.

D. O. M.
FR. ANTONIUS BARBERINUS
URBANI VIII. PONT. MAX. GERMANUS
TIT. S. ONUPHRII PRESBYTER
CARDINALIS
MAJOR POENITENTIARIUS,
S. R. E. BIBLIOTHECARIUS
ÆDEM HANC CHRISTO INFANTI
A MAGIS ADORATO
DICATAM,
COLLEGII AD PROPAGANDAM FIDEM
INSTITUTI USUI,
A FUNDAMENTIS EREXIT,
CONSTRUXIT, ORNAVIT.
ANNO MDCXXXIV.

Recurrente autem millesimo sexcentesimo trigesimo quinto Dominicæ salutis anno ingenti populi frequentia, ac Urbis plausu 6. Januarii ipso solemni Epiphaniorum die sacra recurrente Magorum Ædes Romanis patuit, ibidemque publicis votis Roma colere cœpit, quem illi infantem apud Bethlem agnoscere, atque adorare promeruerant. Sed de Magis hactenus, dum ad reliquas interim contemplandas imagines concito pede properamus.

CAP. III.

De Christo Domino medium inter doctores locum obtinente.

1 HOc plane præ cæteris præcipuo Dominicæ disputationis mysterio, quod duodecimo ætatis anno præstitum est, æterna divini Verbi sapientia orbi innotuit, quæ Euangelicæ prædicationis semen, vel tum duodenario numero, ut Ambrosius ait, magna referendorum subinde fructuum ubertate suggereret: *A duodecimo*, inquit, *anno, ut legimus Dominicæ sumitur disputationis exordium. Hic enim prædicandæ Fidei Euangelizantium numerus debebatur. Nec otiose immemor suorum secundum carnem parentum, qui secundum carnem utique sapientia Dei implebatur, & gratia, post triduum reperitur in Templo, ut esset indicio, quia post triduum triumphalis illius passionis, in sede cælesti, & honore divino, fidei nostræ se suscitatus offerret, qui mortuus credebatur.* Prædicationis igitur, & resurrectionis pariter mysterium, ejuscemodi symbolo prænuntiatum

Christus Dominus duodecim annorum inter Doctores, ejusque mysterium.

Ambr. l. 2. in c. 2. Luc.

tum est, ut Christiani videlicet, quam sectabantur fidem Dei verbo edocente se accepisse, & si pro eadem tuenda mori contingeret, resurrectionis gloria post corporis mortem donandos certo scirent.

Quid ex imagine pueri Jesu fideles discere possent.

2 Quamobrem cum multa, quæ tum ad infantiam, tum ad puerilem Christi Domini ætatem spectant, in sacris Cœmeterialibus locis affabre coloribus exprimantur, hoc quoque divinæ pueritiæ mysterium haud otiose adumbratum est, ad provehendos videlicet ad sectandam Christi humilitatem (quæ virtutum omnium fundamentum est) fidelium animos: & ut addiscendis sub primævæ ætatis flore Christianæ fidei rudimentis, & his quæ ad æternam consequendam salutem necessaria sunt, ipsiusmet Domini alacriter permoti exemplo, qui recens ad Christi fidem traducebantur, operæ studium impenderent: is quippe qui erat Dei Verbum, ac Patris sapientia doctorum in medio audiens illos, atque interrogans, à parentibus adinveniri voluit, aut verbo pariter ac silentio contemplantes instrueret ultro, ac commonefaceret. At mira quidem sunt, quæ orthodoxi passim hac super re doctores mysteria intentius pervestigant. Sed Beda præ cæteris consulendus nobis est, qui in Lucæ Euang. hæc luculenter edisserit: *Quasi fons*, inquit, *sapientiæ doctorum medius sedet, sed quasi exemplar humilitatis, videre prius & interrogare doctores, quam instruere quærit indoctos. Ne etenim parvuli à senioribus erubescant discere, & ipse ob ætatis humanæ congruentiam ab hominibus auscultare non erubuit Deus.* Et infra eidem mysterio perspicue elucidando intentus, in illa textus Euangelici verba: *Stupebant, qui audiebant, & videntes admirabantur, &c.* hæc ait: *Ubi adnotanda occurrit arguta ipsorum distinctio verborum: eo amplius stupebant super prudentia responsionum, quo paucitatem videntes contemnebant annorum.*

Humilitatem.

Bed. in Luc. Euang. c. 3.

Sapientiam respondendi adversariis fidei.

2 Jure igitur admiranda jugiter imperscrutabilis divini Verbi sapientia; quæ latebat quidem in puero, & vel ipsos tamen, qui aderant senes confundebat. Quis enim puerum cernens, & sapientia Salomonem ipsum longe præcellentem admirans, non merito Euangelicum illud oraculum insonet: *Ecce plus quam Solomon hic*; & cum Apostolo totis animi viribus exultabundus jugiter exclamet: *O Altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus.* Hac vero mira pueri sapientia Christiani præmonebantur, ut dum obtestandæ fidei occasio suppeteret, & ante Tyrannorum præsides sibi prodeundum, prodendumque esset fidei testimonium, de superno adfuturo sibi auxilio nullatenus dubitarent: haud enim aliquando defutura sunt verba, quibus Dei Verbum, & Spiritus sanctus desuper adest: quapropter opportune suos Christus illis verbis admonuit: *Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas, & persequentur trahentes ad Reges, & præsides propter nomen meum. Continget autem vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis. Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes adversarii vestri.* Et quidem Spiritus sanctus in fidei testimonium ipsas infantium, ac puellarum linguas fecit esse disertas: cum enim Lucia virgo Syracusana gravius à Paschasio Siciliæ præfecto verbis redargueretur, & verbera insuper intentarentur: *Cessabunt*, inquit, *verba, cum ventum fuerit ad verbera*; cui virgo: *Dei servis verba deesse non possunt, quibus à Christo Domino dictum est: Cum steteritis ante Reges, & præsules, nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini: non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquatur in vobis.* Ab infantia igitur Salvatoris, qui in medio Doctorum considet, se divinitus in fidei obsequium, ac testimonium ultro edocendos Christiani auspicabantur. Et de his hactenus.

Rom. 11.

Luc. 21.

Bre. v Rom. die 13. Dec.

CAP. IV.

De Christo Domino à Ioanne in Iordanis alveo baptizato.

1 MUltiplici quidem mysteriorum serie sacrosanctum Redemptoris Baptisma, eidem Ioannis ministerio impertitum Christiani cumulare studuerunt, qui salutaris baptismi aquis ad abstergendas criminum sordes his, qui ad Christi fidem ex gentilitatis errore traducti advolabant, opus esse hoc uno regenerantium aquarum symbolo testabantur. Verum cum in Iordane Christus à Ioanne baptizatus est, aquam ipsam baptismi materiam mundasse, lavisse, purgasse, imo tactu sanctificatam consecrasse Patres unanimiter asserunt: *Baptizatus est Dominus*, inquit Ambrosius, *non mundari volens, sed mundare aquas, ut ablutæ per carnem Christi baptismatis vim haberent.* Idem plane Augustinus affirmat: *In baptismo Christi*, inquit, *non tam lavit unda, quam lota est, purgantur potius fluenta, quam purgant.* Et alibi: *Salvator ideo baptizari voluit, non ut sibi munditiam acquireret, sed ut nobis fluenta mundaret, &c.* & hæc alibi: *Tunc omnibus aquis benedictionem dedit, & vitalem gratiam flumen mutuatur ex corpore.* Quod certe sanctissimus doctor magis perspicue hunc in modum edisserit: *Aquas Christus consecrat, dum baptizatur, terram sanctificat dum sepelitur, cælestia glorificat, dum ascendit.* Cui cohærenter Nazianzenus quoque his verbis locutus est: *Baptizatur Christus, ut totum veterem Adam aquis obruat.* & infra: *Ascendit ex aquis, mundum enim secum in altum effert.* In quam pariter sententiam Damascenus paribus verbis coincidit, dum hæc ait: *Tinctus est Christus, ut capita draconum in aqua contereret, ut peccatum obrueret, ac totum veterem Adam in aqua sepeliret.* Hæc ille. Quod item expresse S. Maximus hunc in modum edocet: *Quod fluentis Iordanis baptizatur Christus, aquæ nostro baptismati consecrantur.* & item: *Baptizatur Christus non sibi, sed nobis, non ut purificetur aquis, sed ut aquas ipse sanctificet. Baptizatur novus homo, ut novi baptismatis constituat Sacramentum.* Aquæ autem baptismalis regenerativam vim divinitus insitam S. Leo his verbis commendat: *Originem, quam Christus sumpsit in utero Virginis, posuit in fonte baptismatis. Dedit aquæ, quod dedit matri. Virtus enim Altissimi, & obumbratio Spiritus sancti, quæ fecit, ut Maria pareret Salvatorem, eadem facit, ut regeneret unda credentem.* Hæc Leo. Apparuit autem super baptizatum in Iordane Dominum è Cælo columba, Cæli insuper aperti sunt, & vox Patris insonuit, ut manifestum Dei Christo Filio testimonium è Cælo adesset, & cunctis veluti digito præmonstratus, vel dum humilis apparebat, Dei Filius innotescerer, ut Chrysostomus affirmat: *Columba*, inquit, *tunc ideo apparuit, ut extenti quodammodo vice*

Baptismus Christi Domini in Iordane ejusque mysterium.

Ambr. l. 2. in Luc.

Cur Dominus baptizari voluerit?

Aug. ser. 37. de temp.

Aug. ser. 1. de Epiph.

Aug. ser. 37. de temp.

Naz. orat. in sanct. lum.

Dam. l. 4. fidei c. 10.

S. Leo ser. 4. de nat.

Chrys. ho. 12. in Matt.

digiti Filium Dei Ioanni, cæterisque demonstraret. Nam & ad Christi Domini, qui tunc in similitudinem carnis peccati foris apparuit, humilitatem adstruendam, & ad miram baptismatis undæ, quæ criminum maculas expiare novit, vim, virtutemque humanis mentibus ingerendam, Christum à Joanne sacro initiatum baptismate ad vivum coloribus Christiani repræsentare consueverant. De cujus quidem sacrosancto, ac recolendo jugiter Baptismate Gregorius Nazianzenus oratione in sancta lumina isthæc eleganter inrerserit: *Ioannes baptizat, & accedit Iesus sanctificans quidem & ipsum, qui baptizat: præcipue tamen, ut & veterem Adam sepeliat in aquis, & ante omnia, ut per hæc sanctificentur aquæ Iordanis, ut sicut erat spiritus, & caro, ita & his, qui baptizandi erant in spiritu, & aqua sanctificationis successio traderetur.* hæc in rem præsentem Nazianzenus. At vero S. Maximus Episcopus homilia prima, quam in Domini Epiphaniam edidit, isthæc recitat: *Quod baptizatus est Agnus Dei, regenerantis baptismi salutare nobis munus est dedicatum.* Vides igitur quemadmodum ipsemet, qui aquis abluitur, aquas pariter, & sordes uno eodemque contactu abluit, & solemnem regenerandi vim aquarum elemento, quo ipse respergitur, mirifice impertit.

S. Maz. Episc. ho. 1. in Epiph.

2 Porrò quod columba potissimum Christi insidens, dum baptizaretur, capiti apparuerit, haud mysterio res visui objecta vacat. Mansuetudine etenim Cælorum Regnum, nullatenus autem viribus expugnandum fore, jam tunc columba, quæ mite animal est, prænotabat, quod & Christus postmodum singulari mititate prætulit, ut Bernardus ait: *Non incongrue, inquit, venit columba, quia nihil melius convenit agno, quam columba, quod agnus in animalibus, hoc columba in avibus est. Summa utriusque innocentia, summa mansuetudo, summa simplicitas, nocere cuiquam nesciunt, lædere non noverunt.* Columbæ igitur, quæ Christo baptizato insedit, mystico quidem symbolo mititatem, atque innocentiam Christiani edocebantur, ut simplicitatem videlicet, & baptismalem columbæ innocentiam præseferentes adversis quibusque jugiter impetiti, cuncta patienter tolerando non detrectarent. Porro quod columba, non aquila tanto mysterii sacramento inservierit, illud certe tacite mentibus ingerebatur, ut Isidorus docet, quod columba videlicet mite animal amat, atque ambit homines, aquila vero eosdem procul fugit: *Columba*, inquit, *domorum semper blanda inhabitatrix appellatur: non fugit homines Mestas aquilæ similis, sed in urbibus, hominumque domibus vixit instar columbæ.* Quapropter hominibus illud insonuit: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.*

Quid columba capiti Salvatoris dum baptizatur, significaverit?

Ber. ser. 1. de Epiph.

Isid. l. 12 orig. c. 7.

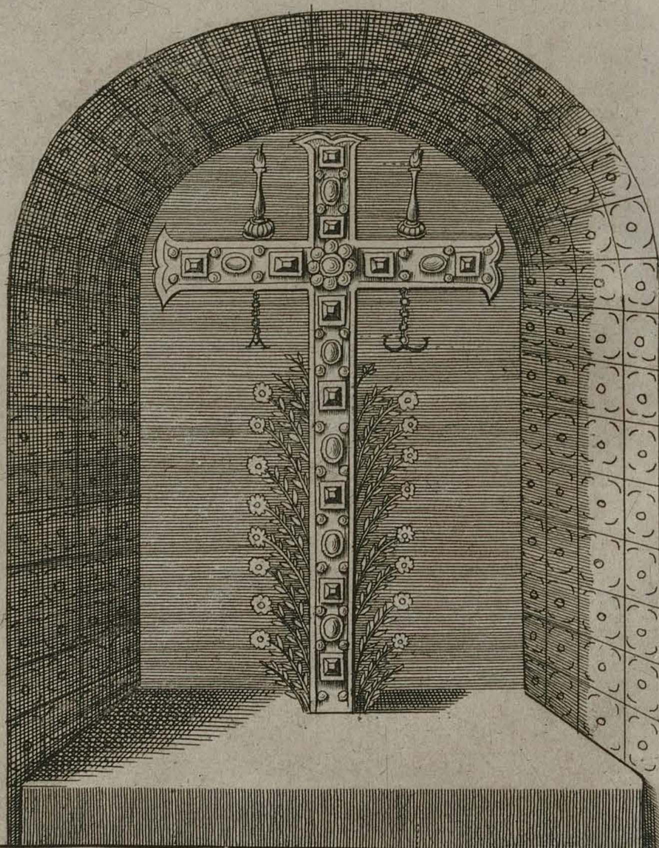
3 Aliud insuper in baptismo, quod trigesimo ætatis anno Christus à Ioanne suscepit, mysterium adumbratum est, ut magisterii nimirum opus perfecta hominis ætate, haud impuberi subeundum probe unusquisque, vel Christi exemplo edoctus, intelligat, ut Nazianzenus palam edocuit: *Christus idcirco*, inquit ille, *trigesimo anno, ac non prius sese indicavit, partim ne ostentationis cujuspiam opinionem præberet, partim quia hac ætas plenum virtutis argumentum, docendique maturitatem habet.* & infra: *Christus baptizatus annum agens trigesimum, & tu ante lanuginem senes doces, aut docere te posse credis, nec ab ætate, nec à moribus fortasse auctoritatem habens.* Cui cohærenter Angelicus doctor locutus est, dum ait: *Christus baptizatur, quasi ex tunc incipiens docere & prædicare ad quod requiritur perfecta ætas, qualis est triginta annorum. Unde legitur in genesi, quod triginta annorum erat Ioseph, quando accepit regimen Ægypti: similiter legitur de David, quod triginta annorum erat, cum regnare cœpisset.* Hæc Sanctus Thomas.

Naz. or. 40.

S. Th. 3. p. q. 29. art. 3.

TABVLA SECVNDA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

Baptisma Christi Domini.

4 Baptizati igitur Christi adumbrato symbolo vivificantis ejusdem baptismatis Christiani, si quomodo poterant, intuentium oculis prærogativam ingerebant, quippe qui salutaribus aquis potenter abluti, quascumque criminum maculas vivifico Christi sanguine expiati in baptismo deponerent,

nerent, juxta id quod exultabundis vocibus canit Ecclesia:

Hymn. Pasc.

Qui nobis in baptismate
Donasti indulgentiam,
Qui tenebamur vinculis
Ligati conscientiæ.

Et exuentes veterem hominem, ut ait Apostolus, *cum actibus suis, novum induerent eum, qui secundum Deum creatus est in justitia, & sanctitate veritatis.* Innuere autem præterea ejuscemodi imagine satagebant his, qui veluti fortes Christi pugiles ad subeunda itidem Martyriorum certamina viriliter sese aptabant, & velut nobili quadam recepti palæstra ad ea, quæ ingruerent prælia, constanti jugiter animo exercebantur, Martyrium pro Christo sanguinis profusione susceptum, ad omnem penitus animi labem diluendam, vim sacri obtinere baptismatis, demersisque in ipso profundo pelagi cum Pharaone hostilibus Ægyptiorum copiis, promptum, expeditumque Israëliticæ genti ad emergendum tandem è periculis iter suppetere: juxta id quod Sapiens canit: *Et in mari Rubro via sine impedimento.* Ad quod item illo Paschali hymno concinne allusisse Ecclesia visa est:

Sap. 19. 7.

Ad cœnam Agni providi,
Et stolis albis candidi,
Post transitum maris Rubri
Christo canamus principi.
Cujus corpus sanctissimum
In ara crucis torridum,
Cruore ejus roseo,
Lustrando vivimus Deo.
Protecti Paschæ vespere
A devastante Angelo,
Erepti de durissimo
Pharaonis imperio, &c.

Verum si quis hic, vel obiter, quærat: cum in Jordane Christum Dominum à Joanne baptizatum fuisse constet, quonam id potissimum Jordanis loco contigerit; ut ex Andrichomio rem definiamus, is quidem in suo Terræ sanctæ Theatro locum hunc in tribu Benjamin, haud procul à mari mortuo designat: *Hic*, inquit, *Christus baptizatus est, qui locus ruinoso ædificio nunc insignis est, atque ibidem peregrini in memoriam baptismi Filii Dei sese abluere solent cum oratione ad Deum, ut pro sua ille misericordia, & Christi meritis peccatorum sordes abluat, atque hic postea sacellum extructum est in honorem Ioannis Baptistæ.* Et hæc interim de loco Christi baptismate intra Iordanis alveum celeberrimo, & qui præcipuo quondam apud Christianos venerationis cultu conspicuus extitit, in studiosi lectoris gratiam, vel obiter, delibare voluimus. Sed de his hactenus: nunc Cœmeterialis tibi imaginis iconem ex Pontiani, seu Abdon & Sennen Cœmeterio Via Portuensi exceptam hic contemplandam proponimus.

And. in theat. Ter. sanct.

CAP. V.

De Samaritana muliere.

Fessus de via sedet Jesus ad puteum cum Samaritana, ejusque mysterium.

1 Variis quidem antiquorum Cœmeteriorum locis celebris hæc Samaritanæ mulieris historia affabre coloribus exprimitur, nec suis quidem mysteriis vel una hæc inter præcipuas Christi actio destituitur, cum idem ex itinere fatigatus, & juxta puteum sedens Samaritanæ ipsius salutem sitiens describatur. Et quidem, ut Augustinus adnotat, ingens aliquod sub admiranda fatigati Redemptoris, & ad puteum considentis imagine, latitare mysterium, immo ad ulteriora mysteria aditum patefieri asserendum est: *Iam incipiunt* (inquit Augustinus) *mysteria: non enim frustra fatigatur Iesus: non enim frustra fatigatur virtus Dei: non enim frustra fatigatur, per quem fatigati recreantur: non enim frustra fatigatur, quo deserente fatigamur, quo præsente firmamur. Fatigatur tamen Iesus, & fatigatur ab itinere, & sedet & juxta puteum sedet. Omnia ista innuunt aliquid, indicare volunt aliquid, intentos nos faciunt, ut pulsemus, hortantur.* hæc in rem præsentem ad secretiora quæque insinuanda Mysteria Augustinus. Et ut propositæ imagini insistamus, opportuno sane consilio ad vocationem gentium intuentium oculis designandam, cujus hæc mulier figuram præsefert, à primævis Christianæ fidei cultoribus hæc frequenter imago, & historia itidem, Ambrosio teste, usurpata est, qui sermone in Quadrag. & sermone item in lib. Ecclesiast. 3. isthæc in rem præsentem eleganter edisserit: *Ego hanc mulierem Ecclesiam esse puto de gentibus congregatam, quæ & transactis annis quinque millibus, ad quinque viros ejusdem Samaritanæ alludit: cùm in sexto millesimo anno idolorum fornicationibus subjaceret, omnem ignominiam suam adveniente Christi fonte purgavit, & maculas, quas adulteriis sacrilegiis contraxerat, fide Salvatoris absterfit, ac relinquens, sicut inanem hydriam, priorem patrium cultum, universo orbi Domini annunciavit adventum.* hæc satis erudite in Samaritanæ historiam congessit Ambrosius.

Aug. tract. 15. in Io.

Mulier Samaritana vocatio nem gentium præsignabat.

D. Ambr. ser. in 4. Dom. Quadr. & ser. 2. in c. 3. lib. Ecclesi.

2 Idem fere habet venerabilis presbyter ac Doctor Beda, cunctarum gentium ad Christi fidem capessendam in hæc plane verba vocationem describens: *Sed quæri potest, quare à muliere Samaritana, quæ implenda gratia venerat, bibere postulaverit; cum ipse postea spiritualis fons affluentium se potentibus dare posse prædicaverit. Sed sciebat Deus mulieris illius fidem, quæ quoniam Samaritana erat, solet Samaria idololatriæ imaginem sustinere. Venerat autem Iesus Dominus noster, ut gentium multitudinem, quæ simulachris servierat, ad unitatem fidei Christianæ, & incorruptæ religionis adduceret. Ergo eorum fidem sitivit, pro quibus sanguinem fudit.* Isidorus vero Hispalensis Allegor. in sacr. script. Samaritanæ illius symbolo Iudæorum Synagogam designari pronuntiat: *Mulier*, inquit, *Samaritana mystice intelligitur Synagoga, quinque libris legis, quasi quinque viris, secundum sensum carnis subjecta: quam misericorditer Dominus provocat haurire aquam vivam, lavacri scilicet percipere gratiam, vel secretam legis intelligentiam.* Vides igitur, amice lector, quam congrue qui ex gentium erroribus, ab idololatriæ maculis ad salutis fontem, ad fidei lavacrum, ut cunctæ abolerentur animi labes, expiandi advenerant, ubi aquarum viventium puteum cum Samaritana invenissent, optatissimam Samaritanæ ejusdem mulieris memoriam condigne honore repetentes, Christo bonorum omnium auctori, & qui *est fons aquæ salientis in vitam æternam*, accepti beneficii gratiam perpetuo hoc monimento deferrent. Sed hæc de Samaritana paucis exposuisse satis sit, cum nobis haud diutius cum eadem ad puteum Iacob immorari ad ulteriora contendentibus licet.

Beda in Io. c. 4.

Samaria Idololatriæ typus.

Mulier Samaritana figura Synagogæ

Isid. Hisp. alleg. in sacr. scrip.

CAP.

CAP. VI.

De Paralytico sanitati reddito.

Paralyticus futuræ resurrectionis symbolum.

1 CUm Cœmeteriales plerumque tabulæ antiquorum Christianorum manu exculptæ historicam quoque Evangelici illius Paralytici imaginem frequenter admodum præseferant, haud ingrato à nobis silentio obvolvenda videtur, quam Claudianus vel quivis alius poëta suis item coloribus egregie adumbrasse visus est:

Iussus post multos graditur paralyticus annos
Mirandum! lecti portitor ille sui.

Sed ut mysteriorum arcana, quæ intus latent, uberiore intellectu assequamur, diligentiori quidem studio hanc nos historiam perscrutari oportet. Et certe, ut cæteros taceamus, disertissimis plane verbis Ambrosius ex Paralytici hujus historia futuræ Resurrectionis mysterium conjicit; hæc sunt autem, quæ in Lucæ cap. 5. congerit, verba illa exacte expendens: *Tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Hoc loco*, inquit, *plenam spem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus, corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit. Hoc est enim totum hominem esse curatum. Quamvis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere; tamen multo divinius est resurrectionem dare corporibus: quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.* Et altiora item mysteria pertingens hæc infra subjicit: *Nec solum levare lectum, sed etiam domum suam repetere, hoc est, ad Paradisum redire censetur.* hæc Ambrosius. Idem plane libro secundo de symbolo ad catechumenos innuere Augustinus videtur, dum verba illa opportunis notis explanat: *Surge, tolle lectum tuum, &c.* Sed ipsum hic enarrantem, si libet, audiamus: *O quam melius illi esset, si post acceptam remissionem peccatorum non de lecto ad peccandum iterum surgeret, sed de sepulchro ad veram vitam liber securusque surgeret.* In idem fere coincidit Paraclytici imaginem adumbrando Hilarius: *Primum* inquit, *remissionem tribuit peccati, dehinc virtutem resurrectionis ostendit. Tum sublatione lectuli infirmitatem ac dolorem corporibus docuit absuturam: postremo reditum in domum propriam, iter in Paradisum credentibus esse redhibendum, ex quo Adam parens universorum peccati labe dissolutus excesserat.* hæc Hilarius.

D. Ambr. in Luc. c. 5.

S. Aug. l. 2. de symb. ad Catech.

Hil. in Matth c. 8

2 Demum Theophylactus, qui à Glossa super eodem textu Evangelici capite recensetur, id ipsum his plane verbis confirmat: *Domum ire, est in Paradisum introire.* Opportune igitur Christiani, qui resurrectionis mysterio stimuli instar valide permoti ad mortalem hanc vitam libenter pro Christo contemnendam, ac profundendam, dum occasio suppeteret, ejusdem gratia ipsummet sanguinem perurgebantur, hunc sibi Paralyticum ob oculos contemplandum in Cœmeteriis proponebant. Et qui antiquorum insuper criminum veniam Christi virtute ac verbo semel in baptismo acceperant, ne tanti, inquam, beneficii memoria animo unquam excideret, & ne ad anteriora ulterius peccata post sanitatem adeptam delabi contingeret, Evangelici Paralytici symbolo, quod passim oculis objiciebatur, satis superque præmonebantur. Et hæc interim de Paralytico enarrasse voluimus.

Teohph. apud glos. c. 18.

CAP. VII.

De Hæmorrhoissa Christi contactu curata.

Hæmorrhoissa Ecclesiam ex gentibus congregatam mystice significabat.

FOeminam hæmorrhoissam, quæ, ut Euangelicæ testantur paginæ, Christi duntaxat fimbriam magno fidei ardore tangens, pristinæ protinus incolumitati reddita est, sua contemplantibus præseferre mysteria sanctissimi unanimi voce scriptores affirmant; sed unus præ cæteris Augustinus eandem gentium extitisse figuram sermone quinto de tempore, & ser. in Dominic. 2. Quadrages. his plane verbis affirmat: *Filia Archisynagogi significat populum Iudæorum, propter quem venerat Christus, qui dixit: Non sum missus, nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel. Illa vero mulier, quæ fluxum sanguinis patiebatur, Ecclesiam figurat ex gentibus, ad quam Christus per præsentiam non erat missus. Ad illam ibat, illius sanitatem intendebat. Hæc intercurrit, tangit fimbriam quasi nescientis, id est, sanatur tanquam ab absente. Dicit ille: Quis me tetigit? quasi diceret: Non novi hunc populum, populus, quem non cognovi, servivit mihi. Tetigit me aliquis: ego enim sensi virtutem de me exire, id est, Euangelium emissum totum orbem implere.* hæc ad nostræ rei propositum Augustinus. His quoque Glossa consonat in Matth. 9. ex Chrysostomo homilia 22. oper. imperfect. in hæc quidem verba: *Salutem Iudæis paratam, spe certa præripuit gentilitas.* Interlinearis insuper Glossa enarratis hactenus adstipulatur, dum isthæc edisserit: *Mulier*, id est, *Ecclesia* gentium *accessit*, id est fide; *retro*, *id est*, *post* Ascensionem; *tetigit*, id est, manu *fidei*. Nuper autem recensitis Anselmus subscribit, qui in cap. Matthæi, quod supra recitatum est, hæc elucidando congerit: *Mulier sanguine fluens, sed à Domino curata, est Ecclesia de gentibus congregata, quæ ingenti carnalium delectationum fluxu polluta, atque à cœtu fidelium jam fuerat conseparata; sed cum Christus Iudæam salvare decerneret, illa paratam & promissam aliis salutem spe certa præripuit, &c.* Verum de eadem nos jam supra cap. 4. plura ad rem, & condigno Parrum sermone recoluimus, & Claudianus quidem, vel alius quis apud ipsum Christianos inter poëtas celeberrimus, portentosam Hæmorrhoissæ sanitatem carminibus eleganter expressit:

S. Aug. ser 5. de temp. & ser. 1. de Dom. 2. Quadr.

Glos. in Matt. c. 9. S Chrys. ho. 22. oper. imp.

S. Ansel. in c. 9. Matth.

Exanguis Christi contingit fœmina Vestem,
Stat curor in venis, fit medicina fides.

Hæmorrhoissæ imago in Cæmeteriis crebro depicta.

2 Nil mirum igitur, si apud primævos Christianos, qui ex ipsis gentilium castris ad Ecclesiam quotidie convolabant, & Christi fide imbuti, ipsiusmet quodammodo divinitatis fimbriam tangendo, salutem animi consequebantur, hujus frequenter Hæmorrhoissæ historia, ac memoria pariter jugi oculorum aspectu repeteretur: immensæ quippe Christi potentiæ, *qui eosdem de tenebris in admirabile lumen suum evocaverat*, atque à criminum fluxu potenti virtute sanaverat, honorem jugiter, hanc suspiciendo imaginem, innatæ videlicet conditionis memores deferebant. Sed hæc de Hæmorrhoissa apud Evangelii paginas, & Cœmeteriales tabulas celeberrima pio ac studioso lectori brevi exposuisse sermone satis sit.

CAP. VIII.

De Cœco oculorum lumine perfuso.

Cæcus à nativitate illum inatus, ejusque mysterium.

1 CHristiani, quibus optatum fidei lumen menti divinitus affulserat, Cœci illius,

qui ab ipsamet nativitate oculis captus, sed Christi virtute lumen recepit, historiam atque imaginem sibi jugiter ob oculos contemplandam proponere consueverunt, ut immortali Deo gratias agerent, *qui eos*, ut Apostolus ait, *de tenebris vocavit in admirabile lumen suum.* Et impertiti quidem huic cæco luminis portentum adeò apud Christianos olim præcrebuit, ut quisquis iste est antiquus apud Claudianum inter Christianos poëta virtute Christi infusum divinitus oculis lumen carminibus illis eleganter cecinerit:

Claud. de mir. Christ.

Editus ex utero cæcus nova lumina sensit,
Et stupet ignotum se meruisse diem.

Sed nos interim quæ de Cœco, cujus mentio recurrit, mysteriorum arcana Patres edisserunt, consulto inspiciamus. De hoc igitur unus præ cæteris Isidorus Hispalensis isthæc recenset: *Cæcus à nativitate, quem Dominus postquam unxit oculos, ad Piscinam Siloë misit lavandum, significat genus humanum à nativitate, id est, à primo homine errorum tenebris venundatum, cujus oculos Dominus de sputo & luto linivit, quia Verbum caro factum est, & lavari oculos in piscina jussit, ut baptizatus in Christo acciperet legem fidei, & crederet in eum, &c.* magnum igitur totius humanæ prosapiæ mysterium sub unius hominis cæcitate refulsit. At S. Augustinus tract. 44. in Ioannem illa argute verba, quæ Christus protulit, expendens: *Totum hominem salvum feci in sabbato*, sic ait: *Totus quid est? cum oculis clausis. Sed qui aperuit oculos, salvat & totum. Ipse dabit ad dexteram resurrectionem, qui in facie dedit illuminationem.* Verum Augustino mirifice consonat Irenæus, qui plura adversus hæreses de Cæci hujus illuminatione prolixiori sermone edisserit, ex illa præcipue mirum plasmati hominis opus potenti eadem virtute præstitum adstruens, cujus manu ipsummet cæci visum jam abolitum limi ac sputi aspersione innovari contigit. Id ipsum Theophylactus in præmemoratum Ioannis caput affirmat. Neque hic interim silentio nobis obvolvenda sunt, quæ de eodem cæco luci reddito eruditissime suis olim carminibus Sedulius cecinit:

Isid. Hisp. in Io.

Aug. to. 9. in Io. c. 9. tract. 44.

S. Aug.

S. Iren. l. 5. c. 15. adv. hær.

Limo adhibito Dominus cæcum natum illuminat, ejusque mysterium.

Theoph. in c. 9. Io.

Sedul. l. 3.

Tu quoque virtutis sensisti munus herilis
Procumbens oculis, in cujus lumina Christus
Exspuit, & speciem simulatæ mortis ademit.

Quibus sane verbis illud potissimum doctissimus hic vir, ac pari pietate conspicuus præstitæ hujuscemodi illuminationis prodigio innuisse videtur, resurrectionis videlicet mysterium evidenti admodum symbolo præsignari. Iure igitur merito Christiani, quorum oculis Euangelii lux divinitus ingesta est, Euangelici istius Cæci imaginem in Cœmeteriis suspiciendam ultro sibi ob oculos delineabant, ut illud nimirum jugiter meminissent, *quod fides est donum Dei*: & secum mente repeterent illud item, quod primum Ioannes edixit: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* & infra: *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Sed hactenus de Cæco, cui lumen à Christo infusum est.

Io. c. 1.

CAP. IX.

De Christo Domino panes ad exsaturandas famelicorum turbas multiplicante.

1 INter cætera, quæ admiratione condigna sunt Christi opera, illud præcipuum est, quo haud semel ejusdem verbo, ac potenti virtute panes ad propulsandam populorum famem multiplicari contigit: cujus quidem rei, ut in Cœmeterialibus figuris videre est, quamplures affabre coloribus expressæ imagines describuntur. Insigne autem hoc patratum à Christo miraculum illis eleganter Carminibus ille apud Claudianum poëta expressit:

Quinque explent panes, pisces duo millia quinque,
Et Deus ex pauco plus superesse jubet.

Claud. de Chr. mirac.

Et plura subinde eadem super re plerique Patres arcanorum mysteria humanis quidem imbuendis moribus apta contemplati fuere. Sed unus præ cæteris Ambrosius eandem panum multiplicationem semel atque iterum à Domino præstitam exacte suo ex more perpendens, opportuna ad mortalem hanc vitam fovendam, servandamque subsidia, & alterius item, quam post hujus occasum subinde speramus, munera ac æternæ quietis adfutura gaudia præsignari his verbis asserit: *Prius quinque millia quinque panibus: postea vero quatuor millia septem panibus legimus satiata. Quæramus ergo mysterium, quod miracula præstent. Itaque videntur illa quinque millia quasi quinque corporis sensus adhuc corporalibus proxima alimenta accepisse à Christo: quatuor vero millia, etsi adhuc in corpore sint, & in hoc mundo, qui ex quatuor constat elementis: non otiose tamen referuntur mystice escam accepisse quietis. Iam enim æquantur mundo supra mundum futuri: nam etsi in hoc mundo sunt, intra mundum tamen non sunt, quibus mystice impartitur alimentum. Sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, & Dominus sanctificavit eum. Vltra mundum ergo quies: ultra mundum etiam fructus quietis.* Deinde vero aliis elucidandis Mysteriorum symbolis intentus hæc subdit: *Et fortasse si primum quinque panes sensibiliter manducaveris, audito, & dicam, post quinque panes & septem tertio jam in terra non manducabis panem, sed supra terram manducabis octo panes, qui sunt in cælestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis; ita octo panes, panes sunt resurrectionis. Ergo isti qui septem aluntur panibus, triduo perstiterunt fortasse integro, resurrectionis futuræ fidem & constantiam consecuti &c.* hæc ad rem præsentem Ambrosius.

Plura in panum multiplicatione mysteria latent.

D. Ambr. in Luc. 9.

Per quinque hominum millia quinque panibus saciata quid significetur.

2 Verum D. Isidorus Hispal. de arcanorum mysteriis expendendis insistens, de utraque pariter multiplicatione ingeniose admodum edisserens, isthæc ait: *Quinque millia viri, qui quinque panibus pasti sunt, Ecclesiæ sunt populi, qui per quinque corporis sensus alimento legis Spiritualis à Christo reficiuntur, & duplici testamento, quasi gemellis piscibus satiantur. Quatuor autem millia viri, qui aliis septem panibus aluntur, eadem gentium Ecclesia est, quæ in quatuor partibus mundi diffunditur, atque ubertate septiformis gratiæ recreatur.*

Alia ejusdem miraculi consideratio.

D. Isid Hisp. in Luc. c. 9.

3 Mira item sunt, quæ hac super re mysteria contemplatur Cyrillus Alexandrinus, qui hordeaceis quinque panibus quinque Moysis libros: duobus vero piscibus Euangelicam doctrinam Piscatorum ministerio orbi annunciatam intelligit. Sed ejus hic quæso verba in medium proferamus: *Puto igitur ipse, quamvis meliora studiosos quærere hortor, quinque hordeaceis panibus significari. Tota enim lex, quæ in illis continetur, literalem & historicum librum, atque ideo duriorem, & quasi hordeaceum affert: duobus autem piscibus Piscatorum libros, quibus delicatoria hominibus alimenta deferuntur, significari arbitror. Duo autem pisces sunt, quia & prædicatio Christi, quæ per Apostolos effulsit, Evangelica & Apostolica scriptura resplendet. Ita Salvator & disciplina legis spiritualis,*

Quinque panes hordeacei quinque libros Moysis significant.

S. Cyr. in. Io l. 4. c. 17.

Duobus piscibus doctrina Euangelica à Piscatoribus promulgata intelligitur.

lis, & novi Testamenti ineffabili doctrina fidelium animos ad vitam alit æternam. hæc ille. De Apostolis vero, qui piscandi arte victum sibi quærebant, isthæc subdit: *Quod autem discipuli Domini piscatores fuerint, perspicuum omnibus est. Si enim forsan non omnes hujusmodi, ne contendamus, sed quoniam principales eorum piscatores fuerunt, non erit aliena nostra hæc à veritate oratio.* Huc usque Cyrillus Alexandrinus, dum mira quæque sub scripturarum cortice mysteria aliis propinanda deprehendit.

Prior panum hordeaceorum multiplicatio, secunda triticeorum ejusque mysterium.

4 Demum satis erudite Origens haud peculiari quidem mysterio vacare pronuntiat, quod primum portentosæ hujus multiplicationis incrementum in hordeaceo pane, secundum vero in pane, qui ex frumenti grano conficitur, præstitum divinitus fuerit; hæc autem sunt ejus in rem præsentem verba: *Scriptum est in Evangelîis, quod secundo paverit turbas; sed & illos, quos primo pascit, id est, incipientes, hordeaceis panibus pascit. postea vero, cum jam profecissent in verbo & doctrina, triticeos eis exhibet panes.* isthæc Origenes.

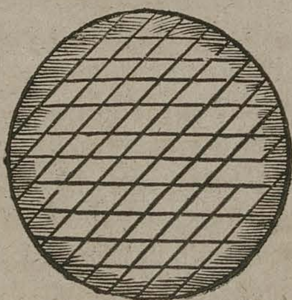
Orig. ho. 12. in Gen. c. 25.

Panes cruce obsignati, & quare?

5 Illud tamen haud silentio hic obvolvendum est, dum de præmemoratis panibus sermo est, quos mirabiliter Dominus multiplicavit, & quos Cœmeterialibus in tabulis frequenter coloribus effictos oculis subjici, ac repræsentari cernimus, quod singuli nimirum ibidem juxta receptam Hebræorum consuetudinem cruce obsignati conspiciuntur, de qua Cardin. Baronius noster satis luculenter egit, dum de panis fractione sæpenumero in Evangelicis paginis recensita edisserit. Sed ipsius hic quæso verba promptis auribus excipiamus: *Quod autem Sanctus Augustinus*, inquit ille, *eam panis fractionem non tantum sacræ, sed communis etiam mensæ usui applicari posse significat, cum nec de incidendo panem, sed frangendo dumtaxat in divinis scripturis sit mentio, plane indicatur viguisse apud Iudæos eam consuetudinem, ut conficientes panes, eos incisionibus in particulas plures signatos coquerent. Quod quidem ex Rabbino rerum Iudaicarum antiquarum perito accepimus, eos sic incisos coquere solitos panes, ut sic ad esum non esset opus illos incidere, sed solum frangere, sicut facere solent etiam hodie in placentis azymis.:* ea plane forma qua eas expressas hic vides:

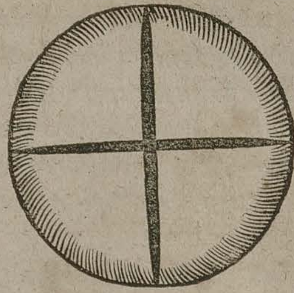
Bar. an. to. 1. an. 58.

Hebræorum in pane coquendo consuetudo.

Indeque evenisse putamus, quod de buccellis comedendis in iisdem divinis scripturis frequens mentio reperitur. Sicut etiam apud Romanos constat fuisse usu receptum, ut panem quemlibet, placentamque quadrifida decussatum incisione, ad dividendum postea in quatuor partes coquerent. hæc Baronius. Ad quod deinde validiori argumento comprobandum, complurium quoque ethnicorum sententias id asserentium proferens, isthæc subjicit: *Sed describenda hic ex antiquis imaginibus sculptis ejusmodi panis decussati forma, quam sic exhibent, quæ hactenus visuntur Romæ vetera monumenta.*

Panis decussati icon ex veterum monimentis. Baron. loc. cit.

Ita enim sculpta extat in sigmate illo, quod apud sanctum Chrysogonum est, formis expresso à Fulvio Vrsino, ubi astans minister singulis accumbentibus singulos panes ex canistro præbet. In marmorario apud sanctum Laurentium in Lucina, aliud huic simile spectare licet: sed & in sarcophago operis Christiani in Ecclesia S. Sebastiani in Cœmeterio Callisti, cophini sic efformatis panibus pleni habentur insculpti; & aliis in locis memini me vidisse: sicut in Ecclesia S. Clementis veteri pictura redditos. Porro Divina plane providentia factum est, ut Baronius noster in Ecclesiasticis haud unquam perituris tabulis id ultro testatum reliquerit, quod non modo præmemoratis in locis, verum etiam in vetustissimo quodam monasterii triclinio, quod Divinæ Bibianæ olim Ecclesiæ cohærebat, & alibi nos quoque oculis contemplati sumus, etsi postmodum nobilissima isthæc recolendæ antiquitatis monumenta rudium hominum incuria deperiisse doleamus.

6 Quod igitur in Christianorum olim frequenter monumentis panes descripta hactenus ratione efformatos inspicere contingat, plane innuitur Gentilium morem illis signis decussandi panes antequam coquerentur, ab ipsis Christianis quod typus crucis iisdem signis exprimeretur, religiose, ut Baronius notat, susceptum fuisse. Porro quod panes tum apud Iudæos, ut dictum est, tum etiam apud Gentiles hunc in modum efformandi mos vigeret, ipsorummet scriptorum auctoritate compertum redditur: *Apud Romanos*, ut Baronius supra ait, *usu receptum fuisse constat, ut panem quemlibet, placentamque quatrifida decussatum incisione, ad dividendos postea in partes quatuor coquerent, cujus singulæ partes, quadræ nominarentur, non quod quadratam figuram referrent, sed quod quarta pars panis esset.* hæc Baronius pro elucidatione panum ista quidem forma confectorum. Verum Baronii assertio multiplici ethnicorum quoque scriptorum auctoritate fulcitur: id enim in primis à Virgilio in Moreto his plane versibus describitur, cum de conficiente panem ait:

Panes apud gentiles olim decussandi mos.

Format opus palmaque suum dilatat in orbem,
Et notat expressis æquo discrimine quadris.

Sed & de eisdem panum quadris isthæc Horatius.

Hor. l. 1. ep. 17.

Qui dicit: clamat, victum date, succinit alter,
Et mihi dividuo findetur munere quadra. Martialis item expresse meminit.

Mart. l. 1. epig. 76.

Nec tibi la juvant, nec secta quadra placentæ.

Idem quoque alibi:

Lib. 9 epig. 91.

Libetur tibi candidas ad aras
Secta plurima quadra de placenta.

Et Iuvenalis:

Iuven. sat. 5.

Vt bona summa putes aliena vivere quadra.

Etsi, ut Baraonius observat, alii pro mensa quadram acceperint, sicut & illo Virgiliano carmine:

———*patulis nec parcere quadris.*

Virg. Æneid. 7.

Cæterum teste Varrone dictorum poëtarum tempore, inquit Baronius, *mensæ rotundæ, & non quadratæ esse solebant: unde & complures Poetæ orbes posuere pro mensis,*

mensis, quod antiqua marmora docent exhibentia mensas orbiculares. Sicut & ex iisdem dictis errare mihi videntur, qui discos ad desuper incidendum edulia positas quadras dictos esse putarunt. Ad ea rursus, quæ dicta sunt, Athenæus locuples testis accedit, dum ait: Blomilios panes vocari dicunt habentes incisiones, quos Romani quadratos vocant. Adstipulatur egregie & Hesiodus, ubi isthæc habet:

Athan. l. 3.

Panem quadrifidum cœnatus morsibus octo.

Et hæc de panibus quadræ partis forma signatis hic in studiosi lectoris gratiam vel obiter enarrasse voluimus. Sed ad Baronium Ecclesiasticæ antiquitati mordicus insistentem, lector si libet, revertamur, qui validis ad hoc confirmandum argumentis sibi comparatis ex Dialogorum D. Gregorii libro, Martirii videlicet monachi exemplum auspicatur, quod ab ipsomet Gregorio his plane verbis describitur: *Dum quadam die fratres illius panem subcinericium fecissent, eique obliti essent signum imprimere, sicut in hac provincia crudi panes signo signari solent, ut per quadras quatuor partiri viderentur, idem Dei famulus adfuit,* Martirius nempe, *ejusque referentibus signatum non fuisse cognovit, Cumque panis ille prunis esset, & cineribus coopertus, dixit: Quare hunc minime signastis? qui hoc dicens signum crucis contra prunas fecit; quo signante protinus immensum crepitum panis dedit, ac si ingens in ignibus olla crepuisset, qui dum coctus postmodum fuisset, ab igne subtractus, ea cruce signatus inventus est, quam non contactus, sed fides fecit.* Hæc apte eruditeque ad rem nostram Baronius ex Gregorio, & aliis probatis scriptoribus prolixe quidem, ad institutum vero haud omnino otiose in suis Annalibus describit.

D. Greg. l. dial.

Martirius Monachus.

7 Verum ut susceptæ enarrationi insistamus, ejusmodi crucis forma panibus impressa non vetustam Christianorum dumtaxat consuetudinem redolet, sed peculiari insuper haud vacare mysterio credimus, in his præsertim, qui in ipsomet Christi Domini interdum locati sinu conspiciuntur. Sacrosanctum enim divinæ Eucharistiæ Sacramentum præcipuo quodam symbolo innuunt, atque designant, quo Christus Dominus, *Panis* inquam, *vivus* (ut Ioannes ait) *qui de cœlo descendit*, seipsum nobis ultro in augustissimo Altaris convivio, manducandum tradidit. De quo quidem recolendo panis mysterio satis aperte Lucas Euangel. meminit, dum à duobus in castellum Emaus contendentibus ipso Paschali die discipulis Christum Dominum in ipsamet panis fractione agnitum fuisse enarrat. Redeuntes enim eadem hora in Ierusalem discipuli, quæ sibi in via obvenerant, & *quomodo eum in fractione panis* agnoverant, aperuere. De mystica item ejusdem panis fractione idem Lucas in Apostolicis Actibus opportune meminit, dum primævos Christianorum mores recenset: *Erant autem perseverantes*, inquit, *in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.* Quæ quidem loquendi formula divini panis fractionem, & vivificam Altaris communicationem ex communi Patrum sententia resonare videtur, ut præ cæteris affirmat August. & Hieronymus, qui hæc habet: *Apud Emmauntem in fractione panis cognitus Dominus, Cleophæ domum in Ecclesiam consecravit.* Vides, igitur amice lector, quam sapienti consilio, ac salubri mysterio primævorum temporum Christiani panes hosce mira Dei virtute multiplicatos in Cœmeteriorum abditis sibi passim contemplandos objicerent, ut omnimodam videlicet Christi Domini providentiam haud unquam inter ardua quæque defuturam præstiti panis symbolo profiterentur, juxta id quod Regius Propheta verbis illis præmonuerat: *Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet*: & ut præterea, cum in Cœmeteriis ad Synaxes de more peragendas, & sacra Altaris participanda mysteria frequenter convenirent, panum ejuscemodi ob oculos signo proposito admirandam insuper panis, haud minori quidem portento in ipsiusmet Christi corpus, ac sanguinem conversionem ex multiplicatis eisdem panibus recolendam probe meminissent.

Panes cruce signati in sinu Domini S. Eucharistiam designare dicitur.

Io. c. 6. Luc. c. 24.

Act. c. 2. 42.

Aug. l. 3. de Euang. c. 25. Aug. ep. 59. ad Paulin. in epit. Paul.

8 Sed age, cum famelicis turbis, quæ Christum Dominum avide inter deserta loca sectantur, hic paululum, amice lector, subsistamus: dum enim de multiplicatis in eorundem gratiam divina virtute panibus sermo recurrit, opportune quidem recolendum se nobis offert, quod à sancto Philippo Nerio parente optimo in Vrbe olim laudabiliter institutum est. Candidus quippe Christi æmulator, ejusdem exemplis probe insistens, divini pabulo verbi Christianorum corda mulcere, & innumeras populorum turbas ad Christi sectanda vestigia, ad ejusque degustanda pabula totis viribus allicere haud unquam destitit, quippe qui multorum hominum millia eo tempore quo Bacchanales recurrunt dies, & lubrica delirantis seculi gaudia fervent, ejuscemodi ludo, quibus animus ferio inter ludendum læditur, declinandi gratia, die Iovis, qui post sexagesimæ Dominicam primus occurrit, qua potissimum die Vrbs tota vanis oblectamentis ac scenicorum spectaculis æstuat, laudabilem illam septem celebriores Vrbis Ecclesias devote visitandi consuetudinem excogitavit, & mirificam singulorum spiritu, tum corpore reficiendi rationem magno sane animarum fructu adinvenit. In hoc autem sacro itinere ubi primum capiendi cibi, jam longo itineris labore defessis hora advenisset, Pater optimus Euangelicam turbarum mensam recolens, & suis quoque opipare eamdem instruere cupiens, homines humi supra herbam discumbere, iisdemque panem, ac reliqua obsonia, parca admodum manu apponi præcepit: *Facite*, inquit Christus, *homines discumbere, erat autem fænum multum in loco: discubuerunt ergo viri quasi quinque millia.* Ita plane bis milleni interdum Philippo ministrante discubuerunt. Vt igitur à lubricis voluptatum semitis homines, ac præsertim juvenes, quorum potissimum animi vanis seculi deliramentis facile intercipi, ac decipi solent, abduceret, eos secum extra Vrbem ad visendas præcipuas martyrum Basilicas senex cœlesti præditus sapientia deducebat, etsi autem primis temporibus, quando id cœpit, non adeo frequens hominum multitudo conveniret, postmodum autem confluentium numerus tam copiose excrevit, ut dum adhuc sanctus Philippus inter vivos degens, euntibus ductor existeret, bis mille hominum, & eo amplius adnumerarentur. Is autem procedendi ordo apud nostros inolevit, qui nunc etiam, ac si per manus à sancto Philippo acceptus exacte servatur, cujusvis conditionis homines, mulieribus dumtaxat exceptis, ad sacrum cœtum admittebantur, interim vero tam apte, tam composite cuncta Deo favente peragebantur, ut Religiosorum hominum turbæ progredi viderentur, nec viri tantum laici, & è nobilioribus quammulti, animi

S. Philippus Nerius.

Exemplo Christi populum quotannis extra Vrbem ducebat pascebatque in cæpis.

Idque diebus Bacchanalibus.

Luc. c. 6.

Pet. Iac. Bacc. vita S. Philip. l. 1. c. 14 n. 7.

Mos iste populum in campos diebus Bacchanalibus, educendi hodieque perseverat.

animi laudabiliter excolendi, ac recreandi causa, sed & Religiosi quamplures adessent, ex Dominicana præsertim familia, cui sanctus Philippus intime semper adhæsit, utpote à quibus Florentiæ apud Divi Marci Ecclesiam adhuc adolescens se Spiritus primitias accepisse, & in rebus spiritualibus quasi tyrocinium peregisse gloriabatur, cui item sacro Ordini tota nostri Oratorii Congregatio ob delatos quotidie beato Parenti honores, se plurimum debere fatetur. Qui enim ejusdem sacri Ordinis tyrocinio adscripti erant, Philippo in sacro itinere superioribus ultro annuentibus comites adjungebantur. Nec pauci vero præterea ex Franciscana arctiori Fratrum Cappuccinorum familia, & alii item quamplures Religiosi cujusvis Ordinis, iter hoc devotionis gratia Philippo duce arripere gaudebant.

9 Sed hic quæso itineris formam, quæ nunc usque sanctissimo viro auctore, ac duce viget, describamus. Summo diluculo à nostra Vallicellana Ecclesia, præmissis Deo precibus discessio ad Vaticanam Divi Petri Basilicam, fit, inde ad Divi Pauli, in varias quidem turmas sacris meditationibus, hymnis, psalmis, & precatorjis insuper coronis iter dimetiendo proceditur, singulis turmis sacerdos è nostris præficitur, qui ut cuncta rite, ac recte peragantur, solicite curat. Verum ut nullus, ut decet, confabulandi locus sit, & tempus salubriter expendatur, modo Litanias alternatim concinunt, modo psalmos devote modulantur, nunc ad præcipuum quoddam Dominicæ passionis thema meditatione recolendum, singuli alta voce, datoque signo à sacerdote, qui ductor est, invitantur. Vbi vero singuli celebrem Divi Sebastiani Ecclesiam invisere, ad Ecclesiam sanctorum, martt. Nerei, & Achillei tenditur, quæ Via Appia sita est, & olim à Cæsare Cardinale Baronio S. R. E. Bibliothecario instaurata, pontificio diplomate nostræ Congregationi adjuncta fuit. Hic postquam fere omnes Oratorii fratres adsunt, Missa concentu musico peragitur, expiatisque sacra confessione adstantium animis, omnes divino reficiendi Altaris pabulo, ad Synaxim devote accedunt: postmodum vero persolutis Deo gratiarum actionibus, in celeberrimos Matthæjorum hortos in Cœlio Monte, dominis ultro, ac benigne concedentibus, devenitur. Introgressi omnes subinde locum, in amplissima nobilis istius viridarii area, quæ in theatri formam aptata est, Euangelici oraculi memores, humi supra herbam, terni ordinatim ad sumendum cibum discumbunt. Interim integer singulis quibusque triticeus panis, optimi saporis, vas item vitreum vino repletum, quod ad sobrie epotandum sufficiat, cum paucis quibusdam obsoniis apponitur, consuetisque juxta ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ precibus ad mensæ benedictionem adhibitis, signo dato, omnes uno, eodemque tempore comedunt. In ipsius autem theatri, quod areæ supereminet, prospectu, sacerdotes, viri Religiosi, Præsules, & Purpurati Patres, qui sæpe intersunt, consident, & quamplures subinde ex Oratorii Confratribus, & primariæ item nobilitatis viri, discumbentibus inserviunt. Primum vero brevis sermo à puero quodam aptis, accommodatisque in rem præsentem verbis memoriter recitatur, quo peracto concentus musicus ad organi sonum attemperatus, cunctis mirifice ipsas inter epulas lætantibus simul, ac plaudentibus succedit, & cuncta tam concinne, tam sobriè, tam modeste peraguntur, ut nullum ex tot hominum millibus, vel leve murmur exsibilet, quinimmo unusquisque religiosam intuentibus unà cum pietate hilaritatem ac sobrietatem eum in modum ebibisse videtur, ut quod de antiquis olim Christianis in Agapen convenientibus Tertullianus enarrat, hic quoque probe adimpletum vnusquisque intelligat, ac lætetur, nobisque interim hæc recolentibus ipsamet Tertulliani verba hic repetenda se offerant: *Quantumcumque in sumptibus*, inquit ille, *constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum: siquidem inopes quoque refrigerio isto vivamus; non qua penes eos parasiti affectant ad gloriam famulandæ libertatis sub auctoramento ventris inter contumelias saginandi, sed qua penes Deum major est contemplatio mediocrium. Si honesta causa est convivii, reliquum ordinem disciplinæ de causa æstimate, quid sit de religionis officio. Nihil vilitatis, nihil immodestiæ admitti. Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est utile. Ita saturantur, ut meminerint etiam per diem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur, ut qui sciant Dominum audire, &c.* Quibus enarratis hæc infra subdit: *Atque oratio convivium dirimit. Inde disceditur non in catervas cæsionum, neque in classes discussationum, nec in eruptiones lasciviarum, sed ad eandem curam modestiæ, & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam disciplinam. Hæc coitio Christianorum.* Hæc Tertullianus, quæ quidem singula apte, si nomen cœnæ demas, & in prandii refectionem commutes, Agapis nostris consonant.

10 Porro egregie hanc prorsus omnimodam convivandi formam apud Essenos adumbratam, & à Christianis vel nunc usurpatam, atque retentam antiquissimis Philo verbis illis descripsisse visus est: *Vbi verò convenere*, inquit, *candidati, ac læti cum summa gravitate ad signum datum à quopiam exphemereuta* (sic hujusmodi ministros nominant) *priusquam discumbant stantes una serie detenti, sublatisque in Cælum manibus, atque oculis, his quoniam didicerunt cælestia illis, utpote incorruptis à muneribus, & à quæstu illicito precantur, ut placeat Deo idem convivium, &c.* Et infra de ipsius convivii forma hæc subtexit: *Mensa pura, & à cruentis dapibus, pro cibo panis apponitur, sal pro obsonio, &c.* Porro quam modestè convivium subinde solvatur, enarrans isthæc subdit: *Dicat aliquis: quid tum postea, quam convivis ordine suo discumbentibus adstiterunt, ministri decenter parati ad obsequium? nulla ne sequitur compotatio? immo silentium majus quam antea, ita ut ne mutire quidem cuiquam liceat, aut respirare vehementius.* Convivia item ista non tam ferculis, quam sobrietate condita Minutius illis aliquando verbis expressit: *Convivia non tantum pudica colimus, sed & sobria, nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus.* Et hæc de Essenis quondam convivantibus Philo.

11 Verum ut ad nostra redeamus, tenui in hunc sobrietatis modum peracto refectionibus prandio ad reliquas singuli Ecclesias invisendas hilari quidem, ac festiva gravitate compositi pergunt. In sacrosancta autem Lateranensi Basilica exposita Apostolorum capita supplices venerantur, & paucis verbis ad iter devote prosequendum incitantur. Vbi vero ad Ecclesiam D. Laurentji extra muros deventum est, brevi auditores in Dei ser-

Forma ac ratio itineris eius describitur.

Tertul. in apol. c. 39.

Baron. t. 1. an. 57. n. 131.

Essenorum convivandi modestia.

Arist. lib. de. 72. interp.

Hier. de script. Ecc.

Minut. in. Octau. c. 10.

ſervitio obfirmandos ſermone præhabito, ad Liberianam Baſilicam, quæ ſacri itineris clauſula eſt, itur: inde Litaniis ſolemniter concentu muſico ante B. Virginis Imaginem à D. Luca pictam decantatis turmatim diſcedendo, ad noſtram Vallicellanam Eccleſiam Litanias Sanctorum, & pſalmos mediam per Vrbem decantando, ſub veſpertinam horam devenitur: hic demum muſicali harmonia præmiſſa, brevique ad condignas Deo gratias exhibendas ſermone inflammati, in ſuam unuſquiſque domum etſi defeſſus corpore, haud parum tamen animo recreatus, & gaudens revertitur. Quod quidem pium, ac laudabile inſtitutum, cujus cauſa perſecutorum calumniis quondam acriter beatus vir impetitus fuit, patentibus è Cælo ſignis haud ſemel Deus comprobavit, ut ex ipſiuſmet ſancti Philippi geſtis à Petro Iacobo Baccio conſcriptis, palam innoteſcit, & ad hanc uſque diem Deo favente mirabiliter viget: ad tria enim hominum millia, & eo amplius ſuperioribus annis ad rem ejuſcemodi multitudo confluxit. Et hæc ob recolendam jugiter, & in ſacris Chriſtianorum Cœmeteriis adumbratam turbarum à Chriſto in ſolitudine refectarum memoriam hic pio, vel obiter, lectori expoſuiſſe voluimus. Sed hæc interim de panibus Chriſti virtute multiplicatis enarraſſe ſufficiat.

Pet. Iac. Bac. l. 1. c. 14. in S. Philip.

CAP. X

De Chriſto manus parvulo imponente.

1 MAgna quæque, ut quod verum eſt fateamur, vel parvis interdum, ac perexiguis in rebus ſacramenta humanis auribus propinata ſunt. Vt quid enim, ut de cæteris taceamus, Cælorum regnum, ediſſerente parabolas Chriſto Domino, grano ſinapis aſſimilatum eſt, quod quidem cunctis ſeminibus minimum eſſe agnoſcitur: *Simile eſt*, inquit Chriſtus, *Regnum Cælorum grano ſinapis, quod minimum quidem eſt ex omnibus ſeminibus*, at maxima, vel parva è re myſteria perſcrutantibus emergunt: quapropter illud jure merito de ſinapi Ambroſius alibi enunciat: *Granum ſinapis prima fronte ſpecie ſui parvum eſt, vile, deſpectum, non ſapore præſtans, non odorem circumferens. At ubi teri cœperit, tanto fervoris calore ſuccenditur, ut mirum ſit in tam frivolis granis tantum ignem fuiſſe concluſum.* Idem plane de parvulo iſto, qui Chriſti manibus benigne contingi meruit, ego pronunciaverim, ingens nimirum, & haud parvum ſub parvulo myſterium nobis ſolicite expendendum latere. Quapropter antiquis temporibus ſacram Chriſti Domini imaginem parvulo manum imponentis affabre coloribus exprimere Chriſtiani conſueverunt, nec præcipuis vero, ubi de parvulis agitur, rem vacuam myſteriis temere quiſpiam eloquendo dixerit: cordati quippe homines, qui ſerio rem agentes, vel penicillo mores excolebant, cum ſuaviſſimam ipſius Chriſti comitatem, ac benignos ejuſdem mores in pueris hiſce ad ſe vocandis, trahendiſque palam omnibus adumbrare vellent, ut hi, qui multiplici criminum ſorde polluti, pœnarum quoque vinculis obnoxji detinebantur, haud ab ejus conſuetudine ulla unquam ratione abſterriti retardarentur, morum innocentiam, vitæ probitatem, ac omnimodam illam, quæ infantibus ineſt, & quam tenera præſefert ejuſcemodi ætas, humilitatem edocebantur. Quapropter id potiſſimum Apoſtolis Chriſtus, Hieronymo teſte, inculcare voluit, cum eoſdem illis verbis interpellavit: *Niſi converſi fueritis, & efficiamini ſicut parvuli, non intrabitis in Regnum Cælorum. Non præcipitur*, inquit, *Apoſtolis, ut ætatem habeant parvulorum, ſed ut innocentiam. Et quod illi per annos poſſident, hi poſſideant per induſtriam, ut malitia, non ſapientia parvuli ſint.* Hæc in myſticam parvulorum commendationem Hieronymus. Haud tamen hic obiter ſilentio obvolvendum eſt, quod puer iſte, qui in Evangelio deſcribitur, S. Martialis Lemovicenſium Epiſcopus, D. Thoma, & Anſelmo teſtibus, fuiſſe creditur, vel certe, ut Metaphraſtes aſſerit, Ignatius Antiochenus: *Ignatio*, inquit Metaphraſtes, *cum eſſet plane puer, ajunt Chriſtum manus impoſuiſſe, & dixiſſe: Niſi quis humiliaverit ſe ſicut hic puellus, non intrabit in regnum Cælorum.* Quibus ſane verbis humilitatem audientibus mirifice ingerit, ut Auguſtinus ait: *Eſto parvus in oculis tuis, ut ſis magnus, in oculis Dei.*

Exigua etiam in S. Scriptura myſterio haud vacant.

Matth. c. 13.

Ambr. ſer. 1.

Quidnam ex imagine Chriſti manus parvulis imponentis diſcendum ſit.

Hier. Matth. 18.

Met. in vit. Ignat.

Aug. ſer. 113. de temp.

2 Verum etſi quamplura hic ad rem ex Patribus in medium afferri queant, nunc ea duntaxat ad inſtituti noſtri propoſitum ſatis fuerint, quæ S. Hilarius his plane verbis inſinuat: *Munus & donum Spiritus Sancti per impoſitionem manus, & prædicationem, ceſſante legis opere, dandum erat gentibus. Vnde infantes gentis forma ſunt, quibus per fidem & auditum ſalus redditur.* Hæc eadem ex Hilario Hugo Cardinalis ibidem in Matth. congerit. Eadem fere egregie ad rem noſtram Beda in Marc. ediſſerit, hæc dicens: *Quod autem complectitur puerum, ſignificat humiles ſuo dignos eſſe complexu, ac dilectione, taleſque cum impleverint, quod præcepit: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde; jure poſſe gloriari, & dicere: Læva ejus ſub capite meo, & dextra illius amplexabitur me.*

S. Hilar. in vit. Mat. c. 19.

Hugo Card. in Matt. c. 19. Beda in Marc. c. 9.

3 Ipſa igitur Chriſti imago miram ejuſdem lenitatem intuentibus manifeſte eloquitur, ac ultro commendat, cum Euangelicorum imbuta verborum coloribus, vel ut melius dicam, oraculis, his plane notis unumquemque ad Chriſtum evocando compellat: *Sinite parvulos venire ad me, talium eſt enim regnum Cælorum*: vel ut alibi ſacræ ſcripturarum paginæ loquuntur: *Et cum ſimplicibus ſermocinatio ejus.* Sed dum ad alias imagines lynceis perſcrutandas oculis properamus, haud hic diutius cum parvulis ſubſtitiſſe volumus.

Chriſti Domini lenitas parvulos ad ſe vocantis.

CAP. X.

De Lazaro in vitam Chriſti juſſu revocato.

1 COemeteriales inter imagines, quæ multiplicis quidem generis ſunt, Lazari in lucem è tumulo redivivi ſymbolum à Chriſtianis frequentiſſime uſurpatum eſt; cum variis ac præcipuis nobiliſſima hiſtoria hæc arcanorum myſteriis decoretur, ut altius rem perſcrutando patebit. Et hominem quidem è dira mortis tyrannide vindicatum, & priſtinæ luci vocis duntaxat imperio mirabiliter redditum Claudianus poëta, vel quivis alius apud ipſum deſcripſit:

Lazarus è tumulo Chriſto inclamante reſurgit,
Et duræ mortis lex reſoluta perit.

Lazari quatriduani fuſciſcitatio expenditur.

En quam paucis grande Chriſti portentum Chriſtianus poëta perſtrinxit. Verum vivida, & haud obſcura, quæ ſub redivivo Lazaro latent, myſteria cum ad noſtrum pariter inſtitutum pertineant, eadem ſerio conſpicere, atque ob oculos contemplanda proponere

ponere sanctissimi Patres nullatenus destitere, præcipue autem Isidorus Hispalensis libro de differentiis id apprime præstitit, dum Lazari quatriduani symbolo mundum ac veterem hominem criminibus obnoxium, putridum sanie ac fœtore scatentem ad vivum præsignari affirmat, hæc autem ille in rem præsentem: *Lazarus*, inquit, *quem Dominus quatriduanum fœtentem de monumento suscitavit, significat mundum, quem gravissime peccati consuetudo corruperat: qui tamen quarta die mortis resuscitatur. Prima enim dies est mortis tracta ex Adam propago mortis: altera dies mortis est; transgressio legis naturalis: tertius est dies mortis prævaricatio datæ legis: quartus dies mortis est, tempus Euangelicæ prædicationis, in qua die Dominus suum opus respiciens, misericorditer suscitare dignatus est.* Vides quanta Isidorus ex uno duntaxat redivivo homine mysteria Christianorum auribus delibat.

Per Lazarum quatriduanum mundus peccandi consuetudine corruptus significatur. S Isid. Hisp. l. 2. de diff.

2 Verum in sacris Cœmeteriorum speluncis Lazari potissimum resurgentis imaginem affabre olim coloribus expressam fuisse credimus, ad obtestandam nimirum animæ immortalitatem, nec non fidelium animis futuræ resurrectionis fidem altius ingerendam. Quamvis resurrectio quæ nostra respicit corpora, haud Lazari, sed ipsiusmet Christi resurrectioni respondeat, atque ab ea formam ac typum desumat. Lazarus enim moriturus iterum è sepulchro in lucem redivivus emersit: Christus vero vitæ semel immortalitatem nactus, exurgens *ex Mortuis*, ut Apostolus inquit, *jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur, &c.* quod item nobis potenti ejusdem Christi virtute, ut membra capiti assimilentur, ultro donandum, impertiendumque est.

Lazari resuscitatio immortalitatem animæ adstruit.

Rom. c. 6.

3 Quod autem Lazari in vitam reditus, præfixum nostræ symbolum resurrectionis existat, præ cæteris diserte Ambrosius de fide resurrectionis edocet, ubi isthæc: *Ostendit tibi Dominus etiam in Euangelio, ut jam ad exempla veniamus, quemadmodum resurgas: non enim unum Lazarum, sed fidem omnium suscitavit. Quid enim sibi vult, quod Dominus ad monumentum accessit, & magna voce clamavit: Lazare, veni foras, nisi ut futuræ resurrectionis specimen præstaret, exemplum daret? &c.* Porro resurrectionis nostre mysterium, ipsius Lazari resurgentis typo apertissime præsignari, ipsamet forma, qua ipse à mortuis in vitam redux perantiquis in tabulis describitur, veluti digito palam demonstrat. Puer enim quidam grandioris staturæ fasciis toto corpore circumligatus, atque obvolutus non in Cœmeteriis, ac Cœmeterialibus ipsis duntaxat Sarcophagis contemplandus objicitur; verum etiam hac nostra ætate sub hac plane forma in Transtyberina D. Cæciliæ Ecclesia conspicitur, & in veteri quoque Vaticana Basilica, in Ioannis Papæ VII. sacello sub ejuscemodi olim figura pennicillo adumbratus suspiciebatur, fasciis nimirum obvolutus in monumenti cujusdam quod tugurii instar elaboratum est, ostio pedibus subsistens; ante quem ipse Dominus pristinæ eundem vitæ redditurus perstat: qua plane ratione eundem sepulchralibus institis, ac linteaminibus circumligatum è monumento prosilientem Iuvencus poëta carminibus hisce eleganter describit:

Lazarus suscitatus symbolum resurrectionis. D. Ambr. de fide resurrect.

Lazarus adinstar pueri ligatus institis, quid denotet.

Nec mora, connexis manibus pedibusque repente
Procedit tumulo, vultum cui linea texit.
Et totum gracilis connectit fascia corpus.

Etsi autem affirmare quis posset, Lazarum hujuscemodi sepulcrali habitu in Cœmeterijs pictum fuisse, non quod vere præmemorata imago puerum exhibeat, sed ut eumdem velut jam quatriduanum post mortem intra ipsius monumenti septa immutato vultu absque barba, membris omnibus primævo decore solutis, deformem, exsiccatum, atque enormiter compressum, quod cadaveribus plerumque contingit, intuentibus præseferat.

4 At vero si pictam demortui hominis imaginem ad allegoricum sensum pertrahamus, nobis procul-bio asserendum est, Lazarum velut recens natum novi formam hominis è sepulchro redivivum prodisse: quamobrem jure qudem optimo post adeptum resurrectionis beneficium pueri effigiem exhibens pictorum manu describitur, cujus plane nomen recentis vitæ privilegio auctus apud orthodoxos Patres sortitus est. Chrysostomus enim inter cæteros hac eum ratione appellat: *Et ad sorores*, inquit, *pueri, quas Lazaro crines sparsos per genas, &c.* Et alibi disertissimus vir fascias, quibus quatriduanus Lazarus in monumento obvolutus jacebat, cunabula, hoc est, ipsius pannos mystico quidem vocabulo appellat; ut rei nostræ propositum Beda quoque lib. de orthograph. satis eleganter edocet: *Cunabula*, inquit, *sunt panni infantiæ. Sed Ioannes Constantinopolitanus Episcopus scribit Lazarum in monumento cunabulis involutum.* hæc ille. Cur antem antiquis Christiani temporibus suos fasciis hujuscemodi defunctos obvolvere, sicque obvolutos sepulchro inferre solerent, congruentem utique mysterji rationem Tertullianus optime assecutus fuisse videtur, dum hujuscemodi involucra nascentibus pariter, ac mortuis idcirco exhibita olim affirmat, ut infantem vix editum subsecuturæ mortis terminum caute admonerant, cui sententiæ jam tum addictus est, ubi primum in lucem editus nascitur. Involucra igitur nascentis, prænuntia sunt morituri. Sed ipsum audiamus Tertullianum isthæc egregie, eleganterque perorantem: *Pannis*, inquit, *sepulturæ involucrum initiatus* (de infante recens nato loquitur) *Sic initio vitæ ipsius finis correspondet.* Hæc ille alludens ad memoratam hactenus mortuos fasciis obvolvendi consuetudinem.

Lazarus à mortuis excitatus puer dicitur.

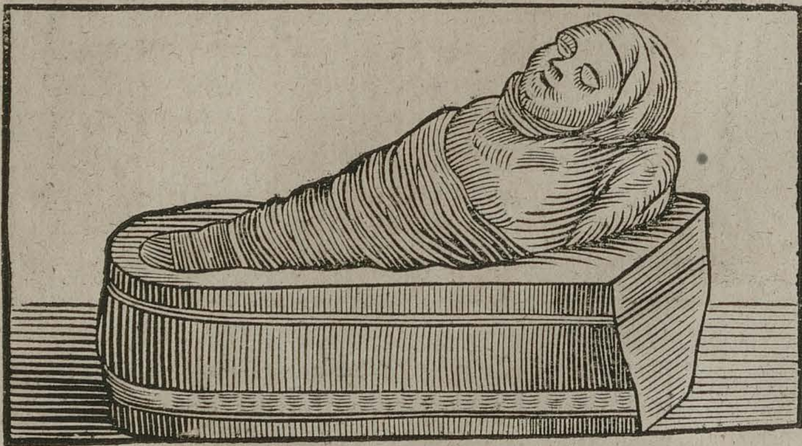
D. Chrys. hom. de Laz. c. 3.

Beda de orthog. to. 1.

Tert. l. 4. & 21. cont. Marcion.

4 Quod infantes autem recens nati fasciis obvolvantur, & multiplicibus quodammodo vinculis in earum calamitatum, quæ jam natis ab ortu nativitatis instant, constringantur, erudite quidem præ cæteris Plinius his verbis docuit: *Ab hoc lucis rudimento hominem vincula excipiunt, & omnium membrorum nexus: Itaque feliciter natus jacet, manibus, pedibusque devinctis flens animal, cæteris imperaturum, & à supplicijs vitæ auspicatur unam tantum ob culpam, quia natum est.* Cujus hic tibi iconem ex vetustissimo marmore Roma Antverpiam transmisso excerptam exhibemus.

Plin. in proæm. l. 7.

En igitur breve totius humanæ nativitatis, vel

certe potius infelicitatis compendium: à fasciis, à vinculis homo vitam auspicatur, & vita solutus funeribus item fasciis, ac linteaminibus in sepulchro veluti captivus mox includendus mortem salutat. Congruum enim est hominem ad sua principia redire, & unde vitam auspicatus fuit, inde supremum vitæ terminum pariter auspicari, & ut eruditeIacobus Chifletius ait: *Quemadmodum lucem auspicatus fuerat, ita & jaceret mortuus, nec tantum in cunis, sed & in sepulchro etiam vincula pateretur.* Et quidem; quod ad rem pertinent, Ægyptios in sepeliendis juxta morem hominibus, vinculis quondam usos fuisse Herodotus docet. Cadavera quippe condita è vicinis Cairo sepulchretis (è quibus Mummia peti solet) in nostras regiones allata similibus tæniis circumligata conspiciuntur.

Iacob. Chif. de lint. sepulc. c. 28.

Herod. l. 2.

5 At vero Lazarum velut renascentem fasciis ligatum fuisse, ac si recens editus infans cunis excipiendus foret, Ioannes Constantinopolitanus affirmat, dum *eundem in monumento cunabilis involutum appellat*; cui cohærenter quoque Basilius Seleuciæ Episcopus locutus est: eundem enim tanquam è sepulchro in lucem hanc natum, & cunarum fasciis præpeditum prodiisse enarrat, sed ejus hic verba subjiciamus: *Inde exsiliebat*, inquit, *mortuus, quatriduanus, mortis circumferens symbola, & cum expoliasset se morte, sepulchri stolam non mutaverat, sed adstabat cum fasciis mortuariis tanquam è sepulchro natus, & post partum ferens infantiæ fascias.* Et quidem Christus Dominus non in præsepio dumtaxat, sed & in monumento fasciis cæterorum instar ligatus est, ut sacræ Euangelii paginæ obtestantur, & nos supra lib. 1. meminimus, quod & Nonus manifeste verbis illis asserit.

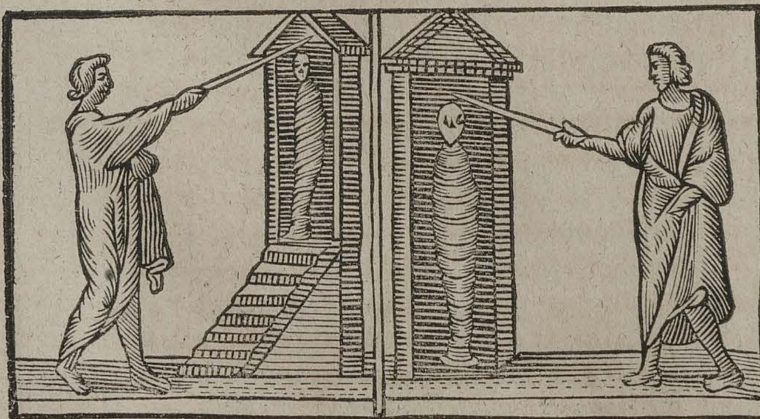
Io Const. orat. in publ. Phar.

Apud Iacob. Chif. c. 28. de lint. sepulchr. Christ.

Tenuibus linteis circumdederunt mortui corpus,
Multiplici circumvolutionum fragrante vinculo
Vt mos est Iudæis sepulchrales ritus servare.

Sepulchralibus igitur fasciis Lazarus obvolutus in lucem confestim prodiit, nec enim fascias, ac linteamina, quibus captivus jacuerat intra monumenti carcerem, deseruit; sed secum in lucem festinus detulit, ne ullus morti triumphus ex jam mortui spoliis in resurgentis contumeliam suppeteret, quo argute Basilius his plane verbis contemplatur: *Aderat Lazarus, velut extemporaneum trophæum adversus mortem se proferens. Aderat ne infernum quidem relinquens hæredem fasciarum sepulchralium, ligatus prodiit: non enim pedes ferebant; sed gratia dederat alas.*

Basil. orat. de Lazar.

5 In præstitæ igitur resurrectionis testimonium linteamina Lazarus secum detulit, quæ tamen intra monumentum solus Christus resurgens, ad suam ejuscemodi spoliorum symbolo resurrectionem comprobandam deseruit. Linteamina quippe in sepulcro derelicta, teste Chrysostomo, Christi resurrectionem evidenter arguunt: si enim corpus à discipulis furto sublatum fuisset, quod tamen seniores Iudæorum somniantes calumniabantur, haud intra monumentum linteamina ablato corpore substitissent: fures enim linteamina, & sudarium in unum locum nullatenus, ut ait Sedulius, deponere curassent:

Chrys. ho. 84. in Io.

—— *Anne beati*
Corporis ablator velocius esse putavit,
Solvere contectum, quam devectare ligatum;
Cum mora sit furtis contraria. Cautius ergo
Cum Domino potuere magis sua vincula tolli.

Sedul. de Ch. resur.

Fictum igitur calumniantium Iudæorum insomnium mendacium fuit, quo veritatem obnubere, ora obligare, devincire animos satagebant: *Avaritia enim*, Augustinus inquit, *qui captivavit discipulum comitem Christi, captivavit & militem custodem sepulchri.* Sed hæc obiter de sepulchralibus fasciis enarrasse sufficiat.

9 Cum Christiani igitur quantumvis innoxii, utpote certæ jam morti persecutorum odio destinati, in Cæmeteriis passim delitescerent, convenirent, ibidemque sacras, recolendasque martyrum exuvias post eorundem certamina inferrent, redivivi imaginem Lazari jugiter lætis oculis, libentique animo suspicientes, inevitabilem insuper mortis sententiam, cui quisque ab ipso nativitatis primordio addictus est, & inconcussam resurrectionis spem constanter hac sibi proposita imagine protestabantur. Sed à Lazari monumento, cui diutius immorati sumus, pedem divertentes, ad triumphalem Christi Hierosolymam subeuntis pompam, si libet, progrediamur.

Differentia inter Lazari resurrectionem & nostram.

CAP. XII.

De triumphali ingressu Christi Domini in Hierusalem.

Triumphus quidem iste, cujus nunc mentio recurrit, Christo ante passionem, immo ante victoriam à turbis Hierosolymitanis præter morem instruitur: ut quid ergo Chrysostomus ambientes triumphum, & coronam aucupantes inclamat: *Nullus*, inquit, *sine victoria poterit coronari: nemo miles sine prælio hostem subjecit: nemo sine bello imperatorem promeruit.* Ita plane unus præ omnibus Christus ante certamen vicit, & condignum sibi ante victoriam revexit ex hoste triumphum. Victor enim primum Hierosolymam intrat, qui olim è Cælo victor exierat: *Exivit, vincens, ut vinceret.* Festivisque interim vocibus, Hosanna, & victorialibus item palmarum ramis intra Vrbem novo triumphandi genere insignitus excipitur: mystice enim à turbis vel tum hujus triumphi negotium peragebatur, ut Ecclesia mysterium recolens, his verbis inculcat: *Intellexit illa hominum beata multitudo præfigurari, quia Redemptor pro totius mundi vita cum mortis principe esset pugnaturus, ac moriendo triumphaturus, & ideo talia, id est, palmarum ramos administravit.* Et mysticis item oraculis Christiani quondam ipsas inter Cœmeteriales cavernas ad certamen pro Christo, & una cum Christo se ad triumphum evocari intelligebant. Quamobrem festivus, ac triumphalis Christi Salvatoris ipso Palmarum die in regiam, augustamque Hierosolymorum Urbem adventus congrue pluribus quidem Cœmeteriorum locis affabre coloribus exprimitur: nec

Chrys. hom. 1. de mart.

Triumphus Domini figura resurrectionis, & ingressus in Cælum.

nec vero id ab antiquis Christianis futiliter adumbratum fuisse nobis credere par est; sed ad triumphalem nostræ pariter astruendum resurrectionis mysterium, postquam hic acriter cum morte confliximus; ut egregie Hildebertus Cenoman. Episcopus de præstito nobis Christi beneficio in antiquorum Patrum Bibliotheca his plane verbis adnotavit: *Porro beatus ille introitus, cælestis nimirum Hierusalem, de qua superius locutus fuerat, designatur per pueros Hebræorum: designatur per eosdem resurrectio dormientium beatorum. Ingrediente siquidem Domino in sanctam civitatem, Hebræorum pueri resurrectionem vitæ denunciantes, cum ramis palmarum clamabant.* Hosanna in excelsis. *Quid, fratres charissimi, quid aliud responsorio præsenti decantatur, quam futuræ resurrectionis qualitas, quam capacitas, & membrorum beatitudo sempiterna?* Vides, quam nobilis ac festivus in supernam Hierusalem post superata isthæc certamina nos triumphus exspectet. Vides, quam læti plaudentium chori cælestis Regni januas subeuntes excipiant: & his enarratis hæc infra subtexit: *Quid prænuntiant egressi de domibus pueri, nisi fideles egressuri de sepulchris? Quid occursu eo declaratur, nisi quod ait Apostolus: Nos qui vivimus, qui relinquimur, rapiemur obviam Christo in aëra, & semper cum Domino erimus; &c.* Demum eadem Apostoli verba studiose expendens, & mysteriis mysteria subtexens, isthæc in rem præsentem subdit: *Erimus quidem cum Domino, si nos Dominus non spiritu, sed malitia pueros invenerit, si palmas in manibus, si flores adspexerit.* Et denique rem totam grato verborum compendio, veluti corona complectens, triumphalem resurrectionis nostræ pompam Christo Domino evocanti occurrentem his plane verbis describit: *Venienti ergo Salvatori*, inquit, *pueri cum palmarum ramis occurrisse memorantur; quia venturo ad judicium Christo egressi fideles de sepulchris vitiorum apparere præmonentur.* hæc ille.

Bibl. patr. to. 3.

Bibl. patr. ubi sup.

6 Congruis igitur rationibus, & validis ad resurrectionis futuræ spem argumentis permoti primævi Christianæ fidei cultores, cum multiplicibus jugiter ærumnarum molestiis divexarentur, & ex ipsomet terrarum orbe profugi inter tenebras noctuarum instar latitare, tutumque ibidem ab insectantium impetu locum perquirere cogerentur, augustissimum hunc Christi trumphum, quo cum morte dimicaturus, variisque acerbissimarum pœnarum contumeliis afficiendus, ab Hierosolymitanis tamen turbis festivum in morem exceptus est, memoria repetentes, se quoque post tartareum devictum hostem, & haud alieno, sed proprio sanguine purpuratos, in beatum supernæ patriæ sinum pari quoque triumpho, & Angelorum excipientium plausu recipiendos fore nullatenus dubitarent. *Christus enim*, ut Cyprianus ait, *qui pro nobis semel mortem vicit, semper vincit in nobis.* Illud item Cypriani vel tum maxime cum ad martyria, & necem quærerentur, probe meminerant, ad triumphos videlicet & coronas tormentorum ictibus aditum sibi patefieri. *Ne vereamur*, inquit ille, *occidi, quos constat, quando occidimur, coronari.* Quid ergo tunc Christianus expavesceret, cum se ad carceres, & ad carnificinam rapi videret, quandoquidem tunc divinitus post prælia triumphus, post certamen corona, Ambrosio teste, parabatur: *Si quando igitur*, inquit, *tentaris, cognosce quia corona paratur.* Sed de triumphali Christi ingressu hæc paucis delibasse visum est.

Triumphus Christi solamen, ac lætitia Christianorum.

S. Cypr. l. 2. 8. 6. ad mart. conf.

Cypr. ep. 56.

Ambr. in Psal. 118.

CAP. XII.

De Christi Domini supra montem Consistentis imagine, ex quo flumina quatuor emanant.

1 Haud celeberrima dumtaxat Christi Salvatoris nostri gesta, atque admiranda operum ejusdem, quæ in Euangelicis paginis coruscant, portenta, in Cœmeterialibus tum Cubiculis tum Sarcophagis antiquæ probatæque fidei Patres fidelium oculis objicienda curabant; sed ipsummet Christum multiplicibus quidem formis sapienter effinxere, ac mysticis typum ejusdem modis, ac symbolis sæpe sæpius contemplandum intuentibus proposuere: quapropter artificio quodam interdum usi illum præsertim pingendi morem in adumbranda Christi imagine tenuerunt, ut excelsum supra montem eumdem stantem affabre delinearent, ex quo subinde flumina quatuor emanabant, quibus illa quatuor plane Paradisi quæ scripta sunt, designari videbantur, de quibus item Genes. 2. *Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita.* Præmemoratis autem fluminibus, quæ ad universæ superficiem terræ irrigandam jugiter fluunt, sacrosancta sermonum Euangelicorum fluenta mystice prænotari, una eademque est fere omnium Patrum sententia: quod etsi, ut primum numerus ipse mysterio apte respondeat, à sacris quatuor scriptoribus Deo suggerente exaratum est, unum tamen, idemque omnino esse, nec ullam scriptorum multiplicitate differentiam, ac varietatem pati jure quidem optimo, ac sano orthodoxorum omnium sensu pronuntiari potest: Euangelium enim ab ipsomet Christo Domino, qui sinum omnimodis affluentem deliciis exhibet, ac totius voluptatis paradisum credentibus præsefert, divinitus emergit ac totum subinde terrarum orbem quatuor eorundem Euangelistarum ministerio salubri irrigatione percurrit.

Flumina ex monte, cui Dominus insistit emanantia eorumque mysteria.

Gen. c. 2.

2 Sed ne mysticæ ejuscemodi, quam nuper attulimus, expositioni Patrum auctoritas desit, consulat quæso studiosus lector disertissimum inter Patres Cyprianum, qui rem hunc quidem in modum edisserit: *Hinc egredientia quatuor Euangelii flumina per universum mundum regenerationis evehunt lavacrum.* Et Epistola item, quam ad Julianum conscripsit, isthæc interserit: *Has arbores rigat quatuor fluminibus, id est, Euangeliis quatuor, quibus baptismi gratia salutaris cælesti inundatione largitur.* hæc Cyprianus. Idem plane Theodoretus affirmat in illa prophetici Regis verba: *Fluminis impetus, &c. Fluvium*, inquit, *hic Euangelicam prædicationem nuncupavit: sicut enim Paradisi fons in quatuor flumina divisus est, eodem modo hic Dei fluvius infinitos habuit, & innumerabiles rivos, qui percurrerunt omnes hominum gentes.* Eidem quoque S. Eucherius in Genes. mirifice his plane verbis adstipulatur: *Quatuor Paradisi flumina, quatuor sunt Euangelia ad prædicationem cunctis gentibus missa.* Cui pariter sententiæ S. Isidorus super Genes. totidem plane verbis apte in rem præsentem subscribit, quamvis quatuor iisdem fluminibus quatuor etiam præcipuas, & cardinales quas dicunt virtutes prænotari velit, hæc subdens: *Quatuor flumina quatuor virtutes, Prudentia, Fortitudo, Iustitia, Temperantia.* Sed his omnibus Ambros. in sacris elucidandis scripturis admodum lynceus accedit, qui exposi-

Euangelistæ flumi-nibus quatuor Paradisi terrestris æquiparati.

S. Cypr. tract. de ablut. ped.

Id. ep. 73. ad Iulian.

Psal. 45.

Theodoret.

S. Euch. in c. 3. Gen.

Quatuor flumina Paradisi quatuor virtutes Cardinales significant.

S. Isid. in c. 3. Gen.

Amb. in Psalm. 45.

Anast. Sinait. l. 8. in Exod.

expositione in Psalm. 45. id expresse demonstrat. Anastasius vero Sinaita synagog. contemplat. in Exod. lib. 8. hæc addit: *Fluvius egreditur ex Edem ad irrigandum paradisum Ecclesiæ, &c. Quod si etiam quæris quatuor initia illuminationis S. Spiritus, scias eum esse, qui est locutus in Iustis, qui fuerunt ante legem: similiter secundum in lege: tertium in Prophetis: deinde etiam quarto ordine in quatuor fluviis Euangelistarum.* Nec prætereundus interim est Beda, qui quatuor hisce fluminibus, quatuor Euangelistas subintelligendo hæc habet: *Quatuor paradisi flumina quatuor Euangelistæ: de quibus in Esdr. cap. 5. exposit. Allegor.* sic ait: *Qui ab uno fonte vitæ, id est, Domino Salvatore inspirati, & consona voce gentibus cunctis lavacrum salutis prædicant.* Demum Innocentius Papa Tertius præmemoratorum quatuor fluminum symbolo Apostolicam divini verbi, ac ipsius Euangelii prædicationem præsignari asseverat: *Allegorice vero*, inquit, *fluvius, qui de loco voluptatis egreditur, est Euangelica prædicatio, quæ de Domino Iesu Christo procedit, qui est fons vitæ, &c.* Subinde vero sermone primo, quem in festivo S. Gregorii Papæ die inscribit, sacris eisdem fluminibus, divinarum fluenta scripturarum prænotari his verbis affirmat: *Fluvius*, inquit, *inde progrediens est sacra Scriptura, quæ per Spiritum sanctum est edita, & exposita. Sicut enim fluvius ille dividitur in quatuor capita, sic Scriptura sancta in quatuor species, historiam, allegoriam, anagogen, & tropologiam.* hæc ille.

Flumina egredientia ex Paradiso dona Spiritus S. designant.

Bed. Gen. c. 2. Id. in c. 5. Esdr.

Fluvius Paradisi symbolum prædicationis Euangelicæ. *Innoc. Pap. III.*

Id ser. in laud. S. Greg. Pap.

S. Scriptura quatuor continens sensus per quatuor flumina Paradisi significata.

2 Sapienti igitur animi consilio Christiani, quorum spes omnis sacris Euangeliorum oraculis inhæreret, permoti, ex his enim perennis vitæ fontem jugiter hauriebant, sapienter, inquam, Christum Dominum uberrima Euangeliorum terrarum orbi fluenta derivantem pingebant, quo omnis deinde quantumvis arida terræ facies salubriter irrigaretur, & in ipsismet fidelium cordibus *fons aquæ fieret* (ut ipsemet in Euangelio Christus ait) *salientis in vitam æternam.* Sed mysticis interim fluviis perlustratis, ut sacræ antiquitatis perscrutandæ sitim expleamus, anhelantes ad alia properamus.

CAP. XIV.

De sacra Christi Domini gemmatam Crucem præferentis imagine.

Crux Christi fundamentum religionis Christianæ.

1 Quoniam *sacramento Crucis Christi*, ut sanctus ait Leo, *Christiana religio fundata est*, quod probe tum antiqui Ecclesiæ Patres noverunt, tum ipsemet Christus in Euangelio fidelibus palam enuntiando illis sæpe sæpius verbis edixit: *Qui vult*, inquit, *venire post me, tollat crucem suam, & sequatur me. Et qui non bajulat crucem suam, &c.* Hinc optimo sane consilio in plerisque Subterraneæ Romæ Cubiculis, ac Cœmeteriorum Sarcophagis, ipsius Christi Domini, vel certe Petri, aut aliorum martyrum manibus gemmatam Crucem veluti pretiosum quoddam salutis humanæ vexillum pariter, ac symbolum aptabant; ut videlicet qui nuper ad illibatam Christi fidem accesserant, & tamen tanquam oves occisionis (ut Psalmista ait) à venaticis canibus ad carnificinam jugiter inquirebantur, ubi Crucem tam splendide coruscantem, & tam preciosis, decorisque præfulgentem lapillis in Cœmeteriorum abditis viderent, se proculdubio vel ipsas inter contumelias, ac insectantium probra, quæ Christum confitentibus in dies suppetebant, locupletissimos tamen computarent, nec se minori ambitu inter adversa respicerent, quam si gemmarum monilibus, atque auro onustos inter prospera quæque suspicerent. Ac res ejuscemodi oculis intuentium ac animis objecta illud solicite invictos pugiles præmonebat, ut prompto, libentique animo crucem tollerent, quam ipsemet Dominus ejusdem trunco suffixus, sacri contactu corporis, & illibati liquore sanguinis pretiosam, fulgentem, optabilemque reddiderat, velut jure merito triumphale Crucis vexillum erigens canit Ecclesia: *O Crux splendidior cunctis astris.* Et Andreas Apostolus ipsummet patibuli truncum festivum in morem, lætisque vocibus à longe salutans exclamasse legitur: *Crux, quæ in corpore Christi dedicata es, & ex membris ejus margaritis ornata: O bona Crux, quæ decorem & pulchritudinem de membris Domini suscepisti, &c.*

Crux gemmata.

Act. S. Andr. Ap. Lect. Brev. Rom. die. 30. Dec.

2 Præmemorata igitur sacrosanctæ Crucis præconia, quæ ipsiusmet Andreæ Apostoli voce jugiter personant, Christiani haud verbis duntaxat, sed facto comprobantes, cruces ex auro construere, conflare, & pretiosis quibusque easdem lapillis ab ipsis fere Ecclesiæ primordiis pia, studiosaque manu exornare cœperunt: ut plerique ex antiquis Patribus testantur, sed unus præ omnibus divino ore Chrysostomus, ubi de Crucis adorat. sermonem instituit, & alibi. Sed sanctorum interim Patrum sententiis posthabitis, præstat hic in studiosi lectotis gratiam nonnulla, quæ ad antiquam ejuscemodi consuetudinem attinent, exempla subtexere. In actis igitur Concilii Niceni hæc de Procopio præclari nominis martyre, leguntur: *Stephanus Dei amantissimus diaconus, & Referendarius S. Secreti legit: ex martyrio beati Procopii, cujus initium: Per eadem tempora Regnum obtinebat Diocletianus tyrannus, inter cætera: Neanias, id est, Procopius gaudio magno perfusus, & fide audens rem bene gessit, similiter illius omnes comites: ea autem nocte cum militibus reversus est. Venit autem Scytopolim, & omne sodalitium auri fabrorum, & argenti fusorum convocans interrogavit eos dicens: Potestisne mihi facere vos aliquod, quod ego tradam vobis? Illi vero hominis austeritate deterriti, communi consilio statuerunt apud illum unum ex omnibus; quem optimum artificem existimabant, nomen illi Marcus erat, dicentes: Si quis est, qui voluntati tuæ Domine satisfaciat, hic erit, &c. Marcus autem nequaquam obedire volebat juveni. Persuasit tandem is dicens: Hoc mysterium Regi usque ad vitam nunquam revelavero. Persuasus itaque Marcus in abdito ex auro & argento noctu Crucem fabricavit.* Vides, amice lector, gloriam Crucis, jam tunc enim ejusdem signum inter persecutionum tenebras emicare cœpit, & crux quæ auro & argento preciosior est, ipsimet auro atque argento pretium pariter ac splendorem hoc nobili superinducto signo conciliat. Sed reliqua, quæ ad Crucis decorem augendum pertinent, prosequamur. *Cum autem opus consummatum erigeretur, tres in eo imagines apparuerunt. Scriptum autem erat Hebraica dialecto in superiori parte Emmanuel, & utrinque in summitate alarum Michaël & Gabriel. Voluit autem Marcus sibi timens expungere imagines, verum non potuit; confestim manus illius sicca permansit. Sub gallicinium autem dux, qui dicebatur Neanias, ad ædes Marci, quo Crucem auferret, properat; videns autem illam protinus adoravit. Ait autem ad Marcum: Quæ sunt eæ personæ, quæque hæc inscriptio? Domine, in qua hora Crux à me erigebatur, imagines istæ per se enatæ sunt, neque ego cognosco quænam, aut cujus sit inscriptio.*

Crux gemmis, & auro interstingui quando cœperit?

Chrys. l. de ador. Cruc.

Conc. Nic. 2. Act. 4.

Procopius Crucem ex auro jubet fieri.

In ea tres imagines divinitus insculptæ apparent.

Martyrium S. Procopii.

Baron. in ann. Eccl. to. 3. an. 308. Sur. to. 6. dec. 13.

S. Orestes miles Crucem auream collo appensam portat, quæ illum Christianum prodit.

scriptio. Neanias vero cognoscens virtutem quandam in his esse, adorata Cruce, Marco artifici copiosam mercedem solvit, profectusque est in civitatem suam. Hic autem nobili pro fide martyrio sub Diocletiano coronatus est anno Christi 308. ut ex Baronio Annal. to. 3. videre est.

3 In eadem item Diocletiani persecutione admirandum extitit impertitum sanctissimæ Crucis signo ab Oreste milite præclaræ virtutis viro obsequium, anno salutis 311. de quo isthæc Surius enarrat: *Dux sceleratus*, Lysias nempe, *exivit in campum, ut exerceret exercitum, cum autem recenserentur, unusquisque ostentabat suam in armis experientiam duce contemplante: quidam vero Orestes nomine vir procerus, & forma decorus ad nomen vocatus, & ordinem Lysiæ adstitit. Cum Lysias autem ejus laudasset speciem, & verum appellasset militem, jussit pilum torquere ad scopum. Cum is vero manum direxisset, & arma concussisset, quæ ab eo in pectore ferebatur Crux aurea, è veste ejus excussa extrinsecus apparuit, ita ut omnes eam cernerent, & ipse etiam Lysias: statim autem adductus stetit prope ducem, & cum manu Crucem accepisset Lysias, rogavit quidnam hoc esset?* Condignum quippe Christiani pectoris ornamentum pariter, ac munimentum Crucis tutelare vexillum à Christianis jugiter habitum est. In præmemoratis autem actibus prolixa ejusdem martyrii enarratio, quo vir beatissimus in agone feliciter consummatus est, subtexitur.

Alphonsi Hispaniæ Regis erga Crucem pietas. Bar. an. 791. to. 9.

4 Insigne itidem in Hispanorum chronicis sub anno Christi 791. recensetur exemplum, quod & à Baronio to. 9. eodemque anno his plane verbis describitur: *Decoratur etiam orientalis Ecclesia angelici miraculi novitate. Dum enim quadam die Rex Alphonsus haberet casu coram se pondus auri splendidissimi, & quosdam lapides pretiosos, cogitare cœpit intra se, quomodo ad opus divini altaris inde Crux fieri posset, ita sancta devotione Regis existente. Cum post auditam Missam à templo nostri Salvatoris regale palatium peteret, obviam habuit duos angelos in figura peregrinorum, qui se aurifices esse dixerunt. Rex autem Alphonsus illico tradidit eis aurum & lapides, & jussit illis dari domum, in qua possent sine impedimento hominum operari.* Vides interim nobile Angelorum præstitum conflandæ Crucis obsequio ministerium. Ad cætera prosequamur: *Sed Rex dum pranderet, ad se reversus, quibus personis dederit aurum, inquirit, & statim unum post alium legatum misit, uti viderent, quid ignoti artifices agerent. Iam ministri domui fabricæ accedebant, cum subito tanta lux intra domum resplenduit, ut non possent eam oculi humani aspicere præ nimia claritate. Et cum nuntiatum Regi fuisset, cito accurrit ad domum, & crucem solam sine artificibus reperit, atque totam domum sicut sole irradiatam. Rex autem accipiens benedictam Crucem, convocato omni clero, cum laudibus, & hymnis Deo gratias agens, eandem super altare sancti Salvatoris reverenter posuit.* Audis ex hoc ambitiosas supernorum civium manus in Crucis efformando signo elaborasse, & erga victoriale Christi symbolum, promeritumque signo salutis cultum hominibus præmonstrasse.

Angeli in specie aurificum Crucem auream Alphonso construunt.

Baron. to. 6. an. 541.

Gemmæ in ornamentum Crucis divinitus pluunt.

5 Nec vero hic ulla ratione reticendum est, quod ex Sigiberto ipsemet Baronius historice in suis Annalibus in hæc verba retexit: *Vasatensi*, inquit, *urbe ab Hunnorum obsidione liberata per divinum auxilium, cum Episcopus pro gratiarum actione Missam populo celebraret, respiciens rursum vidit super altare, quasi de camera templi cadere æqualiter tres guttas æqualis magnitudinis crystallo clariores; quæ simul defluentes in unum conjunctæ, quasi unam gemmam pulcherrimam effecerunt, quam cum in medio crucis aureæ posuissent, aliæ gemmæ ceciderunt: seorsum vero posita infirmis dabat sanitatem: adorantibus vero imaginem sanctæ Crucis augebat devotionem, quia ptis, & mundis clara, immundis obscura videbatur.* hæc in rem præsentem Baronius. Complura autem exempla his similia sunt, quæ à nobis pro recolenda hujuscemodi consuetudine afferri in medium possent, sacras nimirum ex auro cruces efformandi: sed hæc pauca interim ad instituti nostri propositum enarrasse voluimus.

Crux quando publicæ populi venerationi exposita fuerit?

6 Illud autem fatendum nobis est, nullatenus ante felicissima Constantini Magni ad fidem traducti tempora Crucem publicæ populorum venerationi expositam fuisse. Id enim primus ille, post devictum Maxentium, & potenti sanctissimæ Crucis virtute profligatum laudabiliter præstitit, cum in ipsomet Romani fori umbilico suum erigi jussit simulacrum, quod victoriale Crucis vexillum manu præseferebat, nobili hoc insuper inscripto titulo:

Bar. to. 3. an. 312.

HOC SALUTARI SIGNO
VERO FORTITUDINIS JUDICIO
CIVITATEM VESTRAM
TYRANNIDIS JUGO LIBERAVI,
ET S.P.Q.R. IN LIBERTATEM
VINDICANS PRISTINÆ AMPLITUDINI;
ET SPLENDORI RESTITUI.

Constantinus victoriam de Maxentio virtute Crucis reportat.

Quod autem Crucis vexillo partam ex tyranno victoriam adscribi voluerit, illud in causa est, quod antequam dimicaturus, prope Urbem cum hoste signa contulisset, salutari signo in aëre sibi præostenso, his notis ad subeundum viriliter certamen, certo triumphi omine incitatus est: *In hoc signo vince.* Collis autem, qui vulgo *Mons Marii* dicitur, ejusdem trophæis olim conspicuus, amplioribus Constantini Augusti triumphis nobilitatus, Crucis adhuc victoriam eloquitur: ibi enim ædicula olim in Crucis honorem erecta perstat, idemque collis vulgo, *Crucis Montis Marii* nomine appellatur. Quod autem Crucis potentia triumphus iste revectus fuerit, ex notis ipsis, quibus triumphalis Constantini Arcus juxta Titi Amphitheatrum inscriptus est, legentibus evidenter patet. Senatus enim, Populusque Romanus partam haud inanibus Diis, uti mos erat, victoriam adscripsit, sed ut Constantino obsequeretur, eam divinitus obtigisse confessus est, ne Christo videlicet totus ille honor palam cederet, & Christianorum religio jam pedem in Urbe fixisse videretur; his igitur notis insculptis, & sibi & Imperatori Senatus consultum voluit, videlicet: *Instinctu Divinitatis.* Constantinus autem ad amplificandum salutiferæ Crucis cultum nil antiquius habuit, quam sacrosanctæ Crucis signum ubique erigere, erectumque Urbis munimento dicare. Quapropter in augustissimis Apostolorum Petri & Pauli sepulchris Cruces aureas, ut jam supra diximus, reponi curavit; quinimmo & in suo Constantinopolitano Palatio auream Crucem pretiosis undique gemmis refertam effingi præcepit, quod Eusebius his plane verbis refert: *Tantus item & tam divinus amor Imperatoris animum complexus est, ut in ipso palatii introitu in ædificio omnium excellentissimo in medio tecti laqueari inaurato in tabula maxima explicata salutaris passionis insigne ex lapillis pretiosis cujusque modi, auroque multo polite elaboratis confectum fingendum curavit.*

Euf. l. 3. c. 4. vit. Const.

Crux in variis locis à Constantino erecta.

Cruces Stationales.

7 At Constantinum Imperatorem piissimum cæteri deinde Christiani principes pari pietatis ardore æmulati sunt. Inter hos autem præcipue extitere summi Pontifices, qui ejusmodi Cruces Stationales olim dictas in Ecclesiis super altari reponere, & in publicis supplicationibus solemni ritu deferri voluere, quod maxime Prudentius ad Urb. Rom. lib. contr. Symmachum his carminibus enarrat:

Prud. l. 1. cont. Symmach.

Agnoscas Regina libens mea signa necesse est,
In quibus effigies Crucis, aut gemmata refulget,
At longis solido ex auro præfertur in hastis.

Sed præ cæteris locupletissimus hujus rei testis est Anastasius in descriptis Pontificum eorundem gestis: cuncta vero, quæ ad rem pertinent, longum nimis, ac supervacaneum foret hic singillatim recensere.

Crux olim probrosa nunc gloriosa. Bar. to. 4. an. 395. n. 9. Chrys. lib. de ador. cruc.

8 Hac igitur de causa, ut vides amice lector, pretiosæ olim solerti peritaque artificum manu Cruces efformabantur; *ut scirent omnes*, inquit Baronius ex Chrysostomo de adoratione Crucis, *Crucem sontium olim suppliciis infamatam, ipso visu horrendam, ore nefandam, & horrore cavendam, ex quo eam pro salute hominum Christus Redemptor noster sponte subjit, jam fuisse redditam fulgentem, decoram, pretiosam, atque gloriosam*; pari quoque ratione spiritualem Crucem id est, intimam fuimet ipsius abnegationem, quam Dominus sectatoribus suis amplectendam injunxit, pretiosam jure merito dici posse quis non videat, ob æternam videlicet gloriæ mercedem & præmiorum spem, quæ adversa hujus vitæ perferentes indubitanter exspectant. *Pretiosa enim* (ait Psalmista) *in conspectu Domini, mors Sanctorum ejus.* Hinc est quod in marmoreo præ cæteris ipsius Probi Sarcophago, ut apud Vaticanam Basilicam videre est, Christi Salvatoris Crucem auream gemmis affabre exsculptam præferentis imago adumbretur: cavebatur enim à Christianis ejusmodi facto, ut ipsius ignominiam Crucis atque horrorem, quem intus hausisse videbatur, ex hominum animis omnimode abolentes, decoram ejusdem faciem, ac plane desiderabilem intuentibus exhiberent.

Psal. 115.

Christiani igitur latentem Dominicæ Crucis decorem lynceis oculis aspicientes, haud hanc ultro divina ope muniti subire reformidabant, sed Christi potissimum exemplo excitati, qui Crucis vexillo tartarum subegerat, & triumphum Stygio ex hoste revexerat, haud Crucem, ut perpetui dedecoris notam, & reorum insigne, sed velut nobilissimum triumphi vexillum, & salutis humanæ symbolum toto animi ardore complectebantur, quippe qui ea potissimum mente repetebant, quibus deinde Augustinus condignis ipsiusmet Crucis gloriam laudibus cumulavit: *Attende*, inquit, *gloriam Crucis ipsius, jam in fronte Regum Crux illa fixa est, cui inimici insultaverunt: effectus probavit virtutem. Domuit orbem non ferro, sed ligno.* Sed de his hactenus, cum divinum Christianæ fidei, quod in Cruce rutilat, mysterium silentio magis præstet, quam vocis obsequio personare.

Aug. in Ps. 54.

CAP. XV.

De veneranda Christi Domini Virgam manu præferentis imagine.

Virga signum Regale.

1 Multiplicibus quidem modis veneranda Christi Domini Salvatoris imago pia fidelium manu coloribus exprimi consuevit. Interdum enim ipsemet Dominus virgam manu gestans affabre pingitur: quod sane peculiaribus neutiquam vacare mysteriis sapientissimi Patres à Spiritu sancto edocti existimarunt. Hoc enim est, quod Regius Propheta olim in Psalm. prædixerat: *Virga directionis, virga regni tui.* Quocirca & Eusebius, *Virgam* ait *regale signum existere*, illud insuper concinne in rem præsentem adjiciens: *Virga Domini, Regni significatio, vel correptio disciplinæ est.* Idem plane, conceptisque ad rem nostram verbis S. Isidorus affirmat: *Virga*, inquit, *est verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne Imperii.* Verum Cassiodorus eisdem mirifice adstipulatur, dum illa Psal. 2. verba dilucidans, *Reges eos in virga ferrea, virga*, ait, *potestas regalis significatur.* Et illa item Psal. 42. verba explanaturus: *Virga directionis, virga Regni tui*, hæc habet: *Hanc enim virgam regii honoris, & insigne sceptrum dicebat antiquitas, designans in ea virtutem Regem Dominum Salvatorem.* Sed miro ingenii acumine altiora mysteriorum arcana Petrus Galatinus attingens, virgam, quæ in ipsius Domini dextera locata est, eundem Messiam præsignare ait. Sed ejus hic quæso verba excipiamus: *Rabbi Kimhi in libro Scerasim ita de Messia ait: Vocatur Messias Princeps, & Dominator. Mos enim dominantis est, ut sit virga in manu ejus: & quia virga disciplinæ plebis in manu ipsius erit, ideo Mehokec etiam dicitur, quod scribam significat.*

Virga signum correptionis, ac disciplinæ. Psal. 44. Eus. serm. c. 4. Isid. in glos. Exod. c. 7. Psal. 2. Cassiod. in Ps. 2. & Ps. 42. Virga insigne Messiæ. Petr. Gal. l. 4. c. 4.

2 Sacerdotalis quoque, & Pontificia dignitas, ejusdemque munus virgæ symbolo prænotari idem, qui supra, asserit, quod Guilielmus Durant. his plane verbis affirmat: *Virga pastoralis potestas intelligitur sacerdotalis, quam Christus ei contulit, quando Apostolos ad prædicandum misit, præcipiens eis, ut baculum tollerent. Quod erudite admodum ipsemet Innocentius III. edocuit ex verbis Psalmi 22. Virga æquitatis, virga regni tui, nimirum virga Pontificis Christi potestatem significat.* Et hæc enarratis hactenus subdit: *Verum potestas Christi non solum virga, sed baculus est, quia non solum corripit, sed etiam sustentat. Unde & psalmus: Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* At vero virgam, & baculum ita plerumque hac super re differentes Orthodoxi Patres accipiunt, ut unum idemque sub multiplici nomine designari pronuntient. Quapropter Cassiodorus loco quem supra citavimus, de utrisque agens sic ait: *Hæc virga est, quæ constringit ad vitam. Hoc baculum, quod continet imbecilles. Hoc sceptrum, quod de mortuis vivos facit.* Et in Psalm. 22. *Virga pertinet ad justitiam, & fortitudinem Domini Salvatoris.* Demum Gloss. in Exod. cap. 7. virgæ symbolo doctrinam prænotari his plane verbis affirmat: *Per virgam doctrina significatur: eo quod antiquitus in signum doctrinæ à doctoribus portabatur. Cum igitur Dominus Deus noster, Regum Rex, summus Sacerdos, doctorque sit noster, merito cum virga regia, sacerdotali, magisterialique repræsentabatur.* Virga igitur velut regale sceptrum, & Regii, ac Sacerdotalis item muneris insigne, dum Christi manibus aptatur, haud obscura intuentibus mysteria propinat. Ex quibus profecto altius rem contemplantibus palam fit, quorsum Christiani olim Christum manu virgam præferentem frequenter in Cœmeteriis pingerent, ut æterni videlicet Sacerdotii ejusdem potestatem inter conspiciendum meminissent, & opportuna auxiliantis Dei subsidia his, qui velut viribus imbecilles ad ferenda legis onera minus idonei

Virga potestatem sacerdotalem significat. Guil. Durant. Rat. div. off. l. 3. c. 15. Innoc. 3. l. 1. myst. miss. Cassiod. Cass. in Ps. 21. Gloss. in c. 7. Exod. Virga symbolum doctrinæ.

nei haberentur, haud unquam defutura hujuſce-modi præmoniti ſymbolo intelligerent. Sed de his hactenus.

CAP. XVI.

De Christo Domino volumina manu præferente.

1 CHriſtianis ſub hac item typica forma Chriſtum Dominum Cœmeterialibus in tabulis interdum exprimendi mos extitit, ut volumen quoddam manu geſtaret; nec iſtud quidem ſymbolum myſterio vacuum pronuntiandum eſt, ut mox explanabimus. Verum enimvero cum volumina, quorum ſermo recurrit, alia quidem complicata ac involuta, alia vero patentia, apertaque coloribus adumbrari contingat, nunc ſingula nobis diligenter pro viribus elucidanda ſunt. Sacras vero inter imagines nonnunquam ipſemet Chriſtus Dominus volumen quoddam explicitum adſtanti humiliter Petro exporrigens repræſentatur. Cujus quidem rei myſterium eruditiſſimis rationibus ediſſerens Gulielmus Durant. explicat, atque illud potiſſimum adnotat, Patriarchas videlicet & Prophetas unà cum involutis rotulis pingi antiquitus conſueviſſe: *Quia nimirum ante Christi adventum fides*, inquit ille, *figurative oſtendebatur, & quoad multa in ſe implicita erant. In manibus ergo Domini expanſum videtur volumen tradi Petro, quia Apoſtolis, ut habetur Lucæ 24. aperuit ſenſum, ut intelligerent ſcripturas.* hæc in rem præſentem erudite Durant. Expanſum item, quod pictura exhibet, volumen ad illum myſtice librum referri videtur, cujus intima quæ latent, immaculati duntaxat miniſterio Agni Joannes Apoſtolus in Apocalypſi reſerata fuiſſe pronuntiat.

Volumina involuta & explicita quid ſignificent?

Guliel. Durant. Rat. l. 1. c. 3.

Luc. c. 24.

Apoc. c. 5.

2 Porro ut de aliis item multiplicibus voluminum formis ediſſeramus, plura quoque alicubi volumina in ciſtis ad ipſius Domini pedes locata affabre coloribus exprimuntur, quæ ſi librorum ſacrorum pagina, præſignare dixerimus, haud ullum inde abſurdum conſequetur quod minus veritati conſonet; tum maxime cum octo in nonnullis Cœmeterialibus tabulis picta volumina exhibeantur, quæ octo canonicos videlicet, receptoſque unanimi ab Eccleſia conſenſu ſacrorum bibliorum libros myſtice innuant, juxta id quod Hieronymus in Prolog. Galeat. in lib. Reg. prolixius ediſſerit. In aliis vero, quæ interdum occurrunt, imaginibus tredecim numero delineati conſpiciuntur, quæ quidem recolenda volumina, quinque primum à Moyſe digeſtos, & octo ſubinde Prophetarum libros juxta ſummariam præhabitamque à Sixto Senenſi diſtinctionem commode præſignare intuentibus quærunt. Interdum quoque veneranda Chriſti imago unà cum panibus intra ciſtas ad ejuſdem pedes poſitas viſitur: quandoque vero effícti in ipſiſmet manibus panes exhibentur; de quibus ſupra prolixe ſatis, dum opportuna rei ſuppeteret occaſio, diſſeruimus. Apto igitur Chriſtiani ſymbolo, quippe qui ſacrarum jugiter, ut par eſt, ſcripturarum oracula venerabantur, è quorum promptuario divinorum arcana myſteriorum haurire fas eſt, cum Deum conſcriptarum paginarum auctorem mente recolerent, ac fide tenerent, omnis quippe veritas, quæ Catholicæ Eccleſiæ quovis tempore Spiritu Sancto edocente innotuit, revelata à Deo eſt, merito Salvatorem Chriſtum Dominum, quem velut æterni Dei Filium & Patris Verbum noverant, & Deum quoque ſciebant, tanquam totius Euangelicæ doctrinæ aſſertorem, promulgatoremque unà cum voluminibus eumdem ſymbolice exprimebant. Sed hæc interim lectori prælibaſſe ſatis ſit.

Volumina imagini Chriſti apicta quid denotent?

Hier. in Prol. Gal. in lib. Reg.

Sixt. Sen. l. 1. p. 4.

CAP. XVII.

De imberbi Christi Domini Imagine.

1 CUm fere ſingula, quæ à Chriſtianis quondam intuentium oculis objiciebantur, peculiaribus myſteriis imbuta ſint; inde fit, ut haud otioſe in antiquis plerumque Cœmeterialibus tabulis Chriſtianorum ſtudio elaboratis, imberbis Chriſti Domini imago contemplanda exhibeatur, quamvis præclara ejus geſta, quæ interdum ob oculos pennicillo repræſentari contingit, completo jam trigeſimo ætatis anno præſtita fuiſſe innoteſcat, inter quæ præcipue illa adſcribenda ſunt, quæ nuper recenſuimus. Nec vero temere, & abſque myſterio id à viris ſapientiſſimis uſurpatum fuiſſe quis credat, ſed ut rem altius contemplantibus hujus objectu imaginis palam fieret, apud Deum ſcilicet, cui ſua ſola coexiſtit æternitas haud inveteratum quidquam, haud quid omnino præteritum, ſed cuncta plane immenſæ ejuſdem æternitati præſentia, nullaque prorſus præſcribente temporum differentia, omnia nova jugiter computari. Quod ſatis eleganter diſertiſſimus edocuit Philo Hebræus, hæc dicens: *Sed à Deo nunquam ſeneſcente, ſemperque juvene nova recentiaque bona copioſe accipiendo diſcant credere, non eſſe quicquam vetus apud Deum, aut omino præteritum, ſed ſubſiſtens abſque tempore naſcenſque, &c.* hæc ille.

Chriſtus Dominus imberbis depictus, & quare?

Philo de ſacrif. Abel. & Cain.

2 Verum enimvero in quibuſdam item ſepulchralibus Cœmeteriorum tabulis Chriſtus interdum, imberbi quidem facie, at adulta ætate præditus repræſentatur, eam nimirum (ſi nobis opinari fas eſt) ob cauſam, ut idem, qui ut Joannes ait: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, & omnia per ipſum facta, ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt.* Idem inquam, digniſſimus totius creaturæ primogenitus agnoſcatur, & in noviſſima mundi ætate ad optatam humani generis perficiendam, ſtabiliendamque ſalutem ipſummet corporali forma indutum veniſſe comprobetur, ut Origenes his plane verbis aſſerit: *Quando venit in corpus humanum, dicit in exordio: Neſcio loqui, quia juvenis ego ſum. Iuvenis propter diſpenſationem, quia in conſummatione jam ſeculorum, & in extremum hujus vitæ tempus advenit.* hæc Origenes.

Chriſtus adulta, ætate depictus, ejuſque myſterium.

Ioan. c. 1.

Orig. ho. 1. in Hier.

3 Porro imagines, Abrahami, Noëmi, Moyſis, Eliæ, cæterorumque hujuſmodi, quæ imberbi quidem facie picta exhibentur, aliud intuentium oculis myſterium præſeferunt, juſtos videlicet viros juvenum inſtar ætate florentes, in eodem jugiter vigore, & tum animi, tum corporis alacritate perſiſtere, quod ipſe Chryſoſtomus in hæc plane verba edocuit: *Iuſtorum animæ juveneſcunt, vigent, & in ipſo ætatis flore ſemper conſiſtunt.* Idemque nobis de Angelis affirmandum videtur, qui etſi incorporei ſunt, juvenili tamen facie pinguntur. Merito igitur jure Chriſtiani, qui perennem in Cælo ullo abſque termino vitam, & diem illum, qui occaſum neſcit, expetebant jugiter, exſpectabantque, ut futuræ novitatem vitæ ipſomet ſymbolicæ imaginis proſpectu addiſcerent, Chriſtum

Sancti ætate juvenili depicti, & quare? Juventus ſymbolum juſtorum.

D. Chryſ. ho. 10. in ep. ad Rom.

Angeli cur facie juvenili pinguntur.

stum juvenili ætatis flore pubescentem pingebant: quippe qui fidei rudimentis imbuit, probe jam nossent, nos quoque qui hic interim degimus, *oportere conformes fieri imagini Filii Dei*, & in mensuram ipsam ætatis plenitudinis Christi tandem, ut ait Apostolus, fore provehendos, necnon Propheticum illud oraculum, quod cuique Christianorum optime consonat, animo jugiter sub esset: *Revocabitur, ut aquilæ juventus tua.* Sed quæso ad alia orationis stylum convertamus.

Apost. ep. ad Rom. c. 8.

Psal. 102.

CAP. XVIII.

De Christo Domino Pastoris formam exhibente.

1 ANtiqui Christiani, quorum singula divinis tum gesta, tum verba mysteriis redundabant, peculiari pietatis ardore, & charitatis affectu permoti, sæpissime Christum Dominum sub Pastoris forma intuentibus contemplandum proponere consueverunt, celeberrimam illam Pastoris videlicet, qui dilectam humeris oviculam defert, parabolam respicientes, quam pluribus quidem sermonibus eleganter Lucas Euangelista describit, & quam ipsemet Dominus aliquando Ioannis capite decimo edisserens, sibimet palam congruere, hæc dicens affirmat: *Ego sum Pastor bonus: bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Et paulo infra eidem parabolæ insistens, hæc subjicit: *Alias oves habeo, & illas oportet me adducere.* Et Matthæi 26. & Marc. 14. parabolicas loquendi formulas sibi dumtaxat consonare illis verbis comprobat: *Percutiam Pastorem, et dispergentur oves gregis.* Quam sane parabolici sermonis phrasim clarioribus adumbratam coloribus beatissimus Apostolus Petrus prima, quam conscripsit, Epistola ad rei nostræ propositum concinne aliquando explanavit: *Eratis enim*, inquit, *sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad Pastorem, & Episcopum animarum vestrarum.* Ac si ad unum totius Salvatorem Orbis Christum, ad quem ovilis, & ovium cura singulariter pertinet, pastoris item nomen, & unà cum nomine munus pertineat.

Christus Dominus in habitu pastorali.

Luc. c. 15.

Io. 10.

Matth. c. 26. Marc. c. 14.

1. Petr. 2. v. 25.

2 Hoc igitur speciosum amoris symbolum, quod Pastoris imago præfert, familiare præ cæteris, ac usitatum præcipue Christianis semper extitit. Singula enim fere Cœmeteria Euangelici Pastoris imagine illustrantur: *Et hujus quidem generis imagines*, ut Baronius ait, *complures inspeximus in antiquissimo Priscillæ Cœmeterio Via Salaria anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, Vrbe teste atque admirante effosso.* Quod Pastoris symbolum frequenti usu receptum non ipsis Cœmeterialibus tantum imaginibus, sed in sacris item calicibus, ac aliis ministerialibus sacrificiorum vasis Christiani usurpabant, ut ex ipsomet Tertulliano lib. de Pud. legentibus liquido constat, ubi isthæc ille in rem præsentem enarrat: *A Parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita à Domino requisita, & humeris ejus revecta. Procedebant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio Pecudis illius, utrumne Christiano, an ethnico peccatori de restitutione conveniat.* hæc Tertullianus venerandæ quidem antiquitatis assertor, sed sanæ, illibatæque doctrinæ parum consonans, ac sibi minus constans: perperam enim, ut Baronius in suis Annalibus adnotat, præclaram Christi Parabolam interpretatur, cum sub deperditæ oviculæ symbolo ethnicos dumtaxat, qui ad fidem accedunt, nullatenus vero Christianos, qui in crimen aliquando lapsi, ad pœnitentiæ postmodum subsidia confugiunt, intelligendos velit: quod suæ mordicus ille sententiæ inhærens, ibidem cap. 10. hæc dicens repetit: *Patrocinabitur*, inquit, *Pastor, quem in calice depingitis.* Hujusmodi autem allusione verborum, ministeriales illos calices, de quibus sermo agitur, vitreos fuisse evidenti animadversione coarguit. Vitreos quippe in venerando sacrosancti olim Altaris ministerio calices usui fuisse, plurimorum quidem sanctorum gesta, probatorumque testimonia Patrum convincunt, quæ idem fuse Baronius in suis ad Martyrologium notis VII. Idus Augusti recenset. Nam ut de cæteris taceamus, ex ipsismet martyris Donati gestis calicem sanctum à paganis perfractum, divina virtute ab eodem restauratum fuisse perhibetur, cujus quidem rei nobilis memoria in Martyrologio Romano his verbis recolitur: *Aretii in Tuscia S. Donati Episcopi, & martyris, qui inter cætera virtutis opera*, ut scribit B. Gregorius Papa, *fractum à paganis calicem sanctum orando instauravit.* Quod autem calix iste vitreus fuerit, ejusdem acta declarant. Vitreus quippe calix, & patena item vitrea in sacris olim ministeriis, ut Baronius enarrat, adhibebantur. De patenis quippe vitreis in lib. de Roman. Pontific. in Zephyrino Papa: de vitreo autem calice Hieronymus epist. 4. ad Rusticum de S. Exuperio Tolosano Episcopo agens: *Nihil*, inquit, *illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro.* Rursus etiam Cyprianus Gallus in vita S. Cæsarii Arelatensis Episcopi, qui Theodorici Regis Italiæ temporibus claruit: *An non*, inquit, *in vitro habetur sanguis Christi?* A temporibus autem Apostolorum vitreus in usu calix fuisse videtur. Vnde Marcus Hæresiarcha illis temporibus proximus, & ipse Catholicam Ecclesiam æmulatus, vitreo utens calice in suis sacris, ut Baronius refert, impostura quadam per magicam artem exhibita populum dementabat, dum vini color albus, qui foris apparebat in vitro, quibusdam præstigiis mutabatur in rubrum, adeo ut vinum conversum in sanguinem fuisse videretur. Vitrei autem calicis usus in Conc. Rhemensi, quod temporibus Caroli Magni celebratum est, laudabiliter quidem, ut Baronius asserit, ob periculum, quod materiæ fragili immineret, sublatus est. Stannea item antiquis vasa, & quæ ex rudi, atque ignobili materia constarent, fictiles quoque ad sacrosancta Altaris mysteria calices usui quondam extitisse, vel inde compertum fit, quod apud pervetustam B. Anastasiæ de Vrbe Ecclesiam calix ex fictili materia eleganter compactus, velut nobile venerandæ antiquitatis monimentum suspiciendus ad hanc usque diem asservetur, qui ipsimet Divo Hieronymo Ecclesiæ doctori, & eximio Christianæ pietatis, ac paupertatis cultori, ut pia fert traditio, inter sacra altaris ministeria, ad pretiosi videlicet Christi sanguinis sacrificium offerendum usui extitit. Porro quam splendida olim extiterint vasa sacris destinata ministeriis, vel dum gentilium persecutiones recrudescerent, si quis nosse cupit, Optatum Milevitanum de persecutione Diocletiani hæc dicentem, ut supra diximus, consulat: *Extant ex auro, & argento quam plurima ornamenta, &c.* Præterea Gregorius Turonensis lib. de glor. Mart. Vasa sacra ministerialia argentea

Imago Pastoris calicibus, ac vasis sacris solita.

Bar. t. 1. ann. 57. n. 112.

Tert. c. 2. de pudic.

Bar. Ann. to. 2. an. 216.

Id. Tert. c. 10. de pudic.

Calices vitrei in usu apud antiquos Christianos.

Bar. in not. ad Mart. 7. Aug.

Lib. de Rom. Pont.

Hier. ep. 4. ad Rust.

Epiph. in. Pan. hær. 34

Bar in not. ad Mart. Ro. die. 7. Aug.

Marcus Hæresiarcha calice vitreo utens præstigiis populum dementabat.

Opt. Mile. cont. Parm. l. 1.

Greg. Tur. l. de glor. mm. c. 38.

nensis lib. de glor. Mart. Vasa sacra ministerialia argentea è cryptis, in quibus sancti Martyres sacra peragentes delitescebant, effossa fuisse enarrat, ut jam diximus. Et quidem eorundem splendor adeo excrevit, ubi Ecclesia à persecutoribus paululum respirare cœpit, ut eadem ipsis gentilibus admirationi existerent: quapropter Julianus ille Præfectus Orientis, & alterius impii Juliani Apostatæ avunculus, isthæc Antiochiæ, ut Baronius ait, obstupescens dixit: *En quam sumptuosis vasis Filio Mariæ ministratur.* Audis quantum splendoris Ecclesiæ, ejusdemque ministeriis accesserit, dum à vitro, vitreisque calicibus ad argenteos, aureosque munifica Christianorum manu impensos transitum fecerit. Plura autem, quæ in rem præsentem afferri possent, nos interim consulto, ac brevitatis gratia prætermittimus.

Theod. hist. l. 3. c. 13.

3 Sed his obiter enarratis, ut ad locum, unde discessimus, propositi memores, revertamur, recolendam Euangelici Pastoris imaginem magnus ille animo pariter, ac meritis inter Imp. Constantinus in ipsius Constantinopolitani fori meditullio omnium quidem oculis contemplandam proponi jussit, ut Eusebius in conscriptis ejusdem gestis locuples testis in hæc plane verba enarrat: *Videas etiam adhuc licet apud fontes in medio foro positos Pastoris præclara symbola illis, qui sacris literis eruditi sunt, satis cognita.* Porro ex Euangelicæ hujus, quæ tam frequens antiquis extitit, exhibitione parabolæ plurimum quidem emolumenti, & in adversis quibusque levaminis haud modicum Christianis ultro suppetebat: quippe qui sub unius, ejusdemque parabolæ, quam meminerant, cortice seria eisdem mente contemplari liceret, quot videlicet ac quantis laborum incommodis ad tuti septa ovilis revocata, ac indefessa Christi Salvatoris opera aberrans quondam ovicula redux effecta tuto tandem Pastoris optimi sinu recepta fuerit. Quod eleganti quidem sermone Tertullianus hæc dicens expressit: *Ovem patientia Pastoris requirit, & invenit: nam impatientia unam facile contemneret, sed laborem inquisitionis patienter suscipit, & humeris insuper advehit bajulus patiens peccatricem derelictam.* Admiranda insuper Salvatoris Dei humilitas ab iisdem percipi ex illis commode poterat, ut Augustinus diserte illis verbis expendit: *Ovem*, inquit, *perditam omnes peccatores dixit, qui per pœnitentiam reconciliantur Deo: quam humeris suis portat; quia humiliando se, tales erexit.*

Imago Pastoris in Foro Constantinopoli à Constantino posita.

Eus. l. 3. c. 48. in vit. Const.

Mysteria Figuræ Pastoris.

Patientia, & labor Boni Pastoris

Tert. l. de pat. c. 12.

Humilitas boni Pastoris.

S. Aug. q. Evam l. 2. q. 32.

4 Ex præmemorata item parabola haud satis unquam pro merito prædicandam Christi, qua se pro nobis libenter impendit, charitatem palam fideles edocebantur: deperditæ quippe unius oviculæ, quam deperibat, amore illectus non è cælesti duntaxat regno in hæc infima se ultro demittere, ac humanæ carnis formam induere, nostrorumque criminum pœnis obstringi, verum & ipsiusmet Crucis subire patibulum, & acerbissimum mortis genus sponte piissimus Dominus perpeti neutiquam dedignatus est, ut prophetico imbutus spiritu longe ante illis plane verbis Isaias prænuntiarat: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit.* Et beatus item Petrus totius Apostolici ordinis princeps satis perspicue in hæc verba disseruit: *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Inexhaustam Dominici pectoris charitatem Gregor. Nazianzenus oratione in Christi Nativit. illis plane verbis admirabundus concelebrat: *An propterea*, inquit, *parvus est quia propter te humilis; qua bonus ille Pastor qui animam pro ovibus posuit, ad errantem ovem venit; & ad montes & colles, in quibus sacrificabas, & vagantem invenit, & inventam iisdem humeris, quibus & Crucis lignum sustulit, sublatamque ad supernam vitam reduxit, subvectamque eodem, quo eas, quæ nunquam à grege aberrarunt, loco numeroque habuit, &c.* hæc Nazianzenus in Euangelici Pastoris symbolum congerit.

Charitas boni Pastoris.

Esa. c. 53.

Petr. ep. 1. c. 2.

Naz. or. de Christ. nat.

5 Qua item ratione ubi de ovibus Ambrosius sermonem aggreditur, illa psalmi 118. verba dilucidat: *Erravi sicut ovis, quæ periit.* Ait igitur: *Denique inventam pastor ovem humeris imponit suis. Agnoscis utique mysterium, quomodo ovis lassa reficiatur: quia non potest aliter humana conditio lassa recreari, nisi Sacramento Dominicæ passionis, & sanguinis Iesu Christi; cujus principium super humerum ejus: in illa enim Cruce infirmitates nostras portavit, ut ibi omnium peccata evacuaret.* Nec verò disertis symbolicam verbis imaginem cumulare Hieronymus destitit, qui ad Pammachium scribens, isthæc in rem præsentem infert: *Dei Filius propter unam*, inquit, *morbidam ovem, nonaginta novem in montibus derelictis, alapas, crucem, flagella sustinuit, & suis humeris portavit ad Cælos, bajulans & patiens delicatam peccatricem.* Et in suis item super Isaiam elucubrationibus hæc subjicit: *Iste qui postea in majestate venturus est, prius formam pastoris accipit, qui dicit ipse de se: Ego sum Pastor bonus.* Huc usque super proposito Pastoris typo Hieronymus. Demum Gloss. in cap. 15. Lucæ enarratis hactenus constanter hunc in modum adstipulatur: *Ovem in humeris posuit, qui humanam naturam suscipiens, peccata nostra ipse portavit: unde humeri Christi, Crucis brachia sunt, illic peccata nostra deposuit, in illa nobilis patibuli cervice requievit.*

Ovis errática quomodo à Pastore reducenda.

S. Ambr. in Ps. 118.

S. Hier. ep. 61. ad Pam.

Id. in c. 40. Isa.

Gloss. in c. 15. Luc.

6 Verum enimvero ex objecta sibi ante oculos aberrantis oviculæ parabola, quam Pastor amantissimus haud derelictam perire sustinens, adeo solicite requisivit, Christianæ fidei sectatores qui sacra tunc Cœmeteria excolentes, omni mititate præditi, tanquam oves carnificum furori patebant, firmam utique animo spem haurire poterant, protegente Deo, qui Pastoris jugiter affectum exhibet, inter ærumnarum, ac persecutionum, quibus impetebantur, procellas deserendos nequaquam fore. Quod palam Hieronymus docuit, dum illa Ecclesiastici verba sapienter expendit: *Et Deus quæret eum, qui persecutionem patitur.* Sed quæso, lector, Hieronymum excipiamus: *Sicut autem placet*, inquit ille, *quasi proprio legere principio, & Deus quæret, &c. utatur hoc testimonio in persecutione gentilium ad consolandum eum, qui in martyrio perseverat, Et quia omnes, juxta Apostolum, qui pie vivere volunt in Christo Iesu, persecutionem patientur, habent consolationem, quia Deus quærit persecutionem patientes, sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere quod perierat, & erroneam ovem suis humeris ad gregem reportavit, &c.* hæc Hieronymus cum Euangelici Pastoris charitatem inculcat.

Fiducia quam in Deum afflicti habere debent.

D. Hier. Eccl. c. 2.

7 Sed ut singula, quæ latent, mysteria percurramus, optatum quoque futuræ resurrectionis symbolum validis inde fideles ad id argumentis permoti conjicere poterant, ut diserte præ cæteris antiquissimus ille, inter scriptores Tertullianus intulit libro, quem de resurrectione carnis inscripsit, ex illis potissimum Lucæ verbis: *Venit Filius hominis*

Ovis erronea in humeris Pastoris symbolum resurrectionis.

hominis quærere, & salvum facere, quod perierat: In primis, inquit ille, *cum ad hoc venisse se dixit*, id est, Christus, *ut quod periit, salvum faciat, quid dicas periisse? hominem sine dubio. Totumne, an ex parte? utique totum: siquidem transgressio, quæ perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quam & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis implevit. Totus itaque salvus fiet, qui periit totus, delinquendo totus, nisi si & ovis illa sine corpore amittitur, & sine corpore revocatur. Nam si caro quoque ejus cum anima, quod pecus totum est, humeris boni Pastoris vehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis exemplum est, &c.* hæc ad rem Tertullianus ex Pastoris, cui ovis credita est, symbolo Resurrectionis imaginem opportunis verborum coloribus adumbrans.

Tert. de resur. car. c. 30.

Ovicula in humeris Pastoris symbolum humanæ naturæ.

8 Nec vero cum unam duntaxat quæsitam ingenti Pastoris solicitudine oviculam, ejusdemque humeris blandè sublatam, ac festivis subinde amplexibus exceptam nossent, præconceptæ quidquam animo eorumdem spei interlabi poterat: unius enim oviculæ, quam centemplabantur, symbolo totum plane humanum genus designari ex Euangelicis oraculis jam probe tenebant: quod inter alios præcipue Hilarius illis verbis testatur: *Ovis una homo intelligendus est, & sub homine uno universitas sentienda est: sed in unius Adæ errore omne hominum genus aberravit, &c.* Nam viros alioqui sapientissimos nullatenus quidem latebat, immensum videlicet supernæ Bonitatis sinum, quo cunctos dulciter fovere, blande excipere, amice complecti consuevit, singulis quibusque præsto jugiter esse, ac benefica ejusdem munera æque cunctis ac singulis liberaliter provenire. Tantumdem enim pro unica ovicula laboris, quantum pro omnibus impendit nec unam quidem inter tot desiderari passus: *Nullam enim* (ut ille ait) *se habere putavit, si de numero sua una periret.* Quod egregie in præsentem parabolam Chrysostomus adnotavit: *Ideo denique*, inquit, *& in illa boni Pastoris parabola non dicitur, quia venit multas oves quærere, sed unam: una namque est, quia sic omnibus, quasi uni divina beneficia conferuntur.* Demum ut reliqua, quæ hic commode interseri possunt, prætereamus, & brevitatis gratia, quæ in eadem edisserenda parabola ab orthodoxis Patribus animadversiones passim congestæ sunt, sileantur; hæ enim pio Christianorum eorundem studio ut nobis credere par est, assidue præ manibus usurpatæ altius animo insederunt. His igitur omnibus alio rejectis, nostræ huic enarrationi, coronidis instar, annulum à sacra Christianorum antiquitate petitum, qui Pastoris Euangelici symbolum, quibusdam exsculptis insuper notis, præsefert, & inter Cœmeteriales exuvias repertum, hic tibi Illustrissima matrona Felix Rondanina contemplandum offert:

Per ovem unicam tota natura humana in Euangelio intelligitur. S. Hil. in Matt. c. 18.

Auct. imp. sup. Matt.

S. Chry l. 2. de comp. cord.

Huic autem annulo Pastoris imagine singulariter exsculpto illa speciosi instar tituli concinne aptari posse videntur, quæ Gregorius Nyssenus de Euangelico Pastore acutè disserens in medium affert, dum Christum Dominum Pastorem optimum in hæc plane verba venerabundus alloquitur: *Ubi pascis, ô Pastor bone, qui super humeros tollis ovem? una est enim ovis universa humana natura, quam suscepisti super humeros, ostende mihi locum quietis, educ me ad herbam bonam ad nutriendum, voca me ex nomine, ut ego qui sum ovis, audiam vocem tuam, & propter tuam vocem da mihi vitam æternam.* hæc in rem præsentem Nyssenus. Quibus eleganter quoque Angelici Doctoris verba consonant, quæ de Christo Domino in altaris Sacramento suæ alimento carnis pascente oves, qui pastorum omnium forma, & exemplar est, satis concinne hunc in modum Ecclesia canit, nimirum:

Apostrophe S. Gregorii Nysseni ad Pastorem.

Nyss. ho. 2. in Cant. 2.

Bone Pastor, panis vere,
Iesu nostri miserere.
Tu nos pasce, nos tuere:
Tu nos bona fac videre
In terra viventium.
Tu qui cuncta scis & vales,
Qui nos pascis hic mortales,
Tuos ibi commensales,
Cohæredes & sodales,
Fac sanctorum civium.

9 Verum antequam Pastoris, cui insistimus, enarrationem absolvamus, haud studiosum interim lectorem latere fas est, quod idem interdum Pastor, qui in Cœmeterialibus tabulis exprimitur, hircum aliquando, non ovem, humeris deferens coloribus adumbretur: quod quidem velut cætera, peculiari mysterio constat. Cum justi enim viri sub ipsomet ovium typo designentur: hircorum autem vel hœdorum symbolo perditis quique moribus homines ac reprobi, ut Euangelicæ passim contestantur paginæ, quæ illud jugiter auribus insonant: *Sicut Pastor segregat oves ab hœdis.* Et infra: *Statuet quidem oves à dexteris suis, hœdos autem à sinistris.* Ut omnes igitur symbolico ejuscemodi typo Christum Dominum ad evocandos ad pœnitentiam criminum vinculis obnoxios in terrarum orbem venisse intelligerent, hircum pariter, aptato Pastoris humero sublatum Cœmeterialibus, in tabulis exhibebant, ut Theodoretus præ cæteris in illud Cant. 1. Pasce hœdos tuos, in hæc verba dicens asseruit: *Vult enim benignus Dominus, ut non modo justos, verum etiam peccatores omni studio & cura complectamur. Non enim egent, inquit, qui sani sunt, medico, sed qui male habent. Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Et paulo infra ejusdem propositi enarrationem hunc in modum prosequitur: *Hœdorum autem nomine peccatores intelligit divina scriptura. Hos enim Dominus à sinistris ait locatum iri, sejunctos ab agnis, qui dexterum locum obtinebunt. Nam in lege quoque pro peccatis non ovis, sed hircus ex capris mactabatur, &c.*

Pastor cum hirco in humeris quid denotet.

Ovis typus justorum.

Hinc symbolum peccatorum.

Matth. c. 25.

Theod. in c. 1. Cant.

10 Vides igitur, amice lector, quam congruè sub mystica Pastoris imagine supernæ viscera pietatis probi illi Christianæ fidei cultores protestarentur, & erga devios à recto virtutis tramite propensum Dei miserantis, ac evocantis studium intuentibus contemplandum objicerent, ut nimirum quisquis corde compunctus anteactæ vitæ errores pertæsus, quantumvis fœdas atque enormes flagitiorum labes detestatus fuisset, se ultro aberrantem paterno tamen ejusdem sinu excipiendum fore neutiquam dubitaret: *Nullum enim spernit*, ait Augusti-

Solatium peccatorum Pastoris cum hirco in humeris imago.

Augustinus, *neminem abjicit, si pœniteo, parcit, si revertor, suscipit, si differo, præstolatur.* Vides immensam Pastoris ovem ultro excipientis benignitatem. Sed audi quid ad Pastorem Augustinus proloquatur: *Revocas errantem, invitas repugnantem expectas torpentem, amplexaris redeuntem.* Sed de mystica Euangelici Pastoris imagine, quam hucusque suspeximus, hæc breviter lectori prælibanda voluimus.

Aug. l. in med.

CAP. XIX.

De sacra Pastoris Euangelici baculum, & pastoralem fistulam manu gestantis imagine.

Baculus in manu Pastoris quid significet?

1 QUoniam de recolenda Euangelici Pastoris imagine, quæ Christianis frequens admodum extitit, nobis adhuc sermo recurrit, Pastor item in perantiquis Cœmeteriorum tabulis unà cum baculo, & pastorali fistula adumbrari consueverat. Ad ejuscemodi autem rerum, quæ latent, elucidanda mysteria, præter ea, quæ nos alibi de virga, quam Christus manu præsefert, sermonem instituentes satis abunde disseruimus; nonnulla hic de baculo, qui pastoralis muneris insigne computatur, adjicere libet, quæ quidem S. Paulinus Episc. diserte quondam his plane verbis ad Florentium conscripsit: *Hic ergo Dominus & Deus noster, qui in terris visus est, & inter homines conversatus est, pro nobis ovis, & Pastor in nobis est: quia nos invisibili baculo, & salutari virga intus reget, ut etiamsi ambulemus in umbra mortis, non timeamus mala, quia nobiscum Deus.* Verum ut de baculo mysticè, ut cœpimus loqui, prosequamur. Innocentius Papa Tertius nobile quoddam Ecclesiasticæ in baculo hierarchiæ symbolum agnovit, dum sermone primo Dominicali, quem post dies Paschales edidit, ejuscemodi baculo Episcopalem, vel ut melius dixerim, pastoralem baculum repræsentari hæc dicens affirmat: *Bonus Pastor debet pungere lentas, sustentare morbidas, & colligere vagas, quæ tria bene significantur in baculo Pastorali, qui est in ultimo acutus, in medio rectus, in summo retortus. Acutus ut pungat oves lentas, & pingues: rectus, ut sustentet oves morbidas & infirmas: retortus, ut colligat oves vagas, & errabundas.* Isthæc concinne in baculi pastoralis dilucidationem Innocentius. Idem plane, & quidem egregie aptatis in rem verbis ab Augustino suggeritur: *Inde etiam est*, inquit ille, *quod baculus Pontificalis ex inferiori parte pungit, superius in anteriora extenditur, quia prædicator pungere debet vitia carnis, & mentis vires in superiora dirigere.* Et infra sanctissimus doctor ejusdem baculi formam ingeniosis observationibus expendens, utpote qui in cacumine curvus existit, & ipsummet, cujus manu defertur, quodammodo respicit, isthæc in mysterii elucidationem congerit: *Ita tamen*, inquit, *quod ad sui considerationem semper redeat, ne cum aliis prædicaverit, ipse reprobus efficiatur.* En quam sapida Pastoris baculus mysteriorum arcana intuentibus offert.

S. Paul. ep. ad Floren.

Baculus Pastoris symbolum Ecclesiasticæ hierarchiæ.

Innoc. Pap. III. ser. 1. Dom.

S. Aug. Glos. in ps. 124.

Fistula Pastoralis quid denotet?

2 Porro ut nunc à Pastoris baculo, ad fistulam, quam Pastor inter cætera pastoralis muneris insignia gestare consuevit & orationis stylum convertamus: hac quidem quid potissimum designetur, Gregorius Nazianzenus planè his verbis edocuit: *Pastor gregem ad pascua ducet, & à pascuis reducet fessumque recreabit, & alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem pedo, ut plurimum autem fistula.* Ex quibus opportune in rem præsentem enarratis, quam præcipue ob causam à Christianis baculus Christo omnium Pastor aptetur, videre est, ut nimirum se totos ejusdem imperio ac nutibus regendos ultro committerent, cui peculiari quidem jure cunctas regendi oves cura, atque onus incumbit, & dum singulas sapientissimis legibus suaviter informando demulcet, in amœnissima tandem collium æternorum pascua deducit. Sed de his hactenus.

Naz. Apol. or. 1.

CAP. XX.

De Christi speciem Agni præseferentis imagine.

1 SPecioso quidem Agni titulo Christus à Ioanne Baptista primum salutatus est, & haud alio subinde nobiliori, quam Agni symbolo à Ioanne Apostolo passim in Apocalypsi mysticis potius verbis, quam coloribus Christi Salvatoris imago adumbratur: quapropter jure merito, qui omnium culpas ablaturus, & proprio abluturus sanguine venerat, Agni vocabulum apud antiquos promeruit. Neque Agnus dumtaxat, sed *Agnus ab origine mundi occisus nuncupatus est.* De quo quidem præclaro Christi titulo aptè Paulinus in rem præsentem cecinit:

Paulin. ep. 12.

Sub Cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agnus, ut innocua injusto datur hostia letho, &c.

Cum antiquum igitur ejuscemodi symbolum Christianis extiterit, solemne item iisdem extitit: quapropter qui aptis plerumque symbolis abditas quasque res præsignabant, ut non modo sub Pastoris, verum etiam sub Agni typo sacris frequenter in tabulis Christum contemplandum oculis exhiberent. Redemptor etenim non tantum nos bonus veluti Pastor solicite, ac studiose tueri, perquirere, ac paterno affectu regere dignatus est, sed vel mitissimus veluti Agnus ad immolandum pro nobis duci, crucis patibulo addici, & seipsum ultro in ara Crucis libenter mactari sustinuit: *Et ego*, inquit, *quasi Agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.* Quod Paulinus pijssimo quidem vir ingenio præditus in hactenus recensita ad Florentium epistola in hæc planè verba adnotavit: *Idem Agnus & Pastor reget nos in secula, qui nos de lupis agnos fecit: earumque nunc ovium Pastor est ad custodiam, pro quibus fuit Agnus in victimam: de quo in Apocalypsi cap. 13. Agnus occisus ab origine mundi.* hæc Paulinus, dum aptatam Christo Agni similitudinem prosequitur.

Christus Dominus sub Agni typo.

Ierem. c. 11.

D. Pau. ep. ad Florent.

Apoc. 13.

2 Porro quamplura hic proferanda in medium sacrarum paginarum oracula suppeterent, quibus sub descripto agni typo Christus Dominus, ut videre est, symbolice figuratur, sed unum interim præ omnibus ad rem convincendam sanctissimi Ioannis Baptistæ Præcursoris testimonium sufficiat, qui cum à longe aliquando Christum ad se venientem conspexisset, illis protinus vocibus salutavit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Quapropter hoc ipsum Ioannis testimonium haud unquam apud Christianos antiquatum, auribus jugiter Ecclesia suggerit, dum ejusdem verba quotidie in sacrosancto Altaris mysterio usurpans, his plane verbis semel, atque iterum Christum compellat, dicens: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.*

Agni nomine Christus Dominus sæpissime appellatus.

Liturg. Missal. Rom.

3 Congrue igitur recolendæ antiquitatis Patres cum Christum Dominum intuentium oculis atque animis contemplandum objicerent, mystico Agni ejuscemodi symbolo uti frequenter consueverant, ut

ut sæpe sæpius in ipsis Cœmeterialibus tabulis videre contingit, in quarum nonnullis venerandæ item Crucis imago multiplicibus insculpta modis exprimitur: interdum enim baculus quidam effingitur, ex quo pastoralia quædam vasa affabre elaborata pendent, ut palam munus utrumque videlicet, quod ille pro nobis exhibuit, Agni nimirum & Pastoris adumbraretur, ut jam in supra enarratis exposuimus. Porro Crucem ipsi deinde Agno haud peculiari absque mysterio apponebant: quia cum inter ipsa Ecclesiæ exorientis primordia, Crucis patibulum sontibus carnificum manu puniendis adhiberetur, Christum Dominum, qui totus innocentia canditatus, pro nobis tamen velut culpis obnoxius, Cruci suffixus fuerat, haud clavis è ligno aliorum instar pendentem repræsentare consueverant, ne videlicet qui nuper ad fidem accesserant, ex Christi probrosæ Crucis trunco affixi imagine, cui eadem forte die scelestum quempiam ac facinorosum hominem affigi conspexerant, eisdem cum fidei iniuria ex imagine probrum subreperet, & scandalum item, ac animi deliquium obtingeret: homines quippe triste, ac funestum ejusmodi spectaculum, ut humanæ fert consuetudinis ratio, & sensus ipse dictare videtur, summopere exhorrent. Quapropter eorundem imbecillitati ad tempus caute pro animi viribus prospicientes, Crucem duntaxat suppressa Christi è Cruce pendentis imaginem effingebant: eandem insuper Crucem gemmis, ut jam diximus, egregie exsultam, ornatam, & quandoque Agnum sub ipsa consistentem affabre pingebant, ut Paulinus altero è recensitis nuper carminibus innuit:

Crux variis modis olim exprimebatur.

Agnus cum Cruce.

Crux absque imagine Crucifixi ab antiquis Christianis depingi solita.

Agnus sub Cruce olim depingi solitus.

D.Paulin.ep. 11.

Sub Cruce sanguinea niveo stat Christus in agno.

Id autem præstitere, ut qui tunc temporis, quando Crux probro erat, ex gentilitate ad fidem traducebantur, & Christo in baptismate nomen dabant, blande, ac suaviter ad altiora Christianæ fidei mysteria intellectu assequenda proveherentur. Haud imus tamen inficias, pie ac studiose lector, venerandam quoque Christi Salvatoris imaginem antiquis temporibus Cruci itidem exsculptam aptari interdum consuevisse, verùm nullatenus ante Constantini Magni tempora id præstitum est; Christiani enim longe ante quam ipse Romani clavum Imperii obtineret, & diutino etiam temporum interlapsu, post quam felicissima ejusdem tempora Christianæ rei publicæ illuxere, Crucem & Agnum pariter juxta Crucem, vel Agnum Crucis vexillum deferentem in sacris, ut diximus, tabulis repræsentare solebant.

4 Quamvis autem in sexta generali synodo Canon. 83. districte fidelibus interdictum fuisse videatur, ne descripta à nobis hactenus Agni imagine uterentur, quæ à Ioanne Damasceno oratione de imaginibus illis utique verbis eleganter describitur: *In quibusdam*, inquit, *sanctorum imaginum picturis Agnus exprimitur, quem Præcursor digito demonstrat. Nos igitur veteres figuras atque umbras ut veritatis notas & signa Ecclesiæ tradita complectentes gratiam & veritatem anteponimus, quam ut plenitudinem legis accepimus. Itaque ut ad id quod perfectum est, in picturis etiam omnium oculis subjiciamus, Agnum illum, qui mundi peccatum tollit, Christum Deum nostrum, loco veteris agni, humana forma posthac exprimendum decernimus, &c.* Verum enimvero ut hic quæ ad rem faciunt enarremus, præterquam quod haud unquam ab Ecclesia Romana canonem illum receptum fuisse palam fit, quemadmodum ipsemet asserit, ac prolixius Cardinalis Baronius noster in suis Annal. edisserit: & Binius pariter in quinti Conc. notis, quod sextum nuncupatur, unà cum aliis ibidem ab ipso recensitis affirmat. Certe quæ in medium protulimus ipsiusmet Canonis verba, nullatenus sacras Christi sub Agni symbolo imagines ab ipso Ecclesiæ promptuario semovendas decernunt, sed illis Christi ejusdem imagines sub humana forma affabre effictas præferendas edocent. Quod sentit Glossa in sextam synodum; cui Turrecremata mordicus hæc dicens adhæret: *Tertio est*, inquit ille, *responsio hic in glossa, quam ponit, seu prosequitur Guillelmus in Rationali, ut hoc referatur ad picturam in Cruce, ut videlicet in Cruce Christus in figura hominis depingatur principaliter, quo depicto non obest, si etiam in parte inferiori depingatur agnus.* Quinimmo ut validioribus assertio argumentis fulciatur, ipsemet Adrianus Papa in conscripta ad Tharasium Patriarcham Constantinopolitanum epistola, quæ in septima pariter synodo Act. 2. recitatur, sacram Christi imaginem sub Agni symbolo à sexta synodo comprobatam omnino fuisse disertis utique verbis affirmat, cum de synodica Tharasii ejusdem epistola agens, in rem præsentem hæc habet: *In qua clare est expressum, quod in sextæ synodi divine & legaliter prædicatis canonibus recipitur pictura illa veneranda, in qua Agnus digito Præcursoris demonstratus graphice est insculptus, qui in typum gratiæ assumptus, verum nobis per legem Agnum, nempe Christum Deum indicat. Veteres igitur typos, figuras & umbras tanquam veritatis signa, & notas Ecclesiæ traditas suscipientes, gratiam & veritatem agnoscimus, tanquam legis plenitudinem hanc arbitrantes. Vt igitur & in colorum effectibus subjiciatur omnium oculis figura illa, quæ Agnum illum, qui abstulit peccata mundi, nimirum Deum nostrum, juxta humanam effigiem delineat, censemus ab hoc tempore pro veteri illo Agno, qui scilicet immolabatur, typusque erat Christi immolandi, vel ille, de quo Ioannes in Apocalypsi, Agnus occisus ab origine mundi, & novum in Ecclesia Dei erigendum, quo per eum exaltationem humilitatis Verbi Dei consideremus, quo in memoriam politici illius, qua in carne vixit, item passionis ejus, & salutiferæ mortis, unde mundi liberatio contigit, veluti manu ducamur, &c.* Hæc Adrianus Papa pro asserenda mystici hujus Agni imagine perrorasse quodammodo visus est.

Christus Agni forma ulterius exprimi non necessarium.

Con.83.Syn. S.Io.Dam. or.3.de Imag.

Baro. Ann. to.8.an.692

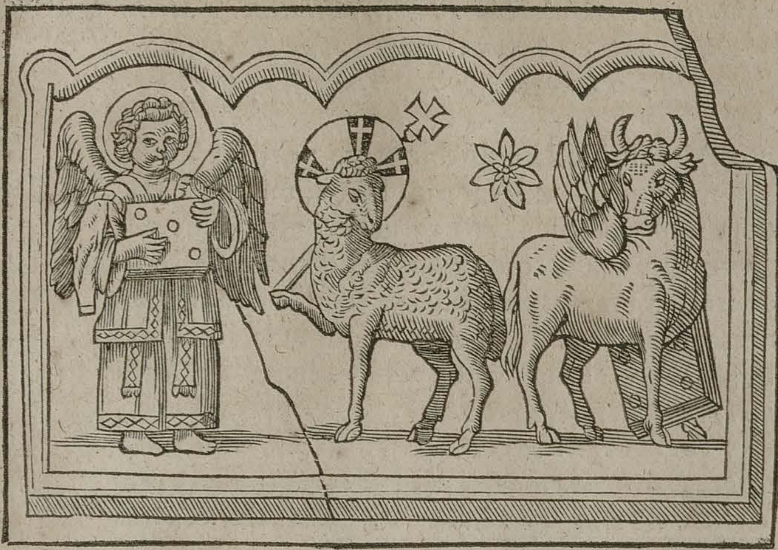
Turrecr. Gl. dist 3.c.sex. de Consec.

Adrian. Pa. ep.ad Tharas.

5 Nunquam igitur Romana Ecclesia Christum sub Agni symbolo oculis fidelium repræsentare destitit, Agnum, inquam, qui crucem insuper formis multiplicibus delineatam, ac blande humeris exceptam deferret, ut in pluribus apprime inter cæteras recolendis ipsius Vrbis, & Orbis Ecclesiis videre est. Vt res autem exemplis liquido comprobetur, exponendum hic nobis occurrit, quod super cathedralis Ecclesiæ Cœmeterio Septempedanæ civitatis, nunc vulgo sancti Severini in Piceno, Ioanni Severano viro sacræ antiquitatis studiosissimo adnotare licuit, cujus per antiqua item symbolici Agni imago typis hic in lectoris gratiam expressa est, prout in Subterraneæ Romæ opere, Italico olim idiomate ab eodem edito, præferebatur.

Christi Agni forma exprimi non indecorum, & usu receptum est.

Vides

Christus Cruci affixus sub Agni specie à primævis Christianis cur exprimeretur.

6 Vides igitur, optime lector, quibus potissimum primævi Christianorum rationibus permoti, Christum Salvatorem Orbis, sub Agni immaculati typo contemplandum jugiter ob oculos proponebant, ut immane videlicet Crucis scandalum, quod tunc temporis intuentium animis altius insederat, ex parte saltem leniter expungerent, ac penitus aliquando abolerent. Satagebant insuper, ut ipsomet aspectu mysticæ illius oblationis meminissent, qua Christus ex recolendis antiquorum Prophetarum oraculis haud alio titulo quam Agni immaculati frequenter prænotatur: quippe qui ipse vere est Agnus pro cunctorum expiatione scelerum, Agnus, inquam; ab ipsiusmet mundi primordiis occisus, & pro nobis æterno Patri in odoris suavitatem immolatus. Antiqua vero, ac laudabilis ista, Christi imaginem sub Agni typo pingendi, ac efformandi consuetudo adeò apud Christianos inolevit, ut apud Romanam Ecclesiam, quæ cæterarum omnium tum fide, tum moribus caput, & forma est, illibata adhuc perseveret. Ex candida quippe cera concinne, eleganterque ipsiusmet Agni imagines numismatum instar, sacris item titulis prænotatæ conficiuntur, quas hunc in modum elaboratas sacro subinde Chrismatis oleo à Romanis Pontificibus infundi, ac solemni ritu septimo quoque recurrente Pontificatus anno benedici, fidelibus ultro ingenti easdem devotionis ardore exposcentibus, in more positum est: Deo interim è Cælo sacrarum ejuscemodi imaginum cultui, quæ Pontificiam benedictionem obtinent, ac Romanæ Ecclesiæ consuetudini, quæ eisdem utitur, attritis mirabiliter Satanæ viribus, ac multiplici portentorum genere earundem imaginum virtute obtingentium, suffragium præstante. Sed his obiter enarratis, ad alia interim, si libet, enarranda progrediamur.

CAP. XXI.

De Orphei imagine.

Vis eloquentiæ Orphei commentitia quomodo Christo Domino conveniat.

1 CUm divini instar oraculi illa mortalium animis vox altius insederit, & auribus jugiter insonet, *haud sacra*, videlicet, *miscenda profanis*. Inde absurdum plane, ac quid merito execrandum videri cuipiam poterit, quod profana in sacris Christianorum Cœmeteriis, quæ augustissima illibatæ religionis, ac fidei promptuaria sunt, profana, inquam, ipsius Orphei imago, quam Ethnici impense colebant, reliquas inter venerandas imagines coloribus adumbretur, ut in prima Cubiculi tertii, & in secunda item Cubiculi quarti tabula apud celeberrimum Callisti Cœmeterium, unà cum multiplicibus tum veteris Testamenti sacris exsculptis imaginibus videre est. Quapropter explodenda quidem, atque omnino expungenda nobis prima quidem facie ejuscemodi imago videbatur: at rem altius expendentibus, haud otiose, haud perperam hanc ibidem delineatam fuisse fatendum proculdubio est: multiplicia quippe, nec perexigui hæc momenti cælestium arcanorum mysteria antiquorum Patrum ore decantata, & prolixiori à nobis sermone in studiosi gratiam lectoris edisserenda præsefert, quod à nobis eo facilius, dum sacræ perscrutandæ antiquitati insistimus, præstandum est, *ut lutum* videlicet, *ab auro, & pretiosum à vili secernamus*, & ne pia Christianorum manu exculpta exteri hominis imago castæ, sinceræque sacrorum Cœmeteriorum venerationi quidquam detrahat, vel certe profani, qui ejuscemodi aliquando locis obrepserit, cultus notam inurat. Quamobrem ne Christianorum, probatissimorumque scriptorum manu, ac pennicillo descripta imago temere, & quid veluti Cœmeteriales inter tabulas suppositiitium rejiciatur, orthodoxorum pro Orphei imagine Patrum perorantium sententias prius diligenter consulere, ac in medium producere, & sano prudentique subinde lectoris judicio litem dirimendam, ejusdemque rem totam arbitrio definiendam consulto relinquere animus est.

Orpheus 360. Deos novos in Græciam induxit.

2 Orpheus igitur, ut rem altius repetamus, suisque veritati nitor constet, apud celeberrimas sapientium Græcorum academias, Theologicarum scientiarum princeps, subdolis, futilibusque gentilitiæ superstitionis erroribus imbutus, detestando insuper dæmonum cultui, ac omni prorsus idololatricæ impietati eum in modum addictus fuit, ut immane adaucto inanium Deorum numero, tercentum, & sexaginta colendos Græcis hominibus Deos proposuerit, & plura quoque de eisdem concinne, suaviterque plectro concinuerit, ut probe illud Moysi ore prolatum adimpleri oraculum videretur: *Novi, recentesque venerunt, quod non coluerunt patres eorum.* At ipsius deinde veritatis divinitus luce perfusus, *quæ illuminat omnem hominem*, ut Ioannes ait, *venientem in hunc mundum*, anteactæ vitæ serio palinodiam recantans, in unum verum, æternumque Deum, quibusvis sapientior effectus, ac uberiori donatus lumine, mentis aciem vel sero defixit, supernamque divini Numinis gloriam, quam studiose apud Ægyptios sapientissimi Moysis Pentateuchum perlegendo edidicerat, & miris postmodum laudum præconiis celebravit, ac saluberrima dogmatum illibatæ fidei rudimenta, quæ cuique ad assequendam animorum salutem nosse opus est, progenitum ex se Musæum nomine, nati effectus ex progenitore magister, edocuit. Ne ejuscemodi autem rem gratis lectori asserere, aniles concinnando fabulas, videamur, id unus præ cæteris Iustinus martyr exhortatione ad gentes disertis in hunc modum verbis inculcat, *Orpheus*, inquit, *sane quidem multitudinis Deorum, sive pluримæ divinitatis, ut sic aliquis dicat: primus auctor, qualis posterius ad filium suum Musæum, ac reliquos germanos, verosque auditores de vero, eodemque solo Deo prædicaverit, necessarium visum est nobis exponere.* Hæc Iustinus. Et idem lib. quem de ipsius

Deuteronomii c. 32.

Id. c. 1.

Musæus Orphei filius.

Iust. Mart. exhort. ad gent.

Orpheus multa de Deo vero versibus edidit.

Iust. de monar. Dei.

ipsius Dei monarchia edidit, isthæc in rem præsentem inserit: *Testimonium*, inquit, *mihi quoque dicet Orpheus, qui trecentos sexaginta Deos subintroduxit in libro, quem Testamentorum titulo inscripsit, ubi eum pœnitentia ductum, resipuisse apparet, ex eo quod scribit:*

Carmen Orphei ad filium suum de Deo vero.

Solis canto pijs, procul, ô procul este profani,
Tu Musæe audi, lunæ sate stirpe silentis,
Perniciosa prius, vita quæ adversa futuræ
Ex me cognosti: sed nunc te vera docebo.
Inspectans Verbum divinum, huic totus inhære.
Pectoris hoc mentem sacri, gressusque guberna,
Incedens recta, Regemque hunc orbis adora.
Vnicus est, per se existens, qui cuncta creavit, &c.

Vides quali argumentorum pondere pro resipiscente profano quondam homine Orpheo contra impugnantes Iustinus martyr in acie stet, contendatque. At in re admodum gravi atque ancipiti, & quæ multorum item sententiis valide comprobanda est, Clemens Alexandrinus adhortatione ad gentes Iustino his plane verbis adstipulator accedat. *Thracius sacrorum simul interpres & poëta, Oeagri filius Orpheus, postquam Orgyorum sacra fuit effatus, & simulachrorum exposuit Theologiam, recantationem vere sacram, sed sero tamen canens orationem; quam refert hujusmodi.*

Clem. Alex. adhort. ad gent.

Audi vera loquor, nec quæ olim visa fuere
Pectoribus, charæ te privent lumine vitæ.
Verbum est aspiciens divinum, assistere nunquam
Huic cessa, mentemque tuam, & cor dirige recta
Atque via ingredere, mundi autem respice Regem,
Solum immortalem.
Ex se unus genitus, genita & sunt omnia ab uno,
Versaturque in eis ipse, ex mortalibus ullus
Nec videt hunc, contra sed cunctos aspicit ipse, &c.

Et ad præmemoratorum Carminum calcem isthæc subtexit:

Ast homo consilio ne tu cunctare sagaci,
Sed propera placare Deum, mox ipse reversus.

Audis quæ vir à veritatis quondam tramite devius, nunc vero Deo aspirante è lubrico redux, saluberrima salutis monita pretiosa velut animi pharmaca Christianis auribus ingerat. Nec vero, ut proposito insistamus, Theodoretus miram recolendamque Orphei à commentitiis erroribus, quibus olim tenebatur, resipiscentiam silentio præterire voluit, dum his rem totam verbis prolixius enarrat: *Orpheus autem Odrysius profectus in Ægyptum, hæc de Deo præfatus est, quæ vocalissime ita testatur:*

Theod. l. 3. de princ. so. I.

Perfectus Deus est, qui perficit omnia solus.
Ipse eadem lustrans, oculis nec cernere cuiquam
Hunc hominum liceat, tamen idem cuncta tuetur.
Conspectus nulli, quoniam caliginis atræ
Obsistunt nebulæ, & mortalia nubila nobis,
Et pupæ tenues, caro circum atque ossa resistunt,
Ipsum autem magnum superest innixus Olympum
Aurato residens solio, pedibusque sub ipsis
Pressatur tellus, dextram usque ad littora tendit
Oceani, montes imis radicibus acti
Contrepidant, nec ferre queunt ea numina dorso.
In cælo residens, imis tamen omnia terris
Perficit hic caput, hic medium, finesque tuetur.

Hæc ille, quibus immensam, incircumscriptamque, ac prorsus ineffabilem Dei magnitudinem aptis in rem verbis circumscribere, & Apostolicis quidem sermonibus valde consone vir iste elocutus fuisse visus est. De Deo enim quid aliud eleganter adumbravit Apostolus ad Timoth. scribens, dum ait: *Beatus & solus potens Rex regum, & Dominus Dominantium: qui solus habet immortalitatem & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum videre potest, cui honor & imperium sempiternum, Amen.*

Ep.1. ad Tim. c.6. n.16.

2 Verum illud à nobis hic caute præmittendum videtur, cum de externorum hominum, & à fide alienorum doctrinis, etsi veritati consonis, ac per se probatis agitur, quas manu quodammodo ab eisdem acceptas mutuari contigit, illud, inquam, præmittendum est, quod Augustinus in libro contra Faust. lynceis in hæc verba oculis adnotavit: *Sibylla porro, vel Sibyllæ, & Orpheus, & nescio quis Hermes, & si qui alii vates, vel Theologi, vel sapientes philosophi gentium de Filio Dei, aut de Patre Deo vera prædixisse, vel dixisse perhibentur, valet quidem ad paganam vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam.* Quid enim Christianorum assertis eorumdem conferat auctoritas, quos Christi fides, sine qua *Deo placere nemo potest*, nobis nullatenus commendavit.

Doctrinæ infidelium etiam veræ, non probant, sed ipsosmet tantum convincunt.

S. Aug. l. 13. c.5. cont. Faust. l. 6.

3 Christiani igitur antiquæ probitatis, qui gentilitiis procul deliramentorum superstitionibus abdicatis, Christo nomen dederant, ipsius Orphei in sacrorum abditis Cœmeteriorum imaginem pingere eo quidem animi consilio opportunum rati fuere, ut eandem nimirum intentis subinde oculis conspicientes, ipsummet, quem sectati inter superstitionum tenebras fuerant, & cujus dictis ac imperio paruerant, antiquorum recantasse errorum palinodiam probe meminissent, eundemque salutaris pœnitentiæ vi ad meliorem frugem traductum, quamplura divinis Christi dogmatibus mirifice consona plectro enarrasse, dum pictam suspicerent imaginem secum mente recolerent. Et ut uno verbo singula complectamur, mira quadam pingendi arte sub ipsius Orphei typo Christum quoque Salvatorem quodammodo adumbratum fuisse intelligerent, vivifica dulcisonæ Crucis lyra, atque inexhausto meritorum cumulo, potenti insuper divini ipsius Verbi voce, quæ cuncta complectitur, effera quæque, atque inhumana hominum corda novo inusitatoque portenti genere blanda, ac mansueta perficiens, ab ipsiusmet Tartari faucibus addictas sibi credentium animas potenter extraxerat. Orphei demum similitudinem Christo optime consonam Christiani meditabantur: hic enim illius adinstar, qui dulcisonis, & concinnatis ad plectrum vocibus feras pertrahebat, universum ad se mellifluis, quæ ex ore jugiter eructabat, æternæ vitæ oraculis terrarum orbem divinitus pelliciendo attraxit, ut ipsemet longe ante perspicuo patentique divinæ vocis oraculo prænunciaverat: *Ego si exaltatus fuero*, inquit, *à terra, omnia traham ad me ipsum.* Ad quod præterea valide comprobandum ipsa Hieronymi verba mirifice faciunt, quæ de arcana ipsius vi ad allicendos, trahendosque hominum animos hunc in modum eleganter edisserit: *Certe fulgor ipse*, inquit, *& majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magnete lapide, & succinis hæc esse vis dicitur, ut annulos & stipulam & festucas sibi copulent, quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat, quos volebat?* Hæc in rem præsentem Hieronymus, qui ad omnimodam divini item Verbi vim mortalibus inculcandam, isthæc in Matthæum congerit:

Orpheus in Cœmeteriis cur depictus?

Lyra Orphei symbolum Crucis Christi.

Christus Dominus, sicut Orpheus omnia trahit ad se.

Io. c. 12.

S. Hieron. in Matt. c.9. l.1.

Hier. l.3. in c.21. Matt.

Igneum

Igneum enim quiddam, inquit ille, *atque sidereum radiabat ex oculis ejus, & divinitatis majestas lucebat in facie.* hucusque Hieronymus. Idem plane Origenes, & peracute quidem his verbis adnotavit: *Vis tibi adhuc amplius quid ex divinis Scripturis ostendam, quomodo major cura salutis erga homines Deo est, quam diabolo perditionis? Num aliquid non sufficiebat angelorum diligentia adversus insidias dæmonum, & adversus eos, qui ad peccandum homines trahunt? Ipse Vnigenitus, ipse namque Filius Dei adest, ipse defendit, ipse nos custodit, ipse nos ad se trahit. Audi quomodo ipse dixit: Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Nec sufficit eum esse nobiscum, sed quodammodo vim nobis facit, ut nos pertrahat ad salutem. Ait enim alio loco: Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Vides quomodo non solum invitat volentes, sed etiam cunctantes trahit?* Vides plane divini istius Orphei vim omnino admirandam, & in pertrahendo cuncti potentem, ut palam Origenes adumbrat, qui hæc coronidis instar enarratis infra subtexit: *Sic ergo non solum invitamur, sed trahimur, & cogimur ad salutem, &c.* hæc Origenes.

Orig. ho. 20. in Matt. 29.

4 Nec unus dumtaxat Origenes in Orphei aptis verborum coloribus imagine elucidanda ingeniose elaboravit, sed Clemens Alexandrinus loco, quem supra recensuimus post immanium enarrata, quibus se turpiter Orpheus infecit, errorum piacula, ac cæteros subinde, qui inanem Deorum cultum impietate haud impari æmulantur, acriter insectatus, hæc de Christo Domino in medium profert: *Sed non talis est meus cantor*, de Christo loquitur, *sed venit paulo post dissoluturus acerbam servitutem dæmonum tyrannidem obtinentium, ad suavem autem, & benignum religionis, & pietatis in Deum jugum nos traducens, in Cælum rursus evocat eos, qui humi sunt abjecti. Solus quidem certe ex iis, qui unquam fuerunt, difficillimas feras, homines mansuefecit. Volucres quidem eos, qui ex ipsis sunt leves: serpentes vero eos, qui deceptores, & leones eos, qui sunt rapaces: lapides autem & ligna sunt insipientes. Præterea autem lapidibus quoque est insensibilior homo, qui est cinctus ignorantia.* Et tandem ubi ad rem nostram plura congessit, & postquam comparationem ejuscemodi argumentis quampluribus comprobavit, rem totam hunc in modum dirimit, atque concludit: *Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides ipse cælestis cantus in mansuetos homines transformavit. Vide quantum potuerit novum hoc canticum, homines ex lapidibus, & humanos, ac mites fecit ex feris.* Hæc Alexandrinus.

Christus Dominus cum Orpheo collatus.

Clem. Alex. exhor. ad gen.

Homines brutis assimulati.

5 Verum enimvero descripto à nobis hactenus Orphei symbolo haud suam quoque desiderari auctoritatem patitur Hieronymus: quippe qui in illa Isaiæ verba *Habitabit lupus cum agno*, quæ quidem Iudæi perperam, ut somnianti mos est, interpretantes, illa sub extremam rerum universarum periodum, ac totius orbis ad interitum vergentis excidia complenda omnino fore asseverant, hanc tamen eandem similitudinem in medium profert, ac mirifice insuper comprobat, sed verba quæso tanto condigna scriptore excipiamus: *Hæc quoque Iudæi*, inquit, *& nostri judaizantes, juxta literam futura contendunt, ut in charitate Christi, quem putant in fine mundi esse venturum, omnes bestiæ redigantur in mansuetudinem, & pristina feritate deposita, lupus & agnus pascantur simul, &c.* Nec hactenus recensita enarrasse contentus, hæc infra ad rem nostram subtexit: *Cæterum juxta vivificantem spiritum facilis intelligentia est. Lupus enim Paulus, qui primum persequebatur Ecclesiam, de quo dictum est: Benjamin lupus rapax &c. habitavit cum agno, vel Anania, à quo baptizatus est: vel Petro Apostolo, cui dictum est: Pasce agnos meos.* In illa item ejusdem Isaiæ verba: *Leo quoque ferocissimus, & ovis & vitulus pariter morabuntur*, isthæc argute proloquitur: *Quod quotidie*, inquit, *cernimus in Ecclesia, divites & pauperes, potentes, & humiles, Reges atque privatos pariter commorari, & à pueris parvulis, quos Apostolos intelligimus & Apostolicos viros, &c.* ad illa, videlicet, Prophetæ verba mirifice alludens: *Et Puer parvulus minabit eos.* Demum sanctissimus idem doctor visionem Petro divinitus exhibitam, multiplicium scilicet animalium mystico illo lintei sinu exceptorum, edisserens, hæc ad rei propositum affert: *Quam diversorum prius morum conjunctionem, etiam B. Petrus in vase linteo, quod de cælo demissum est, se vidisse testatur, habente quatuor principia, quæ quatuor mundi plagas intelligimus, ut repletam terram Dei scientia cognoscimus. In quo vase erant quadrupedia, & serpentes & bestiæ, & volatilia Cæli, ut quod arca in diluvio, hoc Ecclesia præstet in mundo.* Audis quanta ex brevi linteaminum sinu, Apostolicos ob oculos patulo sub irrationabilium item animalium cortice, humanæ rationi sacramenta inter contemplandum arrideant.

Hier. in. c. 11. Isai.

S. Hie. in. Esa. c. 11. 4

Quomodo tempore Christi bestiæ mansuefieri dicantur.

Hier. in Isai.

6 Demum in Orphei symbolum eleganter quidem ludens Eusebius oratione, quam habuit de Constantini laudibus, pulchra congessit: *Ad hunc modum*, inquit, *communis omnium Servator per instrumentum humani corporis, quo se circumdedit, se beneficum omnibus præstitit, & salutarem, non aliter quam musicus, qui suam in arte peritiam per lyram declarat Orpheus, ut in fabulis Græcorum est, omnia ferarum genera cantu permulcere, & instrumenti fidibus plectro percussis, belluarum immanium furores mitigare potuit. Quæ res à Græcis & passim decantatur, & vera esse creditur, quod scilicet lyræ inanimi concentu tum feras mansuescere, tum arbores, quæ fagi vocantur, musicæ suavitate delinitæ, situs suos mutare solent. Eodem modo igitur sapientissimus Dei sermo, cujus vi, ac potestate omnia continentur, cohærens animis hominum, omnium vitiorum generibus oppressis, varias curationes adhibere hominibus, & humana natura, tanquam instrumento musico, à sua ipsius sapientia fabricata, in manus accepta cantilena. & quasi incantationes animantibus non expertibus ratione, sed ejusdem participibus, occinere cœpit, omnes feros mores tam Græcorum, quam barbarorum, omnes etiam agrestes, & immanes animorum perturbationes salutaribus cælestis doctrinæ medicamentis sanavit, &c.* hæc Eusebius in Constantini Augusti laudem blandos Imperatoris dignissimi mores stylo prosecutus enarrat.

Eus. or. de laud. Const. Imp.

Quomodo Christus, ut Orpheus fera hominum ingenia permulserit?

7 Plura autem testimonia sunt, quæ velut symbolicæ Orphei ipsius imagini consona, ad susceptæ enarrationis propositum comprobandum hic coacervari simul possent, nimirum Gregorii Nysseni in Hexamer. Irenæi lib. adversus hæreses, Ioannis Chrysostomi homiliis in Genesim, & præsertim homilia 23. in cap. 6. & homil. 29. in cap. 9. Leontii Episcopi Cypri contra Hebræos in antiqu. lect. Cassiodori in psalmos, & aliorum sacrorum item scriptorum, quæ brevitatis gratia, ne tædium studiosis lectoribus inseramus, ultro libenterque omittimus. Illud tamen hic haud præteriisse volu-

Greg. Nyss. or. 1. in exam. Iren. l. 5. c. 8. adv. hær. Chrys. ho. 12. in c. 2. Gen. ho. 23. in c. 6. ho. 29. in c 9. Leont. ep. to. 5. cont. hær. Cassiod. in. ps. 49.

volumus, Orphei quoque nomine ipsummet Davidem, quem patentissimum Christi symbolum extitisse nemo est, qui nesciat, à sacris plerisque scriptoribus appellatum fuisse, ut præcipue à Georgio Piside de mundi opificio in Bibliotheca Patrum, explicans verba illa psalmi, *Extendens cælum sicut pellem*, sic ait:

Bibl. Pat. to. 8.

Tu pellis instar explicavisti polum,
Namque tuus Orpheus fila contrectans lyræ
Deum canentis nuncupat pellem polum.

Verum Justinus Martyr loco, quem supra citavimus, piis, probisque viris, harmonicam Orphei lyram hæc dicens comparat: *Atque ita divinum*, inquit, *de Cælo plectrum descendens, quasi instrumento quopiam citharæ alicujus, vel lyræ viris justis utens, divinarum nobis & cælestium rerum cognitiones revelaret.* hæc ille.

Iust. Mart.

8 His igitur & quampluribus aliis, quæ hic à nobis in medium afferri possent rationibus unusquisque edoctus, absurdum neutiquam, atque execrandum pronunciare audebit, quod antiqui in sacris Cœmeteriorum tabulis Christiani prophanam Orphei imaginem coloribus expresserint: cum hic præsertim, apud quos tam frequens ejusdem imago in usu habebatur, Alexandri potissimum Imperatoris exemplo ad id præstandum permoveri potuerint, qui propensiori erga Christianam religionem animo affectus, descriptam hactenus Orphei imaginem suo in larario unà cum venerandis Christi atque Abrahami imaginibus religiose colebat, ut in ejusdem gestis Lampridius his verbis testatur: *Alexander Severus matutinis horis in Larario suo, in quo & divos principes, sed optimos, electos, & animas sanctiores, in queis & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, & Orpheum, & hujusmodi Deos habebat, ac majorum effigies, rem divinam faciebat.* Et hæc interim de symbolica Orphei imagine Christum adumbrante, qua sacra passim Christianorum Cœmeteria illustrantur, in studiosi gratiam lectoris exposuisse voluimus.

Alexander Imp. imaginem Christi, & Orphei in sua Larario locaverat.

Lam. prid. in Alexand.

CAP. XXII.

De duobus Græcis elementis Α. & Ω.

1 A Recolendis potissimum imaginibus, quæ multiplici colorum genere exsculptæ Christum Salvatorem Christianorum oculis contemplandum objiciebant, stylum contrahentes, jam ad symbolicas figuras, ac notas, quibus tum Christus designabatur, sermonem convertimus. Præter recensita enim hactenus, quæ de symbolis, atque imaginibus, quibus Cœmeteriales passim cumulantur tabulæ, prolixiori sermone digessimus, sacrosanctum Christi nomen variis item formis, ac notis pia antiquorum Christianorum manu exsculptum, sed Græcis duabus illis præcipue Α. & Ω. prima videlicet, ac postrema Græcis ipsius alphabeti litteris exaratum conspicitur; quibus potissimum notis ipsemet Deus, ut res ad sua derivetur initia, Euangelistæ Ioanni innotescere, ac terrarum Orbi palam fieri voluit: *Ego sum*, inquit, *Alpha, & Omega, principium, & finis.* Quapropter sacrosanctum Christi nomen, quod Græcis istis duabus notis exprimitur, Crucis quoque mysterio, honoris gratia Christiani obsignabant, ut in secunda Cœmeterii Pontiani tabula Via Portuensi videre est: ibi enim gemmatæ Crucis imago rosarum sertis undique nobiliter exculta, & notis insuper venerandi Christi nominis Α. & Ω. hinc inde è Cruce pendentibus, supra sacrum Altare contemplanda intuentium oculis exhibetur, ut supra lib. 6. cap. 4. enarratum est. Et merito quidem jure, cum Deus Opt. Max. cunctarum rerum principium pariter, ac finis existat, primo, ac novissimo Græcarum elocutionum elementis ejusdem nomen exprimitur, ac definitur. Quod sane pereleganter antiquissimus ille inter scriptores Tertullianus in hæc verba edocuit: *Sic & duas*, inquit, *literas Græcas, summam & ultimam sibi induit Dominus, initii, & finis concurrentium in se figuras, ut quemadmodum Alpha ad Omega usque volvitur, & rursus Omega ad Alpha replicatur, ita ut ostenderet in se esse initii decursum ad finem, & finis recursum ad initium, ut omnis dispositio in eum desinens, per quem cœpta est, per sermonem scilicet Dei, qui caro factus est, proinde desinat, quemadmodum & cœpit.* Vides quantum vel bina muta Græci sermonis elementa immensam, incircumscriptamque Dei naturam loquantur.

Nomen Christi duobus Græcorum elementis expressum.

Apoc. 1. & 22.

Mysterium duarum literarum Alpha, & Omega.

2 At doctissimus vir Beda de Græcis istis literis sermonem agens in Apoc. 1. verba, quæ hactenus recensita sunt, alia prorsus ratione subintelligenda esse affirmat; sic autem in rem præsentem inquit: *Ego sum Alpha & Omega, initium & finis. Initium, quia nullus præcedit: finis quia nullus in regno succedit.* Huic autem sententiæ Augustinus hæc dicens mirifice adstipulatur: *Ipse de se dicit: Ego sum primus & novissimus. Indubitanter agnosce, quod priorem non potest habere, qui primus est. Item: Ego sum Alpha & Omega. Sicut Alpha literarum nulla præcedit, ita & Filium Dei nulli secundum constat esse.* Verum Hieronymus in libro, quem contra Iovinianum edidit, Tertulliani sententiæ mordicus inhæret: *Docet*, inquit, *Apostolus scribens ad Ephesios, Deum præposuisse in adimpletione temporum recapitulare omnia, & ad principium retrahere in Christum Iesum, quæ sunt super Cælos, & super terram. Vnde & ipse Salvator in Apocalypsi Ioannis: Ego sum, inquit, Alpha & Omega, initium & finis.* Neque prætereundus hic silentio Rupertus Abbas videtur, qui miro quodam modo ipsamet verba hunc in modum explanat: *Quid dixerit*, inquit, *quid intelligi velit per Alpha & Omega, confestim exponit dicendo:* Principium & finis. *Duæ nempe literæ Græcorum, quibus & cujus linguæ Ecclesiis hunc librum scripsit, duæ, inquam, literæ illius linguæ, summa & ultima istæ sunt. Vt ergo dubium non sit, quale, vel cujus rei principium sit, vel finis: per Alpha commoniti, quæ prima est, ad sacræ Scripturæ exordium respiciamus, ubi scriptum est: In principio creavit Deus Cælum & terram. Et per Omega, quæ ultima est, item commoniti, ad finem ejusdem Scripturæ in Euangelico volumine respiciamus, ubi scriptum est: Et ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Vt veraciter credamus, & confiteamur hunc esse principium, in quo omnia facta sunt: & finem sive consummationem, qua omnia restaurata & perfecta sunt.* Audis, quot verba, tot sententias ad sacrum Christi illustrandum nomen disertissimi hominis ore prolatas, quibus egregie Prudentius quoque suis carminibus consonat, dum hymno, quem nonum in ordine de Christo cecinit, iisdemque plane sententiis confirmat:

Beda in Apoc. 1.

S. August.

S. Hier. l. con. Iovin.

Rupe. Abb. in Apoc. l. 1 c. 1.

Prud. hom. 9. Cathemerinon.

Alpha & Omega cognominatur,
Ipse fons, & clausula omnium,
Quæ sunt, fuerunt, quæque post futura sunt.

Sed

Sed profanis quoque scriptoribus, ut singula perstringamus, loquendi hæc formula usitata fuit. Martialis enim in epigrammatum libro, quem conscripsit, Codrum quemdam *Alphapenulatorum* appellavit. Et Eratosthenes insignis prolyhistor, eo quod in omni scientiarum genere secundas ferret, velut singulariter edoctus aptato meritis nomine *Beta* nuncupatus est. Et hæc pro sacrosancto Christi nomine Græcis litteris concepto in studiosi gratiam lectoris congessimus.

CAP. XXIII.

De Græco ☧ *nomine.*

Nomen Christi duabus literis Græcis Chi, & Rho expressum

Divinissimum Christi Salvatoris nomen, quod illi cælitus inditum, muneri potius quam naturæ consonat, Angelis quidem, ut Apostolus ait, venerationi, hominibus obsequio, ac ipsismet dæmonibus pavori est. De hoc quippe Apostolus ait: *Propter quod & Deus exaltavit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum.* Verum Christiani haud tam frequenter supra recensitum Salvatoris nomen usurpantes, Christi passim nomine in sepulchralibus titulis, & in Cœmeterialibus præsertim Cubiculis usi fuere, à quo ipsi nimirum vocis, quam præferebant, denominationem traxerant. Christi igitur nomen Christianis usitatissimum extitit, *quod*, ut Lactantius ait, *haud proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis, & regni.* Regiam enim potestatem speciosum istud nomen significat, & *Christus*, Augustino teste, *Sacramenti plane nomen est*: Græcum quippe nomen Χριστὸς à verbo Græco χρίω, id est, ungo, Hebraicum autem Massiach à verbo משח Massach, quod idem significat, ac ungere, Latinum demum unctus resonat. Quo potissimum nomine in sacris divinarum scripturarum paginis Reges appellantur: *Faciens misericordiam Christo suo David.* Et alibi: *Non mittam*, inquit, *manum in Christum Domini.* Reges enim cum apud Iudæos primum renuntiabantur, oleo ipsa Prophetarum manu perfundi consueverant: *Inveni*, inquit, *David servum meum, oleo sancto meo unxi eum.* Verum sicut ab externa olei unctione Reges, ita pariter ab interna, ac mystica, quam illa præsignabat, Christus Messias, & unctus per antonomasiam appellatus est: quapropter jure de eo Regius Psalmista cecinit: *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Et semetipsum Christus, Christum utique, id est, unctum nuncupavit: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me.* Vt egregie autem Gregorius Nazianzenus edisserit, Christus Dominus unctus dicitur, quia divinitas unctionis locum tenebat: *Dicitur unctus*, inquit, *propter divinitatem, ea enim humanitatis unctio est.* Christiani igitur, quibus sacrum Christi nomen à mystica unctione derivatum animo altius insederat, & primævos item Christianæ fidei sectatores, qui apud Antiochiam demorabantur, Christi nomine nuncupatos fuisse recolebant: *Ita ut*, inquit Lucas, *cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani*; hoc plane nomen frequentius præsignare, inscribere, insculpere, atque in Cœmeterialibus locis usurpare consueverunt; Christi quippe nomine unà cum Apostolo jugiter insigniti illud Christo canebant: *Christi bonus odor sumus Deo*, id est, ut erudite Theophylactus edisserit: *Quocunque abierimus, odorem spiritualis unguenti circumferimus, cognitionis videlicet Dei in omni loco hominibus bono suffitu afflamus.*

Ad Phil. c. 2. — Lact. l. 4. de sap. c. — Aug. Io. c. 2. Sebast. Bar. tad con. Euang. l. 9. — Psal. 15. 1. reg. 24. — ps. 88. — psal. 44 — Is. c. 63. — Naz. or. 4. de theol. — Act. c. 17. — 3. ad 2. Cor. 2 — Theoph. in ep.

2 Hac igitur Græcorum voce ubique locorum venerandum Christi nomen frequenter apud antiquos expressum reperitur, ex duabus Græcis literis videlicet Chi; & Rho hoc plane modo: ☧ Quæ quidem celeberrimæ vocis nota, etsi à Constantino Magno in suo militari labaro usurpata aliquando fuerit, postquam illi è Cælo vivificæ Crucis signum præmonstratum est, in quo faustam illi Deus atque optatam validissimo ab hoste victoriam pollicitus fuerat, juxta id quod Prudentius cecinit:

Signum solemne Christianis ante tempora Constantini — Prud. cont. Symm.

Christus purpureum gemmato textus in auro
Signabat labarum.

Veruntamen, ut veritas ipsa magis eluceat, certum quoque, ac indubitatum omnino est, longe ante Constantini tempora hanc ipsam notam apud Christianos in usu fuisse, cum haud pauca in Cœmeteriis sacris sepulchra reperiantur, quæ præclare ejuscemodi notis insignita non sint, ut in quampluribus titulis tertio hujus Subterraneæ Romæ libro recensitis compertum fit, ac præsertim in sepulchris Marii martyris sub Adriano: Alexandri item martyis sub Antonino, & demum Caji Papæ & martyris sub Diocletiano palam videre est, in cujus potissimùm sepulchro, quod hac nostra ætate in lucem venit, tria insuper ejusdem Diocletiani numismata reperta sunt. Nuper autem, ut res exemplo comprobetur, intra Cœmeterialem alterius Marii Ianuariani martyris tumulem æneum quoddam Iuliæ Augustæ, quæ Severi quondam Imperatoris conjux fuit, numisma egregio quidem artis opere exculptum latebat, Vestæ sacrificium ex altera facie contemplandum exhibet, quod ab Illustrissima Marchionissa Angelella pretiosi instar monimenti, ut jam lib. 3. cap. 22. diximus, tibi nunc contemplandum offertur.

Fideles enim in tumulandis sanctorum martyrum exuviis Imperatoris quoque, sub quo martyrio iidem coronati fuerant, juxta illos numismata studiose reponere consueverant. Nec vero, ut ad sua redeat oratio, martyrum dumtaxat sepulchris sacrosanctum Christi nomen insculpere apud Christianos olim in more positum fuit, sed & numismata insuper ex ære confecta hoc salutari nomine prænotata collo appensa jugiter deferre consueverant: quod vel ex eo potissimum confirmari videtur, quia in quodam Cœmeteriali tumulo, ubi venerandum martyris corpus recondebatur, numisma affixum æneum ita plane insculptum novissime adinveniri contigit: foramine autem, quod summitati inerat, illud martyri ad deferendum inseruisse demonstrabatur: cujus ex prototypo iconem Ioannes Carolus Vallonus Acolythus Apostolicus in recolendæ antiqui-

Numismata Imperatorum in sepulchris martyrum indicant tempus martyrii.

 tiqui-

tiquitatis monimentum hic tibi contemplandam offert.

Verum non apud Christianos tantum, sed & apud Ethnicos, eadem olim figura, qua sacrum Christi nomen constat, usu recepta, sacrasque inter Ægyptiorum notas recensita fuit, ac in plerisque æneis Regum Ptolemæorum numismatibus adnumerabatur, ut in nobilissimo olim Lælji Pasqualini, nunc autem Eminentissimi Cardinalis Boncompagni, ejusdemque familiæ Musæo conspicitur. Verum enimvero una eademque Græci idiomatis nota diversam plane apud gentiles interpretandi rationem sortiebatur: nonnulli enim ejuscemodi vocis sono Χρυσήλιον exprimi, alii Χρυσάορος, peculiare apud quosdam Jovis epitheton, *Chremen* alii, qui ex Atheniensium Principum numero unus fuit, designari putaverunt. Grethserus autem de Cruce to. 1. lib. 2. cap. 28. ubi varias hac de re scriptorum sententias refert, probabiliori quidem argumento subnixus hac nimirum voce Χρηστὸν denotari pronuntiat, quod idem plane nostris subinde auribus sonat ac *bonum*, *benignum*, *suavem*, *clementem*, *utilem*, & gloriosos ejuscemodi Ptolemæorum Ægypti Regum titulos, qui in ipsius Tertulliani Apologetico cap. 3 descripti recensentur.

Numismata Ptolemæi cum X. & P. eorumque explanatio.

Chrysaorus epitheton Iovis.

Gret. de Cruce to. 1. l. 2. c. 28.

Tertull. apolog. c. 3.

3 Præstat autem hoc potissimum loco subtexere, quæ Gregorius Longus tractatu de signatoriis antiquorum annulis satis erudite de hoc speciatim signo, his plane verbis edisserit: *Quoniam vero frequens notæ hujusce usus, multis etiam ante seculis occurrit, quam humanam carnem Christus indueret, ac proinde tam sanctum nomen innotesceret, eo fit ut in varias sententias de notæ intelligentia viri docti discedant.* Quibus præmissis hæc paulo infra ad rei propositum subjicit: *Quidam*, inquit, *cautius & verius ajunt esse notam nominis ignoti, cujus primæ literæ*, X. P. *Moris enim fuisse propria nomina Præfectorum rei, seu monetæ innummis exprimere.* Nec desunt præterea antiquarum ejuscemodi rerum notarum exploratores, qui signa hæc officinæ, vel certe magistratus notas fuisse existiment. Hieronymus vero Borserius præter multiplices quidem rationes, quibus præmemorata Græci sermonis nota pacem apud antiquos designatam ostendit, prout tom. 3. Theatr. Insubr. Magnificentiæ lib. 27. edisserit: probi autem Augusti potissimum numismate, in quo similis nota effecta conspicitur, validissimi instar argumenti pro sejaculum intorquens, pacis potius quam sacrum Christi nomen indicari arbitratur; haud enim ethnico Imperatori, & à religione Christianorum maxime alieno, Christi nominis notitia ad scribenda videtur. Sed nunc ad rei propositum isthæc Georgium, quem supra citavimus, enarrantem excipiamus: *Ego licet præter conjecturas, quod adferam, sicut & alii, non habeam, arbitror tamen cum Iacobo Gretsero lib. 2. de Cruce cap. 28. nota illa in antiquis numismatibus vocem* Χρηστὸς *signari, hoc est*, bonus, benignus, clemens. *Quemadmodum & Ptolemæi nummum, de quo idem Gretserus, principis bonitatem ea nota indicasse, perspicuum est; ex eo quod alii etiam honorificis cognominentis à virtutibus ipsis desumptis, Ptolemæus* Evergetes, Philadelphus, & Philometor *dictus est.* hæc erudite in rem præsentem Georgius.

X. & P. apud Ethnicos quid significarent?

Georg. Long. tract. d. ann. sign.

Bor. to 3. Theat Insub. l. 27.

4 At vero Isidorus Hispalensis lib. 1. orig. cap. 20. de hac ipsa voce, quam *Chresimon* appellat, proliziorem quidem sermonem instituens, eadem plane interserit, aitque, si quid apud scriptores inter legendum censura, vel certe animadversione dignum aliquando occurreret, signari consuevisse. Quod Cassiodorus libro de divinis lectionibus de Origene loquens, his plane verbis confirmat: *Quapropter*, inquit, *in operibus ejusdem Origenis, quantum transiens invenire prævalui, loca quæ contra regulas Patrum dicta sunt, hæresim disputatione signavi.* Ita prorsus novissima editio præsefert, ubi in ipsiusmet libri margine typographus pro *Achresimi repudatione*, alias *Achresimi disputatione* adnotavit; quamvis librariorum forsitan incuria in ipsa, quæ leguntur, verba mendum irrepserit, & *Achresimon* pro *Chresimon*, pro *dispunctione* vero *disputatione*, typus edi contigerit. Quod erudite in suis symbolicis epistolis, epist. 24. Pignorius oculis lynceis expendit; ubi & de perantiquo notæ ejusdem usu quæ ipsismet olim servorum collaribus apponi consueverat, se satis superque in Commentario, quem *de servorum ministeriis* inscripsit, disseruisse pronunciat; illud unum postremo loco addens, hac iusuper nota, cujus mentio agitur, compendiaria quadam ratione ejus, qui cudendæ olim monetæ præfectus fuisset, apte nomen significari potuisse, nimirum *Chrysodori, Chrysanthi, Chrysippi*, vel certe alterius hujuscemodi nomine inscripto.

Isid. Hisp. l. 1. orig c. 20. Chresimon quid significet?

Cassiod. lib. de div. nomin.

Pign. in symb. ep. 24

5 Nec vero absurdum cuiquam videatur, si quemadmodum olim apud Ægyptios literæ T. & X. ipsiusmet symbolum Crucis designabant, pari quoque ratione ejuscemodi nota Christum Crucis ligno suffixum præsignari dixerimus. Quamvis enim Ethnici in ipsa meridiana luce velut cæci palpantes, & mille errorum tenebris circumquaque obvoluti, mysterium nequaquam, quod rudibus sub elementis latebat, intelligerent, quin potius vocem ipsam quandoque usurpantes quid omnino à re, de qua nunc quæritur, alienum hac voce exprimerent, peculiari tamen arcanoque Dei Consilio obtigisse credimus, ut una eademque nota secretiore quodam symbolo tum venerandæ Crucis signum, tum ipsiusmet Crucifixi imago intuentium oculis adumbraretur, quod & de quampluribus aliis gentilitiam olim superstitionem redolentibus, quæ sacro postmodum religionis usui cessere, & in veneranda insuper Christianorum promptuaria, omni penitus superstitione abolita, expurgatisque ritibus, invehi meruerunt, abundè jam supra diximus.

T. & X. Crucem Domini significant.

6 Ex promiscuo igitur ac profano usu, cui inserviebat, notam hanc à magno & præcipuæ pietatis Imperatore Constantino vindicatam fuisse, credere nobis par est, ut ipsum videlicet Christum Dominum diro & contumelioso Crucis patibulo nostræ salutis causa suffixum intuentium tum oculis tum animis contemplandum exhiberet, qui, ut Sedulius eleganter cecinit,

—— *Pœnam vestivit honore,*
Ipsaque sanctificans in se tormenta beavit.

Sedul. poet. l. 5.

Iam tum enim ejuscemodi symbolo sacrum Christi nomen venerationi, & crucis signum, quod dedecoris erat nota, decori ipsismet Imperatoribus esse cœpit: *Crux*, inquit Augustinus, *à locis suppliciorum*

Aug. ep. 36.

rum fecit transitum ad frontes Imperatorum. Iam tum, ut Hieronymus asserit, *Regum purpuras, & ardentes diadematum gemmas patibuli Salvatoris pictura condecorat.* Jam tum, inquam, Crucis signo suam Christus orbis divinitatem patefecit: *Iam enim in purpuris Crux, in diadematibus Crux, in armis Crux, in toto Orbe Crux, & super Solem fulget Crux,* inquit Chrysostomus. Ad quod allusisse Constantinus Imperator visus est, dum militaribus hastis in Crucis formam aptatis virum paludamento circumdatum, & triumphantis in morem iisdem insistentem, verbis hisce additis exhibuit: *Virtus exercitus,* ac duplici Tau quod salutis symbolum est, prænotavit. Cujus quidem numismatis iconem, haud amplius typis exceptam, nunc primum è Francisci Angeloni Musæo Joannes Petrus Bellorius rei antiquariæ studiosus ejusdem Francisci nepos hic tibi contemplandam offert.

Hier. ep. ad lot.

Chrys. de not. adver. gent. quod Christ. sit Deus.

Sub Christianissimi igitur Imperatoris tempora eadem à Christianis voce sacrosanctum Christi nomen adumbrari, atque exprimi palam cœpit, sub cujus tutelari præsidio, divino invocato numine, cuncta felici jugiter omine aggredi, ac perficere consueverant, juxta id quod Apostolus Colossenses hisce verbis admonet: *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi facite. &c.* Quinimo ipsasmet epistolares paginas, quas passim conscribebant, ut prolatis in medium ad hujus secundi Tomi calcem exemplaribus patebit, sacrosancto hoc nomine, exculptoque Christi charactere, quo fidem promererentur, insignire, ac prænotare satagebant, quod certe ibidem Chrysostomus homilia 9. in hæc verba testatur: *Vis aliquid loqui, nomen Dei præpone. Et ideo nos quoque in epistolis nomen Domini præponimus. Ubi fuerit nomen Domini; omnia sunt fausta & felicia. Nam si Consulum nomina efficiunt, ut firmæ, & validæ sint literæ, multo magis Christi nomen, &c.*

Nomen Domini à Christianis in omnibus actionibus præmissum.

D. Chrys. ho. 9. in ep. ad Colos.

Nomen Domini in epistolis Christiani præponebant.

7 Quoniam verò de Constantini labaro supra mentio incidit, haud ab re alienum putamus, nonnulla hic, vel obiter, in rem præsentem afferre, & quidem de vivifico Crucis signo in labari formam ipsius Constantini jussu ab artificibus elaborato, & de Christi nomine Græcis duabus literis ibidem expresso Eusebium ipsum enarrantem audire hic præstat: *Ille,* Constantinus videlicet, *simul atque dies illuxit, surgens primum arcanum illud visum amicis exponit: deinde artificibus, qui aurum & lapides pretiosos affabre sculpere norant, auditis, medio inter illos loco assidet; verbis ipsi describit effigiem, eam auro, & lapidibus pretiosis imitatione adumbrari mandat: quam quidem effigiem contigit, ut nos olim oculis contemplaremur, ipse enim Imperator, Deo illud largiente, eam nobis ostendere dignatus est, erat autem tali figura fabricata. Hastile oblongum, erectumque auro undique obductum fuit, quod cornu habuit transversum ad formam Crucis constructum, supra in fastigio ejus operis corona affixa lapidibus pretiosis, & auro polite circumtecta. In ea salutaris appellationis Salvatoris nota inscripta, duobus solum expressa elementis, id est, è duabus primis literis nominis Christi erat P, in medio literæ X, curiose, & subtiliter inserta,* ☧ *quæ totum Christi nomen perspicue significarunt, quas quidem literas deinceps semper Imperator in galea gestare consuevit.*

Labarum militare Constantini Imp. quale?

Baron. t. 3. an. 312. n. 23. & seq. Euseb. in vit. Const. l. 1. c. 24. 25. 26.

Labari ejusdem descriptio.

8 *Ad cornu illius particulæ, quæ ex transverso erat per hastile trajecta, velamen quoddam pertenue appensum adhæsit, regalis videlicet, & magnifica textura mirabili varietate lapidum pretiosorum, artificiose conjunctorum, lucisque suæ claritate pulchrè resplendescentium depicta, & multo auro intexta: quæ dici non potest quantam spectatoribus ob suam pulchritudinem excitarit admirationem. Istud igitur velamen ad cornu affixum, longitudinis, latitudinisque Crucis mensuram penitus exæquavit. Oblongum verò & erectum hastile in sublime appensum, cujus pars inferior versus basim longius ducta fuit, sub ipsum Crucis insigne ad texturæ discurrentis fimbrias, auream pii Imperatoris pariter, ac liberorum suorum effigiem ad pectus usque concinne descriptam continuit. Isto igitur salutari signo Imperator, tanquam hostilis cujusque & infestæ violentiæ propugnaculo semper usus est, cujus expressæ similitudines mandavit, ut universum exercitum perpetuo antecederent. Verum ista paulo post acciderunt.* Hæc in rem præsentem Eusebius, quibus ipsius Crucis signum, & sacrosanctum Christi nomen labaro insculptum, dicatumque disertis plane verbis palam describit.

9 Quibus & hæc Baronius noster in hujus sanctissimi nominis dedicationem subtexit: *Habes,* inquit, *in labaro per X. P.* ☧ *Christi nomen expressum, per literam enim X. consuevisse Christi nomen intelligi, fidem facit etiam Iulianus Apostata in Misopogone. In hoc vero & illud observandum, mira concinnitate iisdem elementis exprimi simul Christi nomen, & Crucis signum, ut Crux in Christo, & Christus in Cruce monstretur: per X. enim Crux licet transversa notatur, quam in rectam lineam sic alii deducebant,* ♇ *& id quidem hoc seculo in Cœmeterio Priscillæ Via Salaria tabula effossa est cum ejusmodi inscriptione, atque signo ad finem posito.*

Baron. t. 3. an. 312. n. 23.

MIRÆ INNOCENTIÆ AC SAPIENTIÆ
PUERO MARCIANO
QUI VIXIT ANN. IV. ET MENS. IV.
DIES II. QUIESCIT IN PACE
D. PRID. CAL. DEC. ARBETIONE
ET LOLLIANO * COSS. ♇
PARENTES FECERUNT.

Sub recensita autem inscriptione, ut Baronius asserit, *character hieroglyphicus sic, ut supra habetur expressus, quem imago togata, seu potius sacra induta veste ibidem sculpta dextera tenet,* quam etsi nos supra, ubi de Priscillæ Cœmeterio egimus, cudendam curavimus, nunc iterum hic studioso lectori, ut facilius innotescat, contemplandam offerimus.

MIRÆ INNOCENTIÆ AC SAPIENTIÆ
PUERO MARCIANO QUIVIXIT ANN. III. ET
MENSES IIII. DIES.II. QUIESCET IN PACE
D PRID. KAL. DECARBETIONE ET LOLLIANO COSS. PARENTES.
FECERUNT

Sacrum Christi nomen tempore Constantini quam solemne esset.

Porro Christi nomen multipliciter quidem in imperiali olim labaro expressum fuisse, licet Crux eodem semper modo repræsentata fuerit, ex ipsismet antiquis numismatibus, quæ à Baronio in suis Annalibus delineantur, videre est. Sacrosanctum vero Christi nomen Constantini tempore eum in modum Urbi, & Orbi innotuit, & publicis item exhibitis signis adeo excultum est, ut in ejusdem exercitu, ut Prudentius vult, non in labaro dumtaxat, sed & in militum scutis, atque galeis id ipsum Christi nomen affixum fuerit, quod quidem eleganter Prudentius illis carminibus cecinit:

Prud. adver. Symm. l. 1.

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis Crux addita cristis.

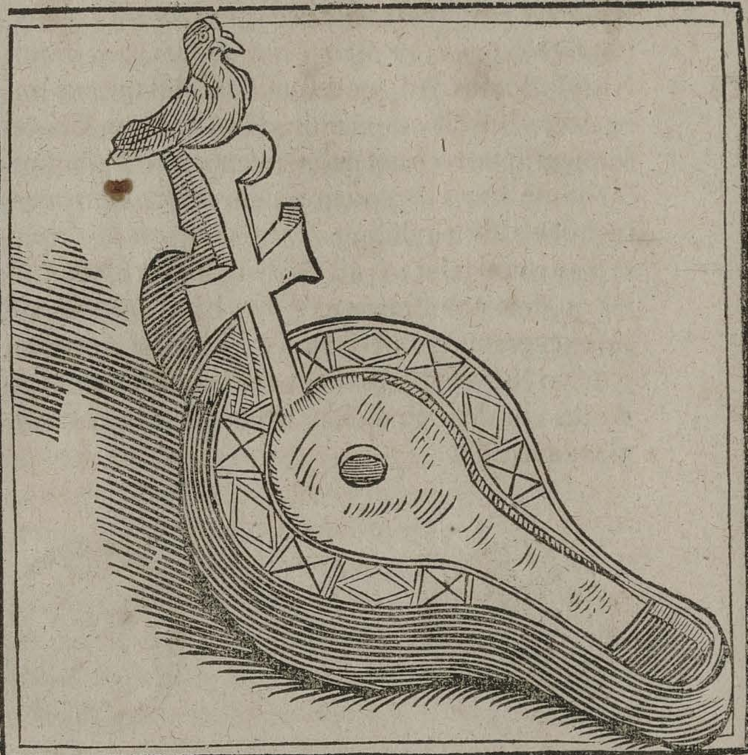
Ut apud Baronium in perantiquis ejuscemodi numismatibus multiformiter exsculptis videre est.

Sacrum Christi nomen lucernis impressum ejusque mysterium.

10 Verum enimvero sacrosanctum Christi nomen unica dumtaxat Græca litera, vivificoque Crucis signo prænotatum Christiani longe ante Constantini tempora haud lapidibus, haud Sarcophagis, haud parietibus, immo haud ipsismet fictilibus, sed æneis insuper Cœmeterialibus, lucernis quandoque obsignabant, ut nimirum salutaris vexilli, ac nominis divini splendor se ubique diffunderet, caligantibusque suam inter tenebras oculis lucem ingereret, quod olim celeberrimo ipsiusmet Isaiæ vaticinio editum, decantatumque est: *Donec egrediatur, ut splendor justus est, & Salvator ejus ut lampas accendatur.* Juxta quod item ipse Apostolus edixit: *Cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus.* Quapropter, ut in perantiqua lucerna ænea ex Cœmeteriis novissime eruta videre est, quæ Christianis quondam, dum sacra isthæc loca ad synaxes obirent, usui extitisse comprobatur, quam item Carolus Antonius Magninus vir sacræ rei antiquariæ studiosus hic tibi, lector, exhibendam curavit. Venerandum hic Christi nomen unico Græco charactere, videlicet P, & Crucis signo, vel certe nota Tau intersecante efformatum, columbam item ejusdem notæ summitati mystice insidentem, juxta illud Isaiæ oraculum: *Et requiescit super eum spiritus Domini: omnis enim hæc*, ut Hieronymus ait, *de Christo prophetia est*, specioso quidem, ut vides, symbolo præsefert.

Esai. c. 61. n 1.
1. ad Cor. 3.
Isa. c. 11.
Hier. c. 11.

LUCERNA ÆNEA VETERUM CHRISTIANORUM IN SACRIS COEMETERIIS REPERTA, QUÆ NUNC APUD CAROLUM ANTONIUM MAGNINUM EXTAT.

Crucis signum lucernis impressum ejusque mysterium.

11 Verum, ut pauca his de salutari Crucis signo, quod tam frequens, & tam solemne antiquis Christianis extitit, lectori suggeramus; apte quidem lucernis, quæ ad tenebras effugandas accendi consuevere; idem unà cum venerando Christi nomine concinnatum est, ut cunctis ipsa luce clarius innotesceret, & oculis intuentium Crucis gloria objiceretur, eidemque, ut Petrus ait, animis intenderent, *quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.* Crux enim errorum tenebras effugat, & fidei lumen humanis mentibus infundit. Quin immo id eo potissimum consilio præstitere, ne quisquam sub illa primæva tempora, vel persecutionibus impetitus de Christi Cruce erubesceret. Ideo enim Christianæ fidei cultores vivifico hoc signo, Tertulliano teste, frontes mystice, quod quidem *signaculum frontium ab eo* appellatur, obsignant: symbolum quippe est, ut pudor ille, qui ex probro obvenire fronti convenire fronti consuevit, procul, ipso Augustini testimonio, arceatur: *Non sine causa*, inquit, *signum suum in fronte nobis figi voluit, tanquam in sede pudoris, ne Christi opprobrio Christianus erubescat.* Haud enim in occultiore aliqua corporis parte, sed in patulo humanæ faciei prospectu venerandum signum imprimitur, ut pudori nuncium remittere didicerimus: *Usque adeo*, inquit Augustinus, *de Cruce non erubesco, ut non in occulto loco habeam Crucem Christi, sed in fronte portem.* Sapienter igitur Christiani haud obscurum, atque occultum Cœmeterialibus in locis ejuscemodi signum inter tenebras subsistere patiebantur, dum lucernis ardentibus non secus, ac in meridiana luce emicare, oculisque hominum objectari gaudebant: *Crux quippe*, ut Ephrem ait, *est lumen eorum, qui in tenebris sedent, &c. Crux spes Christianorum; Crux resurrectio mortuorum, Crux triumphus adversus dæmones, &c.* Congrue igitur Crux olim, ut nunc quoque, adeo frequenter pia Christianorum manu Cœmeteriis, ad obtestandam videlicet mortuorum resurrectionem, affigebatur, & cunctis veluti validum, ac nullatenus

Petr. ep. 2. c. 1.
Tertul. l. 5. contra Marcion.
Aug. in Ps. 30.
Aug. in Ps. 141.

Cur Crux Christi in fronte Christiani ferre debeant.

S. Ephr. t. 3. de S. Cruc.

nus expugnandum Christiani pectoris munimentum commendabatur: *Hac enim thoracis loco*, ut Ephrem subdit, *amicti milites Christi, sancti Martyres quascumque artes, adinventiones, audaciamque tyrannorum superarunt; hanc Sancti bajulantes, abdicato seculo, ingenti cum gaudio, & alacritate in solitudinibus, & montibus, speluncis, & terræ cavernis sibi mansiones delegerunt.* Vides hic ipsorummet Christianorum Cœmeteriales speluncas incolentium probe sub uno Crucis vexillo descriptam, adumbratamque imaginem.

Crucis figura Christianis olim solemnissima.

12 Quocirca, ut susceptæ enarrationi insistamus, ad tatareas procul arcendas tenebras, abstergendasque ipsius Averni legiones, in Christianorum domibus, ac lucernis Crucis olim vexillum, ut testis est Origenes, rutilabat: *Gaudentes*, inquit, *hoc signum levemus in frontes, quod dæmones cum viderint, contremiscunt: nam qui aurea capitolia non timent, Crucem timent.* Quibus plane verbis ad id fortasse, quod à Ioanne in Apocalypsi mystice denuntiatum est, allusisse voluit: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoad usque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.* Olim quippe Deus Angelo Hierosolymorum Vrbem excurrenti præcepit, ut signo *Tau* salvandorum ab internecione frontes obsignaret: *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam Civitatem in medio Hierusalem, & signa Tau super frontes virorum gementium, & dolentium, & super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus.* Ad quod expressioribus quidem terminis denotandum subjicit: *Senem, adolescentulum, & virginem, parvulum, & mulieres interficite, usque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis Tau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite.* Hebræi quippe, ut Origenes docet, literam *Tau*, quia Hebraicarum literarum novissima est, & quia תורה Tora, id est, lex, à litera *Tau* incipit, eos potissimum significare asserunt, qui perfectam, omnimodamque divinæ legis scientiam obtinent, & ex ejuscemodi scientia sensu intimoque animi ob admissas in legem prævaricationes dolore afficiuntur. Quod Hieronymus pari verborum sententia hunc in modum edisserit: *Hebræi autumant, quia lex apud eos appellatur, Tora, quæ hac in principio nominis sui litera scribitur, id est, Tau, quod illi hoc accepere signaculum, qui legis præcepta compleverant.* Hæc ille.

Orig. ho. 8. in divers.

Apoc. c. 7. n. 3.

Ezech. c. 4. n. 4.

Tau litera salutaris.

c. 9. n. 6.

13 Verum apte quidem recensitus in rem præsentem Hieronymus, Origenes, Tertullianus contra Judæos, Ambrosius lib. 1. de Abraham, D. Augustinus in dialogo altercationis Ecclesiæ, & Synagogæ, Clem. Alexandrinus lib. 6. stromatum, aliique passim edisserendo affirmant, literam videlicet *Tau* Græcorum, Latinorumque simillimam extitisse: quocirca Syri codices concinne pro signo *Tau* legendum volunt: *Signa Crucem.* ut Joannes Grial ex Caninio in notis ad S. Isidorum lib. 1. Etymol. 3. refert. Crux ergo, ut diximus, patentissimum à nece liberandorum æque, ac salutis per Christi Crucem obtinendæ sacramentum mortalibus propinatum est. Hinc quippe ipsimet quondam Ægyptii Serapidis pectori literam *Tau*, quasi futuræ signum vitæ inscribebant: qua de re luculenter ex more Jacobus Gretserus lib. 1. de Cruce cap. 51. ubi ex Ruffino, Socrate, Sozomento, contra nonnullos, qui id in controversiam revocant, concinne in rem præsentem confirmat.

Orig. Tert. con. Iud. Ambr. l. 1. de Abrah. Aug. dial. con. Hebr. Cle. Alex. l. 6. strom.

Io. Grial. l. 1. etym. 3. S. Isid.

Iac. Gret. l. 1. de Cruc. c. 51.

Crucis signum pluribus in rebus naturaliter commendatur.

14 Porro salutare Crucis signum, sacramentumque pariter, tam impense universo Orbi, Deo disponente, commendatum est, ut animatis, ac inanimis item rebus illud jugiter sine voce loquentibus, palam suggeratur. Aves enim ipsæ sursum ad volandum se attollentes, Crucis figuram, ut diserte ait Hieronymus, exprimunt, quod & homo tum natans, tum adorans ipsomet situ corporis eleganter adumbrat, sed & navis antenna ubi Crucis figuræ assimilata est, à ventis insufflatur, atque impellitur: *Quin ipsa*, inquit Hieronymus, *crucis figura, quid est nisi quadrati mundi forma.* In ipso autem homine Crucis figuram peculiari Bernardus mysterio dedicatam hic verbis agnoscit: *Fortasse*, inquit, *Crux ipsa nos sumus, cui Christus memoratur infixus. Homo etenim formam Crucis habet, quam si manus extendet, exprimet manifestius.* Animatam igitur in homine Crucis figuram agnosce. Cæterum si ad antiquiora tempora rem hanc derivemus, sane recolendum *Tau* signum, Græcis æque, ac Latinis vitæ symbolum, è contra vero ipsum *Theta* mortis signum extitit: quocirca legibus olim obnoxii, damnatique à Judicibus, Ausonio teste, litera *Theta*, liberandi vero *Tau* signo adnotabantur. Hoc quippe, ut alia item quamplura Romani à Græcis, Græci ab Ægyptiis, Ægyptii à Judæis mutuati sunt. Quod autem *Theta* antiquis apud Judæos temporibus θανάτε, id est, mortis nota extiterit, compertum est. Inde enim Ausonius in Eunum epig. 120. ludens cecinit:

Bern. ser. 4. in vig. nat. Dom.

Litera Theta condemnatoria.

> *Miselle doctor ϑ tibi sit obsceno,*
> *Tuumque nomen Theta sectilis signet.*

Auson. ep. 120.

In quem postea locum Scaliger; ϑ, inquit, *erat signum suspendii, refert enim laqueum collo involutum, litera condemnatoria: quin & in castris militem ex cohorte morte dispunctum hæc nota significabat.* Verum pie, eleganterque Martialis ille Christianus lib. 3. prolusit:

> *Infelix multis Theta est, mihi litera felix*
> *Si θάνατον scribit, scribit & ille θεόν.*

Jure igitur à Chaldæorum gladio in Hierosolymitanæ Urbis excidio liberandi signo *Tau* potius quam alio prænotantur, vel eam potissimùm ob causam, quod litera *Tau* formam, ac speciem Crucis exhiberet, ac redemptionis, vitæque symbolum esset: *Quoniam eo signo*, ut Tertullianus ait, *vita hominum præstruebatur.* Ut inde profecto orbi præsignaretur, nos per Christi Crucem à morte, à gehenna, ab ipsa dæmonum tyrannide in libertatem vindicandos, eosque præsertim, qui salutarem Christi Crucem fronti, atque animo, constanti fide imprimunt. Demum ut symbolice rem discutiamus, *Tau* quidem ultima est Hebræorum litera, & Christum, qui pro nobis virorum omnium in Cruce novissimus factus est, apte designat, ut Isaias cap. 53. expressis verbis enunciat. Rursum vero *Tau* Christum Dominum, qui est Α & Ω ipsius legis principium, & finis, significat. Quod nunc autem ad mores salubriter instruendos attinet, Crucem tum signaculum, tum amicorum, electorumque Dei tesseram esse, ideoque hanc haud ab hominibus subterfugiendam, sed totis ambiendam amplexandamque animi viribus fore suggeritur. Quapropter Constantinus Magnus, Eusebio enarrante, Cruce frontem crebro, *quasi trophæo victorioso* obsignare consueverat: quippe qui contra Maxentium in acie dimicaturus, signum Crucis in Cælo illis plane notis inscriptum contemplari meruit, nimirum ἐν τούτῳ νικᾷ id est, *in hoc signo vince.* Et ejuscemodi insculpto signo tyrannum Crucis vexillo mirabiliter vicit, ac prostravit, haud una, sed duabus Græcis literis prænotato.

Tert. lib. cont. Iud.

Isa. c. 53. n. 3.

Eusеb. in vit. Const. l. 3. c. 2.

15 Il-

Nomen Christiquomodo à Græcis expressum.

15 Illud vero enarratis hactenus coronidis instar subteximus, ut venerandæ antiquitati suus decor, ac promeritus cultus jugiter illibatus permaneat, ac sacrosanctum Christi nomen Græcis notis exsculptum cuique ad hæc usque tempora oculis ultro explorantibus innotescat, in ipsis videlicet numismatibus tum à Constantino Magno, tum ab Arcadio Augusto olim editis sacrum Christi nomen Græcis duabus literis militari labaro sub Crucis forma X insculptum, designatumque fuisse, ex quibus aliquot ex auro affabre elaborata & inter Palatii Lateranensis rudera, Sixto V. Pontifice Maximo, in demoliendis antiquis, quæ proxime ruinas minabantur, substructionibus felici Christianorum omine adinventa, idem Pontifex insignioribus quibusdam Episcopis, qui tunc in Urbe aderant, pretiosi instar thesauri reservanda concessit, hac tamen conditione legis instar addita, ut parochiali Ecclesiæ, sub qua demum eosdem diem obire contigisset, eadem perpetuo addicta, ac dicata permanerent. Nec vero recolendæ antiquitati hunc in modum sapientissimus Pontifex prospexisse contentus, ut amplioribus quoque privilegiis recolenda isthæc numismata, quo majori apud omnes venerationi essent, cumularet, sacris indulgentiarum thesauris, ex ipsius Ecclesiæ promptuario, cunctos Christi fideles perpetuo locupletari voluit, qui ad prædictas Ecclesias, in quibus sacra numismata asservabantur, perpetuis futuris temporibus sacrosanctum Crucis vexillum in eisdem veneraturi accessissent, quod bis quidem in anno indulsit, festivis videlicet diebus Inventionis sanctissimæ Crucis mense Maii, & exaltationis item ejusdem Crucis Septemb. mense annuatim recurrentibus. Unum autem è sacris hisce numismatibus nostra Vallicellana Ecclesia inter præcipuas sanctorum reliquias, & sacræ antiquitatis monimenta possidet, cujus hic tibi iconem contemplandam proponimus, quod Crucis signum, & Christi pariter nomen in militari labaro hunc in modum intuentibus exsculptum exhibet.

Numismata aurea cum Christi nomine.

Numisma Arcadii aureum cui Christi nomen impressum in Ecclesia Vallic.

Numismatis Arcadii significatio.

Porro aureum hoc aurei plane Imperatoris Arcadii numisma, quod suspiciendum jugiter Christianorum oculis recolendæ antiquitatis monimentum est, ex una quidem parte Imperatoris effigiem, ex altera vero ipsummet Imperatorem triumphali erecto Crucis vexillo anguis tartarei caput pede conculcantem exhibet, quo symbolice illud fortasse Regii Psalmistæ oraculum inculcet: *Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem.* Præclaro quippe ejuscemodi symbolo idololatriam Christianorum pedibus Christi virtute proculcatam sapienti consilio Imperatores prænotari volebant. Qua item forma Magnus ille, Christianorumque Imperatorum, ac principum dux Constantinus in suis numismatibus militare labarum sacrosancto Christi nomine, ac Crucis signo nobiliter exultum, ac præmunitum, ut infra subjicimus, primus omnium erexit, cujus nimirum hastæ antiquus serpens Dominicæ Crucis potentia, ut videre est, devictus, prostratusque succumberet. Demum peculiari antiquæ religionis zelo Innocentius X. Pontif. Max. cum nuper Constantinianam basilicam jam quasi collabentem instaurandam curaret, serio recolens quam gratum primævis Christianis sanctum Christi nomen Græcis illis expressum literis, & quam solemne extiterit, quibus jugiter ad manum erat, & quam speciosum item, ac familiare ipsimet Constantino Magno, qui publicis illud passim monimentis dedicavit, antiquos ejusdem Constantinianæ basilicæ parietes, quos illibatos extare voluit, hoc nobili salutis signo triumphalis instar coronæ exornari jussit.

Psal. 90.

Labarum militare Constantini Imp. crucesignatum.

Innocentius X. Basil. Const. instaurat, & parietes nomine Christi ornat.

☧

15 Sed his in perenne sacrosancti Christi nominis monimentum prolixiori sermone hactenus enarratis, ut ad Cœmeteria, è quibus digressi sumus, nunc tandem revertamur. In his præcipue locis exsculpta hujus nominis nota coruscat, & quidem congrue, nec valde lectori mirandum, si in abditis quibusque antiquorum Cœmeteriorum locis, in quibus juges Christianorum conventus fiebant, & tuto recepta sinu imperterrita Christi militum castra, in acie tandem proditura, cogebantur, haud mirandum, inquam, si tam multa passim sepulchra, ac sepulchrales insuper titulos sacratissimi hujus nominis nota inscriptos, ac prænotatos assiduo perscrutantium studio adinveniri contingit. Hoc quippe nomen velut unica, ac singularis Christianorum tessera, vel ore prolatum, vel stylo inscriptum aut ferro insculptum veros Christi cultores palam ostendit, atque renuntiat, apud quos tum vivos, tum mortuos inter vestigandum perpetuo reperitur. Et hæc de venerando Christi nomine Græcis elementis exarato, sacræ consulentes antiquitati, prolixiori sermone enarrasse voluimus.

CAP. XXIV.

De beatorum Apostolorum sub multiplici forma Imaginibus.

Apostoli sub variis formis in Cœmeteriis depicti.

1 A Symbolicis Christi imaginibus, quas hactenus curiose perlustravimus, expediti ad sacras jam Apostolorum, qui proximum post Christum in Ecclesia locum obtinent, imagines invisendas digredimur. Et quidem (ut enarrandi exordium faciamus) in descriptis hactenus Cœmeterialibus tabulis nedum exsculptæ, effictæque sacræ Apostolorum imagines exhibentur, sed beatissimi quoque iidem Apostoli multiplicibus figuris ac symbolis adumbrati frequenter conspiciuntur. At vero præ cæteris symbolum illud potissimum est, quo sub ovium forma ipsimet ovilis Dominici pastores contemplandi intuentium oculis proponuntur. Ad quod comprobandum haud prolixam hic nobis enarrationem subtexere opus est, cum ipse Christus Dominus, ut Euangelicæ testantur paginæ, eosdem, quos elegit, Apostolos *ovium* vocabulo nuncupaverit. In ipsa quippe recolenda sacratissimæ Passionis nocte, fugam quam illi metu perterriti, ultro arrepturi erant, haud obscure prænuntians, ait: *Omnes vos scandalum patiemini in me ista nocte: scriptum est enim, percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.* Et ipse insuper Paulus gentium doctor de Christi Apostolis loquens in epistola, quam ad Romanos conscripsit: *Æstimati sumus,* inquit, *sicut oves occisionis.* Innumera autem sunt è sacrarum paginarum, ac orthodoxorum Patrum prom-

Sub ovium forma.

Matt. c. 26

Ad Rom. c. 9.

promptuario testimonia, quæ ad id, cujus sermo recurrit, comprobandum in medium afferri possent, sed ne pio, ac studioso lectori tædium inferamus, sententias, quæ hac super re à Patribus coacervantur veluti apprime notas consultò hic prætermittimus: unum interim nobis insinuasse opportunum videtur, à priscis videlicet illis Christianæ fidei cultoribus, qui sacra passim picturis loca excolebant, beatissimos eosdem Apostolos, dum bis denas ante venerandam Christi Pastoris, vel certe Agni Crucem deferentis imaginem oves pingebant, designatos fuisse; ni forte asserere quispiam velit duodeno, qui in tabulis præfertur, ovium numero duodecim Israëlitici populi Tribus, vel certe familiarum prosapias subintelligendas fore, ad quarum promovendam jugiter, procurandamque salutem è Cælo se missum in Euangelio Christus palam contestatur; quas insuper Tribus ad diem novissimum eorundem Apostolorum, qui terrenis omnibus se abdicarunt, judicio subjiciendas idem Dominus prænunciavit.

Duodecim oves duodecim Tribus Israël à Christo salvandæ.

2 Verum ut proposito insistamus, haud ovium duntaxat symbolo Apostolos, sed aliis item formis eosdem designari asserimus. Apostoli quippe (ut alicubi videre est) virentes arborum ramos capitibus præseferentes adumbrantur: quod quamvis ex consueta pictorum licentia obtigisse queat, quibus, ut poëta olim cecinit,

Apostoli cum virentibus arborum ramis depicti, ejusque mysterium.

Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.

Cum tamen de sacris hic picturis Christianorum manu elaboratis agatur, haud ullam tabulis irrepsisse licentiam, sed potius ejuscemodi pingendi forma quid mysticum portendi arbitramur: hoc enim fortasse symbolo divina imbuti sapientia viri exprimere id voluere, quod Apostolus illis plane verbis edocet: *Tu autem, cum oleaster esses insertus in illis, & socius radicis & pinguedinis olivæ factus es.* Quæ verba hac plane usus interpretandi ratione in rem præsentem Augustinus edisserit: *Ergo de radice patriarcharum dicit fractos quosdam ramos propter infidelitatem, & insertum ibi oleastrum, ut esset particeps pinguedinis olivæ, id est, Ecclesiam ex gentibus venientem.* Porro ut egregie ibidem Ambrosius adnotavit, præter usitatum & communem omnium morem obtigisse videtur, ut sterilis plantæ vel agrestis omnino surculus in bonam aut sativam arborem inseratur: quod nisi expressis verbis Apostolus asseruisset, nullius quidem esset roboris argumentum, quod ab ipso recensetur: quapropter hæc ibi ad rei propositum subdit: *Contra naturam, seu præter naturam*, ut Græcus textus habet, *insertus in bonam olivam. Id tamen assecut sumus per illam institionem, ut arbor mala efficiatur bona, & oleaster bona reddatur olea, participans de succo & pinguedine spiritus Christi. Insuper insiti Christo, non jam fructus nostros, sed plantæ, cui insiti sumus, id est, Christi, feramus. Ipse est enim qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate; & sicut dixit Ioannis 15. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.* Hæc Ambrosius.

Christiani sunt insiti Christo.

Rom. 11.

S. Aug. in ver. Apost.

Homines arbores. S. Amb. in ep. ad Rom. 11.

Io. c. 15.

3 Ramos igitur, quibus sacras Apostolorum imagines interdum adumbratas conspicimus, ipsosmet Apostolos in Christo insitos proculdubio designare asserendum est, qui uberrimos deinde ex toto terrarum orbe spiritualium bonorum fructus ipsius Christi virtute mirabiliter præstituri essent. Verum concinne suo ex more ad rei propositum Augustinus serm. quem in festivo S. Laurentii die habuit, dum sinapis parabolam edisserit, eandem his plane verbis sententiam confirmat: *Sed quoniam dicit scriptura: Et crevit & facta est arbor, & volucres cæli requieverunt in ramis ejus. Arbitror hoc ipsi Christo Domino dicere, & rectius comparari: quia nascendo in homine, humiliatus ut granum est: adscendendo ad Cælum, exaltatus ut arbor est.* Et idem infra hæc symbolicæ locutioni insistens profert: *Ramus*, inquit, *est Paulus, ramus est Laurentius, cujus hodie natalitia celebramus, rami sunt omnes Apostoli & martyres Salvatoris.* Verum Augustino Hilarius quoque hunc in modum adstipulatur: *Sed jam*, inquit, *in ramis arboris ex solo in sublime prolatæ, Cæli volucres inhabitant, Apostolos scilicet ex Christi virtute protensos & mundum inumbrantes, in ramis intelligimus, in quos gentes in spem vitæ advolabant; & aurarum turbine, id est diaboli Spiritu flatuque vexatæ, tanquam in ramis arboris requiescunt.* hæc in rem præsentem Hilarius. Iidem insuper Apostoli, qui ramis interim portenduntur, symbolico quoque arborum typo quandoque repræsentari indubitatum est; sed quoniam à nobis de his infra suo loco disserendum erit, eò lectorem sacræ anhelantem antiquitati amandamus. Interim vero pauca hæc de Apostolorum imaginibus lectori delibasse sufficiat.

Rami imaginibus Apostol. appicti quid denotent.

S. Aug. ser. 28. in S. Laur. fest.

Christus Dominus granum sinapis.

Apostoli, & martyres rami Christi arboris.

S. Hil. in Matt. can. 13.

CAP. XXV.

De recolendis virginum ardentes lucernas manu deferentium Imaginibus.

1 **V**Enerandas quidem beatarum Virginum imagines, *quæ sunt* (ut Cyprianus ait) *illustrior pars gregis Christi*, & *quibus*, ut Hieronymus inquit, *pudicitia plus est quam regnum* præcipuum quoque inter suspicienda olim Cœmeterialium locorum monimenta locum obtinuere, & congrue quidem, quarum nitor apprime coruscat, earundem imago loca isthæc sacra decorasse visa est: & quibus ipsummet Regnum Cælorum edisserente parabola Christo, comparatum erat, subterranea quoque iisdem Roma item illustrari promeruit. Ut propositæ igitur enarrationi vela pandamus: sat cuique ex Euangelica lectione notum est, nobilissimam eam inter cæteras, quas Christus digessit, decem virginum parabolam extitisse, ut Apostolos, ac cæteros deinde fidelium ejus explanatione salubriter erudiret. Quapropter cum parabola hæc præcipuis sit referta mysteriis, à primævis quoque Christianis eamdem frequenter usurpari, ac coloribus exprimi contigit. In prima enim Cubiculi tertii Cœmeterii Beatæ Agnetis tabula mulieres quinque unà cum lampadibus, quas manu deferunt, contemplandæ exhibentur: quibus profecto haud alias, quam prudentes virgines indicari putamus. Mystica vero hujus parabolæ, quæ ad nostri potissimum instituti propositum facit, elucidatio apud virum doctissimum Bedam his verbis recensetur: *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, id est, electi simul, ac reprobi, à somno mortis excitati, sua secum opera numerant, pro quibus recipiant, &c.* Sed disertis plane verbis hæc eadem parabola, & congruis quidem in rem præsentem significationibus, à Divo Hilario exponitur, apud quem isthæc videre est: *Primo*, inquit, *progressu vitæ hujus officiis occurrere in resurrectionem, quæ est ex mortis, præparamur. Lampades igitur animarum splendentium lumen est, quæ sacramento Baptismi splenduerunt.*

Hier. l. 1. cont. Iovin.

Parabola decem virginum ejusque mysteria.

Parabola decem virginum in Cœmeteriis depicta, & cur.

Bed. in c. 25. Matt.

Per decem virgines electi ac reprobi intelliguntur.

S. Hil. in Matt. c. 27

duerunt. Oleum, boni operis est fructus. Vasa, humana sunt corpora, intra quorum viscera thesaurus bonæ conscientiæ recondendus est. Nuptiæ, immortalitatis assumptio est, & inter corruptionem atque incorruptionem ex nova societate conjunctio. Mora sponsi, pœnitentiæ tempus est: expectantium somnus, credentium quies est, & in pœnitentiæ tempore mors temporaria universorum. Nocte media clamor cunctis ignorantibus, Tubæ vox est Domini præcedentis adventum, & universos ut obviam sponso exeant, excitantis. Lampadum assumptio, animarum est reditus in corpora, earumque lux, conscientia boni operis elucens quæ vasculis corporum continetur, &c. hæc Hilarius, acutissimus mysteriorum Cælestium perscrutator, qui sub unius, ejusdemque parabolæ velamento quot verba tot sententias protulit, & quot res digessit, totidem sacramenta propinavit.

Parabolæ decem virginum expositio.

2 En igitur, amice lector, quam opportuno, & consono ipsismet rebus mysterio, ejuscemodi virginum parabola sacris olim Christianorum Cœmeteriis expressa atque affixa pariter fuerit, ad fovendos nimirum, obfirmandosque certa futuræ resurrectionis spe fidelium animos, eosdemque ad martyrium pro Christi fide subeundum alacriter excitandos: quod in gestis præsertim beatorum mart. Cyri & Ioannis, ab iisdem egregie præstitum fuisse legimus, dum Theoctisto, Theodoræ & Eudoxiæ virgini, nobilissimi certamen martyrii ultro constanterque amplectendum suggererent, ac tum verbis, tum rationibus suaderent; his enim athletæ Christi, ut historia perhibet eorumdem ore sermonibus compellati fuere: *Iam inter prudentes virgines accepistis oleum in vasis vestris cum lampadibus. Restat ergo, ut superantes tyrannos, cum corona virginitais & palma martyrii ad cælestes nuptias intretis cum Christo Domino & sponso vestro, atque cum eo perpetuo exultetis, &c.* Audis quam apte proposito prudentium virginum symbolo pugiles Christi in arenam evocentur.

Parabola decem virginum quid Christianos doceat.

Act. SS. Cyri, & Ioan.

3 Oculis igitur parabolica virginum imago ad contemplandum exhibita, & pio Christianorum studio in subterraneis Cœmeteriorum locis, in quibus defunctorum corpora servabantur; atque ob diram infectantium rabiem iidem delitescebant, coloribus affabre adumbrata futuræ spem certam resurrectionis contemplantibus ingerebat, & calcarium instar torpentes urgendo acres mœrentium animis ad certamina strenue pro Christo subeunda, post certamen ad coronam, & ad festivas inde unà cum virginibus nuptias evocandis stimulos addebat. Sed his hactenus super descripta Virginum imagine enarratis ad alias Cœmeteriales imagines contemplandas properandum est.

Ex parabola virginum spem resurrectionis concipiebant.

CAP. XXVI.

De hominum multiformiter expressis Imaginibus.

SAcras jam, recolendasque (ut vides amice lector) Christi Salvatoris, ac beatorum Apostolorum imagines, præcipuaque earundem mymysteria paucis delibavimus: nec non cæteras insuper, quæ in historia Euangelica recensentur, imagines intuentium ob oculos calamo, ac pennicillo itidem adumbravimus; reliquum nunc est, ut earum, quæ sub humana specie multiplicibus quidem formis effictæ quandoque conspiciuntur breviperstrictam sermone explanationem aggrediamur.

Variæ hominum figuræ, earumque positio.

2 Quoniam vero nonnullæ ex præmemoratis hisce imaginibus quosdam extensis brachiis, ac manibus elevatis orantium in morem stantes exhibent; aliæ vero quosdam, ut videre est, ad Christi pedes humiliter provolutos præseferunt, illud à nobis hic primum præmittendum est, ut rem totam commode per se lector assequi valeat, variis quidem olim modis, ac multiplici corporis situ antiquos Christianæ fidei sectatores Deum exorare consuevisse; genu videlicet aliquando humi defixo; manibus interdum junctis ac simul complicatis, in terram devolutos, nec non alicubi stantes, ac manibus in Cœlum elevatis: quæ quidem singula illibatæ fidei ac probatæ innocentiæ viri, cœlesti sapientiâ præditi non absque peculiari mysteriorum obtentu utpote à Spiritu sancto edocti, præstitere, ut Nicolaus Pontifex hujus nominis Primus in respons. ad Bulgar. egregie his verbis inculcat: *Dicitis*, inquit, *quod Græci fatentur, quod in Ecclesia qui non constrictis ad pectus manibus steterit, maximum habeat peccatum. Hoc ut fieret, præceptum fuisse nusquam, ni fallor, invenitur; ac per hoc nisi fiat, peccatum non est: nam quidam faciunt hoc, quidam illud genus humilitatis.* Et idem infra hæc in rem præsentem subtexit: *Quia in Euangelio reproborum ligari manus & pedes reperiuntur: quid aliud isti agunt, qui manus suas coram Domino ligant, nisi Domino quodommodo dicant: Domine ne manus meas ligari præcipias, ut mittas in tenebras exteriores: quoniam ecce ego eas ligavi, & ecce in flagella paratus sum.* Hæc ad rem Nicolaus Pontifex enarrat.

Orantium imagines manibus extensis ejusque mysterium. Aliæ prostratæ item orantes.

Responsio Nicolaï I. ad Bulgaros de modo orandi manibus inter se junctis. Nicol. I. Pap. resp. ad Bulg.

3 Verum enimvero quemadmodum modus hic Deum suppliciter exorandi, his, qui multiplicibus criminum vinculis obnoxii sunt, & qui ad redimenda peccata pœnitentiæ operibus vacant, maxime congruit: ita pariter stantem quempiam corpore (quod resurrectionis symbolum est) preces ad Deum effundere, animam utique ab ipsomet perenni interitu, cui jam delinquendo addicta fuerat, ad vitæ gratiam divinitus surrexisse designat. Quapropter Dominicis præsertim diebus, qui Dominicæ resurrectionis mysteria Christiano orbi protestantur, ac toto Paschalium interlabentium dierum tempore stantes atque erecto corpore orare Christiani consuevere: quod ex Apostolicis ipsiusmet Clementis Papæ constitutionibus, his plane verbis liquido comprobatur: *Deinde adstans dat orationem, quam nos docuit Dominus: surgentem autem stare oportet necessario, & orare; quoniam qui suscitatus est, rectus manet. Ideo cum is commortuus sit, & excitatus unà cum Christo, adstare debet.* Illud autem enarratis hactenus subjicimus, quod Iustinus Martyr eleganter in rem præsentem enarrat: is enim aliquando interrogatus, quanam de causa diebus Dominicis genua neutiquam flectimus, dum oramus, quod tamen reliquis hebdomadæ diebus exacte præstare omnibus solemne est, in hunc plane modum respondit: *Quia*, inquit, *utriusque nos oportet jugem habere memoriam, & ipsius per peccatum lapsus nostri, & gratiæ Christi nostri, per quam à lapsu resurreximus. Eapropter genuum per sex dies inclinatio, symbolum & nota est lapsus per peccata nostra quod vero die Dominico genu non flectamus, signum est, & designatio resurrectionis, per quam gratia Christi & à peccatis, & à morte, quæ ab illo interfecta est, liberati sumus. A tem-*

Orare erecto in pedes corpore symbolum resurrectionis.

Clem. Const. Apost. c. 44.

Orare diebus Dominicis non flexis genibus ab Apostolis originem traxit ejusque mysterium.

Iust. mar. Apol. 2. in resp. ad. q. 115.

temporibus autem Apostolorum consuetudo talis accepit initium, prout B. Irenæus Martyr, & Episcopus Lugdunensis in libro de Paschate: ubi quoque mentionem facit Pentecostes, in qua genua non inflectimus; quoniam pari est cum die Dominico potestate, &c. Vides antiquam illibatamque Ecclesiasticorum rituum, & qui adhuc apud nos vigent, retentam jugiter consuetudinem.

4 Demum ut res magis elucescat, omissis hac super re aliorum Patrum sententiis, & Conciliorum, Nicæni præsertim, Carthaginensis, Constantinopolitani ac cæterorum decretis, presbyter venerabilis Beda hoc quod supra dixeramus, ejusce modi verbis confirmat: *Nec quemquam sanctorum legimus, tempore Dominicæ resurrectionis, vel ipso Domino, vel Angelis sibi visis, terræ prostratum adorasse. Unde mos obtinuit Ecclesiasticus, ut vel in memoriam Dominicæ vel nostræ spem resurrectionis, & omnibus Dominicis diebus, & toto tempore quinquagesimæ, hoc est à Paschate resurrectionis ad Pentecosten, non flexis genibus, sed declinatis in terram vultibus oremus.* Hactenus pro recepta apud Orthodoxos orandi consuetudine Beda.

Bed. in Luc. c. 14.

5 Porro protensis, elevatisque manibus precationi insistere, gentilibus quoque usui quondam fuisse exploratissimum est, ut ipsemet Tertullianis carm. de Jona & Ninive testatur, ubi de Propheta Jona diserte loquens, ejusdem socios, dum inter insurgentes maris procellas periclitarentur, suos utique Deos extensis brachiis, ac manibus elevatis deprecatos fuisse ait; hæc autem sunt ejus verba:

Orare manibus sublatis gentilibus etiam Solemne. *Tert. car. de Ion. & Niniv.* Socii Jonæ orant brachiis extensis.

Expanduntque manus nullorum ad numina Divum.

Porro ipsos apud Hebræos peculiaris quidam mos inoleverat manibus elevatis Deum exorandi: quem ritum pluribus quidem sacrarum Paginarum locis obsignatum legimus, ut præsertim patet Exod. 17. 12. ubi isthæc: *Cumque levaret Moyses manus, vincebat Israël, sin autem paululum remisisset, superabat Amalech. Quapropter Aaron & Hur manus ejus ex utraque parte sustinere curarunt.* Piissimus autem vir David hac plane ratione precationi vacare consueverat, ut ipsemet in plerisque Psalmis satis expresse testatur, Psalmo videlicet 27. *Dum oro ad te, dum extollo manus meas ad Templum sanctum tuum. Si expandi manus meas ad Deum alienum. In nomine tuo levabo manus.* Psal. 62. *Tota die expandi manus meas.* Psal. 87. *expandi manus meas ad te.* Psal. 142. & idem frequenter alibi apud regium Psalmistam exprimitur.

Moyses brachiis extensis orans impetrat victoriam. *Exod. 17. n. 12.*

David orat manibus elevatis. *Psal. 27.*

Psal. 62. Psal. 87. Psal. 142.

6 Ejuscemodi autem orandi ritum, qui apud omnes passim inolevit, jam tum, salutare Crucis signum præmonstrasse orthodoxi Patres edocuere, cujus mirabili potissimum virtute, & ipsiusmet Christi meritis, qui protensis in trunco manibus clavis valide confixus est, tartareorum hostium legiones profligantur, & cuncta, quæ à Deo votis exposcimus, salubriter protinus obtinentur. Huc præcipue Cyprianus allusisse videtur, qui tractatu, quem de Christi passione edidit, de elevatis à Moyse in cælum manibus, quarum ministerio consertas Amalecitarum copias facili inter dimicandum negotio debellabat, luculenter de more edisserens, Christum, cujus ille typum gerebat, his plane verbis, alloquitur: *Considero, inquit, opera tua, & admiror te cruci inter damnatos affixum, jam nec tristem, nec pavidum, sed suppliciorum victorem, elevatisque manibus triumphantem de Amalech.*

Orare manibus extensis Crucem repræsentat.

Apostrophe S. Cypriani ad Christum crucifixum. *S. Cypr. tract. de pass. Chr.*

7 Verum aliud præter hactenus recensitum in re præsenti mysterium Gregorius Nazianzenus acute contemplari non desinit, dum ob temere Adami manus ad carpendum vetita ex arbore pomum extensas, Christum Dominum, ut Patri se ipsum offerendo morem gereret, suas in Cruce manus extendisse his verbis affirmat: *Idcirco lignum adversus lignum, & manus adversus manum. Illæ, inquam, fortiter extensæ adversus incontinenter extensas: illæ clavis confixæ, &c.*

Comparatio Christi, & Adami.

Naz. Apol. or. 1.

8 Christiani igitur manibus in Crucis formam junctis, aptatisque Christi toto animi studio exemplar sectantes, orationi insistere consueverant, hac nimirum orandi forma eidem Domino in mentem quodammodo revocantes acerbiora quæ pro humano genere redimendo hunc in modum è Crucis patibulo pendens pœnarum tormenta perpeti dignatus est tunc potissimum quando iisdem fidelibus quorum crimina diluebat, uberrimam supernæ benedictionis gratiam cruorem effundendo, & vitam instillando promeruit. Quamobrem fideles contemplationis hujus præsidio communiti, ardua quæque amoris Christi gratia subire, & cunctarum genera pœnarum constanter perpeti nullatenus detrectabant; potentiam quippe sacratissimæ Crucis ac gloriam pariter unà cum beatissimo Apostolo Andrea jam prope lynceis oculis delibantes, pleno eamdem jugiter ore populis annunciabant. Cujus quidem rei testis locupletissimus est Nazianzenus, qui oratione adversus Julianum, ardentiores Christianorum conatus, ac pia eorundem in precando studia recolens, isthæc subtexit: *Quorum*, inquit, *lacrymæ peccati diluvium, & mundi piamentum: quorum extensæ inter precandum manus, flammas extinguunt, feras consopiunt, gladiorum aciem retundunt, instructas acies in fugam vertunt, &c.* huc usque Nazianzenus.

Christiani cur orant Crucis in formam.

Naz. or. ad Iul.

9 Quod sane quamplurimis beatorum Martyrum exemplis comprobatur, qui contestandæ fidei causa, dira quæque tormentorum genera subituri, protensis in cælum manibus, forti, constantique animo inter agones persistendo orabant. Ex his vero, ut cætera taceamus, unum duntaxat in medium proferre libet, quod Eusebius de quodam adolescente his plane verbis recenset: *Interea non modo virilem & intrepidam sanctorum illorum animi tolerantiam, sed firmam etiam atque inflexibilem in teneris corporibus constantiam cum stupore quodam mirari licuerat. Vidisses enim adolescentem, non viginti annos integros natum, multis constrictum vinculis, firme confitentem, manibus in Crucis modum è transverso expansis, robusta & excelsa mente in precibus ad Dei nomen fundendis attentissime defixum; neque omnino se commoventem, neque in hanc neque in illam partem de loco, in quo steterat, deflectentem; idque cum ursi & pardi furorem in eum exhalarent, cumque jam ejus carnem dentibus lacerare aggrederentur, quorum ora, divina quadam & inexplicabili potentia, nescio quo pacto fuere prope obturata, &c.* Illud hic præterea nobis, quod duplici mysterio conspicuum fit, contemplandum occurrit, Christianos videlicet præmemorata olim forma orare consuevisse, non ut Crucis duntaxat imaginem, potenti ejus virtute suffulti, ad vivum repræsentarent, sed & defixis insuper in Cælum oculis inter precandum perstitisse, ut inde *nobis omne datum optimum, & omne donum perfectum* sacrorum edocti scripturarum oraculis obvenire faterentur: quapropter extensas in sublime frequenter manus protende-

Martyres in ipsismet tormentis orant brachiis extensis.

Eus. hist. l. 8. c. 7. Adolescentis cujusdam constantia, ac fortitudo in martyrio.

tendere non desistebant, ut superna enixius dona postulantes, spe subnixi, quæ postulabant, jam manibus quodammodo apprehendere viderentur: Dominus quippe se ultro petentibus bona isthæc daturum repromiserat, ut habetur Joan. 16. *Petite, & accipietis*. Et: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis, &c.*

Ioh. c. 16.

Manibus vultui admotis orare quid denotet?

10 Inter easdem insuper Cœmeterialium Cubiculorum imagines nonnullæ interdum conspiciuntur, quæ manus, vel digitos ori, quædam vero naribus superpositos præferunt. Porro imagines, quas primo loco recensuimus, attentionem animi, atque oris silentium indicere, vel potius indicare videntur, ut ex ipsismet Jobi verbis cap. 21. aperte colligitur: *Attendite me*, inquit, *& obstupescite, & superponite digitum ori vestro.* Ubi Glossa: *Qui silentio audiunt, ferme cubito in femur incumbente, & in manus ora residente, ad ea quæ dicuntur, advertere animum consuevere.* Et ex illis ejusdem Jobi 39. *Qui leviter locutus sum, respondere quid possum? Manum meam ponam super os meum.*

Iob. c. 21.

Iob. c. 39. 34.

Digiti naribus admoti, ejusque mysterium.

11 Digitus vero naribus admotus, ut in sacris præcipue Petri & Jonæ imaginibus videre est, mœrentis animi symbolum præsefert: cujus quidem rei prænotandæ signum illud accedit, quod juxta Petrum gallus quandoque pingitur, qui perpetrati deinde abnegato magistro piaculi, quod jugiter ille deflebat, corrector ac nuncius cantu ipso effectus, perenne ejusdem animo monimentum suggerebat. Pari quoque ratione Jonas sub arido foliorum umbraculo consistens, ac digitos hunc in modum præseferens, mœrorem animi intuentibus ipso aspectu demonstrat. Quod autem digitus naribus appositus mœrentis animi indicium sit, Epiphanius de Trascodrugitis hæreticis loquens; quibus ejuscemodi consuetudo inerat, hac plane ratione affirmat; sed ejus hic verba in medium proferamus: *Vocantur autem*, inquit, *Trascodrugitæ ob hanc causam. Trascus apud ipsos pertica appellatur: druggus vero nasus, sive rostrum appellatur, & ab eo quod imponunt digitum suum* indicem *appellatum, in nasum, dum orant, tristitiæ nimirum & ultroneæ justitiæ gratia, ab aliquibus Trascodrugitæ appellati sunt, &c.* At vero cum Christiani pravos, corruptosque hæreticorum mores, ac impiorum hominum consuetudines jugiter detestantes, sibi ab eorundem commercio maxime caverent, nobis potius existimandum videtur, ad iram stomachabundi atque indignantis Jonæ prænotandam gestum descriptum corporis referendum esse: nares enim velut præcipua iracundiæ sedes computantur; quod non profanorum duntaxat scriptorum, verum & ipso sacrarum paginarum testimonio abunde convinci potest. Sed jam humanis, quas huc usque recensuimus, imaginibus perlustratis, jam ad cæteras multiformes Cœmeteriales perscrutandas progrediamur.

S. Epip. hær. 48. Hæretici Trascodrugitæ orabant digito naribus admoto in signum mœstitiæ.

CAP. XXVII.

De multiplici Christianorum Agape.

1 AD convivales jam, si libet, epulas, quæ Cœmeterialibus in tabulis exhibentur, læto quidem, ac perjucundo invitante nuncio evocamur. Quotusquisque autem non prompto, libentique animo epulis invitatus interfit? Sed quorsum, quis inquiet, in Cœmeteriis convivia? quorsum, inquam, ubi funera, ubi cadavera, ubi sepulchrales urnæ? ibi epulæ, ibi discumbentium mensæ? An non opportuno Sapiens consilio nos præmonitos voluit, Cœmeteria videlicet nuptialibus mensis, ac epotantium conviviis longe anteferenda mortalibus? *Melius est*, inquit, *ire ad domum luctus: quam ad domum convivii: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & vivens cogitat, quid futurum sit.* Evigilat quippe in sepulchris inter arida mortuorum ossa mens hominis, quæ inter lætas blande viventium, & convivantium dapes sopita luxu, ac otio torpescens dormitat: *Cor sapientium*, inquit Sapiens, *ubi tristitia, & cor stultorum, ubi lætitia.* Ad Cœmeteriorum igitur sepulchra, ad sepulchrales eorundem titulos, non ad convivia, & convivantium dapes, si sapimus, accurramus. Verum quoniam Cœmeterialia pariter sunt convivia, quæ istis nobis in tabulis apponuntur, quæ pia item, modesta ac sobria Christianorum charitas alieno prorsus beneficio, proprio licet impendio, frequenter instruere consuevit, haud convivales istas epulas, quæ hic exhibentur, delicate nobis fastidiendas esse putavimus: spiritalis enim alimoniæ cibos, animis profecto haud parum sapidos, mensis ejuscemodi accumbentes degustabimus. At Cœmeterialium interim conviviorum lubenti animo enarrationem aggrediamur.

Prolepsis auctoris de Agapis a- cturi.

Eccl. c. 7. n. 3.

Eccl. c. 17.

2 Cæteras quidem inter locorum subterraneorum imagines, quas accedentibus perscrutando suspicere fas est, quædam in supra jam descriptis tabulis recensentur, quæ convivas mensæ accumbentes, ac jucunde epulantes repræsentant. Cum satis autem exploratum sit, in sacris ejusmodi locis parentalia, vel mœsta gentilium silicernia nullatenus unquam celebrata fuisse, ut suo jam loco probavimus: cum præterea haud casu, haud ociose hæc olim ibidem Christianorum manu coloribus adumbrata fuerint, ut eorundem, si quod latet, mysterium propius assequamur, operæ pretium duximus in studiosi lectoris gratiam prolixiori quidem sermone de iisdem conviviis hic nonnulla differere.

Imagines convivantium in Cœmeteriis.

3 Porro in primis statuendum nobis est, sub ipsamet Ecclesiæ exorientis initia in unum ad Synaxim fideles coëuntes, ubi divinissimum Eucharistiæ Panem suscepturi essent, in ipsismet Ecclesiis opipare mensam instruere consuevisse, ut Dominicam, inquam, cœnam, quæ primum Christo accumbente instituta est, ad vivum pari pietatis exemplo recolerent: quod ex ipsis Apostoli verbis 1. Cor. 11. satis aperte convincitur, quibus ille Corinthios acri sermone perstrinxit: *Primum quidem*, inquit, *convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo: nam oportet hæreses esse.* Eosdem autem subinde, quæ in utraque mensa rite essent servanda, solicite admonens, sermonem in hæc verba prosequitur: *Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare. Unusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum; & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent?* Et infra piam ac laudabilem insuper ad Christianam conveniendi Synaxim, & salubriter participandi formam præscribens, adjicit: *Itaque fratres mei*, inquit, *cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in judicium conveniatis.* Ubi autem de

Cœnæ in Ecclesiis.

1. Corint. 2.

Cœnæ communes in Ecclesiis post sumptum SS. Eucharistiæ Sacramentum.

de diviniſſimo Euchariſtici Panis convivio loquitur, aculeato audientium animos ſermone compungens, iſthæc ſubjicit: *Itaque quicunque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & ſanguinis Domini. Probet autem ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat, &c.*

4 Verum quod ad recolendum cœnarum ejuſcemodi ritum atque ordinem attinet, quamvis Chriſtus Dominus legalem poſt cœnam venerandum Euchariſtiæ Sacramentum inſtituerit, & divina ſuis poſtmodum Apoſtolis myſteria impertiverit, quam plane ob cauſam in nonnullis Eccleſiis communis hæc cœna Sacramentalem præire conſuevit, ut de Eccleſia Alexandrina Sozomenus docet hiſt. lib. 7. cap. 19. frequentiori tamen uſu in cæteris receptum fuit, ut ad communem, vulgaremque menſam Sacramentali peracta Chriſtiani convenirent, Auguſtino teſte epiſtola 118. ad Januarium. Cui Chryſoſtomus verbis hiſce firmiter adſtipulatur: *Statis diebus*, inquit, *menſas faciebant communes, & peracta ſynaxi poſt ſacramentorum communionem inibant convivium, divitibus quidem cibos afferentibus; pauperibus autem, & qui nihil habebant, etiam vocatis, & omnibus communiter veſcentibus.* hæc Chryſoſtomus, qui ibidem in illa Pauli verba: *Oportet hæreſes eſſe*, iſthæc in rem præſentem ſubdit: *Ab hac lege & conſuetudine inolevit in Eccleſiis conſuetudo quædam admirabilis: fideles enim omnes in conventibus ſuis, poſtquam audiſſent doctrinas, poſt preces, poſt ſacramentorum communionem, ſoluta concione, non mox domum deſcendebant, ſed divites & abundantiores alimenta, & edulia domibus ſuis afferentes, pauperes vocabant, communeſque faciebant menſas, communia prandia, communia convivia in ipſa Eccleſia.*

Soz. hiſt. l. 7. c. 19.

Aug. ep. 118. ad Ian.

S. Chryſ. in. 1. Cor. 11. ho. 27.

Synaxis quid ſit?

5 Quam potiſſimum ob cauſam hujuſcemodi ab antiquis Cœna *Agape* vocabatur, quaſi *dilectio*, ut ipſemet Tertullianus his verbis edocet: *Cœna noſtra de nomine rationem ſui oſtendit: vocatur enim* ἀγάπη *id quod penes Græcos dilectio*; eamdemque quampluribus verbis conſuetudinem apprime commendans, ſubdit: *Quantiſcumque ſumptibus conſtet*, inquit, *lucrum eſt, pietatis nomine facere ſumptum.* Idem plane, parique ſententiarum robore Cyprianus ediſſerit, qui laudabilem conſuetudinem hanc deſcribendo inculcans, ac fideles ad eamdem ultro retinendam vehementer exhortans, ait: *Agapen, & dilectionem fraternam religioſe, & firmiter exercendam.* Quapropter Gangrenſe Concilium can. 11. in eos præſertim metuendum anathematis jaculum intorquet, qui antiquum ejuſmodi ritum parvipenderent, & ad myſticam hanc menſam convenire detrectarent, hæc autem ſunt præmemorati Concilii verba: *Si quis deſpicit eos, qui fideliter Agapes, id eſt, convivia pauperibus exhibent, & propter honorem Dei convocant fratres, & noluerint communicare in hujuſmodi vocationibus, parvipendens quod geritur, anathema ſit.*

Cœna communis dicta Agape. Tert. Apol. c. 39.

Cypr. Teſt. l. 3.

Conc. Gangr. Can. 11.

6 Porro piam hanc, ac laudabilem conſuetudinem Chriſtianæ fidei cultores tanti ſemper fecere, ut tunc potiſſimum, cum acerbiora perſecutionum tempora urgerent, nec de more in Eccleſiis Agapen celebrandi facultas ſuppeteret, in abdita quæque ac ſemota loca convenirent, & in ſecretiores, ut nobis credere par eſt, Cœmeteriorum ſeſe ſinus hujus rei gratia reciperent. Ex quo fortaſſe contigit, ut Agapen in ſacris eiſdem Cœmeteriorum Cubiculis frequentius expreſſam coloribus inſpiciamus. Quod quidem ipſiuſmet Origenis cæteros inter ſcriptores antiquiſſimi auctoritate compertum fit: quippe qui contra Celſum ſcribens hæc ait: *Primum criminationis caput Celſo eſt, à Chriſtianis clancularios conventus haberi ſolere legibus vetitos. Nam conventus alios propalam celebrare legitime, alios occulte fieri, eoſqui damnari legibus, quæ eo tendunt, ut calumnientur Agapen, quam Chriſtiani vocitant, quoties occulte communis periculi metu conveniunt, &c.* Quamvis autem per Agapen loco, quem nunc recenſuimus, fidelium conventus ad ſacram Synaxim ſubintelligendus eſſe videatur, in iis tamen cum Agapæ quoque de more inſtruerentur, eaſdem olim in abditis quibuſvis locis, ut præſertim ſunt Cœmeteria, religioſe ab antiquis celebrari conſueviſſe fatendum nobis eſt.

Agape in Cœmeteriis.

Orig. cont. Cel. l. 1.

7 Agapæ autem triplici quidem genere conſtabant, aliæ quippe Natalitiæ dicebantur, funerales quædam, Connubiales autem aliæ: qua ratione Nazianzenus eaſdem ſubdividendo, iſthæc ait: *Non inſuper ad ſacrum aliquod epulum, vel natalitium, vel connubiale cum pluribus currens, &c.* Quæ quidem ſingulæ ſacræ jure merito nuncupabantur, ob pietatem videlicet, modeſtiam, ac temperantis inſuper animi formam, qua à religioſis fidei cultoribus exercebantur.

Agapæ Natalitiæ, funerales & Connubiales in Cœmeteriis. D. Greg. Naz. de vit. Diff.

8 Natalitiæ igitur, ac funebres, ut connubiales, quæ ad rei inſtitutum nullatenus faciunt, prætereamus, in feſtivis, ac ſolemnibus martyrum natalitiis, vel certe recurrentibus eorundem anniverſariis, quin etiam cum ipſoſmet fideles interdum è vita decedere contigiſſet, fieri olim conſueverant. Porro præſcriptam utriuſque celebrandæ, ac funeralis præſertim formulam Origenes in medium affert, hæc dicens: *Nunc vero nos non nativitatis diem celebramus, cum ſit doloris, utque tentationum introitus, ſed mortis diem celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur. Propterea & memorias Sanctorum facimus, & parentum noſtrorum, vel amicorum in fide morientium devote memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam conſummationem in fide poſtulantes. Sic itaque non diem nativitatis celebramus, quia in perpetuo vivunt ii, qui moriuntur.* Et idem infra conſuetos earundem ritus, ac modeſtiores fidelium in his peragendis mores enarrans, iſthæc ſubdit: *Celebramus nimirum religioſos cum ſacerdotibus convocantes, fideles unà cum clero invitantes: adhuc egenos & pauperes, pupillos & viduas ſaturantes, ut fiat feſtivitas noſtra in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus: nobis autem efficiatur in odorem ſuavitatis in conſpectu Dei &c.* hæc Origenes.

Agape qua ratione celebrarentur. Orig. in Iob. l. 3.

9 De ejuſcemodi autem Agape Hieronymus ad Euſtochium epiſt. 22. de cuſtod. Virgin. diſertis verbis loquitur, dum omnem oſtentationis, atque inanis gloriæ ambitum, qui tam in Agape de more peragenda, quam in eleemoſyna pauperibus eroganda interdum obreperet, acriter his plane verbis perſtringit: *Cum manum*, inquit, *egenti porrexerint, buccinant, cum ad Agapem vocaverint, præco conducitur.* Neque vero eundem Hieronymum Agapen ſugillare voluiſſe credendum eſt, cum paulo inferius ait: *Vnde in Eccleſia Agapetarum peſtis introiit?* Ibi enim de inolita quoſdam apud viros, qui cœlibem vitam ducebant, conſuetudine loquitur: hi enim privatis paſſim in domibus unà cum mulieribus cohabitabant, quæ *Agapetæ*, quemadmodum & viri

Agape alio ſenſu ab Hieronymo accepta

D. Hieron. ad eund. ep. 22. ad cuſt. Virg.

viri pariter *Agapeti*, ex mutuo videlicet dilectionis, quo in vicem tenebantur, affectu, juxta præmemoratæ vocis etymon appellabantur. Porro lubricum ac vitiosum Agapetorum, Agapetarumque genus acribus item verbis ſanctiſſimus vir perſtringit, dum ad Oceanum de Vit. Cleric. conſcribens, iſthæc inquit: *Cum ergo hoc genus à te non amputatur, das reprehendentibus te locum: ipſe te detrahentium morſibus tradidiſti, ſi Agapetarum conſortium non dimiſeris.* Verum Cyprianus longe ante Hieronymum hujuſcemodi genus hominum gravi orationis ſtylo inſectatus fuerat. De iiſdem quoque Gregorius Nazanzenus ſermonem inſtituit in præcept. ad Virg. illis potiſſimum verbis: *Cognomento Agapes ſubiit*; ut ſatis erudite Billius eundem locum dilucidat.

Agapetæ & Agapeti.

D. Hier. ep. ad Ocean. de vit. Cler.

Greg. Naz. præc. ad Virg.

10 Cæterum de Agapis, quæ pio ac religioſo Chriſtianorum cultu tunc temporis inſtrui frequenter conſueverant, Chryſoſtomus quoque meminit, ac miris eaſdem laudum præconjis cumulat, dicens: *Cur poſt mortem tuorum pauperes vocas? cur presbyteros ut pro eo velint orare, obſecras? non ignoro te reſponſurum: ut defunctus requiem adipiſcatur, & propitium judicem inveniat.* Quod ſane Alethius ille haud parum à S. Paulino epiſtola. 33. commendatus, egregie præſtitit, qui ipſomet Rufinæ uxoris, & Paulæ filiæ obitus die, cunctorum pauperum greges, qui in Vrbe tunc aderant, ad marmoreos templi gradus, & juxta ipſius Vaticanæ Baſilicæ atrium miro Chriſtianæ pietatis ardore, & inaudita prorſus liberalitate paſci curavit. Idem pariter Divus Remigius à ſuis præſtari voluit, qui in ipſius teſtamenti tabulis, quas ſub vitæ finem condidit, vineam ac nonnulla inſuper Agathimero nepoti legavit, tali injuncto onere, ut presbyteros omnes, ac Laudonenſis Eccleſiæ diaconos ipſo recurrente obitus anniverſario die benigne apud ſe convivio exciperet, ut Steph. Durandus teſtatur de Rit. lib. 2. cap. 43.

D. Chryſ. hom. 33. in Matt. ho. 27. in c. 11. ep. 1. ad. Cor.

Alethius pauperes convivio excipit in obitu uxoris ſuæ. Paul. ad. Alet. ep. 33.

S. Remigius Agapen ſibi fieri nepoti ſuo teſtamento injungit.

Steph. Duran. l. 2. c. 43. de ritib.

11 De jiſdem inſuper Agapis in B. Arſenii actis in vit. Patr. lib. 5. mentio recolitur, qui haſce funebres epulas Chriſtianæ humilitatis gratia ſibi poſt mortem exhiberi juſſit, hæc autem ſunt quæ ibidem leguntur: *Dicebat Abbas Daniel, quia cum moriturus eſſet Abbas Arſenius, delegavit nobis, dicens: Videte ne velitis pro me Agapem facere, quia ſi feci ego pro me ipſo, id invenio.*

S. Arſenius. Vit. Patr. l. 5

12 Porro quoniam de funebribus epulis hic ſermo incurrit, ut rem altius repetamus, quam impenſe olim gentilitiæ ſuperſtitionis homines hujuſcemodi convivia inſtruerent defunctis, ipſe Tertullianus, & acri quidem eoſdem oratione perſtringens, hiſce verbis enarrat: *Defunctis parentant, & quidem impenſiſſimo officio pro moribus eorum, pro temporibus eſculentorum, ut quos negant ſentire quidquam, eſcam deſiderare præſumant.* Et quidem quoddam parentandi genus tunc extitiſſe, dum epulæ ad monumentum defunctorum comedendæ deferrentur, idem Tertullianus hæc ſcribens edocet: *Vocas porro ſecuros, ſi quando extra portam cum obſoniis, & tibi potius parentans, ad buſta recedis, aut à buſtis dilutior redis.* hæc ille: *Moris etenim eſt*, inquit Hieronymus, *lugentibus ferre cibos, & præbere convivium, quod Græci περίδειπνα, & à noſtris vulgo appellantur parentalia: unde & in Proverbiis dicitur: Date ſiceram morientibus.* Hujuſcemodi autem epulum gentiles ſuperſtitioſe nimis Diis, ut vocabant, Manibus ſacrabant, nefas deinde putantes ex illo quidquam attingere, aut comedere. Quapropter illud vel ſuper tumulos relinquebant, vel ignibus cremabant, quod perperam videlicet exiſtimarent, defunctorum animas ab inferis excitatas iſtis epulis delectari, ut potiſſimum apud Homerum videre eſt, & Lucianum.

Gentiles convivia ſuis mortuis inſtruebant.

Tert. l. de reſ. c. 1.

Tert. l. de teſt. anim. c. 4.

13. Cæterum hic mos è gentilitate proveniens ad uſque Auguſtini tempora quoſdam apud populos diutius inolevit, quem deinde veluti ſuperſtitionibus redundantem ſanctiſſimus Pater acri orationis ſtylo perſtrinxit: *Miror*, inquit, *cur apud quoſdam infideles hodie tam pernicioſus error increverit, ut ſuper tumulos defunctorum cibos, & vina conferant, quaſi egreſſæ de corporibus animæ carnales cibos requirant: epula enim, & refectiones caro tantum requirit, ſpiritus autem, & anima iis non indiget: parare aliquis ſuis charis dicit, quod ipſe devorat, quod præſtat ventri, amputat pietati.* Hæc Auguſtinus, inolitam gentilitiæ ſuperſtitionis conſuetudinem acutiſſime hunc in modum ſugillans. Et quidem, quod cibaria, ut jam diximus, aliquando ad ſepulchra inſani homines, deridendam in epulis ſuperſtitionem redolentes, relinquerent, vel certe concremarent, ipſemet irridens Tertullianus docet: *At ego*, inquit, *magis ridebo: vulgus tunc quoque, cum ipſos defunctos atrociſſime comburit, quos poſtmodum guloſiſſime nutrit, iiſdem & promerens & offendens.* Ad hoc inſuper epuli genus, quod in funeribus inſtruebatur, alluſiſſe videtur Gaudentius his plane verbis: *Parentalia mundi malum idololatriæ extulit caput erroris: nam gulæ ſuæ cauſa primum cœperunt homines prandia mortuis parare, quæ ipſi comederent, poſt hæc auſi ſunt ſacrificia eis ſacrilega celebrare, quamvis nec ipſis mortuis ſuis minus ſacrificent parentalia, dum ſuper ſepulchra menſas tremulis manibus vina fundentes, ſpiritum balbutiunt.* Verum ſi quis deinde ab omni ſuperſtitionis errore ritum hunc vindicaverit, & Chriſtianam pietatem redolet, & merito ſacris in paginis, ut videre eſt, apprime commendatur. Sanctiſſimus enim vir Tobias id filio ſuo impenſius exhibendum injunxit: *Panem tuum*, inquit, *& vinum tuum ſuper ſepulturam juſti conſtitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus.* Illud vero epulum ſuper juſtorum ſepulchra afferri præcipit Tobias, ſicut diſerte explicat Hugo, Lyranus, Carthuſianus, Bellarminus, & Turrianus, quod haud vivis dumtaxat prodeſt, uti jam diximus, ſed quod iiſdem etiam defunctis prodeſſe poſſet, nimirum illud etiam pie admodum pauperibus eleemoſynam diſtribuendo: quod etiam in primitiva Eccleſia fideles præſtare conſueviſſe ſatis diſerte Patres edocuere, quod etiam poſtea diutius quidem viguiſſe Hieronymus his verbis teſtatur: *Cæteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, &c. Pammachius noſter ſanctam favillam, oſſaque veneranda eleemoſynæ balſamis rigat.* Cui item ſubſcribit Chryſoſtomus his verbis: *Sed ſi filii, & fratris defuncti facis commemorationem, erroris concuteris conſcientiæ, niſi conſuetudinem implens pauperes convocares.* hæc Chryſoſtomus de funebribus Agapis.

Gentilium mos convivia mortuis præbendi notatus.

Aug. ſer. 15.

Tertul. l. de reſ. anim. 1.

Epulum pauperib. in eleemoſynam ſuper ſepulchra rite inſtruitur.

Tob. c. 4. n. 17.

Hier. ad Pam.

Chryſ. ho. 27. in ep. ad. Cor.

4 De Natalitjis vero, quæ olim in feſtivis BB. martyrum diebus peragi quotannis conſueverant, Greg. Nyſſenus expreſſe meminit in B. Gregorii Thaumaturgi geſtis, ubi ab ipſomet Gregorio eaſdem haud rejectas, improbataſque fuiſſe pronunciat. Sed ejus interim verba ex ipſis Gregorii Thaumaturgi geſtis excerpta repetamus: *Cum animadvertiſſet*, inquit, *quod propter corporis voluptates ſimplex*

Agapæ Natalitiæ conceſſæ à Gregorio Thaumaturgo populo ſuo.

Nyss in vit. Greg. Taum.

plex & imperitum vulgus in errore simulacrorum cultus permaneret: quo maxime id præcipuum in eis interim assequeretur, ut vanis superstitioibus relictis, ad Deum converterentur, permisit, ut in memoriam sanctorum se exhilararent; & oblectarent, atque in lætitiam effunderentur, &c. Vides quam leniter infidelibus interdum Ecclesia connivere consueverit, ut eos ad fidem traduceret traductosque ab ipsismet superstitionibus, quibus tenebantur, feliciter expurgaret.

15 De iisdem etiam Agapis Gregorius Nazianzenus luculenter agit Oratione, quam ad Gregorium Nyssenum conscribit, ubi de modestiæ ac temperantiæ cultu, qui in illis adhibendus est, copiose admodum edisserens, ut easdem quis vere Agapes nuncupare queat isthæc in rem præsentem subjicit: *Si ad hunc modum coimus, aut confluimus, haud dubium, festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus: sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, & fluxis ac momentaneis deliciis fruamur, cibosque evanescentes ingeramus; atque hæc loca non temperantiæ, sed crapulæ, atque hæc tempora non spiritualis aßensus, &, nisi hoc à me audacius dictum videatur, Divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, &c.* At vero mirum in modum Nazianzeno Theodoretus adstipilatur Euang. verit. l. 8. ubi profanas gentilium epulas perstringens, hæc inquit: *At illos* (gentilium nimirum deos) *Deus cassos gloria, vanosque reddidit; suis autem martyribus honorem illum dedit. Proprandjis, & Diasiis ac Dionysiis, hoc est, Iovis, Liberique patris solemnitatibus, Petro, Paulo, Thomæ, Sergio, Leontio, Antonio, Mauritio, aliisque sanctis martyribus solemnitates, populari epulo, peraguntur: proque illa veteri pompa, pro turpi obscœnitate atque impudentia, fiunt modestæ, castæ, & temperantia plenæ festivitates: non illæ quidem mero delibutæ, non comessationibus leves, non cachinnis solutæ; sed vivis canticis personantes, sacrisque sermonibus audiendis intentæ, quibus ad Deum preces non sine suspiriis summittuntur, &c.*

Agapæ Natalitiæ quomodo celebrandæ sint?

Naz. orat. ad Nyss.

Theod. Evang. ver. l. 8.

16 Verum quam pio ac frugi, quam modesto ac temperanti Christianorum studio Natalitiæ potissimum Agapæ instruerentur, Tertullianus testis locupletissimus est, qui in suo Apologetico isthæc ad rei propositum recitat: *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur quantum esurientes capiunt: bibitur quantum pudicis est utile. Ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum esse. Ita fabulantur, ut qui sciant Dominum audire, &c.* ea demum sobrietate ac modestia convivales illæ Christianorum epulæ, eodem Tertulliano teste, peragebantur, & convivium pariter solvebatur: *Ad eam videlicet curam modestiæ & disciplinæ* (ut ipse ait) *ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam disciplinam. Hæc coitio Christianorum.* Hæc antiquus atque oculatus sacrorum rituum testis Tertullianus in primævorum laudem Christianorum, felicissima eorundem tempora eleganti sermone describens inculcat.

Ratio ac modus Agapas celebrandi.

Tert. Apol. c. 39.

17 Quoniam vero de Cœmeterialibus Agapis hic mentio est, nonnulla vel obiter de recolendis item Christianorum Agapis subtexere libet, in quibus haud triticeo pane, sed divini potissimum verbi pabulo mirifice convivantium animi reficiuntur; & ad quæ hoc nostro seculo, quando hæ salubri consilio, sanctorumque opera ac ministerio institutæ vigent, Christiani, qui in Vrbe sunt, apostolicorum temporum æmuli, aviditate maxima quotidie reficiendi confluunt: ut enim fideles olim juxta id, quod Lucas describit: *Erant perseverantes in doctrina Apostolorum & communicatione fractionis panis, & orationibus*; ita pariter Christianos postremo hoc seculo Sanctus Philippus Nerius in unum simul coire, ad saluberrimum orandi studium in singulos dies provehi, & ad excipiendum divini verbi pabulum exerceri cupiens, peculiari Dei spiritu afflatus, Oratorii Congregationem in Vrbe instituit, ubi à suis Dei verbum plana ac facili methodo quotidie confluentibus administrari, voluit, quod ex ipsismet Breviarii Romani tabulis hunc in modum recolendum proponitur: *Innumeros pene Christo filios peperit, quos verbi Dei quotidiano pabulo, Sacramentorum frequentia, orationis aßiduitate, aliisque piis exercitationibus enutriri cupiens, Oratorii Congregationem instituit.*

Populum in Vrbe ergaSS. Sacramentum devotio antiquis haud impar.

Act. Apost. c. 2. n. 42.

S. Philippus Nerius.

Lect. Breu. Ro. die 26. Maji.

18 In Vallicellana igitur Ecclesia, mos iste olim à Beato Parente acceptus, illibatus adhuc viget, ac perseverat, ut singulos in dies, quos feriales dicimus una sabbati duntaxat excepta, nec non diebus festivis, præmissa per horæ dimidium pia ex probatis auctoribus lectione, integro duarum horarum spatio familiarem divinis de rebus à quatuor è nostris Sacerdotibus, successivo ordine, ab unoquoque videlicet ex his per dimidiam horæ partem sermones habeantur, multiplici tamen singillatim unicuique themate atque argumento præscripto, vel ex fidelibus receptisque sanctorum gestis, vel ab Ecclesiasticarum historiarum fonte, aut certe è sacrarum promptuario scripturarum, ac moralibus de rebus ad erudiendum aptis concinnatisque; quibus tandem completis, & musica modulatione audientium animis mirifice recreatis, concio dimittitur.

Sacer quotidianus sermo ad populum in Congr. Orat. habetur.

19 Porro laudabilis ista consuetudo, quod plane mirandum est, Deo favente, ex quo primum cœpit, usque in præsens, nonaginta, & amplius annos grata jugiter, & illibata perstitit: ita ut integrum jam fere seculum recensere quis valeat, cum hæc feliciter in Vrbe instituta haud exiguo animarum fructu peraguntur. In præmemorato autem verbi ministerio viri doctrina, ac pietate in Vrbe conspicui, Abbates, Præsules, Episcopi adjutricem quandoque sub ipsa instituti exordia manum exhibuere: quin immo, ut singula recenseamus, sapientissimi quoque ac religiosissimi è Purpuratorum Senatu Patres in divino apte parvulis frangendo pane, & pabulo familiari, planoque stylo turbis ministrando haud suam desiderari operam passi sunt. Nam præ cæteris Eminentissimi, ac gloriosæ memoriæ Robertus Cardinalis Bellarminus è Societate Iesu, Eccles. eximius controversiarum scriptor, & Cæsar noster Card. Baronius Annalium item Ecclesiasticorum auctor, festivis olim plerumque diebus, succisivisque horis in nostra Vallicellana Ecclesia pie ad populum perorare, & è suggesto ad piorum hominum avide confluentium captum verba subtexere, ingenti singulorum admiratione pariter, ac proventu non destitere. Sed nos cum hæc, vel obiter, honoris gratia meminerimus, Baronium interim in suis Annalibus prolixius pro Oratorii Vallicellani instituto his quidem verbis, amice lector, perorantem consule: *Sed divino plane consilio, inquit, factum est, ut nostra ætate ante annos triginta ad ejusmodi apostolici conventus formam magna ex parte, ga potißimum, quæ ad audientium ædificationem ex rerum divinarum sermonibus comparata, ad profectum Ecclesiæ peragi mandavit Apostolus, in Urbe fuerint*

Iam toto fere vertente seculo mos iste in urbe viget.

Cardd. Bellarminus, & Baronius.

Bar. ann. to. 1. an 57. n. 162.

fuerint instituta, opera in primis R. P. Philippi Nerii Florentini, qui tanquam sapiens architectus posuit fundamentum, & ejus in Christo alumni R. P. Francisci Taurusii Politiani, qui in his videbatur esse dux verbi. hæc Baronius. Verum quod ad peculiarem instituti formam, & ad divini verbi disseminandi rationem à nostris receptam spectat, hæc ad rem subdit.

19 *Horum igitur studio, & industria institutum primitus fuit, ut per singulos ferme dies, qui ardentiori studio Christianam vitam excolerent, ad Oratorium sancti Hieronymi convenirent* (ex eo namque & nostro Collegio nomen est inditum, ut Oratorii Congregatio diceretur) *ubi hoc ordine religiosus haberetur conventus: præmissa in primis silentio facta precatione ex fratribus aliquis lectionem auspicaretur ad permovendos animos ad pietatem accommodatam. Inter legendum etiam idem, qui præesset pater, solitus esset interloqui, ac ea quæ dicta essent, accuratius explicando, amplificando & ardentiori studio in audientium corda insinuando, interdum etiam aliquorum ex fratribus, quid de aliqua re sentirent, rogando sententiam, in modum fere dialogi sermonem ad horæ spatium magna audientium alacritate perduceret, ejusdem jussu postea suggestum gradibus sublimiorem conscenderet è fratribus aliquis, qui ex vitis Sanctorum probatis atque receptis, divinaque scriptura, ac sanctorum Patrum sententiis absque fuco vel pigmentis intextam orationem haberet. Qui huic succederet eodem plane dicendi genere, sed diverso argumento, sermonem diceret: demum tertius his accederet, qui historias Ecclesiasticas ordine temporum dispositas enarraret. Quibus dimidiæ horæ spatio singulis ad dicendum concesso, mira audientium utilitate pariter, & voluptate perfunctis, cantato hymno, ac repetitis iterum precibus jam conventus absolveretur. Rebus igitur in hunc modum dispositis atque Romani Pontificis autoritate firmatis visa est pulchra illa conventus apostolici facies pro ratione temporum reddi, cui adgaudentes probi omnes complures ex ipsis inde mutuati exemplum, aliis in locis eadem pietatis officia instituere, ac propagare conati sunt.* Hæc Baronius de quotidiano divini verbi pabulo, & mystici, inquam, panis fractione famelicis fidelium exsaturandis in diserto turbis & ad novissimas, quas descripsimus, agapes ad vivum fidelium oculis repræsentandas, in suis annalibus eleganter digessit, quæ nos hic obiter, dum antiquas Christianorum agapes recoleremus, pio lectori suggerere voluimus.

Congregatio Oratorii cur id nomen sortita? *Baron. to. 1. an. 57. n. 162.*

Forma ac ratio proponendi verbi divini è Patribus Congr. Orat. quæ habeatur.

20 Quibus & illud oportune, dum turbas, ut pane divinitus reficerentur, avide Christum sectantes, & Christianos ad Agapes confluentes recolimus, subtexendum videtur, alium videlicet præter descriptum hactenus saluberrimum quidem, summisque provehendum laudibus à sancto Philippo morem ad nostros derivasse, qui usque in diem hanc velut quid hereditario ad nos jure profectum solicite servatur. Verno etenim tempore, hoc est ab ipsis Paschalibus diebus Dominicæ Resurrectioni solemniter dicatis, post decantatas in Ecclesia Vesperas, in apricum, ac peramœnum Ianiculi Collis locum, qui haud longe à Divi Onuphrii Ecclesia situs est, nostri convenire solent, ubi aër, qui suaviter perflat, & pulcherrimus Vrbis prospectus, qui oculis objicitur, adstantes mirum in modum recreat. In hoc igitur colle moras ad unius circiter horæ spatium trahentes, dispositis, aptatisque in theatri formam sedilibus ligneis, quæ humi defixa sunt, populus se locat, indeque musico præmisso concentu, initium fit: ubi vero à puero brevis conceptis ad rem verbis memoriter sermo præhabitus est, duo è nostris Sacerdotibus ordine sibi invicem succedentes, per quartam singuli horæ partem populum de rebus cælestibus salubriter erudiendo, & ad virtutem alacriter excitando, musico intermedio concentu, operam dant, quibus ex voto peractis gens, quæ ingenti quidem numero tunc temporis divini illecta verbi aviditate in locum confluere consuevit (ad millenarium enim, & ultra numerum interdum pertingit) singuli fere è subselljis, toti amore Dei succensi, blandeque tam animo, quam corpore deliniti, hilaris unusquisque domum remeat. Piæ autem ejuscemodi exercitationes usque ad festivam BB. Petri, & Pauli Apostolorum diem protendi consuevit: subinde verò intra proximiorem quampiam Vrbis Ecclesiam, quousque æstivi calores remittantur, & autumnales dies intercurrant, ad isthæc obeunda pii homines confluunt. Demum à festivo omnium sanctorum die usque ad sanctum Pascha in Oratorio nostro sub vesperum consuetæ preces, & pii ad populum sermones una cum harmonicis concentibus, ingenti tum Romanorum, tum exterorum concursu habentur. Et hæc sunt, quæ de symbolicis divini verbi panibus, qui populo in Vrbe ipsius sancti Philippi magisterio jugiter franguntur, & de recolendis insuper Christianorum Agapis, quæ adhuc in Vrbe laudabiliter vigent, dum antiquas eorundem Agapes recolimus, hic pio, ac studioso lectori paucis delibasse visum est. Nunc verò ad nostra redeamus.

Mos à S. Philippo Nerio populum in Ianiculum collem ad verbum divinum audientium ducendi hodieque permanet.

21 Laudabilis hæc fidelium consuetudo post longa interlapsa secula tandem aliquando refrixit, eumque in modum ipsa rerum facies, quod ad religionis cultum pertinent, immutata est, ut haud amplius consuetæ Christianorum Agapæ, sed turpissima quæque ebrietatum, & comessationum genera, quod valde dolendum est, permisceri cœperint. Quamobrem acri orthodoxorum Patrum stylo, ac toto insuper animi conatu eadem perstringi contigit; quod quidem præ cæteris egregie Ambrosius præstitit, qui Monicæ item matronæ piissimæ, & Augustini ipsius matri, eas de more laudabiliter exercenti, ut ipsemet Augustinus his verbis aperte testatur, intercidendas duxit: *Itaque cum ad memorias*, inquit, *sanctorum, sicut in Africa solebat, & pultes, & panem, & merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur, ubi hoc Episcopum vetuisse cognovit, tam pie atque obedienter amplexa est, ut ipse mirarer.* Et infra admirandum beatæ ejusdem parentis in epulis hisce instruendis temperantiæ modum extollens, hæc subdit: *Sed illa cum attulisset canistrum cum solemnibus epulis prægustandis, atque largiendis, plus etiam quam unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat. Et si multæ essent, quæ illo tempore videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipsum unum, quod ubique poneret, circumferebat, quod non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo cum suis præsentibus per sorbitiones exiguas partiretur: quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaque ubi comperit à præclaro prædicatore atque antistite pietatis præceptum esse ista non fieri, nec ab eis, qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa, quasi parentalia, superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit libentissime, &c.* Vides quantum venerandorum Antistitum præceptis, Christianorum pietas deferre jugiter consueverit:

Agapæ à Patribus verbis castigatæ, ac perstrictæ.

S. Ambrosius Agapus in Ecclesia haud celebrandas esse duxit. *S. August. Conf. l. 6. c. 2.*

S. Monicæ ejusque virtus.

verit: illud quippe secum animo reputabant: *Quia melior est obedientia, quam victima.*

S. Augustinus Agapes in Africa prohibuit.

22 Quinimmo ipsemet Augustinus Ambrosii vestigiis studiosè inhærens, easdem in Africa, ubi fieri consueverant, abolendas ultro curavit, hac videlicet super re ad Aurelium Carthaginensem Episcopum scribens, eidemque modum quo facilè easdem è medio tolleret, tum exhortando, tum leniter agendo suppeditans, hæc inquit; *Non ergo aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo, quam jubendo, magis monendo, quam minando: sic enim agendum est cum multitudine.* Quod totum ad amussim toto sexennii tempore Aurelius servandum sibi proposuit; ac voti tandem in Carthaginensi Concilio compos effectus est, cui & ipse Augustinus, tunc Episcopus, interfuit, anno scilicet Christi 397. quod trigesimo ejusdem Concilii Canone his verbis recensetur: *Vt nulli Episcopi, vel clerici in Ecclesia conviventur, nisi forte transeuntes hospitiorum necessitate illic reficiantur. Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur.* Qua pariter de causa ejuscemodi Agapæ in Laodiceno Concilio sub Romano Pontifice Silvestro vetitæ fuerunt; Can. 28. relat. in. cap. *non oportet*, dist. 42. his nimirum verbis: *Non oportet in basilicis, seu Ecclesiis Agapem facere, & intus manducare, vel accubitus sternere.*

S. Aug.

Agapæ prohibitæ in Concilio Carthaginem. Cont. Carth.

Conc. Laod. can. 28. in cap. non oportet. dist. 42.

23 Quamvis autem Gregorius Magnus notæ sanctitatis Romanus Pontifex, alterius Gregorii Thaumaturgi vestigia sectatus, easdem Angliæ populis non ultro inhibendas duxerit, haud ulla tamen ratione easdem in ipsismet Ecclesiis, sed juxta earundem ambitum exerceri indulsit; in hæc plane verba ad Mellitum rescribens: *Qui boves solent in sacrificio dæmonum multos occidere, debet his etiam hac de re aliqua solemnitas immutari, ut dedicationi, vel natabitio sanctorum martyrum venerationem, quorum illæ reliquiæ ponuntur, tabernacula sibi circa easdem Ecclesias, quæ ex fanis commutatæ sunt, de ramis arborum faciant, & religiosis conviviis solemnitatem celebrent.* isthæc sapienti quidem consilio Gregorius Magnus. Verum etsi ipsemet Augustinus præmemoratas Agapas usu jam penitus abolitas fuisse affirmet, eas tamen haud omnino improbare videtur, dummado ob intensam erga Christi martyres devotionis cultum, hujuscemodi super eorundem tumulos cibi deferantur, ut ex lib. 8. de Civit. Dei, & ultimo legentibus palam fit, ubi hæc ille: *Quicunque Epulas suas*, inquit, *eo referunt*, ad memorias videlicet beatorum martyrum, de quibus supra egerat, *quod quidem à Christianis melioribus non fit, & plerisque terrarum nulla talis est consuetudo: tamen quicunque id faciunt, quas cum apposuerunt, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini martyrum.* Cœmeteralis vero Agapæ iconem in studiosi lectoris gratiam hic iterum ob oculos proponendam voluimus.

Agapæ à S. Gregorio Anglis permissæ juxta Ecclesias.

D. Greg Reg. l. 7. ep. 71.

Agapæ toleratæ à S. Augustino.

S. Aug. l. 8. de Civil. & Vlt.

Mensæ lunares.

24 Convivales igitur mensæ, & festivæ earundem epulæ, quæ frequenter in Cæmeteriorum tabulis effictæ coloribus conspiciuntur, Agapes, quas prolixiori hactenus sermone enarravimus, intuentium oculis exhibent: quæ à silicerniis quidem ac parentalibus, præterquam in mensarum forma, quæ communis utriusque extitit, longe distabant: ambæ enim semicircularem formam præferebant, Sigma ab iisdem, ob Græci elementi, hujus quidem figuræ similitudinem exprimentis appellatæ, & lunares itidem, quæ semiplenam intuentium oculis Lunam repræsentarent. harum autem Martialis carminibus illis meminit.

Sigma.

Accipe lunata scriptum testudine sigma,
Octo capit: veniat quisquis amicus erit.

Martial. l. 14. epigr. 77.

Quod vero mensæ, quæ in hanc plane formam dispositæ erant, apud fideles quoque in usu essent, D. Paulinus in vita S. Martialis aperte his verbis testatur:

Hos inter medios qua Sigma flectitur orbe,
Presbyter accubuit, &c.

D. Paul. in vit S. Mart. l. 3.

25 Quare cum eadem mensarum forma omni prorsus superstitiosæ labis suspicione careat, ut & rotunda pariter mensa, quæ orbicularis seu orbis nuncupabatur, eo quod completum quendam circu-

Mensa orbicularis.

Mensa quadra.

circulum repræsentaret, & quadra itidem quæ ab antiquis pariter usurpabatur, Christiani quoque absque ullo ambigendi scrupulo hujuscemodi mensas in usu habuere. Et pari item ratione absque ullo religiosæ observantiæ detrimento in convivalibus ejusdem epulis calida uti ad bidendum aqua consueverant: quod quidem in more olim positum fuisse altera ex supra recensitis tabulis palam edocet, in qua hæ leguntur notæ, *Dacalda*, quæ quidem gentilibus in eorumdem conviviis usui erat, ut ex Seneca constat, qui libro de Ira isthæc in rem præsentem ait: *Irascuntur boni viri pro suorum injuriis, sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur.* Et ex Paulo item Iurisconsulto libro 18. de fund. Instr. leg. ubi isthæc: *Nec multum refert inter cacabos & ahenum, quod super focum pendet, his aqua ad potandum calefit; in illis pulmentarium coquitur.* Ex Iuvenale item, qui illo potissimum carmine cecinit:

Aqua calida conviviis præberi solita.

Sen. de. Ira. l. 2. c. 22.

Paul. Iurecon. l. 1. de fund. Instr. Iuv. sat. 3.

Quando vocatus adest calidæ, gelidæque minister.

Mart. l. 1. epig. 11.

Præterea Martialis ad Sextilianum scribens, id confirmat, ubi illum bibulum appellans, ait:

Iam defecisset portantes calda ministros,
Si non potares Sextiliane merum.

Id. l. 8. ep. 63.

Et iterum ex eodem Martiale assertionis nostræ propositum comprobatur:

Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit,
Alget adhuc nudo clausa culina foco.

Id. l. 14. ep. 95.

Quibus adjicienda videntur, quæ alibi recensitus Poëta enarrat:

Frigida non deerit, non desit calda petenti.

Caligulæ in quendam crudelitas.

In Tiberii nomen populi jocus.

Nec vero cuiquam hoc mirum videatur: olim quippe Romanis calidæ potus aquæ in deliciis habebatur. Quapropter Imperator Caligula ultimo quendam supplicio affecit, qui ejuscemodi aquam, quo potissimum die Drusillæ funeralia persolvebantur, publice per urbem venalem exhibere non destiterat. Et hanc potissimum ob causam Tiberius Claudius Nero, qui eadem potione plurimum oblectabatur, *Biberius Caldius Mero* appellari promeruit.

Christianis olim etiam potus aquæ calidæ in usu.

Bar. ann. to. 1. an. 57.

26 Præter viros autem gentilitiæ superstitioni apprime deditos, apud quos iste mos inoleverat, apud Christianæ item fidei cultores calidæ potum aquæ usui extitisse ipsemet Philo Hebræus testatur qui frugales Alexandrinorum Christianorum mensas sub Essenorum nomine, juxta D. Hieronymi de script. Eccles. & Baron. Annal. to. 1. an. 57. describens in rem præsentem hæc refert: *Vinum per illos dies non præbetur, sed aqua limpidissima, cæteris frigida, calida vero his, qui inter seniores tractantur delicatius.* Sed hæc de convivi alibus tabulis propinasse sufficiat, ad alias interim Cœmeteriales imagines properemus.

CAP. XXVIII.

De vario indumentorum genere, quo Cœmeteriales imagines exculta sunt.

Pallio, & tunica Christus & Apostoli induebantur.

Eut. in Io.

1 QUoniam Cœmeteriales multiplicibus indumentorum formis effictæ intuentium oculis imagines exhibentur, de iisdem nunc sermo instituendus est: & primo quidem loco cum sacræ Christi Domini, ac beatorum Apostolorum imagines, quæ in singulis fere Cœmeterialium Cubiculorum tabulis contemplandæ objiciuntur, tunicatæ, ac palliatæ insuper conspiciantur, inde exploratissimum nobis fit, Christianos pallio, ac tunica usos quondam fuisse. Quod satis aperte Euthymius de Christo Domino in illa Ioannis verba afferunt: *Surgit à cœna & ponit vestimenta*, hoc est inquit, *pallium nam eo solemus exui aliquid operis facturi.* Eusebius autem lib. 7. cap. 14. & Sozomenus lib, 5. apud Cæsaream Philippi ad sua usque tempora æream Christi Domini statuam pio mulieris studio à sanguinis profluvio curatæ illi erectam substitisse testantur, quæ quidem sacra imago tunicam, ac pallium præseferret, de qua nos supra suo loco disseruimus. Verum si de Apostolis loquamur, quod ipsi quoque ejusmodi indumentorum genere uterentur, ex illis ejusdem Domini verbis Matthæi 5. perspicue comprobatur: *Qui vult tecum*, inquit Christus, *judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.* Et Matthæi 16. *Nolite possidere duas tunicas.* Idem plane ex his, quæ Angelus Petro dixit, convinci videtur: cum enim Christi Apostolus jam è vinculis extrahendus esset, illis ab Angelo vocibus præmonitus est, videlicet: *Circunda tibi vestimentum tuum*, id est, *pallium*, ut Tertullianus de Coron. milit. & Ephrem doc. var. cap. 88. exponunt, quod item D. Gregor. enarrat Regest. lib. 2. epist. 3. de beatissimi Ioannis Apostoli tunica in Vrbem delata, & Joh. Damascenus in ejusdem Gregorii gestis l. 3. cap. 59. cap. ubi tunicam hanc strictiores habuisse manicas enarrat, prout in jam descriptis, atque enarratis imaginibus exprimitur: cujus quidem formæ tunicas, ut hac saltem ratione à monachis distinguantur, ipsi nunc clerici, Apostolos imitati, deferre comprobantur. Plura hic interim de pallio, ac tunica nobis edisserenda suppeterent, sed ne otiose in his, quæ notissima sunt, immorari videamur, quod ad instituti nostri propositum facit, investigandum est: quid nimirum illæ elementorum notæ legentibus innuant, quæ in quibusdam imaginibus expresse conspiciuntur, nempe T. X. I. H. & hæc quidem, ut ipsamet ratio suadet, peculiaria arcanorum mysteria, vix tamen ab ullo è Patribus hucusque, quod noverimus, explanata, continent. Verisimile tamen nobis fit, illa elementari nota T. crucem præsignari, que videlicet per *Tau* signum aperte prænotatur; cujus potenti virtute eos omnes apud Ezechielem prophetam, ut supra dictum est, servatos legimus, qui antea salutari hoc signo valide ipsius Angeli ministerio præmuniti fuerant, juxta verba, quæ ibidem haud otiose describuntur: *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio Hierusalem, & signa Tau per frontes virorum, gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus, & illis dixit, &c.* Et infra de signatis hoc nobili charactere ab interitu vindicandis, hæc subdit: *Omnem autem, super quem videritis Tau, ne occidatis.* Hæc utique apud Ezechielem in perenne salutaris, ac vivificæ Crucis monimentum descripta leguntur. Sed nos de mystica *Tau* nota plura quidem in rem præsentem cap. 23. hujus sexti libri in studiosi lectoris gratiam hic repetenda congessimus.

Euſ. l. 7. c. 14. lib. 5. Sozom.

Statua Christi Domini ab Hæmorrhoissa illa posita palliata, & tunicata.

Matth. c. 5.

Matth. c. 16

Tert. de. coron. milit. S. Ephr. doc. var. c. 88. S. Greg. Reg. l. 2. ep. 3.

Io. Diac. in vit. S. Greg. l. 3. c. 59. Tunica S. Ioannis Apost.

Vestimenta Imaginum Cœmeterialium literis notata.

Litera T. in vestimentis quid significet?

2 At recolendum mysterium, quod paulo ante recensitum est, ipse quoque fatetur, ac veneratur Origenes, qui homilia octava de Epiphania Domini isthæc habet: *Denique in Ezechiele propheta, cum omnes qui missus fuerat, occidisset, illi tantummodo sospites reservantur, quos Tau litera, id est, crucis pictura signaverat.* Boethius vero pari vir pietate, ac eruditione conspicuus lib. 1. de consolatione, sibi Philosophiam per visum se contemplandam

Tau litera signati servantur.

Orig. ho. 8. de Epiph.

Philosophia per visum Boethio se monstrat.

dam exhibuisse affirmat, cujus habitum hujuscemodi notis exsculptum; atque insignitum delineando describens, hæc ait: *Vestes erant tenuissimis filis, &c. Harum in extrema margine P. Græcum, in supremo T. legebatur, atque inter utrasque literas in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus.* In scholiis autem hujus libri easdem plane notas D. Thomas disertis verbis explanando insinuat. Verum alioqui sapientissima Angelici Doctoris elucidatio neutiquam Cœmeterialibus Imaginibus consentanea videtur, in quibus ad fidei præcipue dogmata rudiorum animis salubriter inserenda, hujuscemodi rerum symbola pio antiquorum Christianorum ingenio adinventa, exarataque fuisse proculdubio credendum est. Porro elementaris nota X. decussatam pariter Crucem præsignare nobis arbitrari fas est, ejus plane formæ, quam beatus Andreas Apostolus anhelanti animo festinusque ac si nuptialem ad thalamum properaret, paratam sibi complexatus fuit. Quamvis Goropoius Hierog. lib. 11. hoc plane symbolo præviam ad Spiritus sancti charismata cælitus excipienda mentis habitudinem portendi velit. Pari item ratione litera I. divinissimum Iesu Salvatoris nomen mystico, solemnique charactere præsignari affirmandum est. Quamvis autem apud Græcos denarium nota hæc numerum significet, apud eosdem tamen sacrosanctum quoque Nomen hoc patenter exprimitur. Quapropter Clemens Alexandrinus de Decachordo sermonem faciens, hæc ait: *Nunquid autem Decachordum psalterium verbum Iesu significat, qui manifestatur elemento Decadis.* Idem insuper augustissimum Dei Salvatoris nomen per notam H. quæ nimirum *Ita* Græcum exprimit, significari constanti utique assertioni crediderim. Reliqua interim in Cœmeterialibus perlustrandis imaginibus, studioso lectori lynceis oculis contemplanda, proposito sistentes, prosequamur.

Descriptio vestimentorum ejus.

Litera X. ejusque significatum.

Litera I. sanctissimum Domini Iesu nomen denotat.

Clem. Alex. l. de. Decachord.

Et litera Græca H. idem significat.

3. Et quidem, ut ennarratis hactenus nonnulla notatu dignissima subtexamus, in iisdem, quibus passim, ut videre est, Subterranea Roma illustratur, tabulis sacratissimæ Christi, & Apostolorum imagines plerumque calceatos sandaliis pedes præseferunt, quæ substratas quidem soleas continent; in superiori autem parte aperta sunt, & corrigiis invicem ad commode ambulandum restringuntur. Porro sandalia isthæc effictas quasdam soleas intuenibus exhibent, cujusmodi observantiores potissimum Franciscani Capuccinorum familiæ atque instituti deferre solent, quæ communi Italorum voce vulgo *scarpe all' Apostolica* appellantur. Antiquissimum vero eorumdem exemplar in conspicuo ac celebri Eminent. Cardinalis Francisci Barberini S. R. E. Vicecan. Musæo asservatur.

Sandalia eorumque forma.

4 Verum enarratis hactenus illa Christi verba negotium aliquod facessere videntur, quæ Matth. 10. recitantur: *Nolite*, inquit, *possidere aurum, neque argentum, neque peram in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam*, &c. ubi, ut Chrysostomus optime animadvertit, *Apostoli una cum tunica, & discalceatis pedibus, circumibant, totum modum, & superabant, &c.* Ex quibus verbis illud plane asseri posse in rem præsentem videtur, sandaliis Apostolos usos fuisse, etsi perperam vano pictorum studio, aliter eosdem in tabulis effingi ac repræsentari contigerit: quinimmo ipsum met Dominum haud calceatis, sed nudis pedibus deambulasse fateri nobis ultro necesse erit, si Hieronymi præsertim sententiæ inhæreamus; qui epistola 22. ad Eustochium hæc ait: *Moyses & Iesus Nave nudis in terra sancta jubentur pedibus incedere: Apostoli sine vinculis pellium & onere calceamentorum ad prædicationem novi destinantur Euangelii: milites vestimentis Iesu sorte divisis, caligas non habuere, quas tollerent. Non enim habere Dominus potuisset, quod servos suos habere prohibuerat.* Idem plane epistola 4. ad Rust. & 4. item ad Ageruchiam affirmat. Cui D. Bonaventura in exposit. Reg. fratrum Min. cap. 2. mirifice adstipulatur ubi de beatissimis Christi Apostolis sermonem instituens, eos haud unquam absque sandaliis incessisisse pronunciat. Quod item clarius ex ipsis Marci Euangelistæ verbis cap. 6. comprobatur, ubi Christi Domini præceptum id suis ultro inhibentis recensens, hæc ait: *Et præcepit eis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandaliis, & ne induerentur duas tunicas, &c.* Ex quibus profecto diversi generis ac formæ sandalia à calceamentis extitisse constat: hæc enim totum pedem cooperiunt, illa vero inferiorem dumtaxat ejus partem, vel ipsam pedis plantam contegunt.

Apostolis calcamenta prohibentur. *Matt. c. 10.*

Chry. in. Matt. c. 10.

Christus Dominus nudis pedibus incesserit.

D. Hier. ep. 22.

Hier. ep. 4. ad Rust. Et ep. 4. ad Ageruc. D. Con. in exp. ad reg. frat. min. c. 2.

Apostoli sandaliis utebantur.

Marc. c. 6.

5 Apostoli igitur post injunctum sibi divinitus præceptum sandaliis uti nullatenus destitere, quod ex eorundem actis cap. 12. satis aperte convincitur, ubi Angelus Petro Herodis jussu vinculis coarctato illa edixisse verba describitur: *Præcingere, & calceate caligas tuas*; vel, ut Græco, ex textu clarioribus terminis legendum occurrit: *Subliga sandalia tua*: quamvis una eademque vox *caligas* & *sandalia* pariter denotet, ut Papias pervetustus inter grammaticos, & D. Bonaventura loco supra citato edisserunt; & à Iulio Nigronio tractatu satis erudito, quem *de antiquorum caliga edidit*, egregie comprobatum est.

S. Petrus Apostol. Sandaliis calceatus erat.

Act. Apost. c. 12.

Sandalia, & caligæ idem significant.

6 Neutiquam igitur Christus Dominus sandaliorum usum Apostolis interdixit: etsi enim aliquando nonnullas apud regiones ejuscemodi sandalia decori pariter, atque ornamento essent, eademque vano gentilium ritu Apollini maximè tribuerentur, qui *Sandalarius* hanc ob rem nuncupabatur, quod sandaliis videlicet muliebribus calceatus videretur. Hæc item Sandalia cum apud fœminas in usu passim haberentur, vani quoque cultus ac enervatæ mollitiei haud obscurum argumentum extitisse, ipso Æliano teste, comperimus var. histor. lib. 1. cap. 7. & Iul. item Poll. lib. 7. cap. 22. qui isthæc eleganti oratione describens, à fœminis studiose, ac concinne floribus atque auro exornari consuevisse refert. Ex quo illud conjicitur, quod cum id genus ornamenta muliebrem plane luxum redolerent, si hæc à viris pariter quandoque deferrentur, levis quidem ingenii, ac mollioris animi notam præseferebant. Illud tamen apud nos indubitatum omninò est, eo quod eorumdem Christus Dominus Apostolis usum indulserit, in Palæstinæ præsertim regionibus, ab infimæ sortis duntaxat hominibus, ac egenis usu recepta fuisse, cujusmodi suos ipsemet Dominus sectatores Christianæ humilitatis titulo se jugiter exhibere, ac palam cunctis absque ulla ostentationis nota ostendere præoptabat.

Sandalia decori atque ornamento apud aliquas olim erant.

Apollo Sandalarius.

Ael. Var. hist. l. 1. c. 7. Iul. Poll. l. 7. c. 22.

7 Sed hic in rem præsentem, studiose lector, ea potissimum recensere nobis præstat, quæ Cornelius Iansenius hac super re prolixius his quidem verbis

Quæ ac qualia calceamenta Apostolis

interdicta, & quænam permissa? Cor. Ian. Conc.c.55.in Matt. 10.

edisserit: *Quarto prohibet calceamenta; cui contrarium videtur, quod habet Marcus, permissum illis fuisse, ut essent calceati sandaliis. Proinde intelligit Cajetanus ad nomen calceamenta, debere etiam repeti numerum binarium, ut intelligantur prohiberi secunda calceamenta, sicut duplices tunicas. Alii, quod eodem redit, intelligunt prohiberi calceamenta præterea, quæ habebant in pedibus, quæ scilicet secum deportarent, attritis vel sordidatis aliis. Verum cum Lucas cap. 22. dicat Dominum dixisse Apostolis in ultima cœna: Quando misi vos sine calceamentis, satis signat in totum calceamenta illis prohibita. Et deinde Marcus dicens permissum, ut calcearentur sandaliis, signat aliquod calceamenti genus illis interdictum, dicens calceamenta ea esse prohibita, quæ totum pedem tegerent: sandalia vero concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ab occurrentibus viæ incommodis, verum superiorem pedis partem finerent nudam. Nam hujusmodi calceamenti genus vocari sandalia indicat Augustinus. Non autem ideo prohibet calceamenta, & concedit sandalia, quod illi curæ fuerit, quo calceamenti genere sui uterentur, &c.* Hæc suo ex more de sandaliis Iansenius erudite congessit, quibus isthæc infra addit: *Sed quoniam, ut est verisimile, Christus & Apostoli pro more illius regionis maxime recepto à pauperibus, utebantur sandaliis, noluit Dominus suos jam profecturos mutare sandalia, & quemadmodum itinerantes facere ibi solebant, calceamenta, quæ totum defenderent pedem, assumere, volens eos non aliter ire instructos ad prædicandum, quam sicut cum adessent illi, eumque comitarentur. Dominum enim non plane nudis incessisse plantis verisimile est, quod hoc non convenisset asperitati & caliditati illius regionis, per quam assiduo discurrebat: sandalis autem tantum fuisse usum ex eo constat, quod peccatrix mulier, quæ lacrymis rigabat ejus pedes, utique reperit superiorem pedum Domini partem nudam.* hæc vir sacræ antiquitatis apprime eruditus enarrat.

Luc.c.22.

Christus Dominus non incedebat nudis pedibus.

8 His autem nunc recensitis, quæ D. Augustinus de Apostolis scribit, subtexere fas est, videlicet Christum Dominum calceatis etiam quandoque pedibus deambulasse, sed verba, si libet, Augustini in medium proferantur: *Nam de his*, inquit, *calceamentis, quibus calceati ambulamus, consolatur me ipse Dominus meus. Si enim ipse calceatus non esset, non de illo Ioannes diceret: Non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum, &c.* Sanctissimus autem doctor hujuscemodi prohibitionem spirituali sensu intelligendam esse definit, quemadmodum cætera quamplura, quæ expressis ibidem verbis prohibentur, ut exempli gratia: *Neminem per viam salutaveritis*, sic autem Augustinus in rem præsentem inquit: *Itane placet, ut iter agentes occurramus charis nostris, & eos non salutemus majores, non resalutemus minores? Itane Evangelium imples, quia salutaris, & taces?* Ac si illud verbis hisce disertissimus Pater innuat non adeo stricte videlicet à Domino id Apostolis injunctum fuisse, & ad pressum (ut ajunt) corticem, & ipsius literæ sonum, sed ut eosdem ad paupertatis Evangelicæ formam studiosius æmulandam exhortando proveheret, ac omnimodam rerum futilium suorum animis despicientiam ingereret, cum maxime eosdem discipulos tanquam Dei nuncios & Evangelii præcones, terrenis curis procul abjectis, in totius orbis ac animarum cultu solicitos esse oporteret. Quamobrem plerique sanctorum Patrum, voces, quæ hactenus recensitæ sunt, *sandalium* videlicet & *calceamentum* nulla præhabita distinctione usurpantes, complura inde rerum spiritualium dogmata, informandis dirigendisque humanis moribus apta hausere: & unus præ cæteris Ambrosius calceamentis, quæ jam descripsimus, ipsiusmet Evangelii promulgationem his plane verbis designari asseruit: *Calceamentum*, inquit, *prædicatio est Evangelii.* Et infra: *Hæc est præparatio Evangelii, ad cælestem cursum dirigens præparatos, ut non in carne ambulemus: sed in spiritu.* Idem autem sapientissimus Ecclesiasticos inter scriptores eodem libro septimo ipsam calceamentorum materiam, ex qua compacta sunt, expendens in illud Matth. *Non peram, non calceamenta. Vtrumque*, ait, *de corio mortui animantis conficitur. Nihil autem in nobis Dominus Iesus mortale vult esse.* Quod mysticum plane symbolum Augustinus quoque loco supra citato his verbis eleganter inculcat: *Calceamenta, quibus utimur, coria mortuorum sunt, nobis tegmina pedum. Per hoc ergo jubemur renunciare mortuis operibus. Hoc in figura Moyses admonebatur, quando Dominus loquens ait: Solve calceamenta de pedibus tuis; locus enim, in quo stas, terra sancta est. Quid tam terra sancta, quam Dei Ecclesia? In illa ergo stemus, calceamenta solvamus, id est, mortuis operibus renunciemus.* hæc Augustinus.

D. Aug. ser. 42. de Sanct.

Calceamentorum prohibitio spiritualis.

Rerum terrenarum despicientia, & abstinentia.

Calceamenta quid nam mysticè significent.

S. Ambr. in Luc. c. 5. l. 7.

Matt. c. 10.

Aug. ser. 42. de Sanct. 2. de Apost.

6 Chrysostomus quoque hac super re nobis consulendus videtur, qui de patre, ac duobus filiis loquens, postquam multa diserte suo ex more elocutus est, ita ad rei nostræ propositum concinne philosophatur: *Mandat*, inquit, *& calceamenta pedibus apponi, aut propter communienda vestigia ad corrigendum viam, ut per lubricum mundi istius iter fixum incedat, aut excluso in euangelicis calceamentis carneæ contagionis luto mundos pedes immaculate conservet, & dirigat, aut propter mortificationem membrorum. Vitæ enim nostræ cursus in scripturis per appellationem, & mortificationis species in calceamentis ponitur, quia de animalium mortuorum pellibus conficiuntur.* Hæc Chrysostomus.

Mystica ex sandaliis doctrina.

D. Chry. ho. de fil. prod.

10 Idem plane paribusque sententiis Beda confirmat: *Calceamenta*, inquit, *in pedes, præparatio euangelizandi ad non tangenda terrena, Marcus dicendo calceari Apostolos sandaliis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit, neque nudus ad terram, id est, ne occultetur Euangelium, nec terrenis commodis innitatur.* Quod item lectionis Euangelicæ mysterium per se recognoscere unusquisque potest apud Anselmum his propemodum verbis: *Calceamentum est totum Euangelium. Apostoli dicuntur habuisse sandalia, quæ subtus soleas habent, desuper vero aperta, & ligata corrigiis, quia pedes Apostolorum sunt calceati in præparatione Euangelii pacis. Euangelium debet prædicatores munire, ne terrenis adhæreant, sed debet esse apertum audientibus, ad quos eunt.* Quæ totidiem plane verbis sententia apud Augustinum lib. 2. de consensu Euang. cap. 30. recensetur. Sed de sandaliis hæc interim ad instituti propositum paucis enarrasse visum est.

Beda in Eph. c. 6.

Sandalia, corumque forma mysteriosa.

D. Ansel. in Matt. ho. 3.

Aug. de cons. Euan. 2. c. 30.

CAP. XXIX.

De Tiara.

1 CUm Cœmeteriales plerumque imagines, quas suo loco exacte descripsimus ejuscemodi tiaras capitibus ornamenti conciliandi gratia præ se ferant, nostri quoque instituti ratio, ut de

iisdem

iisdem pauca edisseramus, à nobis proculdubio exigit. Ut rem igitur aggrediamur, studiosus, & recolendæ antiquitatis amicus lector norit, quod trium Puerorum, Magorum item, atque Orphei imagines aptatis capiti pileolis contemplandæ objiciuntur: hi autem illis omnino persimiles sunt, quibus Persici quondam Imperii homines utuntur, & qui vulgo *tiaræ*, seu *cydares* nuncupantur, ut erudite Hieronymus illa Danielis verba cap. 3. exponit: *Et confestim viri illi vincti cum braccis, & tiaris, Tiara*, inquit, *genus pileoli, quo Persarum, Chaldæorumque genus pileoli, quo Persarum, Chaldæorumque genus utitur.* Quod magis perspicue ex illis Ezech. verbis cap. 23. colligitur: *Cumque vidissent viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus, & accinctos balteis renes, & tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, &c.*

Tiaræ, Cydares. *D. Hier. in c. 3. Daniel.* *Ezech. c. 23.*

2 Porro diversæ fuerunt communes tiaræ ab iis, quibus uti Reges consuevere, quæ quidem rectæ & acuminatæ erant; at communes satis depressæ ac paululum inflexæ, juxta ejusdem Hieronymi ad Fabiolam scribentis, nec non Suidæ, Senecæ, aliorumque sententiam. Nil igitur mirum, si tres Pueri veluti Persæ, consueto Persarum more, hujuscemodi pileolis capite cooperti sacris in tabulis exhibeantur. Verum de Magis potior difficultas suboriri videtur, quos Tertullianus libro adversus Judæos cap. 9. & 3. de Idol. S. Cyprianus de stel. & Mag. S. Augustinus sermone 30. de tempore. & S. Leo sermone 2. de Epiph. ex orientali regione venisse affirmant, ex ipsius videlicet Euangelicæ lectionis textu, ubi dicitur: *Ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam.* At Clemens Alexandrinus Strom. lib. 1. S. Hieronymus in Dan. 1. & S. Joan. Chrysostomus Homilia 6. in cap. 2. Matthæi, & alii eosdem è Perside profectos fuisse docent. Porro S. Cyrillus Alexandrinus in Isaiam cap. 49. Orat. 2. varias scriptorum sententias hac plane ratione invicem conciliare nititur: *Quod autem* inquir, *innumeri fuerint vocati, & ex omni parte sub Cælo congregati, ostendit dicens: Ecce è longinquo veniet, & hi ab aquilone & mari, alii è terra Persarum. E longinquo videtur indicare partes australes, Aquilo aquilonares, mare, occidentales regiones. Horum enim sic facit mentionem Psalmodus, cum ait: Aquilonem & mare tu creasti. Illi vero è terra Persarum esse possunt, qui capti & inescati sunt ad orientem: versus enim radium solis Persarum terra, fortassis etiam Magos intelligere convenit, qui eum adorarunt. Venerunt enim Iudæam, &c.* Et hæc infra in rem præsentem adjicit: *Meminit hujus etiam Psalmodus, cum dicit de omnium nostrum Salvatore Christo. Et vivet, & dabitur ei de auro Arabiæ. Arabiam enim hic Persarum regionem, &c.*

Hieron. ep. ad Paliol. Suidas, Seneca. *Tert. l. adver. Iud. c. 9. & 3. de Idol.* *S. Cyper. de stel. Mag.* *S. Leo ser. 2. de Epiph.* *S. Aug. ser. 30. de temp.* *Cle. Alex. stro. l. 1.* *ho. 6. in c. 2. Matt.* Magi ex qua regione venirent. *S. Cyr. in Isa. c. 49. or. 2.*

3 Utcunque tamen se res habeat, illud certe apud omnes exploratissimum est, hujuscemodi formæ pileolos Chaldæis quoque usui extitisse, juxta receptam Hieronymi sententiam, quam loco citato recensuimus. Quo plane modo tres Magi coloribus expressi conspiciuntur in pervetusta imagine ad hanc usque diem, opere musico elaborata, in pervetusto Basilicæ S. Mariæ Majoris arcu, qui Triumphalis dicitur: & in marmoreo item Sarcophago, quem Franciscus Gualdus Armin. Eques S. Stephani vir sacræ, ac venerandæ antiquitati apprime deditus, in ejusdem Basilicæ porticu novissime poni curavit. Eodem autem fere modo ejuscemodi olim imagines in celebri Joannis Septimi ad Vaticanum Sacello visebantur, eodem plane loco, ubi nunc porta, quæ *sancta* dicitur, sita est. Quibus quidem locis non pileolos modo, quos supra descripsimus, Magi deferentes, sed munera insuper quibusdam in capsulis Deiparæ Virgini Infantem Jesum sinu gestanti offerentes, eundem in modum delineati exhibentur, quo in recensitis hactenus Cœmeterialibus imaginibus videre est. Quin & Alcuinus ipse de divin. offic. cap. 5. in Biblioth. Patrum to. 3. de Magis luculenter edisserens, eosdem tiaratos hunc in modum appellat: *In Bethleem*, inquit, *pervenerunt, quem tiaratis vultibus adorantes lætata est sagax curiositas Chaldæorum.*

Tiaris Chaldæi etiam utebantur. Sarcophagus marmoreus Franc. Gualdi. *Alcuin. de div. offic. c. 5. ex Bib. pat. to. 3.*

4 Major autem difficultas rem altius contemplanti subest, si quis nimirum studiose recolat, quanam ex causa hujusce formæ pileolum, seu tiarum pictæ ipsius Orphei imagini aptari contigerit, sed propositæ nuper quæstionis nodus facile solvitur, si quæ à nobis jam de ipso Orpheo præmissa sunt, mente repetamus. Apertissimum quippe Christi Domini typum eundem extitisse asseruimus, cui merito quidem jure hoc tiaræ ornamentnm consonat, quæ regum olim insigne erat: etsi tiaram ipsam humilitatis symbolum prænotare unà cum Innocentio III. lib. 2. de myst. Missæ affirmare quis valeat; de hujuscemodi enim re sanctissimus Pontifex hæc in medium affert: *Cydaris*, inquit, *vel tiara, quam ultimo Pontifex assumebat, significat humilitatem, de qua Dominus dicit: Omnis, qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur. Multo magis Christo Domino convenit, qui de se ipso dixit: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Si vero mysteriis elucidandis altius intendamus, tiaram quoque futuræ resurrectionis imaginem præseferre, auctore Beda, intelligemus: *Cydaris*, inquit, *ornatus capitis est, & ideo resurrectionem significat.* Idem Dominus de semetipso pariter dixit: *Ego sum resurrectio, & Vita.* Haud igitur otiose pio antiquorum Christianorum studio tres Pueri pileolis insce egregie exculti, ac Magi insuper infantem Christum inter cunabula adorantes, & Orpheus sacris in tabulis pictorum manu repræsentari consuevere. Sed hæc interim paucis, ut eruditioni & brevitati pariter consulatur, attigisse voluimus.

Orpheus cum tiara. Tiara quomodo Christo Domino conveniat? *Innoc. Pap. l. 2. de myst. Miss.* *Bed. in levit. c. 16.* Cydaris, seu Tiara symbolum resurrectionis.

CAP. XXX.

De Braccis, Saraballis ac Mitris muliebribus.

1 PRæter tiaras, quas modo, sacrarum inhærentes elucidationi ac cultui picturarum, ex antiquitatis promptuario fideliter excerptas descripsimus, braccis quoque beatos tres Pueros peleganter indutos fuisse, ex illis præsertim Danielis Prophetæ verbis, quæ capite tertio recensita sunt, legimus, videlicet: *Et confestim viri illi vincti cum braccis suis, & calceamentis, &c.* Et infra: *Contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, & capillus capitis eorum non esset adustus, etiam sarabella eorum non fuissent immutata.* Porro quidnam, & cujus potissimum generis, ac formæ indumenta ejuscemodi fuerint, multiplices scriptorum sententiæ adnumerantur, quarum nunc singulas in medium proferre instituti nostri propositum exigit. Certe Hieronymus in eundem Danielis textum hæc scribit: *Pro braccis, quas Symmachus ἀναξυρίδας interpretatus est, Aquila & Theodotio Saraballa dixerunt, & non, ut corrupte legitur, sarabara: lingua autem Chaldæorum Saraballa*

Dan. c. 3. Braccæ, & Sarabellæ cujusnam indumenti genus sint? *D. Hieron.*

balla crura hominum vocantur, & tibiæ, & ὁμωνύμως etiam braccæ eorum, quibus crura teguntur, & tibiæ quasi crurales & tibiales appellata sunt. Et idem epistola 49. ad Innocent. de muliere septies icta, isthæc ingerit: *Huc huc, inquit, mihi trium exempla puerorum: qui inter frigidos flammarum globos, hymnos edidere pro fletibus, circa quorum Saraballa, sanctamque cæsariem innoxium lusit incendium.* Ex quibus plane verbis haud *Saraballa* à braccis distingui convincitur, cum Saraballa tantum, & ipsos insuper puerorum capillos haud ab igne consumptos fuisse pronuntiet. Nicolaus autem de Lyra loco, quem citavimus, commune utrisque nomen, ac significationem respondere asserit, dum ait: *Saraballa, id est, braccæ æstivales.*

Hier. ep. 49. ad Innoc. de mul. sept. icta.

Nicol. de Lyra, in l. cit.

2 Verum Isidorus Hispalensis Origin. lib. 9. eorum sententiæ adstipulatur, qui *sarabaram* (sic eam appellat) idem esse cum tiara affirmant: *Sarabara*, inquit, *sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in Daniele: Et sarabara eorum non sunt immutata. Apud quosdam autem sarabara quædam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capitibus Magorum picta, &c.* Quæ quidem opinio ipsi magis consona textui videtur, ubi cum *tiaræ* nomen exprimitur, nulla de saraballa mentio incurrit; è contra autem, ut in duobus locis ejusdem capitis jam supra recitatis videre est, hoc idem ex altero patet; ibi enim expressis verbis nullam penitus vim in sacris eorumdem corporibus ignem ad urendum habuisse, & nulla ex parte capillos capitis eorumdem adustos fuisse; quibus & illud demum subtexitur, & *saraballa eorum nullatenus* immutata fuisse, ac si dicat: non capillos duntaxat, quos tiara, seu saraballa tegebat, nullum ab igne detrimentum sensisse, sed nec ipsamet quæ igni propiora, ac flammarum incendio magis exposita sunt, ejusdem vim nulla quidem ratione sensisse. Verumtamen Tertullianus libro de resurrectione carnis cap. 58. unam ab altera secernere videtur, dum hæc ait: *Quod Babylonis ignis trium fratrum nec tiaras, nec sarabaras, quanquam Iudæis alienas, læserunt, &c.*

Saraballarum descriptio. Isid. Hisp. orig. 9.

Tert. l. de resr. c. 58.

3 At vero, ut recolendæ antiquitati fides, quemadmodum par est, constanter deferatur, & petitis inde argumentis omnis controversia dirimatur, certe apud Vaticanam Bibliothecam in sanctorum Menologio, quod ipsimet olim Basilio Porphyrogenito Imperatori Constantinopolitano usui fuit, & deinde à Card. S. Cæciliæ nuncupato Paulo Papæ V. dono datum est, qui illud in eadem Bibliotheca pretiosi instar thesauri perpetuo asservari jussit; in eodem, inquam, Menologio veneranda trium Puerorum imago unà cum eorundem indumentis ad vivum expressa conspicitur, ex qua profecto quid omnino diversum esse tiaram à saraballis satis apertè dignoscitur, quas ejusdem plane formæ, qua olim ab Hieronymo describuntur, extitisse contemplando apparet: oblonga quædam nimirum veluti femoralia ad talos usque protensa, quæ alio vocabulo *braccæ* nuncupantur.

Trium puerorum Imago cum Saraballis.

4 Mitræ verò, seu *mitrella*, quæ super mulierum nonnullarum capita affabre coloribus effictæ conspiciuntur, cum in singulis imaginibus nequaquam exprimantur, certe & mysterium aliquod eisdem adumbrari intuentibus palam innui videtur; quoniam etsi mitrarum usus singulis fere mulieribus communis erat, ut Servius docet in illud Virg. 9. Æneid.

Mitræ muliebres.

Mitra omnibus mulieribus communis. Serv. Vir. Æn. l. 9.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Qui hæc in rem præsentem affert: *Pilea*, inquit, *sunt virorum, mitræ fæminarum quas calanticas appellant.* At Isidorus Hispalensis Orig. lib. 6. cap. 31. hujusmodi inter Christianos olim ornamenti genus mulieribus quidem Deo dicatis peculiare extitisse his verbis pronuntiat: *Mitra & pileum Phrygium caput protegens, quale est ornamentum capitis devotarum: sed* pileum *virorum est*, mitra *autem fæminarum.*

S. Isid. Hisp. Orig. l. 9. c. 31.

5 Ad rem autem hanc magis comprobandam illud facit, quod in Africana olim Ecclesia ejuscemodi mitræ virginibus solemni ritu imponerentur, quemadmodum & hac nostra ætate in more positum est, ut sacra videlicet moniales velamina accipiant, dum suam Deo solemniter virginitatem dicant, ac perpetuo Christi obsequio addictæ, consuetis Ecclesiæ ritibus initiantur. Quod ex Optato Milevitano evidenter colligitur, qui Donatistas, eo quod mitras è sacrarum virginum capitibus abstulissent, acriter perstringens, quippe quæ pia Catholicorum manu iisdem impositæ fuerant, ut alias videlicet ab eorum manibus deinde acciperent, isthæc ait: *Iam illud quam stultum, quàm vanum quod ad voluntatem, & quasi ad dignitatem vestram revocare voluistis, ut virgines Deo agerent pœnitentiam? & jamdudum professæ signa voluntatis capitibus postea vobis jubentibus immutarent, ut mitrellas alias projicerent, alias acciperent.*

Mitræ virginum Deo sacrarum. Vela sacra virginum vicem mitrarum nunc obtinent. Donatistæ auferunt vela virginum à Catholicis imposita ipsis. Opt. Milev. l. 6.

6 Verum enimvero ejusmodi *mitræ*, quæ sacrarum virginum capitibus imponi consuevere, ab his longe distabant, quas cæteræ passim mulieres ornamenti conciliandi gratia capite gestabant: quæ quidem proculdubio satis eleganter ex cultæ ac pretiosis gemmis refertæ conspiciebantur; cujus plane generis castissimæ Judithæ mitram extitisse comperimus, de qua ibi cap. 16. sermo in isthæc verba fit: *Colligavit concinnos suos mitra.* Consimili quoque capitis ornamento Blesilla lectissima virgo utebatur prius, quam se toto Deo, ejusque obsequio addiceret, ut Hieronymus epistola 23. ad Marcellam hunc in modum scribit: *Tunc crines*, inquit, *ancillulæ disponebant, & mitrellis crispantibus vertex arctabatur; nunc neglectum caput scit sibi tantum sufficere, quod velatur.* At vero mitræ istæ muliebres, de quibus sermo nunc est, simplices quidem erant, absque ullo prorsus ornamenti genere, laneæ, purpureoque dumtaxat colore imbutæ, ut ex eodem Optato, quem supra laudavimus, colligitur, qui isthæc ibidem in rem præsentem subtexit: *Nec ulla sunt præcepta conjuncta, vel de qua lana mitrella fieret, aut de qua purpura tingeretur: non enim panno potest virginitas adjuvari.* Hæc igitur in antiquarum imaginum, quæ mitris muliebri more excultæ sunt, gratiam, de ejuscemodi ornamenti genere lectori prælibasse, haud cuiquam ab instituti proposito alienum videatur. Sed ad alia interim properemus.

Mitræ virginum differentes ab aliis.

Mitra Judithæ. Iud. c. 16.

Mitra Blesillæ.

D. Hier. ep. 23. ad Marcell.

Opt. Mel.

CAP. XXXI.

De quatuor anni Temporibus.

1 SUum unicuique rei à Deo tempus fuisse præfinitum, & suis recurrentium pariter temporum intervallis cuncta sapienter disponi ac mensurari Sapiens quondam edixit: *Omnia*, inquit, *tempus habent, & suis spatiis transeunt universa.* His evidenti testimonio, atque experimento

Singulis quibusque rebus creatis tempus suum præfinitum est. Eccl. c. 2.

to nosse, quoniam singulis rebus opportunum tempus Deo disponente constitutum est? audi: *Tempus plantandi, & tempus evellendi, quod plantatum est: tempus occidendi, & tempus sanandi: tempus flendi, & tempus ridendi: tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus: tempus acquirendi, & tempus perdendi: tempus belli, & tempus pacis, &c.* Et demum: *Cuncta fecit bona in tempore suo.* Ita plane suis singula quæque temporibus circumscribuntur, & tempori item congruo, ut bene sibi invicem cohæreant respondent. Arbores manu excultæ, & aquis irrigatæ, ut fructum reddant, opportunum tempus exspectant: *Et erit sicut lignum,* Psalmista inquit, *quod fructum suum dabit in tempore suo.* Quin Euangelicus ille Paterfamilias, qui vineam studiosa manu plantaverat, legendorum tempus fructuum avide aliquando expetiit, ut illos ab agricolis opportune repeteret: *Cum autem tempus fructuum appropinquasset,* Matthæus inquit, *misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus.* Sed ingrato illis animo tam benefico Domino respondentibus, auferendam ab iis, & aliis vineam agricolis, qui fructum exhibeant, locandam Christus asseruit: *Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.* Congrue igitur antiqui Christiani magnam sibi temporis rationem habendam indixere, ad quod unum se potissimum genitos intelligebant: *Hos ante ipsa secula,* Tertullianus inquit, *destinari in æstimationem temporum.* Quapropter in Cœmeterialibus quoque tabulis peculiaris, ac symbolica temporum mentio recurrit. Hinc pariter fit, ut in quadam ex jam descriptis Cœmeterialibus tabulis, virorum quatuor affabre coloribus effictæ imagines exhibeantur, quæ scilicet vernum, æstivum, autumnale, atque hybernum tempus symbolice repræsentant. Has autem haud otiose in sacris Cœmeteriorum Cubiculis à Christianis, quibus cuncta fere quid mysticum redolebant, appositas fuisse proculdubio credendum est. Quis enim quatuor isthæc tempora otiose, ac perfunctorie à Christianis pennicillo adumbrata, ut olim carminibus Poëtarum descripta eleganter fuerant, arbitretur? Siquidem Ovidius præ cæteris hunc in modum eadem expressit:

Psal. 1. — *Matt. c. 21.* — *Tert. in apol.* — Quatuor anni tempestates in Cœmeteriis symbolice repræsentatæ. — *Ovid. l. 1. Metaph.*

Verque novum stabat, cinctum florente corona:
Stabat nuda Æstas, & spica serta gerebat;
Stabat & Autumnus calcatis sordibus uvis,
Et glacialis Hyems canos hirsuta capillos.

Recensitæ igitur symbolicæ istæ imagines, sua item mysteria orthodoxorum Patrum sermonibus frequenter expressa contemplantibus exhibent. Et ut hic nonnulla breviter edisseramus, Tertullianus inter scriptores antiquissimus, inevitabilem, quæ singulis hominibus imminet, mortis pœnam, obfirmatamque futuræ spem resurrectionis ex præmemoratis hisce imaginibus merito convinci asseverat: *Revolvuntur,* inquit, *hyemes, æstates, & verna, & autumna cum suis viribus, moribus, fructus. Quippe etiam terræ ac Cælo disciplina est arbores vestire post spolia, flores denuo colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quæ absumpta sunt, semina, nec prius exhibere, quam absumpta.* Et hæc infra in rem præsentem subjicit: *Omnia in statum redeunt, cum abscesserint, omnia incipiunt, cum desierint, omnia finiuntur, ut fiant. Nihil deperit nisi in salutem. Totus igitur hic ordo revolubilis rerum, testatio est resurrectionis mortuorum.* Vides igitur, quemadmodum ipsamet temporum revolutio optabilem adfuturæ tandem resurrectionis felicitatem mortalibus propinat.

Inevitabilis moriendi necessitas. Indubitata resurgendi spes. — *Id. Tert. loc. sup. cit.*

2 Sed, ut temporum imaginibus insistamus, lynceus quoque in divinarum scripturarum sensibus perscrutandis Origenes sub earundem imaginum symbolo præsentis ac futuræ vitæ conditionem acute contemplari non desinit. Hæc autem inquit: *Omnis planta post hyemis mortem resurrectionis ver exspectat. Si ergo & nos in Christi morte complantati sumus in hyeme hujus seculi & præsentis vitæ, etiam ad futurum ver inveniemur fructus justitiæ ex ipsius radice proferentes.* Miro autem modo Origeni Ambrosius abstipulatur, qui in Luc. isthæc verba conscribit: *Hyeme enim arbores ventus suo onere dispoliat & asperitas frigoris teneras frondes in speciem mortis interficit. Vere autem resurgunt semina, & tanquam nova ætas naturæ viridantis adolescit.*

Hyems & vere vitæ præsentis & futuræ symbolum. — *Orig. in ep. ad Rom. l. 5. c. 6.* — *D. Amb. in Luc.*

3 Porro optatissimum humanæ resurrectionis mysterium per quatuor anni tempora symbolice adumbrari Augustinus affirmat: *Tota,* inquit, *hujus mundi administratio testimonium est resurrectionis futuræ. Videmus certe hyemis tempore arbores spoliari pomis, nudari foliis; sed eas rursus verno tempore speciem rusurrectionis exhibere.* Quod item disertis verbis Cyrillus Hierosolymitanus insinuat: *Arbor quidem excisa,* inquit; *rursus floret: homo autem excisus non florebit? & surculi vitium, aliarumque arborum omnino excisi & transplantati reviviscunt & fructificant: homo vero, propter quem illa sunt, cadens in terram non excitabitur? &c.* Et demum isthæc subjicit: *Videns enim Deus tuam incredulitatem in iis, quæ videntur singulis annis, resurrectionem efficit, ut ea videns in rebus inanimatis, etiam de animatis rationabilibus credas.* In eandem plane sententiam ipsemet D. Paulinus abit, qui apte ad fratres super Celsi pueri obitu sermonem instituens, resurrectionis inde mysterium adstruit, atque incredulas hominum mentes acri stylo perurgens, isthæc eleganter cecinit:

Symbolum resurrectionis. — *D. Aug. ser. 10. de Apost.* — *D. Cyril. Hier. Catech. 18.* — Incredulitas humanæ mentis. — *D. Paulin. ad frat. de obitu Celsi.*

Cuncta resurgendi faciem meditantur in omni
Corpora, & in terris germina, & astra polo.

Et patentibus infra verbis ex ipsa temporum serie futuram corporum resurrectionem hunc in modum argumentatur.

Panegyricum S. Paulini in morte Celsi pueri.

Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora nempe
Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
Vere resurgentum cunctis nova rebus imago
Post hyemis mortem vivificata redit.
Quod semel est facturus homo, cui subdita mundi
Corpora, sub Cælo cuncta frequenter agunt.
Sed quærant quali reparetur mortuus omnis
Corpore, quove modo fiat homo ex cinere.
Si non sufficiunt sacris signata Prophetis,
Muta fidem clamant, credite conspicuis.
Cernite nulla suis emergere semina campis,
Ni prius intereant labe soluta putri.
Nuda seris, vestita legis, jacis arida grana,
Atque eadem fructu multiplicata metis.
O perversa fides & diffidentia nobis,
Credere nos terris, & dubitare Deo!

Condigna profecto tanti viri pietatis, ac eruditionis pariter monimenta, quæ ad rei propositum studioso lectori, ut par est, recolenda à nobis recenseantur.

4 Verum S. Zeno Veronensis Episcopus sub iisdem imaginibus Idololatriam, Baptismi gratiam, fervens, ac juge Christianorum studium, ac Martyriorum

Hyems symbolum Idololatriæ. — *S. Zeno Veron. Episc. ser. 2. de Pasch.*

tyriorum denique certamina lynceis oculis contemplatur: *Quis non hæc*, inquit, *cælestibus mysteriis coaptata cognoscat? Hyems namque pigra, sordida & tristis ad eos pertinet, qui Idololatriæ servientes, mundanis voluptatibus compediti, libidini vacantes, & gutturi, longe moliti, id est, æternæ morti sunt à Deo, quod opus tenebrarum dilexerunt, destinati. Ver, sacrum fontem debemus accipere, cujus divite ex alveo, favonio non vento, sed Spiritus sancti generante odorem divinum, beata spirante fide, diverso charismate, sed una nativitate, Ecclesiæ flores clarissimi, ac dulces nostri funduntur infantes. Æstas autem fidelis est populus, Angelus & mundus, qui sponsionis suæ palmam fortiter retinens, peccatorum paleis limpidatus, semet pretiosum frumentum divinis horreis inferre desiderans, licet suo uberet fonte, tamen æstuat semper justæ operationis ardore. Autumnus quoque Martyrii locus est, in quo non vitis, sed fossoris sanguis effunditur, ut vita beata pretiosæ mortis vindemiæ comparetur.* Hæc Zeno de quatuor anni temporibus tropologico sermone digessit.

Ver hieroglyphicum Baptismi.

Æstas imago fervoris Christianorum.

Autumnus martyrii significationem.

5 Pulchra autem, & concinna admodum sunt, quæ Hieronymus ad instituti propositum edisserit, dum Regnum Dei præ cæteris æstivo tempori comparat: *Bene ergo*, inquit, *Regnum Dei æstati comparatur; quia tunc mœroris nostri nubila transeunt, & vitæ dies æterni solis claritate fulgescunt.* Et item Proverb. cap. 16. æstatem præsenti vitæ simillimam esse pronuncians, ait: *Hæc enim vita messi comparatur & æstati, quod nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurum merita præmiorum. Ad Dies Iudicii hyemis similatur rigoribus, quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tunc cogitur quisque de horreo priscæ actionis, quod condidit, proferre.* Verum hac superre Chrysostomus nobis consulendus est, qui insidelium mentes, ac frigescentes hominum animos hyemi esse similes his verbis docet: *Hyemem dicit frigus infidelitatis spirituale; qui enim non habet in corde suo ignem, de quo Dominus dicit: Ignem veni mittere in terram, id est, verbum divinum, de quo calefiat in fide. ille semper in hyeme est, etsi fuerit in media æstate.* Porro Sedulius poëta quatuor hisce temporibus quatuor sacrorum Euangeliorum scriptores, qui totum orbem compleverunt, designari arbitratus est carminibus illis:

Æstas symbolum Regni Cælorum. D. Hieron. in Prov. c. 20.

Prov. c. 20.

Æstati vita præsens comparatur Dies Judicii hyemi assimilatur.

D. Chrys. in Matt. 25. hom. 49.

Quatuor hi proceres, una te voce canentes
Tempora ceu totidem latum sparguntur in Orbem.

6 Demum, ut rem totam latentium mysteriorum elucidatione definiamus, doctissimus vir Beda in illa Apocalypsf. verba cap. 14. *Et in manu sua falcem acutam*, apte quidem messorum falcem & subtiliter expendens, isthæc philosophatur: *Iudicialem scilicet dirimendi sententiam, quæ nullatenus evitatur, Inter ipsam quippe sumus, quolibet fugere conemur, In falce enim quicquid includitur, intus cadit.* Et hæc quidem paucis elucidasse satis visum est, ut recolendæ symbolicarum imaginum antiquitati consultum sit, meritusque iisdem honor in Ecclesia Dei jugiter deferatur.

Falx messoris Hieroglyphicum Judicii, & punitionis divinæ. Beda in Apoc. c. 14.

CAP. XXXII.

De variis quadrupedum, & Bovis præsertim Imaginibus.

Providentia Dei circa creaturas.

1 HAud Bovi trituranti os alligandum, cum Deum moralibus Judaicum populum monitis imbueret, sed illi quoque, ut ex residuis spicarum manipulis, dispersisque frumenti granis libere in agro pascatur, permittendum edixit: *Non alligabis*, inquit, *os bovi trituranti.* Verum, ut quid peculiaris ista Dei providentia bovem respicit, ut illius quoque enuntriendi cura tangatur? *Nunquid enim Deo*, ut Apostolus ait, *est cura de bobus?* Ita plane animalia quoque irrationabilia Dei potissimum curæ commendata sunt: *Creaturam quippe*, ut Augustinus ait, *quam condidit Deus, administrat: non enim fecit, & abiit.* Et pari sapientia regit singula, quæ mira item potentiæ vi condidit, ut canit Ecclesia:

Deut. c. 25.

1. ad Chor. 10.

Aug.

Quicquid est, potentia magna creasti,
Nec regis minore providentia.

Hymn. Angel. Cust.

Vt igitur de quadrupedibus sermonem instituamus, horum quoque imagines inter cæteras Cæmeteriales, quas descripsimus haud desiderari contingit. Bruta quippe, quæ ad varias pertinent species, inter Cœmeteriales olim imagines à primævis Christianis effingebantur, ut symbolicis eorundem formis, humanæ contemplationi exhibitis, multiplicia quidem intuentium oculis mysteria suggererent. Sicut enim propter nos scripta isthæc sunt, ita pariter & propter nos picta, atque expressa in Cœmeteriis olim fuere: *Nam propter nos*, Apostolus inquit, *scripta sunt, quoniam debet, in spe, qui arat, arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi.* Quin & iisdem imaginibus rudiorum animi ad invisibiliuum rerum notitiam manu quodammodo ducuntur juxta id quod Apostolus ait Roman. 1. *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Quod quidem luculenter his verbis Origenes adnotavit: *Quia impossibile est homini*, inquit, *in carne vivente agnoscere aliqua de occultis, & invisibilibus, nisi imaginem aliquam, & similitudinem conceperit de visibilibus. Ob hoc arbitror, quod ille, qui omnia in sapientia facit, ita creavit unamquamque visibilium speciem in terris, ut in his doctrinam quandam, & agnitionem rerum invisibilium, & cælestium poneret, quo per hæc ascenderet mens humana ad spiritualem intelligentiam, & rerum causas in cælestibus quæreret, &c.*

Mysteria, quæ ex animalium aliarumque rerum inanimatarum imaginibus hauriuntur.

ad Cor. 1. c. 10.

Intellectus humanus ex visibilibus ad invisibilia ascendit. Orig. ho. 3. in Cant.

2 Haud igitur temere, ut ipsiusmet Origenis verbis inhæreamus, antiqui Christiani Cœmeteriales inter figuras, symbolica quædam animalia, rationis expertia, coloribus interdum expressere; quæ mysticum quid atque arcanum sub eorundem animalium integumento latens, altiori mentis obtutu perquirendum denunciant. Et ut nonnulla hic quæ ad rem nostram pertinent, studioso lectori exponere aggrediamur, cum pleræque Cœmeteriorum tabulæ boves potissimùm pictos præseferant, quænam sub eisdem mysteria dilitescant, nunc videamus. Porro ipsa bovis imago Apostolos, nec non Apostolici ministerii viros, Hieronymo teste, designat, cujus verba in medium proferre libet *Tauri*, inquit, *& boves, qui operantur terram, id est, Apostoli & viri Apostolici, de quibus Apostolus, Paulus scriptum interpretatur: Non alligabis os bovi trituranti.* Eucherius insuper ipsius Apostoli sententiæ inhærens, idem plane affirmat: *Per boves quippe*, inquit ille, *Apostolos, & Euangelistas, immo omnes verbi ministros debere intelligi, Apostolo docente cognoscimus, qui exponens mandatum legis, quod est: Non alligabis os bovi trituranti: nunquid de bobus, inquit, cura est Deo? An propter nos utique dicitur. Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi.*

Animalia symbolica in Cœmeteriis depicta, eorumque mysteria.

Boves symbolo Apostolos significant. S. Hier in Isa. c. 30.

Eucher. en. 3 Regn. n. 21.

Per Boves Sancti ac martyres intelligiuntur.

S. Chry. ho. 41. in c. man. 22.

3 At Chrysostomus studiosus divinorum perscrutator oraculorum homil. 41. in illud Matthaei 22. *Tauri mei, & altilia occisa sunt.* Per boves utique Prophetas, & eos, qui pro animarum salute persequentium manu trucidati sunt, intelligendos fore arbitratur. Ejus autem hæc sunt verba: *Qui sunt tauri, & saginata occisa? Prophetæ, qui occisi sunt pro salute ejusdem populi, quemadmodum docet nos Apostolus dicens: Ego enim jam delibor. Hominis libatio alicui pro aliquo offertur. Deo ergo immolandus fuerat Paulus pro populo, quem docebat.* Et infra isthæc in rem præsentem subjicit. *Sed & Christus de figurata sanctorum suorum immolatione dicebat: Holocausta medullata offeram tibi, boves cum hircis, &c.* Et demum sanctissimus Pater ubi evidenter ejuscemodi sacrificiorum genus asseruit haud unquam omnipotenti Deo à Christo Domino oblatum fuisse, id de iis tantum hominibus, qui pro Christi fide martyrium subiere, intelligendum esse his plane verbis affirmat: *Hæc autem diximus, ut ostendamus tauros & saginata occisa intelligi debere Sanctos occisos.* Hæc Chrysostomus.

Bovis imago Christum Dominum typice designat.

Gloss. in n. 18.

4 Verum Glossa in cap. Num 18. ipsam bovis imaginem, patentissimum Christi Domini symbolum extitisse pronuntiat: quippe qui pro expiandis mortalium culpis semetipsum pacificam Deo hostiam offerre dignatus est: cujus rei gratia boves sub veteri Mosaicæ legis testamento offerri consueverant; hæc autem ibi in rem præsentem leguntur: *Bovem mediatorem Dei, & hominum, cujus immolatione peccata nostra deleta sunt.* Quin & illud serio Mosaicæ legis præceptum Glossa expendens, quo binos Deo boves immolari jubebatur, hæc subdit: *In utroque bove incarnatio ejus significatur. Vna est enim passio Christi, sed duo nobis impetravit, expiationem scilicet à peccatis, & sanctificationem, ut nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, vivificatos autem spiritu. Et quia horum alterum pro hostia pacifica, alterum pro peccatis offerebatur.* Hæc vero ibidem subtexuntur: *Possunt autem per hos duos boves, quorum unus pro peccatis, alter offertur in holocaustum, duæ actionum species exprimi: quarum una, quæ male gessimus, per pœnitentiæ lamentum abluimus: altera bonorum operum, & virtutum fructibus gratiam Dei, & præmium beatitudinis promeremur.*

Abul. in c. 15. Genes.

5 Neque vero aliud à nobis mysterium silentio hic prætereundum videtur quod disertissimus inter scriptores Abulensis in cap. Genes. 15. acute contemplatur, dum enarrato bovis symbolo divinum plane Christi robur in subeundis pœnarum laboribus prænotari his verbis affirmat: *Bos fortitudinem Christi in patiendo denotat.* Cassiodorus autem per boves istos, qui ferendo jugo jugiter destinati sunt, Euangelici seminis promulgatores intelligit: *Boves*, inquit, *Prædicatores designant, qui humana pectora mandatis cælestibus exarantes virtutum messem germinaræ fecerunt:* Et in Psal. 65. *Boves* (ait) *intelliguntur prædicatores, qui pectora hominum feliciter exarantes, eorum sensibus cælestis verbi semina fructuosa condunt.* Porro doctissimus vir Hesychius in præfatione ad Levit. bovem viri probi ac justi symbolum esse contendit, & hæc opportune adjicit: *Quid ergo inconigruum, si quis etiam nunc præsens legis negotium exponens, bovem dicat esse hominem, qui operatur justitiam?* Nec prætermittendus hic est Cyrillus Alexandrinus, qui in illa Isaiæ verba: *Beati serentes super omnem aquam, ubi bos & asinus calcant*, argute ipsismet bobus Iudæos hæc dicens comparat: *Bovi assimi-*

Per boves verbi Euangelici promulgatores intelliguntur.

Cassiod. in ps. 8. Cassiod. in ps. 65.

Bos symbolum hominis justi. Hes. in præf. in Levit.

lat Iudæorum gentem: mundum enim animal est, secundum legem bos & oblatus est in odorem bonæ fragantiæ Deo. Demum Gregorius Magnus (ut ejus verba coronidis instar in Bovis laudem subtexamus) Cyrillo mirifice adstipulatur: *Quia boum*, inquit, *nomine vita uniuscujusque operantis exprimitur. Legis præcepta testantur, quæ per Moysen præcepit, dicens: Non alligabis os bovi trituranti. Per boves Iudæi operarii, & per asinum gentiles populi designantur, cum per Prophetam dicitur: Cognovit bos possessorem suum. Quis enim bos nisi Iudaicus populus extitit, cujus cervicem jugum legis attrivit?* Quibus in elucidenda Bovis imagine enarratis hæc infra sanctissimus doctor jugum Euangelicæ legis ad portandum suavissimum esse docens, inserit: *Habuit vero & ante Redemptoris adventum Iudæa boves, quia ad prædicandum misit operarios, quos grave jugum legis presserat, quia exteriora literæ mandata tolerabant, quibus veritatis voce dicitur: Venite ad me omnes, qui laboratis, &c. Tollite jugum meum super vos, &c. quia qui Redemptori Domino colla subjiciunt, quo nisi ad requiem tendunt?* Idem in cap. 18. repetit, cum de bonis operariis agit *Quid aliud*, inquit, *in figura per boves, quam bene operantes accipimus?* At vero cap. 25. animal hoc laudabilium cogitationum symbolum esse pronunciat; ejus autem isthæc sunt verba: *Quid arantes boves, nisi graviores nostras cogitationes accipimus, quæ dum cor studiosa exercitatione conficiunt, uberes profectuum fructus reddunt.* Et tandem singula in Euangelicæ prædicationis gratiam his verbis concludit: *Possunt etiam per arantes boves cogitationes charitatis accipi, quibus prodesse aliis conamur, cum fraterni cordis duritiam prædicando scindere cupimus.* Hæc in Euangelici bovis imaginem Gregorius congessit. Verum quæ ad mysticam ejusdem enarrationem spectant, ne tædio lectorem afficiamus, breviter exposuisse sufficiat.

Bos imago Iudæorum. Cyril. Alex. in Isa.

D. Greg. l. 5. c. 6. in c. 1. Iob.

Greg. in c. 18. Iob. Per boves bene operantes intelliguntur.

Bos symbolum bonarum cogitationum.

CAP. XXXIII.

De Cervo.

Cervi symbolum in sacris literis frequentissimum.

1 CErvi ad fontem, ut sitim expleat, præpropere anhelantis symbolum, tum in recolendis antiquorum paginis frequens, tum ipsomet Prophetarum ore sæpe sæpius decantatum est. Nam & Regius Psalmista David, ut vehementissimum Dei, quo æstuabat jugiter, desiderium verbis saltem exprimeret, concinnam Cervi similitudinem sibi aptando, ejusdem sitim se sitire verbis illis testatus est: *Quemadmodum*, inquit, *desiderat cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum, quando veniam, & apparebo ante faciem ejus.* Vides profecto sitientem, audis anhelantem prophetæ animum, & rerum pariter cælestium sitim ab ipso, qui Deum tam intense sitiebat, probe edíscis: *Curre ad fontem*, inquit Augustinus, *desidera fontem, sed noli utcumque, ut Cervus currere, quid est ut Cervus? non sit tarditas in currendo, impigre curra, impigre desidera fontem.* Cum Cervus igitur spiritalem Christianorum animis sitim ingereret, ejus item imago in abditis Cœmeteriorum Cubiculis à Christianis frequenter coloribus exprimi consuevit nec id quidem absque peculiari mysteriorum sensu ab iisdem præstitum fuisse asserendum est. Cum enim plures, & miræ quidem ipsius cervi proprietates, ut rem altius con-

Ps. 41.

Aug. in ps. 41.

Cervi proprietates mysteriosæ.

contemplanti patebit, adnumerentur, è singulis fere consona sanctissimi Patres arcanorum mysteria eruenda, sibique studiose expendenda proposuere. Quæ quidem antequam gratis auribus, uti par est, propinemus, Cervi ipsius fontem sitientis imaginem, symbolumque præmittimus, quod tam solemne Christianis, qui Deum jugiter sitiebant, extitit, ut haud subterraneis dumtaxat Cubiculis, sed Cœmeterialibus insuper, fictilibusque lucernis, quibus hæc loca illustrabantur, Cervi imaginem frequenter adumbrarent, quod præsertim ex fictili hac lucerna, quæ apud Joannem Baptistam Casalium rei sacræ antiquariæ studiosum extabat, videte est, cujus hic tibi iconem consulto delineavimus.

2 Et Hieroglyphica quidem Cervi imago, quæ Cœmeterialibus tum lucernis, tum tabulis affixa conspicitur, haud obscura intuentibus mysteria præfefert. Cervus quippe animal timidissimum est, & pedum dumtaxat velocitate, ubi opus est, se à periculis proripit: magnum vero cor haud magnanimus obtinet, quod iis potissimum animalibus, Aristotele attestante, contigit, quæ timiditati subjacent. Mititate etiam, cum felle careat, naturæ beneficio potitur: quapropter quem eadem timidum, ac pusillanimem fecit, pedibus ad fugam opportune capessendam armavit. Hinc proverbiali dogmate illud vulgo in omnium ore de meticuloso homine decantatum viget: *Cervo timidior*: & *Cervinum cor habere* dicitur: quapropter ad immanem Turni metum insinuandum Poëta Cervi apte similitudinem inseruit:

Cervum, aut punicæ septum formidine pennæ.

Qua item symbolica loquendi formula ignavos, pavidosque pennicillo adumbrare, ac veluti digito præmonstrare voluit carminibus illis:

Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ.

Ad quod insuper Tertullianus, etsi perperam, ac minus caute, prudenterque locutus, allusisse aliquando visus est, dum persecutionum tempore haud ullatenus secedendum, & ex uno loco in alium, quod tamen Christo præmonente didicimus, fugiendum: *Cum vos*, inquit, *persequentur, de Civitate ista fugite in aliam*, sed in acie obstinato coram animo persistendum asserens, austerus homo, nimiumque sibi fidens, aliisque durus, eos, qui tunc fugerent, subsannans & ludibrii gratia jocans pariter, ac perstringens Catholicos pastores cervorum nomine appellabat: *Novi pastoros eorum, in pace leones, in bello cervos*. Sed dum nimis justus linguam contra fugientium pedes exacuit, viam sibi in præceps ad errores, in quos misere subinde prolapsus est, patefecit.

Cervus natura timidus. — *Arist. l. 3. de qua. Anim.* — *Et Mitis. Arist. l. 2. c. 15.* — *Prov. 16.* — *Æn eid. l. 12.* — *Georg. l. 3.* — *Tertulliani erroneus in Catholicos locus.* — *Matt. c. 10. Tert. l. de cor. persec. ad Fel. Baron. an. to. 1. an. 20.*

3 Cervus insuper longævitate gaudet: centum enim, & amplius annos superstes suæ diu timiditatis, ac fugæ præsidio fruitur. Verum quod ad mores hominum instruendos attinet, haud prudentiæ animal istud expers est. Cerva enim, si Aristoteli credimus, inter quadrupedia prudentiam exhibet. Suos quippe fœtus, ubi primum nati sunt, ad fugam intra speluncas viam præmonstrando excitat. Quod & Plinius diserte affirmat, dum ait *Editos partus vix natos exercent cursu, & fugam meditari docent, & ad prærupta ducunt, saltusque demonstrant.* Quapropter congrue Cœmeterialibus, in quibus Christiani persecutionum metu delitescebant, cavernis Cervi imago affigitur: cujus item symbolum toties sacris in paginis cælesti sponso consonans commendatur: *Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque Cervorum.* Quo item nobili hieroglyphico Iacobus patriarcha Nepthali filium insignivit: *Nephtali*, inquit, *Cervus emissus, & dans eloquia pulchritudinis.* At illud plane mirum, quod Cervæ tonitruo obstrepente parturiunt, juxta quod regius olim Psaltes cecinit: *Vox Domini preparantis cervos*, ubi Cajetanus paucis immutatis *Cervas* legit. Quod item sapienti themate ingeniosus ille expressit, dicens: *Obstetricante Cœlo.* Res autem mira, haud mysteriis expers, homines Dei potissimum timore perculsos designat, de quibus Psalmista cecinit: *A voce tonitrui tui formidabunt.* Hos enim ubi primum salubris metus invasit, divinus subinde ad virtutem sectandam, & ad bene operandum amor impellere consuevit, juxta illa Isaiæ verba. *A facie tua concepimus, & quasi parturivimus Spiritum.* Qua de reidem propheta locutus fuisse intelligitur, dum ait: *Domine in angustia requisierunt te.* Vbi septuaginta interpretes concinne in rem præsentem legunt: *Propter timorem tuum Domine in utero accepimus, & parturivimus, & peperimus spiritum salutis tuæ.* Quo plane salutari metu se quoque ad legem Dei jugiter custodiendam Regius Propheta intime perfundi præoptabat: *Confige*, inquit, *timore tuo carnes meas, à mandatis enim tuis timui.* Christianis igitur Deum timentibus, etsi nondum perfecte amantibus, timores ipsi, velut tonitrua Cervis, ad promendos in lucem virtutum ex animo fœtus, salubres existunt. Deus quippe dum altius timorem animis incutit, *fulgura*, ut Propheta ait, *in pluviam fecit*: absterrendo enim, vel invitos, vel nolentes in bonum plerumque propellit: Sed interim Augustinum disertis ad rem verbis perorantem excipe: *Fulgura sunt, contremiscis: pluvit, gaudes: fulgura in pluviam fecit, qui terruit, ipse ut gauderes, fecit.* Vides quomodo efficta Cœmeterialibus in tabulis Cervi imago, qui timiditati jugiter obnoxius est, dum intuentibus vel procul timores objicit è proximo salutem propinat.

Cervi longævitas. — *Arist. l. 6. c. 5.* — *Cervus prudentiæ haud expers.* — *Plin. l. 8. c. 31.* — *Can. c. 2. 28.* — *Gen. 49. n. 2.* — *Cervæ tonitru territæ parturiunt.* — *Psal. 28.* — *Io. Paul. Aret. in l. mistr.* — *Psal. 103.* — *Timor Dei homines ad bene agendum impellit.* — *Isa. c. 26 n. 18.* — *Isa. c. 26. n. 16.* — *Psal. 118.* — *Psal. 134.* — *Aug. in ps. 134.*

Verum enimvero jure Christianorum Cœmeteriis Cervus adscribitur, qui satis aperte ipsiusmet Christi typum præsefert, cui in Canticis Canticorum, sponsa colloquente, assimilatur: *Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ, hinnuloque Cervorum.* Christo enim Domino mitis utique Cervi mores, qui venatores, à quibus insidiæ parantur, haud odit, haud refugit, haud insequitur mirifice, ut Ambrosius edisserit, aptantur: *Verus Dei Filius in semetipso*, inquit, *naturam, quam ipse animantibus donavit, expressit, qui in hunc mundum tanquam Cervus advenit, & cum his se mira simplicitate jungebat, à quibus ei parabantur insidiæ: fertur enim ejusmodi cervorum esse simplicitas, ut cum his nonnunquam societatem*

Cervus simulacrum Christi Domini. — *Can. 2. n. 28.* — *Ambr. l. 3. off. c. 1.*

tatem ineant, qui ipsos insectantur. Ita ergo Dominus Iudæis dolum sibi astruentibus miscebatur, & societatem, osculo Iudæ proditoris ascivit, cujus simulatione funesta, usque ad Crucis laqueos, ac retia passionis accessit. Cervus item alioqui timidus, imperterritus tamen juge cum serpentibus bellum exercet, quos è cavernis, in quibus latere consueverunt, vel ipso halitu ad vorandum extrahit, & contra venenatos eorundem morsus antidotum in cornibus præfert; solus quippe cervinorum cornuum exustorum odor serpentes, ut scriptores aiunt, effugat, quinimmo eorundem concrematorum cinis præsentaneum contra vermes remedium est. Congrue autem Christo, qui cum tartareo serpente bellum iniit, & Christianis, quibus jugis cum illo pugna subest, Cervi symbolum quadrat: *Estote*, inquit, *fortes in bello, & pugnate cum antiquo serpente.* Mutuæ insuper charitatis aptissimum Cervi symbolum contemplantibus exhibent; hi quippe dum fluvios gregatim tranant, juxta illud Virgilianum carmen:

Cervorum in serpentes odium.

Mutuæ charitatis symbolum.

Virg. Georg. l. 2.

——— *Superant montes, & flumina tranant,*

caput quod cornibus onustum, ac iter inter undas arripientibus onerosum est, alter alterius blande dorso imponunt, ita ut unusquisque successivo ordine tum laborem, tum levamentum sentiat. Ejuscemodi autem charitatis officium Christianis quoque Apostolus illis jugiter verbis inculcat: *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Quod item apte Augustinus edisserit, dum ait: *Quantum portas, tantum amas, desinis amare, si portare desistis.* Magna igitur Cervus vel pictus sacramenta intuentibus contemplanda offert. Verum Cervi ipsas Cœmeteriales inter tabulas proposita, quo magis oculis innotescat, imagine, ut nonnulla subinde, quæ ad Cervum pertinent, è Patrum orthodoxorum sententiis breviter attingamus, primo quidem loco se nobis Origenes offert, qui tertia in Cant. Homilia cervos sanctorum virorum symbolum esse pronuntians, hæc ait: *Sed & quod sanctus cervo comparetur, in multis divinæ scripturæ locis habetur.* Et post recensita, quæ ad Cervum pertinent, sacrarum paginarum oracula, idem plane argumentum his verbis prosequitur: *Et forte possunt cervi accipi sancti quique, ut Abraham, Isaac, & Iacob, & David, & Samson, & omnes, ex quorum semine Christus secundum carnem descendit.* hæc Origenes.

Ep. ad Gal. c. 6.

Aug. in Psal.

Orig. hom. 3. in Cant. Cervus viros sanctos symbolice significat.

5 At Hieronymus totam eloquentiæ vim in edisserendis scripturarum arcanis exacuens, beatissimos Christi Apostolos, ac sanctos insuper Ecclesiæ doctores Cervis hunc in modum confert: *Quodque septuaginta transtulerunt:* Ibi obviarunt tibi Cervi, &c. *Sic allegorice interpretabimur, ut doceamus cervos, id est, Apostolos, & sanctos quosque doctores, de quibus scriptum est Psalmo 41. Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum.* Et alibi: *Vox Domini perficientis cervos, &c.* Et expositione in eundem Psalmum 41. cervo ad fontem properanti, peccatorem ad pœnitentiæ remedia confugientem hæc dicens, comparat: *Mos est enim ejus* (cervi scilicet) *ut inventum serpentem naribus hauriat, & post hæc exardescens extinguat sitim. Ergo homo Ecclesiæ, qui diu in actu venenoso degebat, ubi se perspicit cœno fornicationis, idololatriæ fœtore repletum, desiderat venire ad Christum, in quo est fons luminis, ut ablutus baptismo, accipiat donum remissionis, &c.*

S. Hier. in Isa. c. 34. Cervi Apostolos, & Ecclesiæ Doctores figurate denotant.

Psal. 41.

6 Mira autem, quæ velut ingenita cervorum naturæ congruunt, curiosius expendens, satis quidem aptis ad rem nostram verbis Rufinus Aquileiensis philosophatur: *Dicitur* (inquit ille) *natura esse cervi, ut serpentem flatu suo extrahat, atque ipsum ad renovationem suam transglutiat, quo absumpto tanta siti propter venenum exardescit, quod non sufficit ei de uno fonte potasse, sed ad plures currit.* Et deinde vir eruditissimus exponens, quinam fons ille sit, ad quem, dum siti exæstuat, cervus accurrit; ipse nimirum Christus Dominus, de quo Psal. 35. dicitur: *Apud te est fons vitæ.* Et dicit ipsemet: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Et: *Aquam quam ego dabo, &c.* hoc modo rem totam pereleganter complectitur: *Serpentes vitia tua sunt. Consume serpentes iniquitatis, tunc amplius desiderabis fontem veritatis.*

Cervorum natura.

Ruf. Aquil. in Ps. 45. Devorant serpentes.

Currunt ad fontes.

Christus fons. *Ps. 35.*

Vitia, & peccata serpentibus assimilata.

7 Porro insitum cervis à natura morem Cassiodorus quoque lynceis oculis contemplatur: *Sed non incassum*, inquit, *fidelibus hoc animal comparatur. Est enim primo innoxium, deinde velocissimum, tertio desiderio inardescente siticulosum: serpentes naribus trahit, quas ut voraverit, veneno æstuante permotus, ad fontem aquarum quanta potest velocitate festinat: amat enim aqua dulci, parissimaque satiari. Hujus decora comparatio nostrum desiderium ardenter instigat, ut quando venena antiqui serpentis haurimus & ejus facibus æstuamus, ad fontem divinæ misericordiæ illico festinemus; quatenus quod peccati adversitate contrahitur, dulcissimi haustus puritate vincatur.* Idem insuper in Psalm. 113. aliam quoque eorumdem animalium conditionem his verbis perpendit: *Cervus, ut diximus, venenosorum serpentium est vorax: spinosa transcendens, & summa agilitate præditus, habitare diligit montes altissimos. Huic merito comparantur fideles, qui diabolum vorant, quando nequitias ejus, ad Domini laudem, gloriamque convertunt; vitiaque hujus seculi, quasi spinas bona conversatione transiliunt; & habitant in montibus, id est, Apostolis & Prophetis, qui sanctis prædicationibus suis in hoc mundo solida cacumina esse meruerunt.* Huc usque Cassiodorus.

Cass. in Ps. 41. Cervus symbolum peccatoris pœnitentiam agentis.

Cass. in Ps. 113.

Cervus in montibus habitat, & loca spinosa transilit. Peccandi occasio fugienda.

8 Doctissimus item Beda consulendus hic nobis est, qui in illa Psalmi 28. verba: *Revelabit condensa*, cervos quam aptum Apostolorum symbolum esse his quidem verbis affirmat: *Per cervos, id est, per Apostolos revelabit Dominus condensa. Quod & dictum ad similitudinem: solent enim cervi inter condensa nemorum ingredientes, ramos ipsis cornibus separare; & campum ubi pascantur, sibi & aliis animalibus aperire. Sicut sancti Apostoli opacitatem, & occulta mysteria scripturarum, in quibus & ipsi pascerentur, & alios pascerent, aperuerunt.* His attexere licet, quæ in Psal. 41. velocissimum præmemoratorum animalium cursum considerans, hunc in modum eorumdem exemplo Christi fideles ad alacriter currendum provocat: *Curre ergo*, inquit, *ad fontem, desidera aquam fontis, non utcunque sed ut cervus impiger currit, impiger desiderat. In Cervo enim est velocitatis insigne.* Mutuum insuper ibidem, quod Cervi sibi invicem peculiari naturæ ductu auxilium impendent, admirari non desinit, dum ad onera junctis simul viribus, parique conatu levanda, atque asportanda incumbunt, juxta illud Apostoli præceptum: *Alter alterius onera portate.* Ejusmodi autem symbolo invictam in ferendis moribus constantiam fideles ultro edocet: *Et est*, inquit, *aliud etiam, quod & de cervis dicitur, & in cervis videtur. Quando enim longinquas regiones petunt, aut per mare nando, aut in agmine eundo, alter onus capitis superponit clunibus*

Cervi hieroglyphicum Apostolorum.

Bed. in Ps. 28.

Bed. in Ps. 41.

Cervus fidelium imaginem obtinet. Mutuum inter Cervos auxilium.

ad Gal. c. 6.

Symbolum charitatis.

 alterius,

alterius, sicque se invicem portant, nec se deserunt, sed propositum iter peragunt.

9 Hæc & plura alia ex nativis cervorum moribus ad humanos salubriter animos informandos documenta seligi, ac coacervari possent, quæ, ut brevitati consulamus, hic consulto omittimus. Si quis tamen hæc nosse cupit, Hugonem Cardinalem consulat, à quo hæc compendio in eundem Psal. 41. his quidem versibus recensita leguntur:

Hugo Card. expos. in Psal. 41.

Clune natans portat: vocat hydros: cornua mutat.
Cor senis ossescit: salit & sitit: & juvenescit.
Silvester: sapidus: vivax: velox: sine cauda:
Pes durus, fulvusque pilus: venatio: fœtus:
Pugnat ob uxores: fusa pinguedine squallens,
Surdus demissis, bene rectis auribus audit.

Quæ singula acutissimis subinde verbis ab eodem Hugone dilucidantur. De reliquis vero quadrupedibus, quorum frequenter ab antiquis imago usurpatur, utpote hirci, ovis, atque agni, jam alibi satis superque disseruimus; ad quæ lectorem ultro remittimus.

CAP. XXXIV.

De variis volatilium Imaginibus.

Volatilium symbolum in sacris Paginis.

1 Sub multiplici quoque Volatilium genere peculiaria sacris nobis in paginis mysteria contemplanda exhibentur: quid enim Davidicis in Psalmis ad arcanas, quæ moribus hominum aptæ sunt, res adumbrandas frequentius, quam diversi generis volatilia exprimuntur? Sanctissimus quippe vir modo columbæ alas ad secedendum à Regni, quibus detinebatur, curis sibi aptari expetit, dicens: *Quis dabit mihi pennas, sicut Columbæ, & volabo, & requiescam.* Nunc Turturis, nunc passeris adinvenientium tutum sibi, & pullis suis locum solicitudinem stupet: *Etenim passer invenit sibi locum, & turtur nidum sibi, ubi reponat puellos suos.* Passeris item symbolo à jugibus insidiantium laqueis eripi gestit: *Anima nostra, inquit, sicut passer erepta est de laqueo venantium,* vel juxta Hebraici textus derivationem: *Vita nostra tanquam avicula evasit de laqueo venantium.* Moyses insuper Judæorum sapientientissimus paternam Dei, qua Israëliticum jugiter populum fovit, solicitudinem haud alio, quam aquilæ symbolo adumbravit: *Sicut aquila, inquit, provocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.* Demum ipsemet Christus in Euangelio propensiorem erga suos amoris affectum gallinæ, quæ in pullis suis quodammodo infirmatur, ipsius gallinæ, inquam, similitudine expressit: *Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti.* Volatilium igitur, quorum blandos, mitesque jam vidimus mores, sibi exoptandos regius Vates proposuit, & sæpe meminit, & symbolicas etiam eorundem imagines inter canendum describit.

Psal. 34. — Psal. 83. — Psal. 123. — Deut. 32. — Matt. 23.

Aves veros Christianos typice significant.

2 Quapropter quamplures diversi generis aves Cœmeterialibus in tabulis pennicillo adumbrantur, quæ peculiare quoddam ipsorummet Christianorum delitescentium ibi, vel certe quiescentium symbolum extitisse credimus, eorum, inquam, qui terrenis hisce ac futilibus curis animo sublimiores, ad altissimarum virtutum apices, pennarum instar, desiderio provehuntur, & quorum jugis potissimum *conversatio*, ut Apostolus ait, *in Cælis est.* Quod certe Beda eruditissimus sacros inter scriptores asserit: *Volucres inquit, sunt qui sursum cor habent, & cælestia concupiscunt.* Hoc idem Richardus de sancto Victore his plane verbis edocuit: *Nonne aves Cæli videntur esse, qui veraciter possunt dicere: Nostra autem conversatio in Cælis est? Nonne Cæli aves dicendi sunt, qui se in alta contemplationis penna suspendunt?* Et hæc infra ex Hilario in Matth. cap. 12. in rem præsentem subinfert: *Sedjam in ramis arboris*; inquit, *in sublime prolatæ, Cæli volucres inhabitant; Apostolos scilicet ex Christi virtute protensos, & mundum inumbrantes, in ramis intelligimus, in quos gentes in spem vitæ advolabant, & aurarum turbine, id est, diaboli spiritu, flatuque vexatæ, tanquam in ramis arboris requiescunt.* Et vero Rupertus Abbas aves eorumdem Apostolorum symbolum esse his plane verbis asserit: *Aves ergo, quæ volabant per medium Cælum, Apostoli sunt.* Et isthæc infra prosequitur: *Ista sunt volatilia illa, quorum exemplo vel imitatione debemus omnem victus aut vestitus solicitudinem deponere, dicente Domino: Respicite volatila Cæli, &c. Nam Apostoli, quibus primum & præseutialiter hæc libertas avium proposita est ad imitandum, ut cælestium contemplationi vacare possent, omnia terrena reliquerunt. Idcirco recte ipsi volatilia Cæli dicuntur.* hæc Rupertus. Neque hic interim silentio prætereundem est, quod egregie ipsemet Beda futuræ resurrectionis mysterium recolens atque inculcans loco, quem supra recitavimus, hunc in modum subdit: *Vel Volucres, inquit, sunt, qui obviam Christo in aëre ex mortuis sunt ituri.* Sed à volatilibus, quæ generatim recensuimus, ad singula speciatim contemplanda, quibus peculiaris mysteriorum vis inest, si libet, properemus.

Beda in Iob. l. 1. c. 12. — Richar. de S. Vict. de erud. to. 1. l. 2. c. 44. — Hil. in Matt. c. 12. — Aves symbolum Apostolorum. — Rup. in c. 13. Apoc. l. 11. — Aves typus justorum, qui Christo obviam in resurrectione ituri sunt Beda.

CAP. XXXV.

De Columba.

Noemica columba pacis nuncia.

1 Noemica quondam Columba inter ipsasmet Orbis fluctuantis undas, virentis tandem olivæ ramum rostro deferens, tranquillæ pacis symbolum extitit, & faustæ exoptatæque felicitatis omine jam tum bonorum omnium nuncia mortalibus dedicata est: *Emisit quoque Columbam, ut videret si jam cessassent aquæ super faciem terræ. Quæ cum non invenisset, ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad eum in arcam.* Verum cum iterum ex arca septem post dies dimissa fuisset: *Venit, inquit, ad eum ad vesperam portans ramum olivæ virentibus foliis in ore suo. Intellexit ergo Noë, quod jam cessassent aquæ super terram.* Iure igitur præcipuum sibi inter volatilia Columba locum vindicat, quæ potiora arcanorum mysteria sub ipsius mundi primordia mortalibus propinavit. Quapropter, ut ad peculiares volucrum imagines, de iisdem speciatim acturi, orationis stylum convertamus primo quidem Columba se nobis offert, quæ in Cœmeterialibus passim Christianorum monumentis, vel certe in sepulchralibus eorundem titulis frequens deprehenditur. Quod enim hæc potissimum apud antiquos Innocentiæ symbolum præferat, vel ex eo convinci videtur, quod virginum ac puerorum tumulis pia olim Christianorum manu adscriberetur: ut ex hoc sepulchrali Critesis pueri lapide comprobatur, qui è sacris Cœmeteriis erutus, apud Eminentissimum Cardinalem Ginettum S. D. N. Papæ Vicarium his notis, ac symbolis egregie sculptus asservatur, nostrisque oculis oblatus est.

Gen. c. 8. n. 8 — Columba ejusque mysterium. — Innocentiæ symbolum columba.

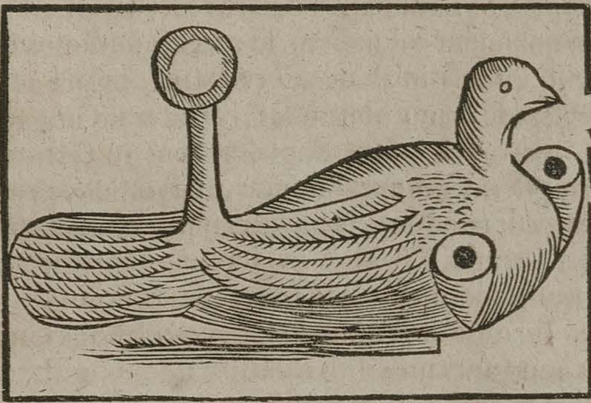
Ve-

CRITESI BENEMERENTI QUI
VIXIT ANNIS VIII. MENSES VIII.
INNOCENTIÆ IPSIUS FECERUNT
PARENTES IN PACE.

Verum primævi Christianæ fidei cultores exculpta Columbæ imagine, velut præcipuo candoris symbolo, eum in modum oblectabantur, ut præter innumeros exculptos, inscriptosque sepulchrales titulos, æneas quoque, quas Cœmeterialibus locis suspendebant, lucernas mystico Columbarum typo curiose obsignarent, quod ne gratis lectori asserere videamur, æneæ hic lucernæ Cœmeterialibus in locis perscrutantium studio adinventæ, & ex nobili Io. Baptistæ Casalii Musæo excerptæ iconem contemplari fas est.

Porro ut à præcipuis rerum divinarum symbolis, suas expandendo alas columba volatum auspicetur, candidam, mitem, atque omni penitus labe innoxiam præ cætteris aviculam ipsiusmet Spiritus Paracleti imaginem præferre, apud omnes, qui sacrarum scripturarum paginas probe tenent, notissimum est: de hac quippe Tertullianus libro de Bapt. hæc eleganter edisserit: *Tunc ille sanctissimus Spiritus, &c. columbæ figura d. lapsus in Dominum, ut natura Spiritus sancti declararetur per animal simplicitatis, & innocentiæ, quod etiam corporaliter ipsa felle careat columba. Nec hoc quidem sine argumento præcedentis figuræ. Quemadmodum enim post aquas diluvii, quibus iniquitas antiqua purgata est, post Baptismum, ut ita dicam, mundi, pacem cælestis iræ præco columba terris annunciat, dimissa ex arca, & cum olea reversa, quod signum etiam, apud nationes pacis prætenditur, eadem dispositione spiritualis affectus terræ, id est, carni nostræ emergenti de lavacro, post vetera delicta columba sancti Spiritus advolat pacem Dei afferens, emissa de Cælo, ubi Ecclesia est Arca figurata.* Hinc satis perspicue apparet, quam potissimum ob causam Christiani passim suis sepulchralibus titulus Columbam virentis ramum olivæ ore gestantem insculpendam curarent, ut defunctos scilicet in Christi pace ibidem depositos, ac dulci somno in Christo, qui est pax nostra, quiescentes designarent. Quod autem antiquus hic Columbam pingendi mos, ut Spiritum sanctum repræsentarent, apud Christianos extiterit, S. Paulinus, qui carminibus isthæc musico opere in parietibus elaborata olim descripsit, testis locupletissimus adest:

Figura Spiritus S.

Tert. l. de Bap. c. 8.

Columba in sepulchris quid denotet.

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus agno vox Patris Cælo tonat
Et per Columbam Spiritus sanctus &c.

S. Paul. ep. 12.

De Columbarum item symbolo, quarum pictis juxta Crucem imaginibus Ecclesiarum hinc inde porticus exornabantur, idem Paulinus cecinit:

Quæque super signum resident cæleste Columbæ,
Simplicibus produnt regna patere Dei.

2 Verum enimvero genuinam cum avicula hac Spiritui sancto similitudinem probe aptari Cyprianus satis erudite verbis illis ostendit: *In domo Dei*, inquit, *id est, in Ecclesia Christi unanimes habitant, concordes, & simplices perseverant: idcirco & in Columba venit Spiritus sanctus, quæ simplex, & lætum est animal, non felle amarum, non morsibus sævum, non unguium laceratione violentum.* Et mox isthæc in Christianæ simplicitatis, ac fraternæ unitatis laudem subinfert: *Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc charitas obtinenda, ut Columbas dilectio fraternitatis operetur.* Ad quod item Chrysost. allusisse illis verbis visus est, *Ideo à Spiritu sancto species Columbæ suscepta est, quoniam præ omnibus hæc cultrix est charitatis.* Porro acutissimus cæteros inter scriptores Origenes columbinorum prærogativam oculorum expendens: *In columbis*, inquit *oculis prædicantur. Quod enim dixit, columbæ super plenitudines aquarum, ferunt hoc genus avis cum ad aquas venerit, quia ibi solet insidias accipitris pati, venientem desuper inimicum, volitantis umbra aquis conspecta, deprehendere, & oculorum perspicacia fraudem periculi imminentis evadere. Quod si tu ita perspicere poteris insidias diaboli, & cavere, sacrificium Deo columbas obtuleris, &c.* hæc Origenes.

S. Cypr. l. de unit. Eccl. c. 6.

Chrys. ho. in Matth.

Columba videt in aquis umbram accipitris, ejusque mysterium.

Orig. in Lev. c. 4. ho. 3. & c. 1. & 2. ho. 2.

2 Ambrosius vero sermone in S. Eusebii Episc. laudem illa Psalmistæ verba explicans: *Quis dabit mihi pennas, &c.* hæc ait: *Sanctus David cum puritate mentis volare concupisceret, non alterius animantis, nisi columbæ, optavit alas, dicens: Quis dabit mihi pennas &c. Intelligebat enim, quod altiora facilius penetrantur simplicitate mentis, quam levitate pennarum.* At Augustinus libro quæst. Euang: in Matthæum, in illud Euangelii: *Estote simplices sicut columbæ,* miram hujus aviculæ simplicitatem, ac congenitam sibi conditionem nocendi prorsus expertem prædicat: *Simplices autem (ait) sicut columbas esse voluit ad nulli nocendum. Nam hoc genus avis nullum omnino animalium necat, non solum grandium, contra quæ vires non habet; sed nec etiam minutissimorum, quibus etiam perparvi passeres aluntur. Est autem omnibus irrationabilibus animantibus una quædam inter se societas, sicut etiam rationalibus sua, id est, hominibus, non solum secum, seed etiam cum Angelis. Discant ergo ex similitudine columbarum nulli prorsus nocere ad societatem suam pertinenti, participatione rationis.*

Volatus Columbæ, & ejus mysterium.

D. Amb. ser. de S. Eus.

Matt. c. 10.

Columbæ imago simplicitatis.

D. Aug. l. quæst Euang. in Matt.

3 Porro idem sanctissimus Pater alia sub hujus aviculæ symbolo arcanorum mysteria explorat:e positione

Columba dilectionis significationem habet. *Idem Aug. exp. in ps. 54*

sitione enim in Psal. 54. hæc habet: *Columba à molestiis quærit avolationem, sed non amittit dilectionem. Columba enim pro signo dilectionis ponitur, & in ea gemitus amatur: nihil tam amicum gemitibus, quam columba, die noctuque gemit, tanquam hic posita, ubi gemendum est.* Præterea idem Cant. 6. *Per columbam,* inquit, *unitas Ecclesiæ significatur, de qua dictum est: Vna est columba mea.*

Gemitus symbolum. *Cant. c. 6.*

4 Nec interim Rupertus Abbas prætereundus hic est, qui Comment. in Cant. 1. ipsi Augustino egregie adstipulatur. Et rursus lib. 3. in cap. 3. septem præcipuas columbarum proprietates describendo recensens, easdem Deiparæ Virgini his verbis quidem symbolice aptat: *Hæc,* inquit, *avicula primum sine felle est, deinde nihil vivum comedit: pullos alienos nutrit: grana semper candidiora colligit: in petris nidificat: gemitum pro cantu habet: libenter juxta fluenta residet, ut venientem accipitrem ex ex umbra præcognitum effugiat.* Susceptæ vero subinde enarrationis periodum ad B. Virginem inflectens, orationis stylum in hunc modum prosequitur: *Tu maxime ô misericordiæ Mater, sine felle es, nihil unquam habuisti invidiæ, nihil odii: nihil vivum columba comedit, & tu longe ab illis, de quibus scriptum est: Devorant plebem meam sicut escam panis. Pullos alienos columba nutrit, & nos qui eramus alieni secundum carnem à genere tuo, ecce vivimus tuis meritis. Grana candidiora columba colligit: & tu conferens in corde tuo testimonia de scripturis, creditum tibi conservabas secretum Dei. Columba in petris nidificat; & tu in solitudine fidei permanens, evasisti serpentis antiqui venena. Columba gemitum pro cantu habet; & tibi gemere dulce fuit; eo quod præ cunctis mortalibus mente vulnerata esses. Columba juxta fluenta residet, tibi autem, vel tuo pectori omne fluentum scripturarum quam contiguum est? nunquam adventus spiritualis accipitris tibi esse improvisus, aut te consequi, immo nec tibi appropinquare potuit.* hæc Rupertus. Quorsum autem hic, dicet aliquis Chrysostomus in medium pro mysticis columbæ laudibus, iterum non prosilit, qui homilia 4. in cap. 3. Matth. peculiare quoddam charitatis symbolum columbam esse pronunciat? *Ideo,* inquit, *Spiritus sanctus speciem columbæ suscepit: quoniam præ omnibus animalibus hæc cultrix est charitatis: omnes enim species justitiæ, quas habent servi Dei in veritate, possunt habere & servi diaboli in simulatione: habet enim diabolus mansuetos & humiles, habet castos & eleemosynarios, & jejunos, &c. solum autem charitatem Spiritus sancti non potest immundus spiritus imitari.* Cassiodorus insuper hic nobis consulendus est; ipse enim ingenitas columbæ proprietates ingeniose expendens, eandem innocentiæ symbolum, mansuetudinis item & candoris typum exacte describens, hæc inquit: *Columba dicta est, quasi cellæ alumna, quæ vitam sine alterius gravamine peragit; avis innocens, mansueta, quæ in nullum animal fellica voluntate consurgit, nec escis sordidis ullatenus acquiescit.* Cæteras demum innocuæ hujus aviculæ proprietates Hugo Cardinalis in psalm. 54. Carminibus hisce peracute complectitur.

Septem columbæ proprietates. *Rup. com. in Cant. 1. & l. 3. in c. Can. 3.* Maria Virgo Columbæ assimiliatur. Columba pro signo charitatis ponitur. *D. Chrysost. ho. 4. in c. 3. Matt.* Charitas est propria tantum servorum Dei. Columba simulacrum est innocentiæ mansuetudinis, ac puritatis. *Cassiod. in Matt. c. 10.* *Hug. Card. in ps. 54.*

Grex, Visus, Pulli, Fel, Oscula, Pugna, Lapilli,
Grana, Latex, Nidus, Turris, Gemitus, Color & Pes,
Nuntia, Simplicitas, Fimus, Ova, Venus, Fuga,
Cervix.

Quas singulas benignissimæ naturæ proprietates prolixiori ibidem sermone in studiosi lectoris gratiam explanat.

5 Nobis interim ad instituti propositum, ne incerti huc atque illuc vagemur, miram avis ejusdem simplicitatem expendere satis sit: cujus singularem quidem prærogativam merito Christus Dominus ipsis columbis assignat, cum Matth. c. x. hæc ait: *Estote simplices sicut columbæ.* Quæ quidem præcipue virtus cæteris comitata virtutibus, nimirum humilitate, mansuetudine, ac Dei timore, animam, supernæ illuminationis, atque reverentis admodum cum ipso Deo consuetudinis capacem reddit, Salomone test. Pro. 3. ubi, *Cum simplicibus,* inquit, *sermocinatio ejus.* Quinimmo ejusdem Dei habitaculum efficit, dicente Isa. 66. *Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos?* Et hanc fortasse ob causam cum tot, tantisque mysticarum rerum splendoribus, ac prærogativis avis hæc illustretur, sacratissimam olim Eucharistiam in Ecclesia, intra auream columbam recondi consuevisse legimus; ut ex ipsis præsertim D. Basilii actis apud Surium liquido constat tom. 1. 1. Ianuarii. Et ut in quinta synodo perhibetur, à clero & à monachis pariter Antiochenæ Ecclesiæ Severus ille hæreticus apud œcumenicæ Synodi Patres delatus est, eo quod auream quandam columbam, in qua divinissimus Eucharistiæ panis in altari asservabatur, impia ac sacrilega inde manu abstulisset, & alteram argenteam, quæ supra ipsum Baptismi fontem sacrorum usui mysteriorum apposita erat, ad symbolice videlicet præsignandum, sub ejuscemodi olim forma, cum à Ioanne Christus in Jordane baptizaretur, Spiritum sanctum è Cælo super eum protinus advenisse. Iure igitur optimo in Cœmeterialibus Cubiculis apud antiquos illos candidæ fidei Christianos ac illibatis plane moribus frequenter ipsius columbæ imago usurpabatur, è symbolico quippe aviculæ ejusdem adspectu tot Christianæ pietatis insignia, virtutum monimenta, divinorum arcanorum mysteria jugiter intuentibus ingerebantur. Sed de his hactenus.

Simplicitas, ejusque prærogativa. *Matt. c. 10.* Simplicitas animam illuminationis supernæ idoneam ac capacem reddit. SS. Eucharistia intra auream columbam olim recondebatur. *D. Basil. in act. apud Sur. to. 1. 1. Ianuar.* Severi hæretici furtum sacrilegum.

CAP. XXXVI.

De Pavone.

1 PAvo, speciosa quidem avis, ac versicoloratis ad Orbis similitudinem, natura lenocinante, pennis instructa, post candidam quam nuper suspeximus columbam, haud à Cœmeterialibus tabulis, pia Christianorum manu excultis, omnino reijcienda videtur, ut quæ præter decorem, miramque pennarum, quam singulari naturæ opificio obtinet, pulchritudinem præcipuorum quoque mysteriorum pompam fixis delibandam oculis præsefert. Quapropter cum à sacris paginis ejusdem nullatenus mentio explodatur, nec à Subterraneis quidem Romæ tabulis imago expungenda est. Verum vt à profanis primum scriptoribus istius pulcherrimæ avis gloriam aucupemur, quis non probe meminerit, magni quondam nominis Alexandrum, ubi apud remotissimas Indiarum oras, in quibus morabatur, peregrinam invisamque avis pulchritudinem mirabundis oculis deprehendisset, gravissimis alioqui pœnis præcavisse, ne tantæ vis, ac manus pulchritudini inferretur. Apud Libyæ vero nationes inter sacras avis hæc computabatur, nec ab ullo impune, tanquam religioni injuriosum foret (ut ipse Ælianus refert) mactari poterat: quin ut sacris adhibita ministeriis, con-

Pavo & ejus mysterium.

conspicua magis apud Romanos jugiter haberetur, dum solemni quis ritu in Deorum numerum à delirantibus olim gentilibus adscriberetur, quemadmodum è rogo in cælum prosiliens Aquila Imperatorem Deorum jam numero adscitum, pari item ratione Pavo funebri è lecto se in altum tollens Imperatoris conjugem superis aggregatam commentitio quondam symbolo designabat. Pulcherrimæ autem avis non pennæ dumtaxat, sed carnes tanti apud Heliogabalum habitæ sunt, ut male sanus adolescens, qui ambitiose pulchritudinem corporis dumtaxat, non animi esuriebat, iisdem jugiter pasceretur: verum aptius quidem mentis, quo tenebatur, morbum opportune solvisset, si ejusdem cruorem (quo insaniam purgari ajunt) præsentaneum velut remedium sibimet propinasset. Avis enim, cujus pennis nulla par pulchritudo, haud gulam carnibus, sed plumis versicoloratis dumtaxat oculos pascendos Martialis eleganter edixit:

Pavo in rogo Imperatoricum.

In vit. Heliog. Imp.

Heliogabalus pavorem carnibus vescitur

Miraris quoties gemmantes explicat alas,
Et potes hanc sævo tradere dure coquo?

Mart. l. 14. ep. 70.

Ita plane oculis, haud palato pulchritudo tam mira delibanda suppetit, ne tam speciosæ avis interitu, ac sanguine convivia infici potius, quam confici videantur. Verum ut suspicienda Pavoni, si pennas quis contemplatur, elegantia inest, sua quoque è contra, si pedes inspiciantur, deformitas, ac turpitudo suggeritur, ita ut ipsemet, qui vagus suimet contemplator est, plumas inspiciendo gestiat, pedes autem conspiciendo ploret, atque erubescat: quod eleganti in rem præsentem emblemate acuti vir ingenii hoc dicto expressit: *Exultat & plorat.* Inanis quippe, ac futilis auræ ambitus, atque exemplar symbolico, ut sapienti viro placet, themate designatur: superba enim avis, ac sui nimium amans, extremæ pedum vilitatis oblita, solisque pennarum illecebris inaniter decepta, se curiosius, quam par est, in tuendo, de sua sibimet ipsi pulchritudine nimium placere satagit: *Deformes*, ut ille ait, *oblita pedes.* Quo superbiæ quidem oculatum contemplantibus symbolum, & in Israëlitico præsertim olim populo, ad sacras recurrendo paginas, propinari videtur: hic enim populus cum donis è Cælo affluentibus apprime ditesceret, inde superbiendi occasionem nactus, adversus munificum Deum colla erexit: quamobrem Amos Prophetæ vocibus graviter subinde Deus obdoluit *Detestor ego* inquit, *superbiam Israël.* Haud enim vagus ille populus, plumis dumtaxat, prosperisque arridentibus rebus illectus, suorum vilitatem pedum respiciens, elargita Deo dona, sibi autem, quod suum non erat, adscribebat, juxta quod lacrymabundis postmodum oculis, fœdam Israëliticæ gentis imaginem Ieremias contemplando, ajebat: *Et sordes in pedibus ejus.* Quam item Christus turbis inter blanda seculi gaudia delirantibus, ut sanam vel sero ad mentem redirent, vilibus utique amictam, delineatamque coloribus illis apte verbis objiciebat: *Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die, tua quæ ad pacem tibi.*

Io. Paul. Aret. lib. terrar.

Pavo pro homine vano ac glorioso.

Amos. c. 6. n. 8.

Pavo simulacrum superbiæ.

Ier. Tren. c. 9.

Luc. c. 19.

2 Opportune autem pulcherrimæ istius volucris, ubi de Iudaico populo sacris in paginis sermo recurrit, mentio ipsiusmet Dei oraculo insonante refricatur: *Nunquid avis discolor, hæreditas mea mihi, numquid avis tincta per totum?* Quibus plane verbis, ut in rem præsentem Hieronymus eleganter edisserit, Pavus describi, ac designari videtur, cui Iudæorum populus ob multiplicia temporalium bonorum, quibus liberaliter cumulatus fuerat, munera symbolico sermone conferebatur: *Avem discolorem*, Hieronymus inquit, *tinctamque per totum juxta literam Pavum intelligit. Tantam enim habuit pulchritudinem Israël, & tantis fuit Hierusalem distincta virtutibus, ut nihil esset bonum, quod non cerneretur in ea.* Merito autem ad redarguendum ingrati animi vitium, quo misere, vel inter Dei munera iste deturpatus est populus, discoloratæ avis, miroque excultæ pennarum lenocinio, verborum apte coloribus pulchritudinem adumbravit.

Pavoni Populus Israel assimilatur.

Ier. c. 12.

Hieron. in Ier.

3 Sed ne suis pictam Pavonis imaginem mysteriis destitui credamus, certe colorum, quos præsefert, varietate multiplices forte legis Mosaicæ ritus, ac cæremonias mysticis obvolutas symbolis, ut quibusdam placet, præsignasse, & altiora quæque arcanorum mysteria specioso Pavonis hieroglyphico, antiquos intuentium oculis Christianos objicere voluisse fatendum est. Vt enim ex his aliqua delibemus, cum avis ista singulis jugiter annis, recurrente autumnali tempore, ubi arbores frondibus destituntur, gemmatas, quibus tota vis pulchritudinis inest, pennas continuo amittat, & vere postmodum redeunte, eisdem iterum enascentibus, prompto naturæ ministerio iterum vestiatur, haud obscurum futuræ symbolum resurrectionis, in redeuntibus pennis, velut in emergentibus arborum foliis, rem bene intelligentibus insinuari videtur: cum enim in morte blanda humani corporis forma omni prorsus decore evanescente solvatur, totam, pristinamque adveniente demum resurrectionis momento venustatem Deo elargiente resumet: *Oportet autem*, Apostolus inquit, *mortale hoc induere immortalitatem*, tunc enim, quod prophetice decantatum est, adimplebitur: *Refloruit caro mea, Psalm. 27. num. 7.* Opportune igitur Cœmeterialibus in tabulis Pavonis mira pennarum coloribus mysteria designantis imago adumbratur. Vario quippe pennarum nitore præ cæteris avibus nobilitet illustrata, suum quoque Cæmeterialibus, tabulis decorem confert: singulares enim proprietates humanis informandis moribus aptas propensiori naturæ beneficio obtinent, quæ tum animis, tum parietibus excolendis exornandisque mirifice congruunt. Et quidem haud mirum: quis enim nesciat avem hanc specioso pennarum flabello muscas procul ab epulis abigendo, vel mortuam, convivalibus mensis gratiam conciliare consuevisse, ut Martialis in suis aliquando Carminibus testis est:

Versicolor pavo quid significet?

Pavo resurrectionis hieroglyphicum.

1. ad Cor. 15.

Psal. 27. 7.

Lambere quæ turpes prohibet tua prandia muscas,
Alitis eximiæ cauda superba fuit.

Matt. l. epig.

Quod item ab antiquis more receptum Propertius quoque suis eleganter carminibus insinuare visus est:

Et mihi Pavonis cauda flabella superbi.

Prop. in Carm.

3 Profanis igitur mensis, & Cœmeterialibus item tabulis Pavonis, ut vides, pennæ præsto sunt. Quapropter istam cæteras inter aves antiquitus Christiani coloribus adumbrare consueverunt, eam videlicet ob causam, quia haud pauciores, nec minus suspiciendas, recolendasque in Pavone, quam in Columba proprietates ipso naturæ ductu reperiri, ac prænotari contingat: cujus hic decerptam è Cœmeterialibus tabulis iconem proponimus.

Nos

Nos interim cæteris Pavi proprietatibus rejectis, eas dumtaxat, quæ ad institutum pertinent, recensendas hic duximus.

Qualitas Pavonis.

4 Et primum quidem, si cunctas exacte, quod ad corpus pertinet, avis istius partes bene sibi invicem respondentes contemplemur, easdem quid mysticum intuentium animis præseferre patebit. Cristatum videlicet caput, parvum, & ut Albertus ait, serpentinum; caudam variis interpunctam, distinctamque coloribus; incessum gravem & occultum; vocem horrisonam atque clamosam: quapropter de volucri hac illud vulgo dicitur, plumis quidem, quæ Angelos decent, circumamictam esse: ac latronis incessum exhibere. Et sane hujuscemodi proprietates jure optimo ipsimet dæmoni congruunt, qui latentem, versipellem, ac subdolum sortitur incessum, atque innumeris, ut hominem illaqueando decipiat, fraudum technis, ac dolis jugiter scatet: quippe qui sub ipsa certaminum initia levi primum conatu pugnantes aggreditur: oculatam vero caudam præsefert, quam deinde ab intuentium oculis, quorum mirifice aspectum recreare videbatur, quantocyus retrahit, fallaces nimirum ac momentaneas divitias esse symbolum illud proclamat, quæ ab intuentium oculis ipsomet oculorum ictu velocius evanescunt: terrificum denique vocis sonum, quem auribus incutit, tyrannicum diaboli imperium, cui delictis obnoxii miserandum in modum subjacent, symbolice demonstrat.

Pavo symbolum diaboli.

Proprietates Pavonis dæmonis tentationibus congruentes.

5 At è converso idem Pavo sicut diaboli, & impiorum hominum, ita & justorum quoque symbolum est, ut Gloss. 3. Reg. 10. his verbis refert: *Pavo est avis multiplicis coloris.* Et infra; *Eorum caro siccata imputribilis permanere, dicitur, & quia pennarum pulchritudine vestiuntur, designare possunt perfectos, & igne tribulationis decoctos, adeo ut variis virtutibus decorentur.*

Pavo justorum simulacrum. Gloss. in 3. reg. 10.

6 Et de mira quidem Pavonicæ carnis temperamento, quæ corruptioni nullatenus subjacet, idem Augustinus de Civit. l. 21. c. 4. ubi hoc potissimum argumento utitur ad probandum vel inter ipsos Tartareos ignes haud absumpta viventium damnatorum corpora subsistere posse, hæc ait: *Quid adhuc à nobis rerum poscantur exempla, quibus doceamus non esse incredibile, ut hominum corpora sempiterno supplicio punitorum, ut in igne animam non amittant, & sine detrimento ardeant, & sine interitu doleant? Habebit enim tunc ista carnis substantia qualitatem ab illo inditam, qui tam miras & varias tot rebus indidit, quas videmus, ut eas, quia multæ sunt, non miremur. Quis enim nisi Deus Creator omnium dedit carni pavonis mortui ne putresceret? Quod cum auditu incredibile videretur, evenit, ut apud Carthaginem nobis cocta apponeretur hæc avis: de cujus pectore pulparum quantum visum est, decerptum servari jussimus: quod post dierum tantum spatium, quantum alia caro quæcunque cocta putresceret, prolatum atque oblatum, nihil nostrum offendit olfactum: itemque repositum post dies amplius quam triginta, idem quod erat inventum est: idemque post annum, nisi quod aliquantulum corpulentiæ siccioris & contractioris fuit.* hæc Augustinus.

S. Augustinus ex incorruptione carnis Pavonis infert damnatorum in igne subsistentiam. D. Aug. de Civ. Dei l. 21. c. 4.

7 Patentissimum quoque pulcherrima hæc avis, gaudiorum pomparumque futilium hujus seculi symbolum agnoscitur, quæ quantocyus ab oculis mortalium quibus inhiant, evanescunt. Cuncta enim isthæc veluti erratica quædam, ac fugitiva rerum umbraticarum spectra avis hæc discolor, suarum exemplo pennarum intuentibus haud magnifacienda admonendo inculcat: nam dum aureis, ac nitentibus gemmarum coloribus suffusas explicat, ac rotat in gyrum pennas, statimatque deformes pedes, lutoque conspersos inspicit, omnem illico elatarum pennarum pompam ac fastum, quo altius intumuerat, deponit. Pari quoque ratione splendidam atque conspicuam fluxarum rerum faciem, ac prætervolantis seculi gloriam facili negotio unusquisque procul à se abjicit, contemnit, pedibusque conculcat, si quam vilem ac tristem postea illa exitum sortiatur, & cinerum, in quos tandem cuncta hæc erratica, prætereuntium umbrarum ne dicam imaginum figmenta resolvuntur, oculatus quisque, ac sapiens rerum arbiter secum ipse contemplando meminerit. Idem Beatus Antonius Patavinus disertis plane verbis hæc dicens, edocuit: *In pavonibus gloriæ temporalis abjectio designatur: & sicut in pennis pavonis est pulchritudo, & in pedibus turpitudo, sic pœnitentes hujus seculi gloriam abjiciunt per vilitatis suæ & incinerationis recordationem. Tales mentes veri pœnitentes deferunt de se, & sua quotidie non desinunt explorare.*

Pavo symbolum hominis vani, & ambitiosi.

Recordatio mortis fastum ac superbiam vitæ refrænat.

S. Ant. de Pad. ser. fer. 5. post. Trinit.

8 Alteram vero speciosæ hujus avis proprietatem idem B. Antonius supra laudatus alto mentis prospectu contemplans, futuræ resurrectionis mysterium inde quam eleganter adstruit; ejus autem isthæc sunt verba: *Pavo ejicit pennas suas cum prima arbore ejiciente folia sua, & post nascitur ei pluma, cum arbores incipiunt frondescere & Prima fructicare arbor fuit Christus, quæ plantata fuit in horto voluptatis, id est, in utero Virginis. Hujus arboris folia sunt ipsius verba, quæ cum prædicator in prædicatione ejicit, & peccator ipse susceperit, pennas, id est, divitias abjicit. In generali vero resurrectione, qua omnes arbores, id est, omnes sancti incipiunt virescere, pavo ille, qui mortalitatis pennas abjecit, immortalitatis pennas recipiet.* Demum, ut cætera, quæ afferri possent, silentio prætereamus, id unum, quod in rem præsentem facit, postremo loco adjicimus, omnem nimirum avis ejusdem decorem ac venustatem in cauda veluti in regio quodam throno conspicuam residere: qua plane ratione pulchram, ac probatam justorum vitæ normam, ac omnem pariter meritorum cumulum, unius perservantiæ bono, quæ virtutes cæteras coronat, adimpleri. *Virtus enim boni operis*, Ambr. teste, *perseverantia est*: ac victoriæ palmam eos dumtaxat, qui in finem usque constanter perseverant, feliciter promereri: *Non enim coronabitur*, ut Apost. ait, *nisi qui legitime certaverit.* Sed à Pavone ad Gallum oculos, ac stylum pariter convertamus.

Pavo symbolum resurrectionis

Idem.

Christus arbor. Maria Virgo Hortus Paradisi.

Perseverantia necessaria.

CAP.

CAP. XXXVII.

De Gallo gallinaceo.

Gallus gallinaceus, & ejus mysteria.

Iob.c. 28. n. 36.

1 FRequens ac sæpius repetita divinis in paginis Galli gallinacei mentio recurrit, & laudatissimo Iobi testimonio unus præ cæteris singulariter intelligentiæ titulo commendatur: *Quis dedit Gallo*, inquit, *intelligentiam?* Quippe qui dum statis diei, ac noctis subinde horis decantat, cantu ipso syderum cursum, horarum spatia se probe nosse, omnimodamque temporum rationem ac si intellectu præditus foret, intime assequi comprobatur. Quamobrem haud absurdum, & à veritate alienum quis dixerit, susceptæ enarrationis proposito inhærentes, si reliquas inter aves Gallum quoque adnumeremus: quas inter jure merito ipsemet Aristoteles rerum naturalium peritissimus, & velut lynceus naturæ oculus de inces. animal. lib. 1. eundem recenset. Opportune igitur hic de eodem sermo instituendus est, cum efficta ejusdem Cœmeterialibus in Tabulis frequenter, nec juxta beatissimum Apostolum Petrum suspicienda dumtaxat imago occurrat, utpote qui admissum turpiter erga Magistrum ingrati animi facinus amare deflens susceptæque postmodum salubri consilio pœnitentiæ typum lacrymabundus præsefert, sed & aliis Cœmeterialibus passim in locis ob multiplicia recolenda mysteria, quæ complectitur, hæc intuentibus imago contemplanda exhibeatur. Quapropter in nobili marmoreo sepulchrali Sarcophago, qui inter anonymos recensetur, & apud celeberrimum B. Agnetis Cœmeterium Nomentana Via, Bosio perscrutante, innotuit, duo Galli gallinacei eleganti opere exculpti, ipsasque inter Angelorum manus delineati conspiciuntur; ad innuendum videlicet omnimodæ, ut infra enarrabimus, Vigilantiæ symbolum, quo defunctus, qui intra sepulchralem urnam recluditur, adhuc vivens præfulsit: symbolicæ autem imaginis iconem è lapide excerptam hic tibi ultro contemplandam offerimus.

Arist. l. 1. de inces. anim.

Gallus Petro Apost. appictus negationem ejus & pœnitentiam designat.

In Cœmeterialibus Tabulis Galli simulacrum solemne.

Cui alterum subinde sepulchralem lapidem Donato inscriptum, & Galli gallinacei symbolo prænotatum apud præmemoratum D. Agnetis Cœmeterium hic subjicimus, videlicet:

DONATUS QUI BIXIT ANNIS XXX.
MENSIS. VI. DIES XVIII.
DEPOSIONE NONY. KL. IWIAS.
QVESQVI IN PACE.

Quo plane Galli symbolo lapidi insculpto Euangelicum illud, ut nobis credere par est, legentibus oraculum insonat: *Vigilate ergo, nescitis enim quando Dominus domus veniat: sero, an media nocte, an galli cantu, an mane: ne cum repente venerit, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.* Quippe incerta mortis hora, quæ imminet, uniuscujusque, dum sepulchrum aspicit, menti suggeritur, & illa item Christi verba, tonitrui instar, Euangelico Lucæ testimonio deprompta, exculptus ille Gallus tacito personare videtur: *Vigilate itaque omni tempore, orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.*

Luc. c. 21. n. 36.

Marc. c. 13.

2 Inter præcipua igitur admirandæ avis istius symbola, quæ à scriptoribus diligenti observatione prænotantur, *Vigilantia* potissimum antecellit: quamobrem antiqui Christianorum galli imaginem editiori sacrorum templorum loco reponendam constituere, quo nimirum jugem Pastoris Vigilantiam conspicuo, præstantique symbolo ad vivum repræsentarent. Huc autem spectant verba, quæ Gregorius in Ezech. lib. 1. Homilia. 11. recenset: *Speculator quippe*, inquit, *semper in altitudine stat, ut quidquid venturum est, longe prospiciat, & quisquis populi speculator ponitur, in alto debet stare, ut possit prodesse per providentiam.*

Gallus Hieroglyphicum vigilantiæ.

D. Greg. l. 1. in Ezech. ho. 11.

3 Hinc eleganter Poëtæ, ut ipsis quandoque fabulis salubria legentium animis, ad mores optime instruendos monita suggererent, Argum, utpote qui custodiæ præerat, ad injunctum sibi vigilantiæ ministerium serio obtestandum, totum undequaque oculis patulum, scatentemque finxere. Vigilantiam quippe oculi potissimum suo constanter muneri insistentes, & speculæ instar defixi, palam prænotare videntur. Quapropter leo inter animalia fortissimus, vel ex hoc vigilantiæ typum præ se fert, quod perpetua, ut nonnulli asserunt, vigilia utatur, seu quod apertis, patentibusque oculis jugiter obdormiat, ac si dormiens quoque is, Pierio teste, altius evigilare videatur. Quin insuper, ut Epiphanius auctor est, eum in modum à somno, quo reliqua passim animalia intercipiuntur, evigilare describitur, ut venatorem septem procul stadiis præsentiens, quam citissime cavendo subterfugiat, sed penes auctorem rei fides sit.

Ovid. l. 1. Argus cur centum oculos habuisse dicatur.

Pierius. l. 1. D. Epiph. ad Phyl. c. 2. de ferar. et. vol. nat.

4 Interim vero ne in nudo dumtaxat rerum cortice persistamus, ab ipsomet leone symbolum derivando, palam in rem præsentem convincitur, eum, qui super cæteros principatum obtinet, ac populorum regimini præest, vigilantia in primis præditum esse oportere: quod Iacobus reliquos inter Patriarchas sanctissimus æque ac sapientissimus symbolicis illis verbis Iudam filium, ad cujus tribum cæterarum totius Israëlitici populi tribuum sceptrum revocandum esset, à longe salutando prænotavit: *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti ut leo.* Leoninam quippe hominis ad imperandum cæteris destinati vigilantiam apprime laudando præsignat. Qua profecto laude haud ipsemet, qui laudator est, caruisse comprobatur: vitam enim in campestribus aliquando pastoritiam agens sacris in paginis vigilantissimus extitisse describitur: Labano quippe socero illud merito, cum ab eo durius pertractaretur, objecit, quod vi-

Leo animal vigilantissimum.

Gen. c. 49 n. 9.

delicet armentis ejusdem indefessus longo annorum spatio deserviens, præter diurna laborum incommoda, etiam insomnes, ut suo satis muneri faceret, noctes duceret: *Die, noctuque; inquit, æstu urebar, & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.* Quippe ut Damasus Pontifex hunc egregie locum edisserens, ait: *Si ergo sic laborat & vigilat, qui pascit oves Laban, quanto labori, quantisque vigiliis debet intendere, qui pascit oves Dei.* Vt enim recensito palam exemplo conficitur, labor pastoribus è proximo est, & in januis, somnus autem raro, vel à longe salutatur. Singularis ergo Pastorum, & Ecclesiastici præcipue ordinis præsulum laus, & prærogativa, vigilantia est: qui enim procurandæ animarum saluti Deo disponente præficiuntur, alienis jugiter commodis insistere, aliorum saluti invigilare tenentur: haud enim gravioribus hisce curis opportune somnus obrepit, immo potius turbulenter ab oculis effugari consuevit. Quod quidem Virgilianis olim carminibus apte, eleganterque decantatum, est:

Gen. c. 31. n. 40.
Dam. to. 1. Conc.

—— *somnos abrumpit cura salubres.*

Virg. 3. Georg.

Pastoris quippe oculus, qui subditorum jugiter, ut satis muneri fiat, commodis, ac vilitate intendit, qui eorundem pericula nedum damna prævidet, qui cunctis demum opportune prospicit, haud somno unquam sopiri potest, cujus quidem apte solicitudinem Philosophus ille inter mortales de Imperatore loquens his verbis expressit: *Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delitias illius industria, omnium vacationem illius occupatio.*

Sen. l. de brev. vit.

5 Mystice vero id aliquando Ambrosius insinuasse lectori visus est, ubi Pastores Christo nascente in Bethlemitica supra gregem regione inter profundæ noctis silentia vigilantes attentius contemplatur. Inde enim iis maxime, qui ovili Dominico præsunt, peculiari opera, ac vigilantiæ studio opus esse pronunciat: *Videte, inquit, Ecclesiæ surgentis exordium, Christus nascitur, & Pastores vigilare cœperunt, qui gentium greges, pecudum more ante viventes in caulam Domini congregarent, ne quos spiritalium bestiarum per offusas noctium tenebras paterentur incursus.* At singularem nascentis Christi ejusdemque optatissimam cunctis supremi ex vigilantia principatus excellentiam inculcans, hæc adicit: *Et bene pastores vigilant, quos bonus pastor informat. Grex igitur populus, nox seculum, pastores sunt sacerdotes. Aut fortaße etiam ille sit pastor, cui dicitur: Esto vigilans, & confirma, quia non solum Episcopos ad tuendum gregem Dominus, sed etiam angelos destinavit.*

Pastores ovilis Dominici vigilantia maxime decet.
Ambr. ser. 2. in c. 2. Luc.
Ambr. loc. cit.

6 Congrue igitur, sapienterque Christiani ad vigilantiam cunctorum animis symbolice ingerendam, Galli, quam in præsens describimus, imaginem editioribus templorum locis reponebant, ad quod item probe edocendum, in ipsismet Cœmeterialibus cavernis, in quibus olim ipsorum greges fidelium, insectantium metu absterriti, ne eos dispergi contingeret, colligebantur, & una simul ad synaxes coibant, in editiori subterraneorum Cubiculorum prospectu velut in fornicibus, apsidibusque in recolendum pastoralis mysteriis typum, propriis dilectam humeris oviculam deferentis affabre coloribus excultam, suspiciendamque sibi Pastoris imaginem proponebant, ipsisque met fictilibus lucernis Pastoralis vigilantiæ symbolum jugiter prælucere volebant, ut ex perantiqua hac fictili lucerna videre est, quæ haud symbolice, ut in reliquis cernitur, sed ipsiusmet, sub pastoris typo, Christi Redemptoris, *qui pastorum*, ut Petrus ait, *princeps est*, & qui item de se ipso loquens: *Ego sum*, inquit, *Pastor bonus*, Christi, inquam, Redemptoris imaginem contemplandam præsefert, cujus iconem, ne tam nobile recolendæ antiquitatis monimentum, quod vel sero ad manus nostras devenit, studiosum lectorem prætereat, ex Ioannis Baptistæ Casalii viri eruditissimi Musæo excerptam, nobisque oblatam, hic tibi ultro exhibemus:

Galli imago cur in locis editis ponatur.
Petr. ep. 1. c. 5. n. 4.
Ioan. c. 10.

Pastoris igitur Euangelici tam crebro, ut vides, Cœmeterialibus in tabulis repetita imago, tum sui Pastores muneris, tum debiti subditos obsequii commonebat. Præpositorum enim auribus increpatorium illud Domini Petrum, & discipulos redarguentis, & ad vigilandum adhortantis verbum ingerebat: *Simon dormis. Non potuisti una hora vigilare mecum? vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem.* Pastoribus vero salubriter, ut par est, admonitis, oves, ut exhibendæ majoribus observanriæ meminissent, Apostoli verbis perstringere videbatur: *Obedite præpositis vestris, & subjacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri.*

Luc. c. 24. 37.
Apost. ep. ad Hebr. c. 13. n. 17.

7 Sed ut symbolicam Galli, cujus nunc elucidationi insistimus, lynceis imaginem oculis perscrutemur; argute quidem ipsummet gali cantum Ambrosius expendens, plura quidem ex eodem saluberrima documentorum themata his verbis conjicit: *Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator & dormientem excitat, & solicitum admonet, & viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro suas relinquit insidias. Hoc ipse lucifer excitatus oritur cælumque illuminat. Hoc canente trepidus nauta metum deponit. Hoc canente devotus affectu exilit ad precandum. Hoc postremo canente ipsa Ecclesiæ Petra culpam suam diluit. Ipsius cantu spes omnibus redit, ægris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis. Iesus titubantes respicit, errantes corrigit, &c.*

Cantus Galli, ejusque mysteria.
S. Ambr. l. 5. Hex. c. 24.

8 Quæ quidem singulæ, & miræ prorsus gallo ipsius naturæ magisterio insitæ proprietates ab eodem Ambrosio hymno primo in unum collectæ ad extollendas Dominici Diei laudes recensentur, nimirum: *Æterne rerum Conditor, &c.* ubi dignissimas Petri lacrymas singulari præconio complexus, quæ timidæ abnegationis piaculum ipso respiciente Domino diluerunt; miram pœnitentis animi gratiam, ac profusam lacrymarum vim singulis errantibus intentius deprecando in hæc plane verba concludit:

Gallus symbolum Christi Domini.
Ambr. hym. ad matut. dom.

Iesu labentes respice,
Et nos videndo corrige:
Si respicis, lapsi stabunt,
Fletuque culpa solvitur, &c.

Ele-

Eleganti itidem methodo singulas ejusdem galli proprietates Prudentius expressit, dum hymno primo Cathemerinon, qui uno pariter fidelium ore ad cujus libet feriæ tertiæ laudes decantari consuevit, isthæc recitat:

Prud. hym. 1.

Ales diei nuncius
Lucem propinquam præcinit.
Nos excitator mentium
Iam Christus ad vitam vocat:
Auferte clamat lectulos
Ægro sopore desides
Castique, recti ac sobrii
Vigilate, jam sum proximus.

9 Gallum insuper præconis Euangelici symbolum esse S. Eucherius his verbis affirmat: *Galli nomine designantur prædicatores sancti, qui inter tenebras vitæ præsentis student venturam lucem prædicando quasi cantando nunciare. Dicunt enim nox præcessit, dies autem appropinquavit, abiiciamus ergo opera tenebrarum, &c.* Cui disertis quidem verbis Gregorius adstipulatur, qui haud aliud quam divini verbi præcones ipsius galli nomine designari pronunciat. Hæc autem inquit lib. moral. 30. cap. 3. in illud Iob: *Quis dedit gallo intelligentiam: Qui hoc loco* (inquit ille) *alii, galli nomine designantur, nisi modo alio repetiti iidem prædicatores sancti, qui inter tenebras vitæ præsentis student venturam lucem prædicando quasi cantando nunciare? &c.* Et cap. 4. ibidem hæc in rem præsentem addit: *Intelligentiam quoque gallus accepit, ut prius nocturni temporis horas discutiat, & suas demum voces excitationis emittat: quia videlicet Sanctus quisque prædicator in auditoribus suis qualitatem vitæ considerat; & tunc demum ad audiendum congruam vocem prædicationis format: quasi enim horas noctis discernere est actionum tenebras apta increpationis voce corripere.* Ac demum sermonem hunc in modum concludit: *Gallo itaque intelligentia desuper tribuitur, quia Doctori veritatis virtus discretionis, ne noverit quibus, quid, quando vel quomodo inferat, divinitus ministratur, &c.* hæc Gregorius Qui addem fere propositæ galli ejusdem similitudini inhærens in Pastorali par. 3. cap. 56. repetit: *Prædicator quisque, inquit, plus actibus, quam vocibus insonet: & bene vivendo vestigia sequentibus imprimat, quam loquendo quo gradiantur, ostendat: Quia & gallus iste quem pro exprimenda boni prædicatoris speciem locutione sua Dominus assumit, cum jam edere cantus parat, prius alas excutit, & semet ipsum feriens vigilantiorem reddit: quia nimirum necesse est, ut hi qui verba sanctæ prædicationis movent, prius studio bonæ actionis evigilent, ne in semet ipsis torpentes opere, alios excitent voce: prius semper sublimia facta excutiant, & tunc ad bene vivendum alios solicitos reddant.* Et isthæc infra sanctissimus doctor inserit: *Antequam verba exhortationis insonent, omne quod locuturi sunt, operibus clament.*

S. Euch. l. de spir. form. c. 5.

Galli nomine designantur divini verbi præcones:

S. Greg. l. 30. mor. c. 3. in Iob.

Greg. in past. c. 56.

Gallus prius alas excutit, quam cantat, ejusque mysterium.

10 At præmemoratum divinæ scripturæ locum Hebræi, paucis admodum immutatis: *Quis dedit Gallo intelligentiam*, ita legunt: *Quis dedit cordi intelligentiam?* Cordatum quippe animal hoc quodammodo apparet, cordatisque viris intelligentiæ lumen; dum altius evigilat, refundere videtur: juxta quod in Canticis canitur: *Ego dormio et cor meum vigilat.* Vigilia enim viventis, veluti somnus demortui quodammodo hominis symbolum est, juxta quod poëta cecinit:

Stulte quid est somnus gelidæ nisi mortis imago
Longa quiescendi tempora fata dabunt.

Cohærenter autem poëtæ Chrysologus locutus est, dum ait: *Plus vigilare, plus vivere est: quid tam mortis simile, quam dormientis aspectus? quid tanta vita plenum, quam forma vigilantis.* Præterea salubris vigiliarum usus sospitatem homini conciliando, vitam ipsam protendere consuevit, quod & Aristoteles in suis aliquando quæstionibus edocuit? *Ante lucem*, inquit, *surgere & ad sanitatem, & ad curam rei familiaris, & studium philosophiæ prodest quamplurimum.* Quod si ad vitam virtutibus excultam vigilantiæ symbolum referas, Gallus, qui se haud unquam ante Solis occasum quieti dat, & longe ante ejusdem Solis ortum è somno semper evigilat, eorum profecto, qui rerum divinarum contemplationi insistunt, imaginem exhibere videtur: hi enim Deo jugiter vacantes intempestæ noctis silentia, è strato surgentes, psalmodicis cantibus Galli instar abrumpunt, furtivisque, antequam Sol exoriatur, Deum horis conveniunt. Quod ad amussim regius ille Psaltes expressit, qui toties repetitis Deum laudibus insonabat, & nocte vel media regali è strato, quietis impatiens, vigilandique studiosissimus, prosiliebat: *Media*, inquit, *nocte surgebam ad confitendum tibi*, ita quippe haud totus obdormiebat, ut non tam Rex suo in cubili dulciter obdormire, quam excubias intempesta nocte unus præ omnibus agere videretur, vel probe Galli ipsius tum munus, tum vigilantiam exhibens, qui nocturnas (Plinio teste) in domibus excubias exercet, tam eorum, qui præsunt, quam eorum, qui divini præcones verbi sunt, patentem oculis imaginem obijciens, de quibus Propheta: *Super muros tuos constitui custodes, tota die, ac nocte non tacebunt laudare nomen Domini.* Quod item alibi regius Psaltes illis verbis expressit: *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel.* Quocirca ipsemet Christus Dominus, utpote verus omnium custos, tam sæpè in oratione Dei pernoctasse legitur, ut vigilantiæ nimirum formam sectatoribus suis, discipulisque, ut Chrysostomus ait, vel exemplo suggereret: *Quare Christus ipse in monte pernoctat, ut nobis forma fieret?* Vides igitur ex ipsius Galli imagine vivis adumbratam Christianorum menti coloribus vigilantiam.

Chrys. ser. 24.

Moderati soni utilitas

Arist. in econ.

psal. 118.

Isa. 62. n. 8.

psal. 120. n. 4.

Chrys. ho. 43.

10 Nec demum, ut cæterorum quoque Patrum sententias pro symbolica Galli imagine consulamus, Beda silentio prætereundus videtur, qui in eadem verba Iob. lib. 3. crp. 7. justum vinumquemque ac probum virum gallo potissimum his verbis comparat: *Gallum, inquit, puto esse unumquemque sanctorum, qui in nocte & tenebris hujus mundi accipiunt per fidem intelligentiam, & virtutis constantiam clamandi ad Deum, ut aspiret jam dies permanens, & amoveantur umbræ vitæ præsentis, qui urgent etiam sequenti clamore precum suarum, dicentes: Emitte lucem tuam & veritatem tuam; &c.*

Gallus symbolum Iustorum.

Bed. in. Iob. l. 3. c. 7.

11 Sapientissimis igitur Christiani rationibus permoti, qui cum inter persecutionum procellas in abditis Cœmeteriorum locis degerent, ad divina jugiter recolenda mysteria ànimo evigilabant, & ad assequenda bonorum cælestium præmia propensiori mentis studio anhelabant, galli ad vivum expressam coloribus imaginem sibi ob oculos proponebant, ut ejusdem jugiter, qui aptissimum ipsiusmet vigilantiæ symbolum est, & torpentes ac desides cantu velut tuba ad sua unumquemque officia excitat, meminissent.

CAP. XXXVIII.

De Piscibus.

1 Pisces, quos Deus inter animantes primos quidem condidit, etsi juxta Mosaicæ legis tabulas à sacrificiis olim velut quid minus aptum rejicerentur, haud tamen à sacris paginis, ob peculiaria rerum, quæ prænotant mysteria, repelluntur. Ideo autem ab altari antiquitus ad immolandum excludebantur, quia cum nullatenus hi extra elementum aquæ vitam protrahant, vix viventes adduci, & per consequens, nec Deo immolari potuissent. Quin cum valde imperfecta, ac ignobilia ista præ ceteris animantia sint, procul ab altari arcenda Deus voluit: nam cum pisces primo quidem loco conditi fuerint, eorundem ignobilitatem in hoc natura coarguit, ut Philo lib. de constit. mundi his verbis affirmat: *Animarum quidem aliqua est tardissima, & minus expressa, quæ generi piscium obvenit: aliqua vero acutissima, quæ hominis est. Quæ autem ambarum est intermedia, terrestribus, ac volucribus data est. Magis enim hæc sensilis, quam in piscibus, hebetior vero, quam quæ in hominibus. Quamobrem Deus inter animantes, pisces primos condidit, magis corporis substantiæ, quam animæ participes, & quodammodo animalia, & non animalia, ac mobilia inanima.* Quocirca Ægyptii piscibus, teste Herodoto, quasi impuris, & coinquinatis abstinebant, quin & iidem cum nefas, aut inquinamentum significare volunt, piscem protinus pingunt, eo quod pisces mutua carne vescantur, & nulla penitus ratione præhabita inter se unus alteri esca sit, ut Horus Ægyptius scribit. Sane præter Ægyptios, Syros quoque piscibus abstinuisse legimus: quapropter Atergatis apud eos Dea celebratur, quæ interpretatur sine pisce. Syrorum quippe lingua *Ater* privativa est dictio, & *Gatis* piscem significat.

Pisces de sacrificiis cur rejicerentur.

Pisces animal ignobile.

Phil. l. de. constit. mund.

Corn. à Lap. in l. Pent. Leu. c. 1.

Ægyptiis piscis animal impurum.

2 Alias vero gentium nationes rem sacram de Thynno, & Anguilla fecisse Athenæus tradit lib. 7. Quin & Marcus Varro lib. 3. rei rusticæ de certis quibusdam piscibus sacrificium apud Lydios peragi consuevisse scribit. Verum apud peculiares orbis terrarum gentes, haud sacrificiis dumtaxat piscis olim inserviebat, sed & in templis, atque altaribus, ut quid divinum colebatur. Idolum enim, quod *Dagon* dicitur, inter cæteras animalium figuras, quas repræsentabat, hominem simul, ac piscem contemplantibus exhibebat. Certum autem omnino est, Syros divinitatem piscibus attribuisse, ut testis est Circo lib. 3. de natura Deorum, ac propterea ab eorum esu, ne suis numinibus injurii viderentur, abstinuisse juxta illud Ovidii Fastorum lib. 2.

Thynnus, & Anguilla.

Varro l. 3. de re rust.

Idolum Dagon.

Inde nefas ducunt genus hoc imponere mensis,
Ne violent timidi piscibus ora Syri.

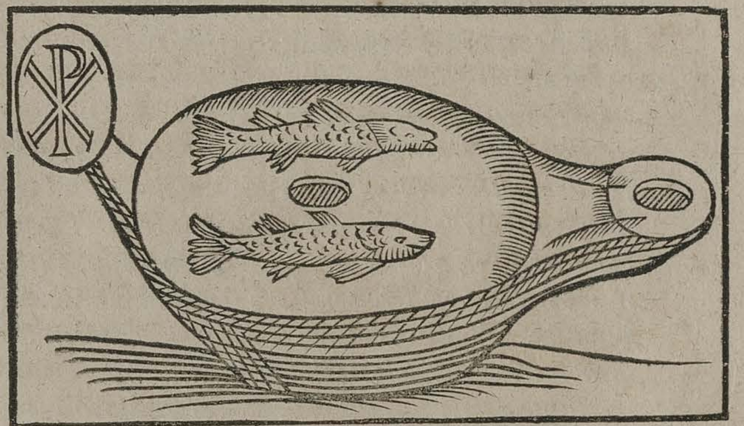
Ovid. 2. Fast.

Hinc & illud de Nabuchodonosore: *Immolabit sagenæ suæ & sacrificabit reti suo.* Ab. 2. n. 16. ubi vates, ut Guevara interpretatur, continens pro contento, sagenam pro piscibus expressit: piscibus enim Nabuchodonosor, tanquam diis fautoribus suas acceptas victorias referebat, & consueta, in gratiarum actionem sacrificia instruebat. Quare haud mirum, si Philisthini, qui inter Syros recensentur, Dagonem sub figura piscis venerarentur. Quo fortasse Theodoretus allusisse voluit, ut Franciscus de Mendoza Societatis Iesu adnotat, cum ser. 3. de providentia *Dagonem mutum*, quales pisces proverbiali schemate dicuntur, congrue appellavit. Idcirco autem Deus Israëlitis in promissionis terram properantibus, ne piscium imagines fingerent, & adorarent prohibuit, Exod. 20. num. Quia videlicet prope Philisthinos piscium simulacra colentes habitaturi erant. Verum etsi pisces à Iudæis, eorumque sacrificiis, ut quid superstitiosum repellebantur, à quibusdam tamen, ut Pierius tradit hierogl. c. 13. velut præstans innocentiæ hieroglyphicum agnoscebantur Hi quippe innocui omnino sunt, nec elementum suum ad insidias aliis inferendas unquam transgrediuntur: ideoque Pythagoras piscibus abstinendum cavit, ne insontes videlicet quis insectetur, prout Lilius Giraldus in Pythagoræ symbolis edocet. Inde piscis symbolum familiare item antiquis Christianis extitiat. In Cœmeterialibus igitur Christianorum Cubiculis, atque Sarcophagis frequenter quidem ipsorummet piscium imagines studiosa artificum manu expressas intuentibus contemplari fas est: immo & in ipsismet fictilibus lucernis juxta Sarcophagos apponi consuetis sacrosancto Christi nomine obsignatis pisces, ut hic vides, mystice exprimebantur, quam iconem ex Musæo Poetæ hoc nostro seculo laudatissimi Octavii Tronsarelli Romani contemplandam offerimus:

Nabuchodonosor Pisces adorat.

Franc. de Mend. in l. reg. c. 5.

Piscis innocentiæ hieroglyphicum.

Apud veteres enim Christianos piscium, uti & columbarum, & anchoræ, & alia id genus symbola usui erant, de quibus Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. 5. cap. 2. illis præsertim verbis meminit: *Sint vobis signacula, columba, piscis, vel navis, quæ celeri cursu à vento fertur: vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel anchora, quam insculpebat Seleucus, & si sit piscans aliquis, meminerit Apostoli & puerorum, qui ex aqua extrahuntur.*

Piscium imago, & ejus mysteria.

Cle. Alex. Pad. l. 5. c. 2.

4 Mystico igitur piscium symbolo, ne quid mysterio vacet, homines potissimum designantur, quamvis in explanatione ejus, quam supra descripsimus, ipsius Tobiæ imaginis Christum salutis nostræ auctorem prænotari asseruerimus. Ipsemet enim Dominus assertionis hujus elucidatione symbolum hoc illustravit, dum Apostolis loquens, isthæc protulit: *Faciam vos fieri piscatores hominum*; & idem magis perspicue verbis illis Matth. 13. expressit: *Simile est Regnum Cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, quam, cum impleta esset, educentes, & secus litus sedentes elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt.*

Piscium imagine homines designantur.

Matt. c. 13.

5 Quamobrem pisces ad Cœmeteriorum sepulchra affabre coloribus expressi, justos ibidem conditos, atque in vasibus ad servandum repositos præseferebant; qui miras electorum piscium conditiones nacti, congrue quidem ab Origene his verbis

Piscium imagines cur sepulchris appingerentur.

verbis describuntur: *Si quis est in aquis istis, & in mari vitæ hujus, atque in fluctibus seculi positus, tamen debet satis agere, ut non in profundis jaceat aquarum, sicut sunt pisces isti, qui dicuntur non habere pinnas, neque squamas. Hæc namque eorum natura perhibetur, ut in imis semper, & circa ipsum cœnum demorentur, sicut sunt anguillæ, & huic similia, quæ non possunt ascendere ad aquæ summitatem, nec ad ejus superiora pervenire. Illi vero pisces qui pinnulis juvantur, & squamis muniuntur, ascendunt, magis ad superiora, & aëri huic viciniores sunt, velut qui libertatem spiritus quærant. Talis est ergo sanctus quisque, qui intra retia fidei conclusus bonus piscis à Salvatore nominatur: qui etiam mittitur in vas, velut pinnas habens & squamas. Non enim habuisset pinnas, non resurrexisset de cœno incredulitatis, nec ad rete fidei pervenisset, nisi pinnis adjutus ad superiora pervenisset, &c.* Hæc Origenes.

Orig. ho. 7. in Levit. c. 10.

6 Nec vero ipsum duntaxat rete, ut Origenes hic edocet, fidei symbolum est, sed ipsemet piscis rerum supernarum fidem designat, si Bedæ attestanti credimus in Job. lib. 1. cap. 12. ubi isthæc: *Illi pisces intelligendi sunt, qui confestim de fonte Baptismi migrant ad Dominum.* Et lib. 3. cap. 11. in Lucam hæc subjicit: *Piscis est fides invisibilium, vel propter aquam Baptismi, vel quia de invisibilibus locis capitur.*

Rete & Piscis symbolum fidei. *Bed. l. 1. in Job. c. 12.* *Id. l. 3. in Luc. c. 2.*

7 Quod plane mysterium S. Eucherius diserte prosequitur in Formul. Spir. cap. 4. ubi ex nativis piscium proprietatibus haud obscura Christianæ fidei argumenta elicit: *In pisce*, inquit, *fides non ficta exprimitur: quomodo enim piscis sub tegumento aquarum nascitur, vivit, & alitur, sic & fides, quæ in Deum est, quæ alterius vitæ gaudia per lamenta præsentia, fletusque requirit, invisibiliter in corde gignitur, invisibili gratia spiritus per aquam Baptismatis consecratur, invisibili auxilio divinæ protectionis, ne deficiat, nutritur, invisibilium præmiorum intuitu quæque valet bona operatur, memor illius Apostoli 2 Cor. 4. quia quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt.* Et infra ex eodem argumento, fidei nostræ robur & constantiam totis animi viribus inculcat, & prædicat: *Possumus*, ait, *& hoc dicere, quia piscis in eo fidei typum teneat: quod sicut ille crebris maris fluctibus tunditur, nec perimitur: ita fides firma quantislibet adversantis mundi pressuris impugnatur, inconvulsa, persistat, immo etiam de certamine gloriosior existat adjuvante illo, qui missus ad prædicanda ejusdem fidei dona discipulis ait: In mundo pressuram babebitis, sed confidite; ego vici mundum.* Pulchra autem, ac lectoris studio condigna sunt, quæ ad instituti propositum Ambrosius lib. 3. de Sacramentis cap. 1. eleganter proloquitur, ubi veros Christi cultores, qui in hujus vitæ pelago diris undique procellis exagitantur, ad firmiter retinendam invictam fidei constantiam opportuno piscium exemplo his plane verbis cohortatur: *Imitare illum*, inquit, *piscem, qui minorem quidem adeptus est gratiam, tamen tibi debet esse miraculum. In mari est, & super undas est: in mari est, & super fluctus natat: in mari tempestas furit, stridunt procellæ, sed piscis natat, non demergitur, quia natare consuevit. Ergo tibi seculum hoc mare est: habet diversos fluctus, undas graves, sævas tempestates; & tu esto piscis, ut seculi te unda non mergat.* Neque isthæc sanctissimus doctor pio lectori exposuisse contentus, alia insuper ejusdem ingenio consona propinando suggerit: nam, ut de cæteris taceamus, illa Apocalypsis cap. 8. verba explicans: *Et mortua est tertia pars creaturæ eorum, qui habent animas in mari*; miam eisdem in piscibus proprietatem, Baptismi Sacramento respondentem contemplatur, sed ipsum hic quæso enarrantem excipiamus: *Per mare*, inquit, *sicut jam diximus, multitudo peccatorum designatur. Pisces vero cum ab aquis subtrahuntur, animas amittunt. Electi ergo, quamdiu in aquis vitiorum suorum versantur, animas marinas habent, peccatorum videlicet tenebris involutas: cum vero aut per Baptismum, aut pœnitentiam ab aquis vitiorum pertrahuntur, animsv pristinas quasi amittunt, cum ex malis boni efficiuntur, moriunturque diabolo, ut vivant Deo.* hæc Ambrosius.

Aqua in qua nascitur, & alitur piscis quid significet? *S. Euch. form. spir. c. 4.* *2. ad Cor. c. 4.* Constantia & fortitudo fidei. *S. Ambr. l. 3. de sacram. c. 1.* *Apoc c. 8.* Aquæ vitiorum significationem habent.

8 Verum de piscibus hæc generatim dixisse sufficiat: nunc de Delphino eorum principe, qui cum ob varias, easque nobiles naturæ dotes, tam apud sacros, quam profanos auctores celeberrimus sit, atque adeo à primævis Christianis in Cœmeterialibus olim tabulis ejusdem imago præ cæteris frequentissima reperiatur, operæ pretium esse duximus de illo speciatim hic nonnulla studioso lectori delibare.

CAP. XXXIX.

De Delphino Marinorum Piscium principe.

1 Cum de piscibus, quorum symbolo Cœmeteriales tabulæ instruuntur, prolixiori ad instituti propositum sermone paulo ante egerimus, nullatenus hic de Delphino, qui inter recolenda Cœmeteriorum Hieroglyphica recensetur, & marmoreis Sarcophagis insculptus, vel subterraneis certe parietibus pennicillo adumbratus frequenter inspicitur, silendum nobis est. Et sapienti quidem consilio, ac peculiari mysterio sepulchralibus urnis pia Christianorum manu exculptus fuit, quippe qui sepulturæ obsequium defunctis deferendi unus hic præ cæteris omnibus animantibus officiose amantissimus ipsiusmet naturæ ductu comprobetur. Porro Delphinus, ut apte hic nonnulla inferamus, conspicuis naturæ proprietatibus cætera inter aquatilia præditus, utpote qui marinorum rex piscium designatur, plures regii principatus dotes & insignia obtinet. In primis enim, si Aristoteli lyncea rerum natnralium investigatori fides adhibenda est, felle caret, quod principem maxime decet, ex quo fit, ut longo subinde tempore vitam protrahat. Præterea erga sui generis socios, tum viventes, tum mortuos se apprime officiosum præfert. Delphini quoque se invicem amicabiliter fovent, gregatimque dum mare transcurrunt, quispiam è grandioribus semper velut itineris dux parvulis jungitur, quod si ex iisdem unus piscatorum forte retibus intercipiatur, haud à cæteris inter pericula omnino destituitur, cuncti enim, qui comites numerabantur, velut individui fortunæ ipsius asseclæ, pristinam à piscatoribus periclitanti libertatem exoraturi supplices adsunt.

Delphini imago in Cœmeteriis frequens. Delphinus nter pisces principatum obtinet. *Arist. l. 8. de nat. anim.* *Aul. Gel. c. 8. lib. 7.*

2 Verum enimvero, ut singula ab ipsis accepta scriptoribus fideliter perstringamus, mira quidem, & dictu vix credibilia sunt, quæ iidem referunt. Miti autem naturæ temperamento Delphinus eum in modum gaudet, ut musicali concentu, qui bene compositis ut plurimum corporibus, animisque consonat, valde oblectetur, quo enim magis, ut re sibi gratissima, eodem perfruatur, vel

Delphinus musicæ amans. *Ael. l. 2. c. 6.* *Plin. l. 9 c. 8.*

vel longe positus audiendo festinus accurrit. Hominem vero, velut præcipuo devinctum sibi fœdere, singulariter diligit. Otium summopere non secus, ac perniciosum quiddam refugit, & omnimodæ impatiens quietis ex eo comprobatur, quod semper, vel dum obdormit, aliqua ex parte moveatur: ubi enim supra aquas se ad quiescendum locavit, ipsomet pondere corporis urgente ad ima depressus, profundumque maris, ut Ælianus ait, sinum pertingens, tunc è somno, quo tenebatur, experrectus ad summas festinus aquas prosilit, & ac si redivivus ad sua obeunda munia redit. Quod quidem ex eo provenire ajunt, quia cum novo, & uberiori Delphinus ad respirandum aëre jugiter indigeat, haud hunc magis commode, quam supra aquas excurrendo attrahit.

Cum homine amicitiam exercet.

Æl. l. 22. c. 11. de anim.

Somni parcissimus.

3 Eminentioris vero loci, aëris videlicet delibandi gratia adeo amicus esse convincitur, ut ad hunc liberaliter hauriendum immanes quandoque saltus edat, tamque sublime inter saltandum prosiliat, ut ipsosmet saltu navium malos, Aristotele teste, transcendat. Delphinus insuper omni inter pericula metu liber consistit: *Magni quippe animi*, ut Seneca ait, *est proprium, placidum esse tranquillumque, atque injurias, atque offensiones semper despicere.* Si quando enim Piscatorum retibus interceptus detineatur, ingruenti prorsus tum metu, tum periculo longe superior, tutoque vel mancipatus carceri agens cæteros interim qui intra rete conclusi sunt, pisces ad satietatem depastus, ubi piscatores unà cum præda littori appropiant, ille confestim jocabundus è reti, qua concludebatur, in aquas emergit. Quod concinne olim ingeniosus vir ille paucis expressit, dicens? *Vel cum præda erumpens.*

Aërem liberiorem amat.

Arist. l. 9. c. 48. de nat. anim.

Plin. l. 9. c. 8. Plutar. Senec. 1. de clem. c. 5.

Io. Paul. Aret. lib. teßer.

4 Quoniam vero perpetuum Delphino unà cum homine fœdus intercedit, humanis proinde tum vivis, tum mortuis, ut Albertus Magnus enarrat, carnibus abstinet, & cum mutua vicissim iis, qui nobiscum fœdere obstricti sunt, ubi necessitas postulat, & casus urget, auxilia ipsismet amicitiæ legibus suppeditari oporteat, homini inter maris undas ex naufragio periclitanti amicabiliter accurrens, præsto est, suamque ultro operam, naturæ potissimum instinctu, laboranti exhibere didicit.

Albert. Mag. l. 21. de anim.

5 Verum, qui intra maris sinum, vastaque Neptuni confinia, cæteros supra pisces imperium obtinet, bellum quoque adversus tyrannidem intentantes, ubi opus est, strenue dimicando nullatenus exercere detrectat. Cum Crocodilis igitur, qui è Nilo clanculum ad prædam emergunt, juges Delphini discordias fovent: licet enim felle, ut diximus, careant, magna tamen cum clandestinis iisdem insidiatoribus simultas intervenit: quapropter valide cum adversariis, corporea quantumvis mole grandioribus, si quando necesse est, congredi neutiquam refugiunt. At vero, quibus robore, ac viribus longe impares sunt, palmam victoriæ, quam singulari certamine referre nequeunt, arte dumtaxat, ac dolo consequuntur: Delphinus quippe, ubi in certamen prosilit, Crocodili protinus, ventrem subit, in quo nullæ ad obtegendum squamæ, & spinis, quibus valide sibi dorsum instruitur, hostem, ut Seneca ait, transfodiendo triumphat.

Delphini cum Crocodilis bellum.

Sen. l. 4. c. 2. q. natur.

6 Quo autem teneros adhuc filios Delphinus amore complectitur? Qua solicitudine fovet? qui ut consternatos, dejectosque suos inrer pericula fœtus conspicit; eisdemque nullus ad evadendum locus suppetit, quos semel ediderat, iterato suum intra ventrem, tuendi, fovendique gratia recipit, ut disertis Basilius verbis hunc in modum enarrat: *Delphini etiam recentes adhuc, & teneros*, inquit, *catulos ex aliqua causa consternatos rursus ventre suscipiunt, & complectuntur.* Iidem quippe jam in lucem editi, iterato matris alvum introeunt, ut periculis erepti, vitæ superstites primæ redditi iterum subinde in lucem enascantur. Quo plane admirando Delphini symbolo, cujus item imagine sacra Urbis Cœmeteria illustrantur, ipsiusmet erga homines Dei amor mystice designari videtur. Etsi enim parentes ipsorummet aliquando filiorum pertæsi obliviscantur, ipse tamen haud unquam nostri, quippe qui nos ultra mensuram impensissime diligit, oblivisci valet, juxta divinum Isaiæ oraculum: *Ego tamen non obliviscar tui.* Quod item alibi Deus palam expressit: *Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israël, qui portamini à meo utero, qui gestamini à mea vulva.* At quod majoris erga nos dilectionis exhibitio est, se ad eosdem ferendum, fovendumque jugiter Deus paratum ostendit: *Usque ad senectam*, inquit, *ego ipse, & usque ad canos ego portabo.* Apte igitur Christianorum Cœmeteriis Delphinus, qui adeo erga suos propensus, ac beneficus existit, pia eorundem Christianorum manu exsculptus conspicitur.

Basil. ho. 7. in exam.

Delphini catulos in periculo ventre suscipiunt.

Isa. c. 9.

Isa. c. 46. n. 3.

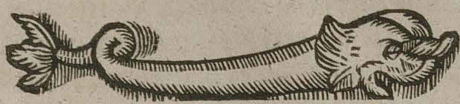
7 Demum, qui hactenus Delphinum ex se progenitos comiter, ac blande foventem demirati sumus, hunc quæso ipsas inter marinorum fluctuum altius obstrepentes procellas omni penitus metu immunem, gestientem præ gaudio, exilientemque contemplemur. Hic enim ubi tempestas mari imminet, dum fluctus propius intentantur, cunctique ad ima pisces dehiscunt, dum Nautæ pericula præsagiendo pallescunt, solus ipse dumtaxat inter procellas, inter pericula saltitans jocabundo corpore ludit. Quod quidem Jacobus Apostolus Christianis sub persecutionum procella Cœmeteriales intra speluncas coëuntibus illud apte ex Delphini symbolo suggerere visus est: *Fratres omne gaudium existimate, cum in tentationes varias incideritis: scientes quod probatio certæ fidei patientiam operatur.* Et illud item totis viribus personare: *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.* Delphinus igitur coloribus adumbratus spem bonam Christianis inter pericula deprehensis, & divino auxilio subnixis conciliat. Quocirca merito sepulchris affigitur, ut in perantiquo lapideo Valeriæ Latobiæ Sarcophago videre est, quem anno Redempti Orbis 1590. ut supra diximus, in Vaticana Basilica nobili inscripto titulo reperiri contigit:

Delphinus in tempestate imperterritus.

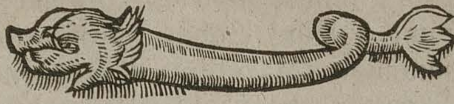
Iac. Ap. c. 1. n. 2.

Id. c. 1. n. 12.

Quod

BALERIA LATOBIA
OF. QUE VIX. ANN.
VS XLII. M. III. D.
XV. FVIT BEDVA
ANNVS XII. DEPOSI
TA III. IDVS SEPTE
RIS IN PACE.

Quod autem ad rem nostram attinet, quatuor Delphini in præmemorato Sarcophago se mutuo respicientes ferro eleganter, ut vides, exculpti inibi conspiciuntur. Quin etiam in ipsis quandoque sepulchris Delphinorum imagines encausto elaboratæ, & calcis glutino iisdem impressæ perscrutantium oculis objiciuntur, ut in istis Delphinulis intra Cœmeteria adinventis, quorum tibi iconem offerimus, videre est.

8 Nec vero rem suo destitui mysterio existimandum est. Quid enim Delphinis, utpote marinis bellivis, quid, inquam, illis cum Cœmeteriis, ac Cœmeterialibus rebus commune, ni symbolice rem ad sua derivantes principia officiosum ab iisdem sepulturæ obsequium cæteris sui generis cadaveribus, vel solo naturæ ductu præstari, Aristotele edocente, ac experientia rerum magistra didicerimus. Probatæ is quippe inter scriptores fidei lib. 9. cap. 48. de historia animalium, quam texuit, Delphinorum aliquando gregem, tum majoribus, tum minoribus instructum humano conspectui exhibitum fuisse, binosque item alios post eum Delphinulum defunctum in ipsius pelagi summitate dorso perhumaniter ferre, ne ab aliqua marina bellua, quibus pelagi sinus immane redundant, inhumatum inhumaniter deglutiretur. Quod Plinius subinde, & post ipsum expressis item verbis Ælianus asseverant, Delphinos videlicet, ne fabulosum quid enarratum hactenus habeatur, sepulchrali ministerio specialiter deditos, suorum corpora subeundo ad aquæ summum dorso blande allevare, tum ad continentem velut funere efferentes, hominibus quodammodo in ministerii opus evocatis tumulanda tradere.

Arist. l. 9. de hist. anim. c. 48. Delphini in sui generis mortuos obsequium. *Plin. l. 9. c. 8.* *Ael. l. 12. c. 6.*

9 Hoc igitur miræ humanitatis, ac supremum, si loqui fas est, pietatis officium, quod præ cæteris terrestribus animalibus officiosissimum formicarum & apum genus, ut Apostolus ait, suis exhibent, Delphini quoque haud inter aquatiles inhumani, etsi terræ commercio dissiti, suis præstare didicerunt. Quis enim nesciat, quod Aristoteles de Apibus potissimum ennarrat: *Si qua videlicet intra alveum interierit, cæteras statim foras cadver educere.* Quod funebre officium Ælianus quoque in Apibus, agnoscit, ut sui videlicet generis extinctas ab alveis ingeniose apto repositurae loco extrahant, recensitis hactenus scriptoribus Virgilio quoque suis carminibus adstipulante, dum ait:

—— Corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt.

Idem in Apibus videre est. *Arist. l. 5. de nat. anim. c. 2.* *Virg. Georg. l. 4.*

At Plinius in naturalibus oculatissimus sedulo in re funeraria Apibus palmam tribuens consulendus est: *dum easdem progerere defunctas, funerantiumque more comitari exequias*, disertis verbis affirmat. *Plin. l. 11. c. 18.*

10 Sed quorsum formicas, ad quas intertes, socordesque homines Sapiens remittit: *Vade*, inquit, *ad Formicam ô piger*, ab apibus, quas eadem officia copulant, silentio secernimus? Plinius quippe etsi memoriæ, quod plerumque contigit, lapsu interceptus, cum de formicis loquitur, *eas sepelire inter se viventium solas præter hominem* asseruit, cum tamen sibi parum constans, idem plane in Apibus obsequium mirari non destiterit. Certe insignis ille, & satis haud unquam inter Monachos Hieronymi ore laudatus Malchus nomine, ingentem aliquando formicarum in eremo gregem conspicatus, dum suis singulæ muneribus diligenter incumbentes, quamdam inter alias, *luctu*, ut Hieronymi verbis utamur, *celebri corpora defuncta portare haud otiose oculis, ac mente contemplatus vidit.* Nec ab re quidem nostra Plutarchus olim, & Ælianus Cleanthem Philosophum formicam funebri alterius formicæ obsequio addictam, cæterasque in deferentis auxilium certatim accurrere non absque ingenti, licet in re perexigua, animi stupore conspicuatum fuisse pronunciat.

Formicarum suas mortuas sepeliendi cura. *Plin. l. 11. c. 30.* *Hier. in vit. mald.* *Plut. l. 6. de nat. anim. c. 50.*

11 Tradunt insuper, ne res scitu digna studiosum lectorem prætereat, Formicarum stationem, seu domicilium, vel potius Formicariam aulam, in qua diversantur, tripartitam obtinere mansionem, quarum una sit ubi cœtus, & comitia peragunt, altera ubi grana, ac cætera edulia pro alimentorum apparatu, & custodia recondunt, tertia vero, in qua mortuas, elatasque velut in Cœmeteriali quodam sinu reponunt, easdem in granorum folliculis condentes sicut homines in urnis, loculisque suos amicos, vel parentes condere consuevere. Vides quam apte, & concinne Cœmeterialia suis in cellulis Formicæ, ubi opus est, ministeria expleant.

Formicarum domicilia bene ordinata. *Ælian. l. 6. c. 43. in fin.*

12 Sed Apibus, ac Formicis, de quibus sermo, vel obiter, nobis incidit, ad sua officia dimissis, nunc ad Delphinum, cujus opportune meminimus, orationis stylum revocemus. Hunc enim idcirco in suis Christiani Cœmeteriis expressum voluere, quoniam ipsi de sepulchro instruendo, exhibendoque tum sibi, tum cæteris cura potissima insit, quo mortales mortis prorsus oblivione interceptos, de morte, quæ jugiter imminet ac de sepulcro, quod unicuique opus est, parando, vel sui aspectu præmoneat, cæterisque supernæ charitatis, ac humanitatis officium, quod unusquisque sibi post mortem non libenter dumtaxat, sed ambitiose exoptat, oculis atque animo ingerat, Quin immo cum maxima Delphino erga hominem ipsius naturæ magisterio in sit propensio: *hic enim solus*, ut Plutarchus ait, *hominem hoc solo nomine diligit, quod sit homo*; ubi tamen cæterorum animalium, vel nullum, vel quæ mansuetiora sunt, suos tantummodo nutricatores, ac

Cur Delphini tumulis insculperentur. *Æl. l. utrum anim.*

Delphinorum in hominem obsequium.

ac familiares diligant. Certe, quod ad perhumanum hujus marinæ belluæ erga hominis obsequium, aptatosque ad pietatem mores spectat, multiplicia à probatissimis passim scriptoribus exempla proferuntur, quibus Delphini è profundo maris gurgite hominum cadaveribus ad littus, ne à piscibus absorberentur, delatis, sepulturæ iisdem beneficium expetere, ac conferre quodammodo visi sunt, quod nos supra lib. 1. cap. 10. num. 18. & 19. hujus nostri operis prolixiori sermone digessimus, ad quæ studiosum, cupidumque lectorem amandamus.

Rom. Subt. l. 1. c. 10. n. 18. 19.

S. Luciani mart. corpus Delphini ad littus portant.

12 Ut autem sacra hic dumtaxat delibantes, à profanis consulto abstineamus, illud in rem præsentem meminerimus, martyris videlicet Luciani Antiocheni corpus, Delphinorum obsequiis exceptum, iisdemque adnitentibus è mari levatum, hominum deinde manu sepulturæ illatum fuisse. Christianis quippe sacras martyris exuvias, ne condigno frauderentur honore, ad tumulandum optantibus, Delphini cujusdam opera, atque obsequio, ad maris littus eædem delatæ fuere, ut ex ejusdem Martyris probatæ fidei actibus apud Surium recensitis videre est: *Ille, autem*, id est, Dei servus, *cum primum eum somnus dimisisset, & jam dies illucesceret, surgens, & quosdam secum alios ex piis assumens, cum eis venit in locum, qui fuerat ei significatus. In eo autem ingens Delphinus ascendebat, è mari, jam ex eo emergens, qui cum esset extensus super aquæ superficiem, valde spirabat, & ad terram contendebat, eratque juxta ipsum multa spuma, & murmur fluctuum, qui ab ipso scindebantur: ferebat autem extensum mortuum, tanquam in lecto jacentem, eratque spectaculum admirabile, super corpus adeo lubricum, & rotundum quiete manens mortuus, & nec à suo pondere, neque à vi fluctuum devolutus ab eo, quod ipsum portabat, vehiculo. Cum autem Delphinus fuisset prope continentem, fluctu sublimi fuit sublatus, & terræ id appulit. Atque ille quidem statim expiravit: mortuus autem statim in arenam delatus jacebat sælvus & omni ex parte integer, &c.* Vides hinc obsequentem adeo venerando martyris cadaveri, Numine prorsus impellente, Delphinum, ut mortem, sacro onere exoneratas, tantoque dignatus honore sponte subeat, ut condigna mortuo sepultura donetur. Neque id semel dumtaxat è sacris historiarum paginis, ac martyrum actis compertum redditur. Beatis quippe Arriano, ac sociis martyribus saccis cum arena inclusis, ac in mare sub immani Diocletianæ persecutionis procella projectis, pari Delphinorum obsequio sacra eorundem pignora ad Alexandrinæ civitatis littora deferri, ibidemque honorifice tumulari contigit: ac si piorum hominum funeri, ac tumulo Delphini quoque pietatem edocti, operam ac studium impendere gestiant.

Ex act. S. Luc. mart. apud Sur. die 8. maj.

SS. Arriani & sociorum corpora Delphini in terram deferunt.

Sur. to. 2. die 13. maj.

Delphini effigies cur sepulchris Christianorum apponeretur?

13 Congrue igitur Christianorum Cœmeteria sculptis, aptatisque Delphinorum imaginibus veluti præcipuis rerum Cœmeterialium cultoribus, assertoribusque exornantur: mystice quippe, ne casu id præstitum quis credat, Delphinus defunctorum tumulis adscribitur: hic enim unus præ cæteris piscibus cum inter mundos recenseatur, haud in maris imo degens, luto, & arenæ aliorum instar hæret, atque demergitur, sed limosa loco pertæsus, ac superna ambiens, ad aquæ superficiem saltu provehitur, purioribusque aquis perfundi gaudet: illud fortasse, vel muta sui imagine, prægrandi tamen, ac resonante rerum symbolo intuentibus innuens, Christianos videlicet defunctos, sarcophagisque Cœmeterialibus inclusos, haud temporalium rerum visco, ac curis obvolutos, dum vitam hic mortalitati obnoxiam agerent, vanis consumptos spebus hæsisse, sed mente terrena omnia prætergressos, ad cælestium rerum spem toto jugiter animi conatu contendisse. De his enim merito Apostolus ait: *Quibus dignus non erat mundus.* Et: *Qui seculo, & mundo*, ut Beda ait, *majores esse cœperant, nulla seculi cupita re retardabantur.*

Ep. ad Heb.

Beda ser. 18. de SS.

14 Hactenus igitur diligenter, ut vides, amice lector, expendimus, quid potissimum animalium terrestrium, volatilium, & aquatilium imagines in Cœmeterialibus locis, ac Subterraneæ Romæ monumentis effictæ intuentibus designent: restat nunc, ut de reliquis promiscuis imaginibus prolixiori sermone edisseramus, quas haud temere pia olim, ac studiosa Christianorum manus, ut nobis credere par est, ibidem effinxit: & primo quidem antequam in lucem è profundo maris gurgite emergamus, de Anchora, cujus potissimum vi firmæ jugiter & inconcussæ in mediis fluctibus naves persistunt, hic nobis sermo instituendus est.

CAP. XL.

De Anchora.

1 UNicum Nautis, qui mare excurrunt, inter sævientes undarum procellas emergendi Anchora subsidium est: si quando enim iis è proximo naufragandi periculum imminet, cunctorumque salus verti in discrimen cœpit, qui profundo è pelago nullatenus effugere queunt, ad Anchoram protinus desperatis jam rebus confugiunt. Inde vero opportunus vulgato apud omnes proverbio locus obvenit, in supremo videlicet rerum discrimine, *Anchoram sacram solvere.* Anchora quippe, ut ex Pierio 15. hieroglyphicorum libro didicimus, *Salutis, ac præsidii typus constituitur.* Hinc vero aureum illud è Solonis vita Plutarchi monitum apte repetendum videtur, cum publica de re, ac de bene instructa fido sub regimine civium multitudine loquens, *Senatu velut Anchora*, inquit, *civitatem firmari.* Et eidem alibi insistens metephoræ ait: *Romanum Imperium, quasi Anchoram fuisse fluctuanti mundo.* Apud Euripidem quoque Hecuba Polydorum gentis, familiæque suæ *Anchoram* symbolico item sermone appellat, ὄικων ἄγκυραν ἐμῶν, hoc est, *domus, ac generis Anchoram nostri.* Anchora igitur periclitantibus præsidii symbolum præstat. Hanc porro dum Nautæ jaciunt, Delphinus, ut suam quoque operi manum, periclitantibusque operam vel officiose inter pericula impendat, imminentes jam procellas præsagiens, ubi à nautis toto Anchoram conatu immitti animadvertit, & si navim ventis exagitatam offendit, eamdem Anchoram, ut tutius figatur, humano quodam velut instinctu dirigit. Quo quidem egregie symbolo, ut Alciato libet, princeps, qui populorum regimini præest, edoctus, eo laborem, conatumque omnem dirigere debet, ne res videlicet publica privato licet impendio periclitetur, aliorumque tum curæ tum saluti sui ipsius curam, salutemque postponere, quod illis eleganter in rem præsentem carminibus Anchoræ insculpto, cui inest Delphinus, emblemate idem expressit:

Anchoræ utilitas.

Pier. l. 18. Hier.

Anchora hieroglyphicum salutis, ac præsidii.

Plut. in Solon. vita.

Eurip. in Hec.

Delphinus nautis in periculo auxiliatur.

Plin. l. 18.

Titanii quoties conturbant æquora fratres,
Tum miseros nautas Anchora jacta juvat.

Alciat. in emb. 43.

Hanc

Hanc pius erga homines Delphin complectitur, imis
Tutius, ut possit figier illa vadis.
Quam decet hæc memores gestare insignia Reges,
Anchora quod Nautis, se populo esse suo.

Anchora, & ejus mysteria.

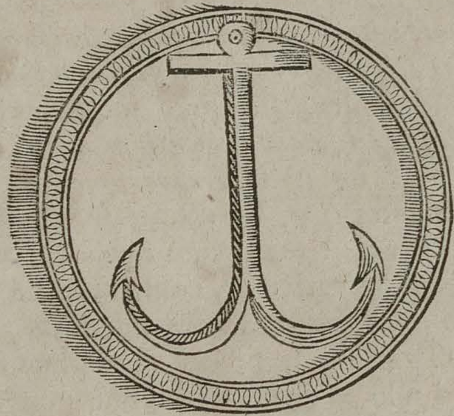
Sed ut à profanis nunc ad sacra stylum contrahamus, congrue quidem primævi Christianorum, qui tunc maxime cum acriores contra Ecclesiam persecutionum procellæ ingruerent, contrariusque ventus Christi naviculam impeteret, laborantes erant in remigando, congrue, inquam, Cœmeterialibus Cubiculis Anchoram sibi contemplandam oculis, tenendamque animo proponebant, quo symbolicè certam, solidamque ad emergendum è periculis spem Deo protegente haurirent, ac se divino nequaquam destituendos præsidio crederent. Anchoræ enim ipsius dumtaxat aspectus, obfirmatam jam tum Christianis spem portendit, qua ad cælestis patriæ stationum se perventuros, tentationum periculis jam sedatis, superatisque procellis, confiderent, ut optime alibi doctissimus Beda remigantium discipulorum labores contemplatus his plane verbis edixit: *Labor discipulorum in remigando, & contrarius eis ventus, labores sanctæ Ecclesiæ varios designat, quæ inter undas seculi adversantis, & immundorum flatus spirituum ad quietem patriæ cælestis, quasi ad fidam litoris stationem pervenire conatur.* Et certe Anchoræ subsidio iis maxime opus fuit, quibus vehementiores sub illa tempora insectantium impetus extitere: *Nonnunquam enim Ecclesia*, ut Beda subinfert, *tantum Gentilium pressuris non solum afflicta, sed & fœdata est, ut si fieri posset, Redemptor ipsius eam prorsus deseruisse ad tempus videretur.*

Beda l. 2. c. 28. in c. 6. Marci v. 5.

Bed. ubi sup.

Anchora in sepulchris cur appingeretur.

2 Sapienter igitur pia antiquorum Christianorum ingenia, quæ occultiora inter perscrutandum rerum mysteria aptis concinne symbolis attingebant, cæteras inter Cœmeteriales quibus Subterranea Roma præfulget, imagines anchoram pingere plerumque, ut hic vides, consueverunt.

Anchora spei symbolum.

Verum id haud præcipuis mysteriorum ponderibus vacuum, quis, dum sacras paginas probe calleat, arbitratur: ut enim rem altius repetamus, quis non meminerit, anchoram Christianæ spei symbolum esse, ipsomet Apostolo attestante, qui ad Hebræos cap. 6. *Fortissimum*, inquit, *solatium habemus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam & firmam, & incedentem usque ad interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introijt Iesus.* Quæ sane verba disertissimis de more sententiis Ambrosius expendens hæc ait: *Sicut enim anchora jacta è navi non permittit eam circumferri, licet venti commoveant eam, sed jacta firmam facit navem; sic & fides spe roborata, introducit nos in rerum speciem, quam modo in fide & spe tenemus. Ideo addidit dicens: Et penetrantem usque ad interiora velaminis. Tempestas enim & multus imber commovet ratem, anchora autem non permittit eam demergi. Sic enim nostra spes, quam habemus fixam in interiora velaminis, nulla infidelitate mergi poterit, si cum propheta veraciter dicamus: Iacta in Domino curam tuam, & ipse te enutriet.* Et idem paulo infra: *Spes verò penetrat in interiora velaminis, dum cælestia absque ulla dubitatione credit, & amat, operibusque ostendit, utpote qui credit, quod sperat, &c.*

ad Heb. 6.

D. Ambr. in verb. Apost. ad Heb. 6.

Velamen Templi quid significet.

Anchora hieroglyphicum bonæ spei. *Ruf. Aquil.*

3 Mirifice insuper ad rei propositum faciunt, quæ Rufinus Aquileiensis, dum illa Psalm. 15. verba explicat, *Sanctis qui in terra sunt ejus*, anchoræ interserendo metaphoram in medium profert: *Sanctis*, inquit, *qui in terra viventium spem suam posuerunt, civibus patriæ cælestis, quorum conversatio spiritualis per anchoram spei in illa patria figitur, quæ recte Dei terra nominatur, quamvis in his terris carne versetur.* Et infra psal. 151. isthæc apte in rem præsentem subjicit: *Nauta cum timet tempestatem, figit anchoram suam. Si nos anchoram spei fixam in Deo habuerimus, nullam hujus mundi tempestatem formidabimus.* Quibus procul dubio addenda sunt, quæ S. Joannes Chrysostomus eruditè in psalm. 10. proloquitur, ubi totam animæ spem in Deum ejusque auxilia constanter refundendam afferens, anchoræ similitudinem pereleganter subtexit. Sed ejusdem hic, si libet, verba proferamus: *Quemadmodum*, inquit, *execrandus est, qui sperat in homine, ita & beatus, qui sperat in Deo. Ab omnibus ergo te sejungens, hanc tene anchoram.* Enarratis autem hactenus aptissime consonant, quæ idem sanctissimus doctor Homilia 20. ad populum his verbis subinfert: *Scimus enim, ad quem ab initio confugimus, & quasi spei adhæsimus sacræ salutem nostram anchoræ affiximus, nec homini credimus hanc, sed Deo.* Idem plane in Psam. 115. egregie prosequitur, dum eandem anchoram, tutissimum sanæ illibatæque fidei symbolum esse pronuntiat: *Ejusmodi enim*, inquit, *res est fides: est quædam anchora, quæ undique sustentat mentem, quæ ei adhæret, &c.*

S. Chrys. in Psal. 10.

Chrys. ho. 20. ad pop.

Id. in ps. 115. Anchora fidei simulacrum.

4 Verum præterea, quæ hactenus enarravimus, idem Chrysostomus Concione quarta in Euangelicam Lazari historiam, candidi ac imperterriti animi nulla prorsus culparum labe obnoxii anchoram typum aptissimum constituit: *Conscientiæ*, inquit, *increpatio sacra est anchora, quæ nos nequaquam sinit absorberi.* hæc Chrysostomus. Sed quorsum hic, inquies, silentio obvolvuntur, quæ S. Paulinus Natal. 2. de beato Martyre Felice, mystice quidem de anchora, sed eleganter his carminibus cecinit:

Chrys. ho. 4. in Lazar. Sacra anchora conscientiæ typum habet.

Paul. Nat. 2. de S. Fel. mart.

Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
In statione tua placido consistere portu
Hoc bene subductam religari littore classem
In te compositæ mihi fixa sit anchora vitæ.

Paupertas, & tribulatio instar anchoræ justis sunt.

5 Porro quamplures quidem sunt, quæ de enarrato in studiosi lectoris gratiam anchoræ symbolo in medium à nobis afferri nunc possent, selectæ, inquam, probatissimorum Patrum sententiæ, sed his omnibus consulto prætermissis, illud postremo loco cupidi, ac studiosi lectoris animo contemplandum ingerimus, quod disertissimus vir Hugo Cardinalis miris ac præcipuis sententiarum dogmatibus exprimit atque exornat; sic autem ad instituti nostri propositum ait: *Nota, quod anchora figitur in salo, & in arena, & non videtur multum firma: Sic*

Hugo Card. in Hebr. 6.

Sic spes sanctorum in paupertate & tribulatione stabilitur; & ideo à perversis infirma videtur. Sed sicut dicitur Sap. 3. Si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena &c. In arenis jacitur anchora spei, quia ibi sciunt sancti jacere thesaurum salutis, & stabilitatem ibi inveniunt regni cælestis. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. In arenis ergo spem ponit, qui de tribulationibus, quas pro Christo hic sustinet, copiosam se habiturum remunerationem confidit, &c.

Sap. c. 3.

6 Vides igitur, amice lector, quorsum anchoræ signum primævi illi, ac intenso spiritus fervore succensi Christianæ fidei cultores, dum assiduis persecutionum fluctibus, ipso insufflante dæmone, quaterentur, opportunum videlicet firmæ & inconcussæ fidei, nec non spei symbolum in Cœmeterialibus frequenter tabulis adumbrarent, sibique eamdem ob oculos contemplandam ponerent, ut divinæ opis, quam sibi adfuturam sperabant, præsidio suffulti, jacta inter ipsos insurgentium procellarum impetus cælestis fidei anchora tuti jugiter, ac immobiles subsisterent, & illa Bernardi verba unusquisque jugiter inter adversa læto animo caneret: *Fremit mundus, premit corpus, insidiatur diabolus, non cado, fundatus enim sum supra firmam petram.* Sed de his hactenus.

Bern. in Ps. 91.

CAP. XLI.

De Arboribus.

1 Cœcus ille Euangelicus perfecto nondum oculorum lumine Christo largiente perfusus: *Qui profecto non aurum*, ut Gregorius ait, *sed lumen petiit*, arboribus utique homines comparans: *Video*, inquit, *homines velut arbores ambulantes &c.* Homines igitur quampiam cum arboribus innatam similitudinem obtinere, vel cæcus agnovit, quos primo oculorum aspectu arborum instar deambulantes sibi videre visus est. Quinimmo humanæ propaginis, ipsiusque Nabuchodonosoris Regis gloria præcelsæ quondam arbori Deo inter somnia arcana revelante, ipsiusque Danielis ore assimilata est: *Videbam*, inquit, *& ecce arbor in medio terræ, & altitudo ejus nimia. Magna arbor, & fortis, & proceritas ejus contingens Cælum, aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ. Folia ejus pulcherrima, & fructus ejus nimius, & esca universorum in ea: subter eam habitabant animalia, & bestiæ, & in ramis ejus conversabantur volucres Cæli, & ex ea vescebatur omnis caro.* Hæc de florido Nabuchodonosoris regno, sed de ejusdem præostenso excidio hæc infra apud Danielem: *Et ecce vigil, & sanctus de Cælo descendit. Clamavit fortiter, & sic ait: Succidite arborem, & præcidite ramos ejus: excutite folia ejus, & dispergite fructus ejus. Fugiant bestiæ, quæ subter eam sunt, & volucres de ramis ejus.* Ex quo ad altissima quæque arcanorum mysteria mortalibus propinanda arboribus vim inesse, & ipsumet justi viri typum exhibere sacris in paginis didicimus: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Quapropter dum arbores conspicimus, haud venustatem pictis dumtaxat tabulis, sed mysteriorum quoque pondus humanis mentibus earum prospectu conciliari intelligamus.

Greg. ho. in Euang.

Homines arboribus comparati.

Dan. c. 4. v. 8.

Regnum Nabuchodonosoris arbori assimilatur.

Psal. 1.

2 Cum præcipuæ igitur Cœmeterialium Cubiculorum tabulæ, quæ variis passim picturis illustrantur, virentium quoque arborum foliis mirifice decorentur, nemini profecto addubitandum est, arbores, quæ his quandoque tabulis exprimuntur, haud casu, & temere à Christianis, sed eo potissimum consilio appositas fuisse, ut ornatum, ac decoris gratiam, mysteriorumque insuper salubritatem ipsismet, quæ exhibentur, imaginibus superadderent. Verum & illud à nobis constanter hic asserendum videtur, nonnullas ex iisdem arboribus ad quid certum designandum, atque exprimendum ibidem studiosa pictorum manu effictas fuisse, cum haud pauca, nec parvi quidem momenti, his potissimum figuris arcanorum mysteria prænotentur.

Arbor, & ejus mysteria.

3 Ut breviter autem ex potioribus aliqua in studiosi gratiam lectoris attingamus, ipse in primis Origenes consulendus est, qui in cap. 6. ad Romanos lib. 5. dum illa Apostoli verba exponit: *Si enim complantati sumus similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus*, arbores ipsius Christi Domini symbolum esse pronuntiat, hæc dicens: *Christus ergo Dei virtus, & Dei sapientia ipse est arbor vitæ, cui complantari debemus, & novo quodam, atque admirabili Dei dono mors illius arbor vitæ efficitur.* Et ibidem lib. 6. iisdem arboribus ipsammet hominis voluntatem egregie comparat, quæ bona & mala pariter pro varietate temporum interdum esse consuevit.

Orig. l. 5. in c. 6. ad Rom.

Christus Dominus arbor est.

Orig. l. 6. in ep. ad Rom.

4 At Cyrillus Hierosolymitanus arbores futuræ resurrectionis symbolum præferre his plane verbis affirmat: *Tunc vero arbor excisa rursus floret: homo autem excisus non florebit? & surculi vitium, aliarumque arborum omnino excisi, & transplantati reviviscunt, & fructificant: homo vero, propter quem & illa sunt, cadens in terram non excitabitur?* Cyrillo autem Hieronymus apprime consentit, qui expositione, quam habet in Cant. ejuscemodi rem magis perspicue hunc in modum explicat: *Omnes igitur homines arbores dicuntur, sive bonæ, sive malæ; & fructuosæ, sive infructuosæ: sicut & Dominus in Euangelio dicit: Aut facite arborem bonam, & fructum bonum; aut facite arborem malam & fructum malum. Et: Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c.* Et ibidem homilia 4. *Sicut ergo*, inquit, *generaliter in Ecclesia singuli quique credentium diversæ arbores intelliguntur: ita & in unaquaque anima diversæ virtutes efficacia ejus, diversæ arbores intelliguntur.* Idem insuper epist. 6. amicum quendam ægrotantem, ut eum ad patienter, constanterque subeundas, quo premebatur, morbi molestias adhortetur, robustæ ac solidæ arboris exemplum inducit, quæ haud ullo unquam ventorum impetu quatitur, sed immobilis jugiter radicibus humo alte defixis perseverat: *Non enim est*, inquit; *arbor solida, nec robusta, nisi quæ assidui turbinis incursione, stipitibus concussis huc atque illuc inclinata tentatur; aut in quam sæpe ventorum ac turbinum flamen incurrat. Ipsis enim vexationibus constringitur, premitur, fixisque radicibus certius roboratur. Ita nos mordacibus flagellis malorum frequentium munimur extensi, corrigimur verberati, constringimur cæsi, caremusque squalore, dum longis casibus ventilamur.* At diserte insuper Hieronymus in illa Isaiæ verba cap. 60. *Gloria Libani data est ei*, ipsosmet viros sanctitatis laude conspicuos arboribus comparat, utpote qui jugi bonorum operum ac vitæ exemplo florentem Ecclesiæ sinum cumulant atque exornant, hæc autem inquit: *Qua ratione compellimur omnia spiritualiter*

Arbor symbolum est resurrectionis.

S. Cyril. Hier. Catech. 18.

Et hominis.

D. Hier. ho. 3. in Cant.

Hier. ho. 4. l. cit.

Id. ep. 6.

Arbor simulacrum hominis justi, & constantis.

Arbores Sanctis assimilantur.

Id. Hier. c. 60. in Isai.

liter accipere; quod abies, cyparissus, pinus, & cedrus excelsæ quondam Libani arbores glorificaverint Templum Dei, & locum pedum illius inclytum fecerint; ac, ne longo sermone sensum traham, vir sanctus & eloquentissimus martyr Cyprianus, & nostri temporis confessor Hilarius, non tibi videntur excelsæ quondam in seculo arbores ædificasse Ecclesiam Dei? &c. Hæc acute in rem præsentem Hieronymus.

Christus Dominus Agricola appellatur.

5 Quod plane symbolum Fulgentius usurpat in sermone de SS. Christi Confess. ubi sub ipsomet descriptarum arborum typo homines designari constanter affirmat, quorum culturam peculiari Christus ministerio exercet, sed ejus quæso verba promptis hic auribus excipiamus: *Arbores sumus*, inquit, *fratres, in agro Domini constitutæ, Dominus autem noster agricola est*: Et hæc infra subjicit: *Etsi non possumus omnes arbores æquales fructus afferre, nulla tamen debet in agro Domini sterilis permanere.* Anastasius vero Synaita Anagog. contemplat. in exam. lib. 9. in Bibl. Patr. To. 1. enarratum hactenus thema prolixori sermone his plane verbis prosequitur: *Nec hoc solum*, nempe Christum, *aperte operantem arbores ratione præditas, & eas quidem, quæ sunt immundæ, mundantem, quibus etiam dicebat: Volo, mundare. Siccas autem humectantem, ex quibus erat & illa arbor, quæ aridam suam habebat manum, tanquam ramum, ad quam exclamavit bonus hortulanus: Extende manum tuam ad Dei operationem. Sic etiam tanquam vita & morte affectos viros vivificavit, ex quibus erat mortua & arida arbor Lazarus lacrymæ aqua irrigata, & quæ statim germinavit ex terra. Supernaturaliter autem scit quoque hic agricola Iesus inoculare, ut qui instar hortulani, luto & aqua inoculans eum, qui erat cæcus ab ortu, ut qui esset lux de lumine, cæci oculus visum reddiderit. Quod si etiam ipsum velis irrigatorem videre, audi eum dicentem: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Sic enim sedens ad puteum pulchra illa vitis, nempe Samaritana, irrigata, eam fertilem reddidit. Unde etiam tanquam fructum amans agricola & Deus reprehendit eum, qui triennio ficum illam irrigavit, de cætero jubens eam excidere. Quo modo etiam per se increpasset ficum, quæ folia faceret, non autem fructum, ipsam exsiccavit.* Vides quam præclara hic tibi, lector, contemplanda mysteria proponantur: & quidem verba novissimo loco à præmemorato scriptore recensita pavendis illis Christi Domini minarum jaculis optime consonant: *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Malarum autem arborum nomine, mali utique prophetæ, ac fraudulentis tam moribus, quam dogmatibus viri designantur, de quibus Judas Apostolus in epistola isthæc inculcat: *Arbores sunt autumnales, infructuosæ, bis mortuæ & eradicatæ. Quæ, siquem fructum faciunt, non humano usui aptus est*, ut Bernardus ait, *sed porcino.* Istæ autem arbores succidendæ protinus sunt.

S. Fulg. ser. de confess. — S. Anast. Syna. Anag. contem. in exam. l. 9. in Bibl. Pat. to. 1. — Matt. c. 7. — Iud. Ap. ep. Bern. ser. de S. Bened.

6 Congrue igitur, ut videre est, Cœmeterialibus arbores imaginibus Christiani inseruere, ut picturarum pariter decori, oculorum ipsorum oblectationi, ac demum spirituali intuentium commodo isthæc salutis mysteria coloribus adumbrando prospicerent. Sed ad cætera curiosius pervestiganda properemus.

CAP. XLII.

De Cupresso

1 CUpressus arbor præ cæteris funesta, quæ utpote funeribus dicata, pro mortis signo adhibita est, domibus quidem, mortuorumque olim sepulchris affigi consuevit, & apte antiquis etiam Christianorum Cœmeteriis, ac Subterraneæ Romæ tabulis inseritur. Ut pauca enim de funebri, cujus hic mentio incurrit, arbore præmittamus, cum Diti potissimum sacra inter arbores recensetur, id pro funebri signo, ut Plinius ait, domibus affigebatur: sicut enim apium plebeiorum hominum, pari hæc ratione procerum, magnatumque sepulchris imponi consueverat, quod concinne, eleganterque in suis Alciatus emblematibus hunc in modum expressit.

Cupressus arbor funesta. — Diti sacra. Plin. l. 16. c. 33. Apium pauperum sepulchris. — Alciat. emblem. 198.

Funesta est arbor procerum monumenta cupressus,
Quale Apium plebis promere fronde solet.

Porro eam præcipue ob causam, tum apium, tum cupressus funeribus adjungebatur, quod iisdem putredinem averti crederetur, *quorum utrumque simile propemodum folio, colore, odore, faculate, naturaque sit*, etsi nonnulli cupressinos defunctorum ante ædes ramos idcirco appositos olim fuisse asserant, ne quis videlicet per imprudentiam illuc ingressus, mortuorum commercio pollueretur. Sed quoniam symbolis apud antiquos, qui sapientia præstabant, res agebatur, idcirco funeribus, quæ lacrymis redundabant, cupressus inserebatur, quod semel videlicet recisa nullatenus unquam renascatur, vel certe ut corpus humanum, quod anima destitutum putredini subest, & ad corruptionem proxime tendit, diu, vel sine anima, incorruptum permaneret. Aliam præterea rationem attigisse Varro visus est, qui id eam ob causam in more apud antiquos fuisse credidit, ne gravis cadaverum odor, qui dum hæc interim injecta rogis adurebantur, efflabatur, nares offenderet.

Ratio ejus. Alci. ubi sup. — Varro de Cap.

2 Verum enimvero, quod funebris merito planta hæc, quæ, qua mortis olim symbolum portendebatur, computanda sit, satis apud Poëtas passim decantatum est. Horatius enim ode 5. epod. & Virgilius itidem funestas ejuscemodi arbores appellat:

Cupressus mortis symbolum. — Hor. od. 5. Epo. Virg. 6. Æneid.

——— *cum frontibus artis*
Intexunt latera: & ferales ante cupressos.

Quo plane titulo ipsemet easdem Æneidos 3. prosequitur:

——— *stant manibus aræ*
Cæruleis mistæ vittis, atraque cupresso.
Et non plebeios luctus testata cupressus.

Quibus Ovidius quoque 3. Tristium eleg. 13. apte consonat:

Ovid. 3. Trist. eleg. 13.

Funeris ara mihi, ferali cincta cupresso.

Claudianus item 2. de raptu Proserp. in eamdem fere sententiam de cupresso cecinit:

Claud. 2. de rap. Proserp.

Quercus amica Iovi, tumulos tectura cupressus.

3 Præter Cupressum autem, cujus mentio est, Pinus quoque, & Myrtus pro mortis symbolo ab antiquis usurpari consuevere. Et Pinus quidem, quia semel excisa nunquam reviviscit, ac repullulascit. Myrtus vero funesta itidem arbor computatur, ejus quippe foliis Thebani ad Iolai herois maximi tumulum, ut Græcos apud Scholiastes fertur, utebantur. Verum inter funebres sibi jure palmam Cupressus vindicat: *Videmus enim*, Alciatus inquit, *in magnatum, & nobilium sepul-*

Pinus, & Myrtus mortis significationem obtinent. — Alc. in embl.

sepulchralibus, ac pollincturis spargi Cupressi frondes, sed iste ritus apud omnes non æque celebratur. Unum interim in studiosi gratiam lectoris præmittendum videtur, quam potissimum ob causam funerarias inter arbores Cupressus adscribatur? An ob pariles videlicet ramos, unde Græcum illi nomen, metarum quippe formam intuentibus exhibent, unde Nonius illud ex Ennio:

Nonius ex Ennio.

Capitibus nutantes Pinos, rectosque Cupressos.

Ac si hieroglyphica foliorum parilitate illud innui videatur, quod eleganter Horatius expressit:

Horat.

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres.

Hæc enim dominos servis, & sceptra ligonibus æquat, quin & in omnes arithmetica proportione se habet, ut acute in rem præsentem Alciatus edisserit, utpote quæ nullum fert,

Dissimile simili conditione ligans.

Quod satis etiam argute in mortuorum dialogis Lucianus adnotat. Inde symbolicum illud, quod ad mores attinet, Alciati carmen ex Cupressi tum forma, tum nomine concinnatum est:

Indicat effigies metæ, nomenque Cupressi,
Tractandos parili conditione suos.

Quibus hic obiter enarratis, apte illud in rem præsentem Martialis carmine repetendum suggeritur:

Martial. ep. l. 6.

Sed mihi perpetua nunquam moritura Cupressus.

Quod Lucanus item lib. 3. de bello civili expressit:

Luc. l. 3. de bel. civ.

Et non plebeios luctus testata Cupressus,
Tunc primum posuere comas.

Quibus Alciati in Magni viri Epicedium conscripta carmina quadrant: optimo enim ejusdem regimini Palma simul, & Cupressus coronam perpetuò mansuram intexunt:

Quam tibi cura salus populi fuit, optime Princeps,
Hoc tua strenuitas, claraque gesta canunt.
Nempe tibi constanti animo, dum vita maneret,
Propositum fuerat vivere, sive mori.
Perpetuas ergo inferias tibi, Magne, sacramus,
Signaque conspicue Palma Cupressus erunt.

Alc. embl. 198.

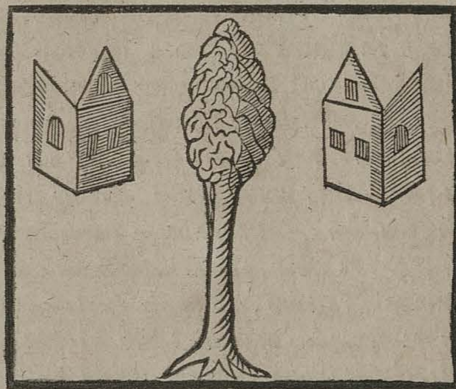
Verum ut à profanis ad sacra transeamus, Christianorum Cœmeteriis, in quibus invicti tot Christi pugiles quiescunt, palma quoque, & Cupressus simul junctæ mirifice conveniunt, piaque eorundem Christianorum manu insculptæ cernuntur.

Cupressus, & ejus mysteria.

3 Præcipuas igitur inter arbores, quibus sacræ plerunque Cœmeteriales tabulæ exornatur, Cupressus velut quid loco consonans, & funeri dicatum describitur. Feralis enim planta ista, quæ lacrymis jugiter irrigata, juxta rogos potissimum, & cineres pullulat, apta ibidem conseri visa est, ubi olim funera passim pia Christianorum manu cadaveribus instruebatur. Ut quid enim in iis potissimum locis, in quibus tumulata defunctorum cadavera in Christo obdormiunt, & ubi crebra inter funera acerbior ipsius mortis memoria recrudescit, Cupressi jugiter non inspiciatur, non insculpatur imago? ut in sepulchrali quodam hujus nostræ Subterraneæ Romæ lapide videre est, in quo præcelsa duas inter domos Cupressus affabre coloribus efficta conspicitur. Quæ quidem funestissima arbor, etsi gentilitiam superstitionem redolet, quippe quæ frequens olim gentilibus extitit, ac juxta eorumdem domos, & ipsosmet defunctorum rogos, ut ethnici plerique scriptores asserunt, poni, ac humo defigi consueverat; Plinio præsertim, ut diximus, id attestante lib. 16. cap. 33. eum tamen satis abunde suo loco à nobis probatum sit; haud ulla videlicet ratione in sacris Christianorum Cœmeteriis humatos gentiles aliquando fuisse: illud nobis hic interim affirmare opus erit, aut lapidem illum è profanis gentilium tumulis sublatum, in Christianorum deinde Cœmeteria invectum irrepsisse, quod & aliis sepulchralibus titulis contigit, ut jam supra lectori palam ostendimus: vel certe arbores ac domos coloribus ibidem adumbratas mysticas abditarum significationes rerum præseferre, fateri ultro cogimur. Porro, ut tuum lector hac de re judicium sit, lapidem ipsiusmet Cupressi imagine prænotatum & à Bosio inter perscrutandum Cœmeteria, quæ in Viis potissimum Appia atque Ardeatina sita sunt, adinventum, icone ex ipsis Cœmeterialibus tabulis diligenter excerpta, hic tibi ob oculos contemplandum proponimus.

Plin. l. 16. hist. c. 33.

Lapides sepulchrales gentilium usui sunt sepulchris Christianorum.

4 Verum enimvero, ut in re quæ difficultatibus intercipitur, Originis sententiæ inhæreamus, præcipua ille sub adumbratæ arboris istius symbolo mysteria contemplatur: homilia enim tertia, quam in Canticorum explanationem edidit, illa acute verba explanans: *Trabes nostræ cupressi*, hac ipse ratione vel potius juxta vulgatæ textum legendum putat: *Laquearia nostra cypressina*, hæc de domibus & cupressis: *Sunt autem Ecclesiæ, vel Ecclesiæ domus sponsi & sponsæ, sive animæ verbi domus in quibus ligna sunt cedrina.* Et isthæc paulo infra subtexit: *Et puto*, inquit, *quod convenienter hi, qui Episcopatum bene ministrant in Ecclesia, trabes dici possint, quibus sustentatur & tegitur ædificium vel ab imbrium labe, vel ardoribus solis. Secundo autem horum loco tigna Presbyteros opinor appellari; & trabes quidem dici cypressos, quibus & fortitudo robustior, & odor suavitatis inest, per quod in operibus solidum, & in doctrinæ gratia fragrantem designat Episcopum.* Hæc ad rem nostram Origenes. At eleganter de more Ambrosius in Psal. 118. isthæc in rem præsentem de Cupresso eloquitur: *Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam; hyeme juxta, vere atque æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur: solam hanc arborem ventus suo nunquam honore despoliat: sola nunquam veteri exuitur amictu, aut novo flore vestitur. Sic Apostolica quoque gratia nescit defectum, sed venustate sua floret. Anima igitur corrumpi nescit, quæ florentibus meritis vigens semper justitiæ, cæterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat, & ideo non defluit, neque decidit, quia nihil in eo rimosum est, ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi.* Gregorius item in eadem Canticorum verba, nimirum: *Laquearia nostra Cypressina*, perennitatis quoddam in Cupresso symbolum attentius admirari non desinit: *Cedrus autem & cupressus*, inquit, *imputribilia ligna esse perhibentur: quibus bene omnes electi figurantur, quia dum*

Episcopi, & sacerdotes Domus Dei trabes appellati.

Orig. ho. 3. in Cant.

Cupressus hominis justi significationem habet.

D. Ambr. in Ps. 118.

D. Greg. in ver. Cant.

dum temporalia nullo desiderio sectantur, æterni fiunt, eo quod mentem in æterna figunt. Demum Bernardus eadem sacrorum Canticorum verba edisserens, Gregorio hunc in modum adstipulatur: *Cupressus item boni æque odoris & imputribile similiter lignum, incorrupta vitæ & fidei quemvis de clero, debere esse demonstrat: & merito decori domus, & laquearium ornatui deputatur. Scriptum est enim: Domum tuam Domine decet sanctitudo in longitudinem dierum. Ubi sane & sanctimoniæ decus, & indeficientis gratiæ expressa perseverantia est.* huc usque Bernardus.

D.Bernard.

5 Illud verò à nobis silentio obvolvendum non est, eodem nimirum sepulchrali lapide, in quo domus & cupressus pariter exsculpta artificum manu conspicitur, domum quidem semidirutam; cupressum autem virentibus ramis excultam haud peculiari absque mysterio intuentium oculis contemplandam exhiberi. Illud enim fortasse, ut nunc menti subest, hæc imago rem altius expendenti innuere videtur, semidirutæ videlicet domus aspectu corruptibile hoc nostrum corpus vel mortis falce jam resolutum, seu dissolutioni jam proximum, cupressi vero viridantium ramorum præstantis amœnitate imagine immortalem hominis animam haud ullo unquam tempore perituram designari.

Corpus humanum instar domus semidirutæ est.

6 Pio igitur, ac valde opportuno veterum Christianorum studio, quibus cuncta quid mysticum, tum oculis, tum auribus resonabant, cupressus imago Cœmeteriis affigi consuevit, ad levandos videlicet inter diversa, quibus jugiter impetebantur, læto ac fausto virentis jugiter arboris symbolo mæstorum animos, quod oculis suspiciendum, ac contemplandum mentibus ingerebatur, eosdemque ad certam optatissimæ immortalitatis spem alacriter provehendos. Sed hæc interim de Cupresso exposuisse haud nos piget: cæterum ad palmam, quæ principem inter arbores locum tenet, & certum victoriæ omen præfert, jam, si libet, amice lector, contendamus.

CAP. XLIII.

De Palma.

1 HAud aliud præ cæteris tam apte, quam Palmæ symbolum Cœmeterialibus locis consonat, in quibus juges Christiani ex Averni hostibus palmas, ac triumphos revexere: hic enim, ubi piorum quondam palæstra certaminum, ac ipsamet luctantium arena extitit, ubi invicti ad pugnam pugiles Christi exercebantur, ubi *Sancti per fidem*, ut Apostolus ait, *vicerunt regna, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, fortes facti sunt in bello, castraverterunt exterorum:* hic ubi *acceperunt mulieris de resurrectione mortuos suos:* hic ubi *circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti:* hic ubi *in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis; & cavernis terræ, quibus profecto dignus non erat mundus:* hic ubi demum delituere, & *ut meliorem invenirent resurrectionem*, post pugnam laureati in Christo tandem quiescunt: hic ubi pretiosa eorundem corpora tot coronis, tot palmis, quot tormentis, quot vulneribus exculta, jacent: *Pretiosa quippe sanctorum Martyrum corpora*, ut Chrysostomus ait, *sicut pretiosis lapidibus acceptis pro Christo vulneribus distincta omni Regum diademate pretiosiora, & spectabilia redduntur.* Merito, inquam, ubi quondam pugnæ, ibi nunc palmæ: ubi quondam luctæ, ibi nunc coronæ: ubi vulnera, ubi contumeliæ, ubi funera, ubi demum cineres, ac sepulchra, ibi triumphales palmæ vigent, atque coruscant. Palma enim, cujus Salomonico potissimum templo nobiliter exornando, Deo jubente, imago dedicata est, aptiori nunc symbolo Subterraneæ Romæ Cœmeteriis, Deo aspirante, affigitur, hæc enim ipsis certantibus semper in voto fuit, nam, ut Plutarchus ait: *Plura certamina coronam palmæ habent.* Palma siquidem coronæ instar victores donabantur: quippe cum hæc una certaminum typum exhibeat, victoriæ quoque omen portendit. Quamobrem in certaminibus olim ut idem Plutarchus ait, *placuit palmam signum esse victoriæ, quoniam ejus indolis est, ut urgentibus, opprimentibusque non cedat, sed fortius assurgat.* Quod sane, ut verum fateamur, haud aliis, quam martyribus consonat, hujus arboris enim frondes spatularum, quibus certamen perficitur, formam intuentibus exhibent: *Sumetis vobis die prima fructus arboris pulcherrimæ, spatulasque palmarum.* Hæc autem pugnantibus quam probe conveniant, quis non videt? cum enim certaminibus varia apud gentiles quondam præmia extiterint, palma tamen commune omnium ornamentum, ac præmium pariter, Plutarcho teste, computabatur: *Cum sacrorum*, inquit, *certaminum aliud aliam habeat coronam, Palma communis est omnibus.* Palma quippe haud soli ornamentum capiti confert, sed & totum victoris corpus ambiendo decorem præstat: victores enim tum manu, tum veste triumphalis palmæ olim symbolum præferebant: quo plane habitu Christiani quoque inter tyrannorum persecutiones, ac certaminum lucta mystice conspicui reddebantur: *Hic est*, Tertullianus inquit, *habitus victoriæ nostræ, hæc palmaris vestis, tali curru triumphamus.* Palma igitur, vel solo aspectu triumphum portendit: ibique concinne regia hæc, nobilisque arbor piorum manu conseri consuevit, ubi quondam invictorum Christi pugilum certamina ipsomet irrigata sanguine pullularunt, probe quidem sacris martyrum pignoribus victoriale istud symbolum arridet: *Palma enim*, ut Ambrosii verbis utamur, *martyribus suavis est ad cibum, umbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper vestita foliis, semper parata victoriæ, atque ideo non marcescit palma, quia martyrum victoria non marcescit.*

Palma sepulhris Christianorum aptissima, & cur?

Ep. ad Heb. c. 11.

Palmæ effigies Templo Salomonico dedicata.

Plut. 95. 14.

Palma cur victoriæ symbolum constituatur.

Lev. 23.

Plut. in Symp.

Tert. apol. 50.

Ambr. ser. 24.

2 Palma igitur cæteras inter arbores, tum mellito fructuum sapore, tum pulchritudne, & sui longævitate præstat, symbolicis tamen rebus, quibus multipliciter illustris redditur, longe præcellit. Hæc enim post prælia victores designat, & triumphos sui exhibitione consummat. Quamobrem usitato apud Latinos vocabulo *palmam ferre, & palmam dare*, idem sonat, ac victorem esse, aut quempiam victorem fateri. Haud ab re igitur nobili victorialis palmæ symbolo, triumphalis instar vexilli Christiani quondam athletarum Christi tumulos insignire ac prænotare consueverunt. Nos vero, ut ipsius palmæ præconia, & subinde symbola edisseramus, hoc quidem lignum in Dominico Crucis patibulo in victoriæ signum, vel potius insigne dedicatnm est. Crux enim, ut nonnulli ex Patribus edocent, ex quatuor lignis, præcipue ex palma compactum est, quod à Glossa Clementin. 1. de Trinitate, & Fide Catholica his verbis comprobari videtur: *Fertur Crux quatuor habuisse genera lignorum. cedrum in stipite, palmam in palo per longum, cupressum*

Palmæ arboris nobilitas.

Crux Christi è quatuor lignorum generib.

ſum in ligno ex tranſverſo, olivam in tabula ſuper Crucem, quod & brevi Carmine concluditur:

Ligna Crucis Palma, Cedrus, Cupreſſus, Oliva

Hæc gloſſa. His autem obiter præmiſſis, quod ad rem attinet, recolendum Palmæ Hieroglyphicum non minus Chriſtianæ fidei cultoribus, quam ipſiſmet Ethnicis uſui quondam extitiſſe ſatis apud omnes exploratum eſt. Illi enim ad ſolis imaginem ſymbolice præſignandam, & ad exprimendos ejuſdem radios; ad menſium item, & anni tempora, ad ipſam Iudææ pronunciam, ad Iuſtitiam demum ac victoriam, & alia id genus prænotanda, quæ apud Pierium, aliosque paſſim recenſentur, qui de Hieroglyphicis copioſe agunt, ipſius Palmæ ramos adhibuere. Verum probati è noſtris ſcriptores admirando hoc ſymbolo & ipſi quidem Iuſtitiam, ac Victoriam, ſenſu tamen ab ipſo gentilium intellectu longe præſtantiori, pluraque alia, quæ intuentium ac legentium animos mirifice ad virtutum decora promovent, virentibus palmarum foliis adumbrari ſuis frequenter ſcriptis edocuere.

Palma, eiuſque myſteria alia apud Chriſtianos, alia apud Ethnicos habebantur.

Palma hieroglyphicum Iuſtitiæ, & Victoriæ.

3 Vt nonnulla igitur hic ad inſtituti propoſitum breviter ediſſeramus, primo quidem loco à nobis in medium proferenda ſunt, quæ eleganter Ambroſius ſermone in Dominicam Palmarum deſcribit; quippe ipſiuſmet Palmæ formam ſtudioſius expendens, aptiſſimum juſti eandem viri ſymbolum eſſe pronunciat: *Palmæ*, inquit, *radix aſpera eſt, ſed nitorem maximum habet in fine, oſtendens per hujus vitæ aſperitatem in decorem cæleſtis patriæ nos debere ſuſtolli.* Porro Eucherius lib. de ſpiritual. formul. pari ſententiarum vi Ambroſio in hæc verba ſubſcribit: *Palma corticum ſuorum involutionibus anguſtiatur; ſed prius amplitudine pulchræ viriditatis expanditur: ſic electorum vita inferius deſpecta, ſed ſuperius pulchra. Habet quidem & aliud Palma, quo à cunctis arborum generibus differt: omnis enim arbor, quæ in ſuo robore juxta terram valde ſubſiſtit, creſcendo ſuperius anguſtatur, & quantum paulißper ſublimior, tantum in altum redditur ſubtilior. Palma vero ab imis inchoat, & juxta ramos, & fructus ampliori robore exurgit, & quæ tenuis ab imis proficit, vaſtior ad ſumma ſuccreſcit. Quibus itaque aliæ arbores niſi terrenis mentibus inveniuntur eſſe ſimiles, inferius vaſtæ, ſuperius anguſtæ eſſe, &c. At contra ex æqualitate Palmarum deſignatur proficiens vita Iuſtorum, qui nequaquam in terrenis ſtudiis ſunt fortes, & in cæleſtibus debiles, ſed longius atque diſtantius ſe Deo exhibent, quam ſeculo fuiſſe meminerunt.* Hæc ille, ex quibus vides quam ſapida cæleſtinm arcanorum myſteria ſapienti ore mortalibus vir iſte divinus ediſſerat.

Palma aſperitatis huius vitæ imaginem præfert.

D. Amb. ſer. in ram. pal.

S. Euch. l. de ſpir. for. c 4.

4 Hic itidem lectori repetenda videntur, quæ præcipuus cæteros inter Eccleſiæ Doctores Gregorius ingerit, in illa potiſſimum verba: *Sicut Palma multiplicabo dies*; ubi & ipſe Palmam ſpecioſum juſtarum ſymbolum animarum eſſe fatetur: hæc autem ſunt ejus in rem præſentem verba: *Nec immerito juſtorum vita Palmæ comparatur, quia ſcilicet Palma inferius tactu aſpera eſt, & quaſi aridis corticibus obvoluta; ſuperius vero & viſu & fructibus pulchra. Inferius corticum ſuarum involutionibus anguſtiatur, ſed ſuperius amplitudine pulchræ viriditatis expanditur. Sic quippe eſt electorum vita, deſpecta inferius, ſuperius pulchra. In imo iſta quaſi multis corticibus devolvitur, duminnumeris tribulationibus, anguſtiatur, in ſummo vero illa, quaſi pulchræ viriditatis foliis, amplitudine retributionis expanditur, &c.* Idem plane ſymbolum à Caſſiodoro his verbis comprobatur: *Hæc ſupra terram hiſpida eſt, & quibuſdam tumoribus inæqualis, ſed ubi ad ſuperna proceſſerit, dulciſſimorum fructuum ſuavitate compleiur, & quaſi quibuſdam radiis ornata diſtenditur: Sic juſtorum converſatio in hoc mundo duris eſt laboribus plena, ſed in ſupernis probatur eſſe pulcherrima.*

Palmæ juſtorum vita comparatur.

S. Greg. l. mor. 19. c. 16.

Caſſiod. in pſ. 91.

5 Pulchra item, & prolixo quidem ſermone copioſe de Palmis Theophylactus ediſſerit: de feſtivis enim palmarum ramis, quibus turbæ Hebræorum, ac pueri Chriſto Domino Hieroſolymam ſubeunti obviam in triumphi morem prodiere, ſermonem inſtituens, iſthæc habet: *In ſummitate folia habet, alma germina in folio ferens. Porro in trunco & mediis uſque ad faſtigium aſpera eſt, & vix aſcenſilis; in ramis autem virgas erectas promittens. Ita & qui ad cognitionem Verbi & Filii Dei properat, aſperam quidem illam inveniet, ambulans per labores virtutis: veniens autem ad ſummitatem ſcientiæ, aſſequetur fulgidiſſimum lumen cognitionis divinæ, quaſi candidiſſima Palmarum germina, &c.*

Palmæ triumphales Chriſti Hieroſolymam aſcendentis.

Theoph.

6 Sed attentius interim contemplari libet, quæ vir doctiſſimus Beda lib. 6. in illa Canticorum verba: *Statura tua aſſimilata eſt Palmæ*, ipſius Palmæ formam exacte deſcribens, myſticis interlocutionibus eleganter ediſſerit: *Quia Palma*, inquit, *in inferioribus aſpera videtur, in ſummitate autem pulchritudinem, & fructu ſuavitatem oſtendit, merito huic ſtatura aſſimilatur Eccleſiæ ſive animæ cujuſque fidelis; quæ aſperos pro Domino portat in terra labores, ſed mercedem à Domino gratiſſimam ſe accipere ſperat in Cælo. Aſpera eſt Palma juxta terram, quia perſecutionem patiuntur propter juſtitiam electi: pulchra eſt & dulcis in ſummo, quia gaudent in preſſuris, & exultant ſcientes, quoniam merces eorum copioſa eſt in Cælo.*

Palma typum ſuſtinet Eccleſiæ.

Bed. l. 6.

7 Porro ex peculiari frondium memoratæ arboris forma, nobiliſſimum Eccleſiæ ſymbolum idem Beda verborum coloribus adumbrare videtur, quod deinde hunc in modum lectori contemplandum exhibet: *Item quod Palma*, inquit ille, *diuturnis eſt veſtita frondibus, & folia ſua ſine ſucceſſione conſervat, quis non videat, quia typum teneat ſtaturæ fidei quæ variante ſtatu ſeculi labentis eadem ſemper verba rectæ confeſſionis, quaſi folia nunquam reditura lapſura retinet? & eandem operum perfectionem, quæ ab initio cœpit quaſi decorem Palmarum uſque ad finem ſeculi in electis ſuis intemerata cuſtodit, &c.* Hæc Beda.

Palma ſimulacrum fidei quoque conſtituitur.

8 Illud vero in ſtudioſi lectoris gratiam prænotandum eſt, quod Soli quidem tot inter arbores Palmæ peculiariter convenire dignoſcitur: hæc quippe præ cæteris adverſus pondus, quod preſſa ſuſtinere cogitur, eum in modum nititur, ut immani cuivis oneri impoſito haud unquam cedat, nec ramis aliquando depreſſa flectatur, immo potius, quod mirandum eſt contra ipſummet pondus quod patitur, obluctando conſurgat, ut ipſemet Ariſtoteles octavo Problematum libro, & Plutarchus in 8. Sympoſiac. edocent. Quam potiſſimum ob cauſam lyncei naturalium rerum perſcrutatores Palmam patentiſſimum victoriæ ſignum ac ſymbolum pariter eſſe pronunciant; neq; id ipſi duntaxat Ethnici dictis comprobarunt, qui duces, ac milites nobili victoriæ triumpho hoſtilibus è caſtris remeantes confertis palmarum foliis exornabant; ſed & Chriſtiani, quibus jugis eſt cum tartareo hoſte conflictus, id ipſum præſtitere: hi quippe tri-

Palma victoriæ de inimicis ſpiritualibus imago eſt.

Ariſt. l. 8. prob. Plut. in 8. Sym.

triumphali palmarum signo eos potissimum dignos renuntiarunt, qui spirituales, insensosque jugiter ipsiusmet animæ hostes post innumera tentationum certamina viriliter subegissent. Huc autem eleganter Origenes in cap. 21. illis verbis alludit: *Palma victoriæ signum est illius belli, quod inter se caro & spiritus gerit.* Quibus & Ambrosius pari eloquentia consonat, dum lib. 3. cap. 13. Hexameron isthæc scribit: *Laurus & palma*, inquit, *ad insigne victoriæ, lauro victorum capita coronantur: Palma manus victricis ornatus est. Vnde & Ecclesia ait Cantic. 7. Dixi: Ascendam in palmam, ut apprehendam fructus ejus Ascendam in Palmam, ut omnia inferiora relinquat, & ad superiora contendat ad bravium Christi, ut suaves ejus fructus carpat & gustet.* His adde quæ ipsemet Ambrosius cap. 7. hunc in modum subjicit: *Rapimus enim ex hoc mundo palmam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpentibus pervigili labore decerpimus; ita tamen, ut non furtiva sublatio, sed direptio sit triumphalis.*

Orig. in. c. 21.

D. Amb. l. 3. c. 13. Exam.

Cant. 7.

Id. in. Luc. c. 7.

9 Sed cæteris symbolicis, quæ Palmæ congruunt, argumentis illud accedit, quod quamvis nobile ac præcipuum victoriæ insigne præseferat, peculiari tamen ratione faustissimæ illius victoriæ signum ac symbolum extat, quæ proprii effusione sanguinis purpurea Martyrii laurea comparatur. Quod quidem egregie quadragesimali sermone in Dominum. 2. Ambrosius expressit: *Præmium enim*, inquit, *quoddam est Palma martyrii, quæ confitenti linguæ dulcem fructum tribuit & victrici dexteræ gloriosum præstat ornatum. Est plane palma Martyribus suavis ad cibum, umbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper parata victoriæ. Atque ideo non marcescit Palma, quia Martyrum victoria non marcescit.* Hæc in rem præsentem Ambrosius.

Palma martyrii interpretationem quoque habet.

D. Amb. ser. in Dom. 2. quadr.

10 Victoriales quoque Martyrum palmas ipsemet Augustinus miris laudum præconiis extollit in illud Apocalyps. 7. *Stabant ante thronum in conspectu Agni amicti stolis albis, & Palmæ in manibus eorum;* ubi postquam de jugi Martyrum ante thronum Dei consistentium lætitia luculenter disseruit, isthæc subdit: *Stolis fulgent albis, & Palmas in manibus habent; dum corpora, quæ ignibus ustulari, ac bestiis dilacerari, plagis absumi, per præcipitia devolvi, ungulis abradi, omnimodo pœnarum genere passi sunt dissipari, per resurrectionem glorificata recipiunt.* Quibus omnino consonant, quæ idem tract. 51. in Ioan. subnectit: *Rami palmarum*, inquit, *laudes sunt, significantes victoriam: quia ibi erat Dominus mortem moriendo superaturus, & trophæo Crucis de diabolo mortis principe triumphaturus.* Hæc Augustinus. Gregorius item hic nobis consulendus est, qui lib. 2. in Ezech. homilia 17. illa potissimum verba exponens: *Et ante frontes pictura Palmarum. Quid per Palmas*, inquit, *nisi præmia victoriæ designantur? Ipsæ quippe dari vincentibus solent. Vnde & de his, qui in certamine Martyrii antiquum hostem vicerant, & jam victores in patria gaudebant, scriptum est: Et Palmæ in manibus eorum, &c.* Et hæc infra: *Palmas quippe in manibus habere, est victorias in operatione tenuisse: cujus operationis Palma ibi retribuetur, ubi jam sine certamine gaudetur.*

Palmæ martyrum victoriales propriæ.

D. Aug. in c. 7. Apoc.

Id. tract. 51. in Ioan.

Palmæ, cum quibus obviam Domino iverunt Hebræorum pueri, & earum mysteria.

S. Greg. l. 2. in Ezec. ho. 17.

11 Verum enimvero complures Patrum id comprobantium sententiæ in medium proferri possent, sed omnibus interim ablegatis, unum nobis pro quovis sententiarum pondere argumentum sufficiat, antiquissima nimirum ipsius Ecclesiæ consuetudo, quæ in recolendis beatorum Martyrum natalitiis ejuscemodi titulum ac phrasim usurpare consuevit. Cujuslibet enim singillatim Martyris, dum gloriosa ejusdem sacris in dypticis mentio recurrit, his potissimum verbis laudatio concluditur: *Martyrii Palmam accepit.* Item, *Martyrii Palma coronatus est; vel Martyrii palmam meruit obtinere.* Et ut uno verbo singula complectamur, frequentissima tum in Romano Martyrologio, tum in recolendis Martyrum actis ipsius Palmæ mentio agitur: cujus quidem rei etsi exempla quamplura deessent, quibus validè ejusmodi assertio comprobetur, satis abunde ex ipsismet celeberrimæ virginis ac Martyris Agathæ gestis obfirmari videretur: quippe quæ his tyrannum immanissimum verbis compellasse describitur: *Nisi perfeceris corpus meum à carnificibus attrectari, non potest anima mea in Paradisum Dei cum Palma intrare Martyrii.* Quapropter consonis quidem triumpho vocibus, plaudentium more in beatorum Martyrum Innocentium hymno sacrosancta jugiter Ecclesia canit:

Palma martyrii solemnis Ecclesiæ phrasis.

Acta S. Agathæ.

Hymn. de SS. MM. Innoc.

Vos prima Christi victima
Grex immolatorum tener
Aram ante ipsam simplices
Palma & coronis luditis.

12 Quibus item concinne respondent, quæ Apocalyps. 7. beatus Christi Apostolus & Euangelista Joannes ad instituti propositum loquitur, cum ipsos Christi Martyres stantes ante thronum Dei, & palmas triumphantium in morem manibus præferentium se vidisse affirmat: *Post hæc*, inquit, *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronum & in conspectu Agni amicti stolis albis & Palmæ in manibus eorum.* Idem insuper ex recepto ac perantiquo Ecclesiæ usu satis convinci videtur, quæ dum beatissimorum Martyrum imagines pingit, eosdem aptatis manui Palmis effingere consuevit, ut iisdem in tabulis haud semel videre est.

Apoc. c. 7.

Martyres Palmas in manibus tenentes pingendi mos.

13 Ut enim Baronius in suis ad Rom. Martyrologium notis asserit, palma victoriæ symbolum esse consuevit, *non tantum*, inquit, *apud Iudæos, ut explerisque divinæ scripturæ locis apparet, erant palmæ victoriæ insignia, sed & apud Græcos, ex quibus ad Romanos eadem provenit consuetudo, ut victoribus palmæ darentur, sed id non ante debellatos Samnites, ut habet Livius lib. 10. in fin. Dec. 1. Quod sit in Palma victoriæ symbolum habes ex Plutarcho lib. 8. q. 4. Symposiac. narratum à Gellio lib. 7. c. 6. Certe his insignibus nobilitatos sanctos Martyres vidit sanctus Ioannes Apoc. c. 7. ut non mireris, si in Martyrologio sæpius leges sanctos Martyres palmam accepisse Martyrii: est enim ea dicendi phrasis ex divinis scripturis comparata, atque antiquitus usurpata.* Hæc in rem præsentem Baronius, quibus & multiplices ipsarummet Cœmeterialium palmarum icones subtexere, & hic lectori è Subterraneæ Romæ Sarcophagis excerptas delineare voluimus.

Bar. in not. ad Mart. Rom. die. 1. Ian.

Palma victoriæ insigne habetur.

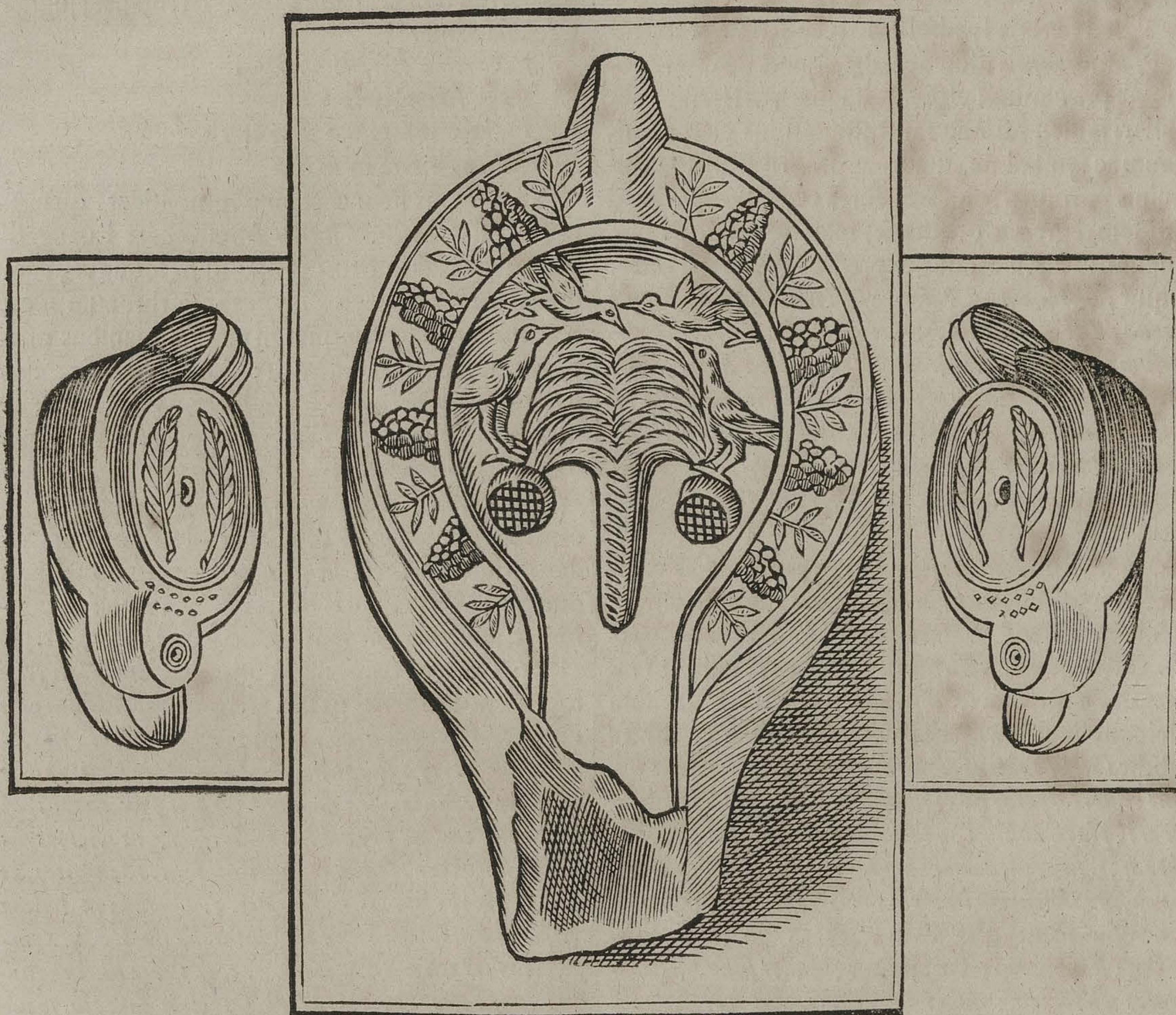
Palma enim, quæ victoriæ symbolum, & triumphi index est, à Christianis olim Martyrum sepulchris ferro exsculpi consueverat: quapropter ubi puerorum

Sepulchris Martyrum palmæ insculpi solitæ.

puerorum quoque interdum Sarcophagi palmarum ramis nobiliter exsculpti conspiciuntur, eosdem haud temere persecutorum gladio interceptos, Christianæ fidei testimonium exhibuisse, & sanguine laureatos de tyrannis triumphum revexisse asseri potest. Cujus rei gratia sepulchralem hunc pueri Valentiniani lapidem, qui è Cœmeteriis erutus, apud Petrum Antonium Gabriellum Romanum, virum tum sacræ, tum profanæ antiquitatis studiosum, extat, lectori contemplandum proponimus, ubi palma ad calcem insculpta cernitur: quippe quæ ut plurimum index martyrii esse consuevit.

HIC REQUIESCIT IN PACE
INNOCENS PUER
NOMINE VALENTINIANUS
QUI VIXIT ANNOS III.
DIES XXV.
SEPULTUS EST
PRID. NON. DECEMB.
CONSULATU VOLUSIANI
VIC.

Christiani insuper, ut victorialibus inter ipsa adversa, quibus impetebantur, palmis cumularentur, earundemque vel solo aspectu alacriores ad certamina, triumphos interim animo recolentes, ac victoriam meditantes, redderentur, fictilibus quoque lucernis sæpe sæpius palmarum ramos in triumphi symbolum delineando affigebant: quod ex nobili Cœmeteriali hac præsertim lucerna ex nostris hisce tabulis lib. 3. excerpta tibi contemplandum offertur, quæ palmarum arborem columbis hinc inde insignitam exhibet.

Palmæ martyrum proprium insigne.

14 Palmarum enim virentium symbolo Martyres à cæteris sanctis peculiari veluti signo secernuntur, quorum potissima virtutum insignia iisdem tabulis exprimi in more positum est. Quapropter quemadmodum ubi quis pictas juxta alicujus imaginem claves adspicit, mox veneranda ibidem beati Petri Apostolorum Principis imaginem exhiberi pronuntiat: pari quoque ratione, dum mucronem Pauli, Crucem Andreæ, Apostolorum insignia, & id genus alia recognoscimus, sanctorum protinus, quibus isthæc congruunt, imagines præferri intelligimus. Hinc haud dissimili, si nobis argumentari fas est, ratione cum Sancti alicujus imaginem viridi palmarum ramo excultam conspicimus, eam velut martyris imaginem continuo veneramur.

15 Verum an idem prorsus de Palma Cœmeterialbus sepulchrs insculpta asserendum sit, quod martyrem scilicet conditum ibidem fuisse designet, merito quidem nonnulli addubitant, eam victoriæ potius ac triumphi symbolum, quem ibidem reconditus de tribus illis acerrimis hostibus, mundo scilicet, carne, ac diabolo retulit, intuentibus præseferre affirmantes. Argumentum autem ad id comprobandum ex pluribus sepulchralibus titulis deducunt, qui in opere Subterraneæ Romæ Italico sermone hactenus edito recensentur; ubi tertio potissimum libro inscriptiones quamplures Palmarum ramis prænotatas videre est: hæc autem, ut iidem constanter asserunt, Martyrium nullatenus designare queunt, & argumenti vis exsepulchrali cujusdam præsertim Leupardi titulo augeri, videtur, de quo isthæc ibi leguntur:

De Palmis, quæ sepulchris insculptæ visuntur.

Leupardus se bivo fecit.

duobus interim Palmarum ramis in ipsius monumenti

menti prospectu eleganter exculptis. Quorsum autem quis inquiet, victorialem suo quispiam monumento Palmam, quæ augustissimi martyrii index & nota est, absque tumidi & arrogantis animi fastu insculpi jubeat? Ex altero item sepulchralis inscriptionis titulo res palam ex istorum sententia confici posse videtur, ubi duobus intertextis palmarum ramis hæc verba leguntur:

REGINA VIBAS
IN DOMINO JESU.

At nullam prorsus fœminam, ut ipsæ sacrorum Actuum testantur paginæ, nullam, inquam, quæ Reginæ præseferat nomen, martyrio coronatam, quod didicerimus, Romana Ecclesia novit, ac inter martyres veneratur: tum quia sub iis Consulibus, quorum nomine titulus prænotatur, haud ulli, ut alias contigit, persecutores Dei Ecclesiam divexabant ne dum fidelibus subeundi pro Christo martyrii occasio suppetebat. Porro hactenus recensitis alter inscriptionis titulus subnecti posset, quo pueri cujusdam, qui ex infirmitate decesserat, duas item præseferens palmas, tumulus illustratur.

Titulorum sepulchralium communis phrasis *In pace*, quid significet?

15 Porro major subinde adversariorum argumentis vis conciliatur, si quis consuetam sepulchralium titulorum phrasim sapienter expendat, quæ illa possim verba intuentibus legenda exhibet: *In pace*. Per hæc autem verba in Græcorum Menologiis hi, qui absque Martyrii laurea jam defuncti sunt, à martyribus ipsis secernuntur. Quis enim dixerit invictos Christi martyres in pace mori, quorum constans fides ac imperterrita jugiter animi constantia multiplicibus quidem probata certaminibus, extremis demum, ac acerbioribus tormentis impetita coronari promeruit. Quapropter cum de iisdem in sacris Menologiis mentio recurrit, adjecto potissimum martyrii genere, quo Tyrannis jubentibus absumpti sunt, gladio videlicet, aut igne vitam pro Christo in agone fudisse describuntur.

Palmæ sepulchris insculptæ non semper martyrii indices.

16 Ut alterum denique his argumentum subjiciamus, Palmas quoque in ipsis nondum baptismo initiatorum sepulchris, immo & in bimestris pueruli tumulo antiquitus exsculptas fuisse compertum est: quibus insuper ad argumentorum vim magis augendam accedunt, quæ inserta inscriptionibus plerumque verba leguntur, videcilet, *Conjugi Charissimæ: Viro Benemerenti*, quos tamen haud Christi Martyres extitisse constat. Hæc utique ab adversariis jacula pro Palmarum ramis haud Martyrii, ut ajunt, indicibus adversus sepulchrales titulos valide intorquentur. Verum alii potioribus permoti rationibus, Palmæ signum sacris recolendisque Urbis Romæ Cœmeteriis affixum, patentissimum Martyrii symbolum præseferre arbitrantur, vel tum præcipue, si omnimoda tam loci quam temporis ratio habeatur. Ut quid minus enim ejusce modi Palmæ signo victoria duntaxat ac triumphus de consuetis animæ hostibus, mundo videlicet, ipsius carnis oblectamentis, ac dæmone, à quibus homo jugiter impetitur, palam intuentibus denuntiatur: nam si hoc verum esset, isthæc signa ac symbola in singulis ferè Cœmeterialibus sepulchris conspicerentur, cum non nisi præcipuis Christianarum virtutum meritis conspicui, ac selecti inter Christianos, ut nobis credere par est, dum acerbiora persecutionum tempora ingruerent, clam in Cœmeteriis degentes, pia ibidem fidelium manu sepulchri locum obtinuerint, palmas tamen in paucis admodum sepulchris suspicere fas est.

Quid de titulo sepulchrali dicendum, quem Laupardus sibi vivens inscripsit.

17 At quid objectis potissimum argumentis hi ex adverso respondeant, videamus. Et primo quidem quod ad insculptum Leupardi sepulchro titulum spectat, absque controversia asserendum est, arrogantis animi, ac tumidæ, elatæque mentis nota jure eundem merito sugillari posse, si dum adhuc vitam hanc periculis obnoxiam viveret, constructo sibi sepulchro, ac si postmodum Martyr futurus triumphum ante victoriam canens, palmas incidi jussisset. At ne quid minus arrogantiæ crimen subterfugere valuisset, si easdem in triumphi signum, quod de spiritualibus hostibus revexerat, exprimendas curasset. Quapropter, ut difficultatis nodus eludatur, necessario fatendum videtur, Palmarum signa haud ab ipsomet Leupardo, dum viveret, sed ab aliis, post ejusdem obitum tumulo incisa fuisse. Quibus & ad argumenti vim facilius dissolvendam addere quis posset, virum hunc conspicuæ pietatis, qui mortis jugiter memor, vivens sibimet sepulchrum longe ante prospexerat, nobile postmodum pro Christi fide Martyrium consummasse, paratoque sepulchro illarum fuisse, in quo palmarum ramos, effusi cruoris indices, pia deinde fidelium manus ferro insculpserit. Quod vero nullum prorsus inter Martyres Reginæ nomen Romana Ecclesia colat, aut recenseat, id plane haud mirum cuiquam videatur, cum fere innumera Martyrum beatorum nomina in libro vitę descripta adnumerentur, quæ militantium in terris Ecclesia, eorumdem actis gentilium furore abolitis, recensere nullatenus novit; quinimmo nec in Romano quidem Martyr. eorum omnium, qui Romæ pro Christi fide coronati sunt inscribi nomina, exploratissimum est; cum tamen haud profunctorie singulis quibusque diebus ea ex eodem Martyrologio fidelium auribus verba resonent: *Et alibi aliorum plurimorum sanctorum Martyrum, confessorum, atque sanctarum virginum.*

Ex Mar. Rom. die 1. Ian.

Inscriptiones Palmis insignes positas tempore pacis in Ecclesia.

18 Verum quod ad inscriptiones attinet, quæ certis quoque Consulibus tunc potissimum temporis prænotatæ sunt, cum jam in Christianos persecutio desierat, & palmis tamen insignitæ conspiciuntur; unica autem ex his, *Paulini* scilicet Consulis prænotata nomine extat ex qua plures ejusdem nominis Paulinos Consules extitisse perhibetur: ut propositæ vero difficultati nunc fiat satis, quamvis Paulinum hunc, cujus mentio recurrit, juniorem fuisse scriptor conjectatus sit, haud tamen id serio & constanter asseruit, cum is, de quo agitur, quispiam ex antiquioribus fuisse potuerit. At quamvis de ipsomet juniore inscripta sepulchralis tituli verba subintelligenda fore quis dixerit, haud tamen inde inferre licet, Martyres in Dei Ecclesia, & apud Romanam præsertim Urbem sub ipsamet Christianorum Imperatorum tempora nullatenus floruisse, cum maxime, ut ex Romano Martyrologio constat, cujus indubitata apud omnes fides est, S. Almachius Martyr. Romæ Calendis Januarii sub ipso Theodosio Augusto coronatus Martyrio legatur. Porro inscriptio, quæ *Theodosio, & Fausto Consulibus* prænotatur, haud palmæ, sed olivæ ramo, columbæ pedibus affixo decoratur. Quod autem de sepulchrali pueri cujusdam titulo palmis duabus insignito adversarii instantius objicien-

Rom. Mart. Kal. Ian.

objiciendo urgebant, non est quod cuiquam negotium facessat, oculi quippe id ultro asserentis inter ipsas Cœmeteriales tenebras, vel tum in meridiana luce caligaverant, re tamen melius inspecta, haud palmæ, sed bini olivarum ramusculi columbæ pedibus inserti caligantibus oculis innotuere.

Phrasis sepulchralis *In Pace* martyribus & confessoribus communis.

19. Interim vero de phrasi illa titulis apponi consueta, *In pace*, etsi Græci aliter asserant, certe apud Latinos verba isthæc Martyribus æque, ac confessoribus, ut diximus, apte consonant: ad quod sane comprobandum, Antiphona, quæ natalitio plurimorum Martyrum die ad laudes ab Ecclesia canitur, adversariis omnino convincendis sufficeret, quæ sic se habet: *Corpora Sanctorum in pace sepulta sunt.* At id ex iisdem sepulchralibus titulis, ut rem prosequamur, manifeste apparet, quorum bini potissimum, *Exuperantiæ* nimirum, *& Valerij*, vasa quædam prunis referta intuentibus contemplanda exhibent, quæ lapidi incisa, nobilissimi procul dubio Martyrii, quo per ignem fidei causa transeuntes coronati sunt, symbolum præseferunt.

Ant. in fest. SS. MM.

Baptismus flaminis, & fluminis.

20 Porrò inscriptiones, quæ de sacro nondum baptismate initiatis, & de bimestribus pueris afferebantur, haud ullæ in nostro hoc Subterraneæ Romæ opere insculptæ extant; verum si ex his nonnullas in medium quis proferat, facili quidem negotio, ut arbitrari fas est, tota argumenti vis protinus eludetur, dum constanter quoscunque baptismo tum flaminis, tum sanguinis, ut Theologi docent, Deo aspirante, initiatos, ac ipsosmet infantes ultro pro Christo trucidatos, inter martyres jure optimo adscribi potuisse asseramus. Demum verba illa, quæ sepulchris tituli vice plerunque consignata sunt, videlicet *Conjugi charissimæ, viro benemerenti*, haud evidenter quidem defunctos quos tumulari ibidem contigit, martyres extitisse coarguunt, cum & ipsi mortem fidei causa subeundo inter martyres jure merito adnumerari potuerint; quorum deinde sepulchris post nobile pro fide Martyrium, palmæ exsculptæ fuerunt, vel ipsius conjugis adhuc superstitis studio, vel certe pia fidelium manu, ut jam de Leupardo prolixius enarravimus.

Phrasis titulorum sepulchralium *In Pace*, quam mortem denotet.

21 Verum ex his duabus quænam probabilior sententia pronuncianda sit, prudens lector, utriuslibet sententiæ rationibus diligenter expensis, quod magis libet, ipse dijudicet. Equidem non eo inficias phrasim illam, *In pace*, ex vi ac proprietate vocabuli mortem illam, quæ naturaliter obvenit, nullatenus vero violentam designare, quod pluribus sacrarum paginarum testimoniis evidenter comprobari potest, Hieremiæ præsertim cap. 34. num. 4. ubi Propheta Regem Sedeciam alloquens, hæc ait: *Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio, sed in pace morieris.* Verumtamen cum sepulchrales tituli his verbis prænotati, videlicet *in Pace*, clara quoque & manifesta Martyrii insignia, vasa videlicet ignibus referta, præseferant, haud fortasse asserere absurdum erit, hunc loquendi modum tum Martyribus, tum confessoribus Christi communem pari ratione fuisse. Et quidem ex ipsismet sacrarum paginarum tabulis mori quis interdum in Pace dicitur, etsi gladio feriente moriatur, quod plane ex Holdæ Prophetidis uxoris Sallum verbis comprobatur, quam cum Helcias Sacerdos, Regis Iosiæ jussu, consuluisset, propheticum illud pro Rege responsum Deo tunc suggerente accepit: *Idcirco colligam te ad patres tuos, & colligeris ad sepulchrum tuum in pace, ut non videant oculi tui omnia mala, quæ inducturus sum super locum istum.* Regem quippe in pace moriturum apertis illa verbis prænunciaverat, qui tamen in acie à Pharaonis Regis Ægyptiorum sagittariis vulneratus interiit, ac violenta manu, ut Scriptura ait, in Maggedo occisus est. Quorsum ergo in pace mori tunc potuit, qui valida sagittariorum manu vulneratus decessit?

Ier.c.34.n.4.

lib.4. Reg.c.22.

Reg.4.c.23.

22 Ut sacri igitur interpretes rem exponunt, & præsertim Gaspar Sanctius vir disertissimus è Societate Jesu, *Pax* interdum, & eo præsertim loco, haud privata & propria ipsiusmet Regis subintelligenda est; vere etenim ille in pace non decessit, id est, haudquaquam pacificam (quod hominibus communiter contigit) mortem obiit, quæ talis tunc potissimum dicitur, cum à senectute, vel à morbo, non violenta autem extrinsecus illata manu, provenit, ut pluribus idem auctor satis erudite probat lib. 3. Regum cap. 2. ad illud Joab: *Non deduces canitiem ejus pacifice ad inferos.* Pax autem illa, cujus sermo agitur, totius regni intelligitur, quod tunc quidem haud ullis bellorum procellis atque incommodis infestabatur, quo tempore Iosias è vivis decessit, atque ideo regia quidem pompa, quod in bello, ac rerum militarium tumultu haud fieri consuevit, sanctissimus Rex, ac solemni omnium planctu, qualem perpauci in eadem regione consecuti hactenus fuerant, post mortem sepulchro illatus est. Cum Josias igitur etsi sagitta confossus, in pace tamen regni mortuus sit, in pace mortuus absolute dicitur. Quæ sane in rem præsentem explicatio ex ipsismet Paralip. 2. cap. 34. verbis optime convincitur, ubi isthæc Regi prophetico ore prænunciata leguntur: *Infereris in sepulchrum tuum in pace, nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus sum super locum istum, & super habitatores ejus.* Cum igitur phrasis hæc, *in Pace*, morte interdum violenta, sacræ testantur paginæ, occumbentibus aptetur; haud mirum, si Christiani quoque eamdem invictorum Martyrum sepulchris interdum aptando inscriberent.

Gasp. Sanct. in Comm. in Reg. 3. l. c. 2.

Gasp. cit. l. 3. Reg. c. 2.

Paral. l. 2. c. 34.

Martyres etiam sine effusione sanguinis.

23 Ad quod magis magisque comprobandum, haud studiosum lectorem lateat, quamplurimos item Martyres, fuisse vocatos, quamvis nullatenus martyrii gladio interempti ceciderint, cum tamen pro Christi fide carceres, aut alia id genus tormenta perpeti eosdem contingeret, quod fuse ipsemet Cyprianus probat epistola 7. 9. 10. 15. 30. 37. 52. & 81, edit. Pamel. qui idem in ep. nonæ scholiis diligenter adnotavit. In horum autem sepulchris palmas affabre effictas fuisse, nobis quidem credere par est, ni forte quis asserere illud velit, primis illis rudioribus Christianorum seculis ab his, qui apte minus artem, peritiamque incidendi callebant, haud palmam ab oliva discretam, sed unam pro altera marmori frequenter incisam fuisse. Porro tunc nobis nullus ambigendi locus relinquitur, & palmæ insignia lapidi ferro insculpta martyrium certissime designant, cum aliud quiddam Martyrii symbolum palmis adjunctum, ac sepulchris affixum reperitur. Quamobrem in Cœmeterialibus plerisque tumulis, quibus palmæ signum inest, vitrea quoque ac fictilia vasa conspiciuntur, quæ sacrum martyrum cruorem secretiore in iisdem sepulchris loco reconditum, calce obsignata continebant, ut præcipue in jam descripto S. Saturnini Sarcophago videre est: ibi enim præter palmam vas item vitreum, quod repertum est, in

Cypr. ep. 7. 9. 10. 19. 30. 37. 52. & 81.

Palma in sepulchro S. Saturnini.

in studiosi lectoris gratiam insculpendum curavimus. Idem insuper patet in B. Victoris mart. tumulo, ubi vas & palma ferro expressa cernitur, immo & singula fere sacro imbuta martyrum cruore vasa incisum triumphalis palmæ symbolum intuentibus præseferunt.

24. In pluribus item antiquorum Cœmeteriorum sepulchris ipsiusmet instrumenta martyrii vel satis ruditer delineata conspiciuntur: in singulis autem ipsummet pro asserendo palam martyrio palmæ symbolum exhibetur, quo nimirum ipsorum martyrum sepulchra ab aliis, ut diximus, Christianorum tumulis secernebantur. Quod in lapide potissimum adnotare licuit, quo recolendum Beati Caji Papæ, ac mart. sepulchrum operiebatur: ibi enim sacrum insuper Christi nomen, Græcis in hunc modum literis de more exaratum contemplantibus exhibitum est. Idem quoque in beatorum martyrum Tiburtii, Valeriani, & Maximi sepulchro apud sanctam Cæciliam Transtyberinæ regionis in perantiqua ejusdem Ecclesiæ confessione, nec non in aliis quampluribus sanctorum tumulis observari contigit. Quam quidem sententiam nos probabiliorem ducimus, contrariam tamen haud omnino rejicimus, atque improbamus: verum quidquid sapientiores viri, sacrarumque rerum notitia præditi in re admodum dubia singulis bene perpensis pronunciaverint, nos quoque alieno potius quam nostro acquiescentes judicio, libenter amplectemur. Et de his hactenus.

Palma, & nomen Christi in sepulchro Caji Papæ.

Et in sepulchro SS. Tiburtii, Valeriani, & Maximi

CAP. XLIV.

De Oliva.

Oliva ejusque decor.

Alex. ab Alex. l. 5. Gen.

Val. l. 5. hierog.

1 POST Triumphalis palmæ, quam lætis, amice lector, oculis suspeximus arborem, victorialis nunc Olivæ symbolum Cœmeterialibus affixum tabulis occurrit: hæc enim reliquas inter plantas suo decore conspicua perenni foliorum viriditate potitur, certantiumque capiti haud vulgaria, ut jugiter animis vigeant, ornamenta suggerit: in victoriæ quippe signum nobilem ultro vincentibus coronam intexere consuevit. Apud Græcos igitur in Olympicorum præsertim ludorum certaminibus nobiles ex olivarum sertis coronæ donabantur. Athenis verò festiva olearum fronde, ut Plinius asserit, promeritorum crines redimiri mos erat. Demum apud Romanos ii potissimum olivarum sertis coronabantur, qui minores, quos *Ovationes* appellabant, triumphos promeruissent, derivantes videlicet ab Hercule ejuscemodi usum, qui minores; ut ajunt, post superatum certamen fratres oliva coronaverat. Verum ut impensus ab ipsismet olim gentilibus olivæ cultus, ejusdem gloriam piis Christianorum oculis adumbret, sacra hæc olim Palladi arbor, sicut Jovi quercus habebatur, quod Alciatus in suis eleganter emblematibus metrice expressit:

Alciat emblem.

Quercus amica Iovi: potitur Pallas oliva,
Illius fructus hujus & umbra placet, &c.

Quod autem Minervæ olim sacra hæc jure merito à gentilibus arbor adscriberetur, nec frondium dumtaxat pompa, ut reliquæ arbores cæteris dicatæ diis, sed fructuum insuper ubertate speciosa inter cæteras caput extollendo reddatur, ex illis apud Phædrum carminibus lib. 3. palam convincitur, ex quibus etiam symbolice Oliva intuentibus innuit, fructum videlicet frondibus, commoda pompæ, utilitatem splendori longe præferendam. Quis enim olivam exilem, forisque abjectam ingenti cuivis platano, aut annosæ quercui, frondibus dumtaxat luxurianti non præferat? Sed carmina in olivæ præconium gratis auribus excipienda hic sunt:

Oliva cur Minervæ sacra dicatur?

Apud Phæd. l. 3.

Apud Phædrum. l. 3

Olim quas vellent esse in tutela sua
Divi legerunt arbores: quercus Iovi,
Et Myrtus Veneri placuit, Phœbo laurea,
Pinus Cybelæ, populus celsa Herculi.
Minerva admirans, quare steriles sumerent,
Interrogavit. Causam dixit Iuppiter:
Honore fructum ne videamur vendere,
At me hercule narrabit, quod quis voluerit,
Oliva nobis propter fructus est gratior.
Tunc sic Deorum genitor, atque hominum sator:
O nata merito sapiens dicere omnibus,
Nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria.

Sapiens igitur, aliorumque impensis edocta Minerva olivam præ cæteris arboribus fructiferam sibi deposcens, speciosæ arboris ubertatem designando, vanum prorsus, ac futile esse omne promicantis gloriæ choragium, nisi succulentis interim utilitatis ubertatisque fructibus fœcundetur, symbolice edocuit. Et quidem haud immerito ex Oliva, quæ pulchro fondium virore, ac fructu pariter ditescit, perennitatemque solo dumtaxat aspectu præsefert, coronas ab antiquis concinnari contigit. Hæc enim exsectis aliquando ramis, etsi penitus exaruisse videatur, omnem contra spem, pristinum exhibuisse virorem visa est, ut apte poëta cecinit:

Olea Minervæ sapientiæ præsidi sacra.

Virg. Geor. 2.

Quin & caudicibus sectis mirabile dictu,
Truditur è sicco radix oleagina ligno.

Congrue igitur speciosæ istius arboris fronde serta victorum capiti imponebantur, ut suis poëta carminibus expressit:

Virg. Aen. 5.

——— *Flavaque caput nectentur oliva.*

Ejusdem quippe frondibus caput ambitioso munere cingebatur, cujus liquore, ac succo, ut in arenam descendens viriliter dimicando persisteret, ad luctandum foveri consueverat: luctatorum enim corpora olim officiose perungebantur:

Aeneid l. 5.

——— *Populea velatur fronde juventus,*
Nudatosque humeros olea perfusa nitescit.

Unctio enim vigorem corpori, Olivæ autem frondes decorem capiti conciliabant. Oliva quippe foliis quidem perexiguis, ac pallidis instructa, sed fructu maxime uber, & vigens propheticum illud Ieremiæ oraculum apte menti suggerit: *Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum.* Lignum enim Oleæ nec tempestas, nec caries, neque vetustas unquam labefactare novit: quamobrem apud antiquos æternitatis symbolum erat. Inde Elias, & Enoch, utpote æternitatis candidati, specioso Olivæ titulo lo appellantur: *Isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt dominatori universæ terræ.* Et eodem plane nomine in Apocalypsi decorantur: *Hi sunt duo olivæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes*: Quia scilicet imperfracto viri animo Antichristo sub mundi occasum resistent, nec ullis laboribus, minis, aut tormentis cedent, & ejusdem olivæ symbolo, quo ad prælium armabuntur, & quo post pugnam, ac victoriam ex Antichristo revectam triumphantes coronabuntur. Sed ut à profanis ad sacra oculos, ac stylum pariter contrahamus;

Ier. c. 10. n. 16.

Olea æternitatis hieroglyphicum.

Zach. c. 4. n. 13.

Apoc. c. 11. 4.

Oliva ejusque mysteria.

mus; pulchra quidem, & mira sunt rerum arcanarum symbola, quæ speciosâ rudi quidem sub cortice arbor complectitur: hæc enim, ut paucis singula perstringamus, misericordiæ, pacis ac victoriæ hieroglyphicum adumbrat, hæc fluctanti, & naufrago quondam orbi Noemicæ columbæ ministerio advecta pacem retulit, hæc refundendum jugiter pietatis oleum præsefert: *Ego autem sicut oliva fructrifera in domo Dei*, Regius Propheta inquit; hæc molli, stillantique liquore prodituros in arenam ungere, hæc victores demum festivis frondium sertis redimire consuevit.

Olivæ ramusculi in sepulchri Cœmeterialibus.

2 Hinc præter palmarum ramos, quos in victoriæ symbolum fortissimis Christi athletis, nec non & ob gloriosi martyrii signum Christiani promeritis quondam viris erexere, quidam etiam in Cœmeterialibus tabulis frequenter ramusculi ipsismet sepulchris affixi exhibentur, qui intuentibus ipsius olivæ formam præseferunt: neque id vero, ut mox enarrabitur, absque peculiari mysterio præstitum est. Oliva enim, ut Tertullianus loco, quem supra recensuimus, sexto videlicet lib. de Baptismo cap. 8. symbolum pacis præsefert: nam disertissimus vir de columba ad Noëmicam arcam post imminutas diluvii aquas redeunte agens, isthæc subdit: *Quemadmodum*, inquit, *post aquas diluvii, quibus iniquitas antiqua purgata est, post baptismum, ut ita dixerim, mundi, pacem cœlestis iræ per columbam terris adnuntiavit dimissam ex arca, & cum olea reversam, quod signum etiam apud nationes paci prætenditur, &c.* Et communi quidem omnium voce hæc una præ cæteris arbor pacifica nuncupatur, quo plane titulo ipsemet Virgilius reliquorum Poëtarum princeps eamdem appellat:

Oliva symbolum Pacis constituitur.

Tertul.

Æneid. 5.

Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.

Quapropter ad præsignandum Christianos, qui in Cœmeteriis conditi sunt, in Christo, *ipse enim*, ut Apostolus ait, *est pax nostra*, in Christo, inquam, suaviter obdormire, columbas olivarum surculos deferentes, exsculpto Christi nomine, exprimebant, ut in sepulchrali lapide apud Martium Milesium virum rei antiquariæ studiosissimum, quem subjicimus, videre est:

Lapis vero notis hisce pereleganter exsculptus legitur.

BENEMERENTI FILIO CAL.
PURNIO PARENTES
FECERUNT
QUI VIXIT ANN. V. M. VIII.
D. X. DECESSIT IN PACE
XIIII. KAL. IUN.

In quo plane titulo, columbæ olivarum ramos ore præferentes, Calpurnii pueri innocentiam, ac simplicitatem designant. Vas autem ipsamet corpora denotat, nam ut Apostolus ait: *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus.* Præmemorato autem lapidi alter itidem puero Cretesio haud dissimilibus verbis inscriptus consonat, ubi columbæ

2. ad Cor. 4. v. 7.

olivarum ramis illustrantur, ut supra suo loco vidimus. Porro quod olea pacis symbolum præseferat, plane Ambrosius edocet lib. de Noë, & Arca cap. 19. hæc dicens: *Hunc quoque ramum*, scilicet olivæ, *pacem petentes præferre consueverunt.* Et cap. 2. in Luc. in illo utique olivæ ramusculo, quem redux fausto tandem omine columba rostro detulit, & in Noemicæ illius arcæ forma, pacis, quæ post sedatos procellarum fluctus Ecclesiæ affulsit, typum extitisse pronuntiat: *Inter ipsa*, inquit, *mundi diluvia Spiritus sanctus ad Ecclesiam suam pacem afferret fructuosam.* Aliud prætereai pse mysterium edisserit, dum Apoc. cap. 6. oleam legis symbolum esse his plane verbis affirmat: *Per ramum olivæ legem possumus intelligere, vel accipere: per folia autem virentia, eos qui per legem salvi facti sunt.* Neque tot ac tantis sanctissimus Pater olivarum ramos præconiis cumulasse contentus, aliud in oleæ gratiam mysterium cap. 11. in Epist. ad Romanos interserit, ubi specioso hoc symbolo fidem designari pronuntiat: *Oleam, inquit, fidem intellige, per quam Abraham justificatus est.* Hæc Ambrosius.

Amb. lib. de Noe, & arc. c. 19.

Id. c. 2. in Luc.

Apoc. c. 6. Olea legis hieroglyphicum.

In ep. ad Rom. c. 11.

4. At miris quoque laudibus Hieronymus olivam prosequitur, eidemque nobilissima mysteriorum insignia calamo devotus insculpit; quippe qui in illa Oseæ verba cap. 14. lib. 3. *Et erit quasi oliva gloria ejus*, hanc veluti patens sanctorum virorum symbolum prædicat: *Sanctum*, inquit, *virum, & conversum ad Dominum, olivæ fructiferæ Propheta comparat, quæ dicit in alio loco: Ego autem sicut oliva fructifera in domo Domini.* Synagogam quoque eidem olivæ comparat, prophetica illa Habacuc verba cap. 17. expendens: *Mentietur opus olivæ.* hæc autem ad rei propositum affert: *Olivam quoque populum Synagogæ liquido comprobabit.*

Oliva sanctorum imago habetur.

Hier. in Oseæ c. 14. l. 3.

Abac. c. 17. Oliva synagogam quoque symbolice significat.

5 Idem plane mellifluus sacros inter scriptores Bernardus diserte comprobat in Hierem. verba lib. 17. *Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocabit Dominus nomen tuum*; quo potissimum loco Hierusalem, ac Judæorum gentem olivæ pulcherrimæ, ac fructuosæ eleganti sermone comparat, quæ per superbiam elata protinus viridibus foliis orbata exaruit, ut enim Propheta ibi subtexit: *Ad vocem loquelæ grandis exarsit ignis in ea, & combusta sunt fruteta ejus.*

Bern. in verb. Ierem. c. 17.

Ier. c. 17.

6 Sed hic quæso in medium proferantur, quæ Augustinus in Ioan. cap. 1. tract. 6. hujus fructum arboris lynceis oculis contemplans loquitur; ubi hanc velut charitatis symbolum hunc in modum describit: *Olivæ fructus*, inquit, *charitatem significat. Unde hoc probamus? Quomodo enim oleum nullo humore premitur, sed diruptis omnibus exilit, & supereminet; sic & charitas non potest premi in ima; necesse est, ut ad suprema emineat.*

Oliva charitatis significationem obtinet.

D. Aug. in c. 1. Io. tract. 6.

7 Huic vero explanationi Gregorius inhæret, qui Homilia 20. in Euangel. ipsamet etymologicam olivæ notionem argute perpendens, isthæc in medium affert: *Quos autem*, inquit, *per olivam, nisi misericordes accipimus, quia & Græce* ἔλεος *misericordia vocatur.* Oleum quippe, quod ex olea exprimitur, misericordiæ symbolum est. Quapropter uberrima olim symbolici olei irrigatione adventus Christi non Urbi dumtaxat, sed & toti terrarum orbi prænuntiatus fuit. In Transtyberina enim regione paulo ante Christi nativitatem ex Meritoria Taberna fons olei totum integrum diem emanavit, ut Christum, qui misericordiæ sinum cunctis adaperiret, nasciturum evidenti testificatione

D. Greg. ho. 20 in Euang.

Oleum in Taberna Meritoria Christo nascente fluit.

tione portenderet. Cujus quidem admirandi jugiter portenti, ac portentosi pariter fontis Eusebius in Chron. Orosius lib. 6. c. 19. & alii testes sunt: quod in suis Ecclesiasticis Annalibus à Baronio his verbis describitur: *Anno vero tertio*, ut testis est Eusebius, *Romæ è Taberna meritoria trans Tyberim oleum è terra erupit, fluxitque toto die sine intermissione.* Quibus enarratis hæc ad mysticum Christi adventum designandum ab Orosio subtexuntur: *Quo signo*, inquit Orosius, *quid evidentius quam in diebus Cæsaris toto Orbe regnantis futura Christi nativitas designata est? Christus enim unctus interpretatur. Itaque cum eo tempore quo Cæsari perpetua Tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totam diem defluxit, sub principatu Cæsaris, Romanoque Imperio per totum diem, hoc est per omne Romani tempus Imperii Christum, & ex eo Christianos, id est, unctum, & ex eo unctos de Meritoria Taberna, hoc est de Hospitali, largaque Ecclesia affluenter, atque incessabiliter processuros.* Hæc Orosius. Meruit autem subinde locus ille, ut subdit Baronius, nobilissima memoria illustrari, Ecclesia nimirum amplissima Dei Genitricis titulo, à Callisto Pontifice prima omnium, quarum extet memoria, olim erecta. Ideo autem portentosum ibi potissimum in Urbe oleum effluxit, ut Baronio placet, quia cum habitarent Augusti tempore Judæi, qui Romæ aderant, trans Tyberim, ut auctor est Philo, permissi more majorum vivere; quod & Ethnici scriptores testantur: quapropter unus ex ipsorum poëtis Judæum hominem, Transtyberinum ambulatorem appellat, cum ait:

Eus. in chron.

Bar. in appar. ad Ann. Eccl. n. 29.

Oros. hist. l. 6. c. 20.

Ecclesia B. Virginis Transtyberina.

Philo l. de leg.

Hoc quod Transtyberinus ambulator
Qui pallentia sulphurata fractis
Permutat vitreis.

Mar. ep. l. 1. in Cæcil.

Quamvis autem viles, ac abjecti essent, ut in rem præsentem Baronius ait, *tamen quoniam ex Judæis salus ventura erat, regio ubi degerent, eo meruit miraculo illustrari.* Locus autem nunc beatissimæ Virgini, quæ misericordiæ Mater appellatur, dicatus, cunctis misericordiæ oleum quod ex uberrimo Sacramentorum Christi fonte promanat, & Christi pariter unctionem cunctis inculcans sacris hisce carminibus rem mysticam prænotantibus illustratur:

Hinc oleum fluxit, cum Christus virgine luxit
Hic & donatur veniæ quodcumque rogatur.

Porro præmemorata Deiparæ Virginis Ecclesia, cujus hic mentio recurrit, prima quidem inter alias in Urbe adnumeratur, quæ publico religionis cultu à Christianis in Dei honorem dicata est, intra quam primævi ad orandum, & psallendum Christiani coire consueverunt: cum enim Christiani haud ullum publice locum ad sacra obeunda munera obtinerent, anno Christi ducentesimo vigesimo quarto ab Alexandro Imperatore Mammeæ filio, locum hunc sibi concedi suppliciter expetiere, verum popinariis de eodem impetrando contendentibus, & enixius apud Imperatorem instantibus, Imperator, utpote è matre optime educatus, pro Christianis, ut Lampridius in ejusdem gestis ait, benigne rescripsit: *Cum Christiani*, inquit Lampridius, *quemdam locum, qui publicus fuerat, occupassent, è contra Popinarii dicerent sibi eum deberi, rescripsit: Melius esse, ut quomodocumque illic Deus colatur, quam Popinariis detur.* Locus igitur à Christianis ex tunc legitime occupatus, sacris ritibus à B. Callisto Papa in honorem Deiparæ, illibatique ejusdem partus olei prodigio præsignati memoriam consecratus est.

Ecclesia B. Virginis Transt. prima Romæ Deo dicata. Bar. t. 2. ann. 224. n. 4.

8 Demum cæteris omnibus mysticis derivationibus, quæ Patrum testimonio olivæ congruunt, brevitatis gratia silentio obvolutis, hanc unam postremo loco, pio ac studioso recolendam lectori subjicere sat est, quæ ad nostri quoque instituti propositum facit. Probe igitur nosse oportet, olivam in victoriæ item symbolum, ipso Augustino teste, mirifice aptari, libro de Civitate Dei, ubi isthæc: *Oliva solebat imponi victoribus in ludis Minervæ, quod ejus fructuum inventricem Minervam tradunt.* Quod quidem antiquis temporibus apud Ethnicos in more positum fuisse constanti plurium testimonio scriptorum didicimus, & ipsius præsertim Virgilii, quem recensuimus, Æneid. lib. 5. ubi præcipue de præmiorum muneribus, quæ suis post pugnam Æneas dux meritissimus victoribus pollicendo proponeret, edisserens hæc inquit:

Oliva victoriæ signum.

D. Aug. l. de Civ. Dei 18. c. 12.

Virg. Æn. 5.

Omnibus hic erit unus bonos, tres præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.

Et infra in rem præsentem isthæc subjicit:

Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur viridi Mnestheus evinctus oliva.

9 Columbarum igitur imagines Christianorum sepulchris frequenter unà cum olivæ ramusculis in victoriæ signum nulla interim efficta ipsius Noëmi, aut Arcæ figura, exsculptæ sunt: & non eam dumtaxat ob causam, ut nobis credere par est, quod fideles, qui illic in Cœmeteriis, tanquam in Noëmica arca inclusi delitescebant, Dei ipsius nutu se regi ac servari, atque inundantes diluvii aquas, id est, ingruentium persecutionum vim tandem aliquando, Deo votis feliciter aspirante, desituram intelligerent: sed quod nobilissima ultro ex adversis, si quæ pati contingerent, se victoriæ laurea potituros sperarent, quam nobiliores Christi athletæ Tartareis jam ex hostibus viriliter dimicando revexerant, qui depositis inibi mortalis sarcinæ exuviis suaviter in Domino quiescebant.

Cur sepulchris columbæ cum oliva appingerentur?

10 Quod plane expressa columbæ ramum olivæ præferentis imago innuere videtur, quæ tribus super pueris intra Babylonicæ fornacis ambitum consistentibus affixa cernitur, ac si faustarum iisdem rerum prænuntia, illud symbolice menti suggereret, rabidum ac vorax illud, haud aquarum, sed ignium exæstuantium pœnale diluvium divinitus restinguendum fore, quod olim Noëmo sub ipsa diluvii tempora inter immensos aquarum vortices feliciter obtigit. Et demum ut virentis olivæ ramo, quem ore columba præferebat, optatissimus victoriæ triumphus, qui Babylonico è Rege ab iisdem inter flammarum incendia referendus esset, palam hoc nobili symbolo præmonstraretur.

Columbæ olivarum præferentis imago Pueris in fornace appicta quid innuat?

11 Mystice autem virginum quandoque tumulis olivarum rami apud Christianos insculpti conspiciuntur. Apud ipsos quippe antiquos multiplicium rerum oliva symbolum extitit, & virginalem præ cæteris candorem prænotasse Phornutus his verbis asserit: *Ideo enim Minervæ olea tribuitur, quod semper vireat, & aliquid habeat glaucedinis, & quod oleum nihil contineat humidi admixtum, sed semper sincerum, & ἀκηράσιον perseveret, ita & Virginitas*, ut optime deducto in rem symbolo Phornutus subinfert. Sunt insuper, qui oleæ sertum paciferis viris assignent, quod hæc potissimum arbor sit pacis symbolum: *ideoque arma ferri, bellaque suscipi dicuntur, quo tandem commodius in pace vivatur*, ut Girald. syntag. 11. edisserit. Ex veterum insuper Commentariis, ut Alciatus edocet, dicatam Palladi oleam dici, eandemque castitati addictam didicimus, utpote

Oliva virginitatis interpretationem habet.

Placis symbolum.

pote quæ humanis haud unquam usibus polluere-tur, immo quæ Deorum templis nisi consulto accenderetur. Verum ut speciosum illibati candoris symbolum ex olea hauriamus, *inter Græcos plerique auctores olivam ab impudicis consitam aut non crescere, aut fructum non ferre asseverant, qua opinione,* ut Alciatus ait, *imbuti, à castis tantum, & virginibus inseri debere putabant.* Nec olivarum subinde succus Deo in sacrificium, dulcioribus quibusvis succis rejectis, oblatus mysterio vacat: oleum quippe quod ex olivarum amaritudine exprimitur, in Salomonis Templo ad concinnandas Candelabri lucernas incendebatur, animi potissimum amaritudinem Deo gratissimam esse evidenti symbolo, ut ait Hieronymus, portendebat: *In Domini*, inquit, *sacrificiis mel non offertur, ceraque contempta, quæ mellis hospitium est, oleum accenditur in templo Dei, quod de amaritudine exprimitur olearum.* Ita Hieronymus: ad quod eleganti emblemate ingeniosus ille allusisse visus est, dum de oleis quantumvis amarissimis, dulcem stillantibus liquorem, illis aliquando verbis lusit: *Amaritudine dulcescunt.*

Oliva ab impudicis consita non crescit, aut infructifera redditur. Oleum Deo accendebatur ejusque mysterium.

12 Vides igitur, amice lector, quorsum Christiani festivos olivarum ramos Cœmeterialibus passim sepulchris affigerent, ut pacis videlicet, ac victoriæ symbolum intuentium tum oculis, tum animis olivæ jugiter adspectus ingereret. Sed hæc interim de olivæ symbolo lectori prælibasse sufficiat.

CAP. XLV.

De Vitibus & Uvarum racemis.

Vitis Centurionum insigne.

1 VItis quidem, ut ab altiori principio, & ab antiquioribus rem temporibus, ac dicendi pariter exordium auspicemur, nobile olim Centurionum insigne unà cum cingulo extitit: hanc quippe manu gestantes, in delinquentes milites animadvertere consueverant. Quapropter de Mario gregario olim milite sub Centurione hæc apud Iuvenalem:

Iuven. sat. 1.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Plin. l. 14. Tac. ann. l. 1.

Sed & Plinius idem his palam verbis comprobare videtur: *Centurionum*, inquit, *in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipsam honoret*, nempe quod nobili ligno delinquentes verberaret. Sed est & illud Taciti in animadversione militum per Centuriones adhiberi vitis ligno consueta hæc de Lucillo Centurione sævissimo dicentis: *Centurio Lucillus interficitur: cui militaribus facetiis*, Cede alteram *nomen indiderant: quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, & manu aliam poscebat.* Porro Centurioni, ut Baronius in rem præsentem affirmat, vite militem verberanti, haud impune reluctari licebat. Nam sic Macer in lib. de re militari de irreverenti milite: *Si vitem tenuit, militiam mutat*, nempe in gradum inferioris ordinis redigitur. Rursum: *Si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur.* Hæc ipse ex veteris disciplinæ præscripto. Hinc in Marcelli Centurionis actis, qui Tingi in Mauritania nobili Martyrio sub Diocletiano Imperatore coronatus est, antiqua ejuscemodi consuetudo, & vitis insigne, quo Centuriones præstabant, apertis verbis exponitur; eundem enim una cum cingulo vitem obtestandæ fidei causa procul à se abjecisse describitur: *Si talis est*, inquit, *conditio militantium, ut diis, & Imperatoribus sacra facere compellantur: ecce projicio vitem, & cingulum, renuncio signis, & militare recuso.* Et hæc de viti, quæ olim apud Gentiles militaris præeminentiæ ac potestatis insigne præseferebat, hic primum studioso lectori suggerere voluimus.

D. L. Miles agrum. §. is autem §. de re militari.

Bar. to. 2. Ann 298. n. 2. apud. Sur. to. 1. de 30. Octob.

2 Verum ut nunc à profanis ad sacra, & à militaribus rebus ad Cœmeteriales stylum convertamus, antiqui Christianorum præter jam descriptas, ac enarratas symbolicarum rerum imagines, vites pariter uvis, refertas, in abditis Cæmeteriorum Cubiculis frequenter pingere consueverunt: neque vero ornamenti duntaxat conciliandi gratia, sed mysteriorum quoque adumbrandorum causa id ab iisdem præstitum fuisse dixerimus. Vites quippe, & uvæ, quæ iisdem Subterraneæ Romæ tabulis inferuntur, Israëliticum populum, ac Synagogam designant, quæ in compluribus quidem sacrarum paginarum locis haud alio, quam electæ titulo vineæ commendatur: id autem præcipue ex c. 2. Hieremiæ constat, ubi ipsemet Deus acceptum sibi populum, quem singulariter excoluerat, hac potissimum similitudine compellat: *Ego autem plantavi te vineam electam, &c.* Quod psalmo item 79. repetitur: *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, & plantasti eam.*

Vitis, & Uvæ earumque mysteria.

Vitis Synagogam symbolice designat.

Hier. c. 2.

Psal. 79.

3 At magis quidem mysteriis consone, ut verum fatear, ipsummet Dominum propositæ vitis symbolum prænuntiari crediderim, qui de semetipso loquens, isthæc ait: *Ego sum vitis, vos palmites:* & quod inde consequitur, Ecclesiam ipsam, cunctosque fideles apte hujuscemodi symbolo designari quis merito asserere potest, Hieronymo teste in illud Isaiæ 5. *Vinea facta est dilecto, meo, &c.* ubi isthæc: *Cuncta*, inquit, *quæ dicuntur de vinea, possunt & ad animæ humanæ referri statum, quæ à Deo plantata in bonum, non uvas attulerunt, sed labruscas.* Verum enarratæ hactenus ab Hieronymo sententiæ Augustinus Ps. 8. qui *pro Torculari* inscriptus est, his verbis mirifice adstipulatur: *Torcularia possumus accipere Ecclesiam eadem ratione, qua & Arcam intelligimus Ecclesiam: quia sive in Arca, sive in Torculari nihil aliud agitur, nisi ut fructus ab integumentis purgetur.* Et infra apte in rem præsentem hæc subdit: *Est alius intellectus de Torcularibus, dum tamen ab Ecclesiarum significatione non recedatur. Nam & Verbum divinum potest etiam intelligi. Dictus est enim Dominus Botrus uvæ, quem ligno suspensum de Terra promissionis qui erant præmissi à populo Israël tanquam Crucifixum attulerunt, &c.* Hæc eleganter Augustinus.

Vitis symbolum Christi Domini congruentius. Et Ecclesiæ fideliumque.

D. Hier. in c. 5. Isai.

D. Aug. in Ps. 8.

4 Quapropter ut res, cujus sermo recurrit, oculis comprobetur, sapienti quidem consilio ipsiusmet Christi Salvatoris imago à Christianis olim, ut in Cœmeterialibus tabulis videre est, sub vitis, ac racemorum uvæ symbolis contemplanda proponebatur: quinimmo in ipsismet fictilibus lucernis Christi imaginem uvarum racemis ad innuenda symboli ejusdem mysteria iidem eleganter excultam delineabant, ut in hac potissimum lucerna compertum sit, quæ uvarum racemis nobilis instar coronæ sertis Christi sub pastoris typo circumdatam imaginem contemplandam exhibet:

Christi imago cum uvarum racemis.

Quod

Quod plane Pastoris Euangelici inter mysticos uvarum racemos consistentis symbolum illa Joannis Chrysostomi verba auribus nostris jugiter insonare videtur: *Quis pastor*, inquit, *oves proprio pascit cruore? quid dico pastor? matres multæ sunt, qui post partus dolores filios aliis tradunt nutricibus. Hoc autem ipse non est passus: sed ipse nos proprio sanguine pascit, &c.* Uvarum igitur botri ipsiusmet Christi, quem pro hominibus effudit, sanguine redundantes salutis nostræ pretium ac sacramenta propinant. Verum ut propositæ insistamus similitudini, congrue quidem non in sacris tantum Cœmeteriis Christiani vitem, sed in ipsiusmet templis pennicillo adumbrabant, ut in apside Ecclesiæ S. Clementis de Urbe videre est, ubi eleganter prope Amphitheatrum tessellato opere vitis Christi Crucem circumiens suspicitur, carminibus hisce exsculptis:

Chrys. ho. 87. in Matth.

Ecclesiam Christi viti similabimus illi,
Quam lex arentem, sed Christus facit esse virentem.

Picturis igitur proposita similitudo mirifice comprobatur.

4 Quam item Ambrosius ex ipsiusmet vitis proprietate disertis plane verbis in hunc modum comprobat: *Quis non miretur?* inquit, *ex acino vinaceo vitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu fovet, & quibusdam brachiis ligat, & circumdat lacertis, pampinis vestit, sertis uvarum coronat, quæ ad imitationem vitæ nostræ, primum vivam defigit radicem, deinde quia natura est flexibilis, & caduca est, claviculis, quasi manibus quidquid apprehenderit, stringit, sicque se erigit, & attollit. Hujus est similis plebs Ecclesiæ, quæ velut quadam fidei radice plantatur & reprimitur humilitatis propagine, de qua pulchre ait Propheta: Vineam de Ægypto transtulisti, &c. Et per Isaiam: Vinea facta est dilecto meo, &c. Evidenter igitur exemplo vitis ad nostræ vitæ institutionem ascendendum esse significavit, quæ prima veris tepefacta temperie gemmare perhibetur; deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens uva formatur, paulatimque augescens immaturi partus retinet acerbitatem; nec potest nisi matura jam & cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea; quibus adversum frigus, omnemque injuriam exiguo munitur subsidio, & a solis ardore defenditur. Quid autem eo spectaculo gratius, vel fructu ejus dulcius? videre serta pendentia, velut quædam speciosi ruris monilia, carpere uvas vel aureo colore vel purpureo renitentes?* Audis quam speciosa in vitis ac racemorum ejusdem præconia aureum Ambrosii eloquium derivet. Sed isthæc de mira vitis ubertate, ac de eleganti pariter fructuum, quos gemmarum instar profert, copia prælibasse parum ratus Ambrosius ociosos homines; ac stertentes, qui tempus ipsum faciendi fructus frustra terunt acrius perstringendo redarguens, hæc infra subtexit: *Nec advertis*, inquit, *ex his admoneri te homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inveniat, ut plenæ tempus ætatis opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse convenit, nec potest dulce esse, nisi cum ad maturitatis perfectionem adoleverit. Huic viro profecto nec frigus horridæ mortis, nec sol iniquitatis nocere consuevit, quia obumbrat eum gratia spiritualis, & omnia mundanæ cupiditatis, & corporeæ libidinis restringit incendia, defendit ardores, laudent te quicunque conspiciunt, & agmina Ecclesiæ velut quædam palmitum serta mirentur: spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia, delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulchritudine, ubertate misericordiæ, & dicatur tibi: Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, & quod redundantiam vitis fructiferæ copiosæ munere liberalitatis imiteris.*

D. Amb. l. 3. Hexam. c. 12. Vitis cum anima fideli comparatio.

Vitis maturos fructus proferens quid hominem doceat.

5 Interim vero, ne Hieronymum prætereamus, studioso lectori repetenda sunt, quæ mysticis idem elocutionibus in Amos. 9. ad rei propositum edisserit, dum uvam in torculari, calcantium pedibus expressam, invictorum Martyrum symbolum esse pronunciat; sed ejus hic quæso verba gratis auribus excipiamus: *In illo tempore plenis torcularibus uva calcabitur, & de Christi ac Martyrum sanguine rubentia musta fundentur.* Quod plane mysterium Bernardus in illud Cant. 6. diserte prosequitur: *Vineæ florentes dederunt odorem suum*, ubi hæc habet: *Cæterum si vineæ, animæ flos opus, odor opinio est, fructus quid? Martyrium; & vere fructus vitis, sanguis est Martyris.* Martyrium quoque sub specioso descriptæ vitis symbolo in illa psal. 126. verba, *Filii merces fructus ventris*, altius inculcat: *Quidni*, inquit, *sanguinem uvæ dixerim meracissimum, sanguinem innocentis, sanguinem justi? Quidni mustum rubens, probatum, pretiosum plane, de vinea Soreth torculari passionis expressum, &c.*

Uva symbolum Martyrii constituitur.

D. Hier. in c. 9. Amos.

D. Bern. in Cant. 6.

Id. in Ps. 126.

6 Demum ad rei propositæ symbolum sufficienter comprobandum accedunt, quæ in M. S. Sanctæ Eugeniæ Cod. S. Cæciliæ actis recensentur: dum enim illa virgines, quas jam ad Christi fidem traduxerat, ad Martyrium alacri, constantique animo subeundum adhortaretur, his potissimum easdem verbis interpellasse legitur: *Ecce vindemiæ tempus, in quo uvæ fertiles succidentur, ut a pampineis levitatibus separatæ, poculis cælestibus exprimantur; & vos vitæ meæ propagines & meorum viscerum botriones estote paratæ, &c.* Ex enarratis igitur legenti compertum fit, quid coloribus expressa pulcherrimæ vitis imago, quæ sacris passim imaginibus interseri consueverat, quid, inquam, tot recolenda jugiter intuentium animis mysteria ingerendo, emolumenti exhiberet, tum præsertim cum viriliter in agone pro fide certantibus haud obscurum delibandi sanguinis,

S. Eugeniæ ad Martyrium adhortatio adducta uvarum metaphora. *M. S. Cod. S. Cæc.*

guinis, ac Martyrii symbolum præseferret. Sed de Vite hactenus.

CAP. XLVI.

De Candelabro.

Candelabrum Mosaicum ejusque mysteria. Exod. 21.

1 AUreum legis Mosaicæ Candelabrum, ipsomet olim jubente Deo conflatum, quod suum inter cætera ornamentorum genera Salomonico Templo splendorem refundebat: *Facies*, inquit, *& Candelabrum ductile de auro purissimo*; aureis itidem, ut reliqua antiqui Testamenti monimenta, mysteriorum symbolis illustrabatur. Quippe cum Mosaicæ tabulæ, vel sub umbra Christum exhiberent, tum verbo, tum facto venturum eundem orbi designabant, ut optime Tertullianus carmine illo edisserit:

Tert. l. 2. car. c. 2.

Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.

Act. Ap. c. 10. 43.

Quoniam enim ex divino Apostoli Petri oraculo: *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent*; Candelabrum quoque suam Christo gentibus præmonstrando vel inter tenebras lucem contulit. Qua enim ratione arca, & legis item digito Dei vivi conscriptæ tabulæ Christum symbolice adstruebant, venturumque vel tacite loquebantur, ut potissimum de Arca orthodoxis è Patribus, & ex eodem Tertulliano, hanc expressam Christi Salvatoris humana forma induti imaginem pronunciante innotescit, illis videlicet verbis:

Tertul. l. 4. c. 3. cont. Marc.

Arca sub exemplo corpus venerabile Christi
Ostendit.

Et de Mosaicis insuper tabulis, quas utriusque præsignati in Christo testamenti indices fuisse contendit, idem apte in rem præsentem Tertullianus his verbis elocutus fuisse videtur:

Tert. ubi sup.

Et tabulæ duplices conscriptæ legis in Arca,
Significant simul hæc in Christo condita semper,
Qui vetus, atque novum mandatum protulit ipse.

Antiqui enim, ac novi pariter Testamenti tabulas unus, idemque Salvator adimplet: *Finis enim legis*, Apostolo enarrante, *Christus est*. Candelabrum igitur, ut ex umbra gratam oculis lucem auspicemur, haud aliud profecto, quam Christum mentibus ingerit, qui de semetipso concinne testatus est: *Ego sum lux mundi.* Et uno fere orthodoxorum omnium Patrum ore sub Candelabri typo Christus Dominus revelatus agnoscitur: *In quo*, ut Gregorius edisserit, *natura humanitatis fulsit lumine divinitatis, ut mundi candelabrum fieret.*

Rom. c. 10.

Candelabrum Christi typus.

Io. c. 8.

Greg. ho. 6. in Ezech.

Candelabri Mosaici imago in Cœmeteriis.

2 Congrue igitur Christiani, cum in Cœmeterialibus cavernis tenebras inter, unaque cum mortuis consepulti, persecutionum tempore delitescerent, lucernasque ad propulsandam noctis caliginem sepulchris passim affigerent, Mosaicum quoque septenis instructum lucernis Candelabrum, quo idem olim Christus præmonstrabatur, oculis contemplandum ingerebant, ut abolitarum jam figurarum umbras, ne dicam tenebras, fidelium oculis suam, juxta illud prophetæ oraculum, afferre lucem contestarentur: *Sicut tenebræ ejus, ita & lumen ejus.* & illud item: *Quia tenebræ non obscurabuntur, nox illuminatio mea in diliciis meis.* Christiani quippe supernæ fidei lumine perfusi, illud merito Apostoli ore insonare poterant: *Nos verò omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur, de claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu.* Istud igitur Candelabrum jam tum tenebris addictum, quod symbolice suam Euangelium lucem contulit, sacris quoque Cœmeteriis lumen quodammodo mutuat. Quamobrem haud immerito in Subterraneæ Romæ tabulis Candelabri hujus desideranda imago videbatur; quod sub Tito quondam Imperatore è Hierosolymorum templo in Urbem cætera inter spolia in triumphum deferri contigit, ut in conspicuo cujusdam Titi arcus lapide longa adhuc post secula illibato, vel à cæcutientibus ad Euangelii lumen Judæorum oculis videre est, abolitæ legis monimentum, ipsomet Josepho his verbis enarrante dedicatum est: *Spolia*, inquit, *alia passim ferebantur, eminebant autem ea quæ apud Hierosolymam reperta sunt, mensa aurea ponderis talenti magni, & Candelabrum similiter auro factum, posthac autem portabatur lex Iudæorum novissima spoliorum.*

Psal. 138.

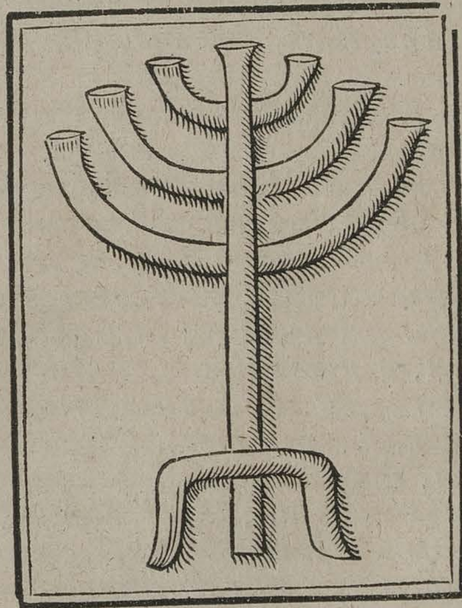
2. ad Cor. c. 3. n. 16.

Candelabrum Mosaicum à Tito in triumphum portatum.

Ios. heb. l. 7. de bell. Iud. c. 64. Azor. instit. mor. l. 6. c. 43.

3 Celeberrimum ergo Candelabrum, quod septenis quidem lucernis jugiter præfulgebat, & sub ipsa Mosaicæ legis umbra Hebræorum genti velut quid præcipuum ad sacrum Iudaici Templi cultum usui erat: cujus item imago in eorumdem Hebræorum Cœmeterio frequenter exprimebatur, in Christianorum quoque Cœmeteriis pingi, ac repræsentari aliquando consuevit. Neque vero qui cuncta sapientissimis permoti rationibus, præstabant, id otiose aut perperam præstitere: nam etsi Mosaicum ejuscemodi Candelabrum, quod ipso præcipiente Deo conflatum est, omni jam præceptorum cæremonialium ritu abolito, nobis nullatenus usui existat, nihilominus tamen quod ad mysteriorum significationem attinet, Christiani ab ipsismet Iudæis quibusdam in rebus haud omnimode discrepant, & sub mystico Candelabri ejusdem typo, altiora ac nobiliora rerum arcanarum mysteria contemplantur. Quapropter sub Mosaici Candelabri etsi jam aboliti, ac obtenebrati symbolo mysteriorum lumen hauriebant. Sed antequam ad intima, quæ latent, edisserenda mysteria deveniamus, Cœmeterialis interim Candelabri à Iudæis frequenter, & ab ipsismet Christianis usu quandoque receptam hic tibi ob oculos imaginem repetitam proponimus.

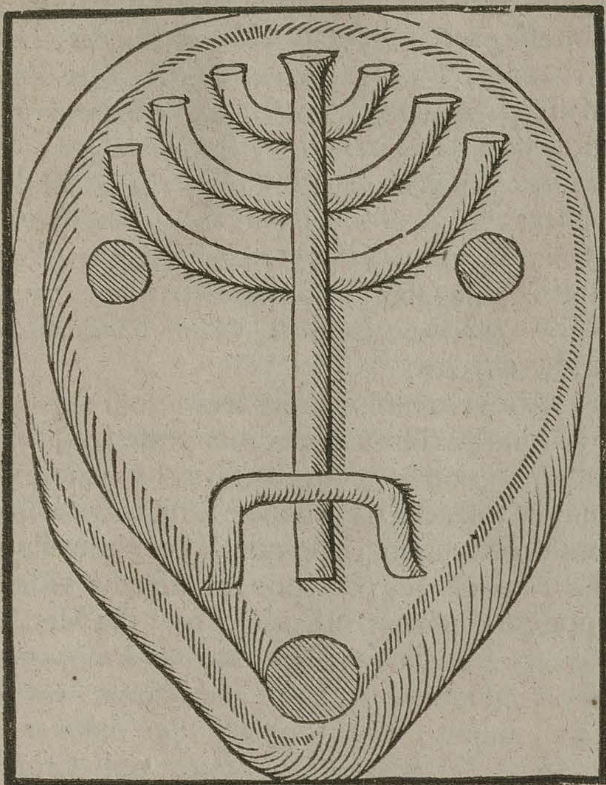
Candelabrum Mosaicum in sepulchris Christianorum cur pingeretur?

Verum Iudæis potissimum, quibus caligine altius obcœcatis nulla supernæ fidei & Euangelii lux refunditur, sublato in perfidiæ pœnam ipsomet scripturarum fulgore, inter tenebras cœcutientibus sola duntaxat extincti Candelabri umbra remansit: quocirca eorumdem Cœmeterium, quod Portuensi via situm est, lucernis Mosaico Candelabro passim obsignatis exsculptum Bosius oculatus rei testis, ut jam diximus, contemplatus est.

Candelabri imago in Hebræorum Cœmeterio.

4 Can-

Candelabrum simulacrum Cæli.

4 Candelabrum hoc igitur Hebræi, quod mirifico olim artis studio elaboratum in Templo suspiciebatur, manifestum ipsiusmet Cæli symbolum esse jactabant: lucerna autem, quæ medium inter cæteras locum tenebat, solem adumbrari ac demum reliquis hinc inde luminaribus, quibus Candelabrum mirificè instruebatur, minores, quas dicunt, planetas collucentes exprimi affirmabant. Ita prorsus Philo lib. Quis rer. divin. hæres. & Ioseph. Antiqu. lib. 3. cap. 7. Hoc idem nonnulli ex nostris quoque scriptoribus asseruere, inter quos præcipuus est Clemens Alexandrinus Stromat. libro 5. cujus hæc sunt verba: *Ex utraque parte Candelabri tres inserti sunt rami, & in ipsis lucernæ: quoniam sol quoque tanquam Candelabrum collocatus est in medio aliorum errantium, & iis qui sunt super ipsum, & ii, qui sunt sub ipso, divina quadam musica, lumen indit.* Idem pariter ac in eamdem fere sententiam Abulensis exponit in 2. Paralipom. cap. 2 q. 11.

Phil. Iud. l. 23. diu. Ios ant. l. 3 c. 7.

Clem. Alex. strom. l. 5.

Abul. in 2. par. c. 2. q. 11.

Candelabrum requiem symbolice significat.

5 Hebræi insuper per Candelabrum quod septenis lucernis constabat, requiem symbolice denuntiari asserebant, quæ septima videlicet rerum omnium ex nihilo conditarum die olim præfigurabatur. Iactabundo itidem ore lucernam illam, quæ septimo præ cæteris loco fulgebat, faustissimum Messiæ symbolum præferre docebant, in cujus adventu in omnimodam ipsi libertatem, & è jugo tandem miseræ servitutis, quo premebantur, in exoptatæ pacis sinum feliciter vindicandi essent. Quæ quidem singula nos quoque Christianis imbuti dogmatibus de Messiæ ultro ac palam asserimus vel hoc uno tamen discrimine à perfidis Iudæorum assertionibus discrepantes, quod illi in ipsamet rerum divinarum luce, & vel dum scripturarum radii undique coruscant, oculis cœcutientes venturum expectant, quem nos opportuniore divinitus fidei lumine respersi jam ultro nostræ salutis causa in terrarum orbem advenisse profitemur.

Messias per septimam Candelabri lucernam mystice denotatur.

6 Christiani igitur haud incongrue hujusscemodi Candelabri symbolo cœlum intuentibus designare conati sunt, in quo nimirum ipsummet Christum Dominum patentissimum Iustitiæ solem ac æternæ lucis jubar contemplari fas est, ex quo totus subinde orbis peroptatum mentis lumen exhauriret, quod & à sanctis Prophetis prænuntiatum, & ab ipso præsertim Isaia cap. 9. his quidem verbis palam demonstratum fuerat: *Habitantibus*, inquit, *in regione umbræ mortis lux orta est eis. Et c. 10. Super te autem orietur Dominus, & gloria ejus in te videbitur.* Et infradum in rem præsentem magis perspicue loqueretur: *Non erit tibi amplius*, inquit, *sol ad lucendum per diem; nec splendor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam.* Huc item spectant, quæ Christus Dominus de seipso Ioan. 8. aptis; apertisque verbis exposuit: *Ego sum*, inquit, *lux mundi.* Et: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* De quo pariter festivis illis vocibus Deiparam interpellans canit Ecclesia: *Ex teenim ortus est sol justitiæ Christus Deus noster.* Hoc item lumen est, quod Ioann. 1. illis potissimum Euangelicis verbis ostenditur: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Verum quod cœcutientibus Iudæorum oculis immissum cælitus lumen haud quidquam profuerit, audi ipsum Euangelistam de Hebræis hunc in modum loquentem: *In propria venit, & sui eum non receperunt.* Quapropter dum lucem illi cunctis jam mortalium mentibus obortam, *Ipsi rebelles*, ut scriptura inquit, *lumini* clausis oculis haurire detrectant, perpetuis noctuarum instar tenebris addicuntur, ac nobis duntaxat, quibus scripturæ palam Christum loquuntur, tanquam superna luce perfusis Mosaici hujus Candelabri figura resplendet. Merito igitur jure Hebræis tanquam lucifugis, ac in perfidiæ, qua tenentur, pœnam vel in ipsa meridiana luce palpantibus, Mosaici Candelabri symbolum obscuratum est, nec iisdem ullatenus, utpote quibus jugis nox est, aptatur: quod eleganter quidem eruditissimus vir Ioannes Castellinus Zaratinus expressit, dum Hebræorum quondam Cœmeterium unà cum Bosio curiose perlustrans, tot ibidem in eorumdem sepulchris exsculptas candelabrorum imagines videret, hoc enim perarguto disticho lepidissime ludens, obfirmatam insani populi cœcitatem delusit:

Isa. c. 9.

Isa. c. 9.

Io: c. 1.

Ant. ad laud. B. Virg.

Io. c. 8.

Quid Candelabrum prodest sine lumine Christi?
Perpetuis tenebris turba proterva jaces.

7 Candelabrum igitur, de quo nunc agimus, mystice Christum designat, ut apertis verbis Clemens Alexan. loco citato edocet, ubi isthæc subdit: *Habet autem aliud quoque ænigma aureum Candelabrum signi Christi, non figura solum, sed & etiam quod lucem immittat multifariam, multisque modis in eos, qui in ipsum credunt, sperant, & respicunt, per ministerium eorum, quæ sunt primo creata. Dicunt autem esse septem oculos Domini, septem spiritus requiescentes in virga, quæ floruit ex radice Iesse, &c.* Clementi quoque Alexandrino pari sententiarum pondere Ruper. Abbas adstipulatur, qui isthæc in medium profert: *Sed quia sunt exemplaria cælestia, cæleste ex ipso speculemur Candelabrum, id est, Christum incarnatum, &c.* Et hæc infra ad idem elucidandum subtexit: *Septem lucernæ, septem spiritus Dei sunt, quorum exemplares septem lucernæ fuerunt, quæ super illud materiale Candelabrum positæ sunt. Christus ergo, super quem requiescet spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritu timoris Domini. Ipse est Candelabrum Cæli, Candelabrum & lux mundi: septem hujusmodi lucens semper inextinguibilibus lucernis.* hæc Rupertus.

Candelabrum typus Christi Domini Clemu Alex.

Rup. Ab. l. 4. in Exod. c. 8.

Septem Candelabri lucernæ septem Spiritus S. dona sunt.

8 Eidem vero sententiæ, quæ sub mystico Candelabri symbolo Christum Salvatorem agnoscit, Gregorius pariter inhæret, dum homil. 6. in Ezechielem, illa Exodi verba exponit: *Facies Candelabrum, &c. Christus*, inquit, *est, in quo natura humanitatis fulsit lumine divinitatis, ut mundi Candelabrum fieret, cujus lumine peccator tenebras suas agnosceret. Ex auro purissimo, quia naturam nostram sine culpa suscepit.*

Candelabrum Christum mystice designat. *D. Greg. hom. 6. in. Ezech.*

9 At Beda aliud sub septenarum hujuscemodi lucernarum typo divinitatis hieroglyphicum recolit, ac veneratur, qui cap. 25. in Exod. per illud Mosaicæ legis Candelabrum mystice Spiritum sanctum designari affirmat: *Candelabrum*, inquit, *Spiritus sancti gerebat imaginem, qui septiformi gratia illustrat Ecclesiam.* Plura interim in una eademque re vir doctissimus mysteria attingens cap. 49. quæst. super Exod. Christi quoque ac septem Ecclesiarum typum esse pronuntiat, de quibus in Apoc. sermo est, hæc autem ille in rem præsentem habet: *Alii Candelabrum Cristum intelligunt gestantem septem Ecclesias, in quibus septiformis splendor Spiritus sancti emicat, &c.* Ecclesiæ insuper imaginem Iudaico Candelabro adumbrari idem asserit in lib. quem de Tabernaculo inscripsit cap. 8. ubi isthæc: *Candelabrum Tabernaculi, sicut & mensa, præsentis temporis Ecclesiam designat.* Et hæc paulo infra: *Hastile Candelabri; ipse est, qui est Caput Ecclesiæ, mediator Dei, & hominum Christus Iesus.*

Candelabrum imago Spiritus S. *Bed. c. 25 in Exod.* *Bed. q. in Exod. c. 49* *Bed. in. l. de Tab. c. 8.* Candelabrum typum Ecclesiæ præfert.

10 Multiplicia tamen divinorum arcana mysteriorum sunt, quæ ex Mosaici hujus Candelabri typo excerpta Anselmus præ cæteris contemplatur in illud Hebræorum 2. *Tabernaculum factum est primum, in quo erant Candelabra, &c.* ubi singula uno eodemque sermone mysteria singillatim complectens, sic eloquitur: *Primum Tabernaculum*, inquit, *præsens est Ecclesia, in qua militatur Deo, & sacrificium bonæ actionis offertur, antequam veniatur ad Cælum. In qua est Candelabrum, id est, Christus fulgens lumine divinitatis in medio fidelium, qui & ipsi Candelabra aurea sunt, qui sapientia lucent, quæ per aurum designatur, & charitate bonorum operum.* Et hæc infra in symboli ejusdem explanatione ingerit: *Ipse Christus est medius stipes, qui portat tria brachia à dexteris, & tria à sinistris, quia ipse est vera vitis, ex qua procedunt fructuosi palmites. Ipse est origo & concordia, & caput omnium justorum, qui sibi sanctos veteris, & novi Testamenti hinc & inde facit adhærere. Omnes enim ab hoc fundamento consurgunt, & à tanto Principe, ac medio bono & communi omnium lumine gubernantur. Nam tria brachia de sinistra parte, tres viri sunt, Noë, Daniel, & Iob, id est, tres ordines fidelium in veteri Testamento, videlicet rectorum, continentium, & conjugatorum. Nam per Noë, qui rexit in undis Arcam, figurati sunt Rectores. Per Danielem, cujus mira legitur abstinentia, abstinentes & continentes. Per Iob, qui uxorem & filios habuit, conjugati. Similiter & alia tria de parte dextera, sunt tres electi discipuli: Petrus, Ioannes, & Iacobus, qui viderunt gloriam transfigurati in monte, id est, tres ordines sanctorum, qui gloriam ejus in Cælesti Regno visuri sunt, hoc est Rectorum, continentium & conjugatorum, Petrus enim Rectores Ecclesiæ signavit, Ioannes autem cælibes, & Iacobus reliquos, id est, conjugii utentes, & hi omnes, vel doctrina, vel exemplis bonorum operum lucent, & cæteris lumen suum spargunt, &c.* hactenus Anselmus.

Candelabrum Christum, & fideles omnes mystice significat. *Ansel. in c. 9. ad Heb.* *Id. Ans. loc. cit.* Et Sanctos veteris Testamenti designat. Noë, Daniel & Iob quid figurate denotent? SS. Petrus, Ioannes quamnam figuram præferant?

11 Verum enimvero haud à cæteris Hieronymus dissentit, qui dum c. 4. in Zach. Candelabrum, de quo à nobis nunc quæritur, Ecclesiæ pariter figuram esse pronuntiat: *Candelabrum*, inquit, *aureum, de auro purissimo Ecclesia intelligitur.* Quod quidem in cap. Matth. 5. hom. 10. his verbis comprobat: *Quid est Candelabrum? Ecclesia, quæ bajulat verbum vitæ.* Vbi illa item Apostoli verba ad Phil. 2. exponens, videlicet: *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitæ continentes.* isthæc ad rem nostram argute subdit: *Consequenter omnis vir Ecclesiasticus habens verbum Dei, dicitur Candelabrum.* hæc Hieronymus.

Candelabrum typus Ecclesiæ. *D. Hier. c. 4. in Zach.* *Id. in c. 5. Matt ho. 10.*

11 Alii vero multiformia arcanorum mysteria pro suo quisque libitu in medium proferens, Candelabrum, quod hactenus enarravimus, manifestissimum sacrosanctæ ac vivificæ Crucis symbolum extitisse pronuntiant, inter quos Theophilus Patriarcha Antiochenus præcipue recensendus videtur, quippe qui comment. in Euang. lib. 2. illa Matthæi verba cap. 9. edisserens: *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super Candelabrum. Candelabrum*, inquit, *Crux Christi est, quæ totum mundum fulgore sui luminis illustravit.* Cui Cromatius pariter in. 5. Matth. cap. his plane verbis adstipulator accedit; *In ipso Crucis Candelabro sol resplenduit.* Demum, ut Candelabro coronidem devotis manibus imponamus, enarratis à nobis hucusque orthodoxorum scriptorum sententiis Augustinus pari eloquentia, ac sententiarum robore subscribit, dum isthæc ad rei nostræ propositum disertissimis quidem verbis inculcat: *Si spectet impietas, ridet Regem pro virga regni, lignum sui portare supplicii: si spectet pietas, videt Regem bajulantem lignum ad semet ipsum figendum, quod fixurus erat in frontibus Regum.* Et hæc paulo infra: *Dicturo enim Paulo: Mihi absit gloriari, nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi: ipsam Crucem suo gestans humero commendabat, & lucernæ arsuræ, quæ sub modio ponenda non erat, Candelabrum ferebat.* Quibus postremo loco mirifice consonant, quæ lib. de quinque hæres. cap. 2. studiosissimus Pater interserit: *Ista*, inquit, *domus totus est mundus; lucernæ accensio Verbi est incarnatio: Candelabrum autem Crucis est lignum: lucerna in Candelabro lucens, Christus in Cruce pendens.*

Candelabrum symbolum Crucis. *Theoph. Patr. Antioch. comm. in Euang. l. 1. in c. 6. Matth.* *Crom. in. c. 5. Matth.* *D. Aug. tract. 117. in Ioan.*

12 Merito igitur jure Christiani inter ipsas Cæmeterialium locorum tenebras Candelarum Mosaicum, etsi ex præscripto Euangelicæ legis jam omnino abolitum, & lumine penitus orbatum, intuentium tamen oculis suspiciendum proposuere, ut lucernis videlicet omnibus, quas præsefert, in Euangelii lumine omnimoda jam luce destitutis, etsi haud ullum intuentium oculis, uberrimum tamen recolentium animis, Deo aspirante, enarratorum hactenus mysteriorum lumen refundat. Sed hæc interim satis de Candelabro enarrasse visum est.

CAP. XLVII.

De Domibus.

1 LVteas profecto, in cultasque Cœmeterialibus in Cubiculis domos pia Christianorum manu effictas, haud nobilis, splendidasque Romanorum Imperatorum ædes affabre olim elaboratas, & auro usquequaque fulgentes, qualis Neroniana potissimum, quæ *Aurea* diceba-tur, studioso hic lectori ob oculos contemplandas offerrimus. Domus quippe, cujus hic mentio incidit,

Domorum imagines in Cœmeteriis. *Suet. c. 31. vit. Ner. n.* Domus Aurea Neronis.

ea

ea quidem amplitudine conspicua extitit, ut haud domus, sed splendidissimæ Vrbis faciem uno dumtaxat intuentibus aspectu præseferret. Vrbanorum enim ædificiorum incendio ac patriæ cineribus suæ fundamenta domui princeps perditissimus comparavit, & tunc maxime cum succenso Vrbem ac patriam igne extinxit, regiam sibi domum auro coruscantem excitavit: *In qua domo*, inquit Tacitus, *haud perinde gemmæ, & aurum miraculo essent, solita pridem, & luxu vulgata, quam arva & stagna*. Et quidem ipso Suetonio teste cap. 31. domus hujusce magnificentia haud unquam hactenus visa, etsi sub inviso principe, totius Orbis terrarum admiratione dignissima videbatur. Neronis autem in ædificanda sibi domo luxum acute in hæc verba prosequitur: *Non in alia re damnosior, quam in ædificando. Domum à palatio Exquilias usque fecit. Quam primo transitoriam, mox incendio absumptam, restitutamque Auream nominavit*. Hanc suis item eleganter carminibus Martialis adumbravit:

Tac. l. 16.

Suet. l. 31. vit. Neron.

Roma domus fiet, Vejos migrate Quirites,
Si non & Vejos occupat ista domus.

Mart. l. epig.

De qua idem Martialis, Titum Imperatorem alloquens, & Neronianam unà cum fastu tum morum, tum ædificiorum immanitatem perstringens, hæc cecinit:

Invidiosa feri radiabant atria Regis,
Vnaque jam tota stabat in Vrbe domus.

Mart. l. 1. epig.

2 Sed tenebris, ut par est, hujus domo addicta, qui Vrbem flammis, ac suam rogo ante funus patriam addixerat, Menelai quoque domum hic silentio obvolvimus, quam Homerus suis aliquando carminibus descripsit: cujus item perfidus ille Lucianus Christianos deridens his verbis meminit: *In domum aurato vestigio insignem ascendimus, qualem Homerus Menelai fingit esse*. Silemus hic superbas olim Crœsi, Crassique ac Mecœnatis insuper excultissimas ædes. Nec Salomonis quidem domum in præsens recolimus splendidissimo opere, ac sumptu exædificatam, ut sacræ historiales libri Regum paginæ his verbis testantur: *Domum suam ædificavit Salomon tredecim annis, & ad perfectum usque perduxit*. Regiam quippe domum egregio plane opificio, ac regali magnificentia absolutissimam tredecim annorum spatio exstruxit. Demum nec alteram ab eodem Salomone Pharaonis filiæ constructam, quæ *domus Saltus Libani* dicebatur, cujus item nobilis in libro Regum mentio recurrit, hic tibi lector suspiciendam proponimus: *Ædificavit quoque domum saltus Libani*.

Luc. in Philopatr.

Domus Crassi.

Domus Mecænatis.

Domus Salomonis.

Lib. 3. Reg. c. 7. n. 1.

Domus Saltus Libani.

Lib. 3. Reg. c. 7.

3 Sed profanis interim ædibus rejectis, de contemptibilibus olim, Christianorumque pennicillo adumbratis domibus nunc sermo à nobis instituitur. Et congrue quidem, ut rem altius repetamus, rudes quidem Cœmeterialibus in tabulis domunculæ, ut passim videre est, coloribus adumbrabantur. In locis enim, in quibus defunctorum corpora ad diem novissimum deposita servantur Christiani sepulchralem sibi domum, vel certe sepulchralis domus imaginem delineantes, sepulchrorum se potius, quam hujus prætervolantis seculi cives, ac inquilinos profitebantur. Divinum quippe Psalmistæ oraculum mente jugiter pervolventes, oculis pariter delibare gestiebant: *Simul insipiens, & stultus peribunt, & relinquent alienis divitias suas, & sepulchra eorum, domus eorum in æternum*. Omnes enim, & cujusvis generis homines pari tandem sorte, immo pari mortis sententia intercipiendos, quis mortalium in regno mortis ignorat? *Nudus egressus sum de utero matris meæ*; inquit Iob *& nudus revertar illuc*. Ita plane, inquit Ambrosius, *nescit natura discernere quando nascimur; nescit quando deficimus: omnes similes claudit gremio sepulchri*. Ad quod aliquando pistor, qui sepulturæ sibi inter viros nobilitatem præstantes locum elegerat, concinne allusisse visus est, ejuscemodi notis sepulchrali suo lapidi insculptis: Hic sepulturæ videlicet locum sibi elegit, sciens;

Domorum imagines in Cœmeteriis.

Ps. 48. n. 17.

Mortis æqua omnium conditio.

Ambr. l. de Nab. & Achab. c. 1.

Homines nasci impares, mori pares.

Enimvero, ut instituti proposito insistamus, mortales qui pari simul conditione junguntur, etsi pares, impari prorsus vitæ periodo sejunguntur: insipientes enim, ut Psalmista ait, ita quidem mortis jura subeunt, ut nullus eis ad meliora transitus, nec ulla ad vitam spes ultra remaneat: *Et sepulchra eorum*, inquit, *domus illorum in æternum*. Vbi enim inopinata è vita excesserint, in sepulchris, ut Genebrardus eleganter edisserit, perpetuo consistent usque ad consummationem seculi: in æternum enim istud hoc loco significat, omnem citra spem ad suas revertendi divitias, & facultates: qua item ratione in sacris paginis, *Sepulchrum*, inquit ille *domus æternitatis humanæ appellatur. Et ibi homo*, ait, *in domum æternitatis suæ*. Et sepulchra eorum, tabernacula eorum, perpetua. *Illæ*, ut præcitatus auctor ingerit, *habebunt pro æternis tabernaculis, fœtidis in sepulchris manebunt in perpetuum, non in ditibus illis locis, quibus voluptuose ædificatis sua imposuerunt nomina, & vocaverunt nomina sua in terris suis*. Pari item eruditione isthæc Psalmistæ verba Cardinalis Bellarminus hunc in modum edisserit: *Ipsi vero*, id est, profani homines, *morientes*, inquit, *reliquerunt alienis divitias suas, sibi autem nihil retinuerunt, nisi angustissimam domum, id est, sepulchrum, in quo jacere debent in æternum, id est, usque ad finem seculi*. Idem vero, ut ex recensitis Psalmistæ verbis videre est, ignobile satisque angustum, ac rude demortui hominis habitaculum, modo *sepulchrum*, modo *tabernaculum*, nunc *Domus æterna* symbolice appellatur.

Ps. 48. n. 17.

Gen. in Ps. 48.

Sepulchrum Domus stultorum æterna Eccl. 12. n. 5.

Psal. 48. ver. 12. Bel. in Ps. 48.

4 Verum concinne quidem in rem præsentem Ægyptii olim, eorumque præsertim Reges, ut Diodorus refert, brevitatem vitæ sapienter sibimet propinantes, ac de sepulchro jugiter cogitabundi, cum de privatarum structura domorum se minus curiosos, solicitosque exhiberent, in exstruendis tamen, exornandisque splendida manu sepulchris, animæ immortalitatem recolentes, serio elaborarunt. Quippe *quid sepulchrorum monimenta*, Cicero inquit, *quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare*. Quamobrem antiqui jure, quibus immortalitas cordi maxime fuit, viventium quidem domicilia, eo quod, ad breve quidem tempus, ut Diodorus ait, incolantur, *Diversoria*, defunctorum verum sepulchra, quoniam ad multa in eisdem secula quiescendum sit, *Domos æternas* nuncupavere. Id autem & apud cæteras Orbis nationes usu receptum fuisse, tum è profanis aliquando scriptoribus innotescit. Sepulchra quippe, ut apud eos legimus, *perpetua* interdum, nonnunquam *æterna sedes*, & quandoque *æterna possessio* appellantur. Quapropter iisdem plane vocibus tam morientes, quam in sepulchris compositos salutare consueverant, ut apud Virgilium videre est:

Diod. l. 1. p. 2.

Ægyptii Regum de exstruendis sibi sepulchris solitudo.

Cic. q. Tert. 1.

Var. ap. Prisc. 2. ad fin.
Sen Trag. Oct. act. 4.
vid. Cru. in Ser. ju ind. c. 16. ps. 48.
Eccl. 1. 2. leg. si nec dum C. de rel. leg. si quis eo.
Paul. ep. 37. ad Pam. Tib. 3 eleg. 2. l. qui sep. 4. C. de sep. viol. Val. Prob. de not. D. M.

Salve

Aeneid. 11.

—— *Salve æternum mihi maxima Pallas,*
Æternumque vale.

Et apud Catullum idem plane loquendi mos resonat:

—— *In perpetuum frater ave, atque vale.*

Quippe vel has inter voces ipsismet Gentilium animis, quod Cicero ait, altius insederat, *Animos remanere post mortem, &c. & mortem,* ut ille ait, *non interitum esse, omnia tollentem, omnia delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ.* hæc Gentiles ipsi de luteis hisce nostris domibus sapienter edixere.

Cic. quæst. Tusc. q. 1.

Mortis assidua apud Christianos meditatio.

5 Christiani vero supernæ fidei lumine imbuti, ac de hominis morte altius cæteris, ut par est, philosophantes, domos passim etsi rudi delineatas pennicillo, sepulchra utique ad manendum domus instar hominibus constituta esse, usque dum exspectatæ resurrectionis tempus adsit, serio meditabantur, Iobi videlicet oraculum ore, ac animo jugiter personantes: *Exspecto donec veniat immutatio mea.* Nec non Psalmistæ vocem sepulchra ad inhabitandum hominibus exhibentis jam probe meminerant: *Qui habitant*, inquit, *in sepulchris.* Qui & alibi eadem utitur loquendi formula, dum ait: *Sicut vulnerati, dormientes in sepulchris, quorum non est memor amplius.* Verum enimvero istas idcirco domunculas coloribus adumbrabant, ut ad vigilandum unumquemque, & ad suæ domus, ac vitæ custodiam jugiter exhibendam Euangelico ejuscemodi, quod ab ipsius Christi ore acceperant, Symbolo præmonerent: *Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet.* Vrbi enim, ac domui adfutura derepente vastitas omnimodam incolentibus, ac custodientibus vigilantiam inculcat: quid enim tam prope ruinis, ac excidio, quam Vrbis, aut domus sub hostium oculis, tuto tamen inter insidias, inter imminentia pericula obdormiens, prout gentilis ille poëta Vrbem aliquando describit:

Iob c. 14.

Ps. 67.

Ps. 87.

Matt. 24.

Invadunt Vrbem vino, somnoque sepultam.

Aeneid. 2.

Ad quod caute homini, qui suæ custodiendæ domui jugiter vacat, illud alter poëta opportune suggessit:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Hor. l. 1. ep. 4.

Haud enim cum hoste induciis, immo vigiliis, ut domui bene quis consulat, concertandum est.

6 Cœmeterialis igitur domus, quæ pennicillo expressa suspicitur, imago futilis, ac momentaneæ vitæ, concitatæque itidem mortis imaginem Christianorum oculis præseferebat; illudque subinde Petri Apostoli oraculum intuentium animo suggerebat: *Obsecro vos tanquam advenas, & peregrinos, abstinete vos à carnalibus desideriis, qui militant adversus animam.* Recolendam insuper primævorum hominum, qui sanctitatis merito præfulsere, memoriam tacite objiciebat, eorum, inquam, qui se haud mundi cives, sed pereginorum instar in mundo degere, alibique patriam quærere, ac mansionem exspectare obtestabantur: *Confitentes*, inquit Apost. *quia peregrini, & hospites sunt super terram.* Abraham quippe sanctorum præcipuus peregrinam se hic vitam agere palam fatebatur, utpote *qui non terram hanc*, ut Chrysostomus ait, *sed Cælum spectavit.* Vt enim unusquisque rudes istas Christianorum manu effictas inspiciendo domunculas, de hujus vitæ fugacitate sapienter philosophetur, domus neutiquam, sed hospitia, ut Bernardus in rem præsentem docet, habenda sunt: *Est ergo*, Bernardus inquit, *tabernaculum nostri corporis non civis mansio, aut domus indigenæ, sed aut tabernaculum militantis, aut stabulum viatoris.* Quod egregie quidem Gregorius Nazianzenus magni vir animi præstitit, qui Cælum quoad vixit continuo suspiciens, terram haud unquam, nisi ut hospes, nisi ut viator aspexit: *Mihi*, inquit ille, *omnis terra, & nulla terra patria est.* Quod item Hilarius Ægyptiorum Eremitarum sanctissimus opere ad vivum exhibuit: adeo perangustam quippe ad inhabitandum sibi cellam construxerat, ut *Sepulchrum potius*, inquit Hieronymus, *quam domum crederes.* Nec Basilius Christianos inter philosophos oculatissimus ab istorum commercio segregandus videtur, qui ut nullum penitus haberet cum mundo commercium, extra mundum quotidie fieri cupiebat, fugacemque humanæ vitæ imaginem, quam umbram potius dixerim, tunc potissimum lynceis Christianorum oculis delibandam proposuit, cum Præfecto ipsius Valentiniani jussu ad absterrendum transmisso, & tum exilium, ac bonorum omnium proscriptionem, tum multiplices eidem calamitates, ac mortem ipsam comminanti imperterrito animo in hæc verba respondit: *Nihil horum, quæ dixisti, curo, melior sum his, qui proscribunt, ipse me ob spem regni Cælestis proscribens, nihil vero possidens, exilii metu liber sum, unam recognoscens esse patriam, paradisum: terram enim quasi communem omnium aspicimus.* Qui cum subinde suas Præfecto sponte sarcinulas obtulisset, *quæ sola ipsius erant supellectilia*, exilium quod semper animo meditabatur, & quod perpetuo ferebat, nullatenus pertimescens; hæc protulit: *Exilium nihil ad me spectat, cum domus, quam inhabito, aliena sit.* Christianis igitur sepulchrum domus, terra autem, & omnis terrena habitatio, quam incolunt, diversorium, neutiquam domicilium est, ut optime magnus ille Ioannes Episcopus eleemosynarum cognomento, ac meritorum cumulo dives, quod antiqui Christiani picta symbolo, ipse facto inculcans admonuit, qui haud vere aliam, quam sepulchrum, sibi domum agnovit: *Quippe ut mortis memoriam*, inquit Leontius, *suæ cogitationi profunde imprimeret, & eam perpetuo haberet præsentem & ante oculos, quid facit? Iubet sibi exstrui monimentum, ei autem finem non imponi, sed semiperfectum sic relinqui: deinde eos, qui præfecti erant operi, cum esset festum aliquod insigne, accedentes in conspectum omnium, qui considebant, aperte dicere: Monimentum tuum in hodiernum usque diem est imperfectum, domine: Iube ergo ut id finem accipiat, incertum est enim, qua hora fur ingrediatur.* En paucis expressa vigilantissimi ad suæ domus custodiam Pastoris miranda jugiter solicitudo.

Ps. 38.

Petr. ep. 1. c. 1. n. 11.

Vt peregrini in hoc mundo non ut cives degendum.

Apost. ep. Heb. 11. v. 13.

Chry. in ep. ad Hebr. 13.

Ber. ser. 26. in Cant.

Greg. Naz.

In vit. S. Greg. Naz.

Hilarii domicilium.

Hier. in vit. S. Hilar.

S. Basilii Christiana perfectio.

In vit. S. Basil.

Ioannes Eleem mortem assidue meditatur.

Leon. in vit. S. Io: Telesfor. apud. Sur.

7 Inter varia igitur imaginum symbola, quibus sacrorum abdita olim Cœmeteriorum Cubicula à Christianis olim exculta sunt, domorum quædam formulæ pennicillo interdum pia eorumdem manu adumbrari consuevere, ut nonnullis in tabulis videre est, quæ sua pariter contemplantium animis arcanorum mysteria ingerunt. Quibus symbolice quidem, ut singula paulatim discutiamus, ipsummet humanum corpus designari potest, juxta id quod Apostolus 1. ad Cor. cap. 5. his verbis innuit: *Terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvitur.* Id autem eam forte ob causam ab antiquis Christianis præstitum fuisse quis dixe-

Domorum in sepulchris imagines effictæ quidnam significent.

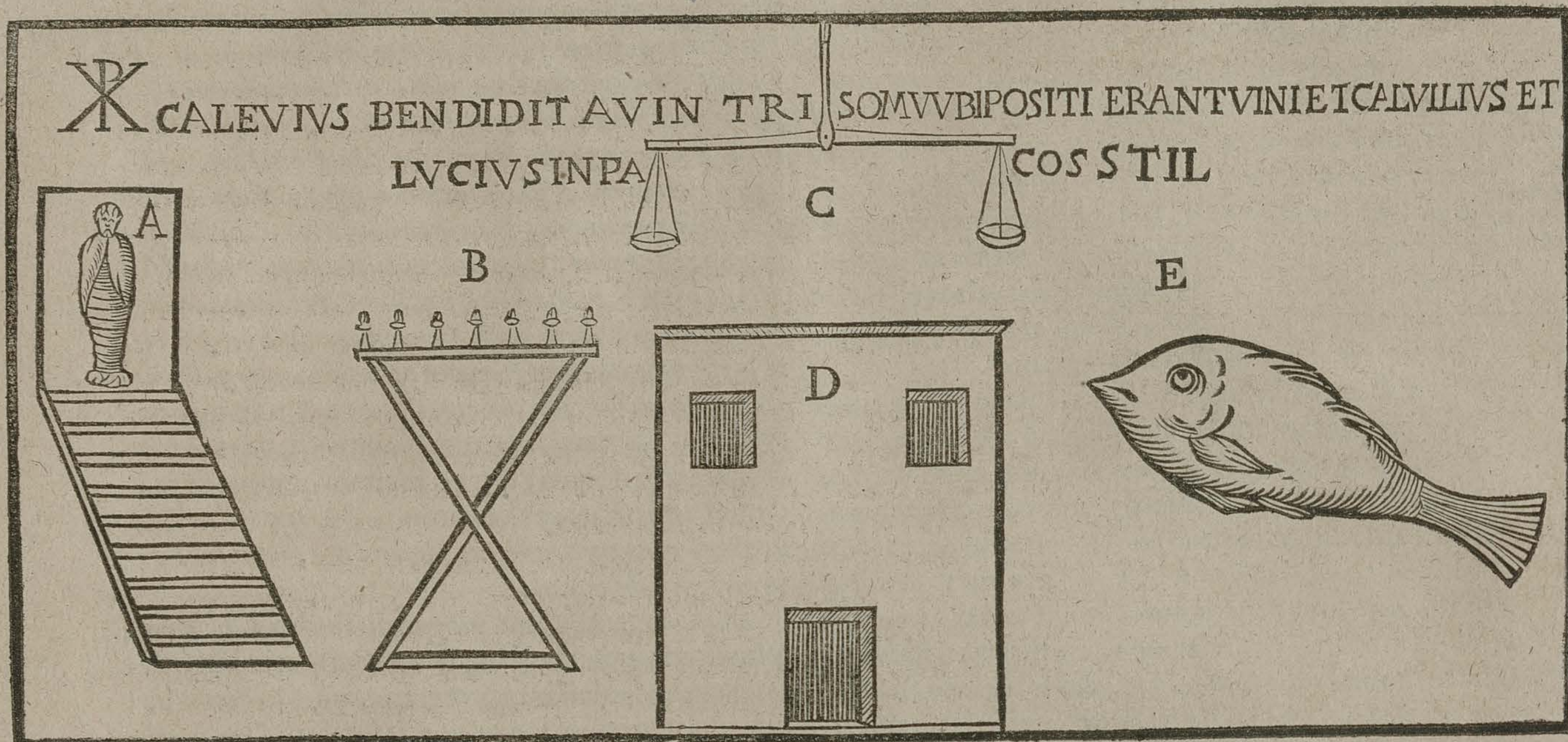
Domus humani corporis symbolum.

Apost. 2. ad Cor. c. 5.

Et sepulchri.

Eccl. c. 12.

dixerit, quod sepulchrum, in quo quisque inferendus est, haud alio potissimum vocabulo Ecclesiastici 12. nuncupetur: *Ibit homo in domum æternitatis suæ.* Idem plane ex psal. 48. textu comprobatur: *Sepulchra eorum, domus illorum in æternum.* Quapropter, ut quod pia Christianorum manus ferro exculpebat, symbolo quoque veluti digito contemplantibus innueret, sepulchrales hosce lapides Lazari imagine prænotabant. Porrò in Cœmeterialibus tabulis domos olim symbolice à Christianis delineari consuevisse, lapis ad SS. Quarti, & Quinti Cœmeterium à Bosio Via Latina inter perscrutandum repertus intuentibus fidem facit, qui nimirum, ut supra lib. 4. cap. 7. de Cœmeteriis ab eodem repertis enarratum est domus cujusdam rudi quidem opere imaginem inter alia symbola ibidem exsculpta præsefert, cujus quidem iconem in studiosi gratiam lectoris nunc iterum exhibendam, voluimus.

Hieroglyphica lapidis superiores enarrata.

Quo plane Cœmeteriali symbolo supremum vitæ momentum, extremamque illam periodum, qua unicuique hinc velit nolit, exeundum est, à Christianis designatam fuisse, singula quidem, quæ sepulchrali huic lapidi inserta sunt, hieroglyphica satis perspicue prænotare videntur. Nam incultam præter domum, exsculpta ibidem piscis imago, tum brevitatem, tum etiam humanæ vitæ incertitudinem palam suggerit: piscis quippe, vel tunc maxime cum securior undas excurrit, hamo, aut retibus piscatorum interceptus, ubi primum extra aquas rapitur, intermoritur, quod olim Sapiens sapienter quidem in rem præsentem aptata piscis similitudine admonuit: *Nescit homo finem suum*, inquit, *sed sicut pisces capiuntur hamo, sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo supervenerit.* Ad omnimodam igitur ingerendam mortalibus solicitudinem, ac vigilantiam apprime unicuique commendandam, Candelabrum quoque septem instructum lucernis appositum cernitur, ut Euangelicum Lucæ oraculum hoc typo personet: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus exspectantibus dominum suum.* Ni forte quis id quod cunctis post mortem imminet, districtum videlicet, exactumque de minutis quibusque scrutinium interpretandum velit, de quo Apost. *Statutum est*, inquit, *hominibus semel mori post hoc autem judicium.* Vel certe oculatum illud vel potius aculeatum, ut congrue de lucernis loquamur, quod de singulis minutissimis quibusvis humanis actibus habendum est examen, multiplex lucernarum numerus intuentibus indicat, quod Deus quidem longe ante cunctis edixit: *Scrutabor Hierusalem in lucernis.* Quapropter, ut apte rerum futurarum ordo mysticis item symbolis prænotetur, ubi primum mortis imago, sub Lazari insepulchro jacentis typo, mortalibus proposita est, & resurrectionis item sub ejusdem imagine spes ingesta sub appensæ stateræ hieroglyphico, rationis reddendæ sacramentum, ad homines in officio continendos salubriter commendatur, juxta quod Rex ille Balthassar Danielis ore illis acriter verbis perstrictus est: *Thecel, appensus es in statera, & inventus es minus habens.* Ex quibus imaginibus, ut videre est, nil prorsus apud antiquos Christianos otiosum extitisse, quod peculiare mysterium non præferret, probe lector ediscit. Sed Cœmeteriali perlustrata interim tabula, & sepulchrali unicuique ad quiescendum in tenebris descripta, ac designata domo, quæ merito quidem oblivionis domus è sacrorum oraculorum paginis nuncupari potest, juxta illud psalmistę: *Sicut vulnerati jacentes in sepulchris, quorum non est memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt.* Jam à mortuorum domibus pedem contrahentes, ad ipsas viventium domos stylum, si libet, convertamus.

Piscis in certitudinem vitæ humanæ denotat.

Eccle. c. 9. n. 12.

Candelabri mysterium.

Ad Heb. c. 9. n. 27.

Soph. c. 12.

Lazari imago ejusque mysterium.

Dan. c. 5. n. 25.

Sepulchrum domus oblivionis.

8 Quis autem in primis nesciat, quod ipsa terrestris militans jugiter Ecclesia, domus titulo ipsius Domini voce illustratur, Matth. 21. *Domus mea domus orationis vocabitur.* Quod vero triumphalis Ecclesia ac cælestis illa, quæ sursum est Hierusalem, & quæ ædificatur ut civitas, ipsiusmet domus appellationem sortiatur, satis superque ex psalmo 121. convincitur, ubi isthæc: *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Ut orthodoxorum igitur Patrum hac super re sententias consulamus, & ab ipsomet Origene mysticos in rem præsentem sensus haurire aggrediamur; certe typica domus ipsius imagine Ecclesiam designari hunc in modum affirmat: *Videtur autem Ecclesia describi à Christo, quæ est domus spiritualis, & domus Dei, sicut docet Paulus dicens: Si autem tardius venero, ut scias quomodo te oporteat in Domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis.* Et hæc infra subjicit: *Sunt autem Ecclesia, vel Ecclesiæ*

Matth. c. 21.

ps. 121.

Domus imago Ecclesiam militantem & triumphantem mystice designat, Orig. ho. 7. in Cant.

Domus sponsi & sponsæ, sive animæ verbi domus, in quibus tigna sunt cedrina.

9 Verum haud ab Origene Irenæus interim distare videtur, qui cunctas totius terrarum orbis Ecclesias, & sacrosanctum cunctorum Christi fidelium Cœtum hujuscemodi symbolo præmonstrari his quidem verbis affirmat: *Ecclesia in universum mundum disseminata, quasi unam Domum inhabitans.* Cujus quidem sententiæ Hieronymus subscribit, qui in illud Isai. c. 65. utramque Ecclesiam, Triumphantem scilicet, ac Militantem, sub descriptæ Domus symbolo lectori ob oculos contemplandam exhibet: *Ergo Domus,* inquit, *in quibus habitaturi sunt, qui ædificant eas, vel virtutes intelligendæ sunt, vel divinæ mansiones apud Patrem, quas jugiter possidebit, qui eas ædificavit.* Et hæc infra in rem præsentem congerit: *Talem domum & Salvatoris in Euangelio verba describunt: Omnis qui venit ad me & audit sermones meos, & facit eos, similis erit viro prudenti, qui ædificavit domum suam super petram.*

S. Iren. l. 1 c. 3.

S. Hier. in c. 65. Isa.

Divinæ in Cælo mansiones.

10 Porro idem symbolicum thema Augustinus egregie prosequitur in illa psal. 26. Verba: *Unam petij, hanc requiram à Domino,* ubi apertum hoc triumphantis Ecclesiæ hieroglyphicum esse demonstrat, hæc autem inquit: *Hoc hic agitur ab iis, qui bene ambulant, quid est hoc? Quæ est illa una? ut inhabitem in Domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Et idem infra prolixiori sermone confirmat: *Quid autem,* inquit, *acturi simus in illa domo, habes evidenter expressisse alium psalmum: Beati, qui habitant in Domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Hac iste, si dicendum est, cupiditate ardens, & amore isto æstuans desiderat omnes dies vitæ suæ in Domo Domini habitare. In Domo Domini omnes dies vitæ suæ, non quasi finiendos sed æternos.*

D. Aug. in ps. 26.

11 At eleganter enarratis hactenus consonant, quæ idem sanctissimus doctor in illa psalmi 31. & 131. verba inculcat: *Proteges eos in Tabernaculo tuo,* ubi *Tabernaculum* à *domo* secernens; & uno quidem Militantem, altero autem Triumphantem designari Ecclesiam pronunciat: *Quid est,* inquit, *Tabernaculum? Ecclesia hujus temporis Tabernaculum ideo dicitur, quia adhuc in terra peregrinatur. Taberna enim habitaculum est militum in expeditione positorum. Domus non est Tabernaculum. Pugna in expeditione peregrinus, ut salvus factus in Tabernaculo, gloriosus recipiaris in Domo.* Hæc Augustinus.

Domus, & Tabernaculum in quo differant inter se.

S. Aug. in ps. 31. & 131.

12 Demum Chrysostomus animis mysticæ erudiendis insistens (ut cætera quæ à Patribus exponuntur, prætermittamus) in illud psal. 111. *Iustitia ejus manet in sæculum sæculi,* virtutes domibus eruditissime hunc in modum comparat: *Vidisti,* inquit, *memoriam, quæ se in omni seculo extendit? vidisti memoriam magnis & ineffabilibus plenam bonis? Tali ædificio nostri memoriam relinquere studeamus.* Quod quidem Tabithæ exemplo confirmat, quæ eleemosynis ac bonis operibus domum sibi in Cælis ædificavit, hæc autem subdit: *Vidisti domos animatas, vocem emittentes, & tantæ virtutis, ut à morte ad vitam revocare queant?* hæc Chrysostomus.

Domus symbolum Virtutis.

S. Chrys. in ps. 111.

Tabitha, ejusque prudentia.

13 His plane consona Gregorius l. 4. dialogorum edocuit, dum militis cujusdam visionem enerrat, qui mortali eductus è corpore, & quantocyus in vitam subinde revocatus, splendidissimam quodam in loco domum aureis quidem laterculis conspicuam exædificari visam à se fuisse palam testabatur: de cujus quidem ædificii structura cum serio ipsemet Gregorius enixis adstantium præcibus interrogatus fuisset, in hæc verba respondit: *Qui præmia æternæ lucis eleemosynarum largitate promeretur, nimirum constat, quia auro ædificat mansionem suam.* Idque recensito potissimum exemplo ad audientium animos obfirmandos mirifice comprobavit. Porro æmulandam viri haud divitis, erga pauperes tamen singulariter munifici pietatem cum ad instituti quoque nostri propositum faciat, hic itidem recensere nullatenus piget. Sic igitur cœptam Gregorius enarrationem prosequitur: *Hic etiam quidam juxta nos Deusdedit religiosus habitabat, qui calceamenta solebat operari, de quo alter per revelationem vidit, quod ejus domus ædificabatur, sed in ea constructores sui solo die sabbati videbantur operari. Qui ejusdem viri postmodum vitam subtiliter requirens, invenit quia ex his, quæ diebus singulis laborabat, quidquid ex victu atque vestitu superesse potuisset, die sabbati ad B. Petri Ecclesiam deferre consueverat, atque indigentibus erogare. Quæ ex re perpendes,* subdit Gregorius, *quia non immerito Domus ipsius fabrica sabbato crescebat.* Vides quâ potissimum ratione & quorum manibus haud manufactæ in Cælo domus, intra quas unusquisque sit tandem recipiendus, exædificentur. *Facite* (Christus inquit) *vobis amicos ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna Tabernacula.*

Greg. l. dial. c. 37.

Eleemosyna Domum ædificat in Cælo.

S. Greg. loc. cit.

Luc. c. 16.

14 Congruo igitur pingendi studio Christiani ipsas domorum imagines, ut intuentium animis pietatem vel pennicillo suggererent, in Cœmeteriis, ubi tunc temporis Ecclesiæ ad declinandam persecutorum sævitiam, incolatum protrahendo, delitescebat, & ubi fideles in aciem prodituri ad fortiter subeunda pro fide certamina sese veluti in palæstris exercebant, domorum, inquam, imagines adumbrare consueverant, ut dum peregrinorum instar degentes non tam habitarent ibi, quam peregrinarentur, omnibus hujus vitæ ærumnis, atque incommodis confecti, ac sanguine tandem (quod erat in votis) laureati æternam sibi in Cælis domum construerent; quò cum Paulo jugiter aspirantes illud secum animo repetebant: *Scimus, quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manufactam, æternam in Cælis. Nam & in hoc ingemiscimus habitationem nostram, quæ de Cælo est.* Sed hactenus de Cœmeterialium tabularum domibus.

Apost. 2. ad Cor. c. 5.

CAP. XLVIII.

De Cathedris.

1 Antequam de Cœmeterialibus Cathedris, quæ ad instituti propositum spectant, edisseramus, illud consulto præmittimus, multiplicem variamquæ videlicet Cathedræ nomen scriptores apud antiquos tum sacros, tum profanos significationem obtinuisse, & ut à gentilibus primum rei, ac nominis notitiam auspicemur, Cathedra interdum pro sede, ac peculiari loco accipitur: qua quidem significatione Iuvenalis aliquando hoc nomen usurpasse legitur, cum de locis potissimum, quæ senatoribus, ac aliis discreta in theatris asservabantur, agens, Cathedræ nomen inducit carminibus illis:

Cathedræ significatio

Quæque reportandis posita est orchestra Cathedris.

Iuven. sat. 9 v. 43.

Quæ quidem loca sedilium nomine vulgo nuncupabantur, de quibus Or. Epod. ode 4.

Sedelibusque magnus in primis eques
Othone contempto sedes.

Orat. Epod. od. 4.

De

De sedilibus quippe Equestris Ordinis quæ subsellia item appellata sunt, Roscia olim lege sancitis, abolitisque novum postmodum Domitianus Imperator edictum protulit, ad quod Martialis lib. 5. ep. 8. allusisse visus est:

Mart. l. 5. ep. 8.

Edictum Domini, Deique nostri
Quo subsellia certiora fiant
Et puros eques ordines recepit
Laudabat modo Pharis in Thaetro.

De iisdem plane subselliis, vel certe sedilibus Seneca lib. 7. de benef. cap. 12. in hæc verba meminit: *Deinde pluribus modis*, inquit, *communia sunt, equestria omnium Equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi.* Hæc de Theatralibus, quæ Cathedræ interdum nomine veniunt, sedilibus hic obiter præmisisse voluimus. Verum si à profanis scriptoribus stylum contrahentes, sacros super Cathedræ vocabulo consulamus, honoris quidem ac præeminentiæ gradum hoc titulo designari comperimus: quapropter sapiens à subdolo, ac versipelli homine solicite cavendum præcipit, ne quis suo è gradu eliminatus excidat: *Non statuas illum*, inquit, *penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne forte conversus in locum tuum, inquirat Cathedram tuam.* Cathedræ igitur nomen ita in sacris passim paginis accipitur, ut ejus potissimum sedem significet, qui docentis, aut imperantis locum, potestatemque sortitur, quæ alio titulo honoris gratia thronus dicitur. Hinc Cathedra Regis idem plane est, ac Regia potestas, propter magisterii, & gubernationis auctoritatem, ut 1. Reg. 20. & alibi passim, & optime Greg. 19. moral. edisserit. Davidis quippe principatus ipsius Cathedræ nomine designatus est 2. Regum 23. *Sedens in Cathedra sapientissimus princeps inter eos ipse est, quasi tenerrimus ligni vermiculus.* Cathedris quippe, seu thronis sui principatus exordia reges auspicabantur.

Sen. l. 7. de benef. c. 12.
Subsellia Theatralia.
Cathedra in sacris literis quid significet.
Eccl. 12. n. 12.
2 Reg. 23 n. 8.
Cathedra magisterii symbolum.

2 Cathedras igitur præeminentiæ, ac magisterii pariter symbolum intuentibus præseferre, præter antiquissimum morem, qui apud omnes usu receptus inolevit, ipsiusmet Christi oraculo, ut à sacris paginis dicendi initium sumamus, Euangelicis tabulis convincitur: *super Cathedram Moysi*, inquit Christus, *sederunt Scribæ, & Pharisæi, omnia ergo quæcunque vobis dixerint, servate, & facite.* Judæi quippe ex Cathedra olim, velut sublimiori è throno sapientiam propinantes, magisterium, ut Ambrosius testatur, solemni quodam ritu aggrediebantur: seniores enim, qui cæteris tum ætate, tum sapientia, tum auctoritate præstabant, in sublimioribus Cathedris honoris gratia considentes, circumstantem edocere populum consueverant: *Hæc*, Ambrosius inquit, *traditio synagogæ est, ut sedentes disputarent, seniores dignitate in Cathedris, sequentes subselliis, novissimi in pavimento super mattas.* Doctores igitur, cum de his maxime, quæ ad legem spectant, coram dissererent, in Cathedris, inferiores in subselliis, novissimi verò super mattas, hoc est storeas humi substratas sedebant, discipuli, inquam, ad magistrorum, sive seniorum, à quibus instruebantur, pedes recepti sedebant. Hic autem mos, ac si per manus ab antiquis acceptus ex ipsiusmet Apostoli verbis palam comprobari videtur, cum de se ipso loquens, hæc ait: *Nutritus sum in civitate secus pedes Gamalielis, eruditus juxta veritatem paternæ legis.* Hanc itidem sedendi consuetudinem apud Essenos quoque homines Mosaicorum rituum observantissimos usu receptam Philo inter scriptores antiquissimus disertis plaverbis confirmat: *Quoties*, inquit *Synagogas adeunt pro ætatis ordine juniores ad seniorum pedes consident, & ad audiendum se componunt.*

Matt. c. 22.
Ambr. in ep. 1. ad Cor. c. 14.
Ordo sedentium in synagoga.
Act. Ap. c. 22.
Phil. l. quod omnis probus sit liber.

3 Verum de Cathedris, in quibus sapientes olim ad edocendum populum honoris gratia considebant, sermo passim sacris in paginis occurrit, & Regius Psalmista illis plane verbis haud semel attigisse visus est, dum ait: *Et in Cathedra seniorum laudant eum.* Ubi Chaldæus, ut egregie in hunc locum Genebrardus edisserit, per seniores mavult sapientes designari: *Exultent*, inquit, *eum in congregatione populi filiorum Israel, & in ordine sapientum*, vel ut in alio exemplari: *Apud Senadrin sapientes*, inquit Genebrardus, *laudant illum* quos συνέδρους Josephus vocat, de quibus Elias: Senadrin, inquit, vocantur septuaginta senes curiæ magnæ, quæ est Hierosolymis, fortasse qui apud Matthæum & alibi πρεσβύτεροι, sive seniores, & unà cum Pontificibus ac Pharisæis junguntur. Conspicuum enim illud ac nobile sapientum virorum Concilium, quod *Sanedrin* apud Judæos appellabatur, sepremam in his, quæ ad Dei, ac religionis cultum, & ad legis Mosaicæ observantiam spectant, supremam, inquam, in definiendo auctoritatem obtineat, ita ut si quid circa ipsiusmet legis verba dubium aliquando obreperet, horum judicio dijudicandum deferretur: hos enim, nato Christo, Herodes homo ille alienigena super ejusdem potissimnm ortu, ut Euangelicus textus enarrat, apprime consulendos voluit: *Et congregans*, inquit Matthæus, *omnes scribas & sacerdotes populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur, at illi dixerunt ei, in Bethlem Iudæ; sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu Bethlem.* Omnimodo insuper seniores isti, quorum mentio est, supra Regiam domum in his, quæ regimen spectant, judicandi arbitrio potiebantur, juxta quod regius olim Psaltes cecinit: *Quin illic sederunt sedes in judicio, sedes super domum David.* Ubi eruditissimus Genebrardus optime in rem præsentem explicat: *Sedes*, inquit, *id est, throni tribunalia judiciaria regiæ domus David, vel secundum alios, sacerdotum in judicio, ad judicium.* Duo enim, ut idem subdit, solia collocata illic erant: *Primum Cathedra Moysis, sive sacerdotum, deinde Regum: nam & sacerdotes, & Levitæ judicabant etiam de rebus temporariis.* Cathedra igitur tum magisterii, tum præeminentiæ, ac potestatis, ut videre est, symbolum extitit.

Cathedra seniorum.
Ps. 106.
Math. c. 2. 5.
Ps. 121.
Geneb. in Ps. 121.

4 Quid mirum autem, cum supremam Christus in Ecclesia Cathedram erexerit, apicem constituens, Cathedræ hujus primatum Petro concesserit, ut ipse nimirum, ejusque legitimi successores, Romani Pontifices, Christianis omnibus divina, omnimodaque auctoritate præeminendo, Apostolici muneris ministerium obirent, quid mirum, inquam, si Christiani adeo frequenter, vel rudes, ac luteas ejuscemodi Cathedras in Cœmeterialibus speluncis, intra quas colligebantur, erigerent, in quibus velut sublimiori in throno, dum ad Synaxes, & natalitia martyrum convenirent, Romani Pontifices considerent: vel certe earundem imagines in Cœmeterialibus parietinis ad designandam Apostolicæ Cathedræ præeminentiam affabre delinearent, & quidem plura alibi, & præsertim lib. 2. nostrarum Cœmeterialium elucubrationum, ubi opportuna se nobis occasio obtulit, de Cathedris meminimus: & de lignea præsertim B. Petri Apostolorum Principis Cathedra prolixiori sermone actum est, quæ consulto, ne actum agere videamur, prætermittimus.

Cathedræ in Cœmeteriis.

5 Ve-

Cathedra Pontificia quanta in veneratione.

5 Verum quoniam opportune de Cathedris sermo recurrit, illud apte hic studioso lectori suggerere visum est, Christianos videlicet præcipuo Pontificias honore Cathedras prosecutos fuisse, nec primævos dumtaxat fideles sed Reges quoque ac Imperatores Euangelicum illud Christi oraculum recolentes: *Qui vos audit, me & audit, & qui vos spernit, me spernit*, singularem Apostolicis, eorumque sedibus cultum jugiter detulisse. Ad pedes quippe Romanorum Pontificum Christiani omnes cujusvis conditionis humiliter provolvebantur, ipsorumque pedes certatim deosculari consueverant, quod & ab ipsismet olim gentilibus honoris gratia his, qui regia dignitate præcellerent, præstitum fuisse novimus. Persarum quippe Reges, ut exemplo res conficiatur, convenire, & alloqui, ut Xenophon ait, nemo poterat, nisi prorsus humi regiorum vestigia pedum ante deoscularetur. Verum quod ambitiosis, profanisque temere principibus præstitum est, jure merito Christiani ad religiosum Pontificalis præeminentiæ cultum derivantes, Romano Pontifici Christi vices gerenti, perpetuo, ut par est, exhibuere, ut propheticum merito Isaiæ oraculum c. 49. ipsomet facto adimpleretur: *Vultu in terram demisso adorabunt te.* Quo plane obsequio religiosi principes, Imperatores videlicet, ac Reges erga Romanos Præsules Apostolicæ Petri tum fidei, tum Cathedræ successores impensissime officiosi decertarunt, ut historiales paginæ testantur, & ipsimet Annales Ecclesiastici, ad quos lectorem remittimus, ultro legentes admonent.

Luc. 10. 16.

Regum Persarum fastus.
Xenoph. hist.

Is. c. 49. 23.

Regum dignitas:

6 Principes enim ipsi idcirco sublimiori throno locantur, potiorique præ cæteris honore afficiuntur, ut quid veluti divinum intuentium oculis exhibeant, & probe homines intelligant, quanta sit regia dignitas, ac potestas, quæ præcipuum inter homines locum meretur. Quocirca meritò aliquando Plutarchus, *Principes simulacra Dei esse administrantis universa* affirmavit. Cui Tacitus de principibus loquens eisdem plane verbis adstipulatur, dum ait: *Principes instar Deorum esse*. Seneca item, *qui Reges Deorum vices fungi in terris* diserte pronuntiat. Quapropter Ethnici suos olim principes Deorum nomine appellarunt: quo quidem nobili titulo in sacris quoque paginis principes, ac judices nuncupatos fuisse legimus: Dei quippe locum inter homines præsidendo ac judicando tenent, ideoque Christiani ab Apostolis salubriter admoniti sunt, ut *subditi sint Regibus, & potestatibus sublimioribus, quod non sit potestas nisi à Deo.* Frequentissimum præterea est apud cæteros Christianos scriptores, ut Principes ac Magistratus *Dei Vicarij, & imagines Dei* vocitentur. Verum ut populi principibus, quod ad politicum regimen spectat, subdi oportet, ita ipsosmet, Reges, atque Imperatores in rebus, quæ ad Dei cultum, & religionem pertinent Episcopis subditos esse oportere, ex communi Patrum sententia, tum ipsius antiquissimi Ignatii Antiocheni Episcopi, Apostolorumque discipuli auctoritate convincitur, qui epist. ad Philadelphenses hæc pro Episcopali Cathedra scribit: *Principes*, inquit, *obediant Cæsari, milites principibus, at diaconi presbyteris sacrorum præfectis, presbyteri, diaconi, & reliquus clerus, una cum populo universo, militibus, principibus, & Cæsare, ipsi Episcopo pareant: Episcopus Christo, ut Christus Patri obedivit.* Ubi Cæsarem ipsum, ejusque thronum Episcopo, ejusdemque Cathedræ, Deo ipso jubente, subdit. Ad Smyrnenses quippe hæc ait: *Neque enim Episcopo, qui Deo consecratus est, pro totius mundi salute quidquam majus in Ecclesia. Sacerdotium quippe*, ut idem ait, *omnium bonorum, quæ in hominibus sunt, apex est. Namque honor, & sublimitas Episcopalis*, Ambrosio teste, *nullis poterit comparationibus adæquari, si Regum fulgori compares, & principum diademati, longe erit inferius, quam si plumbi metallum ad auri fulgorem compares.* Quod luculenter Chrysostomus in rem præsentem edisserit: *Alij sunt*, inquit, *termini Regni, alii termini Sacerdotii: hoc illo majus est. Regi ea quæ hic sunt, commissa sunt, mihi cælestia: mihi cum dico, sacerdotem intelligo. Regi corpora commissa sunt, sacerdoti animæ. Ille habet arma sensibilia, hic arma spiritualia: major hic principatus: propterea Rex caput submittit manui sacerdotis, & ubique in veteri Testamento sacerdotes inungebant Reges.*

Princeps simulacrum Dei.

Plut. l. de doct. princ.
Tac. l. 3. An.
Sen. l. 1. de Clem.

Exod. 28. ps. 81.

1. Pet. 2. ps. 81. Rom. 13.

Populus Principi, Princeps Episcopis subditus est.

Ignat. ep. ad Philad.

Ign. ep. ad Sym.

Episcopalis dignitatis excellentia.

Ambr. de dign. sac. c. 2.

Chrys. ho. 4. de ver. Isa.

Sacerdotii dignitas Regali præferenda.

7 Quapropter præstitam sibi divinitus auctoritatem probe noscens Ambrosius, Valentiniano Juniori in res Ecclesiæ regimini subjectas se temere immiscenti illis acriter verbis restitit: *Noli te*, inquit, *gravare Imperator, ut putes te in ea, quæ divina sunt, imperiale aliquod jus habere. Noli te extollere, sed si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est enim, quæ Dei Deo, quæ Cæsaris Cæsari. Ad Imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem Ecclesiæ: publicorum tibi mænium jus commissum est, non sacrorum.* Quod optimi quique Imperatores Episcopali Cathedræ jugiter obsequentes palam in religionis obsequium obtestati sunt, inter quos ille in primis omnium laudatissimus Constantinus Magnus Episcopos vices Dei gerentes humiliter alloquens: *Vos*, inquit, *intra Ecclesiam, ego extra Ecclesiam à Deo Episcopus constitutus sum.* Verum enimverro, ut proposito insistamus, haud summis dumtaxat Pontificibus, qui Petri sedem, & locum in Ecclesia obtinent, sed quibusvis Episcopis, qui Cathedra supra cæteros, ut Ecclesiastico regimini par est, potiuntur, à Regibus perpetuus certatim honor delatus est, ita ut fideles ad eorum pedes passim procumberent, ut Augustinus serm. 18. de verbis Apostoli hunc in modum edisserit: *Ad Ecclesiam accurris*, inquit, *Episcopum videre desideras, ad ejus pedes volutaris.* Quod D. Ambrosius lib. de dignit. sacerdot. cap. 2. ad sacerdotes, extendens, paribus verbis confirmat: *Regum colla, & principum*, inquit, *submittuntur genibus sacerdotum, & osculatis eorum dexteris, orationibus eorum se credunt communiri.* Et quidem si de Regibus hic sermo sit, Clotharius Francorum Rex ad S. Lupi Senonensis Episcopi pedes supplex accessit. Longobardorum item Rex regio è throno prosiliens ad Corbiniani Episcopi pedes humillime provolutus est. Porro talis, ac tantus his, qui Pontificia Cathedra, & sacerdotali munere præcellerent, vel ab ipsis Regibus observantiæ, atque obsequii cultus impendebatur, ut ante ipsos se prosternere, Regiamque pariter cum Regiis infulis coronam humiliter eorum pedibus, ac imperio subjicere neutiquam dedignarentur. Quam obrem Hispaniarum præcipue Regum in ejuscemodi re pietas apprime enituit, ut Leo Cassius miris eosdem laudibus extollens, in hæc verba edisserit: *In vetustissimo*, inquit, *codice Ordinis S. Benedicti reperi olim Reges Hispaniæ, cum audirent Episcoporum Synodum, procumbere solitos toto corpore ad terram ante ipsos Episcopos, terram osculari: neque prius attollere se humo, quam è suis illi subselliis surgerent, & Reges eorum pedibus circumfusos brachiis attollerent, & in sella Regia pro dignitate collocarent.* Vides hinc, amice lector, quantum Pontificiæ Cathedræ,

S. Ambrosii pro jure Eccl: constantia.

Amb. ep. 14. de Marcell.

Apud Eus. 4. de vit. 24.
Amb. ep. 13. ad Valen.

Regum erga Episcopos obsequium.

Aug. ser. 18. de ver. Ap.

Amb. l. de dig. ser. c. 2.

Clotharius Rex.

Regum Hispaniarum erga Episcopos observantia

Leo Cass. in M.S. God. S. Bened.

dræ, ac sacerdotali muneri deferant, qui Regias eorumdem pedibus infulas, ac semetipsos unà pariter cum Regnis suis sponte libenterque subjiciunt. Quamobrem Leontius ille sacerdotalis plane animi, ac pectoris Episcopus Pontificiæ Cathedræ suum perpetuo illibatum servari honorem volens, ac præeminentiæ, quam supra Regum capita, eorumque infulas Episcopalis dignitas obtinet, probe memor, Eusebiam Imperatricem, ut Suidas refert, illis plane verbis admonuit: *Si me vis*, inquit, *ad te venire, servato mihi reverentiam Episcopis convenientem, ut ingrediar quidem ego, tu autem mox celso tuo solio descendens cum pudore mihi occurras, deinde sedeam quidem ego, tu autem stes reverenter, nec sedeas, donec signo jubeam. Si his parere vis, visam te: sin minus, scito te non obtenturam, ut nos honorem Episcopis debitum prodamus, & in divini sacerdotii jus simus injurii.* Certe D. Hieronymus, ut antiqua tempora recolamus, Pontificiæ olim Cathedræ, ac iis, qui in ea considebant, eum venerationis cultum à fidelibus certatim exhibitum fuisse narrat, ut plebs Episcopo venienti occurreret, & ad ejus exsculandos pedes humiliter prosterneretur, quod Epiphanio potissimum præstitum est. Gainas Arrianus Gothorum dux, qui acres contra Imperatorem Arcadium seditiones concitarat, S. Io: Chrysostomo, quem infenso animo, velut suis contrarium votis persequebatur, longo itinere obviam processit, suisque filiis districte præcepit, ut ejus genua, quod Theodorus enarrat, supplici vultu deoscularentur. Verum ut à ducibus ad Imperatores stylum convertamus, Theodosius Imperator post partam divinitus ex Eugenio tyranno victoriam, Ambrosii pedibus, cujus precibus palmam ab hoste revexerat, humillime provolutus debitas gratiarum actiones persolvit. Idemque veniam aliquando precaturus, Nicephoro teste, ad Amphilochii pedes procubuit. Valentianus autem Imperator, ejusdemque conjux, ut Fortunatus scribit, hos, amplioresque Martino Turonensium Episcopo honores detulit, sic enim rem metrice cecinit:

Hinc sede exiliit rapiens se Cæsar, & ardens,
Martini genua amplectens, pedibusque volutans.

Quibus paulo post isthæc subdit:

Nec cessat Regina pedes lachrymosa rigare,
Sternens membra solo, suspendens gaudia voto.

Quo autem honore Ioannem Romanum Pontificem Iustinus Imperator olim prosecutus est? cui Hierosolymam advenienti cum tota Urbe venerabundus obviam procedens, ejusdemque pedibus humillime provolutus, detracta sibi Augustalia insignia Pontifici supplex obtulit, iisdemque Pontificia manu honoris gratia exornari se enixe petiit. Iustinianus item secundus Imperator, haud Iustino erga Romanos Pontifices pietate, ac obsequio impar, ad Constantini Papæ pedes humilis accurrens, humiliter deosculatus est. Idem plane Carolus Magnus, ejusque avus Pipinus Stephano Secundo Romano Pontifici in Gallias profecto: hoc ipsum Ludovicus Pius Caroli filius Sergio Secundo Romano item Pontifici, veluti Apostolicæ Petri Cathedræ, & fidei pariter successoribus admirando pietatis exemplo præstitere.

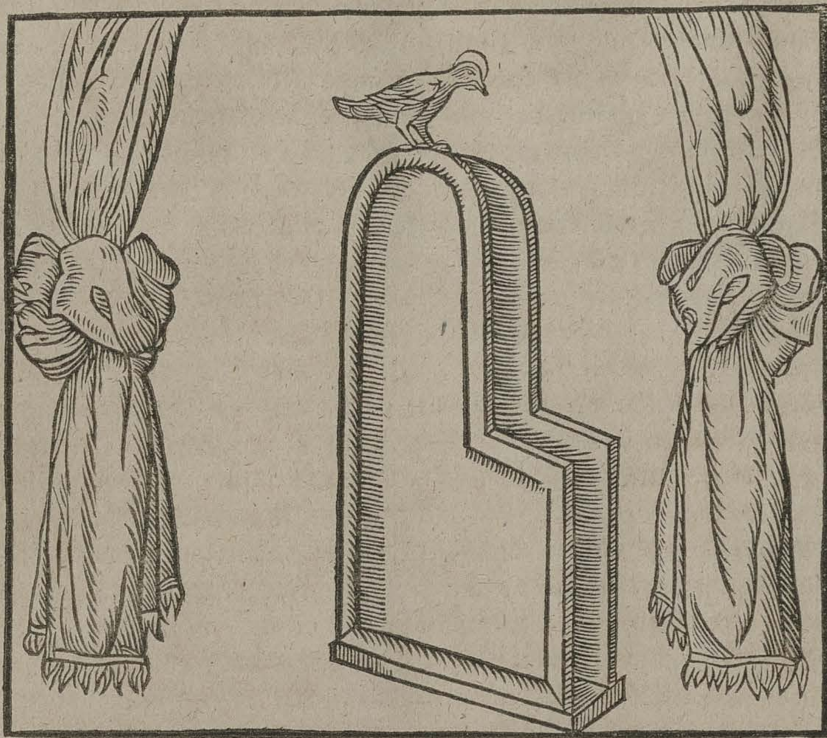
Leontius Episcopalis dignitatis defensor.
Suid. in Hist.
Principes mundi Episcopos venerantur.
In vit. S. Epiph.
Lene in vit. S. Io: Chr. apud Sur.
Gajanes Dux Gothus.
Theodosius Imp.
Paul. in vit. S. Ambr.
Nic. l. 11. c. 9.
Valentinianus Imp.
Fortun. de gest. S. Mart.
Justinus
Justinianus Imp.
Carolus Magnus.
Sedes ac Cathedræ in Cœmeteriis.

7 Cathedræ igitur, vel ipsæmet recolendæ Pontificum Sedes, quæ in perantiquis Subterraneæ Romæ Cœmeteriis ad hanc usque diem conspiciuntur & in præcipuis Cœmeteralium Cubiculorum tabulis pictæ exhibentur, haud prolixiori verborum pompa, ac rhetorum coloribus exornari indigent: nemo enim est sacram probe callens antiquitatem, qui easdem summis olim Pontificibus usui fuisse ignoret, dum sacros in abditis Cœmeteriorum locis cœtus, ac synaxes statis temporibus peragerent: illud tamen hic ad rei propositum nobis repetendum videtur, primævos videlicet Christianos beneficiorum divinitus inde acceptorum memores, quippe qui à beatissimis Christi Apostolis Euangelium ac fidem pariter per manus acceperant, ingenti religionis cultu eorundem deinde sedibus reservatis, præcipuum iisdem venerationis obsequinm detulisse, quod potissimum Pontificiæ sedi contigisse, constat, in qua Jacobus Apostolus Hierosolymis, Marcus Alexandriæ, & ipse demum beatissimus Petrus Apostolorum Princeps Romana in Urbe primum sederat: hæc enim ad nostram usque hanc ætatem ex omni parte integra extat, de qua item in sacris septem Ecclesiarum monumentis à Severano nostro prolixior utique mentio agitur.

Cathedræ Apostolorum conservatæ, & in veneratione, habitæ.

8 Cum probe igitur primævi Christiani nossent, ipsiusmet Christi vicem in Episcopos præseferre, & haud impar illis obsequium à fidelibus deferendum esse intelligerent, eas præsertim sedes, quibus illi in Ecclesia insidentes cæteris de more oculorum instar præsidebant, quid veluti divinum pretiosis undique velis exornare, pannis item sericis, atque holosericis obtegere, ut nos alibi diximus, in more habuerunt. Quod plane Pontius ille diaconus in beati Pontificis Cypriani apud Surium actis 14. Septembris innuere palam videtur, cum dignissimum tanti viri certamen enarrans, hæc ait: *Sedile autem erat fortuito linteo tectum, ut sub ictu passionis, Episcopatus honore frueretur.* Hic insuper studioso lectori repetenda sunt, quæ Augustinus epist. 204. ad Maximem Donatistarum Episcopum scribens de obvelatis cathedris hunc in modum recenset: *In futuro*, inquit, *Iudicio nec absides gradatæ* (sedes enim Episcoporum sublimiori attolli fastigio consueverant) *nec cathedræ velatæ adhibebuntur ad defensionem. &c.* Verum hac super re Pacianus consulendus videtur, qui epist. 2. ad Sympron. Episcopalem utique sedem honoris gratia linteatam appellat, uti Baronius in suis ad Martyrologium notis refert. Paciano Ennodius Ticinensis in libello, quem in Symmachi gratiam pro Romanæ Synodi defensione conscripsit, his verbis adstipulatur: *Ecce nunc ad gestatoriam sellam Apostolicæ confessionis vela mittunt.* Nec vero Episcopalibus sedibus ornamenta ejuscemodi, vel sub ipsamet tempora, quibus acriter Dei Ecclesia persecutionum motibus impetebatur, defuisse ex marmoreo præsertim fragmento compertum est, in quo Pontificia quædam Cathedra delineata conspicitur, quod quidem recolendum fragmentum in veteri beatorum martyrum Marcellini & Petri Cœmeterio juxta Viam Lavicanam, Dei potissimum nutu, à Bosio reperiri contigit, ut nos supra lib. cap. 14. proposita, nonnulla in rem præsentem lectori suggessimus, & nunc denuo eamdem hic tibi iconem exhibendam voluimus.

Cathedræ, ac sedes Pontificales velis exornari solitæ.
Act. S. Cypr. mar. 14. Sept.
Aug. ep. 203. ad Max.
Pacian ep. 2. ad Sympron.
Bar. in not. ad Mart.

Ibi enim ejuscemodi velamina marmoream utraque ex parte cathedram ornamentorum instar ambientia apparent.

Columba sedibus Pontificiis insidens assistentiam Spiritus S. symbolice significat.

9 Quoniam vero opportuna nunc Cathedræ mentio recurrit, nullatenus prætermittendum videtur, in præmemorati marmoris fragmento columbam insuper ferro exsculptam esse: quæ ipsimet pontificiæ Cathedræ insidet, quod quidem,ut rem expendamus, ingenti mysterio præstitum est, utpote ad insinuandum tum oculis tum animis intuentium præcipuam divini Numinis, atque ipsiusmet sancti Spiritus providentiam, qua Apostolicæ Sedi jugiter præest, ejusdemque, quod Petro olim Christus pollicitus est, haud ullo umquam tempore regimen defuturum, quod antiqui Patres supra firmam ac stabilem Ecclesiæ petram fundamento divinitus præstito consistentes, profitebantur, & cuncti orthodoxæ fidei sectatores veluti certum quoddam ipsius fidei argumentum constanter unanimi consensu tenent. Quocirca haud nobis hic Patrum sententias congerere ac sacras Conciliorum sanctiones & decreta ad id comprobandum in medium proferre opus est: nec interim quod ipsamet enarratio à nobis exigit, silentio prætereundum videtur, divino plane nutu, atque admirando sæpe prodigio in summorum Pontificum, aliorumque orthodoxorum Episcoporum electionibus è Cœlo suffragium adfuisse: tunc enim haud alio quam columbæ indicio provehendus ad Pontificii culmen apicis designatus, & rata è Cœlo electio habita est. Quis enim nesciat, quod sacræ testantur historiarum paginæ, tunc temporis videlicet cum Fabianus in summum Pontificem à patribus salutatus est, columbam cælitus advenisse, & fausto atque optato omine, tanti viri meritis, ejusdem capiti insidendo suffragium detulisse? Quod sane Baronius Annal. tom. 2. anno 238. & Eusebius item lib. 6. cap. 22. apertis verbis edocent.

S. Fabianus Pontifex.

Bar. ann. to. 2. an 238. Eus. l. 6. c. 22.

10 Idem vero conspicuæ sanctitatis Gregorio Episcopo Agrigentino divinitus contigit, cum de Pontificia electione, uti mos est, consultatio haberetur; de quo Lippom. tom. 5. & Surius tom. 6. 26 Nobr. diserte agunt. Hoc idem in compluribus Ravennatum Episcoporum electionibus solemne extitit, Aderiti præsertim, Eleocadii, Marciani, Caloceri, Proculi, Dati, Severi, & aliorum, quorum merito quidem jure memoriam Rubeus Hist. Ravenn. lib. 1. & 2. recolit, qui illud insuper studiose adnotat, Ecclesiam, quæ S. *Theodori* olim nuncupabatur, nunc *S. Spiritus*, immutato nomine ab omnibus vulgo in rei testimonium appellari, ob frequentes videlicet præstitas divini Spiritus sub ipsius columbæ symbolo, ut hactenus enarratum est, apparitiones, & tunc quidem temporis, cum de Episcopis deligendis communi apud populum suffragio ageretur.

S. Esebius.

Lipp. tom. 5. Sur. tr. 6. 26. Nov.

Rub. hist. Rav. l. 1. & 2.

Ecclesia S. Theodori nunc S. Spiritus.

11 Demum sub hac symbolica imagine Spiritum sanctum ipsimet Gregorio magno, cum sacrarum scripturarum explanationi insisteret, visibiliter astitisse Io: Diaconus in ejusdem gestis locupletissimum testimonium profert lib. 4. cap. 69. & Petrus item Diaconus, qui admirandi hujus portenti oculatus testis esse promeruit, cujus rei gratia veneranda beatissimi Pontificis imago columbam auribus incubantem præseferens pio fidelium studio pingitur.

S. Gregorius cur pingatur cum columba ejus veluti auribus incubante.

Io. Diac. in vit. S. Greg. Mag. l. 4. c. 69.

12 En igitur, amice lector, potissimas tibi rationes delibavimus, cur antiqui Christiani, impensum jugiter Pontificiæ dignitati obsequium deferebant, & qui præsidentes in Ecclesia animarum regimini pastores, utpote ipsius Christi supremi omnium Pastoris vicem exhibentes, & vel ipsum præsidentis locum omni venerationis cultu prosequebantur, cur, inquam, Christiani, quibus nil antiquius pietate, nobilissimas Pontificum cathedras splendide excolerent, & marmoreas earumdem imagines studiose in Cœmeterialibus Cubiculis exsculpentes, intuentinm frequenter oculis ingererent. Et hæc interim de Cathedris prolixiori sermone enarrasse voluimus.

CAP. XLIX.

De Coronis.

1 ANtiquissimus plane coronas intexendi, eisdemque caput exornandi apud singulas fere Orbis terrarum nationes mos extitit: & ut à profanis interim gentilium ritibus, ad sacra subinde rem derivantes auspicemur, in sacrificiis potissimum, quæ idolis offerebanttur, Coronæ adhiberi con-

Coronarum in sacrificiis usus.

consuevere: *Sacrificantes quippe*, ut Athenæus ait, *id quod Diis offerebant, vel acceptum etiam referebant, coronabant.* Inde Plautus in Amphitr. illis plane loquendi formulis eundem gentilium morem commendare visus est, ait:

Athen. l. 25.

Serta, unguenta, coronas ferri Veneri, Cupidini.

Plaut. in Amp.

Idem in Aulul. prolog.

Has coronas floreas, ut imponantur in foco nostro lari.

Idem in Pseudol.

Illam esse domum Iovis
Augurium menti querna corona dabat.

Plaut. in Pseu.

Quam plane apud antiquos receptam in sacrificiorum ritibus consuetudinem Ovidius quoque 3. Tristium eleg. 1. illis eleganter carminibus expressit:

Ovid. 3. Trist. eleg. 1.

Fumea cingatur florentibus ara corinis.

Verum inolitæ quondam apud omnes fere consuetudinis, si Aristoteli fidem adhibeamus, ea potissimum ratio esse convincitur, quia hisce videlicet coronis, quas portendebant, nil Diis mutilum, sed integra cuncta, ac perfecta offerenda esse designabant: corona quippe perfectionis, ac plenitudinis symbolum est. Hinc eodem Aristotele teste apud Rhodiginum lib. 27. cap. 26. *Antiqui conviviis coronati accumbebant*, ac si coronis, quas tunc capiti præferebant, annonæ fertilitatem, rerumque omnium copiam symbolice inaugurantes, lætitiam exhiberent. At si morem hunc, cujus sermo recurrit, ad sua derivemus initia, coronarum ejusmodi origo, & causa item illa potissimum extitit, quod cum discumbentes multo convivales inter epulas se vino ingurgitarent, ne caput subinde doleret, fascia illud linea, vel certe lanea vinciebant. Hæc enim, ut Festus ait, primum cunctis corona ad manus fuit, verum luxu subinde immane aucto, ad novas sibi delicias concinnandas, compacta tum ex frondibus, tum ex floribus, aut calidis aromatibus serta adhibita sunt, quæ humani capitis meatus molliter, ut vinum facile perspiret, adaperiunt, quod ex Nardo potissimum corona præstare consuevit: vel certe ex frigidis interdum coronæ instruebantur, ut opportune meatus temperamento adstringentes, æstuantis vini vim valide comprimerent: ad quod apte quidem corona ex violis, rosis, & ex hedera item intexta adhibebatur. Quis enim nesciat, quod *Liber, seu Bacchus hedera*, ut Plutarchus ait, *bacchantes, ludentesque coronavit?* Hedera suo videlicet ebrietatem frigore, quo minus à vino, liberaliter epotantes, læderentur restinguente. Has porro convivales coronas capiti, aut fronti, vel certe temporibus circumdabant, aut festivum in morem lætitiæ gratia de collo suspendebant, juxta quod apud Ezcechielem Prophetam intemperantes illi homines, qui ad suas olim turpitudines explendas Hierosolymam ventitabant, festivis coronis hisce utebantur: *Posuerunt*, inquit, *armillas in manibus eorum, & coronas speciosas in capitibus eorum.* Quo magis enim blandas inter delicias lascivirent, coronas capitibus ob lætitiæ symbolum præferebant.

Arist. Symp.

Cur nil nisi coronatum Diis olim offerretur.

Rod. l. 27. c. 26.

Et cur conviviis coronati accumberent?

Fest. de coron.

Plut. 3. Sympos. c. 1.

Ezech. c. 23. n. 42.

Corn. in d. Ezech.

2 At vero quemadmodum impositæ capiti coronæ lætitiam, ita pariter, ubi deponebantur, mœrorem, ac luctum intuentium oculis portendebant: quod satis aperte ipsamet ejusdem Ezechielis verba comprobare videntur, dum ait: *Aufer cidarim, tolle coronam.* Ibidem enim, ut passim scriptores edisserunt Propheta symbolice loquens, Saram Pontificem tollendum, vel certe Pontificali cidari, & Sacerdotio abdicandum fore prædixit. Idem quippe apud antiquos erat Cidaris, ac corona, fascia videlicet alba, quæ caput circumligabat: hæc enim Regibus olim corona erat, & inde Diadema appellatum est à διαδεῖν, id est, à *circumlegando*: qua plane ratione in perantiquis numismatibus Romani passim Imperatores fascia caput redimiti, coronatique insculpti cernuntur: quod ipsamet Hebraica vox significat *mitsnephet*, *isanaph* enim idem sonat, ac involvere. Sic autem Plutarchus in Lucullo Mithridatis uxorem diademate ipsimet collo circumdato, se suspendisse enarrat. Iustinus vero Alexandrum ipsomet Lysimachi vulnus diademate alligasse scribit, quod quidem eundem Regem aliquando futurum felici omine præsignavit. Dion quoque in Pompeji gestis, *Tigranem candidam fasciam ante Pompeji pedes, quasi Regium insigne abjecisse narrat, ac si eidem Regnum subjiceret.* Ita plane præ cæteris Maldonatus, & Prado, qui coronæ, aut fasciæ hujus rationem edisserens, hæc subtexit: *Vel certe Cidarim vocat pileum, coronam vero fasciam jam dictam pileo circumdatum*, de qua item cap. 24. vers. 17. Ezechiel illis verbis elocutus est: *Corona tua circumligata sit tibi.* & vers. item 23. *Coronas habebitis in capitibus vestris.* Cornelius à Lapide ait, corona, inquam, intelligitur, id est, fascia, qua Sacerdotes pileum veluti coronant, capitique aptant, vel certe ipsummet rotundum pileum, coronam vocat, qui coronæ instar caput ambiendo coronat, quales olim profecto Mitræ, & Tiaræ Sacerdotum erant, nunc vero sunt ipsimet Turcharum, quos vulgo appellant *Turbanti*: hæ quippe Hebraica voce *peer*, id est, *decor*, *gloria capitis* nuncupantur, habebantque lemniscos, & quasdam subinde vittas, quibus capiti alligabantur. Quippe cum Propheta Ezechiel inter Sacerdotes recenseretur, mitra velut congrua sacerdotali muneri corona cingebatur. Vel ibi certe sub coronæ titulo ipsammet capillorum cæsariem intellexisse voluit, quæ in rotundum deducta, vel attonsa, aut potius colligata fuerat: quibus plane verbis haud ullatenus à Propheta luctum assumendum, aut coronam, ut mœstos decet, è capite deponendam Deus edixit: septuaginta enim legunt: *Erant crines tui colligati super te*, quibus plane verbis illud, ut Hieronymus ait, ipsiusmet Dei oraculo innuitur: *Noli lugere, ac lugentium more comam, pilium, aut fasciam cum coronantem deponere, & calceos exuere, ut nudo capite, & pedibus incedas, nec os velabis, aut veste teges, ut pullati faciunt.* Ita erudite quidem in rem præsentem, ut Cornelius refert, antiquam Hieronymus consuetudinem edisserit.

Depositio coronæ mœstitiæ olim signum erat.

Ezech. c. 2.

Corn. à Lapid. in c. Ezech. 21. n. 26.

Corona antiquis: quæ ac qualis esset?

Plut. in Luc.

Dion in vit. Pomp.

Iuven. l. 15.

Ezech. c. 24. n. 17.

Corn. a l. 47. in c. 24. Eze. 17.

Ezec. c. 24. n. 17.

Hier. ad Helio.

3 Ut antiquorum enim consuetudini, cujus sermo recurrit, insistamus, Græci olim, & Romani pariter, coronas suis in funeribus deponebant, ut his diserte verbis, & apte in rem præsentem Hieronymus ad Heliodorum in Nepotiani epitaphio testatur: *Proponunt*, inquit, *innumerabiles viros, & maxime Periclem, & Xenophontem Socraticum: quorum alter amissis duobus filijs coronatus in concione disseruit*, ut ostenderet nimirum se haud dolere, haud lugere. *Alter vero*, inquit Hieronymus, *cum sacrificans filium in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, & eamdem capiti reposuisse, postquam fortiter in acie dimicantem reperit concidisse.* Modus autem iste defunctos solemniter plorandi

Antiquorum in funeribus coronas deponendi mos.

apud Judæos quoque usu receptus fuisse legitur. Hi enim, cum suis justa persolverent, ac luctui impensius vacarent, coronas primum deponebant, consuetisque se vestibus exuentes, lugubres induebant. Nec dissimili quoque vestium ritu mœsti olim inter funera gentiles utebantur: quippe qui magistratus insignia in luctu ponebant, ut in Germanici potissimum funere Tacitus lib. 3. accidisse scribit. Nec vestes dumtaxat, sed & annulos mutasse ex Suetonio didicimus, qui ipso Augusto mortuo, quosdam censuisse tradit, *exsequiarum die ponendos annulos aureos, ferreosque sumendos.* Idem plane Livius lib. 34. hunc in modum confirmat: *Quid aliud*, inquit, *in luctu, quam purpuram, atque aurum deponerent.* Recensitis autem scriptoribus Ovidius quoque lib. 8. Metamorph. adstipulari videtur, dum Altheam fratres misere extinctos conspicatam, vestem protinus mutasse describit:

Romanorum in luctu mos.

Tac. l. 3. in vit. German.

Liv. l. 34.

Ovid. l. 8. Met.

Quæ plangore dato, mœstis clamoribus urbem
Implet, & auratis mutavit vestibus atras.

Huc item illud C. Cilnii Mecœnatis in Horatium epigramma quadrat, quod apud Isidorum lib. 19. cap. 32. his quidem Carminibus concinne describitur.

Isid. l. 19. c. 32.

Lugens te mea vita, nec Smaragdos,
Beryllos neque Flacce, nec nitentes
Semper candidas quæro margaritas,
Nec quos Tynica lima perpolivit
Anellos, nec Iaspios lapillos.

Quinimo ob publici doloris, ac mœstitiæ signum, tam solemnis iste apud Romanos præsertim mos extitit, ut in publico Principum luctu Iustitium esset: Consules enim vulgari veste induti in curia considebant, fasces eisdem inversi præferebantur; læta omnia vitabant, se publico abstinebant. In quam plane sententiam in Germanici funere hæc Tacitus: *Hos vulgi*, inquit, *sermones audita mors indicet, ut ante edictum Magistratum sumpto justitio desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia, & gemitus.* Verum in mœroris typum apud Iudæos quoque coronas deponere, & cinere caput aspergere in more positum erat: quocirca Isaias Prophetice ait: *Vt ponerem lugentes in Sion & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Ubi Hebraicus textus *Cidarim pro cinere legit.* Hebræis etenim mos inoleverat, ut in luctu caput cinere aspergerent, arridente autem lætitiæ tempore, ut in nuptiis, festis, triumphis, coronas capiti imponerent, quin insuper inter blanda gaudentes oleo se ungere consueverant. Concinne autem recensita mœroris in gaudium transmutatio brevi ibidem manu describitur, ubi paucis dumtaxat transpositis Hebraicis literis paronomastice ex *Epher* fit *Peer*: tam facile quippe, ac præsentaneum, Deo protegente, est, cinerem in cidarim, luctum in lusum, rictum in risum, mœrorem denique in gaudium converti.

Iustitium ob publicum Principum luctum.

Tac. in fun. Germ.

Is. c. 31. v. 3.

Hebræorum in luctu mor.

Christiani à Coronis cur abstinuerint?

4 Porrò Christiani symbolice quidem olim à coronis abstinentes, easdem haud festivo gentilium more, multiplicibus ad id permoti rationibus, gestabant: cum enim Gentiles sertis passim superstitiose idola coronarent, fideles, ne impios eorundem sectari ritus viderentur, coronas maxime detestabantur, tum etiam, quia cum hujus vitæ tempus mœstitiæ, luctus ac cineris tempus, haud lætitiæ, computandum sit, lubrica delirantis seculi gaudia rejecto futili coronarum typo superfugere præmonebantur: & demum quod maximi fidelium animis momenti jugiter contemplandum insidebat, spinea, qua Christi Salvatoris caput corona redimitum fuerat, floream procul, ac morbidam, Christianis coronam arcebat: quippe *non decet*, ut aperte Bernardus ait, *sub capite spinoso membrum fieri delicatum.* Quapropter cum quondam Severus Imperator donativum militibus, ut mos erat, impenderet, & singulis coronæ ipsiusmet Imperatoris manu exhiberentur, Christianus quidam miles, etsi minus sapienter, rem detestatus, haud castrensem cæterorum more lauream capite, sed manu gestabat: causam vero facti expostulatus, cum se Christianum esse, sibique licere nullatenus coronatum incedere respondisset, in carcerem protinus conjectus est. Quo tempore instaurandæ potissimum in Christianos persecutionis occasio facta est: & inde opportunum Tertullianus scribendi argumentum nactus, ut quod miles vel inconsulto, parumque sapide præstiterat, mordicus defenderet, luculentum de Corona militis librum conscripsit. In quo de coronis diserte sermonem intexens lib. 7. cap. 7. superstitioso coronas ritu potissimum ab idolis, & idololatris adinventas, usuque receptas fuisse multiplici exemplorum insinuatione demonstrat: nam ut breviter singula ipso referente percurramus: Pandoræ videlicet caput à Charitibus coronatum fuit. Saturnus ante omnes coronatus est. Jupiter vero, post edomitos dumtaxat Titanas. Priapo Tæniæ Ariadnæ fertum ex auro, & Indicis gemmis adscribitur. Juno vite coronata legitur: Hercules populum capite, oleastrum, aut apium præfert: Apollo autem Delphico interempto Dracone lauream induit. Liber nunc hederatus, nunc aureæ princeps coronæ exprimitur, qua ex Indis triumphavit. Isis repertas spicas nobilis instar ornamenti capite circumtulit: ac postremo tandem loco aculeatis verbis gentilitias ejuscemodi coronas perstringens, his dumtaxat coronidis instar librum, in quo de coronis agitur, stomachabundus homo concludit: *Serva Deo rem intaminatam, ille eam coronabit: Qui viceriit*, inquit, *dabo ei coronam vitæ. Esto tu fidelis ad noctem. Decerta & tu bonum agonem, cujus coronam & Apostolus sibi repositam merito confidit. Accipit & Angelus victoriæ coronam præcedens in candido equo. Vt vinceret, & alius iridis ambitu ornatur cælesti. Porro sedent & presbyteri coronati, eodemque auro & filius hominis micat. Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione? illas aspice, illas odorare. Quid caput strophiolo, aut dracontario damnas, diademati destinatum? Nam & Reges Deo, & Patri suo fecit Christus Iesus.* Sed perperam quidem Tertullianus, vel nimis justus, ubi opus non erat, atque austerus coronas in milite, & militem cum coronis damnavit, qua de re nos infra paucis, rem, dum coronas inteximus, edisserentes, nonnulla consulto subtexemus. Interim vero cum de Cœmeterialibus coronis sermo instituendu sit, hæc vel obiter in studiosi gratiam lectoris præmisisse voluimus.

Ber. in ser.

Severus Imp. Coronas militibus donat.

A Christiano aspernatur.

Tert. l. 7. c. 7. de cor. mil.

Idolorum capita coronandi mos.

Pandoræ. Saturni. Jovis. Priapi. Junonis. Herculis. Apollinis. Liberi. Isidis.

5 Et quidem cum multa Christiani in abditis Cœmeteriorum locis symbolice interdum pingerent, coronas pariter quæ præcipuum quoddam ornamenti genus exhibent, pingere consueverant. At vero ne perfunctoria res ista videatur & ut nonnulla interim ad rei notitiam præmittamus, pius ac studiosus lector hic præmonendus est, quod Coronæ

Coronæ donativum Severi Imp. rejectum à milite.

quæ in Cœmeterialibus quibusdam sepulchris adumbrantur, iis præsertim negotium facessere videntur, qui Tertullianum de Corona militis, ut supra attigimus, diserte scribentem consuluere, ubi militem præcipuis laudibus extollit, qui donativum, coronam videlicet accepturus, haud illam capiti impositam, quod cæteri Christiani milites præstabant, gestare acquievit, sed quid veluti profanum, ac gentilitiam superstitionem redolens, voce libera, constantique animo respuit. Quo ex facto vir ingenio acutissimus acuendi styli opportunitatem nactus, in ejuscemodi rem acrius etsi temere ac parum sapienter, invehitur. At ipsum quæso, etsi paulo ante differentem exceperimus, nunc iterum Christianorum militum coronas haud jure stylo perstringentem patienter audiamus: *Quid tam*, inquit, *indignum Deo, quam quod dignum Idolo? Quid autem tam dignum Idolo, quam quod & mortuo? Nam ut mortuorum est ita coronari, vel quoniam & ipsi Idola statim & habitu & cultu consecrationis, quæ apud nos secunda Idololatria est, &c.* hæc Tertullianus.

Corona militaris improbata à Tertulliano.

Tertul. de cor. mil.

6 Clemens quoque Alexandrinus eandem cum Tertulliano sententiam mordicus tenens, militarium coronarum usum ac si profanum apprime detestari videtur: quippe qui Pædagog. lib. 7. cap. 8. iisdem vel ipsamet defunctorum capita coronis redimiri, gravissimi quidem piaculi genus pronuntiat. Hæc igitur in rem præsentem ait: *Qua de causa mortuos quoque coronant, quo nomine re ipsa suo testimonio mortua esse asserunt. Qui enim bacchantur, nec absque coronis Orgya sua celebrant, cum dæmonibus nullo modo communicandum est: sed nec viva Dei imago mortuorum simulacrorum ritu est coronanda &c.* Audis quam stomachabundo de militaribus coronis ore iste alter veluti Tertullianus loquatur.

Et à Clemente Alexandrino.

Clem. Alex. l. 7. pedag. c. 3.

7 Verum enimvero si quis Minutium Felicem, antiquissimum inter scriptores, consulat, hujus quidem sententiæ assertorem, propugnatoremque comperiet. Christianos enim coronam gentilium more haudquaquam, quod tunc illis crimini adscribebatur, gestantes excusans, ac ipsosmet gentiles, qui passim ejuscemodi ritus præstabant, hanc unam ob causam deridens, hæc inquit: *Sane quod caput non coronamus, ignoscite: auram boni floris naribus ducere, non occipitio, capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti coronam, cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus.* hæc Minutius.

Min. Fel. in Octav.

8 Cum igitur ex jam enarratis scriptorum sententiis ejuscemodi olim coronarum serta Christianis capiti gestare, ne superstitiosos, ac profanos gentilium ritus, ac mores sectari viderentur, vetitum fuisse constet, ex hoc fortasse quispiam arguet, Cœmeterialibus hisce sepulchris, in quibus expressas interdum coronas repræsentari contigit, haud pia Christi fidelium, sed fœtida potius gentilium cadavera condi, ac designari. Verum si orthodoxorum Patrum sententias diligenter expendamus, illas potissimum coronas Christianis deferre, quæ hominibus gentilitiæ superstitioni deditis, in obscœnis eorumdem ludis, execrandisque sacrificiis usui erant, & quibus ipsamet Idolorum, vel certe defunctorum capita, vano, futilique observantiæ ritu cingebant, vetitum fuisse constabit: nullatenus vero eas gestare interdicebatur, quibus milites post partam sedatis bellorum procellis victoriam, cum solemnes deinde triumphos agerent, vel dum congiarium ab Imperatoribus publice exhiberetur, ipsi de more triumphantium instar redimiti incedere consueverant, ut in ipsiusmet Severi principis congiario, aut donativo contigit, in cujus solemni lætitiæ pompa cæteri Christiani milites non impertitam duntaxat sibi coronam palam gestare nullatenus detrectarunt, verum etiam militem illum, qui summis à Tertulliano laudibus provehitur, acri reprehensionis nota perstrinxere: ex eo enim, quod ille imprudenti consilio præstitit, peroptata, ut alibi diximus, diuturnæ pacis tranquillitas, qua tunc Ecclesia perfruebatur, palam in discrimen adduci visa est, ut anno insequenti, immutata rerum facie, novisque procellis obortis, contigit. Quapropter jure quidem merito factum istud, ut disertis Baronius verbis probat Annal. to. 2. an. 101. ab omni Christianæ religionis injuria vindicandum est, cum haud ab Idolo ejuscemodi coronarum serta reciperentur, nec eidem simulacro velut quid religioso dicatum cultui delibaretur; & ut uno demum verbo singula complectamur, ea coronidis instar ratio, quæ cæterarum omnium potissima est, accedit, quod videlicet nullam penitus superstitionis labem actus iste coronam gestandi saperet; sed lætum ac faustum victoriæ duntaxat symbolum omenque præseferret: tunc enim temporis ille apud omnes mos, ut jam diximus, inoleverat, ut dum Imperator congiarium, aut certe triumphum celebraret, coronam milites sibi ultro oblatam acciperent, capitique impositam non secus ac ensem, aut conspicuum rei militaris insigne deferrent. Nec vero in floridissimis Roman. castris Christiani milites, & vel integræ interdum ex eorum numero legiones deerant, inter quas una quidem, ac præcipua fuit, quæ speciosum ac formidandum pariter sortita vocabulum, *Fulminatrix* appellari promeruit, & condigno honoris titulo ab ipsomet Tertulliano in suo Apologetico recensetur, nusquam tamen ex tot virorum pietate, ac militari item robore præstantium numero quisquam à coronis, quas elargiri Imperatores consuevere, præter istum nimia animi scrupulositate delirantem, ut alibi diximus, abstinuisse legitur. Illud igitur nobis certum, ratumque habendum est, Christianis nimirum coronas olim ipso gentilium more deferre, eisdemque (quod ipsi gentiles impie factitabant) domorum januas, templorum Idola, & id genus alia contextis florum sertis redimire vetitum fuisse, his tamen in victoriæ signum ac triumphalis lætitiæ symbolum uti consueto ex more fas erat. Verum hactenus enarratis, ad instituti propositum valide comprobandum illud accedit, quod ipsimet Christiani Imperatores ejuscemodi coronis absque ulla animi ambiguitate, & conscientiæ reatu caput palam cingere ac frontem redimire non dubitarunt, ut aperte in Imperialibus Constantii, Constantini Magni filii, immo & in ipsiusmet Constantini, quæ adhuc extant, numismatibus videre est. Quamvis Magnus ille Constantinus, cui nemo Imperatorum par, ubi Christo nomen dedit, salutaribusque baptismi aquis ablutus est, auream quidem coronam pretiosissimis gemmis excultam, haud lauream deinceps, ut in illo, quod infra subjicimus, numismate vides, gentilium more gestare consueverit, ne hanc videlicet ab Apolline, cui sacra laurus arbor dicebatur, sed regalem à Christo Domino, qui est *Rex regum, & Dominus dominantium*, regalem, inquam, una cum totius terrarum orbis principatu, ac Romani Imperii fascibus coronam se accepisse fateretur, ut

Coronæ in sepulchris quomodo deceant Christianos?

Coronæ à Patribus prohibitæ quænam sint.

Et quænam licitæ?

Congiarium Severi Imp.

Bar. to. 2. An. an. 101.

Christiani sub Impp. ethnicis militabant.

Legio Fulminatrix Christianorum.

Tert. in apol.

Christiani coronas licite gestabant.

Apost. 1. ad Tim. c. 6. n. 15.

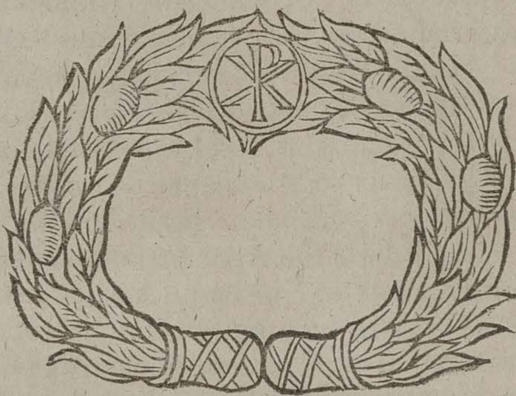
Arcadii potiſſimum Imp. numiſma hic appoſitum tibi fidem facit.

Hæc autem potiſſima Chriſtianis militibus cauſa extitit, ut in ipſiſmet laureis coronis ut omnem ſuperſtitionem excuterent, diviniſſimum Chriſti nomen exprimerent: cujus plane rei typus in veſtutiſſima quadam corona, exhibetur, quæ in celebri olim Lælii Paſqualini, nunc autem Eminentiſſimi Cardinalis Boncompagni Muſæo, tanquam nobile antiquitatis recolendæ monimentum aſſervatur: ejuſdem vero exemplar typis excerptum à Baronio in ſuis Annalibus to. 3. anno 612. lectori exhibetur, in qua corona duabus Græcis literis ſacroſanctum Chriſti nomen de more intextum hac quidem forma conſpicitur, cujus hic tibi iconem contemplandam exhibemus:

Bar. to. 3. ann. an. 351. n. 1.

Porro cum de coronis, quæ tum gentilibus, tum Chriſtianis Imperatoribus uſu receptæ fuere, ſermo opportunus incidat, haud ab re cuiquam videatur, ſi antiquam coronarum originem vel hic obiter ediſſeramus. Vt altius igitur rei mentionem auſpicemur, Romulus quidem primus triumphalis coronæ uſum poſt Acronem bello devictum, nobilique trophæo erecto invexit, ut Livius, & Plutarchus, quoque his verbis enarrat: *Quercum excidit proceram, & trophæi more formavit, ſingulaque Acronis arma ordine circumduxit: ipſe autem veſte ſuccinctus caput comatum laurea coronavit.* Porro multiplicis quidem generis coronæ antiquos apud ſcriptores recenſentur, aliquot nimirum frondeæ, gramineæ, laureæ, quernæ, in quibus imagines haud exſculpi poterant. *Graminea autem corona, nulla plane nobilior fuit*, ut Plinius ait, *gemmatæ, aureæ, vallares, murales, civicæ, triumphales poſt hanc fuere.* Graminea quippe, cujus ſermo incurrit, nulli niſi ab univerſo exercitu olim decreta, cæteræ vel ab ipſo Imperatore conceſſæ ſunt, cum unam hanc haud Imperator militi, ſed ipſimet Imperatori miles donaret. Myrtea vero Imperatores corona, dum ovantes Vrbem ſubirent, utebantur. Quam plane coronam M. Craſſus, cum fugitivos bello ſubegiſſet, ovanſque Vrbem intraret, inſolenti ambitu aſpernatus eſt. Verum

Romulus Coronarum auctor.

Liv. l. 1. Plutarc.

Varia coronarum genera.

Plin. l. 16. c. 4.

Quintus Conſul, ut ille lauro, haud myrto ſubinde coronaretur, obtinuit, ut Cicero orat. in Piſonem, Gellius lib. 5. cap. 6. Plinius lib. 15. cap. 29. teſtantur. Lauream vero coronam ab Apolline primum derivatam fuiſſe Ælianus aſſerit: ſacra quippe eidem apud omnes ſemper habita eſt: cujus quidem arboris ramum, qui Deorum laudes canerent, manu tenere conſueverant: inde autem obtigit, ut laurea triumphis amica, *janitrix Cæſarum* atque *Pontificum*, Plinio teſte, appellaretur. Hæc item fauſto Imperium omine portendere viſa eſt, quod potiſſimum Severo Alexandro obtigiſſe legitur: eo enim naſcente domi laurus Perſicam juxta arborem exorta eſt, quam poſtmodum ille renunciatus Imperator intra anni ſpatium feliciter, ut Lampridius refert, bello devicit. Hac igitur ex arbore coronam ſibi Imperatores morem à Romulo auſpicantes concinnabant: quamobrem præcipuum hanc Imperatorum inſigne Tacitus deſcribens, ait: *Vt aſſequi nomen Imperatorium, & deportare lauream poſſet.*

Cic. in Piſon. Gell. l. 5. c. 6. Plin. l. 15. c. 29. Ælian l. 3. c. 1.

Plin. l. 15. c. 36.

Tac. l. 1. Ann.

9 Et quidem laureæ primum, ſi coronarum origini inſiſtamus, triumphantium coronæ, poſtmodum vero aureæ, ut Gellius lib. 15. ait, extitere, ita tamen aurum lauro ornamenti gratia ſuperinductum eſt, ut, etſi coronæ auro elaboratæ magis conſpicuæ forent laureis neutiquam locus adimeretur: quemadmodum enim laureati triumpho milites aderant, vallares nihilominus, murales navaleſque aureas inſuper aut ipſimet victores geſſere, aut certe ſibi in triumphi ſymbolum præferri voluerunt: pari item ratione Imperatores, dum triumphum ſolemni ritu peragerent, laurea aureaque pariter corona exornabantur, ut Livius illis palam verbis edocet: *Tunica palmata, corona triumphalis laureaque.* Porro aureæ coronæ, cujus mentio eſt, res præclaræ ab Imperatore geſtæ eleganter inſculptæ conſpiciebantur: ejus autem magnitudinis, ac ponderis ejuſcemodo corona erat, ut à valido, robuſtoque homine, ſi Iuvenali credimus, deferri vix poſſet. Ait enim:

Laureæ coronæ primum in uſu. Gell. l. 15. c. 6.

Liv. l. 10.

Aureæ coronæ triumphantium earumque magnitudo. Iuven. ſat. 10.

—— magnæque coronæ
Tantum Orbem, quanto cervix non ſufficit una,
Quippe tenet ſudans hanc publicus, & ſibi Conſul
Ne placeat, curru ſervus portatur eodem.

En quibus olim apud Romanos, ut vides amice lector, triumphalis pompa ornamentis inſtruebatur: triumphantem quippe Imperatorem exercitus ſubſequi laureatus conſuevit, ut de P. Æmilio his plane verbis Livius aſſeruit: *Lauro coronatus erat univerſus exercitus currum Imperatoris per cohortes, & ordines ſecutus, &c.* Feſtiva itidem à militibus triumphales inter coronas carmina, ut Martialis edocet, pangebantur:

Liv l. 45.

Mart. l. 7. c. 6.

Feſta coronatus ludet convicia miles,
Inter laurigeros cum comes ibit equos.

Ne feſtivis autem dumtaxat coronis triumphorum lætitia celebris redderetur, floribus inſuper viæ, per quas triumphus ducebatur, molliter aſpergebantur, ut olim Ovidius cecinit:

Ovid. l. 1. & 2. de Pon.

Saxaque jactatis erubuiſſe roſis.

Quod & alibi metrice in hunc modum expreſſit:

Ovid. l. 4. Triſt. eleg. 2.

Vndique jactato flore tegente vias.

Qui demum, ut triumphalem Romanorum pompam magis adaugeat, populares quoque floribus plauſus adjungit:

Et l. 1. amor. eleg. 2.

Læta triumphanti de ſummo Mater Olympo,
Plaudet, & appoſitas ſparget in ora roſas.

Quo-

Quoniam vero coronarum mentio adhuc nobis ipsos inter flores recurrit, ut singula, quæ ad rem faciunt, subtexamus, & superstitiosas, profanasque à reliquis secernere quis valeat; multiplex insuper coronarum usus apud antiquos passim describitur: nam quis olim observatum civem corona ex quercu comparata donabatur, ut suis eleganter carminibus Claudianus expressit:

Coronà ex quercu ob civem servatum donata.

Mos erat in veterum castris, ut tempora quercu
Velaret validis fuso qui viribus hoste
Casurum potuit morti subducere civem,
At tibi, quæ poterit pro tantis civica reddi
Mœnibus? aut quæ te pensabunt facta coronæ?

Claud. de laud. Stil. c. 3.

Coronæ igitur quoniam promeritis, & post exantlatos pro publica re labores veluti condigna virtuti præmia donabantur, ad rem symbolice designandam Romani quidem caput Bovis corymbis, ac sertis redimire consueverunt: talis enim profecto erat corona illa, ac fascia affabre artificum manu exculta, quæ operosam olim Hadriani molem hic Romæ circumquaque ambiebat, cujus adhuc frusta passim conspiciuntur. Bos quippe laboris symbolum antiquis extitit, ut Ovidius 15. Metamorph. eundem pingit:

Caput bovis coronatum quid denotet?

Bos laboris hieroglyphicum.

Quid meruere boves, animal sine fraude doloque
Innocuum, simplex, natum tolerare labores.

Ovid. 15. Met.

Quapropter Ægyptii quoque aptis laborem coloribus pingere, & ad vivum oculis exhibere volentes, in suis Hieroglyphicis caput Bovis, Pierio teste, pingebant: Romani vero aptata Bovino capiti laboriosoque præ cæteris animanti corona, rem symbolis prænotantes, uberrimos quidem fructus gloriæ ex labore feliciter provenire designabant. Quinimo, & festivis ipsamet Deorum sacrificia coronis instruebantur: victimæ enim quæ mactandæ erant, coronis redimitæ adducebantur, ut concinne Ovidius cecinit:

Pier. in lib. emblem.

——— *Indutaque cornibus auro*
Victima vota facit.

Victimæ coronatæ ad sacrificia ducuntur. Ovid. Matamorph.

Ad quod item Virgilius in suis carminibus alludit:

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Virg.

Quem subinde locum Servius apte in rem præsentem edisserens, hæc ait: *Si minor*, inquit, *hostia esset immolanda, illius de fronde coronabatur, cui sacra fiebant, laneaque infula, & candida vitta circumdata ante aras nulla vinculo ligata sistebatur.* Sed ut à sacris ad profana, antiquum earundem coronarum usum exploraturi, orationis stylum convertamus, coronis nuptiales quoque olim pompas cumulari consuevisse quis nesciat? novæ enim nuptæ coronis blande eleganterque redimitæ prodibant, ut Catullus de nuptiis Iuliæ, & Manlii eleganter cecinit:

Serv. in Virg.

Novæ nuptæ coronis redimiri solitæ.

Cinge tempora floribus
Suaveolentis amaraci.

Catul. de nupt. Iul. & Manl.

Quod & Lucanus satis de nubente in suis carminibus expressit:

Turritaque premens frontem matrona corona.

Luc. in carm.

Antiquum autem hunc nuptialium coronarum morem antiquissimus Tertullianus illis aperte verbis comprobat: *Coronant*, inquit, *& nuptiæ sponsas.* Fores insuper nuptialium domorum floribus, frondibusque exornari olim consueverant, ut Catullus de Pelei nuptiis canit:

Tert. l. de cor. mil.

Fores domus nuptialis coronis ornabantur.

Vestibulum ut molli velatum fronde vireret.

Catul. de nupt. Pelei.

Lauro quippe domorum postes tum in publicis, tum in privatis gaudiis circumvestiri antiquis mos extitit, ut Plinius lib. 15. cap. ult. de lauro loquens: *Laurus*, inquit, *triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, janitrix Cæsarum, Pontificumque sola, & domos ornat, & ante limina excubat.* Quod satis item Iuvenalis confirmat, dum de muliere statim post nuptias divertente, hæc ait:

Laurus coronarum usui dicata. Pli. l. 15. c. ult.

Ornatas paulo ante fores, pendentia liquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Iuven. in suis carm.

Idem plane Tertullianus in suo Apologetico cap. 35. affirmat: *Cur die læto*, inquit, *non laureis postes obumbramus.* Et hæc de coronis nuptialibus, ac de sertis, quibus nubentium domus de more exornabantur, vel obiter enarratis illud subteximus, multiplici quidem florum genere nuptiales istas, convivalesque coronas concinnatas fuisse: ibi quippe coronæ ex his potissimum floribus intextæ ad epulas evocatis donabantur, quos opportune tempus ad manus exhiberet, serta autem ex rosis præcipue, cæterisque instruebantur, quæ ebrietatem propulsando, haud capiti molestiam ingererent. Has vero coronas quidam capiti, nonnulli autem collo, alii brachiis, ut in antiquis passim marmoribus videre est, aptabant. Et coronarum quidem ejuscemodi usum Cicero in suis in Verrem proclamationibus, & 5. præsertim, his verbis edisserit: *Ipse autem coronam habebat, unam in capite, alteram in collo.* In privata autem dumtaxat cœna se ipsos, alias vero pocula coronabant, ebriis enim potissimum, vinoque madentibus se ipsos coronandi mos extitit, ut innuit Plautus in Amphitr. illis verbis:

Tert. in apol.

Coronæ convivales è quo florum genere texerentur.

Cic. or. 5. in Verr.

Capiam coronam in caput,
Assimilabo me esse ebrium.

Plaut. in Amph.

Ad quam item consuetudinem concinne Propertius carmine illo allusisse voluit:

Cum tua propendent dimissæ in pocula serta.

Eundem insuper morem Virgiliana carmina satis eleganter adumbrant:

Virg. Aen. lib.

——— *Et vina coronant.*

Quod & alibi idem ingerit, dum canit:

——— *pateramque corona*
Induit.

Theocritus quoque hoc idem inculcat: *Cinge poculum*, inquit *purpureo ovis flore.* Et ex Festo antiquissimum plane lanearum genus coronarum extitisse convincitur. De quibus Bulengerus in lib. quem de conviviis scripsit, à studioso lectore in rem præsentem consulendus est.

Coronæ laneæ in conviviis. Buleng. l. 3. c. 24. de conviv.

10 Hic vero de funeralibus coronis taceo, quibus funebres apud Romanos pompæ exornabantur. De Coronis dumtaxat aureis, triumphalibusque illud postremo loco, ut nil lectorem prætereat, subtexendum videtur; ad Alexandrum item cognomento Magnum, ut Athenæus l. b. 12. refert, id genus coronas transmissas fuisse: *Post victum*, inquit, *Darium missas coronas partim à legatis gentium, alitisque æstimatas decem millibus, ac quingentis talentis.* Quod item apud Romanos, ut Livius scribit, & nos supra, usu frequens extitit: cum enim Gnejus Manlius Gallogræcos bello devicisset, metuque Asiam vindicasset: *Missæ undique legationes non gratulatum modo*, inquit Livius, *venerunt, sed coronas etiam aureas, pro suis quæque facultatibus attulerunt.* Vt autem Festus ait: *Triumphales coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ præferuntur, quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt.* Hæ autem coronæ non ad usum, sed ad pompam dumtaxat ferebantur: de quibus Tertullianus quoque lib. de corona militis ait: *Sunt & provinciales aureæ imaginum jam non virorum*

Athen. l. 12.

Liv. hist. l. 28.

Coronæ triumphales aureæ.

Tert. l. de coron.

capita

Aurum coronarium.

capita majora quærentes. At aureas præter coronas aurum item coronarium in historialibus paginis recensetur, de quo Cic. ad Pisonem: *Mitto autem aurum coronarium, quod lex & decerni, & accipi vetat, nisi Imperatoribus ex provincia decedentibus ad decorandum triumphum.* Ex enarratis autem prudens quisque, ut nobis arbitrari fas est, coronas, quæ superstitionis labem præseferebant, quæ vero tum à gentilibus, tum à Christianis nullo habito respectu laudabiliter passim usurpari consueverant, facili negotio internoscit, & suo litem arbitrio proposita dumtaxat corona inter concertantes dirimere valet, dum nos interim delibandis Christianorum militum coronis insistimus.

12 Si Christianis igitur quondam militibus, ut opportune ad Cœmeteriales tandem coronas sermo recurrat, ob victoriæ signum coronas olim accipere, easdemque insertas capiti deferre licuit; ampliori quidem titulo ac jure illibatos Christi milites post revectos Tartareis ex hostibus triumphos victorialibus prosequi infulis, appensisque lætitiæ causa eorumdem sepulchra coronis excolere condignum videbatur, ut hæ quædam veluti symbola illarum coronarum existerent, quæ immarcescibiles jugiter sunt, de quibus potissimum Apocalyps. 2. sermo est: *Esto fidelis usque ad mortem; & dabo tibi coronam vitæ.* Et Iac. 1. *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit; accipiet coronam vitæ.* Quod item Apostolus 2. Timoth. 4. disertis verbis inculcat: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus justus judex, non solum autem mihi, sed iis qui diligunt adventum ejus.* Quam demum coronam emeritis dumtaxat donandam esse militibus edocet: *Non coronabitur*, inquit, *nisi qui legitime certaverit.*

Coronæ Christianorum sepulchris appensæ quid denotent.
Apoc. c. 2.
Iac ep. c. 1.
Apost. 2. ad Tim. 4.

13 Porro triumphalibus iisdem sertis, quæ justorum nectenda capiti ipsius Dei manu reservantur, Augustini verba mirifice consonant, quæ in psal. 65. hunc in modum subtexit: *Coronam*, inquit, *ubi audis, gloria victoris significatur. Vince diabolum, & habebis coronam.* Huc item referenda videntur, quæ ad rei propositum apte Chrysostomus in rem præsentem his quidem edisserit: *Iam in mediis illis Olympicis certaminibus corona post victoriam nihil aliud est, quam folia lauri, quam applausus & acclamatio vulgi, quæ tamen omnia vespere ingruente marcescunt, & pereunt. At corona quæ pro virtute, & ejus sudoribus datur, nihil habet sensibile, neque in hoc seculo nobiscum dissolvitur, sed perpetua est, & immortalis, extendens se in omnia secula, &c.* Certe victoriali hujuscemodi corona splendide redimitum ipsummet Cleopatræ conspicuæ pietatis matronæ filium se videndum post obitum præbuisse in Vari Martyris invicti actis didicimus, quæ ad Surium tom. 5. 9. Octobris recensetur.

Aug. in ps. 65
Coronæ temporales cum æternis comparatæ. *D. Chrys. ho. 42. in Gen.*
S. Varus filium coronà redimitum matri ostendit.

14 Verum, ut sacris interim floribus profanos, ubi de coronis agitur, misceamus, superstitiose, ac futiliter delirantes olim gentiles, floribus, rosisque brevi emarcescentibus sibi coronas texere gestiebant: rosa quippe una præ cæteris floribus validum infirmitatis humanæ, ac momentaneæ pulchritudinis hieroglyphicum est, ut apte Plinius edisserit: *Flos enim odoresque*, ait ille, *in diem gigni magna, ut palam est, admiratione hominum, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere. quid? quod Artemidorus visas per quietem, & coronas è rosis ab ægrotis, & infaustas prodit, & morituros prædicere; quod facile marcescant.* Optime enim metrice lusit ille aliquando, dum cecinit:

Act. S. Vari mar. apud Sur. to. 5. 6. Sept.
Rosa evanidæ pulchritudinis, & imbecillitatis humanæ symbolum.
Plin. l. 21. c. 1.

Prorsus juventa floribus simillima.

Car. Pasch. de cor. l. 2.

Quamobrem Ausonius virginem curiosa flores manu legentem illis salubriter carminibus admonuit:

Collige virgo rosas, dum flos novus, & nova pubes,
Et memor esto ævum sic properare tuum.

Aus. in carm.

Pari quoque symbolo morientem Euryalum, succiso ab aratro flori Virgilius confert:

Purpureus veluti cum flos succisus aratro,
Languescit moriens.

Quam item tropicam eloquendi formulam Catullus ante Virgilium usurpavit, dum labilem prætervolantis vitæ conditionem ingerit:

Aeneid. l. 9.

——— *veluti prati*
Vltimus flos prætereunte postquam
Tactus aratro est.

Catul. epig. in Tur. & Aurel.

At virginalis castimoniæ flos, & decus, utpote perpetuo vigens, marcescere haud unquam didicit, ut alter illis concinne carminibus innuit:

Vt flos in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori; nullo contusus aratro.

Minus autem sapide condignas à futilibus coronas secernere noverunt illi, qui juventutis florem haud cito evanescentem, immo emarcescentem contemplati, coronas non utique ex frondibus perenni vigore præditis, sed ex floribus momentaneo decore vernantibus, coronas, inquam, sibi intexere satagentes, ajebant, *Venite, coronemus nos rosis, antequam marcescant, nullum sit pratum, quod non pertranseat luxuria nostra.* Marcescentem florem agnoscunt, & prompta tamen manu carpunt, fugitivam rosæ purpuram norunt, hac tamen se ultro libenterque purpurare, sibique coronas studiose contexere ambiunt. Hos quidem inter blanda seculi gaudia delirantes, sapienter aliquando Tertullianus admonuit: *Quid tibi*, inquit, *cum flore morituro?* Haud igitur ex ejuscemodi floribus coronas Christiani sibi præoptabant, qui perennes è Cælo, vernantesque jugiter è manu Dei auspicabantur.

Stulti evanescentium seculi voluptatum amatores.
Sap. c. 2. 8.

15 Congrue igitur ut ad nostra redeamus, Christiani haud sibi, sed Christi martyribus, post superata certamina coronas intexere, ac peculiari eisdem obsequio dicare consueverant, & more ex ipsa antiquitate petito in Dei Ecclesia receptum est, ut non coloribus tantum coronæ adumbrentur, aut certe ferro exsculpantur, verum etiam ut ipsæmet ad sanctorum sepulchra in lætitiæ, atque obsequii signum appendantur, quod interdum miraculis comprobatum est, ut in ipsis beati Martini gestis apud Paulinum legimus, quæ To. 8. Bibl. Patr. recitantur; & Gregorius Turon. de miraculis ab eodem patratis his verbis refert: *Thymus quidam rabidus, instinctu dæmonis actus, coronam sepulchri, quæ sancti meritum declarabat, violenter arripuit: mox lumine privatus, præda, cogente dolore, restituta, lumen quod perdiderat, recepit.* Vbi verba illa diligenter adnotanda sunt videlicet, *Quæ sancti meritum declarabat*, utpote quæ immortalium præmiorum, quibus beatissimi ejusdem viri in Cælis anima perfrueretur, apertissimum intuentibus symbolum exhiberet.

Coronæ ad sanctorum sepulchra suspendi solitæ.
Gest. S. Mart. Ep. & Conf. Greg. Tur. l. 1. c. 2.

16 His vero in studiosi gratiam lectoris subtexere licet, quæ in natalitio S. Felicis martyris die de festivis coronarum sertis pia fidelium manu ejusdem sepulchro appendi consuetis, his quidem carminibus enarrant.

S. Felix mart.

Purpu-

Purpureum ver spiret hyems: sit floridus annus,
Ante diem sancto cedat natura Diei,
Martyris ad tumulum debes & terra coronas.

Lampades ad sanctorum sepulchra accensæ coronæ dicuntur.

Et hanc forte ob causam, ut rem altius repetamus, lampades, quæ ipsismet sanctorum sepulchris olim honoris exhibendi gratia incendi consueverant, ad præmonstrandam videlicet perennem, præoptatamque beatissimæ lucis felicitatem, qua jugiter eorundem in Cælis animæ, coruscant, *Coronæ*, ipso Anastasio teste, in Romanorum præsertim Pontificum gestis, appellantur, dum ab ipso amplissima, quæ eorundem manu Ecclesiis ornamenta præstita sunt, exacte describuntur.

17 Potiori igitur jure venerandis beatorum martyrum sepulchris coronas, velut splendida promeritorum triumphorum insignia suspendere nobis fas est, utpote quæ agone feliciter peracto ob comparatam pretio sanguinis immarcescibilem victoriæ lauream invictis Christi pugilibus debentur: quod quidem adeò constans, & veritati consonum est, ut & ipsummet martyrium consueta Ecclesiæ phrasi, haud alio, quam *coronæ* titulo nuncupetur, ac proinde loquendi mos ille in sacris passim Martyrologiis inoleverit, ut ubi de martyribus incurrit, sub his quidem verbis, mentio peragatur: *Martyrii coronam accepit*, vel: *Martyrio coronatus est*, vel certe: *Ad martyrii coronam pervenit*, vel demum, *Martyrum coronæ*, & id genus aliæ loquendi formulæ sacris frequenter in paginis usu receptæ inseruntur. Quapropter congrue, ut res verbis consonet, Cœmeterialibus passim sepulchris multiplici quidem forma insculptæ, vel certe parietibus effictæ in triumphi, ac victoriæ symbolum coronæ inspiciuntur, cujusmodi hic tibi iconem contemplandam offerimus:

Martyrium *Coronæ* nomine appellari consuevit.

18 Porro quoniam opportunus interim de Coronis sermo recurrit, has quidem in sacris olim ministeriis adhibita frequenter fuisse quis nescit. Profecto si antiqua illibataque legis Mosaicæ tempora, cæremonialesque ejusdem ritus recolantur, ipsamet nobilissima Testamenti Arca, quæ Arcanorum Dei symbolum extitit, corona plane aurea, Deo jubente, eleganti opere exculta fuit: *Faciesque supra coronam auream per circuitum.* Quin & ipsummet altare thymiamatis, aurea per gyrum corona ambiebat: *Facies-que ei coronam auream per gyrum.* Pari quoque ratione Iudæorum templum cum præcipui Machabæorum duces incultum proculcatumque turpiter à gentibus quondam offendissent, ac patriæ religioni consultum vellent, quo illud, ut par erat, colendum suoque nitori restituendum satagerent, festivis ultro coronis obtexerunt: *Ornaverunt faciem templi coronis aureis, &c. & facta est lætitia in populo magna valde.* Et optime quidem sacris coronæ ministeriis, utpote Dei, ac religionis cultui dicatæ consonant. Coronarius quippe circulus complementi, perfectionis, atque æternitatis, quin & ipsiusmet Dei, qui principio, & fine caret, patentissimum symbolum est, ut Pierius Valerian. lib. 39. cap. 7. & alibi eleganter edisserit. Quamobrem Deo dumtaxat, ac sanctis ejus, & his qui præoptata jam æternitatis laurea donati, beatifica ejusdem visione perfruuntur, corona debetur, de quibus jugiter ab Ecclesia canitur: *Et corona aurea super caput ejus.* Congrue enim Christiani aureas Sanctorum coronas æmulabantur, non quas temere gentiles, & quidem ambitiosissime sibi præoptabant, qui auream, & radialem sibi è gemmis coronam intexebant, ut sic non tam radiis, quam gemmis emicantibus cum sole decertare viderentur, quin & ad Solis cursum, & ad Zodiaci signa respicientes, duodenarium item radiorum symbolice numerum coronæ aptabant, ut eleganter Virgilius Latini Regis coronam describens, carminibus expressit:

Arca Testamenti aurea insignita corona.

Exod. 25. n. 11.

Et Altare. Exod. 30. n. 3.

Mac. c. 4. 57 Templum Hebræor. aureis exornatur coronis.

Pier. Val. 39. c. 7. & 10.

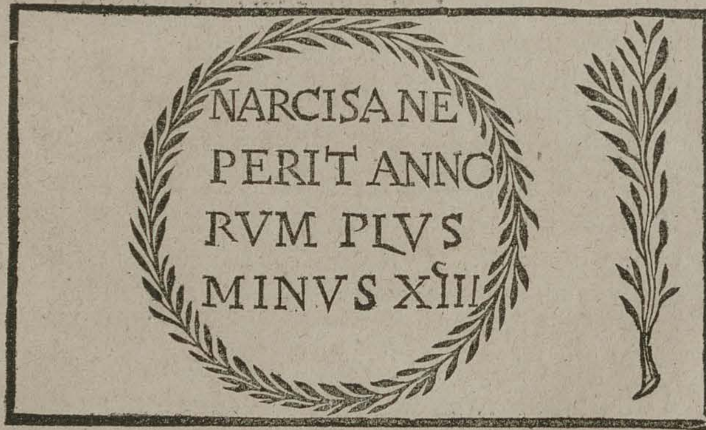
Coronæ gentilium Solis radios æmulatrices.

——— *Ingenti mole Latinus*
Quadrijugo invehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi speciem.

Æn. l. 12.

Rejectis igitur commentitiis ejuscemodi coronis; haud mirum, si Christiani suos frequenter in Cœmeteriis suaviter in Christo obdormientes, quos Deo jam perfrui credebant, festivis ex more coronis prosequerentur. Verum ut res exemplis conficiatur, nonnullos hic sepulchrales Christianorum lapides coronis affabre excultos, eorundem ex celebri Priscillæ Cœmeterio iconibus fideliter excerptis, hic tibi contemplandos offerimus, & primo quidem loco innocentis cujusdam puellulæ Sarcophagus unà cum nomine nobili in hunc modum corona excultus occurrit:

Lapides Christianorum sepulchrales coronis exornati.

Nuper autem recensito sepulchrali lapidi, alterum hunc pueruli quoque columbis, pisce, olivarum surculis, & dimidiatis item utroque ex latere coronis exsculptum; ac in eodem Cœmeterio adinventum subjicimus:

Innocentium vero præsertim puerorum Sarcophagos coronis, ac columbis à Christianis excoli consuevisse, alter hic lapis, quem offerimus, contemplantes edocet:

RESPECTVS QVI VIXIT.
ANNV ET MENSES
VIII. DORMIT
IN PACE

Postremo loco in eodem nobili Cœmeterio Sarcophagus iste lectori contemplandus obiicitur, qui olivæ ramusculo, & pisce itidem ore coronam præseferente insignitus, ac notis hisce prænotatus est:

PRIMMMFECIT PRIME
VENEMERENTI QVAE VIXIT
ANNIS LI MES IDVS V DIEBVS

Quæ singula in studiosi lectoris gratiam hic inseruisse voluimus. Verum hic quoniam de martyrum coronis sermo est, studioso lectori repetenda sunt, quæ in probatis martyrum actis, & in beatorum quadraginta præcipue militum apud Surium gestis to. 2. mart. 9. recensentur, qui martyrii certamen aggressi, omnipotentem Deum his plane verbis, D. Basilio teste, deprecati sunt: *Quadraginta in stadium ingressi sumus, quadraginta item Domine corona donemur.* Porro iisdem in actis post enarratum alterius lapsum, qui ex eorundem numero, jam à fide defecerat, hæc adduntur: *Vigilabat janitor, qui & illos orantes & luce circumfusos quosdam è Cælo descendentes, angelos tanquam à Rege missos, qui coronas triginta novem militibus distribuerent, intuens, ita secum loquebatur: Quadraginta hi sunt, quadragesimi corona ubi est? Quo viso janitor martyribus se adjunxit.* Huc usque recolenda eorundem martyrum acta, in quibus locupletissima, ut vides, de coronis, & opportuna in rem præsentem mentio peragitur.

Suri. to. 2. die 9 Maii de SS. 40. Mart. S. Basil. in gest. SS. 40. mart.

Quadraginta Martyres.

19 Item plane in perantiquis beatæ Potamienæ actis apud Eusebium relatis lib. 6. cap. 4. & apud Niceph. lib. 5. c. 7. videre est, quæ cum ad supplicium duceretur, & vir quidam Basilides nomine, eandem ab impudicorum, ac petulantium hominum nequitia tutatus esset, condignam quidem pii, quod ille exhibuerat, officii mercedem retribuit. Post triduum enim se illi videndam obtulit, ejusdemque capiti coronam imponens, ad Christi fidem traductum, martyrem protinus reddit.

S. Potamiena. *Act. S. Potam. apud Eus. l. 6. c. 4. Niceph. l. 5. c. 7.*

20. Nec interim silentio obvolvendum videtur, quod apud Surium to. 2. 30. April. de recolenda sanctorum martyrum Iacobi diaconi & Mariani lectoris, quæ divinitus obtigit, visione, his plane verbis enarratur: *Agapium nostrum videbam*, Iacobus loquitur, *inter omnes alios lætiorem, quos una nobiscum Cirthensis carcer incluserat, solemne quoddam & lætitiæ plenum celebrare convivium. Quo cum ego Marianus, quasi ad Agapem spiritu dilectionis & charitatis raperemur, adcucurrit obvius nobis puer, quem constabat esse alteram ex geminis ante triduum cum matre passis, corona rosea collo circumdatus, & in manu dextera palmam viridissimam deferens, &c.* Quibus præmissis sub ipsius enarrationis finem hæc leguntur: *Et perducti sunt ad Coronæ locum, nempe martyrii.* Vides hinc ipsum certaminis locum, ubi pugiles Christi palmam consequebantur, haud alio, quam coronæ vocabulo à Christianis appellatum fuisse.

Iacobus Diaconus, & Marianus. *Sur. to. 2. die 30. Apr. in gest. S. Iac. Diac. & Marian. Lect.*

21 Demum, ut innumera è martyrum actibus excerpta hujuscemodi exempla sileamus, optime in rem præsentem locupletissimum ipsius Ecclesiæ testimonium quadrat, quæ beatissimos martyres, Severum videlicet, Severianum, Carpophorum & Victorinum, quorum gloriosa à fidelibus nomina ignorabantur, congruo eorundem meritis titulo *Coronatos* communi voce appellandos fore decrevit, & cum singulos quosque ex immenso martyrum numero pari quoque horum Coronatorum forte conspicuos, paribus obsequiis prosequantur, cunctos jugiter Christi fideles ad contemplandas, promerendasque eorundem coronas illis festivum in morem verbis invitat: *Venite & videte martyres cum coronis, quibus coronavit eos Dominus in die solemnitatis & lætitiæ.*

Martyres Coronati nuncupantur.

22 Congrue igitur Christiani, dum clanculum in Cœmeterialibus cavernis agerent, in quibus tot passim pretiosa beatorum martyrum pignora asservabantur, veneranda nobilium athletarum Christi sepulchra, ac recolendam pariter eorum memoriam, quos proprii cruoris purpura, & perennis martyrii laurea decorabat, coronis quoque ob victoriæ signum cumulabant, & hæc de sepulchralibus, immo triumphalibus martyrum coronis prolixiori sermone in studiosi gratiam lectoris enarrasse voluimus.

Ant. de plur. mart. temp. Pasch.

CAP. L.

De Cœmeterialibus symbolis, ac promiscui generis Imaginibus.

1 QUid ultra Subterraneæ Romæ, cui hactenus excurrendæ ac perscrutandæ supremam imposuisse manum videbamur, quid ultra, quis inquiet, post coronas? Quid Cœmeterialibus quæso imaginibus quas intextis Christianorum manu sertis, ut par est, cumulavimus, vel addendum, vel subtexendum præter ea, quæ congesta sunt, superest? Apte quippe Cœmeteriales nostras elucu-

elucubrationes, ubi feliciter ad coronam deventum est, semetipsis concludi, ac opportune terminum sortiri prudens quisque pronunciabit: *Finis enim*, ut vulgo proverbium fert, *finis*, *inquam*, *opus coronat*. Coronæ igitur, ne remotioribus argumentum in rem præsentem auspicemur, nostro congrue operi, coronidem velut imponendo, finem fecerant.

Corona triumphus concluditur.

Ex antiquorum enim paginis sat cunctis innotuit, quod corona potissimum triumphi olim concluderentur, & victori nil ultra, postquam coronam accepit, expetendum votis, expectandumque suppetat. Nos vero ipsas quidem post coronas, nonnulla hic, amice lector, ut vides, consulto edisserenda congessimus. Quod eo potissimum animi consilio à nobis præstitum est, ut vel incultis Subterraneæ Romæ cavernis, in quibus jam tum moribus apprime exculta Christianorum prosapia virtutem adeo excoluit, coronas jure merito affigendas, triumphalesque in victoriæ symbolum palmas erigendas libera voce fateamur.

Exuviæ, hostiumq; spolia triumphantem concomitabantur.

Nam Romanorum quidem triumphos olim (ne nostra longius aberret oratio, sed ad sua recurrat initia) ipsæmet hostium exuviæ, subactarumque provinciarum spolia concomitabantur, utpote quæ in triumphantis obsequium, quo pompa triumphi nobilior esset, tota plaudente Vrbe deducebantur. Haud dissimili profecto ratione Subterraneam Romam, vel inter cineres redivivam, vel inter cadavera, ac sepulchra adhuc spirantem, & meridiana ipsas nunc inter tenebras luce clariorem, quin & de iis, à quibus martyrum quondam sanguine perfusa, victa penitus, ac jugo addicta videbatur, magnifice adhuc triumphantem, multiplicia gentilitiæ crudelitatis, quæ Christianorum carnificinæ deservierant, in splendidiorem ipsius triumphi pompam instrumenta sectantur.

Victimæ pars magna triumphi.

2 Verum enimvero, ut Romanorum quondam triumphis refertissimus victimarum, quæ à victoribus deferebantur, numerus splendorem haud exiguum conferre visus est, quod diserte Livius de Flaminii triumpho lib. 45. in hæc verba testatur: *Pars*, inquit, *non minima triumphi est, victimæ præcedentes*;

Livius l. 45.

Subterraneæ item Romæ, si de victimis agitur, tot beatorum millia martyrum, qui pro Christo cæsi sunt, ibidemque sepulti, victimarum instar triumphum præcessere: *Triumphus* quippe *Dei est* ut Hieronymus ait *passio martyrum pro Christi nomine & cruoris effusio*, incomparabilem gloriæ cumulum perperisse pronunciandum est.

Triumphus Dei passio martyrum. Hieron. ep. 50.

Porro id unum superest, ut quod gentilitios olim triumphos augebat, spoliorum videlicet, prædarumque hostilium pompa, quæ victores præire consueverat, mutato in præsens ordine, Subterraneæ hujus Romæ haud præcedat triumphos sed consequatur.

Arma hostium Templis affigebantur.

3 Antiquis igitur temporibus, ut rem altius repetamus, superba inimicorum spolia postquam solemni, festivoque in Vrbem apparatu illata fuissent, arma videlicet, catapultæ, tela, tormenta, balistæ, & id genus alia, quid veluti sacrum Deorum templis ad perenne monimentum affigebantur, de quibus apte Ovidius cecinit:

Ovid. l. 3. de Pont. eleg. 4.

Scuta sed & galeæ gemmis radientur, & auro,
Stentque super victos trunca trophæa viros.
Oppida turritis cingantur eburnea muris, &c.

Quæ quidem præclara opimaque spolia, ubi condignam, ut par erat, triumpho pompam, & triumphanti decorent, prætulissent, Capitolinis item arcibus inferebantur. Inter nobiliores autem hostium exuvias illas potissimum, quæ pegmata, aut pompæ fercula dicebantur, contemplari fas erat, de quibus isthæc in rem præsentem Appianus: *Turres præferebantur, simulacra captarum urbium, & picturæ, & species eorum, quæ gesta sunt.*

Appian. de triump. scrip.

De quibus insuper Claudianus antiquam triumphi faciem curiosis inspectandam objiciens, sic cecinit:

Claud. l. 2. Stil.

Hi famulos traherent reges, hi facta metallis
Oppida vel montes, captivaque flumina ferrent.

Captarum quippe urbium, expugnatarumque turrium, ac munitionum imagines, popularibus oculis exhibitæ ipsummet, qui instruebatur, triumphum spectabiliorem reddebant. Hostilia autem hæc spolia, ut jugiter in omnium oculis essent, templorum valvis perpetuo illic mansura addicebantur, ut Virgilius eleganter cecinit:

Virg. Æneid. 7.

Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.

Mos antiquus spolia hostium erigendi, dicandique.

Solemnem item antiquorum morem in hostium erigendis, dicandisque spoliis concinne carminibus cæteros inter poëtas Silius prosecutus est:

Silius. l. 6.

Affixi clypei, currusque & spicula nota
Ædibus in parvis, magni monimenta triumphi.

Et quidem si ad antiquiora secula recurramus, è sacris itidem paginis palam mos iste convincitur. In celebri quippe Davidis, dum adhuc adolescens pastorem in campis ageret, triumpho Goliath gigantis Philistæi gladius in sacrum tabernaculi cultum sacerdotis Abimelech manu appensus, dicatusque legitur: *Ecce*, inquit, *gladius Goliath Philistæi, quem percussisti in Valle Terebinthi est involutus pallio post Ephodi.*

Gladius Goliath in Tabernaculo appensus. 1. Reg. c. 21. n. 9.

Nec vero in Cœmeterialibus etiam Subterraneæ Romæ sanctuariis, quorum nunc mentio est (ut apte in rem præsentem loquamur) ipsorummet hostium arma, gladii videlicet, tela, crates ferreæ, flagella, lanceæ, plumbei, globuli, forcipes, secures, & complura id genus desiderantur, quæ adhuc martyrum beatorum cruore perfusa, ibidemque eorundem sepulchris affixa perpetuo utique asservanda Christianorum manu reponi contigit, at longa post secula unà cum sacris corporibus ad gloriæ cumulum adinventa Cœmeterialibus è tenebris in lucem feliciter, emersere.

Instrumenta martyriorum trophæa Christianorum.

Quippe, ut quod verum est fateamur, Cœmeteriales Vrbis cavernæ, ac sepulchrales Christianorum urnæ, quæ passim excurrentibus, ac perscrutantibus objiciuntur, triumphalium instar fornicum, eversæ jam funditus idololatriæ memoriam ingerunt, ac triumphantis adhuc Christi potentiam, vel mutis Christianorum ruderibus, lapidibusque cruore madidis eloquuntur. Quis enim quæso in lapideis nobilioribus Romanorum arcubus, qui adhuc extant, Imperatorum nomina, eorumque res præclare gestas, vel dum prospicit, non probe recolat, non admiretur? Quis laureatos Cæsares frigida inter marmora in Vrbe adhuc viventes non obstupescit? Quis vel antiquam Romæ faciem, antiquatis licet jam rebus, in monimentis tamen, quæ supersunt, non oculis ultro deprehendit? Ita pariter, si id dicere fas est, intra Vrbis Cœmeteria recolendas Christianorum exuvias, auro, ac luce ipsa splendidiores, pius quisque, ac curiosus explorator assequitur: inter sepulchrorum rudera, haud rudes Christi pugilum animos, haud incultas, etsi in ocultis latentibusque locis, coronas perscrutando rimatur, & in cæso-

cæſorum pro Chriſto hominum cadaveribus, quæ fere innumera ſuppetunt, purpureis quidem excul- ptas notis Chriſtianæ tum fidei, tum conſtantiæ victorias, & palmas in ipſiſmet marmoribus exaratas uſque nunc legit.

Arcus triumphales Imperatorum in Urbe.

4 In marmoreis quidem arcubus, quibus Roma nobiliter aucta eſt, ſi antiquæ Vrbis mentio recurrat, antiquorum plane memoriam Cæſarum, vel longa poſt evoluta ſecula, quantumvis ſuos inter cineres jam extincta, fama adhuc loquente, vivit, vigetque: ibi enim direpta hoſtibus ſpolia, debellatarum exuviæ provinciarum, ſuperba Regum trophæa, oppida, munitioneſque bello interceptas, captivorum hominum greges, res denique tum à ducibus, tum ab Imperatoribus foris magna cum laude geſtæ ferro præter ipſorum invidiam temporum marmoribus inſculptæ æternitati ſuperſtant, quod eleganter præ cæteris Claudianus, dum ſuum gratulabundus Stiliconem proſequitur, carminibus expreſſit:

Claud. in Stil. l. 3.

Indutoſque arcus ſpoliis, æquataque templa
Nubibus.

Quorum item triumphalium arcuum multiplicibus onuſtorum ſpoliis mentionem idem poëta ſuggerit, dum ait:

Claud. paneg. 4.

Æraque veſtitis numeroſa puppe columnis.
——— *ſpoliiſque micantes*
Innumeros arcus.

Captivi in ſummis arcubus effícti.

5 Nam in perpetuæ quidem tum notam, tum monimentum contumeliæ, captivi reges, ac populi pariter marmoribus adhuc affixi ſuſpiciuntur, ibidemque ipſa temporum vetuſtas, quæ cuncta tandem abolere conſuevit, etſi de ipſiſmet victis, nullatenus tamen de victoribus ex more triumphat: triumphales quippe iſti lapides, qui nunc viſuntur, virentes adhuc victoribus palmas, & victis contumeliam portendere, ac deſignare videntur: quapropter ut triumphus magis conſpicuus eſſet, victorumque dedecus immortale intuentium oculis plene innoteſceret, captivos in ſublimiori fornicum triumphalium parte inſculpebant, quos Juvenalis quondam ſuſpiciens hæc cecinit:

Iuven. ſat. 10.

—— *Summo triſtis captivus in arcu.*

Arcus Titi triumphalis.

6 Nonne in Titiano illo, ut hæc obiter inſeramus, ſplendide exculto, qui præ cæteris etiamnum conſpicuus eſt, arcu, Hieroſolyma, totaque pariter Iudæorum gens mœniorum, ac templi omnium præclariſſimi ruinam adhuc plorat? *Et lacrymæ ejus*, ut Propheta ait, *in maxillis ejus.* Sublimi quidem Titus curru, alatæque victoriæ manu coronatus Palæſtinorum quondam ſubactorum triumphos in Vrbem quadrijugis invehit. Adhuc videlicet, ac ſi recens, aurea menſa opipare vaſibus onuſta in Romanum Capitolium infertur: adhuc lapideæ Moyſis tabulæ, quibus lex inſculpta præferebatur, perivacem increduli populi impietatem coarguunt: & Candelabrum aureum lumine penitus ſub Euangelii luce orbatum, tenebriſque merito inter triumphos addictum triumphantis Chriſti gloriam, ſplendoremque humanis mentibus inculcat. Certe ſi ad Conſtantinum Magnum oculos convertamus, adhuc in ſuo ille nobili arcu Maxentio urbis tyranno victor inſultat, & Romæ, ac civibus libertatem ſoſpitatemque auſpicatur.

Ierem. c. 1.

Spoliis Iudæorum inſignis.

ArcusConſtantini triumphalis.

Roma Subterranea martyrum triumphis conſpicua.

7 Verum, ut ad ſua redeat oratio, Subterranea Roma altera, quæ oculis conſpicua eſt, haud impar, ſuos merito triumphos obtinet, quibus apprime caput extollens nobilitatur. Hæc enim ſuas non in Cæſarum, ſed in Cælorum faſcibus, ac monimentis palmas, atque coronas exſculpſit: hæc luto magis, quam auro exculta, & non tam ferro, quam ſanguine dives, pugilum, quos gremio fovet, triumphos Cælo inſerit. Cœmeteriales igitur cavernæ etſi peranguſtæ, Capitolinis arcibus, ac triumphalibus Auguſtorum arcubus celebriores, martyrum cadaveribus, martyriorumque inſtrumentis mirifice nobilitantur: vivifico quippe Crucis ſigno, ac Chriſti nomine paſſim prænotatæ, ſanctorum exuviis adauctæ, victorum invictorum ſanguinem, quo adhuc ſtillante rubeſcunt, ſua intra viſcera reconditum perſcrutantibus offerunt, & victorias adhuc unà cum ſanguine loquuntur.

8 Haud igitur ſuos antiquis Subterranea Roma triumphos, quæ haud ſemel, ſed jugiter in martyribus triumphat, haud ſuos, inquam, triumphos invidet, ut Prudentius apte in rem noſtram cecinit:

Prud. l. 2. in fin.

Fruſtra igitur currus ſummo miramur in arcu
Quadrijugos, ſtanteſque duces in curribus altis,
Sub pedibuſque ducum captivos poplite exo
Adjuga depreſſos, manibuſque in terga retortis
Et ſuſpenſa gravi telorum fragmina trunco.

Trophæa Romanorum victricia crucis formam præferebant.

Roma quippe quot martyrum exuviis, tot triumphis, quot ſepulchralibus titulis, tot inſignita trophæis, vel inter tenebras illuſtratur, & victoriali dominicæ Crucis ſigno dedicata eſt. Quod ſymbolice quidem vel ipſamet olim Romanorum, ut Cyprianus in ſymbolo, & Octavius ille in Minutio, trophæa intuentibus præferebant: *Trophæa veſtra victricia*, Octavius inquit, *non tantum ſimplicis Crucis faciem, verum & affixi imitantur.* Quod item in rem præſentem Iuſtinus Martyr in ſuo adverſus Gentiles apologetico his plane verbis ediſſerit: *Signa veſtra*, inquit, *militaria figuræ hujus Crucis poteſtatem declarant: ipſa enim trophæa, per quæ progreſſus veſtri ubique fiunt, imperii & poteſtatis hujus, quæ in Cruce eſt, ſigna oſtendunt.* Nullatenus igitur conſpicuæ Romæ triumphi, quantumvis ſpectatiſſimi, Subterraneæ Romæ, quos huc uſque recoluimus, triumphos exæquant: in anguſtiis enim illis, qui ſubſtant arcubus, & cavernis interempti quondam pro Chriſto laureati triumphant, muta itidem ſepulchrorum marmora Chriſti nomine prænotata, & ſacris martyrum pignoribus referta, haud ullis unquam æquiparandam triumphis, ac theſauris Chriſti gloriam teſtantur: quamobrem jure merito gratulabundis eamdem vocibus Prudentius alloquitur:

Cypr. in ſymb.
Octav. in Min.
Iuſt. in apol. 2.
Prud. l. 2. in ſym.

Vis decorare tuum ditiſſima Roma Senatum,
Suſpende exuvias armis, & ſanguine captas
Congere cæſorum victrix diademata Regum.

9 Non tam igitur ſubactorum Regum diadematibus, quam purpureo occiſorum ſanguine, laureiſque Roma decoratur: ſacris quippe Apoſtolorum Petri, & Pauli corporibus, binis inſtar coronis Vrbs noſtra circum ſplendide cingitur, ut diſertis Chryſoſtomus verbis edixit: *Qualibus coronis duabus*, inquit, *ornatur Vrbs iſta?* Quinimmo & ipſamet martyriorum inſtrumenta, quæ pugilibus Chriſti necem inflixere, incredibilem tum illis, tum Vrbi decorem conferendo, immortales martyribus quidem coronas peperere, & nobis hæc recolentibus coronarum inſtar Subterraneæ Romæ tabulis ſubtexenda videntur: quis enim neſciat clavos, quibus cruci Petrus affixus, & gladium, quo Paulus obtruncatus eſt, Chryſoſtomo coronarum inſtar ambitioni fuiſſe: *Sit mihi*, inquit, *gladius ille*

Chryſ. in ep. ad Rom. ſer. 32. in moral. exhort.
Chryſ. ſer. apud Metaph.

ille pro corona, & clavi Petri pro gemmis infixis in diademate. Pari quoque ratione martyriorum instrumenta, quæ postremo tandem loco in sacris Cœmeteriis perscrutandis congessimus, condignam operi coronam, & quavis, ut arbitrari fas est, præstantiorem contexunt. Pœnis enim ac certaminibus immortales martyrum coronæ ipsa Dei manu contextæ sunt: *Tolle martyrum certamina*, inquit Ambrosius, *tulisti coronas.*

Ambr. in 118.

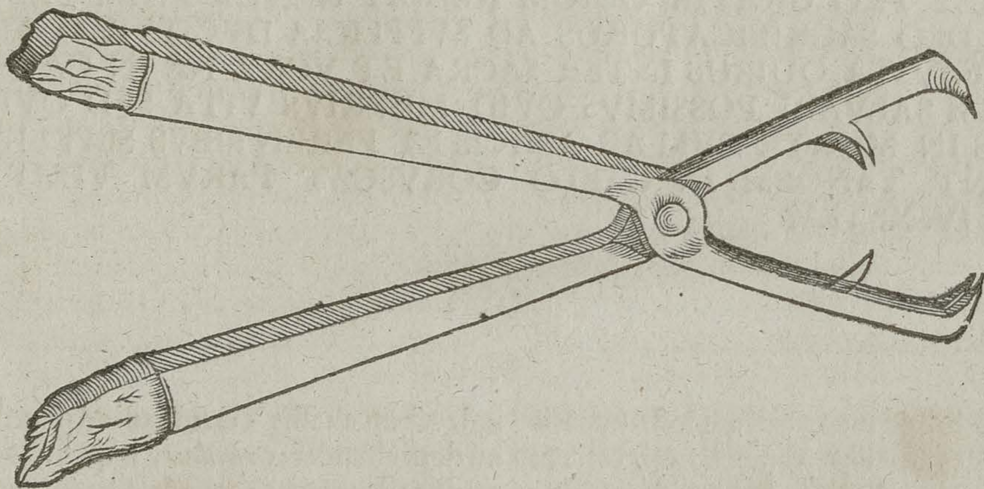
10 Ut post Cœmeteriales igitur martyrum exuvias nobiles item martyriorum sarcinæ pio contemplandæ lectori exhibeantur; præter multiplicia quidem & cujusvis generis, quæ in recensitis hactenus prolixiori sermone enarrata sunt, Cœmeterialium imaginum symbola, in variis insuper, quibus Subterranea Roma illustratur, sepulchris promiscua quædam & piis digna oculis signa conspiciuntur, cruces nimirum multiformiter effictæ: vitrea quædam orbicula affabræ distincta, atque exornata; eburneæ insuper imagunculæ: numismata, annuli, conchylia, corda, & diversimoda ornamentorum genera musivo ac tessellato item opere elaborata: quinimo ipsamet quæ martyrii quondam instrumenta extitere, nempe secures, serræ, flagella, crates ferreæ, & alia id genus quamplura, inscripta quoque ipsarummet litterarum elementa, ac numeri, quæ quidem singula in Cœmeterialibus passim tabulis, quas in studiosi gratiam lectoris huc usque delineavimus, exacte ut videre est, intuentium oculis contemplanda exhibentur.

Varia in Cœmeteriis symbola, & imagines.

11 Porro ejuscemodi signa his quidem in locis, ornamenti ut plurimum comparandi gratia apposita fuere, & ut ferventiores illi, qui primis extitere temporibus, Christianæ fidei cultores impensum, quo tenebantur erga beatos martyres, ac cæteros defunctos, pietatis studium ostenderent.

12 Haud tamen quispiam negare potest, nonnulla pariter & præcipua quidem iisdem signis mysteria prænotari & hæc haud otiose apposita ibidem fuisse, ut in medium nunc exemplum aliquod proferatur, ipsa nobilissimi martyrii instrumenta demonstrant, quibus profecto rem altius contemplantes, quo potissimum martyrii genere pugil invictus, cujus venerandæ ibidem exuviæ recondebantur, pro fide coronatus fuisset, edocebantur, quamvis haud negandum omnino sit, & ipsummet interdum artificum opus, quod vivens quisque manibus exercuerat, opportune quidem instrumentis hisce designari potuisse. Quoniam vero de pœnalibus præcipue instrumentis, quibus martyres carnificum manu excruciati sunt, sermo recurrit, ut uno duntaxat res exemplo conficiatur, in nobilissimo quidem Vaticano Cœmeterio intra quoddam sepulchrum ferreus quidam forceps qui olim excruciandis martyribus inservierat, adinventus, inter recolenda sacræ antiquitatis monimenta in eadem Basilica usque hodie religiosissime asservatur, Christianorumque venerationi solemnioribus diebus proponitur: quo plane nobili instrumento id quod nunc asserimus, palam convinci videtur: hujus autem forcipis iconem quam tibi lib. 2. c. 2. contemplandam proposuimus nunc iterum, cum opportuna ejusdem mentio recurrat, venerandam tibi afferimus.

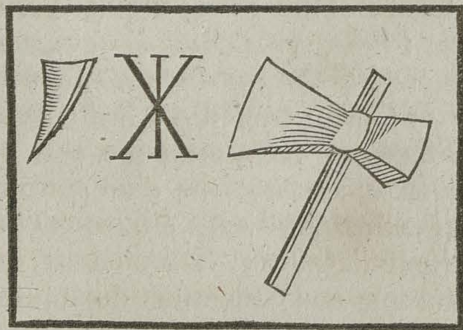
Variæ instrumentorum imagines in sepulchris quid denotent.

De quo pœnali instrumento frequens in sacris martyrum actis mentio recurrit, & nos alibi prolixiori sermone egimus.

13 At vero ex duobus Cœmeterialibus hisce lapidibus, haud nomine prænotatis id, quod supra diximus, videre est: in iis enim instrumenta, quæ insculpta exhibentur, an artis, an martyrii signa, & insignia sint, haud commode conjici potest, hæc tamen studioso hic contemplanda lectori volumus.

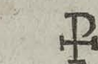
Martyrii instrumenta martyrum sepulchris insculpta.

Quod item & ex altero hoc lapide rem oculis exploranti compertum fit.

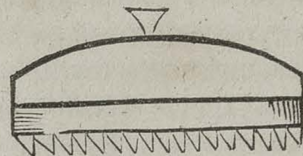

Verum præter sepulchrales hactenus recensitos lapides, qui notis omnino carent, alterum ex Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana erutum subjicimus, qui Susannæ conjugi, ut lib. 4. enarravimus, ab Exuperantio inscriptus ferreæ cujusdam serræ figuram intuentibus præsefert, & his notis, ut vides, insculptus est:

DEPOSITA SUSANNA IN PACE DIE XIII KALENDAS NOVEMBRES
CONSULATU ANICI BASSI ET FL. FYLIPPI VV CC QUAE BIXIT
ANNIS PL M. XXV FECIT CUM MARITO ANNUS PM SEPTE +
EXUPERANTIUS MARITUS SE VIVO UXORI DULCISSIME
SIBI POSTERISQUE SUIS HOC TUMULUM FECIT

Quod autem sepulchrali insculpta interdum marmori ipsiusmet forma martyrii instrumentum præseferret, vel ex pœnalibus hisce instrumentis, que variis Cœmeterialibus Sarcophagis insculpta alicubi cernuntur, ut nos supra retulimus, palam videre est, in quibus lebetes, ollæ igni succensæ, pectines ferrei, ignesque insculpti, ut hic notatum vides, adumbrantur:

Instrumenta martyrii tumulus insculpta.

Quod quidem magis perspicuum ex nobili Alexandri martyris sepulchro apud Callisti Cœmeterium, ac instrumento martyri, olla nimirum ignibus succensa, & his notis prænotato redditur:

ALEXANDER MORTUUS NON EST SED VIVIT SUPER ASTRA ET
CORPUS IN HOC TUMULO QUIESCIT VITAM EXPLEVIT CUM
ANTONINO IMP. QUI UBI MULTUM BENEFITII ANTEVENIRE PRE
VIDERET PRO GRATIA ODIUM REDDIT GENUA ENIM FLETENS
VERO DEO SACRIFICATURUS AD SVPPLICIA DVCITVR O TEMPO
RA INFAVSTA QUIBUS INTER SACRA ET VOTA NE IN CAVERNIS
QVIDEM SALVARI POSSIMVS QVID MISERIVS VITA SED QVID MI
SERIVS IN MORTE CVM AB AMICIS ET PARENTIBVS SEPELIRI NE
QVEANT TANDEM IN CAELO CORVSCAT PARVM VIXIT QVI
VIXIT IV. X. TEM.

Quoniam vero hic de martyriorum instrumentis opportuna, ut vides ad Subterraneæ Romæ calcem mentio incidit, quibus lydio veluti lapide invicta, illibataque olim Christianorum fides explorata est, & ipsiusmet Christiani nominis confessio purpureis insculpta haud marmori, sed cordi notis, condignam immmortali Deo in tot occisorum funeribus gloriam, ac perennem ipsismet sanctis coronam peperit: & nobis insuper hæc scribentibus veneranda quædam beatorum Christi martyrum instrumenta sanguine quondam illustrata intueri contigit: nonnulla ex istis præcipuis pœnarum instrumentis, quæ non lapidibus dumtaxat incidebantur, sed & ipsismet includebantur sepulchris, ad pias Christianorum manus in sacris Cœmeteriis inter perscrutandum adinventa pervenere, hic pio, ac studioso lectori contemplanda ac veneranda pariter offerre visum est.

Instrumenta martyrii in sepulchris imponuntur.

14 Quæ quidem quis oculis inspiciendo oculatus profecto, ut ita dicam, antiquæ Christianorum tum fidei, tum constantiæ testis fiet, & acerbiora, quæ antecesserunt, persecutionum tempora probe recolens, gentilium crudelitatem quibusvis tormentorum ad expugnandum, at frustra, machinis instructam ex illis Tertulliani ad gentiles verbis manu deprehendet: *Crucibus*, inquit, *& stipitibus imponitis Christianos: ungulis deraditis latera Christianorum: cervices ponimus ante plumbum, & glutinum, & romphos*, id est, clavos: *ad bestias impellimur: ignibus urimur, in metalla damnamur, in insulas relegamur.* hæc Tertullianus, qui & inflictarum passim exquisitissimis plane modis pœnarum illam rationem dumtaxat pro Christianis adversus gentiles, Christi videlicet nominis confessionem in medium profert. Quippe cum ex tabula olim adversus reos sententiam recitari soleret, hæc una contra Christianos passim Christi videlicet confessio insonabat: *Vnum illud*, inquit Tertullianus, *audiebatur: Talis, quia Christianus damnatur, & nunquam quod fur esset, adulter, aut homicida.* Præclara igitur Christi confessio Christianæ innocentiæ testimonium sectatorumque ejus absolutio est. Porro quam immane olim gentilium crudelitas adversus Christianos, etsi innoxios omnimodis tormentis desæviret, Tertullianus, qui supra, Christianorum non patientiam dumtaxat, sed in perferendo alacritatem animi & in se ultro tortoribus, tormentisque offerendo lætitiam gentilibus admiran-

Tertul. apol. c. 12.

Chriiani ob solum Christi nomen damnantur.

Tert. apol. c. 2.

Tert. apol. c. 1.

admirandam objiciens expressit: *Crudelitas vestra*, inquit, *gloria nostra est, vide*, Scapulam alloquitur, *ne hoc ipso, quod talia sustinemus, ad hoc solum videamur erumpere, ut hoc ipsum probemus, nos hæc non timere, sed ultro vocare.* Quam Christianorum alacritatem prolato in medium exemplo confirmat, dum Arrio Antonino Asiæ Proconsule, Christianos crudeliter exagitante, illos è contra haud insectanti, sed totam fere civitatem globatim ad tribunal Christo testimonium exhibituram occurrisse his quidem verbis enarrat: *Omnes illius civitatis Christiani se obtulerunt.* Cum ille ejuscemodi spectaculum expavescens, hæc adstantibus, ut ait Tertullianus, respondit: *O miseri si cupitis perire, præcipitia & restes habetis.* Et Christianorum quidem numerum se ultro carnificinæ pro Christo exhibentium ira excandescenti præfecto Tertullianus objiciens subdit: *Hoc si placuerit sic fieri, quid facies de tantis millibus hominum, &c. quantis ignibus, quantis gladiis opus erit.* Profecto Christianorum in perferendo eum in modum constantia enituit, ut beneficii loco damnationis haud absolutionis ubi fidei negotium agebatur, sententiam computarent: *Cum omni sævitia vestra*, inquit, *concertamus, ultro erumpentes, magisque damnati, quam absoluti gaudemus.* Ex quo tantum quidem roboris Christianorum, dum acrius impeterentur, pectoribus insederat, ut mortem ultro condicerent: *Occumbebant enim*, inquit Bernardus, *sed non succumbebant, triumphabant & mortui.*

Christianorum in moriendo pro Christo alacritas.

Tert. apol. c. 1.

Tert. ad Sca. c. 5.

Bern. l. 3 de. conc ad Euang.

Incredibile Christianorum martyrii subeundi desiderium.

15 Porro ubique terrarum sanguine pro fide dimicatum est, & res haud verbis, sed tormentis ubique constanter peracta, nec viri dumtaxat, sed mulieres, pueri, virgines, cujusvis ætatis, sexus, ac conditionis in certamen prosilire non dubitarunt: siquidem cum Christianorum numerus immane adauctus innumerabilis prorsus evasisset, certatimque singuli, tanquam apes ad alvearium, ad nomen Christi confitendum, & ad martyrium convolarent, cruciamentis omnimodis contra eosdem sævitum est, quod suis eleganter Prudentius carminibus hunc in modum cecinit:

Prud. hym. de S. Rom. m.

Conspirat unus fœderatus spiritu
Grex Christianorum, agmen imperterritum,
Matrum, virorum, parvulorum, virginum,
Fixa, & statuta est omnibus sententia,
Fidem tueri, vel libenter emori.

Quapropter dum in singulos quosque effera persecutorum crudelitas acerbioribus tormentis instructa, nemini parcendo, ferveret, is majorem sibi laudem aucupari videbatur, qui magis Christianos excruciando sæviret: in quam plane sententiam acerbiora carnificinæ instrumenta, quæ martyribus intentabantur, Prudentius his quidem carminibus concinne descripsit:

Gentilium crudelitas.

Prud. in perist. de S. Hipp. n. 1.

Carceres crinita situ, stare agmina contra
Iuverat horrendis excrucianda modis.
Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra
Stridere, virgarum concrepitare fragor,
Vngula fixa cavis costarum cratibus altos
Pandere secessus, & lacerare jecur.

Sed constans illibatumque Christianæ fidei testimonium sanguineis palam notis exaratum, toti terrarum Orbi refulsit, & Cælo, vel inter persecutionum procellas, se ultro inseruit, ut Prudentius cecinit:

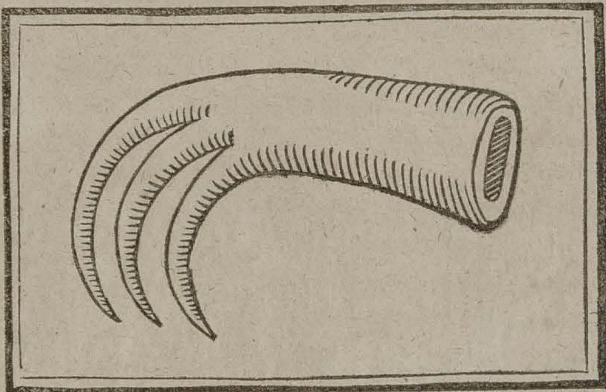
Prud. hym. 3. de S. Eulal.

Quam juvat hos apices legere
Qui tua Christe trophæa notat,
Nomen & ipsam sacrum loquitur
Purpura sanguinis eliciti.

Christi quippe trophæa notis hisce beatorum martyrum venis sanguinem ultro scaturientibus exculpta fuere, de qua re condignis Cyprianus verbis locutus ait: *Steterunt torti torquentibus fortiores, & pulsantes, ac laniantes ungulas pulsata, ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit sæviens diu plaga repetita: quamvis rupta compage viscerum torquerentur in servis Dei, jam non membra, sed vulnera. Fluebat sanguis, qui incendium persecutoris extingueret, qui flammas, & ignes gehennæ glorioso cruore sopiret.* Verum quoniam opportunus hic de ungulis è sacris martyrum corporibus sanguinem vi elicientibus sermo recurrit, en tibi præter forcipem ferreum, quem supra proposuimus, hoc item ferreum ferinarum unguium ad instar elaboratum, quod in Cœmeteriali sepulchro repertum, martyrum carnificinæ adhibitum est, instrumentum contemplandum hic offerre voluimus, quod in nobili Eminentiss. Francisci Card. Barberini S. R. E. Vicecancellarii Musæo, pretiosi instar thesauri, & omni prætiosius auro, nuper è Calepodii Cœmeterio, ut Lucas Holstenius vir fide dignissimus asserit, erutum asservatur. Est autem ejus plane formæ, cujus hic tibi exhibetur.

Cypr. ep. ad Matt. & Ens. l. 2.

Ungula ferrea martyribus excruciandis.

Cui plane instrumento, cum ferinarum unguium exemplar præseferat, congrue Baronii verba aptari possunt: *Dictæ sunt ungulæ*, inquit, *quod ea instrumenta ferarum imitarentur vestigia, quorundam referrent exemplum, eodem quoque dicta nomine invenies lib. 1. cap. de emendatione servorum: Ferarum*, inquit, *unguibus latera persecando. Sed in Cod. Theod. eo tit. sic: Ferrarum vestigiis latera persecando.* Hæc in rem præsentem Baronius. Cujusmodi autem antiquis temporibus pœnale instrumentum istud esset, & quo potissimum nomine appellaretur, an ungulæ videlicet, an fidicularum, an unci, nos quidem in re dubia nil certi statuere audemus. Siquidem si de ungulis agitur, jam lib. 2. cap. 2. num. 13. hujus nostri operis rem prolixiori sermone edisseruimus, ubi & de fidiculis mentionem fecimus, quæ quid potissimum fuerint, exacte S. Isidorus demonstravit etymol. lib. 5. cap. ult. dicens, eas esse ungulas ferreas, quibus damnati excruciabantur: *Quocirca*, inquit, *ungulæ dictæ, quod effodiant, hæ & fidiculæ, quia iis rei in equuleo torquerentur, ut fides inveniatur.* Hæc Isidorus, quibus subtexenda sunt, quæ ab Antonio nostro Gallonio erudite in lib. de SS. Martyrum tormentis ingerit: *Fidiculas* videlicet *à findendo nuncupatas esse, quasi findiculas, vel à fodicando, quia nempe reorum latera illis fodicarentur, nominatasque esse fidiculas, quasi fodiculas, nam fodicare latera fidiculis usurpatum apparet ab Ammiano.* Hæc ille, quibus plane Prudentius in hymno S. Romani adstipulari videtur, dum quas vocavit fidiculas, eas-

Bar. in not. ad mart. die 16. mart.

Isid. l. 5. etymol.

Fidiculæ quale instrumentum fuerit; & unde dictæ.

Ant. Gall. l. de torm. mm.

dem

dem ungulas dicit, hæc autem sunt apud ipsum Asclepiadis verba:

Hymn. de S. Rom.

Vertat ictum carnifex
In os loquentis, inque maxillas
Sulcosque acutos, & fidiculas transfer
Verbositatis ut rumpatur locus.

Amm. l. 12. Et quidem apud Ammianum lib. 9. hæc præcipua cruciatuum genera recensentur, ex quibus lector suo rem arbitrio dijudicare valet: *Intercluduntur*, inquit, *equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis, & verberibus.* Quo plane sensu fidiculas apud Josephum lib. 5. de Machabæis, apud Senecam lib. 3. de ira cap. 3. apud Valer. de patientia lib. 3. cap. 3. Quintilianum declamat. ult. & alios passim usurpari contigit. Idem vero Ammianus lib. 14. isthæc habet: *Intendebantur*, inquit, *equulei, uncosque parabat carnifex, & tormenta.* Ad quæ item Prudentius suis allusisse carminibus aliquando visus est, dum canit:

Amm. l. 14.

Prud. hym. de S. Ven.

Extorque, si potes, fidem,
Tormenta, carcer, ungulæ
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa pœnarum ultima
Mors Christianis ludus est.

Quibus paulo infra hæc in rem præsentem de Christianorum in tormentis constantia subtexit:

Ridebat hæc miles Christi
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus ungula.

Et quidem si de ungulis, ac fidiculis agitur, earundem Cyprianus in epist. ad Donatum mentionem his verbis ingerit: *Hasta illic, & gladius, & carnifex præsto est, ungula effodiens latera, & deradens equuleus extendens, ignis exurens, ad hominis corpus unum supplicia multa.* Multiplicium autem tormentorum, quæ Christianis potissimum excruciandis adhiberi consueverant, idem Cyprian. in lib. de lapsis in hæc verba meminit: *Sed cum sævissimi judicis recrudescente sævitia jam fatigatum nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc effoderet, nunc flamma torreret.* Verum si apud ipsosmet gentiles scriptores hæc tormentorum series recolatur, Ciceronem 7. in Verrem isthæc enarrantem lector comperiet: *Quid cum ignes*, inquit, *ardentesque laminæ, cæterique cruciatus admovebantur?* Quod & Philip. 3. his verbis repetit: *Ponite ante oculos vincula, verbera, equuleum, carnificem, tortoremque Samarium.* Cui Seneca paribus verbis reorum supplicia intexens lib. 3. de ira cap. 3. adstipulari videtur: *Apparatusque illi reddendus est suus, equulei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadavera quoque trahens uncus.* Porro unci quoque, vel uncini ad torquendum reos ex more adhibebantur, de quibus supra Ammianus, & lib. 26. illis verbis meminit: *Unci, & cruentæ quæstiones, &c.* & Arnobius de uncis tortoriis lib. 1. prope finem agit, de quibus Prudentius quoque in suo Peristephano hymn. 5.

Cypr. ep. ad Donat.

Varia tormentorum genera apud antiquos.

Cypr. l. de lap.

Cic. or. 7. in Ver.

Cic. Phil. 3.

Sen. l. 3. de ira. c. 3.

Unci tortorii.

Ambr. l. 1.

Stridentibus laniatur uncis.

Bar. not. die 16. Ian.

Porro ut Baronius in not. ad Mart. ait: *Erat adhuc uncus non tantum ad torquendum, sed ad trahendum reum ad pœnas instrumentum*: unde Juvenalis sat. 10.

——— *Impacto Sejanus ducitur unco.*

Juven. sat. 10.

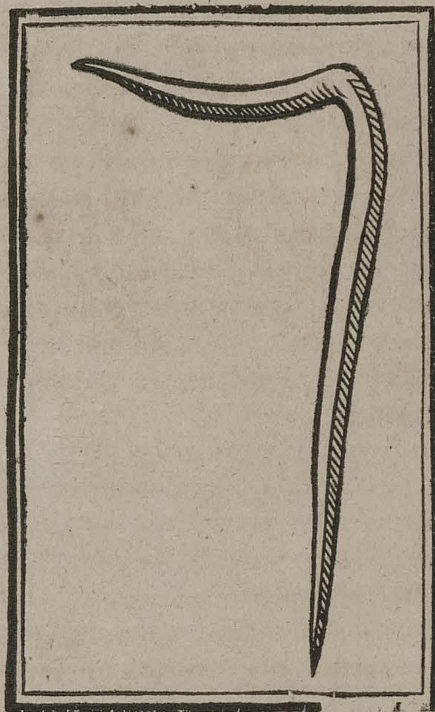
De uncis item Cicero Philip. 1. meminit: *Uncus*, inquit, *impactus est fugitivo illi.* Sueton. in Tib. cap. 54. *Cum et carnifex quasi ex Senatus auctoritate laqueos, & uncos ostentaret.* Unco insuper aliquando damnatorum corpora trahebantur, ut Sen. ait lib. 3. de ira: *Cadavera quoque uncus trahens.* Lampridius item acclamatum in Commodum Imper. ait: *Carnifex unco trahatur more majorum, cadaver unco trahatur dictum pluries.* Equidem ex D. Sebastiani actis nobile exemplum suppetit, ubi in fine hæc leguntur: *In cloaca, quæ est juxta Circum, quære, & ibi invenies corpus meum pendens in unco.* Quæ quidem hic studioso lectori de ungulis, fidiculis, ac unco consulto suggessisse voluimus, ut ex recensitis hactenus rem pro suo arbitrio, & quodnam ex supramemoratis instrumentis, quod propositum est & quo potissimum nomine nuncupandum sit, definiat: illud unum subtexentes, quod ejus instrumenti formam quidem, haud tamen omnimodam magnitudinem icon intuentibus præsefert. Alterum item hic ferreum clavum, quem in D. Agnetis Cœmeterio martyris capiti affixum adinveniri contigit, & nobis ab Illustrissima Felice Rondanina matrona piissima oblatum tibi contemplandum offerimus.

Cic Phil. 1. Suet. in vit. Tib.

Lampid. in Comm.

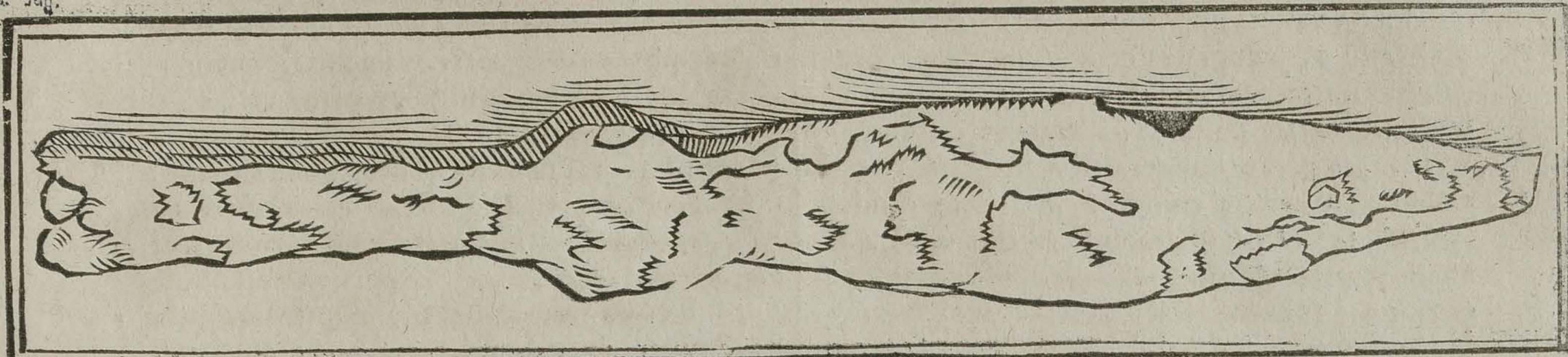
S. Sebastiani corpus pendens in unco repertum.

Clavus ferreus martyris.

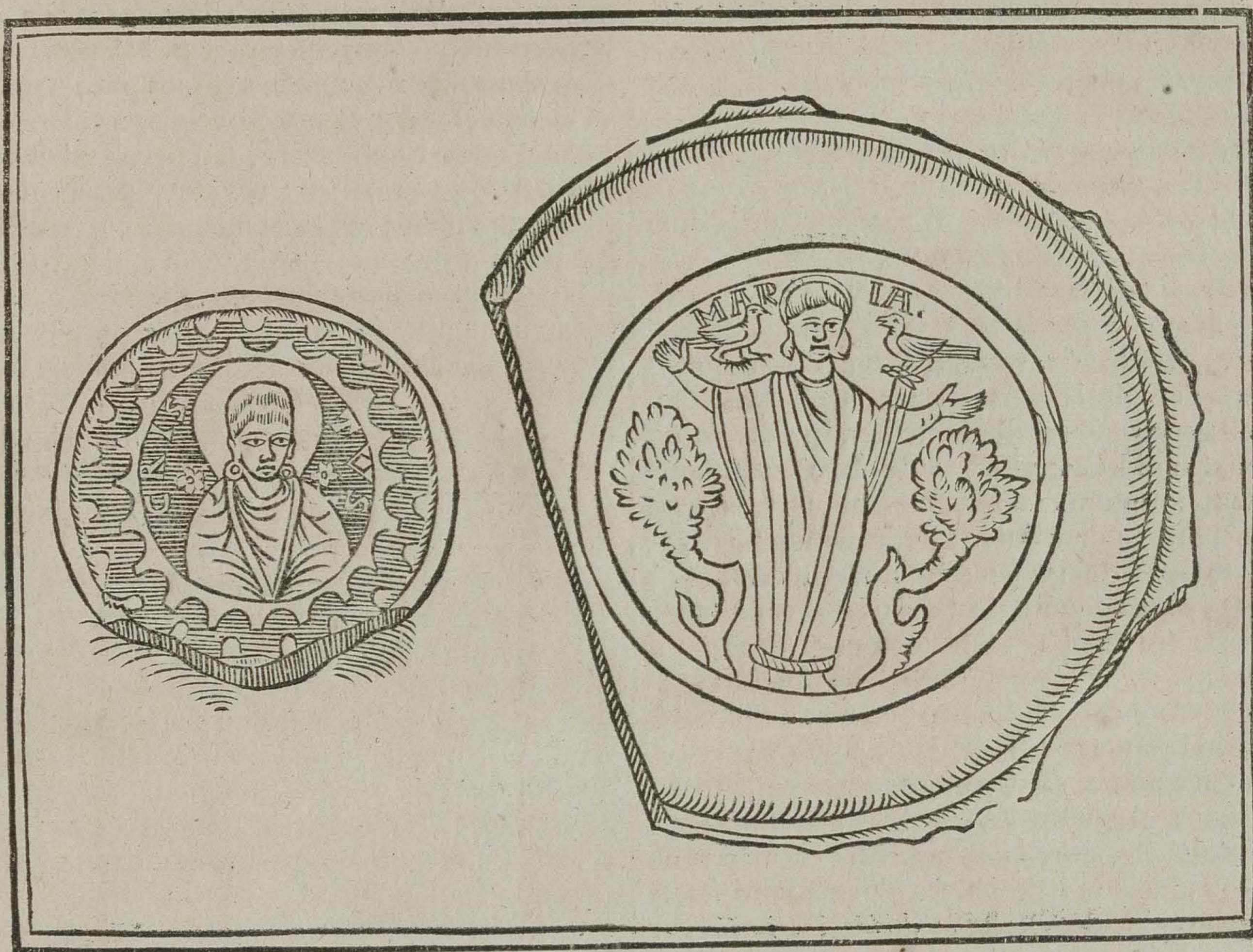
Clavum autem hunc, qui omnimodam uncini formam exhibet, ad torquendum & ad suspendendum inservisse asseri haud temere potest, de quibus forte Tertullianus locutus est, dum ait: *Cervices ponimus ante plumbum, & glutinum & romphos, id est, clavos.* Siquidem ad aliorum terrorem in publicis quandoque locis interfectorum capiti appendebantur: quidquid autem sit, martyris certe capiti hunc affixum fuisse constat.

Ter. apolog. c. 12.

At post clavum, quem obtulimus, lanceæ item hujus ferreæ, quam fere rubigo consumpsit, iconem in eodem B. Agnetis Cœmeterio intra sepulchrum adinventæ, quæ proculdubio nobilis pro Christo martyrii quondam instrumentum extitit, ab Illustrissima matrona, quam supra meminimus, acceptam, tibi veluti nobile Cœmeteriorum monimentum oculis delibandam exhibere voluimus, cum quibus & binas hasce vitreas orbiculares imagines, Christi videlicet & Deiparæ Virginis, quas intra Cœmeteriales cavernas perscrutantium manu adinveniri contigit, piissima mulier tibi pariter unà cum recensitis martyriorum instrumentis, hic ubi opportuna de Cœmeterialibus promiscui generis imaginibus mentio recurrit, inspiciendas exhibet.

Binæ vitreæ imagines è Cœmeteriis erutæ.

Quibus plane nobilibus antiquorum Christianorum sarcinis, & Cœmeterialibus martyrum exuviis, martyriorumque ipsorum instrumentis Subterranea Roma magis quam pretiosis quibusvis gemmis, ac lapillis altera Roma, quæ orbi quondam conspicua extitit, illustratur: congrue enim nostram hanc antiquæ conferens poëta ille apud Antonium Gallonium, martyriorum instrumenta recensentem, isthæc cecinit:

Christoph. Castellettus in SS. martt. tormenta apud Gallon.

Illi apices, trabeas, fasces, diademata, lauros,
Et clara è patribus stemmata ducta canant.
Nos laqueos, fustes, lapidum ostentabimus imbres,
Igniferas crates, tela cruenta, faces.
Illinc vanus honor brevis, & quem præterit hora;
Hinc oritur solidum, perpetuumque decus.

16 Sed ut ad reliquas inter contemplandum Cœmeteriales imagines sermo recurrat, humanorum insuper cordium imagines, quas in sepulchralibus item titulis marmori sæpissime insculptas videre contigit, quamvis ad ipsamet intersecanda titulorum verba, quædam veluti puncta interiectionum instar apposita plerumque insertasque fuisse credamus: haud absurdum tamen, nec quid minus à veritate dissonum pronunciandum est, si ad mysticum quid innuendum, adhibita isthæc fuisse conjectari quis velit; & earumdem plane rerum apud Christianos symbolum præseferre, quas gentilium olim sepulchris affixa designabant, ut satis diserte Jacoponus asserit in lib. de Prisc. Cæs. gen. c. 16. cum orthodoxæ fidei, illibatoque religionis cultui neutiquam dissonet, corda, quæ marmori passim insculpta cernuntur, testatissimi amoris ac candidissimæ pariter sinceritatis symbolum existere; quo plane signo intuentium tum oculis tum menti suggeratur, virum sepulchrali ibidem marmore conditum haud quid unquam effictum & à veritate dissonum ementito ore protulisse, sed juxta exsculpti cordis hieroglyphicum cor ipsum, ut ita dixerim, ad veritatem

Cordium imagines in sepulchris.

Iacop. de prisc. Cæs. gen. c. 16.

candide enuntiandam in ore jugiter habuisse. Ad quod item validis opportunisque rationibus comprobandum, Jacoponus consuetum Romanorum antiquorum morem prolixius enarrat, qui dum adhuc puerili ætate florerent, auream vel certe argenteam supra pectus bullam affabre in figuram cordis elaboratam gestare consueverant. Quo quidem symbolo sapienti eosdem consilio præmoneri volebant, ut palam cordis imaginem præferentes, sincerosque à primævis illius ætatulæ annis bonum, ingenuamque animi indolem unà cum ætate mores inbiberent, cunctisque candidè, ullo absque fuco aut fallacia tum verbo tum opere laudabilitor præstandis assuefierent, quo grandiores ac viri tandem effecti, quod à teneris annis hauserant, nullo unquam tempore dediscentes prompto libentique animo exhiberent. Perantiquam vero hujuscemodi gestandæ bullæ consuetudinem idem scriptor ex Cicerone in Verrem disertis verbis comprobare videtur, ubi isthæc: *Bulla in Toga Prætexta erat ornamentum pueritiæ in cordis figuram.* Docetque subinde exacta puerili ætate, eandem festivo quodam è solemnioribus die, ipsismet laribus suspendi consuevisse, ut his quidem carminibus Persius inter poëtas laudatissimus testatur:

Bulla in cordus figuram puerorum collo appendi oilm solita, & cur?

Cic. or. in Ver.

Cum primum pavido custos mihi purpura cessit,
Bullaque succinctis laribus donata pependit.

Pers. in car. 6.

Quod & Propertius lib. 4. eleganter inculcat, dum isthæc in rem præsentem cecinit:

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo
Matris & ante Deos libera sumpta toga.

Proper. l. 4.

Porro, ut singula breviter perstringamus, recensita quoque exculpti cordis imagine, si rem hic conjecturis agere velimus, illud item innui posse videtur, hominem videlicet vita jam functum, ac tumulo ibidem exceptum, talem ac tantam cum amicorum tum suorum animis doloris molestiam intulisse, ut dolore saucii dum eundem fato subripi contigit, è corde propemodum sibi animam, imo cor ipsum è pectore radicitus avulsum mœrentes jugiter ingemiscerent. Quem enim unice diligimus; ut experimento comprobatum est, eundem nobis cordi esse eundemque modo cor, modo animam, vel certe animæ nostræ dimidium appellare passim consuevimus. Augustinus quippe de quodam amicitia sibi conjunctissimo, cujus mortem vehementer ingemuit, hunc in modum præ doloris impatientia aliquando locutus est: *Bene quidam*, inquit ille, *de amico suo dixit, dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus: & ideo mihi horrori erat vita; quia nolebam dimidius vivere: & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram.* hæc Augustinus. Intimæ, autem hujus dilectionis vim, quæ animo altius insederat, patentibus ultro signis expressam ipsismet Christianis concedere haud quid à mitibus, ac bene, compositis eorundem moribus alienum pronuntiandum est: quippe qui omnes, ac singulos arctissimo illibatæ charitatis vinculo, quos sibi proximos Christo jubente noverant, prosequi, atque amplecti jugiter didicere. *Major est enim*, ut Tertullianus ait, *fraternitas Christi quam sanguinis.*

Cordis figura sepulchris cur in sculperetur.

Aug. Confes. l. 4. c. 6.

Tert. in apol.

17 Verum si quod hactenus enarratum est, ejuscemodi amoris symbolum nobis rejiciendum esse ex adverso quispiam urgeat, proclametque, ne ulla prorsus in re, unà cum ethnicis coincidere videamur, tunc quidem proculdubio asserendum est, ipsa cordis figura Cœmeterialibus pio Christianorum ritu sepulchris affixa cordis ejusdem munditiam symbolice designari, quam suis frequenter sectatoribus ipsemet Christus illis plane verbis inculcat: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Et regius item Psalmista Christi fideles psal. 23. opportune præmonet: *Quis ascendit in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, & mundo corde.*

Cordis figura amorem hieroglyphice designat.

Mat. c. 3.

Psal. 23.

18 Ex quo plane rerum adumbratarum symbolo haud temere philosophari quis posset, eum videlicet, quem ibi tumulari contigit, ob cordis munditiam, quam vivens præsetulit, ac miram vitæ, ac morum, qua præfulsit, innocentiam execlsa cælorum fastigia perpetuo victurum conscendisse, vel certe paulo post illuc feliciter evocandum, ut puro tandem, expurgatoque mentis oculo, pulcherrimam Dei faciem, quæ totius beatitudinis fons est, contempletur.

19 Usitatissimum igitur ex enarratis hactenus primævos apud Christianos extitisse convincitur, ut humani cordis imaginem Cœmeterialibus defunctorum sepulchris exsculperent, & sepulchrales item ejuscemodi imaginibus titulos prænotarent, ut in Subterraneæ Romæ Sarcophagis videre est, quod quidem haud temere, sed peculiaribus eosdem permotos rationibus, ut vides, præstitisse asserendum videtur. Nam ut nonnulla hic vel obiter jam dictis inseramus; cor quidem apud antiquos consilii, ac prudentiæ symbolum, Pierio teste, habebatur: nonnulli quippe in ipso corde præcipuam, potioremque animi sedem locabant: siquidem hanc Plato in cerebro, Aristoteles autem in corde constituit: quod & Ambrosius omnimode probasse visus est, dum ait: *Cor tuum*, inquit, *cogitationum tuarum scaturigo est.* Huc item suis poëta ille carminibus allusisse voluit, dum ait:

Cordis figuram sepulchris insculpendi mos.

Pier. Val. l. 24.

Arist. l. de secr. & sen. sib. Ambr. in Psal. 118.

Consilium, quod nos animum, mentemque vocamus,
Idque situm media regione in pectoris hæret.

Lucr. l. 3.

Quapropter nonnulli ipsiusmet humani cordis effigiem serio contemplantes, haud peculiari rerum cæterarum instar mysterio vacare pronunciarunt. Cor quippe pyramidis, & subtriangulari quidem forma, intuentibus figuram exhibet, ejusdemque tribus dumtaxat elementis nomen exprimitur, ut videlicet quid veluti divinum illud cunctos admoneat, quod.

Effigies humani cordis expenditur.

—— *Numero Deus impare gaudet.*

In symbolicum autem cordis nomen lepide alter ille aliquando poëta uno dumtaxat carmine lusit:

Dimidium sphæræ, sphæram cum principe Romæ.

Porro si nunc à nomine ad rem ipsam sermo recurrat, cor quidem in media, ac præcipua corporis parte ipsius naturæ opificio locatum est, ut velut supremus in Regno princeps imperium obtineat: qua profecto olim ratione Stoici universam hanc orbis machinam, quæ oculis subjicitur, magnum aliquod animal, sensu ac ratione præditum arbitrantes, Solem ipsum cor mundi esse affirmarunt: quod enim in Cælo Sol, hoc in hominis corpore cor est: & vel in hoc cum Cœlo ipso symboleitatem sortitur, quia quemadmodum Sol haud unquam quiescendo à motu vacat, ita cor pariter, ne cuncta, solvantur, incessanter movetur. Verum ut originis quoque ordine membrum istud potissimum, quod cæteris nobilitate præstat, ac prioritate pariter antecedat, primum quidem in homine generatur: *Cor quippe animantium sanguine præditorum*, ut Aristote-

Cor in medio corporis locatum.

Cor nobilissimum in animali membrum.

Aristoteles lib. 1. de juventute, & senectute asserit, *primo gignitur*: quod & Plinius lib. 11. cap. 37. & Basilius diserte in psal. 1. his verbis confirmat: *Natura*, inquit, *cor præmolitur, & vice fundamenti præstruit*: & quidem cor, nobiliorem veluti partem, postea cerebrum efformari, sicut tardissime oculos, sed hos primum mori, cor novissime disertis Plinius verbis enuntiat, etsi alii primo quidem naturæ ipsius opificio hepar, haud cor effingi, verum subinde primo cor animari, & postremo tandem mori asserant, inter quos est Franciscus Valesf. lib. 2. contr. med. c. 6. inde *primum vivens*, *& ultimum moriens* dicitur, sicut è contra oculi sunt *primum moriens*, *& ultimum vivens*.

Arist. l. 1. de juv. & sen. Plin. l. 11. c. 37. Basil. in ps. 1. Plin. l. 11. c. 37. Fran. Val. l. 2. cont. med.

20 Ex corde autem potissimum ipsos hominum mores conjicere, ut Plinius, quem supra recensuimus, in rem præsentem edocet, qui Hermogenem, Leonidam, Aristomenem, Mestenum, Lysandrum, cor hirsutum, ac pilosum re ipsa habuisse enunciat, quod hominum crudelium, asperorum, ac agrestis alioqui indolis haud obscurum est signum, cui Plutarchus in Parall. & Rhod. lib. 4. cap. 16. adstipulantur. Nec mores dumtaxat hominis ex corde, sed & ipsosmet rerum futurarum eventus ex victimarum corde gentilibus conjectari solemne extitit. Quapropter victimis, quæ diis mactabantur, si cor unquam deesset, infaustum portendi omen credebatur. Hinc Julio Cæsari Dictatori, qua die primum purpura amictus in publicum procedens in aurea sella consedit, sacrificanti quidem bis in ipsis victimæ extis cor desiderari contigit. Helvio item ac Pertinaci, quo die gladio sublatus est, cum ad sacrificandum accessisset, cor in hostia neutiquam apparens, sinistrum plane, portentosumque mortis omen præsetulit.

Ex corde mores hominis conjici posse. Plin. l. 11. c. 37. Plut. in paral Rodig. l. 4. c. 16. Ex corde victimæ eventus rerum conjectari olim solebant

21 Verum quoniam cordis imago familiaris admodum, ut ex nostris hisce tabulis videre est Christianis extitit, ut nonnulla vel obiter inseramus, cor quidem in sacris divinarum scripturarum paginis, mentem ac voluntatem aliquando designat, & cor ipsiusmet sapientiæ sedes, ac thronus describitur: quamobrem Salomon sapientiæ sibi donum à Deo impertiri exoptans, ait: *Dabis servo tuo cor docile, &c.* Hinc veteres merito solertem, cordatum, sapientemque virum *Corculum* appellabant, & Nasica ille præ omnibus laudatissimus ob singularem animi, quam præferebat, prudentiam *Corculum*, teste Plinio, appellari meruit. Quod si ad sacrarum litterarum monimenta sermo recurrat, Iudas Thadæus cognomento Lebbæus, id est, *Corculum*, nuncupatus est: quin & ipsiusmet Sapientis ore præclarum illud cordi elogium inscribitur: *In ore fatuorum cor illorum, & in corde sapientum os illorum.* A corde enim, quod plane mentem sonat, vocabulum derivando, quemadmodum viri prudentes cordati, sic imprudentes è contra vecordes, sive excordes appellati sunt, ut palam Hieremias Iudaici populi vecordiam his quidem verbis acriter perstringit: *Audi popule stulte, qui non habes cor.* In quam item sententiam Tertullianus Marcionis impudentiam aculeatis, ut par est, verbis insectatus, eundem nec cor habere, nec cerebrum affirmavit. Quibus plane verbis Poëta ille in Rhetoricastrum, qui *reminisco* parum Latine dixerat, lepide carminibus hisce prolusit:

Cor mentis ac sapientiæ symbolum. 3. Reg. c. 3. Plin. l. de vir. Illust. c. 44 Ier. c. 5. Tert. con. Mar. l. 4. c. 10. Auson. ep. 47.

> *Reminisco Rufus dixit in versu suo,*
> *Cor ergo versus, immo Rufus cor non habet.*

Quibus & hæc item jocabundus carmina subtexit:

> *Quo reminisco putat se dicere posse Latine,*
> *Hic ubi cor scriptum est, legeret cor, si cor haberet.*

Cor item apte præcipui amoris symbolum describitur, quæ loquendi formula, ut cor amorem denotet, in sacris quidem literis usitatissima legitur, & Proverb. 26. illud jugiter Deus insonat: *Fili præbe mihi cor tuum.* Hinc congrue, eleganterque; de cordis symbolo D. Thomas, & Gregorius Nyssenus elocuti, Spiritum sanctum in sacro die Pentecostes Ecclesiæ, quasi cor è Cælo donatum fuisse pronuntiant. Et quidem cum cor patens amoris hieroglyphicum exhibeat immortali Deo primo quidem offerendum esse quis non intelligit: quippe *primum quod damus*, ut D. Thomas ait, *est amor, & Deus non ex manibus*, ut Chrysologus inquit, *sed ex cordibus facta metitur.* Quod egregie Patrum laudatissimus Abraham præstitit, qui filium, quem unice diligebat, Deo promptamanu, lubentique corde immolare nullatenus detrectavit: *Tolle filium tuum unigenitum*, inquit illi Deus, *quem diligis Isaac*: paterni quippe cordis victima, in filii jam immolandi, haud ipsiusmet filii immolatio, ac cor potius offerentis, quam victima; quæ offerebatur, Deo placuit, ut Prudentius his quidem carminibus eleganter edisserit:

Cor amoris hieroglyphicum constituitur Prov. c. 26. S. Thom. Greg. Nyss. D. Thom Crys in ser. Gen. c. 22. n. 2. Prud. præf. in Psychom.

> *Senex fidelis prima credendi via est,*
> *Abram beati seminis serus pater,*
> *Adjecta cujus nomen auxit syllaba,*
> *Sterile pignus, qui dicavit victimæ,*
> *Docens ad aram cum litare quis velit,*
> *Quod dulce cordi est, quod pium, quod unicum,*
> *Deo libenter offerendum credito.*

Apud primævos igitur Christianos frequens sepulchris imago cordis insculpta cernitur, ad amoris videlicet, ut enarratum est, quo defunctum prosequebantur, vel certè ad innocentiæ symbolum apte edocendum, ut in hoc sepulchrali, qui ex D. Agnetis Cœmeterio excerptus est, titulo videre est:

Cordis imago sepulchris Christianorum insculpi olim solita.

FLAVIO ❦ ITALO ❦
INNOCENTISSIMO
PUERO ❦

Et ex hoc item titulo in Cœmeteriis Via Latina à Bosio adinvento quem symbolicis cordium imaginibus interpunctum vides:

❦ LOCUS MACEDONIES
QUAE VIXIT
ANNOS PM XXX
DEPOSITA PRID.
IDUS MAR FL.
❦ RICIMERE CONSS ❦

Alterum quoque sepulchralem hunc titulum, qui apud Divi Pauli basilicam Via Ostiensi ex Lucinæ Cœmeterio erutus, haud antiquioribus seculis exculptus est, cordis item imagine passim prænotatum hic tibi conspiciendum offerre libet:

HIC REQVIESCIT IN PACE DEVS DET QI.VIXET ANNVS PMXX
DEPOSITVS ESTXV KAL MAIAS ITERVM POS CON PAVLINI
LC.APAT.LAVRENTI QEMSIVIVO COMPARAVIT SOL.TRISET TRIMISSE

Et quidem cordis humani imago sepulchralibus hisce tabulis affixa inolitum illum antiquorum gentilium morem, quem supra meminimus, mentisuggerit, quibus bulla humani cordis imaginem præseferens solemnis extitit, quam idcirco supra pectus antiqui, ut Macrobius quoque præter Ciceronem jam recensitum ait, deferebant, ut se videlicet homines esse noscerent, si tamen corde saperent, sed ejus hic verba excipiamus: *Nonnulli credunt*, inquit, *ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent. Togam quoque prætextam his additam ut ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur.* De qua potissimum re Pierius Valer. in suis hieroglyphicis lib. 41. cap. 1. & 2. consulendus est. Recensita autem bulla, cujus mentio est, ejus plane formæ describitur, cujus hic tibi iconem ex Joanuis Baptistæ Casalii Musæo excerptam offerimus.

Bulla cordis figuram præferens; puerorum pectori annecti solitariusque; mysterium. *Marc. c. 6. Sat.*

Pier. Val. l. 41. c. 1. & 2. de hierogl.

Porro ista orbicularis bulla, quod ad formam spectat, una cum nomine pluviales aquarum guttas imitari videbatur, vel id certe, quod in torquibus bullæ, vel cordis adinstar deferendum appenditur. Et bulla quidem à triumphantibus olim supra pectus, inclusis ibidem, quæ adversus invidorum malevolentiam, ut credebant, remedio forent, gestari consuevit. Inde autem in more positum est, ut prætexta simul, ac bulla, quæ magistratuum erant insignia, in puerorum nobilium usum ad inaugurandum virtutis iisdem omen cederent. Siquidem Tarquinii Prisci filius, eo quod se viriliter in bello gessisset, primus omnium aurea bulla, prætextaque toga donatus est, ut idem diserte Macrobius his verbis testatur: *Sicut prætexta magistratuum in bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præferebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent adversus invidiam validissima. Hinc deductus est mos, ut prætexta & bulla in usum puerorum nobilium usurparetur, ad omen, & vota concilianda virtutis ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt.* Ut in Ioannis Baptistæ Casalii Musæo lapidea prætextati pueri, hac item bulla insigniti, imagine videre est. At postmodum superstitioso gentilium more à Christianis abolito, & cordis symbolo in sacrum feliciter usum corrivato, ex paschali quidem cereo, sacro chrismate delibuto, solemnique; Romani Pontificis benedictione impertita, sacras potissimum imagines, quæ Christum sub agni typo præseferunt appensas Christiani è collo deferre cœperunt, ut symbolica Agni imagine, Christi exemplo edocti, mites ac corde humiles esse admonerentur, ut apte Card. Baronius ann. Christi 58. & Spondanus egregie in eum locum edisserunt. Mulieres item Christianæ primævis quidem temporibus sacrosancta bullarum instar è collo Evangelia devotionis gratia appensa gestabant, ut præcipue ex recolendis B. Cæciliæ actis innotescit: *Virgo gloriosa euangelium Christi gerebat in pectore*: quod & Chrysostomus à Baronio ann. 232. recensitus, & Isidorus Pelusiota his verbis meminit: *Quemadmodum nunc mulieres Evangelia parva.* Et hæc interim de sacris cereis imaginibus, ac de Euangeliorum paginis quæ, religiose bullarum instar apud Christianos usurpata sunt, hic vel obiter, dum de Cœmeteriali cordis imagine sermo incidit, suggerere voluimus. Nunc vero ad Cœmeteria, à quibus paululum digressi sumus, redeat oratio.

Bulla à triumphantibus gestari solita, quæ ac qualis?

Tarquini Prisci filius aurea bulla, & prætexta primus donatus. *Macrob. l. 1. Sat. c. 6.*

Agnum ex cerio paschali benedictum Christiani; collo appendunt vice bullarum.

Bar. to. 1. an. 85.

Mulieres olim Euangelia in sinu gerebant. *Act. S. Cæsil.*

Isid. Pelu. l. 11.

22 Notæ quoque, ac multiplices item characterum formæ, numeri pariter I. II. III. & id genus alia, quæ, ut jam diximus, in sepulchralibus passim lapidibus conspiciuntur, haud otiose ab antiquis ibidem affixa sunt. Nam ut omnimodam pervestigando rerum intelligentiam assequamur, studioso rerum antiquarum perscrutatori mente repetendum est, innumeram olim in Urbe beatorum martyrum copiam extitisse, quæ quidem eo usque interdum excrevit, ut vel una die ad decem millia, eoque amplius interemptorum pro Christo numerus pertingeret. Quapropter fideles, qui sacris inferendis, recondendisque martyrum pignoribus operam studiose impendebant, eorundem genus, patriam, ac nomen assequi plerumque, ac probe nosse neutiquam poterant. Cum sævissima autem Imperatorum edicta, quibus per summam injuriam beatis martyribus sepultura, ut jam diximus, interdicebatur, acrius urgerent, Christianis inter angustias temporum deprehensis vix noctu, celeritate maxima suffurandi interemptorum corpora, ac tutum transferendi in locum facultas suppetebat; quinimmo à piissimis interdum viris consulto quidem martyrum nomina, quæ forte jam probe norant, silentio obvoluta fuere: nam si Ethnici vel casu eorumdem aliquando sepulchra pervestigando assequi potuissent, sacra beatorum hominum pignora temerario ausu pedibus proculcarent, aut impia certe manu dispergerent.

Literæ, characteres & numeri in sepulchris.

23 Et propensiora quidem Christianorum jugiter studia, ut hæc vel obiter inseramus, in sacris beatorum martyrum pignoribus, ac nominibus pariter post gloriosa eorundem certamina colligendis extitere: quippe qui nulli aut impensæ, aut labori parcentes, omnimodam gestorum notitiam assequi satagebant. Quod tum in cæteris orbis terrarum provinciis, tum in Urbe potissimum enituit. Clemens enim Romanus Pontifex in colligendis marty-

Christianorum in martyrum actis ac nominibus colligendis studium.

martyrum actibus, eorundemque nominibus studiose prænotandis ita institit ut vel notariis id munus, prout in lib. de Rom. Pont. qui à quibusdam recentioribus nomine Damasi citari consuevit, iniunxerit, ubi isthæc: *Hic fecit septem regiones dividi notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta martyrum solicite, & curiose unusquisque per regionem suam perquirerent.* Quibus Diaconos item septem ac subdiaconos totidem S. Fabianus ad martyrum gesta perscrutanda addidit, ut in lib. de Rom. Pontif. in hæc verba: *Hic regiones divisit diaconibus, & fecit septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent, qui gesta martyrum in integrum colligerent.*

In lib. de Rom Pont. Damasi.

Bar. in mart cap. 1.

24. Verum haud Romana dumtaxat Ecclesia in perquirendis, ac conscribendis beatorum martyrum actis, prænotandisque nominibus sedulam curam impendit, sed & aliæ, ut Baron. asserit, nobiles Ecclesiæ in iisdem haud segniter elaborasse noscuntur. Extant vero de his clarissima antiquitatis monumenta, ut Ecclesiæ epistolæ de martyribus illic coronantis sub M. Aurelio, & Lucio Vero Imper. apud Euseb. hist. lib. 4. cap. 14. Viennensis, & Lugdunensis Ecclesiarum literæ ab eodem Eusebio ex parte recitatæ lib. 5. c. 2. & 3. Dionysii Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopi complures epist. ad diversos conscriptæ apud eundem Euseb. lib. 6. c. 33. & 34. lib. 7. cap. 10. ut in suis Baronius notis inculcat.

Cura martyrum nomina adnotandi.

25. Verum quo animi studio S. Cyprianus beatorum martyrum memoriam suis recolendam jugiter voluerit, conscripta ad Clerum Carthaginensem epistola testimonium perhibet, quibus id unum præcipue ingerit, ut dies eorum, qui ex hac vita migrarent, diligenter adnotarent, ut videlicet sanctorum instar martyrum certis diebus more majorum eorum celebritas anniversaria oblatione sacrificii ageretur solemniter, cujus hæc sunt verba: *Denique & dies eorum, quibus excedunt, adnotate, ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus: quamquam Tertullianus, fidelissimus, & devotissimus frater pro cætera solicitudine, & cura sua, quam fratribus in omni obsequio impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit, ac scribat, & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriæ mortis exitu transeunt Domino protegente.* Ex quibus profecto legenti palam fit, qua solicitudine martyrio coronatorum nomina à Christianis, ut cultus eisdem promeritus impenderetur, adnotari consueverant.

Episcopi fidelibus eam curam commendant *Bar in mart. c. 4.*

Cypr. ep. ad Presb. & diac. Sam. ep. 34.

26. Colligebantur quippe pari adhibito studio tam martyrum beatorum pignora, quam eorundem nomina, & in libro isthæc prænotabantur, ut anniversarius eorundem dies, quo par est, honore celebrari posset, prout ex Smyrnensium epist. apud Euseb. lib. 4. cap. 15. de sanctis Polycarpi ossibus post nobile consummatum igne martyrium in hæc verba legitur: *Ambusta ejus ossa pretiosissimis gemmis cariora, & omni auro probabiliora per ignem facta, collegimus, & sicut conveniebat ex more condidimus, quo in loco etiam nunc præstante Domino solemnes agimus celebresque conventus, maxime quidem in die passionis ejus, sed & cum eorum memoria, qui prius passi fuerant, celebramus, ut sequentium animi ad præcessorum viam exemplis insignibus suscitentur.* Quæ item epistola apud Baronium ex Rufini versione recensetur. Ex utraque verò epistola, ut idem Baronius subdit, perantiquus Ecclesiæ mos tum in condendis, tum in venerandis sacris martyrum reliquiis egregie commendatur, tum etiam de festivis natalium eorundem diebus celebrandis vetus traditio, ac in omnibus explorata redditur: quin immo, ut laudatissimus idem mos comprobetur, sub Christi ann. 302. Nicomediensium quidem martyrum reliquias ad abolendam eorumdem memoriam dissipatas fuisse tradit his verbis Eusebius: *Famulos illos regios post mortem decoro, & celebri funere terræ mandatos, Imperatores, qui eorum domini putabantur, rursum de integro effodiendos, in mareque præcipitandos sententiis decreverunt, ne, ut eorum ferebat opinio, quidam eos in sepulchris, & monumentis conditos, Deos esse reputantes, divina veneratione prosequerentur.* Hæc autem idcirco persecutores impii, Baronio edisserente, factitabant, quod, ut aliis quoque innumeris exemplis innotescit, fideles sanctorum martyrum reliquias præcipuo honoris cultu in Cœmeteriis prosequi consuevissent.

Apud Eus. l. 4. c. 15.

S. Polycarpus martyr.

Bar. an. 302. n. 2. Eus. l. 8. c. 6.

Martyres Nicomedienses.

27 Cum igitur adeo exacte martyrum nomina in Christianorum monumentis describerentur, Martyrologii potissimum conscribendi occasio facta est, cum enim frequens martyrum numerus suppeteret: *Decem enim illis, quas numerant*, ut Baronius ait, *persecutionibus, in unaquaque provincia necatos esse quamplurimos nemo poterit dubitare, atque in chartis Ecclesiæ singulorum nomina, & dies; quibus martyrium consummassent, notata haberentur, ex iisdem Ecclesiasticis monumentis pridie diei natalis, ut hodie in Martyrologio fit, eorum nomina, quorum natalitia die insequenti celebranda essent, annunciabantur.* Porro Ecclesiasticæ ejusce modi tabulæ, quibus singillatim martyrum nomina, ac natalitia prænotabantur, haud alio quam fastorum titulo apud Tertullianum appellatæ sunt, ut optime ac erudite Pamelius in epist. 3. Cypriani edisserit. Tertullianus enim lib. de Coron. militis hæc refert: *Habes tuos census, tuos fastos, nil tibi cum gaudiis seculi.* Christianis quippe una simul in natalitiis martyrum coëuntibus gaudere mos extitit. Nazianzenus item consuetudini insistens solemni, martyrum memoriam lætitia recolendam esse pronunciat: *Omnium quidem martyrum*, inquit, *memoria læta solemnitate celebranda est.*

Martyrologium.

Bar. in mart. c. 4.

Tabulæ Ecclesiasticæ.

Tert. l. de cor. mil.

Naz. in laud. Cypr. m.

28 Cum studiose igitur martyrum olim nomina perquirerentur, eorundem sepulchris prænotata affigebantur, vel certe numeri dumtaxat, ubi singulorum nomina, præ nimia interfectorum copia singillatim insculpendi haud facultas suppeteret, lapidibus incidebantur. Quis enim immenso prorsus interdum exuberante numero, singulorum pugilum nomina, vel diligentissime conquisita assequi poterat? tot enim ac tantis Ecclesia martyrum agminibus referta decoratur, ut si dinumerare quis velit, innumerabiles plane eosdem comperiat, juxta illud Psalmistæ oraculum: *Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur*: quod quidem congrue beatis Christi martyribus adaptari posse videtur, quorum numerus tot persecutionibus, quibus fides Christi jugiter impetita sanguine redundavit, immane adauctus est, & ipsiusmet Regii Prophetæ oraculo eorundem martyrum numerus, ac splendor mirifice innotescit, dum ait: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum, dinumerabo eos, &c.* Apte enim locum hunc in rem præsentem Genebrardus his verbis edisserit: *Certe hoc loco multiplicatio amicorum Dei exprimitur, superque arenam maris futura dicitur.* Et quidem congrue de iisdem in Apocal. c. 7. Ioannes ait: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, At-*

Quid numeri Martyrum sepulchris insculpti significent.

Psal. 138.

Psal. 138.

Gen. expos. in psal. 138.

Apoc. c. 7. n. 9.

Numerus martyrum innumerabilis.

Cass. l. 1. var. ep. 10.

Attamen licet eorum numerus super maris arenam excreverit, sola dumtaxat Dei notitia dinumerari potest: nam ut Cassiodorus ait: *Quantitate numerabili arena maris, gutæ pluviarum, stellæ lucidæ concluduntur: auctori quippe suo omnis creatura sub numero est.* Et quidem licet copiosus martyrum numerus existeret, eorundem tamen pia fidelium manu collectis, conscriptisque nominibus Gregorius Papa testis accedit, qui epist. 29. l. b. 7. indic. 1. ad Eulogium Episcopum his plane verbis edisserit: *Nos pene omnium martyrum distinctis per dies singulos passionibus collecta in uno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum solemnia agimus, non tamen eodem volumine quis qualiter sit passus, indicatur, sed tantum locus, & dies passionis ponitur, unde fit, ut multi ex diversis terris, atque provinciis per dies, ut prædixi, singulos cognoscantur martyrio coronati.*

Martyrologium.

29 Porro hoc simplex, & absque ullo additamento Romanum, ut Baronius ait, Martyrologium, idemque perbreve fuisse asserendum videtur, in quo tantum nomina martyrum, locus, ac dies passionis descripti recenserentur. Illudmet ipsum videlicet, cujus Ado in sui Martyrologii præfatione his verbis meminit: *Huic operi*, inquit, *ut dies martyrum verissime notarentur, qui confusi in Kalendariis inveniri solent, adjuvit nos venerabile, & perantiquum Martyrologium ab urbe Aquileja cuidam S. Episcopo à Pontifice Romano directum, &c.*

Ado in præf. Mart.

Rom. Ecclesiæ in martyrum actis colligendis cura.

30 Perpetuo igitur labore, ac studio Romana Ecclesia in martyrum nominibus describendis institit, & vel tunc maxime cum persecutionum procellæ acerbiores impeterent: verum haud cunctorum nomina singillatim in album præ nimia multitudine referri potuere: ipsi quippe *sancti martyres*, ut Gregorius ait hom. 26. in Euang. *Deo numerabiles, nobis super arenam multiplicati sunt, quia quot sunt, à nobis comprehendi non possunt: novit enim tantum ille, qui*, ut habet psal. 145. *numerat multitudinem stellarum & omnibus eis nomine vocat.* Iam totus quippe terrarum Orbis, & Vrbs demum ipsa sacro martyrum cruore referta, palmis jugiter, & coronis rutilat: *Totum mundum*, inquit Gregorius, *fratres aspicite, martyribus plenus est.* Et paribus quidem verbis Gregorio Cyprianus, ubi de martyrum numero loquitur, apteque in rem præsentem adstipulatur: *Hoc ampliorem*, inquit, *gloriam computantes temporis nostri, quod cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum copia virtutis, & fidei numerari non possunt martyres Christiani, testante Apocalypsi, & dicente: Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.*

Greg. ho. 26. in Euang.

psal. 145.

Greg. ho. 27. in Euang.

Triginta millia martyrum in singulos anni dies numerantur.

Genebr. expos. in psal. 78. v. 4.

31 Tam ingenti igitur martyrum numero Christi Ecclesia splendet, ac ditescit, ut in sacris quotidie fastis multorum millia recenseri valeant, quod disertissimis in rem præsentem verbis Genebrardus in Psalmor. elucidatione constanter enuntiat: *Magna quidem*, inquit ille, *copia, quæ tanta, ut aliqui in singulos anni dies numerent ad triginta millia martyrum.* Et in Romana quidem Vrbe, ubi Romani Imperii principatus sedem fixit, & ubi tyrannorum furor acrius desæviit, ampliorem olim martyrum numerum extitisse proculdubio asserendum est: cum enim juges, ac copiosæ hic strages contingerent, haud singulorum nomina describi, sed confuse pia Christianorum manu in Cœmeteria tumulanda eorundem corpora inferri necessitas compellebat: quamobrem haud mirum, si sepulchra passim inter perscrutandum sine titulo, ac nomine, non tamen ipsius martyrii symbolo orbata, conspiciuntur.

Acta ac memoriæ martyrum ab ethnicis per invidiam abolitæ.

32 Et plurima quidem nobilissima martyrum, quæ scriptis consignata fuerant, monimenta persecutorum, & Diocletiani præsertim, tum invidiatum immanitate ignibus addicta, nobis in præsens desiderari contigit: quin & ipsismet sepulchris deleta nomina, & martyrum item unà cum actibus memorias igne abolitas jure aliquando Prudentius in Hymno de SS. Hemeterio, & Cheledonio vehementius indoluit:

Invidentur nobis ista,
Fama & ipsa extinguitur:
Chartulas blasphemus olim
Nam satelles abstulit,
Ne tenacibus libellis
Erudita secula
Ordinem, tempus, modumque
Passionis proditum
Dulcibus linguis per aures
Posterorum spargerent.

Notæ, ac symbola martyrum sepulchris cur ac quo modo incidederentur.

Verum ut ad perscrutanda sacra beatorum martyrum sepulchra certis quibusdam interdum numeris ac notis, ut passim videre est, prænotata redeamus: cum hi, qui cæteris tunc pietate, nec non sapientia præstabant, Christianæ fidei cultores vel ipsamet interdum recolenda Martyrum nomina ignorarent, vel probe jam nota studiose atque ex industria silentio celarent, nonnulla tamen signa, vel certa, quædam sepulchralibus tabulis symbola plerumque apponere, & hæc in aliquo subinde libello, aut codice privatim apud se describere hac ratione consueverunt, ut sub singulis videlicet notis, quas palam sepulchro insculpserant, singulorum ibidem conditorum martyrum nomina, patriam, prosapiam, necis causam, martyrii genus, & persecutionis demum, sub qua decesserant, tempus, ne minimum quid oblivione intercideret, scriptis diligenter singula consignarent. Quod quidem ex Prudentii Peristeph. hymno 11. satis aperte colligitur, ubi beati martyris Hippolyti Cœmeterium, quod ipsemet sub anni Christi 390. curiosis oculis perlustraverat, exacte describens, tunc temporis videlicet, quando recens adhuc ubique Martyrum sanguis fervebat, & ejuscemodi notæ primævos apud Christianos notissimæ habebant, isthæc carminibus eleganter cecinit:

Prud. in peris. hym. 11

Innumeros cineres Sanctorum Romula in Vrbe
Vidimus, ô Christo Valeriane sacer.
Incisos tumulis titulos, tu singula quæris
Nomina, difficile est, ut replicare queam.
Tantos justorum populos furor impius hausit,
Cum coleret patrios Troïa Roma Deos.
Plurima literulis signata sepulchra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sunt & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ solum significant numerum.
Quanta virum jaceant congestis corpora acervis
Nosse licet, quorum nomina nulla legis.
Sexaginta illic defossas mole sub una
Relliquias, nemini me didicisse hominum;
Quorum solus habet comperta vocabula Christus,
Vtpote quos propriæ junxit amicitiæ, &c.

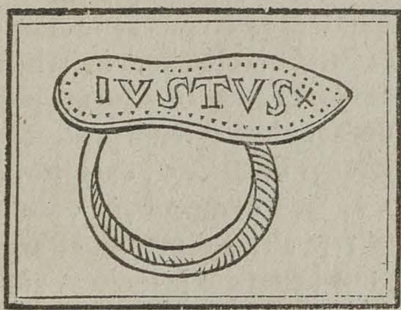
Hæc, inquam, Prudentii carmina velut nobilissima sacræ, recolendæque antiquitatis monimenta Christianorum animis jugiter repetenda sunt. Ab oculato igitur teste omni fide dignissimo innumeros plane.

plane in sacris Subterraneæ Romæ in Cœmeteriis martyres requiescere palam didicimus, ut illis profecto verbis luce clarius comprobari videtur: *Tantos justorum populos, &c.* In quorum tamen sepulchris nudum dumtaxat nomen inscriptum, vel simplex quidam numerus prænotatus, aut character aliquis, seu literulæ nota marmori incisa vel certe aliud quoddam symbolum, aut hieroglyphicum exsculptum atque exaratum conspicitur; quod quidem ipsemet Prudentius eo potissimum vocabulo innuisse visus est, dum hoc idem alio nomine *epigramma* appellat, quæ quidem epigrammatis vox, à Græco vocabulo ἐπιγράφειν corrivata inscriptionem sonat. Sic enim illæ antiquitus notæ vulgo dicebantur, quibus in ipsamet facie, perpetuæ ignominiæ causa persecutorum manu inuri, aut certe inscribi martyres consueverant. Vnde Petronius Arbiter in satyris, ubi de notis ac stigmatibus, quæ servorum frontibus inscribi mos erat, hæc ait: *Notum fugitivorum epigramma liberali manu duxit.* De his autem nos supra lib. 1. hujus Subterraneæ Romæ cum de præcipuis martyrum cruciamentis sermo incurreret, vel obiter meminimus. Nunc vero ut reliqua Cœmeterialium monumentorum insignia perscrutemur, annulos quoque in pluribus beatorum martyrum sepulchris reperiri contigit, quos ipsemet Bosius se multoties reperisse, & Baronius quoque apud Priscillæ Cœmeterium oculatissimi testes se vidisse testantur, & quidem ad hanc usque diem nonnulla saltem, quæ ipsis è ruderibus quondam eruta veluti nobilissima sacræ antiquitatis spolia supersunt, eorundem vestigia contemplantibus exhibent. Quocirca opportune quidem præter Cœmeteriales annulos tum Euangelici pastoris typo, tum Deiparæ Virginis imagine prænotatos, quos tibi supra contemplandos obtulimus, nobis hæc scribentibus alter ex ejuscemodi Christianorum annulis ab Illustris. Felice Rondanina conspicuæ pietatis matrona, his plane notis exculptus (IVSTVS videlicet) inspiciendus, contemplandusque oblatus est, qui ex Cœmeterio B. Agnetis Nomentana Via inter perscrutandum ad manus, & subinde in lucem venit, cujus hic ex prototypo excerptam fideliter iconem, velut recolendum sacræ antiquitatis monimentum exhibemus.

Stigma servis inuri solitum epigrammæ etiam dicebatur.

Petron. Arbit. in sat.

Annuli in martyrum sepulchris reperti.

Hi vero vulgo signatorii ab antiquis annuli nuncupabantur; de quibus. *l. signatorius* de verb. signif. Antiqui enim, ut historiæ perhibent, literas, arcas, cellas vinarias, & id genus alia annulo, ut fusius suo infra loco enarrabitur obsignabant. Sic Budæus lib. 3. de Asse, annulos olim Romæ haud ornamenti, sed res obsignandi causa institutos fuisse edocet. Et Plinius lib. 33. pennarias quoque arcas, ne quæ ibidem asservabantur, servorum manu surriperentur, obsignari consuevisse, his plane verbis affirmat: *Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia in qua nihil signabatur; at nunc cibi quoque & potus annulo vindicantur à rapina.* Ad quod comprobandum haud multa nobis in medium proferre opus est, cum ex Suetonio in Augusto, ex Dione in Galba, Apulejo lib. 10. de Asino aureo, & aliis rerum historicarum scriptoribus idem apud antiquos usu receptum fuisse satis constet. Sed ut profanorum hac de re scriptorum testimonia, & antiquorum pariter seculorum mores, in alium subinde locum rejicientes, hic consulto taceamus, certe signatorii usus annuli ex pluribus sacrarum literarum paginis evidenti testimonio convincitur, & præcipue ex l. 3. Reg. c. 21. ubi de Iezzabelis reginæ epistola ipsius Achabi regis annulo obsignata isthæc apte in rem præsentem habentur: *Scripsit itaque literas ex nomine Achab, & signavit eas annulo ejus.* Idem plane lib. 3. Esther de conscripta ab Assuero adversus Hebræos, Amano instigante, epistola, ejusdemque pariter annulo consignata his quidem verbis asseritur: *Tulit ergo Rex annulum, quo utebatur, de manu sua, & dedit eum Aman.* Et hæc infra: *Scriptum est ex nomine Regis Assueri, & literæ signatæ ipsius annulo missæ sunt.* Et c. 8. ejusdem item annuli mentio recurrit: *Scribito ergo Iudæis, sicut vobis placet, ex Regis nomine signantes literas annulo meo.* Quibus hæc rursus ad demonstrandam antiquorum temporum consuetudinem subtexuntur: *Hæc enim consuetudo erat, ut epistolis, quæ ex Regis nomine mitterentur, & illius annulo signatæ erant, nemo auderet contradicere.* Idem quoque ex lib. Danielis cap. 6. palam comprobari videtur, ubi de cavea, intra quam leones asservabantur, ac de Belis templo, regio itidem annulo, ne qua fraus contingeret, obsignatis sermo ingeritur, videlicet: *Allatusque est lapis, &c. quem obsignavit Rex annulo suo, & annulo optimatum suorum.* Quibus subjicienda sunt quæ subinde de Belis templo hunc in modum obsignato cap. 14. hisce verbis enarrantur: *Claude ostium, & signa annulo tuo.*

Annulorum instar clavium usus.

Bud. l. 3. de asse.
Plin. l. 33.

Suet. in Aug. Dio in Galba. Apul. l. 10. de asino aur.

Lib. 3. Reg. c. 12.

Lib. 3 Hester.

Lib. 3. Hester. c. 8.

Dan. c. 6.

Ibid. c. 14.

33 Verum è scriptoribus haud pauci de ejuscemodi annulis diserte agunt, inter quos Abraham Gorcus præcipuus est: hic enim in sua Dactyliotheca quamplura eorundem exempla atque exemplaria unà cum insignibus, quæ iisdem in annulis delineata sunt, studioso lectori pro antiquitatis, quam præseferunt, merito haudquam aspernenda, describit. At nobis exclamare hic liceat: Vtinam, utinam, inquam, Baronius ac Bosius, qui adeò præclare de sacra antiquaria meriti sunt, iis potissimum annulis ac signis, quorum passim meminere, eadem quoque tabulis, ac monimentis consignando, ad posterorum oculos ac manus transmittendis sedulam pariter operam impendissent. Multa inde profecto nobis Christianorum notitia ac pietate condigna, nobilibus exemplaribus hisce suppeditata fuissent, quæ nunc tenebris obvoluta & silentio addicta, pios ac studiosos viros latere dolendum est. Porro etsi certam omnimodamque rerum notitiam non teneamus, tuto tamen conjectari quis valet, præclarissima Christianæ Religionis iisdem annulis signa exarata fuisse, & ipsamet fortasse, quæ à Clemente Alexandrino, ut alibi diximus, pio contemplanda lectori proposita fuere.

Abraham Gorcus in Dactyliotheca.

34 Sed quoniam opportuna de signatoriis Christianorum annulis mentio incidit, antiquissimum plane annulorum usum extitisse vel ex sacris historialibus conscriptis à Moyse paginis comprobatur, ex quibus Iudas Thamari annulum pignoris loco, ac velut fidei servandæ pignus dedisse legitur: *Quid tibi vis?* inquit, *pro arrhabone? Respondit annulum tuum.*

Antiquissimus annulorum usus.
Gen. c. 38. c. 28.

tuum. Pharaonem insuper Ægypti regem post somnii præstitam sibi Iosephi opera elucidationem, detractum digito annulum ejusdem manui inseruisse hunc in modum describitur: *Tulitque annulum dedit eum in manu ejus.* Annulum vero (de quo sermo est) haud honorarium, sed signatorium eidem ac si in bene totius regni administranda provincia & in consiliis primati, ac velut proregi, ad regia videlicet mandata eodem obsignanda, concreditum fuisse convincitur. Ejuscemodi autem annulorum tum in sacris supra recensitis tabulis, Esther, Danielis, tum etiam Machabæorum cap. 6. vers. 14. mentio recurrit. Quamvis igitur nonnulli ad sua rem derivantes principia, à Trojanis, ac Lacedæmoniis primævam annulorum originem auspicentur, nobis tamen ex ipsismet sacris historialibus paginis, & longe quidem ante hæc tempora, usui fuisse compertum fit: sacræ etenim quæ suppetunt, historiæ, quarumvis gentium annalibus, tam antiquitate, quam certitudine longe præcellunt.

Gen.c.41. v.42.

Ester.c.3 v. 2. Dan.c 6. v.17. 1.Mach.c.6 v.15.

35 Et primo quidem si annuli ipsius etymologiam, hic de annulo edisserentes perquiramus; *An* particula idem plane quod circum, ac vinculum antiquorum auribus insonat. Ex quo celebre illud vulgatumque Pythagoræ symbolum concinnatum est, qui arctum digito annulum gestari prohibuit; quod quidem, ex Hieronymi sententia, haud anxio, ancipitique vivendum animo, & ne quis servituti, quæ nimis dura, ac permolesta est, se ultro adjiciat, optime cavendum edocet, ut apte Pierius lib. 36. Hierogl. scribit. A circulari igitur forma ipsiusmet annuli nomen derivatum noscitur: qua item ratione ab interlapsorum mensium, dierumque circuitu annus itidem appellatus est, eo quod apud veteres *An* pro circuitu usurpetur, vel quod hanc certe ab annulo, ut ipsius Varronis sententiæ inhæreamus, determinationem provenire contingat. Et quidem inter sapientissima Pythagoræ monita, quæ vulgo Symbola nuncupantur, ne quis videlicet annulum Dei insignitum imagine aliquando deferat, districte præcipitur. Porro pium hoc Pythagoricum dogma conscriptis à Moyse, ut optime Clemens Alexandrinus edisserit, oraculis de omni amovenda, ac nullatenus effingenda imagine, utpote quæ divini numinis majestatem minus condeceat, mirifice in rem præsentem quadrare videtur: siquidem assidua, quæ in promptu sunt, videndi consuetudo rerum pretia, æstimationemque minuendo contemptum animo ingerit.

Annuli etymologia.

Pier.l.36. hier.

Annus unde nomen suum sortitus sit?

Pythagoræ monitum. *Clem. Alex. l. 5.*

36 Verum Pythagoricum, quod nunc præfertur, præceptum, nec Græcis, nec Romanis olim probatum est: innumeras quippe antiquas annulares gemmas usque nunc videre est, in quibus elaboratas affabre Deorum imagines, & id genus alia vanæ superstitionis symbola insculpi contigit. Quinimmo haud ipsorum dumtaxat Deorum, sed virorum quoque principum eleganter insculptæ annulis imagines exhibebantur. Quamobrem Plinius junior lib. 10. cap. 16. gemmæ cujusdam Procori Regis imaginem præseferentis meminit, quod Suetonius pariter in Tiberio disertis verbis confirmat. Suorum insuper magistrorum ipsimet Philosophicarum Academiarum sectatores expressam in annulis effigiem de more gestabant, ut illos videlicet semper præ oculis haberent. Quod præsertim de Epicuri sectatoribus Cicero in hæc plane verba testatur: *Nec tamen Epicuri licet oblivisci, cujus imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in annulis habent.* Porro quod amicorum imagines ipsismet annulis insculperentur, Ovid. eleg. 6. lib. 1. Tristium insinuat, & ex quampluribus item annulis Socratem, Platonem, aliosque Philosophorum antesignanos, sicut & Regum, ac Alexandri præseferentibus convinci potest. At ne nostra longius aberret oratio, innumeri plane ad manum annuli suppetunt, qui Iovis, Martis, Mercurii, Solis, Fortunæ, Serapidis, Cereris, aliaque gentilium altius inter tenebras quondam delirantium figmenta intuentibus contemplanda exhibeant. Hi vero annuli haud ex uno, eodemque metalli genere, sed ferro, ære, argento, auroque interdum elaborati, gemmisque eleganter exculti conspiciuntur.

Deorum imagines annulis insculptas gestandi olim mos.

Et Principum.

Plin.l.10.c. 16.

Suet. in Tib. Et magistrorum, ac Philosophorum.

Ovid.l.1. trist.eleg.6.

37 Verum enimvero hi haud nudi dumtaxat, ut nil lectorem prætereat, annuli, sed multiplicibus quidem historiis rebusque præclaris gestis, atque aliis id genus imaginibus prænotabantur. Seleuci quippe anchora annulo ab antiquis, ut Appianus de bellis Syriac. refert, insculpta cernebatur. Syllæ vero post devictum, debellatumque Iugurtham annulus, ejusdem Iugurthæ typo, ut Plutarchus in Syllæ, ac Marii gestis, Valer. Maxim. lib. 8. cap. 15. edisserunt, nobiliter exsculptus est. Porro, quod ad symbolicas nunc imagines pertinet, Plinius Harpocratis presso, signatoque ore silentium prænotantis imaginem annulo ab antiquis inditam fuisse describit. Fidei insuper ac fidelitatis symbolum, ut Pierius Valer. lib. 36. & lib. 41. edocet, annulo designabatur. Et olim quidem apud Ægyptios necessitatis symbolum, & tesseram pariter annulus præseferebat: sub nodi enim, ac circuli typo, qui duabus in caduceo una simul coëuntibus anguibus efformabatur, necessitas intuenti palam fiebat, ut Macrobius lib. 1. Saturn. & Pacianus lib. 2. de probat. cap. 42. asserunt. Nobilitatis item, ac bellicæ virtutis insigne ipsiusmet gestatorii annuli ambitu adumbratur, quod & hastæ, vexilla, phaleræ, coronæ civicæ symbolum, Pierio teste lib. 41. hieroglyphicorum, exhibebant. Apud Romanos vero annulus digito insertus, peculiare Equestris Ordinis, quo à plebeiis secernebantur, ut Hopping. de jure sigillorum c. 146. ait, ornamentum extitit.

Historiæ gestaque præclara annulis insculpendi mos.

Appian. de bel. Sirac.

Plut de Syll. ac Mar. gest. Val. Max. l. 8. c. 15.

Pier. Val. l. 36. l. 41.

Annulus symbolum necessitatis.

Mar. l. 1. c. Sat. Pac. l. 2. de prob. c. 42.

Et nobilitatis insigne.

Pier. l. 41. hier.

Hopping de jur. sigil. c. 146.

38 Porro ingenui à servilis notæ, ac infimæ conditionis hominibus annulo potissimum distinguebantur: quod & in sacrarum literarum paginis in Euangelica parabola eleganter ingeritur: *Date annulum in manu ejus*, Lucæ 15. Quem quidem virorum ingenuorum annulum aureum profecto, qui nec servis, nec libertis competit, extitisse, ex D. Iacobi epist. cap. 2. satis comprobare videtur. Libertini quippe, ut rem altius repetamus, argenteo, servi ferreo, ipsius beneficio principis, annulo utebantur, ut lib. 11. affirmat. Haud tamen hic silentio prætereundum est, ferreos quoque à Romanis insertos digito annulos nobilitatis, ac bellicæ virtutis ostentandæ gratia, ut Plinius docet lib. 33. cap. 1. gestari consuevisse. Verum devicta postmodum, redactaque in ditionem Asia, ferreis, utpote rudioribus, rejectis è digito annullis, auctoque immane interim hominum luxu, aureos digito Romani annulos inseruere. Multiplicium vero annulorum antiquos apud scriptores usus, æstivorum videlicet, atque hiemalium, passim deprehenditur, ut Iuvenalis Sat. 1. his carminibus docet:

Luc. c. 15.

Ingenui à servis annulo distinguebantur. *Iac. ep. c. 2.*

Lipsius. l. 11.

Ferreus annulus bellicam virtutem olim denotabat. *Plin. l. 33. c. 1.*

Annuli æstivi, & hiemales.

Ventilet æstivum digitis sudantibus aurum,
Nec sufferre queat majoris pondera gemmæ.

Iuven. Sat. 1.

De

Martial.ep. 63.l.5.

De levioris subinde ponderis ac momenti annulis eleganter quidem Martialis cecinit:

Per cujus digitos currit levis annulus omnes.

Natalitii.

Natalitii quoque annuli, qui festivo illo dumtaxat die deferebatur, Persius Sat. 1. hoc quidem carmine meminit:

Pers.sat.1.

Et natalitia tandem cum sardonyche albus.

Munus Annulare. Mart.ep. 122.l.14. Cic.or.3.in Ver.

Verum annulos pretiosi instar muneris ab antiquis olim donari mos extitit, ut Martialis epig. 122. lib. 14. & ipsemet Cicero orat. 5. in Verrem apte aperteque in rem præsentem edisserit: *Sæpe enim*, inquit, *nostri Imperatores superatis hostibus, optime republica gesta, scribas suos annulis aureis in concione donarunt.* Quod pretiosum annulare munus ad luxum dumtaxat animi corporisque portendendum Iuvenalis Sat. 6. hunc in modum perstringit:

—— Ciceroni nemo ducentos

Iuven.sat.6

Nunc dederit nummos, nisi fulserit annulus ingens.

Et annuli quidem quod ex ipso antiquorum more nobile quoddam munus præseferunt, Innocentius III. Romanus Pont. locupletissimo præ cæteris symbolo testatum voluit, cum Richardo Angliæ regi, ut sui erga eumdem animi benevolentiam apprime commendaret, quatuor nobilissimos ad eumdem, adjuncta epistola, annulos transmisit, ut Odoricus Rinaldus noster, Congregationis Orat. in 13. suorum Annalium Ecclesiasticorum Tomo his plane verbis ex Pontificia excerptis epistola luculenter edisserit: *Quatuor annulos*, Pontifex inquit, *aureos cum diversis lapidibus pretiosis magnitudini tuæ destinamus, &c.* Et paulo infra isthæc subtexit: *Vt mysterium potius quam donum attendas: rotunditas enim æternitatem significat, quæ initio caret, & fine. Habet igitur Regalis prudentia, quid in annuli forma requirat, ut de terrenis transeat ad cælestia, de temporalibus ad æterna procedat.* Plura vero subinde de symbolico eorundem annulorum numero, ad prænotanda videlicet nobilissimarum virtutum Iustitiæ, Fortitudinis, Prudentiæ, & Temperantiæ insignia in rem apte prosequitur, quæ qui nosse cupit, ipsummet auctorem consulat.

Odor.Rinald.to.Annal. 13.

Eorum mysterium declarat.

Annuli signatorii.

39 Interim vero, ubi opportunus de annulis sermo est, etsi aliqua summatim lectori innuerimus, haud hic interim silentio obvolvimus, annulos quoque ad obsignandum, quæ domi servabantur, adhibitos fuisse, annulis enim cellas, dolia, utensilia, epistolas item ac testamenta, quæ secreta usque ad mortem esse volebant, caute præsignabant, annulisque clavium instar ad claudendum, ut Tacitus lib. 2. annalium ait, utebantur: *Irridebantur*, inquit *& Græci comites, ac vilissima utensilium annulo clausa.* In quem locum plura deinde Lipsius congerit. Quapropter pater pluribus quidem testamento filiis hæredibus nuncupatis, vel moriens claves unà cum annulo custodiæ adhibendæ gratia majori natu inter filios tradere consueverat l. 79. §. Pater pluribus. de legat. 2. *Annulis quippe nostris*, ut Seneca ait, *plusquam animis credimus.* His autem annulis signa ad contractus valide constanterque roborandos apponi consueverant: cum enim testamentariis, aut matrimonialibus tabulis, aut cæteris pactionum, sponsionumque chirographis, quæ meminimus, signa adhiberentur, totum se Deo teste antiqui præstare arbitrabantur. Porrò annulli isti, *sigillares*, *sigillarii*, & *signatici*, eo quod signa, imaginesque præferrent, apud omnes vulgo appellabantur, de quibus apte Q. Curtius lib. 3. locutus hæc ait: *Epistolamque sigillo annuli sui impressam pulvino, cui incumbebat, subjecit.* Vopiscus item ejuscemodi annulorum in Aureliano his verbis meminit: *Vxori, & filiæ annulum sigillaricium quasi privatus instituit.* Quintus vero frater lib. 16. epist. ad. Tironem ait: *Sicuti etiam matrem meam facere memini, quæ lagenas etiam inanes obsignabat, ne dicerentur aliquæ inanes fuisse.* De quibus item in suis eleganter carminibus Horatius lib. 2. ep. 2.

Tac.l.2. Ann.

Sen.l.9. de ben.c.15.

Q.Curt.l.3.

Vopisc. in Aur.

Q.Frat.l.16.adTiron.

Et signo læso non insanire lagenæ.

Hor.l.2. ep. 2. Plaut.in Cas

De his item Plautus in Casina hæc habet:

Obsignate cellas, referte annulum ad me.

Annulos signatorios morientes amicissimo tradebant. Q.Curt. l. 10.

40 Porro quoniam de signatoriis annulis adhuc sermo est, hi quidem à morientibus nonnisi spectatæ probatæque fidei hominibus credi consueverant, ut Q. Curtius lib. 10. ab Alexandro Magno præstitum refert, qui gravi morbo decumbens detractum digito annulum, supremæ quidem potestatis, ac veluti hæreditarium ipsiusmet regni jus Perdiccæ tradidit. Augusti pariter Imperatoris annulus, ut Dio scribit, Mecœnati, atque Agrippæ intimis consiliariis concreditus est. Tiberius quoque gravi morbo laborans digito annulum, ac si alteri eundem traditurus extraxit, eundemque subinde, re infecta, digito inseruit.

Dio.in vit. Tib.

41 Arrhæ item ac sponsiones olim annulo interveniente celebrari mos erat, ut lib. 5. de Instit. act. sponsæ item à viris annulo, ut Iuvenalis Sat. 6. edocet, donabantur. Quod & Tertullianus muliebrem luxum perstringens, diserte his verbis inculcat: *Circa fœminas*, inquit, *illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat, præter uno digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo.* Cui & Plinius egregie adstipulari videtur, dum lib. 33. cap. 1. naturalium histor. ferreum annulum, haud gemmis ullatenus exscultum apud Romanos olim ad sponsas transmitti consuevisse affirmat. Ad quod concinne B. virgo, & martyr Agnes illis plane verbis de sponso loquens allusisse visa est: *Annulo suo*, inquit, *subarrhavit me Dominus meus Iesus Christus.*

Iuu.sat.6. Annulus pronubus. Tert.apol.c. 6.

Plin.l.33.c. 1.

In act. S. Agnetis.

Annuli Christianorum quales olim essent?

42 Neque vero antiqui Christiani annulorum usum, qui apud cunctos inoleverat, reijciendum putarunt: quippe qui digitis aliorum more annulos inserendo, sacris item manus, atque animum symbolis jugiter excolere satagebant, ut vel ex pretiosis gemmis, ac metallis, quæ manibus inserta gestabant, ad altiorem rerum cælestium contemplationem unà cum oculis animus provocaretur. Quapropter haud consueta annulis symbola gentilium more, idolorum videlicet imagines, ensem, arcum, aut pocula, & cætera, quæ profanum redolent cultum, sed ex Clementis Alexandrini præscripto, columbam, piscem, navim, lyram, anchoram, vel piscatores symbolice delineabant, & sacrosancto insuper Christi nomine & Crucis vivificæ signo sponsales præsertim, ut Baronius adnotavit, prænotare annulos consueverant, ut pluribus passim petitis ab antiquitate exemplis convinci posse videtur. Quod vero mysticis, ut supra attigimus, annulos passim imaginibus prænotarent, nostra hæc quidem conjectura signatorio quodam ex annulo vetustissimo, ac crystallino satis probari videtur, qui in celebri Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vicecancellar. rei, & sacræ præsertim, antiquariæ apprime studiosi Musæo, inter cætera recolendæ antiquitatis, quæ

Baron.t.1. an.57.

quæ dignitate ac pretio ibidem conſpicua extant monimenta, in præſens aſſervatur. In præmemorato enim annulo, ut rem viſu explorantibus patet, ejuſcemodi notæ affabre inſculptæ apparent, quas una cum eodem exemplari ex prototypo diligenter excerptas, & tabulis impreſſas præſens pagina exhibebit. Inibi autem ſignum *Tau*, hoc eſt, ipſummet ſacroſanctum Chriſti Nomen, Græcis literis eleganter de more expreſſum, & *Alpha* item & *Omega* præcipua Græci videlicet idiomatis elementa prænotata hinc inde conſpiciuntur: ſerpentis quoque imago adumbratur, qui duobus intermedius gallinaceis, ſibi infenſiſſimis, vivifico dominicæ Crucis ſtipiti circumvolvitur; ubi inſuper illa Latinæ elocutionis verba inſculpta leguntur: *Salus.*

Signum Tau in ſepulchris.

43 Sed ne ſacroſanctum Chriſti nomen Græcis exaratum, ut vidimus, elementis, quod Cœmeterialibus tabulis tam frequens eſt, & nobili item annulo iſti è ſacris Cœmeteriis eruto pia Chriſtianorum manu inſculptum, cernitur, ingrato ſilentio prætereamus: *Ego ſum*, inquit Deus, *Alpha, & Omega, principium, & finis*, id eſt, principium cunctarum rerum, earundemque finis. Congruo quippe Chriſtiani auguſtiſſimi hujuſce nominis ſymbolo, & Chriſto teſtimonium exhibere, ſuoſque ſepulchrales eodem titulo honoris gratia obſignare conati ſunt: divinæ etenim bonitatis, quæ infinitatis termino gaudet, conſona verborum periodo, incircumſcriptæque naturæ, quæ verbis haud umquam definiri valet, paucis admodum, ſed aptis in rem præſentem concepta verbis deſcriptio Chriſtianorum ore propinata eſt: juxta id profecto quod Moyſi olim ineffabile divinitatis nomen, ipſomet Deo ediſſerente, innotuit: *Ego ſum, qui ſum.* Ad probe enim humanis ingerendam auribus omnimodam gentilitiæ ſuperſtitionis idolorum à vero, illibatoque numine diſtantiam, iſta loquendi formula, ut martyr Iuſtinus ait, ipſius Dei oraculo percrebuit. Quod perinde eſt, ac ſi Deus inanem, futilemque idolorum cultum, ipſiſmet cultoribus in erroris propudium objiciens exprobrando diceret: Idololatriæ Deos potiſſimum, qui non ſunt, colunt: verbis autem ejuſcemodi divinitus Deo circumſcribendo aptatis, τὸ ergo *eſſentiæ pelagus plane immenſum*, ut Nyſſenus ait, *& interminum ſignificat.* Quippe, ut Bernardus apte eleganterque in rem præſentem ediſſerit: *Deus eſt, quod eſt, id eſt, ſuum ipſius & omnium aliarum rerum eſſe, ipſe omnibus eſt, ac per hoc quodammodo ſolus eſt. Sum qui ſum,* inquit Deus; ubi paucis admodum in dictione verborum ſyllabis immutatis, ingentique ſub uno eodemque verborum cortice mortalium auribus myſterio propinato, Hebræi hunc in modum ſymbolice legunt: *Ero, qui ero*, futurum videlicet præſentis loco temporis uſurpantes: Hebræis enim, quoad loquendi formulam idem plane ſonat dilictio illa: *Ero, qui ero*, quod Latinis iſthæc: *Ego ſum, qui ſum*: nam ut diſerte Gregorius Nazianzenus edocet: τὸ *Erat, erit noſtri temporis, fluxæque naturæ ſegmenta ſunt, Deus autem ſemper eſt.* Quapropter *ſum, qui ſum*, ipſiuſmet Dei æternitatem aptiſſime deſignat, temporiſque noſtri volubilitati conſtanter opponitur, quæ per futurum, præſens, ac præteritum velut certis incertiſque temporum terminis extenditur, ac circumſcribitur: ſolius autem æternitatis, quæ totum jugiter eſt, ſemper & immutabiliter eſſe proprium eſt. Hinc egregie Iuſtinus martyr τὸ ὢν, inquit, *tria tempora complectitur.* Cui conſonis ſubinde verbis divinus ille Dionyſius, Dei naturam in lib. quem de divinis nominibus ſcripſit, apte eleganterque adumbraſſe viſus eſt, dum hæc ait: *Deus eſt ævum ævorum, & Rex ſeculorum, quia ipſe eſt eſſe exiſtentium, & exiſtens ante ſecula.* Iuxta quod & ipſi ſeptuaginta interpretes ea verba hunc in modum legunt, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, *id eſt, ego ſum ille ens.*

Alpha, & Omega.

Ineffabile nomen Dei.

Exod. c. 3. n. 14.

Iuſt. mart. exhor. ad gen.

Bern. l. 5. de conſid. ad Eug.

Exod. c. 3. n. 14.

Iuſtin mart. exhor. ad gen.

Dion. Areop. de div. nom c. 5.

44 Et quidem ſapienter antiqui philoſophi naturæ dumtaxat lumine imbuti, dum altius de Deo, ut par eſt, philoſophari contendunt, eundem ſub recenſito hactenus principii, ac finis rerum omnium ſymbolo, vel Deum à longe ſalutantes, aſſecuti fuiſſe videntur. Pindarus quippe præ cæteris oculatiſſimus Deum, ut principium ac finem his plane verbis contemplari didicit: *Deus*, inquit, *eſt, qui principium, medium, & finem rerum omnium continet.* Cui & Plato in divinis intime perſcrutandis lynceus pari verborum pondere adſtipulatur: *Deus eſt*, inquit, *qui univerſitatem rerum omnium complectitur.* Verum haud his duntaxat verbis divinitatem mortalibus adumbraſſe contentus, Deum principium, ac finem hunc in modum ediſſerendo deſcribit: *Deus*, inquit, *qui, ut vetus eſt verbum, principium, finem, mediaque omnia habet.* Thales quoque Mileſius abditiſſimam, imperſcrutandamque illam caligantibus oculis lucem perſcrutatus, *Deum principium ac finem univerſarum rerum* aſſeruit. Interrogatus quippe, Laetiro teſte, quid potiſſimum Deus eſſet, in hæc ſapienter verba reſpondit: *Quod principio, & fine caret.* Quocirca apud Ægyptios olim, qui ſapientia præcellentes, ſymbolicis occultiora quæque imaginibus in medium proferentes, auribus, oculiſque, ubi opus erat, ingerebant, circulus ipſe, ut Pierius refert, Dei hieroglyphicum extitit.

Deum ut principium & finem omnium Ethnici contemplati ſunt.

Prud. in Phyſ. hymn. 1.

Laert. in vit. Thaleſ.

Pier. l. hierogl. c. 36.

Æternitas Dei deſcripta.

45 At divini quidem vim nominis, quod principium, ac finem cunctarum rerum in Chriſto exhibet, Joannes Apocal. cap. 1. verſ. 8. concinne, eleganterque in rem præſentem divinitus expreſſit, cum ait ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quæ verba noſter ſubinde interpres hunc in modum ediſſerit: *Ab eo, qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt.* Dei igitur æternitatem, quæ principio, ac fine, cæterarum inſtar rerum, nullatenus clauditur, brevi dumtaxat elementorum numero Theologorum oculatiſſimus adumbraſſe voluit, quippe ut diſerte Auguſtinus affirmat: *Æternitas Dei eſt, ſubſtantia, quæ nihil habet mutabile, ibi nihil eſt præteritum quaſi jam non ſit, nihil eſt futurum, quaſi nondum ſit, quia non eſt ibi niſi eſt.* Quamobrem conſpicuus ille inter martyres Attalus condigna, uti par eſt, de ipſius Dei æternitate eructando eloquens, cum per contemptum ab Eugenio tyranno, quo Deus potiſſimum nomine cenſeretur, interrogatus fuiſſet, in hæc verba, ut Euſebius ait, ſcite reſpondit: *Qui plures ſunt, nominibus diſcernuntur, qui autem unus eſt, non indiget nomine.* Ita profecto ipſius Dei nomen ſapienti reſponſo ediſſerens, divinitati honorem, vel ſolo nominis præconio, detulit: cujus item nomen æternitatis ſymbolo inſculptum, conſcriptumque & nulla unquam ratione circumſcribendum unà cum Attalo, quem meminimus; Fructuoſus alter invictus Chriſti martyr, & re ac nomine pariter fructuoſus excoluit. qui à Gallieno principe invitatus, immo ad immolandum idolis per ſummam injuriam compulſus, conſtantiſſimi verbis impietatem ſuadenti hunc in modum re-

Apoc. c. 1. n. 1.

Aug. in pſ. 101.

S. Attali martyris de Dei nomine reſponſio.

Euſ. l. 6. hiſt. c. 3.

S. Fructuoſus martyr.

respondit: *Nolo sacrificare Diis Gallieni, sed æternum Deum, ac ipsius Gallieni creatorem colo veneror que.* Quod quidem martyris oraculum, ipsummet Deum, qui rerum omnium principium, ac finis est, ex nomine agnoscentis egregie Prudentius carminibus illis expressit.

Prud. hym. de S. Pruct.

Iussum est Cæsaris ore Galieni
Quod princeps colit, ut colamus omnes
Æternum colo principem dierum
Victorem, dominumque Galieni.

Idem igitur Deus est, ac ipsamet sibi bene constans æternitas, perenni quidem ambitu, principio, ac fine carens, universarumque rerum A & Ω, principium ac finis, ut optime in suis libris Boethius eleganti carmine adumbravit:

Boet. l. 3. de consol. car. 6.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum, Cælique sator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, stabilisque manens, das cuncta moveri,
Quem non externæ pepulerunt fingere causæ
Materiæ fluitantis opus, verum insita summi
Forma boni, livore carens, &c.

Incircumscriptam igitur, & ullo absque principio, ac termino immensam Dei bonitatem Christiani passim scriptores, ac poëta, ut eam mortalium menti ingererent, certatim describere, & tum pennicillo, tum calammo perhonorifice eamdem, ut vides, adumbrare conati sunt: quod vel ipsi poëtæ gentiles, & Horatius præ cæteris isthæc concinens egregie præstitit.

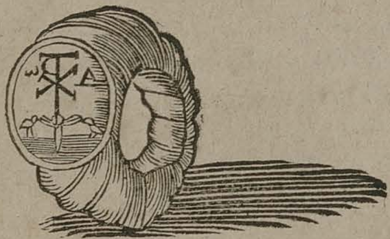
Hor. l. 5. carm.

Qui res hominum & Deorum,
Qui mare, qui terras, variisque mundum
—— *Temperat horis.*

His igitur vel obiter enarratis, quoniam ad suum cuncta oportet redire principium, ut ad fontem, ex quo dicendi initium auspicati sumus, ad augustissimum videlicet Christi nomen redeamus, hoc quidem cum ab antiquis Christianis sub A & Ω non absque peculiari mysterio Cœmeterialibus tabulis prænotatum sit, finem quoque, ac coronidem nostris hisce dictis feliciter imponat.

46 Sed memores interim annuli, quem supra polliciti sumus, ejusdem peculiaris subinde symbolorum explanatio unà cum ipsamet annuli icone, quam pia ac benigna præmemorati Eminen. Card. Barberini manus studioso contemplandam lectori offert, hic opportune à nobis subtexenda videtur.

Ectypum annuli signum.

47 Porro, ut singula breviter edisseramus, quid litera *Tau*, & binæ illæ Græci idiomatis notæ, *Alpha* & *Omega*, denotent, augustissimum videlicet Christi nomen, prolixe à nobis in jam enarratis demonstratum est. Vnum tamen hic in lectoris gratiam subtexere libet, symbolicis nimirum imaginibus, quæ hactenus recensitæ sunt, singulis invicem junctis, ut in nobilissimi hujus prototypo annuli videre est, ipsummet Christum Dominum Salvatorem, humanæque felicitatis auctorem, Crucis, ut jam diximus, patibulo nostri causa suffixum, qui unus idemque Deus & homo est, & quod plane inde consequitur,

Alpha, & Omega quid significent?

typum pariter, & ipsiusmet rei, quæ typo olim prænunciabatur aptatissimum commode intuentium oculis exemplar designari: Christi etenim nomen sub litera *Tau*, quæ Crucis figura est, delineatum, Christum Salvatorem ligno affixum ostendit. *Alpha* vero, & *Omega*, quæ binæ literæ initium & finis inter cætera Græci Alphabeti elementa sunt, æternam ac ineffabilem ejusdem Christi velut digito divinitatem præmonstrant, cum ipsemet se rerum omnium principium ac finem esse illis disertissime verbis divinitus asseruerit, Apoc. 21. *Ego sum*, inquit, *initium & finis, Alpha & Omega.*

Litera Tau Crucis figura.

48 Serpens autem, qui eodem in sertus annulo exprimitur, apertissimum, quod sane nemo ignorat, hostis tartarei symbolum præsefert, qui sub versipelli ejusce modi forma ad furtive excerpendum vetitum ab arbore pomum dolis Euam ac technis polliciendo miserandum in modum decepit, totamque humani generis prosapiam noxiali propinato veneno infecit. Porro anguis ad ipsum Crucis stipitem consistens insculpitur, quo plane symbolo salutaris ejusdem signi virtute stygium divinitus anguem, generisque humani hostem devictum, prostatumque fuisse palam præmonstratur; quemadmodum consonis jugiter in rem præsentem vocibus Ecclesia canit: *Vt qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur.* Et sane ob mysticam rerum analogiam Magnus ille Constantinus eandem fere imaginem, quam in annulo hactenus adumbravimus, ante ipsummet regii Palatii vestibulum in tabula affabre pingendam, atque efformandam curavit, ut locupletissimus testis est Eusebius in ejusdem Constantini gestis lib. 3. cap. 3. Qua typica item imagine Magni ipsius Constantini, & Majoriani item Imperatoris numismata prænotantur, in quibus draco media ventris parte vivificæ crucis ligno transfixus intuentium oculis objicitur, ut Crucis ejusdem virtute ac Christi potentia omnem prorsus vim dæmonum dejectam, prostratamque fuisse designetur. Constantiniani autem numismatis, cujus mentio nobis hæc scribentibus incurrit, his quidem notis exsculpti *Spes publica*, iconem ex Baronii Annalibus fideliter excerptam, hic tibi, lector, contemplandam offerimus.

Apoc. c. 21.

Eus. l. 3. c. 3.

Numisma Constantini Imp.

Idem quoque & in altero nobilissimo Majorani Augusti numismate iisdem ex Annalibus excerpto perspicue contemplandum suppetit, in quo præmemoratus Imperator una quidem manu salutare Crucis vexillum, altera vero victoriæ simulacrum gestans, ac dextero pede stygii caput anguis valide conterens, triumphalibus hisce hinc inde insculptis notis: VICTORIA AAVGG. intuentium oculis exhibetur. Hujus autem recolendi numismatis excerptam fideliter iconem hic habes:

Porro ex recensitis hactenus numismatibus antiqua principum Christianorum pietas, & anteactorum, quibus Crux Christi in orbe vigebat, temporum facies mirificè elucet. Vt ad præmemoratum vero annulum oratio recurrat, illud postremo loco adjicimus, quod cum serpens prudentiæ symbolum d scribatur, hac utique virtute eum præditum esse oportet, qui Christianæ intentius militiæ nomen dat, juxta id quod ipsemet in Euangelio Dominus præmonet Matth. 10. dum ait: *Estote ergo prudentes sicut serpentes.* Et serpentis quidem prudentia a scriptoribus passim egregie in multis commendatur, quæ qui nosse cupit, sacros scriptores consulat.

Matt c. 10.

49 De columbis vero idem prorsus hic nobis subtexere liceat, quod alibi attigimus; hæ quippe aviculæ candidæ animorum synceritatis symbolum apte præseferunt, quam idem in Euangelio Dominus condignis laudibus prosequitur, suisque hæc subdens apprime commendat: *Et simplices sicut columbæ.* Quamobrem, ut in antiquis plerisque sanctissimæ crucis imaginibus videre est, studiosa quidem artificum manu columbę frequenter exprimuntur; quod potissimum in Cruce illa vetustissima, tessellatoque opere artificum manu elaborata apparet, quæ hic Romæ in celebris Eccl. S. Clementis apside, venerandæ faciem antiquitatis ad vivum exhibens ad hanc usque diem conspicitur: ubi duodecim numero columbæ, quæ sacrum Crucis vexillum, festivum in morem ambiunt, ad cujus subinde truncum serpens stygius in triumphali velut jam signo fuactus subsistit, recolendum beatorum duodecim Christi Apostolorum, singulari prudentiæ ac simplicitatis prærogativa pollentium, symbolum apertissime prænotant. Sub hac enim pla ne forma sanctissimos olim Apostolos apostolicus vir Paulinus Nolanus Episcopus pennicillo adumbrandos curavit, utipsemet carminibus hisce testatur:

Columba innocentiæ ac simplicitatis imago.

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus Agno: vox Patris Cælo tonat,
Et per columbam Spiritus Sanctus fluit,
Crucem corona lucido cingit globo,
Cui coronæ sunt corona Apostoli,
Quorum figura est in columbarum choro.

S. Paul. ep. 12.

Christiani item, qui sapientissimis arcana quæque symbolis propinabant, supra ipsammet Crucem, vel certe ad Crucis ejusdem cornua candidas quamplures columbas symbolico rem typo peragentes, pingere consueverant, ut ex hoc plane symbolo intelligere unusquisque posset, amplissimum, quod suis Deus post exantlatos hujus vitæ labores servat cælorum regnum simplicibus ultro patere; id autem idem S. Paulinus ep. 12. ad Sever. egregie conceptis in rem carminibus edocuit, ubi de ejuscemodi imagine loquens hæc ait.

S. Paul. ep. 12. ad Sever.

Ardua floriferæ Crux pingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso, tincta cruore rubet.
Quæque super signum resident cæleste columbæ,
Simplicibus produnt regna patere Dei.

Cui & aliud Epigramma sanctissimus idem ac disertissimus vir pari quidem eruditione, ac pietate carminibus hisce subtexit:

Hac Cruce nos mundo, & nobis interfice mundum.
Interitu culpæ vivificans animam.
Nos quoque perficias placidas tibi Christe columbas,
Si vigeat puris pars tua pectoribus.

50 Verum enimuero si nos interim singulas descriptæ mysticæ Crucis notas, quas supra adumbravimus, ad Christum salutis nostræ auctorem referamus, præter tria illa primo quidem loco à nobis recensita symbola, quæ eidem expresse congruunt, serpentem quoque ejusdem Christi hieroglyphicum esse jure merito affirmare quis potest, quis potest, cum Christus id ultro de semetipso loquens edocuerit: *Sicut Moyses*, inquit, *exaltavit serpentem in deserto; ita exaltari oportet filium hominis.*

Serpens à Moyse exaltatus Christi symbolum gerebat.

Ioan. c. 3.

51 Columbæ itidem, quæ tam sæpe studiosa artificum, pictorumque manu sacris imaginibus insertæ conspiciuntur, aptissimum Christi typum intuentibus exhibent, ut complures orthodoxorum Patrum disertis plane in rem præsentem verbis affirmant, inter quos præcipue Origenes to. 3. in Gen. adnumeratur, Hilarius item in ps. 54. & nonnulli alii, qui hanc quandoque in sacrum edisserendis paginarum monumentis interpretationem proferunt.

Orig to. 3. in Genes. Hil. in ps. 54.

52 Porro Latina dictio seu vox *Salus* quæ annulo exsculpta legitur potissima præ cæteris omnibus notis Christo Domino Salvatori, & peculiari quidem symbolo aptatur. Si enim præmemorata ad Crucem ipsam vox referatur, quis nesciat, quod unico duntaxat Crucis ligno totius humani generis salus, quæ fatali quondam ligno exciderat, divinitus reparata est, sicut congrue in Crucis obsequium canit Ecclesia: *O Crux venerabilis, quæ salutem attulisti miseris.* Et juxta id quod alibi fideles ad juges gratiarum actiones provocans insonat: *Per sanctam Crucem liberati sumus.* Et illa item verba in perpetuum Crucis honorem & monimentum dicata: *Per lignum servi facti sumus, & per sanctam Crucem liberati sumus: fructus arboris seduxit nos, Filius Dei redemit nos.*

In Cruce hominum salus.

Ant. in off. de Cruc. fest. exal. S. Cruc.

53 Verum enimvero si ad Christum Dominum eandem salutis vocem consulto quis referat, is profecto, quod constanter fide profitemur, unica & certa est omnium salus, ut illis consone suppliciterque vocibus redemptionis nostræ beneficium recolens canere consuevit Ecclesia: *Ecce lignum Crucis, in quo Salus mundi pependit.* Et juxta id, quod alibi cunctorum fidelium animos ad tam insigne recolendum jugiter mysterium invitans, repetit: *Nos autem gloriari oportet in Cruce Domini nostri Iesu Christi, in quo est Salus, vita & resurrectio nostra; per quem salvati, & liberati sumus.*

54 Demum si vocem hanc ad serpentem, qui typo præfertur, referre libet, quis quæso vel antiquas scriptorum paginas excurrens, quod plerique norunt adhuc tamen crassa Minerva ignorare comprobatur, nec se aliquando in pervetustis eorundem codicibus perlegisse meminerit, serpentem videlicet apud ipsosmet gentiles communi omnium voce præoptatæ hieroglyphicum salutis extitisse? Quapropter illum quidem Æsculapio, ut Ethnici perperam fabulati sunt, medicarum artium Deo adscribentes, sacrum dixere: & in quamplurimis item numismatibus ejuscemodi vocis dictione insculpta,

Salutis hieroglyphicum serpens olim constituebatur.

ſculpta, ſymbolicam ſerpentis imaginem exprimere, ac deſignare conſueverant, ut præſertim in Romanorum Imperatorum Galbæ, Trajani, Antonini Pii, Fauſtinæ, Aurelii Cæſaris, Commodi, Maximini, Philippi, Voluſiani, aliorumque numiſmatibus videre eſt. In numiſmatibus vero, quæ ab ipſiſmet gentilibus excudi contigit, recenſita hactenus vox illa *Salus*, haud ſimpliciter ac abſolute unquam, ſed ſemper cum additamentis legenda præfertur: *Salus* videlicet *Auguſtorum*, vel, *Publica*. Salus enim, quam ultro Imperatores illi futiliter ac perperam ſe præſtituros jactabant, eorum duntaxat ditioni ſubjectos, haud exteros extraneoſque ullatenus reſpiciebat, ac ad eorundem emolumenta protendebatur, & tamdiu ſperandæ ab eorumdem manu ſalutis facultas ſuppetebat, quamdiu ipſimet Imperatores, qui ſecuritatem pollicebantur, inter vivos degerent. At potiori veræ felicitatis omine ampliorique Chriſtianorum Imperatorum auſpicio præmemoratæ dictioni *Salus*, qua Cœmeterialis iſte annulus inſculptus eſt, nullum prorſus additamentum ſubeſt: Chriſtus enim Salvator, qui hoc nobiliſſimo hieroglyphico unice prænotatur, præoptatam humano generi ſalutem ſoſpitatemque ſolus ac perennem nulliſque terminis circumſcriptam feliciter contulit. Quod patentiſſimis quidem notis Urbi, ac Orbi ad perenne monimentum, ut res conficiatur exemplo, Magnus ille Conſtantinus, victor in Urbem rediens partam tum victoriam, tum ſalutem Crucis potiſſimum virtuti, & Chriſti potentiæ aſcribens teſtatum voluit. Quippe qui ſalutari erecto, ut Euſebius narrat, Crucis vexillo, victoriales publicæ ſalutis obſequio notas dedicavit: *At ille*, Euſebius inquit, *utpote pietate in Deum, tanquam naturaliter menti inſita imbutus, non applauſu illo populari, & ſtrepitu inſolenter ſe jactans, non laudum elatus præconio, ſed præſidij à Deo allati admodum conſcius extemplo preces cum gratiarum actione auctori victoriæ impertit, atque illuſtribus inſcriptionibus, columelliſque erectis omnibus hominibus ſalutaris Chriſti ſigni virtutem promulgavit. Inque Vrbe media, quæ præ cæteris principem locum facile obtinet, ingens iſtud trophæum contra hoſtes erexit, & hoc ſalutare ſignum characteribus, qui nullo modo deleri poterant, in eo inſculptis, Romanorum, aliorumque ejuſdem Imperio ſubjectorum propugnaculum eſſe demonſtravit, palamque omnibus propoſuit, ad intuendum. Ac ſtatim ubi erectum haſtile ad formam Crucis in manum propriæ imaginis in ſtatua expreſſæ inſertum Romæ in loco celebri, ac multum à populo frequentato locatum fuit, hanc inſcriptionem Latino ſermone eo mandat incidere:*

Crucis virtuti victoriam Conſtantinus adſcribit.

Euſeb. in vit. Conſt. l. 33. Baron. to. 3. an. 312. n. 63.

HOC SALUTARI SIGNO
VERO FORTITUDINIS INDICIO,
CIVITATEM VESTRAM
TYRANNIDIS JUGO LIBERAVI,
ET S.P.Q.R. IN LIBERTATEM
VINDICANS PRISTINÆ
AMPLITUDINI ET SPLENDORI
RESTITUI.

Plus igitur Imperator iſta Crucis victricis confeſſione nobilitatus, cum magna dicendi libertate Filium Dei ipſis Romanis palam vulgare cœpit. Hæc de ſalute ipſius Crucis vexillo, ac Chriſti virtute ſub feliciſſimo Conſtantini principatu Romanis arcibus invecta, partaque Romanorum ditioni pace Euſebius ingerit, quæ dum de antiquo Chriſtianorum annulo diſſerimus, opportune in rem præſentem ſubtexere voluimus.

55 Reliquum nunc eſt, quoniam ad calcem devenimus, ut poſtremo tandem loco ſecundum Subterraneæ Romæ volumen noviſſimo altero annulo, qui ex antiquitate petitus, ſacroſanctum Chriſti nomen Græcis exaratum litteris, & haud obſcura Chriſtianæ pietatis veſtigia intuentibus exhibet, obſignemus. Noſtros etenim (ſi qui ſunt) labores lucubrationeſque uni, trinoque Deo, ac ſacroſancto ejuſdem nomini *cui ſoli omnis honor & gloria*, dicantes, inſcribenteſque, quod Pſalmiſtæ jugiter vocibus reſonat, probe meminimus: *Non nobis Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam.* In præmemorato autem annulo, cujus hic tibi iconem exhibemus,

Annulus veterum Chriſtianorum.

venerandum Chriſti nomen conſueto Chriſtianorum more, ac ritu exſculptum aliiſque nonnullis inſuper ſymbolis apprime nobilitatum offertur. Columba quippe ſacroſanctum Redemptoris nomen, & Crucis vivificæ ſignum feſtivis oculis reſpiciens, ſtella deſuper emicante, intuentibus contemplanda proponitur.

Chriſti nomen Chriſtianis ſolemniſſimum.

56 Quid mirum autem nobis videatur, ſi Chriſtiani ipſiſmet digitalibus, ac ſignatoriis annulis Chriſti paſſim nomen inſculperent, qui ejuſdem virtutem, ac gloriam animo, ac cordi inſculptam jugiter circumferebant? Quiſquis vero conſpicuos Cœmeterialas, ut jam vidimus, lapides, & ipſoſmet nunc annulos ſalutaribus iſtis characteribus Chriſti nomen præferentibus prænotatos inſpiciens, non illa probe Prudentii carmina meminerit:

——— quæ jam littera Chriſtum
Non habet? Aut quæ non ſcriptorum armaria Chriſtum
Laude referta?

Et paulo poſt immenſam divini nominis virtutem recolens, quo cuncta Chriſtianis præſtari bona, ac proſpera obtingere conſuevere hæc ſubtexit:

O nomen perdulce mihi lux & decus, & ſpes
Blandus in ore ſapor, fragrans odor, irriguus fons.

Hoc planè diviniſſimum Chriſti nomen antiqua Chriſtianorum monumenta intuentium oculis ingerunt, inſonant, auribus, extinctorum, immolatorumque pro fide ejus ac ſi recenti adhuc odore cadavera fragrant, redolent, irriguoque hoc bonorum perennium fonte Cœmeteriales ſpeluncæ, ac tota Subterranea, ut ita dixerim, Roma, vel crebra inter martyrum ſpolia, ac ſepulchra, unà adhuc cum ſanguine uberrime ſtillat, ac irrigatur. Jure igitur veneranda antiquorum pietas ex hoc uno maxime elucet, quod heroës primævi, ut in noſtris hiſce paginis jam enarratum eſt, tum cordi, tum capiti, tam manibus, quam lingua, coronis, veſtibus inſuper, annulis, ac lapidibus Chriſti nomen honoris gratia præferrent.

57 Columbæ item ſymbolum, ut probè annulus iſte, quem modo protulimus, intuentes edocet, Chriſtianis olim uſitatiſſimum extitit: eo quippe ad ſacrorum arcana myſteriorum, profano abolito gentilium

Columba ejuſque hieroglyphicum.

tilium ritu, delibanda sapientissime urebantur. Neutiquam enim viri pietate conspicui, etsi Columbæ imaginem usurparent, quod perperam gentiles delirando præstabant, religionis eidem cultum tribuebant. Nam ut albas Persæ columbas, ob intestinum, quo lepram odio prosequebantur, invisas jugiter habuere, dissimili easdem ratione Babylonii, ac Syri divinis honoribus cumulando, velut Cæli numina propensius colebant, ut Xenophon, & Lucianus rei testes locupletissimi sunt: Syrorum autem nomine hi potissimum, qui feracissimas olim Palæstinorum regiones incolebant, veniunt, ut suis apte in rem præsentem Tibullus carminibus ingerit:

Columbæ albæ Persis execrabiles.

Syris amicæ & sacræ.

Xenoph. in coro. Iun. Luc. in Deo Syr.

Tibul. in car.

Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes
Alba Palæstino sancta columba Syro.

Quod congestis item ad assertionem valide obfirmandam argumentis Antonius de Guevara in Abacuch 1. n. 154. fulcire contendit. Quopropter regii Psalmistæ verba ps. 67. *Si dormiatis inter medios cleros*: (id est, ut ille concinne explicat, inter sortes, hostiumque vestrorum Philistinorum terminos eritis) *sicut pennæ Columbæ deargentatæ*, ac si diceret: eritis candidi, intacti, & ab eorundem vi albæ instar Columbæ illæsi, *cujus posteriora quidem sunt in pallore auri, id est, aureis maculis varicgata.* Securitatem quippe his verbis ab hostili impetu, ac furore eisdem, vel inter medios, confertosque inimicorum cuneos, inter quos degebant, repromittens, haud quidquam molestiæ à prævalentium manu perpessuros, sed novo insusitatoque prodigio, cum hi ipsismet Palæstinis in coronæ formam cingerentur, iisdem tamen ultro timori ac religioni pariter futuros, & non secus ac albam, festinamque columbam, quam nemo eorum religionis ac observantiæ metu, haud dumtaxat lædere, sed nec vel leviter attingere audet, Deo, inquam, protegente, securos fore pronunciat.

Psal. 67.

58 Porrò ob hanc potissimum causam, vt arbitrari fas est, dum sacro in Jordani fluentis baptismate Christus ablueretur, sub columbæ symbolo Spiritus sanctus descendens in Palæstina se videndum è Cælo obtulit: blanda enim aviculæ hujus imago oculis exhibita, tunc temporis augustissima ibidem erat. Ex quo autem religiosus hic cultus apud eas potissimum nationes originem traxerit, si altius rem investigando quispiam assequi cupit; Græci quidem Palæstinos columbam in Rheæ, quæ pluviis præsidet, honorem coluisse arbitrantur: ῥέω enim fluo auribus sonat: Assyrii namque vel inter anilium fabularum commenta delirantes, ex aere, & aqua rerum omnium constare principia existimabant, hinc vero pro aqua pisces, utpote Dagonis idolum, pro aere autem, ex quo pluviales in terram aquæ delabuntur, aeream præcipuo honoris cultu columbam prosecuti fuisse creduntur. Etsi planiorem Diodorus Siculus, aliique rationem ingerendo, præmemoratos quidem populos columbam in Semiramidis Assyriorum Reginæ honorem, aut potius Semiramidem ipsam sub Columbæ symbolo, eo quod, ut Gnidius scribit, eam adhuc infantem à Columbis nutritam esse fama percrebuerat, coluisse constanter affirment. Nec longe quidem ab assertionis proposito ipsiusmet nominis derivatio aberrare videtur: Semiramis enim Syriacè avem significat. Gentiles igitur fabulis fabulas intexentes, quam primum à columbis enutritam, eandem subinde post mortem in columbam conversam esse, futili errorum, ac insanæ superstitionis commento propalarunt. Fictis igitur deliramentis rem adumbrantes, componentesque, errandi ansam temere aucupati sunt: quamobrem anile Babylonii ad religionem commentum derivantes, in militaribus vexillis, ac labaris quid veluti sacrum Columbam præferebant, & inde Columba eorundem exercitus dux prævia in historialibus quoque paginis dicitur. Judæorum enim stemmati insigne istud ac militare Chaldæorum labarum opponi videbatur: nam Leonem nobilissimum stemma Judæ, ac Judæorum gentis insigne extitisse quis nescit, ut ex Genes. cap. 49. nu. 9. Sanchez edisserit.

Columbæ à Palæstinis in honore habitæ.

Semiramis sub columbæ typo.

Gnidius.

Babylonii in labris militaribus columbam depingebant.

Ierem. c. 46. v. 13. & c. 50. v. 15.

Gen. c. 49. n. 9.

59 Certe multiplicium avium, animaliumque imagines in vexillis olim gentilium præferri consueverant. Cyrus enim aquilæ præ cæteris insigne præferendum sibi voluit, quod cæteri postea Persarum Reges accepto per manus exemplo æmulati sunt. Pari item ratione sola dumtaxat à C. Mario, ut Plinius ait lib. 10. cap. 4. in Romanorum aciem invecta est; cum anteactis quidem temporibus in militaribus Romanorum vexillis lupi, Minotauri, equi, apri imagines tantum deferri mos fuisset. At demum Constantinus Magnus cunctis animalium à labaro imaginibus expunctis, rejectisque, haud aquilam, sed Crucis dumtaxat vivificæ signum, ut Ambrosius ait, infixo insuper Christi nomine veluti certum victoriæ omen dedicavit. Sed his interim de militari Columna, ac militarium vexillorum insigni vel obiter enarratis, plura qui vult de Columba apud Pierium Hieroglyph. cap. 22. consulat.

Cyrus aquilæ imaginem in vexillis præferebat.

Plin. l. 10. c. 4.

Constantinus Crucem.

Ambr. ep. 22.

Pier. hier. c. 22.

60 Ut ad annularem verò, immo ad Cœmeterialem potius Columbam nostra nunc oratio redeat, columba, quæ tam frequens Christianis extitit, multiplicium quidem mysteriorum pompam præsefert. Ipse enim Deus aliquando, ut Gregorius edisserit, symbolice adumbratur, ut Hieremiæ cap. 26. num. 38. *Facta est*, inquit, *terra eorum in desolationem à facie iræ Columbæ à facie iræ furoris Domini.* Sed audi Gregorium: *Columba*, inquit, *est Deus, quia simplex est, & æquabilis, mansuetus, immutabilis, & cum irascitur, punitque Iudæos per Chaldæos, ira non perturbatur.* Congrue autem per aviculam, quæ cum felle careat, provocata tamen vehementius excandescit, Dei ira exprimitur, ut D. Thomas his plane verbis: *Deus per patientiam*, inquit, *hactenus fuit Columba, jam per vindictæ vehementiam Leo futurus est.*

Hier. c. 26. n. 38.

Greg. l. 32. n. 6.

D. Thom. in loc. Hierem.

61 Porro symbolica Columbarum imagine Apostoli quoque in Ecclesia, ut dictum est, à Christianis frequenter designati sunt, & præsertim Isajæ cap. 60. v. 8. *Qui sunt isti*, inquit, *qui ut nubes volant, & quasi Columbæ ad fenestras suas.* Ibi enim Propheta mystico loquendi usus tropo fideles nubibus; ac Columbis comparat: & ex Gregorio hom. 18. in Ezechielem 10. Hieronymo, Ruperto, & aliis per nubes, atque Columbas Apostoli, divinique verbi præcones apte designantur. Quapropter concinne Septuaginta vertunt: *Sicut columbæ cum pullis suis*, ac si Apostoli unà cum discipulis, ac fidelibus intelliguntur: *Recte prædicatores sancti nubes*, inquit Gregorius, *appellati sunt, quia verbis pluunt, miraculis coruscant, &c. quia in terra viventes, extra terram fuit omne, quod egerunt: volant enim, qui terram quasi non tangunt, quia in ipsa nil appetunt, qui & ad fenestras suas quasi Columbæ sunt, quia pro mansue-*

Apostoli per columbas significantur.

Isa. c. 60. n. 8.

Greg. ho. 18. in Ezech. Hier. Ruper.

mansuetudinis suæ spiritu in hoc mundo per oculos nil concupiscunt. Hæc de mysticis ibi Columbis Gregorius Magnus. Quo plane annulari supra recensita columbæ hieroglyphico illud mystice, quod suis semel, atque iterum Euangelicis in tabulis Christus inculcare consuevit, prænotari credimus: *Estote*, inquit, *prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Caute, inquam, Christianos Redemptor adhuc præmonet, ut speciosam hanc exhibitam oculis imaginem intuentes, etsi pœnale, funestumque; Crucis signum ultro amplexandum suggeratur, columbæ tamen junctam mititati innocentiam, cui promptum expeditumque alarum ministerio ad astra iter panditur, sibi præferendam esse intelligant. Columba quippe velocissimo præ cæteris avibus volatu in aera fertur, juxta illud Poetæ:

Æneid. 4.

Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas.

Psalm. 44.

Quapropter olim Psaltes regius columbæ sibi pennas cælitus aptari præoptabat: *Quis dabit mihi pennas*, inquit, *sicut columbæ, & volabo, & requiescam.* Quod & mystice ad lectissimæ hujus aviculæ innocentiam Ambrosius his planc verbis referre visus est: *Puto etiam*, inquit, *in ipsis avibus ideo velocius columbam præ omnibus volitare, quod alacritatem & innocentia comitetur.* Et regii subinde Vatis voces, ac vota columbæ pennas anxie anhelantis intexens, isthæc ait: *Intelligebat enim quod altiora facilius penetrabat simplicitate mentis, quam levitate pennarum.* Munditia quippe candidæ huic aviculæ singulari præconio arridet; illibatum enim candorem se cœno nullatenus immiscens servare satagit: quapropter innocua quidem à Noemo columba inter fluctuantis orbis procellas ex Arca primum emissa, cum loca cuncta cœno, cadaveribusque obsita comperisset, celeri protinus in arcam, ex qua prodierat (ut sacræ testantur paginæ) volatu rediit: *Emisit quoque columbam post eum, ut videret si jam cessassent aquæ super faciem terræ; quæ cum non invenisset, ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad eum in arcam.* Quippe ut egregie Chrysostomus in rem præsentem edisserit: *Adhuc*, inquit, *inundantium aquarum, quæ ingruerant, cœno & luto plena erant & ipsa montium cacumina, & ideo columba nondum stare, neque convenientem cibum sibi invenire valens, reversa est.* Illibatus igitur animi candor aviculæ hujus terrena singula tam caute inquinamenta declinantis symbolo vel tum maxime commendatur, ubi Christus Salvator proprio criminum maculas cruore in baptismate abluens, omnimodam reis (ut Ioannes Apostolus ait) vitæ novitatem, ac innocentiam contulit: *Qui lavit nos à peccatis nostris in suanguine suo.* Præmemorati vero annuli ex ære elaborati iconem typis diligenter excerptam nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis Ioannes Baptista Casalius amicus noster vir singulari tum pietate, tum eruditione conspicuus, ac de sacra pariter antiquitate optime meritus, nostris, inquam, hisce paginis inserendam voluit: cui tu interim, studiose lector, venerandæ, quod possides, antiquitatis monimentum acceptum referas.

Ambr. ser. 16. de SS.

Ambr. lo. cit

Columba munditiei amica.

Gen. c. 8. n. 8.

Chry. hom. in Gen.

62 Et nos hanc interim genuinam mystici, quem contemplandum obtulimus, annuli elucidationem arbitramur: singulis tamen tam rerum, quam signorum symbolis, quibus pretiosissimis velut intextis gemmarum lapillis illustratur, diligentiori ipsius lectoris trutina ad expendendum relictis, quæ hic obiter summatimque dumtaxat recensuimus. Qui profecto annulus opportune quidem præmemorati viri dono ad nostras tunc manus venit, cum supremam jam primo hujus Operis volumini manum admoveremus: at hic consulto inserendum, apponendumque servavimus, ut nobili Christianæ pietatis, ac recolendæ jugiter antiquitatis signo ac sigillo unà cum altero pariter anulo (cujus supra mentio incidit) novissimas Subterraneæ Romæ elucubrationes, sacrorumque Cœmeteriorum paginas obsignantes, ipsiquemet posteritati, ne quid ulla unquam temporum injuria ac oblivione intercidat, consignantes, locupletissimo orthodoxæ, illibatæque fidei testimonio Opus, quod in præsens absolvimus, valide communiamus.

63 En igitur, pie ac studiose Lector, triplici recensito circulari annulo, aptis, opportunisque ad fidem candidè sincereque obfirmandam acceptis ab antiquorum manu sigillis, sacrum totius Subterraneæ Romæ, quam curiosis hactenus oculis perlustravimus, iter ac recolendorum Cœmeteriorum post longas viarum ambages, & post multiplicium semitarum diverticula peregrinationem, Deo votis feliciter aspirante, concludimus, atque obfirmamus, nostrasque elucubrationes (quod iis potissimum, qui incerto huc illuc tramite vagantur, obtingere consuevit) non absque ingenti labore, utinam pari proventus uberi spe, absolvimus.

64 Illud unum nobis denique superest, ut beneficiorum memores, condignas immortali Deo gratiarum actiones post diutinum suscepti itineris pensum, ac multiplices difficultatum ambages, è quibus, subterranea loca perscrutando, tandem feliciter emersimus, persolventes dicamus: *Ipse duxit, & reduxit nos.* Eo quippe viam errantibus præmonstrante, ut Ioannes ait, *fuerunt prava in directa, & aspera in vias planas.* Festivis igitur cum Psalmista vocibus personemus: *Prosperum iter fecit nobis Deus salutarium nostrorum.* Si quid vero in his Subterraneæ Romæ paginis minus apte, compteque minus, vel forte parum consone prolatum videatur, quod certe nobis invitis, nolentibusque calamo obrepsit, illud nunc cassum, irritumque volumus: totum enim, quidquid laborum atque elucubrationum nostrarum est, totum, inquam, quo par est, devoti, submissique animi obsequio, sanctæ Romanæ, Catholicæ, atque Apostolicæ Ecclesiæ judicio tanquam Lydio lapidi discutiendum, examinandum, dijudicandumque remittimus.

Luc. c. 3.

Psal. 67. n. 20.

FINIS.

APPEN-

APPENDIX
AD ROMAM SUBTERRANEAM.

Um ea dumtaxat, quæ mira Deus sapientia condidit, suis veluti numeris absoluta, omnimoda perfectione gaudeant haud iisdem addi quidquam, vel demi ab humani ingenii perspicacitate potest; quapropter illud in rem præsentem sapientis oraculum satis decantatum est: *Didici* (inquit) *quod cuncta, quæ fecit Deus perseverent in perpetuum, non possumus eis quidquam addere, nec auferre quæ fecit Deus, ut timeretur.* Verum quoniam Dei seclusis operibus cuncta, quæ hominum sunt, se ipsis mutila, ac imperfecta censeantur, in iis aliquid ultra desiderari semper contingit, ut quid perfectum, absolutumque esse convincantur. Hoc plane nostris hisce elucubrationibus, ac Subterraneæ Romæ paginis accidit, quibus non nulla, quæ suo minus apte loco edisseruisse videbamur, hic ad operis calcem in studiosi gratiam Lectoris dilucidasse, & additionum instar subtexere opportunum visum est.

Eccles. cap. 3. num. 14.

Post absolutum igitur totius Subterraneæ Romæ iter, nonnulla, quæ inter excurrendum antiqua Martyrum Cœmeteria, scribendumque, vel prætermisimus, vel certe minus congrue, quam par est, explicuimus, ut nostro satis muneri, ac Lectoris desiderio fiat, congestis hactenus, enarratisque subjicimus. Interim vero, amice Lector, illius Euangelici memor oraculi: *Quicunque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo;* Haud inique feras, si post completum jam itineris pensum, ad pauca isthæc ulterius revisenda, percurrendaque pedem jam fessum defatigando revocamus.

Matth. cap. 5. num. 41.

Illud igitur in primis, & consulto quidem præmittimus, quod lib. 4. cap. 37. pag. 335. hujus nostri operis, cum de invictissimo martyre Sebastiano, vel obiter sermo recurreret, ac de Urbani Papæ VIII. fel. recor. pietate, lateritiam quamdam martyris ejusdem tabulam, in Priscillæ Cœmeterio adinventam recolentes, in hæc plane verba suggessimus: *Qui & locum insuper in Urbe ad Cloacam maximam, in quem venerandum corpus sub Diocletiano projectum, & inde à Lucina Matrona honorifice sublatum fuerat, in nobili gentilium suorum sacello intra Ecclesiam S. Andreæ (ut vulgo dicunt) de Valle, singulari pietate excoluit, & hoc specioso titulo, ad augendum loci cultum illustravit.* Inscriptus igitur lapis, qui apud præmemoratam B. Andreæ, ut præfertur, Ecclesiam in Barberinæ gentis sacello extat, & velut recolendus sacræ antiquitatis index pariter, ac monimentum legitur, martyris ejusdem corpus ibidem intra Cloacam Maximam, pia lectissimæ matronæ manu adinventum, exceptumque fuisse legentibus indicare videtur; quod ut clarius innotescat, titulum ipsum his plane conceptum, exaratumque notis ibidem subjecimus.

Rom. Subte. tom. 2. lib. 4. c. 37. pag. 335.

Sanctus Sebastianus miles Christi fortissimus, sagittis Diocletiani jussu configitur, virgis cæditur, in cloacam dejicitur: inde à Lucina matrona Romana, ejus in somnis monitu eximitur & in Calisti cœmeterio conditur; facti indicem plebs olim venerabunda ædiculam excitavit, cujus hic nuper altare majus cum apside stetit. Hanc Sixtus Quintus Pont. Max. ea lege æquari solo permisit, ut illius pars novæ ædis ambitu includeretur. Ad restituendam loci religionem reique memoriam Maphæus S. R. E. Presbyter Card. Barberinus, Signaturæ justitiæ Præfectus hic voluit extare monimentum ann. sal. 1616.

Hæc sunt, quæ in recensito lapide prænotata legentibus occurrunt, & quæ nos, ut venerandæ antiquitati consultum sit, retulimus, haud quid tamen certi hac super re statuere, & firmam, constantemque sententiam definire volumus, quod & quampluribus item locis servatum est, nobis enim antiquæ duntaxat rei monimenta, in medium proferre satis fuerit, rerum tamen rationes, altiori subinde perscrutandas indagine, & severiori expendendas, librandasque trutina relinquere propositum fuit, nam cuncta, quæ cœmeterialibus in paginis vel obiter dicenda se offerunt discutere, elucidare, definire, ac confirmare nobis, cœmeteria ex professo percurrentibus, facultas neutiquam suppetit. Verum quoniam opportune hic sermo incidit quid in præsens de præmemorato Cloacæ loco, in qua martyris Sebastiani corpus quod Lucinæ cælitus patefactum est, delituit, quem videlicet juxta Circum extitisse describitur; quid, inquam, asserendum, pronunciandumque sit, pii ac prudentis, cui id remittimus Lectoris judicium esto.

Verum si quis interim sacræ insistens antiquitati, locum hunc ipsummet, qui in martyris ejusdem Actis designatur, esse contendat, haud à recto longius tramite aberrare convincitur; id enim, ut antiqua fert traditio; (quod in rebus ad sacram spectantibus antiquitatem maximi momenti est) sacra ibidem in ejus honorem exædificata pia fidelium manu ædicula valide confirmat, quæ peculiarem sibi in Urbe cultum promeruit. Hæc autem sub Sixto V. Pont. Max. ut supra enarratum est, hac lege solo æquata fuit, ut in novo, ac splendido B. Andrææ Apostoli, quod tunc ab Alexandro Cardinali Montalto S. R. E. Vicecancellario, regii sumptus ac magnificentia exstruebatur, rei memoria subsisteret. Probe autem jam novimus, nonnullos huic, quam paulo ante recensuimus, sententiæ haud inhærere, qui locum hunc neutiquam ipsummet, qui in actis innuitur, agnoscentes, asserunt subinde Cloacam, quæ in actis velut digito indicari videtur, ante Septisolium, aut Septizonium, id est juxta D. Gregorii Ecclesiam, & Circum prope Maximum antiquis temporibus extitisse. Verum enim vero licet prolata in medium opinio probabilibus rationibus fulciatur, haud probabilioribus tamen, quam primo loco recensita quorumdam assertio, cui sacra insuper traditio favet, argumentis innititur. Quippe, ut diserte Severanus noster in libro septem præcipuarum, urbis Ecclesiarum edisserit, etsi martyr Sebastianus cum se per visum Lucinæ Matronæ videndum obtulit, eidem de suo corpore in Cloaca, quæ juxta Circum sita erat, adinveniendo enunciaverit, nullatenus tamen verbum quo apte, expresseque Cloacæ locus deprehendi, ac dignosci posset, perquirenti subjecit, videlicet

Acta S. Sebast. apud Bar. t. 2. an. 228. num. 26.

Severanus l. de septem Eccles. in Ecclesia S. Sebast. fol. 448.

licet *juxta Circum maximum.* Sed nudis re, intercisisque verbis obvoluta, atque ambiguæ significationi relicta, illis plane notis usus est: *In Cloaca, quæ est juxta Circum &c.* Sed integra ipsorummet actuum verba hic proferamus: *Tunc S. Sebastianus apparens noctu in somno S. Lucinæ cuidam matronæ religiosissimæ dicens: In Cloaca illa, quæ ut juxta Circum, invenies corpus meum pendens in unco.* Quapropter cum locus, qui à nobis hactenus memoratus est, juxta Agonalem (ut patet explorantibus) Circum, itemque haud procul à Circo Flaminio, qui à D. Catharinæ templo, vulgo *Funalium*, ad D. Helenæ Ecclesiam olim protendebatur, situs fuisse comprobetur, commode ad locum hunc ipsamet martyris Sebastiani verba referri posse videntur. In actis enim Cloacæ maximæ illis verbis mentio incurrit: *Tulerunt ergo corpus ejus noctu, & in Cloacam miserunt &c.* Extructaque ibidem, pia fidelium manu in rei gestæ memoriam, quæ diu perstitit ædicula, omnem prorsus, qui alicujus menti subrepere possit, ambigentibus adimere scrupulum videtur. Præterea, quod etiam si adversariis ultro, Sebastiani martyris corpus ad Septizonii Cloacam, utpote Campo, in quo sagittis confossus est, propinquiorem subinde, projectum fuisse concedatur ut quid tandem martyris ibidem corpus inter aquarum vortices immobiliter fixum perstitisse convincitur? cum præsertim aquarum, quæ in Cloacam maximam uberrime influebant, (enavigari enim poterant) impetu projectum circumferri corpus & eo loco, in quo pia fidelium traditio adinventum recolit, destitui protuerit. Huic autem sententiæ Baronius ipse vel tacite adstipulari videtur, dum in suis ad Mart. Rom. notis sub die 26. Augusti hæc habet: *Hæc de Urbis Cloacis, sepulchris SS. Martyrum, quorum sæpe corpora in eas projecta reperiuntur, ut etiam factum constat de corpore S. Sebastiani clarissimi mart. quod (ut ejus acta testantur) in Cloacam maximam projectum fuit.* Hæc ibi Baronius. Hæc autem nos haud nostram lectori in re admodum dubia sententiam propinantes, obfirmantesque, sed vel obiter pro sacræ, ac venerandæ; nec non mordicus retinendæ antiquitatis cultu, iis tamen qui rem ex professo ediserunt, maturius expendendam relinquentes, isthæc pauca subjicere voluimus.

Acta S. Sebast. mart. Cod. Lat. Vat. 8. 9. 10. S. Petr. Vallic. 1. 3. 6.

Acta S. Sebast. mart. apud Baronium tom. 2. an. 228. nu. 26.

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 29 Aug.

Nunc vero, ut à cloacis ad Thermas oculos pariter ac pedem convertamus, nos supra lib. 4. cap. 44. pag. 178. hujus Subterraneæ Romæ, cum de Thermis, intra quas à D. Sylvestro Papa ecclesiam erectam, dicatamque & Romanum insuper primum Concilium celebratum fuisse asseruimus, easdem Thermas in titulo, quem præfiximus, *Domitianas* appellavimus, quod certe quibusdam, ubi volumen ad manus veniet & rem oculis explorabunt, admirationem vocabuli novitas ingeret, secum enim quispiam & forte stomachabundus dicet, ut quid titulus iste? *De Subterraneis* (videlicet) *Domitianis, sive Trajanis Thermis & de antiqua B. Sylvestri Papæ intra easdem Thermas Ecclesia, quæ non multis abhinc annis innotuit.* Quippe asserti rationem tituli nullam videns, mendum profecto irrepsisse titulo existimabit, dum pro Titianis, Domitianas, sive Trajanas à nobis easdem inscribi Thermas comperit, sed paucis hic nostri consilii rationem pio, ac studioso lectori suggerere haud ab re visum est.

Et quidem hoc plane loco) ut veritati locus sit) suas à Tito Imperatore Thermas magnificentissimo quondam opere excitatas fuisse, profanis id passim scriptoribus asserentibus quis nescit? quod nos nec temere nunc in controversiam adducere, aut certe negare antiquis ultro scriptorum paginis convincendi, nulla ratione audemus, neque intendimus. Probe enim ex Suetonio, juxta amphitheatrum Thermas quoque à Tito Imperatore constructas his plane verbis didicimus: *Amphitheatro* (inquit) *dedicato Thermisque juxta celeriter exstructis, munus apparatissimum, largissimumque dedit.* Marlianus vero, ubi de Carinis, ac de Titi Imperatoris domo, & de Exquiliis agit Thermas Titi prope ejusdem domum ad locum, qui nunc vulgo, dicitur *Septem Salæ* ab omnibus haud longe videlicet ab Ecclesia D. Petri ad vincula sitas olim fuisse describit: sed ejus hic verba si libet excipiantur: *Thermarum autem Titi Imper. vestigia extant in eisdem Carinis juxta Amphitheatrum, ut in superiori cap. ex Suet. apparet. Quas maxima celeritate perfecisse ostendit etiam Martialis his versibus:*

Suet. in vita Titi.

Bartholomeus Marlian. de urbis typogr. lib. 4. cap. 14.

Hic ubi miramur velocia munera Thermas
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

Quod autem Titianæ ibidem Thermæ olim extiterint, tum probatorum scriptorum auctoritate, tum antiquis, quæ extant, marmoribus, velut certis indicibus ultro convincitur, nam inscripti ibidem, ut Marlianus ait, lapides ejuscemodi velut digito rem notis præmonstrantes adinventi sunt. *In his autem* (inquit ille) *duo marmoris frusta inventa sunt, in quorum altero erat flamma sculpta cum titulo hoc: Iovi; in altero vero hæc verba: Vespasianus Aug. per collegium Pontificum fecit. Domum ejusdem Titi fuisse prope Thermas, eumque locum, quem* Septem Salas *vulgus vocitat ex eo constat, quod ibi Lacoontis statua est reperta: quam in eadem domo collocatam esse asserit Plinius his verbis: Lacoon in Titi Imperatoris domo opus omnibus & picturæ & statuariæ artis præferendum: ex uno lapide eum, & liberos, draconumque mirabiles nexus de consilii sententia fecere summi artifices Agesilander & Polyodorus, & Anthenodorus Rhodis. &c.* Cum ex antiquis igitur scriptoribus Titi Thermas in Exquiliis, prope ejusdem domum sitas fuisse compertum, indubitatumque omnino sit, quæ causa ad alium Thermis eisdem titulum præfigendum concinnandumque scribenti suppetere potuit.

Marlian ubi supra.

Verum nos, ut animi consilium aperiamus, Domitianas, haud Titianas easdem consulto nuncupavimus, ea potissimum ratione, ut rem sincere fateamur, adducti, quoniam sub ejuscemodi plane titulo hæ in sacris fastis Thermæ describuntur, Domitianæ etenim, vel Trajanæ haud alio passim titulo recensentur; quapropter dum in sacro hoc Subterraneæ Romæ opere antiqua monumenta congessimus, ut sacris potissimum, à quibus investigandi lucem accipimus, & quos itineris duces sequimur, scriptoribus inhæreamus, eo planè titulo quo ab eis indicantur, nos quoque prænotare voluimus. Probe autem, Damasi, ac ipsius Bibliothecarii verba recolentes, nostris ejuscemodi titulum paginis inscribere non dubitavimus. Bibliothecarius quippe, ut ejus auctoritate titulum præmuniamus, Thermas istas, ubi de Silvestro Papa sermonem ingerit, Domitianas his plane verbis appellat: *Hic fecit in Urbe Roma* (inquit ille) *Ecclesiam in prædio cujusdam presbyteri sui, qui cognominabatur Equitius juxta Thermas Domitianas, quem titulum Romanum constituit, & usque in hodiernum diem appellatur titulus Equitii.* Damasus quoque, ut ex M. S qui apud Vaticanam Bibliothecam extant, Codicibus recensito

paribus verbis Bibliothecario, subscribens, hæc ait: *Eisdem temporibus constituit B. Silvester in Vrbe Roma titulum suum in regione tertia juxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Trajanæ, titulum scilicet S. Silvestri.* Ex quibus, ut palam videre est Thermæ, quæ à Tito primum erectæ sunt, Domitianæ immutato titulo, nobis palam velut digito præmonstrantur, quod & in primo Conciliorum canone, ubi de Silvestro mentio incurrit, in hæc plane verba de iisdem Thermis differitur, videlicet: *Et quoniam Mater Ecclesia genuerat filium charissimum Constantinum, Silvester Episcopus Urbis Romæ collegit universam Synodum episcoporum cum consilio Augusti, vel matris ejus, & fecit parari in Urbe Roma juxta Thermas Domitianas, quæ nunc cognominantur Trajanæ. Collegit autem in gremio sedis suæ.* De hoc item loco Baronius tom. 3. Annalium Ecclesiasticorum agens, isthæc apte in rem præsentem subjicit: *Collectum autem fuisse* (inquit ille) *concilium præmemoratum in Thermis Trajani in gremio sedis suæ, in primo capite reperitur expressum. Erat locus ille titulus à Silvestro nuper erectus quem Constantinus Imp. donis pluribus exornavit atque redditibus locupletavit.*

Damasus lib. de Rom. Pont. ex M. S. Bibl. Vatic.

tom. 1. Conc. Gener. p. 1.

Baron. to. 3. an. 324. num. 122.

Ex his igitur omnibus præmemoratus Thermarum locus, ubi à Silvestro titulus erectus est, & primum, Rom. Concilium celebrari contigit suppresso Titi nomine sub Domitiani potissimum, quo nos plane inscripsimus, titulo innotescit; Thermas autem, quarum mentio incidit à Tito Imperatore, ut profani passim scriptores edocent, extructas fuisse, sed à Domitiano postmodum, qui eidem in Imperio successit, & à Trajano, quippe qui uberrimis easdem aquarum venis multiplicique ornamentorum genere conspicuas reddidere, inscripti derivationem nominis mutuatas fuisse compertum fit. Nil mirum igitur lectori videatur, si nos sacros interim scriptores in rebus, quæ ad sacram antiquitatem pertinent, haud profanos sectati, loca eisdem plane nominibus, ac titulis quibus ab eis consignata sunt nullam antiquitati injuriam inferentes, sed probe utrisque consulentes prænotemus. Et hæc sunt quæ tibi in rem præsentem, amice lector, expendenda suggerere volumus.

Iam vero à Thermis Tilianis expediti ad Basillæ, seu potius SS. Matt. Hermetis, Proti, & Hyacinthi Cœmeterium, quod in Monte Pincio, ut diximus situm est, revocamur, cum enim de hoc sup. lib. 4. cap. 37. p. 149. prolixiori sermone nobis agendum fuit, nonnulla quidem, quæ obscuritatem pariunt, & veritati quid detrahunt, verba irrepsere, quæ nunc re melius perspecta demi, atque expungi volumus. Vbi igitur de præmemorato Basillæ Cœmeterio sermo incidit, hæc plane suggessimus: *In præmemorati Cœmeterii ambitu, quod in Pincio Monte situm, vulgato titulo Cœmeterium, ut supra diximus Basillæ, seu potius Sanctorum Martyrum Hermetis, Proti, & Hyacinthi nuncupatur, quod per vineam Patrum Societ. Iesu, seu alumnorum Collegi Germanici, atque Vngarici transeundo aditus patet.* Porro alternativa illa verba: *seu alumnorum Collegii, &c.* expungenda omnino videntur; haud enim, ut probe didicimus, ex eorumdem alumnorum Collegii Germanici, & Vngarici vinea in præmemoratum Basillæ, & Sanctorum Martyrum Hermetis, &c. Cœmeterium aditus patet, sed ex vinea dumtaxat Patrum Societatis Iesu, domus enim eorundem supra ejuscemodi Cœmeterium sita est, & inde per secretiores ad meatus Cœmeterialem loci faciem perscrutandam aditus panditur, & congrue quidem in Religiosorum hominum sortem locutus omni religione excolendus, & præcipua veneratione dignissimus Deo adspirante cessisse videtur.

Rom. Subter. to. 2. lib. 4. cap. 37. num. 41.

Nunc vero ut à Cœmeteris ad sacras Cœmeteriales imagines sermo recurrat to. 2. pag. 228. ubi de imaginibus agitur, addendum quid supplendumque nobis est; una enim adverbiali, particula, quam ipsius Typographi incuria dempsit, immane quidem totius periodi sensus invertitur, ac sanæ illibatæque fidei dissonus omnino redditur, ita enim ibidem legitur: *Antiquæ potissimum imagines, quæ tum à Christi fidelibus, tum ab ipsismet Ethnicis promiscue olim usu, receptæ, futiles idololatrarum errores quodammodo sapiunt, & quæ insuper ut in sacris Cœmeteriis passim videre est, sanæ, illibatæque fidei, ac orthodoxæ religionis ritum pariter, & cultum in suspicionis umbram vel leviter saltem revocarent, ut nonnulli perperam arbitrati sunt, omnes fere recolendi arcanorum mysteriorum ritus, &c. profana utique futilia, ac nullius momenti censenda, ac pronuncianda essent.* Quibus plane verbis ita dispositis, genuinus eorundem verborum sensus quam immane distorqueatur quis non videt? Manifestum enim errorem, haud sanam Catholicorum dogmatum doctrinam, imo potius adulterinam sapere verba ista videntur. At facili negotio res tota componitur, sola quippe conditionali dumtaxat particula addita bene suisque principiis consonans, atque ab omni pariter erroris periculo recensita hactenus propositio vindicatur. Addatur igitur conditionalis ista particula hunc in modum: *Si antiquæ potissimum imagines, quæ tum à Christi fidelibus tum ab ipsismet ethnicis &c.* Alia item conditionalis particula ad verba, quæ immediate sequuntur addatur verb. 8. *Si quæ insuper occurrunt, ut in sacris Cœmeteriis passim videre est &c.* tunc enim genuinus, haud adulterinus sensus, & sana verbo rumillatio redditur.

Rom. Subter. tom. 2. lib. 5. cap. 3.

Interim vero ad Callisti Cœmeterium quod Via Appia situm est, Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum vestigia iterum inspecturi revocamur, ibi enim tom. 1. c. 11. pag. 270. n. 11. cum de martyris Sebastiani corpore ad Catacumbas deposito sermo incidit, hæc quidem verba ex ejusdem Martyris beatissimi actis excerpta quæ sepulturam eidem ipsius, Lucinæ Matronæ manu exhibendam indicant, legenda occurrunt, videlicet: *In Cloaca illa, quæ est juxta Circum invenies corpus meum pendens in unco: sordes illud non tetigerunt; hoc tu cum lavaveris, perduces ad Catacumbas, inter ora cryptæ juxta vestigia Apostolorum.* Ibidem verò infra p. 455. hæc ad rei propositum verba subtexuntur: *Si enim hoc utique scriptor subintelligere voluisset, ut congrue quidem loqueretur, haud Apostoli vestigia, imo potius Apostolorum dixisset.* Mendum utique, ut vides, in dictione illa *Apostoli* irrepsit. Typographus enim singulare primo quidem loco, pro plurali posuit, & plurale pro singulari, ubi non oportebat, inscripsit, quo sensus omnino subvertitur, ac plana verborum intelligentia deficit: sic igitur legendum est: *Haud Apostoli vestigia, imò potius Apostolorum dixisset.* Quo plurali numero in singularem, & singulari in pluralem immutato, actuum eorundem, ac totius historici contextus veritas suo nitori, ac veritati redditur.

Præ sepulchralibus autem Cœmeteriorum titulis, quibus Subterranea Roma illustratur, & sacra passim Cœmeteria prænotantur, ut dicendi nunc initium faciamus, in D. Pauli Apostoli basilica, quæ

Ostiensi

Ostiensi via sita est, lapis è celebri Lucinæ Cœmeterio erutus, his quidem notis insculptus legitur.

HIC REQVIESCIT IN PACE FL.
CELERINVS V̄D̄
SCRINIARIVS IN L. PATRICIÆ SEDIS DEP.
DIE IIII. ID. NOVEMB.
QVI VIXIT ANN. XXXIII. P̄L̄. M. D̄N̄.
P̄L̄. VALENTINIANO VII. ET
AVIENO. V̄C̄S.

Quæ quidem verba V D. Bosius in sua Roma, & nos eum secuti tom. 1. lib. 3. cap. 3. pag. 349. *Vir Doctus* legendo exposuimus, at re melius perspecta *Vir Devotus* interpretanda esse, doctorum & antiquorum præsertim auctoritate suffulti haud temere arbitramur, prout Pancirolus in notitia Imp. Orient. cap. 72. pag. 112. disertis verbis affirmat; Idem plane Valerius Probus in libro de notis Romanorum & Petrus Diaconus de notis litterarum. Porrò frequens est sepulchralibus in lapidibus titulus iste *Devotus*; & nos supra lib. 4. cap. 37. pag. 142. sepulchralem virgini his notis inscriptum lapidem, & ex Christianorum Cœmeteriis erutum meminimus: videlicet.

FVRIA HELPIS.
VIRGO DEVOTA.

Æque igitur viris, ac mulieribus, devoti titulus antiquos apud Christianos consonabat.

Alter nunc eodem insuper to. 2. cap. 3. n. 15. sepulchralis iste lapis, qui apud Divi Pauli Basilicam Ostiensi via in præsens extat, his plane notis exaratus se nobis offert:

HIC IACET NOMINE MATRONA
CF. IN PACE
VXOR CORNELII PRIMICERI
CENARIORVM. &c.

At vero verbum illud *Cœnariorum*, Bosio in sua Roma interpretante, *Scenariorum* legendum esse pronunciavimus, eo quod videlicet vir iste eorum Collegii primicerius extiterit, qui scenas, & tabernacula tam castrensia quam theatralia consueto artis opificio construebant; neque enim minus à veritate alienum censeri potest, quod vir iste in sepulcro sibi deligendo id serio præstiterit, dum apud Beatissimum Christi Apostolum, qui scenofactoriæ arti addictus fuerat pari ipse quoque tum pietatis studio scenarum fabricator se post mortem ex condicto tumulandum præoptavit. Sed re maturiori præhabito consilio, ac virorum sapientum judicio discussa pro *Cenariorum*, *Ducenariorum* legendum forte esse nobis videretur: de his etenim tanquam notissimis Pancirolus in Notit. Imper. Orient. cap. 72. pag. 124. Bulenger. cap. 50. lib. 6. in Not. Imp. Rom. & cap. 24. lib. 9. Salmanasar in Not. ad Capitol. Pertinacem pag. 124. & 430. Vt enim aptè vocabuli etymologiam in præsens edisseramus, *Ducenarius* is dicebatur, qui ducentos milites regebat, & Lacerda cap. 76. Sacr. adversus exactor tributorum est ducenarius. Qua item super re S. Cyprianus lib. 1. epist. 4. consulendus est, ubi de Paulo Samosateno agens, eundem verbis pro merito acute perstringit, quippe qui non tam episcopus, quam *ducenarius* videri malebat. Vt Eusebius item ait lib. 3. c. 30. Hist. Ecclesiasticarum, male scenariorum, & Sinnichio, quasi σκηνίδιον cum dictum videatur, quasi σωυχιον, id est conopeum, seu lectus nocturnus, atque Papilio, aut potius σωίκιον, derivato, desumptóque à victoria vocabulo, Supparum labari χαμαίτον λυτήελον crucis signum ἐν τούτῳ νίκα.

Cyprian. lib. 1. Epist. 4.

Porrò duobus hisce sepulchralibus titulis ad D. Pauli Basilicam hactenus recensitus, alterum his plane notis in eadem Basilica insculptum de quo nos supra tom. 1. lib. 3. cap. 3. pag. 247. lectori contemplandum subteximus. In quo quidem elucidando, etsi Bosii, ac Severani sententiam sectati sumus, aliter tamen nonnulla præmemorati tituli verba nunc legenda, ac interpretanda videntur, videlicet.

HIC REQVIESCIT IN PACE
SABINVS
V̄S PREF. ANN. QVI VISSIT
ANNVS. &c.

Verba quippe illa compendiose descripta VS quæ *Vir Sapiens* citatis inhærendo scriptoribus jam reddimus, dum lynceis rem oculis inspicimus, haud *Vir sapiens*, imo potius *Vir spectabilis* inscribenda, atque reddenda à nobis sunt, unus enim hic ac præcipuus Senatorum secundi generis titulus antiquis temporibus extitisse comprobatur, Isidoro teste, Cassiodoro lib. 7. Var. Epist. 37. Formula spectabilitatis ante clarissimarum. Pancirol. in Notit. rerum Imp. cap. 2.

Cassiod. lib. 7. Var. Ep. 37. Pancirol. hoc Imp. c. 2.

Hic vero, ubi opportuna de sepulchralibus titulis mentio incurrit, quibus quondam veneranda Christianorum Cœmeteria, seu nobiliores Vrbis Ecclesiæ, solaribus veluti radiis illustrabantur, & ex quibus recolenda sacræ antiquitatis vestigia exploranti quoquo modo suppetunt, illud quoque nostris hisce additionibus attexere visum est, quod & alibi etsi perobscure innueramus: sepulchralem videlicet Eugenii Not. lapidem, quo plures laudatissimi antefactorum temporum, & Ecclesiasticorum præcipue rituum mores nobis digito præmonstrantur; (piarum quippe oblationum, quæ devota fidelium manu in Dei cultu exhiberi consueverant, ac luminarium præsertim, quibus anniversaria defunctorum dies de more peragebatur, quorum omnium laudabilis adhuc apud nos consuetudo in dies perseverat, vel unus hic lapis index testatissimus est) lapidem, inquam, à nobis hactenus memoratum, cujus item exemplar in nostra Subterranea Roma tom. 1. lib. 3. pag. 204. num. 23. legentibus patet, novissime in Vaticanam Basilicam, ex qua jam pridem inofficiosa manu temere amotus fuerat, & ex neglecto, ubi in præsens inter rudera jacebat, loco juxta ipsam S. Michaëlis Archang. in Civitate Leonina Ecclesiam, Illustriss. D. Iacobo Franzonio Cam. Apost. Clerico, & Vaticanæ Fabricæ Præfecto curante restitutum, atque in subterraneis ejusdem Basilicæ cryptis, à Paulo Quinto Pontifice Maximo eleganter instructis, exornatisque qua ad Longini martyris sacellum ab Urbano

Octavo erectum aditus patet, locatum fuisse, ut etsi mutus per se lapis, satis tamen pro rebus ac tempore loquax, venerandæ antiquitatis index, loci ejusdem splendidissimi ornamento, atque perenni apud posteros, ab omni temporum injuria vindicatus, pristinoque suo decori redditus, monumento supersit, quinimmo ut quisquis hæc nostra perlegit, videat, quantum meritissimo, ac vigilantissimo, Præsuli, pro sacra illibata jugiter antiquitate servanda enixius adnitenti, nec pro vili quidem & contemptibili, sed pro pretioso vindicando, ac Basilicæ augustissimæ restituendo lapide, laboranti debeat.

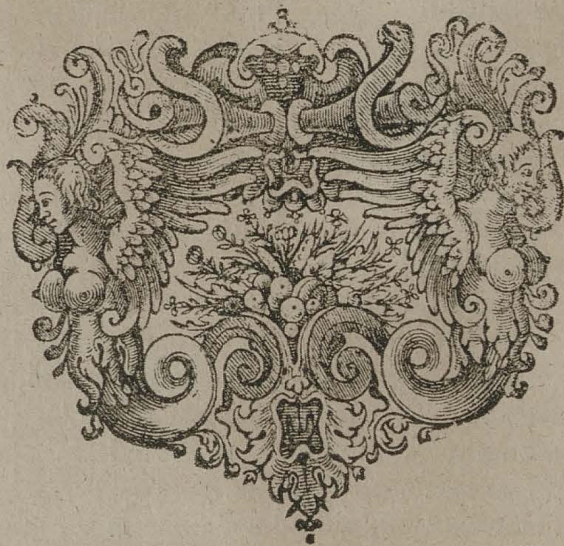
Nunc vero, ut à Vaticano templo ad Callisti Cœmeterium, recolendæ antiquitatis monimenta perscrutando transeamus, nos quidem to. 1. lib. 3. c. 22. pag. 331. hujus Subterraneæ Romæ, in sepulchri cujusdam, quod ibidem extat, descriptione, imaginem parieti coloribus adumbratam suspeximus, quæ sanctum Iosephum Virginis Deiparæ sponsum, unà cum Deo Infante, ac Deipara ad Herodianam crudelitatem evitandam angelico monitu in Ægyptum fugientem repræsentat, etsi autem Severanus præmemoratas sepulchri imagines apud Bosium in sua edita olim Roma recensendo, alia prorsus ratione interpretatus, patrem, matrem, ac filium, uno, eodemque sepulcro reconditos penicillo exprimi affirmaverit; nos tamen, ne quid studiosum lectorem prætereat hanc quoque, veluti magis veritati consonam earundem imaginum elucidationem, prudentis utique lectoris judicio librandam subjicere, & sacram, venerandamque in in Christianorum sepulchro exhiberi historiam, asserere non dubitamus.

Dum unicam insuper nos tom. 2. lib. 4. cap. 14. pag. 105. cubiculi duodecimi tabulam, quæ ad Sanctorum Petri, & Marcellini inter duas lauros Cœmeterium, via Latina cernitur, studioso contemplandam lectori proposuimus, quatuor, quæ in singulis cubiculi ejusdem angulis existunt imagines, inscripto itidem nomine, haud hominum, quorum ibi tumulata sint corpora, sed quatuor potius ventorum, una cum eorundem nominibus, imagines præseferre asserendum videtur, quantumvis Severanus noster aliud eo loco affirmaverit. In quatuor igitur cubiculi angulis, quatuor in futuræ typum resurrectionis, ut Ezechiel Propheta descripsit, venti adumbrantur. Cum enim propheta divino imbutus lumine in medio campi, qui mortuorum ossibus refertus erat, ad vaticinandum substitisset, ut apte futuræ sacramentum resurrectionis audientium auribus animisque suggereret, isthæc prolocutus est: *Vaticinare* (inquit) *ad spiritum, vaticinare fili hominis, & dices ad spiritum: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos istos, & revivifcent.* Idem plane apud Matthæum de resurrectionis mysterio edisserentem his verbis legitur: *Et mittet Angelos suos, cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cælorum, usque ad terminos eorum.* Quod vero res ita interpretanda sit, ex inferiorum figurarum, atque imaginum epigraphe palam fit, ubi verba isthæc legenda occurrunt: ηλιο pro Απηλιώτης ΒΟΡΑ pro ΒΟΡΑΣ prænotata autem in superiori parte nomina jam præ nimia vetustate, ut videre est, exolevere. Mystica igitur in resurrectionis ad futuræ typum ventorum adumbratio, in sepulchri istius descriptione insinuatur. Ex quibus, & quæ ibidem dicta sunt, merito corrigenda videntur, & hic vel sero palinodiam cantare, ut veritati locus sit, congruum arbitrati sumus.

Ezech. cap. 37. n. 9.

Matth. c. 24.

Demum ut supremam Cœmeterialibus paginis manum imponamus, to. 1. lib. 3. c. 22. pag. 335. corrigendus est Titulus sepulchralis novissimus ejusdem paginæ vers. penultimo, ubi legitur *Filio Megethii, & Hippolytæ, &c.* mendum satis patens in nomine obrepsit, nam legendum est *Filio Megethio benemerenti, &c.* Et hæc sunt, quæ ad operis calcem appendicis instar in studiosi lectoris gratiam addenda, suggerendaque visa sunt.

I N D E X
RERUM MEMORABILIUM, QUÆ SECUNDO ROMÆ SUBTERRANEÆ VOLVMINE CONTINENTVR.

In quo prior numerus paginam, alter verò columnæ numerum signat.

A.

L.

M.

N

In signum

S. *Tiburtius*

V.

